

Πρωτοπρεσβυτέρου
Ευαγγέλου Κ. Πριγκιπάκη

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ

ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΑΝΔΡΕΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΑΤΑΛΗΣ ΜΠΑΛΗ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2011

Στό εξώφυλλο:

Φορητή εικόνα του τέμπλου, Καθολικό Ίερας Μονής Τιμίου Προδρόμου Ατάλης-Μπαλή (2009).

Στό όπισθόφυλλο:

Άπό τόν ανέκδοτο λόγο στην Κυριακή τής Απόκρεω, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, s. XVII, f. 38v. Για τόν Κώδικα βλ. Coxe, H. O., Bodleian Library. Quatro Catalogues. I. Greek Manuscripts, vol. I, σ. 563 εξ.

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΑΝΔΡΕΑ ΚΡΗΤΗΣ

Erzpriester
Evangelos K. Pringipakis

*Die Gottesgebärerin
und das Mysterium der Göttlichen
Heilsökonomie beim Hl. Andreas von Kreta*

Inaugural-Dissertation
zur Erlangung der Würde eines Doctors der Theologie.
Vorgelegt an der Theologischen
Fakultät der National und Kapodistrian Universität von Athen

Πρωτοπρεσβυτέρου
Ευαγγέλου Κ. Πριγκιπάκη

*Ἡ Θεοτόκος
καί τό μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας
κατά τόν Ἅγιο Ἀνδρέα Κρήτης*

Διατριβή ἐπί διδακτορία
ὑποβληθεῖσα στό Τμήμα Θεολογίας
τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ
καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΑΤΑΛΗΣ ΜΠΑΛΗ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2011

«Η έγκρισις διδακτορικής διατριβής υπό τής Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών δέν υπόδηλοι άποδοχήν τών γνωμών του συγγραφέως» (Ν. 5342/1932, άρθ. 202, § 2).

Η Διατριβή έγκρίθηκε
άπό τήν Έπταμελή Έπιτροπή Κρίσεως
κατά τή συνεδρία της στίς 19 Μαΐου 2009.

Η ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΣΕΩΣ

Άρχιμ. **Νικόλαος Ίωαννίδης**, Έπιβλέπων Καθηγητής
Νικόλαος Ξεζάκης, Καθηγητής και Πρόεδρος Τμήματος Θεολογίας
Κωνσταντίνος Λιάκουρας, Καθηγητής
Μητρ. Μεσσηνίας κ. **Χρυσόστομος** (Σαββάτος), Καθηγητής
Πρωτ. **Δημήτριος Τζέρπος**, Άναπληρωτής Καθηγητής
Μαρίνα Κολοβοπούλου, Λέκτορας
Νικόλαος Ξιώνης, Λέκτορας

*Στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο,
τήν προστάτιδα και ἀρωγό τῆς ζωῆς μου,
«εἰς ἀντίδωρον τῶν μεγαλοδωρεῶν
καί ἀντιλήψεων τῶν εἰς ἐμέ παρά
τῆς τοῦ Θεοῦ πύλης προελθόντων»¹*

1. Πρβλ. Νικήτα, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν Ἅγιος Ἀνδρέας, σ. 390 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176).

ΚΤΗΝ ΑΤΕΧΝΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΜΑΣ νά προτάξομε κάποιες προλογικές σκέψεις στην έκδοση τῆς διδακτορικῆς αὐτῆς διατριβῆς τοῦ ἀγαπητοῦ π. Εὐαγγέλου Πριγκιπάκη μέ θέμα «Ἡ Θεοτόκος καί τό μυστήριο τῆς Θείας Οἰκονομίας κατά τόν Ἅγιο Ἀνδρέα Κρήτης» ὁ νοῦς μας στρέφεται σέ μιὰ μεγάλη ἑορτή τῆς Ἐκκλησίας μας καί τό χέρι μας κινεῖται νά χαράξει λίγες λέξεις γι' αὐτήν. Ἴσως τό ὄνομα τοῦ συγγραφέως ὅπως καί αὐτό πού ἔλαβε κατά τό Ἅγιο βάπτισμα ἐκεῖνος πού τίς γράφει νά τόν ὠθοῦν ὑποσυνείδητα σ' αὐτό.

«Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τό κεφάλαιον καί τοῦ ἀπ' αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Υἱός τῆς Παρθένου γίνεται καί Γαβριήλ τήν χάριν εὐαγγελίζεται». Μέ αὐτούς τούς λόγους ὁ ἱερός τῆς Ἐκκλησίας ὑμνωδός μᾶς εἰσοδεύει στό μεγάλο γεγονός, στόν Εὐαγγελισμό τῆς Παναγίας μας. Μέ αὐτούς τούς λόγους, ἀγαπητοί ἀναγνώστες, μᾶς καλεῖ νά ἐγκύψομε στό θαῦμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου ὅλοι ἐμεῖς, οἱ ὅποιοι «δι' Αὐτῆς ἐθεώθημεν καί τοῦ θανάτου ἐλυτρώθημεν» καί νά κάνομε τήν φωνή μας ἀγγελική γιά νά τιμήσομε «ἐν ἐνί στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ» «ἐν ψαλμοῖς καί ὕμνοις» τήν Παναγία μας, «τήν ἔμφυχον κιβωτόν τήν τόν Ἀχώρητον Λόγον χωρήσασαν». Νά τήν τιμήσομε ἐπαναλαμβάνοντάς της μέ ὅλη τήν δύναμη τῆς καρδιάς μας τήν ἀρχαγγελική ἐκείνη προσφώνηση «χαῖρε Κεχαριτωμένη ὁ Κύριος μετά σου».

Μέ αὐτούς τούς λόγους ἡ Ἐκκλησία μας, μᾶς φανερώνει τό ἀπ' αἰῶνος μυστήριο, τό μεγάλο θαῦμα πού τελεσιουργήθηκε «ὅτε ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου». Τό θαῦμα καί τό μυστήριο πού ποτέ δέν ἀκούστηκε, οὔτε ἔγινε, οὔτε θά ξαναγίνει. «Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, Υἱός τῆς Παρθένου γίνεται», μιὰ Παρθένος-Μητέρα, μιὰ Παρθένος μέ φύση καί σάρκα ἀνθρώπινη. Μητέρα τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Ποιός ἀνθρώπινος νοῦς μπορεῖ νά συλλάβει τό ἄπειρο βάθος τοῦ μυστηρίου; Ὁ Θεῖος Λόγος γίνεται ἐκεῖνο πού δέν ἦταν, δηλαδή ἄνθρωπος καί γινόμενος ἄνθρωπος, μένει πάλι καί ἐκεῖνο πού ἦταν, δηλαδή Θεός. Ἀλλά καί ἡ Παναγία ἔγινε ἐκεῖνο πού δέν ἦταν, δηλαδή Μητέρα, καί ἔμεινε κι ἐκεῖνο πού ἦταν πρῶτα, δηλαδή Παρθένος. Μυστήρια πού ἂν δέν πιστεῦει ὁ ἄνθρωπος στήν ἀγάπη καί στήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ δέν μπορεῖ νά τά συλλάβει στό νοῦ του.

Ἄς ἀφήνομε «τήν ζάλη τῶν ἀμφιβόλων λογισμῶν» πού μᾶς ταράζει, ὅπως κάποτε τόν σώφρων Ἰωσήφ, καί ἄς προσεγγίζομε μέ πίστη στό μυστήριο πού περιβάλλει τό ἱερό της πρόσωπο. Μυστήριο γιατί «Θεός τό τικτόμενον καί Ἐκείνη «Θεοτόκος» καί ὄχι «χριστοτόκος», ἀνθρωποτόκος δηλαδή. Αὐτό μᾶς προτρέπει ἡ Ἐκκλησία. Μόνο μέ τήν πίστη καί μέ τά πνευματικά της αἰσθητήρια μποροῦν οἱ ἄνθρωποι νά αἰσθανθοῦν πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἔβαλε μιὰ κλίμακα, μιὰ σκάλα καί μιὰ γέφυρα μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς. Ἀπ' αὐτήν τήν κλίμακα κατέβηκε κοντά μας, ὁ Χριστός κι ἀπό αὐτήν τήν γέφυρα μπορεῖ κάθε πιστός νά ἀνέβει στό Θεό καί νά σωθεῖ μέ τίς πρεσβεῖες της.

Τοῦτος εἶναι ὁ λόγος πού ἡ ἑορτή αὐτή, τήν ὁποία ὑπενθυμίζομε στούς ἀναγνώστες τοῦ ἀνά χειῖρας βιβλίου, σημαίνει τήν ἀπαρχή τῆς σωτηρίας μας, τοῦτος εἶναι ὁ λόγος πού ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Παναγίας μας ἀποτελεῖ τό πρῶτο Κεφάλαιο τοῦ Εὐαγγελίου τῆς λύτρωσής μας, ἀποτελεῖ ὀρόσημο στό ἔργο τῆς Θείας Οἰκονομίας γιά τήν σωτηρία τοῦ κόσμου, σταθμό περιφανῆ στήν πορεία τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου. Ὅ,τι ἀπ' ἀρχῆς ὑποσχέθηκε ὁ Θεός στούς πρωτοπλάστους, ὅ,τι ἐξήγγειλε διά τῶν προφητῶν γιά τήν ἔλευση τοῦ Μεσσία ἐντοπίζεται στό πρόσωπο τῆς Παναγίας, μέ τόν Εὐαγγελισμό τῆς ὁποίας εἶναι ὀριστικό ὅτι ἐπίκειται πλέον ἡ παρουσία τοῦ Σωτῆρος στόν κόσμο.

Ἡ θέση τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου μέσα στήν ἱστορία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ἰδιαίτερα σημαντική, καθώς ἡ Θεοτόκος ἔγινε τό ὄργανο τῆς σωτηρίας μας. Ἡ Παναγία μας εἶναι Θεός μετά τόν Θεό, εἶναι τό μεθόριον μεταξύ τοῦ κτιστοῦ καί ἀκτίστου. Ἡ Θεοτόκος στήν Ὁρθόδοξη θεολογία καί Παράδοση ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητα τήν ὑψίστη ἔκφραση τηρήσεως καί βιώσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ κατά τόν πλέον αὐθεντικό τρόπο. Εἶναι ἐκείνη πού πρόσφερε ὀλοκληρωτικά τήν ἐλευθερία της, τόν ἑαυτό της ὀλοκληρο στόν Θεό καί εἶπε τό «ναί» στήν σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος εἶναι ἕνας ὡκεανός θεολογίας. Στήν Καινή Διαθήκη, κατά τήν ὁποία φανερώνεται πραγματοποιούμενο τό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Κυρίου μας ἡ παρουσία καί ἡ διακονία τῆς Θεοτόκου εἶναι καθοριστική. Οἱ ἱεροί θεολόγοι καί ὕμνογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μας ἀντλοῦν ἀπό ἐκεῖ καί παρουσιάζουν μέσα στά ἀθάνατα θεολογικά καί ποιητικά τους ἔργα τήν οὐσιαστική συμβολή τῆς Παναγίας, τήν συνεργία της στήν σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἕνας ἀπό αὐτούς εἶναι καί ὁ ἅγιος Ἀνδρέας Κρήτης, ὁ τρισμακάριστος Ποιμενάρχης τῆς ἀγιοτόκου νήσου μας, μέ τό ἔργο τοῦ ὁποίου ἀσχολεῖται ἡ παρούσα διατριβή. Νοιώθουμε εὐγνώμονες πρός ἐκεῖνον καί πρός ὄλους τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ ὁποῖοι μέσα ἀπό τά θεόπνευστα κείμενά τους γνώρισαν σέ ὄλους μας τό πρόσωπο καί τήν ἀξία τῆς Θεοτόκου. Μέσα στούς πανηγυρικούς τους λόγους γιά τήν Θεοτόκο, ἀλλά καί στούς ὕμνους πού συνέθεσαν γι' αὐτήν, βρίσκουμε τά Ὁρθόδοξα δόγματα, τήν Ὁρθόδοξη θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας.

Συγχαίρομε καί ἐπαινοῦμε ἀπό καρδιάς τόν ἐπιμελῆ καί ὑπομονητικό συγγραφέα καί ἐρευνητῆ ἱερέα Εὐάγγελο Πριγκιπάκη, παλαιό συμφοιτητῆ μας στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος μέ τόν μόχθο του προσφέρει στήν Ἐκκλησία μία ἀξιόλογη καί κυρίως Ὁρθόδοξη προσέγγιση στό μέγα μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας καί τήν Θεοτόκο, ἡ ὁποία ὀλοπρόθυμα τό διηκόνησε. Συγχρόνως καλύπτει ἕνα ἐπιστημονικό κενό, καθώς γιά πρώτη φορά ἐρευνᾶται διεξοδικῶς καί ἀποτιμᾶται συνολικῶς ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης περί τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας, καί ἀξιολογεῖται ἡ συμβολή τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου στήν Θεομητορική διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας.

Ἐπευλογοῦμε πατρικά τήν ἔκδοση τῆς διατριβῆς τοῦ π. Εὐαγγέλου Πριγκιπάκη ἀπό τήν Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ἀτάλης Μπαλῆ καί εὐχαριστοῦμε τόν Καθηγούμενό της Ἀρχιμ. Παρθένιο Καλυβιανᾶκη, ὁ ὁποῖος προσφέρει σέ ὄλους τήν δυνατότητα τῆς μελέτης ἑνός τέτοιου ἔργου ἀλλά καί τήν βαθύτερη γνωριμία μέ τήν Ὁρθόδοξο περί τῆς Θεοτόκου Παράδοση, ὅπως ἐκφράζεται ἀπό τόν Ἅγιο Ἀνδρέα Κρήτης.

Σέ ὄλους εὐχόμεστε ὁ Θεός «ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου» καί τοῦ Ἱεράρχου νά εὐλογεῖ πάντοτε τήν ζωή τους.

† Ὁ Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου Εὐγένιος

Ρέθυμνον, τῆ 4ῃ Ἰουλίου 2011
Ἑορτή τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρός ἡμῶν Ἀνδρέου,
Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου.

Πρόλογος

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας βρίσκεται στό κέντρο τῆς εὐσέβειας τῆς Ἐκκλησίας καί κατέχει ἐξέχουσα θέση στή θεολογική της διδασκαλία, καθώς συνιστᾷ τήν ἐγγύηση τοῦ ἀληθοῦς χαρακτήρα τῆς σωτηρίου ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καί συνοψίζει στό πρόσωπό της ὀλόκληρο τό μυστήριο τῆς θείας περί τόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας². Τό γεγονός αὐτό ἀποτελέσε ἀφορμή, ὥστε ὅλοι σχεδόν οἱ Πατέρες καί ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς, στήν προσπάθειά τους νά διατυπώσουν καί νά ὑπερασπιστοῦν τήν περί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιαστική διδασκαλία, εἴτε νά ἀναφερθοῦν σ' αὐτήν στά ἔργα τους, εἴτε νά ἀφιερῶσουν στίς ἐτήσεις πρὸς τιμὴν της ἐορτές ὁμιλίες, κανόνες καί τροπάρια, ὅπου ἀποτυπώνεται μέ ἐνάργεια ἡ διακονία της στό μυστήριο τῆς σωτηρίου Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ³.

Ἀποκορύφωμα τῆς προσπάθειας αὐτῆς ἀποτελεῖ ὁ 8ος αἰ., περίοδος κατά τήν ὁποία ζεῖ καί δρᾷ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ὁ Ἱεροσολυμίτης (660-740)⁴, ἓνας ἀπό τοὺς πύο σημαντικούς ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς πού ἀσχολήθηκαν μέ τή Μητρόθεο, καθώς κατέλιπε, ἐκτός τῶν ἄλλων, τό ἐκτενέστερο θεομητορικό ἔργο τῆς πατερικῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Τό σπουδαῖο αὐτό θεολογικό ἔργο, ὅμως, ὅπως καί τό λοιπό, δέν ἔτυχε μέχρι σήμερα, ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τῆς ἀνάλογης τῆς ἀξίας του προσοχῆς τῆς ἔρευνας⁵, πράγμα πού ὀφείλεται ἐν πολλοῖς στήν ἐπισκίασή του ἀπό τήν πληθωρική προσωπικότητα τοῦ συγχρόνου του ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, κυρίως ὅμως στήν ἐπιμονή τῆς πλειοψηφίας τῶν περί αὐτόν ἀσχοληθέντων ἐρευνητῶν νά τόν ἐκλαμβάνουν περισσότερο ὡς σπουδαῖο ὕμνογράφο καί λιγότερο ὡς σημαντικό ρήτορα καί θεολόγο συγγραφέα, μέ συνέπεια τό ἐνδια-

2. Ἀκολουθώντας τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὀνομάζει τή Θεοτόκο «νοητή τῶν θείων τῆς περὶ ἡμᾶς οἰκονομίας λόγων πυκτῆ» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, IB', PG 97, 1068 C), ἐφ' ὅσον ἐπιτελέστηκε στή μήτρα της «σαρκικῶς τό μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον» (*Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C), γι' αὐτό καί ὅπως τονίζει ὁ N. Nissiotis, ("Maria in der orthodoxen Theologie", *Concilium* 19 (1983), σ. 613), "es gibt keine christliche Theologie, die nicht beständig auf die Person der Jungfrau Maria und ihre Rolle in der Heilsgeschichte Bezug zu nehmen hätte".

3. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ Θεοτόκος κατά τόν Α. Κνιαζεφ («Ἡ Ὁρθοδοξία», *Ζωή* 53/2331 (1963), σ. 54) εἶναι «ἡ ζῶσα σύνοψις ὅλης τῆς Χριστολογίας».

4. Τήν ἐξαιρετικά πλούσια περὶ τό πρόσωπό του βιβλιογραφία βλ. ἐν Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 182-210. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 160-190. Τοῦ Αὐτοῦ, *Βυζαντινὴ Φιλολογία*, Β', σ. 293-307 καί Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 181-240.

5. Π. Κ. Χρήστου, «Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Θεολογικά Μελετήματα*, Δ', Ὑμνογραφικά, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 231.

φέρον τους νά ἐστιάζεται κατά κανόνα στή φιλολογική διερεύνηση καί ἀξιολόγηση τοῦ ἔξοχου πράγματι ποιητικοῦ τοῦ ἔργου⁶.

Ἡ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος γιά τή διερεύνηση καί θεολογική ἀποτίμηση τοῦ σημαντικοῦ ὁμιλητικοῦ τοῦ ἔργου, ἀλλά καί γενικότερα τῆς θεολογικῆς του προσφορᾶς συνετέλεσε, ὥστε ἡ διδασκαλία του, κέντρο καί περιεχόμενο τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴτε νά μήν ἔχει ἀποτιμηθεῖ πλήρως⁷, εἴτε, ὅσον ἀφορᾶ τό θεομητορικό της μέρος, τό ὁποῖο συνιστᾶ καί τό ἀντικείμενο τῆς παρούσας διατριβῆς, νά μήν ἔχει διερευνηθεῖ συνολικῶς καί ἐπαρκῶς, ἀλλ' ἀντιθέτως, πτυχές της νά ἔχουν παρερμηνευθεῖ καί χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τή δυτική μαριολογική ἔρευνα γιά τή θεμελίωση καί ὑπεράσπιση τῶν ἄγνωστων⁸ στόν ἱερό Πατέρα περί τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως, Ἐνσώμου Ἀναλήψεως καί λοιπῶν περί τῆς Θεοτόκου ρωμαιοκαθολικῶν ἀντιλήψεων.

Τό δεδομένο αὐτό, σέ συνδυασμό μέ τήν ἕως σήμερα ἀπουσία προσπάθειας συνολικῆς διερευνήσεως καί ἀποτιμήσεως τῆς θεομητορικῆς διακονίας στό σωτηριῶδες γιά τόν ἄνθρωπο μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας ὅπως αὐτή ἀποτυπώνεται καί ἀναπτύσσεται στό ἔργο του, μᾶς ὥθησε στήν ἀνάληψη τῆς παρούσας ἔρευνας, ἡ ὁποία ἔχει ὡς κύριο σκοπό τήν κάλυψη τοῦ ὑφιστάμενου ἐπιστημονικοῦ κενοῦ, καθῶς ἡ ἀνά χεῖρας διατριβή συνιστᾶ τήν πρώτη προσπάθεια συνθέσεως καί παρουσιάσεως ὁλόκληρου τοῦ φάσματος τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, ὡς στοιχείου συνδεδεμένου ἄρρηκτα μέ τό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, δηλαδή ὡς μέρος τῆς Χριστολογίας του. Ὅπως θά φανεῖ στή συνέχεια, ὁ ἅγ. Ἄνδρέας δέν περιορίζεται μόνο στήν παρακολούθηση καί περιγραφή τῆς συμμετοχῆς τῆς Παρθένου, ὡς Θεομήτορος, στήν ἐπιτέλεση τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἐντός τοῦ πλαισίου αὐτοῦ καί μέ χαρακτηριστική πληρότητα, καθῶς ἀναφέρεται σέ ὅλα τά γεγονότα τοῦ βίου της, παρακολουθεῖ ἱστορικῶς, ἀναλύει θεολογικῶς καί ἐρμηνεύει χριστολογικῶς τήν παρουσία καί τή διακονία της καθ' ὅλη τήν πορεία ἐκδιπλώσεως τῆς Οἰκονομίας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μέ ἀποκορύφωμα τό ὑπερφυές αὐτό γεγονός, ἐντός τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

6. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, εἶχε ὡς συνέπεια νά παραμένει ἀκόμη τό σπουδαῖο ὁμιλητικό του ἔργο, σχεδόν κατά τό ἥμισυ, ἀνέκδοτο. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 197-201. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 176-177. G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM, II*, σ. 391. Μ. Θ. Δετοράκη, «Τό ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης καί ὁ κώδικας Bodleianus Laudensis gr. 81», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 153-170.

7. Ἡ μοναδική ἐπ' αὐτοῦ ἕως σήμερα προσπάθεια εἶναι ἡ ἀδημοσίευτη διδακτορική διατριβή τοῦ C. Papadakis (*Saint André de Crète. Son témoignage sur la mystère du Christ dans la spiritualité chrétienne. Étude sur son œuvre oratoire et poétique*, [Thèse], Strasbourg 1964, σσ. 110), ἡ ὁποία, ὅμως, οὔτε στηρίζεται σέ ὁλόκληρο τό συγγραφικό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, οὔτε διερευνᾶ μέ πληρότητα ὅλες τίς πτυχές τῆς χριστολογικῆς του διδασκαλίας, ὥστε νά καλύπτει τό ὑπάρχον σ' αὐτή κενό. Αἰτιολογες προσπάθειες ἀποτελοῦν, ἐπίσης, καί οἱ ἐπὶ τοῦ Μ. Κανόνος ἐργασίες τῶν Π. Κ. Χρήστου (ὅπ. παρ., σσ. 231-275) καί Ἀ. Β. Γλάρου (*Θεῖα Παιδαγωγία. Παιδαγωγικά στοιχεῖα στό Μεγάλο Κανόνα τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης*, Διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2000, σ. 94-105), οἱ ὁποῖες, ὅμως, δέν ἔχουν ὡς κύριο σκοπό τή διερεύνηση τῆς θεολογικῆς του διδασκαλίας.

8. Ὅπως τονίζει, ἀπῆχώντας τήν ἀνατολική θεομητορική παράδοση, στήν πρός τόν πάπα Λέοντα τόν ΙΓ' ἀπάντησή της ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1895, τό «καινοφανές δόγμα περί ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας» εἶναι «ἄγνωστον τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ» *Ἐγκύκλιος πατριαρχική καί συνοδική ἐπιστολή...*, 13, ἔκδ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, II, Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 938.

Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς διατριβῆς ὀφείλεται ἐν πρώτοις στή χάρη καί τό πρὸς ἐμέ ἄπειρο ἔλεος τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, διὰ πρεσβειῶν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τοῦ ἐν ἀγίοις σεπτοῦ πρωθιεράρχου τῆς «φιλοχρήστου τῶν Κρητῶν νήσου»⁹ Ἀνδρέου τοῦ Ἱεροσολυμίτου, καθὼς ἐπίσης καί στήν εὐεργετική ἀγάπη, τό φιλόστοργο ἐνδιαφέρον καί τή θερμὴ προσευχὴ πολλῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι στήριξαν παντοιοτρόπως τὴν ἕως σήμερα πνευματικὴ μου πορεία στήν Ἐκκλησία καί τὴ Θεολογία της.

Μέ βαθύτατο σεβασμὸ κι εὐγνωμοσύνη στρέφεται ἡ σκέψη μου στό μακαριστὸ πατέρα μου *Κωνσταντῖνο* καί τὴ σεβαστὴ μητέρα μου *Μαρία*, ἀλλὰ καί πρὸς τοὺς λοιποὺς εὐεργέτες μου, μακαριστοὺς πάππο μου Οἰκονόμο π. *Εὐάγγελο Ἰ. Πριντσιπάκη*, πνευματικὸ μου πατέρα Ἀρχιμ. *Παγκράτιο Μπρούσαλη*, Μητροπολίτες πρ. Θήρας κυρὸ *Παντελεήμονα* (Ρίζο) καί Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κυρὸ *Ἀνθιμο* (*Συριανό*), Ἀρχιεπισκόπους Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κυρούς *Σεραφεῖμ* καί *Χριστόδουλο*, καθὼς καί πρὸς τὸν τότε Πρωτοσύγκελλο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καί νῦν Μητροπολίτη Νικαίας κ. *Ἀλέξιο*, οἱ ὅποιοι μέ ἐνίσχυσαν μέ τὴν προσευχὴ, τὴν εὐλογία καί τὴ συγκατάθεσή τους, τόσο γιὰ τὴν εἴσοδο καί τὴν προαγωγή μου στὸν ἱερό κλῆρο, ὅσο καί γιὰ τὴν ἀπόσπασή μου, μέ ἄδεια καί εὐλογία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στήν Ἰ. Μ. Γερμανίας γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν.

Εὐγνώμονες εὐχαριστίες ἀπευθύνονται γι' αὐτὸ πρὸς τὸ Σεβ. Μητροπολίτη Γερμανίας κ. *Αὐγουστῖνο* καί εἰς τὸ πρόσωπό του πρὸς τὴ Μητέρα, Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, τὸ *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο*, ἀπὸ τὰ πνευματικὰ σπλάχνα τοῦ ὁποίου προέρχομαι, καθότι μέ φιλοξένησε φιλόστοργα ὡς ἐφημέριο στήν ἐνορία *Aachen-Düren-Heinsberg* τοῦ *NRW (BRD)*, γεγονός πού μοῦ ἐπέτρεψε νὰ διευρύνω ἐπὶ τέσσερα ἔτη τοὺς ἐπιστημονικοὺς μου ὀρίζοντες, ἀρχικὰ στό *Germanistisches Institut* τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πολυτεχνείου Ἄαχεν (*Reinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen*) καί κατόπιν στό Τμῆμα Ἀρχαίας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καί Πατρολογίας τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βόννης, (*Abteilung für Alte Kirchengeschichte und Patrologie des Instituts für Kirchengeschichte der Katholisch-Theologischen Fakultät der Rheinische-Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn*), καθὼς καί στό Τμῆμα Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Ἰνστιτούτου Κλασικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κολωνίας (*Abteilung für Byzantinistik des Instituts für Altertumskunde der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln*) ὑπὸ τὴν καθοδήγηση σπουδαίων δασκάλων, ὅπως οἱ κ.κ. *Ernst Dassmann*, *Peter Schreiner*, *Georg Schöllgen*, *Clemens Scholten*, *Georgios Makris* καί *Andreas Külzer*, τοὺς ὁποίους εὐχαριστῶ θερμῶς ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

Ἡ παροῦσα διατριβὴ ὅμως θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ὀλοκληρωθεῖ χωρὶς τὴν ἀγάπη καί τό ἀμέριστο ἐνδιαφέρον ὄλων τῶν σεβαστῶν μου διδασκάλων καί Καθηγητῶν τῆς κατ' ἐπιστήμην πνευματικῆς *alma mater*, γενεαῶς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόσο κατὰ τίς προπτυχιακές, ὅσο καί κατὰ τίς μεταπτυχιακές μου σπουδές. Ἰδιαίτερη ἀναφορά θὰ πρέπει νὰ γίνῃ στήν ἀγάπη, τὴν ἐμπιστοσύνη, τό ἐνδιαφέρον, τίς ἀγαθές συστάσεις, ἀλλὰ καί τὴν ἐπιστημονικὴ καθοδήγηση πού μοῦ παρεῖχαν οἱ Ὀμότ. Καθηγητές κ.κ. *Στ. Παπαδόπουλος*, *Πρωτ. Γ. Μεταλληνός* καί *Μ. Ὀρφανός*, καθὼς καί ὁ Καθηγητὴς *Πρωτ. Θ. Ζήσης*, τὸν ὁποῖο

9. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν Ἅγιος Ἀνδρέας, σ. 388 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα, Ε', σ. 175).

εὐχαριστῶ ἰδιαίτερος γιά τήν πολλαπλή συνδρομή του στήν πραγματοποίηση τῶν διευθύνσεων μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν (1990-1992) στή Θεολογική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θερμότερες εὐχαριστίες καί βαθύτατη εὐγνωμοσύνη ἐκφράζονται ἀπό τή θέση αὐτή ὅμως ὅπως ἰδιαίτερος πρὸς τόν Ἐπιβλέποντα Καθηγητή, λίαν σεβαστό καί ἀγαπητό μου, Ἀρχιμ. *Νικόλαο Ἰωαννίδη* γιά τήν πρὸς τό πρόσωπό μου ἐπιδειχθεῖσα ἀγάπη, τό εἰλικρινές ἐνδιαφέρον, τήν καθοδήγηση καί τίς σοφές παρατηρήσεις γιά τήν ὀλοκλήρωση τῆς διατριβῆς, καθὼς καί πρὸς τά λοιπά δύο μέλη τῆς τριμελοῦς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, τοὺς Καθηγητές Μητρ. Μεσσηνίας κ. *Χρυσόστομο (Σαββάτο)* καί κ. *Κωνσταντῖνο Λιάκουρα*, οἱ ὁποῖοι μέ μεγάλη προθυμία καί ἰδιαίτερη προσοχή ἀνέγνωσαν τό κείμενο τῆς μελέτης καί μέ τίς πολύτιμες παρατηρήσεις τους συνεισέφεραν τά μέγιστα στή βελτίωσή της. Θερμές εὐχαριστίες ἀπευθύνονται ἀκόμη πρὸς τά λοιπά τέσσερα μέλη τῆς ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς κρίσεως, τόν Καθηγητή κ. *Νικόλαο Ξεζάκη*, τόν Ἀναπλ. Καθηγητή Πρωτ. *Δημήτριο Τζέρπο* καί τοὺς Λέκτορες κ. *Μαρῖνα Κολοβοπούλου* καί κ. *Νικόλαο Σιώνη*, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν σημαντικά στήν ἀρτιότερη ἐμφάνιση τῆς διατριβῆς.

Στίς διευθύνσεις καί τό προσωπικό τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης, τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης, τῶν Σπουδαστηρίων τῶν προαναφερθέντων *Institut für Kirchengeschichte(Bonn)* καί *Abteilung für Byzantinistik(Köln)*, τῆς *Universitäts und Stadt Bibliothek Köln*, τῆς *Bischöfliche Bibliothek des Bistums Aachen*, καθὼς καί τῶν ἐν Ρώμῃ βιβλιοθηκῶν τοῦ *Pontificium Institutum Orientale*, τοῦ *Pontificium Collegium Graecum*, τοῦ *Università Gregoriana* καί τοῦ *Università Urbaniana*, ὀφείλονται θερμές εὐχαριστίες γιά τή φιλοξενία καί τήν πολύπλευρη βοήθειά τους κατά τή διάρκεια τῆς ἔρευνάς μας.

Πρὸς τό Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων καί ἰδιαίτερος πρὸς τόν Δρα κ. Θεόδωρο Μπίρμπα, Περιφερειακό Διευθυντή Α΄ ἴθιας καί Β΄ ἴθιας Ἐκπαίδευσης Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὀφείλονται, ἐπίσης, πολλές εὐχαριστίες γιά τή χορήγηση τῆς πολύτιμης ἄδειας ὑπηρεσιακῆς ἐκπαίδευσης, ἀλλά καί γιά τήν ἀγάπη καί τήν ἐν γένει πολύπλευρη βοήθειά του.

Θερμότερες εὐχαριστίες ἀπευθύνονται ἐπίσης πρὸς ὅλους ὅσοι συνέβαλαν στήν ἀποπεράτωση τῆς διατριβῆς, ἰδιαίτερος ὅμως πρὸς τήν ἀγαπημένη μου οἰκογένεια, τήν ἀκριβή σύζυγο καί σπουδαία συνάδελφο κ. *Ἀθηνᾶ Κάντζου*, ἀλλά καί πρὸς τά παιδιά μας *Μαρία-Ἑλένη* καί *Κωνσταντῖνο*, γιά τήν ὑπομονή, τήν ἀνοχή καί τήν πολύπλευρη συμπαράστασή τους καθ' ὅλη τή διάρκεια τῶν σπουδῶν καί τῆς συγγραφῆς της.

Ἡ διατριβή, τέλος, θά ἦταν ἀδύνατο νά κυκλοφορήσει σέ ἔντυπη μορφή ἂν δέν τήν ἐνέτασσε στίς ἐκδόσεις της ἡ *Ἱερά καί Σεβασμία Μονή Τιμίου Προδρόμου Ἀτάλης Μπαλῆ*, μέ πρωτοβουλία τοῦ λαμπροῦ καθηγουμένου της Ἀρχιμ. *Παρθενίου Καλυβιανάκη*, ἀδελφοῦ συλλειτουργοῦ καί φίλου ἀγαπητοῦ, τήν ὁποία ἐνέκρινε κι ἐπευλόγησε μέ πολλή ἀγάπη καί συγκινητικό ἐνδιαφέρον ὁ Σεπτὸς του Ποιμενάρχης, ὁμογάλακτός μου κατ' ἐπιστήμην ἀδελφός καί πατέρας, Μητροπολίτης Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. *Εὐγένιος*, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνω ἀπό τή θέση αὐτή τίς βαθύτατες εὐχαριστίες καί τήν εὐγνωμοσύνη μου.

Ρέθυμνο, 4 Ἰουλίου 2011.

Μνήμη τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν

Ἀνδρέου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, τοῦ Ἱεροσολυμίτου

π. Ε.Κ.Π

Περιεχόμενα

Προλογικό Σημείωμα Σεβ. Μητροπολίτου Ρεθύμνης καί Αύλοποτάμου κ. Εὐγενίου	9
Πρόλογος	11
Βραχυγραφίες	
1. Περιοδικῶν – Συλλογικῶν ἔργων	18
2. Ἔργων ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης	23

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ὁ βίος τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης	38
2. Τὸ θεολογικὸ καὶ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς περὶ τὴν Θεοτόκο ἐνασχολήσεως τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου	46
3. Ὁ Χριστολογικὸς χαρακτήρας τοῦ θεομητορικοῦ ἔργου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης	67
4. Τὸ <i>status quo</i> τῆς περὶ τὴ θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἔρευνας, ἡ προβληματικὴ τοῦ θέματος καὶ ἡ μέθοδος ἐργασίας	75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Οἱ θεολογικὲς προϋποθέσεις κατανοήσεως τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας

1. Ὁ τρόπος τοῦ θεολογεῖν περὶ Θεοτόκου	93
2. Τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς θεμελιώδης προϋπόθεση κατανοήσεως τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας	128
3. Οἱ ἀνθρωπολογικὲς προϋποθέσεις κατανοήσεως τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου	152
α. Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δι' Υἱοῦ	157
β. Ἡ δημιουργία τοῦ ἄλλου πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ κόσμου	161
γ. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου	169
δ. Ἡ ἐν Χριστῷ ἀνακαίνισις καὶ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	186

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

**Ἡ προετοιμασία τῆς Παρθένου Μαρίας
γιὰ τὴ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας**

1.	Ἡ ἐκλογή τῆς Παρθένου Μαρίας	199
2.	Ἡ δαυίδική καταγωγή τῆς Παρθένου καὶ οἱ μεσσιανικὲς προφητεῖες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης	206
3.	Οἱ προτυπώσεις τῆς Παρθένου Μαρίας ὡς Θεοτόκου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη	216
4.	Εὐα-Μαρία. Ἡ πρώτη Εὐα ὡς εἰκόνα καὶ τύπος τῆς δευτέρας ἢ νέας Εὐας Παρθένου Μαρίας	230
5.	Οἱ γεννήτορες τῆς Παρθένου Ἰσακίμ καὶ Ἄννα. Τὸ νόημα τῆς στειρώσεως	239
6.	Ἡ φυσικὴ σύλληψη καὶ γέννηση τῆς Παρθένου	246
7.	Ἡ εἴσοδος καὶ παραμονὴ στό Ναό ὡς προετοιμασία τῆς Παρθένου γιὰ τὴ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως	274
8.	Ἡ μνηστεία τῆς Παρθένου καὶ ἡ θέση τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ στό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας. Ἡ Γενεαλογία	279

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

**Μαρία ἡ Ἀειπάρθετος Θεοτόκος καὶ ἡ πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου
τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ
ὡς φανέρωση τῆς θείας Οἰκονομίας**

1.	Ἡ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου ἄσπορος ὑπερφυσικὴ σύλληψη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὴ μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας κατὰ τὸν Εὐαγγελισμὸ ὡς πραγμάτωση τῆς ἐνανθρωπήσεως Του καὶ φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας	290
2.	Τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ Παρθένος Μαρία ὡς ἀληθὴς Θεοτόκος	307
3.	Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου Μαρίας	325

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

**Μαρία ή Άειπάρθενος Θεοτόκος και Παναγία στην Έκκλησία
καί τό μυστήριο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου
γιά τήν τελείωση τῆς θείας Οἰκονομίας**

1.	Ἡ Θεοτόκος ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας	344
2.	Ἡ Κοίμησις καί Μετάστασις τῆς Θεοτόκου	353
α.	Ἡ φύσις τοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἁγίων	358
β.	Ἡ κοίμησις καί ἡ ταφή τῆς Θεοτόκου	369
γ.	Ἡ μετάθεσις τοῦ θεομητορικοῦ σώματος ὡς ὀλοκλήρωσις τῆς μεταστάσεως	381
3.	Ἡ Θεοτόκος ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἁγίους	408
4.	Ἡ μεσιτεία τῆς Θεοτόκου ὡς πρεσβεία πρὸς τὸν Υἱὸ τῆς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων	415
5.	Τὸ θεολογικὸ νόημα τῶν ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου	429
	Συμπεράσματα	443
	Zusammenfassung	453
	Βιβλιογραφία	
	1. Πηγές	459
	2. Βοηθήματα	469

Βραχυγραφίες

1. ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ – ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

- ΒΕΠΕΣ : Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήναι 1955 ἔξ.
- ΓΠ : Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλονίκη 1917 ἔξ.
- ΔΒΜ : Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν, Ἀθήναι 1971 ἔξ. /ΝΣ, Ἀθήνα 1982 ἔξ.
- ΕΕΒΣ : Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθήναι 1942 ἔξ.
- ΕΕΘΣΠΑ : Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἐν Ἀθήναις 1924 ἔξ.
- ΕΕΘΣΠΘ : Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953 ἔξ.
- ΕΕΦΣΠΑ : Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1924 ἔξ.
- Ἐκκλησία : Ἐκκλησία. Ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1923 ἔξ.
- Ἐνθύμησις : Ἐνθύμησις Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, ἐπιμ. Σ. Κακλαμάνη – Ἀ. Μαρκόπουλου – Γ. Μαυρομάτη, Ἡράκλειο 2000.
- Εὐαγγέλιον : Ἱερουργεῖν τό Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφή στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία. Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων (2-5 Νοεμβρίου 2003), ἔκδ. Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, [Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 10], (Ἀθήνα) 2004.
- ΕΠΕΘΧ : Ἐπιστημονική Παρουσία Ἐστίας Θεολόγων Χάλκης, Ἐν Ἀθήναις 1987 ἔξ.
- ΕΦ : Ἐκκλησιαστικός Φάρος, Ἀλεξάνδρεια 1908 ἔξ.
- Θεοδορομία : Θεοδορομία. Τριμηνιαία ἔκδοση ὀρθοδόξου διδαχῆς, Θεσσαλονίκη 1999 ἔξ.
- Θεολογία : Θεολογία. Ἐπιστημονικόν περιοδικόν ἐκδιδόμενον κατά τριμηνίαν, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1929 ἔξ.
- ΘΗΕ : Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδ. Ἀ. Μαρτίνου, τ. 1-12, Ἀθήναι 1962-1968.
- ΘΧΕ : Θρησκευτική καί Χριστιανική Ἐγκυκλοπαιδεία, τ. 1, Ἀθήναι 1936.
- Κληρονομία : Κληρονομία. Περιοδικόν Δημοσίευμα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1969 ἔξ.
- ΚΧ : Κρητικά Χρονικά, Ἡράκλειον 1947 ἔξ.
- Μήτηρ Θεοῦ : Μήτηρ Θεοῦ. Ἀπεικονίσεις τῆς Παναγίας στή Βυζαντινή Τέχνη, ἐπιμ. Μ. Βασιλάκη, Ἀθήνα 2000.

- ΛΒΘ : *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, έπιμ. Σ. Άγουρίδη – Σ. Βαρτανιάν, κ.ά, έκδ. «Άρτος Ζωής», Άθήνα 1980 = μτφ. του *Vocabulaire de Théologie Biblique*, publ. de X. Léon-Dufour, Paris 1971³.
- ΝΣ : *Νέα Σιών*, Έν Έεροσόλυμοις 1901 έξ.
- ΝΧΚ : *Νέα Χριστιανική Κρήτη*. Έπιστημονική περιοδική έκδοση Ι. Μ. Ρεθύμνης και Αύλοποτάμου, Ρέθυμνο 1989 έξ.
- Άγιος Άνδρέας : *Ό Άγιος Άνδρέας Αρχιεπίσκοπος Κρήτης ό Έεροσολυμίτης, πολιοῦχος Έρεσοῦ Λέσβου. Πρακτικά Έπιστημονικοῦ Συνεδρίου (1-4 Ίουλίου 2003)*, έκδ. Ί. Μ. Μυτιλήνης, Μυτιλήνη 2005.
- ΟΠ : *Όρθοδοξία και Παιδεία*. Έτήσια έπιστημονική έκδοση θεολογικοῦ και συναφοῦς περιεχομένου, Άθήνα 2002 έξ.
- Όρθοδοξία : *Όρθοδοξία*. Τριμηνιαίον ήθικοθρησκευτικόν περιοδικόν, Κωνσταντινούπολις 1926 έξ.
- ΠΒΛ : *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, έκδ. Έκδοτικῆς Άθηνῶν, τ. 1-, Άθήνα 1990 έξ.
- ΠΛΜ : *Έγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα*, έκδ. Πάπυρος, τ. 1-61, Άθήνα 1995-1996.
- Πόνημα : *Πόνημα Εὔγνωμον*. Τιμητικός τόμος επί τῆ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως και τῆ 35ετηρήδι καθηγεσίας του Βασιλείου Μ. Βέλλα, έπιμ. Ά. Π. Χαστούπη, Έν Άθήναις 1969.
- Πρακτικά : *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εις τιμήν τῆς Ύπεραγίας Θεοτόκου και Άειπαρθένου Μαρίας (15-17 Νοεμβρίου 1989)*, έκδ. Έεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1991.
- ΡΕΠ : *Ριζάρειος Έκκλησιαστική Παιδεία*, Έν Άθήναις 1984 έξ.
- Χαριστήρια : *Χαριστήρια εις τιμήν του Έεροντος Χαλκηδόνοσ Μελίτωνοσ*, έκδ. Πατριαρχικοῦ Ίδρύματοσ Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1977.
- Χειροτονία : *Η θέσις τῆς Γυναικόσ έν τῆ Όρθοδόξω Έκκλησίᾳ και περί χειροτονίας τῶν Γυναικῶν. Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδοσ, 30 Όκτωβρίου-7 Νοεμβρίου 1988*, έπιμ. Άρχιμ. Γενναδίου Λυμούρη, Κατερίνη 1994.
- ΑΗΓ: : *Analecta Hymnica Graeca e codicibus Italiae Inferioris eruta*, ed. J. Schirò, vol. I-XIII, Roma 1966-1978.
- ΑC: : *Antike und Christentum*, Münster 1929 έξ.
- Augustinianum: : *Augustinianum*. Periodicum quadrimes tre collegii Instituti Patristici “Augustinianum”, Roma 1961 έξ.
- Bessarione: : *Bessarione*, Romae 1896-1923.
- BHG: : *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Vol. I-III, éd. F. Halkin, Brüssel 1957³.
- BZ: : *Byzantinische Zeitschrift*, München 1892 έξ.
- Catholica: : *Catholica*. Vierteljahresschrift für Kontroverstheologie, Paderborn 1946 έξ.
- CCSG: : *Corpus Christianorum. Series Graeca*, (Turnhout) Leuven 1977 έξ.

- CCSL : *Corpus Christianorum. Series Latina*, (Turnhout) Leuven 1953 έξ.
- CIPQ : *Complementi Interdisciplinari di Patrologia*, a cura di A. Quacquarelli, Roma 1989.
- CPG : *Clavis Patrum Graecorum*, ed. M. Geerard, Vol. III: *A Cyrillo Alexandrino ad Iohannem Damascenum*, Turnhout 1979.
- Church-Mary : *The Church and Mary. Papers read at the 2001 Summer Meeting of the Ecclesiastical History Society*, ed. by R. N. Swanson, The Boydell Press 2004.
- Concilium : *Concilium*, Zürich/Mainz 1965 έξ.
- CSEL : *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien 1866 έξ.
- DACL : *Dictionnaire d' Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, ed. F. Cabrol – H. Leclercq, Paris 1907 έξ.
- DHGE : *Dictionnaire d' Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, Paris 1909 έξ.
- DOP : *Dumbarton Oaks Papers*, Washington 1941 έξ.
- DPAC : *Dizionario Patristico e di Antichità Christiane*, dir. da A. Di Berardino, vol. I-II, Casale Monferato 1984.
- DSp : *Dictionnaire de la Spiritualité Ascétique et Mystique*, Paris 1937 έξ.
- DTC : *Dictionnaire de Théologie Catholique*. ed. A. Vicant – E. Mangenot – E. Amman, Paris 1903-1972.
- ECQ : *The Eastern Churches Quarterly*, Ramsgate 1936 έξ.
- EECh : *Encyclopedia of The Early Church*, vol. I-II, ed. W.H.C. Frend – A. Walford, Cambridge 1992.
- Έλληνισμός : *Έλληνισμός. Quelques Jalons pour une Histoire de l'indétité grecque. Actes du Colloque de Strasbourg 25-27 octobre 1989*, éd. par S. Said, Leiden 1991.
- EO : *Échos d' Orient*, Vol. 1-39, Paris 1897-1942.
- EJ : *Estudios Josefinos*, Valladolid 1947 έξ.
- ÖR : *Ökumenische Rundschau*, Frankfurt am Main 1951 έξ.
- EM : *Etudes Mariales*, Paris 1935 έξ.
- EMC : *Ephemerides Mariologicae Commentaria deve marialia superioribus scholis C.M.F. exavata*, Madrid 1951 έξ.
- EMT : *Enciclopedia Mariana "Theotokos"*, Genova-Milano 1959².
- Est. Mar. : *Estudios Marianos*, Madrid 1935 έξ.
- EThL : *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, Louvain 1924 έξ.
- FKTh : *Forum Katholische Theologie*, Aschaffenburg 1985 έξ.
- GCS : *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Leipzig-Berlin 1897 έξ.
- GNO : *Gregorii Nysseni Opera*, ed. W. Jaeger, Leiden 1960 έξ.
- GOTR : *The Greek Orthodox Theological Review*, Brookline, Mass. 1954 έξ.
- Gregorianum : *Gregorianum. Commentarii de re theologica et philosophica*, Romae 1920 έξ.
- HdM : *Handbuch der Marienkunde*, Hrsg. v. W. Beinert u. H. Petri, Bd. I: *Theologische Grundlegung-Geistliches Leben*, Regensburg 1996².

- IKZ : *Internationale Kirchliche Zeitschrift*, Bern 1910 έξ.
 Irénikon : *Irénikon*, Chevéntogne 1931 έξ.
 JAC : *Jahrbuch für Antike und Christentum*, Münster 1958 έξ.
 JECS : *Journal of Early Christian Studies*, Baltimore 1993 έξ.
 JÖB : *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Wien 1969 έξ.
 JTS : *Journal of Theological Studies*, London – Oxford 1899 έξ. (N.S 1950 έξ).
 LACL : *Lexikon der Antiken Christlichen Literatur*, Hrsg. v. S. Döpp – W. Geerlings, Freiburg – Basel – Wien 1998.
 LebZeug : *Lebendiges Zeugnis*, Paderborn 1952/1953.
 LThK : *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg i.B. 1957-1967² και 1993³.
 LM : *Lexikon der Marienkunde*, Hrsg. v. K. Algermissen – L. Broer, Bd. I, Regensburg 1967.
 LP : *Letteratura Patristica*, dir. da A. Di Berardino – G. Fedalto – M. Simonetti, Milano – Torino 2007.
 Maria : *Maria. Études sur la Sainte Vierge*, dir. d' Hubert du Manoir, vol. I-VII, Paris 1949-1964.
 Marianum : *Marianum. Ephemerides Mariologicae*, cura Patr. Ord. Serv. Marie, Romae 1939 έξ.
 MJMS : *Maria. A Journal of Marian Studies*, Scheffield – London 2000 έξ.
 ML : *Marienlexikon, Bde. 1-6*, St. Ottilien 1988-1994.
 MaS : *Marian Studies. Proceeding of the National Convention of the Mariological Society of America*, Washington 1950 έξ.
 MLS : *Marian Library Studies*, Dayton, Ohio 1969 έξ.
 Messenger : *Messenger de l' Exarchat du Patriarche Russe eu Europe Occidentale*, Paris 1949 έξ.
 NDM : *Nuovo Dizionario di Mariologia*, ed. S. De Fiores – S. Meo, Balsamo 1985.
 NDPAC : *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, dir. da A. Di Berardino, vol. 1-2, Genova-Milano 2006².
 OCP : *Orientalia Cristiana Periodica*, Romae 1935 έξ.
 Ortodoxia : *Ortodoxia. Revista Patriarhiei Române*, Bucureşti 1947 έξ.
 PG : J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, vol. 1-161, Parisiis 1857-1866.
 Philologus : *Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum*, Wiesbaden 1846 έξ.
 PL : J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, vol. 1-217, Parisiis 1841-1864.
 PO : *Patrologia Orientalis*, ed. R. Graffin – F. Nau, Paris 1907 έξ.
 Preacher : *Preacher and Audience. Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, ed. by M. B. Cunningham – P. Allen, Leiden 1998.
 P-V : *Procès-Verbaux du premier Congrès de Theologie Orthodoxe a Athènes 29 Novembre – 6 Décembre 1936*, publ. par H. S. Alivisatos, Athènes 1939.

- RAC : *Reallexikon für Antike und Christentum*, Hrsg. v. Th. Klauser, Leipzig 1950 έξ.
- REB : *Revue des Études Byzantines*, Paris 1943 έξ.
- RGG : *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Hrsg. v. K. Galling, Tübingen 1957 (1986)³.
- RE : *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, Hrsg. v. J. Herzog – A. Hauck, Leipzig 1896-1913.
- SCh : *Sources Chrétiennes*, ed. H. de Lubac – J. Danielou, Paris 1941 έξ.
- Scholastik : *Scholastik. Vierteljahresschrift für Theologie und Philosophie*, Freiburg Br. 1926 έξ.
- Seminarium : *Seminarium. Commentarii pro seminariis, vocationibus ecclesiasticis, universitatibus*, (N.S), Città del Vaticano 1961 έξ.
- Sobornost : *Sobornost. Incorporating Eastern Churches Review*, London 1979 έξ.
- Studium : *Studium. Revista de filosofia y teologia*, Madrid 1961 έξ.
- SP : *Studia Patristica*, Hrsg. v. K. Aland – F. L. Cross, Berlin 1957 έξ, Oxford 1982 έξ, Leuven 1989 έξ.
- Symposium : *The Mother of God. A Symposium by Members of the Fellowship of St Alban and St Sergius*, ed. by E. L. Maschall, Oxford 1949.
- TEBM : M. O' Carrol, *Theotokos. A Theological Encyclopedia of the Blessed Mary*, Wilmington 1986².
- Theotokos : *Theotokos. Ricerche interdisciplinari di Mariologia*, Roma 1993 έξ.
- ThGl : *Theologie und Glaube*, Paderborn 1910 έξ.
- TMPM : *Testi Mariani del Primo Milenio*, ed. G. Gharib – E. Toniolo – L. Gambero – G. Di Nola, Vol. I-IV, Roma 1988-1991.
- TRE : *Theologische Realenzyklopädie*, Berlin – New York 1976 έξ.
- TS : *Theological Studies*, ed. Theological Faculties of the Society of Jesus in the United States, Woodsstock Madison – Baltimore 1941 έξ.
- TWNT : *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Hrsg. v. G. Kittel – G. Friedrich, Stuttgart 1933 έξ.
- ZKG : *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Gotha-Stuttgart 1877 έξ.
- ZTK : *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, Tübingen 1904 έξ.

2. ΕΡΓΩΝ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

α. Όμιλιών¹⁰

*Εἰς τὴν Σύλληψιν*¹¹: *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, *Cod. Paris. Coisl. gr. 121*, αἰ. 14ου, ff. 46v-51.

Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α΄: *Λόγος Α΄, Ἐγκώμιον εἰς τὸ Γενέθλιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, *PG 97*, 805 A – 820 C.

10. Προκειμένου νά διασφαλιστεῖ ἡ ὀρθότητα τῶν συμπερασμάτων καί ἡ ἐγκυρότητα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς παρούσας μελέτης, καθὼς ἀπὸ τὴν ἔρευνα δέν ἔχει διερευνηθεῖ ἀκόμη πλήρως κι ἐπιλυθεῖ τὸ ζήτημα τῆς πατρότητας τοῦ ἀνέκδοτου ὀμιλητικοῦ ἔργου πού ἀποδίδεται στὸν ἱερό Πατέρα, κρίνεται ἀπαραίτητο νά ὑπογραμμιστεῖ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι, ἂν καί δέν ἔχει ἀμφισβητηθεῖ ἕως σήμερα ἡ γνησιότητα τῶν χρησιμοποιούμενων ἀνέκδοτων ὀμιλιῶν, τὰ στοιχεῖα πού παρατίθενται ἀπὸ αὐτές γιὰ τὴν ἀποτίμηση τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας ἐπιδιώκουν ὄχι τόσο νά θεμελιώσουν, ὅσο νά διαφωτίσουν, νά ἐπεκτείνουν καί νά ἐρμηνεύσουν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα στὰ κοινῶς ἀποδεκτὰ ὡς γνήσια ἐκδομένα ἔργα του. Στὴ συνάφεια αὐτὴ ὀφείλουμε νά διευκρινήσουμε, ἐπίσης, ὅτι ὅσον ἀφορᾶ τίς ἀποδιδόμενες στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης ἀνέκδοτες θεομητορικές ὀμιλίες: **I**) Ἡ *CPG 8201 (BHG 1111e)*, πού ἐπιγράφεται «*Ἐγκώμιον εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*», παραδίδεται ἀπὸ τὸν *Cod. Μεγ. Λαύρας 609-E 147*, αἰ. 14ου (1382-1383), ff. 165r-170r καί ἔχει ὡς ἀρχὴ «*Λαμπράς ἡμῖν καὶ ὑπερλάμπρους τὰς ἀρχάς τῶν ὑποθέσεων*» (βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Συμπλήρωμα ἀγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καὶ Λαύρας*, Paris 1930, σ. 28. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 198. Ε. Toniolo, ἐν *Marianum* 32 (1970), σ. 590. Ρ. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 599) δέν ἀνήκει στὸν ἁγ. Ἀνδρέα, ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. ΣΤ' ὀμιλία *εἰς τὰ Εἰσόδια* τοῦ Γεωργίου Νικομηδεῖας (*PG 100*, 1420 B-1440 C). **II**) Ἡ *CPG 8202 (BHGn 1093b)*, πού ἐπιγράφεται «*Ἐγκώμιον εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Ναῶ*» καί ἀρχίζει «*Ἐπειδὴ λύσιν ἔλαβεν ἡ στειρώσις...*» (Ι. Πατούσα, *Ἐγκυκλοπαιδεία Φιλολογική*, τ. II, Ἑνετίησιν 1710, σ. 345-350 καί Ρ. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 604) ταυτίζεται μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. Α' «*Ἐγκώμιον εἰς τὸ Γενέθλιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*» (*PG 97*, 805 A – 820 C) τοῦ ἱεροῦ Πατρός. **III**) Οἱ *CPG 8222 (= PG 100, 1401B – 1420B)*, *CPG 8223 (= PG 100, 1420B – 1440C)*, *CPG 8224 (= PG 100, 1376C – 1400B)*, *CPG 8225 (= PG 100, 1440D – 1456D)* καί *CPG 8228* δέν ἀνήκουν στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης. Ἀπὸ αὐτές οἱ πρῶτες τέσσερις ταυτίζονται μὲ ὀμιλίες τοῦ Γεωργίου Νικομηδεῖας. (Ἐπ' αὐτῶν βλ. Η. Chirat, «*Ψωμία διάφορα*, II, *Les origines de la fête du 21. Novembre. Saint Jean Chrysostome et Saint André de Crète ontils célébré la Présentation de la Théotocos?*», ἐν *Mélanges E. Podécharde*, Lyon 1945, σ. 129,130. Β. Λαούρδα, «*Ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ Ἀνδρέας Κρήτης*», *Ὁρθοδοξία* 25 (1950), σ. 122-123. Ρ. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 601, 603, 605). **IV**) Ἡ «*εἰς τοὺς ὀσίους καὶ δικαίους Ἰωακείμ καὶ Ἄνναν*», ἡ ὁποία κατὰ τὸ Ν. Β. Τωμαδάκη (*Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 198) παραδίδεται ἀπὸ τὸν ὑπ' ἀριθ. 660 κώδικα τῆς Μονῆς Ἰβήρων, δέν κατέστη δυνατὸ νά ἐντοπιστεῖ στὴ χειρόγραφη παράδοση, οὔτε ἀπὸ τὴν Ρ. D. Eyre, ἀλλὰ οὔτε καί ἀπὸ ἐμᾶς. **V**) Ἡ ὀμιλία «*Εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγ. Ἄννης*», πού ἀρχίζει «*Χορευέτω πᾶσα κτίσις...*» (*Cod. Paris. Coisl. gr. 121*, ff. 46v-51) θεωρεῖται πιθανὸν ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, καθότι μέρος τοῦ προοιμίου της παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸ πρῶτο τροπάριο τῆς α' ὠδῆς ἀπὸ τὸν κανόνα του στὴν ἑορτὴ τῆς Γεννήσεως (*PG 97*, 1316 D). Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί κατατάσσεται στὸν κατάλογο τῶν γνήσιων ἔργων του. Τὸ ἴδιο συμβαίνει, τέλος, καί **VI**) μὲ τὴν «*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς παννυμφίου καὶ ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*», ἡ ὁποία ἀρχίζει «*Οἱ τὴν ἐν πνεύματι θεωρίαν τῷ αὐτῷ καὶ καθαρῶτάτῳ φωτί...*» (*Cod. Πρωτάτου 57*, αἰ. 13ου-14ου, ff. 176r-181v. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 199). Ἡ ἐν λόγῳ ὀμιλία ἀνήκει πιθανότατα στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, καθὼς διαθέτει νέο προοίμιο, ἐνῶ τὸ λοιπὸ περιεχόμενό της ἀποτελεῖ συρραφὴ ἐκτενῶν χωρίων ἀπὸ τίς **IIΓ'** καὶ **IIΔ'** ὀμιλίες του στὴν Κοίμησι.

11. Η. Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale et des Bibliothèques de Paris et des Départements*, vol. III, σ. 138-140. R. Devreesse, *Le fonts Coislins*, σ. 184 (667). Ρ. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 598. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 197 καὶ Θ.Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 176-177.

- Εἰς τό Γενέσιον, Β' : Λόγος Β' , Εἰς τό Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Μετά ἀποδείξεως ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται Δαβίδ, PG 97, 820 D – 844 B.*
- Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ' : Λόγος Γ' , Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν τῆς παναμώμου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας, καί ἀπόδειξις ἐκ Παλαιᾶς ἱστορίας, καί διαφόρων μαρτυριῶν, ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται Δαβίδ, PG 97, 844 BC – 861 A.*
- Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν, Δ' : Λόγος Δ' , Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καί ἀειπαρθένου Μαρίας, PG 97, 861 B – 881 B.*
- Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε' : Λόγος Ε' , Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, PG 97, 881 BC – 913 A.*
- Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου¹²: Εἰς τήν τοῦ Κυρίου ἔγχρονον Γέννησιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, αἰ. 17ου, ff. 138r-149v.*
- Εἰς τήν Περιτομήν, ΣΤ' : Λόγος ΣΤ' , Εἰς τήν Περιτομήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί εἰς τόν ἅγιον Βασίλειον, PG 97, 913 B – 932 A.*
- Εἰς τήν ἀποτομήν Ἰωάννου, ΙΕ' : Λόγος ΙΕ' , Εἰς ἀποτομήν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, PG 97, 1109 AB – 1141 A.*
- Περί τοῦ Παραλυτικοῦ¹³: Λόγος περί τοῦ Παραλυτικοῦ, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, αἰ. 17ου, ff. 79r-83v.*
- Περί τοῦ σεληνιαζομένου¹⁴: Λόγος περί τοῦ Σεληνιαζομένου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, αἰ. 17ου, ff. 90r-95r.*
- Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν, Ζ' : Λόγος Ζ' , Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 97, 932 B – 957 D.*
- Περί Τελώνου-Φαρισαίου, Κ' : Λόγος Κ' , Περί τῆς ὑποθέσεως τοῦ Τελώνου καί τοῦ Φαρισαίου, PG 97, 1256 A – 1268 B.*
- Τῆ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου¹⁵: Λόγος τῆ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, αἰ. 17ου, ff. 29r-36r.*
- Τῆ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω¹⁶: Λόγος τῆ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, αἰ. 17ου, ff. 36v-44r.*

12. BHG 1923c. CPG 8214. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. H. O. Coxe, *Greek Manuscripts Bodleian Library*, vol. I, σ. 177 (651). N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 198-199. P. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 606 καὶ M. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 167.

13. CPG 8208. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 200 καὶ M. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 165.

14. CPG 8210. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 201 καὶ M. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 166.

15. CPG 8205. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. N. B. Τωμαδάκης (*Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 200) ἀμφισβητεῖ, ὅχι ὀρθῶς, τὴ γνησιότητά της. Ἐπίσης M. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 164.

16. CPG 8206. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 200 καὶ M. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 164.

- Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου*¹⁷: Λόγος τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, αἰ. 17ου, ff. 44r-49v.
- Εἰς τόν Λάζαρον*¹⁸, I H': Λόγος H', *Εἰς τόν τετραήμερον Λάζαρον*, PG 97, 960 A – 985 C καὶ ἔκδ. M. B. Cunningham, *Andreas of Crete's Homilies*, σ. 188-229.
- Εἰς τὰ Βαῖα*, Θ': Λόγος Θ', *Εἰς τὰ Βαῖα*, PG 97, 985 CD – 1017C καὶ ἔκδ. M. B. Cunningham, *Andreas of Crete's Homilies*, σ. 335-382.
- Περί προρρήσεως*¹⁹: Λόγος περί προρρήσεως τοῦ Κυριακοῦ Πάθους, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, αἰ. 17ου, ff. 95r-99r.
- Εἰς τὴν Σταύρωσιν*²⁰: *Εἰς τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, αἰ. 17ου, ff. 9-18.
- Εἰς τὴν Ὑψωσιν*, I, I': Λόγος I', *Εἰς τὴν παγκόσμιον ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ*, PG 97, 1017 CD – 1036 A.
- Εἰς τὴν Ὑψωσιν*, II, IA': Λόγος IA', *Εἰς τὴν ὑψωσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ*, PG 97, 1036 AB – 1045 B.
- Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA': Λόγος KA', *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, καὶ εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, PG 97, 1268 BC – 1301B.
- Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB': Λόγος IB', *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 97, 1045C – 1072 A.
- Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II': Λόγος II', *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 97, 1072 AB – 1089A.
- Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID': Λόγος ID', *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 97, 1089 B – 1109A.
- Εἰς τὴν Κοίμησιν*, IV²¹: *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς παννυμνῆτου καὶ ὑπερενδόξου Δεσποίνης*

17. CPG 8207. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 200 καὶ Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 164.

18. Πὰ τίς ὁμιλίες εἰς τόν Λάζαρον καὶ εἰς τὰ Βαῖα ὑπάρχει ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τῆς Μ. Β. Cunningham (*Andreas of Crete's Homilies on Lazarus and Palm Sunday. A Critical Edition and Commentary*, (Thesis), Birmingham 1983), τὴν ὁποία δὲν κατάφερα νὰ ἐντοπίσω καὶ νὰ χρησιμοποιήσω.

19. CPG 8211. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 166.

20. BHG 451n. CPG 8204. H.O. Coxe, *Greek Manuscripts Bodleian Library*, vol. I, σ. 177 (651). A. Ehrhard, *Überlieferung*, Bd. II, σ. 224. P. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 607 καὶ Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 163.

21. Ἀρχή: «Οἱ τὴν ἐν πνεύματι θεωρίαν τῶ ἀὐλῳ καὶ καθαρωτάτῳ φωτί...». Ἡ παρούσα ὁμιλία ἀποτελεῖ συρραφὴ ἐκτενῶν χωρίων ἀπὸ τίς προηγούμενες II' καὶ ID' μέ τὴν προσθήκη νέου προοιμίου. Πὰ τό χρησιμοποιούμενο χειρόγραφο βλ. Σπ. Λάμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. Α, I: *Βιβλιοθήκαι Πρωτάτου – Ἁγίας Ἄννης – Ἁγίου Παύλου – Χιλανταρίου – Ζωγράφου – Κωνσταμονίτου – Γρηγορίου – Ξενοφῶντος*, Ἐν Ἀθήναις 1888, σ. 21 καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 199. Θεωρῶ ἱερό καθήκον νὰ εὐχαριστήσω ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν Πρωτεπιστάτη π. Βαρνάβα καὶ τὸν Γέροντα Συμεὼν Διονυσιάτη, καθὼς καὶ τοὺς λοιποὺς ὁσιωτάτους Ἁγιορεῖτες πατέρες, τοὺς συγκροτοῦντες τὴν Ἱερά Ἐπιστολὰ, γιὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρηση ἀδειας χρήσεως τοῦ χειρογράφου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἄμεση ἀποστολὴ φωτοτυπικοῦ ἀντιγράφου τοῦ λόγου ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πρωτάτου.

ήμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, *Cod. Πρωτάτου* 57, αἰ. 13ου – 14 ου, ff. 176r-181v.

Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ': Λόγος ΙΣΤ', *Εἰς τὸν ἅγιον, καὶ μακάριον, καὶ πανεύφημον τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολον Τίτον*, PG 97, 1141 B – 1169 C.

Εἰς τὸν μεγαλ. Γεώργιον, ΙΖ': Λόγος ΙΖ', *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Γεώργιον*, PG 97, 1169 D – 1192 C.

Εἰς τοὺς δέκα Μάρτυρας: *Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους Δέκα καὶ καλλινίκους μάρτυρας*, ἔκδ. Β. Λαούρδα, *KX* 3 (1949), σ. 85-117.

Εἰς τὸν ἅγ. Νικόλαον, ΙΗ': Λόγος ΙΗ', *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον Πατέρα ἡμῶν Νικόλαον*, PG 97, 1092 C – 1205 B.

Εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον²²: Λόγος ἐγκωμιαστικός εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, αἰ. 17ου, ff. 1r-8v.

Εἰς τὸν μακάριον Πατάπιον, ΙΘ': Λόγος ΙΘ', *Εἰς τὸν μακάριον Πατάπιον, καὶ μερική τῶν θαυμάτων αὐτοῦ διήγησις*, PG 97, 1205 C – 1253 B.

Εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην²³: *Ἐγκώμιον εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, αἰ. 17ου, ff. 116r-124v.

Εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν²⁴: *Ἐγκώμιον εἰς τὸν θεῖον Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστὴν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, αἰ. 17ου, ff. 133v-142r.

Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα: Ἰαμβοὶ, γραφέντες πρὸς τὸν ὀσιώτατον Ἀγάθωνα ἀχιδιάκονον καὶ χαρτοφύλακα τῆς ἐνταῦθα ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅτε λαβὼν τὴν παροῦσαν βίβλον, μετέβαλε καὶ πάλιν ἀπέστειλε, ἔκδ. A. Heisenberg, "Ein Jambisches Gedicht des Andreas von Kreta", *BZ* 10 (1901), σ. 505-515 (PG 97, 1437 C – 1444 B).

β. Κανόνων

Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, 27: Κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, 27, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, *Θεοτοκάριον, Α'*, Chennevières-sur-Marne. L' Ermitage [Paris] 1931, σ. 87-90.

22. BHG 186a. CPG 8203. H. O. Coxe, *Greek Manuscripts Bodleian Library*, vol. I, σ. 177 (651). A. Ehrhard, *Überlieferung*, Bd. II, σ. 224. P. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 615 καὶ Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 163.

23. BHG 932j. CPG 8212. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. C. van de Vorst – H. Delehaye, *Catalogus codicum hagiographicorum*, σ. 340, 8. A. Ehrhard, *Überlieferung*, Bd. II, σ. 224 ann. 2 καὶ Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 166.

24. BHG 993d. CPG 8213. Fr. Combefis, *Notitia*, PG 97, 803-804. C. van de Vorst – H. Delehaye, *Catalogus codicum hagiographicorum*, σ. 340, 10. H. O. Coxe, *Greek Manuscripts Bodleian Library*, vol. I, σ. 177 (651). A. Ehrhard, *Überlieferung*, Bd. II, σ. 224 ann. 2. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 198. P. D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 614 καὶ Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 167.

- Κανών εις τήν Θεοτόκον, 29: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, 29, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, Θεοτοκάριον, Α', σ. 94-97.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον, 57: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, 57, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, Θεοτοκάριον, Α', σ. 185-188.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον, 97: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, 97, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, Θεοτοκάριον, Α', σ. 311-314.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, έκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, Ἐν Βόλῳ 1984¹¹, σ. 105-108.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, έκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 130-133.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, έκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 149-152.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, έκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 157-160.*
- Κανών εις τήν Θεοτόκον: Κανών εις τήν υπεραγίαν Θεοτόκον, έκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 173-175.*
- Κανών...: Εἴρμοι κανόνων ὑπ. ἀριθμ. 16, 17, 18, 19, 43, 44, 57, 86, 107, 109, 114, 118, 121, 122, 127, 131, 147, 148, 150, 161, 171, 191, 192, 194, 195, 201, 238, 240, 241, 245, 246, 291, 292, 294, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 338, έκδ. Σωφρονίου Εϋστρατιάδου, Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, Εἰρμολόγιον, Chennevières-sur-Marne. L' Ermitage [Paris] 1932, σ. 12. 15. 31-32. 42-43. 62. 75-78. 80-81. 83-84. 86-87. 90-91. 93. 104-107. 117-118. 136-140. 147-148. 169. 170-171. 173-175. 205-207. 228-230. 231. 232. 235-237.*
- Κανών εις τήν Σύλληψιν: Κανών εις τήν σύλληψιν τῆς ἀγίας καί θεοπρομήτορος Ἄννης, PG 97, 1305 A – 1316 C.*
- Κανών εις τό Γενέθλιον: Κανών εις τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτουμουσιανοῦ, Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, Ἐν Ἀθήναις 1905, σ. 57-63 (PG 97, 1316 D – 1329 C).*
- Κανών εις τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου: Κανών εις τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου, έκδ. Α. Debiasi-Gonzato, AHG I (1966), σ. 146-157.*
- Κανών τῶν ἀγίων Προπατόρων: Κανών εις τήν κυριακήν πρό τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καί τούς προπάτορας τοῦ Χριστοῦ, έκδ. Α. Kominis, AHG IV (1976), σ. 363-384.*
- Κανών εις τόν Εὐαγγελισμόν: Κανών εις τόν Εὐαγγελισμόν, έκδ. Ε. Tomadakis, AHG VII (1971), σ. 275-289.*
- Κανών εις τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου: Κανών εις τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, έκδ. Α. Kominis, AHG IV (1976), σ. 632-652.*
- Κανών μεθεόρτιος εις τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου: Κανών μεθεόρτιος εις τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί εις τά ἅγια νήπια, έκδ. Α. Kominis, AHG IV (1976), σ. 762-775.*
- Κανών τῶν Φώτων: Κανών τῶν Φώτων, έκδ. Α. Proiou, AHG V (1976), σ. 125-145.*
- Κανών εις τήν ὑπαπαντήν τοῦ Κυρίου: Κανών εις τήν ὑπαπαντήν τοῦ Κυρίου, έκδ. Ε.*

- Tomadakis, *AHG VI* (1974), σ. 1-41.
- Κανών εις τόν ἅγ. Ἀνδρέαν: Κανών εις τόν ἅγιον Ἀνδρέαν τόν Πρωτόκλητον, ἐν Μηναιῶν τοῦ Νοεμβρίου*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 214-224.
- Κανών εις τόν ἅγ. Ἰγνάτιον: Κανών εις τόν ἅγιον Ἰγνάτιον τόν θεοφόρον*, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 484-503.
- Κανών εις τόν ἅγ. Γρηγόριον τόν Θεολόγον: Κανών εις τόν ἅγιον Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 342-362.
- Κανών εις τούς ἅγ. ἑπτὰ Μακκαβαίους: Κανών εις τούς ἁγίους ἑπτὰ Μακκαβαίους παίδας*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναιῶν τοῦ Σεπτεμβρίου*, Ἐν Ἀθήναις 1905, σ. 5-12.
- Κανών εις τούς ἅγ. δέκα μάρτυρας, 1: Κανών εις τούς ἁγίους δέκα Κρήτας μάρτυρας*, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 587-598.
- Κανών εις τούς ἅγ. δέκα μάρτυρας, 2: Κανών εις τούς ἁγίους δέκα Κρήτας μάρτυρας*, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 599-613.
- Κανών εις τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως: Κανών εις τήν προσκύνησιν τῆς τιμίας ἀλύσεως τοῦ ἀποστόλου Πέτρου*, ἔκδ. W. Christ – M. Paranikas, *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*, Lipsiae 1871, σ. 157-161.
- Κανών εις τούς ἐν Σινᾶ τελειωθέντας: Κανών εις τούς ἐν Σινᾶ καί Ραιθῶ τελειωθέντας πατέρας*, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 236-255.
- Κανών εις τόν ἅγ. Γεώργιον: Κανών εις τόν ἅγ. Γεώργιον*, ἔκδ. C. Nikas, *AHG VIII* (1970), σ. 250-279 καί G. Paolini, *Andrea di Creta: Canone per S. Giorgio*, 1-584, ἐν E. Follieri, *Un Theotocario Marciano del sec. XIV. (cod. Marcianocl. I, 6)*, Roma 1961, σ. 235-260.
- Κανών ὁ Μέγας: Κανών ὁ Μέγας*, PG 97, 1329 D – 1385 D.
- Κανών εις Ψυχορραγοῦντα: Κανών εις Ψυχορραγοῦντα*, ἐν *Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἁγιασματάριον*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2003¹⁵, σ. 220-228.
- Κανών εις τόν Λάζαρον: Κανών εις τόν Λάζαρον*, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 338-342.
- Τριώδιον Κυριακῆς Βαΐων: Τριώδιον τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων ἐσπέρας εις τό Ἀπόδειπνον*, PG 97, 1400 A – 1404 C.
- Τριώδιον Μ. Δευτέρας: Τῇ ἁγία καί Μεγάλη Δευτέρα εις τό Ἀπόδειπνον*, PG 97, 1404 D – 1409 B.
- Τριώδιον Μ. Τρίτης: Τῇ ἁγία καί Μεγάλη Τρίτη εις τό Ἀπόδειπνον*, PG 97, 1409 B – 1413 D.
- Τριώδιον Μ. Τετάρτης: Τῇ ἁγία καί Μεγάλη Τετάρτη εις τό Ἀπόδειπνον*, PG 97, 1416 A – 1420 D.
- Κανών τῶν Μυροφόρων: Κανών τῶν Μυροφόρων*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον χαρμόσυνον*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1959, σ. 50-57.
- Κανών τῆς Μεσοπεντηκοστῆς: Κανών τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον χαρμόσυνον*, σ. 89-95.

γ. Ἀμφιβαλλομένων – Νόθων

Περί τῶν ἁγίων Εἰκόνων (νόθο): *Περί τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως*, PG 97, 1301 D – 1304 CD²⁵.

Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον (νόθο): *Λόγος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Δέσποιναν ἡμῶν Θεοτόκον, ἀναγινωσκόμενος τῷ Σαββάτῳ τῆς Ἀκαθίστου*, ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, «Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος», ΝΣ 5 (1907), σ. 826-833²⁶.

Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον (ἀμφ.), I: *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον*, I, ἔκδ. Ἀ. Δελέογλου – Ἀ. Ζερβουδάκη, «Δυὸ ἄγνωστοι κανόνες...», *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 118-129.

Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον (ἀμφ.), II: *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον*, II, ἔκδ. Ἀ. Δελέογλου – Ἀ. Ζερβουδάκη, *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 129-137.

25. Πά τή μή γνησιότητα τοῦ ἔργου βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 192 καὶ ἰδιαίτερος Π. Γ. Τσορμπατζόγλου, «Παρατηρήσεις σχετικά μέ τὴν προέλευση τοῦ ἀποδιδόμενου στόν Ἀνδρέα Κρήτης ἔργου *Περί τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως* (BHG 1125 = CPG 8193)», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 6 (1999), σ. 131-148.

26. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπανεκδόθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὴν Α. Giannouli [“Eine Rede auf das Akathistos-Fest und Theodoros II. Dukas Laskaris (BHG³ 1140, CPG 8197)”, *JÖB* 51 (2001), σ. 259-283], ἢ ὅποια τάσσεται, ὀρθῶς, ὑπὲρ τῆς προελεύσεώς του ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας Θεοδώρου Β' Λάσκαρη (σ. 263). Βλ. ἐπίσης Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 157. Ἐπ' αὐτοῦ παλαιότερα βλ. ἐν Β. Λαοῦρδα, «Νόθος λόγος τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», *KX* 4 (1950), σ. 237-240 καὶ Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 176.

Εἰσαγωγή

Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος ἐκκλησιαστικός ρήτορας τῆς ἐποχῆς του²⁷ κι ἕνας ἀπό τούς σημαντικότερους συγγραφεῖς καί ὕμνογράφους ὁλόκληρης τῆς πατερικῆς γραμματείας²⁸, καθὼς ἐκόσμησε «λόγοις τε καί ἄσμασι τὴν Ἐκκλη-

27. Ἐπ’ αὐτοῦ βλ. A. Ehrhard, “Theologie”, ἐν K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München 1897², σ. 165 (ἑλλ. μτφ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Α΄, Ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 329). E. Marin, “André de Crète”, *DTC* 1 (1900), στ. 1183. Th. Nissen, “Diatriben und Consolatio in einer christlichen Predigt des achten Jahrhunderts”, *Philologus* 92 (1937), σ. 177 ἐξ. Ἀωνύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), στ. 1094. O. Bardenheuer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, Bd. 5, Darmstadt 1962², σ. 154-155. S. Mercati, “Andrea di Creta”, ἐν *Encyclopedia Italiana* 3 (1949), στ. 202. Β. Λαούρδα, «Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει καί ἡ Κρήτη ἐπὶ Εἰκονομαχίας», *KX* 5 (1951), σ. 42-43. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 175. Π. Κ. Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, Α΄, Πατέρες καί Θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, σ. 353. A. Olivar, *La Predicación cristiana antigua*, Barcelona 1991, σ. 225 καί C. Dell’Osso, “Andrea di Creta”, *NDPAC* 1 (2006)², στ. 287.

28. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ καί χαρακτηρίζεται «πατέρων κλέος» (*Ἀπολυτικά*, 7, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 492), «θεολόγων ὑπέρμαχος ἀπροσμάχητος», (*Ἀπολυτικά*, 9, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 493) «λύρα εὐάρμοστος... μελωδὸς καί ἠδύφθογγος» (*Στιχηρὰ προσόμοια*, 2-3, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 473) «στόμα σεπτὸν καί ὑπέρτιμον» (*Στιχηρὰ προσόμοια*, 13, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 473), ἀλλὰ καί «θειῶν διδασκάλων τὸ ἠδυσμα» (*Στιχηρὰ προσόμοια*, 27, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 474). Περισσότερα βλ. ἐν G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 15. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 10. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München 1959, σ. 501. B. Altaner – A. Stuißer, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg 1978⁸, σ. 534. J.-B. Schneyer, *Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg 1969, σ. 95. W. Schütz, *Geschichte der cristlichen Predigt*, Berlin 1972, σ. 26. W. Buchwald – A. Hohlweg – O. Prinz, *Tusculum Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, München 1982³, σ. 54. B. R. Suchla, «Andreas von Kreta», *LACL*, σ. 29. B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 16. Οἱ C. Andresen/A.-M. Ritter (*Geschichte des Christentums I/1*, Altertum, Stuttgart 1993, σ. 125) τονίζουν, μάλιστα, ὅτι ἐκτός ἀπὸ σπουδαῖος μελωδὸς «war Andreas auch ein hervorragender Prediger». Γιά τὸ λόγο αὐτὸ καί ὁ H.-G. Beck, (ὅπ. παρ., σ. 501) συμπεραίνει γιὰ τὰ ἔργα του, ὅτι «waren in Byzanz sehr beliebt», καθὼς, ὅπως συμπληρώνει ὁ J. Irmscher («Andrew of Crete» ἐν *EECh* I (1992), σ. 38) «As spiritual discourses enjoyed great popularity in Byzantium and its sphere of influence». Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, μετὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ βίου του ἀπὸ τὸ Νικήτα Πατρίκιον κατὰ τὸ β΄ μισό του Θ΄ αἰ. μέχρι καί τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἀφιερωθοῦν σ’ αὐτὸν ἐπτά τουλάχιστον ἐκδεδομένα καί ἀνέκδοτα ἐγκώμια, βίοι καί συναξάρια, καθὼς ἐπίσης ἀρκετοὶ κανόνες, ἀλλὰ καί πλειάδα ὕμνων (βλ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 178-190), στὰ ὁποῖα προβάλλει ὡς ὁ «ἐν λόγοις μὲν λαμπρότερος καί

σίαν»²⁹. Μεγάλο μέρος από τό έκτενέστατο συγγραφικό του ἔργο³⁰ καταλαμβάνει ἡ ἐνασχόληση μέ τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, στήν ὁποία ἀφιέρωσε τό ἕνα τρίτο περίπου³¹ τῶν ὁμιλιῶν του καί τά δύο τρίτα³² τῶν ὕμνων του (κανόνων καί ἰδιομέλων), γεγονός πού ἀναδεικνύει τό ἀκραιφνῶς θεομητορικό του ἔργο, ὄχι μόνο ὡς τό έκτενέστερο³³, ἀλλά κι ὡς ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, ἐνῶ προβάλλει ταυτόχρονα καί τόν ἴδιο ὡς ἕναν ἀπό τούς σπουδαιότερους διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς Θεοτόκου³⁴. Ἀπό τή διερεύνηση τοῦ ἔργου του προκύπτει σαφῶς, ὅτι ὄχι

πανηγυρικώτερος, ἐν δέ τοῖς ἄσμασι, ... ἀπάντων μουσικώτερος» (*Εξαποστειλάριον* ἀνέκδοτου κανόνα στόν ἅγ. Ἄνδρέα ἀπό τόν *Cod. Paris. gr.* 1576, f. 140, ἐν Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἄνδρέας ὁ Κρήτης ὁ Ἱεροσολυμίτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 678). Βλ. ἐπίσης Θ. Ε. Δετοράκη, ὅπ. παρ., σ. 170. Διότι, ὅπως συνοψίζει πρόσφατα ὁ Α. Di Bernardino (*Patrologia*, vol. V, Dal Concilio di Calcedonia (451) a Giovanni Damasceno (†750). I Padri orientali, Genova 2001, σ. 166), «I discorsi di Andrea sono composti in uno stile armonioso, ma ancora sobrio, privo degli ornamenti retorici dell'omeletica posteriore. Comunque riflettono una formazione teologica solida».

29. *Στιχηρά Προσόμοια*, 1, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 493.

30. Γιά τό ἔργο του βλ. *CPG* 8170-8228 καί P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete. A Catalogue of mss of his Homilies*, [Thesis], Birmingham 1966. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 194-209. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 175 ἐξ. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, Ε', σ. 489. Ἐπίσης τίς πρόσφατες παρατηρήσεις τῆς Χ. Γ. Ἀγγελίδη («Ἄνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Μία Ἀνάγνωση», ἐν *Ἐνθύμησις*, σ. 1), ὅτι «Οἱ κατάλογοι τῶν πεζῶν κειμένων τοῦ Ἀνδρέα, πού διασώζει ἡ χειρόγραφη παράδοση, περιλαμβάνουν περί τίς ἐξήντα Ὁμιλίες, ἀριθμό συγκρίσιμο μόνο μέ ἐκεῖνον τῶν ἀντίστοιχων ἔργων πού ἀποδίδονται στό Ἰωάννη τό Χρυσόστομο» καί τίς ἀνάλογες τῶν Μ. Θ. Δετοράκη, «Τό ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 157 καί S. S. Farouk, *Τά Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 131.

31. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 195.

32. Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 37.

33. Τοῦτο προκύπτει καί μόνον ἀπό ἀπλή σύγκριση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα, τουλάχιστον (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς εἰς τήν *Περιτομήν*), θεομητορικῶν ὁμιλιῶν του, οἱ ὁποῖες ὑπερτεροῦν ἀπό ἐκεῖνες ὁποιοδήποτε ἄλλου ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέα. Καί αὐτό, διότι ἀπό τούς συγχρόνους του Γερμανό Κωνσταντινουπόλεως κατέχομε ἐπτά καί Ἰωάννη Δαμασκηνό πέντε, ἀπό τούς προγενέστερους του Πρόκλο Κωνσταντινουπόλεως τρεῖς, Ἡσύχιο Ἱεροσολυμίτη δύο, Θεόδοτο Ἀγκύρας τρεῖς, Ἰωάννη Θεσσαλονίκης δύο καί ἀπό τούς μεταγενέστερους του Κοσμά Βεστίητορα πέντε, Γεώργιο Νικομηδείας πέντε, καί Νικόλαο Καβάσιλα τρεῖς. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 11-12.

34. Τό συμπέρασμα αὐτό γιά τό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός προκύπτει σαφῶς καί ἀπό τή σπουδαία θέση καί τή μεγάλη ἀξία πού τοῦ προσέδωσαν γιά τήν ὀρθή διατύπωση τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας καί ἰδιαίτερα τήν περί τοῦ τέλους της στίς ὁμιλίες στήν Κοίμηση, τόσο οἱ σύγχρονοι, ὅσο καί οἱ μεταγενέστεροί του ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς. Ἐτσι, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Α. Γέβτις (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 53, σημ. 82. Βλ. ἐπίσης Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 145) τό ἔργο του ἀποτελέσει τή βάση τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἐνῶ θά πρέπει νά ἐπηρεάστηκε ἀπό αὐτό καί ὁ Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, μέ τόν ὁποῖο ἀνέπτυξε στενό δεσμό τόσο στά Ἱεροσόλυμα, ὅσο καί κατά τήν παραμονή του στήν Κωνσταντινούπολη (Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, «Βίος καί Πολιτεία», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 114. Π. Τσορπατζόγλου, «Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (660-740) καί ὁ πιθανός χρόνος συγγραφῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 17, σημ. 40). Ἐναν αἰῶνα περίπου μετά τήν κοίμησή του, τό ἔργο του ἀποτελέσει μία ἀπό τίς βασικές πηγές γιά τή σύνταξη τοῦ πρώτου «βίου» τῆς Θεομήτορος ἀπό τό μοναχό Ἐπιφάνιο, ἀπό τόν ὁποῖο ὑποστηρίχθηκε, καί μάλιστα γιά τό ἀκανθωδέστερο καί σκοτεινότερο γεγονός τοῦ βίου της ὅπως ἡ κοίμηση καί μετάστασή της, ὅτι «Ἀνδρέας δέ ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος Κρήτης, ὀλίγα τινά εἰπῶν καί ὀρθοτομήσας, εἰς ἐγκωμίου τάξιν τήν διήγησιν ἔστησεν», (*Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρό-*

ων, 1, PG 120, 188 Α. Τήν παρατήρηση αυτή του Ἐπιφανίου ἐπέσήμανε ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυριάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 67, σημ. 2), ἐνῶ τήν ἴδια ἐποχή χαρακτηρίζετα ἀπό τό βιογράφο του Νικήτα Πατρίκιου «ἐναρέτου καί ὑψηλῆς πολιτείας» καί «τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος» (*Βίος*, 1 καί 8, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 381 καί 391. ἔκδ. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε΄, σ. 170 καί 177) καθότι γιά τή συγγραφή τοῦ σπουδαίου ἔργου του «τό στόμα αὐτοῦ πληρώσας συνέσεως, τοῦτο πρός δόξαν ἐπλάτυνε τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος» ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡστε, μεταξύ τῶν ἄλλων, νά συγγράφει «ἐγκωμίων λόγους διαφόρους πρός τήν πανάμωμον καί πάσης κτίσεως ὑπερτέρα, τήν παρθένον κατά φύσιν καί ὑπέρ φύσιν μητέρα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καί θεοῦ ἀληθινοῦ» (*Βίος*, 6, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 389. ἔκδ. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε΄, σ. 175). Τήν ἴδια ἐποχή χρησιμοποιεῖ μέ βεβαιότητα τό ἔργο του καί ὁ Γεώργιος Νικομηδεῖας, καθώς ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη στό θεομητορικό του ἔργο θεωρεῖται ἀδιαμφισβήτητη, ἀφ' ἐνός μέν διότι προκύπτει ἀβίαστα ἀπό τή σύγκριση τῶν κειμένων, ἀφ' ἑτέρου δέ διότι, ἔνεκα τῆς συγγένειας τῶν κειμένων, ἀποδίδονται ἀπό τή χειρόγραφη παράδοση στόν ἅγ. Ἀνδρέα οἱ ὁμιλίες του στά Εἰσόδια, οἱ ὁποῖες, ὅμως, κατά τούς Η. Chirat («Ψωμία διάφορα», σ. 127-134), Η.-G. Beck, (*Kirche*, σ. 500) καί Β. Λαούρδα, («Ἡ ἑορτή τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καί ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας Κρήτης», *Ὀρθοδοξία* 25 (1950), σ. 122-123) εἶναι ἔργα τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδεῖας. Ἡ στενή σχέση τῶν δύο κειμένων μάλιστα ὁδήγησε τό Ν. Β. Τωμαδάκη (*Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 194) στήν ἀξιοσημείωτη παρατήρηση, ὅτι ὁ Γεώργιος ὑπῆρξε διασκευαστής τοῦ ἔργου τοῦ ἅγ. Ἀνδρέου. Τήν ἴδια ἐποχή ἐπίσης ὁ Θεόγνωστος Μοναχός γιά τή συγγραφή τῆς «*Εἰς τήν Κοίμησιν*» (ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 457-462) ὁμιλίας του καί ὁ Κοσμάς Βεστήτωρ (ἔκδ. Α. Wenger, *L' Assomption*, σ. 315-333) χρησιμοποιοῦν τό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός. Μέσω τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Κοσμά, μάλιστα, προσλαμβάνεται τό 10ο αἰ. ἡ διδασκαλία του, κατά τόν Α. Wenger (*L' Assomption*, σ. 341-362 καί ἐιδικῶς στίς ὑποσημειώσεις τῶν σ. 341-345), ἀπό τό συγγραφέα τῆς λατινικῆς περὶ Κοιμήσεως πραγματείας τοῦ κώδικα Augiensis στή Δύση. Τό 10ο αἰ. τό ἔργο του φαίνεται ὅτι ἀπολαμβάνει εὐρείας ἀποδοχῆς στήν Ἀνατολή, γι' αὐτό καί προσφωνεῖται ἀπό τό συναξαριστή του «σοφός» καί «μέγας... τῆς ἐκκλησιαστικῆς φωστήρ καί διδάσκαλος» (*Βίος καί πολιτεία*, 3 καί 1, ἔκδ. V.V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137 καί 136), ἐνῶ, ἔνεκα τῆς παραστατικότητος τῆς παραθέσεως τῶν περὶ τῆ Θεοτόκου θαυμασῶν γεγονότων στίς εἰς τήν Κοίμησιν ὁμιλίες του, ὁ συγγραφέας τοῦ ἐγκωμίου πρός τιμήν του τόν 11ο αἰ. τονίζει τήν ἀξία του διερωτώμενος: «τίς τούς ἐπιταφίους καί ἐξοδίους τῆς Θεομήτορος καί ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἐγκύψας οὐ παρεστάναι δόξει τῷ σκίμποδι καί ἐπιτύμβια ἄδειν καί τό πάθος ἀπολοφύρεσθαι;» (Ἄωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 155-157, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 92) Ἀλλά καί τό 12ο αἰ. χρησιμοποιεῖ τό ἔργο του ὁ Ἰωάννης Φουρνῆς (Α. Wenger, «La nouvelle Ève dans la théologie byzantine», ἐν *La Nouvelle Ève*, II, *EM* 13 (1955), σ. 46) ἐνῶ ὁ Μιχαήλ Γλυκάς τόν χαρακτηρίζει «θειότατον Ἀνδρέαν» (*Ἐπιστολή XXI*, PG 158, 929 C), καθώς παρέλαβε ἀπό τίς ὁμιλίες του στήν Κοίμησι στοιχεῖα γιά τήν περὶ ἐσχάτων διδασκαλία του, συνδέοντάς τον, μάλιστα, μέ τό Γρηγόριο τό Θεολόγο. Τήν ἴδια περίοδο χρησιμοποιεῖται καί ἀπό τό Θεοφύλακτο Βουλγαρίας γιά τή σύνθεση τῶν ὑπομνημάτων του στά εὐαγγέλια (*CPG* III, σ. 547 ἔξ. καί Μ. Θ. Δετοράκη, «Τό ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 156). Παρά τό γεγονός ὅτι «ἡ παράδοσις προεφύλαξε μᾶλλον τό ὑμνογραφικόν του ἔργον ἢ τό ρητορικόν... [διότι] οὐδεὶς τῶν μετὰ ταῦτα σπουδαίων ρητόρων μέχρι καί τῶν τῆς Τουρκοκρατίας, παρέλειπε νά συγγράψῃ ὁμιλίαν εἰς τόν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ κατά τὰς κινητάς καί ἀκινήτους ἑορτάς» (Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 195), ὁ ἱερός Πατήρ καί τό ἔργο του ἀπολάμβαναν ὑψηλοῦ κύρους πρό, κατά καί ἔπειτα ἀπό τήν Ἄλωση, καθώς τό γνώριζαν καί τό χρησιμοποιοῦσαν τό 14ο αἰ. ὁ Ἰσίδωρος Θεσσαλονίκης, ὁ Κάλλιστος Κωνσταντινουπόλεως (Δ. Β. Γόνη, *Τὸ συγγραφικόν ἔργον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθῆναι 1980, σ. 129), ὁ Ἰωσήφ Καλόθετος, ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Μανουήλ Φιλῆς, κατά τόν ὁποῖο γινώριζε «τά τῆς τέχνης βάθη» τοῦ λόγου, καθώς ὑπῆρξε «σοφός... τῶν ψυχῶν ἐπιστάτης» (*Στίχοι-Ἐπιγράμματα*, 3, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 535-536), καί ὁ Φιλόθεος Κόκκινος, (*Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 98) ἐνῶ τό 15ο αἰ. ὁ Μιχαήλ Ἀποστόλης θεωρεῖ, ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἶναι «περίδοξος» (*Στίχοι-Ἐπιγράμματα*, 5, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 536) καί ὁ ἐγκωμιαστής του Μακάριος Μακρῆς τονίζει, ὅτι τὰ ἔργα του, ἐπειδὴ ἔχουν συγγραφεῖ «μετὰ σοφίας τε καί συνέσεως καί θειοτέρας ἐμπνεύσεως ... ἀντίκρυ Μουσῶν καί Χαρίτων ἀγάλματα, δι' ὧν ἀμφοτέρω καί ρήτωρ ἀγαθός καί ἱεροφάντης θεόληπτος ἀναδείκνυται» (*Βίος*, 10, ἔκδ. Ἄ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 450 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX* 7 (1953), σ. 71). Τό γεγονός ὅτι τό θεομητορικό του

ἔργο ἔτυχε εὐρύτατης διαδόσεως καὶ ἀποδοχῆς τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ χειρογράφων, τὰ ὅποια τὸ παραδίδουν, ἐνῶ γνωρίζουμε καὶ πολλές μεταφράσεις τους, γεγονός πού σημαίνει τὴν εὐρεία διάδοσή τους καὶ ἐκτός τοῦ ἑλληνόφωνου χώρου. (Γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν ἔργων του βλ. ἐκτενῶς ἐν P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete. A Catalogue of mss of his Homilies*, σ. 73 ἐξ., 120 ἐξ., 412 ἐξ., 598 ἐξ., 665 ἐξ., καὶ τίς παρατηρήσεις τῆς Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 155). Ἀπὸ τὴν περίοδο μετὰ τὴν Ἄλωση μάλιστα κατέχουμε καὶ τὸν πολυτιμότερο ἴσως μάρτυρα τῆς χειρόγραφης παράδοσης τοῦ ἀνέκδοτου ὁμιλητικοῦ τοῦ ἔργου, τὸν κώδικα *Laudianus Bodl. gr.* 81 τοῦ 17ου αἰ., ὁ ὁποῖος ἀνήκε στὴ Νέα Μονὴ τῆς Χίου, καθὼς ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ χειρόγραφο πού, μετὰ τῶν γνωστῶν ἐκτεδομένων, διασώζει καὶ παραδίδει τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ τῶν ἀνέκδοτων ὁμιλιῶν του. (Τὸ περιεχόμενό του ἀναλυτικὰ βλ. στὴ μελέτη τῆς Μ. Θ. Δετοράκη, «Τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 158-159). Τὴν περίοδο αὐτὴ, ἐπειδὴ συντίθενται πολλὰ θεομητορικὰ ἐγκώμια καὶ ὑπάρχει ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ θεομητορικὴ διδασκαλία, τὸ ἔργο του φαίνεται νὰ ἀπολαμβάνει εὐρείας ἀποδοχῆς. Δειγματοληπτικῶς ἀναφέρουμε τὸ Δαμασκηνὸ Στουδίτη (*Λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, 13, ἐπιμ. Ν. Π. Παπαδοπούλου, *Θησαυρός*, ἔκδ. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι ἄ.χρ., σ. 188-199. *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 1, ὅπ. παρ., σ. 5-19. *Λόγος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, 12, ὅπ. παρ., σ. 176-189. Τὸ γεγονός ὅτι γινώριζε τὸ ἔργο του ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἄμεση ἀναφορά στοῦ ὀνόματός του στοῦ λόγου *εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, 11, ὅπ. παρ., σ. 175) καὶ τὸ Νικόδημο τὸν Ἄγιορείτη, ὁ ὁποῖος τονίζει γιὰ τὸν ἱερό Πατέρα ὅτι εἶναι ὁ «θεσπέσιος ἐν μελωδοῖς, καὶ διαβατικώτατος ἐν θεολόγοις», συγκαταλέγοντας τὸν «μέγαν Ἀνδρέαν» στοὺς σημαντικότερους περὶ τὴν Θεοτόκο θεολόγους (Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου Πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου, ἐν *Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον ἦτοι περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων...*, ἔκδ. Ν. Παναγόπουλου, Ἀθῆναι 1991², σ. 324-326), καθὼς μελέτησε τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ ἐξέδωσε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς θεομητορικοὺς του κανόνες. Τὴ μεγάλη ἀξία τόσο τοῦ θεομητορικοῦ, ὅσο καὶ τοῦ λοιποῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ὑπογραμμίζουν, τέλος, καὶ ὅλοι, ἀνεξαιρέτως, οἱ μὲ αὐτὸ ἀσχοληθέντες μεταγενέστεροι καὶ σύγχρονοι ἐρευνητές, ὅπως ὁ Κ. Κρουμβάχερ, ὁ Α. Ehrhard, ὁ Η.-G. Beck, ὁ F. Dvornik, ὁ ὁποῖος τονίζει, ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὑπῆρξε «a famus Greek orator and poet», γι' αὐτὸ καὶ κατατάσσει τίς ὁμιλίαις του στὶς «the most important sources» γιὰ τὴν περὶ Θεοτόκου διδασκαλία στὴν Ἀνατολή (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 92-93), ὁ Μ. Jugie, («Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 13 (1910), σ. 129-133 καὶ *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 234-245), ὁ C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 10-13) καὶ ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 122) πού σημειώνει γιὰ τὸ ἔργο του, ὅτι «Diese nicht einfachen Homilien sind vom liturgischen, historischen und lehrmäßigen Standpunkt wichtig». Ἀνάλογες ἀπόψεις διατυπώνουν καὶ οἱ Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου (*Μαρία ἡ Ἀειπάρθετος Θεοτόκος*, σ. 2-3 σημ. 1) ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης (*Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 194 ἐξ.), ὁ G. Miegge (*Die Jungfrau Maria*, σ. 90), ὁ Θ. Δετοράκης (*Οἱ Ἅγιοι*, σ. 175), ὁ Κ. Γ. Μπόνης («Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 57 (1970), σ. 416), ὁ F. De Paula Solá, πού τὸν χαρακτηρίζει ὡς «uno de los grandes mariólogos orientales» («La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 184) ὁ C. Scouteris, («Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 365) καὶ ὁ G. Gharib, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει, ὅτι «Andrea si rivela eccellente oratore, libero dagli artifici della retorica e dotato di notevole preparazione dogmatica, per cui godette di grande popolarità in Bisanzio e nella sfera d'influenza di questa città» *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 391. Γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἔργου του μάλιστα παρατηρεῖ, ὅτι «Andrea ha lasciato un'interessante opera letteraria, formata per lo più da omelie e inni liturgici. L'opera omeletica a noi pervenuta consta di cinquanta tra omelie e panegerici, di cui solo trenta pubblicati; in alcuni casi l'attribuzione è controversa. I discorsi pervenuti sono stati pronunciati durante l'anno liturgico e celebrano feste di Christo, della Madonna e dei santi» G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 391. Ἐτσι «La sua opera è un continuo inno a Maria. Il suo pensiero mariologico, profondamente ancorato alla storia della salvezza come alla cristologia, apre nuovi orizzonti sulla figura di Maria» (G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 392). Ὁ Θ. Ζήσης, ἐπίσης, θεωρεῖ ἐνδιαφέρουσα τὴ θεομητορικὴ του διδασκαλία («Ἀνδρέας Κρήτης, Ἱεροσολυμίτης (660-740). Περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 16-17), ὁ Α. Di Bernardino (*Patrologia*, vol. V, σ. 166) ὑπογραμμίζει ὅτι «Nel pensiero teologico e spirituale di Andrea occupa un posto speciale la mariologia. Basandosi sulla cristologia del suo tempo egli presenta Maria come l'letta di Dio, come dimora della sapienza divina che il mondo non può comprendere e come collaboratrice all'opera salvifica di Cristo. Ponendosi in particolare la questione perché i Vangeli non abbiano riferito niente sull'assunzione di Maria, esclude la corruttibilità del corpo di

μόνο κατανόησε ὀρθῶς καί ἀξιοποίησε ἐπιτυχῶς τήν προγενέστερή του θεομητορική ἐκκλησιαστική παράδοση, ἀλλά τήν ἐμπλούτισε ἐπιπλέον, τήν ἀνανέωσε καί τήν παρούσασε μέ ἐξαιρετική σαφήνεια καί πληρότητα στήν ἐποχή του³⁵, ἐρμηνεύοντας τά περί τή Μητρόθεο θαυμαστά γεγονότα χριστολογικῶς καί σωτηριολογικῶς, δηλαδή ἐντός τῆς σωτηρίου Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καί σέ ἄμεση συνάρτηση καί ἄρρηκτη σχέση μέ τό μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

Ἡ «Θεοτόκος Μαρία»³⁶, τονίζει, ἡ «παναγία αὕτη Παρθένος»³⁷ καί «θεόκλητος αὕτη Μητρόθεος»³⁸ συνιστᾷ τήν ἀληθῆ κατά σάρκα Μητέρα³⁹ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὅποιος, ὡς «ὁ ἐκ παρθένου τεχθείς καί τήν φύσιν θεώσας»⁴⁰ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ τό κέντρο καί τό περιεχόμενο τῆς θείας περι τόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας. Γιά τό λόγο αὐτό

Maria e insiste molto sulla santità della beata Vergine (Cfr. Söll, che cita *In dorm. I* : PG 97, 1060, e *In Nat. Mariae II*: PG 97, 832)», ἐνῶ, τέλος, οἱ A. Olivar (*La Predicación cristiana antigua*, σ. 225-226), M. Cunningham («Andrew of Crete. A High-Style Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 267 ἔξ.), M.-F. Auéry («La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 1), Χρ. Ἀγγελίδη («Ἀνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου», ἐν *Ἐνθύμησις*, σ. 1-2), Ἀ. Β. Γλάρος (*Θεία Παιδαγωγία*, σ. 49 ἔξ.), C. Andresen/A.-M. Ritter (*Geschichte des Christentums I/1*, σ. 125), Μ. Δετοράκη («Τό ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 153-170) καί C. Dell'Osso, («Andrea di Creta», *NDPAC* 1 (2006)², σ. 288) ἐπισημαίνουν τή θεολογική καί φιλολογική του ἀξία.

35. Αὕτη θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ καί ἡ πρωτότυπη συμβολή τοῦ ἱεροῦ Πατρός στή θεομητορική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, καθῶς, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ Ἀ. Ράντοβιτς, (*Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατά τόν ἅγιον Γρηγόριον τόν Παλαμᾶν*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 16], Θεσσαλονίκη 1973, σ. 214) «Τό 'νέον' τοῦ ἐνός Πατρός, ἐν σχέσει πρός τοὺς ἄλλους, δέν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀτομικῆς ἀναζητήσεως τοῦ 'νέου', ἀλλά ὑπαρκτικῆς ἀνανεώσεως ἐν τῇ αὐτῇ κολυμβήθρα τοῦ Πνεύματος, διά τῆς ἐν ταπεινώσει πιστότητος εἰς τήν αἰώνιον Παράδοσιν τῶν Πατέρων καί διά τῆς βιώσεως αὐτῆς, 'σύν πᾶσι τοῖς ἁγίοις'. Τό 'νέον' εἶναι ὁ νέος τρόπος παρουσιάσεως τῆς αὐτῆς Ἀληθείας, ὡς ἀπάντησις εἰς τήν πρόσκλησιν ἐκάστης ἐποχῆς», γι' αὐτό «ἡ ἐπανάληψη καί παρουσίαση μέ σύγχρονον τρόπο τῆς ἤδη γνωστῆς διδασκαλίας δέ χαρακτηρίζε μόνο τοὺς Πατέρες μετά τὸν Ε' αἰ. ἀλλά κατ' ἀνάγκην καί τοὺς προηγούμενους» (Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α', σ. 85). Τοῦτο συμβαίνει οὐσιαστικῶς, διότι «ἡ ἐκ μέρους τῶν πατέρων ἐρμηνεία τῆς παραδόσεως συνίσταται εἰς τήν ἐμβάθυνσιν, ἀνάπτυξιν, ἀκριβεστέραν κατανόησιν, ἀνακεφαλαίωσιν καί διατύπωσιν τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως» (Μ. Α. Ὀρφανοῦ, *Ἡ ὑπό τῶν Πατέρων ἐρμηνεία τῆς Παραδόσεως*, Ἀθήναι 1984, σ. 44. Πρβλ. ἐπίσης Δ. Γ. Τσαμίη, *Εἰσαγωγή στή σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 267 ἔξ καί Ν. Α. Μαντσούκα, *Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία καί Θεολογία στήν Ἐξαήμερον τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 19 ἔξ). Ἐτσι, ὅσον ἀφορᾷ στήν πατερική διδασκαλία, «ἡ πρωτοτυπία καί ἡ δύναμη τοῦ πνεύματος εἶναι φαινόμενα σχετικά. Ἡ Ἐκκλησία δέν ἐνδιαφέρεται γιά πρωτοτυπία, ἐνδιαφέρεται μόνο γιά τήν ἀλήθεια καί ἀρκεῖται σ' αὐτή» (Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *ὄπ. παρ.*, σ. 84-85).

36. Ἡ Παρθένος Μαρία κατέστη Θεοτόκος, ἐπειδή «Θεόν σαρκωθέντα κηύσασα» (*Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 C). Γιά τήν ἐξαιρετικά πλούσια περί τό πρόσωπό της βιβλιογραφία βλ. ἐν G. Besutti, *Bibliografia mariana*, vol. I-IV, Roma 1950-1973. G. Besutti, «Saggio di introduzione alla bibliografia mariana dei secoli I-V», ἐν *Acta Congressus Mariologici-Mariani in Lusitania anno 1967 celebrati*, vol. V, Roma 1970, σ. 247-287. R. Laurentin, «Bulletin sur la Vierge Maria», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 60 (1976), σ. 459-471· 62 (1978), σ. 178-284· 65 (1981), σ. 123-154 καί 310-316. G. Söll, *Mariologie*, σ. 3-6. *Gesamtbibliographie, HdM II* (1997)², σ. 555-602. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 393-410.

37. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 833 D.

38. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 D.

39. Ἡ Θεοτόκος Μαρία ὑπῆρξε ἡ «ὑπερθαύματος αὐτοῦ κατά σάρκα μητέρα» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 C. Πρβλ. καί Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Χριστολογική θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περι τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 5 ἔξ.

40. *Κανὼν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ᾠδή δ', 1, 31-32, ἔκδ. W. Christ – M. Paronikas, *Anthologia*, σ. 158.

καί ἡ «θεόπαις Μαριάμ»⁴¹, ἡ «περιώνυμος αὐτῆ Παρθένος»⁴², ἐπειδὴ ἐκλέχθηκε ὡς φυσικός ἄνθρωπος καί συγκατατέθηκε μέ ὑπακοή ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἀδαμιαίου γένους στή διακονία τοῦ ὑπερφυοῦς μυστηρίου τῆς σαρκώσεως του⁴³, ἀναδείχθηκε γιά τόν ἐν Χριστῷ ἀνακαινισθέντα ἄνθρωπο «τό θεόκλητον ὄνομα»⁴⁴, «τό πολυτίμητον ὄνομα», «τό μέγα καί σεβάσμιον ὄντως καί πρᾶγμα καί ὄνομα»⁴⁵, ἐφ' ὅσον ἡ μήτρα της, ἐντός τῆς ὁποίας οἰκοδομήθηκε «σαρκικῶς τό μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον»⁴⁶ καί «ἀνεπαύσατο ἡ νοερά κιβωτός τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ καί Λόγου»⁴⁷, κατέστη τό παρθενικό ἐργαστήριον τῆς φύσεως γιά τή σωτηρία του⁴⁸. Τό γεγονός αὐτό τήν ἀνέδειξε ἀληθῆ Θεοτόκο⁴⁹, Ἀειπάρθενο⁵⁰ καί κατά χάριν Παναγία εἰς τό διηγεκές⁵¹, ἔτσι ὥστε μέ τίς ἰσχυρές, λόγῳ τῆς ἐγγύτητάς τους⁵², θεομητορικές πρεσβεῖες καί μεσιτεῖες πρὸς τόν ἀναληφθέντα κατά σάρκα Υἱό της, νά διακονεῖ κατά τρόπο μοναδικό, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιπούς, μετά τήν κοίμησή της ἀπό τίς σκηνές τῶν ἁγίων, τήν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου προσπάθεια οἰκειώσεως τοῦ ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτελουμένου μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας του, ἀποβαίνουσα γι' αὐτό «κοινόν ἀπάντων τῶν χριστιανῶν καταφύγιον»⁵³ καί «σωτηρίας θησαύρισμα»⁵⁴.

Γιά ποιούς λόγους ὁμως ἀσχολήθηκε σέ τόση ἔκταση μέ τή Θεομήτορα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης; Ποιά ἦταν τά κίνητρα καί ποιός ὁ σκοπός του; Κάτω ἀπό ποιές συνθήκες διαμορφώθηκε καί διατυπώθηκε ἡ διδασκαλία του; Ποιές προϋποθέσεις θέτει γιά τήν ὀρθή κατανόηση καί ἔκθεσή της; Πῶς κατανοεῖ τή διακονία της στό μυστή-

41. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 C.

42. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 C.

43. *Κανῶν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ῥδή γ', 5, 28, ἔκδ. W. Christ – M. Pararikas, *Anthologia*, σ. 158.

44. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C.

45. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B.

46. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C.

47. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 A.

48. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 C. Μέ τόν τρόπο αὐτό προήλθε ἐξ αὐτῆς «ἡ σωτηρία, καί δι' ἧς ἡ παγκόσμιος λύτρωσις Χριστός Ἰησοῦς ὁ Θεός καί Λόγος, ὁ ὢν, καί ὁς ἦν, καί ὁ ἐρχόμενος, καί μένων εἰς τοὺς αἰῶνας» (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 A). Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του τονίζει ἐπίσης, ὅτι ἐκ τῆς Θεοτόκου «ὁ Χριστός τό τῆς ζωῆς ἐχρημάτισεν ἄνθος» (*Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 D).

49. Ἡ Παρθένος «ὡς αὐτόν γεννήσασα τόν Θεόν Λόγον κηρύττεται τε καί σεβάζεται μόνη» Θεοτόκος [*Ἰαμβοί πρὸς Ἀγάθωνα*, 90-91, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 A). Βλ. συναφῶς καί *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 A]. Διότι, ὁ μέλλον κατά σάρκα Υἱός της, «ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ὑποδόμησεν ὡς ἀληθῆ Θεοτόκον» τή Μητέρα του (*Κανῶν*, 292, ῥδή θ', 48-52, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρηολόγιον*, σ. 206), ὥστε νά ἀποτελεῖ ὡς ἄνθρωπος τήν «μόνην Θεοτόκον» [*Τριψίδιον Μ. Τρίτης*, ῥδή θ', 1, PG 97, 1413 B. Πρβλ. καί *Κανῶν εἰς τόν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), II, ῥδή θ', 7, 284-286, ἔκδ. Ἀ. Δελεόγλου – Ἀ. Ζερβουδάκη, *Παλίμνηστον* 16 (1996), σ. 136].

50. Ἐξ αἰτίας τοῦ Υἱοῦ της ἡ Θεοτόκος «παρθένος καί πρό τοῦ τόκου καί μετά τόκον διέμεινε, ἀπάτωρ γάρ ἦν καί ὁ τεχθεῖς» (*Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140^r).

51. Καί τοῦτο διότι ἀποτελεῖ «μόνην αὐτήν τήν ἁγίαν, καί τῶν ἁγίων ἀπάντων ἀγιωτέραν, τήν ὄλην ὄλω φανεῖσαν καθαρὰν τῷ σκηνώσαντι σώματί τε καί πνεύματι» (*Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B).

52. Ἡ Θεοτόκος «τό συμπαθές ἐκ φύσεως ἔχουσα, τῆ πρὸς τόν σόν Υἱόν καί κηδεμόνα πάντως οἰκείως ἐγγύτητι» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 D – 1108 A καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D – 1093 A).

53. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C.

54. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 A.

ριο τῆς θείας Οἰκονομίας; Ἡ ἀπάντηση στά ἐρωτήματα αὐτά μπορεῖ νά καταστῆ ἐφικτή, ἐάν στήν παροῦσα εἰσαγωγή ἐκτεθεῖ ἀρχικῶς ὁ βίος του καί ἀκολούθως διερευνηθοῦν οἱ ἱστοριογραμματολογικές προϋποθέσεις διαμορφώσεως τοῦ ἔργου του, δηλαδή τό ἱστορικό καί θεολογικό περιβάλλον ἐντός τοῦ ὁποίου ἔζησε καί ἔδρασε⁵⁵ μέ ἀναφορά στήν προγενέστερή του θεομητορική ἐκκλησιαστική παράδοση, στό ἔντονα διαποτισμένο ἀπό τή θεομητορική εὐσέβεια ἐκκλησιαστικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του, στήν προσωπική σχέση καί βαθιά εὐλάβειά του πρός τήν Παναγία, στήν προσπάθειά του ὡς ποιμένα νά ὑπερασπιστεῖ, μέσω τῆς Θεομήτορος, τήν πρός τόν Ἰησοῦ Χριστό πίστη τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν αἰρετικῶν καί τῶν Ἰουδαίων, καθὼς καί στήν ἀνάγκη προφυλάξεως καί οἰκοδομῆς τοῦ ποιμνίου του. Τό ἔργο αὐτό, φρονοῦμε, ὅτι θά συμβάλει ἀποφασιστικά στήν κατανόηση τοῦ Χριστολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ, ἀναποσπάστως μέ τήν ἐκκλησιαστική λατρεία⁵⁶ συνδεδεμένου, θεομητορικοῦ του ἔργου, προκειμένου, στή συνέχεια, μέ τήν ἀναλυτική παρουσίαση τῆς ἕως σήμερα σχετικῆς ἔρευνας, ἀφ' ἑνός μὲν νά καταδειχθεῖ ἡ συμβολή τῆς παρούσας διατριβῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ καί κυρίως νά κατανοηθοῦν ὀρθότερα, στά ἐπόμενα τέσσερα κεφάλαια, οἱ περί τοῦ θεομητορικῶς θεολογεῖν προϋποθέσεις του, καθὼς καί ἡ λοιπή διδασκαλία του γιά τή διακονία τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας.

55. Ἡ γνώση καί σημασία τοῦ ἱστορικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ «περιβάλλοντος» ἀποτελεῖ βασικό στοιχεῖο γιά τήν κατανόηση καί ὀρθή ἀποτίμηση τῆς διδασκαλίας ἑνός ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέα ἀπό τήν πατρολογική ἔρευνα, καθὼς «δέν δύνανται αἱ θεολογικαὶ ἀπόψεις νά ἀποσπασθοῦν ἀπό τά πλαίσια των, μέ τά ὁποῖα εἶναι ἀλληλένδετοι», ἐφ' ὅσον «ἡ αἰτία καί ὁ σκοπός διὰ τόν ὁποῖον γράφουν οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς, καθὼς καί ὅλοι οἱ ἄλλοι, συναρτῶνται μέ τήν κοινωνίαν ἐντός τῆς ὁποίας κινοῦνται καί μέ τήν ἐποχὴν τήν ὁποῖαν ζοῦν» Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Α', Εἰσαγωγή, Θεσσαλονίκη 1985², σ. 352. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί τίς σημαντικὲς παρατηρήσεις τοῦ Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Α', Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰ., Ἀθήνα 1982², σ. 69-74. Ἀκόμη βλ. Β. Altaner – Α. Stuißer, *Patrologie*, σ. 1-2. R. Farina, «L'insegnamento della Patrologia: Preparazione, obiettivi, mezzi didattici», *Seminarium N.S* 17 (1977), σ. 114. Κ. Γ. Μπόνη, *Χριστιανικὴ Γραμματεία ἤτοι φιλολογικὴ καί κριτικὴ ἱστορία τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων*, Α', Οἱ λεγόμενοι Ἀποστολικοὶ Πατέρες, Ἐν Ἀθήναις 1977, σ. 7. C. Corsato, «L'insegnamento dei Padri della Chiesa nell'ambito delle discipline teologiche: Una memoria feconda di futuro», *Seminarium N.S* 30 (1990), σ. 472-474. H. Kraft, *Einführung in die Patrologie*, Darmstadt 1991, σ. 2-3. O. Pasquato, «Studi patristici e discipline storiche», ἐν E. Dal Covolo – A. M. Triacca (a cura di), *Lo studio dei Padri della Chiesa oggi*, Roma 1991, σ. 64 καί P. Siniscalco, «Patrologia e Patristica», ἐν *LP*, σ. 965.

56. Τό θεομητορικό ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὅπως καί τῶν ἄλλων Πατέρων συνετέθη γιά τίς ἀνάγκες τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πληρώματος ἐντός τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ὡς κήρυγμα, εἴτε ὡς ὕμνωδια, γι' αὐτό καί ὀλόκληρη ἡ ὀρθόδοξη πατερικὴ θεομητορικὴ διδασκαλία εἶναι ἀποθησαυρισμένη κυρίως σέ κείμενα, πού συνδέονται ἄμεσα μέ τήν ἐκκλησιαστικὴ λατρεία, ὅπως οἱ ἐγκωμιαστικὲς ὁμιλίαι πού ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ κηρύγματος καί οἱ κανόνες, τά ἰδιόμελα καί τά Θεοτοκία, τά ὁποῖα ἀποτελοῦσαν τό περιεχόμενο τῆς λατρευτικῆς ὕμνωδιας, ὥστε νά ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν στὸν *lex orandi*, δηλαδή στήν προσευχὴ καί τὴ λειτουργικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Π. Εὐδοκίμοφ, *Ἡ Ὀρθοδοξία*, σ. 263. Γιά τὴ θέση τῆς Θεοτόκου στήν ἀνατολικὴ λειτουργικὴ παράδοση βλ. ἐκτενέστερα ἐν J. Nasrallah, *Marie dans la Sainte et Divine Liturgie Byzantine*, Paris 1955. E. Toniolo, *La Madonna nella Liturgia Bizantina*, Fasc. I, Roma 1959. D.M. Montagna, «La liturgia mariana primitiva (sec. V-VI)», *Marianum* 24 (1962), σ. 84-128. G. Gharib, *La Madonna nell'Anno Liturgico bizantino*, Roma 1972. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, Paris 1976. A. Schmemmann, *Ἡ Παναγία. Βίωσις τῆς πίστεως*, Γ', μτφ. Ἰ. Ροηλίδη, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτὲς στὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 2002.

1. Ο βίος του ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης.

Ο ἁγ. Ἀνδρέας γεννήθηκε στή Δαμασκός⁵⁷ περί τό 660⁵⁸ καί ὑπῆρξε γόνος τῆς βαθύτατα εὐσεβοῦς καί εὐπορης οἰκογένειας τοῦ Γεωργίου καί τῆς Γρηγορίας⁵⁹, πράγμα πού τοῦ ἐπέτρεψε νά λάβει σημαντική μόρφωση, παρ' ὅλο πού ἔως τήν ἡλικία τῶν ὀκτώ ἐτῶν παρέμεινε ἄλαλος καί θεραπεύτηκε μέ θαυματουργικό τρόπο στό ναό τῆς Θεομήτορος τῆς πόλεως⁶⁰. Τήν πρώτη του ἐκπαίδευση ἔλαβε ἀπό «γραμματιστήν»⁶¹, ἀπό

57. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 2, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 381 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 170). Ἀνωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 20, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 88. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 2, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα*, σ. 436. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 2, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 445 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX* 7 (1953), σ. 66). Ἀνωνύμου, *Συναξάριον*, 1-6, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Συναξάρια», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 461, 462, 463 καί 466. Βλ. ἐπίσης S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 380. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), στ. 2034. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673. G. Bardy, «André de Crète», *DSp* 1 (1937), στ. 554. Ἀνωνύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), στ. 1091. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. III. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 161. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 184. F. L. Cross – E. A. Livingstone, «St. Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London 1997³, σ. 51. Κ. Μ. Φούσκα, *Θεηγόροι Ὀπλίται*, σ. 208. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 534. A. Kazhdan, «Andrew of Crete», *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (1991), σ. 92. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 487. J. Irmscher, «Andrew of Crete», *EECh* I (1992), σ. 38. W. Hörander, «Andreas von Kreta», *LThK* 1 (1993)³, στ. 630. M.-F. Auzépy, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 2. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 11. Β. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 33. Θ. Ε. Δετοράκη, *Βυζαντινὴ Φιλολογία*, Β', σ. 293. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, «Βίος καί πολιτεία», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 105. S. S. Farouk, *Τὰ Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 129.

58. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 380. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), στ. 2034. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673. G. Bardy, «André de Crète», *DSp* 1 (1937), σ. 554. Ἀνωνύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), στ. 1091. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 2. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 1. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. III. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 161. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 184. F. L. Cross – E. A. Livingstone, «St. Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London 1997³, σ. 51. Κ. Μ. Φούσκα, *Θεηγόροι Ὀπλίται*, σ. 208. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 534. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, σ. 204. A. Kazhdan, «Andrew of Crete», *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (1991), σ. 92. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 487. J. Irmscher, «Andrew of Crete», ἐν *EECh* I (1992), σ. 38. W. Hörander, «Andreas von Kreta», *LThK* 1 (1993)³ σ. 630. M.-F. Auzépy, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 2. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 11. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 6. Β. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 33. C. Dell'Osso, «Andrea di Creta», *NDPAC* 1 (2006)², στ. 288.

59. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 2, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 381 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 170). Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 2, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 446 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 66). Ἀνωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 21-22, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 88.

60. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 2, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 446 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 66-67). Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 2, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 382 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 170-171) καί Ἀνωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 25-33, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 88-89.

61. «Ἐντεῦθεν γραμματιστὴ παραδίδοται, ...» Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 3, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 446 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 67).

τόν όποιο διδάχθηκε τά «πεζά»⁶² ή «ιέρα»⁶³ γράμματα, ένώ, έν «τή μεσαζούση ήλικία», μελέτησε έργα τής θύραθεν⁶⁴ καί τής χριστιανικής γραμματείας⁶⁵.

Τό 675 μετέβη στά Ίεροσόλυμα γιά νά μονάσει. Έκεϊ έντάχθηκε στην ύπηρεσία του ναού τής Άναστάσεως⁶⁶ καί συνδέθηκε πνευματικά μέ τόν τότε τοποτηρητή του θρόνου καί μετέπειτα πατριάρχη Θεόδωρο, ό όποίος τόν εισήγαγε στις μοναχικές τάξεις καί τόν έθεσε υπό τήν προστασία καί καθοδήγησή του. Εΐναι βέβαιο ότι συνδέθηκε μέ τή μεγάλη κοινοβιακή μονή του Άγ. Σάββα⁶⁷, όπου πιθανότατα έγκαταβίωσε, καί σπούδασε στην περίφημη «σχολή» της⁶⁸, έμβαθύνοντας τόσο στην θύραθεν, όσο καί κυρίως

62. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, έκδ. Π.Ι. Σκαλτσή, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 383 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ανάλεκτα*, Ε', σ. 171).

63. Ίωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 2, 73, έκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ίωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, σ. 437. Άωνύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 1, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136.

64. «γραμματικήν γάρ εκμανθάνει καί προσλαμβάνει ρητορικήν καί τών τής φιλοσοφίας δογμάτων επιβατεύει μετά συνέσεως, καί άπλώς ειπεΐν τοΐς άρίστοις τών έλλήνων συγγεγονώς καί τών μαθημάτων μυηθείς όσον κάλλιστον» [Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 3, έκδ. Ά. Άργυρίου, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 446 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 67)]. Ήπίσης βλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οΐ Άγιοι*, σ. 171. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Η Βυζαντινή Ύμνογραφία καί Ποίησης*, σ. 184

65. «τά ιέρα μετήρχετο γράμματα καί θεοσέβειαν έπαιδευέτο» (Ίωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 2, 71-72, έκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ίωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, σ.437) καί S. S. Farouk, *Τά Έλληνικά Γράμματα*, σ. 129.

66. «τή άγιωτάτη ... έκκλησία τής άγίας του Χριστου Άναστάσεως» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, έκδ. Π.Ι. Σκαλτσή, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 383 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ανάλεκτα*, Ε', σ. 171). Άωνύμου, *Έγκώμιον*, 39- 40, έκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Άνέκδοτον έγκώμιον*, σ. 89. Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 4, έκδ. Ά. Άργυρίου, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 447 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 67). Βλ. επίσης J. Pargoire, *L'Église Byzantine de 527 à 847*, Paris 1905², σ. 154-155. Χρ. Παπαδοπούλου, *Ίστορία τής Έκκλησίας τών Ίεροσολύμων*, Έν Ίεροσολύμοις καί Άλεξανδρεία 1910, σ. 272. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 2. Χρ. Παπαδοπούλου, *Η Όρθόδοξος Άνατολική Έκκλησία*, Έν Άθήναις 1954, σ. 43 έξ. Η.-G. Beck, *Kirche*, σ. 29 έξ. Βλ. Ί. Φειδά, *Έκκλησιαστική Ίστορία*, Α', σ. 855 έξ.

67. Εΐναι βέβαιο πλέον ότι «Η Μονή του άββά Σάβα ήτο κύριον κέντρον εκπαιδύσεως τών μελλοντικών στελεχών εις τό Πατριαρχεΐον Ίεροσολύμων» S. S. Farouk, *Τά Έλληνικά Γράμματα*, σ. 123. Για τή σύνδεση του άγ. Άνδρέου μέ τή μονή του Άγ. Σάββα βλ. E. Marin, *Le Moines de Constantinople*, Paris 1897, σ. 346. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 380. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), στ. 1182-1183. Ί. Φωκυλίδου, *Η Ίερά Λαύρα Σάββα του Ήγιασμένου*, σ. 378. Κ. Χ. Μαυρίδου, «Η μεγάλη επίδρασις τής Λαύρας του Άγίου Σάββα καί τών έξόχων Πατέρων αυτης, ιδία Ίωάννου του Δαμασκηνου, επί τής ποιήσεως καί τής ύμνογραφίας», *ΝΣ* 39 (1947), σ. 23. Η.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Άνδρέας ό Κρήτης», *ΘHE* 2 (1963), στ. 678. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. III. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οΐ Άγιοι*, σ. 171. Π. Κ. Χρήστου, *Έλληνική Πατρολογία*, Ε', σ. 650. J. Irmscher, «Andrew of Crete», *EECh* I (1992), σ. 38. W. Hörandner, «Andreas von Kreta», *LThK* 1 (1993)³, στ. 630. Β. R. Suchla, «Andreas von Kreta», έν *LACL*, σ. 29. Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 36. Θ. Ε. Δετοράκη, «Παρατηρήσεις στο ύμνογραφικό έργο του άγιου Άνδρέου Κρήτης», έν Άγιος Άνδρέας, σ. 174.

68. Στη «σχολή» αυτη, μάλιστα, κατά τήν ΐδια περίπου εποχή μέ τόν άγ. Άνδρέα σπούδασαν καί δύο από τις μεγαλύτερες εκκλησιαστικές μορφές τών 7ου καί 8ου αι., ό Κοσμάς ό Μελωδός καί ό Ίωάννης ό Δαμασκηνός, καθότι ή μονή «κατά τόν ζ' καί η' αι., φαίνεται ότι διέθετε πλουσιαν βιβλιοθήκην καί καλούς διδασκάλους καί κατά συνέπειαν υπήρξε φυτώριον σπουδαιων λογίων καί ιερωμένων» S. S. Farouk, *Τά Έλληνικά Γράμματα*, σ. 118. Βλ. επίσης A. Ehrhard, «Das griechische Kloster Mar-Saba in Palästina. Seine Geschichte und seine literarischer Denkmäler», *Römische Quatralchrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte* 7 (1893), σ. 39-79. S. Vailhé, «Les écrivains de Saint Sabas», *EO* 2 (1898), σ. 1-11 καί 37-47. Κ. Κουκυλίδου, *Περί τών έν Παλαιστίνη αρχαίων καί νεω-*

στή χριστιανική γραμματεία, μέ τή μελέτη τῆς ἀγ. Γραφῆς⁶⁹ καί ἔργων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας⁷⁰. Στή σπουδαία αὐτή «σχολή» πρέπει νά καλλιεργήθηκε καί τό ὕμνο-γραφικό του τάλαντο, ἐφ' ὅσον θά ἐπιδόθηκε παράλληλα στή σπουδή τῆς ὕμνογραφίας, τῆς μουσικῆς, ἀλλά καί τῆς ἱεροσολυμιτικῆς λειτουργικῆς τάξεως καί παραδόσεως⁷¹. Μετά τήν ὀλοκλήρωση τῶν σπουδῶν του διορίστηκε πατριαρχικός γραμματέας⁷² ἀπό τόν Θεόδωρο, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέθεσε καί τό διακόνημα τοῦ βοηθοῦ οἰκονόμου⁷³, μέ κύρια ἐνασχόληση τή φιλανθρωπική διακονία⁷⁴.

Τό φθινόπωρο τοῦ 685 κι ἔπειτα ἀπό συνοδική ἀπόφαση ἠγήθηκε τριμελοῦς ἀντι-

τέρων Μοναστηρίων, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1906. Ἰ. Φωκυλίδου, *Ἡ Ἱερά Λαύρα Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου ἤτοι Ἱστορία τῆς Λαύρας ἀπό τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καί Ἱστορία πάντων τῶν ἐν αὐτῇ διαπρεψάντων Πατέρων μετὰ ἀναγραφῆς τῶν ἔργων αὐτῶν*, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1927. Κ. Χ. Μαυρίδου, «Ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα καί τῶν ἐξόχων Πατέρων αὐτῆς, ἰδίᾳ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπί τῆς ποιήσεως καί τῆς ὕμνογραφίας», *ΝΣ* 39 (1947), σ. 23. Ο. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), σ. 1183. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), σ. 678. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. Ρ. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. III. Θ. Ε. Δετοράκη, *Κοσμᾶς ὁ Μελωδός. Βίος καί ἔργο* [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 28], Θεσσαλονίκη 1979, σ. 93. J. Irmscher, «Andrew of Crete», *EECH* 1 (1992), σ. 38. W. Hörandner, «Andreas von Kreta», *LThK* 1 (1993)³, σ. 630. Β. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29.

69. «ταῖς θείας προσκαρτερῶν Γραφαῖς καί τήν ἐξ αὐτῶν ψυχικήν καρπούμενος ὠφέλειαν» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 384 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 171). Ἀκόμη βλ. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), σ. 1183 καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 13.

70. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἀναφέρει στά ἔργα του τοὺς Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας, Εὐσέβιο Καισαρείας, Μ. Ἀθανάσιο, Μ. Βασίλειο, Γρηγόριο Θεολόγο, Γρηγόριο Νύσσης, Ἐφραίμ τό Σύρο, Ἰωάννη τό Χρυσόστομο καί τά «Ἀρεοπαγίτικα Συγγράμματα».

71. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 384 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 171). Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 43-46, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 89. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), σ. 678. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 13. Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 36. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, Ε', σ. 487.

72. «τῇ τῶν εὐλαβῶν τοῦ αὐτοῦ πατριαρχείου νοταρίων τετίμηται τάξει» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 384 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 171-172). Ἀωνύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 2, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136. Ἐπίσης S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 380. Χρ. Παπαδόπουλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 373. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 184 καί S. S. Farouk, *Τὰ Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 129. Π. Τσορμπατζόγλου, «Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (660-740) καί ὁ πιθανός χρόνος συγγραφῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 8.

73. Ἔτσι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας «τοῦ οἰκονομοῦντος ἀνδρός γέγονεν ἀντιλήπτωρ καί βακτηρία ἔμψυχος» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 384-385 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 172). Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 5, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 447-448 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 68). Ἀκόμη βλ. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 11.

74. Μέ τή φιλανθρωπική του δράση κατέστη «μοναστῶν ἀλείπτῆς καί πτωχῶν σιτοδότης, χηρῶν προστάτης καί ὄρφανῶν ἀντιλήπτωρ, καταπονουμένων ἐκδικητῆς καί λυπουμένων παραμυθία» Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 52-55, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 89. Ἐπίσης «καί μοναχοῖς μέν ἦν ὁ μετὰ τοῦ Θεοῦ καί Θεοῦ δούλος πολλοστός ἐν ἀγαθοῖς, ... τοῖς πτωχοῖς πλουσίως διαρκῶν, ὄρφανῶν πατήρ, καταπονουμένων ἐκδικητῆς, λυπουμένων χαρμονή, ἀθυμούντων ἀνατολή παραμυθίας» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 385 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 172).

προσωπείας⁷⁵, ή όποία θά μετέφερε στήν Κωνσταντινούπολη τήν όμολογία πίστεως του θρόνου τών Ίεροσολύμων στήν εκεί συγκληθεΐσα σύνοδο γιά τήν έπικύρωση τών αποφάσεων τής ΣΤ' Οΐκουμενικής Συνόδου. Κατά τήν παραμονή του στή Βασιλεύουσα φαίνεται ότι εκτιμήθηκαν οί ικανότητές του, αλλά και ότι συνδέθηκε μέ τήν αυτοκρατορική αύλή, γί' αυτό κι έπειτα, ίσως από έπιθυμία του αυτοκράτορα⁷⁶, παρέμεινε όριστικά εκεί. Τοϋτο συνάγεται και από τό γεγονός, ότι, αφού μόνασε γιά κάποιο διάστημα «έν... κελλίω»⁷⁷ και, άν δέν έγκαταβίωσε, όπωςδήποτε, συνδέθηκε στενότατα μέ τή μονή τών Βλαχερνών⁷⁸, χειροτονήθηκε «κατά βασιλικήν πρόσταξιν»⁷⁹ διάκονος και τοποθετήθηκε «έν τή Μεγάλη του Θεού Καθολική Έκκλησία», δηλαδή στήν Άγ. Σοφία, όπου του ανατέθηκε κηρυκτική διακονία⁸⁰. Η διακονία του αυτή φαίνεται ότι

75. Όπως σημειώνει, μάλιστα, επ' αυτού ό Μακάριος Μακρής (*Βίος*, 6, έκδ. Ά. Άργυρίου, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 448 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 69): «Συνελθόντων δέ πάντων και κοινή συνδιασκεψαμένων, έφ' ό προς τόν βασιλέα διαπρεσβεύσασθαι και σύμφρονας σφās αυτούς δείξει τοίς δεδομένοις τή Θεία Συνόδω, κοινή ψήφος έξηνέχθη παρά πάσης τής Έκκλησίας τόν πάντ' άριστον Άνδρέαν, δύο συμπαραλαβόντα τών του κλήρου λογάδων, διακονήσασθαι τή πρεσβεία, ως άν σύμπνουν όντα και όμόφρονα τή άγία Συνόδω και τοίς τοιούτοις παντός μάλλον ένδιαπρέποντα δυνάμει λόγου και πνεύματος». Επίσης βλ. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 4, έκδ. Π. Ί. Σκαλτσή, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 386 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ανάλεκτα*, Ε', σ. 173). Ίωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 7, 260-268, έκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ίωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα*, σ. 444 και Άωννύμου, *Βίος και πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136. Έπ' αυτών βλ. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 7. E. K. Πριγκιπάκη, «Ό Μέγας Βασίλειος στό έργο του Άγιου Άνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 197-198. S. S. Farouk, *Τά Έλληνικά Γράμματα*, σ. 129-130. Π. Τσορμπατζόγλου, «Ό Άνδρέας Κρήτης (660-740) και ό πιθανός χρόνος συγγραφής του Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 13.

76. Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 6, έκδ. Ά. Άργυρίου, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 448 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 69). Επίσης βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 381. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), στ. 1182-1183. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 10. N. B. Τωμαδάκη, «Άνδρέας ό Κρήτης», *ΘHE* 2 (1963), στ. 678. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. IV. Θ. E. Δετοράκη, *Οί Άγιοι*, σ. 171. J. Irmscher, «Andrew of Crete», *EECh* I (1992), σ. 38. W. Hörandner, «Andreas von Kreta», *LThK* 1 (1993)³, στ. 630. B. R. Suchla, «Andreas von Kreta», έν *LACL*, σ. 29-30. Θ. Ζήση, «Άνδρέας Κρήτης», *EEΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 12-13. Ά. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 38-39 και Π. Τσορμπατζόγλου, «Ό Άνδρέας Κρήτης (660-740) και ό πιθανός χρόνος συγγραφής του Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 15.

77. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, έκδ. Π. Ί. Σκαλτσή, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 387 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ανάλεκτα*, Ε', σ. 174).

78. Έπ' αυτού βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 2. N. B. Τωμαδάκη, *Η Βυζαντινή Ύμνογραφία και Ποίησης*, σ. 188-189. Σ. Παπαδόπουλου, «Άνδρέας ό Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 106. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ανάληψη ή Κοίμηση τής Θεοτόκου», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 144. Π. Ί. Σκαλτσή, «Βίος και Πολιτεία», έν Άγιος Άνδρέας, σ. 114 και Π. Τσορμπατζόγλου, «Ό Άνδρέας Κρήτης (660-740) και ό πιθανός χρόνος συγγραφής του Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 16.

79. Άωννύμου, *Βίος και πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, έκδ. Π. Ί. Σκαλτσή, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 387 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ανάλεκτα*, Ε', σ. 174). Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 7, έκδ. Ά. Άργυρίου, έν Άγιος Άνδρέας, σ. 449 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 69). S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 381. A. Heisenberg, «Ein Jambisches Gedicht», *BZ* 10 (1901), σ. 506. Ί. Φωκυλίδου, *Η Ίερά Λαύρα Σάββα*, σ. 379. C. Émereau, «Hymnographi Byzantini», *EO* 21 (1922), σ. 268. Ί. Χ. Κωνσταντινίδου, *Ύμνογραφία*, σ. 77.

80. «Όδ δή και γενομένου διέπρεπεν έν τώ τοιούτω κλήρω ως άστήρ παμφαέστατος μέσον τών άλλων φωτίζων τούτους ταίς καθ' έκάστην αυτού εισηγήσει και όμιλίας και ταίς ζητημάτων επιλύσει» Άωννύμου, *Έγκώμιον*, 111-114, έκδ. Θ. E. Δετοράκη, *Ανέκδοτον έγκώμιον*, σ. 91. Ίωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 7, 260-268, έκδ. Δ. Γ. Τσάμη,

υπήρξε πολύ γόνιμη, καθώς έγινε ή αφορμή για τή σύνθεση και έκφώνηση, κατά τήν περίοδο αυτή, σημαντικού μέρους του όμιλητικού του έργου. Παράλληλα μέ τήν καλλιέργεια του κηρύγματος, του ανατέθηκε ή διοίκηση και ή φροντίδα του όρφανοτροφείου και του πτωχοκομείου, ιδρυμάτων που ανήκαν στό φιλανθρωπικό συγκρότημα του «Ευγενίου»⁸¹, γι' αυτό είναι γνωστός και ως όρφανοτρόφος⁸².

Περί τό τέλος τής δεύτερης βασιλείας του Ίουστινιανού Β' (705-711), τέλη του 710 ή αρχές του 711 ή και ένωρίτερα, όπωςδήποτε, όμως, πριν από τήν άνοδο στό θρόνο του μονοθελήτη Βαρδάνη-Φιλιππικού (711-713), εκλέχθηκε, χειροτονήθηκε και καταστάθηκε στή Γόρτυνα άρχιεπίσκοπος τής «ένδοξοτάτης», «και περιφανούς», των «Κρητών φιλοχρίστου νήσου»⁸³. Τό 712 έξαναγκάστηκε, μέ άπειλή κατά τής ζωής του,

Ίωσηφ Καλόθετος Συγγράμματα, σ. 444. Ο G. Grecu (*Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 2) παρατηρεί, ότι ό άγ. Άνδρέας υπήρξε «archidiaconus per plures annos in magna Ecclesia». Επίσης βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 1. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. V. Π. Κ. Χρήστου, *Έλληνική Πατρολογία, Ε'*, σ. 487. Θ. Ζήση, «Άνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 14. Ά. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 41. C. Dell'Osso, «Andrea di Creta», *NDPAC* 1 (2006)², στ. 288. S. S. Farouk, *Τά Έλληνικά Γράμματα*, σ. 130.

81. «Είτα και τήν των Ευγενίου διακονίαν διά τό κηδεμονικόν αυτού και φιλόπτωχον έγχειρίζεται» Άωννύμου, *Εγκώμιον*, 113-115, έκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Άνέκδοτον εγκώμιον*, σ. 91. Άκόμη Άωννύμου, *Βίος και πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137. Τόσο σπουδαία αποτελέσματα είχε τό έργο του εκεί, ώστε απέβη «όντως πατήρ και τροφεύς όρφανών και πτωχών», μέ αποτέλεσμα «του μέν ενός ευαγούς τόπου τόν όρφανισμόν όρφανίσας τή χρηστή και πατρική άντιλήψει, του δέ έτέρου ευαγούς οίκου έν πλάτει τήν στένωσιν αποδιώξας και τω άδιαλείπτω επισιτισμώ τούς πτωχούς διαθρέψας», Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, έκδ. Π. Ί. Σκαλτσή, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 387-388 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Άνάλεκτα, Ε'*, σ. 174), έφ' όσον «και τας τε προσόδους έπαυξήσας και των ευαγών οίκων τήν στενοχωρίαν εις ευρυχωρίαν μεγάλας οικοδομαίς διαμείψας» Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 7, έκδ. Ά. Αργυρίου, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 449 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 69-70). Έπ' αυτού βλ επίσης S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 381. Σ. Ευστρατιάδου, «Άνδρέας ό Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 675-676. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οί Άγιοι*, σ. 161. Δ. Ί. Κωνσταντέλου, *Βυζαντινή Φιλανθρωπία*, σ. 315. Β. Ά. Λεονταρίτου, *Έκκλησιαστικά Άξιώματα και Ύπηρεσίες*, σ. 443 και 454. Μ.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 3. Για τά όρφανοτροφεία τής Κωνσταντινούπολης γενικότερα βλ. R. Janin, *La Géographie Ecclésiastique de l' Empire Byzantin, Vol. I, Les Églises et les Monastères*, Paris 1969, σ. 567 έξ. Δ. Ί. Κωνσταντέλου, *οπ. παρ.*, σ. 309-326 και T. Miller, *The Orphans of Byzantium. Child welfare in the Christian Empire*, Washington 2003.

82. Β. Θ. Σταυρίδου, «Ο άγιος Άνδρέας Κρήτης Όρφανοτρόφος. Η έκκλησιαστική φιλανθρωπία εις τό Βυζάντιον (Οίκουμενικόν Πατριαρχείον)», έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 127-150. Πά τό άξιωμα του όρφανοτρόφου βλ. περισσότερα έν R. Guiland, «Études sur l' histoire administrative de l' Empire Byzantin: L' orphanotrophe», *REB* 23 (1965), σ. 205-221 και Β.Α. Λεονταρίτου, *Έκκλησιαστικά Άξιώματα και Ύπηρεσίες*, σ. 439-455.

83. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, έκδ. Π. Ί. Σκαλτσή, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 388 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Άνάλεκτα, Ε'*, σ. 175). Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 7, έκδ. Ά. Αργυρίου, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 449 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 70). Άωννύμου, *Βίος και πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137. Άκόμη βλ. G. Bardy, «André de Crète», *DSp* 1 (1937), στ. 554. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 381 και 384. Ί. Φωκυλίδου, *Η Ίερά Λαύρα Σάββα του Ήγιασμένου*, σ. 380. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), στ. 1183. C. Émureau, «Hymnographi Byzantini», *EO* 21 (1922), σ. 268. Σ. Ευστρατιάδου, «Άνδρέας ό Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 676. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 3. Ί. Χ. Κωνσταντινίδου, *Ύμνογραφία*, σ. 77. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. Η.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 11. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. V. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οί Άγιοι*, σ. 172. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Η Βυζαντινή Ύμνογραφία και Ποίησης*, σ. 189-190. Κ. Μ. Φούσκα, *Θεηγόροι Όπλίται*, σ. 208. Δ. Γ. Τσάμη, *Έκκλησιαστική Γραμματολογία*, σ. 204. A. Kazhdan, «Andrew of Crete», *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (1991), σ. 92. Π. Κ. Χρήστου, *Έλληνική Πατρολογία, Ε'*, σ. 487. J.

από τό Φιλιππικό νά λάβει μέρος, μαζί μέ τούς Ἰωάννη Κων/πόλεως καί Γερμανό Κυζίκου, σέ ἐνδημοῦσα σύνοδο στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία καταδίκασε τήν ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδο καί τίς ἀποφάσεις της καί διέταξε τήν καταστροφή τῶν πρακτικῶν της⁸⁴. Μετά τήν πτώση τοῦ Φιλιππικοῦ ἀποδοκίμασε ἐγγράφως τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου αὐτῆς καί διακήρυξε τό σεβασμό του στήν ΣΤ' Οἰκουμενική καί τήν πίστη του στίς ἀποφάσεις της⁸⁵.

Ἀπό τήν περίοδο αὐτή καί ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του ἀφοσιώθηκε στό ποιμαντικό του ἔργο, φροντίζοντας πρωτίστως γιά τήν πνευματική οἰκοδομή τοῦ ποιμνίου του μέ ἀνάπτυξη σπουδαίας κηρυκτικῆς δράσης στή νῆσο, καρπός τῆς ὁποίας ὑπῆρξε, ἐκτός ἀπό τήν πνευματική ὠφέλεια τοῦ ποιμνίου του, ἡ συμπλήρωση καί ὀλοκλήρωση τοῦ ὁμιλητικοῦ καί ποιητικοῦ του ἔργου⁸⁶, μέ ἀποτέλεσμα νά ὑποστηρίξει ὁ βιογράφος του, ὅτι «τοιούτου οἱ Κρήτες ἔλαχον ποιμενάρχου καί τοιαύτης καθαρᾶς ἀπέλαυον ἐκάστης ἡμέρας τῆς διδασκαλίας»⁸⁷. Ἐκτός αὐτοῦ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀναδιοργάνωσε τό μο-

Irmscher, «Andrew of Crete», *EECh* I (1992), σ. 38. W. Hörandner, «Andreas von Kreta», *LThK* I (1993)³, στ. 630. M.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 3. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 14. B. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 42. C. Dell'Osso, «Andrea di Creta», *NDPAC* I (2006)², στ. 288.

84. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Θεοφάνους Ὁμολογητοῦ, *Χρονογραφία*, ἔκδ. C. De Boor, σ. 362. Νικηφόρου Κωνσταντινούπολεως, *Ἱστορία Σύντομος*, ἔκδ. C. De Boor, σ. 48. S. Vaillhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 382-383. A. Heisenberg, «Ein Jambisches Gedicht», *BZ* 10 (1901), σ. 506-507. M. Jugie, «Saint André de Crète», *EO* 13 (1910), σ. 129. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), στ. 2034-2035. Ἀωννύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), στ. 1092. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), στ. 677. J. L. van Dieten, *Geschichte der Patriarchen von Sergios I. Bis Johannes VI (610-715)*, Amsterdam 1972, σ. 167. L. Lamza, *Patriarch Germanos I. Von Konstantinopel (715-730). Versuch einer edgültigen chronologischen Fixierung des Lebens und Wirkens des Patriarchen mit dem griechisch-deutschen Text der Vita Germani am Schluss der Arbeit*, Würzburg 1975, σ. 71-85. F. L. Cross – E. A. Livingstone, «St. Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London 1974², σ. 51. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 534. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ἱστορία, Β'*, σ. 89. M.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 4. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 8. Σ. Παπαδοπούλου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 106. B. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 42-43. Π. Τσορμπατζόγλου, «Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (660-740) καί ὁ πιθανός χρόνος συγγραφῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 21-23.

85. Αὐτό τό ἔπραξε μέ τούς ἰάμβους «γραφέντες πρὸς τόν ὀσιώτατον Ἀγάθωνα ἀρχιδιάκονον καί χαρτοφύλακα ... ὅτε λαβὼν τήν παροῦσαν βίβλον μετέβαλε καί πάλιν ἀπέστειλεν», ἔκδ. A. Heisenberg, «Ein Jambisches Gedicht», *BZ* 10 (1901), σ. 508 (PG 97, 1437 C). Βλ καί S. Vaillhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 384. Ἰ. Φωκλίδου, *Ἡ Τερά Λαύρα Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου*, σ. 380. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 167-168. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 15. M.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 4.

86. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 6, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 389 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα, Ε'*, σ. 175). Καί τοῦτο, διότι «μετά σοφίας τε καί συνέσεως καί θειοτέρας ἐμπνεύσεως λογογραφεῖ, καί βιβλία συντίθησιν, ἀντίκρυ μουσῶν καί χαρίτων ἀγάλατα, δι' ὧν ἀμφοτέρα καί ρήτωρ ἀγαθός καί ἱεροφάντης θεόληπτος ἀναδείκνυται» Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 10, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 450 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 71). Ἀωννύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 2, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137. Ἀωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 140-157, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 92. Βλ. ἐπίσης καί Β. Λαούρδα, «Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει καί ἡ Κρήτη ἐπὶ Εἰκονομαχίας», *KX* 5 (1951), σ. 42-43. Π. Κ. Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, σ. 363. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 14 καί Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 43.

87. Ἀωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 130-132, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 91.

ναχισμό⁸⁸, ασχολήθηκε με τόν οικογενειακό βίο τῶν πιστῶν⁸⁹ καί συντήρησε, ἀνακαίνισε ἢ καί ἀνοικοδόμησε ἐξ ἀρχῆς πολλούς κατεστραμμένους ἢ ληλατημένους ναούς⁹⁰, μεταξύ τῶν ὁποίων ἐξέχουσα θέση κατέλαβε ὁ μεγαλοπρεπῆς ναός, πού οἰκοδομήθηκε πρὸς τιμὴν «τῆς παναχράντου καί πανυμνήτου θεοτόκου Μαρίας, τοῦ ἐμψύχου καί ἡγιασμένου τοῦ Θεοῦ Λόγου ναοῦ, Βλαχέρνας τόν τοιοῦτον (...) ὀνομάσας»⁹¹.

Ἰδιαίτερη φροντίδα ἐπέδειξε ὁμως καί γιὰ τὴ φιλανθρωπία, τὴ συστηματικὴ ὀργάνωση τῆς ὁποίας ἐπεδίωξε, ἀνοικοδομώντας στὴ Γόρτυνα «οἶκον παραμυθίας καί ἰατρείας... τόν καλούμενον Ξενῶνα»⁹², προκειμένου νά συμπαρασταθεῖ «τοῖς σωματικοῖς ἅμα καί ἐξ ἐνδείας νοσοῦσιν»⁹³. Ἐνας ἄλλος τομέας τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἦταν, τέλος, ἡ παντοειδῆς συμπαράσταση στό ποίμνιό του σέ ἔκτακτα περιστατικά κινδύνων ἢ συμφορῶν, ὅπως αὐτὰ τῆς ἐπιδημικῆς νόσου πανώλης, τῆς ἀνομβρίας, τῆς πείνας⁹⁴ καί τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀγαρηνῶν⁹⁵.

88. «τούς παρθενῶνας καί τὰ σεμνεῖα ρυθμίζει καί περί βίου νομοθετεῖ τῶν μοναχῶν» Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 9, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 450 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 70).

89. «παιδαγωγεῖ τὴν νεότητα, συνετίζει τὴν πολιάν» καί «τῶν ἐν γάμῳ ἐπιμελεῖται» Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 9, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 450 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 70). Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 44 καί Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 15.

90. «καί τούς ἡμελημένους ἐπιμελῶς ἀνεκτίσατο ἐκκλησιαστικούς ναούς, καί ὅσα τούτοις πρὸς κόσμον ἱερῶν κειμηλίων ἀρμόδιον ὁ παγκόσμιος οὗτος παρασχῶν, εὐπρεπῶς αὐτούς κατεκόσμησεν» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 391 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176-177).

91. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 389-390 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176). Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 11, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 451 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 71-72). Ἀνωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 159-161, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 92. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), στ. 1183. Ἰ. Φωκυλίδου, *Ἡ Τερά Λαύρα Σάββα*, σ. 381. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 191. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 172. Ἰ. Χ. Κωνσταντινίδου, *Ὑμνογραφία*, σ. 77. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 487. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 44.

92. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 390 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176). Ἐπίσης βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 384. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 172. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 488. Δ. Τσουγκαράκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Κρήτη*, σ. 111-112. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 45.

93. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 390 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176).

94. «Τοιοῦτον τόν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον ὁ Θεὸς περιδοξὸν ἀναδείξας, καί λοιμικῆς νόσου τῷ λαῷ τῆς κατ' αὐτόν νήσου ἐπελθούσης καί ἀνομβρίας κατὰ παιδείσιν Θεοῦ ἐπιπεσοῦσης, τόν μὲν ὑετόν παρά θεοῦ ἐξητεῖτο τῇ διψώσει γῆ καταπεμφθῆναι αὐτὸς ἀπαύστως καί ἀκορέστως, ... ταῖς πολλαῖς νηστεῖαις καί ἀνυστάκτοις ἀγρυπνίαις καί ἀδιαλείπτοις εὐχαῖς κεχηρμένος, τῇ θεηλάτῳ προσέφερε νόσφ καί τὴν ἰατρειάν ἔλαβε παρά τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τραυματισθέντος καί ἰασαμένου τὰ ἀνίατα πάθη Χριστοῦ» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 9, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 391-392 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 177). Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 13, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 452 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 72). Ἀνωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 197-209, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 93. Βλ. ἐπίσης Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 488. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἡ πανώλης ἐν Κρήτη. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιδημιῶν τῆς νήσου», *ΕΕΦΣΠΑ* 21 (1970/71), σ. 118-136.

95. «τῷ γάρ ὀχυρώματι τῷ προσαγορευομένῳ τοῦ Δριμῆως, ἐν ᾧ πρὸς τό σύννητες ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένου χριστιανικωτάτου λαοῦ διὰ τὰς ἐχθρικές ἐπιβάσεις εἰσῆρχετο» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 8, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 391 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 177). Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 12, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 451 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 72).

Ἀνάλογη ἦταν ἡ στάση του καί στό ζήτημα τῆς καταπολεμήσεως τῶν αἱρέσεων καί τῆς ὑπερασπίσεως τῆς Ὁρθοδοξίας, πράγμα πού ἔγινε ἐντονότερα αἰσθητό ἀπό τή στάση του ἔναντι τῆς Εἰκονομαχίας, στήν ὁποία ἀντιτάχθηκε μέ ἰδιαίτερη σφοδρότητα. Ἀποκορύφωμα τῆς στάσεώς του ἔναντι τῆς αἱρέσεως αὐτῆς ὑπῆρξε ἡ ἀπόφαση, ἂν καί βρισκόταν σέ μεγάλη ἡλικία, νά μεταβεῖ τό 738 ἢ 739 στήν Κωνσταντινούπολη⁹⁶, γιά νά ὑπερασπιστεῖ τήν τιμή τῶν ἱερῶν Εἰκόνων. Οἱ ταλαιπωρίες πού ὑπέστη ἐκεῖ φαίνεται πώς τόν κατέβαλαν, γι' αὐτό καί κατά τή διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ τῆς ἐπιστροφῆς ἀσθένησε, ἀποβιβάστηκε στήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου, ὅπου κοιμήθηκε καί ἐνταφιάστηκε στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 740⁹⁷.

Ἄωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 179-192, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 93 καί S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 384-385. C. Émèreau, «Hymnographi Byzantini», *EO* 21 (1922), σ. 268. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 676. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 11. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), σ. 677. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Ε'*, σ. 488. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 15. S. S. Farouk, *Τά Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 131.

96. Ἔτσι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας «καιροῦ καλοῦντος, τῆς ἀναφεισῆς αἱρέσεως τῶν εἰκονομάχων παρρησίας ἐκ δυσσεβοῦς βασιλέως κακῶς ἐπιλαβομένης, ὁ σοφός οὗτος τήν Κωνσταντίνου καταλαβῶν στηλιτεύει ταύτην μάλα τρανῶς καί νικᾷ τούς ἀνταγωνιστάς κατά κράτος καί μάταιον αὐτῶν ἀπελέγχει τό δόγμα καί στεφανίτης ἐπάνεισι νικηφόρος» Ἄωννύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 3, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137. Πρβλ. καί Ἄωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 214-229, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 94. Τή σχέση τοῦ ταξιδιοῦ μέ τήν Εἰκονομαχία ἀποδέχεται καί ἡ ἔρευνα. Βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 387. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), σ. 2035. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), σ. 1183. M. Jugie, «Saint André de Crète», *EO* 13 (1910), σ. 129. C. Émèreau, «Hymnographi Byzantini», *EO* 21 (1922), σ. 268. Ἰ. Φωκυλίδου, *Ἡ Ἱερά Λαύρα Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου*, σ. 381. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 677. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 11-12. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. IX-X. Β. Λαούρδα, «Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει καί ἡ Κρήτη ἐπί Εἰκονομαχίας», *KX* 5 (1951), σ. 36 καί 45 ἐξ. Κ. Μ. Φούσκα, *Θεηγόροι Ὁπλίται*, σ. 208. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), σ. 679. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, σ. 448 σημ. 3. A. Kazhdan, «Andrew of Crete», *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (1991), σ. 92. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Ε'*, σ. 488. Δ. Τσουγκαράκη, *Ἡ Βυζαντινή Κρήτη*, σ. 110. Μ.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 4. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 15. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 10. Π. Τσορμπιατζίου, «Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (660-740) καί ὁ πιθανός χρόνος συγγραφῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 39-40. S. S. Farouk, *Τά Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 131.

97. «ἡ δέ ἐν Χριστῷ κοίμησις αὐτοῦ γέγονε κατά τήν τετάρτην Ἰουλίου μηνός ἰνδικτιῶνος ὀγδόης» Νικηῖτα Πατρικίου, *Βίος*, 10, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 393 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα, Ε'*, σ. 178-179). Ἄωννύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 4, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 16, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 453 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 74). Ἄωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 230-245, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 93. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 10, 393-408, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, σ. 448-449. Βλ. ἐπίσης γι' αὐτό S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 386. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), σ. 2035. M. Jugie, «Saint André de Crète», *EO* 13 (1910), σ. 129. Ἰ. Φωκυλίδου, *Ἡ Ἱερά Λαύρα Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου*, σ. 381. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 677. G. Bardy, «André de Crète», *DS* 1 (1937), σ. 554. Ἄωννύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), σ. 1093. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 5. O. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 12-13. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. X. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 172-173. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινή Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 192-193. F. L. Cross – E. A. Livingstone, «St. Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London 1997³, σ. 51. Κ. Μ. Φούσκα, *Θεηγόροι Ὁπλίται*, σ. 209. Β. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 534. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία*, σ. 204. A. Kazhdan,

2. Τό θεολογικό καί ιστορικό πλαίσιο τῆς περί τῆ Θεοτόκο ἐνασχολήσεως τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου.

Ἡ θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἀποτελεῖ φυσική συνέχεια τῆς μακρᾶς ἀνά τούς αἰῶνες θεολογικῆς περί τό πρόσωπο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ διεργασίας τῆς Ἐκκλησίας, καθότι, ἤδη ἀπό τήν Καινή Διαθήκη, ἡ Θεοτόκος συνδέθηκε ἄρρηκτα μέ τό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεώς του⁹⁸, μέ σκοπό νά κατοχυρωθεῖ ἡ δι' αὐτῆς ἐκπλήρωση τῶν μεσσιανικῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στόν κατά σάρκα Υἱό της, ἀλλά καί νά διαφυλαχθεῖ, μέ τήν προβολή της ὡς ἐγγυήσεώς του, ὁ ἀληθής χαρακτήρας της ἐναντι τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Τῆ χριστολογική αὐτή θεώρηση τοῦ προσώπου τῆς Μητροθέου ἀκολούθησε, ἐρμηνεύσε καί διαφώτισε ἡ μετέπειτα ἀναπτυχθεῖσα πατερική παράδοση⁹⁹, συνδέοντάς την κυρίως μέ τόν ἀγώ-

«Andrew of Crete», *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (1991), σ. 92. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Ε'*, σ. 489. J. Irmischer, «Andrew of Crete», *EECh* I (1992), σ. 38. W. Hörandner, «Andreas von Kreta», *LThK* 1 (1993)³, στ. 630. M.-F. Auzépy, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 4. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 11. B. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29. Ἰ. Χ. Κωνσταντινίδου, *Ἑμνογραφία*, σ. 77. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 15. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 46-47. Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 210.

98. Ἔτσι οἱ ἱεροί εὐαγγελιστές δέν ἀναφέρονται στήν Παρθένο αὐτόνομως, ἀλλά πάντοτε καί μόνο σέ σχέση πρός τόν ἐξ αὐτῆς γεννηθέντα Κύριο καί Σωτήρα. Περισσότερα βλ. ἐν Ε. Dublanchy, «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2340-2341. G. Söll, *Mariologie*, σ. 13 ἐξ καί 21 ἐξ. T. Klauser, «Gottesgebärerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1072-1073. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Χριστολογική θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περί τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 6 ἐξ. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 697.

99. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ S. De Fiores (*Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM* I (1996)², σ. 102), «Die Väter zeigen zum einen eine unerschütterliche Treue zur Bibel, die ihre Theologie 'ökonomisch', d.h. heilgeschichtlich, ausrichtet» διότι, ὅπως συμπληρώνει ὀρθῶς ὁ M. M. Garijo-Guembe («Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 41), «Eine Darstellung Marias, die nicht als Hinweis auf Jesus Christus diente, wäre für die Konzeption der Alten Kirche eine Idolatrie». Βλ. καί Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 27. Γιά τήν πρό τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης πατερική θεομητορική διδασκαλία βλ. ἐκτενῶς ἐν G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique: Maternité divine, Virginité, Sainteté», *Maria* 1 (1949), σ. 69-157. J. Cognar, «Marie et l'Église dans la pensée patristique», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 38 (1954), σ. 3-38. W. J. Burghard, «Mary in Eastern Patristic Thought», ἐν J. B. Carol, *Mariology*, vol. II, Milwaukee 1957, σ. 88-153. A. Wenger, «Foi et Piété mariales a Byzance», *Maria* 5 (1958), σ. 923-981. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 51-80. H. Holstein, «Le développement du Dogme Marial», *Maria* 6 (1961), σ. 245-265. G. Philips, «Marie et l'Église», *Maria* 7 (1964), σ. 363-419. T. Koehler, *Maria nei secoli VII-XII*, Vercelli 1972. F. Spedalieri, *Maria nella scrittura e nella tradizione della Chiesa*, vol. I, Messina 1961 καί vol. II, Roma 1975. G. Söll, *Mariologie*, σ. 31-134. Π. Νέλλα, *Ἡ Θεομήτωρ*, σ. 22-29. E. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1044-1080. M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 67-73. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 697-756. E. M. Toniolo, *La mariologia nella catechesi dei Padri (età preniceana)*, Roma 1989. L. Gambero, *Maria nel pensiero dei padri della Chiesa*, Torino 1991. E. M. Toniolo, *La mariologia nella catechesi dei Padri (età postniceana)*, Roma 1991. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM*, I (1996)², σ. 99-267. A. Ziegenaus, *Maria in der Heilsgeschichte. Mariologie*, Aachen 1998, σ. 142 ἐξ. Ε. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 16 ἐξ. S. Benko, *The Virgin Goddess. Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology*, Leiden-Boston 2004, σ. 151 ἐξ.

να κατά τῶν ἀμφισβητούντων τό μυστήριον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰρετικῶν¹⁰⁰. Ἦδη ἀπό τήν πρώτη μεταποστολική ἐποχή, ἡ Θεομήτωρ συνδέθηκε στενότερα ἀπό τόν Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας μέ τήν υπεράσπιση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἐναντι τοῦ Δοκητισμοῦ πού ἀρνοῦνταν τήν πραγματικότητά της καί τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πού ἀπέρριπτε τόσο τή θεότητα, ὅσο καί τήν ἄσπορο παρθενική σύλληψη τοῦ Λόγου¹⁰¹. Τόν ἴδιο σκοπό ἐπέδιωσε κατόπιν νά ἐπιτύχει καί ἡ περί τῆς ἀντιθέσεως Εὐας-Μαρίας διδασκαλία τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου¹⁰², τήν ὁποία ἀνέπτυξε ἐκτενέστερα καί διατύπωσε πληρέστερα ὁ Εἰρηναῖος Λουγδούνου, προκειμένου νά κατοχυρώσει βιβλικῶς τό μυστήριον τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, ὡς κυρίαρχο γεγονός τῆς σωτηρίου «ἀνακεφαλαιώσεως» τῶν πάντων ἐν Χριστῷ, ἀλλά καί νά υπερασπιστεῖ τήν ἀληθῆ ἀνθρωπότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐναντι τῆς «ψευδωνύμου γνώσεως»¹⁰³.

Στήν προσπάθεια διαφυλάξεως τῆς πραγματικότητος τῆς θείας σαρκώσεως καί τῆς ἀληθοῦς ἀνθρωπότητος τοῦ Λόγου, μέ παράλληλον τονισμό τῆς παρθενίας τῆς Θεομήτορος, θά πρέπει νά ἐνταχθοῦν καί οἱ θεομητορικές ἀναφορές τῶν ἀλεξανδρινῶν Κλήμεντος καί Ὠριγένους¹⁰⁴, οἱ ὁποῖοι τόνισαν ἰδιαίτερος τή μοναδικότητα καί τόν

100. Π' αὐτό καί συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου («Ἡ Ὁρθόδοξος συμβολή εἰς τήν σύγχρονον ἐπιδίωξιν, κοινῆς χριστιανικῆς ἐκφράσεως τῆς περί τῆς Θεοτόκου Μαρίας ἀληθείας καί τῆς πρὸς αὐτήν τιμῆς», ἐν *Πρακτικά*, σ. 677), ὅτι «ἡ ἀποφασιστική ἐπιβεβαίωσις τῆς περί τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου Μαρίας ἀληθείας ἔγινεν ἐξ ἀφορμῆς τῆς αἵρέσεως».

101. G. Söll, *Mariologie*, σ. 31 ἐξ. Β. Π. Στογιάννου, «Ἡ Χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου», ἐν *Θεολογικόν Συμπόσιον*, σ. 84. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 52 ἐξ. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 89-89. Μ. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1045 ἐξ. G. Söll, «Maria, Madre di Gesù», *DPAC II* (1984), στ. 2104. Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ 6* (2002), σ. 51. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 706 ἐξ. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 143 ἐξ. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, *HdM I* (1996)², σ. 114-115. S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 248 ἐξ.

102. Μέσω τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰουστίνου καταβλήθηκε ἐπίσης προσπάθεια νά υπογραμμιστεῖ ἡ πραγματικότητα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μέ τόν τονισμό τῆς (ἀει)παρθενίας τῆς Μαρίας. Πρβλ. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 53. Σ. Ἀγουρίδου, *Οἱ Πατέρες τῆ Ἐκκλησίας ὡς ἐρμηνευταί τῶν Ἁγίων Γραφῶν*, Ἀθήναι 1973, σ. 12. G. Söll, *Mariologie*, σ. 33 ἐξ. G. Jouassard, «The Fathers of the Church and the Immaculate Conception», ἐν E. D. O'Connor, *The Dogma of the Immaculate Conception*, σ. 52-53. Μ. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1046 ἐξ. Μ. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost 10* (1988), σ. 53. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 55 ἐξ. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 145 ἐξ. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, *HdM I* (1996)², σ. 111-112. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 708 ἐξ. Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ 6* (2002), σ. 52

103. Ὁ Εἰρηναῖος μέ τή θεομητορική του διδασκαλία στρέφεται ἐναντίον τῶν Μαρκιωνιτῶν καί τῶν Βαλεντινιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνταν τήν πλήρη ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, ἀντιλαμβανόμενοι, τόσο τή γέννηση, ὅσο καί τό σῶμα του κατά τρόπο δοκητικό. Βλ. G. Söll, «Maria, Madre di Gesù», *DPAC II* (1984), στ. 2105. Τοῦ Αὐτοῦ, *Mariologie*, σ. 34 ἐξ. Μ. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1048 ἐξ. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 710-713. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, *HdM I* (1996)², σ. 112-113 καί 116-117. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 151 ἐξ. Ν. Ἀ. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Β'*, σ. 231. S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 231 ἐξ καί 237 ἐξ. Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σ. Ἀγουρίδης (*Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 8), «τό ὄλον ἔργον τοῦ Εἰρηναίου εἶναι ὁ ἔλεγχος τῶν παρανοήσεων τῆς Γραφῆς ὑπό τῶν Γνωστικῶν».

104. G. Söll, *Mariologie*, σ. 47 ἐξ. G. Jouassard, «The Fathers of the Church and the Immaculate Conception», ἐν E. D. O'Connor, *The Dogma of the Immaculate Conception*, σ. 54 ἐξ. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von*

υπερφυῆ χαρακτήρα τῆς παρθενίας τῆς Μαρίας ὡς «Θεοτόκου». Τὴν παράδοση αὐτὴ συνέχισαν ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας καὶ ἰδιαίτερος ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος, στὸν ἀγῶνα του κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, ἐξέλαβε τὴν ἐκ Παρθένου γέννηση ὡς τὴν ὀρατὴ ἀπόδειξη τῆς θεότητας τοῦ Υἱοῦ¹⁰⁵. Στὴ Χριστολογικὴ διδασκαλία τῶν Καππαδοκῶν¹⁰⁶ ἐπίσης τὸ πρόσωπο τῆς Θεομήτορος ἀποτέλεσε ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς θεότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς πλήρους ἀνθρωπότητας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔναντι τῶν διαφόρων αἰρετικῶν ὅπως τοῦ Εὐνομίου¹⁰⁷ καὶ τοῦ Ἀπολιναρίου¹⁰⁸. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Ἐφραίμ ὁ Σῦρος υπερασπίζεται τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἔναντι τῶν αἰρετικῶν, προβάλλοντας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὴ θεομητορικὴ διακονία τῆς Παρθένου¹⁰⁹, ἐνῶ ὁ Ἐπιφάνιος Κύ-

Theologie und Frömmigkeit, HdM, I (1996)², σ. 117-118. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1053-1055. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 714 καὶ 718 ἐξ. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 56 ἐξ. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 162 ἐξ. S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 250 ἐξ.

105. Βλ. χαρακτηριστικῶς τὰ ἔργα του *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 8, 1, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 288-290 (PG 25, 109 A)· *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 2, 70, PG 26, 296 B· *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 3, 29, PG 26, 385 A· *Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ Ἀρειανῶν*, 22, PG 26, 1025 A καὶ *Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου, κατὰ τῶν Ἀρειανῶν*, 7, PG 26, 1061 B. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος χρησιμοποίησε τὴ διακονία τῆς Θεοτόκου στὸν ἀγῶνα του κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, καθότι ὁ Ἄρειος, ἀρνούμενος τὴ θεότητα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ἀπέρριπτε ἐμμέσως καὶ τὴ διακονία τῆς Θεοτόκου στὴν πραγμάτωσή της. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Π. Χ. Δημητρόπουλος (*Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 103-104) στὴ διδασκαλία του «ἡ μνήμη καὶ ἡ παρουσία τῆς Παρθένου Μαρίας κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αἶρει μὲν πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς υπερφυοῦς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ... δείκνυσι δὲ τὸ συναμφοτέρον, τῶν δύο ἐν τῷ Χριστῷ φύσεων τὸ διάφορόν τε καὶ τέλειον, καὶ τὸ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ἀσύγχυτον, ἐν δὲ καὶ ἄτμητον τὸ τῆς παραδόξου ταύτης ἐνώσεως πρόσωπον». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης Ἀ. Γερομιχαλοῦ, *Χριστολογία. Α΄*, Αἱ χριστολογικαὶ ἔριδες, Ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 90 ἐξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 48 ἐξ. 50 ἐξ. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1059-1060. Χρ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 129-131. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 726. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 206 ἐξ καὶ M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 56.

106. Περὶ αὐτῆς γενικῶς βλ. G. Söll, *Die Mariologie der Kappadozier im Lichte der Dogmengeschichte*, (Diss.), Tübingen 1948 καὶ A. E. Nachez, *Mary. Virgin Mother in the Theological Thought of St. Basil the Great, St. Gregory Nazianzen and St. Gregory of Nyssa*, (A Doctoral Dissertation), Dayton 1997. Ἐπίσης βλ. I. Ortiz de Urbina, «Mariologia Amphilohii Iconensis», *OCP* 23 (1954), σ. 186-191. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 115 ἐξ. 117 ἐξ. G. Jouassard, «The Fathers of the Church and the Immaculate Conception», ἐν E. D. O'Connor, *The Dogma of the Immaculate Conception*, σ. 58. Ὁ Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 82 ἐξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 62 ἐξ. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1061-1063. G. Söll, «Aspetti catechetici della Mariologia dei Cappadoci», ἐν S. Felici (a cura di), *La Mariologia nella catechesi dei padri (Età postnicena)*, Roma 1991, σ. 15-31. V. Limberis, *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, London-New York 1994, σ. 104 ἐξ. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 207 ἐξ. καὶ S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 251 ἐξ.

107. Ὁ Εὐνόμιος ἀρνοῦνταν ἐμμέσως μαζί με τὴ θεότητα τοῦ Λόγου καὶ τὴ θεομητρότητα τῆς Παρθένου Μαρίας κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας. Βλ. Χρ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 132.

108. D. Montagna, *La lode alla Theotokos nei testi greci dei secoli IV-VII*, Roma 1963, σ. 17. T. Klauser, «Gottesgebälerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1082. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 728-732. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM, I* (1996)², σ. 121.

109. G. Söll, *Mariologie*, σ. 54 ἐξ. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1060-1061. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM, I* (1996)², σ. 129-130. Βλ. καὶ P. Bettolo, «Lineamenti di Patrologia Siriaca», *CIPQ*, σ. 557-560.

πρου υπογραμμίζει ιδιαίτερος τό Χριστολογικό χαρακτήρα τῆς θεομητορικῆς διακονίας, καταπολεμώντας τὴν προσπάθεια τῶν αἰρετικῶν νά ἀκυρώσουν τό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, εἴτε μέ τὴν ἀποθέωσή της ἀπὸ τοὺς Κολλυριδιανούς, εἴτε μέ τὴν ὑποβάθμιση καί ἀπόρριψη τῆς ἀειπαρθενίας της ἀπὸ τοὺς Ἀντιδικομαριανίτες¹¹⁰.

Ἀποκορύφωμα τῆς Χριστολογικῆς θεωρήσεως τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τὴν πατερικὴ παράδοση ἀποτελεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος, στὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ Νεστορίου καί γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς διδασκαλίας περὶ πραγματικῆς καί ἀληθοῦς ἐνώσεως τῶν δύο τελείων φύσεων στό Χριστό, ὑπογράμμισε τὴ σημασία τῆς διακονίας τῆς Παρθένου Μαρίας στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, συνοψίζοντας τὴ διδασκαλία του στήν ὑπεράσπιση τοῦ Χριστολογικοῦ τίτλου «Θεοτόκος», ὁ ὁποῖος ἔλαβε, μέ τὴν κατοχύρωσή του ἀπὸ τὴ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ἐπίσημο δογματικὸ χαρακτήρα¹¹¹. Ἡ προβολὴ τοῦ προσώπου τῆς Θε-

110. Καί τοῦτο, διότι οἱ Κολλυριδιανοὶ ἀπέδιδαν θεῖες ιδιότητες στὴ Θεοτόκο, ἀπονέμοντάς της λατρεία σέ συγκεκριμένη ἡμέρα τοῦ ἔτους, μέ τὴν προσφορά εἰδικοῦ ἄρτου, τῆς «Κολλυρίδος», ἐνῶ οἱ Ἀντιδικομαριανίτες ἰσχυρίζονταν, ὅτι, μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ της, σύναψε συζυγικές σχέσεις μέ τό μνήστορα Ἰωσήφ. Σχολιάζοντας, μάλιστα, τὴ θέση τοῦ Ἐπιφανίου ὁ S. De Fiores (*Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM, I* (1996)², σ. 143), παρατηρεῖ ὅτι «Im Kampf gegen den Minimalismus ebenso wie gegen den Maximalismus hält sich Epiphanius an die gesunde Mitte der Tradition. Den Antidikomarianiten ruft er in Erinnerung, daß Maria die "heilige Jungfrau" ist, ein Name, der sich nie ändern wird: daher soll sie verehrt werden. Und die Kollyridianer erinnert er an die Geschöpflichkeit Marias». Γιὰ τὴ θεομητορικὴ διδασκαλία τοῦ Ἐπιφανίου βλ. τὴ μελέτη τοῦ Ν. Ἰ. Νικολαΐδη, «Τὸ πρόσωπο καί ὁ ρόλος τῆς Θεοτόκου στὴν Ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ τὸν ἅγ. Ἐπιφάνιο Κύπρου», ἐν *Ἀνάλεκτα ἢ Περί τοῦ ὄντως ὄντος καὶ τῶν ὄντων*, Α', Θεσσαλονίκη 2002, σ. 51-74. Ἐπίσης βλ. F.-J. Dölger, «Die eigenartige Marienverehrung der Philomarianiten oder Kollyridianer in Arabien», *AC I* (1929), σ. 107-142. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 65 ἐξ. J. Galot, «Déviation du culte marial et saine tradition. Saint Épiphane et les colliridiens», ἐν «*De primordiis cultus mariani*». *Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in Lusitania anno 1967 celebrati*, vol. III, Roma 1970, σ. 201 ἐξ. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1063-1064. T. Klauser, «Gottesgebärerin (Θεοτόκος)», *RAC 11* (1981), στ. 1079. M. P. Carrol, *The Cult of the Virgin Mary. Psychological Origins*, Princeton-New Jersey 1986, σ. 41 ἐξ. M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost 10* (1988), σ. 53 ἐξ. Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα καί ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδορομία 1* (1999), σ. 11 ἐξ. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 732 ἐξ. B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, New York 1998, σ. 6. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *OIP 1* (2002), σ. 150. V. Limberis, *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, σ. 116 ἐξ. S. J. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, New York 2002, σ. 13 ἐξ. S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 170 ἐξ. καί S.J. Shoemaker, «Epiphanius of Salamis, the Kollyridians, and the Early Dormition Narratives: The Cult of the Virgin in the Fourth Century», *J ECS 16* (2008), σ. 371-401.

111. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 69 ἐξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 73 ἐξ. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1065-1066. T. Klauser, «Gottesgebärerin (Θεοτόκος)», *RAC 11* (1981), στ. 1083-1087. G. Söll, «Maria, Madre di Gesù», *DPAC II* (1984), στ. 2106. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Χριστολογικὴ θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία 17* (1985), σ. 9 ἐξ. M. M. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug 43* (1988), σ. 36. M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost 10* (1988), σ. 54 ἐξ. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 30-32 καί 77 ἐξ. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM, I* (1996)², σ. 122 ἐξ. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 211 ἐξ. V. Limberis, *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, σ. 107 ἐξ. M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ 6*

ομήτορος μέσω της θεολογικής γραμματείας, ως έγγυσησεως της πραγματικότητας της θείας ένανθρωπησης, σέ συνδυασμό μέ τό γεγονός της διακηρύξεως της από την Γ' Οικουμενική ως «Θεοτόκου»¹¹² και από την Ε' Οικουμενική Σύνοδο ως «Άειπαρθένου»¹¹³ είχε ως αποτέλεσμα, ήδη από τό τέλος του 4ου ή τίς αρχές του 5ου αι.¹¹⁴, την ταχεία ανάπτυξη και έξάπλωση της εϋλάβειας προς τό πρόσωπό της, καθώς επίσης και τή σταδιακή διαμόρφωση των έορτών προς τιμήν της. Τό γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια από τίς αρχές του 7ου αι. νά έχει ήδη ολοκληρωθεί ό έτήσιος έορταστικός θεομητορικός κύκλος¹¹⁵ και παράλληλα νά παρατηρηθεί ταχύτατη ανάπτυξη της θεομητορικής γραμματείας.

Έτσι από τόν 5ο έως τόν 8ο αι. ή ιδιαίτερη ένασχόληση μέ τά έορταζόμενα γεγονότα

(2002), σ. 57 έξ. Α. Cameron, «The Cult of the Virgin in late Antiquity. Religious Development and Myth-Making», έν *Church-Mary*, σ. 2. S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 253 έξ. και Κ. Ήλ. Λιάκουρα, *Κυρίλλου Άλεξανδρείας, κατά των Νεστορίου δυσφημιών. Ή χριστολογική διδασκαλία Κυρίλλου του Άλεξανδρείας σέ αντίπαράθεση προς τή Νεστοριανική κακοδοξία*, Άθήνα 2001, σ. 144-155. Θ. Κ. Πιτταρά, «Η Θεοτοκία της Παρθένου συνεπάγεται και θεοποίηση αυτής; Η περί της Θεοτόκου διδασκαλία του Νεστορίου Κων/λεως και ή όρθόδοξη απάντηση εκφραζόμενη διά του Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 11 (2006), σ. 247 έξ. Αφορμή για τόν τονισμό της Παρθένου Μαρίας ως Θεοτόκου αποτέλεσε πιθανότατα τό γεγονός, ότι ό Νεστόριος, προκειμένου νά καταπολεμήσει τό πρόσωπο του Χριστού, στράφηκε έναντίον της χαρακτηρίζοντάς την «Χριστοτόκον» μέ σκοπό, διά της άρνήσεως της θεομητρότητάς της νά καταλύσει τόν πραγματικό χαρακτήρα της θείας ένανθρωπησης και νά άκυρώσει τά σωτηριώδη για τήν ανθρωπότητα αποτελέσματά του, μέ την περί δύο Υίων και ένώσεως των φύσεων ως «συναφειας» διδασκαλία του. Βλ. επίσης F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 88-89. Ί. Όρ. Καλογήρου, *Μαρία ή Άειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 45 έξ. Χρ. Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 119 έξ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, Β'*, σ. 253. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 736-738. R.M. Price, «Marian Piety and the Nestorian Controversy», έν *Mary-Church*, σ. 31-38.

112. Βλ. έπ' αυτού έκτενωσ S. Meo, *La "Theotokos" al Concilio Ecumenico di Efeso*, Roma 1979.

113. Περισσότερα βλ. στή μελέτη της Δ. Δ. Κοντοστεργίου, «Η Θεοτόκος εις τάς Οικουμενικάς Συνόδους και ειδικώς εις τήν τρίτην τοιαύτην», έν *Πρακτικά*, σ. 258-265. Όπως παρατηρεί έπ' αυτού ό Μ. Μ. Garijo-Guembe («Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 37): «Auf den ökumenischen Konzilien erscheint Maria immer in einem christologischen Zusammenhahg: Ihr Titel Theotókos und alles, was die Kirche von ihr bekennt, ist Folge der Tatsache, dass Jesus Christus aus ihr der Menschheit nach geboren ist». Βλ. επίσης Ί. Ν. Καρμίρη, *Τά Δογματικά και Συμβολική Μνημεία*, Ι, σ. 193-194. Ί. Όρ. Καλογήρου, «Χριστολογική θεμελίωσις της όρθόδοξου περί της Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 11-12. Μελετίου, Μητρ. Νικοπόλεως, *Ή Πέμπτη Οικουμενική Σύνοδος. Εισαγωγή, Πρακτικά, Σχόλια*, Άθήναι 1985, σ. 587. Ί. Όρ. Καλογήρου, «Η Όρθόδοξος συμβολή εις τήν σύγχρονον επιδίωξιν, κοινής χριστιανικής εκφράσεως της περί της Θεοτόκου Μαρίας αληθείας και της προς αυτήν τιμής», έν *Πρακτικά*, σ. 683-684. E. Γιούλτση, *Ή Παναγία πρότυπο πνευματικής τελειώσεως*, σ. 26 έξ. και Κ. Ware, «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 211.

114. Βλ. έπ' αυτού βλ. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σ. 58 έξ. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 81. T. Klauser, «Gottesgebälerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1087-1089. P. Jounel, «Le culte de Marie», έν A. G. Martimont (ed.), *L'Église en Prière. Introduction à la Liturgie, vol. IV*, Paris 1983², σ. 144-166. G. Denzler – C. Andresen, «Marienverehrung», έν *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, München 1993⁴, σ. 386. Γ. Θ. Βεργωτή, «Η θεομητορική λατρεία», έν *Πρακτικά*, σ. 69 έξ. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdMI* (1996)², σ. 135 έξ. B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 3 έξ.

115. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 135 έξ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 111 έξ., 293 έξ. R. Laurendin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 70. T. Klauser, «Gottesgebälerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1094 έξ. V. Limberis, *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, σ. 129. X. Γ. Άγγελίδη, «Άνδρέας Κρήτης: Όμιλίες εις τό Γενέθλιον της Θεοτόκου. Μία Άνάγνωση», έν *Ενθύμησις*, σ. 2.

του βίου της κατέλαβε σημαντική θέση στην πατερική γραμματεία με κύριους εκπροσώπους τό Βασίλειο Σελευκείας¹¹⁶, τό Ρωμανό τό Μελωδό¹¹⁷, τό Θεόδοτο Ἀγκύρας¹¹⁸, τόν Πρόκλο Κωνσταντινουπόλεως¹¹⁹, τό Θεότεκνο Λιβιάδος¹²⁰, τόν Ἀβράμιω Ἐφέσου¹²¹, τόν Ἰωάννη Θεσσαλονίκης¹²² καί τόν Ἰωάννη πρεσβ. Εὐβοίας¹²³. Ὅλοι αὐτοί μέ τά ἔργα τους, ὅπου ἀποτυπώνεται ἀνάγλυφα ἡ βαθύτατη θεομητορική εὐλάβεια τῆς ἐποχῆς, ἀκολούθησαν κατά κανόνα τήν κυρίλλειο γραμμή¹²⁴ καί ἔθεσαν ὡς βασικό σκοπό τους: α) τή, μέσω τῆς Θεομήτορος, διακήρυξη τῆς πραγματικότητας τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, β) τήν καταπολέμηση τῶν διαφόρων χριστολογικῶν αἱρέσεων καί γ) τήν πνευματική οἰκοδομή τῶν πιστῶν. Στήν ἴδια γραμμή κινήθηκε καί ἡ κατέχουσα ἐξαιρετικά

116. Ἡ ὁμιλία του *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου* (39, PG 85, 425 C – 452 B), ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς χριστολογική πραγματεία. Περί αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας*, σ. 218-221. Ἐπίσης βλ. G. Jouassard, «The Fathers of the Church and the Immaculate Conception», ἐν E. D. O'Connor, *The Dogma of the Immaculate Conception*, σ. 62.

117. Τήν κυρίλλειο ἐπίδραση μέσω τοῦ Βασιλείου Σελευκείας στην ποίηση τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ καταδεικνύει σαφῶς ὁ Γ. Δ. Μαρτζέλος, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας*, σ. 292 ἐξ. Ἐπίσης G. Jouassard, «The Fathers of the Church and the Immaculate Conception», ἐν E. D. O'Connor, *The Dogma of the Immaculate Conception*, σ. 63.

118. *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 318-335 καί *Εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον καί εἰς τόν Συμεῶνα*, PG 77, 1389 A – 1412 B. Ἐπίσης βλ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 83-84.

119. *Ἐγκώμιον εἰς τήν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 679 C – 692 B. *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Παρθένον καί Θεοτόκον Μαρίαν*, Ε', PG 65, 716 A – 721 B καί *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 721 B – 757 B. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, πρόσφατα γιά τή διδασκαλία του ἡ L.-M. Peltomaa, («Die berühmteste Marien-Predigt der Spätantike. Zu chronologischen und mariologischen Einordnung der Predigt des Proklos. Mit einem Anhang von Johannes Koder. Übersetzung der Marien-Predigt», JÖB 54 (2004), σ. 83), «Das wesentlich seiner Lehre über Maria ist, dass Sie untrennbar mit Christologie verbunden ist», καθὼς οὐσιαστικῶς «Die Predigt behandelt die Inkarnation». Τό θεομητορικό ἔργο τοῦ Πρόκλου ὑπῆρξε τόσο ἀξιόλογο, ὥστε νά θεωρηθεῖ πρότυπο γιά τοὺς μεταγενεστέρους του. Γι' αὐτό, ἀλλά καί γιά τό φιλολογικό χαρακτήρα του, ὅπως καί γιά τή θέση τῶν ἀντιουδαϊκῶν καί ἀντιαιρετικῶν ἀναφορῶν σ' αὐτό βλ. J. H. Barkhuizen, «Proclus of Constantinople. A Popular Preacher in Fifth-Century Constantinople», ἐν *Preacher*, σ. 179-200. Ἐπίσης A. Cameron, *Proclus and the Sixth Century*, London-New York 1995. V. Limberis, *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, σ. 86 ἐξ. N. P. Constan, «Weaving the Body of God: Proclus of Constantinople, the Theotokos, and the Loom of the Flesh», J ECS 3 (1995), σ. 169-194. E. Peretto, «Mariologia patristica», CIPQ, σ. 738 ἐξ καί Θ. Κ. Πιτταρά, «Ἡ Θεοτοκία τῆς Παρθένου συνεπάγεται καί θεοποίηση αὐτῆς; Ἡ περί τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ Νεστορίου Κων/λεως καί ἡ ὀρθόδοξη ἀπάντηση ἐκφραζόμενη διά τοῦ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως», ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ 11 (2006), σ. 253 ἐξ.

120. *Ἐγκώμιον εἰς τήν Ἀνάλημψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 272-291. Βλ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 114 ἐξ. B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 13-14 καί M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 56.

121. *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 442-447.

122. *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαριάς*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 375-405 καί *Εἰς τήν Κοίμησιν ἧτοι Ἀνάπαυσιν καί πρός Θεόν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 405-438. Βλ. καί B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 12-13.

123. *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, PG 96, 1459 C – 1500 B.

124. M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 55 καί M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1066.

σημαντική θέση στην ανάπτυξη της θεομητορικής γραμματείας από τον 4ο αιώνα. Ιεροσολυμιτική πατερική παράδοση με τους Κύριλλο Ιεροσολύμων¹²⁵, Ησύχιο Ιεροσολυμίτη¹²⁶, Χρυσίππο Ιεροσολυμίτη¹²⁷, Αντίπατρο Βόστρων¹²⁸, Σωφρόνιο¹²⁹ και Μόδεστο Ιεροσολύμων¹³⁰, οι οποίοι υπήρξαν αυθεντικοί φορείς της πλούσιας περί τη Θεοτόκο παραδόσεως της αγίας πόλεως¹³¹ και παράλληλα εξέχοντα μέλη του από τις αρχές του 5ου αιώνα.¹³² Ακμάζοντας εκεί μοναχισμού, ή συμβολή του οποίου στην ανάπτυξη της προς τη Θεομήτορα ευσέβειας και διδασκαλίας υπήρξε αποφασιστικής σημασίας.

Τήν παράδοση αυτή των προγενέστερων του Πατέρων ακολουθεί έπακριβώς και ο άγ. Άνδρέας ως Ιεροσολυμίτης, καθώς υπήρξε πρωτίστως εξέχον μέλος του παλαιστινού κλήρου και μοναχισμού¹³³, γι' αυτό και τό θεομητορικό του έργο συνιστά, κατά κύριο

125. G. Söll, *Mariologie*, σ. 52 έξ. D. Fernandez, «Marie (Vierge), II. La Spiritualité mariale chez les Pères de l'Église», *DSp* 10 (1977), στ. 430 έξ. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1058-1059. Π. Κ. Χρήστου, *Έλληνική Πατρολογία*, Δ, ' Θεσσαλονίκη 1989, σ. 480 έξ. T. Klauser, «Gottesgebälerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1077. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 725-726. A. Cameron, «The Cult of the Virgin in late Antiquity. Religious Development and Myth-Making», έν *Church-Mary*, σ. 7.

126. *Είς τήν άγιαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Δ', PG 93, 1453 A – 1460 D και *Είς τήν άγιαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1459 D – 1468 A. Ο Ησύχιος άκολούθησε τή διδασκαλία του Κυρίλλου Άλεξανδρείας. Βλ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 83. Π. Κ. Χρήστου, *Έλληνική Πατρολογία*, Γ', Περίοδος θεολογικής άκμής Δ' και Ε' αιώνες, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 275. E. Peretto, «Mariologia patristica», *CIPQ*, σ. 740.

127. *Είς τήν άγιαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, έκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 336-343.

128. *Είς τον Εύαγγελισμόν τής Υπεραγίας Θεοτόκου*, Β', PG 85, 1775 D – 1792 C.

129. *Άνακρεόντια είς τον Εύαγγελισμόν τής Θεοτόκου*, Α', PG 87/3, 3733 A – 3738 D. *Είς τον Εύαγγελισμόν τής Υπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3217 A – 3283 B και *Συνοδική έπιστολή προς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3147 A – 3200 C.

130. *Έγκώμιον είς τήν Κοίμησιν τής Υπεραγίας Δεσποίνης ήμών Θεοτόκου και Άειπαρθένου Μαρίας*, PG 86/3, 3277 B – 3320 C. Έπίσης G. Söll, *Mariologie*, σ. 116 έξ. και B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 14-15.

131. Γενική εικόνα τής θεομητορικής παραδόσεως των Ιεροσολύμων παρέχει ο S. J. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, σ. 78-141.

132. Έπ' αυτού βλ. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 125-126. Του Αυτού, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, Göttingen 1980, σ. 44-45. K.-S. Frank, *Geschichte des christlichen Mönchtums*, Darmstadt 1996⁵, σ. 195. E. Dassmann, *Kirchengeschichte*, II/2, Theologie und innerkirchliches Leben bis zum Ausgang der Spätantike, Stuttgart 1999, σ. 166. Γ. Ν. Φίλια, *Οί Θεομητορικές έορτές*, σ. 60.

133. Τό γεγονός αυτό τεκμαίρεται τόσο από τή θέση πού κατέλαβε στή διοίκηση του Πατριαρχείου (Βλ. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, έκδ. Π. Ι. Σκαλτσή, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 384 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Άνάλεκτα*, Ε', σ. 171-172). Άωνύμου, *Βίος και πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136. Έπίσης S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 380. Σ. Ευστρατιάδου, «Άνδρέας ο Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9 και N. B. Τωμαδάκη, *Η Βυζαντινή Ύμνογραφία και Ποίησις*, σ. 184), όσο και από τήν έπιλογή του νά ήγηθε τής αντιπροσωπείας, ή όποία θά μετέφερε στήν Κωνσταντινούπολη, ως άπάντηση στήν αίτηση του αυτοκράτορα, τήν όμολογία πίστεως του θρόνου των Ιεροσολύμων στίς αποφάσεις τής ΣΤ' Οικουμενικής Συνόδου. Βλ. Μακαρίου Μακρή, *Βίος*, 6, έκδ. Ά. Αργυρίου, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 448 (έκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρή, σ. 69. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 4, έκδ. Π. Ι. Σκαλτσή, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 386 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Άνάλεκτα*, Ε', σ. 173). Ίωσηφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 7, 260-268, έκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ίωσηφ Καλόθετου Συγγράμματα*, σ. 444 και Άωνύμου, *Βίος και πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136. Έπ' αυτών βλ. και E. Κ. Πριγκιπάκη, «Ο Μέγας Βασίλειος στο έργο του Άγίου Άνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 197-198.

λόγο, συνέχεια καί καρπό τῆς ἐκεῖ πλούσιας θεομητορικῆς παραδόσεως, ἀλλά καί προϊόν τοῦ γενικότερου φιλοθεομητορικοῦ κλίματος καί περιβάλλοντος τῆς ἐποχῆς του, καθότι ἔζησε καί ἔδρασε κυρίως τόν 8ο αἰ., τήν περίοδο δηλαδή, πού θεωρεῖται ἀπό τήν ἔρευνα ὡς τό ἀποκορύφωμα τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐσέβειας πρὸς τὴ Θεοτόκο¹³⁴, ἀλλά καί ὡς ἡ χρυσή ἐποχή τῆς θεομητορικῆς γραμματείας στήν Ἀνατολή, μέ ἐπιφανέστερους ἐκπροσώπους Ἱεροσολυμίτες Πατέρες, ὅπως ὁ ὑπὸ ἐξέταση ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καί ὁ Κοσμάς ὁ Μελωδός, ἢ φορεῖς τῆς ἱεροσολυμητικῆς παραδόσεως, ὅπως ὁ Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως¹³⁵. Ἔτσι, παρ' ὅλο πού παρατηρεῖται τήν ἐποχή αὐτή πολιτική ἀστάθεια στήν περιοχή τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀλλά καί γενικότερα στήν αὐτοκρατορία¹³⁶, γενικευμένη ὑποχώρηση τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος¹³⁷, ἀλλά καί σοβαρότατα προβλήματα στήν Ἐκκλησία ἐξ αἰτίας τῶν αἱρέσεων¹³⁸, ἡ θεολογική γραμματεία¹³⁹ καί ἰδιαίτερος ἡ ἀφιερωμέ-

134. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 74. Ὁ S. De Fiores (*Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 147), τονίζει, ὅτι «Der Osten erreicht im 8. Jahrhundert seine marianische Blütezeit, vertreten durch Germanus von Konstantinopel (+733), Andreas von Kreta (+740) und Johannes von Damaskus». Ἐπίσης E. Peretto, «*Mariologia patristica*», CIPQ, σ. 754-755. Γιά τήν μετὰ τόν 8ο αἰ. περί τῆ Θεοτόκο ἐνασχόληση τῆς ὀρθόδοξης πατερικῆς καί θεολογικῆς γραμματείας τῆς Ἀνατολῆς βλ. τήν ἐν πολλοῖς παραποιοῦσα τά πράγματα, ἀλλά πρακτικῶς χρήσιμη μελέτη τοῦ D. Stiernon, «Marie dans la Théologie Orthodoxe Gréco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 242-315, ἡ ὁποία προσφέρει λεπτομερῆ βιβλιογραφία περί τοῦ θέματος στίς σελ. 315-338.

135. Ἔτσι, κατὰ τόν G. Gharib (*Andrea di Creta*, TMPM, II (1989), σ. 392) οἱ Γερμανός, Ἀνδρέας καί Ἰωάννης Δαμασκηνός εἶναι «tra i grandi mariologi greci dell'VIII secolo». Ἀκόμη βλ. M. Dis Maria, «Maria negli scritti dei primi dodici secoli», *ETM*, σ. 68-69. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1078 καί M. O'Carrol, «Andrew of Crete», *TEBM*, σ. 24.

136. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, Α', μτφ. Ἰ. Παναγόπουλου, ἔκδ. Βασιλόπουλου, Ἀθήνα 1989, σ. 177 ἐξ. Α. Α. Βασιλιεφ, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, Α', μτφ. Δ. Σαβράμη, ἔκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 1995, σ. 266-268, 270-271 καί 293. Ἀ. Στράτου, *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ' αἰῶνα*, Α' -ΣΤ', Ἀθήνα 1965-1978. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β', 610-867, Ἀθήνα 1984, σ. 73 ἐξ. J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990, σ. 49-50. Ἰ. Ε. Καραγιαννόπουλου, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, Β', *Ἱστορία τῆς Μέσης Βυζαντινῆς Περιόδου (565-1081)*, Θεσσαλονίκη 1991³, σ. 69-70. P. Schreiner, *Byzanz*, München 1994², σ. 12 ἐξ. A. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature (650-850)*, Athens 1999, σ. 8 ἐξ. G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 5. Ἀ. Νανάκη, Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, «Ἱστορικό-Γεωγραφικὸ πλαῖσιο: Δαμασκός, Ἱεροσόλυμα, Κωνσταντινούπολις, Κρήτη κατὰ τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (τέλος 7ου – ἀρχές 8ου αἰῶνα)», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 81-88.

137. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά χαρακτηριστεῖ ἡ περίοδος αὐτή «σκοτεινοὶ αἰῶνες» (*Dark Ages*). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. P. Lemerle, *Ὁ πρῶτος Βυζαντινὸς Οὐμανισμός. Σημειώσεις καί παρατηρήσεις γιὰ τήν ἐκπαίδευση στὸ Βυζάντιο ἀπὸ τίς ἀρχές ὡς τὸν 10ο αἰῶνα*, μτφ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, ἔκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1985², σ. 71-101. N. G. Wilson, *Οἱ Λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, μτφ. Ν. Κονομῆ, ἔκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1991, σ. 87-108. C. Mango, *Βυζάντιο. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης*, μτφ. Δ. Τσουγκαράκη, ἔκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1990², σ. 163 ἐξ. P. Schreiner, *Byzanz*, σ. 13. A. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 7 ἐξ.

138. Ἡ Ἐκκλησία στήν ἐν λόγῳ ἐποχή ταλανίζεται ἀπὸ σοβαρότατες αἱρέσεις, ὅπως τόν Μονοφυσιτισμό, τὸ Μονοθελητισμό καί τὴν Εἰκονομαχία. Γιά τήν ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση γενικῶς βλ. F. Winkelmann, *Die östlichen Kirchen in der Epoche der christologischen Auseinandersetzung (5.-7. Jh.)*, Berlin 1980, σ. 106-107. H.-G. Beck, *Die frühbyzantinische Kirche: Die Reichskirche nach Konstantin dem Großen. Die Kirche in Ost und West von Chalkedon bis zum Frühmittelalter (451-700)*, ἐν H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. 2/2, Freiburg 1975/1985, σ. 43-63. Τοῦ Αὐτοῦ, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, σ. 54 ἐξ. καί 68 ἐξ. W. Hage, *Das*

νη στή Θεομήτορα αυξάνεται άλματωδώς. Μάλιστα δέ, όπως παρατηρεί η Ν. Τσιρώνη¹⁴⁰, οί θεομητορικοί λόγοι τόν 8ο καί 9ο αἰ. καταλαμβάνουν τά τρία τέταρτα σχεδόν τοῦ διασωθέντος πατερικοῦ ὁμιλητικοῦ ἔργου, καθ' ὅσον θεωροῦνταν σχεδόν ἀδιανόητη γιά ἐκκλησιαστικό συγγραφέα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καί μάλιστα προερχόμενο ἀπό τό ἱεροσολυμιτικό θεολογικό περιβάλλον ὅπως ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἡ μή ἐνασχόληση μέ τό θεομητορικό ἑορταστικό κύκλο.

Κατά συνέπεια, θά πρέπει νά θεωρηθεῖ βέβαιο, ὅτι ἡ προγενέστερη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης θεομητορική παράδοση σέ συνδυασμό μέ τό θεολογικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς κατά τήν ὁποία ἔζησε, ἐπέδρασαν ἀποφασιστικά στή σύνθεση καί συγκρότηση τοῦ πλούσιου θεομητορικοῦ του ἔργου. Τό γεγονός αὐτό ἐνισχύεται καί ἀπό τήν ἐξέταση τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν τῶν πηγῶν τοῦ βίου του, καθώς τό συρο-ἱεροσολυμιτικό περιβάλλον, στό ὁποῖο γεννήθηκε καί διαμορφώθηκε πνευματικῶς, ἀλλά καί τό κωνσταντινουπολιτικό, ὅπου ἔδρασε ὡς ποιμένας καί διδάσκαλος, ἦταν βαθύτατα ἐμποτισμένα ἀπό τή θεομητορική εὐσέβεια καί τιμή. Ἡ ἀπαρχή τῆς προσωπικῆς του σχέσεως μέ τή Θεοτόκο θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ, μέ βάση τίς πηγές, στή γενέτειρά του Δαμασκός¹⁴¹, ὅπου, ἀνατρεφόμενος ὀρθοδόξως¹⁴², ἐπισκεπτόταν συχνά¹⁴³ καί ἀπό πολύ

Christentum im frühen Mittelalter (476-1054), Göttingen 1993, σ. 19 ἐξ. Βλ. Ἴ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Α', Ἀθήναι 1992, σ. 727 ἐξ. C. Andresen/A.-M. Ritter, *Geschichte des Christentums, I/2, Frühmittelalter-Hochmittelalter*, Stuttgart 1995, σ. 95-105. A. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 11 ἐξ.

139. Κατά τήν περίοδο αὐτή ἡ πατερική γενικότερα καί ἐιδικότερα ἡ θεομητορική γραμματεία, ὄχι μόνον δέν ἐπιρεάζεται ἀρνητικά, ἀλλά ἀντιθέτως παρουσιάζει ἰδιαίτερη ἄνθηση, γεγονός πού ὀφείλεται στήν ἀνάγκη ἀντιμετώπισης τῶν αἰρέσεων, στήν άλματώδη ἀνάπτυξη καί τόν ἐμπλουτισμό τῆς λατρείας, καθώς καί στή μεγάλη πρόοδο στόν, κατά τήν ἐποχή αὐτή βαθύτατα ἐμποτισμένο ἀπό εὐλάβεια καί τιμή πρὸς τά πρόσωπα τῶν ἁγίων, πρακτικό χριστιανικό βίον. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 430 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, σ. 65 ἐξ καί 93 ἐξ. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, Ε', σ. 21 ἐξ. Βλ. Ἴ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Α', σ. 919 ἐξ. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, Α', σ. 216. A. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 15-16.

140. «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 35. Γιά τήν ὁμιλητική γραμματεία γενικότερα τήν περίοδο αὐτή βλ. M. B. Cunningham, «Preaching and the Community», ἐν R. Morris (ed.), *Church and People in Byzantium*, Birmingham 1990, σ. 29-47 καί M. Sachot, «Homilie», *RAC* 16 (1992), σ. 148-175.

141. Ἡ Δαμασκός ἀποτελοῦσε ἐκείνη τήν ἐποχή τό πολιτικό, πολιτιστικό καί ἐκκλησιαστικό κέντρο τῆς Συρίας (βλ. πρόχειρα N. Elisséeff, «Dimask (Damaskus)», ἐν *The Encyclopaedia of Islam [N.E.]* 2 (1965), σ. 277-291. D. Sack, *Damaskus. Entwicklung und Struktur einer orientalisches-islamischen Stadt*, Mainz am Rhein 1989. L. Pouzet, *Damas au VIIe-XIIIe siecle. Vie et structures religieuses d' une metropole islamique*, Beyrouth 1991². A. Cameron, «The Eastern Provinces in the 7th Century A.D. Hellenism and the Emergence of Islam», ἐν *Ἑλληνισμός*, σ. 289 ἐξ. Α. Νανάκη, Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, «Ἱστορικό-Γεωγραφικό πλαίσιο: Δαμασκός, Ἱεροσόλυμα, Κωνσταντινούπολις, Κρήτη κατά τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (τέλος 7ου – ἀρχές 8ου αἰώνα)», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 81 ἐξ.), μέ ἔντονα ἀναπτυγμένη θεολογική καί θεομητορική παράδοση, καθώς ἤδη ἀπό τόν 6ο αἰ. ἡ τελευταία καί μεγάλη ἑορτή τῆς Κοιμήσεως εἶχε ἤδη υἱοθετηθεῖ καί ἑορταζόταν πανηγυρικά ἐκεῖ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα γι' αὐτό ἀποτελεῖ ὁ Ἰάκωβος Σαρούγκ (+518). Βλ. Ἴ. Φουντούλη, «Ἑορτή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 7 (1965), στ. 706 καί Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 132.

142. «τοῖς τῆς ὀρθοδοξίας λόγοις» *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 59, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 510 (PG 97, 1440 D). Πρβλ. καί Σ. Παπαδοπούλου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 106.

143. Ἡ παρουσία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου στό ναό τῆς Θεομήτορος «ἦν αὐτῶ μετά τῶν αὐτοῦ γονέων καί προτέρως ἔθος» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 2, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 382 (ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 170-171).

τρυφερή ηλικία μέ τή συνοδεία τῶν γονέων του τό μεγαλοπρεπές «τῆς Θεομήτορος τέμενος»¹⁴⁴ τῆς πόλεως. Στό ἔντονα διαποτισμένο ἀπό τή θεομητορική εὐλάβεια περιβάλλον αὐτό θά πρέπει νά καλλιεργήθηκαν ἀρχικῶς ἡ ἀγάπη καί ἡ τιμὴ πρὸς τή Θεοτόκο, μέ ἀποφασιστικῆς σημασίας γεγονός τή θαυματουργικὴ θεραπεία του ἀπὸ σοβαρότατη ἀσθένεια, καθὼς παρέμενε ἄλαλος ἕως τὴν ἡλικία τῶν ὀκτώ ἐτῶν¹⁴⁵, θαῦμα πού ἀποδόθηκε πιθανότατα σέ θαυμαστή, διὰ πρεσβειῶν, ἐπέμβαση τῆς Παναγίας¹⁴⁶.

Ἡ πρὸς τή Θεομήτορα εὐσέβειά του ὅμως ἀναπτύχθηκε ἀκόμη περισσότερο ἔπειτα ἀπὸ τή μετάβασή του στὰ Ἱεροσόλυμα καί τὴν ἔνταξή του στὶς τάξεις τοῦ ἐκεῖ, ἐντόνως φιλοθεομητορικοῦ, μοναχισμοῦ¹⁴⁷. Κατὰ τὴν ὑπερδεκαετῆ παραμονή του ὡς μοναχοῦ καί κληρικοῦ στό λίκνο τῆς γενέσεως καί ἀναπτύξεως τῆς θεομητορικῆς παραδόσεως, ἦταν πολὺ φυσικό νά ἐπισκέφθηκε ἐπανειλημμένως τοὺς τόπους, ὅπου ἔζησε ἡ Θεοτόκος, ὅπως τὴν οἰκία τῆς στὰ Ἱεροσόλυμα καί τὸν τάφο τῆς στὴ Γεθσημανῆ¹⁴⁸, νά βίωσε τὴ βαθύτατη εὐλάβεια τῆς ἱεροσολυμητικῆς Κοινότητος πρὸς τό πρόσωπό τῆς καί νά κατέστη κοινωνός τῆς ἐξαιρετικῆς τιμῆς πού ἀπολάμβανε τό πρόσωπό τῆς, μέ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ του στὶς πολλές καί πλούσιες πρὸς τιμὴν τῆς ἑορτῆς καί πανηγύρεις¹⁴⁹. Εἶναι πολὺ πιθανόν, ἐπίσης, νά προσέλαβε «ἐκ πατρὸς»¹⁵⁰, ὅπως ὁ ὁμο-

144. Ἀωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 29- 30, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 88.

145. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 2, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 446 (ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX 7* (1953), σ. 66-67). Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 2, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 382 (ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 170-171). Ἀωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 25-33, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 88-89.

146. Ἡ θεραπεία του μάλιστα τοῦ ἐπέτρεψε, ὅπως προαναφέρθηκε, νά σπουδάσει. Βλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 2, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα*, σ. 437. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 3, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 446 (ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX 7* (1953), σ. 67). Ἀωννύμου, *Συναξάριον*, 1, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Συναξάρια», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 461. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐκπαιδεύσεώς του ἦταν «ὄλον ὄργανον γενέσθαι θεῖον, ὑπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ πνεύματος ἐνηχούμενον χάριτος» (Ἀωννύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 1, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136). Γ' αὐτό καί, ὅπως τονίζει ὁ συναξαριστής του, «ὁ θεῖος Ἀνδρέας παραδίδοται τά τοῦ Δαυὶδ ἐκδιδάσκεσθαι λόγια» Ἀωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 35, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 89.

147. «κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἡλικίαν» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 383 (ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 171). Ἀωννύμου, *Ἐγκώμιον*, 39-40, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 89. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 3, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα*, σ. 438. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 4, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 447 (ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX 7* (1953), σ. 67-68). Ἀωννύμου, *Συναξάριον*, 4, 6, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Συναξάρια», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 462 καί 466. Βλ. καί Α. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 38.

148. Στὴν οἰκία τῆς διέκρινε κανεὶς «τάς κατακλίσεις τῶν ἱερῶν γονάτων τοῦ πανάγνου σώματος, αἱ πρὸς τοῦδαφος κατεστρωμένα πλάκες διωλύγιον ἀνακράζουσι» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, Π', PG 97, 1073 A), ἐνῶ ὁ τάφος τῆς «μέχρι νῦν ἔστηκεν ἀσινής» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 D.

149. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁ G. Bardy, («André de Crète», *DSp 1* (1937), στ. 555) «Dans les discours sur la nativité et l'annonciation, André rapporte les traditions plus ou moins sûres qu'il a recueillies un peu partout sur la famille de la Sainte Vierge, sur ses occupations au temple de Jérusalem». Βλ. καί L. Petit, «André de Crète», *DACL 1* (1907), στ. 2035. Πιά τὸν πανηγυρισμὸ τῶν ἑορτῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεομήτορος στὰ Ἱεροσόλυμα γενικότερα βλ. C. Capelle, «La fête de la Vierge à Jérusalem au Ve siècle», *Le Muséon 56* (1943), σ. 1-33. Ἰ. Φουντούλη, «Ἑορτὴ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», *ΘHE 7* (1965), στ. 705 καί Β. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 3 ἐξ. 9 ἐξ.

150. *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', ἔκδ. Α. Γιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 158 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh 80* (1961), σ. 134-136). Τὸ γεγονός ὅτι πρόκειται γιὰ μεταβίβαση διηγήσεων ἀπὸ τὴν προφορικὴ θεομητορική παράδοση ἀποδέχονται τόσο ὁ P. Voulet (*Saint Jean Damascène. Homélie sur la Nativité et la Dormition... Introduction*,

γάλακτός του Ίωάννης Δαμασκηνός, τήν περί αὐτῆς προφορική παράδοση τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, ὀλοκληρώνοντας, μάλιστα, τή θεομητορική του παιδεία στήν περίφημη «σχολή» τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Σάββα, ὅπου, ἐκτός ἀπό τή λοιπή θεολογική¹⁵¹, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, θά ἐντρύφησε καί στήν πλούσια θεομητορική ἐκκλησιαστική γραμματεία, καθὼς ἡ τιμή πρὸς τήν Θεομήτορα πρέπει νά κατεῖχε ἐξέχουσα θέση στό περιβάλλον τῆς Λαύρας, γεγονός πού ἀποδεικνύεται σαφῶς καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ «Μεγάλη Ἐκκλησία» τῆς μονῆς ἦταν ἀφιερωμένη ἤδη ἀπό τό 501 στόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου¹⁵².

Ἡ παραμονή του στά Ἱεροσόλυμα καί ἡ πρόσληψη τῆς πλούσιας τοπικῆς θεομητορικῆς παραδόσεως θά συνετέλεσαν ἀποφασιστικά, ἐπίσης, ὥστε μετά τήν ἐγκατάστασή του στήν Κωνσταντινούπολη περί τό 685 νά θεωρηθεῖ ὡς ἕνας ἀπό τούς πλέον αὐθεντικούς φορεῖς καί μάρτυρες τῆς περί τή Θεοτόκο ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐκληφθεῖ ἀπό μερίδα ἐρευνητῶν ὡς ὁ ἐκεῖ εἰσηγητής τῶν ἐορτῶν τῆς Συλλήψεως-Γεννήσεως καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου¹⁵³, ἄποψη, ὅμως, πού δέν εὐσταθεῖ, καθὼς δέν τεκμηριώνεται, ἔστω καί ἐμμέσως, στίς πηγές, ἀλλά οὔτε καί μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ εὐκόλα ἀπό τίς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ πρὸς τή Θεομήτορα εὐλάβεια καί τιμή στή Βασιλεύουσα ἦταν ἤδη ἀναπτυγμένη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ βου αἰ. κατὰ τήν Α. Cameron¹⁵⁴, ἐνῶ, ὅπως τονίζει ὁ C. Mango¹⁵⁵, ἀπό τό 623 ἡ Κωνσταντινούπολη εἶχε μετατραπεῖ οὐσιαστικῶς σέ «Θεο-

SCh 80 (1961), σ. 30), ὅσο καί οἱ Ἄ. Γιέβτιτς (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 267 σχόλ. 16) καί Μ. Νάζμ (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 135 ἐξ).

151. Πά τήν παιδεία στό συροπαλαιστινῶ χῶρο κατὰ τήν ἐποχή τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου βλ. R. Blake, «La literature grecque en Palestine au VIIIe siècle», *Le Muséon* 78 (1965), σ. 27-43. C. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 165. Τοῦ Αὐτοῦ, «Greek Culture in Palestine after the Arab Conquest», ἐν G. Cavallo (a cura di), *Scritture, Libri e Testi nelle aree provinciali di Bisanzio. Atti del seminario di Erice (18-25 settembre 1988)*, vol. I, Spoleto 1991, σ. 149-160. Μ.-Μ. Mango, «The Production of Syriac Manuscripts, 400-700 AD», ἐν G. Cavallo (a cura di), *Scritture*, vol. I, σ. 161-179. Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Α'*, σ. 895. Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 186 ἐξ. Α. Cameron, «The Eastern Provinces in the 7th Century A.D. Hellenism and the Emergence of Islam», ἐν *Ἑλληνισμός*, σ. 287-313. Μ. B. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 267 ἐξ.

152. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *Βίος Σάββα...*, ἔκδ. E. Schwartz, ἐν *Texte und Untersuchungen*, 49.2, Leipzig 1939, σ. 177 καί S. S. Farouk, *Τά Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 127.

153. Τίς σχετικές ἀπόψεις βλ. ἐν Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 47 καί 61-62. Πά τίς θεολογικές σχέσεις Ἱεροσολύμων καί Κωνσταντινουπόλεως ὅσον ἀφορᾷ τήν τιμή τῆς Θεοτόκου ἐκεῖνη τήν ἐποχή, βλ. Μ. Van Esbroeck, «Le culte de la Vierge de Jérusalem à Constantinople aux 6e-7e siècles», ἐν *Aux origines de la Dormition de la Vierge*, σ. 181-190 ἀλλά καί γενικότερα βλ. Μ.-F. Auzépy, «De la Palestine à Constantinople (VIIIe-IXe siècles): Étienne le Sabaïte et Jean Damascène», *Travaux et Mémoires* 12 (1994), σ. 183-218.

154. «The Theotokos in Sixth-Century Constantinople. A City Finds its Symbol», *JTS* 29 (1978), σ. 79-108. Ἐπίσης V. Limberis, *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, σ. 121 ἐξ Α. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 44. Β. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 4 ἐξ. καί Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 28.

155. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεομήτωρ θεωρήθηκε γι' αὐτήν ὑπέρμαχος Στρατηγός καί Σκέπη, καθὼς ἀναφέρονται ἐπτὰ μονές ἀφιερωμένες στή Θεοτόκο, συνδεδεμένες μέ πολλά θαύματα («Ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς Θεοτοκούπολη», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 20). Μάλιστα δέ, ὅπως παρατηρεῖται, «La civilization de Byzance est tout entière mariale. La Théotokos

τοκούπολη», μέ ἀποφασιστικῆς σημασίας στοιχεῖο ὅπωςδήποτε τό λαμπρό πανηγυρισμό τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν. Γιά τό λόγο αὐτό καί θά πρέπει νά γίνει ἀποδεκτό, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἐκεῖ συνέβαλε σημαντικά, μέ τή συγγραφή ὁμιλιῶν καί τή σύνθεση ὕμνων, στήν ἐνίσχυση τῆς εὐλάβειας καί τόν ἐπιπλέον ἐμπλουτισμό τῶν ἑορτῶν πρὸς τιμὴ τῆς Θεομήτορος, γεγονός πού μπορεῖ νά θεμελιωθεῖ κάλλιστα, ἀφ' ἑνός μὲν στό στενὸ σύνδεσμο πού, κατὰ τὴν ἔρευνα, ἀνέπτυξε μέ τό σημαντικότερο τόπο τιμῆς της, ὅπως ἡ μονὴ τῶν Βλαχερνῶν¹⁵⁶, ἀφ' ἑτέρου δέ στό δεδομένο τῆς ἀδιαμφισβήτητης κηρυκτικῆς του διακονίας στό ναὸ «τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας»¹⁵⁷. Εἶναι, συνεπῶς, ἀδύνατο νά μὴν ἀσχολήθηκε, στό πλαίσιο αὐτό, μέ τή συγγραφή θεομητορικῶν ἔργων, πράγμα πού σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῆς παραμονῆς του στή «βασίλιδα τῶν πόλεων»¹⁵⁸ καί μάλιστα κατὰ τό διάστημα μεταξύ τῶν ἐτῶν 690-710 θά πρέπει νά συνέθεσε μέ βεβαιότητα σημαντικό ἀριθμὸ ὁμιλιῶν, ἀπὸ τίς ὁποῖες κάποιες θά εἶχαν, ὅπωςδήποτε, ὡς θέμα τίς θεομητορικὲς ἑορτές¹⁵⁹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται καί

est la protectrice attitrée de l'Empire; elle tient une place exceptionnelle dans son art et sa littérature; au cours de son histoire, elle prend une importance sans cesse grandissante dans la piété aussi bien privée que publique» A. Wenger, «Foi et Piété mariales a Byzance», *Maria* 5 (1958), σ. 925. Ἐπίσης βλ. D. Stiernon, «Marie dans la Théologie Orthodoxe Gréco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 243. Th. Koehler, «Marie (Vierge), III. Du Moyen Age aux Temps Modernes», *DSp* 10 (1977), σ. 441 ἔξ. G. Gharib, *Le icone mariane. Storia e culto*, σ. 31-50. G. A. B. Schneeweis, «Konstantinopel», *ML* 3 (1991), σ. 623-635 καί M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 64-65.

156. Γιά τὴ σχέση του μέ τὴ μονὴ τῶν Βλαχερνῶν βλ. N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 188-189. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου;», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 144. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, «Βίος καί πολιτεία», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 114. Ὁ Σ. Παπαδόπουλος («Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 106) μάλιστα τονίζει, ὅτι «συνδέθηκε ὅπωςδήποτε μέ τὴ Μονὴ τῶν Βλαχερνῶν», καθὼς ἡ μονὴ αὐτὴ καί τό προσκύνημα τῶν Χαλκοπρατειῶν ἦταν οἱ σημαντικότεροι τόποι τιμῆς τῆς Θεομήτορος στήν Κωνσταντινούπολη. Γι' αὐτό βλ. Σ. Ράνσιμαν, *Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς*, μτφ. Δ. Δετζώρτζη, Ἀθήνα 1969, σ. 242. M. Van Esbroeck, «Le culte de la Vierge de Jérusalem à Constantinople aux 6e-7e siècles», ἐν *Aux origines de la Dormition de la Vierge*, σ. 181 ἔξ 186 ἔξ. G. Gharib, *Le icone mariane. Storia e culto*, σ. 39-44 καί Π. Τσορμπατζόγλου, «Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (660-740) καί ὁ πιθανὸς χρόνος συγγραφῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 16.

157. Ἡ κηρυκτικὴ του διακονία ὑπῆρξε ἐπιτυχῆς, καθὼς διακρίθηκε γιὰ τὴ σύνεση καί «τὴν σοφίαν του», ἀναδειχθεὶς «πολὺς ἐν διδασκαλίαις πατήρ», Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 387 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 174), ἐφ' ὅσον «διέπρεπεν ... ταῖς καθ' ἑκάστην αὐτοῦ εἰσηγήσει καί ὁμιλίαις καί ταῖς τῶν ζητημάτων ἐπιλύσεσιν» Ἀνωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 103-105, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνεκδοτὸν ἐγκώμιον*, σ. 89-91. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος*, 7, 260-268, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα*, σ. 444. Ἐπίσης βλ. N. B. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 189. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. V. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 487. Θ. Ζήση, «Ἀνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 14. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 37. G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 6. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, «Βίος καί πολιτεία», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 116.

158. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 387 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 173).

159. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 60 ἔξ. Ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Σ. Παπαδόπουλος («Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 106) «σὴν Κωνσταντινούπολη ἐκδηλώθηκε καί καλλιεργήθηκε τό ρητορικὸ ἀλλὰ καί τό ποιητικὸ καί μουσικὸ του τάλαντο. Ἐκεῖ ἐκφώνησε λόγους σέ ἁγίους, σέ δεσποτικὲς καί θεομητορικὲς ἑορτές», καθὼς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ B. E. Daley (*On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 17), γιὰ τίς εἰς τὴν Κοίμησιν ὁμιλίαις του: «The date of their composition is unknown, but Andrew's reference to himself in the first homily as 'a stranger and a newcomer' (I, 7) suggests they were delivered either shortly after his enthronement as metropolitan of Gortyna or-less likely-during the early days of his work as a deacon in the capital».

από τό γεγονός, ότι οί διασωθεισες όμιλίες του διακρίνονται για τό άσυνήθιστα ύψηλό τους επίπεδο¹⁶⁰, καθώς άπευθύνονται σέ άκροατήριο μέ άναπτυγμένο μορφωτικό επίπεδο καί θεολογική προπαιδεία, τό όποίο τήν έποχή αύτή ύπήρχε μέ βεβαιότητα κυρίως στή Βασιλεύουσα. Για τό λόγο αυτό θεωρούμε, ότι στήν Κωνσταντινούπολη θά πρέπει νά συντέθηκαν θεομητορικές όμιλίες καί πιθανώς κανόνες, τά όποία θά έτυχαν άνασυνθέσεως, περαιτέρω έπεξεργασίας ή καί συμπληρώσεως άργότερα στήν Κρήτη, όπου είναι κοινώς άποδεκτό, ότι ολοκληρώθηκε τό όμιλητικό καί ποιητικό του έργο¹⁶¹.

Είναι γεγονός ότι μετά τήν έγκατάστασή του από τίς άρχές του 8ου αϊ. στή Γόρτυνα τής Κρήτης ή περί τή Θεομήτορα ένασχόλησή του ύπήρξε έντονότατη, άφοϋ, όπως ήδη άναφέρθηκε, στό πλαίσιο του ποιμαντικού καί κηρυκτικού του έργου για τήν οικοδομή του πομνίου του, έθεσε μεταξύ άλλων καί ως σκοπό τήν περαιτέρω διάδοση τής θεομητορικής εύλάβειας καί τιμής στή νήσο, γι' αυτό κι έξεφώνησε, συμπληρώνοντας τίς ήδη ύπάρχουσες ή συγγράφοντας νέες, όμιλίες «πρός τήν πανάμωμον...παρθένον κατά φύσιν καί ύπέρ φύσιν μητέρα του Υίου του Θεου»¹⁶², αλλά καί συνέθεσε πολλούς

160. Έξ αίτίας του ύφους καί τής θεολογικής τους πλοκής δημιούργησαν τήν έντύπωση, ότι πρόκειται μάλλον περί συστηματικων έργων γραφείου, όπως παρατήρησε όρθά για τίς όμιλίες *εις τήν Γέννησιν* ή Χρ. Άγγελίδη («Άνδρέας Κρήτης: Όμιλίες εις τό Γενέθλιον τής Θεοτόκου. Μία Άνάγνωση», έν *Ένθύμησις*, σ. 10). Άλλά καί οί *εις τήν Κοίμησιν* όμιλίες δέν είναι εύπεπτα κείμενα, καθώς ό Μ. Jugie τονίζει, ότι «Ces homélie, d'une lecture ardue à cause du style compliqué et du vocabulaire recherché, sont fort importantes tant au point de vue liturgique qu'au point de vue historique et doctrinal» (*La mort et l'assomption*, σ. 234). Είναι άξιοσημείωτο επίσης, ότι κατά τήν άποψη του έκφωνήθηκαν τήν ίδια ήμέρα καί κατά σειρά πρώτη ή δεύτερη ΙΓ', κατόπιν ή πρώτη ΙΒ' καί τέλος ή τρίτη ΙΔ' (*La mort et l'assomption*, σ. 234), γεγονός πού, άν γίνει άποδεκτό, δηλώνει σαφώς ότι ή σύνθεση καί ή έκφώνησή τους είχε ως σκοπό μεταξύ των άλλων νά ύπηρετήσει καί τή διάδοση τής έορτής στή Βασιλεύουσα. Επίσης βλ. Μ. Β. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», έν *Preacher*, σ. 271 έξ.

161. Η έπ' αυτού άποψη τής έρευνας είναι σχεδόν όμόφωνη. Βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 384. Μ. Jugie, *La mort et l'assomption*, σ. 235. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Η Βυζαντινή Ύμνογραφία καί Ποίησης*, σ. 190. Θ. Β. Δετοράκη, *Οί Άγιοι*, σ. 172. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 48. Θ. Ε. Δετοράκη, *Βυζαντινή Φιλολογία*, Β', σ. 293. Μ. Β. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», έν *Preacher*, σ. 269. G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 6 καί 8. Π. Ί. Σκαλτσή, «Βίος καί πολιτεία», έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 120. Μ. Θ. Δετοράκη, «Τό όμιλητικό έργο του άγίου Άνδρέου Κρήτης», έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 154. Τό γεγονός ότι ό έιρός Πατήρ έπεξεργάζοταν καί συμπλήρωνε ή άνασυνέθετε τά έργα του μπορεί νά τεκμηριωθεί πρόχειρα, κατά τήν άποψη μας καί από τή σύγκριση των ΙΙ (PG 97, 1072 AB – 1089 A) καί ΙΙΙ (PG 97, 1089 B – 1109 A) μέ τήν ΙV (Cod. Πρωτάτου 57, ff. 176r-181v) «εις τήν Κοίμησιν» όμιλία του, καθ' όσον από τή συνεξέτασή τους προκύπτει, ότι ή ΙV άποτελεί συρραφή χωρίων από τή ΙΙ (PG 97, 1080 B = Cod. Πρωτάτου 57, f. 176r) καί ιδιαιτέρως τήν ΙΙΙ (PG 97, 1089 C έξ. = Cod. Πρωτάτου 57, ff. 176v έξ.) μέ διαφορετικό προοίμιο. Άνάλογο φαινόμενο παρατηρείται καί σέ κάποιες από τίς άποδιδόμενες στον ιερό Πατέρα θεομητορικές όμιλίες του Γεωργίου Νικομηδείας. Τό ζήτημα αυτό, όμως, χρίζει βαθύτερης έρευνας, ή όποία δέν μπορεί νά πραγματοποιηθεί έδώ, καθώς έκφεύγει των όρίων τής παρούσας μελέτης.

162. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 6, έκδ. Π. Ί. Σκαλτσή, έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 389 (έκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Άνάλεκτα*, Ε', σ. 175). Άνωνύμου, *Έγκώμιον*, 155-157, έκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Άνέκδοτον έγκώμιον*, σ. 92. Μάλιστα, όπως άναφέρεται, «πάμπολλα συγγράμματα καί έγκώμια εις τόν Θεόν καί τήν Θεομήτορα καί τας πανηγύρεις των άγιων τή Έκκλησία καταλελοιπώς» Άνωνύμου, *Συναξάρια*, 1, 2, 3, 4, έκδ. Ί. Μ. Φουντούλη, «Συναξάρια», έν *Άγιος Άνδρέας*, σ. 461, 462. Επίσης «κάν ταύτη γενόμενος πολλά τή εκκλησία συγγράμματα δίδωσι, μέλους Θεου έναρμόνια, πατέρων τε καί μαρτύρων καί άλλων άγιων ύπερφαίνοντα πράξεις» Άνωνύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 2, έκδ. V. V. Latyšev,

κανόνες, μέ τούς όποιους «ύμνεϊ...τήν τοῦ Θεοῦ Λόγου πάναγνον μητέρα λαμπρῶς, ἐν διαφόροις αὐτῆς πανηγύρεσιν»¹⁶³, γεγονός πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ὑποστηρίξουμε, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ θά πρέπει πιθανῶς νά ὀλοκλήρωσε τή συγκρότηση τοῦ θεομητορικοῦ του ἔργου στή νῆσο ἕως καί τό 720¹⁶⁴.

Ἐκτός αὐτοῦ, ὅμως, ἡ βαθιά εὐλάβεια καί εὐγνωμοσύνη του πρὸς τήν Παναγία ἐκδηλώθηκε ἰδιαίτερος μέ τήν ἀνοικοδόμηση πολλῶν, ἴσως, ναῶν¹⁶⁵, ἀλλά μέ βεβαιότητα ἑνός μεγαλοπρεποῦς πρὸς τιμὴν τοῦ θεομητορικοῦ προσκυνήματος τῆς μονῆς τῶν Βλαχερνῶν¹⁶⁶, πέριξ τοῦ ὁποῖου λειτούργησε μονή¹⁶⁷, ἡ ὁποία εἶχε καί τήν εὐθύνη τοῦ φιλανθρωπικοῦ συγκροτήματος μέ τήν ἐπωνυμία «Ξενῶν»¹⁶⁸. Εἶναι πολύ σημαντικό νά τονιστεῖ, ὅτι ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἔγινε ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα «εἰς ἀντίδωρον τῶν μεγαλοδωρεῶν καί ἀντιλήψεων τῶν εἰς αὐτόν παρά τῆς τοῦ Θεοῦ πύλης προελθόντων»¹⁶⁹, δηλαδή, γιά νά ἐκφράσει τήν εὐλάβειά του καί νά ἐκδηλώσει τή βα-

Menologii, σ. 137. Ἐπίσης βλ. G. Bardy, «André de Crète», *DSp* 1 (1937), σ. 554. Π' αὐτό, καί ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς γιά τόν ἅγ. Ἀνδρέα ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκος («Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου», *OΠ* 1 (2002), σ. 144), «ἡ ὅλη αὐτή στάση τοῦ ἁγίου πρὸς τή Θεομήτορα ἐξηγεῖται ἐκ τῆς μεγάλης καί ἰδιαζούσης ἀφοσιώσεώς του πρὸς τήν Παναγία».

163. Μάλιστα τούς κανόνες πρὸς τή Θεομήτορα καί τούς λοιπούς ἁγίους «συντίθησι δέ πρὸς τήν μουσικὴν ἄγαν ἐναρμονίως ... ἅμα μὲν φαιδρύνων τὰς ἐορτάς καί πρὸς πνευματικὴν εὐφροσύνην καί θυμηδιαν τόν λαόν προκαλούμενος» Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 10, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 451 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX* 7 (1953), σ. 71) καί Th. Koehler, «Marie (Vierge), III. Du Moyen Age aux Temps Modernes», *DSp* 10 (1977), σ. 444.

164. Ὁ L. Carli (*La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 60-61) θεωρεῖ, ὅτι τό θεομητορικό ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ὀλοκληρώθηκε περὶ τό 717-718.

165. Ἡ εἰκασία αὐτὴ στηρίζεται στό γεγονός ὅτι ἀπό τούς βιογράφους του ἀναφέρεται ἡ φροντίδα του γιά ἀνοικοδόμηση πολλῶν νέων ναῶν, ἀπό τούς ὁποίους κάποιοι θά ἦταν ὅπωςδήποτε ἀφιερωμένοι στή Θεομήτορα.

166. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 389-390 (ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176). Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 11, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 451 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX* 7 (1953), σ. 71-72. Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 159-161, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 92. Ἐπίσης βλ. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), σ. 1183. S. Vaillé, «André de Crète (Saint)», *DHGE* 2 (1914), σ. 1660. Ἰ. Φωκυλίδου, *Ἱερά Λαύρα Σάββα*, σ. 381. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 191. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 172. Ἰ. Χ. Κωνσταντινίδου, *Ὑμνογραφία*, σ. 77. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 487. Α. Β. Γλάρου, *Θεῖα Παιδαγωγία*, σ. 44. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, «Βίος καί πολιτεία», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 120. Ἡ συνήθεια γιά ἀνοικοδόμηση ναῶν πρὸς τιμὴν τοῦ προσκυνήματος τῶν Βλαχερνῶν ἦταν εὐρέως διαδεδομένη στήν αὐτοκρατορία, καθὼς, ὑπῆρχαν ὁμώνυμοι ναοὶ στή Χερσόνα καί τή Ραβέννα. Βλ. C. Mango, «Ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς Θεοτοκοῦπολη», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 20.

167. «καί ἐκ βᾶθρων ἀνεγείρει πάντων κάλλιστόν τε καί μέγιστον, καί τῷ περικαλλεῖ τε καί ὑπερουρανίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐμπύχῳ ναῷ, τῇ Θεομήτορι καί Παρθένῳ, τοῦτον ἀνατίθησι, Βλαχέρνας θέμενος ὄνομα» Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 11, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 451 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX* 7 (1953), σ. 72-73). Ἐπίσης «ναόν ἐκ νέας εὐπρεπῶς ἠκοδόμησε τῆς παναχράντου καί παννυμῆτου Θεοτόκου Μαρίας, τοῦ ἐμπύχου καί ἡγιασμένου τοῦ Θεοῦ Λόγου ναοῦ, Βλαχέρνας τόν τοιοῦτον παρ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα ναόν ὀνομάσας, ἱερεῖς λειτουργοὺς ἐκ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος ἐν αὐτῷ πρὸς ὕμνωδιαν καί δοξολογίαν Θεοῦ θεοπρεπῶς ἐγκαταστήσας» Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 389-390 (ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176). Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 160-164, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 92. Πρβλ. καί Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου», *OΠ* 1 (2002), σ. 144.

168. Περὶ αὐτοῦ βλ. ἐκτενῶς ἐν Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 206-208.

169. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 7, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 390 (ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 176).

θύτατη εὐγνωμοσύνη του στή μεγάλη διά τῶν πρεσβειῶν της προσφορά ἀρωγῆς καί προστασίας ἀπό τή Θεομήτορα κατά τή μακρά καί ἐν μέσῳ πολλῶν δυσχερειῶν¹⁷⁰ ἐπιπονη πορεία τοῦ βίου του ἀπό τή Δαμασκό, στή Ἱεροσόλυμα, τήν Κωνσταντινούπολη καί τέλος στόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο τῆς Κρήτης. Καί τοῦτο, διότι θά πρέπει νά θεωροῦσε τή Μητρόθεο ὡς κατ' ἐξοχήν προστάτιδά του, ἀλλά καί νά εἶχε γίνει στή ζωή του ἀποδέκτης πολλῶν θαυμαστῶν ἐπεμβάσεων της, ὥστε, ἀφορμώμενος ἀπό τή δική του πείρα, νά ὑπογραμμίζει πρὸς τό ποιμνιό του, ὅτι «ἀντιδώσει οὐχ ὅσα μὲν ἴσως αἰτοῦμεν», ἀλλά «ὅσα δέ πάντως λαβεῖν ἐσμεν ἄξιοι», καθ' ὅσον «φιλεῖ γάρ ἡ πανάγιος ὡς πολύδωρος, καί τῶν βραχυτάτων ἀντιδόναι τά μείζονα»¹⁷¹.

Περί τά τέλη τῆς ζωῆς του κλήθηκε, ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, νά ὑπερασπιστεῖ τήν τιμὴ τῶν ἱερῶν Εἰκόνων¹⁷², γεγονός τό ὁποῖο, σέ συνδυασμό μέ τήν κατά

170. Ἐκτός ἀπό τήν περιπέτεια τῆς υἱείας του κατά τήν παιδική του ἡλικία, ἄλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστᾷ ἡ δοκιμασία του ἐπὶ Βαρδάνη Φιλιππικοῦ, τήν ὁποία, ὅμως, δέν ἀναφέρουν οἱ βιογράφοι του, ὅποτε ἐξαναγκάστηκε μέ ἀπειλή κατά τῆς ζωῆς του νά λάβει μέρος μαζί μέ τοὺς Ἰωάννη Κων/πόλεως καί Γερμανό Κυζικίου σέ ἐνδημοῦσα σύνοδο τό 712 στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία καταδίκασε τήν ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδο καί τίς ἀποφάσεις της καί διέταξε τήν καταστροφή τῶν πρακτικῶν της. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 382-383. A. Heisenberg, «Ein Jambisches Gedicht», *BZ* 10 (1901), σ. 506-507. M. Jugie, «Saint André de Crète», *EO* 13 (1910), σ. 129. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), σ. σ. 2034-2035. Ἀωνύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), σ. 1092. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. N. B. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), σ. 677. F. L. Cross – E. A. Livingstone, «St. Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London 1974², σ. 51. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 534. M.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 4. Σ. Παπαδοπούλου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υἱοὶ* 18, σ. 106. B. R. Suchla, «Andreas von Kreta», ἐν *LACL*, σ. 29. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 42-43.

171. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 B. Μάλιστα δέ ἡ Μητρόθεος, ὡς κοινὸ καταφύγιο καί προστασία γιά τήν πιστεύουσα εἰς τόν Υἱό της καί στίς πρεσβείες της προσβλέπουσα ἀνθρωπότητα, καθίσταται «τό μέγα καί σεβάσιμον ὄντως καί πρᾶγμα καί ὄνομα» (*Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B), ἀναδεικνυόμενη «τό κοινόν ἀπάντων τῶν Χριστιανῶν καταφύγιον» *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, PG 97, 880 C.

172. Κορυφαῖο γεγονός τῆς ἀντικεινομαχικῆς του προσπάθειας ὑπῆρξε τό ταξίδι στήν Κωνσταντινούπολη περί τό 738 ἢ 739. Παρά τό γεγονός, ὅτι ὁ Νικήτας Πατρίκιος [*Βίος*, 9, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 392 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 178)] δέν τό συνδέει μέ τήν Εἰκονομαχία, ἀλλά ὑποστηρίζει, ὅτι «Χρείας δέ οὕτω καλεσάσης, ὥστε ἀνελεθῆν αὐτόν ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει καί βασιλίδι τῶν πόλεων», καί ὁ συντάκτης τοῦ ἐγκωμίου του ὁμιλεῖ περὶ ἐπισκέψεώς του, προκειμένου νά γίνει «τῶν ἐκεῖσε θείων ναῶν προσκύνησις καί ὁ τῶν φιλοῦντων τελευταῖος ἀσπασμός», Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 218-219, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 94. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 14, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 452 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, *KX* 7 (1953), σ. 73), ὁ συναξαριστής (Ἀωνύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 3, ἔκδ. V.V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137) του δηλώνει σαφῶς ὅτι «καιροῦ καλοῦντος, τῆς ἀναφύσεως αἰρέσεως τῶν εἰκονομάχων παρρησίας ἐκ δυσσεβοῦς βασιλέως κακῶς ἐπιλαβομένης, ὁ σοφός οὗτος τήν Κωνσταντίνου καταλαβὼν στηλιτεύει ταύτην μάλα τρανῶς». Τήν ἀντικεινομαχική του δραστηριότητα τονίζει καί ὁ ὑμνογράφος του Θεοφάνης ὁ Γραπτός, (*Κανὼν εἰς τόν ἅγιον Ἀνδρέαν Κρήτης τόν Ἱεροσολυμίτην*, ὡδή στ', ἐν *Μηναῖον τοῦ Ἰουλίου*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία, Ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 22) ὑπογραμμίζοντας, ὅτι «Ρητορεύων ἠλεγξας, τοὺς ἀθέους στόματι λαμπρῶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων γάρ ἐτράνωσας, παναληθῶς, ἱερομύστα, προσκύνησιν». Γι' αὐτό καί παρά τό γεγονός ὅτι ὁ A. Kazhdan (*A History of the Byzantine Literature*, σ. 39) δέν συνδέει τό ταξίδι αὐτό μέ τήν Εἰκονομαχία, ἐμεῖς θεωροῦμε μαζί μέ τοὺς λοιπούς ἐρευνητές ὅτι πραγματοποιήθηκε γιά τό σκοπὸ αὐτό. Βλ. Ἐκτενῶς ἐν S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 387. L. Petit, «André de Crète», *DACL* 1 (1907), σ. 2035. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), σ. 1183. M. Jugie, «Saint André de Crète», *EO* 13 (1910), σ. 129. C. Émery, «Hymno-

τό τελευταίο διάστημα σύνδεση από την έρευνα του προσώπου της Θεοτόκου με την αντιμετώπιση των εικονομαχικών αντιχριστολογικών αντιλήψεων¹⁷³, μάς υποχρεώνει να αναφερθούμε στο ένδεχομένο σχέσεως του θεομητορικού του έργου με την εν λόγω έριδα. Από την έρευνα τόσο του όμιλητικού, όσο και του ύμνογραφικού έργου του ιερού Πατρός, όμως, δεν φαίνεται να προκύπτει τέτοια σχέση, καθότι, εκτός από την παράθεση στο λόγο του *εις τήν Περιτομήν του Κυρίου* του επιχειρήματος κατά των εικονομάχων από το έργο του Μ. Βασιλείου, ότι «ή γάρ της είκόνος τιμή επί τό πρωτότυπον διαβαίνει»¹⁷⁴, ουδεμία άλλη άμεση ή έμμεση αναφορά ή νύξη, πραγματική ή συμβολική, υπάρχει σ' αυτό. Για τό λόγο αυτό και ή πληροφορία του ύμνογράφου του Θεοφάνους του Γραπτού, ότι «Ρητορεύων ήλεγξας, τούς άθέους στόματι λαμπρῶ· τῶν σεπτῶν εικόνων γάρ έτράνωσας, παναληθῶς, ιερομύστα, προσκύνησιν»¹⁷⁵, θά πρέπει να κατανοηθεῖ ως υπογράμμιση της αντιεικονομαχικής του δραστηριότητας ως ποιμένα στην Κρήτη και την Κωνσταντινούπολη κατά τό πρώιμο στάδιο της έριδας, παρά ως συστηματική συγγραφική ένασχόληση κατά των εικονομαχικών αντιλήψεων μέσω του θεομητορικού ή λοιπού του έργου. Καί τοῦτο, διότι όχι μόνο δεν έχει επισημανθεῖ άλλη μαρτυρία περί του εν λόγω θέματος στό έργο του από την έως σήμερα σχετική έρευνα της εικονομαχικής περιόδου¹⁷⁶, αλλά είναι βέβαιο πλέον ότι και τό

grarhi Byzantini», *EO* 21 (1922), σ. 268. Ι. Φωκυλίδου, *Ἡ Ἱερά Λαύρα Σάββα του Ἁγιασμένου*, σ. 381. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἄνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 677. Ο. Bardenheuer, *Geschichte*, σ. 152. Η.-G. Beck, *Kirche*, σ. 500. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 11-12. P. D. Eyre, *Saint Andreas of Crete*, σ. IX-X. Β. Λαούρδα, «Ὁ Ἅγιος Ἄνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει», *KX* 5 (1951), σ. 36 καί 45 ἐξ. Ο. Stiegmüller, «Andreas von Kreta (Hierosolymitanus)», *LM* 1 (1967), στ. 209. Κ. Μ. Φούσκα, *Θεηγόροι Ὀπλίται*, σ. 208. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἄνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), στ. 679. Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 173. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἰωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, σ. 448 σημ.3. Α. Kazhdan, «Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (1991), σ. 92. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Ε'*, σ. 488. Δ. Τσουγκαράκη, *Ἡ Βυζαντινή Κρήτη*, σ. 110. Ἡ. Δ. Μπάκου, *Βυζαντινή Ποίησις καί Εἰκονομαχικαί Ἐριδες*, σ. 218-219. Μ.-F. Auzépy, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 4. Θ. Ζήση, «Ἄνδρέας Κρήτης», *ΕΕΘ-ΣΠΘ/ΤΠ* 4 (1995), σ. 15. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 45-46. G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 6. Π. Ι. Σκαλτσῆ, «Βίος καί πολιτεία», ἐν *Ἅγιος Ἄνδρέας*, σ. 121-122.

173. Ἐπ' αὐτοῦ γενικότερα βλ. Ι. Ševčenko, «Hagiography of the Iconoclast Period», ἐν Α. Α. Μ. Bryer – J. Herrin (eds), *Iconoclasm. Paper given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies*, Birmingham 1977, σ. 113-131. Α. Cameron, «The language of Images. Icons and Christian Representation», *Studies in Church History* 28 (1992), σ. 1-42. G. Gharib, *Le icone mariane. Storia e culto*, σ. 46 ἐξ. Ν. Tsironis, *The Lament of the Virgin Mary from Romanos the melode to George of Nicomedia. An Aspect of the Development of the marian Cult* (Thesis), London 1998, σ. 124 ἐξ. Τῆς Αὐτῆς, «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 27-39. Κ. Parry, *Depicting the Word. Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centuries*, Leiden 1996, σ. 191 ἐξ. Μ.-F. Auzépy, *L'Hagiographie et l'Iconoclasmé Byzantin. Le cas de la Vie d'Étienne le Jeune*, Aldershot 1999. Α. Cameron, «The Cult of the Virgin in late Antiquity. Religious Development and Myth-Making», ἐν *Church-Mary*, σ. 18 ἐξ.

174. Μ. Βασιλείου, *Περί αγίου Πνεύματος*, 18, 45, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 406 = *Εἰς τήν Περιτομήν*, PG 97, 932 Α.

175. *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν Κρήτης τὸν Ἱεροσολυμίτην*, ᾧδῆ στ', ἐν *Μηναιὸν τοῦ Ἰουλίου*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία, Ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 22.

176. Ἡ Ν. Τσιρώνη («Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 37), πού ὀμιλεῖ περί σχέσεως τοῦ ιεροῦ Πατρός με τήν Εἰκονομαχία, δέν προσκομίζει κανένα ἀπολύτως χωρίο ἀπό τό έργο του, αλλά προ-

ἀποδιδόμενο στον ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης ἔργο «περί τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως», ἐπὶ τοῦ ὁποίου θεμελιώθηκαν σχετικές ἀπόψεις, δὲν ἀνήκει σ' αὐτόν¹⁷⁷. Ἀντιθέτως ἀπὸ τὴν ἐν λόγῳ ἔρευνα προκύπτει σαφῶς, ὅτι σύνδεση Εἰκονομαχίας καὶ θεομητορικῆς γραμματείας ὑφίσταται σὲ κείμενα ὁμιλιῶν ἢ κανόνων πού συντέθηκαν μετὰ τὸ 741 καὶ κυρίως κατὰ τὴ δευτέρα φάση τῆς ἔριδας (813-843)¹⁷⁸, ἐνῶ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας κοιμήθηκε τὸ 740, δηλαδή στίς ἀρχές τῆς πρώτης, μέ ἀποτέλεσμα ἢ ὅποια δραστηριότητά του νά παύει στό σημεῖο αὐτό, πράγμα πού σημαίνει ὅτι τὸ 741, ὁπότε μέ τὴν ἀνοδο στό θρόνο τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἡ Εἰκονομαχία προσέλαβε θεολογικό χαρακτήρα, εἶχε παρέλθει ἤδη ἓνα καὶ πλέον ἔτος ἀπὸ τὴν κοιμήσή του, γι' αὐτό καὶ ἦταν ἀδύνατο νά λάβει μέρος σ' αὐτὴ μέ τὴ σύνθεση θεολογικῶν κειμένων. Καὶ τοῦτο, διότι, κατὰ κοινή ὁμολογία, ἀπὸ τὸ 726 ἢ τὸ 730¹⁷⁹ ἕως καὶ τὸ 741 ἡ πολεμικὴ τῶν εἰκονομάχων ἐστιαζόταν ὄχι στό θεολογικὸ πεδίο, ἀλλὰ κυρίως στὴν διὰ τῆς βίας προσπάθεια καταργή-

σπαθεῖ νά θεμελιώσει τὴν ἀποψή της στό νόθο ἔργο του «Περὶ τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως». Γιὰ τὴν εὐρύτερη περὶ τοῦ θέματος προβληματικὴ βλ. Μ.-F. Auzéry, «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 11 καὶ Τῆς Αὐτῆς, *L'Hagiographie et l'Iconoclasme Byzantin*, σ. 131 ἔξ. καὶ 143-144. Οὔτε, ὅμως, ὁ Ἡ. Δ. Μπάκος (*Βυζαντινὴ Ποίησις καὶ Εἰκονομαχικαὶ Ἔριδες*, σ. 245-266, 282-287), ὁ ὁποῖος διερευνᾷ τὴ σχέση τῆς Θεοτόκου μέ τὴν Εἰκονομαχία στὴν ὑμνογραφία τῆς ἐποχῆς, ἀνευρίσκει ὑμνογραφικὸ χωρίο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου πού νά μπορεῖ νά θεμελιώσει σχέση τοῦ θεομητορικοῦ τοῦ ἔργου μέ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς Εἰκονομαχίας. Ἡ ἀποψή του δέ, ὅσον ἀφορᾷ τὴ χριστολογικὴ διδασκαλία τῶν ἱαμβικῶν στίχων πρὸς «Ἀγάθωνα Διάκονον», ὅτι «τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ποιητοῦ ἀνταποκρίνονται καὶ εἰς τὴν πολεμικὴν κατὰ τῶν εἰκονομάχων» (ὅπ. παρ., σ. 218), δὲν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ, καθὼς οἱ στίχοι αὐτοὶ συντάχθηκαν: α) ἀπὸ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀφορμὴ καὶ γιὰ ἄλλο σκοπὸ καὶ β) ἡ σύνθεσή τους πραγματοποιήθηκε τουλάχιστον εἴκοσι ἔτη πρὶν τὴν ἔναρξιν τῆς Εἰκονομαχίας καὶ τριάντα πρὶν αὐτὴ λάβει ὡς αἴρεση θεολογικὸ χαρακτήρα. Εἰκάζουμε, ὅμως, ὅτι ὁ ἀνωτέρω ἐρευνητὴς κατέληξε στὴ μὴ ὀρθὴ αὐτὴ ἀποψη, ἐπεὶ ἀποδέχεται τὴ γνησιότητα τοῦ ἐσφαλμένου ἀποδιδόμενου στον ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης «Περὶ τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως» ἔργου (βλ. ὅπ. παρ., σ. 24 σημ. 52, 29 σημ. 70 καὶ 183 σημ. 112).

177. PG 97, 1301 D – 1304 CD. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. παλαιότερα Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 192 καὶ πρόσφατα τὴ μελέτη τοῦ Π. Γ. Τσορμπατζόγλου, («Παρατηρήσεις σχετικά μέ τὴν προέλευση τοῦ ἀποδιδόμενου στον Ἀνδρέα Κρήτης ἔργου *Περὶ τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως* (BHG 1125 = CPG 8193)», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 6 (1999), σ. 131-148), ὅπου ὑποστηρίζεται πειστικά, ὅτι τὸ ἔργο «δὲν μπορεῖ νά ἀνήκει στον γνωστὸ Ἀνδρέα ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἀφοῦ οἱ πηγές του ἀνάγονται σὲ χρόνο πολὺ μεταγενέστερο τῆς ἐποχῆς δράσεως, καὶ ἀκμῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ», γι' αὐτό καὶ θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ χρονικὰ «στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 10ου αἰ.» (σ. 147).

178. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. L. Brubaker – J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era (ca. 680-850): The sources. An Annotated Survey*, Aldershot 2001, σ. 243 καὶ 245. Ὡς παράδειγμα βλ. τὴν περίπτωση τοῦ Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 13, PG 98, 1496 D. Περισσότερα βλ. ἐν Κ. Parry, *Depicting the Word. Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centuries*, Leiden 1996. Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στὴν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 28, 31-33. Ἡ. Δ. Μπάκου, *Βυζαντινὴ Ποίησις καὶ Εἰκονομαχικαὶ Ἔριδες*, σ. 245 ἔξ. καὶ 282 ἔξ. καὶ Κ. Ἰ. Κορναράκη, *Ἡ Θεολογία τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων κατὰ τὸν Ὅσιο Θεόδωρο τὸ Στουδίτην*, σ. 171 ἔξ. 282 ἔξ.

179. Στὸ κείμενο τίθενται οἱ δύο χρονολογίες, διότι, ἂν καὶ θεωρεῖται ὀρθῶς ὡς ἀφετηρία τῆς ἔριδας τὸ ἔτος 726, ἡ ἐπίσημη ἔναρξίς της ὅμως τοποθετεῖται τὸ 730 μέ τὴν ἔκδοση τοῦ ἐνός καὶ μοναδικοῦ διατάγματος ἐναντίον τῶν εἰκόνων ἀπὸ τὸ Λέοντα Γ'. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. St. Gero, *Byzantine Iconoclasm during the Reign of Leo III*, Löwen 1977. Η.-G. Beck, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, σ. 68 ἔξ. P. Schreiner, «Der byzantinische Bilderstreit. Kritische Analyse der zeitgenössischen Meinungen und das Urteil der Nachwelt bis heute», *Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo* 34 (1988), σ. 319 ἔξ. Ἡ. Δ. Μπάκου, *Βυζαντινὴ Ποίησις καὶ Εἰκονομαχικαὶ Ἔριδες*, σ. 45 ἔξ. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, Β', σ. 28 ἔξ. V. Fazzo, «I Padri e la difesa delle Icone», *CIPQ*, σ. 442 ἔξ. Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Α', σ. 774 ἔξ.

σεως και απαλείψεως τῶν Εἰκόνων, γεγονός στό οποίο ἀντέδρασε ἔντονα ὁ ἱερός Πατήρ, ἀποτυπώνοντας τίς συνέπειές της στό ἔργο του, μέ τήν πληροφορία, ὅτι κατά τήν ἐποχή του συνέβαιναν «ἀφαιρέσεις εἰκόνων»¹⁸⁰.

Κατά συνέπεια τό θεομητορικό ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης δέν θά μπορούσε νά ἔχει σχέση μέ τήν ἀντιμετώπιση τῆς εἰκονομαχικῆς διδασκαλίας, διότι, ἐκτός τῶν ὅσων ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἡ εὐθεῖα ἀναφορά στήν καταστροφή Εἰκόνων ἐπιβεβαιώνει καί τό γεγονός, ὅτι, ἂν ἡ ἔριδα, κατά τήν ἐποχή πού ζοῦσε, εἶχε προσλάβει καί θεολογική χροιά, θά ὑπῆρχαν ὀπωσδήποτε περί αὐτοῦ στά ἔργα του ὄχι συμβολικές νύξεις, ἀλλά ἄμεσες καί εὐθεῖες ἀναφορές, καθώς σ' αὐτά καταβάλλεται ἰδιαίτερη προσπάθεια γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Τό γεγονός, μάλιστα, ὅτι ὡς κληρικός ἀρχικῶς καί κατόπιν ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς τῶν «Κρητῶν φιλοχρίστου νήσου»¹⁸¹ εἶχε θέσει ὡς πρωταρχικό μέλημα τῆς ποιμαντικῆς του διακονίας τή διδασκαλία τῶν πιστῶν γιά τήν πνευματική ὑποστήριξη καί προφύλαξη τους ἀπό τήν αἰρετική λαίλαπα¹⁸², καταδεικνύεται σαφῶς καί ἀπό τίς πληροφορίες τῶν πηγῶν τοῦ βίου του, μέσω τῶν ὁποίων παρουσιάζεται μέ τό ἔργο του «ποιμαντικῶς προπολεμῶν»¹⁸³ ὑπέρ τῆς ὀρθῆς

180. *Εἰς τήν Περιτομήν, ΣΤ'*, PG 97, 932 A. Ἐνῶ εἶναι κοινῶς ἀποδεκτό ἀπό τήν ἔρευνα, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ ἀναφέρεται μέ τό χωρίο αὐτό στήν Εἰκονομαχία ὁ Α. Kazhdan (*A History of the Byzantine Literature*, σ. 39) θεωρεῖ ὄχι ὀρθά ὅτι ἀφορᾶ τίς ἀραβικές ἐπιδρομές στήν Κρήτη. Τό θεωρούμενο ἐπίσης, ἀπό τή Ν. Τσιρώνη («Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 36-37) «Περί τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως» ὡς γνήσιο, εἶναι, ὅπως τονίστηκε παραπάνω, νόθο ἔργο, ἀποδιδόμενο στόν ἅγ. Ἀνδρέα, γι' αὐτό καί δέν μπορούμε νά συνδέσουμε μέσω αὐτοῦ τή θεομητορική του διδασκαλία μέ τήν Εἰκονομαχία. Γιά τό χαρακτήρα τῆς Εἰκονομαχίας κατά τή δεκαετία 730-740 βλ. Β. Ν. Παννοπούλου, *Αἱ Χριστολογικαί ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων*, Ἐναίσιμος ἐπί διδασκαλία διατριβή, Ἀθήναι 1975, σ. XIX. Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Α', σ. 771 ἔξ. Σ. Παπαδοπούλου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 107 καί Μ. Simonetti, «Introduzione», ἐν Α. Di Berardino, (a cura di), *Patrologia*, vol. V, σ. 11-12. Εἶναι γεγονός ἄλλωστε, ὅτι, πρὶν ἀπό τήν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε' (741-775), δέν ἐντοπίζονται στοιχεῖα πολεμικῆς τῶν εἰκονομάχων ἔναντι τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, διότι ὁ Κωνσταντίνος «εἶναι αὐτός ὁ ὁποῖος τήν κατά τῶν εἰκόνων πολεμικήν, τήν ὁποίαν ὁ πατήρ του Λέων Γ' τό 726 ἤρξατο ἐπισημῶς, μετέθεσεν ἐπὶ τοῦ χριστολογικοῦ πεδίου» (Β. Ν. Παννοπούλου, *Αἱ Χριστολογικαί ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων*, σ. 1. Ἐπίσης Ν. G. Garsoïan, «Byzantine Heresy. A Reinterpretation», *DOP* 25 (1971), σ. 100) ὥστε νά καταστεῖ «il quale giunse fino a proibire il culto della Madre di Dio, l'invocazione, e persino a porre nuovamente in discussione il titolo "Theotokos"» G. Gharib (direz. e coord.), *Introduzione*, *TMPM*, II (1989), σ. 17. Ἀκόμη βλ. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, *HdM I* (1996)², σ. 143-145. Γιά τή θέση τῶν εἰκονομάχων θεολόγων ἔναντι τῆς Θεοτόκου βλ. ἐκτενῶς ἐν Ν. G. Garsoïan, «Byzantine Heresy. A Reinterpretation», *DOP* 25 (1971), σ. 101-104 καί Β. Ν. Παννοπούλου, *Αἱ Χριστολογικαί ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων*, σ. 40-48 καί 74-75.

181. Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 5, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 388 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 175).

182. Π' αὐτό, κι ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἡ. Δ. Μουτσούλας (*Εἰσαγωγή εἰς τήν Πατρολογία*, Ἀθήναι 1985³) κύριος σκοπός τῶν ἔργων τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καθώς ἐπρόκειτο κατά κανόνα περί «κηρυγμάτων», ἦταν νά προσφέρουν τίς ἀλήθειες τῆς πίστεως «διά τήν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων κατά ἕνα τρόπον ὅσον εἶναι δυνατόν καταληπτόν» (σ. 30), μέ σκοπό τήν ἀποτελεσματικότερη διαποίμανση τοῦ ποιμνίου τους, ἡ ὁποία εἶχε ὡς κύρια ἀποστολή «τήν καταπολέμησιν συγκεκριμένων ἑτεροδιδασκαλιῶν ἢ ... τήν ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπό διαφόρους συκοφαντίας εἴτε τῶν Ἰουδαίων εἴτε τῶν ἐθνικῶν» (σ. 31).

183. Θεοφάνους Γραπτοῦ, *Κανόν εἰς τόν ἅγιον Ἀνδρέαν Κρήτης τόν Ἱεροσολυμίτην*, ὡδή δ', ἐν *Μηναῖον τοῦ Ἰουλίου*, σ. 21.

διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, κατορθώνοντας νά καταπνίξει τά ψυχοφθόρα συστήματα τῶν «δεινῶν αἱρέσεων»¹⁸⁴. Γι' αὐτό καί ὁ ὕμνογράφος του τονίζει, ὅτι «καλλοναῖς τῶν λόγων σου, καὶ δογμάτων πάντες οἱ πιστοί, εὐσεβῶς ἠδόμενοι ἀγάλλονται, αἱρετικῶν, τὰς γλωσσαλγίας τρεπόμενοι»¹⁸⁵, μέ ἀποτέλεσμα νά τιμᾶται ἀπό τὴν Ἐκκλησία «ὡς θεῖος ἱεράρχης»¹⁸⁶ καὶ τῶν «θειῶν δογμάτων ὑπέρμαχος»¹⁸⁷.

Μέ βάση τά παραπάνω προκύπτει σαφῶς τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐνασχόληση τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου μέ τὴ διακονία τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας ὡς μέσου ἀντιμετωπίσεως τῶν αἱρέσεων δέν φαίνεται νά ἔχει ἀντικονομαχικό, ἀλλά, ὅπως θά καταδειχθεῖ στή συνέχεια, σαφῶς ἀντινεστοριανικό, ἀντιμονοφυσιτικό, ἀντιμονοθελητικό καὶ κυρίως ἀντι-ιουδαϊκό χαρακτήρα. Ἡ ὄλη του προσπάθεια ἀπέβλεπε, δηλαδή, στήν, μέσω τῆς διαφυλάξεως τῆς ὀρθῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας, ὑπεράσπιση τῆς πραγματικότητας καὶ τῶν σωτηριωδῶν γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἀποτελεσμάτων τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας μέ τὸν τονισμό τῆς τέλει θεανθρωπότητας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔναντι τῶν Νεστοριανῶν, Μονοφυσιτῶν, Μονοθελητῶν καὶ Ἰουδαίων, διότι, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ πρῶτοι, μέ τό διαχωρισμό τῶν δύο φύσεων, ἀπογύμνωσαν τὴν ἀνθρώπινη, τὴν ὁποία οἱ δεῦτεροι καὶ οἱ τρίτοι ἐξαφάνιζαν, ὑποστηρίζοντας ἀντίστοιχα, εἴτε τὴν ἀπορρόφησή της ἀπὸ τὴ θεία, εἴτε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς μόνο θελήσεως καὶ ἐνέργειας στὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἐνῶ οἱ τέταρτοι, ἀρνούμενοι τὴ δαυϊδικὴ καταγωγή καὶ τὴν παρθενία τῆς κατὰ σάρκα Μητέρας του, ἀπέρριπταν τὴ μεσσιανικότητα καὶ ἄρα τὴ θεότητα τοῦ Υἱοῦ της καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Γιὰ τό λόγο αὐτό καὶ θεωροῦσε ὡς κύρια ἀποστολὴ τοῦ ἔργου του, ἐν σχέσει πρὸς τὴ Θεομήτορα, τὴν ἐπίδοση στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν κακοδοξιῶν τῶν διαφόρων αἱρετικῶν, μέ σκοπό, μέσω τῆς ὑπερασπίσεως τῆς θεομητρότητος τῆς Παρθένου Μαρίας¹⁸⁸, τὴν ἐπιπλέον κατοχύρωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Στρεφόμενος, μάλιστα, ἐναντίον τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Μονοφυσιτῶν ὑπογραμμίζει ὅτι στή μήτρα τῆς Θεομήτορος συνέβη πραγματικὴ ἔνωση τῆς θείας μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση στήν ὑπόσταση τοῦ Λόγου¹⁸⁹, ἐνῶ, ὅπως τονίζει, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Μονοθελεῖτες,

184. *Στιχηρά προσόμοια*, 36-37, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 474.

185. Θεοφάνους Γραπτοῦ, *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν Κρήτης τὸν Ἱεροσολυμίτην*, ᾠδὴ στ', ἐν *Μηναῖον τοῦ Ἰουλίου*, σ. 22.

186. Θεοφάνους Γραπτοῦ, *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν Κρήτης τὸν Ἱεροσολυμίτην*, ᾠδὴ δ', ἐν *Μηναῖον τοῦ Ἰουλίου*, σ. 21.

187. *Ἀπολυτικά*, 5, ἔκδ. Ι. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 492.

188. Γιὰ τό λόγο αὐτό καὶ τοὺς προτρέπει «σιγάτω αἱρετικῶν τὰ στίφη τῶν μὴ κυρίως Θεοτόκον ὁμολογούντων σε» καὶ, ὅπως συνεχίζει, «μὴ ἀράτω εἰς ὕψος ὁ ἔχθρος τό στόμα μηδὲ αὐχίτω μεγαλορρήμων ἐν γλωσσαλγίαις μὴ ὁμολογῶν σε κυρίως Θεοτόκον», «ἀλλὰ θραῦσον τούτων τὸν αὐχένα καὶ κατέαξον εἰς γῆν ὅπως μάθωσι κυρίως Θεοτόκον ὁμολογεῖν σε καὶ πίστει δοξάζειν, ἵνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν ὁμοφρόνως μεγαλύνωσιν» *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 338, ᾠδὴ θ', 66-80, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 236. Πρβλ. καὶ Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 13, PG 98, 1496 CD.

189. Ὅπως διευκρινίζει, μάλιστα, ἡ ἔνωση ἐγίνε «φυρμού τε χωρὶς καὶ τροπῆς πάσης δίχα ... οὐκουν μεριστῶς, ὡς ἐκόμπουν οἱ πάλοι τέμνοντες αὐτοῦ τὰς συνημμένας φύσεις, δίχα τε τοῦτον συντεμνῆν ἡρημένοι, ἴν' εἰς ψιλὸν ἄνθρωπον ἐλπίζειν μόνον καὶ γυμνὸν εἶναι τὸν Θεὸν δοῖεν Λόγον ὄλης διαμπᾶξ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας. Ἄλλ' οὐδέ συντιθέντας εἰς μίαν φύσιν τὰς συνδραμούσας εἰς ὑπόστασιν μίαν» δύο τέλει φύσεις. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 97-

στό σαρκωθέντα Κύριο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς διαφυλάσσονται καὶ οἱ δύο φύσεις ἀκέραιες καὶ τέλειες μετὰ τὴν ἔνωση, «νοεῖσθαι τὰς ἐνεργείας δύο καὶ τὴν ἐν αὐτῷ προσφυῶς νοουμένην διπλὴν θέλησιν»¹⁹⁰.

Ἐκτός ἀπὸ τὴν καταπολέμηση τῶν διαφορῶν αἰρετικῶν ὅμως ὁ ἱερός Πατήρ, προσπαθεῖ, ὑπερασπιζόμενος μέ τὸ ἔργο του τὴ θεομητρότητα καὶ τὸ ἀειπάρθενο τῆς Θεογεννήτριας, νὰ βάλει φραγμὸ παράλληλα καὶ «ταῖς ἐπιφυομέναις γλώσσαις» τῶν Ἰουδαίων¹⁹¹, οἱ ὅποιοι δροῦσαν ἐκτός τῶν ἄλλων καὶ ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας στὴν Κρήτη ἤδη ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της¹⁹². Αὐτὸ τὸ πράττει, προκειμένου νὰ προστατέψει τῆς Ἐκκλησίας τὰ «θρέμματα»¹⁹³ ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ παρασυρθοῦν στὴν κακοδοξία τους, καθότι, μέ τὴν καταπολέμηση τῆς μεσσιανικότητας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ἀμφισβήτησεως τῆς καταγωγῆς τῆς Παρθένου Μαρίας ἀπὸ τὸ γένος τοῦ Δαυΐδ, ἀρνοῦνταν εὐθέως τὴν πραγματικότητα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως¹⁹⁴. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ τοὺς ἐλέγχει

106, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 AB καὶ D) καὶ *Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ῥῆθ' α', 10, ἐν *Τριώδιον*, σ. 339. Γιά τὴ σχέση τοῦ θεομητορικοῦ ἔργου τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου μέ τὴν καταπολέμηση τῶν αἵρέσεων βλ. καὶ A. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 44.

190. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 114-116, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1444 B). Γιά τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο βλ. εἰδικῶς C. Hefele – H. Leclercq, *Histoire des Conciles*, vol. III, Paris 1910, σ. 472-538. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 46 ἔξ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα*, I, σ. 181-188. F. Dvornik, *The General Councils of the Church*, London 1961, σ. 33-36. F. Winkelmann, *Die östlichen Kirchen in der Epoche der christologischen Auseinandersetzung*, σ. 62 ἔξ. καὶ 106 ἔξ. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Ε', σ. 37 ἔξ. H.-G. Beck, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, σ. 54-62. Δ. Δ. Κοντοστεργίου, *Ἡ ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἡ θεολογία της*, σ. 20 ἔξ. καὶ 261 ἔξ. Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Α', σ. 750-760. J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century*, σ. 297 ἔξ. H. Ohme, *Das Concilium Quinisextum und seine Bischofliste. Studien zum konstantinopeler Konzil von 692*, Berlin 1990. C. Andresen/A.-M. Ritter, *Geschichte des Christentums*, I/1, σ. 118 ἔξ. E. Dassmann, *Kirchengeschichte*, II/2, σ. 109 ἔξ καὶ F. Winkelmann, *Der monoenergetisch-monotheletische Streit*, Frankfurt a.M. 2001.

191. Ἀναφερόμενος στὰ αἷτια τῆς συγγραφῆς τοῦ «Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου» ὁ Μ. Α. Σιώτης (*Τὸ πρόβλημα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 39), παρατηρεῖ ὀρθῶς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ, ὅτι κύριος σκοπὸς τῆς συγγραφῆς του «παρουσιάζεται ἡ ἀνάδειξις τῆς Παρθενίας τῆς Θεοτόκου, ἥτις, ..., ἐνωρίτατα εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεταί στόχος τῶν ἐξ Ἰουδαίων ἀντιχριστιανικῶν ἐπιθέσεων».

192. Εἶναι πολὺ πιθανόν ἡ ἐξάπλωση τῆς τιμῆς τῆς Θεομήτορος στὴ νῆσο νὰ συναντοῦσε σοβαρὰ ἐμπόδια ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τῶν Ἰουδαίων, γι' αὐτὸ καὶ θεωροῦμε ὅτι ὁ ἁγ. Ἀνδρέας, κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν θεομητορικῶν ὁμιλιῶν προκειμένου νὰ ἐκφωνηθοῦν ἐκεῖ, τοὺς προσέδωσε ἔντονα ἀντι-ιουδαϊκὴ χροιά. Γιά τὴν παρουσία καὶ τὴν ἔντονη ἀντιεκκλησιαστικὴ δράση τῶν Ἰουδαίων καὶ ἰουδαϊζόντων ἤδη ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ στὴν Κρήτη βλ. Π. Κ. Χρήστου, «Ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ Κρήτης ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου», *KX* 4 (1950), σ. 281-293. Γ. Α. Γαλίτη, «Οἱ ἀνυπότακτοι τῆς Κρήτης καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς ὑποταγῆς», *ΔΒΜ* 5 (1978), σ. 196-208. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ πρὸς Τίτον ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Εἰσαγωγή-ὑπόμνημα*, Θεσσαλονίκη 1985², σ. 51 ἔξ. Θ. Τζεδάκη, «Κρήτης Μητρόπολις», *ΘΗΕ* 7 (1965), στ. 1013-1030. Στ. Ξανθοῦδιδου, «Οἱ Ἑβραῖοι ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας», *Κρητικὴ Στοά* 2 (1909), σ. 209-224. Ζ. Ankori, «Jews and the jewish Community in the History of Medieval Crete», ἐν *Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου* 3 (1968), σ. 339-345. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἱστορία τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειο 1990², σ. 131 καὶ Ε. Κ. Πριγκιπάκη, *Ἁγία Σοφία. Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Πανόρμου Μυλοποτάμου*, ΝΧΚ Παρ. Ἀριθ. 4, Ρέθυμνο 2003, σ. 28 καὶ 32-33.

193. *Εἰς τὸ Γένεσιον*, Β', PG 97, 821 C. Τὸ ἴδιο προσπαθεῖ νὰ πράξει καὶ ὁ Θεόδοτος Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν του Χριστοῦ Γέννησιν*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 318.

194. Γιά τὴ θέση τῶν Ἰουδαίων στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία βλ. κατ' ἐπιλογὴ D. Judant, *Judaïsme et*

αύστηρά, τονίζοντας ότι παρερμηνεύουν τήν Ἁγ. Γραφή, προτρέποντάς τους, παράλληλα, νά προσπαθήσουν νά τήν κατανοήσουν ὀρθά μέ τήν ἀφαίρεση τοῦ νομικοῦ καλύμματος¹⁹⁵, ζητώντας τους, τέλος, νά μετανοήσουν, προκειμένου νά ὁμολογήσουν «ἀδιστακτῶ τῇ γνώμῃ, ... τόν Χριστόν ἐκ γένους ὄντα Δαυΐδ», ἐπειδή καί «αὐτήν ὑπολαμβάνειν ἐκ γένους οὐσαν Δαυΐδ τῇ ἀρρήτῳ κυοφορία γενομένην αὐτοῦ μητέρα»¹⁹⁶. Ἔτσι, μέ βιβλικές μαρτυρίες προσπαθεῖ νά καταδείξει τή δαυϊδική καταγωγή τῆς Παρθένου, θεωρώντας ἕνα τέτοιο ἐγχείρημα «παντός ἐγκωμίου λαμπρότατον ἔπαινον», ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόδειξη τῆς καταγωγῆς της «ἐκ τῆς ρίζης Δαυΐδ» θά ὀδηγήσει τούς Ἰουδαίους στήν παραδοχή τῆς μεσσιανικότητος τοῦ Χριστοῦ¹⁹⁷, ἀλλά καί θά διαφυλάξει ταυτόχρονα τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τόν κίνδυνον ἐκτροπῆς στήν πλάνην¹⁹⁸.

Κατά συνέπεια καί ὅπως προκύπτει σαφῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, ἡ ἐνασχόληση τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα μέ τή Θεομήτορα ὀφείλεται στήν πλούσια προγενέστερή του ἱεροσολυμιτική καί λοιπή θεομητορική ἐκκλησιαστική παράδοση, στό ἔντονα διαποτισμένο ἀπό τή θεομητορική εὐλάβεια ἐκκλησιαστικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του, στή βαθύτατη πρός αὐτήν προσωπική του εὐλάβεια, ἀλλά καί στήν προσπάθειά του νά θεμελιώσει περισσότερο τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας στό πρόσωπο τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, μέ σκοπό τήν προφύλαξη τοῦ ποιμνίου του ἀπό τίς αἰρετικές παραχαράξεις, γεγονός πού, ὅπως θά φανεῖ στή συνέχεια, ὑπογραμμίζει καί συμπληρώνει ὁ τονισμός τοῦ Χριστολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἔργου του.

Christianisme. Dossier Patristique, Paris 1963. W. Seiferth, *Synagoge und Kirche im Mittelalter*, München 1964. K. H. Rengstorf – S.v. Kortzfleisch (Hrsg.), *Kirche und Synagoge. Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen, Bd. I-II*, Stuttgart 1968-1970. K. Meier, *Kirche und Judentum*, Göttingen 1968. A. Sharf, *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, London 1971. R. L. Wilken, *John Chrysostom and the Jews. Rhetoric and reality in the late 4th Century*, Berkeley 1983. X. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ κατά Ἰουδαίων, λόγοι ἐννέα (τό πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενοι). Εἰσαγωγή – Κείμενον – Σχόλια*, Ἀθήνα 1985. H. Schreckenberg, *Die christlichen Adversus-Judeos Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld (1.-11.Jh.)*, Frankfurt a. M. 1990. A. Di Bernardino, «Aicuni orientamenti negli studi patristici, oggi», *Seminarium N.S* 30 (1990), σ. 398 ἐξ. H. Frohnhofen (Hrsg.), *Christlicher Antijudaismus und jüdischer Antipaganismus. Ihre Motive und Hintergründe in den ersten Jahrhunderten*, Hamburg 1990. C. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 111-115. G. Dagron – V. Déroche, «Juifs et Chrétiens dans l'Orient du VIIe siècle», *Travaux et Mémoires* 11 (1991), σ. 17-273 καί E. Dassmann, *Kirchengeschichte, II/1*, σ. 136-146.

195. Ἀπευθυνόμενος πρός τόν κάθε Ἰουδαῖο ξεχωριστά τονίζει «καθαρόν δέξαι τῶν γεγραμμένων τό φῶς παράδραμε τάς σκιάς, καί τούς τύπους κατάλιπε. Γυμνήν δέχου τήν χάριν. Ἀδιστακτῶς τῇ ἀληθείᾳ πρόσιθι. Δόξασον, ὕμνησον τόν οὕτω ταῦτα θεσπίσαντα» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857 C.

196. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 A.

197. «ταῖς θεομάχοις ἀνθοπλισθῆναι γλώσσαις, καί πᾶν ἀποφράζει στόμα, κατά ταύτης φρουασσόμενον» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 845 A. Λόγῳ τῶν ἀναφορῶν τοῦ ἱεροῦ Πατρός στούς Ἰουδαίους ἡ X. Γ. Ἀγγελίδη («Ἀνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Μία Ἀνάγνωση», ἐν *Ἐνθύμησις*, σ. 9), χαρακτηρίζει τίς ὁμιλίες στή Γέννηση «δοκίμια ἀντί-ιουδαϊκῆς πολεμικῆς, πού καταρρίπτουν σημεῖο πρός σημεῖο ἐπιθέσεις σέ δογματικές καί, γενικότερα, θεολογικές χριστιανικές ἀντιλήψεις». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. L. Brubaker – J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era (ca. 680-850)*, σ. 268-272 καί M. B. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 284-286.

198. Γιά τόν ποιμαντικό χαρακτήρα τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἱεροῦ Πατρός βλ. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 33. Γενικῶς βλ. ἐπ' αὐτοῦ H. R. Drobner, «Die "Instruktion über das Studium der Kirchenväter in der Priesterausbildung"», *ThGl* 81 (1991), σ. 194 ἐξ καί Γ. Ἀ. Γαλίτη, «Ἡ πατερική ἐρμηνευτική μέθοδος τῆς Καινῆς Διαθήκης», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 123.

3. Ὁ Χριστολογικός χαρακτήρας τοῦ θεομητορικοῦ ἔργου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης.

Τό γεγονός ὅτι τό εὐρύτερο θεολογικό καί τό ἐκτενές θεομητορικό¹⁹⁹ ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἐμπλούτισε μέ τήν ποιότητά του «δόγμασι θεοφθόγοις καί ἄσμασι θεοπνεύστοις τήν Χριστοῦ ἐκκλησίαν»²⁰⁰ συνέδραμε, ὥστε νά καταλάβει ἀπό πολύ ἐνωρίς περίοπτη θέση στήν πατερική διδασκαλία, καθότι, λόγω τοῦ ἀκραιφνῶς Χριστολογικοῦ του χαρακτήρα, κατατάχθηκε μεταξύ τῶν σημαντικότερων πηγῶν τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, διότι μέ τό εὖρος του καλύπτει πλήρως τήν παρουσία καί περιγράφει ὀρθῶς καί σφαιρικῶς τή διακονία τῆς παρθένου Μαρίας ὡς Θεοτόκου ἐντός τῆς ἱστορίας τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίου Οἰκονομίας, ἀποκορύφωμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ συμμετοχή της στήν πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως²⁰¹. Ἀκολουθώντας τήν προγενέστερή του ἐκκλησιαστική παράδοση καί ἰδιαίτερως τήν ἱεροσολυμιτική, δέν ἐπιχειρεῖ μέ τή συγγραφή τῶν ὁμιλιῶν ἢ τή σύνθεση τῶν κανόνων καί τῶν πρὸς τιμὴν της λοιπῶν ὕμνων (ἰδιομέλων, τροπαρίων καί θεοτοκίων) νά καταρτίσει θεομητορικό «βίο»²⁰², μέ λεπτομερή καταγραφή γεγονότων τῆς ζωῆς της ἢ τόν τονισμό διαφόρων πτυχῶν τῆς προσωπικότητάς της, ἀλλά, μέ ἀφετηρία τίς κατ' ἔτος ἑορτές καί τήν ἐξαιρετική θέση πού κατέχει ἡ τιμὴ της γενικότερα στή λατρευτική πράξη τῆς Ἐκκλησίας²⁰³, προσπαθεῖ νά θεμελιώσῃ ἀσφαλέστερα τή διδασκαλία γιά τήν πραγματικότητα καί τὰ σωτηριώδη γιά τόν ἄνθρωπο ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ²⁰⁴.

199. «Τὴν τοῦ Κυρίου μητέρα εὐρών ὑπόθεσιν, μεγίστων ἐγκωμίων μελιρρύτοις σου λόγοις ἀνύμνησας, Ἀνδρέα» *Στιχηρὰ Προσόμοια*, 4, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 495.

200. *Ἐξαποστειλάρια*, 2-3, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 478. Ἐπίσης, ὅπως τονίζεται ἀλλοῦ «ὡς λίθοις τοῖς λόγοις σου τῆς Ἐκκλησίας, σοφέ, κοσμήσας τόν στέφανον» *Καθίσματα*, 2-3, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, Ἀνέκδοτοι ὕμνοι, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 477. Βλ. καί S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 384.

201. Μάλιστα «ces huit sermons et les canons qui en extraient l'essentiel, développement sur la mère de Dieu toute une théologie, où notre auteur suit pas à pas la vie de la Vierge, de sa Conception à sa Dormition, pour en dégager la portée évangélique» C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 57.

202. Τό γεγονός αὐτό ἐπιβεβαιώνει καί ἡ Χ. Γ. Ἀγγελίδη, («Ἀνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Μία Ἀνάγνωση», ἐν *Ἐνθύμησις*, σ. 5), παρατηρώντας, ὅτι «ἀντί λοιπόν νά ἀναπτύξει τήν «ἱστορία» τῆς γέννησης τῆς Θεοτόκου, ὁ Ἀνδρέας προτιμᾷ καί πάλι νά ὑπογραμμίσῃ τή συμβολή τῆς Παρθένου στό μυστήριο τῆς Ἐνσάρκωσης». Βλ. ἐπίσης Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωὴν*, σ. 260.

203. Πά τό λόγο αὐτό καί ἀναδείχθηκε «μελωδὸς ἱστορικός τὰ δόγματα τοῦ Θεοῦ Σωτῆρος τοῖς πέρασι ἀνακηρύξας» (*Ἀπολυτικά*, 4, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 492), καθὼς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ R. Laurendin (*Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 71), «Sobald man ein Fest feiert, müssen liturgische Formulare ausgearbeitet werden, und man hat alljährlich über den Gegenstand der Feier zu predigen». Περὶ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου εἰδικῶς βλ. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σ. 234. O. Stiegmüller, «Andreas von Kreta (Hierosolymitanus)», *LM* 1 (1967), στ. 211. A. Olivar, *La Predicación cristiana antigua*, σ. 225-226 καί V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 28-31.

204. Τό γεγονός αὐτό ὑπογραμμίζει ἐμφαντικά, μάλιστα, καί ὁ ὕμνογράφος του ὡς ἐξῆς: «τὴν μόνην ἀπειράνδρον καί Θεοτόκον ἀγνήν, ὑπόθεσιν ἔσχηκας τῶν ἐγκωμίων τῶν σῶν, ἐνθέῳ σου ἔρωτι· ὄθεν τό πεπραγμένον ἐν

Γιά τό λόγο αὐτό κι ἐπιδιώκει, μέ ἀφειτηρία τά ἐορταζόμενα θεομητορικά γεγονότα, νά μυσταγωγῆσει οὐσιαστικῶς τόν ἄνθρωπο στό ὑπερφυές μυστήριο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθώς μέσῳ τῶν ἔργων του διδάσκει καί κατοχυρώνει ἀποφασιστικῶς τήν πραγματικότητα τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του, ἔνεκα τοῦ ὁποίου καί ἡ κατά σάρκα Μητέρα του δοξάζεται καί μεγαλύνεται μέ τούς χριστολογικούς τίτλους τῆς Θεοτόκου καί τῆς Ἀειπαρθένου Παναγίας²⁰⁵. Στό ἔργο αὐτό, μάλιστα, θεωρεῖ ὡς ἐμπνευστή του τόν Υἱό της, καθώς, ὅπως τῆς λέγει, «σοῦ μέ ὁ καρπός τῆς κοιλίας ἐξοργανώσας, θιασιώτην μελωδόν ἴστησί σοι, τήν χαράν τεκούση, μεγαλοφώνως τό χαῖρε προσφθεγγόμενον»²⁰⁶. Ἡ σύνθεση καί ἡ ψαλμωδία τῶν θεομητορικῶν κανόνων καί ὕμνων ἢ ἡ ἐκφώνηση ὑπό μορφή κηρύγματος τῶν θεομητορικῶν ἐγκωμίων ὡς ὀργανικῶν μερῶν τῆς Χριστολογικῆς του διδασκαλίας, δηλαδή, ἔχει ὡς ἀποκλειστικό σκοπό νά τονίσει ἐξόχως τό γεγονός, ὅτι ἡ τιμή τῆς Θεοτόκου κατανοεῖται ὡς ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς περί τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, Ἰησοῦ Χριστοῦ, διδασκαλίας, καθώς καί τῆς ἀποδιδόμενης πρός Αὐτόν λογικῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτό καί ὅλα τά θεομητορικά του ἔργα ὡς Χριστολογικές συνθέσεις²⁰⁷ ἀνήκουν πρωτίστως καί ἀναποσπᾶστος στό κήρυγμα καί τήν ὕμνωδία τῆς χριστοκεντρικῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας²⁰⁸.

Ἔτσι, ἡ περί Θεοτόκου διδασκαλία κατανοεῖται ἀπό τόν Ἱεροσολυμίτη ιεράρχη μόνο ὡς μέρος τῆς Χριστολογίας καί βιώνεται μόνον ἐντός καί διά τῆς πρός τόν κατά σάρκα Υἱό της ἀποδιδόμενης λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, καθότι ἡ Θεογεννήτρια τιμᾶται καί μεγαλύνεται ὑπερόχως, ἐπειδή ἀποτελεῖ, ὡς ἀληθῆς κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, τή διηνεκή ἐγγύηση τῆς πραγματικότητας καί τοῦ ἀληθοῦς χαρακτήρα τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του, ἀλλά καί ἐπιβεβαίωση τῆς ἐν Αὐτῷ πραγματώσεως ὄλων τῶν σωτηριωδῶν θείων ἐπαγγελιῶν πρός τόν ἄνθρωπο²⁰⁹. Τό γεγονός

αὐτῆ μέγα θαῦμα ὄλος ἔνθους γεραίρεις θεοφθόγγῳ σου γλώσση» *Καθίσματα*, 16, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 516. Πρβλ καί Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Χριστολογική θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περί τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 16.

205. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ Μ. Μ. Garjjo-Guembe («Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 37) τονίζει, ὅτι «Nach der grossen Tradition der Kirche geht die Marienverehrung auf den Titel Theotókos zurück. Deshalb ist sie als eine auf Christusweisende Verehrung zu verstehen». Ἐπίσης Κ. Ware, «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 211. Ο. Semmelroth, «Maria III. Systematisch», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 120 καί J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 271 ἔξ.

206. *Κανὼν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως, ψδὴ θ'*, 5, 155-160, ἔκδ. W. Christ – M. Paraniakas, *Anthologia*, σ. 161. Ἐπίσης, ὅπως τονίζεται ἀπό σύγχρονο ὕμνογράφο του «θεομάκαρ Ἀνδρέα ... ἔσχες τήν Μητέρα τοῦ Λυτρωτοῦ καί ἁγίων τά τάγματα, τῶν σῶν ἐπαίνων ὑπόθεσιν θαυμαστήν» *Στιχηρά Προσόμοια*, 2, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 494.

207. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 83.

208. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Βλ. Λόσκι, *Ἡ Παναγία*, σ. 189 ἔξ. Μ. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 60 ἔξ. Α. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 157 ἔξ. L. Scheffczyk, *Maria in der Verehrung der Kirche*, Wien 1992, σ. 10 ἔξ. Μ. Β. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 274. Β. Ε. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 28 ἔξ. Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 50-51. Α. Cameron, «The Cult of the Virgin in late Antiquity. Religious Development and Myth-Making», ἐν *Church-Mary*, σ. 19.

209. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου («Χριστολογική θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περί τῆς Θεοτόκου

μάλιστα, ὅτι τό θεομητορικό του ἔργο καλύπτει μέ πληρότητα ὀλόκληρο τόν ἐτήσιο λειτουργικό ἑορταστικό κύκλο τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τῆς, φανερώνει παράλληλα τή μεγάλη ἀξία καί τή θεμελιώδη σημασία πού κατέχουν τά γεγονότα τῆς συλλήψεως, τῆς γεννήσεως, τῆς εἰσόδου στό Ναό, τῆς μνηστείας καί τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς γιά τήν προβολή καί ὑπεράσπιση τῆς περί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ὥστε, ὅταν τήν ἐγκωμιάζει καί τήν ὑμνεῖ ὡς «τήν τοῦ Κυρίου Μητέρα»²¹⁰, νά ἔχει ὡς βασικό σκοπό τήν δι' αὐτῆς βαθύτερη κατοχύρωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας γιά τήν πληρότητα καί τήν πραγματικότητα τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεώς του. Γι' αὐτό καί τήν παρουσιάζει παράλληλα, διά τῶν θαυμασῶν γεγονότων τῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεώς τῆς, ὡς ἐγγύηση τῶν ἐξ αὐτῆς προελθόντων σωτηριωδῶν γιά τόν ἄνθρωπο ἀποτελεσμάτων²¹¹, ὥστε, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ὑμνογράφος του, «μεγίστων ἐγκωμίων ὑπόθεσιν, τήν Θεοτόκον εὐρηκῶς, σπουδῆν ἐδείκνυς κατάλληλον, τήν ὑπερτέραν ἐπαίνων, ἐπαίνοις πολυτρόποις γεραίρων σοφῆ»²¹².

Κατά συνέπεια ὁ ἱερός Πατήρ ἐγκωμιάζει καί ὑμνεῖ τή Θεομήτορα στό ἔργο του, ὑπογραμμίζοντας τό Χριστολογικό καί Σωτηριολογικό χαρακτήρα τῶν θαυμασῶν γεγονότων τοῦ βίου τῆς, προκειμένου νά οἰκοδομήσει πνευματικά τό ποιμνίό του, ἀλλά καί νά τό προφυλάξει ἀπό τούς χριστομάχους, αἰρετικούς καί Ἰουδαίους²¹³. Ἡ Θεοτόκος, ὅπως τονίζει, κατέστη «ὁ τοῦ Θεοῦ καί Λόγου ἔμψυχός τε καί καθαρώτατος τόμος», ἐπί τοῦ ὁποίου κατά τρόπο θαυμαστό «αὐτός ἐγγραφεύς ὁ Θεός Λόγος καθ' ἡμέραν ἀναγινώσκεται»²¹⁴. Γιά τό λόγο αὐτό καί, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἀποφεύγει συστη-

Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 35), «ἡ περί τῆς Θεοτόκου Μαρίας ἀλήθεια ἔγινε εἰς τήν ζωήν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἰς τήν πίστιν καί τήν θείαν λατρείαν, βαθύτατον βίωμα, τό ὁποῖον ἐκφράζει καί πιστοποιεῖ τούς καρπούς τοῦ ἔργου τῆς ἐν Χριστῷ λυτρώσεως καί σωτηρίας». Βλ. ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 672 καί Βλ. Λόσκι, *Παναγία*, σ. 190.

210. «τήν τοῦ Κυρίου Μητέρα εὐρών ὑπόθεσιν μεγίστων ἐγκωμίων μελιρρῦτοις λόγοις ἀνύμνησας Ἄνδρέα» *Ἔτερα Στιχηρά προσόμοια*, 10-14, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἄνδρέας*, σ. 475. Ἐπίσης βλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 672 καί G. Söll, «Maria, Madre di Gesù», *DPAC* II (1984), στ. 2104.

211. Πρβλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 49 καί B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 17. Ἀλλά καί ὅπως παρατηρεῖ ὁ ὑμνογράφος του, ἀπευθυνόμενος στή Θεοτόκο, «Ἐπερ ἡμῶν ὁ Υἱός σου παθεῖν ἠνέσχετο, ἵνα τῷ τούτου πάθει τήν ἀπάθειαν πᾶσι παράσχη, Θεοτόκε» *Ἔτερα Στιχηρά προσόμοια. Σταυροθεοτοκίον*, 37-41, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἄνδρέας*, σ. 475.

212. Θεοφάνους Γραπτοῦ, *Κανόν εἰς τόν ἅγιον Ἄνδρέαν Κρήτης τόν Ἱεροσολυμίτην*, ᾠδή δ', ἐν *Μηναῖον τοῦ Ἰουλίου*, σ. 21.

213. Πά τό λόγο αὐτό καί ἡ «Orthodoxie bildet keine akademische Mariologie, besitzt aber eine doxologische Mariologie die sich im Lobpreis äußert. Sie findet ihrem Ausdruck in der liturgischen Poesie, in der Kunst und Verehrung der Ikonen» (S.-C. Napiórkowski, «Mariologie. I. Geschichtliche Entwicklung der Mariologie», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 293-294).

214. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Ἄλλοῦ πάλι διευκρινίζει: «Τόν ποιήσαντα Θεόν τόμον τήν μήτραν σου, ἀγνή, καί ἐν αὐτῇ ἐγγραφέντα οὐ διά μέλανος καινοῦ, ἀλλά τῇ συνεργείᾳ τῆς θείας τοῦ πνεύματος παρουσίας» *Κανόν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ᾠδή ζ', ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 287. Καί τοῦτο, διότι στήν ἀνατολική πατερική παράδοση «Auslegung des Marienglaubens findet sich deshalb weniger im lehrhaften Traktat als in liturgischen Texten und Homilien, weniger im Denken über Maria als im ergriffenen Lobpreis an Gott, an Christus

ματικῶς τὴν παράθεση λεπτομερῶν βιογραφικοῦ χαρακτήρα πληροφοριῶν γιὰ τὸ χρόνο τῆς γεννήσεώς της, τὸ οικογενειακὸ περιβάλλον, τοὺς γονεῖς της, τὴν εἴσοδο στό Ναό, τὰ περιστατικά τοῦ βίου της πρὶν ἢ μετὰ τὸν εὐαγγελισμό στή Ναζαρέτ, τὰ πρό ἢ τὰ μετὰ τὴν γέννηση τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ της γεγονότα, τὴ ζωὴ της ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴ καί μετὰ τὴν ἀνάστασή του καί μέχρι τὸ τέλος της, ἀναφερόμενος μόνο στὰ γεγονότα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν καί διατρανώνουν τὴν πραγματικότητα καί τὰ σωτηριώδη γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, μέ ἀποτέλεσμα νὰ καθίσταται ἡ σάλπιγγα ἢ «μελωδοῦσα ἱστορικῶς τὰ διδάγματα τοῦ Θεοῦ καί σωτῆρος τοῖς πέρασι»²¹⁵. Τὸ γεγονός ἐπίσης, ὅτι προσδίδει στήν Παρθένο Μαρία ἐπίθετα ἢ τίτλους ὅπως «Θεοτόκος», «Ἀειπάρθενος», «Παναγία», «Ἵπεραγία», «Μητρόθεος», «Θεομήτωρ», «Θεογεννήτρια», «Παρθενομήτωρ», «Θεόποις» κ.ἄ, ἔχει ὡς σκοπὸ ὄχι τόσο νὰ ἐξυψώσει τὸ πρόσωπό της, ὅσο νὰ ὑπογραμμίσει κυρίως τὸν ἀρρηκτο σύνδεσμο τῆς διακονίας της μέ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου²¹⁶ καί παράλληλα νὰ τονίσει, ὅτι μέ τὴν ἐν ὑπακοῇ καί ταπεινώσει συμμετοχὴ της στήν ἐπιτέλεσή του δοξάζεται κατὰ χάριν καί ἡ ἴδια ὡς ἄνθρωπος διὰ τοῦ Υἱοῦ της²¹⁷.

Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸ ὑπερφυῆς τοῦ γεγονότος τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καί παράλληλα νὰ περιγράψει τὸ μεγαλεῖο τῆς δόξας τῆς Θεομήτορος, χρησιμοποιεῖ κυρίως τὴ μυστηριακὴ γλῶσσα τῆς λατρευτικῆς ποιήσεως στὰ ἔργα του, ἐφ' ὅσον ἡ ἀποτύπωση τοῦ παράδοξου γεγονότος τῆς θεομητορικῆς διακονίας στήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας καθιστᾶ ἀπαραίτητη, κατὰ τὸ Γ. Φλορόφσκυ, τὴ χρῆση τῆς γλῶσσας τῶν ἀντινομικῶν τύπων, τῶν μεταφορῶν καί τῶν εἰκόνων²¹⁸. Γι' αὐτό, ὁ θεομητορικός του λόγος, πού εἶναι ἀκραιφνῶς θεολογικός καί κινεῖται σέ ὑψηλὸ ἐπίπεδο²¹⁹, παρουσιάζεται ταυτόχρονα ἀπλὸς καί μεγαλοπρεπής, φυσικός στή ροὴ καί ἀνε-

wie auch an Sie selbst» (F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. VI. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 149).

215. *Καθίσματα*, 2, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 477.

216. Καί τοῦτο διότι κατὰ τὸν Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, («Χριστολογικὴ θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 26) «οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμένουν κατὰ τὴν ὅλην ἔξαρσιν τῶν ιδιοτήτων τῆς Μαρίας, συγκεκριμένως δέ τῆς ἀειπαρθενίας αὐτῆς, εἰς τὸν χριστολογικόν πυρῆνα τοῦ ζητήματος καί εἰς τὴν σωτηριολογικὴν σημασίαν τῶν ὄλων ἐν προκειμένῳ γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνδέονται μέ τὸ πρόσωπον τῆς ἐξ ἀνθρώπων μητρός τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θείου Λόγου, Λυτρωτοῦ καί Σωτῆρος». Βλ. ἐπίσης καί Κ. Β. Σκουτέρη, «Μαρία ἢ Θεοτόκος», *ΠΒΑ* 6 (1991), σ. 34 ἐξ.

217. Ὅπως διαπιστώνει περὶ αὐτοῦ ὁ ὕμνογράφος του «Δέσποινα Μαριάμ, εὐλογημένη κόρη, ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ἐξύμνησε τὴν δόξαν σου» *Στιχηρὰ Προσόμοια*, 6, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 496.

218. *Ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 206. Ἐπιπλέον βλ. Β. Λαούρδα, «Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει καί ἡ Κρήτη ἐπὶ Εἰκονομαχίας», *KX* 5 (1951), σ. 42-43. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Χριστολογικὴ θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 30 ἐξ. καί 33 ἐξ. C. Hannick, «Exégèse, typologie et rhétorique dans l'hymnographie Byzantine», *DOP* 53 (1999), σ. 213-214 καί Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 49.

219. Γιὰ τὰ φιλολογικὰ χαρακτηριστικά του ἔργου τοῦ ἱεροῦ Πατρός βλ. τίς εἰδικές μελέτες τῆς Μ. Β. Cunningham, «Andrew of Crete. A High-Style Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 267-293 καί «Andreas of Crete's Homilies on Lazarus and Palm Sunday. The preacher and his audience», *SP* 31 (1997), σ. 22-26. Ἐπίσης Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 196-197. G. Schirò, «Caratteristiche sui canoni di Andrea

πιτήδευτος στήν έκφορά, μέ κύριο χαρακτηριστικό τό έντονο ένθουσιαστικό στοιχείο, γεγονός πού οδηγεί πολλές φορές τόν ιερό Πατέρα στή χρήση υπερβολικών καί σέ μερικές περιπτώσεις «ἐπικίνδυνων» θεολογικά ἐκφράσεων ώς πρός τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, οί ὁποῖες εἶναι δυνατόν νά οδηγήσουν τόν ἐρευνητή τοῦ ἔργου του σέ μή ὀρθά συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ τή διδασκαλία του. Ἄν ὅμως θεωρηθοῦν ὑπό τίς θεολογικές προϋποθέσεις πού θέτει, ἀλλά καί ὑπό τό γενικότερο πνεῦμα τῆς θεομητορικής του διδασκαλίας, εἶναι βέβαιο ὅτι θά κατανοηθοῦν καί θά ἀποτιμηθοῦν ὀρθά, καθώς αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ «ὑπερβολές» τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου συνατῶνται σέ ὁλόκληρη τήν ἀνατολική θεομητορική γραμματεία, ὅπου ἐκφέρονται «ποιητική ἀδεία» καί συνιστοῦν προῖόν «λειτουργικῆς εὐσέβειας» τῶν ἐγκωμιαστῶν καί ὑμνογράφων Πατέρων. Αὐτό συμβαίνει, ἐπίσης, διότι, ὅταν ὁμιλεῖ περί τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ ώς πιστός καί ώς ποιμένας, στήν πραγματικότητα θεολογεῖ δοξολογικῶς, ἐγκωμιαστικῶς καί πανηγυρικῶς²²⁰ περί τοῦ ἐξ αὐτῆς ὑπερφυῶς σαρκωθέντος Υἱοῦ της, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τόν ὑμνογράφο του, ὅταν παρατηρεῖ, ὅτι «ὁ θεηγόρος Ἀνδρέας ἀνύμνησέ σε εὐσεβῶς ώς τοῦ Κυρίου Μητέρα, δι' ἧς ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ χρυσαυγῆς, Θεοτόκε, τοῦ σωτηρίου ἡμέρα»²²¹. Αὐτός ἦταν ὁ κύριος λόγος ἄλλωστε πού τήν κόσμησε στό ἔργο του καί μέ ἄπειρα Χριστολογικοῦ χαρακτήρα ἐπίθετα, ἐνῶ, ὅπως παρτηρεῖται προσφυῶς, ὁ κατ' ἐξοχήν μεσσιανικῆς φύσεως ἀρχαγγελικός χαιρετισμός²²² ἤχησε σ' αὐτό περισσότερες φορές ἀπό ὅσες στόν Ἀκάθιστο Ὑμνο²²³.

Ἡ ὑπό τό φῶς τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καί ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίου Οἰκονομίας θεώρηση τῆς Θεοτόκου ἀπό τόν Ἱεροσολυμίτη ιεράρχη ἐξηγεῖ, τέλος, καί τό γε-

Cretese. Studio su alcune composizioni inedite del Melode», *KX* 15-16 (1961/62), σ. 113-139. T. Detorakis, *La vocabulaire d' André de Crète. Mots non thesaurusés par G. W.H. Lampe*, (Sonderdruck v. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Bd. 36, 1986), Wien 1986. I. Ševčenko, «Levels of Style in Byzantine Prose», *JÖB* 31/1 (1981), σ. 298 ἐξ καί 304 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, «Additional Remarks to the Report on the Levels of Style», *JÖB* 32/1 (1982), σ. 220-238. M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 61. A. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 44 ἐξ. Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 49 ἐξ. Χ. Γ. Ἀγγελίδη, «Ἀνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Μία Ἀνάγνωσις», ἐν *Ἐνθύμησις*, σ. 4 ἐξ. Θ. Ε. Δετοράκη, «Παρατηρήσεις στό ὑμνογραφικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 173-184. Μ. Θ. Δετοράκη, «Τό ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 168-170. S. S. Farouk, *Τά Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 131 ἐξ.

220. Ἐτσι καί στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἐπιβεβαιώνεται σαφῶς τό γεγονός, ὅτι ὁ χαρακτήρας τῆς πατερικῆς θεολογίας εἶναι ἐκτός τῶν ἄλλων κηρυγματικός καί ποιμαντικός. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Γ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Βυζαντινοί Πατέρες τοῦ 5ου αἰῶνα*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 62 καί Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 138. Γιά τόν ἁγ. Ἀνδρέα βλ. Ἀνωνύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), στ. 1094. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, Ε', σ. 489. Σ. Παπαδοπούλου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 107 καί Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 49.

221. *Ἐξαποστειλάρια*, 5, ἔκδ. Ι. Μ. Φουντούλη, «Ὑμνοι πρός τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 529.

222. Π' αὐτό βλ. R. Laurentin, *Struktur und Theologie*, σ. 75 ἐξ. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 447. J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 41. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 74 ἐξ καί B. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 71 ἐξ.

223. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 197. Μάλιστα καί ὁ ἴδιος ὁ ἁγ. Ἀνδρέας τό τονίζει, ὅταν σημειώνει, ὅτι «σοῦ με ὁ καρπός τῆς κοιλίας ἐξοργανώσας, θιασιώτην μελωδόν ἴστησί σοι, τήν χαράν τεκούση, μεγαλοφώνως τό χαῖρε προσφθεγγόμενον» *Κανὼν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως, ψδὴ θ'*, 5, 155-160, ἔκδ. W. Christ – M. Paranikas, *Anthologia*, σ. 161

γονός, γιατί τά θεομητορικά του έργα, ἄν καί πλήρη μεσῶν θεολογικῶν νοημάτων, δέν ἔχουν συστηματικό²²⁴, ἀλλά κυρίως ἐγκωμιαστικό, λατρευτικό, δοξολογικό καί ποιμαντικό-οἰκοδομητικό χαρακτήρα, καθότι μέσω τῆς Θεομήτορος ἐπιθυμεῖ νά διδάξει, νά οἰκοδομήσει καί νά μυσταγωγῆσει τό ποιμνίό του στό ὑπερφυές μυστήριό τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας²²⁵, χωρίς νά ἐνδιαφέρεται, ἐφ' ὅσον τή θεωρεῖ φυσικό ἄνθρωπο, νά προσδιορίσει εἰδικῶς τό χαρακτήρα τῆς συλλήψεώς της, νά διερευνήσει καί νά περιγράψει λεπτομερῶς τά περί τή μετάστασή της ἄγνωστα γεγονότα ἢ νά τήν προβάλλει ὡς Συλλυτρώτρια καί Μητέρα τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά καθίσταται ἀδύνατη καί ἡ, ἐπί τῇ βάσει τοῦ ἔργου του, σύνθεση συστηματικῆς «Μαριολογίας»²²⁶,

224. Μέ αὐτό δέν ἐννοοῦμε βεβαίως, ὅτι τό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός δέν περιλαμβάνει δογματικά στοιχεῖα, καθώς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀβίαστα ἄν ἀνατρέξει κανεῖς κυρίως στήν περί δημιουργίας, πτώσεως καί ἐν Χριστῷ ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία στό πρῶτο κεφάλαιο, καθώς καί στήν περί ἐνανθρωπήσεως στό τρίτο ἢ τά περί ἐσχατολογίας στό τέταρτο κεφάλαιο τῆς παρούσας μελέτης. Ὅσον ἀφορᾷ δέ στό ὑμνογραφικό του ἔργο, αὐτό, ὅπως καί τῶν λοιπῶν ποιητῶν, ἔχει ὡς χαρακτηριστικό γνώρισμα τό ἔντονα δογματικό περιεχόμενο. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τῶν Π. Κ. Χρήστου, «Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», σ. 269 ἔξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, Ε', σ. 489 καί Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 49. Γενικῶς βλ. ἐπίσης Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 23. Κ. Β. Σκουτέρη, «Μαρία ἢ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 34 καί ἰδιαίτερος ἐν Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἡ Ἐκκλησιαστική ἡμῶν Ποίησις καί ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τό δόγμα καί πρὸς τά κείμενα τῶν Γραφῶν», *Ἀθηνᾶ* 53 (1949), σ. 94-118. [Στή μελέτη αὐτή βλ. γιά τή Θεοτόκο στίς σελ. 108-110 καί γιά τό ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου στίς σελ. 103-104 καί 115]. Γιά τό δογματικό περιεχόμενο τῆς ὑμνογραφίας βλ. εἰδικότερα τή μελέτη τοῦ Ἀ. Βουρλιῆ, *Θέματα Ὁρθοδόξου Χριστολογίας ἐπί τῇ βάσει ὑμνολογικῶν κειμένων*, Ἀθήναι 2000, ὅπου γιά τήν περί Θεοτόκου διδασκαλία γίνεται ἀναφορά στίς σελ. 36-45, 57-75, 88-90, 98-103, 195-202. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα ὁ Α. Kallis (*Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 364) γιά τό δογματικό χαρακτήρα τῶν θεομητορικῶν ἔργων, «Ἡ ζῶσα εὐσέβεια τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως περί Θεοτόκου, ἀποτελεῖ, ὡς ἐπανάληψη τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως, αὐθεντικὴ μαρτυρία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὄχι ὡς διδασκαλία, ἀλλά ὡς μία ὑπαρξιακὴ ἐμπειρικὴ πραγματικότητα, γι' αὐτό καί δέν μᾶς ἐπιτρέπεται νά ἐκλάβουμε τά ἔργα τῶν πατέρων ὡς εἶδος δογματικοσυμβολικῶν κειμένων, τά ὅποια παρουσιάζουν μία ὀρθολογιστικὴ καί συστηματικὴ παρουσίαση τῆς πίστεως περί τῆ Θεοτόκο. Καί τοῦτο, διότι οἱ θέσεις αὐτές, ἐπειδὴ ἀποτελοῦν καρπὸς βαθυτάτης εὐσέβειας ξεπερνοῦν τά ὅρια τῆς ὀρθολογιστικῆς ἀναλύσεως. Σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνήκουν οἱ ὑπερβολές στήν ποίηση, ἡ τυπολογικὴ ἔρμηνεία, ἡ ὅποια ἀντιτίθεται εὐθέως στήν ἱστορικοκριτικὴ ἔρμηνεία, καθώς καί ἡ γλῶσσα τῆς εἰκονογραφίας, ἡ ὅποια προσπαθεῖ μέ τὸν τρόπο αὐτό νά ὑπερβῆ τὴν ἀντινομικὴ λογικὴ τοῦ μυστηρίου».

225. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 70.

226. Παρά ταῦτα ἔχει καταβληθεῖ δύο φορές ἕως σήμερα παρόμοια προσπάθεια ἀπὸ τοὺς G. Grecu (*Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem (saec. VII-VIII)*, Roma 1938) καί C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, (Dissertazione ms. pro Laurea presso la Gregoriana), Roma 1950). Γιά νά κατανοηθοῦν μάλιστα καλύτερα ἡ προαναφερθεῖσα μαριολογικὴ περί τά ἔργα τοῦ ἱεροῦ Πατρός προσπάθεια καί ἡ μὴ ἀνταπόκριση τῶν συμπερασμάτων της πρὸς τὴ διδασκαλία του, ἀλλὰ καί ἡ οὐσιώδης διαφορά της ἀπὸ τὴν περί Θεοτόκου ἐντὸς τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως περιλαμβάνεται στήν προγενέστερή του θεολογικὴ Παράδοση καί ἀποτυπώνεται στό ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα, εἶναι ἀνάγκη νά ἀναφερθοῦν μέ συντομία ὁ σκοπὸς καί οἱ προϋποθέσεις τῆς Μαριολογίας ὡς ἐπιστημονικοῦ κλάδου τῆς ρωμαιοκαθολικῆς δογματικῆς διδασκαλίας. Ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νά τονιστεῖ ἀρχικῶς εἶναι, ὅτι ἡ Μαριολογία δέν ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα θεολογικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ μέρος τοῦ ἀγῶνα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τοῦ Προτεσταντισμοῦ (Γιά τὴν ἱστορία της βλ. G. M. Roschini, «Storia della Mariologia», *ETM*, σ. 81 ἔξ. S. De Fiores, «Mariologia/Marialogia», *NDM*, σ. 900 ἔξ. καί M. O'Carrol, «Mariology», *TEBM*, σ. 231-232), ἐφ' ὅσον ἡ διαμόρφωσή της ξεκίνησε μέ ἀφορμὴ τὴν ἀντιθεομητο-

ρική του θέση, (Α. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου, «Η νέα Εΰα», ἐν *Χαριστήριον*, σ. 804) προσλαμβάνοντας, προϊόντος τοῦ χρόνου καί παρ' ὅλες τις περί τοῦ ἀντιθέτου διακηρύξεις, ἀκριαφινῶς μαριοκεντρικό χαρακτήρα, σέ ἀντίθεση μέ τήν περί Θεοτόκου ἐκκλησιαστική διδασκαλία, ἡ ὅποια ἔχει χαρακτήρα Χριστοκεντρικό, δηλαδή Χριστολογικό. Τό γεγονός αὐτό, ὅμως, ἔχει ὡς συνέπεια νά ἀπομονώνει καί νά ἀποκόβει τή Μητρόθεο ἀπό τόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό της, καθῶς τήν τοποθετεῖ σέ παράλληλη μέ αὐτόν θέση ὡς ἀσπίλως συλληφθεῖσα καί ἐνώσωως ἀναληφθεῖσα, δηλ. ἀναστηθεῖσα, Μητέρα τῆς Ἐκκλησίας καί Συλλυτρώτρια, ἀποξενώνοντάς τιν ταυτόχρονα ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα, στήν ὅποια, κατὰ τήν ἐκκλησιαστική διδασκαλία, ἀνήκει ὄντολογικῶς. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεομήτωρ δέν ἐξετάζεται ἀπό τή Μαριολογία ὡς διάκονος τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν τῇ ἰστορία πραγματοποιηθείσας θείας ἐνανθρωπήσεως καί σέ ἄρρηκτη σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ της ἐντός τοῦ σωτηριώδους γιά τόν ἀνθρωπο σχεδίου τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἀποτιμᾶται ἀποσπασματικῶς καί μεμονωμένως μέ ἀφετηρία τά τέσσερα μαριολογικά δόγματα, δηλαδή: α) τό περί θεομητρότητας, β) τό περί ἀειπαρθενίας, γ) τό περί Ἀσπίλου Συλλήψεως καί δ) τό περί Ἐνώμης Ἀναλήψεως, ἀλλά καί τά πρὸς ἀνακήρυξη προετοιμαζόμενα: α) περί προσωπικῆς ἀναμαρτησίας τῆς Μαρίας, β) περί τῆς πνευματικῆς Μητρότητάς της, γ) περί Συλλυτρώτριας καί δ) ὡς Βασίλισσας καί Μητρός τῆς Ἐκκλησίας, καθῶς, ὅπως τονίζει ὁ G. Söll, (*Mariologie*, σ. 2), ἡ Μαριολογία «ist nicht eine Geschichte der Mariologie als Teilstück der dogmatischen Theologie, dass diese Bezeichnung ja erst seit dem 17. Jahrhundert trägt, und noch weniger vier Mariendogmen, wie sie Papst Pius XII. bei der letzten Dogmatisierung am 1. November 1950 als mariologischen Besitzstand der katholischen Kirche ausgewiesen hat: "... Unbefleckte ... Jungfräuliche Gottesgebäerin ... in die himmlische Herrlichkeit aufgenommen worden ist "... Neben diesen hier genannten Dogmen: Gottesmutterchaft, Jungfräulichkeit, Erbsündefreiheit und leibliche Himmelaufnahme, umfasst die katholische Marienlehre noch andere, nicht dogmatisierte Wahrheiten über Maria, von denen einige vor dem Vaticanum II gerne als "reifende Dogmen" angesprochen wurden. Sie werden im folgenden nur insoweit berücksichtigt, als sie von der christlichen Tradition artikuliert wurden und die Entwicklung der eigentlichen Mariendogmen mit beeinflusst haben. Es handelt sich vor allem um die Freiheit Mariens von persönlichen Sünden, ihre geistliche Mutterchaft und die Art ihrer Mittlerschaft, in etwa auch um die von den Päpsten Pius XII. und Paul VI. verkündigten Titel Mariens als "Königin" und "Mutter der Kirche"». Βλ. ἐπ' αὐτοῦ γενικῶς καί K. Rahner, «Maria, I. In der Schrift», *LThK* 7 (1968)², στ. 26-27. S. De Fiores, «Mariologia/Marialogia», *NDM*, σ. 891-920. J. Weerda, «Mariologie», *RGG* 4 (1986)³, στ. 768-769. H. Grass, *Traktat über Mariologie*, σ. 79 ἐξ. B. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 29 ἐξ. Γι' αὐτό καί, ὅπως συμπεραίνει ὀρθῶς ἡ Α. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 28), ἡ Μαριολογία ἀποτελεῖ τό σωτηριολογικό σύμπλεγμα τῶν θεομητορικῶν ιδιοτήτων *Deipara-Mater-Socia-Corredemprix-Mater Ecclesiae-Assumpta*, τό ὅποιο ἔχει κοινή ἀρχή καί ἀπόληξη τήν *Immaculata Conceptio*, ὥστε ὅποιαδήποτε θεώρηση τῆς Θεοτόκου νά διέρχεται ἀπό αὐτό τό πεδίο. Μέ τή συγγραφή, μάλιστα, τεράστιου ἀριθμοῦ μελετῶν καί ἄρθρων, τά ὅποια βέβαια στήν συντριπτική τους πλειοψηφία ἐλέγχονται γιά τήν ἔλλειψη ἀντικειμενικότητας στήν ἀποτίμηση τῆς διδασκαλίας περί Θεοτόκου τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς, προσπαθεῖ, ἀγνοώντας τίς προϋποθέσεις τους καί μέ τήν ἐφαρμογή τῶν μαριολογικῶν καί μαριοκεντρικῶν ἀρχῶν στό ἔργο τους, νά τοὺς ὀδηγήσει στά συμπεράσματα πού ἐκείνη ἐπιθυμεῖ, παρερμηνεύοντας καί κατὰ κανόνα διαστρέφοντας τό νόημα τῶν κειμένων, προκειμένου νά κατευθύνει τήν περί αὐτοῦς ἔρευνά της σέ συγκεκριμένα συμπεράσματα, τά ὅποια, ὅμως, δέν τεκμηριώνονται στά ἔργα πού ἐξετάζονται. Καί τοῦτο, διότι, σέ ἀντίθεση μέ ὀλόκληρη τή θεομητορική πατερική παράδοση, ἡ σύνδεσή της μέ τή Χριστολογία εἶναι οὐσιαστικῶς ἀνύπαρκτη, τήν ὅποια, ὅπως παρατηρεῖται, ἡ Μαριολογία τείνει νά ὑπερπηδήσει, τοποθετοῦσα τή Θεοτόκο μεταξύ Χριστοῦ καί Ἐκκλησίας (M.-J. Nicolas, *Marie. Mère du Sauveur*, σ. 67. Ἡ παραπομπή στῆς Α. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 29), γεγονός πού σημαίνει ὅτι ἡ Μαριολογία δέν μπορεῖ νά εἶναι «προῖον τῆς πατερικῆς γραφίδος ἢ τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως τῆς ἡνωμένης εἰσέτι Ἐκκλησίας, ἀλλά μεταγενεστέρα καί ὄψιμος θεολογική ἐπεξεργασία καί παρέκκλισις ἐκ τῆς περί Θεοτόκου χριστιανικῆς πίστεως, ἥτις ἀγνοεῖ πᾶσαν προγενεστέραν παράδοσιν, ὡς οὐδέν σημαίνουσιν» (Α. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου, «Ἡ νέα Εΰα», ἐν *Χαριστήριον*, σ. 803). Γιὰ τό λόγο αὐτό καί ἡ Μαριολογία ἢ ἡ μαριολογική θεολογία εἶναι «ὀρθοδόξως ἀδιανόητα καί ἐντελῶς ἀπορριπτέα», (Α. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 33), καθῶς, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ Α. Cameron («Ἡ πρώτη λατρεία τῆς Παναγίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 3), αὐτή ὑπῆρξε κάτι ἀγνωστο στή θεολογική παράδοση τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ ὅπως σημειώνει ὁ M. M. Garijo-Guembe («Maria in der östlichen Tradition», *LebZeug* 43 (1988), σ. 42), «kann keine selbständige

καθώς σέ αυτό δέν ἀποφαίνεται ἐπί πτυχῶν μιᾶς αὐτόνομης διδασκαλίας περί τῆς Παρθένου, ἀλλά, ὁμιλώντας θεομητορικῶς, ἀναπτύσσει θεολογικῶς ἕνα σημαντικό μέρος τῆς περί Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας²²⁷.

Wahrheit in der Kirche sein». Ἀξιολογώντας την, τέλος, ἀπό προτεσταντικῆς πλευρᾶς ὁ Κ. Barth (*Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 153), τήν ἀπορρίπτει ἀναφανδόν, χαρακτηρίζοντάς την εὐθέως ὡς «Irrlehre», καθότι, ὅπως ἰσχυρίζεται, ἀντί νά διαφωτίζει τήν ἀποκεκαλυμμένη θεία ἀλήθεια, στήν πραγματικότητα τή συσκοτίζει, γι' αὐτό καί «ist eine Wucherung, d.h. eine krankhafte Bildung des theologischen Denkens». (Τούς λόγους τῆς ἀπορρίψεως ἐκτενέστερα βλ. ὅπ. παρ., σ. 157)

Σέ ἀντίθεση μέ αὐτήν, ἡ ὀρθόδοξη πατερική διδασκαλία καί ἡ ἐντός αὐτῆς ἀνήκουσα ὀργανικῶς θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, ἀκολουθοῦσα ἀπαρασαλεύτως τήν ἀπ' ἀρχῆς ἐκκλησιαστική παράδοση περί τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου, τήν κατανοεῖ ὡς Ἀειπάρθενο Θεοτόκο, Ὑπεραγία καί Παναγία ἐν σχέσει πρὸς τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τοῦ Θεοῦ καί κατὰ σάρκα Υἱό τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὡς Θεοτόκος συνιστᾷ τήν ἐγγύηση τῆς πραγματικῆς ἐνότητας θεότητας καί τῆς ἀνθρωπότητας στό πρόσωπό τοῦ Χριστοῦ (Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 31), ὡς Ἀειπάρθετος ὑπογραμμίζει τή θεότητα τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννηθέντος Χριστοῦ καί ἐνισχύει τόν ὄρο Θεοτόκος, ἐνώ ἡ ἀγιότητα καί παναγιότητά της ἀποτελεῖ κατὰ χάριν δωρεά τῆς πηγῆς της, πού εἶναι ὁ Υἱός καί Θεός της καί ἐπιβεβαιώνει τό περιεχόμενο τῶν τίτλων της ὡς Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου (Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 31-32). Ἡ ὀρθόδοξη θεομητορική διδασκαλία, δηλαδή, ἐπειδή ὡς μέρος τῆς Χριστολογίας ἐμπεριέχεται καί καλύπτει ὀλόκληρο τό ἔργο τῆς θείας Οἰκονομίας μέ σαφεῖς χριστολογικές, ἀνθρωπολογικές καί ἐκκλησιολογικές προεκτάσεις, δέν ἔχει συστηματικό, ἀλλ' ἀκραιφνῶς ἱστορικό καί θεολογικό χαρακτήρα, καθότι τό ἀντικείμενό της εἶναι ὄχι ἡ Μαρία, ἀλλά ἡ Θεοτόκος Μαρία ὡς κατὰ σάρκα Μητέρα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ ἄνθρωπος δηλαδή πού ἔζησε στήν ἱστορία, ἐντός τῆς ὁποίας ἐκδιπλώνεται τό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας, τήν κορύφωση τοῦ ὁποίου διακόνησε μέ τήν ἐξ αὐτῆς πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔργο τό ὁποῖο ξεκίνησε ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, κορυφώθηκε στήν Καινή καί βαδίζει πρὸς τήν ὀλοκλήρωσή του ἐντός τῆς Ἐκκλησίας στά ἔσχατα κατὰ τή Δευτέρα Παρουσία (πρβλ. Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 33-34), γεγονός, ὅμως, πού δέν τή συνδέει οὔτε ἔμμεσα οὔτε ἄμεσα μέ τό ἀπολυτρωτικό ἔργο τοῦ Υἱοῦ της καί Σωτήρα Χριστοῦ (Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 30). Ἔτσι οἱ Πατέρες καί ὁ ἅγ. Ἀνδρέας δέν θά μπορούσαν νά χαρακτηριστοῦν ὡς Μαριολόγοι, καθὼς δέν ὀμιλοῦν συστηματικῶς καί μεμονωμένως περί τῆς Θεοτόκου, ὡς προσώπου αὐτονομημένου ἀπό τόν Υἱό της, ἀλλ' ὡς θεολόγοι καί ποιμένες, ὁ ὅποιοι διδάσκουν περί τῆς ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας διακονίας τῆς Θεοτόκου στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, χωρίς νά προσπαθοῦν μέσῳ διανοητικῶν καί πραγματιστικῶν συλλογισμῶν νά εἰσέλθουν στό μυστηριακό βάθος τῶν γεγονότων τοῦ βίου της. Ἡ Μαριολογία, συνεπῶς, πού χρησιμοποιοῖ «rationalistisch-pragmatischen Denken» ἀνάγοντας τό μυστήριο τῆς θεομητορίας καί τήν μέ αὐτό συνδεδεμένη θεομητορική εὐσέβεια σέ «einer eigenständigen dogmatischen Betrachtung», ὀδηγεῖται συνεχῶς σέ ἕνα πρὸς τή σκέψη καί τήν πατερική διδασκαλία συμπεράσματα, ἐνώ «die orthodoxe Theologie in ihrer Dogmatik zurückhaltend; sie dokumentiert mehr ihre Fassungslosigkeit vor dem unergründlichen Mysterium und überläßt es der Frömmigkeit des betenden Volkes Gottes, das seinen Glauben in der Dichtung und Ikonographie doxologisch ausdrückt», (Α. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM, I (1996)², σ. 364. Ἐπίσης βλ. Ε. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 154 ἔξ. Ρ. Sherwood, «Byzantine Mariology», *ECQ* 14 (1962), σ. 409) μέ ἀποτέλεσμα νά κατανοεῖ ὀρθῶς τό πατερικό θεομητορικῶς θεολογεῖν.

227. Ἐπειδή, μάλιστα, ἡ σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογία κατανοεῖ μέ τόν ἴδιο τρόπο τήν πατερική θεομητορική διδασκαλία, ἡ ρωμαιοκαθολική «Μαριολογία» ὀμιλεῖ περί «ἰδιαίτερου χαρακτήρα» της. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Μ. J. Le Guillou, «Les caractères de la mariologie orthodoxe. Marie et le mystère», ἐν *Mariologie et Oecumenisme, I, Église Orthodoxe: doctrine mariale et influence sur l'Occident*, EM 19 (1962), σ. 91-121. Η. Köster, «Die Eigenart der Orthodoxen Mariologie», ἐν *Maria in Sacra Scriptura. Acta Congressus mariologici mariani in Republica Dominicana anno 1965 celebrati*, vol. VI, Roma 1967, σ. 37-56. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 379 ἔξ. Α. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 43 ἔξ.

4. Τό *status quo* τῆς περί τῆ θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἔρευνας, ἢ προβληματική τοῦ θέματος καί ἡ μέθοδος ἐργασίας.

Τό γεγονός, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ θεολογεῖ περί τῆς Θεομήτορος σέ ἄμεση ἀναφορά καί ἄρρηκτη σχέση μέ τόν κατά σάρκα Υἱό της, εἴτε ἀγνοήθηκε, εἴτε, μᾶλλον, παρακάμφθηκε καί παραθεωρήθηκε ἀπό τή μαριοκεντρικῶς κατανοοῦσα τό ἔργο του ρωμαιοκαθολική ἔρευνα, μέ συνέπεια κατά τήν ἀποτίμησή του νά καταλήξει σέ ἐντελῶς ξένα πρὸς τή σκέψη καί τή διδασκαλία του συμπεράσματα. Αὐτό ὀφείλεται πρωτίστως στήν παράβλεψη, ἀφ' ἑνός μὲν τοῦ χαρακτήρα τοῦ θεομητορικοῦ τοῦ ἔργου, τό ὁποῖο, ἂν καί ἔχει ὡς ἀφετηρία τίς ἐορτές πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, συνίσταται οὐσιαστικῶς ἀπό χριστολογικοῦ καί σωτηριολογικοῦ περιεχομένου κείμενα²²⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ στήν ἀγνόηση τῶν θεομητορικῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων πού θέτει, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν παράγοντα θεμελιώδους σημασίας γιά τήν ὀρθή κατανόηση τῆς περί τῆς Θεομήτορος διδασκαλίας του. Στήν ἀπομάκρυνση τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας ἀπό τή σκέψη τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὅμως, συνέβαλε καί τό γεγονός, ὅτι, κατά τήν ἀποτίμηση τῆς διδασκαλίας του, αὐτή περιορίστηκε σχεδόν ἀποκλειστικῶς στά ἐκδοθέντα ἀπό τόν J. P. Migne θεομητορικά του ἔργα²²⁹, τά ὁποῖα, ἐπιπλέον, δέν ἐξέτασε συνολικῶς καί σφαιρικῶς, ἀλλά ἀποσπασματικῶς κι ἐκλεκτικῶς, λαμβάνοντας ἀπό αὐτά μόνο ἐκεῖνα τά χωρία πού ἐξυπηρετοῦσαν τούς στόχους της, χωρίς νά ἀναφερθεῖ, παράλληλα, στά συμφραζόμενα ἢ σέ ἀνάλογου περιεχομένου στοιχεῖα τοῦ παρακαμφθέντος ὀριστικῶς λοιποῦ συγγραφικοῦ τοῦ ἔργου, διότι ἡ προσπάθεια ἀποτιμήσεως τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας μέ βάση ὁλόκληρο τό ἔργο του θά συνέβαλε ἀποφασιστικῶς, ὅπως θά φανεῖ παρακάτω, στήν ὀρθή κατανόηση καί ἀποτύπωση τῆς θεολογικῆς του σκέψεως, καθώς αὐτό διαφωτίζει, ἐρμηνεύει καί συμπληρώνει βασικῆς σημασίας ζητήματα, ὅπως εἶναι ὁ μὴ διαχωρισμός τῆς Μητροθέου ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα, ὅσον ἀφορᾷ τόν καθολικό χαρακτήρα τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας γιά τό ζήτημα τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως, ἢ τό καθολικό γεγονός τοῦ θανάτου, σχετικά μέ τό ζήτημα τῆς Ἐνσώμου Ἀναλήψεως.

Ἔτσι ἡ «Μαριολογία», παρά τό γεγονός ὅτι οἱ προϋποθέσεις της ἀντιτίθενται πλήρως πρὸς τίς ἀντίστοιχες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, ἀλλά καί προσκρούουν στό Χριστολογικό χαρακτήρα τοῦ θεομητορικοῦ τοῦ ἔργου, ξεκίνησε τήν ἐνασχόλησή της μέ αὐτό ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ προηγούμενου αἰώνα, θέτοντας ὡς ἀποκλειστικό σκοπό ὄχι τόσο τή διερεύνηση καί ἀντικειμενική ἀποτίμηση τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας, ὅσο, κυρίως, τήν ἐπιπλέον κατοχύρωση καί ὑπεράσπιση τῶν δύο νέων δογμάτων, ἀρχικῶς

²²⁸. Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος ἐκλαμβάνεται πάντοτε ἐκ μέρους του ὡς ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό καί, ὅπως παρατηρεῖ ἐκπληκτος ὁ ἱερός Πατήρ, «τίς οὐκ ἂν ἀγάσαιτο τήν εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀρθεῖσαν, ὡς καί Μητέρα γενέσθαι Θεοῦ· τό παραδοξότατον ὄντως καί πᾶγμα καί ἄκουσμα;», (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 C), ὥστε σέ ἀντίθεση μέ τή Μαριολογία ἢ ὀρθόδοξη δογματική θεολογία «trotz einer starken liturgischen Einbeziehung der Gottesmutter und einer ausgeprägten Ehrfurcht und Frömmigkeit die orthodoxe Dogmatik jeden Versuch einer Systematisierung des Mysteriums der Gottesgebärerin skeptisch beurteilt» A. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 364.

²²⁹. PG 97, 806 A – 913 A. 1045 C – 1109 A. 1305 A – 1329 C.

τῆς «Ἀσπίλου Συλλήψεως» (1854) καί κατόπιν τῆς «Ἐνσώμου Ἀναλήψεως» (1950). Τό ἐνδιαφέρον τῆς «Μαριολογίας», μάλιστα, ὑπῆρξε ζωηρότατο γιά τό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, καθ' ὅσον ἡ «μαριολογική» του διδασκαλία κριθῆκε τόσο ἀξιόλογη, ὥστε νά θεωρηθεῖ ὡς ἕνας ἀπό τούς σπουδαιότερους διδασκάλους της στήν Ἀνατολή²³⁰ ἢ, ὅπως τονίζεται χαρακτηριστικά, ὁ πρῶτος ἀσφαλῆς μάρτυρας καί κατ' ἐξοχήν διδάσκαλος τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως²³¹, ἀλλά καί κλασικός θεολόγος τῆς Ἐνσώμου Ἀναλήψεως²³², γεγονός πού συνετέλεσε, ὥστε νά περιληφθοῦν χωρία ἀπό τό ἔργο του στό σύνταγμα *Lumen gentium* τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου²³³, ἀλλά καί στήν παπική ἐγκύκλιο *Redemptoris Mater*²³⁴.

Ἔτσι, ἤδη ἀπό τήν πρώτη σχετική μέ τήν ἐνδεχόμενη περί ἀσπίλου συλλήψεως διδασκαλία του μελέτη τοῦ Μ. Jugie²³⁵, πού δημοσιεύθηκε τό 1910 μέ τίτλο *Saint André de Crète et l'Immaculée Conception*, προκύπτει, ὅτι ἡ μαριολογική προσπάθεια δέν ἀφορᾷ, ὅπως θά ἔπρεπε, στήν ἐξέταση τῆς διδασκαλίας του περί συλλήψεως τῆς Θεοτόκου, ἀλλά στόν ἐντοπισμό καί τήν ἀπομόνωση χωρίων ἀπό τό ἔργο του γιά τή θεμελίωση τῆς περί ἀσπίλου συλλήψεως ἐπίσημης ρωμαιοκαθολικῆς διδασκαλίας. Τίς θέσεις τοῦ Μ. Jugie, μάλιστα, πού ἐνισχύθηκαν μέ τήν παράθεση πηγαίου ὕλικου τό 1952²³⁶, υιοθέτησαν ὅλοι οἱ μετέπειτα μέ τό ἔργο του ἀσχοληθέντες Μαριολόγοι, ὅπως τό 1922 ὁ X. Le Bachelet²³⁷, τό 1926 ὁ E. Dublanchy²³⁸, τό 1935 ὁ F. S. Mueller²³⁹, τό 1938 ὁ G. Grecu²⁴⁰, τό 1949 ὁ G. Jouassard²⁴¹, τό 1950 ὁ C. Coni²⁴², τό 1952 ὁ I. Ortiz de

230. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 92-93. F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 184 καί A. Di Berardino, *Patrologia*, vol. V, σ. 166.

231. M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 129. G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique: Maternité divine, Virginité, Sainteté», *Maria* 1 (1949), σ. 146 καί O. Stiegmüller, «Andreas von Kreta (Hierosolymitanus)», *LM* 1 (1967), στ. 209.

232. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 3 καί 30.

233. «Il capitolo VIII della *Lumen gentium* del Vaticano II adduce Andrea tra i testimoni della fede della Chiesa nell'Immacolata Concezione, nella sua intercessione presso Dio a favore degli uomini e nella sua Assunzione in cielo, in anima e in corpo (LG nn.56, 59 e 62)» G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 392. Ἐπίσης βλ. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 15 καί G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 9-10.

234. A. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 293, σημ. 24 καί M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 59. Κριτική ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐν Th. Nikolaou, «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML* 6 (1994), σ. 332-333.

235. *EO* 13 (1910), σσ. 129-133.

236. Στή μελέτη του *L'Immaculée Conception dans l'Écriture Sainte et dans la tradition orientale*, Romae 1952, σ. 105-114.

237. «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 916-920.

238. «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2381 καί 2391.

239. «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 225-228.

240. *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretesem (saec. VII-VIII)*. (Dissertazione pro Laurea presso la Propaganda Fide), Roma 1938.

241. «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 146-147.

242. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*. (Dissertazione ms. pro Laurea presso la Gregoriana), Roma 1950.

Urbina²⁴³, τό 1953 ό D. Bertetto²⁴⁴, τό 1954 οι M. Gordillo²⁴⁵ και S. Gulovich²⁴⁶, τό 1958 ό F. Dvornik²⁴⁷, τό 1959 ό M. Dis Maria²⁴⁸, τό 1964 ό J. Galot²⁴⁹, τό 1968 ό A. Müller²⁵⁰, τό 1970 ό R. García²⁵¹, τό 1973 ό A. Stawrowsky²⁵², τό 1987 ό V. Fazzo²⁵³, τό 1988 ό M. O'Carrol²⁵⁴, τό 1989 οι G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola²⁵⁵, τό 1994 ό M. Seybold²⁵⁶, τό 1995 ό G. Pons Pons²⁵⁷ και τό 2002 ό M. Hauke²⁵⁸.

Παράλληλα μέ τήν προσπάθεια κατοχυρώσεως τής περί άσπίλου συλλήψεως διδασκαλίας στό έργο του, καταβλήθηκε, στό πλαίσιο τής προετοιμασίας για τή δογματοποίησή της, προσπάθεια θεμελιώσεως και τής αντίληψεως περί ένσώμου άναλήψεως. Έτσι τό 1941 ό L. Carli²⁵⁹ στή μελέτη του *La Morte e l' Assunzione di Maria Santissima nelle omelie greche dei secoli VII-VIII* συμπεριέλαβε χωρία άπό τό έργο του, επί τών όποιων ύποστήριξε ότι θεμελιώνεται σχετική διδασκαλία του άγ. Άνδρέου. Τήν προσπάθεια αύτή έπιχείρησε νά ένισχύσει και νά συστηματοποιήσει τό 1944 ό M. Jugie²⁶⁰ στην όγκώδη ειδική μελέτη του *La mort et l' assumption de la Sainte Vierge. Etude historico-doctrinale*, τά περί του άρχιεπισκόπου Κρήτης πορίσματα τής όποίας άποδέχθηκαν τό 1947 ό O. Faller²⁶¹, τό 1948 ό C. Balić²⁶², τό 1950 ό C. Coni²⁶³, τό 1952 ό C. Feckes²⁶⁴, τό 1964 ό J. Galot²⁶⁵, τό 1970 ό R. García²⁶⁶, τό 1987 ό V. Fazzo²⁶⁷, τό

243. *Die Marienkunde in der Patristik des Ostens*, σ. 114

244. *Maria Immacolata. Il domma della concezione immacolata di Maria nel centenario della sua definizione 1854-8 Dicembre 1954*, Torino 1953, σ. 190-191.

245. *Mariologia Orientalis*, σ. 110.

246. «The Immaculate Conception of the blessed Virgin in the Eastern Ecclesiastical Tradition», *Marien Studies* 5 (1954), σ. 147 έξ.

247. *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 93-95.

248. «Maria negli scritti dei primi dodici secoli», *ETM*, σ. 55.

249. «L' Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 54-55 και 90-91.

250. «Maria.II.Dogmengeschichte», *LThK* 7 (1968)², στ. 29.

251. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 5-28.

252. «La Sainte Vierge. La doctrine de l'Immaculée Conception des Églises Catholique et Orthodoxe», *Marianum* 35 (1973), σ. 49-50.

253. *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, Roma 1987.

254. «Andrew of Crete», *TEBM*, σ. 25.

255. *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 392.

256. «Unbeflekte Empfängnis. I. Dogmatik», *ML* 6 (1994), σ. 520-521.

257. *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 10-12

258. «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 58-59.

259. *Romae* 1941, σ. 71 έξ.

260. [ST 114], *Città del Vaticano* 1944, σ. 234-245.

261. *De priorium saeculorum silentio circa Assumptionem Beatae Mariae Virginis*, *Romae* 1946, σ. 14-18.

262. *Testimonia de Assumptione Beatae Virginis Mariae ex omnibus saeculis, vol. I.*, *Romae* 1948, σ. 85 έξ.

263. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*. (Dissertazione ms. pro Laurea presso la Gregoriana), *Roma* 1950.

264. «Die Gnadenausstattung Mariens», έν P. Sträter (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952², σ. 101-179.

265. «Le mystère de l' Assomption», *Maria* 7 (1964), σ. 200-201.

266. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 29-52.

267. *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, Roma 1987.

1989 οί G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – Di Nola²⁶⁸, τό 1995 ό G. Pons Pons²⁶⁹ καί τό 1998 ό B. E. Daley²⁷⁰.

Τήν παραπάνω εξέταση τῶν ἐπί μέρους μαριολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἐπεδίωξε νά ἐνισχύσει περισσότερο ἢ σχεδόν παράλληλα ἀναληφθεῖσα προσπάθεια ἀποτιμήσεως τῆς «μαριολογικῆς» του διδασκαλίας μέ τή σύνθεση στή Ρώμη δύο, ἀνέκδοτων ἀκόμη, διδακτορικῶν διατριβῶν· ἡ πρώτη τό ἔτος 1938 ἀπό τόν G. Grecu²⁷¹ μέ τίτλο *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem (saec. VII-VIII)* καί ἡ δεύτερη τό 1950 ἀπό τόν C. Coni²⁷² μέ τίτλο *La Mariologia di S. Andrea di Creta*. Οἱ μελέτες αὐτές, ὅμως, ἀκολουθώντας τό κλασικό σχῆμα τῆς μαριολογικῆς μεθόδου, ἐπιδόθηκαν περισσότερο στήν ἐνίσχυση τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ M. Jugie, μέ τήν προσπάθεια ἀνευρέσεως καί προσφορᾶς νέων στοιχείων γιά τήν κατοχύρωση τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θέσεων, γι' αὐτό καί δέν ἐπεδίωξαν νά διερευνήσουν ὁλόκληρο τό φάσμα τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς. Τόσο ἡ μελέτη τοῦ G. Grecu, ὅσο κι ἐκείνη τοῦ C. Coni — ἡ ὁποία εἶναι μὲν πληρέστερη, ὅμως δέν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν αὐτήν τοῦ Grecu — ὄχι μόνο δέν ἀποτιμοῦν σφαιρικῶς καί ἀντικειμενικῶς τή θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, ἀλλά, ἐκκινώντας ἀπό τίς ἀναφερθεῖσες παγιωμένες μαριολογικές προϋποθέσεις καί ἀρχές, ὑποτάσσουν κυριολεκτικῶς τίς θέσεις τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς στήν προσπάθεια κατοχυρώσεως τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεομητορικῶν δογμάτων καί ἀντιλήψεων. Ἔτσι, χωρὶς νά συνδέουν οὐσιαστικά τή Θεομήτορα μέ τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁷³, ἐκκινοῦν καί οἱ δύο ἀπό τήν εξέταση τῆς ἐκλογῆς, τῆς δαυϊδικῆς καταγωγῆς καί τῶν προτυπώσεων τῆς Παρθένου στήν Παλαιά Διαθήκη²⁷⁴, προκειμένου νά θεμελιώσουν στή συνέχεια ἐπ' αὐτῶν τήν ἄσπιλο σύλληψη (*Immacolata Concezione*)²⁷⁵, γιά νά ἀναφερθοῦν ἀκολουθῶς στή θεία μητρότητα (*Maternita Divina*)²⁷⁶, τό θάνατο καί τήν ἔνσωμη ἀνάληψη (*Morte e Assunzione*)²⁷⁷, καί τέλος στή διδασκαλία περί τῆς Μαρίας ὡς Μεσίτριας (*Maria Mediatrix*), δηλαδή Συλλυτρώτριας²⁷⁸. Μέ τήν ἀποσπασματική εξέταση τῶν κειμένων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, τήν ἔνταξή τους στό παραπάνω μαριοκεντικό σχῆμα καί τή θεώρησή τους ὑπό τίς παγιωμένες μαριο-

268. *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 392-393.

269. *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 15-16.

270. *On the Dormition of Mary. Early Patristic Homilies*, σ. 17-18.

271. *Dissertatio ad Lauream assequendam, Romae* 1938.

272. *Dissertazione ms. Pro Laurea presso la Gregoriana, Roma* 1950.

273. Γιά νά κατανοηθεῖ καλύτερα ὁ μαριοκεντρικός χαρακτήρας τῶν ἐν λόγω μελετῶν, ἀρκεῖ νά σημειωθεῖ, ὅτι ἡ σχέση τῆς Θεοτόκου μέ τόν κατά σάρκα Υἱό της ἐξετάζεται εἰδικῶς ἀπό τόν C. Coni μόνο σέ τρεῖς σελίδες τοῦ ἔργου του, μέ τίτλο «*Maria e Dio figlio*» *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 196-198.

274. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 16 ἐξ. καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 32 ἐξ.

275. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 74 ἐξ. καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 120 ἐξ.

276. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 41 ἐξ. καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 174 ἐξ.

277. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 205 ἐξ.

278. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 239 ἐξ.

λογικές προϋποθέσεις, όμως, απομακρύνονται έντελώς από τή σκέψη του καί καταλήγουν σέ ξένα πρός αὐτήν καί μή συμβατά μέ τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου του συμπεράσματα, πρᾶγμα πού αποδυναμώνει τήν ἐγκυρότητά τους, ἀκυρώνει τήν ἀξιοπιστία τους καί ἐκμηδενίζει οὐσιαστικά τή χρησιμότητά τους.

Πρέπει νά ὑπογραμμιστεῖ, ἐπίσης, τό γεγονός, ὅτι οἱ ἀνωτέρω μελέτες παρέμειναν σχεδόν ἄγνωστες²⁷⁹ στή μετέπειτα μαριολογική ἔρευνα, καθότι οὐδεμία ἀναφορά γίνεται σ' αὐτές σέ μεταγενέστερα ἄρθρα λεξικῶν ἢ ἐγκυκλοπαιδειῶν, ἢ στό μοναδικό εἰδικό περί ἀσπίλου συλλήψεως καί ἐνσώμου ἀναλήψεως διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἐκτενές ἄρθρο τοῦ R. García²⁸⁰ μέ τίτλο *Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos*, πού δημοσιεύθηκε τό 1970 καί ἀποτελεῖ τήν τελευταία σημαντική μαριολογική μελέτη γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἱεράρχου. Σ' αὐτό, χωρίς νά προσφέρεται κανένα νέο στοιχεῖο ἀπό τό ἔργο του, προβάλλεται ἐσφαλμένως ὡς κατ' ἐξοχήν διδάσκαλος τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καί κλασικός θεολόγος τῆς ἐνσώμου ἀναλήψεως, ἀποψη τήν ὁποία ἀποδέχεται καί ὁ F. De Paula Solá²⁸¹ στό ἄρθρο του μέ τίτλο *La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno* κατά τό ἔτος 1971. Ὁ F. De Paula Solá ἀναφέρεται, ὅμως, ἀκροθιγῶς στή Θεομήτορα, καθώς ἔχει ὡς κύριο στόχο τήν ἀνεύρεση στοιχείων, προκειμένου νά συνθέσει εἰδική γιά τό μνήστορα διδασκαλία.

Ἐκτοτε κι ἐπειδή θεωρήθηκε πλέον ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς²⁸² τό ζήτημα τῆς «μαριολογικῆς» διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ὡς λελυμένο, τό ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν ἐστίαστηκε σέ μεταφράσεις τῶν ὁμιλιῶν του, τῶν ὁποίων προτάσσονται σύντομες εἰσαγωγές, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται τά ἤδη ἀποκρυσταλλωμένα περί τή διδασκαλία του συμπεράσματα. Ἔτσι, μετά τό ἄρθρο του R. García, δημοσιεύθηκαν τρεῖς μεταφράσεις στήν ἰταλική, ἢ πρώτη (μόνο στίς ὁμιλίες στήν Κοίμηση) τό 1976 ἀπό τό M. De Rosa²⁸³, ἡ δεύτερη τό 1987 ἀπό τό V. Fazzo²⁸⁴ καί ἡ τρίτη τό 1989 ἀπό τούς G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola²⁸⁵, μία στήν ἰσπανική τό 1995 ἀπό τόν G. Pons Pons²⁸⁶ καί, τέλος, ἡ μετάφραση τῶν ὁμιλιῶν στήν Κοίμηση τό 1998 ἀπό τόν B. E. Daley²⁸⁷ στήν ἀγγλική γλῶσσα.

279. Τή μόνη ἀναφορά πού διαπιστώσαμε σ' αὐτές εἶναι ἡ παράθεσή τους στή βιβλιογραφία τῆς εἰσαγωγῆς πρὶν ἀπό τή μετάφραση τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἀπό τούς G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola, *Andrea di Creta*, *TMPM* II (1989), σ. 392 ἐξ.

280. *Studium* 10 (1970), σ. 3-52.

281. *EJ* 25 (1971), σ. 183-195.

282. Τό γεγονός αὐτό ἀποτυπώνεται σέ λήμματα λεξικῶν κυρίως, ὅπως αὐτά τῶν O. Stiegmüller, «Andreas von Kreta (Hierosolymitanus)», *LM* 1 (1967), στ. 209-211 καί F. L. Cross – E. A. Livingstone, «Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary», *The Oxford Dictionary of the Christian Church* 1 (1997³), σ. 821. Τή μαριολογική θέση περί τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἀποδέχονται σέ ἄρθρα τους καί μή θεολόγοι ἐρευνητές, ὅπως ὁ A. Kazhdan, «Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazhdan – A. M. Talbot, vol. I, New York-Oxford 1991, σ. 93.

283. *La Dormizione vitale della Madonna. Panegirici di S. Teodoro Studita, S. Germano di Constantinopoli, Pseudo-Modesto, Theotèknos, S. Andrea di Creta e S. Giovanni Damasceno*, Atessa 1976, σ. 81-132.

284. *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, Roma 1987 (1996²). Οἱ παραπομπές στή μελέτη μας προέρχονται ἀπό τήν ἐπανέκδοση τοῦ 1996.

285. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 392.

286. *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 18-21.

287. *On the Dormition of Mary. Early Patristic Homilies*, New York 1998, σ. 15-18 καί 103-152.

Από τήν πλευρά τής ὀρθόδοξης θεολογίας, παρά τήν ἀνωτέρω περιγραφείσα εὐρύτατη ἐνασχόληση τῆς «Μαριολογίας», ἀλλά καί γενικότερα τήν ἀπουσία εἰδικῆς μελέτης γιά τή θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, δέν ἐκδηλώθηκε ἕως σήμερα ἐνδιαφέρον γιά ἀνάληψη προσπάθειας συνολικῆς διερευνήσεως καί ἀποτιμῆσεως τῆς²⁸⁸. Ἡ ἀναφορά στή θεομητορική του μαρτυρία ξεκίνησε οὐσιαστικῶς μετά τήν ἀνακήρυξη τῆς Ἐνσώμου Ἀναλήψεως σέ δόγμα²⁸⁹, περιοριζόμενη σχεδόν ἀποκλειστικῶς σέ ἀπλές παραπομπές στά θεομητορικά του κείμενα, μέ πρῶτο τό ἄρθρο τοῦ D. Staniloae ὑπό τόν τίτλο *Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici* τό 1950²⁹⁰, ὅπου ἐπιχειρεῖται, μεταξύ τῶν ἄλλων, καί μέ βάση τή μαρτυρία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἡ ἀνασκευῆ τοῦ ἀρτιφανοῦς τότε ρωμαιοκαθολικοῦ δόγματος. Οἱ θεομητορικές μελέτες τοῦ Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου τό 1957²⁹¹ καί τό 1966²⁹² ἐπίσης παραπέμπουν στό ἔργο του, ἐνῶ τό 1964 ὁ C. Papadakis²⁹³ στήν ἀδημοσίευτη διδακτορική του διατριβή γιά τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τοποθετεῖ ὀρθῶς τή θεομητορική ἐντός τῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. Ὁ ἐν λόγω ἐρευνητής, ὅμως, ἀναφέρεται ἐξαιρετικά σύντομα στή Θεομήτορα, χωρίς νά ἐξετάζει ἔστω καί ἀκροθιγῶς ὅλες τίς πτυχές τῆς διδασκαλίας του, περιοριζόμενος κυρίως στόν τονισμό τῆς ἀντιθέσεώς της μέ τή μαριολογική θέση περί ὑπάρξεως σ' αὐτό διδασκαλίας περί ἀσπίλου συλλήψεως καί ἐνσώμου ἀναλήψεως. Ἀναφορά στή θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς γίνεται κατὰ τό ἔτος 1990 ἀπό τόν A. Kniazeff²⁹⁴, καθὼς ἐπίσης καί στήν ἱστοριοδογματικοῦ χαρακτήρα

288. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἀπουσία εἰδικῶν μελετῶν γιά τή θεομητορική διδασκαλία τῶν ἀνατολικῶν Πατέρων ἀπό ὀρθόδοξου πλευρᾶς εἶναι σχεδόν γενική, καθὼς συνδέεται μέ τήν ὀρθή θέση, ὅτι τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐξετάζεται ὡς τμήμα τῆς περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, ὥστε νά μὴν αὐτονομεῖται ὡς ἀντικείμενο. Βεβαίως αὐτό μπορεῖ νά διασφαλιστεῖ, ὅταν ἡ περὶ Θεοτόκου διδασκαλία ἐξεταστεῖ σέ ἄρρηκτη σχέση μέ τό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἐντός τῆς σωτήριας Οἰκονομίας, καθὼς σήμερα θεωρεῖται ἄκρως ἀναγκαῖα ἡ ἐξέταση τῆς περὶ τοῦ προσώπου τῆς διδασκαλίας στό ἔργο καθενὸς ἀπὸ τοὺς Πατέρες (Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 9). Βλ. καί Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέση τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾶ πρὸς τήν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 219). Καί τοῦτο, διότι ἡ συγκροτημένη ἔρευνα τῆς πατερικῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας ἔχει ὡς σκοπό: α) νά κατανοηθεῖ πληρέστερα ἡ ἐκκλησιαστική διδασκαλία περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, β) νά ἐκτεθεῖ ὀρθῶς ἡ περὶ τῆς Θεομήτορος διδασκαλία, γ) νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ὑπερβάσεις καί παρερμηνεῖες τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Μαριολογίας, δ) νά συμβάλει μέ τὰ συμπεράσματά της στήν εὐδόωση τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου (Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 34-35) καί ε) σέ ἀναφορὰ μέ τή θεολογία καί τήν ἀνθρωπολογία πρὸς τήν Παναγία, νά τονίσει τή μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας στή σημερινή κοινωνία. Βλ. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 613.

289. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἑορτολογικῆ περὶ Θεοτόκου μαρτυρία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἀξιοποιήθηκε καί παλαιότερα ἀπὸ ἐρευνητές, ὅπως οἱ Ἱ. Ράμφορ καί Μ. Σιώτης, ἀλλά καί πρόσφατα ἀπὸ τό Γ. Ν. Φίλια.

290. *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 559-609.

291. *Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος κατὰ τήν Ὀρθόδοξον Πίστιν*, Θεσσαλονίκη 1957.

292. «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἀγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 677.

293. *Saint André de Crète. Son témoignage sur la mystère du Christ dans la spiritualité chrétienne. Étude sur son œuvre oratoire et poétique*, [Thèse], Strasburg 1964, σ. 56-71. Ὁ C. Papadakis, πού συνέθεσε τή διατριβή του τό 1964 καί τήν ὑπέβαλε στή Ρωμαιοκαθολικὴ Θεολογικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου, δέν γνώριζε, ἐπίσης, τίς διατριβές τῶν G. Grecu καί C. Coni.

294. *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, Paris 1990, σ. 118-120.

δημοσιευθείσα όγκώδη διδακτορική διατριβή τής Ά. Σπουρλάκου-Εύτυχιάδου²⁹⁵, όπου παρατίθεται σποραδικώς, μεταξύ τών άλλων, καί ή μαρτυρία του άρχιεπισκόπου Κρήτης, μέ σκοπό τήν ανάδειξη, έν αντιθέσει πρός τήν περί άσπίλου συλλήψεως διδασκαλία, τής φύσεως καί του χαρακτήρα τής πατερικώς έννοούμενης κατά χάριν άγιότητας τής Θεοτόκου Μαρίας. Αυτό συμβαίνει καί στήν κατά τό έτος 1994 όλοκληρωθείσα άδημοσίευτη, επίσης ιστορικοδογματικού χαρακτήρα, διατριβή του Χρ. Κοντάκη²⁹⁶ μέ θέμα τή διδασκαλία τών Πατέρων περί Θεοτόκου καί τής πρός αυτήν όφειλόμενης τιμής. Κατά τό ίδιο έτος²⁹⁷, στό πλαίσιο τής έξετάσεως τής διδασκαλίας περί σχετικής άναμαρτησίας τής Θεοτόκου, παραπέμπει στή διδασκαλία του ιεροϋ Πατρός καί ό Θ. Νικολάου. Τό 1995 ό Θ. Ζήσης²⁹⁸ άναφέρθηκε μέ άρθρο του σύντομα καί στή θεομητορική διδασκαλία του άγ. Άνδρέου, τήν όποία θεωρεί ένδιαφέρουσα καί ύποστηρίζει ότι ή μαριολογική προσπάθεια δέν δικαιώνεται από τά κείμενά του, όπως επίσης καί τό 1998 στή διατριβή τής ή Ε. Γιούλτση²⁹⁹, πού έξέτασε τήν Παναγία ως πρότυπο πνευματικής τελειώσεως, ένω τό 2000 ό Ά. Β. Γλάρος³⁰⁰, στή διδακτορική του διατριβή μέ θέμα τά παιδαγωγικά στοιχεία του Μεγάλου Κανόνος, άναφέρθηκε στή «Θεοτοκολογία» τών τροπαρίων του σέ ειδική παράγραφο, θεωρώντας την ως σημαντικό δογματικό παιδαγωγικό στοιχείο. Η τελευταία γνωστή προσπάθεια άναφορās στή θεομητορική διδασκαλία του ιεροϋ Πατρός είναι ή κατά τό έτος 2005 δημοσιευθείσα σύντομη άνακοίνωση του Ά. Ί. Καλαμάτα³⁰¹ μέ τίτλο *Η θεολογική διδασκαλία του άγίου Άνδρέου Κρήτης*, οι έλάχιστες άναφορές τής όποίας στό έργο του τής προσδίδουν περισσότερο χαρακτήρα δοκιμίου περί Θεοτόκου, παρά, έστω καί σύντομης, έκθέσεως τής θεομητορικής διδασκαλίας του πρωθιεράρχου τής Κρήτης.

Έκ τών άνωτέρω καθίσταται πρόδηλο συνεπώς, ότι, τόσο από τήν έτερόδοξη όσο καί από τήν όρθόδοξη θεολογία καί έρευνα, άπουσιάζει έως σήμερα ειδική μελέτη, ή όποία νά άποτιμā συνολικώς τή θεομητορική διδασκαλία του ιεροϋ Πατρός στό χριστολογικό της πλαίσιο, δηλαδή τή διακονία τής Θεοτόκου στό μυστήριο τής θείας Οικονομίας. Τό κενό αυτό προτίθεται νά καλύψει ή παρούσα διατριβή, ή όποία έχει ως κύριο σκοπό νά διερευνήσει, νά αναλύσει, νά έρμηνεύσει καί νά άξιολογήσει τά στοιχεία πού περιέχονται στό έργο του καί σκιαγραφούν τή θεομητορική διακονία στήν έπιτέλεση τής ένανθρωπήσεως του Λόγου του Θεοϋ καί τήν πραγμάτωση του μυστηρίου τής σωτηριώδους θείας Οικονομίας, γιά τήν έπίτευξή του όποίου λαμβάνεται ύπ' όψιν όλοκληρο τό συγγραφικό του έργο, ένω γιά τή διαπραγμάτευση του θέματος άκολουθείται

295. *Η Παναγία Θεοτόκος τύπος χριστιανικής άγιότητας. Συμβολή εις τήν όρθόδοξον τοποθέτησιν έναντι τής ρωμαιοκαθολικής Άσπίλου Συλλήψεως καί τών συναφών ταύτη δογμάτων*, Διατριβή επί διδακτορία, Άθήνα 1990.

296. *Η διδασκαλία τών Πατέρων περί τής Ύπεραγίας Θεοτόκου καί τής όφειλομένης πρός αυτήν τιμής*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1994.

297. Th. Nikolaou, «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML* 6 (1994), σ. 332-333.

298. «Άνδρέας Κρήτης, Ίεροσολυμίτης (660-740). Περί τής ζωής καί του έργου του», *ΕΕΘΣΠΘ/ ΤΠ* 4 (1995), σ. 17-18.

299. *Η Παναγία πρότυπο πνευματικής τελειώσεως*, Διατριβή επί διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1998.

300. *Θεία Παιδαγωγία. Παιδαγωγικά στοιχεία στό Μεγάλο Κανόνα του Άνδρέα Κρήτης*, Διδακτορική διατριβή, Άθήνα 2000, σ. 105-114.

301. Έν Άγιος Άνδρέας, σ. 223-235.

ή ιστοριογραμματολογική σέ συνδυασμό μέ τήν αναλυτική καί ἐρμηνευτική θεολογική μέθοδο³⁰². Ἔτσι, μέ τήν προηγηθεῖσα ἔρευνα τοῦ βίου καί τοῦ ἔργου του, καθώς καί τήν ἀκολουθοῦσα τῆς θεολογικῆς του διδασκαλίας³⁰³ καταβάλλεται προσπάθεια σφαιρικῆς προσεγγίσεως τοῦ ὑπό ἔρευνα ἀντικειμένου, ἔχοντας ὡς γνώμονα γι' αὐτό τήν πορεία τῆς σκέψεως τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὅπως αὐτή ἀποτυπώνεται στά ἔργα του, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν, παράλληλα, καί ὅλες τίς πληροφορίες τῶν πηγῶν τοῦ βίου καί τῆς ἐποχῆς του. Ἐπειδή δέ ἡ παροῦσα μελέτη ἔχει ὡς κύρια ἀποστολή τή λεπτομερή καί πλήρη παρουσίαση, ἐρμηνεία καί ἀποτύπωση τῆς θεομητορικῆς του σκέψεως, ἀλλά καί τήν ἀνάδειξη τῆς ιδιαίτερης συμβολῆς του στή διατύπωση τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, κατά τή διαπραγματέυση τῶν ἐπί μέρους ζητημάτων διατηροῦνται ἐντός τοῦ κειμένου ἀρκετά αὐτόσημα χωρία, ἐνῶ ἀποφεύγεται, πλὴν ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων, ἡ συζήτηση προβλημάτων τῆς ἔρευνας μέσα σ' αὐτό, ἔργο τό ὁποῖο γίνεται κατά τρόπο λεπτομερή καί ἐξαντλητικό στίς ὑποσημειώσεις, προκειμένου νά μή διασπᾶται ἡ παρακολούθηση τοῦ εἰρμού τῆς σκέψεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. Ἡ μέθοδος αὐτή προκρίθηκε, διότι θεωρήθηκε ἀπαραίτητη ἡ προσφορά τῆς διδασκαλίας του μέ ὅσο τό δυνατόν πληρέστερο, ἀμεσότερο καί ρεαλιστικότερο τρόπο, μέ σκοπό τή βαθύτερη καί οὐσιαστικότερη κατανόηση ἐκ μέρους τῆς ἔρευνας, τῆς δομῆς καί τοῦ περιεχομένου τῆς θεομητορικῆς του σκέψεως, μέ σκοπό τή διαπίστωση καί ἀποτύπωση τῆς συμβολῆς του στόν ἐμπλουτισμό τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας. Γι' αὐτό καί ἀπό μεθοδολογικῆς ἀπόψεως καταβλήθηκε προσπάθεια νά ἀκολουθηθεῖ, κατά τό δυνατόν, ἡ πορεία τήν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ ἱερός Πατήρ ἐπιλέγει καί ὑπο-

302. Ἀντιθέτως, ὁ μαριολογικῶς διερευνῶν τή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός G. Grecu (*Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 15) δηλώνει ὅτι ἡ μέθοδος μέ τήν ὁποία θά ἐργαστεῖ εἶναι ἡ «analytico-synthica».

303. Καί τοῦτο, διότι ὡς κύριο ἔργο τῆς Πατρολογίας ἀπό τό Σ. Γ. Παπαδοπόπουλο (*Πατρολογία*, Α', σ. 82) θεωρεῖται «ἡ θεολογική ἐρμηνεία καί ἀξιολόγηση τῆς ιδιαίτερης προσφορᾶς ἐνός συγγραφέα», καθώς, ὅπως τονίζει: «Ἐάν παῦσει νά εἶναι θεολογικός ὁ χαρακτήρας τῆς Πατρολογίας, τότε ἡ ἴδια χάνει τήν ταυτότητά της, τόν προσανατολισμό της, δηλαδή ἐκκοσμικεύεται, γίνεται θύραθεν ἐπιστήμη μέ πλήρη ἀδυναμία νά ἐρμηνεύσει θεολογικά τά ἐπιτεύγματα τῶν Πατέρων». Γιὰ τό ἀπαραίτητο τῆς ἐκ μέρους τῆς Πατρολογίας ἐξετάσεως τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων βλ. ἐπίσης Β. Altaner – Α. Stuiber, *Patrologie*, σ. 4-6. J. Quasten, *Patrology, I, The Beginning of Patristic Literature*, Utrecht/Antwerp 1966⁴, σ. 1. Ἡ Δ. Μουτσούλα, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Πατρολογία*, σ. 7 ἐξ. καί ἰδιαιτέρως 11 ἐξ. Ρ. Siniscalco, «Patristica, patrologia e letteratura cristiana antica ieri e oggi. Postille storiche e metodologiche», *Augustinianum* 20 (1980), σ. 383 ἐξ. G. Peters, *Lire les Pères de l'Église. Cours de Patrologie*, Paris 1981, σ. 2. C. Corsato, «L'insegnamento dei Padri della Chiesa nell'ambito delle discipline teologiche: una memoria feconda di futuro», *Seminarium N.S* 30 (1990), σ. 465 ἐξ. E. Dal Covolo, «Sulla natura degli studi patristici e i loro obiettivi», ἐν E. Dal Covolo – Α. Μ. Triacca (a cura di), *Lo studio dei Padri della Chiesa oggi*, Roma 1991, σ. 7-8. Α.-G. Hamman, «Pour un aggiornamento des manuels de Patrologie et de Patristique», ἐν *Études Patristiques. Méthodologie, Liturgie, Histoire, Théologie*, [Théologie Historique 85], Paris 1991, σ. 31. Τοῦ Αὐτοῦ, «Patrology-Patristics», *EECh* II (1992), σ. 654 καί 656. E. Mühlenberg, «Patristik», *TRE* 16 (1996), στ. 97. S. Döpp – W. Geerlings, «Vorwort», ἐν *LACL*, σ. VIII. Δ. Γ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στή σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 5-6 καί Ρ. Siniscalco, «Patrologia e Patristica», ἐν *LP*, σ. 965. Γιὰ τή σχέση Πατρολογίας καί περι Θεοτόκου διδασκαλίας βλ. δειγματοληπτικῶς ἐν E. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1044-1080. J. Ibañez, «Maria na Patristica», *Theologica* 9 (1974), σ. 9-58. D. Fernandez, «Marie (Vierge), II. La Spirtualité mariale chez les Pères de l'Église», *DSp* 10 (1977), στ. 423-440. G. Söll, «Maria, Madre di Gesù», *DPAC* II (1984), στ. 2104-2111. E. Peretto, «Mariologia Patristica», *CIPQ*, σ. 697-756 καί Μ. Maritano, «Maria nei Padri della Chiesa», ἐν *LP*, σ. 838-846.

δεικνύει μέσω του έργου του για την έκθεση της διδασκαλίας του, ή όποια, φρονούμε, ότι αποτυπώνεται έπαρκώς στον πίνακα των περιεχομένων της μελέτης³⁰⁴, όπου, καθώς θεωρούμε, σκιαγραφείται πλήρως και σαφώς η προσπάθειά του να όμιλήσει περί της παρουσίας και της διακονίας της Θεοτόκου έντός του ιστορικώς εξέλισσομένου και έν χρόνω πραγματοποιούμενου, μέ τή συμμετοχή της στην κορύφωσή του, μυστηρίου της περί τόν άνθρωπο σωτηριώδους Οικονομίας του Θεού.

Έτσι ή παρούσα μελέτη συγκροτείται από την είσαγωγή και τά τέσσερα κεφάλαια πού άκολουθούν. Στην είσαγωγή έξετάζεται, έπειτα από σύντομη έκθεση της βιογραφίας του, όλόκληρο τό φάσμα της σχέσεως του άγ. Άνδρέου μέ τή Θεοτόκο, καθώς καταβάλλεται προσπάθεια νά κατανοηθούν, μέσω της έξετάσεως των στοιχείων των πηγών αλλά και των συνθηκών του θεολογικού και ιστορικού του περιβάλλοντος, τά γενεσιουργά αίτια συγκροτήσεως του έκτενοϋς και πλούσιου θεομητορικού του έργου. Κατόπιν αναλύεται ό Χριστολογικός χαρακτήρας του έργου του, προκειμένου νά προσανατολιστεί όρθως ή πορεία της έρευνας σ' αυτό, αλλά και νά τονιστεί ή ουσιώδης διάσταση πού ύφίσταται μέ την προς έντελως διαφορετική κατεύθυνση κινούμενη ρωμαιοκαθολική μαριολογική περί τό έργο του έρευνα, ή όποια, στό πλαίσιο της παρουσιάσεως του *status quo* της περί τή θεομητορική διδασκαλία του έρευνας, παρατίθεται λεπτομερώς μαζί μέ την ύπάρχουσα λοιπή.

Τό πρώτο κεφάλαιο άποτελεί την έρμηνευτική κλειδα για την κατανόηση των λοιπών, έφ' όσον σ' αυτό καταβάλλεται προσπάθεια νά διερευνηθούν και νά αναλυθούν λεπτομερώς οι θεολογικές προϋποθέσεις πού θέτει ό ιερός Πατήρ για την όρθή προσέγγιση του μυστηρίου της Θεοτόκου, μέ τόν ιδιαίτερο τρόπο του θεολογεϊν περί του προσώπου της άρχικως και κατόπιν μέ την άρρηκτη σύνδεσή της μέ τόν κατά σάρκα Υίο της Ίησοϋ Χριστό, καθώς και μέ την κατανόησή της ως φυσικού ανθρώπου, ή όποια δέν διαχωρίζεται από τή λοιπή άνθρωπότητα. Η έφαρμογή των προϋποθέσεων αυτών, μάλιστα, διασφαλίζει την όρθή άποτίμηση της παρουσίας και της διακονίας της στά ύπόλοιπα κεφάλαια, όπου ή θεομητορική της διακονία έξετάζεται έντός των τριών σταδίων έκδιπλώσεως του μυστηρίου της θείας Οικονομίας, δηλαδή, της Παλαιάς Διαθήκης, της Καινής Διαθήκης και της Έκκλησίας.

Στό δεύτερο κεφάλαιο, τό όποιο στηρίζεται κυρίως στις όμιλίες στη Γέννηση και άφορά τό στάδιο της Παλαιάς Διαθήκης, διερευνάται ή προετοιμασία της Παρθένου για τή διακονία του μυστηρίου της θείας Οικονομίας, γι' αυτό κι έξετάζονται υπό Χριστολογικό πρίσμα και προοπτική ή προαιώνια έκλογή της, ή δαυϊδική της καταγωγή και ή θέση της έντός των μεσσιανικών προφητειών της Παλαιάς Διαθήκης, οι προτυπώσεις της ως Θεοτόκου, ή μεσσιανική τυπολογία Εϋα-Μαρία, ή διακονία των γεννητόρων της

304. Ο πίνακας των περιεχομένων, δηλαδή, καταρτίστηκε σύμφωνα μέ την παραγωγική μέθοδο, κατά την όποια τά κεφάλαια και οι παράγραφοι της μελέτης διαμορφώθηκαν μέ βάση τή διαίρεση του ύλικου της άποδελτιώσεως των πηγών. Έπ' αυτού βλ. Θ. Ν. Ζήση, *Έπιστημονική Τεχνογραφία. Πώς γράφεται μία έπιστημονική έργασία*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 51-54. Ήλ. Α. Βουλγαράκη, *Πρακτική της έπιστημονικής έρευνας. Μαθήματα για τούς φοιτητές του Τμήματος Ποιμαντικής*, (Αθήνα) 1984, σ. 33-34 και Ι. Καραγιαννόπουλου, *Είσαγωγή στην τεχνική της έπιστημονικής ιστορικής έργασίας*, Θεσσαλονίκη 1993³, σ. 44 έξ.

Ἰωακείμ καί Ἄννης μέ ἀνάλυση τοῦ θεολογικοῦ νοήματος τῆς στειρώσεώς τους, ἡ φυσική σύλληψη καί γέννησή της, ἡ εἴσοδος καί παραμονή της στό Ναό, καθώς καί ἡ μνηστεία της, ἀλλά καί ἡ θέση τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ στό μυστήριο, μέ εἰδική ἀναφορά στό Χριστολογικό χαρακτήρα τῆς γενεαλογίας του.

Τό τρίτο κεφάλαιο ἔχει ὡς βάση κυρίως τίς ὁμιλίες στόν Εὐαγγελισμό καί τήν Γέννηση τοῦ Κυρίου καί ἀναφέρεται στό στάδιο τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπου φανερώνεται πραγματοποιούμενο τό μυστήριο τῆς σωτηρίου Οἰκονομίας μέ τή θεία ἐνανθρώπηση, καθότι ὁ εὐαγγελισμός τῆς Παρθένου κατανοεῖται ὡς ἡ ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἄσπορος σύλληψη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στή μήτρα της, γεγονός πού σηματοδοτεῖ τήν ἐπίτευξη τοῦ κεντρικοῦ γεγονότος του, πού εἶναι ἡ ἐνανθρώπησή του. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ἀναδείχθηκε, ὡς κατά σάρκα Μητέρα του, ἀληθῆς Θεοτόκος καί ψυχοσωματικῶς Ἀειπαρθενος, τίτλοι πού προβάλλονται στό ἔργο τοῦ Ἱεροσολυμίτου ιεράρχου ὡς ἀκραιφνῶς χριστολογικοί, καθώς ἀποτελοῦν διηνεκῆ ἐγγύηση καί πιστοποίηση τῆς πραγματικότητας τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Στό τέταρτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ παρουσία καί ἡ διακονία τῆς Θεοτόκου στήν Ἐκκλησία, ἐντός τῆς ὁποίας ἐπιτελεῖται τό μυστήριο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας της καί τῆς σωτηρίας τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητας γιά τήν ἐσχατολογική τελείωση τῆς θείας Οἰκονομίας κατά τή Δευτέρα Παρουσία. Ἔτσι, μέ βάση κυρίως τίς ὁμιλίες στήν Κοίμηση, ἀλλά καί τά λοιπά ἔργα τοῦ ἱεροῦ Πατρός, παρατίθεται καί διερευνᾶται ἡ ιδιότητά της ὡς τοῦ ἐξοχοτέρου μέλους τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ προσεγγίζεται τό μυστήριο τῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεώς της, συνδεόμενο ἄμεσα μέ τά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπίσης, διευκρινίζεται ἡ σχέση της, ὡς κατά χάριν Ὑπεραγίας καί Παναγίας, πρὸς τοὺς λοιποὺς ἁγίους, ἀλλά καί πρὸς τόν κατά φύσιν ἅγιο Υἱό καί Θεό της Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέ βάση τήν ὁποία προσδιορίζεται καί ὁ χαρακτήρας τῆς πρὸς Αὐτόν διηνεκοῦς μεσιτείας καί πρεσβείας της, ὡς διακονίας ὑπέρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, γεγονότα πού συντέλεσαν, ὥστε ἡ τιμὴ της νά καταλάβει κεντρικὴ θέση στή χριστοκεντρικὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μέ πολλές ἐορτές, τό Χριστολογικὸ νόημα τῶν ὁποίων διερευνᾶται στήν τελευταία παράγραφο. Τοῦτο συμβαίνει, καθώς, μέσῳ τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν, ἀναδεικνύεται, προβάλλεται καί λατρεύεται οὐσιαστικῶς ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς Ἰησοῦς Χριστός καί διακονεῖται ἡ ἐντός τῆς Ἐκκλησίας οἰκείωση τῆς ἐν Αὐτῷ σωτηρίας ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν τελείωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας.

Κατά συνέπεια καί μέ βάση τά ἀνωτέρω ἐκτεθέντα φρονοῦμε, ὅτι ἡ παροῦσα διατριβὴ θά συμβάλει οὐσιαστικῶς στήν προαγωγή τῆς περὶ τόν ἅγ. Ἀνδρέα ἔρευνας, καθώς:

- α. διερευνᾶ καί ἀποτιμᾶ συνολικῶς καί γιά πρώτη φορά τή διδασκαλία του περὶ τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας, καλύπτουσα πλήρως τό ὑπάρχον σέ αὐτὴ ἐπιστημονικὸ κενό. Μέ αὐτὴ, δηλαδή, παρουσιάζεται τό «πῶς» ὁ ἱερός Πατήρ κατανόησε καί ἀξιοποίησε τήν προγενέστερή του θεομητορικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, τήν ὁποία μέ τήν προσωπικὴ του συμβολὴ ἐμπλούτισε, ἀνανέωσε καί παρουσίασε μέ σαφήνεια καί πληρότητα στήν ἐποχὴ του, πρᾶγμα πού ἀποτελεῖ καί τήν κύρια συμβολὴ του στή θεομητορικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ τό σκοπὸ αὐτό καί
- β. παρατίθενται ἐξαντλητικῶς οἱ ἱστοριογραμματολογικὲς προϋποθέσεις γιά τήν

κατανόηση τῶν γενεσιουργῶν αἰτίων συγκροτήσεως τοῦ ἐκτενοῦς καί πλούσιου θεομητορικοῦ του ἔργου στήν εἰσαγωγή,

γ. ἀναλύονται διεξοδικῶς οἱ θεολογικές προϋποθέσεις πού θέτει σ' αὐτό γιά τήν ὀρθή κατανόηση τῆς θεομητορικής διακονίας στό πρῶτο κεφάλαιο,

δ. στό πλαίσιο αὐτό, παρουσιάζεται καί ἀναλύεται γιά πρώτη φορά ἡ κοσμολογική καί ἡ ἀνθρωπολογική του διδασκαλία,

ε. λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν γιά τή διαπραγμάτευση τοῦ θέματος καί ἐν σχέσει μέ τίς ἕως σήμερα μελέτες ὀλόκληρο τό συγγραφικό του ἔργο, καθῶς ἀξιοποιοῦνται, τόσο οἱ ἀνεκδοτες ὁμιλίες του, ὅσο καί τό ἕως σήμερα ἐκδεδομένο πλούσιο ὑμνογραφικό του ἔργο. Μέ τόν τρόπο αὐτό

στ. ἐνισχύονται τά τεκμήρια γνησιότητας τῶν ἀνεκδότων ὁμιλιῶν του, ἀφοῦ, ἀπό τή συνεξέτασή τους μέ τίς κοινῶς ἀποδεκτές ὡς γνήσιες, καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπου αὐτό εἶναι ἐφικτό, νά καταδειχθεῖ ἡ συμφωνία τῆς θεολογικής τους διδασκαλίας, πρᾶγμα πού συνιστᾷ βασικό ἐσωτερικό κριτήριον γι' αὐτήν,

ζ. διαφωτίζονται καί ἐρμηνεύονται ἐπιπλέον πτυχές τοῦ βίου του, καθῶς ὁ ἱερός Πατήρ ἐξετάζεται ὑπό τό πρίσμα τῆς πρὸς τή Θεομήτορα εὐλάβειάς του στήν εἰσαγωγή,

η. καταβάλλεται προσπάθεια νά ἀνιχνευθοῦν οἱ πηγές τῆς θεομητορικής του διδασκαλίας στήν περί τοῦ θεομητορικῶς θεολογεῖν παράγραφο, ἀλλά καί στίς ὑποσημειώσεις τῶν λοιπῶν κεφαλαίων,

θ. ὀριοθετεῖται ἡ σχέση τοῦ θεομητορικοῦ του ἔργου μέ τήν ἀπόκρυφη γραμματεία κι ἐπισημαίνονται, ὅπου εἶναι δυνατό, τά ὑπάρχοντα σ' αὐτό στοιχεῖα τῆς προφορικής ἱεροσολυμητικῆς παραδόσεως,

ι. ἐπιχειρεῖται ὁ προσδιορισμός τοῦ τόπου καί τοῦ χρόνου συνθέσεως τῶν θεομητορικῶν του ὁμιλιῶν,

ια. ἀναδεικνύεται ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὡς σημαντικός θεολόγος τῆς ἐποχῆς του, ἐπιβεβαιώνοντας παράλληλα τήν περί αὐτοῦ ὡς σπουδαίου ἐκκλησιαστικοῦ ρήτορα θέση τῆς ἔρευνας καί, τέλος,

ιβ. ὑποβάλλονται σέ λεπτομερῆ κριτικό ἔλεγχο καί ἀνασκευάζονται πλήρως τά ἐπί τοῦ ἔργου του θεμελιωθέντα πορίσματα τῶν μελετῶν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς μαριολογικῆς ἔρευνας. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ μελέτη δέν συμβάλλει μόνο στήν ἀποκατάσταση καί τήν ὀρθή κατανόηση τῆς θεομητορικής διδασκαλίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, ἀλλά προσφέρει, φρονοῦμε, καί πολύτιμο ὑλικό ἀπό τήν πρό τοῦ Μεγάλου Σχίσματος κοινή θεομητορική ἐκκλησιαστική παράδοση, τό ὅποιο, ἂν ἀξιοποιηθεῖ ὀρθά καί ἀντικειμενικά, μπορεῖ νά συμβάλει οὐσιαστικά στήν περί τά θεομητορικά ζητήματα πρόοδο τοῦ πραγματοποιούμενου διαχριστιανικοῦ διαλόγου «ἀληθείας καί ἀγάπης».

Οί θεολογικές προϋποθέσεις κατανόησης τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας

Η ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΗ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης περί τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας ἐπιβάλλει ἀπαραιτήτως τήν, ἐκ τῶν προτέρων, ἐξέταση καί ἀνάλυση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων πού θέτει στά ἔργα του γιά τόν ὀρθό τρόπο προσεγγίσεως τοῦ προσώπου της καί διερευνήσεως τῶν περί τό βίο της θείων μεγαλουργημάτων. Αὐτό συμβαίνει, διότι οἱ προϋποθέσεις τοῦ θεομητορικῶς θεολογεῖν συνιστοῦν τήν ἐρμηνευτική κλεῖδα γιά τήν ὀρθή ἀποτίμηση τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρός στά κεφάλαια πού ἀκολουθοῦν καί τήν ἀσφαλιστική δικλείδα γιά τήν ἐγκυρότητα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἔρευνάς μας, ἐφ' ὅσον χωρίς τήν ἐφαρμογή τους ἔλλοχεύει σοβαρός κίνδυνος νά ὀδηγηθεῖ ἡ παροῦσα προσπάθεια σέ ἀλλότρια τῶν πραγματικῶν θεομητορικῶν του θέσεων συμπεράσματα³⁰⁵. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς γνώσεως καί ἐφαρμογῆς τῶν προϋποθέσεων

305. Ἡ ἐξαγωγή ξένων πρὸς τή θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης συμπερασμάτων χαρακτηρίζει κατά κόρον τή ρωμαιοκαθολική περί τά ἔργα του μαριολογική ἔρευνα, γεγονός πού τεκμαίρεται σαφῶς καί μόνον ἀπό τόν ἐντοπισμό καί τήν ἀντλήση ἐπιχειρημάτων, μέ τά ὅποια καταβλήθηκε προσπάθεια νά δικαιολογηθεῖ σ' αὐτά ἡ ὑπαρξη διδασκαλίας γιά τήν Ἄσπιλο Σύλληψη καί τήν Ἐνσωμη Ἀνάληψη τῆς Θεοτόκου. (Βλ. M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 13 (1910), σσ. 129-133. X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), σ. 916-920. M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Virge. Etude historico-doctrinale*, [ST 114], Città del Vaticano 1944, σ. 234-245. Περὶ τοῦ ἀντιθέτου βλ. συνοπτικῶς ἐν C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 67 ἐξ.). Ἡ παρανόηση, μάλιστα τῶν ἔργων του ὑπῆρξε τόσο ἐκτεταμένη, ὅπως θά καταδειχθεῖ στή συνέχεια, ὥστε νά χαρακτηρισθεῖ «διδάσκαλος καί κλασικός θεολόγος» τῶν νεοφανῶν αὐτῶν δογμάτων, (βλ. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 3-52), κάτι πού μαρτυρεῖ ὄχι μόνο τήν ἀδιαμφισβήτητη σκοπιμότητα τῆς προσπάθειας καί τήν ἐσφαλμένη βάση τῶν προϋποθέσεων της, ἀλλά κυρίως ὑπογραμμίζει μέ ἔμφαση τήν παντελῆ ἄγνοια ἢ παράβλεψη τῶν προϋποθέσεων πού ὁ ἱερός Πατήρ θέτει στά ἔργα του γιά τήν κατανόηση τῶν θεομητορικῶν του ἀπόψεων. Γιά τή σπουδαιότητα ἀλλά καί τή διαφορά τῶν περὶ τῆ Θεοτόκο θεολογικῶν προϋποθέσεων μεταξύ

του θεομητορικῶς θεολογεῖν ἀποτελεῖ γιὰ τόν ἱερό Πατέρα ὄρο ἀπαραίτητο γιὰ τήν ὀρθή ἀποτίμηση τῆς περί Θεοτόκου διδασκαλίας, καθότι θεωρεῖ τήν ἐνασχόληση μέ τό πρόσωπό της καί τή σχέση της μέ τό μυστήριό τῆς θείας Οἰκονομίας, ὄχι ὡς ἀντικείμενο λογικοῦ στοχασμοῦ ἢ συναισθηματικῆς ἀνατάσεως, ἀλλά πρωτίστως ὡς προσπάθεια εἰσόδου καί διερευνησεως ἑνός ὑπερλόγου καί κατά συνέπεια ἀνεξιχνιάστου μυστηρίου³⁰⁶, τό ὁποῖο, ἂν δέν τύχει εἰδικῆς θεολογικῆς προσεγγίσεως, εἶναι ἀδύνατο νά κατανοηθεῖ ὀρθῶς. Γι' αὐτό καί θέτει τήν ὅλη περί τήν Ἀειπάρθενο ἐνασχόλησή του σέ σαφῶς σκιαγραφούμενο στά ἔργα του θεολογικό πλαίσιο, ἀποτελούμενο ἀπό τρεῖς βασικές θεολογικές προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας, καθῶς ἡ τήρηση καί ἐφαρμογή τους κρίνεται ἀπαραίτητη, προκειμένου νά καταστῆ κατά τό δυνατόν ἐφικτή ἡ εἴσοδος στό βάθος τῶν περί τῆ Θεομήτορα «μυστηρίων»³⁰⁷.

Ἡ πρώτη προϋπόθεση πού θέτει εἶναι ὁ ἰδιαίτερος τρόπος τοῦ θεολογεῖν περί τῆς Θεοτόκου, ἐφ' ὅσον ὅλα τά ὑπερφυῆ γεγονότα τοῦ θαυμαστοῦ της βίου συνδέονται ἄμεσα, ὀργανικά καί ἀδιάρρηκτα μέ τό ἀκατάληπτο μυστήριό τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἡ ὀρθή προσέγγιση καί κατανόησή τους νά ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη θεολογική «μέθοδο», ἀλλά καί τήν ἐφαρμογή εἰδικῶν ἐρμηνευτικῶν καί θεολογικῶν ἀρχῶν. Ἔτσι ἡ κατ' ἐξοχήν βάση, ὅπου θεμελιώνει καί δομεῖ τή θεομητορική του διδασκαλία, εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ ἀποθησαυρισμένου στήν Ἁγ. Γραφή ἀποκεκαλυμμένου λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτός ἐρμηνεύεται ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν προγενέστερή του πατερική παράδοση³⁰⁸. Τό γεγονός αὐτό τονίζεται ἐκ μέ-

Ἐπισημάνει τήν ὀρθόδοξη θεομητορική διδασκαλία καί Ρωμαιοκαθολικῆς Μαριολογίας βλ. ἐν P. Sherwood, «Byzantine Mariology», *ECQ* 14 (1962), σ. 409 καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 2-6.

306. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί συμπεραίνει, ὅτι «ἄπορον τό ἐν σοί, Παρθένε, καί φαινόμενον καί νοούμενον μυστήριον» (*Κανῶν ἀναστάσιμος*, 246, ὡδή θ', 45-47, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 175), ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ «δυσανάβατον ὕψος τοῖς τῶν βροτῶν ὀφθαλμοῖς» καί «ὄμμασι νόων βάθος δυσθεώρητον» (*Κανῶν εἰς τοὺς ἁγ. δέκα μάρτυρας*, 2, ὡδή η', 4, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 612). Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ὅσα θαυμαστά καί ὑπερφυῆ γεγονότα συνέβησαν στό βίο της, «θείας γάρ ὄντως ἔργα ταῦτα χειρός, καί ἀνθρωπίνης κρείττονα καταλήψεως ... καί διὰ τοῦτο κραδαινομένη καί ἰλιγγιώντι, μή τι καθυβρισθεῖ τῆς ἡμέρας τό μέγεθος, τῷ ρυπῶντι τῆς ἐμῆς αὐθαδεῖας καί ἀσθενείας σμικρυνόμενον λόγῳ» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 A), καθῶς «μυστήρια γάρ ἦν ἐκεῖ νοητά, τῷ γε νοητῶς ὄραν δυναμένῳ τά θεῖα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 C), ὥστε νά θεωρεῖ, ὅτι «Θεοῦ μόνου κατ' ἀξίαν ἐγκωμιάζειν ἐστί, τοῦ λόγοις οἷς οἶδεν αὐτός τά ἐπ' αὐτῇ δεδρακότος μεγαλοργήματα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1089 A. Περὶ τοῦ μυστηριακοῦ χαρακτήρα τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου βλ. M.-D. Philippe, «La mystère de la Maternité Divine de Marie», *Maria* 6 (1961), σ. 367-416. Βλ. Λόσκι, *Ἡ Παναγία*, σ. 204 καί Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 9-10.

307. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, IB', PG 97, 1045 C καί 1053 A.

308. Καί τοῦτο, διότι «ὅσα τε καί οἷα περί αὐτῆς ὁ διά νόμου καί προφητῶν ἡμῖν λαλήσας Θεός, διά πάσης ὁμοῦ τῆς γραφῆς ἀριδίλως προαναπεφώνηκεν» (*Εἰς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 821 B), ὥστε «διά πάσης ὁμοῦ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς περιερχόμενος ἴδιοι τις ἂν αὐτῆς κατεσπαρμένας ποικίλως τὰς ἐπισημασίας, ἅς εἰ κατά σαυτὸν τῷ φιλοπόνῳ τῶν λόγων παραγυμνώσειας, εὐρήσεις ἂν ἐκτυπώτερον ὄσσην παρά Θεοῦ τήν δόξαν ἐνεκολπώσατο. Θεά γάρ αὐτήν πολυσήμοις ὀνόμασι καλλυνομένην, καί πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἐμφαντικῶς δηλουμένην» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 BC. Γιὰ τήν ἀγιογραφική κατάρτιση καί τή βιβλικότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου βλ. E. Marin, «André de Crète», *DTC* 1 (1900), σ. 1183. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 13. Γ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδομοῦ καί ὄγδοου αἰῶνα*, σ. 25. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί*

ρους του ιδιαίτερα, διότι ή συμφωνία τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας μέ τή βιβλική καί τήν προγενέστερή του πατερική παράδοση, δέ διασφαλίζει μόνο τήν αὐθεντικότητα τῆς, ἀλλά ἐγγυᾶται καί τήν ὀρθότητά τῆς, ἐφ' ὅσον ὅ,τι γνωρίζει καί διδάσκει γιά τό πρόσωπό τῆς εἶναι στοιχεῖα ἤδη ἀποθησαυρισμένα στήν ἐκκλησιαστική παράδοση, πού συνιστᾶ γι' αὐτόν τό κριτήριο καί τήν ἐγγύηση τῆς ὀρθότητος τῶν ἀπόψεων πού διατυπώνει, ἀλλά καί τήν ἀλήθεια γιά τή θεμελίωση τῶν ἐπιχειρημάτων πού προσάγει, προκειμένου νά κατοχυρώσει τίς θεομητορικές θέσεις πού παραθέτει στά ἔργα του. Ἐκτός αὐτοῦ, ὅμως, ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ὀρθή κατανόηση καί ἀποτίμηση τῶν περί τῆ Θεοτόκου θείων μυστηρίων εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη ὄχι μέ τή διανοητική του ἰκανότητα νά τά προσπελάσει, ἀλλά μέ τήν πνευματική του καθαρότητα καί τό θεῖο φωτισμό, γεγονός πού ἐπιτυγχάνεται μέ τήν πίστη, τήν προσευχή καί τήν ἀσκηση γιά ἀπαλλαγή ἀπό τά πάθη καί τήν προσκόλληση στήν ὕλη. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τό ἐφικτό τοῦ θεομητορικῶς θεολογεῖν δέν εἶναι ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά κυρίως καί κατ' ἐξοχήν δωρεά τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία προσφέρεται μερικῶς κι ἀνάλογα μέ τήν πνευματική τους ὠριμότητα «μόνοις ... τοῖς τά θεῖα θείως συγκρίνειν δεδιδαγμένοι, οἷς ὡς μάλα κεκαθαρμένοι τῆ πρός τό Θεῖον ἐγγύτητι»³⁰⁹.

Ἡ δεύτερη προϋπόθεση, πού συνδέεται ἄμεσα μέ τήν προηγούμενη, καθὼς εἶναι ἡ βασική τῆς ἀρχῆ, ἐπιτάσσει γιά τήν ὀρθή κατανόηση τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων τήν ὀργανική ἔνταξη τῆς διδασκαλίας περί τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας, καθὼς καί τήν ἄμεση καί ἀδιάρρηκτη σύνδεσή τῆς μέ τόν κατά σάρκα Υἱό καί Θεό τῆς Ἰησοῦ Χριστό. Τό ὀρθῶς θεολογεῖν περί Θεοτόκου, ὅπως ἐξάγεται ἀπό ὀλόκληρη τήν ἐκκλησιαστική διδασκαλία γιά τόν παραδοσιακῶς θεολογοῦντα ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἀπαιτεῖ νά κατανοεῖται καί νά ἐρμηνεύεται τό πρόσωπό τῆς, ὡς κατά σάρκα Μητέρα τοῦ Θεοῦ, πάντοτε Χριστολογικῶς, δηλαδή Τριαδολογικῶς³¹⁰, γι' αὐτό καί στά θεο-

Ποίησις, σ. 196-197. Ἄ. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 51. Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 196. Θ. Ε. Δετοράκη, «Παρατηρήσεις στό ὕμνογραφικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 181.

309. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 B. Αὐτό συμβαίνει, διότι τά θεομητορικά μυστήρια «μόνοις τοῖς ὁμιασιν ἐκεῖνοις καί χεῖλεσιν εἰσι θεατά καί ρητά, τοῖς τήν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοις ἐκφαντικώτατα, καί τῶ ἀνθρακι τῆς Σεραφικῆς λαβίδος κεκαθαρμένοις, καί εἰς ἄκρον ἀπαθείας ἐλάσασιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 A), ὥστε γιά νά θεολογήσει κανεῖς ὀρθά περί τῆς Θεοτόκου εἶναι ἀπαραίτητο «συνεισιέναι τῆ Μητρί τοῦ Λόγου, καί τό κάλυμμα διασχόντας εἰς τά τῶν ἁγίων Ἅγια παρακύψαι, καί μνηθῆναι τά μείζω καί τελειώτερα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 D.

310. Ἔτσι «πρός τῶ πέρατι τῶν καιρῶν τοῖς χοϊκοῖς ἡμῖν διά σαρκός ἐπεχωρίαζεν ὁ ὑπέρθεος, τήν προωρισμένην αὐτῶ πρό αἰῶνων βουλήν κατ' εὐδοκίαν ἄρρητον τοῦ Γεννήσαντος, καί τοῦ συγγενοῦς Πνεύματος, εἰς πέρας ἄγειν βουλόμενος, ἐξ' Ἰούδα μέν ἀνατέταλκεν, ἐκ Παρθένου δέ τῆς ἐκ Δαυῖδ σαρκικῶς προελήλυθε» *Εἰς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 828 C. Πιά τό λόγο αὐτό καί ὁ Χριστός εἶναι «ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος καί υἱός, ὁ σαρκωθείς ἐκ Παρθένου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καί πατρικῆν εὐδοκίαν πληρώσας» (*Κανόν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥδή β', 1, 73-79, ἔκδ. Α. Κομίνης, *AHG* IV (1976), σ. 635) καθότι, ὅπως τονίζει, ἡ ἀδιάρρητη Τριάδα ἐνεργεῖ «ὡς μία θεότης, οὕτως καί φύσις καί βασιλεία μή μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριωμένη, μηδὲ τινί που πρός ἑαυτήν διαλλάττουσα, πλήν τῆ τῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων ιδιότητι» (*Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 817 A), γιά νά καταλήξει στό συμπέρασμα, ὅτι «σύνδρομος γάρ ἦν ἅπασα πρός τήν σάρκωσιν ἡ Τριάς, εἰ καί προσωπική ἦν ἡ λῆψις ἐν τῶ Υἱῶ» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v καθὼς καί 140r. Ἔτσι κατὰ τόν Μ. Ἀθανάσιο (*Πρός Σεραπίωνα Θεομύεως ἐπίσκοπον*, I, 33, PG 26, 608 A.

μητορικά του έργα κυριαρχεί ή διδασκαλία περί του ενός τῆς Τριάδος Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντός τῆς ὁποίας ἐντάσσεται ὀργανικά ἡ Μητρόθεος, προκειμένου νά ἐρμηνευθοῦν θεολογικῶς ὀρθῶς τά θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου της³¹¹. Ἡ περί Παναγίας Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου, δηλαδή, νοεῖται μόνον ἐντός καί ὡς μέρος τῆς Χριστολογίας του, ἐφ' ὅσον ἐκείνη ὡς ἄνθρωπος ὑπῆρξε τό ἐκλεκτό σκεῦος, πού ἀποτέλεσε τό ἀνθρώπινο ὄργανο στή διακονία τοῦ πραγματοποιούμενου μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τό λόγο αὐτό καί εἶναι ἀπαραίτητο τό πρόσωπό της νά ἐξετάζεται πάντοτε σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό της³¹², ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου, ἄλλωστε, ἀπολαμβάνει ἐξόχου τιμῆς καί ἀξίας ὡς Ἀειπάρθενος Θεοτόκος, Ὑπεραγία καί Παναγία στήν Ἐκκλησία.

ΒΕΠΕΣ 33 (1963), σ. 121): «Οἱ ἀληθινοί προσκυνηταί προσκυνοῦσι μέν τῷ Πατρί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καί ἀληθεία, ὁμολογοῦντες Υἱόν καί ἐν αὐτῷ τό Πνεῦμα. Ἀχώριστον γάρ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ὡς ἀχώριστος ὁ Υἱός τοῦ Πατρός». Βλ. ἐπίσης Μ. Βασιλείου, *Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, 26, 64, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 476 (PG 32, 185 A). Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἁγίας καί ζωοποιῦ Τριάδος*, 26, PG 75, 1185 C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 1, 8, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 26 (PG 94, 824 AB). Ἄλλωστε, ὀλόκληρη ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἐννοεῖται πάντοτε καί μόνο μέσα σέ τριαδολογικό πλαίσιο καί συνάφεια. Ἐπ' αὐτοῦ βλ Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατέρες, Ἀἱξίσις τῆς Ἐκκλησίας, Ἅγιον Πνεῦμα. Μελέτη Πατρολογική*, Ἀθήναι 1970, σ. 38. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, σ. 71-72. Ἀ. Γιέβτιτς, «Μεθοδολογία τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 175-176 καί Ἀ. Ράντοβις, «Ὁ Τριαδολογικός χαρακτήρ τῆς Ὄρθοδόξου Πνευματολογίας», ἐν *Περί Ἁγίου Πνεύματος. Σύναξις Ὄρθοδόξων Θεολόγων-Εἰσηγήσεις*, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήναι 1971, σ. 9-11.

311. Καί τοῦτο, διότι ὁ Υἱός της, μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπησή του, τήν ἀναδεικνύει κυρίως Θεοτόκο, καθότι ἡ Μαρία «κηρύττεται τε καί σεβάζεται μόνη» Θεοτόκος, (*Ἰαμβοί εἰς Ἀγάθωνα*, ἔκδ. Α. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511. PG 97, 1441 A), ἐπειδή ὁ Υἱός της, «ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ὠκοδόμησεν ὡς ἀληθῆ Θεοτόκον» *Κανῶν*, 292, ᾠδή θ' 48-52, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 206. Στά θεομητορικά ἔργα τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου, δηλαδή, συμβαίνει ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού διαπιστώνει ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 83) γιά τό χαρακτήρα τῶν πατερικῶν ὀμιλιῶν στήν Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ὅπου τονίζονται τόσο ἔντονα οἱ ὄροι Ἀειπάρθενος καί Θεοτόκος σέ σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὥστε ἐν πολλοῖς νά «ἀποβαίνωσιν αὐταί χριστολογικά συνθέσεις. Δι' ὅ, καίτοι Ὀμιλῖαι εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου τιτλοφοροῦνται, οὐσία ἀναφέρονται εἰς τήν μετάστασιν αὐτῆς, δι' ἧς ἐξαίρεται καί καταδεικνύεται τά μάλιστα ἡ χριστολογική διάστασις τοῦ ὄρου Θεοτόκος, αἱ δύο δηλόντι φύσεις τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννηθέντος Χριστοῦ». Γιά τό λόγο αὐτό καί εἶναι ὀρθή ἡ παρατήρησις τοῦ C. D. Papadakis (*Saint André de Crète*, σ. 70), ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει στά ἔργα του γιά τή Θεοτόκο κυρίως «son role toujours actuel dans la poursuite de l'oeuvre du salut, c' est-à dire dans l'achèvement du triomphe du Christ et de la vie du Christ en son Église». Τό ἴδιο παρατηρεῖ καί ὁ Α. Kallis (*Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, ἐν *HdM* I (1996)², σ. 364), ἀναφερόμενος γενικότερα στό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου: «Das Mysterium der Menschwerdung Gottes, das mit seiner Ankündigung die Wende der Geschichte einleitet, bleibt selbst dem Verstehensvermögen der Gottesgebärerin verschlossen, obwohl sie das Christusereignis existentiell, als Teil ihres eigenen Lebens, erfährt». Καί ὁ Γ. Φλορόφσκυ («Ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 194) συμπληρώνει, ὅτι τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου «μπορεῖ νά κατανοηθεῖ σωστά καί νά περιγραφεῖ μέ ἀκρίβεια μόνο μέσα σ' ἕνα χριστολογικό πλαίσιο καί στό κλίμα τῆς Χριστολογίας», διότι «The Orthodox Church's teaching about Theotokos is not independent and autonomous 'Mariology' or anthropology having Mary at its centre, but is in essence and in its entire content Christology» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 368. Ἐπίσης Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *OR* 31 (1982), σ. 430. Ἀλλά καί ἀπό πλευρᾶς τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας γίνεται κατανοητό πλέον, ὅτι ἡ περί Θεοτόκου διδασκαλία πρέπει «zuerst christologisch gegründet und ausgerichtet sein» G. Maron, «Maria in der protestandischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 631.

312. Καί τοῦτο, διότι «Eine Darstellung Marias, die nicht als Hinweis auf Jesus Christus diente, wäre für die

Ἡ τρίτη προϋπόθεση, πού τίθεται ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης καί ἀποτελεῖ βασική ἀρχή τῆς πρώτης καί φυσική συνέπεια τῆς δεύτερης, εἶναι ὁ τονισμός τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅλο πού ἀξιώθηκε νά γίνει Θεοτόκος καί νά ἀναδειχθεῖ Παναγία, δέν ἔπαψε ποτέ νά συνιστᾶ μέρος τῆς δημιουργίας, ἐφ' ὅσον ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου στό ἀδαμιαῖο γένος ὡς φυσικός ἄνθρωπος, ἐκπληροῦσα ἀπό τή σύλληψη ἕως καί τήν κοίμησή της μέ ἀκρίβεια ὅλους τους ὅρους καί τούς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως³¹³. Αὐτό, μάλιστα, ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ ἀνθρωπολογικές του θέσεις περί τῆς Θεομήτορος συμφωνοῦν ἀπολύτως μέ τήν ὅλη περί ἀνθρώπου διδασκαλία του, ἐντός τῆς ὁποίας ἐντάσσονται ἀρμονικά καί ὀργανικά, πρᾶγμα πού δέν ἐπιτρέπει ἐπ' οὐδενί τό διαχωρισμό της ἀπό τήν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα, καθότι, ἂν καί ἀποτέλεσε τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη πού ἀναδείχθηκε σέ δόξα, «τῶν Χερουβὶμ ὑπεράνω»³¹⁴, ὡς «βασίλισσα πάσης ἀνθρωπίνης φύσεως»³¹⁵ συνιστᾶ ἀναπόσπαστο μέρος της, τυγχάνουσα καί ἡ ἴδια δεκτική τῆς σωτηρίας πού πρόσφερε μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπησή του ὁ Υἱός καί Θεός της³¹⁶. Ἡ ὑπερβάλλουσα τιμή πού ἀποδίδεται πρὸς τό πρόσωπο τῆς Μητροθέου, δηλαδή, δέν ἀποτελεῖ γιά τόν ἱερό Πατέρα λόγο «ἀποθεώσεως» της³¹⁷, ἀλλά κατ' ἐξοχήν σημεῖο δόξας καί ταπεινώσεως

Konzeption der Alten Kirche eine Idolatrie» M. M. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 41 καί Μ. Τατάγια, «Ἀντωνίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης...», *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 271.

313. Ὅπως τονίζει, μάλιστα, ἀναφερόμενος στήν Κοίμησή της, «ἡ Θεομήτωρ οὐδέν τῶν κατὰ φύσιν θεσμῶν παραμείψασα, νόμῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλειτούργησε, καί ὑπό τοῖς αὐτοῖς ὅροις ἡμῖν τήν ἐν σαρκί ζωὴν συνεπέρανε, θαύματος πλήρη καταλιποῦσα τῷ βίῳ καί γέννησιν καί μετάστασιν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΠΓ', PG 97, 1085 C. Ὅπως παρατηρεῖ, ἐπίσης, σέ ἄλλο σημεῖο, ἡ Θεοτόκος ἔπρεπε νά γευθεῖ τό θάνατο «ὅσον τοῖς φυσικοῖς εἶξαι θεσμοῖς, καί τήν οἰκονομίαν πληρῶσαι, ἦν ἐξ ἀρχῆς ἡ πάντων διήκουσα περί ἡμᾶς ἐπήξατο Πρόνοια» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A. Πρβλ. ἐπίσης *Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 809D. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 B καί *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 108. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος (*Επιστολή πρὸς Ἀδελφίον ἐπίσκοπον καί ὁμολογητήν, κατὰ Ἀρειανῶν*, PG 26, 1061 B), «Ἀδελφή γάρ ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καί πάντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐσμέν», ὥστε, ὅπως συμπληρώνει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, κι αὐτή (*Εγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 8, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 166 ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 144), ὅπως οἱ προπάτορές της, «φθαρτόν ἐξ ἡμῶν σῶμα κληρονομήσασα». Βλ. ἐπίσης Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Εγκώμιον εἰς τήν Ἀνάλημψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 37, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 290.

314. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B.

315. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1100 A.

316. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεοτόκος ἀποτελεῖ «τοῦ Παντοκτίστου τό κτιστόν ... τέμενος» καί θεωρεῖται τό «κτίσμα» ἐκεῖνο, τό ὁποῖο «τῷ Κτίστῳ θεῖον ἐναύλισμα καινοπρεπῶς ἐτοιμάζεται» *Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 D. Γιά τό λόγο αὐτό εἶναι «ἄνθρωπος δέ καί ἀνθρώπων ἐπέκεινα», (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A) ὡς «ὁ σκοπός ὁ προεπινοηθείς τῶν αἰώνων» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1092 C) καί «τέλος τό σκοπιμώτατον, καί ὕστατον ... δημιουργίας ἀπάσης, δι' ἣν ὁ κόσμος ἐγένετο· καί ... ἡ αἰώνιος τοῦ Κτίστου βουλή πεπληρωται» (*Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 108).

317. Τήν προσπάθεια αὐτή, σέ ἀντίθεση μέ τή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, καλλιεργοῦν σαφῶς τά ρωμαιο-καθολικά μαριολογικά δόγματα περί τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως (Concepcio Immaculata) καί τῆς Ἑνσωμης Ἀναλήψεως (Assumptio), καθότι «sind hinsichtlich ihrer Motivation in gleicher Weise marionettenspezifisch. Sie sind die Frucht der 'maximalistischen' Marienbewegung des 19. und 20. Jahrhunderts» (K.-E. Borresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 636) ἀλλά καί οἱ ἀντιλήψεις τῆς Μαριολογίας περί τῆς Παρθένου Μαρίας ὡς Μητρὸς τῆς Ἐκκλησίας (Maria Mater Ecclesiae) καί ὡς Μεσίτριας/Συλλυτρώτριας (Mediatrix, Corredemptrix). Αὐτό,

ώς δωρεά τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κατὰ σάρκα Μητέρα του, καθὼς καὶ ἀνταμοιβή τῆς ἐν ὑπακοῇ αὐτοπροσφορᾶς τῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβράβευση τῆς ἐν σωματικῇ καὶ πνευματικῇ παρθενίᾳ, ἀγίας τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε ἡ μόνη, ἡ ὁποία, ὡς φυσικός ἄνθρωπος καὶ ἐκπρόσωπος ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας, ἀξιώθηκε νὰ καταστῆ τὸ ἐργαστήριον τῆς φύσεως γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

Οἱ τρεῖς αὐτές προϋποθέσεις, συνεπῶς, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς κοινή συνισταμένη ἀρχὴ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Θεοτόκος ὡς φυσικός ἄνθρωπος ὑπάρχει καὶ διακονεῖ τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐντὸς τοῦ πεδίου τῆς Οἰκονομίας³¹⁸, εἶναι ἀπαραίτητο, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια, νὰ ὀριοθετοῦν τὸ πλαίσιο κάθε προσπάθειας ὀρθῆς ἀναφορᾶς στὸ πρόσωπό τῆς κατὰ τὸν πρωθυεράρχη τῆς Κρήτης³¹⁹. Καὶ τοῦτο, διότι

μάλιστα, ὀφείλεται, κατὰ τὴν Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 30), στὸ γεγονός, ὅτι ἡ Μαρριολογία ἀγνοεῖ «τάς ἀντικειμενικὰς καὶ ὑποκειμενικὰς ἀνθρωπολογικὰς προϋποθέσεις τῆς μητρὸς τοῦ Θεοῦ», ἔτσι ὥστε μὲ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν νὰ μὴν ἐπιχειρεῖται ἡ καταπολέμηση τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ ἀλαθῆτου, ὅπως ἰσχυρίζεται ἐσφαλμένως ὁ R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 173), ἀλλ', ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ N. Ξεξάκης («Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», *ΕΠΕΘΧ* 3 (1994), σ. 505), νὰ «ἀποσκοπεῖ ... εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ ἐντὸς τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας ἐνταξιν τοῦ ἱεροῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία, καίτοι Μήτηρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀνήκει εἰς τὴν κτιστὴν πραγματικότητα», καθότι «οὐ θεὰν ταύτην φημίζοντες, ... ἀλλὰ σαρκωθέντος Θεοῦ μητέρα γινώσκοντες» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 15, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 186 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 162). Βλ. ἐπίσης Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 113 καὶ B. Spuler, «Das neue Mariendogma in orthodoxer Sicht», *IKZ* 41 (1951), σ. 138-145.

318. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ, ἂν καὶ δὲν ἀναπτύσσει στὸ ἔργο του συστηματικῶς τὴν πατερικὴ διδασκαλία περὶ διακρίσεως καὶ συνδέσεως «θεολογίας» καὶ «οἰκονομίας», ἐν τούτοις, ὄχι μόνον τὴ γνωρίζει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐφαρμόζει πλήρως, ἰδιαιτέρως δὲ στὴν προσπάθειά του πρὸς ὀρθὴ κατανόηση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τὴν πραγμάτωση τοῦ ὁποίου διακόνησε ἡ Θεοτόκος. Ἐτσι, σχολιάζοντας τὴν ἀπάντησι-ὀμολογία πίστεως τῆς Μάρθας, ἀδελφῆς του Λαζάρου, πρὸς τὸ Χριστὸ «ναὶ γάρ· ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος» (*Ἰωάν.* 11, 27), τονίζει, ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ κηρύσσεται ἀριδίλως ὁ Χριστὸς ὡς Θεάνθρωπος, ἐφ' ὅσον μὲ τὴν ὀμολογία τῆς ἡ Μάρθα «κατὰ ταῦτόν τε ἅμα τὸν τῆς θεολογίας, καὶ τῆς οἰκονομίας περιληπτικῶς συνεπέρανε λόγον» (*Εἰς τὸν Λάζαρον*, Η', PG 97, 973 A. Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 133^v), γεγονός πού δηλώνει σαφῶς τὴν ταυτόχρονη διάκριση καὶ σύνδεση «θεολογίας» καὶ «οἰκονομίας». Καὶ τοῦτο, διότι ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ ἑνός τῆς Τριάδος καὶ κατὰ φύσιν Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἀνήκει στὴ «θεολογία», ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὶς ἐνδοτριαδικὰς σχέσεις, ἐνῶ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἐκ Πνεύματος ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου ἐνανθρώπησεώς του, ἡ ὁποία συνιστᾶ τριαδικὴ ἐν χρόνῳ ἐνέργεια καὶ εἶναι τὸ κέντρο καὶ ἡ οὐσία τῆς θείας Οἰκονομίας ἀνήκει στὴν «οἰκονομία», «ἥτις περιλαμβάνει τὴν προαιώνιον βουλὴν καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐξ ἀφάτου φιλανθρωπίας σῶση τὸν πεσόντα ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου διὰ τῆς ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου ἐνσαρκώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ ὅλου ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου αὐτοῦ» Ἰ. Ν. Καμίρη, *Σύνοψις*, σ. 42. Γιὰ τὴ σχετικὴ πατερικὴ διδασκαλία βλ. συνοπτικῶς N. Α. Ματσούκα, *Γένεσις καὶ οὐσία τοῦ Ὀρθοδόξου Δόγματος*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 2], Θεσσαλονίκη 1969, σ. 140 ἐξ. Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Οὐσία καὶ Ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικοδογματικὴν διερεύνησιν τῆς περὶ Οὐσίας καὶ Ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1993², σ. 22 ἐξ., 24 ἐξ. Κ. Ἠλ. Λιάκουρα, *Ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, Ἀθήνα 1997, σ. 37, σημ. 5 καὶ ἐκτενῶς ἐν Χρ. Ν. Σαββάτου, *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία καὶ προβληματικὴ τῆς Πνευματολογίας Γρηγορίου Β' τοῦ Κυπρίου*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Κατερίνη 1997, σ. 69 ἐξ.

319. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 33) παρατηρεῖ, ἐπὶ τοῦ προ-

μόνον ή άκριβής τήρηση και πιστή εφαρμογή τους μπορεί να διασφαλίσει τήν όρθή θεολογική προσέγγιση τών περί τή Θεομήτορα θείων μεγαλουργημάτων, αλλά και να εξασφαλίσει τήν έγκυρότητα τών αποτελεσμάτων όποιασδήποτε ένασχολήσεως μέ τό πρόσωπό της, ώστε αυτές να συνιστούν τελικώς *contitio sine qua non* για τήν όρθή κατανόηση και αποτίμηση τής διακονίας της στην πραγμάτωση τής έν Χριστώ σωτηρίου περί τόν άνθρωπο Οικονομίας τής Χάριτος του Θεού, κάτι πού αποτελεί και τό αντίκειμενο τής παρούσας μελέτης.

1. Ο τρόπος του θεολογείν περί Θεοτόκου.

Η όργανική σύνδεση τής Θεοτόκου μέ τό πρόσωπο του κατά σάρκα Υίου και Θεού της δικαιολογούν τήν έπιμονή του άγ. Ανδρέου στον ιδιαίτερο τρόπο του θεολογείν περί αυτής. Αυτό όφείλεται στό γεγονός, ότι όλα τά θαυμαστά γεγονότα του βίου της έντάσσονται όργανικά στό «πάσης θεολογίας έκφανέστατον»³²⁰ μυστήριο τής έν Χριστώ ένσαρκης Οικονομίας. Έτσι, ή ένασχόληση του μέ τή Θεομήτορα, καθώς και ή προσπάθεια θεολογικής προσεγγίσεως και κατανοήσεως τών διαφορών περί αυτήν θείων μεγα-

κειμένου, ότι «ή όρθόδοξος περί Θεοτόκου διδασκαλία έχει δύο ισότιμους άρχάς και προϋποθέσεις, τήν Χριστολογία και τήν Άνθρωπολογία».

320. *Είς τήν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1072 C. Και τουτο, διότι ό Χριστός συνιστά «τῷ κατ' ουσίαν όντως όντι και ύπερ πάσαν φύσιν και γνώσιν ύπερηγμένω τῷ Πατρί και τῷ Πνεύματι, Λόγω· τῷ έν ᾧ πάντες οί θησαυροί τής σοφίας άπόκεινται στηριζόμενοι» *Είς τόν μακάριον Πατάπιον*, ΙΘ', PG 97, 1209 BC. Όπως παρατηρεί, μάλιστα, επ' αυτού ό G. Galitis («Die Kirche als Spenderin des Heils», έν *Glauben aus dem Herzen. Eine Einführung in die Orthodoxy*, Hrsg.v. G. Galitis – G. Mantzaridis – P. Wiertz, München 1987, σ. 73), «Mit dem Sohn erreicht die Offenbarung Gottes ihre Fülle, weil sich Gott den Menschen durch seinen Sohn in der ganzen ihren zugänglichen Fülle zu eigen gab», καθότι «ό Υίός του Θεού, ό Θεάνθρωπος Χριστός, είναι ή όδός προς τόν Πατέρα και προς τό Άγιον Πνεύμα και όλη ή Άλήθεια περί αυτών» Α. Ράντοβιτς, «Ο Τριαδολογικός χαρακτήρ τής Όρθοδόξου Πνευματολογίας», έν *Περί Αγίου Πνεύματος*, σ. 10. Όπως σημειώνει επίσης ό Ν. Ξεξάκης (*Προλεγόμενα εις τήν Όρθόδοξον Δογματικήν*, Άθήναι 1987, σ. 66), «Τό άποκορύφωμα τής ιστορικής πορείας τής ύπερφυσικής θείας Άποκαλύψεως εύρίσκεται εις τήν έν Ίησού Χριστώ Άποκάλυψιν», ένω ό Ί. Ν. Καρμίρης (*Πανεπιστημιακά Παραδόσεις Όρθοδόξου Δογματικής*, τεύχ. Α', Άθήναι 1968, σ. 57), συμπληρώνει, ότι «ή έν Χριστώ γενομένη Άποκάλυψις είναι ή τελευταία, ή τελειοτάτη, ή άπόλυτος, ή άμετάβλητος. Διότι έν τῷ Χριστῷ αυτός ό Θεός αυτοαπεκαλύφθη». Βλ. επίσης Γ. Μαντζαρίδου, «Η έννοια τής Θεολογίας», *Κληρονομία* 1 (1969), σ. 111. Ν. Γ. Ξεξάκη, «Όψεις τής έν Χριστώ θείας Άποκαλύψεως», *ΕΠΕΘΧ* 1 (1987), σ. 138-141. Κ. Β. Σκουτέρη, *Η έννοια τών όρων «Θεολογία», «Θεολογείν», «Θεολόγος» έν τή διδασκαλία τών Ελλήνων Πατέρων και Έκκλησιαστικῶν Συγγραφέων μέχρι τών Καππαδοκῶν*, Άθήναι 1988², σ. 95 και 131. Περί τής σχέσεως Θεολογίας και Άποκαλύψεως βλ. Κ. Ε. Παπαπέτρου, *Η Ουσία τής Θεολογίας. Συστηματική μελέτη επί ενός πατερικού έρμηνευτικού έργου*, Άθήναι ά.χρ., σ. 198-214. Ί. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 60. Κ. Ε. Παπαπέτρου, *Η Άποκάλυψις του Θεού και ή γνώσις αυτού κατά τό ύπόμνημα του Κυρίλλου Άλεξανδρείας εις τό κατά Ίωάννην Εύαγγέλιον*, Διατριβή επί διδακτορία, Άθήναι 1969, σ. 115. Χρ. Κωνσταντινίδου, Μητρ. Μύρων – Ε. Φωτιάδου, *Έκθεσις περί τών πηγῶν τής Θείας Άποκαλύψεως κατά τήν Όρθόδοξον Ανατολικήν Έκκλησίαν*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 3. Α. Ράντοβιτς, *Τό Μυστήριο τής Αγίας Τριάδος κατά τόν άγιον Γρηγόριον τόν Παλαμῶν*, σ. 65-72 και Ν. Α. Μαστούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, Β'*, Έκθεση τής Όρθόδοξης Πίστης σε αντιπαράθεση μέ τή Δυτική Χριστιανοσύνη, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 69.

λουργημάτων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀποτέλεσε τὸ «θεόδεκτον χωρίον, τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων»³²¹, ἀλλὰ καὶ τὴ μυστικὴ τράπεζα ἐπὶ τῆς ὁποίας «μυστικῶς ὁ Ἄμνός τὸ ζωηρόν ὀλοκάρπωμα Χριστὸς ἀναφέρεται»³²², ἀποτελεῖ τολμηρότατο ἐγχείρημα, ἐφ' ὅσον τὰ ὑπερφυῆ καὶ ὑπέρλογα περὶ αὐτὴν θεουργήματα, ἀποκορύφωμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν ἡ σύλληψη καὶ κυοφορία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὴ μήτρα της, τὴν καθιστοῦν «δυσανάβατον ὕψος τοῖς τῶν βροτῶν ὀφθαλμοῖς» καὶ «ὄμμασι νόων βάθος δυσθεώρητον»³²³. Θεωρεῖ, μάλιστα, τόσο στενὴ τὴ σύνδεση τοῦ βίου της μὲ ὅλα τὰ ἀκατανόητα καὶ ὑπερφυσικά γεγονότα τῆς θείας κενώσεως, ὥστε, ὅπως παρατηρεῖ, ὁ ἀσχολούμενος μ' αὐτὰ νὰ αισθάνεται ὅτι ἐρευνώντας τὰ περὶ τὴ Θεοτόκο, ἐρευνᾷ οὐσιαστικά τὰ ἱερά βάθη τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, θέλοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὅχι νὰ προσδώσει ὑπερφυσικὲς ιδιότητες στὴ Θεομήτορα, ἀλλὰ νὰ ὑπογραμμίσαι τὸν ὑπερφυῆ καὶ μυστηριακὸ χαρακτήρα τῶν γεγονότων τῆς θείας Οἰκονομίας στὰ ὁποῖα ἔλαβε μέρος. Γι' αὐτὸ καὶ προσκαλεῖ τὸ ἀκροατήριό του, προκειμένου νὰ εἰσέλθουν στὸ βάθος τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων, νὰ συναναβοῦν «ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς κεφαλίδος», ὥστε «εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύψωμεν»³²⁴, ἐνῶ, ἀναλογιζόμενος τὴν ἀδυναμία του γιὰ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα, διερωτᾶται «τίς νοῦς, ποῖα δέ ταῦτα χωρήσει γλῶττα;», γιὰ νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα, ὅτι στὴν πραγματικότητα «μήτε γε λόγος ἐκφράσαι δυνησαιο, ἢ ἀκοή δέξασθαι;»³²⁵, καθὼς «πόθεν γάρ ἡμῖν τὸ γνῶναι κρίματα Θεοῦ, καὶ μυστηρίων ἄβυσσον;»³²⁶.

Τὸ μέγεθος τῶν ὑπερφυῶν θείων μεγαλουργημάτων καὶ τὸ ἀσύλληπτο τῶν μυστηρίων πού συνδέονται μὲ τὴ Θεοτόκο, ὁδηγοῦν τὸν ἱερό Πατέρα νὰ ζητήσῃ, συναισθανόμενος τὴν ἐλαχιστότητά του³²⁷, ἐκ τῶν προτέρων συγχώρηση ἀπὸ τὴν Ἀειπάρθενο, πα-

321. *Κανὼν Ἀναστάσιμος*, 241, ψδὴ θ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 171. Βλ. καὶ Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1461 D (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228).

322. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 Α.

323. *Κανὼν εἰς τοὺς ἀγ. δέκα μάρτυρας*, 2, ψδὴ η', 4, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 612. Πρβλ. «χαῖρε ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, χαῖρε βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς» Ἀκάθιστος ὕμνος, Στάσις Α', 1, ἐν *Ὡρολόγιον τὸ Μέγα...*, ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», Ἀθῆναι 1986⁹, σ. 530. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός δεύτερος. Περί Θεολογίας*, 28, 1, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 100 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 62) καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Γ', 2, ἔκδ. Ἀ. Πέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 206 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 180). Πρβλ. καὶ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 8.

324. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1045 C. Καὶ τοῦτο, διότι, κατὰ τὸ Βασίλειο Σελευκείας (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 2, PG 85, 429 B), «Ὡς γάρ οὐκ ἔστιν εὐκολον νοεῖν τε καὶ φράζειν Θεόν, μᾶλλον δέ καθάπαξ ἀδύνατον· οὕτω τὸ μέγα τῆς Θεοτόκου μυστήριον, καὶ διανοίας καὶ γλώττης ἐστὶν ἀνώτερον. Ἐπεὶ οὖν Θεόν σαρκωθέντα τεκοῦσα Θεοτόκος ὀνομάζεται».

325. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 884 B. Ὁ ἱερός Πατήρ πάλι ἐρωτᾷ, «τίς δ' ἂν ἐκεῖνα τὰ μυστικά θεάματα γλῶσση διερμηνεύσειε;» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 D. Γιὰ τὴ λειτουργία τῆς γλώσσας στὸ θεολογεῖν βλ. ἐκτενέστερα ἐν Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Συμβατικὴ ἢ Γλῶσσα τῆς Θεολογίας*, (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν 28ο τόμο «Ἐπίσημοι Λόγοι» τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περιόδου ἀπὸ 1.6.1983 – 25.2.1986), Ἀθῆνα 1988, σ. 413-447 καὶ Τοῦ Αὐτοῦ, *Θεολογία καὶ Γλῶσσα*, Κατερίνη 1988.

326. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1284 B. Βλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 340 Α.

327. Μάλιστα, ὅπως δηλώνει, «οὐ γάρ οἶδ' ὅ,τι καὶ πλέον εἶπω, γῆ καὶ σποδός ὑπάρχων, καὶ τὸ ὅλον σαπρία, καὶ ἴσα τοῖς ὄφεισιν ἐπὶ κοιλίαν ἔρπων» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 Α. Πρβλ. καὶ Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς*

ρακαλώντας την νά δείξει προς αυτόν εὐσπλαχνία γιά τό τόλμημά του νά διερευνήσει τό βάθος τῶν ἀνεφικτων κρυφῶν περί αὐτήν μυστηρίων καί νά προσεγγίσει τίς θεουργίες πού συνέβησαν στό βίο της, ἡ ἐπιτέλεση τῶν ὁποίων ὀφείλεται στό βυθό τῶν «τοῦ Θεοῦ κριμάτων»³²⁸. Τοῦτο συμβαίνει, παρατηρεῖ, διότι ἡ ἐνασχόληση τοῦ ἀνθρώπου μέ αὐτά μοιάζει περισσότερο μέ προσπάθεια νά διερευνηθοῦν ὑπερφυῆ γεγονότα, ἀλλά καί νά κατανοηθοῦν θεῖες δωρεές, πού ὡς αἰτία καί προέλευσή τους ἔχουν τόν ἀκατάληπτο βυθό τῆς θείας ἀγάπης καί τοῦ θείου ἐλέους, γι' αὐτό καί ἡ προσπάθειά του παραβάλλεται μέ ἐκείνη ἑνός ἀνθρώπου πού ἐπιθυμεῖ, χωρίς ἐλπίδα, νά διαπιστώσει ἄν μπορεῖ νά μετρηθεῖ ἡ γῆ μέ τή σπιθαμή καί νά περιγραφεῖ μέ ἕνα μικρό σχοινί ἢ θάλασσα, ἄν ὁ οὐρανός μπορεῖ νά ἀποτυπωθεῖ μέ τούς πῆχες καί νά ἀπαριθμηθεῖ τό πλῆθος τῶν ἀστέρων, ἢ νά καταμετρηθοῦν οἱ σταγόνες τῆς βροχῆς, ἢ οἱ πέτρες τῆς γῆς, ἢ ὁ ὄγκος τοῦ ἀνέμου, ἢ καί ἡ ποσότητα τῆς ἄμμου³²⁹. Μάλιστα δέ, ὅπως ὑπογραμμίζει, εὐκολότερα θά καταφέρει νά ἐπιτύχει κανεῖς ὅλα τά παραπάνω ἀπό τό νά κατανοήσει τά περί τῆ Θεοτόκο μυστήρια τοῦ Θεοῦ³³⁰, καθ' ὅσον ὅλα τά θαυμαστά περί τό βίο της γεγονότα συνδέονται ἄμεσα καί ὀργανικά μέ τό ὑπερφυές μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ «πάσης θεολογίας ἐπέκεινα»³³¹ Υἱοῦ καί Θεοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέ συνέπεια νά καθίσταται στήν πραγματικότητα ἐντελῶς «ἄπορον τό ἐν σοί, Παρθένε καί φαινόμενον καί νοούμενον μυστήριον»³³².

τόν *Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 5, PG 85, 445 B : «Τίς λόγος τό ἀδιάβατον τῆς ἀνυμφεύτου λοχείας πέλαγος ἐμβατεῦσαι δυνήσεται; Τίς οὕτω καθαρώτατος νοῦς καί θεωρητικώτατος, τά ἀθέατα κατοπτεῦσαι;».

328. Πά τό λόγο αὐτό καί ζητᾶ ἀπό τή Μητέρα τοῦ Θεοῦ: «Ἰλεως δέ εἶης ἡμῖν αὐτή, θεηδόχε καί ζωτόκε Παρθένε, τῶν ἀνεφικτων κατατολμῶσι, καί τῶν περί σέ κρυφίων διερευνωμένοις μυστηρίων τό βάθος, καί τās τῷ ἀκατάληπτῳ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων βυθῷ περί σέ πεπηγυίας ἐγχειροῦσι κατανοεῖν θεουργίας» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, IB', PG 97, 1053 B. Καί τοῦτο διότι τά θεῖα μυστήρια μποροῦν νά κατανοήσουν μόνον «οἱ ἐγγυτέρῳ θεοῦ, καί τῶν ἀνεξιχνιάστων αὐτοῦ κριμάτων ἐπόπται καί θεωροί, εἴπερ εἰσὶ τινες τοσοῦτοι τήν ἀρετήν, καί ἐν ἴχνεσιν ἀβύσσου περιπατοῦντες, τό δὴ λεγόμενον» Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός δεύτερος. Περί Θεολογίας*, 28, 11, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 122 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 84).

329. «εἰ μετρεῖται γῆ σπιθαμῆ, καί σπαρτίῳ περιγράφεται θάλασσα· εἰ πῆχεσιν οὐρανός ἀπεικάζεται, καί ἀστέρων πλῆθος ἀπαριθμεῖται· εἰ σταγόνες ὑετοῦ, καί βώλακες γῆς, καί ἀνέμων ὄγκος, καί ψάμμου ποσότης καταλαμβάνεται» (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 B). Πρβλ. καί Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *ΕΦ* 8 (1911), σ. 117.

330. «τῆς μετὰ χεῖρας ἡμῖν ὑποθέσεως ἔσται κατάληψις δῆπουθεν» (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 B). Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, συναφῶς καί ὁ Ν. Γ. Πολίτης («Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες-Καθημερινή*, Αὐγουστος, 2/39/5.8.2001, σ. 17), «κατά τήν ἔσω φιλοσοφία ἡ Θεοτόκος ὑπερέβη τή φθορά ἐπειδή γέννησε τόν ἀφθαρτο. Ἐξ αὐτοῦ ἴσως τοῦ γεγονότος ὁμολογεῖται ἀπό ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν κατά καιροῦς νά γράψουν λόγο, ὕμνο, ἐγκώμιο, κανόνα, πόσο δεινὴ εἶναι ἡ θέση των ὅταν ἀντικείμενο τῶν προϊόντων τοῦ λόγου εἶναι ἡ Θεοτόκος».

331. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1085 A.

332. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 246, ὡδὴ θ', 45-47, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 175. Διότι «τό μέγα τῆς Θεοτόκου μυστήριον, καί διανοίας καί γλώττης ἐστίν ἀνώτερον» (Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 2, PG 85, 429 B). Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 485 D καί 488 A. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, PG 86/3, 3277 B. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας καί ἡ οἰκουμενικὴ σημασία της*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 221 καί Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὕμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 24.

Ο θεολόγος πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης, συνεπῶς, θεωρεῖ ἐκ προοιμίου τὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὴ Θεοτόκο ὡς προσπάθεια προσεγγίσεως ἐνός ὑπέρλογου καὶ ἀνερμήνευτου θαύματος³³³, γι' αὐτό καὶ ὅταν ἀναφέρεται στό πρόσωπό της ἔχει τὴν αἴσθησι ὅτι πρόκειται νά ὁμιλήσει γιὰ ἓνα τόσο βαθύ καὶ ἄγνωστο μυστήριο, ἔναντι τοῦ ὁποίου αἰσθάνεται συστολή καὶ δέος, φοβούμενος μὴ ἀναφέρει ὅτιδήποτε τό ὁποῖο θά μείωνε τὴν ἀξία τῆς κατὰ σάρκα Μητέρας τοῦ Θεοῦ³³⁴. Εὐρισκόμενος, μάλιστα, ἐνώπιον τοῦ ἀνεξερεύνητου αὐτοῦ μυστηρίου αἰσθάνεται φόβο καὶ δειλία³³⁵, διότι γνωρίζει πῶς σέ κάθε παρόμοια προσπάθεια εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιο, ὅτι ἀδυνατεῖ νά προσφέρει στή Θεοτόκο ἐγκώμια ἀνάλογα τῆς ἀξίας της³³⁶, καθότι τά μυστήρια πού συνδέονται μὲ αὐτὴν δέν εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο, ἀλλὰ συνιστοῦν δωρεές τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ κι ἔχουν ὡς αἰτία «τὴν ἀπειρομεγέθη καὶ τά ὅλα πανσόφως διέπουναν Πρόνοιαν» τοῦ Υἱοῦ της³³⁷, μέ συνέπεια νά καθίστανται «ἀνεξερεύνητα τά κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ»³³⁸, ἐφ' ὅσον «θείας γάρ ὄντως ταῦτα χειρός, καὶ ἀνθρωπίνης κρείττονα καταλήψεως»³³⁹. Ἐτσι, ἀκόμη καὶ κάθε ἐορτὴ πρὸς τιμὴν της, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔχει

333. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 194, ᾠδὴ θ', 46-52, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 139. Διότι, ὅπως δηλώνει ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 433D – 436 A), «Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, καὶ πρὸς τὸν πλοῦτον ἀφορῶν τοῦ θαύματος, ἄφωνός τις ὑπ' ἐκπλήξεως γίνομαι».

334. Ὁ ἱερός Πατήρ «φόβω μὲν τοῦ μὴ παρ' ἀξίαν εἰπεῖν τούτου προκειμένου σκοποῦ συστελλόμενος, πόθω δέ τοῦ εἰς δύναμιν κατ' ἀξίαν εἰσαγαγεῖν προθυμούμενος» (*Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 A) «καὶ διὰ τοῦτο κραδαινομένω καὶ ἰλιγγίῳντι, μὴ τι καθυβρισθεῖη τῆς ἡμέρας τό μέγεθος, τῷ ρυπῶντι τῆς ἐμῆς αὐθαδεῖας καὶ ἀσθενείας σμικρυνόμενον λόγῳ» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1060 A). Ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 2, PG 85, 428 CD), «Ἐμοὶ δέ πόσος ἄρα φόβος ὡς εἰκὸς περιστήσεται βουλομένω προσφέρειν τῇ Θεοτόκῳ τὸν ἔπαινον, μήπως τῆς ἀληθείας ἀποσφαλῶ, καὶ τιμᾶν οἰόμενος διὰ τῶν λεγομένων, λάθω τι τῶν αὐτῆς ἀναξίων φθεγξάμενος». Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύληψιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, Ι, PG 96, 1459 C.

335. «φοβοῦμαι καὶ δειλιῶ τῷ ἀνεξερευνητῶς προαχθέντι εὐπροσηγόρως προσαχθῆναι» (*Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 917 D). Ἀναφερόμενος, μάλιστα, στὴν κοίμησή της, παρατηρεῖ: «ἐνθεν ἐγὼ συστελλόμενος φόβω τε τιμῶν τό μυστήριο, τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ τῶν προφητῶν Ἡσαΐα συμφθέγγομαι· Ὡ τάλας, λέγων, ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί· ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, τολμῶ τι περὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμιάντου, καὶ πάσης ἀγιότητος ὑπερπλήρους εἰπεῖν, καὶ λόγοις ταύτην ἐπιταφίους ἐγκωμιάζειν ἐπιχειρῶ» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1088 CD.

336. «ἤττηνται τά τῆς φύσεως, ἀδυνατεῖ τά ἐγκώμια πρὸς μέτρον τῇ Θεοτόκῳ πορίζεσθαι» *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 121, ᾠδὴ θ', 50-52, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 86. Γιὰ τό λόγο αὐτό καὶ ζητεῖται ἀπό τούς πιστοὺς «μηδεὶς οὖν ἀτάκτως περὶ τὰς ἐννοίας τῶν ταύτης θαυμάτων ἀγέτω τὸν νοῦν, μηδεὶς ἀπρεπῶς, ἀλλὰ πάντες ἐκεῖνο διανοεῖτωσαν τό, ὅτι ὅσα θέλει καὶ δύναται» (*Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 831 καὶ ἔκδ. Α. Γιαννοῦλη, *JÖB* 51 (2001), σ. 281) θέλοντας μέ τὸν τρόπο αὐτό νά τονίσει τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νά κατανοήσῃ τά θαυμαστά σημεῖα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ στή Θεοτόκο. Καὶ αὐτό, διότι ὁ βίος της συντίθεται ἀπὸ γεγονότα καινά, φρικτά, θαυμαστά, παράδοξα, ἐξαισία καὶ ὑπερφυῆ, ἐφ' ὅσον «ἐν πᾶσι γάρ ἐστι τό καινόν, καὶ τό οὐ καινόν· εἰ γάρ ἐν ἐνὶ τό θαῦμα ὑπῆρχεν, ἦν ἂν τοῦ ξένου, καὶ ἡ θαυματοποιός καὶ τό θαῦμα, ὅτι δέ παρέλκει ἕκαστον τούτων τοῦ ἐτέρου τό ξένον.» Ἐχει μὲν ἰδίως ἕκαστον τό καινόν, ἀναιρεῖται δέ παρά τῆς τοῦ ἐτέρου θαυμαστικῆς παραθέσεως» *Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 831-832 (ἔκδ. Α. Γιαννοῦλη, *JÖB* 51 (2001), σ. 281).

337. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΒ', PG 97, 1057 C.

338. Ρωμ. 11, 33-34 καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΒ', PG 97, 1057 CD.

339. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1060 A. Γι' αὐτό καὶ, ὅπως συμπληρώνει ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Εγκώ-*

ώς αντικείμενο γεγονός πού συνδέεται οργανικά με τή θεία ένανθρώπιση, έχει μυστηριακό και υπερφυή χαρακτήρα³⁴⁰, γι' αυτό και τό έορταζόμενο πρόσωπο τής Θεοτόκου, τελικώς, «Θεοῦ μόνου κατ' ἄξίαν ἐγκωμιάζειν ἐστί, τοῦ λόγοις οἷς οἶδεν αὐτός τά ἐπ' αὐτῇ δεδρακότος μεγαλουργήματα»³⁴¹. Μάλιστα, ἄν, ὅπως διερωτᾶται, γιά τήν κατανόηση τῶν ἄλλων μυστηρίων πού ἀφοροῦν τήν ὁρατή δημιουργία, ὅπως «ἄμμον θαλασσῶν καί σταγόνας ὑετῶν τίς ἐξαριθμήσει; πλοῦτον καί σοφίαν τίς ἐξιχνιάσει;», ἀπαιτεῖται ἡ θεία συνδρομή, πόσο μάλλον εἶναι ἀπαραίτητη, ὅταν πρόκειται γιά τά περί τή Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου θαυμαστά γεγονότα. Ἡ διαπίστωση αὐτή τόν ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα, ὅτι κανείς ἄλλος δέν μπορεῖ νά τά γνωρίσει στόν ἄνθρωπο καί νά τόν ὀδηγήσει στήν ὀρθή διερεύνηση καί κατανόησή τους, «εἰ μή ὁ ποιήσας αὐτά Θεός ἡμῶν»³⁴².

Κάθε προσπάθεια, συνεπῶς, τοῦ ἀνθρώπου νά μιλήσει γιά τό πρόσωπο τής Θεομήτορος χωρίς τή συνέργεια τής θείας χάριτος θά ἀποβεῖ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀτελής καί ἄκαρπη, διότι τόσο ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὅσο καί τά ὄργανά του εἶναι ἀσθενῆ καί ἀδύναμα³⁴³, μέ ἔλλοχεύοντα τόν κίνδυνο «τῆ μικροφυῖα τοῦ λόγου συγκαθαίρεθεί τό θαῦμα» καί συνέπεια τήν ἐλάττωση τής ἀξίας τοῦ ἐπαινουμένου προσώπου, ὥστε νά εἶναι προτιμότερο μέ τή σιωπή νά διατηρεῖται καί νά αὐξάνεται τό θαῦμα, παρά μέ τό λόγο νά μειώνεται ὁ ἔπαινος³⁴⁴. Παρά ταῦτα, ὅμως, κι ἐνῶ ὁ ἱερός Πατήρ ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ ἀνθρώ-

μιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας, 14, PG 86/3, 3312 B), «Ἀλλά ποία γνώσεως κατάληψις, ἢ λόγου δύναμις ἐξισχύσει καταλαβεῖν ... τά τότε ὄντα πάμπολλα ἱερώτατα καί ἀνεφίκατα, τά ἐπ' αὐτῇ δεδοξασμένα;».

340. «λόγων ὑπεραίρουσα δύναμις» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 B. Ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 436 A) θέλοντας νά ἐγκωμιάσει τά θεῖα περί τή Θεοτόκο μεγαλουργήματα, τονίζει: «οὐχ εὗρισκω γάρ λόγους ἰσορρόπους τοῖς πράγμασι. Πῶς παραδόξως ὑμνήσω τήν παράδοξον χάριν».

341. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1089 A.

342. *Κανῶν ἀναστάσιμος*, 246, ᾠδή ε', 21-28, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 174. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός δεύτερος. Περί θεολογίας*, 28, 5 καί 21, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 108-110 καί 142-144 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 72 καί 104). Ὅπως τονίζει μάλιστα, ἀναφερόμενος στήν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά κατανοήσει ἀκόμη καί τό μυστηριακό χαρακτήρα τῆς δημιουργίας, ὁ M. Schmaus (*Katholische Dogmatik, Bd. II, 1*, München 1960, σ. 43), «Die christliche Lehre von der Welt als einer Schöpfung enthält nichts Irrationales, dennoch haben die Menschen die Lösung nicht gefunden. Offensichtlich fällt es der menschlichen Vernunft fast unüberwindlich schwer, aus ihrem eigenen Kräften sich in der Welt letztlich zu orientieren». Πρβλ. καί Π. Νέλλα, «Τά ἀνθρωπολογικά καί κοσμολογικά πλαίσια τῆς ἔνωσης μέ τό Θεό. Μελέτη στήν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα», ἐν *Ζῶον Θεούμενον*, σ. 190-191.

343. «ὁ μέν λόγος, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, ἀσθενής» *Εἰς τήν ἀποτομήν Ἰωάννου*, IE', PG 97, 1109 B. Ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 1, PG 85, 425 C) ὁμολογεῖ, ἐπίσης, ὅτι «Ἐγώ δέ τήν ἑμαυτοῦ γινώσκων ἀσθένειαν, τῷ μεγέθει τῶν πραγμάτων ἀρκεῖν οὐκ ἰσχύουσιν, ἐπί πολύ κατεῖχον ἑμαυτόν ἐκπλητόμενος», καθώς «λόγος γάρ ἐρμηνεύσαι τό θαῦμα οὐ δύναται». Βλ. ἐπίσης Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, A', 6, PG 65, 685 D. A. Kallis, *Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit, HdM I* (1996)², σ. 364-365. Ἰ. Παναγόπουλου, *Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς*, σ. 87 καί Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 492

344. «κρεῖττον ἄν ἐπί τῆς σιωπῆς μάλλον αὖξιν ἐν ἑαυτοῖς τό θαῦμα, ἢ διά τοῦ λόγου κατασμικρύνει τόν ἔπαινον» *Εἰς τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 928 A. Ἐπίσης Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31,

πινος λόγος αδυνατεί νά ανέλθει σέ τόσο πνευματικό ύψος καί νά εισχωρήσει βαθύτερα στήν κατανόηση τών περί τή Θεοτόκο μυστηρίων, δέν απογοητεύεται, ούτε υποχωρεί από τό έγχειρήματά του, αλλά, παραδεχόμενος τήν αδυναμία του, αναλαμβάνει νά συντάξει ἐγκώμιο, προκειμένου «μικρά ἄττα τῆ Μητρὶ τῆς χαρᾶς αὐθις ἐπιχαιρετίζοντες, εἴπωμεν»³⁴⁵. Ἐτσι, ἡ ἀποδοχή τῆς αδυναμίας τοῦ ἀνθρώπινου λόγου νά ἐκφράσει μέ πληρότητα τά περί τήν Ἀειπάρθενο μυστήρια τοῦ Θεοῦ δέν ἀποθαρρύνει τόν ἅγ. Ἄνδρέα, οὔτε ἀποτελεῖ γι' αὐτόν ἥττα. Ἀντιθέτως συνιστᾷ μεγαλειώδη νίκη, καθ' ὅσον καί μόνο ἡ, μέσω τοῦ παράτολμου αὐτοῦ ἐγχειρήματος, σύγκριση τῆς αδυναμίας του μέ τό μεγαλεῖο τοῦ τιμωμένου προσώπου τῆς Θεομήτορος εἶναι ἀρκετή γιά νά τοῦ ἐξασφαλίσει, μέσα ἀπό τή διαφαινόμενη ἥττα, μία σπουδαία νίκη³⁴⁶, διότι, μέ τήν παραδοχή τῆς αδυναμίας καί τῆς ἥττας του ὁ ἄνθρωπος, παραδίδεται μέ ταπείνωση στή χάρη τοῦ Θεοῦ καί μέ τή συνδρομή τοῦ ἄνωθεν φωτισμοῦ ἀντλεῖ τήν ἀπαραίτητη δύναμη, προκειμένου νά μιλήσει γιά τά θεῖα μυστήρια καί νά ἐκφράσει περί τῆς Θεομήτορος «τά ἐξ ἀμυδρῶν εἰκόνων ἡμῖν ὡς ἐφικτόν μυστικῶς θεωρηθέντα σεμνολογήματα»³⁴⁷. Γιά τό λόγο αὐτό κι ὡς νίκη ἐκλαμβάνει ὅ,τι κατάφερε κυρίως μέ τή συνέργεια τῆς θείας χάριτος, ἀλλά καί τῆς δικῆς του πνευματικῆς δυνάμεως «προσθεῖναι τῷ λόγῳ ... πρός τήν τοῦ προκειμένου σκοποῦ σύλληψιν καί βεβαίωσιν»³⁴⁸, καθότι ὁ ἄνθρωπος, «χωρίς τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας οὐ δύναται, οὐδέ ἰσχύει κατορθῶσαι τι ἀγαθόν»³⁴⁹.

Κατά συνέπεια, πηγή καί χορηγός τοῦ θεολογεῖν περί Θεοτόκου, κατά τόν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη, εἶναι ὁ Τριαδικός Θεός, γι' αὐτό καί σέ κάθε προσπάθειά του νά ὁμιλήσει περί αὐτῆς ἐπιζητεῖ τή χάρη τοῦ Θεοῦ Πατρός³⁵⁰, ἐνῶ παράλληλα ἐπικαλεῖται καί τό φωτισμό τοῦ ἁγ. Πνεύματος, παρακαλώντας το, ὅπως συνέβη κατά τήν Πε-

1457 A (BEΠΕΣ 54 (1976), σ. 226). Μάλιστα ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 6, PG 85, 449 B) ἐκπληκτος ἀπό τό μέγεθος τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου, συμπεραίνει: «Οὐκοῦν τά ἰστία τοῦ λόγου χαλάσας, εἰς τόν ἀσφαλῆ τῆς σιωπῆς λιμένα ὀρμήσω». Βλ. ἐπίσης Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 2, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 102 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 82). Πά τή θεολογική σημασία τῆς σιγῆς ἐνώπιον τοῦ Τριαδικοῦ θεοῦ μυστηρίου βλ. ἐν Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ περί Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία*, Ἀθήναι 1985, σ. 24-32.

345. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 C. Ὁ ἱερός Πατήρ θέλει νά τονίσει περί τῆς Θεοτόκου προφανῶς ἐκεῖνο πού ὁ Μ. Α. Φαράντος (*Ἡ περί Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία*, σ. 28) ὑπογραμμίζει ὀρθῶς περί Θεοῦ, ὅτι «Ἡ θεολογία, λοιπόν, εἶναι λόγος ἐν σιγῇ καί σιγῇ ἐν λόγῳ. Ὅμιλεῖ ὄχι παντοῦ καί πάντοτε περί Θεοῦ, ἀλλ' ὅταν ὁ λόγος αὐτῆς δέν εἶναι μάταιος, τοῦτέστιν: ὅταν ἀποτελεῖ τήν ἐκφρασιν πιστευούσης ὑπάρξεως».

346. «τὴν ἀσθένειαν ὁ λόγος τὴν ἑαυτοῦ, τὴν πρός τό τιμῶμενον συγκρίσει δεικνύς, τό ζητούμενον ἔχει. Καί ἡττηθεὶς, στεφανωθεὶς δικαίως, ἀριστεύσας νομίμως δι' ὧν ἐνίκησεν» *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 936 A.

347. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 C. Καί τοῦτο, διότι ὁ Θεός Πατήρ ἐν Χριστῷ «κατά τό ἐφικτόν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἐφάνερωσε γνῶσιν ... πάντα εἰδῶς καί τό συμφέρον ἐκάστῳ προμηθοῦμενος, ὅπερ συνέφερον ἡμῖν γνῶναι ἀπεκάλυψεν, ὅπερ δέ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεσιώπησε» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθόδοξου πίστεως*, 1, 1, 1, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 7-8 (PG 94, 789 B – 792 A).

348. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1060 C.

349. *Περί Τελώνου-Φαρισαίου*, Κ', PG 97, 1261 A.

350. «δότω ἡμῖν λόγον ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ, τόν ἡμέτερον χειραγωγῶν πρός τὴν τῆς ἀληθείας εὐρεσιν» *Εἰς τόν ἀπόστολον Τίτον*, ΙΣΤ', PG 97, 1144 A. Καί τοῦτο, διότι ὁ Θεός εἶναι ἐν τέλει ἐκεῖνος πού χορηγεῖ «λόγον τῷ λέγοντι» Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1377 B.

νηκοστή μέ τούς ἀποστόλους, κατά τόν ἴδιο τρόπο νά κατέλθει καί νά τοῦ προσφέρει τήν ἀπαραίτητη δύναμη γιά τό τόλμημα αὐτό³⁵¹. Εἶναι ἐπιτακτικό γεγονός, συνεπῶς, ὅτι «δεῖ πάντως ἡμᾶς εὐκτικῶς ἐντυχάνειν τῷ Πνεύματι, καί παρ' αὐτοῦ τά κατ' ἀξίαν λέγειν ἐν τῷ ὑπέρ ἀξίαν αἰτεῖν»³⁵², προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νά ἐνισχυθεῖ, γιά νά εἰσέλθει ἐπάξια ἐντός τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου, ὥστε νά μνηθεῖ στῶν «ἐνθεαστικῶν δὴ τούτων θεωρημάτων τά μυστικά διηγήματα», τά ὁποῖα οὐσιαστικά «ὑπ' αὐτῆς ἡτοιμασται τῆς Θεοτόκου». Γιά νά εἰσχωρήσει ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος στό γνόφο τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου, εἶναι ἀπαραίτητο νά εἰσέλθει κυριολεκτικά «ἐπί τά βάθη τοῦ Πνεύματος», προκειμένου νά γνωρίσει καί νά κατανοήσει τῶν «περί αὐτῆς μυστηρίων τά ὑπερφυῆ καί θεῖα τῷ ὄντι θεάματα»³⁵³, ἐφ' ὅσον ἡ περί αὐτῶν γνώση ἐπιτυγχάνεται ἀπαραιτήτως διά τοῦ Υἱοῦ τῆς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Ἔτσι, στήν προσπάθειά του νά τά κατανοήσει καί νά τά ἐρμηνεύσει ὀρθῶς μέ τή χάρη τοῦ ἁγ. Πνεύματος θεωρεῖ ἰδιαίτε- ρως ἀπαραίτητη τήν προσφυγή στόν Υἱό τῆς «παρ' οὗ τό Πνεῦμα πᾶσι ἐπιφοιτᾶ, καί τοῦ λέγειν οἱ λόγοι τό ἄψετον ἔχουσιν»³⁵⁴, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀποτελεῖ «τῷ κατ' οὐσίαν ὄντως ὄντι καί ὑπέρ πᾶσαν φύσιν καί γνῶσιν ὑπερηνωμένῳ τῷ Πατρὶ καί τῷ Πνεύματι, Λόγῳ»³⁵⁵. Ἀπό τό Χριστό ἐπιζητεῖ εὐκτικῶς νά τόν ἐπισκεφθεῖ καί νά τόν καθοδηγήσει, χορηγώντας του τούς κατάλληλους λόγους, προκειμένου νά παραθέσει ὀρθῶς τά θεομητορικά μεγαλουργήματα³⁵⁶, διότι, ὅπως τονίζει, γιά νά εἰσέλθει κανεὶς στό γνό-

351. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἁγ. Ἀνδρέας ἀκολουθεῖ σχεδόν κατά λέξη τό Γρηγόριο Θεολόγο:

«παρίτω μοι τό Πνεῦμα,
καί διδότη λόγον
ὅπόσον καί βούλομαι»
Εἰς τόν ἀπόστολον Τίτον,
ΙΣΤ', PG 97, 1141 B.

«παρέστω μοι τό Πνεῦμα
καί διδότη λόγον,
ὅσον καί βούλομαι·
εἰ δέ μή τοσοῦτον
ὅσος γε τῷ καιρῷ σύμμετρος»
Εἰς τήν Πεντηκοστήν, 41, 5, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gally, SCh 358 (1990), σ. 326 (PG 36, 436 CD).

352. Εἰς τόν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ', PG 97, 1141 C. Βλ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις*, 16, 16, PG 33, 941 A καί Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 2, PG 85, 428 D – 429 A.

353. Εἰς τήν Κοίμησιν, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1084 C. Ἀναφερόμενος μάλιστα στή Θεοτόκο παρατηρεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι κι ἐκεῖνη συμβάλλει στή φανέρωση τῶν περί αὐτήν μυστηρίων, διότι «τήν Σοφίαν αὐτήν κατά σάρκα γεννήσα- μενη, προσφυῶς μιμουμένη». Βλ. ἐπίσης *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1065 AB. Γιά τήν μέσφ τοῦ θείου φωτισμοῦ εἴσοδο τοῦ ἀνθρώπου στά βάθη τοῦ Πνεύματος βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός δεύτερος. Περί Θεολογίας*, 28, 6, ἔκδ. P. Gally, SCh 250 (1978), σ. 110-112 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 74) καί *Εἰς τόν Μέγαν Βασιλείον ἐπιτάφιος*, 43, ἔκδ. J. Bernardi, SCh 384 (1992), σ. 216 (PG 36, 553 A), καθώς καί τίς παρατηρήσεις τοῦ Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Γρηγόριος ὁ Θεολόγος*, σ. 139 καί Τοῦ Αὐτοῦ, *Πατέρες, Αὔξησις τῆς Ἐκκλησίας, ἅγιον Πνεῦμα*, σ. 25.

354. Εἰς τό Γενέσιον, Β', PG 97, 820 D-821A. Πρβλ. καί *Κανόν εἰς τόν Λάζαρον*, ῥδή θ', 10, ἐν *Τριώδιον Κατα- νυκτικόν*, σ. 342. Ἔτσι κατά τόν Ἀ. Γιέβτιτς («Μεθοδολογία τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 176), ἡ θεολογία «ὡς χαρισματική δωρεά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἦταν καί παραμένει ἡ ἀληθινή θεολογία στήν Ὀρθοδοξία».

355. Εἰς τόν μακάριον Πατάπιον, ΙΘ', PG 97, 1209 B. Πρβλ. καί Ἀ. Γ. Ἀλεβιζόπουλου, *Ἐφόδιον Ὀρθοδοξίας*, σ. 22.

356. «Χριστός παρίτω καί διδότη λόγον ἡμῖν, καί ὡς Λόγος καί σοφία καί δύναμις, καί τόν ἡμέτερον ὁδηγεῖτω νοῦν, ἐπί τά φαινὰ τῶν θείων ὑμνωδιῶν ἀπαυγάσματα· οἷς τρανοῦσθαι ἡμῶν εἴη διαπαντός τήν διάνοιαν, καί ὑφ' ὧν ἐλλαφθεῖμεν τε καί συγκρατηθεῖμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1070 D-1072 A. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας*, 21, 2, ἔκδ. J. Mossay, SCh 270 (1980), σ. 110-

φο τῶν περί τῆ Θεοτόκου μυστηρίων πρέπει νά τόν συνδράμει ἀπαραιτήτως ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος, ἐφ' ὅσον, ἐκτός ἀπό αἰτία τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων, εἶναι κι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀνακαθαίρει καί ἀφθαρτοποιεῖ ὅλους ὅσους μετέχουν στήν ἄκτιστη δόξα του³⁵⁷, ὀδηγώντας τους «πρός καινοτέραν ζωὴν», μεταβάλλοντάς τους, δηλαδή, σέ ἀγνούς καί «θεοτελεῖς»³⁵⁸. Καί τοῦτο, διότι θεωρεῖ ὅτι ἀκόμη καί ἡ ἐγκωμιαστική ἀναφορά στά ἐορταζόμενα γεγονότα τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου καθίσταται ἐφικτή, μόνο μέ τῆ χάρη τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ τῆς καί Λόγου τοῦ Θεοῦ³⁵⁹, ἡ ὁποία «τοῦ ἡμετέρου λόγου λύση τὴν σιωπὴν, ὡς ὄντως οὔσα τοῦ κατὰ φύσιν Λόγου φωνῆ»³⁶⁰, ἐπιζητώντας μέ τόν τρόπο αὐτό, κατὰ τόν διδάσκαλό του Γρηγόριο τὸ Θεολόγο, «ὄλην τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ἔλλαμψιν, ἣτις ἐστὶ καί οἶα καί ὄση»³⁶¹, προκειμένου νά θεολογήσει περί τῆς Θεομήτορος.

Ὁ ἄνθρωπος, συνεπῶς, μέ τὴν ἐνίσχυση καί τὸ φωτισμὸ τῆς ἁγ. Τριάδος, θεολογεῖ θεομητορικῶς μέ τὴν προσφορά λόγων καί ἐγκωμίων στή Μητρόθεο, καθότι «μὴ φίλον αὐτῇ τῶν ἄλλων οὐδέν, πλήν λόγου καί τῆς ἐκ λόγων τιμῆς»³⁶², παρ' ὅλο πού ὁ λόγος του, ἐξ αἰτίας τῆς φυσικῆς του ἀτέλειας, παραμένει ἀτριβῆς καί ἀγύμναστος³⁶³. Ὁ ἐγκωμιασμός τῆς, ὅμως, θεωρεῖται ἀπαραίτητος, διότι μ' αὐτόν, δέν τιμᾶται μόνον ἡ Θεοτόκος, ἀλλὰ κυρίως ὠφελεῖται ὁ προσφέρων τὸ θεομητορικό λόγο ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος οἰκοδομεῖται πνευματικά καί ἐπανέρχεται στήν ἀλήθεια, ἀπαλλασσόμενος παράλληλα ἀπὸ τὸ γράμμα τῆς νομικῆς δουλείας καί πολιτείας³⁶⁴. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό καί τολμᾷ νά ἀναφερθεῖ, ὄχι μέ αὐθεντία, ἀλλὰ «κατὰ δύναμιν», στά θαυμαστά περί αὐτὴν μυστήρια³⁶⁵, καθότι δέν ἐπαφίεται στίς δικές του δυνάμεις, ἀλλὰ, ὅπως ἀναφέρθηκε, κυρίως καί κατ' ἐξοχὴν στήν ἐπίσκεψη καί καθοδήγηση τοῦ «τά κατ' ἄξίαν λέγειν πα-

112 (PG 35, 1084 C). Βασιλείου Σελευκείας *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 2, PG 85, 429 B καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 1, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 148 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 126). Ἐπίσης βλ. Α. Κνιάζεφ, «Ἡ Ὁρθοδοξία», *Ζωή* 53/2331 (1963), σ. 54.

357. «καὶ ἀθανατίζει, τοὺς κατὰ μέθεξιν τῆς πρὸς αὐτόν τῶ ὄντι καινοπρεποῦς κοινωνίας οἰκειουμένους αὐτῶ» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1085 A.

358. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1085 A.

359. «τῆς μόνης καί πρώτης ἐκείνης δεῖσθαι τῆς φωνῆς, τοῦ καί πρώτου καί μόνου κατὰ φύσιν αὐτολόγου, καί σοφίας Θεοῦ καί δυνάμεως» *Εἰς τὴν ἀποτομὴν Ἰωάννου*, IE', PG 97, 1109 B. Καί τοῦτο, διότι «ἡ ἐκκλησιαστικὴ θεολογία προϋποθέτει τὴν ἄρρηκτον κοινωνίαν τοῦ θεολογοῦντος πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ φανέντα Λόγον τοῦ Θεοῦ» Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 138.*

360. *Εἰς τὴν ἀποτομὴν Ἰωάννου*, IE', PG 97, 1109 C. Πρβλ. καί Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός τρίτος. Περί Υἱοῦ*, 29, 17, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 212 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 156-158).

361. *Περί θεολογίας καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων*, 20, 12, ἔκδ. J. Mossay, *SCh* 270 (1980), σ. 84 (PG 35, 1080 BC).

362. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 808 C.

363. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1089 BC. Βλ. καί Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 164.*

364. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 808C-809A. Γι' αὐτὸ καί, ὅπως παρατηρεῖ σέ ἄλλη περίπτωση, ἐγκωμιάζοντας τὸν Τίμιο Πρόδρομο, ὁ Λόγος δίνει τὴ δύναμη στὸν ἄνθρωπο νά τὸν ἐγκωμιάζει, «οὐχ ἵνα αὐτὸς πλέον τι δοξασθῆ, ἀλλ' ἵνα ἐκείνου τοῖς ἐγκωμίοις, ἡμεῖς πρὸς μίμησιν ἀναγώμεθα» *Εἰς τὴν ἀποτομὴν Ἰωάννου*, IE', PG 97, 1109 B.

365. Αὐτὸ τὸ πράττει, διότι, ἀκόμη κι ἂν δέν εἶχε ἄλλο κίνητρο, θά λάμβανε θάρρος, βιαζόμενος γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸν πόθο νά ἐγκωμιάσει τὴ Μητέρα τοῦ Θεοῦ. Βλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 B καὶ *Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 821 A.

ρεχομένου»³⁶⁶ θείου φωτισμοῦ, διότι, ἂν προσπαθοῦσε νά διηγηθεῖ τὰ περί τήν ὑπαρξιν, τή σύλληψιν ἢ τή γέννησίν της μυστήρια, «οὐκ ἂν εὔροιμι καιρόν τῷ λόγῳ σύμμετρον, ἢ λόγου δύναμιν παρισουμένην τοῖς πράγμασιν»³⁶⁷, ἐφ' ὅσον πολλά ἀπό «τά κατ' ἐκεῖνον τόν ὑπεράφραστον βίον» της γεγονότα θά παραμείνουν ἄγνωστα γιά τόν ἄνθρωπο, στόν ὁποῖο ἀποκαλύπτονται καί διδάσκονται μόνον ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα, καί αὐτά μερικῶς καί κατά τό μέτρο τῆς ἐκ τῆς καθάρσεως καί τοῦ θείου φωτισμοῦ καλλιεργηθείσας δεκτικότητάς του³⁶⁸. Ὅπως τονίζει, μάλιστα, ἐπ' αὐτοῦ, ἡ Θεοτόκος παραχωρεῖ νά φανερωθοῦν σ' ἐκεῖνον πού πρόκειται νά ὁμιλήσῃ γιά τὰ περί αὐτήν μυστήρια, ὄχι ὅσα ζητεῖ, ἀλλ' ὅσα ὠφέλιμα γιά τήν πνευματική του προκοπή εἶναι ἄξιος νά προσλάβῃ καί νά κατανοήσῃ³⁶⁹.

Τό γεγονός αὐτό κατανοεῖται καλύτερα ἀπό τήν ὅλη στάση τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἔναντι τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου, ὁ ὁποῖος, ἂν καί δέν προκρίνει, ὅπως ἀναφέρθηκε, τή σιωπή, ἐν τούτοις τονίζει, ὅτι αὐτή εἶναι ἐπιβεβλημένη ὅταν βρίσκεται κανείς ἐνώπιον θαυμασῶν γεγονότων, ὅπως τὰ περί τήν κοίμησίν της, «ῶν τό τε ὕψος καί βάθος, καί τήν εἰς ἄπειρον ὠραιότητα, οὐ πρός ἡμῶν σχεδιάζεσθαι». Τέτοια γεγονότα, συνεχίζει, εἶναι ἀπαραίτητο «σιγῇ δέ τιμᾶσθαι μᾶλλον ὡς ἄληπτα καί ἀνέκφορα»³⁷⁰, καθώς, ὅπως ὑπογραμμίζει ἀπευθυνόμενος στή Μητρόθεο, «ἡ ἔμφρικτος καί ὑπεράγνωστός σου κατάστασις, ὡς ἀδιάγνωστος πάντη καί ἄλεκτος, σιωπῇ τιμᾶσθω»³⁷¹. Ἐτσι, θεωρεῖ ἐπιβεβλημένο νά τίθεται πολλές φορές τέλος στήν «ἔρευναν» τῶν ἀλήπτων καί ὑπερφυῶν γιά τήν ἀνθρώπινη διάνοια θεομητορικῶν μυστηρίων, γι' αὐτό καί ὅταν καλεῖται νά ὁμιλήσῃ περί τῶν ἀγνώστων μετά τήν ταφή της γεγονότων, ἐνῶ ἀποδέχεται πλήρως τή μετάθεση τοῦ ζωαρχικοῦ σώματος, τήν ἀντίληψη ὅτι ἐπῆλθε «ἐπίζυξις, σύμπηξις»³⁷², δηλαδή ἐπανένωση τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα, ἐνῶ τήν ἀποδέχεται, στή

366. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 B.

367. «εἰ καθεξῆς ἅπαντα βουλευθεῖν ἐπεξεληθεῖν τῷ διηγήματι, ὑπαρξιν, ἢ σύλληψιν, ἢ γέννησιν, οὐκ ἂν εὔροιμι καιρόν τῷ λόγῳ σύμμετρον, ἢ λόγου δύναμιν παρισουμένην τοῖς πράγμασιν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 B. Πρβλ. καί Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1377 B. Π' αὐτό καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 1, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 144. ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 122), «ἔστι μὲν ἀνθρώπων οὐδεὶς, ὅς κατ' ἀξίαν τῆς Θεομήτορος τήν ἱεράν ἐκδημίαν εὐφημησαι δυνήσεται... πάντα γάρ αὐτῆ θεσμόν ἐγκωμίων ὑπέρκειται».

368. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 C.

369. Πρβλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1101 B. Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 2, PG 96, 1461 B.

370. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1092 BC.

371. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1108 A καί Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 497 B. Ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 206) μάλιστα, θεωρώντας τήν περί Ἀσπίλου Συλλήψεως ρωμαιοκαθολική διδασκαλία ὡς ἐσφαλμένη προσπάθεια εἰσχωρήσεως στό θεομητορικό μυστήριο, παρατηρεῖ, ὅτι ἀφ' ἑνός τό γεγονός τῆς μετοχῆς τῆς Παρθένου στίς συνέπειες τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας καί ἀφ' ἑτέρου ἢ προσωπική της ἀγνότητά, ἀποτελοῦν ἄγνωστα στοιχεῖα τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, γι' αὐτό καί ἡ θεολογική γλῶσσα πού μπορεῖ νά τὰ ἐκφράσῃ εἶναι ἢ σιωπή, καθώς «ὀφείλουμε νά στεκόμαστε μέ φόβο καί τρόμο στό κατώφλι τοῦ μυστηρίου». Ἐπίσης ὁ Π. Εὐδοκίμωφ (*Ἡ Γυναίκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, μτφ. Ν. Ματσούκα, Θεσσαλονίκη 1983², σ. 308, σημ. 3) τονίζει, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ἐπιβάλλει τό σεβασμό τοῦ μυστηρίου «πού πρέπει νά τιμοῦμε μέ σιωπή». Βλ. καί Ἰ. Παναγόπουλου, *Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς*, σ. 106.

372. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A. Σέ ἄλλο σημεῖο πάλι τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, ὅτι ὁ Θεός εἶναι «ὁ προ-

συνέχεια τήν ἀμφισβητεῖ εὐθέως, δηλώνοντας ἄγνοια περί αὐτῆς³⁷³, καθότι ἐφαρμόζει τή θεολογική ἀρχή τῆς σιωπῆς ἐνώπιον μὴ ἀποκεκαλυμμένων πτυχῶν τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου.

Ἡ ἐφαρμογή τῆς σιωπῆς ὅμως δέν τόν ἐμποδίζει νά ὀμιλήσει περί τῆς Θεοτόκου, «ἐπειδή καί τό κατά δύναμιν οὐκ ἀπόβλητον, τῷ λαλεῖν τήν σιγήν διακρούσομαι, θεῷ τήν διάλεξιν ἀναθέμενος»³⁷⁴. Αὐτό τό πράττει, διότι ἐπιθυμεῖ νά ὑπογραμμίσει τή μεγάλη ἀξία καί ἀποφασιστική σημασία τοῦ θείου φωτισμοῦ, τονίζοντας ὅτι θά προβεῖ σέ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα, ἀντλώντας δύναμη καί θάρρος ἀπό τό διδάσκον «πάντα ἄνθρωπον» Πνεῦμα³⁷⁵. Ἐτσι ἡ προσπάθειά του δέν θά ἔχει ὡς σκοπό τήν ἐρμηνεία τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων καθεαυτῶν, οὔτε θά τολμήσει τήν εἴσοδο στό ἱερό τους βάθος, ὥστε νά προσβάλλει τόν ὑπερφυῖ τους χαρακτήρα, ἀλλά θά δοκιμάσει νά τά προσεγγίσει μέ ἀσφάλεια καί ὡς ἐκεῖνο τό σημεῖο πού «μήτε τόν γνωστικόν λυπεῖ, μήτε τόν ἀγροῖκον ἀνιά», ὅπως ἐπίσης καί μέ τέτοιο τρόπο, ἀλλά καί σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε «καί τό ἐπιτυγχάνειν ἐπέραστον, καί τό διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον»³⁷⁶.

Ἐτσι, ἐπειδή ἀναγνωρίζει πλήρως τόν ὑπερφυσικό χαρακτήρα τῶν θεομητορικῶν μεγαλουργημάτων, ἀλλά κι ἐπειδή θεωρεῖ, ὅτι ἡ γνώση τους ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾷ ἀποτέλεσμα τῆς πρὸς αὐτόν ἀποκαλυπτικῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, τονίζει ἰδιαίτερως τήν ἀξία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως στό ἔργο αὐτό, καθότι, γιά νά ἀποκαλύψει τά μυστήριά του αὐτοαποκαλυπτόμενος ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ διά τοῦ λόγου του, «ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξαπεστάλη, ἡ χάρις καί ἡ ἀλήθεια»³⁷⁷. Τό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας³⁷⁸ δηλαδή, κατά τόν ἱερό Πατέρα, συνιστᾷ τήν κατ' ἐξοχὴν ἀποκαλυπτική θεία

συνδήσας καί λύσας, εἶτα συνδήσας» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 D), δηλαδή ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔλυσε τά στοιχεῖα καί «εἶτα συμπήξεως προσκαλούμενος» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A.

373. Γ' αὐτό καί ὑπογραμμίζει, ὅτι «οὐκ οἶδα εἴ τε τῶν μερῶν αὐθις συνενεχθέντων εἰς ἓν συνθέματος σύγκριμα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A.

374. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1089 A.

375. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 845 B.

376. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ ἀπηχεῖ εὐθέως τό Γρηγόριο τό Θεολόγο:

«φιλοσόφει μοι περί κόσμου ἢ κόσμων, ...

Χριστοῦ παθημάτων.

«ἐφ' οἷς καί τό ἐπιτυγχάνειν ἐπέραστον,
καί τό διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον»

Ἐν τούτοις γάρ τό ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον,
καί τό διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον».

Εἰς τήν Κοίμησιν, III, IA', PG 97, 1092 C.

Λόγος θεολογικός πρῶτος. Πρὸς Ἐνομιανούς προδιάλεξις, 27, 10,
ἐκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 96-98

(ἐκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 60).

Συναφῶς βλ. καί X. N. Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατὰ Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, σ. 148.

377. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857 B. Ἐτσι «οὐκ ἀφῆκε ἡμᾶς ὁ Θεός ἐν παντελεῖ ἀγνωσίᾳ», καθότι «ἔπειτα δέ καί διά τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, κυρίου δέ καί θεοῦ καί σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τό ἐφικτόν ἡμῖν τήν ἑαυτοῦ ἐφανέρωσε γνώσιν» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, I, 1, 1, ἐκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 7 (PG 94, 789 B-792 A) καί Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, ὅτε χαράν εὐαγγελίσθη Παρθένος, καί ἡ ἀρά κατελύθη*, PG 107, 21 B. Βλ. περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ στή μελέτη τοῦ Ν. Γ. Ξεζάκη, «Ὅψεις τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως», *ΕΠΕΘΧ* I (1987), σ. 134-137.

378. Τό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας εἶναι «τό πάσης θεολογίας ἐκφανέστατον» *Εἰς τήν Κοίμησιν*,

ένέργεια πρὸς τὸν ἄνθρωπο³⁷⁹, μέσῳ τοῦ ὁποῦ οὗ ἐν Τριάδι Θεὸς αὐτοαποκαλυπτόμενος, παρέχει «μετρίως ... τὴν ἀκτῖνα τῆς μυστικῆς ἐποπτείας»³⁸⁰ στὸν ἄνθρωπο, προκειμένου ὁ τελευταῖος νὰ γνωρίσει καὶ νὰ θεολογήσῃ περὶ τὰ μυστήριά Του, ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ βαθύτερα τῶν ὁποίων συνιστᾷ ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος. Ὁ Ἱεροσολυμίτης θεολόγος, συνεπῶς, δὲν ὁμιλεῖ περὶ τῆς Θεομήτορος ἀφ' ἑαυτοῦ, στηριζόμενος στὶς δικές του πνευματικὲς δυνάμεις ἢ ἐκφράζοντας δικούς του διανοητικούς συλλογισμούς, ἀλλὰ στηρίζεται στὸν ἀποκεκαλυμμένο λόγο τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ καὶ διδάσκει, καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸ θεῖο φωτισμὸ «κατὰ δύναμιν»³⁸¹, ὅ,τι θὰ τοῦ φανερώσῃ τὸ ἅγ. Πνεῦμα. Ὅσα θὰ θεολογήσῃ γιὰ τὴν Ἀειπάρθενο κατὰ σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου δηλαδή, εἶναι στοιχεῖα ἤδη ἀποθησαυρισμένα στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας³⁸² καὶ ἀποτελοῦν μέρος τοῦ θεῖου λόγου πού βρίσκεται μέ τὴν ἔμπνευση τοῦ ἅγ. Πνεύματος καταγεγραμμένος στὴ Γραφή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς θεολογίας του καὶ τὴν ἀφετηρία τοῦ θεολογεῖν περὶ Θεοτόκου³⁸³. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ Ἁγ. Γραφή, πού ἀποτελεῖ τὸν πυρήνα καὶ τὴν πεμπουσία τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἔχει ὡς κέντρο καὶ περιεχόμενό της τὸν σαρκωθέντα στὴ μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας³⁸⁴ Υἱὸς τῆς, Ἰησοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἀνευρίσκονται πλῆθος «ἐν Γρα-

ΠΓ', PG 97, 1072 C. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἱερός Πατήρ μέ τὸν ὄρο θεολογία ἀναφέρεται στὸ λόγο περὶ τῆς ἁγ. Τριάδος. Γι' αὐτὸ καί, ὅπως τονίζει ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, «θεολογίαν μὲν γάρ διδάσκει σαρκούμενος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον» (*Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ «Πάτερ ἡμῶν»*, PG 90, 876 C). Ἐπίσης βλ. Βλ. Λόσκυ, «Πίστις καὶ Θεολογία» ἐν *Θεολογία, Ἀλήθεια καὶ Ζωή. Πνευματικὸν Συμπόσιον*, ἔκδ. Ζωή, Ἀθήναι 1962, σ. 64 καὶ Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στὴ θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 29-30.

379. Ἔτσι, ὅπως σημειώνει ὁ Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (*Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, 3, PG 65, 857 D), «πιστεύομεν ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἀπαθῶς ἐσαρκώθη, καὶ εὐσεβῶς πιστεύομεν· αὐτὴ γάρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἡ κρηπίς». Βλ. ἐπίσης V. Lossky, *Orthodox Theology. An Introduction*, New York 1989², σ. 13-14. Γ. Μαντζαρίδου, «Ἡ ἔννοια τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 1 (1969), σ. 111. Κ. Β. Σκουτέρη, «Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 131 καὶ 137. Ἀ. Γέβτιτς, «Μεθοδολογία τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 172-173. Χ. Κοντάκη, «Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ δι' αὐτῆς ζωοποίησις τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ», ἐν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι...*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 489-490.

380. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΠΓ', PG 97, 1076 C.

381. «καλὸν οἶμαι προσθεῖναι τῷ λόγῳ τὸ κατὰ δύναμιν εὐρημένον, πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σκοποῦ σύλληψιν καὶ βεβαίωσιν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 1, ἔκδ. Ἀ. Γέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 144 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 122-124).

382. Γι' αὐτὸ, ὅπως παρατηρεῖ, ἀκόμη καὶ τὸ μὴ περιγραφόμενο στὴν Ἁγ. Γραφὴ γεγονός τῆς Κοιμήσεώς της «οὐ γάρ εἰς τέλος μεμένηκε πρὸς τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἀνέκδοτον, εἰ καὶ ἀμυδρότερον πως τεθεώρηται» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C).

383. Τοῦτο συμβαίνει, διότι «ὅσα τε καὶ οἷα περὶ αὐτῆς ὁ διὰ νόμου καὶ προφητῶν ἡμῖν λαλήσας Θεὸς, διὰ πάσης ὁμοῦ τῆς γραφῆς ἀριδῆλως προαναπεφώνηκεν» *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 B. Ἡ Ἁγ. Γραφή, ἄλλωστε, «ὁμοῦ μετὰ τῆς παραδόσεως, τῆς ἀγράφου» τουτέστι διδασκαλίας, ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν τῆς ἀμιγούς θεολογίας» Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία»*, σ. 157-158. Πρβλ. Χ. Ν. Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον*, σ. 145. Ν. Ἀ. Ματσούκα, «Ἁγία Γραφή καὶ Παράδοση κατὰ τίς ἐρμηνευτικὲς ἀρχές τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας», *ΔΒΜ/ΝΣ* 4 (1985), σ. 41-50. Γιὰ τὴ σχέση Ἁγ. Γραφῆς καὶ θεολογίας βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Κ. Ε. Παπαπέτρου, *Ἡ Οὐσία τῆς Θεολογίας*, σ. 73-84.

384. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Θεοτόκος εἶναι ἐκεῖνη «ἐξ ἧς ὑπερουσίως ἦκεν εἰς ὑπαρξιν χρονικὴν ὁ ὑπέρθεος» *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 B. Ἔτσι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἡ ἀπουσία χριστολογικῆς βά-

φαίς άγίαις, νόμω τε καί προφήταις, καί ψαλμοίς περί αὐτοῦ κατεσπαρμένας φωνάς»³⁸⁵. Ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, μάλιστα, καί ἡ διακονία τῆς Θεογεννήτριας, ὡς τῆς κατά σάρκα Μητέρας του, ἐπειδή εἶναι παροῦσα σέ ὅλα τά προαναγγελλόμενα ἢ ιστορούμενα γεγονότα τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του, περιγράφεται ἐπαρκῶς στή Γραφή³⁸⁶, ὥστε νά συνιστᾶ γιά τόν θεολόγο πρωθιεράρχη τῆς Κρήτης «τό πέρας ὧν πρός ἡμᾶς διαθηκῶν ἔθετο ὁ Θεός»³⁸⁷, «τό παλαιᾶς καί νέας τῶν διαθηκῶν ἐπισφράγισμα· τό πάσης προφητείας ἐκφανέστατον πλήρωμα», ἀλλά καί τήν ἀκροστιχίδα «τῆς θεοπνεύστου τῶν Γραφῶν ἀληθείας»³⁸⁸. Ἐτσι, ὅπως διαπιστώνει ὀρθῶς, «διά πάσης ὁμοῦ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς περιερχόμενος ἴδιοι τις ἄν αὐτῆς κατεσπαρμένας ποικίλως τάς ἐπισημασίας, ἄς εἰ κατά σαυτόν τῷ φιλοπόνῳ τῶν λόγων παραγυμνώσειας, εὐρήσεις ἄν ἐκτυπώτερον ὄσσην παρά Θεοῦ τήν δόξαν ἐνεκολλώσατο»³⁸⁹.

σεως ἀπό τή ρωμαιοκαθολική Μαριολογία συντελεῖ, ὥστε «Das Hauptproblem des katholischen Verständnisses von Maria ist das Auseinanderklaffen von biblischem Befund und dessen lehrhafter Auslegung» Κ.-Ε. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 638.

385. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 840 Β. Βλ. καί Ἐφραίμ Σύρου, «Ἕννοιαι εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν», I, 7, ἔκδ. Τ. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), στ. 540. Ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς ἐπ' αὐτοῦ ὁ Γ. Φλωρόφσκυ («Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ Παλαιά Διαθήκη», ἐν *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 44), «ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ... τό ὑψιστο σημεῖο καί ἡ καρδιά τῆς Βίβλου. Αὐτό εἶναι τό αἰώνιο μήνυμα τῶν Πατέρων πρός τήν Καθολική Ἐκκλησία γιά τήν Παλαιά Διαθήκη». Βλ. ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, «Ἐρμηνεῖα καί Ἀποκάλυψις», ἐν *Θέματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας*, μτφ. Α. Κουμάντου, Ἀθήναι 1973, σ. 48 ἔξ. Ἐτσι καί ὁ Κ. Bonis («Zur Frage der Tradition und der Traditionen. Versuch einer orthodoxen Stellungnahme», ἐν *Schrift und Tradition*, Hrsg. v. K.E. Skydsgaard-L. Vischer, Zurich 1966, σ. 62), καταλήγει στό ὀρθό συμπέρασμα, ὅτι «Wir können selbst die Person Christi nicht anders erfahren, als dass wir die Schriften des Alten und Neuen Testamentes ... heranziehen». Βλ. ἐπίσης H.R. Drobner, «Die "Instruktion über das Studium der Kirchenväter in der Priesterausbildung"», *ThGl* 81 (1991), σ. 194 ἔξ. καί Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ χρῆση καί ἔρμηνεῖα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Χριστῷ καί εἰς τήν Ἐκκλησίαν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 108-109.

386. Πρβλ. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 C. Σέ ἀντίθεση μέ τή διαπίστωση αὐτή τοῦ ἱεροῦ Πατρός, μάλιστα, ἡ βιβλική κατοχύρωση τῆς περί Θεοτόκου διδασκαλίας στή ρωμαιοκαθολική θεολογία ἔχει σχεδόν ἐγκαταλειφθεῖ, καθότι «seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil kaum noch biblische Studien über Maria publiziert wurden». Καί τοῦτο, διότι οἱ ἐσφαλμένες θεολογικές προϋποθέσεις προσεγγίσεως τῆς βιβλικῆς διδασκαλίας περί τοῦ προσώπου τῆς συνέτειναν τόσο, ὥστε «die Bibelwissenschaft für den heutigen Niedergang der Mariologie verantwortlich ist» J. Mc Kenzie, «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 595.

387. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 C.

388. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Καί τοῦτο, διότι πάντοτε «die orthodoxe Kirche des Ostens diesen Kultus der Gottesmutter auch auf Grund der Heiligen Schrift und der Überlieferung beweisen zu können» Β. Svrakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 113. Ὁ Γ. Φλωρόφσκυ, μάλιστα, θέλοντας προφανῶς νά τονίσει τό βιβλικό χαρακτήρα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρός, χρησιμοποιεῖ τόν μὴ εὐστοχο ὄρο «βιβλικισμός», παρατηρώντας ὅτι αὐτό «εἶναι χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα» *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδομου καί ὄγδου αἰῶνα*, σ. 25.

389. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 Β. Βλ. καί L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 10-11. Θεωρώντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τήν Ἁγ. Γραφή ἐν σχέσει πρός τή Θεοτόκο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ὑπερβαίνει σαφῶς τόν προβληματισμό πού δημιουργεῖ στή ρωμαιοκαθολική Μαριολογία τό γεγονός, ὅτι «Die Heilige Schrift bietet keine Lehre über die Mutter des Erlösers, sondern nur Hinweise, Mosaiksteine eines Marienlebens und Andeutungen bezüglich ihrer Stellung zu Christus und innerhalb der Urgemeinde, die sich zunächst mehr zu einem ethischen Marienbild als zu einer systematischen Marienlehre zusammenfügen lassen» G. Söll, *Mariologie*, σ. 7.

Θεωρώντας, μάλιστα, κατ' αὐτόν τόν τρόπο τήν Ἁγ. Γραφή ἐν σχέσει πρὸς τή Μητρόθεο, ἡ θεομητορική του διδασκαλία ἀναδεικνύεται κατ' ἐξοχήν βιβλική³⁹⁰, διότι καθετί πού πραγματώνεται στό πρόσωπο ἢ ἀποκαλύπτεται μέ τό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί περιγράφεται στήν Καινή, ἀποτελεῖ κήρυγμα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, στό ὁποῖο ἔχει ἀπαιτήτως θέση καί ἡ Θεοτόκος³⁹¹.

390. Τό γεγονός αὐτό ἀποτελεῖ τήν πλέον σαφή ἀπάντηση σέ ἀπόψεις τῆς δυτικῆς μαριολογικῆς ἔρευνας περί μή ἐπαρκῶν βιβλικῶν δεδομένων γιά τό πρόσωπο τῆς Ἀειπαρθένου, θέση πού τήν ὀδήγησε οὐσιαστικά στή δημιουργία, κατά τόν R. Laurentin (*Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 48), μιᾶς παραβιβλικῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας, δηλαδή «eine Mariologie neben der Heiligen Schrift zu entwickeln», καθῶς, ὅπως παρατηρεῖ σέ ἄλλο ἔργο του ὁ ἴδιος (R. Laurentin, *Die marianische Frage*, Freiburg 1965, σ. 125), «Die Assumptio und die Unbefleckte Empfängnis z.B. finden ihre Begründung in der Bibel, werden aber *nicht* darin ausgesprochen», ἄποψη μέ τήν ὁποία συμφωνεῖ καί ὁ ἀσχοληθεῖς μέ τόν ἅγ. Ἀνδρέα R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 5), τονίζοντας, ὅτι «Expresis verbis no aparece en la Sagrada Escritura la doctrina de la Inmaculada Concepción de María». Ἡ παραδοχή αὐτή, ὅμως, ἔρχεται σέ εὐθεία ἀντίθεση μέ τήν ὀρθῶς ὑποστηρικθεισα ἐκ μέρους του ἄποψη περί τοῦ ἀκραιφῶς βιβλικοῦ χαρακτήρα τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης (R. García, ὅπ. παρ., σ. 4) γεγονός πού ὀδηγεῖ στό λογικό συμπέρασμα, ὅτι καθίσταται ἀδύνατη ἐκ μέρους του καί ἡ υἰοθέτηση διδασκαλίας περί ἀσπίλου συλλήψεως. Ἐπιβεβαιώνοντας ἐμμέσως, πλὴν σαφῶς, τό γεγονός τῆς ἀπουσίας βιβλικῆς βάσεως γιά τή θεμελίωση τῶν καινοφανῶν δογμάτων ὁ H. Küng («Maria in den Kirchen», *Concilium* 19 (1982), σ. 588) συνιστᾷ τήν ἀνάληψη προσπάθειας ἐκ μέρους τῶν δογματικῶν της Δύσεως, ὥστε νά συνθέσουν ὄχι μόνο μία «Mariologie von oben», ἀλλά καί μία «Mariologie von unten», ἡ ὁποία, δηλαδή, θά ἔχει βιβλική βάση καί θεμελίωση. Συνέπεια τῆς παραβιβλικότητος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Μαριολογίας, μάλιστα, συνιστᾷ καί ἡ δικαιολογημένη μομφή πού προσάπτει ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἐναντίον τῶν νέων δογμάτων περί «Ἀσπίλου Συλλήψεως» καί «Ἐνσωμης Ἀναλήψεως», ὅτι αὐτά δέν μαρτυροῦνται «οὔτε κατά λέξιν οὔτε κατά περιεχόμενον ὑπό τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως» Ἰ. Ν. Καρμίρη, «Τό νέον δόγμα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας», *Ἐκκλησία* 28 (1951), σ. 23. Βλ. καί P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 523. Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τό νέον Δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 356. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 6, σημ. 1 καί σ. 83. Μ. Λ. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωήν*, σ. 269. Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 503.

391. Π' αὐτό και, ὅταν πρόκειται νά ὀμιλήσει περί αὐτῆς, τονίζει, ὅτι «δεῖ γάρ, οἶμαι, πρότερον ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν ἀποδειξάι βιβλίων τόν Χριστόν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καί αὐτόν Θεόν, ἐξ' Ἰουδα μέν ἀνατετάλθαι, κατά τόν Ἀπόστολον, Υἱόν δέ τῆς Παρθένου πεφηνέναι κατά τό Εὐαγγέλιον» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821C. Βλ. ἐπίσης R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 4. Ἄλλωστε, ὅλα ὅσα προαναγγέλθηκαν ἀπό τούς προφήτες ἀφοροῦσαν «τήν παρουσίαν Χριστοῦ τήν ἐκ παρθένου γενομένην» (Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 441 C) διότι «Das biblische Zeugnis erwähnt Maria nur im Hinblick auf ihre Beziehung zum Christusgeheimnis» S.-C. Napiorkowski, «Mariologie. I. Geschichtliche Entwicklung der Mariologie», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), σ. 288. Καί τοῦτο, καθότι «Die Väter beginnen, Maria als Jungfrau und Mutter des Gottessohnes Jesus im Rahmen der von der Heiligen Schrift vorgelegten Heilsökonomie zu entdecken» S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 113. Βλ. ἐπίσης Κ. Ε. Παπαπέτρου, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καί ἡ γνῶσις αὐτοῦ*, σ. 18-39. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 23. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 458-459 καί M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 13 ἐξ. Ἡ χριστολογική αὐτή θεώρηση τῆς σχέσεως τῶν δύο διαθηκῶν ἀπό τόν ἱερό Πατέρα, συνεπῶς, δέν ἐπιτρέπει τήν ἀποδοχή τῆς ἀπόψεως τοῦ F. Courth («Maria/Marienfrömmigkeit. I. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 149-150) κατά τήν ὁποία ἡ ἀντίληψη περί τῆς Π. Διαθήκης ὡς προπαρασκευῆς γιά τήν Καινή ἀποτελεῖ δάνειο ἀπό τόν πλατωνισμό, διότι, ὅπως θά τόνιζε ὁ Κ. Barth (*Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I,2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 88), «Das Alte Testament ist wie das Neue das Zeugnis von der Offenbarung, die entscheidend als ein freies, schlechthin einmaliges, konkretes Handeln Gottes zu verstehen ist».

Στήν Παλαιά Διαθήκη παρατηρεί, απευθυνόμενος στην Παρθένο, «περί σοῦ πάντες οἱ τοῦ Πνεύματος ὑποφῆται προκελάδησαν»³⁹², ὅπως ὁ Μωυσῆς πού κατάφερε «ὡς στόμα Θεῶ τῇ ἀληθείᾳ μόνος ἐντυχών»³⁹³, ἢ ὁ προφητάναξ «ἐν Πνεύματι πάλιν ὁ μέγας ψάλλει Δαυΐδ»³⁹⁴, ἀλλά καί οἱ λοιποί «κλεινοί τοῦ Πνεύματος ὑποφῆται»³⁹⁵, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Σολομών, ὁ Ἡσαΐας, «ὁ μέγας Ἰεζεκιήλ», ἀλλά καί ὁ Δανιήλ³⁹⁶. Στήν Καινή Διαθήκη, ἐπίσης, οἱ «θαυμάσιοι εὐαγγελισταί»³⁹⁷, ὅπως ὁ «μακάριος» Ματθαῖος, «ὁ θεογραφικώτατος νοῦς» καί «τῶν ἀπορρήτων ὑφηγητής»³⁹⁸, ὁ «μέγας» Λουκάς, ὁ ἱεροφάντης³⁹⁹ «καί μεγάλων ἡμῖν μυστηρίων ἐξηγητής»⁴⁰⁰, ὁ «ὑψηλός»⁴⁰¹ Ἰωάννης, «ἡ θεολόγος τοῦ Λόγου βροντή»⁴⁰², ἀλλά καί οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι, ὅπως ὁ «θεσπέσιος»⁴⁰³ Παῦλος, «ἡ θεία τοῦ Πνεύματος σάλπιγξ»⁴⁰⁴, οἱ ὅποιοι, ὡς «τῶν ἀπορρήτων αὐτόπται καί ὑπηρέται τοῦ λόγου, μυσταγωγοί καί θεωροί τῶν ἀνεξιχνιάστων»⁴⁰⁵ βουλῶν τοῦ Θεοῦ, «τήν θείαν τῶν Εὐαγγελίων πτυκτὴν συνέταξαν, καί τὰς θεολογικάς ἐκφαντορίας παρέδωσαν»⁴⁰⁶. Σ' αὐτά κατέγραψαν ὅλα ὅσα ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν παρουσίαση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας, ἀλλά καί τὰ σωτηριώδη γιά τήν ἀνθρωπότητα ἀποτελέσματά του, ἀναφερόμενοι ἐμφανῶς στή Θεοτόκο μόνο στά γεγονότα ἐκεῖνα πού ἦταν ἀπαραίτητα γιά τή φανέρωση καί τόν τονισμό τῆς πραγματικότητάς του. Μάλιστα δέ, ὅπως σημειώνει ὁ ἱερός Πατήρ, ἀκόμη καί σέ περιπτώσεις βιβλικῶν ἀναφορῶν σέ γεγονότα, ὅπως τὰ γενεαλογούμενα πρόσωπα τῶν προπατόρων τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν ἄμεσα τήν Παρθένο Μαρία καί στά ὁποῖα παρατηρεῖται προβληματισμός σχετικά μέ φαινομενική διαφορά μεταξύ τῶν κειμένων τῶν εὐαγγελιστῶν, στήν πραγματικότητα «οὐκ ἔστιν οὐδεμία διαφωνίας ἔμφασις»⁴⁰⁷.

392. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A καί K. Β. Σκουτέρη, «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 33. Ἐχοντας ὄλ' αὐτά ὑπ' ὄψιν ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 4) τονίζει γιά τό βιβλικό χαρακτῆρα τῆς διδασκαλίας του, ὅτι «Andrés desarrolla el aspecto dogmático de María inspirándose fundamentalmente en la Sagrada Escritura».

393. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 D.

394. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 829 A.

395. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A.

396. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 B-D.

397. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 A.

398. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 B.

399. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 B. Περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Λουκά βλ. περισσότερα στόν ἀνέκδοτο λόγο του Ἐγκώμιον εἰς τόν θεῖον Λουκᾶν τόν εὐαγγελιστήν, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 133^v ἐξ.

400. *Εἰς τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 916 AB.

401. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 828 C.

402. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 B.

403. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 824 B. Ἄλλοῦ τόν χαρακτηρίζει «μέγαν ἀπόστολον» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 C.

404. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 A. Ὁ ἅγ. Ἄνδρέας ἀναφέρεται εἰδικά στόν ἀπ. Παῦλο, διότι, ὅπως τονίζει, ὁ εὐαγγελιστής Λουκάς παρέλαβε «Ἀληθῶς Παύλου τό παρ' αὐτοῦ Εὐαγγέλιον» *Εἰς τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 916 A.

405. *Κανὼν εἰς τον ἅγ. Ἄνδρέαν*, φδὴ θ', 3, ἐν *Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, σ. 224.

406. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1060 B. Βλ. ἐπίσης J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 11.

407. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 B. Κατά τήν ἀποψή μας, ὁ ἱερός Πατήρ, ὁ ὁποῖος στό σημεῖο αὐτό ἔχει ὑπ' ὄψιν του τίς θέσεις τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας (*Πρὸς Στέφανον*, 4, 2, PG 22, 901 ABC) καί Γρηγορίου τοῦ Θε-

Ἐκείνο, ὅμως, πού τονίζεται ἐξόχως ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης γιά τήν κατανόηση τῆς βιβλικότητος τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας, εἶναι ἡ χριστοκεντρικότητα καί ὁ ἐκκλησιαστικός χαρακτήρας τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγ. Γραφῆς, καθ' ὅσον «τῶν πιστῶν ἡ Ἐκκλησία διά παντός τήν Γραφήν ἀναπτύξασα, τόν αὐτόν εἰσάγει Χριστόν τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, καί αὐτόθεον καί αὐτοκύριον»⁴⁰⁸, διότι ἐκεῖνος εἶναι ὁ «ἀρχηγός Παλαιᾶς τε καί Καινῆς» Διαθήκης⁴⁰⁹. Κατά συνέπεια, μοναδικός αὐθεντικός διδάσκαλος καί ἐρμηνευτής τοῦ διδασκομένου στή Γραφή προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἶναι «ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία»⁴¹⁰, ἡ ὁποία διδάσκει σαφῶς, ὅτι ὁ ἐκ Παρθένου σαρκωθείς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπο-

ολόγου [Ἐπη Δογματικά, ιη', *Περί τῆς τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας*, PG 37, 483 A. (ΒΕΠΕΣ 61 (1981), σ. 43)], σύμφωνα μέ τήν ὁποία «Εὐαγγελιστῶν δ' ὅς μὲν εἶπε τήν φύσιν, Ματθαῖος, ὅς δ' ἔγραψε Λουκάς τόν νόμον. Παῦσαι διοχλῶν τήν καλήν συμφωνίαν», παραδέχεται μέν τήν ὑπαρξή διαφορῶν μεταξύ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀλλά δέν μπορεί νά ἀποδεχθεῖ τήν ὑπαρξή διαφορίας μεταξύ τους, καθῶς ἀκολούθησαν διαφορετικό τρόπο παραθέσεως τῶν ὀνομάτων τῶν προπατόρων, ὥστε, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία του νά μήν μπορεί νά γίνει ἀποδεκτή καί ἡ ἄποψη τοῦ G. Söll, (*Mariologie*, σ. 16), κατά τήν ὁποία «Die Differenzen der Stammbäume gaben unlösbare Rätsel auf; Harmonisierungsversuche scheiterten bis zur Stunde». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐκτενέστερα καί M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 48 ἐξ. Αὐτό συμβαίνει, διότι «ὁ μὲν γάρ ἀναποδιζῶν τόν λόγον, παρήκε τούς κατά φύσιν πατέρας, τῶν κατά νόμον ἔσθ' ὅτε μόνων ἐπιμνησθεῖς», ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀναφέρθηκε μόνο στῶν «κατά φύσιν πατέρων σαφῶς τήν μνήμην», καθότι ὅλα καταγράφηκαν μέν μέ ἀνθρώπινο τρόπο, ἀλλά ὑπό τήν ἔμπνευση καί τήν καθοδήγηση τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὥστε «ἐκάτερος γάρ ὑφ' ἑνός, καί τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἐμπνεόμενος, τά θατέρου θάτερος εἰς μηδέν διαλλάττων ἀποσεμνύει» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 BC. Πρβλ. Μ. Α. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 143 ἐξ. Γιά τίς διαφορές τῶν δύο εὐαγγελικῶν γενεαλογικῶν καταλόγων βλ. ἐπίσης Μ. Α. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 150 ἐξ καί Λ. Χ. Φίλη, *Παράλληλοι περικοπαί*, σ. 118 ἐξ.

408. *Εἰς τήν Ὑψωσιν*, ΙΑ', PG 97, 1045 A. Εἶναι δεδομένο συνεπῶς γιά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, ὅτι ἡ Ἁγ. Γραφή ἀνήκει στήν Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ, ἐντός τῆς ὁποίας μόνον ἐρμηνεύεται καί κατανοεῖται ὀρθῶς. Βλ. σχετικά Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐρμηνεία εἰς τήν πρός Ῥωμαίους ἐπιστολήν, ὑπόθεσις*, PG 60, 391-392. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Α', PG 73, 20 AB καί Μ. Α. Siotis, «Die Ekklesiologie als Grundlage der neutestamentlichen Auslegung in der Griechisch-orthodoxen Kirche», *Θεολογία* 31 (1960), σ. 513-528. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 10-11. Χ. Σ. Βούλγαρη, «Βασικά τινες προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης», ἐν *Χαριστήρια*, σ. 175-183. Μ. Α. Σιώτου, «Τό ἔργον τῆς Ἐκκλησίας πρός διασάφηση τῶν Ἁγίων Γραφῶν», *ΕΕΘΣΠΑ* 24 (1979/80), σ. 1-85. Γ. Φλωρόφσκυ, *Τό Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ. Μία ὀρθόδοξος ἐρμηνεία τῆς Ἐκκλησίας*, μτφ. Ἰ. Κ. Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 70 ἐξ. Ν. Γ. Ξεξάκη, *Προλεγόμενα εἰς τήν Ὀρθόδοξον Δογματικήν*, σ. 104-107. Χ. Κρικῶνη, *Ἡ Ἐκκλησία διδάσκαλος καί ἐρμηνευτής τῆς θείας Ἀποκαλύψεως*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 58 ἐξ. Δ. Στανιλοάε, *Ὁ Θεός, ὁ Κόσμος καί ὁ Ἄνθρωπος. Εἰσαγωγή στήν Ὀρθόδοξον Δογματικήν Θεολογία*, μτφ. Κ. Coman – Γ. Παπαευθυμίου, Ἀθήνα 1990, σ. 82 ἐξ. J. Panagopoulos, «Christologie und Schriftauslegung bei den griechischen Kirchenvätern», *ZTK* 89 (1992), σ. 41-58 καί Γ. Α. Γαλίτη, «Ἡ πατερική ἐρμηνευτική μέθοδος τῆς Καινῆς Διαθήκης», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 118 ἐξ.

409. *Δοξαστικόν ἀποστίχων ἐσπερινοῦ Ὑπαπαντῆς*, ἐν *Μηνιαῖον του Φεβρουαρίου*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 15. Αὐτό συμβαίνει, διότι, ὅπως τονίζει στό προοίμιο τοῦ ἀνέκδοτου «Περί Γραφῆς» λόγου του, «Εἷς ἐστίν ὁ Θεός ὑπό τε Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης κηρυττόμενος» ἐν Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 201. Βλ. καί Σ. Ἐ. Κаланτζάκη, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη*, σ. 72.

410. Ἡ Ἐκκλησία, συνεπῶς, «τῆς ἀπλανοῦς διδασκαλίας τόν λόγον, ὡς στερεάν διαμασσωμένη τροφήν, καταλεπτύνει τῶν μυστικωτέρων θεωρημάτων τήν νόησιν» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 840 BC. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖται, «ἀναντιλέκτως ὁ χῶρος τῆς θεολογίας εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἐν αὐτῇ βιοῦται καί δι' αὐτῆς κηρύσσεται τό Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ἢ μᾶλλον αὐτή εἶναι τό Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας» Κ. Β. Σκου-

τελεῖ τό κέντρο, τό περιεχόμενο, ἀλλά καί τή συνισταμένη ἐρμηνευτική ἀρχή πού συνδέει ἀδιάσπαστα τίς δύο διαθήκες, ὥστε αὐτές νά κατανοοῦνται ὡς δύο ἀλληλοσυμπληρούμενα καί ἀλληλοπεριχωρούμενα μέρη ἑνός ἐνιαίου συνόλου. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ Χριστός, ὡς «ὁ τοῦ νόμου δοτήρ», μέ τή θεοπρεπῆ σύνδεση στό πρόσωπό του, νόμου καί χάριτος, «ἐπί τό πνεῦμα τό γράμμα μετήνεγκεν, ἀνακεφαλαιώσας εἰς ἑαυτόν τά πάντα καί διαιτήσας νόμῳ τῆ χάριτι»⁴¹¹, προκειμένου νά πάψει πλέον ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι ὑποδουλωμένος «ὑπό τά στοιχεῖα τοῦ κόσμου»⁴¹². Ἐτσι, ἐπειδή τό πρόσωπο καί τό ἀπολυτρωτικό του ἔργο ἀναγγέλλονται στήν Παλαιά καί παρατίθενται πραγματοποιούμενα στήν Καινή Διαθήκη, ὁ ἱερός Πατήρ προτρέπει τό ποιμνίό του σέ ἐνδελεχῆ μελέτη τῆς Γραφῆς, προκειμένου νά γνωρίσει τά γεγονότα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ⁴¹³, ἐντός τῶν ὁποίων ὑποδηλώνεται μέ σαφήνεια ἀπό τούς ἱερούς

τέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 174.* Ἐπίσης βλ. Β. Π. Στογιάννου, «Ἡ ἔννοια τῆς Παραδόσεως στήν Καινή Διαθήκη», ἐν *Παράδοσις-Ἀνανέωσις. «Σύναξις Ὀρθοδόξων Θεολόγων» Ἰερά Μονή Πεντέλης, 17-21 Αὐγούστου 1972. Εἰσηγήσεις*, Ἀθήναι 1972, σ. 91. Γ' αὐτό καί ἐν ἀντιθέσει πρὸς τή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἐν σχέσει πρὸς τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ἡ παραβιβλικότητα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καί ὁ μὴ ἐκκλησιαστικός χαρακτήρας τῆς προτεσταντικῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας γιά τή διατύπωση τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας, καθιστοῦν βέβαιη τήν ἄποψη τοῦ J. Moltman («Gibt es eine ökumenische Mariologie?», *Concilium* 19 (1982), σ. 591), ὅτι «An keinen anderen Punkt ist die Differenz zwischen der Kirchenlehre und dem Neuen Testament so groß wie in der Mariologie».

411. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 806 AB. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰ. Παναγόπουλος (*Ἡ Ἐκκλησία τῶν Προφητῶν. Τό προφητικόν χάρισμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν δύο πρώτων αἰώνων*, Ἀθήναι 1979, σ. 356) «Πᾶσα ἡ Π.Δ. ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τά ἐν Χριστῷ γεγονότα, ἐν τῇ ἐνότητι καί συνεχείᾳ πρὸς τά παρελθόντα, τά ἐνεστώτα καί τά μέλλοντα». Πρβλ. A. Feuillet, «La Vierge Marie dans le Nouveau Testament», *Maria* 6 (1961), σ. 17 καί Σ. Ἐ. Καλαντζάκη, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη*, σ. 70.

412. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 806 B. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Σ. Γ. Παπαδοπούλου (*Γρηγόριος ὁ Θεολόγος*, σ. 143 ἐξ.) γιά τή μέθοδο ἔρευνας τῆς Ἁγ. Γραφῆς κατὰ τό Γρηγόριο τό Θεολόγο, τοῦ ὁποίου τή διδασκαλία φαίνεται νά ἀκολουθεῖ ὁ ἅγ. Ανδρέας. Περισσότερα βλ. ἐπίσης ἐν Δ. Ἀθ. Λιάλιου, *Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στή θεολογία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐν Γρηγοριανά*, Α', Θεσσαλονίκη 1997, σ. 11-197.

413. Γ' αὐτό καί, ὅπως τούς ζητεῖ, «ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, καθὼς εἶπεν ἐν Εὐαγγελίοις Χριστός ὁ Θεός ἡμῶν· ἐν αὐταῖς γάρ εὕρισκομεν αὐτόν, τικτόμενον καί σπαργανούμενον, τιθνούμενον καί γαλακτοτροφούμενον, περιτομήν δεχόμενον, καί ὑπὸ Συμεῶν βασταχθέντα, οὐ δοκῆσει· οὐδέ φαντασία, ἀλλ' ἀληθεία τῷ κόσμῳ φανέντα» *Δοξαστικόν Λιτῆς, εἰς τόν Ἐσπερινόν τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἐν *Μηναῖον τοῦ Φεβρουαρίου*, σ. 15 (PG 97, 1436 A). Βλ. ἐπίσης Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Γ', 29, PG 26, 385 AB. Ὅπως τονίζεται, μάλιστα γιά τή σχέση τῶν δύο Διαθηκῶν «οὐδέν γάρ ἄγραφον κείται οὔτε ἐν τῇ Καινῇ, οὔτε ἐν τῇ Παλαιᾷ· ἀλλά προέλαβε τήν Καινήν ἢ Παλαιά καί ἡρμήνευσε τήν Παλαιάν ἢ Καινήν. Καί πολλάκις εἶπον, ὅτι δύο διαθήκαι καί δύο παιδίσκαι, καί δύο ἀδελφαί, τόν ἕνα Δεσπότην δορυφοροῦσι. Κύριος παρά προφήταις καταγγέλλεται· Χριστός ἐν Καινῇ κηρύσσεται· οὐ καινά τά καινά· προέλαβε γάρ τά παλαιά· οὐκ ἐσβέσθη τά παλαιά· ἡρμηνεύθη γάρ ἐν τῇ Καινῇ», (Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τό «Ἐξῆλθε δόγμα παρά Καίσαρος Αὐγούστου» καί εἰς τήν ἀπογραφὴν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, PG 50, 796) καθότι «εἷς ἐστὶν θεὸς ὑπὸ τε παλαιᾶς διαθήκης καί καινῆς κηρυττόμενος, ὁ ἐν τριάδι ὑμνούμενός τε καί δοξαζόμενος» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 90, 4, 17, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 209 (PG 94, 1176 A). Βλ. ἐπ' αὐτῶν καί Ν.Π. Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Θεολογίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθήναι 1982², σ. 16. Χ. Σ. Βούλγαρη, «Βασικαὶ τινες προϋποθέσεις», ἐν *Χαριστήρια*, σ. 165-166. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 53 ἐξ. Κ. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I,2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 86 ἐξ. Ν. Γ. Ξεζάκη, «Ὁψεις τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως», *ΕΠΕΘΧ* 1 (1987), σ. 150 ἐξ. Ν. Ἀ. Ματσούκα, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία*, Α', σ. 221.

συγγραφείς και ή ένεργός παρουσία και διακονία τής Μητέρας του, Θεοτόκου Μαρίας, μέ αποτέλεσμα νά αναδεικνύεται παράλληλα κι αυτή έν Χριστώ ως «ή νόμου μεσίτης και χάριτος»⁴¹⁴.

Έπειδή, όμως, ή Άγ. Γραφή έχει ως κύριο σκοπό τήν ανάδειξη τοῦ προσώπου και τοῦ σωτηριώδους έργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δέν συμπεριέλαβε, οὔτε και αναφέρεται εὐθέως σέ ὅλα τά γεγονότα τοῦ βίου τής Θεοτόκου μέ τρόπο ἐμφανή και πλήρη, καθώς «μηδέ προσήκον ἦν, κατ' αὐτήν γε τοῦ Εὐαγγελίου τήν συγγραφήν, τόν τής οἰκονομίας σπαρέντα λόγον αὐτίκα περί τούτων διαλαβεῖν»⁴¹⁵, ἀλλά κάνει ἄμεσα λόγο περί τοῦ προσώπου της μόνο σ' ἐκεῖνα τά γεγονότα, πού εἶναι ἀπαραίτητος ὁ τονισμός τής συμβολῆς της στήν πραγμάτωση τής σωτηριώδους ἔνσαρκης Οἰκονομίας στήν Καινή Διαθήκη. Ἀντιθέτως, ὅ,τι περιλαμβάνεται γι' αὐτήν στήν Παλαιά Διαθήκη προσφέρεται ως ἐπί τό πλεῖστον τυπολογικῶς, ἐρμηνευόμενο «κατά τήν έν συμβόλοις μυστικήν ἐποπτεῖαν»⁴¹⁶, μέ σκοπό νά ὑπηρετήσῃ τήν προετοιμασία του. Μάλιστα δέ, ὅπως ὑποθέτει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας και χωρίς νά εἶναι σέ θέση νά τό ἐπιβεβαιώσῃ πλήρως, σχετικά μέ τά γεγονότα τοῦ βίου τής Θεοτόκου ὅπως ή Κοίμησή της, γιά τά ὁποῖα δέν γίνεται λόγος στήν Καινή Διαθήκη, οἱ ἱεροί εὐαγγελιστές δέν αναφέρθηκαν σ' αὐτά, πιθανότατα λόγω τῶν συνθηκῶν και τῶν ἀναγκῶν τής ἐποχῆς, σχεδιάζοντας προφανῶς περί αὐτῶν στό μέλλον τή συγγραφή «ἄλλης, ως εἰκός, ... εἰδικῆς, ἢ κατ' ἐκεῖνον τόν καιρόν, σχολῆς τε και πραγματείας»⁴¹⁷.

414. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης Η. Cazelles, «De l' Ancien au Nouveau Testament. La Foi, la Bible et Marie», *EM* 51 (1994), σ. 39 ἐξ. Πρέπει νά σημειωθεῖ στό σημείο αὐτό ὅτι τό παρόν χωρίο δέν μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ ως ἐπιχείρημα γιά τή θεμελίωση διδασκαλίας περί τής Θεοτόκου ως Συλλυτρώτριας, καθότι, ἐκτός τῶν ὄσων παρατίθενται στήν εἰδική περί τής θεομητορικῆς μεσιτείας παράγραφο τοῦ Δ' κεφαλαίου τής παρούσας μελέτης, ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει, ὅτι ἐκτός ἀπό τή Θεοτόκο και Ὁϊῶάννης ὁ Πρόδρομος (*Εἰς τήν ἀποτομήν Ἰωάννου*, ΙΕ', PG 97, 1140 B) εἶναι «μεσίτης νόμου και χάριτος».

415. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1060 B. Καί τοῦτο, διότι οἱ «ἅγιοι ἀπόστολοι περί τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου τήν σπουδήν ἐποιήσαντο· και εἰς τās τούτου πράξεις ἐσχόλασαν· περί ταύτης δέ ὀλίγα τινά εἰπόντες· εὐθέως παρέδραμον· οὕτω τοῦ Πνεύματος οἰκονομήσαντος» Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τής Ὑπεραγίας Θεοτόκου και τῶν τής αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 185 A. Τό ἴδιο ἔπραξαν, ὅμως, στή συνέχεια και οἱ λοιποὶ Πατέρες, καθώς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου (*Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τής Θεοτόκου*, 1, ἐκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 442), «πολλή έν τοῖς θεοπνεύστοις και ἁγίοις πατράσι γέγονεν σπουδή, Ἀθανασίῳ τε και Βασιλείῳ, Γρηγορίῳ τε και Ἰωάννῃ, Κυρίλλῳ τε και Πρόκλῳ, και τοῖς τά ὅμοια αὐτῶν φρονήσασι γραφή παραδοῦναι τήν εἰς ἡμᾶς γενομένην ἀνεκδιήγητον φιλανθρωπίαν και τήν υπερβάλλουσαν συγκατάβασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἦν ἐπεδείξατο, τήν ἡμετέραν σάρκα ἀμφιασάμενος». Πρβλ. και W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 11 ἐξ.

416. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A.

417. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1060 B. Ἀναφερόμενος στό έν λόγω χωρίο ὁ Γ. Ν. Φίλιας (*Οἱ Θεομητορικῆς ἑορτές*, σ. 137), παρατηρεῖ, ὅτι «ἐδῶ προφανῶς, αἰτιολογεῖ τήν ὕπαρξη τής ἀποκρύφου παραδόσεως», ἄποψη ή ὁποία δέν μπορεί νά δικαιολογηθεῖ ἀπό τό κείμενο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, καθώς πρόκειται περί σαφοῦς ἀναφορᾶς σέ μελλοντική συγγραφή έργου μέ περιεχόμενο τά περί τή Θεοτόκο γεγονότα. Καί τοῦτο, διότι, κατ' ἀνάλογο τρόπο, ὑπόσχεται νά ὀμιλήσῃ περί δημιουργίας και στό ἔργο του «*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*», παρατηρώντας, ὅτι «ἄλλης παρά τόν παρόντα καιρόν δεῖται σχολῆς ὁ περί ἕκαστα τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων λόγος» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1280 C. Ὅσον ἀφορᾶ τίς συνθήκες, οἱ ὁποῖες, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ ἱερός Πατήρ, ἐμπόδισαν τήν ἐνασχόληση τῶν ἀποστόλων μέ τό πρόσωπο τής Θεοτόκου, ὁ «μαθητής» του Ἐπιφάνιος Μοναχός (*Περί τοῦ βίου τής Ὑπεραγίας Θεοτόκου και τῶν τής αὐτῆς χρόνων*, 23, PG 120, 212 C) παρατηρεῖ, ὅτι «διά δέ τās ταραχάς οὐδεῖς συνεγράψατο

Τό γεγονός τῆς ἀπουσίας ἱκανῶν ἀναφορῶν περί τῆς Παρθένου στήν Καινή Διαθήκη, ὅμως, δέν φαίνεται νά προβληματίζει ἰδιαιτέρως τόν πρωθιεράρχη τῆς Κρήτης, διότι, ὅπως τονίζει, ὑπάρχουν πολλά γεγονότα ἀπό τό βίο ἢ τό ἔργο τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως τά πρό τῆς βαπτίσεώς του πεπραγμένα, ἢ ἀπό ἐκεῖνα πού συνέβησαν ἕως τήν ἡλικία τῶν τριάντα ἐτῶν, ἀπό τά ὅποια, ἄλλα δέν κατεγράφησαν καί ἄλλα ἀποσιωπήθηκαν ὀρθῶς ἐκείνη τήν ἐποχή, ἔτσι ὥστε περί αὐτῶν νά μή γίνεται λόγος πουθενά στή Γραφή⁴¹⁸. Συνεπῶς, ἡ Ἁγ. Γραφή, Παλαιά καί Καινή Διαθήκη, παρ' ὅλο πού παρέχει ἐλάχιστα ἐμφανῆ καί ἄμεσα στοιχεῖα γιά τή Θεοτόκο, αὐτά εἶναι ἐπαρκῆ νά φανερώσουν σέ τέτοιο βαθμό τή διακονία της στό μυστήριό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὥστε ἡ Γραφή νά ἀποτελεῖ τό χῶρο ὅπου ὁ ἱερός Πατήρ θεᾶται, ἐντός τοῦ μεσσιανικοῦ μυστηρίου, ἀπαστράπτουσα τή δόξα της, μεταδιδόμενη μέσῳ τῶν προφητῶν καί τῶν ἄλλων δικαίων, μέ τό στόμα τῶν ὁποίων μίλησε ὁ Θεός γι' αὐτήν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ Παρθένος Μαρία ἀπέβη ἡ αἰτία γιά τήν πραγμάτωση τῶν παλαιοδιαθηκικῶν «τύπων» καί «σκιῶν» στήν Κ. Διαθήκη, καθ' ὅσον «ἐπί ταύτη τῇ θεοτυπῶτῳ σκηνηῖ, ὁ νόμος ἅπας, καί οἱ προφήται, πραγματιωδῶς ἐκπεπλήρωνται»⁴¹⁹, ἐνῶ στό πρόσωπό της «οἱ θεοφόροι τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας μυσταγωγοί τό χρηματιστήριον ἔχοντες, τῶν θείων ἀποκαλύψεων, ἐχρησιμοδοῦντο τά μέλλοντα»⁴²⁰.

Ἔτσι ἡ Ἁγ. Γραφή συνιστᾶ γιά τόν ἅγ. Ἀνδρέα τήν κύρια πηγὴ τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας, γι' αὐτό καί σέ κάθε ἐορτῇ πρὸς τιμὴ τῆς Θεομήτορος καταφεύγει ἐκεῖ, γιά νά ἀντλήσει τά ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιά τόν ἐγκωμιασμό της. Στήν προσπάθειά του, μάλιστα, νά συνθέσει ἐγκώμιο στή μὴ περιγραφόμενη ἀλλὰ σημασιόμονη μέ σα-

περί αὐτῆς πάντως διὰ τήν ἀνάλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἥτις γέγονεν μετὰ εἴκοσι ὀκτώ ἔτη τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως».

418. «μηδεμίᾳς που ... τῆς Γραφῆς ἱστοροῦσης» (*Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 C). Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἅγ. Ἀνδρέας φίνεται νά ἀκολουθεῖ τόν Εὐσέβιο Καισαρείας, *Πρὸς Στέφανον*, I, PG 22, 881 B. Γι' αὐτό καί, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ E. Lohse, (*Επίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, σ. 26), «ἡ μορφοῖστορική ἐξέταση τῶν Εὐαγγελίων ὀδήγησε ... στή βασικὰ σίγουρη γνώση πῶς δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνομε τά Εὐαγγέλια ὡς ἱστορικές ἀφηγήσεις περί τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ ἀλλὰ ὡς διακήρυξη τοῦ χαρούμενου μηνύματος περί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σ. Ἀγουρίδης (*Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1991³, σ. 76), «Τὰ Εὐαγγέλια μας δέν περιέχουν ἀσφαλῶς ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία ἐγνώριζε περί τοῦ προσώπου καί τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος», καθὼς, συμπλήρωνει ὁ Ἰ. Δ. Καραβιδόπουλος (*Εἰσαγωγή στήν Καινὴν Διαθήκην*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 103) «οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς τους δέν ἀποβλέπουν ἀπλῶς στό νά διηγηθοῦν τὴν ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ νά ἐκθέσουν τὴ διδασκαλία καί τὰ ἔργα του, ἀλλὰ κυρίως καί κατ' ἐξοχὴν στό νά ἐκφράσουν τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας γιά τό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ, στό νά δώσουν δηλαδή τὴν ἐρμηνεία τῶν γεγονότων πού ἔλαβαν χώρα γιά τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος». Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, HdMI (1996)², σ. 283-284. X. Σπ. Βούλγαρη, *Εἰσαγωγή*, Α', σ. 98 ἐξ. καί Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Οἱ πληροφορίες τῶν Ἀποκρῦφων Εὐαγγελίων γιά τὴν Παναγία», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 67.

419. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, Γ', PG 97, 1077 C. Ἡ Θεοτόκος ἀποκαλεῖται, ἐπίσης, ἀπὸ τόν ἅγ. Ἀνδρέα «τό πάσης προφητείας ἐκφανέστατον πλήρωμα» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A), ἔτσι ὥστε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Bea (*Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 26), νά «steht also am Anfang aller Heilserwartung, aller Messiashoffnung, neben dem Erlöser seine Mutter, nicht in einer rein äußerlichen Zusammenstellung, sondern in innigster Verbindung mit dem Heilswerk, das der Sohn vollbringen soll, als dessen herrlichste Frucht, zugleich aber auch als die nächste Teilnehmerin am Kampf und Sieg».

420. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 A.

φήνεια στή Γραφή γέννησή της, θεωρεί ότι ἂν ἐρμηνευθοῦν τυπολογικῶς, δηλαδή κατὰ τήν ἐν συμβόλοις μυστική ἐποπτεία, τὰ ἀναφερόμενα στό πρόσωπό της γραφικά προφητικά χωρία, τότε εἶναι βέβαιο πῶς θά ἀναδειχθεῖ ἡ ἀξία καί ἡ σημασία τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ γεγονότος γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας⁴²¹. Θεωρεῖ, μάλιστα, ἀδύνατο νά συμπληρώσουμε «τόν ἐπιθαλάμιον αὐτῆ κατ' ἀξίαν ... ὕμνον, εἰ μή καί τῶν ἀπό Γραφῆς λειμώνων αὐτῆ τὰ ἄνθη μυστικῶς ἐρανισάμενοι, τόν τῶν ἐγκωμίων ἀναπλέξωμεν στέφανον»⁴²². Γιά τό λόγο αὐτό, ἂν καί ἡ Γραφή τηρεῖ πλήρη σιγή καί γιά ἄλλα ἐξαισία γεγονότα τοῦ βίου της, ὅπως εἶναι ἡ κοιμήσή της, ὁ ἱερός Πατήρ καταφεύγει πάλι στό λειμῶνα της⁴²³, διότι, ὅπως τονίζει, ἡ παράλειψη εἰδικῆς ἀναφορᾶς σ' αὐτό ἀπό τοὺς ἱερούς εὐαγγελιστές ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι «διά τό μέχρι μόνον τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐν σαρκί τοῦ Λόγου διατριβῆς παρατεῖναι τοὺς πνευματοφόρους ἄνδρας τῆς οἰκονομίας τόν λόγον, καί πέρα μηδέν τῆς ἀπό γῆς ἀνόδου καθυποφῆναι»⁴²⁴. Σύμφωνα μέ τό πολυσήμαντο αὐτό χωρίο, σκοπός τῶν ἱερῶν συγγραφέων ἦταν νά περιοριστοῦν μόνο στήν καταγραφή, μέ τήν καθοδήγηση τοῦ ἁγ. Πνεύματος, τῶν σωτηριωδῶν γεγονότων τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου, ἀπό τή γέννηση μέχρι καί τήν ἀνάληψή του, καί νά παραλείψουν τὰ ὑπόλοιπα, γι' αὐτό καί «τούτοις τήν σιωπὴν ἐποίησε». Αὐτό εἶχε ὡς συνέπεια ὅμως νά παραμείνει ἄγραφο καί παραδομένο στή σιωπὴ τό μυστήριον τῆς κοιμήσεως τῆς Μητροθέου⁴²⁵, στό ὅποιο, ὅπως καί στά λοιπὰ γεγονότα τοῦ βίου της, ἀναφέρθηκαν ἐκτενῶς, μετά τοὺς ἀποστόλους, ἄλλοι θεοφόροι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες στά ἔργα τους⁴²⁶, ὅπου οὐσιαστικῶς ἐρμηνεύουν καί διαφωτίζουν τή βιβλική διδασκαλία γιά τό πρόσωπό της, καθῶς, ἀκόμη καί τό γεγονός τῆς κοιμήσεώς της, «οὐ γάρ εἰς τέλος μεμένηκε πρὸς τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἀνέκδοτον, εἰ καί ἀμυδρότερον πως τεθεώρηται»⁴²⁷.

421. «οἶον ἐξ ἀκηράτων ἀνθέων τῶν πνευματικῶν τῆς Γραφῆς λειμώνων ἐρανιζομένη τόν στέφανον ἡ θεοχαρίτωτος αὕτη καί πρώτη τῶν ἑορτῶν ἡμέρα, κοινήν τῆ κτίσει εὐφροσύνην προτίθεται» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 B. Βλ. καί τίς παρατηρήσεις του Α. Kniazeff («Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 268-269 καί 272) γιά τή βιβλική βάση καί τό βιβλικό χαρακτῆρα τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν.

422. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 B.

423. «καλὸν οἶμαι προσθεῖναι τῷ λόγῳ τό κατὰ δύναμιν εὐρημένον, πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σκοποῦ κατάληψιν καί βεβαίωσιν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C.

424. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C.

425. Ὅπως παρατηρεῖ χαρακτηριστικά, ἡ μὴ ἀναφορὰ ἀπό τοὺς ἱερούς συγγραφεῖς στήν Κοίμησι εἶχε ὡς συνέπεια «παραδεδοσθαι σιγῇ τό τῆς ἡμέρας μυστήριον» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί G. Söll, *Mariologie*, σ. 121.

426. Μεταξὺ αὐτῶν σπουδαιότατη θέση κατέχουν τὰ ἀποδιδόμενα στόν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη συγγράμματα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὴν κύρια πηγή τῶν περὶ τὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου γεγονότων γιά τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης. Βλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061A-1064 B. Ἐκτεταμένη ἐπίδραση τῶν ἀρεοπαγικῶν συγγραμμάτων διαπιστώνεται ἐπίσης, τόσο στό συναξάριο, ὅσο καί στοὺς ὕμνους τῆς ἑορτῆς. Βλ. γι' αὐτό Π. Κ. Χρήστου, «Ἀρεοπαγική ἔμπνευσις ὕμνων τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», ἐν *Πρακτικά*, σ. 629-639. Περιττό, βέβαια, νά διευκρινιστεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι ὁ ἁγ. Ἄνδρέας, ὅπως καί ἡ προγενέστερή του ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, θεωροῦσαν τὰ λεγόμενα «ἀρεοπαγικά συγγράμματα» ἔργο προερχόμενο ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ ἱεροῦ Διονυσίου. Βιβλιογραφία γιά τὴν προβληματικὴ του ἐν λόγῳ θέματος βλ. παρακάτω σέ ὑποσημείωση.

427. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ, «οὐ γάρ ἐπεὶ τισι τῶν πρό ἡμῶν οὐ διέγνωστο, ἤδη καί σιωπᾶσθαι ἄξιον· ἀλλ' ὅ,τι μὴ πάντῃ διέφυγε, κηρύττεσθαι ὄσιον» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 BC.

Γιά τό λόγο αὐτό καί δέν προξενεῖ ἐντύπωση τό γεγονός, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ δέν κά-
νει, ὅπως ἄλλοι προγενέστεροι ἢ σύγχρονοί του ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς, ἐκτεταμένη
καί συστηματική χρήση τῶν ἀποκρύφων⁴²⁸, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀπαντᾶται ἡ παρουσία
στοιχείων πού προέρχονται ἀπό αὐτά σέ περιορισμένη ἔκταση στίς ἀφιερωμένες κυ-
ρίως στό Γενέσιο, ἀλλά καί τήν Κοίμηση ὁμιλίες ἢ κανόνες του. Τοῦτο συμβαίνει, κα-
θώς τά περισσότερα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ἀπόκρυφης παράδοσης πού ὑπάρχουν στά
ἔργα του δέν φαίνεται νά ἀντλοῦνται ἄμεσα ἀπό αὐτήν, ἀλλά πιθανότατα ἀπό ἔργα
προγενέστερων του ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων πού χρησιμοποιήθηκαν ὡς πηγές
γιά τή σύνθεση τῶν ἔργων του καί τή διατύπωση τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας.
Σαφῆ ἀπόδειξη τοῦ γεγονότος αὐτοῦ μάλιστα ἀποτελεῖ ἡ χρήση τοῦ ἀρεοπαγιτικοῦ
Περί θείων ὀνομάτων ἔργου στίς ὁμιλίες του στήν Κοίμηση, καθώς εἶναι πολύ πιθανόν
νά θεωροῦσε ὅτι οἱ πληροφορίες του θά ἦταν ἀπαλλαγμένες ἀπό τά στοιχεῖα τοῦ μύ-
θου καί τῆς ὑπερβολῆς, πού χαρακτηρίζουν κατά κανόνα τίς ἀπόκρυφες διηγήσεις, ἐφ'
ὅσον εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτές ἐπιδιώκουν ἕνα εἶδος «ἀποθεώσεως» τῆς Θεομήτορος⁴²⁹.

Ἡ περιορισμένη χρήση τῆς ἀπόκρυφης θεομητορικῆς παράδοσης ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα
ὅμως πρέπει νά ὀφείλεται σέ δύο ἀκόμη λόγους. Ὁ πρῶτος εἶναι, ὅτι στίς ὁμιλίες ἢ τούς
ῥυμους του δέν ἐπιμένει καθόλου στή λεπτομερῆ ἀναδιήγηση τῶν περιγραφομένων
στά ἀπόκρυφα κείμενα σχετικῶν μέ τή σύλληψη, τή γέννηση, τά εἰσόδια ἢ τήν κοίμησή
της περιστατικῶν, καθώς δέν ἐπιθυμεῖ νά συντάξει βιογραφία τῆς Θεοτόκου⁴³⁰, ἀλλά

428. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἂν καί ἔλαβε ἐξ ἀρχῆς ἀρνητική θέση ἔναντι τῶν ἀποκρύφων κειμένων, πα-
ρέλαβε ὅμως ἀπό αὐτά ἡ θεολογική γραμματεία ἐκεῖνα τά στοιχεῖα, γιά τά ὁποῖα εἶχε τή βεβαιότητα, ὅτι προέρχο-
νται ἀπό τή γνήσια ἐκκλησιαστική παράδοση. Ἔτσι καί ὁ Ἐπιφάνιος Μοναχός (*Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου
καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 188 B) περί τόν 9ο αἰώνα σημειώνει, ὅτι «κᾶν ἐκ τῶν ἀποκρύφων τί λάβωμεν, ἢ
ἐξ αἰρετικῶν, μηδεὶς ἡμᾶς μεμφέσθω· αἱ γάρ παρά τῶν ἐχθρῶν μαρτυρία ἀξιοπιστότεραι εἰσιν, ὡς φησιν ὁ μέγας
Βασίλειος. Ἀλλά καί ὁ θαυμάσιος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος αὐτό τοῦτο ἐποίησεν». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί Μ.
Ἄ. Σιώτου, *Τό πρόβλημα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 35 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, «Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατά νόμον πατήρ τοῦ
Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 429. Α. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 45. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου,
Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος, σ. 16-17. Τοῦ Αὐτοῦ, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966),
στ. 650. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, «Ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 1 (1962), στ. 468. Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου,
Ἡ Παναγία Θεοτόκος, σ. 4. Γιά τό χαρακτήρα καί τή θεολογική ἀξία τῶν ἀποκρύφων βλ. W. Schneemelcher,
«Haupteinleitung», ἐν E. Hennecke-W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher
Übersetzung, Bd. I: Evangelien*, Tübingen 1959³, σ. 1-38. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ.
73, σημ. 64. Τοῦ Αὐτοῦ, «Mythe et Dogme dans les Apocryphes», ἐν *Acta Congressus Mariologici-Mariani in Lusitania
anno 1967 habiti*, vol. IV, Roma 1970, σ. 14-29. E. Peretto, «Apocriphi», *NDM*, σ. 106-125. E. Cothenet, «La virginité
de Marie dans les Apocryphes», *EM* 53 (1997), σ. 53-69.

429. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. J. Baum, «Discussing Mary's Humanity in Medieval Byzantium», ἐν *Mary-Church*, σ. 72 καί
S. Benko, *The Virgin Goddess*, σ. 196 ἐξ. Μέ ἀφορμή τήν παραπάνω θέση δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά παρατηρηθεῖ,
ὅτι τό γεγονός τῆς ἀποθεώσεως τῆς Θεοτόκου ἀπό τή ρωμαιοκαθολική Μαριολογία πρέπει νά συνδέεται ἄμεσα μέ
τή θεμελίωση τῆς περί ἀσπίλου συλλήψεως καί ἔνσωμης ἀναλήψεως διδασκαλίας της στήν ἀπόκρυφη παράδοση.

430. Τή θέση αὐτή ἐκφράζει καί ὁ ἀσχοληθεὶς μέ τό ἔργο τοῦ ἅγ. Ἀνδρέου R. García («Andrés de Creta. Doctor
de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 4)
ἀλλά καί ἡ Χ. Γ. Ἀγγελίδη («Ἀνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιο τῆς Θεοτόκου. Μία Ἀνάγνωσις», ἐν *Ἐνθύμη-
σις*, σ. 5), ὑπογραμμίζοντας, ὅτι «ὁ Ἀνδρέας συγκρατεῖ τόν στοιχειώδη διηγηματικό πυρήνα» τῶν ἀποκρύφων. Βλ.
καί παλαιότερα C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 25-29.

ἐπιδιώκει τόν τονισμό τοῦ θεολογικοῦ νοήματος καί τῆς σημασίας τῶν παρατιθέμενων θεομητορικῶν γεγονότων⁴³¹ ἐν σχέσει πρὸς τὴν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, κάτι ὅμως πού δέν ἐνδιαφέρει τὰ ἀπόκρυφα, καθὼς σέ αὐτά «παρέχονται πληροφορίες γιά τὴ ζωή τῆς Παναγίας, ὄχι κατ' ἀνάγκην σέ σχέση μέ τόν Υἱό τῆς»⁴³². Ὁ δεύτερος εἶναι τό ἀναμφισβήτητο γεγονός, ὅτι προσπαθεῖ νά θεμελιώσῃ τὴ διδασκαλία του γιά τὴ Θεοτόκο εἴτε στά κανονικά βιβλία τῆς Ἁγ. Γραφῆς, εἴτε σέ ἀγνωρισμένου κύρους ἔργα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας καί ὄχι σέ ψευδεπίγραφα κείμενα, τῶν ὁποίων ὄχι μόνο ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότητα καί ἡ ἐγκυρότητα, ἀλλὰ καί ἡ κανονικότητα ἔχει ἀπορριφθεῖ, παρ' ὅλο πού διασώζουν γνήσιες παραδόσεις, στίς ὁποῖες οὐσιαστικά στηρίζονται οἱ θεομητορικές ἐορτές τῆς Συλλήψεως, τῆς Γεννήσεως, τῶν Εἰσοδίων καί τῆς Κοιμήσεως⁴³³.

431. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς ὁ W. Beinert (*Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, HdM, I (1996)², σ. 283): «Das Neue Testament und die Väter sprechen von Maria aus theologischen, nicht aus biographischen Gründen». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί τίς παρατηρήσεις τοῦ J. Ratzinger, «Erwägungen zur Stellung von Mariologie und Marienfrömmigkeit im Ganzen von Glaube und Theologie», ἐν *Maria die Mutter des Herrn. Hirtenwort der deutschen Bischöfe*, (*Die deutschen Bischöfe* 18), Bonn 1979, σ. 13 ἐξ.

432. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Οἱ πληροφορίες τῶν Ἀποκρύφων Εὐαγγελίων γιά τὴν Παναγία», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 76. Καί τοῦτο, διότι κατὰ τόν ἴδιο ἐρευνητὴ (ὅπ. παρ.) «τό θεϊκό σχέδιο γιά τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου ἢ καλύτερα, τό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας, ἀποτελεῖ τόν πυρῆνα καί τό στόχο τῶν Εὐαγγελίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, μέ τίς ἀνθρωπολογικές καί σωτηριολογικές συνέπειες αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου. Ἡ ἱστορία, πραγματική ἢ φανταστική, καί ὁ ἐντυπωσιασμός συνιστοῦν τό στόχο τῶν ἀποκρύφων», πρᾶγμα διαμετρικῶς ἀντίθετο μέ τόν κύριο σκοπό τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη.

433. Εἶναι κοινῶς ἀποδεκτό, ὅτι ἡ κύρια πηγή ἀντλήσεως στοιχείων γιά τὴ δημιουργία τῶν τριῶν πρώτων θεομητορικῶν ἐορτῶν εἶναι τό ἀπόκρυφο «Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου», ὑπὸ τόν τίτλο «*Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*», ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, Ἀθήναι ἄ.χρ., σ. 1-49 καί E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, Bd. I, σ. 280-290. Γιά τὴ διδασκαλία του περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας βλ. P. Hitz, «Le sens marial du Protévangile», *EM* 5 (1947), σ. 35-83. L. M. Peretto, *La Mariologia del Protovangelo di Giacomo*, Roma 1955. O. Cullmann, «VIII. Kindheitsevangelien, 1, Protevangelium des Jakobus», ἐν E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, I, σ. 279. G. M. Roschini, «I fondamenti dogmatici del culto mariano nel "Protovangelo di Giacomo"», ἐν *De primordiis cultus mariani. Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in Lusitania anno 1967 celebrati*, vol. IV, Roma 1970, σ. 253-271. X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 849 ἐξ. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 90. G. Söll, *Mariologie*, σ. 24-30. M. Gazia-Mara, «I Vangeli apocriphi negli Scrittori ecclesiastici. Utilizzazione esegetica e riflessioni dottrinali», *Augustinianum* 23 (1983), σ. 42-45. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Οἱ πληροφορίες τῶν Ἀποκρύφων Εὐαγγελίων γιά τὴν Παναγία», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 68-70. Π' αὐτὸ καί, ὅπως τονίζει ὁ S. De Fiores (*Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, HdM, I (1996)², σ. 106), «diese apokryphe Schrift am Ursprung dreier liturgischer Feste steht: der Empfängnis Marias (8. Dezember), ihrer Geburt (8. September) und ihrer Darstellung im Tempel (21. November)», παρ' ὅλο πού, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ W. Beinert (*Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, HdM, I (1996)², σ. 283 σημ. 54), «Die neutestamentlichen Apokryphen ... sprechen zwar über Maria, können aber keine historische Glaubwürdigkeit in Anspruch nehmen». Γιά τὴν Κοίμηση τὰ βασικότερα ἀπόκρυφα εἶναι: α) ἡ ἀποδιδόμενη στὸν Ἰωάννη Θεολόγο «*Διήγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί τό πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*» (ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 210-241) καί β) ὁ *Transitus Mariae* ὑπὸ τόν τίτλο «*Incipit adsumptio Sancte Mariae Virginis et Genetricis Domini Ihesu Christi semper Inviolatae*» (ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 245-256). Μάλιστα ὁ *Transitus Mariae* ἀποτελεῖ κατὰ τὴν ἀποψὴ τοῦ P. Voulet (*Introduction*, ἐν *Saint Jean Damascène. Homélie sur la Nativité et la Dormition*, [Sch

Ἔτσι, ἐνῶ στίς ὀμίλιες του στή Γέννηση, τῆς ὁποίας τά γεγονότα διασώζονται στά ἀπόκρυφα, παραθέτει ἐλάχιστα στοιχεῖα ἀπό αὐτά⁴³⁴, ἀναφερόμενος κυρίως στή θε-

80], Paris 1961, σ. 26), τή σύνοψη ὀλόκληρης τῆς περί τήν Κοίμηση ἀπόκρυφης παραδόσεως. Γενικότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 65 ἐξ. καί E. Testa, «L' origine e lo sviluppo della Dormitio Mariae», *Augustinianum* 23 (1983), σ. 259-262. Εἰσαγωγικά στοιχεῖα περί τῶν ἀποκρύφων βλ. ἐν B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 117-118. Μ. Α. Σιώτου, *Τό πρόβλημα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 12 σημ. 1. K. Rahner, *Maria Mutter des Herrn*, σ. 8-9. É. Cothenet, «Marie dans les Apocryphes», *Maria* 6 (1961), σ. 73 ἐξ. J. Quasten, *Patrology, vol. I: The Beginnings of Patristic Literature*, Westminster-Maryland 1962, σ. 106-109. Σ. Γ. Παπαδόπουλου, «Ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 1 (1962), στ. 468. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 43-50. Ἴ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή – Ἀγιολογία – Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 650. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Β', Γραμματεία τῆς περὶ τῶν διωγμῶν*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 201-203. J. Mc Kenzie, «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 596. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία, Α'*, σ. 202-204. Ἴ. Δ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στήν Καινή Διαθήκη*, σ. 354. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 15-17. H.R. Drobner, *Lehrbuch der Patrologie*, Freiburg-Basel-Wien 1994, σ. 11 ἐξ. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 27. Γιά τή σχέση τῶν ἀποκρύφων μέ τήν πατερική γραμματεία βλ. Μ. Gazia-Mara, «I Vangeli apocriphi negli Scrittori ecclesiastici. Utilizzazione esegetica e riflessioni dottrinali», *Augustinianum* 23 (1983), σ. 51-55. A. Di Bernardino, «Tendenze attuali negli studi patristici», *CIPQ*, σ. 33 καί F. Gori, «Gli apocriphi e i Padri», *CIPQ*, σ. 223-272.

434. Ἡ διαπίστωση αὐτή στηρίζεται στή σύγκριση τῶν ὕμνων καί τῶν ὀμιλιῶν τοῦ ἱεροῦ Πατρός στή Σύλληψη καί τό Γενέσιο μέ τό Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου, τό ὁποῖο καί ἀποτελεῖ τήν κύρια πηγή ἀντλήσεως στοιχείων γιά τά γεγονότα τῆς συλλήψεως, γεννήσεως καί εισόδου τῆς Παρθένου στό Ναό. Ἀπό αὐτήν προκύπτουν ἐνδείξεις πραγματικῆς ἐπιδράσεως μόνο σέ τρία σημεῖα, τά ὁποῖα ἐντοπίζονται μόνο στό ὑμνογραφικό του ἔργο (βλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 61). Τό πρῶτο ἀπό αὐτά ἀφορᾷ στή «διατροφή» τῆς Παρθένου στό Ναό «ἐκ χειρός ἀγγέλου», καθῶς ὁ ἅγ. Ἀνδρέας σημειώνει, ὅτι «Ἡ ἁγία τῶν ἁγίων ἐν ἁγίῳ ἱερῷ, βρέφος ἀνατίθεται, ἀνατραφῆναι ἐκ χειρός ἀγγέλου» (*Κανῶν εἰς τό Γενέθλιον*, ῥδή α', ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57), χωρίο τό ὁποῖο ἔχει ὡς βάση ἢ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασία τριῶν σχετικῶν τοῦ Πρωτευαγγελίου: «καί ἐλάμβανεν τροφήν ἐκ χειρός ἀγγέλου (...) ἢ ἀνατραφεῖσα εἰς τά ἅγια τῶν ἁγίων καί τροφήν λαβοῦσα ἐκ χειρός ἀγγέλου (...) ἢ ἀνατραφεῖσα εἰς τά ἅγια τῶν ἁγίων καί λαβοῦσα τροφήν ἐκ χειρός ἀγγέλου» [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρός Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 8,1· 13,2· 15,3, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 15, 25, 28 καί E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, Bd. I, σ. 283· 285· 288. Τό δεύτερο ἀναφέρεται στήν ἐπίσκεψη τοῦ ἀγγέλου στόν Ἰωακείμ καί τήν Ἄννα. Ἔτσι τό Συναξάριο τοῦ κανόνα στή Σύλληψη (PG 97, 1313 A) ἀναφέρει: «τόν ἄγγελον αὐτοῦ ἀποστείλας πρὸς τοὺς δικαίους Ἰωακείμ καί Ἄνναν» καί τό Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου πληροφορεῖ, ὅτι ὁ ἄγγελος ἐπισκέφθηκε ἀρχικά τήν Ἄννα στήν οἰκία καί στή συνέχεια τόν Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος ἐπέστρεψε «μετά τῶν ποιμνίων αὐτοῦ» [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρός Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 4,1-2, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 8-9 καί E. Hennecke-W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 281. Πρέπει βεβαίως νά ἀναφερθεῖ, ὅτι σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του ὁ ἱερός Πατήρ παρουσιάζει τόν ἄγγελο νά ἐπισκέπτεται μόνο τήν Ἄννα: «ἀγγέλου πρὸς αὐτήν ἀποσταλέντος, ἢ Ἄννα ἐκπληττομένη μεγαλοφώνως ἀνεβόα» *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, ῥδή δ', 1, PG 97, 1309 A. Στό τρίτο προβάλλεται ἀπό τό Πρωτευαγγέλιο ὁ μέν Ἰωακείμ νά προσεύχεται στήν ἔρημο, καθῶς «ἔδωκεν ἑαυτόν εἰς τήν ἔρημον», ἐνῶ ἡ Ἄννα στόν παράδεισο, ἐφ' ὅσον «περὶ ὧραν ἐνάτην κατέβη εἰς τόν παράδεισον τοῦ περιπατήσαι» [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρός Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 1,4 (Ἰωακείμ) καί 2,4 (Ἄννα), ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 3 καί 6 καί E. Hennecke-W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 280. Κατά τόν ἅγιο Ἀνδρέα, ὁμοίως, ὁ Ἰωακείμ προσεύχεται στό ὄρος (*Κανῶν εἰς τό Γενέθλιον*, Οἶκος, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 60 καί PG 97, 1325 A), καί ἡ Ἄννα στόν παράδεισο (*Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, ῥδή γ', 2, PG 97, 1308 A). Ἀπό τά δύο τελευταῖα χωρία, ὅπως ἔγινε ἀντιληπτό, προκύπτουν μέν ὁμοίότητες πού θά δικαιολογοῦσαν ἐπίδραση, προκύπτουν, ὁμοίως, παράλληλα καί διαφορές, οἱ ὁποῖες ὀφείλονται εἴτε στή

ολογική τους σημασία ως προοιμίου τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, στήν ὁμιλία του εἰς τόν *Εὐαγγελισμόν*, ἐπειδή ἡ ἐπίσκεψη τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ στή Ναζαρέτ καί ὁ διάλογος μέ τήν Παρθένο Μαρία περιγράφεται πλήρως ὡς γεγονός στήν Καινή Διαθήκη ἀπό τόν εὐαγγελιστή Λουκᾶ⁴³⁵, ὄχι μόνο παραθέτει λεπτομερῶς τό βιβλικό κείμενο, κάνοντας παράλληλα ἐκτενῆ ἀναφορά στά ἐπί μέρους περιστατικά του, ἀλλά οὐσιαστικά ὁλόκληρη ἡ ὁμιλία δομεῖται ἐπάνω σ' αὐτό μέ ἐκτενῆ ὑπομνηματισμό, χωρίς βεβαίως νά παραλείπεται παράλληλα καί ὁ τονισμός τῆς θεολογικῆς σημασίας τοῦ γεγονότος καθεαυτοῦ γιά τήν πραγμάτωση τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγου. Κατά παρόμοιο τρόπο καί στίς ὁμιλίες του στήν Κοίμηση, ὄχι μόνο ἀποφεύγει ὅποιαδήποτε ἀναφορά σέ ἀπόκρυφες πηγές⁴³⁶, ἀλλά ἐπειδή τό γεγονός δέν πε-

χρήση διαφορετικῆς χειρόγραφης παραδόσεως τοῦ ἔργου, εἴτε, τό πιθανότερο, στή χρήση ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἔργων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέ ἐπεξεργασμένες τίς ἐν λόγῳ πληροφορίες τοῦ Πρωτευαγγελίου. Τό σημαντικότερο στοιχεῖο ὅμως, κατά τήν ἄποψή μας, εἶναι, ὅτι ἀπό τή σύγκριση μεταξύ τοῦ Πρωτευαγγελίου καί τῶν ὁμιλιῶν διαπιστώνονται οὐσιώδεις διαφορές, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει τήν ἄποψη ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης μᾶλλον δέν χρησιμοποίησε τό Πρωτευαγγέλιο ὡς ἄμεση πηγή γιά τή σύνταξή τους. Καί τοῦτο, διότι, εἴτε παρατίθενται σέ αὐτές πληροφορίες παράλληλες μέ ἐκείνες τοῦ Πρωτευαγγελίου, οἱ ὁποῖες διαφέρουν ριζικά μεταξύ τους ὅπως τά περιστατικά τῆς, ἔνεκα τῆς ἀτεκνίας, πικρίας τοῦ Ἰωακείμ (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C. [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρός Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 1, 3-4, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 3-4 καί E. Hennecke-W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 280.) καί τῆς Ἄννας (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C. [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρός Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 2, 1-4 καί 3, 1-3, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 4-7 καί E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 280-281), εἴτε πολλές ἀπό τίς πληροφορίες τοῦ Πρωτευαγγελίου ἀποδοκιμάζονται ἐμμέσως μέ τήν παράλειψή τους, εἴτε ἄλλες καταπολεμοῦνται καί ἀπρρίπτονται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα, ὅπως ἐκείνη πού ἀφορᾶ τό χρόνο κυφορίας τῆς Παρθένου ἀπό τή μητέρα τῆς Ἄννα, ὅπως ἡ ἐξῆς: «συνελήφθη ἡ ἁγία Παρθένος Μαρία καί ἐγεννήθη· οὐχ ὡς τινες λέγουσι μηνῶν ἑπτά, ἡ χωρίς ἀνδρός, ἀλλά ἐννέα τελείων μηνῶν ἐγεννήθη· καί ἐξ ἐπαγγελίας μέν, ἐξ ἀνδρός δέ συναφείας καί σποράς» (*Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν*, Συναξάριον, PG 97, 1313 A). Διότι στήν ἀποστορική «οὐχ ὡς τινες λέγουσι» θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ μεταξύ ἄλλων καί τό Πρωτευαγγέλιο, καθῶς, ὅπως φαίνεται, ἐπικρατοῦσε σύγχυση στό ζήτημα αὐτό, ὀφειλόμενη κυρίως στίς οὐσιαστικές διαφορές τῶν παραδεδομένων γραφῶν στή χειρόγραφη παράδοση τοῦ ἔργου, καί πού ἀποτυπώνεται ἐμφανῶς στό *apparatus criticus* τοῦ χωρίου: «Ἐπληρώθησαν δέ οἱ μήνες αὐτῆς· ἐν δέ τῷ ἐνάτῳ μηνί ἐγέννησεν Ἄννα», ὡς ἐξῆς: «A οἱ ἕξ μήνες τῆ Ἄννη, E Pos μήνες αὐτῆ ἕξ, L αἱ ἡμέραι Ἄννας ὡσεὶ μηνες ἕξ ... B τῆ Ἄννη μήνες ἑπτά ... Fa τῆ Ἄννη μήνες ἐννέα, I αὐτῆ μήνες ἐννέα | ἐν δέ τῷ ἐνάτῳ (ἐνάτῳ B alii que; Ἐννάτῳ A alii que) μηνί cum BCI (ἔ.δ.τ. μηνί τῷ ἐν).. AFB τῷ δέ ἐννάτῳ (Fb add μηνί) .. EL τῷ δέ (E ἐν δέ τῷ) ἑβδόμῳ μηνί.. DFa nil nisi καί|». [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρός Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 10-11. Τῆ σύγχυση αὐτή, μάλιστα, ἐπισημαίνει ἐμμέσως καί ἡ γερμανική μετάφραση τοῦ χωρίου, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νά ἀποτυπώσει τίς πληροφορίες ὁλόκληρης τῆς χειρόγραφης παραδόσεως ὡς ἐξῆς: «Es erfüllten sich aber ihre sechs Monate[ihre Monate], wie (der Engel) gesagt hatte: im siebenten[neunten] Monat gebar Anna». E. Hennecke-W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 282.

435. Λουκ. 1, 26-38.

436. Τό γεγονός ὅτι ὁ ἁγ. Ἀνδρέας δέν στηρίζεται σέ ἀπόκρυφες πηγές γιά τή σύνταξη τῶν ὁμιλιῶν του στήν Κοίμηση ἔχει ἐπισημανθεῖ καί ἀπό ἄλλους περί τῆ θεομητορική γραμματεία ἀσχοληθέντες ἐρευνητές, ὅπως ὁ P. Voulet (Introduction, ἐν *Saint Jean Damascène. Homélie sur la Nativité et la Dormition*, [Sch 80], Paris 1961, σ. 29) πού τονίζει ὅτι «il ne semble pas s'appuyer sur les apocryphes», ὁ Γ. Ν. Φιλίας (*Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 137), ἀλλά καί οὐσιαστικῶς ὁ M. Jugie, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ ἀρχικῶς ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ ἐμπνέεται ἀπό τά ἀπόκρυφα, ὅσον

ριγράφεται στην Άγ. Γραφή, λαμβάνει ως βάση, εκτός από την προφορική ιεροσολυμιτική παράδοση και την προγενέστερή του θεομητορική γραμματεία, με αυτολεξεί παράθεση και έκτενη σχολιασμό την επ' αυτών άμεσα στηριζόμενη διήγηση του *Περί θείων ονομάτων* έργου, τό οποίο έκλαμβάνει ως γνήσιο έργο του μαθητή του άπ. Παύλου Διονυσίου Άρεοπαγίτου⁴³⁷, θεωρώντας για τό λόγο αυτό τίς πληροφορίες πού παρέχει τόσο άσφαλείς και έγκυρες, όσο κι εκείνες πού παρατίθενται στην Άγ. Γραφή για τόν ευαγγελισμό, καθώς πιστεύει ότι και τά δύο έχουν κοινή προέλευση από την άποστολική παράδοση.

Έτσι, ό άρχιεπίσκοπος Κρήτης προσφεύγει, προκειμένου νά άντλήσει στοιχειά για τή σύνθεση τών όμιλιών του και τή διατύπωση τής θεομητορικής του διδασκαλίας, εκτός από τή Γραφή και στή μεταποστολική έκκλησιαστική παράδοση, προσπαθώντας έμφανώς νά θεμελιώσει τίς άπόψεις του περί τό πρόσωπο τής Θεοτόκου σέ έργα συγγραφέων μέ έγνωσμένη άξία και άναγνώριση από τήν Έκκλησία, τά όποία διακρίνονται για τήν αρχαιότητα και τήν όρθοδοξία τους. Γι' αυτό και παραθέτει μέσα άπ' αυτά αυτούσια χωρία, μέ τή βεβαιότητα ότι διασώζουν και άπηχούν τήν άποστολική παράδοση περί τής Θεομήτορος, καθώς τονίζει, ότι «πειράσομαι δέ και άλλως περί τούτου καταθέσθαι λόγω ήμίν εκ παλαιών συγγραμμάτων»⁴³⁸. Έτσι, μέσω τών έργων τών Πατέρων, προσπαθει ουσιαστικά νά ύποστηριξει και νά άναδειξει τή βιβλική διδασκαλία για τό πρόσωπό της, διαφωτίζοντας τή γέννηση και τά εισόδιά της ή συμπληρώνοντας τά περί τήν κοίμησή της γεγονότα, άναφερόμενος ευθέως σέ τρείς έκκλησιαστικούς συγγραφείς, τόν Ίγνάτιο τό Θεοφόρο⁴³⁹, τόν Ίούλιο Άφρικανό, μέσω τής *Έκκλησιαστικής Ίστορίας*

άφορα στίς διηγήσεις για τή γέννηση τής Θεοτόκου (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 235), στή συνέχεια ισχυρίζεται, ότι «Au lieu d'utiliser librement les récits apocryphes, comme l'a fait saint Germain, il a préféré suppléer lui-même au silence de l'Écriture et de la Tradition» (όπ. παρ., σ. 245), τασσόμενος σαφώς έναντίον τής χρήσεως άποκρύφων εκ μέρους του.

437. Γι' αυτό βλ. G. Pons Pons, *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 18. Για τή μή γνησιότητα τών «Άρεοπαγιτικών Συγγραμμάτων» και τήν περί αυτά προβληματική τής έρευνας βλ. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, σ. 501 έξ. (όπου και ή παλαιότερη βιβλιογραφία) καθώς και V. Poletti, *Dionigi Areopagita*, Faenza 1967. S. Lilla, «Introduzione allo studio dello Ps. Dionigi l' Areopagita», *Augustinianum* 22 (1982), σ. 533-577. Π. Κ. Χρήστου, *Έλληνική Πατρολογία, Ε'*, Γραμματεία τής Πρωτοβυζαντινής Περιόδου ΣΤ' -Θ' αιώνας, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 74 έξ. A. Louth, *Denys the Areopagite*, London 1989. P. Rorem, *Pseudo-Dionysius. A Commentary on the Texts and an Introduction to Their Influence*, Oxford 1993. H. R. Drobner, *Lehrbuch der Patrologie*, σ. 433 έξ. B. R. Suchla, «Dionysius Areopagita», έν *LACL*, σ. 174 έξ. A. Di Berardino (a cura di), *Patrologia*, vol. V, σ. 135-143. S. Lilla, «Dionigi l'Areopagita(pseudo)», έν *LP*, σ. 398-408.

438. *Είς τήν Γενέθλιον ήμέραν, Γ'*, PG 97, 853 AB. Αυτό τό πράττει ό ιερός Πατήρ, διότι γνωρίζει, ότι «Die Väter sind die privilegierten Zeugen der kirchlichen Überlieferung und authentische Interpreten der Hl. Schrift» H. R. Drobner, «Die "Instruktion über das Studium der Kirchenväter in der Priesterausbildung"», *ThGl* 81 (1991), σ. 190. Έπίσης βλ. R. Laurentin, *Die marianische Frage*, σ. 125 και 136. Άκόμη Ν. Γ. Ξεζάκη, *Προλεγόμενα εις τήν Όρθόδοξον Δογματικήν*, σ. 165-166 και Δ. Άθ. Λιάλιου, *Η έρμηνεία τής Άγίας Γραφής στή θεολογία του άγ. Γρηγορίου του Θεολόγου*, σ. 181 έξ.

439. *Είς τήν Γενέθλιον ήμέραν, Γ'*, PG 97, 853 C = Ίγνατίου Άντιοχείας, *Πρός Έφεσίους*, 19, 1, έκδ. P. Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88. Έπ' αυτού βλ. Β. Π. Στογιάννου, «Η Χριστολογία τών έπιστολών Ίγνατίου του Θεοφόρου», έν *Θεολογικόν Συμπόσιον. Χαριστήριον εις τόν καθηγητήν Παναγιώτην Κ. Χρήστου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 69-110. Ι. Όρ. Καλογήρου, *Μαρία ή Άειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 10. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 37. G. Söll,

καί τοῦ πρὸς Στέφανον ἔργου τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας⁴⁴⁰, καθὼς καί στό Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη⁴⁴¹. Ἡ ἀναφορά του στοὺς συγκεκριμένους συγγραφεῖς γίνεται, διότι θεωρεῖ προφανῶς, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν στή μεταποστολική ἢ τὴν πρώιμη περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, συνεχίζουν νά διασώζουν ἀκέραη τὴν ἐμπειρία τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως γιὰ τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, στηριζόμενοι ἄμεσα στὴ διδασκαλία τῶν αὐτοπτῶν καί αὐτηκῶν μαρτύρων τῆς παρουσίας της, τῶν ἀποστόλων⁴⁴². Ἐτσι ὁ Θεοφόρος Ἰγνάτιος ὀνομάζεται «ἅγιος ἀνὴρ»⁴⁴³, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, πού διασώζει τὸν Ἰούλιο Ἀφρικανό, «πολυῖστωρ ἀνὴρ»⁴⁴⁴, ἐνῶ ὁ Διονύσιος θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πλέον σοφοὺς θεολόγους καί ἐπιστημονικῶς περὶ τὰ θεῖα ἐξασκημένους ἱερούς ἀνδρες, ὁ ὁποῖος παρέλαβε ἀπὸ τὸν ἀπ. Παῦλο «τάς ἀπορρήτους ἐκφάνσεις»⁴⁴⁵ περὶ τῆς Θεομήτορος, καθιστάμενος «πολὺς τὰ θεῖα, καί μέγας τὰ κατ'

Mariologie, σ. 31-33 καί H. Grote, «Maria/Marienfrömmigkeit. II. Kirchengeschichtlich», *TRE* 22 (1992), σ. 120. Γιὰ τὴν περὶ Θεοτόκου διδασκαλία τῶν δύο πρώτων αἰῶνων βλ. R. Lange, *Das Marienbild der früherer Jahrhunderte*, Recklinghausen 1969. J. A. De Aldama, *Maria eu la patristica de los siglos I y II*, Madrid 1970. T. Koehler, *Maria nei primi secoli*, Vercelli 1971.

440. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 849 B-852 B = Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 7, 3-10 καί 16-17, ἔκδ. G. Bardy, *SCh* 31 (1952), σ. 26-27 καί 29. Ἐπίσης ἔκδ. E. Schwarz, *Eusebius Kirchengeschichte*, Leipzig 1914², σ. 20-23 καί M. Ἀ. Σιώτου, «Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατὰ νόμον πατὴρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 720 καί 722-723. Γιὰ τίς γενεαλογίες βλ. M. D. Johnson, *The Purpose of the Biblical Genealogies with special Reference to the Setting of the Genealogies of Jesus*, London 1969. X. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ περὶ Σωτηρίας διδασκαλία τοῦ Ἐὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ*, σ. 76 ἔξ. M. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατὰ σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 135 ἔξ. H. Räisänen, «Maria/Marienfrömmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 116. Γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας καί τὴ θέση τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ σ' αὐτὴν βλ. F. Winkelmann, «Die Kirchengeschichtswerke im Oströmischen Reich», *Byzantinoslavica* 37 (1976), σ. 7-10. Τοῦ Αὐτοῦ, *Euseb von Kaisareia. Der Vater der Kirchengeschichte*, Berlin 1991, σ. 82-85. R. W. Burgess, *Studies in Eusebian and Post-Eusebian Chronography*, Stuttgart 1999 καί F. Winkelmann, «Zur naheusebianischen christlichen Historiographie des 4. Jahrhunderts», ἐν *Πολύπλευρος Νοῦς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, Hrsg. v. C. Scholz u. G. Makris, München-Leipzig 2000, σ. 404-414. Ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ γιὰ τὴ σπουδὴ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ ὡς πηγῆς τῆς μεταγενέστερης ἐκκλησιαστικῆς καί πολιτικῆς ἱστοριογραφίας παραμένει, παρά τὴν παλαιότητά της, ἡ μελέτη τοῦ H. Gelzer, *Sextus Iulius Africanus und die byzantinische Chronographie*, Bd. I, Leipzig 1898.

441. Ὅπως σημειώνει μάλιστα, τὸ κείμενο τὸ ὁποῖο θά παραθέσει βρίσκεται «ἐν τῇ περὶ θεῶν ὀνομάτων ἱερωτάτῃ πτυκτῇ, πρὸς τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῷ περὶ ταύτης, ἢ περὶ εὐχῆς δύναμις, καί περὶ τοῦ μακαρίου Ἱεροθέου, καί περὶ εὐλαβείας καί συγγραφῆς θεολογικῆς, αὐτοῦ που τοῦ λόγου γενόμενος, καί κατὰ τὸν θεῖον ἐκεῖνον ἄνδρα παρεκβατικώτερον διεξιῶν, τάδε φησὶ πρὸς Τιμόθεον γράφων» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061 A-1064 A = Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου (νόθο), *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, 3, 2-3, PG 3, 681 C-684 A.

442. Γιὰ τὴν ἀξία καί τὴ σημασία τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως βλ. B. Π. Στογιάννου, «Ἡ ἔννοια τῆς Παραδόσεως στὴν Καινὴ Διαθήκη», ἐν *Παράδοσις-Ἀνανέωσις*, σ. 93 ἔξ.

443. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 853 C.

444. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 849 B καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 96. Γιὰ τὴ σημασία τῶν γενεαλογιῶν τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ βλ. ἐπίσης W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 75 ἔξ.

445. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 D. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του παρατηρεῖ ἐπίσης, ὅτι ὁ Διονύσιος «τῷ σκεύει τῆς ἐκλογῆς μαθητευθεὶς, τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων γνώστης ἐγένετο» (*Δοξαστικὸν Στιχηρῶν Ἑσπερινῶν μνήμης ἁγ. Ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου*, 5, ἐν *Μηναῖον Ὀκτωβρίου*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτ-

ούρανόν ἀκούσματα, καὶ ὅσα τῆς ἀκατονομάστου θεωνυμίας ἐστὶν ἰνδάλματα καὶ εἰκάσματα»⁴⁴⁶. Γι' αὐτό καὶ θεωρεῖ ἀπαραίτητο, παρέχοντας σύντομα τῆ μέθοδο ἔρευνας τῶν χρησιμοποιούμενων ἐκ μέρους τοῦ πατερικῶν κειμένων, ὁ περὶ τῆ Θεοτόκο ἀσχολούμενος, νὰ ἐγκύψει στὰ ἔργα τοὺς καὶ νὰ ἐπιμείνει στὴ μελέτη τοὺς ὅσο εἶναι δυνατὸν, γιὰ νὰ διεισδύσει περισσότερο στὸ βάθος τῶν νοημάτων τοὺς, ὅποτε θὰ τοῦ ἀποκαλυφθεῖ ἐμφανέστερα καὶ καθαρότερα τὸ νόημα τῶν, ἄμεσα μὲ τὸ μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας, συνδεδεμένων θαυμαστῶν γεγονότων αὐτῶν⁴⁴⁷.

Εἶναι βέβαιον ὅμως, ὅτι ἐκτὸς αὐτῶν ὁ ἱερός Πατήρ γιὰ τὴ σύνθεση τῶν θεομητορικῶν τοῦ ἔργου ἔλαβε ὑπ' ὄψιν καὶ συγγράμματα ἄλλων προγενέστερων τοῦ Πατέρων⁴⁴⁸, τὰ ὅποια συμπληρῶνει ἀντλώντας καὶ ἀπὸ τῆ ζῶσα, πλούσια προφορικῆ θεομητορικῆ ἱεροσολυμιτικῆ παράδοσιν⁴⁴⁹, τὴν ὅποια, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, γνώρισε πλήρως κατὰ τὴ μακροχρόνια παραμονή του στὴν ἁγία πόλη ὡς μοναχὸς καὶ κληρικὸς τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας⁴⁵⁰. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ἀποτέλεσε ἕναν ἀπὸ τοὺς

λουμουσιανοῦ, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1980, σ. 16). Βλ. ἐπ' αὐτοῦ καὶ τίς ἐκτενεῖς παρατηρήσεις τοῦ Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 13-15, ἔκδ. Α. Wenger, *L' Assomption*, σ. 372-376.

446. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061 A. Πρβλ. καὶ Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 5, 6 ἐξ., καὶ 6, 6 ἐξ., ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 281.

447. «ὡς ἐφικτὸν ἐμμεῖναι τούτοις, καὶ εἰσδύναται τῷ βάθει τῶν νοημάτων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ποθούμενον ἐκτυπότερον, καὶ νῦν ἐμφανέστερον παραδεικνυται» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1064 B. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', 11, PG 98, 304 C. Πρβλ. Μ. Α. Ὀρφανοῦ, *Ἡ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἐρμηνεία τῆς Παραδόσεως*, σ. 45 καὶ Δ. Ἀθ. Λιάλιου, *Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴ θεολογία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*, σ. 59 ἐξ.

448. Οἱ ἐπὶ μέρους ἀναφορὲς στὰ ἔργα τῶν προγενέστερων τοῦ Πατέρων, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔλαβε στοιχεῖα, γίνονται στὶς παραπομπές. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 10-13 καὶ S. S. Farouk, *Τὰ Ἑλληνικά Γράμματα*, σ. 134 ἐξ. Εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴ Θεοτόκο ἀποτελεῖ ἔργο συνόλου τῆς πατερικῆς παραδόσεως, καθὼς, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀντώνιος Λαρίσης (*Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 9, 24-26, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 285) ἀπευθυνόμενος στὴ Θεομήτορα, «χαῖρε ἄστρον ἄδυτον, ἐν ᾧ πάντες ἀστέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας στηρίζονται καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰς φάσεις λαμβάνοντες διανέμουσι τοῖς ὀρθῶς τὸν φωτισμὸν τὸν περὶ δογμάτων εὐθύτητος καὶ εἰλικρινοῦς πολιτείας καὶ πίστεως».

449. Τὴν ἀναφορὰ σὲ ὑπαρξὴ προφορικῆς θεομητορικῆς παραδόσεως στὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἀνευρίσκουμε, ἄλλωστε, ἐκτὸς τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου καὶ σὲ ἄλλους Ἱεροσολυμίτες, ὅπως τοὺς Σωφρόνιο, Μόδεστο (Ἄ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 53, σημ. 82 καὶ σ. 267, σχόλ. 16) καὶ Ἰωάννη Δαμασκηνό (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', ἔκδ. Ἄ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 158 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 134-136) ἢ ὅποια, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ P. Voulet (*Saint Jean Damascène. Homélie sur la Nativité et la Dormition...*, *Introduction*, *SCh* 80 (1961), σ. 30), εἶναι δυνατόν νὰ προέρχεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ. Βλ. ἐπίσης Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 135 ἐξ.

450. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος*, 4, ἔκδ. Ἄ. Ἀργυρίου, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 447 (ἔκδ. Β. Λαούρδα, Μακαρίου Μακρῆ, σ. 67). Νικήτα Πατρικίου, *Βίος*, 3, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 383-384 (ἔκδ. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα*, Ε', σ. 171). Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 39-40, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 89. Ἀωνύμου, *Βίος καὶ πολιτεία*, 2, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 136. Ἐπίσης βλ. S. Vailhé, «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 380. Χρ. Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 373. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 9. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις*, σ. 184.

γνησιότερους φορείς της στην Κωνσταντινούπολη⁴⁵¹ και κατ' ἐπέκταση στην Κρήτη⁴⁵², γεγονός που τονίζει και ο ίδιος στό ἔργο του, καθώς, ἐκτός ἀπό τή διαψηλάφηση τῆς γραπτῆς παραδόσεως⁴⁵³, προκειμένου νά προσφέρει στό ἀκροατήριό του «τὸ κατὰ δύναμιν εὐρημένον»⁴⁵⁴ περί τῆς κοιμήσεώς της, δηλώνει περί αὐτῆς, ὅτι συνέλεξε σχετικά στοιχεῖα καί ἀπό τή ζῶσα παράδοση, καθώς ἡ μετάστασή της μπορεῖ μὲν ὡς γεγονός νά ὑπῆρξε «ἀκήρυκτον», ὄχι ὅμως καί «ἀκοινωνητον». Καί τοῦτο, διότι, ἐκτός τῶν ἄλλων, στην ἁγία πόλη διακρίνονταν ἕως καί τὴν ἐποχὴ του τόσο τὰ δείγματα τῆς ἀσκήσεώς της στίς πλάκες τῆς οἰκίας ὅπου κατοικοῦσε⁴⁵⁵, ὅσο καί τὰ ἀποτυπώματα τοῦ θεομητορικοῦ σώματος στὸν τάφο⁴⁵⁶, στοιχεῖα πού ἐπιβεβαιώνουν πλήρως τὴν ὑπαρξὴ τῆς ζώσας περι τοῦ τέλους της προφορικῆς παραδόσεως.

Παρά τὸ γεγονός ὅμως, ὅτι, τόσο ἡ Ἁγ. Γραφή, ὅσο καί ἡ πατερικὴ γραμματεία, ἀλλὰ καί ἡ λοιπὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση παρέχουν πλῆθος στοιχείων γιὰ τὴ Θεοτόκο, πολλὰ ἀπὸ τὰ περί αὐτὴν μυστήρια καί ἰδιαιτέρως ἐκεῖνα πού συνδέονται μὲ τὴν κοίμηση καί μετάστασή της, ἐπειδὴ συνδέονται ἄρρηκτα μὲ τὸ ἀκατάληπτο μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου, θά παραμείνουν παντελῶς ἄγνωστα γιὰ τὸν ἄνθρωπο⁴⁵⁷. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν προσέγγιση τῶν λοιπῶν, ὁ θεολόγος Πατὴρ συνιστᾷ νά ἐφαρμόζεται ἡ σπουδαία θεολογικὴ ἀρχή, ὅτι δέν ἐπιτρέπεται νά διερευνῶνται ἄλλα γεγονότα, πέραν τῶν ὧν ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ, καθώς ἡ ἴδια ἡ Γραφή ἐπιβάλλει τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἔρευνας τῶν βαθυτέρων μυστηρίων⁴⁵⁸. Γι' αὐτὸ καί, ὅπως τονίζει ἀπευθυνόμενος πρὸς ἐκεῖνον πού θά τολμήσει κάτι παρόμοιο, «ἄ γάρ, φησί, προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ, καί ὑψηλότερά σου μὴ ζῆτει»⁴⁵⁹, θέτοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὡς μέτρο τῆς ἀποκαλύψεως ὄχι τὴ γνωστικὴ ἐπιθυμία ἢ τὴ διανοητικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴ σωστικὴ περί τὸν ἄνθρωπο ἀποκαλυπτικὴ ἐνέργεια, ὡς στοιχεῖο τῆς περι αὐτὸν Πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε νά φανερωθεῖ περί τῆς Θεοτόκου ὅ,τι ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν πληρέστερη κατανόηση τοῦ σωτηριώδους μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας καί ἀναγκαῖο γιὰ τὴ θέωσή του. Στὴν προσπάθειά του, μάλιστα, νά προφυλά-

451. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτές*, σ. 47

452. M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 235. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 48-49.

453. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί τονίζει ὀρθῶς ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης (*Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 15), ὅτι «ἡ παράδοσις τὴν ὁποῖαν γνωρίζει ὁ Ἄνδρέας Κρήτης εἶναι κατὰ πολὺ πλουσιωτέρα τῆς τοῦ Ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου».

454. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 C.

455. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1073 A.

456. Περὶ αὐτῶν, μάλιστα, «διὰ πείρας μάθοιεν ἀληθέστερον οἱ ἐπὶ χώρας γινόμενοι» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B.

457. Μάλιστα, ὅπως τονίζει, «μέχρι τῆς τελευταίας τῶν ὄντων ἀποκαταστάσεως» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 CD. Πρβλ. καί Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 428.

458. «μηδὲν ἔτι πλέον τῶν εἰρημένων ἐξέστω διερευνᾶσθαι, τῆς θείας ἡμῖν Γραφῆς ἀποφραττούσης τῶν βαθυτέρων τὴν ἔρευναν» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857 B.

459. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857 C.

ξει τούς πιστούς από ένδεχόμενες περί τή Θεομήτορα παρανοήσεις ή υπερβολές⁴⁶⁰, θέτει ως ουσιώδες κριτήριο τήν πληρότητα τής ήδη «ἄπαξ παραδοθείσης» πίστεως και εὐσέβειας, προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νά θεολογήσει ἐπαρκῶς περί τής Θεοτόκου. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὅποιος ἐπιθυμεῖ νά προσεγγίσει τό θεομητορικό μυστήριο, θά πρέπει νά ἀρκεστεῖ στά ἤδη ἀποκαλυφθέντα περί αὐτοῦ και νά προσπαθήσει νά κατανοήσει και νά θαυμάσει μέ τήν πίστη δι' αὐτῶν τά μή ἀποκαλυφθέντα θαυμαστά μυστήρια⁴⁶¹, καθ' ὅσον ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ὑπέρογου μυστηρίου τής θείας Οἰκονομίας, τό ὁποῖο «οὐ φέρεται ... ἔρευναν», ἀλλά «πίστει μόνη τοῦτο πάντες δοξάζομεν»⁴⁶².

Ἔτσι, ὅποιος ἐπιθυμεῖ νά πλησιάσει μέ διάκριση «πρός τό τής Παρθένου χρηματιστήριο» και νά λάβει «πεῖρα τῶν ἑαυτοῦ καταθυμιῶν»⁴⁶³, πρέπει νά ἔχει πρωτίστως «ἀκίβδηλον πίστιν»⁴⁶⁴, ἀλλά και «πίστιν ἀδιστακτον», καθώς ὅλα τά περί αὐτήν μυστήρια εἶναι ἀπαραίτητο νά προσεγγιστοῦν «τοῖς τής πίστεως ὄμμασι»⁴⁶⁵. Ἀντιθέτως ἡ ἀπιστία ἐμποδίζει πλήρως τόν ἄνθρωπο νά κατανοήσει τά μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβη ἀρχικῶς μέ τό Ζαχαρία, πατέρα τοῦ Προδρόμου⁴⁶⁶, ἢ ὅπως συμβαίνει κυρίως μέ τούς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι, λόγω τής ἀπιστίας τους, δέν μπόρεσαν νά κατανοήσουν ὀρθά τή Γραφή, γι' αὐτό και ἀρνήθηκαν τήν καταγωγή τής Παρθένου ἀπό τό γένος τοῦ προφητάνακτος Δαυΐδ, ἀπορρίπτοντας δι' αὐτοῦ παράλληλα και τή μεσσιανικότητα

460. Καί τοῦτο διότι «ἡμῖν δέ, οἷς παγίως ἐνεσημάνθη τής ἀληθείας τό φῶς, οὐ σχολή γε τά πλείω διερευνᾶσθαι, και πρὸς ἀπειρον διεξαγαγεῖν τόν λόγον, εὐκρινῶς ἄγαν, και ὡς εὐπετές ἦν τής ἀληθείας παραδειχθείσης» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857 D. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ V. Lossky (*Orthodox Theology*, σ. 25), «This mystery of faith as personal encounter and ontological participation is the unique foundation of theological language, a language that apophysis opens to the silence of deification».

461. «ὁ πιστός ἀρκείσθω τοῖς λεγομένοις, και κατανοεῖτω διά τῶν φαινομένων τά μή ὀρώμενα, και θαυμαζέτω τά θαύματος ἄξια» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B. Βλ. και Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 492. Πρβλ. και Δ. Ἀθ. Λιάλιου, *Ἡ ἐρμηνεία τής Ἁγίας Γραφῆς στή θεολογία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*, σ. 92 ἔξ.

462. *Ἰδιόμελα εἰς τό Χριστοῦ Γένεσιον*, 3, PG 97, 1433 D. Ὅπως τονίζει ἄλλωστε και ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «τό ἀσθενές τοῦ λόγου τοῦ μυστηρίου φαίνεται ... ἡ γάρ πίστις τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου πληρῶς» *Λόγος θεολογικός τρίτος*. *Περί Υἱοῦ*, 29, 21, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 224 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 168) και Χ. Ν. Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατά Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, σ. 145-146.

463. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A. Βλ. και Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος»*, σ. 139 και Ν. Γ. Ξεξάκη, *Προλεγόμενα εἰς τήν Ὁρθόδοξον Δογματικήν*, σ. 179 ἔξ. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἐορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 24.

464. Ἐρμηνεύοντας τό νόημα τῶν δῶρων τῶν μάγων και κυρίως τοῦ χρυσοῦ παρατηρεῖ: «ἔσται δ' ἡμῖν ἀντί χρυσοῦ ἡ ἀκίβδηλος πίστις και ἡ φιλόχριστος πρᾶξις· χωρίς γάρ πίστεως ἀδύνατον ἡμᾶς εὐαρεστήσαι Θεῷ, νεκρά δέ χωρίς τῶν ἔργων και ἡ πίστις» (*Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl.* gr. 81, XVII, f. 149r). Βλ. ἀκόμη C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 369 και Η. R. Drobner, «Die "Instruktion über das Studium der Kirchenväter in der Priesterausbildung"», *ThGl* 81 (1991), σ. 195 ἔξ.

465. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 A. Διότι κάθε γεγονός τής ζωῆς τής Ἀειπαρθένου, ὅπως ὁ Εὐαγγελισμός, εἶναι «μυστήριο γνωριζόμενον πίστει, οὐκ ἐρευνώμενον πολυπραγμοσύνη· μυστήριο προσκυνούμενον, οὐ ζυγοστατούμενον· μυστήριο θεολογούμενον, οὐκ ἐρευνώμενον· μυστήριο ὁμολογούμενον, οὐ μετρούμενον» Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τής Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 793. Πρβλ. V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 13 ἔξ και Δ. Στανιλοάε, *Ὁ Θεός, ὁ Κόσμος και ὁ Ἄνθρωπος*, σ. 45 ἔξ.

466. Ὅπως τονίζει ὁ ἁγ. Ἀνδρέας, ὁ Ζαχαρίας «ἐν τοῖς ἀδύτοις δι' ἀπιστίαν ὑφέστηκεν» *Εἰς τήν ἀποτομήν Ἰωάννου*, ΙΕ', PG 97, 1109 BC.

τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέ ἀποτέλεσμα, λόγω τῆς κακοδοξίας τους, νά ζυγομαχοῦν «πρὸς τὴν ἀλήθειαν»⁴⁶⁷.

Ἡ κατανοήση, ὅμως, τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τό συνδυασμό τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας καί κατανοήσεως τῆς Ἁγ. Γραφῆς, κριτήριο τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ πατερική ἐκκλησιαστική παράδοση, μέ τὴ συνεχῆ προσπάθεια πνευματικῆς καθάρσεως καί φωτισμοῦ του, προϋποθέσεις τῶν ὁποίων συνιστοῦν ἡ βαθιά καί ὀρθή πίστη καί εὐσέβεια, ἡ θερμὴ προσευχή καί ἡ ἄσκησις, ὥστε τό ἔργο τῆς συντάξεως ἐνός ἐγκωμίου μέ ἀναφορά στὴ Θεοτόκο ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα νά μὴ ἀναλαμβάνεται «κατὰ λόγου δύναμιν», ἀλλὰ κυρίως «κατ' εὐχῆς δέ μόνην ὑπόσχεσιν»⁴⁶⁸. Προκειμένου, μάλιστα, ὁ ἄνθρωπος νά καταφέρει νά ἀρθρώσει λόγο περὶ τῶν θείων μυστηρίων, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τῶν θεομητορικῶν, εἶναι ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν προτέρων ἡ θερμὴ ἰκεσία πρὸς τό Θεό, προκειμένου νά τόν φωτίσει καί νά τοῦ ἀποκαλύψει τὴν ἀλήθεια ὧσων πρόκειται νά ἐκφράσει⁴⁶⁹, διότι, κατὰ τό θεολόγο πρωθιεράρχη, εἶναι ἀδιαμφισβήτητο τό γεγονός, ὅτι ὁ χῶρος τῶν θείων μυστηρίων δέν εἶναι προσπελάσιμος γιά ὅλους, ἀλλὰ μόνο γιά ἐκείνους πού ἔχουν προκαταρθεῖ πνευματικῶς. Ἔτσι, ὅσοι προσπαθήσουν νά εἰσέλθουν σ' αὐτόν χωρίς νά ἔχουν καθαρθεῖ προηγουμένως, ἐκεῖνο πού θά καταφέρουν μόνο εἶναι νά προσβάλουν τά θεῖα μυστήρια⁴⁷⁰, γι' αὐτό καί θεωρεῖ πρωτίστως ἀπαραίτητο «διά σπουδῆς καί μέγα τό προκαθαίρεσθαι τῆς τῶν ἀγίων ἐπαφῆς, καί τῶν ἱερῶς τελουμένων προδιαστέλλεσθαι»⁴⁷¹. Μάλιστα, διερωτᾶται, ἂν ἦταν ἐπι-

467. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857D. Βλ. καί Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 437 A.

468. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1084 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 230-231. Ἐπίσης γιά τό ρόλο τῆς ἀσκήσεως στὴν ἀποκάλυψη τῶν θείων μυστηρίων βλ. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατέρες, Αὔξησις τῆς Ἐκκλησίας, Ἅγιον Πνεῦμα*, σ. 26-27. Ἀ. Γέβτιτς, «Μεθοδολογία τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 175-176. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 369.

469. «Κύριε, γνώρισόν μοι, καί γνώσομαι», τοῦ γνῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. «καί μὴ περιέλης ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα» *Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον*, ΙΣΤ', PG 97, 1141C. Γιά τό Γαλ. 4, 9, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ὁ ἱερός Πατήρ βλ. τίς ἐξοχες παρατηρήσεις τοῦ Ν. Ἀ. Νησιώτου, *Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν Γνωσιολογίαν*, σ. 93 ἐξ. καί 239 ἐξ. Θέλοντας, μάλιστα, νά ἐξηγήσει τό λόγο γιά τὸν ὁποῖο ἀπευθύνει τὴν προσευχή του πρὸς τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, γιά νά κατανοήσει τό θεομητορικό μυστήριο ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 2, PG 85, 429 B), τονίζει, ὅτι «Ἐπεὶ οὖν Θεόν σαρκωθέντα τεκοῦσα Θεοτόκος ὀνομάζεται, πρὸς Θεόν δι' εὐχῆς ἀναβήσομαι καί αὐτόν ἡγεμόνα τοῦ λόγου ποιήσομαι». Ἐπίσης Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 3, ἔκδ. Ἀ. Γέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 106 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 84). Πρβλ. Ψαλμ. 118, 43 καί Ἀ. Γέβτιτς, «Μεθοδολογία τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 167.

470. «Ἐνταῦθα δέ τοῦ λόγου γενόμενος, καλόν οἶμαι πρότερον ἐνίους τῶν τῆδε προασφάλισσασθαι, ὡς ἂν μὴ τυχόν ἀνίπτοις, τό δὴ λεγόμενον, ἢ ἀνάγνοις ποσὶ τοῖς ἀγίοις προσβάλλομεν· ὅτι μὴ πᾶσιν ἐπίσης εἰσιτητός ἢ βατός ὁ τῶν ἀγίων χῶρος» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1077 A.

471. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1077 B. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει, δηλαδή, «διά καθάρσεως κτῆσαι τό καθαρὸν» Γρηγορίου Θεολόγου, *Περὶ θεολογίας καί καταστάσεως ἐπισκόπων*, 20, 12, ἔκδ. J. Mossay, *SCh* 270 (1980), σ. 80 (PG 35, 1080 B) καί Χ. Ν Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον*, σ. 157-158. Πρβλ. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 168 καί Ν. Γ. Ξεξάκη, Προλεγόμενα εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Δογματικήν*, σ. 186 ἐξ.

βεβλημένη ή κάθαρση τῶν Ἑβραίων πού λάτρευαν τό Θεό, εὐρισκόμενοι ἀκόμη ὑπό τή σκιά τοῦ νόμου καί ἦταν ἐξαρτημένοι ἐκ «τῶν τυπικῶν παραπετασμάτων», ὥστε νά εἶναι καθαροί κατά τήν παραλαβή τοῦ νόμου καί «πρός τῷ Σινᾶ μή κατ' ἀξίαν ὄρει προσαναβῆναι», πόσο μάλλον θά πρέπει νά εἶναι καθαρότεροι οἱ πιστοί, ἐκεῖνοι δηλαδή πού κατέχουν ἤδη «τῆς ἀληθείας τό φῶς ἔναυλον», ὅταν πρόκειται νά ἐπισκεφθοῦν καί νά γνωρίσουν τά μυστήρια πού συνδέονται μέ τή Θεοτόκο, «τῇ μεγαλοπρεπεῖ ταύτη καί ὑπερμεγέθει τῶν τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων σκηνηῖ»⁴⁷².

Ἡ πνευματική αὐτή καθαρότητα μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ, ὅπως τονίζει, μόνο μέ τήν, μέσφ τῆς ὀρθῆς πίστεως, τῆς ἀληθοῦς προσευχῆς καί τῆς εἰλικρινοῦς μετάνοιας⁴⁷³, ἀπαλλαγῆ ἀπό τά ποικίλα πάθη, ὥστε ἀποκομμένος πιά ὁ ἄνθρωπος ἀπό τό φιλόυλο καί ἐμπαθῆ βίο νά δεχθεῖ τή θεία ἔλλαμψη καί νά εἰσέλθει στό χῶρο τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου⁴⁷⁴. Ἐπιτυγχάνοντας, δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος τήν πνευματική καθαρότητα καί στήν πράξη καί στό λόγο μέ τήν ἀποκοπή ἀπό τόν ὑλόφρονα βίο, πού ἐπιφέρει σύγχυση καί συσκότιση τῶν γνωστικῶν ὀργάνων, δέχεται τήν ἐπίσκεψη τοῦ θείου φωτισμοῦ κι ἐλλάμπεται ὁ νοῦς του, μέ ἀποτέλεσμα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας⁴⁷⁵, νά καταφέρει νά εἰσέλθει, μέ τήν «κατά νοῦν θεωρίαν μυστικῶς»⁴⁷⁶ στό γνόφο τῆς θείας ἀγνωσίας καί νά κατανοήσῃ πληρέστερα τά περί τή Θεοτόκο μεγαλουργήματα τῆς Πρόνοιας τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὅλα τά θαυμαστά καί παράδοξα περί αὐτήν θεία μυστήρια, ὅπως εἶναι ἡ συνύπαρξη τοῦ τόκου καί τῆς παρθενίας, «λόγοι προνοίας καί κρίσεως, ὑπεροχῆς καί ὑφέσεως, μεγέθους καί ταπεινώσεως», ἀποτελοῦν γεγονότα μέν «ξένα τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐκ ἀθαύμαστα», καθότι, ἂν καί συνιστοῦν «θέαμα καινόν καί πάντων θεαμάτων ἀξιολογώτατον», ἐν τούτοις εἶναι δυνατόν νά καταστοῦν ἀντικείμενο πνευματικῆς ἐμπειρίας μόνον ἀπό ἐκείνους στούς ὁποίους χορηγήθηκε ἡ ἀπαραίτητη χάρη νά κατανοοῦν νοητῶς «τά θεῖα»⁴⁷⁷. Γιὰ τό λόγο αὐτό κι ἐπιζητεῖ τόσο γιά

472. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 B. Γιὰ τή θεολογία, ὡς νέα ἀνάβαση στό ὄρος Σινᾶ βλ. Μ. Βασιλείου, *Περί Ἁγίου Πνεύματος*, 9, 23, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 326-328 (PG 32, 109 AB). Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός δεῦτερος. Περί Θεολογίας*, 28, 2, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 102 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 62-64) καί Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 1, PG 85, 428 BC.

473. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τῶν C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 51 ἔξ. Π. Κ. Χρήστου, «Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», σ. 265 ἔξ καί Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 121 ἔξ., καί 287 ἔξ. Γενικότερα βλ. Ν. Ἀ. Νησιώτου, «Ἡ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία», ἐν *Θεολογία, Ἀλήθεια καί Ζωή. Πνευματικόν Συμπόσιον*, ἔκδ. Ζωή, Ἀθήναι 1962, σ. 206 ἔξ.

474. «πάσης τε προσύλου φιλίας καί τῆς κάτω συγχύσεως ὡς οἶόν τε καθαρεύσαντες, εἶτα τῆς ἄνωθεν προιούσης θείας καί μακαρίας ἐλλάμψεως τό φῶς περιθέμενοι, τῇ Θεοτόκῃ συντρέχετε» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 A καί Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος θεολογικός δεῦτερος. Περί Θεολογίας*, 28, 2, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 102 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 64) καί Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος»*, σ. 140. Χ. Ν. Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατά Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, σ. 158.

475. «λελαμπρυσμένους γάρ ἤδη καί πράξει καί λόγῳ, καί τῷ κάλλει τῶν ἀρετῶν πάντοθεν ἀποστίλβοντας» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B.

476. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 A.

477. «Μυστήρια γάρ ἦν ἐκεῖ νοητά, τῷ γε νοητῶς ὄραν δυναμένῳ τά θεῖα· τόκος καί παρθενία, λόγοι προνοίας καί κρίσεως, ὑπεροχῆς καί ὑφέσεως, μεγέθους καί ταπεινώσεως ... θέαμα καινόν καί πάντων θεαμάτων ἀξιολογώτατον» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 C.

τόν έαυτό του, όσο και για τό άκροατήριό του, νά κατέλθει ή χάρη τοῦ Θεοῦ, νά τούς καθαρήσει και νά τούς φωτίσει, ὥστε, ἀφοῦ μνηθοῦν, νά ἀξιωθοῦν νά δοῦν μέ τή βοήθεια τοῦ θείου φωτισμοῦ και τήν ἀκτίνα τῆς μυστικῆς ἐποπτείας μέ καθαρότητα και σαφήνεια, ἄν ὄχι σέ τέλειο βαθμό, τουλάχιστον κατά μέρος, «τά κατ' ἐκείνον τόν ὑπεράφραστον βίον» τῆς Θεοτόκου ἄγνωστα ἀκόμη σέ ὅλη τους τή ἔκταση θεῖα μεγαλουργήματα⁴⁷⁸.

Εἶναι βέβαιο, συνεπῶς, ὅτι ή κατανόηση τῶν περί τή Θεοτόκο μυστηρίων καθίσταται ἐφικτή μόνο σέ ἐκείνους πού ἀπέκτησαν μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ τήν ἄνωθεν σοφία και τόν ἄνωθεν φωτισμό⁴⁷⁹, δηλαδή ἀπό αὐτούς πού ὑπερέβησαν τά αἰσθητά και ὕλικά και ἀπέκτησαν τήν καθαρότητα τοῦ νοῦ, πρὸς τούς ὁποίους ή ἴδια ή Θεομήτωρ αἶρει τό κάλυμμα τῆς ἀγνωσίας και παραχωρεῖ «φιλοτίμως τήν εἴσοδον»⁴⁸⁰. Η εἴσοδος και κυρίως ή παραμονή στό χῶρο τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων, ὅμως, ἀπαιτεῖ ἀπαραιτήτως ἐκ μέρος τοῦ ἀνθρώπου ὄχι παροδική, ἀλλά ἀδιάλειπτη πνευματική καθαρότητα⁴⁸¹, καθότι ή γνώση τῶν νοημάτων τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου εἶναι δυνατή μόνο σ' ἐκείνους πού ἔπειτα ἀπό τήν κάθαρσή τους ἐνώθηκαν κατά χάριν μέ τό Θεό και διδάχθηκαν μέ ὑπερφυσικό τρόπο νά κατανοοῦν πνευματικά τά περί τή Θεοτόκο μεγαλουργήματα. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ὅπως τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, ἀπό τούς ἀνθρώπους αὐτούς, κατά τρόπο ἀφθεγκτο και ἄγνωστο για τά ἀνθρώπινα μέτρα, ή ἴδια ή Ὑπεραγία Θεοτόκος ἀφαιρεῖ τό σκότος τῆς ἀγνωσίας και ἀποκαλύπτει μέρος ἀπό τήν ἐσωτερική και ἀπόκρυφη λαμπρότητά της⁴⁸². Ἀπό τούς ἱερούς ἄνδρες, οἱ ὁποιοί ἀξιώθη-

478. «και ἡμᾶς ... τῆς ὑπερφαοῦς ἐκείνης φωτοφανείας ἀξιοθέντας, καθαρῶς ἰδεῖν· ἢ μετρίως γοῦν δέξασθαι τήν ἀκτίνα τῆς μυστικῆς ἐποπτείας, και ταῦτα μνηθῆναι σαφῶς, εἰ και μή τά κατ' ἐκείνον τόν ὑπεράφραστον βίον· ἄγνωστα γάρ· ἀλλά τῶν οἷς προκαθεζόμεθα σήμερον τούς λόγους ἐκδιδαχθῆναι καθ' ὅσον οἶόν τε» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 C). Ἔτσι δέν γνωρίζουμε ἀπό τή Θεοτόκο ὅλα τά ὑπερφυή περί τό βίο της θεῖα μεγαλουργήματα, διότι ὁ Θεός «ὄπερ συνέφερον ἡμῖν γνῶναι ἀπεκάλυψεν, ὄπερ δέ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεσιώπησε» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 1, 1, 1, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 7-8 (PG 94, 789 B-792 A).

479. Παραθέτοντας μάλιστα ἐπ' αὐτοῦ κατά λέξη τή σχετική διδασκαλία τοῦ ἀπ. Παύλου (Α' Κορ. 2, 6-7 και 14), παρατηρεῖ, «Σοφίαν δέ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δέ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδέ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων, ἀλλά λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν, ἐν μυστηρίῳ τήν ἀποκεκρυμμένην, ἣν δὴ ψυχικός ἀνθρώπος οὐ δύναται γνῶναι» (*Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 B).

480. «τοῖς διά καθαρότητα νοῦ τῶν ὕλικῶν πάντων ὑπερναβᾶσι, και πάντα περάσασιν ὅσα ὑπό τήν αἰσθησιν· οἷς ἄν μάλιστα και ή παναγεστάτη τοῦ Θεοῦ σκηνή τὰς διεξόδους ἀναρριπίζουσα, παραχωρεῖ φιλοτίμως τήν εἴσοδον» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 A). Για τό λόγο αὐτό και ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 436 A) ζητᾶ ἀπό τή Θεοτόκο νά τόν διδάξει «πῶς παρθενικοῦ κατατολήσω πελάγους και βυθόν ἀνερευνήσω μυστηρίου μεγάλου», ὥστε «εἶτα τό στόμα τῆς διανοίας ἐλέους πληρώσασα, πρὸς τό βάθος καταδύναται τῆς σῆς κυφορίας· ὡς ἄν φωτί τοῦ ἐλέους σου περιλαμπόμενος, εὔρω τόν ἐν σοί τῆς ἀληθείας μαργαρίτην» (Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, 2, PG 96, 1461 B). Βλ. και Χ. Ν. Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατά Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, σ. 158-159.

481. Τοῦτο συμβαίνει, διότι οἱ περί τή Μητρόθεο θεουργίες «και τό μόνον προσατενίσαι τή κατά νοῦν θεωρία, δέος ἐμποιεῖ και αὐτοῖς γε τοῖς ὕψηλοῖς τήν διάνοιαν, μή τί γε τοῖς σαρκωδεστέροις ἡμῖν, και τῷ κωδίῳ τόν θῆρα περικαλύπτουσι» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 B). Πρβλ. και Α. Γ. Ἀλεβιζόπουλου, *Ἐφόδιον Ὀρθοδοξίας*, σ. 20 ἐξ.

482. «μόνοις ... τοῖς τά θεῖα θείως συγκρίνειν δεδιδαγμένοις, οἷς ὡς μάλα κεκαθαμένοις τῇ πρὸς τό Θεῖον ἐγγύτητι, δι' ἀφθεγξίας και ἀγνωσίας ὑπεραφθέγκτως, ή ὑπεράγιος τό νοερόν ἀνακαλύψασα δέρος, μέρος τι παρέδειξε τῆς ἐνδον κρυφιομύστου λαμπρότητος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 B). Και τοῦτο, διότι τό θεολο-

καν νά εισέλθουν στά ιερά βάθη τοῦ θείου γνώφου καί νά κατανοήσουν, ἔστω καί κατά μέρος, «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι»⁴⁸³, τά περί τῆ Θεοτόκο μυστήρια, καθότι ἔζησαν μέ τήν καλλιέργεια τῆς θεωρίας τοῦ νοός μετάρσιο καί ἀπαλλαγμένο ἀπό τήν προσήλω-ση στά ὑλικά βίο, κορυφαία θέση κατέχουν ὁ ἀπ. Παῦλος καί ὁ ἱερός Διονύσιος ὁ Ἄρε-οπαγίτης. Π' αὐτό καί ὁ πρῶτος, «δι' ὑπερβολήν καθαρότητος», κατάφερε νά εἰσχωρήσει στά ἄδυτα τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου, ἐνῶ στό δεύτερο, μέ τήν καθοδήγηση τοῦ Παύλου καί τήν ἐνίσχυση τοῦ θείου φωτισμοῦ, ἀποκαλύφθηκαν γιά τά θεομητορικά μυστήρια οἱ ἀγγε-λοπρεπεῖς ὑποτυπώσεις «τῆς μυστικῆς ἱεροπλαστίας τῶν ὑπερουρανίων νόων»⁴⁸⁴.

Ἄν καί, ὅπως ἀναφέρθηκε, τῆ γνώση τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων ἀποκαλύπτει στόν ἄνθρωπο ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος, ἐκεῖνος, ὅμως, πού τήν παρέχει οὐσιαστικά, ὡς μυστα-γωγός, εἶναι ὁ κατά σάρκα Υἱός τῆς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος, ἐπειδή ἀποτελεῖ τήν αἰτία τους, εἶναι καί ὁ χορηγός τους. Γιά τό λόγο αὐτό καί προτρέπει τό ποιμνιό του νά προ-σπαθήσει νά καθαρθεῖ, προκειμένου νά εισέλθει ἐντός τῆς νεφέλης τοῦ θείου μυστη-ρίου, ὅπου «κατά τόν ἐν βάθει κρυπτόμενον νοῦν» θά ἀνιχνεύσει, θά συναντήσῃ καί θά συνομιλήσῃ μέ τόν Υἱό τῆς, ὁ ὁποῖος θά τοῦ γνωρίσει διά τῆς πνευματικῆς θεω-ρίας τά περί τῆ Μητέρα του ἀνεξιχνίαστα θεῖα μεγαλουργήματα⁴⁸⁵. Αὐτό συμβαίνει,

γεῖν εἶναι λειτούργημα «τῶν ἐξητασμένων καί διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ, καί πρό τούτων καί ψυχῆν καί σῶμα κεκα-θαρμένων, ἡ καθαιρομένων, τό μετριώτατον» Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Θεολογικός πρῶτος. Πρός Εὐνομιανούς προδιάλεξις*, 27, 3, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 76 (ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 40). Ὅπως τονίζει γιά τό Μ. Ἀθανάσιο, ἐπίσης, «διά λόγου καί θεωρίας διασχόντι τήν ὕλην καί τό σαρκικόν τοῦτο, εἴτε νέφος χρή λέγειν, εἴτε προκάλυμμα, Θεῶ συγγενέσθαι καί τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτί κραθῆναι καθόσον ἐφικτόν ἀνθρωπίνῃ φύσει» Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας*, 21, 2, ἔκδ. J. Mossay, *SCh* 270 (1980), σ. 110-112 (PG 35, 1084 C). Βλ. ἐπίσης X. N. Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατά Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, σ. 161.

483. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ ἀπ. Παῦλος διδάσκει, ὅτι «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρό-σοπον πρός πρόσωπον» *Α' Κορ.* 13, 12.

484. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 CD.

485. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ ἀπηχεῖ προφανῶς τό Γρηγόριο τό Θεολόγο:

«τῆς νεφέλης εἶσω χωρήσωμεν,
καί τίς ὁ τῆς νεφέλης λόγος σκοπήσωμεν·
**ἵνα καί τοῦς ὀφθέντας ἐν τῇ νεφέλῃ
καί συλλαοῦντας τῷ Ἰησοῦ**
κατά τόν ἐν βάθει κρυπτόμενον νοῦν,
ὄση δύναμις ἀνιχνεύσαντες,
μή πόρρω τῆς δι' αὐτῶν δηλουμένης
θεωρίας γενώμεθα»

Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν, Z', PG 97, 952 D.

«Χριστός παρίτω καί διδότην λόγον ἡμῖν,

καί ὡς Λόγος καί σοφία καί δύναμις,

καί τόν ἡμέτερον ὀδηγεῖτω νοῦν,

ἐπί τά φαεινά τῶν θείων ὑμνωδιῶν

ἀπαυγάσματα·

οἷς τρανοῦσθαι ἡμῶν

εἴη διαπαντός τήν διάνοιαν,

καί ὕφ' ὧν **ἐλλαμφοθῆμέν τε**

«καί οὕτως ἀνῆλθον ἐπί τό ὄρος,

καί τήν νεφέλην διέσχον, εἶσω γενόμενος

ἀπό τῆς ὕλης καί τῶν ὑλικῶν,

καί εἰς ἐμαυτόν ὡς οἶόν τε συστραφεῖς.

Ἐπεὶ δέ προσέβλεψα, μόλις εἶδον τοῦ θεοῦ τά ὀπίσθια·

καί τοῦτο τῇ πέτρᾳ σκεπασθεῖς,

τῷ σαρκωθέντι δι' ἡμᾶς θεῷ Λόγῳ».

Λόγος θεολογικός δεύτερος.

Περί Θεολογίας, 28, 3, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 104

(ἔκδ. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 66-67).

διότι όλα τά θεομητορικά μυστήρια είναι «θείας (...) ὄντως ταῦτα χειρός, καί ἀνθρωπίνης κρείττονα καταλήψεως», ὥστε καί μόνο νά προσπαθήσει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νά τά προσεγγίσει νά αἰσθάνεται ἐνώπιόν τους ἱερό δέος καί κατάπληξη, ἡ ὁποία δέν καταλαμβάνει μόνον ἐκείνους πού εἶναι προσκολλημένοι στά γήινα καί τά φθαρτά καί μποροῦν νά κατανοήσουν ὅσα συμβαίνουν καί παρέρχονται, ἀλλά ἀκόμη κι αὐτούς πού κατάφεραν νά ἀποκτήσουν ὑψηλή πνευματική πείρα⁴⁸⁶, ὥστε νά μποροῦν νά κατανοήσουν πολλά ἀπό τά περί τῆ Θεοτόκο μεγαλουργήματα⁴⁸⁷.

Τά περί τῆ Μητρόθεο ὑπερφυῆ θεία γεγονότα, συνεπῶς, κατά τό Δαμασκηνό θεολόγο, ἀποκαλύπτονται μέ τῆ χάρη καί τῆ δωρεά τοῦ Υἱοῦ τῆς μόνο στούς ἀξιούς⁴⁸⁸, οἱ ὁποῖοι, καθαροί στήν πράξη καί τό λόγο, ἀλλά καί φωτεινοί ἀπό τό κάλλος τῶν ἀρετῶν⁴⁸⁹, ὁδηγοῦνται στή γνώση τους. Θέλοντας, μάλιστα, νά τονίσει ἐπιπλέον τή σημασία τῆς χάριτος τοῦ Υἱοῦ τῆς γιά τήν εἴσοδο καί γνώση τῶν περί αὐτήν μυστηρίων ὁ ἱερός Πατήρ, τονίζει, ὅτι αὐτό θά τό ἐπιτύχει ὁ ἄνθρωπος μόνον, ἂν καταφύγει διά τοῦ Υἱοῦ τῆς στήν Ἀειπάρθενο Μητέρα του, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ «τό πάσης θεωρίας καί ἀναβάσεως ἔρεισμα»⁴⁹⁰, ζητώντας τῆς «λόγον ἐξ αὐτορρύτων πηγῶν»⁴⁹¹, προκειμένου νά τοῦ ἀποκαλυφθοῦν τά θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου τῆς, ἀλλά καί νά τοῦ χορηγηθεῖ ἡ ἀπαραίτητη χάρη καί δύναμη λόγου γιά νά τά ἐκφράσει⁴⁹². Γιά τό λόγο αὐτό καί θεωρεῖ, ὅτι ἡ ὀρθή ἀναφορά καί ἀποτίμηση τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τῆς μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ κυρίως μέ τῆ συμπόρευση καί τήν εἴσοδο τοῦ ἀνθρώπου μαζί τῆς στά ἄδυστα τῶν θείων περί αὐτήν μυστηρίων, προσκαλώντας γι' αὐτό τούς πιστούς, μαζί μέ

καί συγκρατηθῆμεν ἐν αὐτῷ

Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν»

Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1070 D - 1072 A.

486. «Οἷς καί τό μόνον ἐπερεῖσαι τόν νοῦν, δέος ἐμποιεῖ καί τῷ λίαν ὑψηλόν καί κεκαθαρμένον ἔχοντι τόν νοῦν, ἡ πού γε πλέον ἐμοί τῷ γήινῳ καί χαμερπεῖ, καί μηδέν ὅτι πλήν τοῦ πηλοῦ καί τῆς ὕλης, καί τῶν ὅσα ρεῖ καί παρέρχεται νοεῖν ἐξισχύοντι, καί διά τοῦτο κραδαιομένῳ καί ἰλιγγιῶντι, μή τι καθυβρισθεῖ τῆς ἡμέρας τό μέγεθος, τῷ ρυπῶντι τῆς ἐμῆς αὐθαδείας καί ἀσθενείας σμικρυνόμενον λόγῳ» *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1060 A.*

487. «μυστήρια γάρ ἦν ἐκεῖ νοητά, τῷ γε νοητῶς ὄρᾳν δυναμένῳ τά θεῖα» *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1069 C.* Πρβλ. καί Χ. Ν Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατά Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, σ. 159-160.

488. Ὅπως τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας «μόνοις τοῖς ὄμμασιν ἐκείνοις καί χεῖλεσίν εἰσι θεατά καί ρητά, τοῖς τήν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοις ἐκφαντικώτατα, καί τῷ ἄνθρακι τῆς Σεραφικῆς λαβίδος κεκαθαρμένοις, καί εἰς ἄκρον ἀπαθείας ἐλάσασιν», στούς ὁποίους καί μόνον καθίσταται ἐφικτό νά κατανοήσουν «πήλικος ἂν εἴη τῶν ἀδύτων ὁ χῶρος, καί τῶν ἀθεάτων καί ἀνεμβάτων τά ἐνδότατα» *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IG', PG 97, 1080 A.* Διότι αὐτό «θεωρικωτάτων τό πρᾶγμα κρίνας, καί ψυχῆν καί σῶμα καλῶς κεκαθαρμένων, οἱ τῆς θείας χάριτος πλουτοῦντες τήν ἔλλαμψιν», σέ ἀντίθεση μέ ἐκείνον, ὁ ὁποῖος «οὔτε γάρ ἄνθρακι θειῷ τά χεῖλη κεκάθαρμαι, ὡς ὁ θεατής τῶν Σεραφεῖμ Ἡσαΐας, οὔτε τῶν ποδῶν τῆς ψυχῆς ἔλυσα τό ὑπόδημα, ὡς Μωϋσῆς ὁ θεσπέσιος» Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, I, PG 85, 425 D.

489. «λελαμπρυσμένους γάρ ἤδη καί πράξει, καί λόγῳ, καί τῷ κάλλει τῶν ἀρετῶν πάντοθεν ἀποστίλβοντας» *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IG', PG 97, 1080 AB.*

490. *Εἰς τήν Κοίμησιν, III, ID', PG 97, 1092 D.*

491. *Εἰς τήν Κοίμησιν, III, ID', PG 97, 1108 A.*

492. «τῶν σῶν ἐνθέων ἀμοίρους διηγημάτων μή ἀποπέμψειας, δίδου λόγον ἡμῖν, ὡς τοῦ Λόγου Μήτηρ, καί τῆς ἐπί σοί τελεσθείσης ἀποικίας τόν τρόπον γνώρισον ἡμῖν» *Εἰς τήν Κοίμησιν, IB', PG 97, 1053 D.*

τούς δικαίους ἄνδρες καί γυναῖκες, «μετά Μαρίας τῆς Θεομήτορος ... τοῖς ἀδύτοις τῶν ἁγίων ἐπιχωριάσαντες, τῶν αὐτομυστηρίων μετέσχομεν»⁴⁹³. Μέ τόν τρόπο αὐτό τονίζεται ἐμφαντικά, ὅτι γιά νά θεολογήσει ὀρθῶς κανεῖς περί αὐτῆς εἶναι ἀπαραίτητο διά τοῦ Υἱοῦ της «συνεισιέναι τῇ Μητρὶ τοῦ Λόγου, καί τό κάλυμμα διασχόντας εἰς τά τῶν ἁγίων Ἄγια παρακύψαι, καί μνηθῆναι τά μείζω καί τελειότερα»⁴⁹⁴, ὥστε νά καταστῆ πλέον γι' αὐτόν ἡ κατανόηση τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων ἀποτέλεσμα προσωπικῆς μετοχῆς καί γεγονός προσωπικῆς ἐμπειρίας⁴⁹⁵.

Ὅλ' αὐτά τά σημειώνει βεβαίως ὁ θεολόγος πρωθιεράρχης, γνωρίζοντας ὅτι ἡ δόξα καί ἡ λαμπρότητα πού δώρησε ὁ Υἱός της στήν Ἀειπάρθενο Μητέρα του εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε στήν πραγματικότητα τά περί αὐτήν μυστήρια νά εἶναι ἀκατανόητα ὄχι μόνο γιά τούς ἀνθρώπους, ἀλλά καί γιά τούς ἀγγέλους⁴⁹⁶. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, πολλά ἀπό αὐτά, καί ἰδιαίτερος ὅσα συνδέονται μέ τό τέλος τῆς ἐπίγειας παρουσίας της, ἐπειδή ἀκριβῶς εἶναι ἐνταγμένα ἄρρηκτα ἐντός του καί συνδέονται στενότερα μέ «τό καινότερον ἀπάντων ἐν θαύμασιν» μυστήριο τῆς ἔνσαρκης ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας καί τά σωτηριώδη γιά τόν ἄνθρωπο ἀποτελέσματά του⁴⁹⁷, νά παραμείνουν «διαπαντός τῇ θείᾳ μυστικῶς κρυφίῳτι τιμώμενά τε καί συντηρούμενα, καί τόν οἰκεῖον τῆς ἀληθείας λόγον ἀκράδαντον ἔχοντα, μέχρι τῆς τελευταίας τῶν ὄντων ἀποκαταστάσεως»⁴⁹⁸. Ἐτσι μπορεῖ νά κατανοηθεῖ σαφῶς καί ἡ φαινομενική παραδοξότητα, πού ἀναφέρθηκε προηγουμένως, ὅτι παρατηρεῖται στήν περί κοιμήσεως καί μεταθέσεως τοῦ θεομητορικοῦ σώματος διδασκαλία του⁴⁹⁹, καθῶς ἀποτελεῖ μὴ πλή-

493. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 AB.

494. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 D. Ἄλλωστε, ὅπως προσφυῶς παρατηρεῖται, «Ἡ μετοχή εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος θεογνωσίας καί θεολογίας» Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 170.*

495. Αὐτό συμβαίνει, καθότι ἡ Θεομήτωρ, ὡς «ἡ τήν σοφίαν αὐτήν κατά σάρκα γεννησαμένη» καί «προσφυῶς μμουμένη», κατέστη ἔνεκα τοῦ Υἱοῦ της ἡ μυστική καί οὐράνιος τράπεζα, ἐπί τῆς ὁποίας παρατίθενται ὡς πνευματική τροφή γιά τόν ἄνθρωπο «τῶν περί αὐτῆς μυστηρίων τά ὑπερφυῆ καί θεῖα τῷ ὄντι θεάματα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 C. Βλ. καί Η. R. Drobner, «Die "Instruktion über das Studium der Kirchenväter in der Priesterausbildung"», *ThGl* 81 (1991), σ. 197 ἔξ.

496. «οὐκ ἄν τις τῶν καθ' ἡμᾶς, οὐδ' αὐτῶν τάχα τῶν ὑπερεχόντων ἀγγέλων, νῶ διαλαβεῖν ἐξιχύσειεν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 C. Πρβλ. καί Ἰ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 142.

497. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως «διά παντός ἐκκαλούμενον δύσληπτον μένει καί δυσθεώρητον, ὅσω κρύπτεται φανερούμενον, καί ὅσω φανεροῦται κρυπτόμενον» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808A.

498. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 CD.

499. Κατ' αὐτήν, ἐνῶ ἀποδέχεται καί προσπαθεῖ νά θεμελιώσει τήν περί ἐπανενώσεως τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα ἀντίληψη γιά τήν ἐπιτέλεσή της, ταυτόχρονα ἀμφιβάλλει γιά τήν πραγματικότητά της μέ τή δήλωση πλήρους ἄγνοιας γιά τό γεγονός. Ἐτσι, ὅπως ἰσχυρίζεται, ἀναφερόμενος στόν Ἐνώχ καί τόν Ἡλία, ἡ θεομητορική μετάσταση ἔχει «ἐκ παλαιῶν ... παραδειγμάτων τήν μίμησιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B). Γι' αὐτό κι ἐνῶ μετά τήν κοιμήσή της συνέβη φυσική «ψυχῆς διάστασις ἀπό σώματος, σαρκός ἀπόθεσις, συνθέσεως λύσις, μερῶν διάζευξις, ἀνάλυσις», μετά τήν ταφή ἐπανενώθησαν τά μέρη μεταξύ τους, καθῶς ἐπῆλθε κατά τρόπο ὑπερφυῆ καί μυστηριακό «ἐπίζευξις, σύμπηξις» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 AB), γεγονός πού «τῶν φαινομένων αὐτό τό φαινόμενον ἐπανίσταται, καί τῷ νοητῷ νοητῶς συμμετέρχεται», καθῶς ἡ ἐπιτέλεσή του συνδέεται σαφῶς μέ τόν Υἱό της καί Λόγο τοῦ Θεοῦ: «λόγοις οἷς οἶδεν ὁ προσυνδήσας· καί λύσας, εἶτα συνδήσας Λόγος». Τήν ἄποψη αὐτή μάλιστα

ως άποκεκαλυμμένο μυστήριο, τό όποιο μαζί μέ τά λοιπά θά φανερωθεΐ μέ τήν τελείωση του προαιώνιου σχεδίου τής θείας Οικονομίας κατά τή Δευτέρα Παρουσία του Υίου της.

Κατά συνέπεια, όποιαδήποτε προσπάθεια προσπελάσεως στό θεομητορικό μυστήριο ή έπινοήσεως άνυπάρκτων και κατοχυρώσεως μή άποκεκαλυμμένων και μή άποθησαυρισμένων στην Άγ. Γραφή και τήν ιερά Παράδοση πτυχών του μέ λογικούς συνειρμούς ή σκόπιμες έρμηνευτικές προσεγγίσεις τής εκκλησιαστικής Παραδόσεως⁵⁰⁰, όπως έπιχειρείται άπό τήν προαναφερθεΐσα στην Εισαγωγή ρωμαιοκαθολική Μαριολογία, άποδεικνύεται εκ διαμέτρου αντίθετη μέ τήν όλη περί τής Θεοτόκου εντός τής θείας Οικονομίας διδασκαλία του ιεροϋ Πατρός. Αυτό συμβαίνει, διότι μία τέτοια προσπάθεια θά προσέκρουε πρωτίστως στη θεμελιώδους σημασίας προϋπόθεση του τρόπου του θεολογεΐν περί αυτής, έφ' όσον, όπως φάνηκε έπαρκώς παραπάνω, τά περί τή Μητρόθεο μυστήρια⁵⁰¹, όπως επίσης και «τά κατ' εκείνον τον υπεράφραστον βιον» λοιπά άγνωστα θαυμαστά γεγονότα⁵⁰² συνιστοϋν αναπόσπαστο μέρος του δύσληπτου και δυσθεώρητου μυστηρίου τής ένσαρκης έν Χριστώ Οικονομίας⁵⁰³. Για τό λόγο αυτό και θά πρέπει νά αντιμετωπίζονται, κατά τον Ίεροσολυμίτη θεολόγο, όχι ως αντικείμενο

προσπαθει νά θεμελιώσει ως εξής: «φιλοσοφήσω γάρ τι περί τούτων μικρόν· οϋτω τάχα του Δημιουργου κατ' εϋδοκίαν άρρητον έπινενοηκότος τιμήσαι τήν τεκοϋσαν· είτε τουτο θατέρου θάτερον υπερκύσαντος, και του μέν υπερόριον, του δε μεθόριον μετά τήν άπ' άλλήλων διάζευξιν ειληχότος κατάστασιν· ή ξένης τινός και παρηλλαγμένης ακολουθίας, υπερφυώς επ' αυτή συνδραμούσης, ίν' ή προς άλλθειαν καινά τά κατ' αυτήν άπαντα, τον υπερφυά προσφυώς επιδεχόμενα Λόγον, ως λόγου παντός και γνώσεως υπερκείμενα» (*Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 AB). Παρ' όλο, όμως, που φαίνεται νά τήν υιοθετεί και νά τήν άποδέχεται πλήρως, προτρέποντας, μάλιστα, τους πιστούς νά δεχθούν τό γεγονός χωρίς αντίρρηση, ώστε «άπιστείτω μηδεις, τον Ήλιαν, και τον Ένωχ ένθυμούμενος», προβάλλει παράλληλα σαφή άμφιβολία και άγνοια μέ τή δήλωση, ότι «οϋκ οΐδα ει τε των μερών αυθις συνενεχθέντων εις έν συνθέματος σύγκριμα» (*Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A).

500. Αυτό πράττει μέ τά περί άσπίλου συλλήψεως και ένσωμης αναλήψεως δόγματα ή, στηριζόμενη και στα έργα του ιεροϋ Πατρός, ρωμαιοκαθολική Μαριολογία μέ επικεφαλής τον M. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Virge. Etude historico-doctrinale*, [ST 114], Città del Vaticano 1944 και *L'Immaculée Conception dans l'Écriture Sainte et dans la tradition orientale*, Roma 1952), καθώς, όπως παρατηρεί ό B. Schultze («Hauptthemen der neueren russischen Theologie», εν *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Bd. I, Hrsg.v. W. Nyssen – J.Schulz – P.Wiertz, Düsseldorf 1984, σ. 368), άπό τους Ρωμαιοκαθολικούς θεολόγους «An erster Stelle steht Martin Jugie, der neben zahlreichen Aufsätzen und Artikeln-Monographien über die Unbefleckte Empfängnis Mariens und ihre Aufnahme in den Himmel aufgrund der östlichen Überlieferung verfaßt hat».

501. «τά εν τή κρυφία τής υπεραγνώστου κυοφορίας μυστήρια, τά μετά τήν υπερφυά και άρρητον τής Ίησου θεοφανείας άπότεξιν, ως φέρε ειπεΐν, τήν άφθορίαν, τήν άνευ λοχείας ωδίνα, τό άσπιλον, τήν άσυλίαν του παρθενικού θησαυρίσματος, τήν ξένην εν θαύμασι γαλουχίαν» (*Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 A). Σε άλλο σημείο του έργου του σημειώνει επίσης: «Πάντα παράδοξα τά μεγαλειά σου, σεμνή, ή γέννησις ή θαυμαστή, διαγωγή του βίου καινοπρεπής, ή σύλληψις ξένη, ό τόκος υπερφυής, Θεός γάρ ήν ό ενεργών» *Κανών εις τήν Γέννησιν*, ωδή β', εκδ. A. Debiasi-Gonzato, AHG I (1966), σ. 148.

502. Για τό λόγο αυτό και ό ιερός Πατήρ παρακαλεί για τον εαυτο του, αλλά και τό ποιμνίο του: «καθαρώς ειδειν· ή μετρίως γοϋν δεξασθαι τήν ακτίνα τής μυστικής έποπτείας, και ταϋτα μνηθηναι σαφώς, ει και μη τά κατ' εκείνον τον υπεράφραστον βιον· άγνωστα γάρ» *Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 C.

503. Το μυστήριο τής θείας Οικονομίας, λόγω του υπερφυούς του χαρακτήρα, «δύσληπτον μένει και δυσθεώρητον, όσφ κρύπτεται φανερούμενον, και όσφ φανερούται κρυπτόμενον» *Εις τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 808 A.

ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως ἢ ὡς προσπάθεια εἰσχωρήσεως καί συλλογιστικῆς ἀναλύσεως τοῦ ἱεροῦ βάθους τους⁵⁰⁴, ἀλλά ὡς θεία ὑπερφυῆ καί ἄγνωστα μυστήρια, ἡ προσέγγιση τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τοῦ θεολογοῦντος συστολή, ἱερό δέος, πίστη, διάκριση, σιωπή, προσευχή καί προσμονή σέ συνδυασμό μέ τήν πνευματική κάθαρση καί τό θεῖο φωτισμό, γιά τήν ἐκ Θεοῦ καθοδήγηση εἰς τήν κατά τό ἐφικτό κατανόηση τῶν ἕως τώρα μή φανερωθεισῶν σέ ὄλο τους τό βάθος περί τῆ Θεοτόκο ἀληθειῶν, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες, ὅμως, θά παραμείνουν, κατά τρόπο ὑπέρλογο, προστατευμένες ἀπό τῆ θεία Πρόνοια στή σιωπή καί τήν ἀφάνεια, προκειμένου νά φανερωθοῦν σέ ὄλη τους τήν ἔκταση μέ τήν τελείωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας.

2. Τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς θεμελιώδης προϋπόθεση κατανόησεως τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας.

Τό ὑπερφυές μυστήριο τῆς Οἰκονομίας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ⁵⁰⁵, «τό μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον»⁵⁰⁶, ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου⁵⁰⁷,

504. Κατά συνέπεια, ὁ μυστηριακός χαρακτήρας τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου συμφωνεῖ ἀκριβῶς μέ τήν ὀρθόδοξη ἀνατολική παράδοση καί ἀντιτίθεται σαφῶς πρός τή δυτική, καθιστώντας ὡς ἐκ τούτου ἀδύνατη τή στήριξη στή διδασκαλία του προσπαθειῶν παραβίασεως τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου, ὅπως εἶναι τά δόγματα περί «Ἀσπίλου Συλλήψεως» καί «Ἐνσωμης Ἀναλήψεως». Καί τοῦτο, διότι ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ ἐπιφανῆς μαριολόγος R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 179), ἐντοπίζοντας σ' αὐτό καί τή θεμελιωδέστερη διαφορά ἀνατολικῆς καί δυτικῆς παραδόσεως, «Die orientalische Denkweise liebt das Mysterium, das Abendland die Klarheit der Analyse. Das marianische Denken des Ostens ist kontemplativ und poetisch ... Dagegen bewegt sich das marianische Denken des Abendlandes in der Analyse, der Gegenüberstellung, der Argumentation und dem Syllogismus ... Endlich neigt es dazu, die juristischen Begriffe zu vermehren, über welche die orthodoxe Mentalität oft verstimmt wird».

505. Καί τοῦτο, διότι κατ' αὐτό «ὁ τοίνυν σωτήριος καί υπεράγαθος Λόγος, ὁ ἐνυπόστατός τε καί ὑπερούσιος, πᾶσαν τήν ὑπέρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπί γῆς μετά σαρκός ἐμπολιτευσάμενος, καί τά πάλοι περί αὐτοῦ κεχρησμοδημένα πληρώσας, δείξας τε ἡμᾶς ἐν αὐτῷ, καί ὄλον αὐτόν ἐν ἡμῖν, πεπλήρωκε τόν οὐρανόν καί τήν γῆν δόξης, καί τῆς ἀγιστείας αὐτοῦ τήν σύμπασαν κατεπλούτισε κτίσιν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 A. Ὁ Μ. Βασίλειος (*Περί Ἁγίου Πνεύματος*, 15, 35, ἐκδ. B. Pruche, *SCh* 17 bis (1968), σ. 364. PG 32, 128 CD) σημειώνει ἐπίσης γιά τή θεία Οἰκονομία, ὅτι «ἡ τοῦ Θεοῦ καί Σωτήρος ἡμῶν περί τόν ἄνθρωπον οἰκονομία ἀνάκλησίς ἐστιν ἀπό τῆς ἐκπτώσεως καί ἐπάνοδος εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ ἀπό τῆς διά παρακοήν γενομένης ἀλλοτριώσεως». Ἐπ' αὐτῶν μάλιστα ὁ Α. Kallis (*Orthodoxie. Was ist das?*, Mainz 1984, σ. 57) παρατηρεῖ, ὅτι «Das Heilwerk Christi, dessen Eintritt in die Geschichte die ewige und unendliche Liebe Gottes offenbart, wird in der Kirche als seine fortwirkende Vergegenwärtigung aktualisiert. Menschwerdung, Wirken, Tod und Auferstehung Christi sind eine 'Oikonomia de Geheimnisses, das seit den Weltzeiten in Gott, der alles geschaffen hat, verborgen war'. (Eph. 3,9 f)».

506. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 B καί *Εἰς τόν τετραήμερον Λάζαρον*, H', PG 97, 961 C. Βλ. Α.-Α. Viard – P. Grelot, «Θεία Οἰκονομία», μτφ. Μ. Σκάρα, *ΛΒΘ*, στ. 471. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία»*, «Θεολογεῖν», «Θεολόγος», σ. 160.

507. Πά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, «Πανταχοῦ ἐστιν ὁ Χριστός. Πανταχοῦ καλούμενος πάρεστι» (*Εἰς τόν τετραήμερον Λάζαρον*, H', PG 97, 985 A) διότι «ὁ σωτήριος Λόγος· ἡ τοῦ Πνεύματος Σοφία καί Δύναμις» εἶναι «ἡ τῶν ὄντων αἰτία· ἡ τὸδε τό πᾶν διεξάγουσα καί ἰθύνουσα, τό τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας χρῆμα, καί πρᾶγμα, καί

ἐπειδή συνιστᾶ, ὡς «Μυστήριον Χριστοῦ»⁵⁰⁸, τῆ σωτήρια ἐκδήλωση τῆς ἀπειρης ἀγάπης τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο μέ ἀποκορύφωμα τὴν «τοῦ ἑνός τῆς αὐτῆς μακαρίας καὶ σεβασμίου Τριάδος, Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ οικονομικὴν ἐνανθρώπησιν»⁵⁰⁹. Τὸ κοσμοσωτήριο αὐτὸ γεγονός ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα «ἄφραστος οικονομία»⁵¹⁰, «φρικτὴ οικονομία»⁵¹¹, «κατὰ σάρκα οικονομία»⁵¹², ἢ «ἀποκεκρυμμένον πρὸ τῶν αἰώνων μυστήριον»⁵¹³, πού φανερώθηκε μέ τὴν ἐπιφάνεια τῆς δόξας τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στό ἐπίκεντρό της καὶ ἐμπερικλείει στό πρόσωπό του ὀλόκληρο τό περιεχόμενό της, ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ πραγματώθηκε τό μυστήριον τῆς σωτηρίας καὶ τῆς καταλλαγῆς τοῦ Θεοῦ μέ τὸν ἄνθρωπο, γεγονός πού εἶναι ὁ σκοπός της⁵¹⁴. Κατά συνέπεια ἡ, ἀπό ἀπειρη συγκατάβαση καὶ φιλανθρωπία⁵¹⁵ τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ πρὸς τὰ πλάσματά του, ὑπερφυῆς κένωση⁵¹⁶ τοῦ δευτέρου Προσώπου του, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Πατρικὸς Λόγος ὡς «ὁ τοῦ νόμου δοτὴρ ἀφράστως εἰς κένωσιν, οικονομικῶς ἄνθρωπος προεληλυθεν»⁵¹⁷, εἶναι ὁ ἄξονας καὶ ὁ ἰστός γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο κινεῖται καὶ ὑφαίνεται ὀλόκληρη ἡ ἱστορία τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας⁵¹⁸, γι' αὐτὸ καὶ ἡ θεία ἐνανθρώπιση ἀποτέλεσε, ἀφ' ἑνός τῆ φανέρωση τοῦ ἀπο-

βούλημα» (*Εἰς τὸν μακάριον Πατᾶπιον*, ΙΘ', PG 97, 1212 A). Εἶναι «τὸ ἀείζων φῶς· ὁ ἐξ Ἡλίου τοῦ Πατρὸς ἀνάρχως καὶ ἀνεκφοιήτως, ὡς ἐκ φωτός ἀκτῆς ἀπαστράπτων ἥλιος» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1048 A) ὁ ὁποῖος «ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐκουσίως εἴλετο θάνατον, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον» (*Εἰς τὰ Βαῖα*, PG 97, 993 C), «ἡ καθαρὰ τελετή, ὁ ὑπερούσιος τοῦ Γεννήτορος Λόγος, ὁ δι' ἡμᾶς κατελθὼν ἄνωθεν, καὶ τὴν ἡμετέραν σάρκα πτωχεύσας διὰ φιλανθρωπίας, βούλοισ' ἂν ἡμᾶς ταύτην σὺν αὐτῷ ποιῆσθαι τὴν ἄνοδον» *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 932 C. Πρβλ. καὶ C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 18-19.

508. Ἐφεσ. 3, 4 καὶ 9. Γιά τό λόγο αὐτὸ καὶ ἡ θεία ἐνανθρώπιση «γέγονε μυστήριον, ὅπερ μέχρι τῆς σήμερον μένει μυστήριον, καὶ οὐδέποτε παύσεται τοῦ εἶναι μυστήριον» (Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 5, PG 85, 445 BC). Βλ. συναφῶς καὶ τίς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας*, σ. 202-203 καὶ τοῦ Ἀ. Μ. Γιέβτιτς, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, σ. 27 ἐξ.

509. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον*, ΙΗ', PG 97, 1200 A. Πρβλ. καὶ Κολ. 4, 3.

510. *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, PG 97, 937 B καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΓ', PG 97, 1072 C. Σέ κανόνα του τῆ χαρακτηρίζει ἐπίσης «ἄφατον οικονομίαν» *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Προδρόμου*, 332, ὡδὴ δ', 20, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 232.

511. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΔ', PG 97, 1096 D-1097 A καὶ *Κανῶν*, 294, ὡδὴ δ', 30, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 207.

512. *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, PG 97, 948 A. Πρβλ. καὶ Ἐφ. 3, 9-10. Α' Τιμ. 1, 9-10. Α' Πέτρ. 1, 19-20.

513. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B. Πρβλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1097 A. Κολ. 1, 26-27 καὶ Ρωμ. 14, 24-25.

514. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας γιὰ τό Χριστό, «ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ πιστεύομεν σώζεσθαι ... σὺν αὐτῷ δοξασθησόμεθα, καὶ συμβασιλεύσομεν τῷ Θεῷ, τῇ Τριάδι σὺν ἀγγέλοις περιχορευόντες» *Εἰς τὴν Ὑψωσιν*, ΙΑ', PG 97, 1045 B. Πρβλ. Ἐφεσ. 3, 2. Β' Τιμ. 1, 9-10. Ἀκόμη Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ Οὐσία τῆς Ὀρθοδοξίας*, σ. 60. Χ. Ν Μπούκη, *Ἡ Θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον*, σ. 152.

515. *Εἰς τὰ Βαῖα*, Θ', PG 97, 933 C. Πρβλ. Τίτ. 3, 4.

516. Φιλιπ. 2, 6-11. *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, PG 97, 932 B. Πρβλ. καὶ Μ. Ἀ. Σιώτου, «Ὁ Μνήστρω Ἰωσήφ, ὁ κατὰ νόμον Πατὴρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 425.

517. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809B.

518. Πρβλ. *Κανὼν εἰς τὴν μεγαλομάρτυρα Θεκλαν*, 151, ὡδὴ θ', 95-100, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 108, ὅπου ὁ ἱερός Πατὴρ παρομοιάζει τὴ Θεοτόκο μέ «ἰστόν ἐν ᾧ ἀρρήτως ἐξυφάνθη Θεοῦ τό πανάγιον σῶμα». Βλ. καὶ Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, σ. 23 ἐξ.

κεκρυμμένου μυστηρίου τῆς θείας Οικονομίας καί ἀφ' ἑτέρου τῆ θεία ἐπίσκεψη καί σωτηρία ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους⁵¹⁹.

Αὐτή ἢ διὰ τῆς ἔνσαρκης Οικονομίας τοῦ Λόγου θεία «ἐπίσκεψις» τοῦ ἀδαμιαίου γένους ὑπῆρξε προαιώνια κοινή ἀπόφαση καί ἐνιαία ἐνέργεια τῆς ἀγ. Τριάδος, γι' αὐτό καί συνιστᾶ τὴν «προωρισμένην πρό αἰώνων βουλήν»⁵²⁰, τὴν «ἄρρητον καί ὑπεράγνωστον τῆς προανάρχου περὶ τὸν ἄνθρωπον κηδεμονίας βουλήν»⁵²¹, τὸ, παράλληλα μέ τῆ θεία ἀπόφαση γιὰ τὴ δημιουργία τῆς κτίσεως, καταρτισμένο προαιώνιο σχέδιο τῶν γνωστῶν καί ἄγνωστων σωτήριων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο φανερώθηκε ὅταν ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου μέ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας⁵²² ἐνανθρώπηση καί τὸ ὄλο ἀπολυτρωτικό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀδαμιαίου φυράματος⁵²³. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί ἡ πραγμάτωσή της ἀποτέλεσε, ὅπως παρατηρεῖ, τὴ μυστικὴ ἀναγέννηση⁵²⁴, τὴν ἀνάπλαση καί τὴν ἀναδημιουργία τοῦ ἀνθρώπου⁵²⁵, παραμένουσα ἄρρηκτα συνδεδεμένη μέ τὴν πρώτη δημιουργία, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἐπέκταση⁵²⁶, συμπλήρωση καί ἀποκατάσταση, διότι ὁ ἕνας τῆς Τριάδος, Θεὸς Υἱός,

519. Ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, ὑπῆρξε «τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου φανέρωσις καί τέλος, ἢ παντός τοῦ γένους ἐπίσκεψις, ἐν ἣ ἐπεσκέφθημεν, καί δι' ἧς κατηυγάσθημεν, οἱ πρὶν ἐν σκότει καί σκιᾷ θανάτου καθήμενοι, τῷ ἀδύτῳ φωτὶ καταστραφθέντες, τοῦ ἐξ ὕψους ὑμῖν ἀνατείλαντος Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότη, καί Σωτῆρος Θεοῦ» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 861A.

520. Ἦσ. 9, 6 καί 25, 1. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 828 C καί *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 C. Πρβλ. Ἐφεσ. 1, 11. Πράξ 2, 24 καί 4, 28. Καί τοῦτο, διότι ὁ χρόνος τῆς ἐνανθρώπησης ὑπῆρξε «πάλαι προωρισμένος καί προδιατεταγμένος πρό καταβολῆς κόσμου» Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1464 C (ΒΕΠΕΣ 54 (1976), σ. 228).

521. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1092C.

522. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί ὅπως τῆς λέγει ὁ ἱερός Πατήρ: «σὺ 'τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου πρό τῶν αἰώνων' ὑπάρχεις θησαυρός» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1097 A. Ἐπίσης βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τὴν ὀκταήμερον Περιτομήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Β', 1, PG 65, 679 D. Περισσότερα γιὰ τὸ νόημα καί τὸν ἀποκαλυπτικὸ χαρακτήρα τῶν γεγονότων τῆς ἔνσαρκης θείας Οικονομίας βλ. Ν. Γ. Ξεξάκη, «Ὁψεις τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως», *ΕΠΕΘΧ* 1 (1987), σ. 146-150.

523. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἀποκαλεῖ τὴ Μητέρα τοῦ Λόγου Θεοτόκο Μαρία «ἀπαρχὴ τοῦ ἐν Χριστῷ θεωθέντος Ἀδαμιαίου φυράματος» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1067 C καί *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ῥῆθ' θ', 209-211, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 188. Βλ. ἐπίσης Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 42 καί Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ Οὐσία τῆς Ὀρθοδοξίας*, σ. 60. Ὅπως παρατηρεῖται, ἐπίσης, ὀρθῶς, στήν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ μυστήριον τῆς θείας Οικονομίας ἔχει θεμελιώδη θέση καί ἀξία, ἐφ' ὅσον ὀλόκληρη ἢ ἱερά ἱστορία εἶναι ἡ πραγμάτωσή του. Καί αὐτό, διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ αὐτοαποκαλυπτόμενος ἀποκαλύπτει ἀργά, ἀλλὰ σταθερά ὅ,τι ἀπὸ τὰ μυστήρια του μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά κατανοήσῃ, προκειμένου νά δεχθεῖ ἀργότερα τὸ μέγα μυστήριον τῆς σαρκώσεώς του. Βλ. Α.-Α. Viard – P. Grelot, «Θεῖα Οικονομία», *ΛΒΘ*, στ. 472 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 263.

524. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 829C.

525. Ἡ τοῦ «Χριστοῦ γέννησις ἡμετέρας ἀναγεννήσεως ἀρχή, αἰτία σωτηρίας, αἰτία ἐλευθερίας, αἰτία ἀναπλάσεως» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 138r. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁ G. Miegge (*Die Jungfrau Maria*, σ. 26-27): «Das Ereignis der Geburt Jesu steht mit der Schöpfung in Parallele, es ist die Neue Schöpfung, in der die erste, durch Adams Fall verderbte Schöpfung wiederhergestellt werden wird».

526. Καί τοῦτο, διότι μέ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, «ἡμῶν ἢ πρώτη διάπλασις, νέαν ἀνάπλασιν δέχεται» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 A. Πρβλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 353. Περὶ τῆς σχέσεως δημιουργίας καί σαρκώσεως βλ. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 2, 25, 1, ἔκδ. Α. Rousseau, *SCh*

ὁ δημιουργός τῆς κτίσεως⁵²⁷, σαρκώνεται καί ἐπεμβαίνει πάλι στή δημιουργία του μέ τή συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς Θεοτόκου, γιά νά τήν καθαρῖσει καί νά τή φωτίσει «τῷ ἀδύτῳ φωτί» τῆς θεώσεως⁵²⁸. Ἔτσι ἡ Θεοτόκος, ὡς ἡ ἐκπρόσωπος τῆς ἀνθρωπότητας, ἀπό τήν ὁποία ἔλαβε ὁ Λόγος πλήρη καί τέλεια ἀνθρώπινη φύση, καταλαμβάνει, λόγω τῆς διακονίας της, μοναδική θέση στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καί ἀποκτᾶ ἐξαιρετική καί θεμελιώδη σημασία γιά τήν πραγμάτωση τοῦ σχεδίου τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας, γεγονός πού τονίζεται μέ ἔμφαση ἀπό τόν ἱερό Πατέρα, καθώς χαρακτηρίζει τή θεία σάρκωση ὡς «τήν ἐκ Παρθένου φρικτήν οἰκονομίαν»⁵²⁹ καί τή Θεοτόκο «νοητή τῶν θείων τῆς περί ἡμᾶς οἰκονομίας λόγων πυκτή»⁵³⁰. Αὐτό συμβαίνει, ὅπως σημειώνει, διότι τό ἄχραντο σῶμα της, ἐντός τοῦ ὁποίου οἰκδόμησε ὁ Θεός «σαρκικῶς τό μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον»⁵³¹, κατέστη τό ὄργανο «ἐξ οὗ ἡ θέωσις· ἐν ᾧ ἡ τελείωσις, δι' οὗ ἡ σωτηρία»⁵³², πρᾶγμα πού συνετέλεσε, ὥστε ἡ Μητρόθεος νά ἀναδειχθεῖ τό ἐκλεκτό ἐκεῖνο πρόσωπο «δι' ἧς ὁ τῶν Πατέρων Θεός ὑπέρ ἡμῶν ἐνηνθρώπησε»⁵³³, προσφέροντας τήν ἀπολύτρωση στό ἀνθρώπινο γένος, συμπεριλαμβανομένης καί αὐτῆς, ὡς κατά σάρκα Μητέρας του⁵³⁴.

294 (1982), σ. 250-252 καί 3, 11, 5, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 211 (1974), σ. 152-154. M. Ἀθανασίου, *Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διά σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 8, 14, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 288-294. Ἐπίσης βλ. E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 39 καί N. X. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 264.

527. «Σύ εἶ ὁ Θεός ἡμῶν· σύ εἶ ὁ πλάσας τόν Ἀδάμ καί τήν πνοήν δούς αὐτῷ, Χριστέ, καί ἁμαρτῶντα σοι πάλαι οἰκτεῖρας εὐσπλαχνία καί ἀναπλάσας ἐν μήτρᾳ παρθένου καί ἐνώσας σεαυτῷ δίχα τροπῆς» (*Κανῶν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ᾠδή β', ἔκδ. A. Kominis, *AHG* IV (1976), σ. 635). Βλ. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 5, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 35 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδουπούλου, σ. 29-30). Πρβλ. καί N. X. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 268.

528. «Αὐτοῦ γάρ κενωθέντος, εἶτα καί μορφωθέντος ὑπερφυῶς ἐξ ἡμῶν τό ἡμέτερον, ἡμεῖς τό πλήρες ἐλάβομεν, καί τήν ἀντιδοθεῖσαν τοῦ ληφθέντος φυράματος κατεπλουτίσθημεν θέωσιν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 B. Πρβλ. καί M. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν*, Β', 75, PG 26, 305 BC. Ὁ ἐνανθρωπήσας Ἰησοῦς Χριστός εἶναι «αὐτός γάρ ὁ καί κατ' ἀρχάς τόν ἄνθρωπον διαπλάσας, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἑαυτοῦ ἀναπλάσας» Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 436 B. Πρβλ. Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας*, σ. 211. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, προσφυῶς ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 9), «ἡ ἐνυπόστατος παρουσία τοῦ δευτέρου Προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος τυγχάνει τό ἐχέγγυον τῆς κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν Αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου».

529. *Κανῶν*, 294, ᾠδή δ', 30, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 207.

530. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, IB', PG 97, 1068 C. Πρβλ. καί Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 489 A. Διότι «The Virgin ministers (διακονεῖ) to the mystery of the Divine Economy» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 366, καθώς εἶναι «ζῶσα σύνοψις ὅλης τῆς Χριστολογίας» A. Kniazeff, «Ἡ Ὁρθοδοξία», *Ζωή* 53/2333 (1963), σ. 67.

531. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C.

532. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 C.

533. *Εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, *ΝΣ* 5 (1907), σ. 828 (ἔκδ. A. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 275).

534. Τό γεγονός αὐτό μαρτυρεῖ καί ἡ ἴδια, ὅταν ἐρωτᾶται «πῶς ἐγέννησας ἀσπόρως τόν πάντων κτίστην;», ὡς ἐξῆς: «καθώς οἶδε σαρκοῦται καί γεννᾶται ὡς ἀγαθός, ἵνα σώσῃ ἡμᾶς» *Κανῶν εἰς τοὺς ἁγ. μάρτυρας Ἰουλιανόν καί Βασίλισσαν*, ᾠδή ζ', 5, 180-184, ἔκδ. A. Proiou, *AHG* V (1976), σ. 173. Πρβλ. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873

Θέλοντας ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης νά τονίσει ἐπιπλέον τόν Τριαδολογικό χαρακτήρα τῆς θείας Οἰκονομίας, ἀλλά καί νά ὑπογραμμίσει τή σημασία τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στήν πραγμάτωσή της, μέ τήν ἔξαρση τῆς μοναδικότητας τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της κατ' αὐτήν, ἐρμηνεύει χριστολογικῶς τοὺς προφητικούς λόγους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἔτσι, ὅπως τονίζει, μέσῳ αὐτῶν ἀποκαλύφθηκαν οἱ κατά καιρούς σωτήριες ἐπαγγελίες τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ πού ἐκπληρώθηκαν στό πρόσωπο τοῦ Σωτήρα Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος «πρός τῷ πέρατι τῶν καιρῶν τοῖς χοϊκοῖς ἡμῖν διά σαρκός ἐπεχωρίαζεν ὁ ὑπέρθεος, τήν προωρισμένην αὐτῷ πρό αἰώνων βουλήν κατ' εὐδοκίαν ἄρρητον τοῦ Γεννήσαντος, καί τοῦ συγγενοῦς Πνεύματος, εἰς πέρας ἄγειν βουλόμενος, ἐξ' Ἰούδα μὲν ἀνατέταλκεν, ἐκ Παρθένου δέ τῆς ἐκ Δαυΐδ σαρκικῶς προελήλυθε»⁵³⁵. Ἡ σωτήρια περί τόν ἄνθρωπο Οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, κατά τό πολυσήμαντο αὐτό χωρίο, ἀποτελεῖ τήν ἐκπλήρωση τῆς προαιώνιας θείας βουλῆς, ἡ ὁποία, ἂν καί προαναγγέλθηκε ἀπό τοὺς προφῆτες καί τοὺς δικαίους κατά τήν περίοδο τοῦ Νόμου, παρέμεινε, ἐν τούτοις, μέχρι τῆ φανέρωσής της ἐν Χριστῷ διά τῆς Θεοτόκου τό «κεκρυμμένον μυστήριον ἀπό τῶν αἰώνων»⁵³⁶. Τοῦτο συνέβη, διότι ὅλα ὅσα συντελέστηκαν ἀποτελοῦν ἐνιαία καί ὑπερφυῆ ἐνέργεια τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος, κατ' εὐδοκία ἄρρητη τοῦ Πατρός καί τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἡ ὁποία ἀποκαλύφθηκε καί πραγματώθηκε μέ τή σάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου του στή μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας ἢ, ὅπως χαρακτηριστικῶς σημειώνει ὁ ἱερός Πατήρ, «εὐδοκία τοῦ Πατρός, ἐσαρκώθη ὁ Υἱός, διά Πνεύματος Θεοῦ, ἐν τῇ μήτρᾳ σου, ἀγνή»⁵³⁷.

Ἡ θεία Οἰκονομία ἀποτελεῖ, συνεπῶς, κοινή ἐνέργεια τῆς ἁγ. Τριάδος, κατά τήν ἐκδήλωση τῆς ὁποίας κάθε μία ἀπό τίς τρεῖς θεῖες Ὑποστάσεις ἐπιτελεῖ ἀχώριστα ἀπό τίς ἄλλες δύο τό δικό της ιδιαίτερο ἔργο γιά τήν πραγμάτωσή της, ὅπως καί κατά τήν πρώτη δημιουργία, δι' Υἱοῦ. Ἔτσι, ὁ Θεός Πατήρ εὐδοκεῖ καί ἀποστέλλει τόν Υἱό⁵³⁸, ἐνώ τό ἁγ. Πνεῦμα συνευδοκεῖ, κατέρχεται, καθαρίζει, ἐνδυναμώνει καί ἀγιάζει τήν Παρ-

Β καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A-C. Ἐπίσης Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, 12, PG 74, 661 B-664 A καί Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἀειπάρθεος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 199.

535. *Εἰς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 828 C. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Πρός Σεραπίωνα Θμούεως ἐπίσκοπον*, I, 24 καί 33, PG 26, 588 B καί 608 A (*ΒΕΠΕΣ* 33 (1963), σ. 113 καί 121). Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν πρὸς Ῥωμαίους*, 13, 4 καί 8, PG 69, 513 καί 519. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 60, PG 90, 621 B. Πρβλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρέννιος*, σ. 268.

536. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, 339, ῥῆθ' δ', 20-21, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 237 καί Ἀ. Πέβτιτις, «Ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, σ. 49.

537. *Κανὼν εἰς τόν ἁγ. Ανδρέαν*, ῥῆθ' στ', 6, ἐν *Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, σ. 218. Τονίζοντας μάλιστα τό ἐνιαῖο τῆς Τριαδικῆς ἐνέργειας, παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, ὅτι ἡ ἀδιαίρετη Τριάδα ἐνεργεῖ ἐνιαῖα «ὡς μία θεότης, οὕτω καί φύσις καί βασιλεία μὴ μεριζομένη, μηδέ ἀπαλλοτριουμένη, μηδέ τινί που πρὸς ἑαυτήν διαλλάττουσα, πλήν τῇ τῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων ιδιότητι» (*Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 817 A), γι' αὐτό καί ὁ Χριστός εἶναι «ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος καί υἱός, ὁ σαρκωθείς ἐκ Παρθένου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καί πατρικῆν εὐδοκίαν πληρώσας» *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῆθ' β', 1, 73-79, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 635.

538. «Εὐδοκία δέ, ἦν αὐτός εὐδόκησεν ὁ Πατήρ, τόν Υἱόν αὐτοῦ τόν ἀγαπητόν ἀποστείλας πρὸς τοὺς κατακρίτους ἡμᾶς, ἵνα τήν εὐδοκηθεῖσαν ἐν αὐτῷ σωτηρίαν, ὡς ὁμοθελῆς τοῦ Πατρός, εἰς ἡμᾶς ἐκπληρώσῃ» (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 889 A) «τόν αὐτοῦ μονογενῆ υἱόν ἐξαποστείλαντα πρὸς τήν τοῦ γένους ἀνάκλησιν» *Ἐγκώμιον εἰς τοὺς Ἁγίους Δέκα μάρτυρας*, 5, 172-173, ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, *KX 3* (1949), σ. 107.

θένο Μαρία, πραγματώνοντας άκολούθως τή σάρκωσή του μέ τήν άσπορο, ύπερφυσική καί άκατάληπτη σύλληψη στή μήτρα της⁵³⁹. Τό έργο του Υίου στήν Οικονομία, όμως, εΐναι έντελώς ιδιαίτερο, έφ' όσον αυτός, ως εκείνο από τά θεΐα Πρόσωπα πού ένανθρώπησε, άναδείχθηκε ό κατ' έξοχήν έργάτης της. Ό άγ. Άνδρέας, βεβαίως, δέν παραλείπει νά τονΐσει ιδιαίτερα τόν ούσιαστικό ρόλο του Θεού Πατρός τόσο κατά τή δημιουργία, όσο καί κατά τήν ένσαρκη Οικονομία, καθώς ό Υίός, ως «πληρωτής του πατρώου θελήματος»⁵⁴⁰, άποστέλλεται γιά νά έπιτελέσει «τήν εύδοκηθεΐσαν έν αυτόω παρά του Πατρός σωτηρίαν»⁵⁴¹. Έτσι ό Λόγος, ως Υίός «του Θεού, καί Θεός, (...) πάντα γνώμη του Πατρός ποιεί, ως τής αυτής ύπάρχων αυτόω καί γνώμης καί φύσεως»⁵⁴². Γι' αυτό καί τό μυστήριο τής θεΐας Οικονομίας συνδέεται άναπόσπαστα μέ τό μυστήριο τής άγ. Τριάδος, χωρίς τό όποΐο, άλλωστε, θά παρέμενε άκατανόητο παντελώς όλόκληρο τό σωτηριώδες θεΐο σχέδιο, συμπεριλαμβανομένης σ' αυτό καί τής Θεοτόκου Μαρίας. Καί τουτο, διότι ή «προωρισμένη» βουλή εΐναι έργο κοινής ένέργειας τής άγ. Τριάδος, πού εκφράζεται ως άγάπη του Θεού καί Πατρός καί φανερώνεται μέ τή συνέργεια του άγ. Πνεύματος κατά τήν ένανθρώπηση στή μήτρα τής Θεομήτορος του Υίου, ό όποΐος ως ό «μεγάλης βουλής τής του Πατρός άγγελος»⁵⁴³ ύπήρξε τό Τριαδικό εκείνο Πρόσωπο, πού, έπιτελώντας τό έργο του Πατρός, δημιούργησε άρχικώς τά πάντα⁵⁴⁴, αλλά κι εκείνο τό όποΐο, όταν ήρθε τό πλήρωμα του χρόνου, φανερώθηκε μέ τήν ένανθρώπηση του «έκ Πνεύματος άγίου καί Μαρίας τής Παρθένου» στον κόσμο, γιά νά συνεχΐσει τό έργο του, πραγματώνοντας τήν προαιώνια άπόφαση του Θεού Πατρός γιά τή σωτηρία άναδημιουργία των έργων του⁵⁴⁵.

Τό μυστήριο τής άγ. Τριάδος καί τό μυστήριο τής θεΐας Οικονομίας προβάλλουν μέ τόν τρόπο αυτό στή διδασκαλία του ιερού Πατρός ως άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους, έφ' όσον τό μυστήριο τής Οικονομίας άποτελεΐ κοινή ένέργεια, άπόφαση καί έργο του Τριαδικού Θεού διά Ίησου Χριστου γιά τή σωτηρία του κόσμου καί τήν άναδημιουργία του ανθρώπου⁵⁴⁶. Η συνέργεια, μάλιστα, τής άγ. Τριάδος άποκαλύπτεται τόσο

539. «καί τό Πνεύμα τό άγιον προσηδούν, καί τήν νηδύν αγιάζον τής συλλαβούσης τό άκατάληπτον» *Εΐς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 Β.

540. *Εΐς τήν Κοΐμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1093 C.

541. *Εΐς τόν Εύαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 Α.

542. *Εΐς τόν τετραήμερον Λάζαρον*, Η', PG 97, 980 ΑΒ. Βλ. έπ' αυτού τίς παρατηρήσεις του Χρ. Ν. Σαββάτου, *Η θεολογική όρολογία καί προβληματική τής Πνευματολογίας Γρηγορίου Β' του Κυπριου*, σ. 127 έξ.

543. *Εΐς τήν περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 924 Β καί *Εΐς τήν Γέννησιν του Κυριου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 146ν.

544. *Εΐς τήν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 948 ΒC. Πρβλ. καί Ίωάννου Δαμασκηνου, *Λόγος εΐς τό Γενέσιον τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, 3, έκδ. Α. Πέβτις, *Η Θεοτόκος*, σ. 72.

545. Γι' αυτό άλλωστε καί ό ιερός Πατήρ άποκαλεΐ τό Χριστό παράλληλα «τόν του παντός δημιουργόν καί σωτήρα των ψυχών ήμων» *Κανών εΐς τήν Κοΐμησιν τής Θεοτόκου*, 291, ψδή η', 45-46, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Εΐρμολόγιον*, σ. 205.

546. Πρβλ. Α. Πέβτις, «Ό άνθρωπος κατ' εΐκόνα καί καθ' όμοΐωσιν Θεου», έν *Φως Ίλαρόν*, σ. 50. Ν. Χ. Ίωαννΐδη, *Ό Ίωσήφ Βρυνένιος*, σ. 263. Του Αυτου, «Η Ένανθρώπηση του Θεου Λόγου καί ή σωτηρία του ανθρώπου», έν *Θεολογία καί Γραμματεΐα*, σ. 354 καί Β. Φειδά, «Τό άνεπίτρεπτον τής ιερωσύνης των γυναικων κατά τους ιερούς κανόνας», έν *Χειροτονία*, σ. 257.

καθαρὰ στό κορυφαῖο γεγονός του, πού εἶναι τό μυστήριό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὥστε ἡ Θεοτόκος, ἡ ὁποία κατέχει σ' αὐτό ὡς τό ὄργανο καί ἡ διάκονος τῆς πραγματώσεώς του κεντρική θέση, νά καθίσταται «ὁ θεοσφράγιστος τῶν ἀπορρήτων τοῦ Θεοῦ κριμάτων θησαυροφύλαξ»⁵⁴⁷, καθὼς, ὅπως τονίζεται πρὸς αὐτὴν ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα, «ἐν σοὶ τό τῆς Τριάδος μυστήριον ὑμνεῖται καί δοξάζεται, ἄχραντε· Πατήρ γάρ ἠδύοκῆσε, καί ὁ Λόγος ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καί τό ἅγιον Πνεῦμα συνεπεσκίασε»⁵⁴⁸. Γιὰ τό λόγο αὐτό κι ἐπειδὴ ὅλα τά περί τῆ Θεοτόκο μυστήρια συνδέονται ἀναπόσπαστα μέ τή σάρκωση τοῦ Λόγου καί ἀποτελοῦν, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἔργο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁵⁴⁹, χαρακτηρίζεται καί ἡ ἴδια «Πατρός ... θυγάτηρ, Μήτηρ δέ Λόγου, ... νύμφη Πνεύματος»⁵⁵⁰, ἀλλά καί «χωρίον ἄχραντον τοῦ Λόγου καί δοχεῖον τοῦ Πνεύματος καί τῆς εὐδοκίας Πατρός ἐργαστήριον»⁵⁵¹.

Ἐκεῖνο πού προβάλλεται, συνεπῶς, στή σκέψη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης εἶναι καί ὁ ἀδιάρρηκτος σύνδεσμος τῆς θείας Οἰκονομίας ὡς τριαδικοῦ μυστηρίου μέ τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία, ὡς «ἡ νοητή τῶν θείων τῆς περί ἡμᾶς οἰκονομίας λόγων πυκτή»⁵⁵², περιλήφθηκε μέ τὴν ἐκλογή της στήν «πρό αἰώνων βουλήν τοῦ Θεοῦ» ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἀνθρωπότητος. Τό γεγονός αὐτό τὴν κατέστησε οὐσιώδεις συστατικό στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐφ' ὅσον ὁ Χριστός, τό κέντρο καί

547. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C.

548. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδὴ στ', 7, 167-172, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152. Ἐπίσης *Κανὼν εἰς τὸ Γενέσιον*, ᾠδὴ στ', 5, PG 97, 1324 C. Ὅπως τονίζεται, μάλιστα, «διά σοῦ, Τριάς ἀγία καὶ ὁμοούσιος ἐν τῷ κόσμῳ γνωρίζεται» Ἰρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ αἰεὶ παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1169 D (*BEΠΕΣ* 15 (1958), σ. 363). Βλ. ἀκόμη M.-J. Nicolas, «Marie et la Trinité», *Maria* 7 (1964), σ. 421-430. B. Jollès, «Marie, tricladium de la Trinité», *Marianum* 62 (2000), σ. 63-76. F. Munzumanga Ma-Mumbimbi, «Trinité et Marie», *Marianum* 6 (2007), σ. 239-283.

549. Αὐτό συμβαίνει, διότι ὅλα τά θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου της συνιστοῦν ἔργο, τό ὁποῖο «πρό παντός αἰῶνος διώριστο αὐτῷ τε τῷ ἐξ αὐτῆς φύντι δι' εὐσπλαχνίαν ἄρρητον, καί τῷ πρό πάσης κτίσεως καί χρόνου καί διαστήματος αὐτὸν φύσαντι, καί τῷ συμφυεῖ καί συνθρόνῳ καί προσκυνητῷ αὐτοῦ Πνεύματι» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 817 A. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί ὅπως παρατηρεῖ λιαν προσφῶς ὁ A. Kallis (*Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM I* (1996)², σ. 367), «Die christologische Zuordnung des Mysteriums der Gottesmutterchaft bedeutet keinen Christomonismus, vielmehr steht es in einem trinitarischen Kontext, denn der Christusträgerschaft, dem Theotokos-Werden, geht die Geiststrägerschaft, der Empfang des Heiligen Geistes, voraus».

550. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133. Πρβλ. καί Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρῖαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 339. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα ὁ M.-D. Philippe («La mystère de la Maternité», *Maria* 6 (1961), σ. 413), ἡ Ἄειπαρθενος, ἐξ αἰτίας τῆς θεομητρότητός της, ἀπέβη «Fille bien-aimé du Père, Mère bien-aimé du Fils, Sanctuaire bien-aimé de l'Esprit-Saint»

551. *Κανὼν*, 148, ᾠδὴ θ', 47-49, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 105. Βλ. καί V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 29. G. Golzani, «Dio Padre e Maria», ἐν *Maria e il Dio dei nostri padri. Padre del Signore nostro Gesù Cristo. Atti dell XII. Simposio Internazionale Mariologico (Roma, 5-8 Ottobre 1999)*, a cura di E. M. Toniolo, Roma 2001, σ. 317-336.

552. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C. Πρβλ. *Κανὼν*, 294, ᾠδὴ δ', 30, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 207. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Muller, (*Marias Stellung*, σ. 421) εἶναι ἀπαραίτητο ὁ βίος τῆς Θεοτόκου Μαρίας «heils geschichtlich zu betrachten». Ἐπίσης βλ. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 366.

τό περιεχόμενό της, ἐκ Παρθένου «προελήλυθε»⁵⁵³ καί φανερώθηκε στὸν κόσμον ὡς Θεάνθρωπος, ἀποκαλύπτοντας παράλληλα μέσῳ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ καί τό μυστήριον τῆς ἁγ. Τριάδος. Ἐτσι ἡ Θεοτόκος ὀνομάζεται «μεγαλεῖον τῆς φρικτῆς οἰκονομίας»⁵⁵⁴, ἀκριβῶς διότι κατέστη τό ἐνδιαίτημα τῆς θείας συγκαταβάσεως, ἀλλά καί ἡ ἐπιθυμητή γῆ, τό κάλλος τῆς ὁποίας «ἐπεθύμησε ὁ Βασιλεὺς ... καί ἠράσθη' τοῦ πλούτου τῆς παρθενίας», ὥστε, ὅταν ἦρθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, «ῥῆκεν» στή μήτρα της καί παράλληλα «ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», μέ ἀποτέλεσμα νά φέρει τήν καταλλαγή τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μέ τό Θεό καί Πατέρα, δι' αὐτῆς⁵⁵⁵. Συνεπῶς, μέ ὅσα ὁ Θεός ἀποκάλυψε περί τῆς Θεοτόκου μέσῳ τοῦ νόμου καί τῶν προφητῶν⁵⁵⁶, προεκήρυξε οὐσιαστικά ὅλα τά θαυμαστά γεγονότα τῆς συμβολῆς της στήν ἐκπλήρωση τοῦ μεσσιανικοῦ μυστηρίου τῆς κατὰ σάρκα Οἰκονομίας τοῦ Λόγου του, ἀναδεικνύοντάς την τελικῶς μέ τήν ὑπακοή καί τή συγκατάθεσή της στήν πραγμάτωσή της «ἐπαγγελίας ἐνέχυρον»⁵⁵⁷. Αὐτό δηλώνει ἀπερίφραστα, ὅμως, καί τόν ὀργανικό της σύνδεσμο μέ τόν μέλλοντα νά ἐνανθρωπήσει κατὰ σάρκα Υἱό της, καθότι μέ τή διακονική της αὐτοπροσφορά συμβάλλει οὐσιαστικῶς ὄχι μόνο στή φανέρωση τῆς Οἰκονομίας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ἀλλά καί στήν ἀποκάλυψη διὰ τοῦ Υἱοῦ της τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγ. Τριάδος⁵⁵⁸, ἀποβαίνουσα, ὡς «ἡ φανέρωσις τῶν ἀποκρύφων της θείας ἀκαταληψίας βυθῶν»⁵⁵⁹, γνήσιο τῆς «Τριάδος κειμήλιον»⁵⁶⁰, δηλαδή τῆς πατρικῆς εὐδοκίας τό θησαύρισμα, τῆς παρουσίας τοῦ Υἱοῦ τό κατοικητήριον, ἀλλά καί τό σκεῦος τοῦ ἁγ. Πνεύματος⁵⁶¹.

553. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 828 C.

554. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 D.

555. «καί ῥῆκεν ἐν σοί, 'καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν', καί κατήλλαξεν ἡμᾶς διὰ σοῦ τῷ Θεῷ καί Πατρὶ» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 A. Περισσότερα γιά τήν περί καταλλαγῆς διδασκαλία βλ. Σ. Χ. Ἀγουρίδου, *Ἡ περί Καταλλαγῆς διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἐν Ἀθήναις 1964.

556. «ὅσα τε καί οἶα περί αὐτῆς ὁ διὰ νόμου καί προφητῶν ἡμῖν λαλήσας Θεός» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 B.

557. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 A. Βλ. καί Α. Kazhdan, *A History of the Byzantine Literature*, σ. 44-45.

558. «Ἐν σοί τό τῆς Τριάδος μυστήριον ὑμνεῖται καί δοξάζεται ἀχραντε· Πατήρ γάρ ἠδύδοκησε καί ὁ Λόγος ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καί τό ἅγιον πνεῦμα συνεπεσκίασε» *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν*, ῥῆδῃ στ', ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152.

559. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 C. Βλ. καί Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 105.

560. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥῆδῃ ε', ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 283 καί Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 488 C. Ἄλλοῦ τονίζεται, ὅτι ἡ Θεοτόκος ἀποτέλεσε τῆς «τριαδικῆς δοχῆς ἀγνόν οἰκητήριον» *Εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, *ΝΣ* 5 (1907), σ. 829 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 276). Πρβλ. καί Π. Εὐδοκίμοφ, *Ἡ Γυναῖκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 323.

561. «τῆς πατρικῆς εὐδοκίας θησαύρισμα, τῆς τοῦ Υἱοῦ παρουσίας ἐναύλισμα, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνδιαίτημα ... Τριάδος τήν ἔμφασιν ἐν σοί ἀνατυπούσα» *Κανὼν εἰς τοὺς ἁγ. Ἐπτὰ Μακκαβαίους*, ῥῆδῃ η', 6, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 11. Βλ. ἐπίσης C. Feckes, *Die Gottesmutterchaft*, σ. 58 ἔξ. Ἡ Θεοτόκος ἀπέβη «τῆς ἁγίας Τριάδος τό κατάλυμα» Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 757 B. Ἐρμηνεύοντας μάλιστα ὁ Μ.-D. Philippe («La mystère de la Maternité», *Maria* 6 (1961), σ. 411) τόν ἅγ. Εἰρηναῖο παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι «Marie, dans sa, foi, a vraiment vécu le mystère des trois personnes divines, les laissant la former selon leur bon plaisir». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί Χ. Κοντάκη, «Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καί ἡ δι' αὐτῆς ζωοποίησις τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ», ἐν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι...*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 490.

Θά πρέπει βεβαίως νά τονιστεῖ ἰδιαίτερος τό γεγονός ὅτι ἡ Θεοτόκος συνδέεται στενότερα μέ τήν ἁγ. Τριάδα ἐξ αἰτίας τῆς διακονίας της στήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, γι' αὐτό, κι ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ ἱερός Πατήρ, ἡ ἀνθρωπότητα ὀφείλει ἄπειρη εὐγνωμοσύνη στή Μητέρα τοῦ Λόγου, ἐπειδή «τῆς εἰς Τριάδα πίστεως τό κεφάλαιον ὁ τόκος ταύτης ἐγνώρισε», ἐφ' ὅσον μέ τήν αὐτουργία τῆς σαρκώσεως στή μήτρα της φανερώνεται καί ὁ συνενδοκῶν καί προαιωνίως γεννήσας αὐτόν Πατήρ, ἀλλά καί τό ἅγ. Πνεῦμα, τό ὁποῖο τήν ἀγιάζει, προκειμένου νά συλλάβει τόν ἀχώρητο καί ἀκατάληπτο Λόγο τοῦ Θεοῦ⁵⁶². Τό μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, συνεπῶς, καί ἡ ἐλεύθερη συνέργεια τῆς Θεοτόκου στήν πραγμάτωσή του συνέβαλαν οὐσιαστικά, γιά νά φανερωθεῖ τό μυστήριον τῆς ἁγ. Τριάδος, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ αὐτουργός τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, ἀλλά κι ἐκεῖνος πού ἀποκαλύπτει τόν Πατέρα καί τό Πνεῦμα⁵⁶³, ἐνῶ ἡ Παρθένος Μαρία ἀναδείχθηκε ἀπό τήν ἁγ. Τριάδα μέ τήν ἐκλογή καί τήν ὅλη διακονία της σ' αὐτήν, Μητέρα τοῦ Λόγου καί Θεοτόκος. Γι' αὐτό τό λόγο αὐτό καί θεωρεῖται ἐξάπαντος σέ ἀδιάσπαστη ἐνότητα μέ τόν κατά σάρκα Υἱό καί Θεό της ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς σωτήριας Οἰκονομίας, ὅπου ἀναδείχθηκε, ἀνταποκρινόμενη στή θεία κλήση μέ τήν ἐλεύθερη συγκατάθεση καί αὐτοπροσφορά της, «νύμφη τοῦ Πατρός» καί Μητέρα τοῦ Χριστοῦ⁵⁶⁴.

Ἀναφερόμενος, μάλιστα, σέ ἕνα ἄλλο οὐσιῶδες καί κορυφαῖο γεγονός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ὅπως εἶναι ἡ σταυρική θυσία, τονίζει μέ ἔμφαση τήν ἀμεση ἐξάρτηση τῆς ὑπάρξεως τῆς Θεοτόκου ἀπό τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ της, παρατηρώντας ὅτι «εἰ μή Χριστός ἐπί γῆς, οὐκ ἄν Παρθένος, οὐκ ἄν γέννησις Χριστοῦ δευτέρα»⁵⁶⁵, ὑπογραμμίζοντας μέ τόν τρόπο αὐτό, ὅτι ἡ κατά σάρκα Οἰκονομία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, εἶναι οὐσιαστικῶς ἡ αἰτία στήν ὁποία ἡ Παρθένος ὀφείλει τόσο τήν ὑπαρξη, ὅσο καί τή δόξα της. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, σύμφωνα μέ τήν προαιωνία θεία ἀπόφαση, ὁ ἄσαρκος Λόγος ἐνανθρώπησε ἐξ αὐτῆς, προκειμένου νά πάθει σταυρικῶς, νά

562. «τοῦ γάρ ἀνάρχου Λόγου καί Υἱοῦ τήν οἰκείαν σάρκωσιν αὐτουργούντος, καί ὁ γεννήσας Πατήρ συνενδοκῶν φαίνεται, καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον προσηοῦν, καί τήν νηδύν ἀγιάζον τῆς συλλαβούσης τό ἀκατάληπτον» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 AB. Πρβλ. καί Δ. Τσελεγγίδη, «Η Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 24.

563. Ὅπως δηλώνει ἄλλοῦ μέ ἔμφαση: «πιστεύοντες εἰς τόν ἐρχόμενον, ὅς ἐστι Χριστός, ἡ χάρις καί ἡ ἀλήθεια, δι' οὗ τε τόν Πατέρα ἐγνώκαμεν, καί τήν πρός αὐτόν προσαγωγήν ἐσχίκαμεν, καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον» *Εἰς τά Βαῖα*, Θ', PG 97, 1005 D καί *Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 953 B.

564. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον, προσόμοια*, 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133. *Κανῶν*, 148, ῥδή θ', 47-49, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 105. Ἀπό τόν Ἐπιφάνιο Κύπρου(νόθο) [*Εγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 489 AB καί 493 A] χαρακτηρίζεται «Τριάδος νύμφη», ἐνῶ ὅπως τονίζει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 72 ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 52), ἐπειδή ἡ Θεοτόκος «ἄνδρα οὐκ ἔγνω, κεφαλὴ αὐτῆς ὁ Θεός καί Πατήρ ἐχηρημάτισεν». Πρβλ. καί *Εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, *ΝΣ* 5 (1907), σ. 828 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 276) καί Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 614.

565. Ὀλόκληρο τό χωρίο ἔχει ὡς ἐξῆς: «Εἰ μή σταυρός, οὐκ ἄν ὁ Χριστός ἐπί γῆς· καί εἰ μή Χριστός ἐπί γῆς, οὐκ ἄν Παρθένος, οὐκ ἄν γέννησις Χριστοῦ δευτέρα· οὐδ' ἄν ἐν ἀνθρώπῳ Θεός· οὐδ' ἄν τόκος, οὐ φάτνη, οὐ σπάργανα, οὐ περιτομή ὀκταήμερος» *Εἰς τήν παγκόσμιον Ὑγῶσιν*, Ι', PG 97, 1020 C. Βλ. καί τίς γενικότερες παρατηρήσεις τοῦ Β. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 30 ἐξ.

ἀναστηθεῖ καί νά σώσει τόν ἄνθρωπο, πραγματώνοντας τή σωτήρια περί τόν ἄνθρωπο θεία Οἰκονομία. Κατά συνέπεια, ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα του δέν νοεῖται ξεχωριστά ἀπό τόν Υἱό της, ὁ ὁποῖος, ἔνεκα τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεώς του, τή δόξασε καί τή λάμπρυνε, ἀναδεικνύοντάς τιν Θεοτόκο καί Παναγία⁵⁶⁶. Ἐτσι, ἡ Θεομήτωρ Μαρία κατέλαβε ἐξέχουσα καί μοναδική θέση στή θεία Οἰκονομία, καθότι διακόνησε τήν πραγμάτωση τῆς δευτέρας γεννήσεως τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ⁵⁶⁷, γεγονός πού δέν τή συνέδεσε μόνο ἀδιάσπαστα μέ τόν κατά σάρκα Υἱό της, ἀλλά καί τήν τίμησε ἐξαιρετικά, διότι «τί γάρ μεγαλειότερον τοῦ μητέρα κεκληθῆναι καί εἶναι Θεοῦ;»⁵⁶⁸. Τόσο στενό, μάλιστα, παριστᾶ τό σύνδεσμό τους, ὥστε ὁ Θεός Λόγος, μέ τήν ἐνοίκησή του στά ἄχραντα σπλάχνα της καί τήν πρόσληψη τέλει ἀνθρώπινης φύσεως ἀπ' αὐτήν, νά καταστῆ «ὁ γραφεῖς ὡς ἐν τόμῳ καινῷ ἐν γαστρί τῆς μητρός»⁵⁶⁹. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα καί ἡ κατά σάρκα Μητέρα του νά ἀποβεῖ «ὁ τοῦ Θεοῦ καί Λόγου ἔμψυχός τε καί καθαρώτατος τόμος, ἐν ᾧ ἀφθέγγως, ἀγράφως, αὐτός ἐγγραφεῖς ὁ Θεός Λόγος καθ' ἡμέραν ἀναγινώσκεται»⁵⁷⁰. Ἡ Μητρόθεος, δηλαδή, ὡς ἐγγύηση τῆς πραγματικότητας τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, συνιστᾶ τό ἔμψυχο ἐκεῖνο βιβλίο, στίς σελίδες τοῦ ὁποῖου εἶναι καταγεγραμμένος καί διδάσκεται ὀρθῶς καί ἀδιαλείπτως μέ τή συνέργεια τοῦ ἁγ. Πνεύματος ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱός της καί Λόγος τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό καί ἡ Θεογεννήτρια ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα ὡς «ἡ πολύ-

566. Ἐτσι, ὅπως τονίζει ἐμφαντικά, «αὐτός ὁ μονογενῆς σου Υἱός, ὁ τούς αἰῶνας συστησάμενος, καί σοί γε δόξαν εὐπρεπή περιθείς καί λαμπρότητα, διά τήν ἐκδανεισθεῖσαν αὐτῷ τῆς σαρκός πρόσληψιν καί οὐσίωσιν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, IB', PG 97, 1053 C. Τονίζοντας τήν ἐξάρτηση τῆς δόξας τῆς Θεοτόκου ἀπό τόν Υἱό της καί ὁ Βασίλειος Σελουκεῖας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 1, PG 85, 429 AB) παρατηρεῖ, ὅτι «Ἄλλ' εἴπερ ἐστίν ἄνθρωπον ὄντα καί σαρκί συνδεδεμένον τοῖς τοῦ νοῦ πολυπραγμονεστάτοις ὄμμασι τολμηρῶς ἀτενίσαι, καί τό συναῖδιον τῆς πατρικῆς δόξης ἀπαύγασμα κατανοῆσαι τῷ ἀληθινῷ περιλαμφθέντα καί τρανωθέντα φωτί, ἐκεῖθεν ἄρξασθαι τῇ Θεοτόκῳ τῆς εὐφημίας, ὅθεν θεοτόκος ἐστὶ τε καί λέγεται» Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', 3, PG 98, 293 D. Πρβλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 9, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 90 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 68) καί K. Rahner, «Die Unbefleckte Empfängnis», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. I, Einsiedeln 1964, σ. 224.

567. Ὅπως διδάσκει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης γιά τίς δύο γεννήσεις τοῦ Υἱοῦ: «κατά μέν γάρ τήν πρώτην ἐγεννήθη ὁ Λόγος χωρίς μητρός, κατά δέ τήν δευτέραν ἐτέχθη χωρίς πατρός» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 145r. Πρβλ. καί *Εἰς τήν παγκόσμιον Ὑψωσιν*, I', PG 97, 1020 C. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ B. Svracon («Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 113) «Da der Zentralpunkt des orthodoxen Dogmas die Inkarnation ist, ist die Verehrung der Gottesmutter in ihm auch implizite enthalten», διότι «The Theotokos, however, is not only the instrument of saving economy; she is above all that person in whom the Mystery of the Divine Economy is realized» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *EF* 60 (1978), σ. 367. Πρβλ. καί K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 232-233.

568. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 C.

569. *Κανῶν τῶν ἁγίων προπατόρων*, ᾠδή θ', 5, 445-447, ἔκδ. A. Kominis, *AHG* I (1976), σ. 382. Ἄλλοῦ πάλι διευκρινίζει σχετικά: «Τόν ποιήσαντα Θεόν τόμον τήν μήτραν σου, ἀγνή, καί ἐν αὐτῇ ἐγγραφέντα οὐ διά μέλανος καινοῦ, ἀλλά τῇ συνεργείᾳ τῆς θείας τοῦ πνεύματος παρουσίας» *Κανῶν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ᾠδή ζ', ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 287. Ἡ Θεοτόκος εἶναι ὁ τόμος «ὁ τοῦ Θεοῦ τήν σοφίαν δεξάμενος» *Εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. T. Π. Θέμελη, *ΝΣ* 5 (1907), σ. 829 (ἔκδ. A. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 277).

570. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Πρβλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 7, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 82 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 62-64).

πτυχος Χριστού βίβλος»⁵⁷¹, αλλά και «ή ζῶσα βίβλος τοῦ ἐγγραφομένου ἀφθέγκτως ... πνευματικοῦ Λόγου, τῷ ζῶντῳ καλάμῳ τοῦ Πνεύματος»⁵⁷². Ἐνεκα τούτου, μάλιστα, ἡ Θεομήτωρ καθίσταται «μόνη ἀψευδῶς τῆς νέας διαθήκης ὁ θεόγραφος τόμος, ἥς πρὸς ἀνθρώπους διέθετο ὁ Θεὸς πρὶν»⁵⁷³, καθὼς κι ἐκείνη πού κομίζει τὴν πιό αὐθεντική μαρτυρία πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα περὶ τοῦ Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καί τοῦτο, διότι παραμένει ἀδιαλείπτως καὶ ἀδιασπᾶστος συνδεδεμένη μαζί του καὶ πιστοποιεῖ κατὰ τρόπο ἀναντίρρητο τὴν πραγματικότητα τῆς ἐνανθρωπήσεώς του ἐξ αὐτῆς, γεγονός πού τὴν κατέστησε εἰς τό διηνεκές Ἀειπάρθενο καὶ Θεοτόκο, προσδίδοντάς της τίτλους καὶ ὀνόματα, δηλαδή, πού, ἀφ' ἑνός μὲν φανερώνουν τό στενὸ σύνδεσμο, τὴν «ἐγγύτητα» καὶ τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀποτελοῦν διηνεκὴ ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του⁵⁷⁴. Ὁ σύνδεσμός τους, μάλιστα, θεωρεῖται τόσο στενός καὶ ἡ ἐξάρτησή της τόσο οὐσιαστικὴ ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα, ὥστε ὅλα τὰ παραπάνω νὰ μὴ νοοῦνται «παρέργως», ἀλλὰ πραγματικῶς καὶ νὰ βρίσκει στὴ σχέση τους πλήρως τὴν ἐφαρμογὴ του ἐκεῖνο πού τονίζει, ὅτι «ἐκ τοῦ καρποῦ τό δένδρον ἐπιγινώσκεται»⁵⁷⁵, δηλαδή ὅτι ἡ Θεοτόκος προβάλλεται, γνωρίζεται καὶ ἀποκτᾶ ἀξία καὶ τιμὴ ὡς ἀγλαόκαρπο δέντρο ὃχι ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας της, πού εἶναι ὁ κατὰ σάρκα Υἱός καὶ Θεός της, Ἰησοῦς Χριστός.

Ὁ ἀδιάσπαστος αὐτός σύνδεσμος, ἡ ἐξάρτηση καὶ ἡ δόξα τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τό σαρκωθέντα Υἱό της καὶ τὴν Οἰκονομία τῆς χάριτός του, ὅπως προβάλλει στό ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, εἶναι ἐμφανῆ καὶ δεδομένα σέ ὅλες τίς περιόδους καὶ τὰ γεγονότα τοῦ θαυμαστοῦ της βίου· ἀπὸ τὴν ἐκλογή της μέχρι τὴν κοίμησή καὶ μετάστασή της. Αὐτὸ συμβαίνει, διότι ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἔργα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ⁵⁷⁶, τὰ ὁποῖα

571. *Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 829 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 276).

572. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 A.

573. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 A.

574. «τὸ συμπαθὲς ἐκ φύσεως ἔχουσα, τῇ πρὸς τὸν σὸν Υἱὸν καὶ κηδεμόνα πάντως οἰκειῶς ἐγγύτητι» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 D-1108 A. Γιὰ τό λόγο αὐτό καὶ ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Αἰειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 194) παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι τό χριστολογικὸ δόγμα «δέν μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ ἐπακριβῶς καὶ ἐπαρκῶς ἂν προηγουμένως δέ συμπεριληφθεῖ καὶ μία ἀρκετὰ σαφὴς διδασκαλία γιὰ τὴ Μητέρα τοῦ Χριστοῦ». Καί τοῦτο, διότι «Der Titel Gottesgebälerin, der von mehreren Ökumenischen Konzilien sanktioniert wurde, weist auf die heilsökonomische Bedeutung der Gottesmutter hin, die ein unabdingbarer Bestandteil der Christologie und Soteriologie ist» A. Kallis, *Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 380. Βλ. ἐπίσης καὶ Α. Lancashire, *Born of the Virgin Mary*, London 1962, σ. 142-143, ὅπου τονίζεται, ὅτι «A rejection of Mariology must inevitably lead to a rejection of orthodox Christology ... Devotion to Mary, far from leading men away from Christ, draws the Church into a deeper recognition of the mystery of God's loving activity directed towards man in Christ».

575. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 A.

576. Τό γεγονός αὐτό τονίζεται ὡς ἐξῆς: «Πάντα παράδοξα τὰ μεγαλεῖά σου, σεμνή, ἡ γέννησις ἡ θαυμαστή, διαγωγή τοῦ βίου καινοπρεπής, ἡ σύλληψις ξένη, ὁ τόκος ὑπερφυής, Θεός γάρ ἦν ὁ ἐνεργῶν» *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν*, ψδὴ β', ἔκδ. Α. Debiassi-Gonzato, *AHG* I (1966), σ. 148. Καί τοῦτο διότι ὁ σύνδεσμός τους εἶναι τόσο στενός, ὥστε, ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 11.), «Das Marienbild kann nur innerhalb der Christologie gesehen werden», ἐφ' ὅσον «Die Herrlichkeit Marias ist ein Widerschein des

πραγματώνονται εντός τῆς ἱστορίας τῆς σωτήριας θείας Οἰκονομίας, ἀλλά καί διότι ἡ σχέση τους ὡς Μητέρας καί κατά σάρκα Υἱοῦ κατανοεῖται ὄχι ὑπερχρονικῶς καί ὑπεριστορικῶς ἢ εντός τῆς σφαίρας τοῦ θείου, ἀλλ' ἐντός τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, πού ἐξελίσσεται ἐντός τῆς κτίσεως καί γιά τήν ἐν Χριστῷ ἀνακαίνιση τῆς κτίσεως. Ἔτσι, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης παρουσιάζει τόν ἐξ αὐτῆς γεννηθέντα Κύριο ἀδιαλείπτως παρόντα καί δρώντα δημιουργικῶς καί τελειωτικῶς σέ ὅλα τά γεγονότα τοῦ βίου της, θέλοντας, προφανῶς νά τονίσει μέσω αὐτοῦ, ὅτι ὁ στενός σύνδεσμος καί ἡ ἀδιάρρηκτη σχέση του μέ τήν κατά σάρκα Μητέρα του εἶναι ἐντελῶς διαφορετικῆς φύσεως ἀπό ἐκείνη πού ἔχει ὡς ὁμοούσιος Θεός μέ τόν Πατέρα καί τό Πνεῦμα, διότι, σέ ἀντίθεση μέ αὐτήν, ἡ σχέση του μέ τήν κατά σάρκα Μητέρα του ἀποτελεῖ σχέση θείου καί ἀνθρωπίνου, ἀκτίστου καί κτιστοῦ, αἰώνιου καί πεπερασμένου, δημιουργοῦ καί δημιουργήματος· μία σχέση πού ὑφίσταται ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀποκλείοντας παράλληλα καί μέ τόν ἐντονότερο τονισμό, ὅπως θά φανεῖ παρακάτω, τῆς φυσικῆς της ἀνθρωπότητας, ὅποιαδήποτε πιθανότητα νά τῆς ἀποδοθοῦν θεῖες ιδιότητες⁵⁷⁷.

Ἔτσι ἡ Παρθένος δέν ὑπάρχει αἰώνια ὅπως ὁ Υἱός της, ἀλλά ἀντίθετα ἡ ὕπαρξη καί ἡ διακονία της προβάλλονται στήν ἱστορία τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας ἀπό τή στιγμή πού ὁ Θεός, παράλληλα μέ τήν ἀπόφαση γιά τή δημιουργία, συλλαμβάνει καί καταρτίζει τό σχέδιό του γιά τήν ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ διακονία της προαναγγέλλεται μέσω τῶν δικαίων καί τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐνταγμένη ὀργανικά στό μεσσιανικό κήρυγμα γιά τήν ἐπικείμενη φανέρωση τῆς σωτηρίας περί τόν ἀνθρώπο Οἰκονομίας μέ τή σάρκωση τοῦ Υἱοῦ της, ὁ ὁποῖος ὡς ὁ Μονογενής Υἱός τοῦ Θεοῦ καί Θεός, ἐκπληρώνοντας τίς προφητικές ἐπαγγελίες του πρὸς τήν ἀνθρωπότητα, ὅτι «Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει»⁵⁷⁸, πρόκειται νά ἐνανθρωπήσει ἐξ αὐτῆς,

Inkarnationsgeschehens, worin sie nicht lediglich als Instrument tätig ist, um dem Logos Gottes Fleisch, einen Körper zu geben, sondern als in das Geschehen voll einbezogene besondere, auserwählte Person, die mitbeteiligt ist am Werk, die Hypostase des Logos als einzigartige, persönliche Offenbarung Gottes in der Geschichte Mensch werden zu lassen». Ἀκόμη βλ. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 614.

577. Σέ ἀντίθεση μέ τή σαφή αὐτή θέση τοῦ ἱεροῦ Πατρός, μερίδα τοῦ «φεμινιστικοῦ κινήματος», ἀλλά καί τῆς «φεμινιστικῆς θεολογίας» προσπαθεῖ, ἐξ αἰτίας τοῦ ὑποτιθέμενου «μισογνισμού» τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἐν ὀνόματι τῆς «ισότητος τῶν φύλων», νά προσδώσει θεῖες ιδιότητες στή Θεομήτορα. Ἐπ' αὐτῶν βλ. συνοπτικῶς F. Cumont, *Oriental Religions in Roman Paganism*, New York 1956, σ. 70 ἐξ. C. Mulac, «Maria und die Weiblichkeit Gottes. Ein Beitrag feministischen Theologie», ἐν W. Beinert (Hrsg.), *Maria. Eine ökumenische Herausforderung*, Regensburg 1984, σ. 143-170. Τῆς Αὐτῆς, *Maria. Die geheime Göttin im Christentum*, Stuttgart 1985. Τῆς Αὐτῆς, «Gott ist tot. Es lebe die Göttin!», ἐν A. Schmidt-Biesalski (Hrsg.), *Befreit zu Rede und Tanz. Frauen umschreiben ihr Gottesbild*, Stuttgart 1989, σ. 91-100. Μ. R. Lefkowitz, *Γυναῖκες στόν ἑλληνικό μῦθο*, μτφ. Ἀ. Μεγαπάνου, ἔκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1995², σ. 62-63 καί 196. A. De Riencourt, *Γυναῖκες καί ἐξουσία*, μτφ. Ν. Χούνου, ἔκδ. Τραυλός, Ἀθήνα 2001, σ. 267-268 καί 398-399.

578. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 Α. Ὁ Λόγος ἔπρεπε νά ἐνανθρωπήσει, κατά τόν Πρόκλο Κωνσταντινουπόλεως (*Εγκώμιον εἰς τήν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', 5, PG 65, 685 C) διότι «ἄνθρωπος μέν οὖν σῶσαι οὐκ ἠδύνατο· ὑπέκειτο γάρ χρεεῖ τῆς ἁμαρτίας· ἄγγελος δέ ἐξαγορᾶσθαι τήν ἀνθρωπότητα οὐκ ἴσχυεν ... λοιπόν οὖν ὁ ἀναμάρτητος Θεός ὑπέρ τῶν ἡμαρτηκώτων ἀποθανεῖν ὤφειλεν».

προκειμένου να σώσει τον πεπτωκότα άνθρωπο. Ἡ Παρθένοσ προβάλλει, ἔτσι, ἀδιάσπαστα συνδεδεμένη μέ τήν ἀναγγελλλόμενη ἔνσαρκο Οἰκονομία τοῦ Λόγου στήν Παλαιά Διαθήκη⁵⁷⁹, καθότι «ἐπί ταύτη τῇ θεοτυπῶτῳ σκηνηῖ, ὁ νόμος ἅπας, καί οἱ προφήται, πραγματωδῶς ἐκπεπλήρωνται»⁵⁸⁰. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ὁ ἱερός Πατήρ τῆ θεωρεῖ ὡς «τό πέρας ὧν πρός ἡμᾶς διαθηκῶν ἔθετο ὁ Θεός», ἀλλά καί ὡς τῆ φανέρωση τῶν ἀπόκρυφων βυθῶν τῆς θείας ἀκαταληψίας, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε ἡ κορωνίδα τῶν θείων χρησῶν μέσφ τῶν προφητῶν καί ἀποτέλεσε τήν ἐνυπόστατη ἐγγύηση τῆς πραγματώσεως τῶν θείων ἐπαγγελιῶν γιά τήν καταλλαγή τοῦ ἀνθρώπινου γένους μέ τό δημιουργό του⁵⁸¹. Θέλοντας, μάλιστα, νά ἐξηγήσει τόν τρόπο, ἀλλά καί νά ἐπισημάνει τά μέσα γιά τήν πραγμάτωση τῆς παραδοξης αὐτῆς σωτήριας ὑποσχέσεως, μέ σκοπό νά προβάλλει καί νά παρουσιάσει τῆ σπουδαιότητα τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου σ' αὐτήν, διερωτᾶται «πόθεν ἦξει, καί πῶς;», γιά νά ἀπαντήσῃ «ἐξ οὐρανοῦ τε, καί καθ' ἡμᾶς. Ἐξ οὐρανοῦ μέν, ἀσωμάτως, καθ' ἡμᾶς δέ, σχήματι, καί φύσει, καί εἶδει τῶ καθ' ἡμᾶς»⁵⁸². Στήν προσπάθειά του νά διαφωτίσει ἀκόμη περισσότερο τό γεγονός, ἐρωτᾶ πάλι: «τοῦτο δέ πῶς ἂν γένοιτο, μή σεσαρκωμένου Θεοῦ;», γιά νά ἀπαντήσῃ, ὅτι, ἐπειδή θά ἦταν ἀδύνατο γιά τόν ἄνθρωπο νά γνωρίσει τό Θεό, ἐάν ἐρχόταν στόν κόσμο «γυμνή τῇ θεότητι», ἐπρόκειτο νά ἐνωθεῖ μέ τήν ἀνθρώπινη φύση μέ μία ἔνωση ὑπερφυῆ καί ἀκατάληπτη, κατά τήν ὁποία ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ θά ἐλάμβανε τέλεια ἀνθρώπινη φύση «τῆς ἀμαρτίας δίχα», ἀπό τήν ἀγνή σάρκα τῆς ἁγίας Παρθένου⁵⁸³.

Ἀκολουθώντας, μέ τόν τρόπο αὐτό, πιστά τήν προγενέστερή του πατερική παράδοση ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, δέν ἐξετάζει αὐτόνομα τῆ Θεοτόκο, ἀλλά τῆ συνδέει ἄμεσα, ἀδιάρρηκτα καί ὀργανικά, σέ ὅλα τά στάδια τοῦ βίου της, μέ τόν κατά σάρκα Υἱό της Ἰησοῦ Χριστό, ἐφ' ὅσον ἡ ὑπαρξη καί ἡ διακονία της ἀφοροῦν κυρίως καί κατ' ἐξοχήν τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας μέ τήν ἐνανθρώπησή του. Γιά τό λόγο αὐτό καί στό ἐρώτημα τοῦ «ποῦ» καί τοῦ «πότε» τῆς πραγματώσεως τοῦ μυστηρίου ἀπαντᾶ χαρακτηριστικά τονίζοντας, ὅτι αὐτό θά ἐπιτελεστεῖ «ἐν τῷ παρθενικῷ χωρίῳ, καί πρός τῷ τέλει τῶν καιρῶν»⁵⁸⁴. Προσπαθώντας, μάλιστα, νά ὑπογραμμίσῃ ἀκόμη περισσότερο τῆ σημασία καί τήν ἀναγκαιότητα τῆς παρουσίας τῆς Θεομήτορος γιά τήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, ἀλλά καί νά τονίσῃ τόν ἀδιάρ-

579. «ὅσα τε καί οἷα περί αὐτῆς ὁ διά νόμου καί προφητῶν ἡμῖν λαλήσας Θεός, διά πάσης ὁμοῦ τῆς Γραφῆς ἀριθλῶς προαναπεφώνηκεν» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 Β. Βλ. Α. Robert, «La Sainte Vierge dans l'Ancien Testament», *Maria* 1 (1949), σ. 21-39 καί I. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθενοσ Θεοτόκοσ*, σ. 2-3 σημ. 1.

580. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 C. Βλ. συναφῶς καί *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 BC.

581. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 CD.

582. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 A.

583. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 AB.

584. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεοτόκοσ εἶναι συνδεδεμένη ἄρηκτα μέ τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ Υἱοῦ της, ἐπειδή «Maria ist nie autonomer Maßstab, sondern Gemessene, an der man Maß nehmen darf; sie ist nicht in Norm Christi, sonder gemäß der Norm Christi und so und darum normierend auch für uns» (W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, HdM I (1996)², σ. 314), καθώς «Die großen ökumenischen Konzilien sprechen von Maria in einem ausschließlich christologischen Umfeld» (K.-E. Borresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 632).

ρηκτο σύνδεσμό της μέ τόν μέλλοντα έντός τῆς μήτρας της νά ἐνανθρωπήσει Υἱό της Ἰησοῦ Χριστό, πραγματοποιεῖ ἀναδρομή στά γεγονότα πού συνέβησαν κατά τό χρονικό διάστημα ἀπό τήν πτώση ἕως καί τή στιγμή τῆς ἐκ Πνεύματος ἀγίου ἀσπόρου συλλήψεώς του στή μήτρα της. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ, αὐτή ἔλαβε χώρα, ὅταν ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὅχι μέ τή χρήση κάποιου ξένου ὡς πρὸς τήν ἀνθρώπινη φύση ὄργανου, ἀλλά μέ τήν ἄσπορο καί ὑπερφυῆ σύλληψη τοῦ ἀνάρχου Λόγου στή μήτρα της, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἡ Ἀειπάρθενος Μαρία κατέστη τό ἀνθρώπινο ὄργανο, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ ἄσαρκος Λόγος τοῦ Πατρὸς «ὄλην ὑμῶν τήν οὐσίαν ὑπερουσίως, καί κατ' οὐσίαν ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας ἀνέλαβεν»⁵⁸⁵. Κατά συνέπεια, ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἡ Παρθένος ἐντάχθηκε ὀργανικά στό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας εἶναι ἡ διακονία της στήν ἐνανθρώπιση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωση τῆς θείας μέ τήν ἀνθρώπινη φύση στή μήτρα της τήν κατέστησε, «ὡς τεκοῦσαν ἀσπόρως τόν ἑαυτῆς ποιητήν»⁵⁸⁶, Μητρόθεο⁵⁸⁷, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει ἐμφανεστερα καί τόν ἀκατάλυτο σύνδεσμό της μέ τόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό της, Ἰησοῦ Χριστό.

Ἔτσι, ὅπως διδάσκει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, γιά τήν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἐκλέχθηκε προαιωνίως ἀπό τόν Τριαδικό Θεό διά τοῦ Λόγου του⁵⁸⁸, πρᾶγμα πού σημαίνει, ὅτι ἤδη ἀπό τήν ἐκλογή της συνδέεται ὀργανικά μέ τό μέλλοντα νά ἐνανθρωπήσει, ὡς κατά σάρκα Υἱός της, ὁ ὁποῖος ἐπέλεξε μόνη αὐτήν ἀπό τίς γυναῖκες ὄλων τῶν γενεῶν καί ὄλων τῶν αἰώνων, προκειμένου νά τήν καταστήσει Μητέρα του⁵⁸⁹, ἐφ'

585. «Εδεῖτο τοιγαροῦν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, τῷ πατρώῳ προολισθήματι συντριβεῖσα, τοῦ διαπλάσαντος ἢ ἀνορθώσαντος· καί φωνῆ σιγῶσι μέγα πρὸς τόν Κτίστην ἐβόα “Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν;” Γεγονώτερον δέ διά τῶν προφητῶν ὀδύρτικῶς ἐποτηνιάτο· “Ποῦ εἰσι, λέγουσα, τά ἐλέη σου τά ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;” Τί οὖν “ὁ θελητής τοῦ ἐλέους;” Οὐχ ὑπερείδεν, οὐκ ἀνεβάλετο· οὐκ εἰς μακράν τά παραγγέλματα παρέτεινε. Ποῖα δέ ταῦτα; “Οὐ μὴ σέ ἀνώ, οὐδ’ οὐ μὴ σέ ἐγκαταλίπω.” ... Τοῦτο καί πρό τῆς ἀφράστου ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διά προφητῶν ἀριδίλως ὑπέσχετο. Ἐπεὶ οὖν οὕτω ταῦτα, καί ἤδη καιρός ἐκάλει πέρας ἐπιθεῖναι τῷ ἐπαγγέλματι· ὅρα τί ποιεῖ, ὁ τήν ἡμετέραν σωτηρίαν, τοῦ ἡμῶν φυράματος, πραγματευόμενος. Οὐ θύραθεν εἰσεκόμικεν ὄργανον· οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἀνεμόρφωσε σκευος· ἀλλ’ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ, καί τῆς αὐτῆς ὡς ἂν τις φαίη ζύμης ὑποσπᾶσας συρμάδα, τίμιον ἑαυτῷ, καί τῆς τοιαύτης ὄντως ὑπεραρρήτου συμπήξεως, ναόν ἐτεκτήνατο· ἐν ᾧ περ αὐτός ὁ πρῶτος καί μόνος Ἀρχιερεὺς τε καί Βασιλεὺς, οἰκονομικῶς τήν καθ’ ἡμᾶς ἱερουργήσας πρὸς τόν ἑαυτοῦ Πατέρα καταλλαγῆν, ὄλην ἡμῶν τήν οὐσίαν ὑπερουσίως, καί κατ’ οὐσίαν ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας ἀνέλαβεν» (*Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 CD-876 A). Πρβλ. καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν καί περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ*, 2, PG 127, 550 C.

586. *Κανὼν εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ τυφλοῦ*, 191, ᾠδὴ θ', 50-53, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 137. Βλ. καί Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 4, ἔκδ. C. Datema, *CCSG* 3 (1978), σ. 8.

587. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1064 C.

588. «τὴν καθαρὰν τε καί ὑπεράμωμον ταύτην Παρθένον τῆς ὄλης φύσεως ἐκλεξάμενος τό καθ’ ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ἐν αὐτῇ καινοποιήσας» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 816 A. Ὅπως παρατηρεῖ, ἐπίσης, ἄλλου: «Σέ μακαρίαν ἀληθῶς ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν ὁ Χριστὸς προεκλεχθεῖσαν μητέρα παρθένον ἄνανδρον ἀπέδειξεν», (*Κανὼν εἰς τοὺς ἀγίους Δέκα μάρτυρας*, ᾠδὴ η', ἔκδ. A. Cominis, *AHG* IV (1976), σ. 597) «ἐκ πασῶν γὰρ γενεῶν μόνη παρθένος ἀγία, σώματι καί πνεύματι γέγονεν» Γρηγορίου Θαυματουργοῦ (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, 1, PG 10, 1149 D. Βλ. A. Guillet, «Ἐκλογή», μτφ. Π. Φώσκολου, *ΛΒΘ*, στ. 339 καί Χρ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 323-324.

589. «Κύριε ... τὴν ἐκ πασῶν γενεῶν καί γυναικῶν προορισθεῖσαν, εἰς ἀγνήν ἄχραντον Μητέρα σου» *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ᾠδὴ δ', 4, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 58.

ὅσον εἶχε ἀποφασιστεῖ νά κυοφορηθεῖ ἀπό γυναίκα ἀγνή καί παρθένο⁵⁹⁰. Γιά τό λόγο αὐτό, ὅταν ἤλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου κι ἔπειτα ἀπό τή θαυματουργική λύση τῆς στειρώσεως τῶν γονέων της, ἡ Παρθένος συλλαμβάνεται σπερματικῶς καί γεννᾶται μέ φυσικό τρόπο ἀπό τή θεοπρομήτορα Ἄννα. Τό γεγονός μάλιστα τῆς θεραπείας τῆς στειρώσεως τῶν γονέων της, ὅπως θά ἐξηγηθεῖ στό ἐπόμενο κεφάλαιο, θεωρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, ὅτι ἀποτελεῖ ἔργο καί δωρεά τοῦ μέλλοντος κατὰ σάρκα Υἱοῦ της⁵⁹¹, ὑποδεικνύοντάς την μέ τόν τρόπο αὐτό ὡς μέλλουσα Μητέρα του καί ἤδη ἀπό τήν ἀρχή τοῦ ἐπίγειου βίου της «ἀνωτέραν πάσης κτίσεως»⁵⁹². Ἔτσι, ὅταν ἀναφέρεται στά παράδοξα γεγονότα πρό τῆς συλλήψεώς της, λόγω τῆς στειρότητας τῶν γονέων της, ἀλλά καί τῆς γεννήσεώς της, παρά τήν πρός τοῦτο περασμένη ἡλικία τους, τονίζει ἐμφαντικά, ὅτι ὅλα αὐτά συνέβησαν κατὰ τρόπο θαυματουργικό, προκειμένου νά διακονηθεῖ τό μυστήριό τῆς θείας Οἰκονομίας καί νά διατρανωθεῖ ἡ σπουδαιότητα τῆς δι' αὐτῆς φιλόανθρωπης σαρκώσεως τοῦ Λόγου⁵⁹³. Γι' αὐτό καί παρ' ὅλο πού ἡ χαρά εἶναι ἀνείπωτη γιά τή γέννηση τῆς Παρθένου, αὐτή γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη, διότι τό γεγονός αὐτό σηματοδοτεῖ οὐσιαστικά τή βεβαιότητα γιά τή θεία ἐνανθρώπηση καί τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου⁵⁹⁴.

Ἡ εἴσοδος καί ἡ παραμονή τῆς Παρθένου στό Ναό ὑπῆρξαν, ἐπίσης, στάδιο πνευματικῆς προετοιμασίας γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως⁵⁹⁵, συν-

590. «Παρθένου καθαρᾶς καί ἀνεπάφου διακονουμένης τῷ μυστηρίῳ πρότερον, εἶτα κυοφορούσης τόν ὑπερούσιον» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C. Πρβλ. καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδική ἐπιστολή πρός Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3161 B.

591. «Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός, ὁ τήν μητέρα μου νῦν τῇ Ἄννῃ δούς καρπὸν ὄντως εὐκλεῆ» *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή β', 1, 25-28, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147. Σέ ἄλλο σημεῖο πάλι τονίζει ὁ Χριστός, ὅτι «καί νῦν τῆς στειρίας ἐγὼ Ἄννης τὴν μήτραν γόνιμον ἐκτελῶ» *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή β', 2, 34-35, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147. Βλ. ἐπίσης *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 A. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 C. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C. Πρβλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Αἰεπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 364 A. Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν ἐκ στειρωτικῶν λαγόνων ἀνθήσασαν σωτήριον ἀνθρώποις γονίην, τὴν ἀειπάρθενον τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 1 B, ἀλλά καί X. Leon-Dufour, «Στειρότητα», μτφ. Ἀ. Ἀγγελοπούλου, *ΛΒΘ*, στ. 914.

592. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή γ', 4-5, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 58.

593. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, τό διακηρύσσει ὡς ἐξῆς: «ἐγεννήθη γάρ σήμερον ἡμῖν νεάνις, ἐξ ἧς ἡ σωτηρία, καί δι' ἧς ἡ παγκόσμιος λύτρωσις Χριστός Ἰησοῦς ὁ Θεός, ὁ ὢν, καί ὃς ἦν, καί ὁ ἐρχόμενος, καί μένων εἰς τοὺς αἰῶνας» *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 AB.

594. Καί τοῦτο, διότι «Παρθένος γάρ ἄρτι γεννᾶται καί τιθηνεῖται καί πλάττεται, καί τῷ Θεῷ τῷ παμβασιλεῖ τῶν αἰώνων ἐτοιμάζεται μήτηρ» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 B. 809 C. 812 C.-813 AB καί *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή ζ', 3, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 61. Ἡ χαρά γιά τὴν ἑορτὴ τῆς γεννήσεως τῆς Παρθένου παρατηρεῖ σέ ἄλλο σημεῖο ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἶναι μεγάλη, ἐφ' ὅσον εἶναι βέβαιη πλέον ἡ σωτηρία περὶ τὸν ἄνθρωπο ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, ὥστε νά τονίζει: «τόδε ἐστιν ἡ παρούσα πανήγυρις, προοίμιον ἔχουσα τῆς Θεοτόκου τὴν γέννησιν· συμπέρασμα δέ, τῆς τοῦ Λόγου πρός σάρκα συμπήξεως τὴν ἀπόταξιν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 A. Πρβλ. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τὴν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 23. Θέλοντας, τέλος, νά ἐκφράσει καί τό στενότερο δεσμό τοῦ Υἱοῦ μέ τὴ Μητέρα του κατὰ τὴ γέννησή της, ὑμνολογεῖ «σέ ἀνωτέραν πάσης κτίσεως, Θεοτόκε, δεικνύων, ἄχραντε, ὁ Υἱός σου· τὴν ἐξ Ἄννης μεγαλύνει σου γέννησιν, καί πάντας εὐφραίνει σήμερον» *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή γ', 3, PG 97, 1320 B.

595. Γι' αὐτό καί ὅπως τονίζει «ἀγίαν τῶν ἀγίων ὑπάρχουσαν οἱ σὺ φρονές σου πατέρες, ἄχραντε, ἀνέθεντό σε

δέοντάς την άμεσα και αδιάσπαστα έντός του σχεδίου τής θείας Οικονομίας μέ τόν κατά σάρκα Υίο της. Τόν ίδιο σκοπό έξυπηρέτησε και ή μνηστεία της μέ τόν Ίωσήφ, τό φύλακα και προστάτη του μυστηρίου, αλλά κυρίως ή συγκατάθεσή της στην άσπορο σύλληψη του Θεού Λόγου στή μήτρα της κατά τόν ευαγγελισμό, ή όποία είχε ως αποτέλεσμα νά φανερωθεί τό άποκεκρυμμένο πρό των αιώνων μυστήριο τής Οικονομίας του Θεού⁵⁹⁶ μέ τή σάρκωση του Λόγου του⁵⁹⁷. Έτσι, μέ τήν έν ύπακοή και ταπεινώσει συγκατάθεσή της, ό Θεός ένώνεται αδιάσπαστα, πλέον, μέ τήν ανθρωπότητα στή μήτρα της⁵⁹⁸, πράγμα πού σημαίνει, ότι ή άσπορος σύλληψη του Λόγου, ή ένοίκηση και ή παραμονή του έντός της είχαν ως αποτέλεσμα, έπειδή ό σαρκούμενος κατέστη παράλληλα Υιός και Σωτήρας της⁵⁹⁹, νά συνδεθεί κι εκείνη, ως άληθής Μητέρα του, στενότερα μαζί του και νά πληρωθεί όλόκληρη αιώνιας και μοναδικής εύλογίας και χάριτος, έφ' όσον τό παρθενικό της σώμα κατέστη σώμα του ένανθρωπήσαντος Λόγου του Θεού⁶⁰⁰.

έν οίκω Κυρίου, άνατραφήναι σεμνώς, και εις μητέρα έτοιμασθηναι αυτώ» *Κανών εις τό Γενέσιον*, ώδή στ', 2, PG 97, 1324 B. Άλλου παρατηρεί επίσης ότι «Άνατραφείσα εις τά Άγια των άγιων, Παρθένε άχραντε Θεοτόκε, ανώτερα έδειχθης τής κτίσεως, ή τόν Κτίστην σαρκί κήσασα» *Κανών εις τό Γενέσιον*, ώδή γ', 4, PG 97, 1320 B. Πρβλ. *Κανών άναστάσιμος*, 327, ώδή θ', 63-64, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Είρμολόγιον*, σ. 229. *Κανών εις τήν ύπαπαντήν του Κυρίου*, ώδή ε', 6, 470-476, έκδ. Ε. Tomadakis, *AHG II* (1974), σ. 20. *Εις τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 863 C-864 A και 880 A. *Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073C-1076 A. Βλ. επίσης Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, *Έγκώμιον εις τήν άγιαν Θεοτόκον. έτε προσηνέχθη έν τω ναώ τριετίζουσα, υπό των αυτης γονέων*, Δ', 1, PG 98, 309 C. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εις τά Εισόδια τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, ΣΤ', PG 100, 1421 C καθώς και P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 524 έξ.

596. Κολ. 1, 26 και *Εις τόν Ευαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B. Βλ. και K. Rahner, *Die Unbefleckte Empfängnis*, σ. 225.

597. Στο σημείο αυτό ό άγ. Άνδρέας άπηχεί πιθανότατα τό «Μ. Βασίλειο»:

Μετά τήν άσπορο σύλληψη,

«**Θεός επί γής**, Θεός έξ ουρανού,

Θεός έν ανθρώποις,

Θεός έν γαστρί Παρθένου φερόμενος,

ό πανταχού μή χωρούμενος»

Εις τόν Ευαγγελισμόν, Ε', PG 97, 884 A.

«**Θεός επί γής**,

Θεός έν ανθρώποις,...

διά σώματος ήμέρωσ και προσηνώς

τοίς όμογενέσι διαλεγόμενος.

Θεός έν σαρκί»

Εις τήν άγιαν του Χριστου Γέννησιν(άμφ.), 2,

PG 31, 1460 BC. *ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 226-227.

598. Π' αυτό και τό «χαίρε, κεχαριτωμένη, ό Κύριος μετά σου» του άρχαγγέλου Γαβριήλ προς αυτήν σημαίνει, ότι «ό πρό σου, μετά σου σήμερα, και μετ' όλίγον, έκ σου· τό μέν αϊδίως, τό δέ χρονικώς», αλλά και «αυτόν παρείναι τόν βασιλέα προδήλως μηνύει, όλον έν αυτη σωματούμενον, και τής οικείας δόξης ούκ έξιστάμενον» *Εις τόν Ευαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 C και Σωφρονίου Ίεροσολύμων, *Εις τόν Ευαγγελισμόν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, 17, PG 87/3, 3236 D. Έπ' αυτού βλ. και J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 14 έξ. Δ. Τσελεγγίδη, «Η Θεοτόκος κατά τήν ύμνογραφία των Θεομητορικων έορτών», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 24. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 239.

599. «Ό Κύριος μετά σου' ... και σου τής Παρθένου Υιός, και πάντων Σωτήρ» *Εις τόν Ευαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 905 A. *Εις τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 B. Πρβλ. Λουκ. 1, 35 και 46 και *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A-C. Επίσης βλ. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 615 έξ.

600. Π' αυτό και όπως παρατηρεί, «Εύλόγησε γάρ σε ό Θεός τό αυτού σκήνωμα, ότε τόν υπερπλήρη τής πατρικής δόξης άνθρωπον Χριστόν Ίησοϋν, τόν αυτόν και Θεόν, έν τελειότητι των έξ ών και έν αίς συνέστηκε φύσεων, άπεριλήπτως έκυοφόρησας» (*Εις τόν Ευαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 B και 897 A. *Εις τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 929 B και

Ἡ σύλληψη καὶ ἡ κυφορία τοῦ Λόγου ἀπὸ τὴν Παρθένο συνεπῶς εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα «ὁ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων Υἱός» νὰ παραμείνει μαζί της ἀδιάσπαστα συνδεδεμένος, δηλαδή, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, «αὐτὸς ἐστὶ μετὰ σου, καὶ ἐν σοί»⁶⁰¹, γι' αὐτὸ καὶ ἡ διακονία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως συνιστᾷ τὸ ὑψιστὸ σημεῖο τῆς προσφορᾶς τῆς στήν κορυφή τῆς σωτήριας Οἰκονομίας, καθὼς, «ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία» ἀποτελεῖ τὸ πάσης θεολογίας ἐκφανέστατο μυστήριον, τὸ ὁποῖο κατ' οἰκονομία ἄρρητη, «ἐν τῷ παρθενικῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ καινοπρεπῶς διεπλάττετο»⁶⁰². Συγχρόνως, ὅμως, ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἀδιάσπαστου συνδέσμου μεταξύ τους, ἐφ' ὅσον ἡ Θεοτόκος κατέστη τὸ θεόδεκτο χωρίον, τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων⁶⁰³, θείας καὶ ἀνθρώπινης, κυφορώντας τὸ Θεάνθρωπο Χριστό, «τόν ἐκ Πατρὸς πρό αἰῶνος γεννηθέντα καὶ ἐκ μητρὸς ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθέντα»⁶⁰⁴. Ἔτσι, ἡ σχέση τῆς Θεομήτορος μὲ τὸν κατὰ σάρκα Υἱὸ τῆς ἀποτελεῖ πλέον, ἐκτός ἀπὸ σχέση Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, καὶ φυσικὴ σχέση Μητέρας καὶ Τέκνου, χωρὶς βέβαια δι' αὐτοῦ νὰ αἴρεται ἡ ἄπειρη ὄντολογικὴ διαφορὰ μεταξύ τους. Τὸ γεγονός τοῦτο τονίζεται ἰδιαίτερα⁶⁰⁵ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης μὲ τὴν ὑπογράμμιση τῆς διπλῆς ιδιότητος τῆς Θεοτόκου ὡς μητέρας

Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1056 B) ὥστε νὰ εἶναι δικαιολογημένη ἡ γνώμη τοῦ C. Scouteris («Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 365), ὅτι ὑπάρχει «an inner connection between the angel's 'Hail' and the Theotokos 'shall call me blessed'». Καὶ τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἀειπαρθένος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 197) ἡ «ἴδια ἡ γέννηση δημιουργεῖ μία ἐσωτερικὴ πνευματικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ μητέρα καὶ στοῦ παιδί».

601. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 905 B. Γι' αὐτὸ καὶ παρατηρεῖται ὀρθότατα ἀπὸ τὸν D. Denny (*The Annunciation from the Right from Early Christian Times to the Sixteenth Century*, New York 1977, σ. 5), ὅτι «Since definition of Mary's role in the Christian scheme was principally dependent on understanding of the mystery of the Incarnation, attitudes toward the Annunciation to Mary by the angel Gabriel naturally developed in accord with Mary's increasing importance for the Incarnation». Βλ. συναφῶς καὶ τίς παρατηρήσεις τῶν K. Ware, *Mary Theotokos in the Orthodox Tradition*, Wallington 1997, σ. 14. N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 375 καὶ M. Gössmann, *Die Verkündigung an Maria im dogmatischen Verständnis des Mittelalters*, München 1957, σ. 17 ἐξ.

602. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, IΓ', PG 97, 1072 C. Ὅπως παρατηρεῖ προσφυσῶς ὁ C. Scouteris («Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 376) γιὰ τὴν Παρθένο Μαρία, «The Mystery of the Incarnation was for her the mystery of her personal existence also». Βλ. καὶ F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. VI. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 150.

603. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν αὐτολεξεῖ τὸν Πρόκλο Κων/πόλεως:

«Τὸ θεόδεκτον χωρίον	«ὁ λογικὸς τοῦ δευτέρου Ἀδάμ παράδεισος·
τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων	τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων...
τὴν ἀπλανῆ πρὸς οὐρανὸν γέφυραν	ἢ παρθένος, καὶ οὐρανός ,
τὴν ἔνδοξον Θεοτόκον	ἢ μόνη Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γέφυρα »
οἱ πιστοὶ μεγαλύνομεν»	Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν,
Κανὼν Ἀναστάσιμος, 241,	A', 1, PG 65, 681 AB.

ὦδὴ θ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 171.

604. *Κανὼν*, 329, ὦδὴ η', 30-31, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 229.

605. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ πιθανῶς τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι ἡ Μαρία εἶναι ἡ δούλη ποῦ ἐγίνε στὴ συνέχεια μητέρα τοῦ Θεοῦ Λόγου, θέλοντας νὰ υπογραμμίσαι ἀφ' ἐνός μὲν τὴ φυσικὴ σχέση τῆς Παρθένου μὲ τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν οὐσιαστικὴν διαφορὰ μὲ τὸ Δημιουργὸ τῆς (*Πρὸς Νεστόριον, ἡνίκα κατήλθον οἱ ἐπτὰ πρὸς τὴν ἁγίαν Μαρίαν*, 4, PG 77, 992 C). Βλ. ἐπίσης τίς παρατηρήσεις τοῦ Χρ. Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 112-114.

καί δούλης. Ἡ Παρθένος Μαρία, δηλαδή, ἐν σχέσει πρὸς τὸν Υἱό της εἶναι παράλληλα «παρθένος καὶ μήτηρ καὶ παστὰς καὶ δούλη»⁶⁰⁶, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ὑμνεῖ ὡς ἐξῆς: «χαῖρε, ἡ μήτηρ καὶ δούλη Χριστοῦ ἄφθορε»⁶⁰⁷. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τεκμηριώνει τὴν ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, ὅτι ὁ ἐνανθρωπήσας ἐξ αὐτῆς Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς Θεάνθρωπος εἶναι σέ σχέση μὲ τὴ Μητέρα του παράλληλα Θεὸς δημιουργὸς καὶ κατὰ σάρκα Υἱὸς της⁶⁰⁸, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἀειπαρθένος Θεοτόκος, ἐπειδὴ γέννησε ἀφθόρως, ἀλλὰ πραγματικῶς, τὸν σαρκωθέντα Λόγο τοῦ Θεοῦ, κατέστη Θεογεννήτρια⁶⁰⁹ καὶ Μητρόθεος⁶¹⁰. Ἡ θεομητρότητά της ὅμως αὐτῆ, ἂν καὶ τὴν ὑπερτίμησε ὡς ἄνθρωπο, καθιστώντας τὴν «ἄνωτέραν τῶν κτισμάτων» καὶ «ἐπὶ γῆς οὐρανόν»⁶¹¹, δὲν τὴν ἐξομοίωσε μὲ τὸν Υἱό της,

606. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή η' , 4, 250-251, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 155.

Ἔτσι παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ τὴ σταυρωσὴ του «ἡ ἀμνάς σου καὶ δούλη καὶ παρθένος, πρὸς τὸ πάθος ὀρμώντά σε ὀρῶσα, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν προθέμενον» *Τριῶδιον Κυριακῆς Βαΐων*, ῥδή η' , 8, PG 97, 1401 C καὶ *Κανὼν εἰς τὸν ἄγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), II, ῥδή η' , 6, 242, ἔκδ. Α. Δελέογλου – Α. Ζερβουδάκη, *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 135. Βλ. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 489 B καὶ 497 D. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α' , 1, PG 65, 681 A: «Μαρία ἡ δούλη καὶ μήτηρ, ἡ παρθένος, καὶ οὐρανός, ἡ μόνη Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γέφυρα» καὶ Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ΣΤ' , PG 93, 1473 D.

607. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅταν συνέθετε τὸν παρόντα κανόνα, πρέπει νὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενο τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας:

«χαῖρε, ἡ μήτηρ καὶ δούλη Χριστοῦ ἄφθορε»

Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν,

ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 283

«Χαίροις, Παρθένε Μαρία,

μήτηρ καὶ δούλη»

Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον,
11, PG, 77, 1032 C.

Περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας ὡς δούλης Κυρίου γίνεται καὶ ἄλλου ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης (βλ. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε' , PG 97, 912 B: «Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου· πρὸς ὑπακοὴν εὐπειθῆς, πρὸς δουλείαν εὐτρυνῆς, πρὸς ὑποδοχὴν ἐτοιμῆς»), ὅπου, ὅμως, ἡ ἔννοια τῆς δουλείας εἶναι διαφορετικὴ, ἐφ' ὅσον δηλώνει τὴν ἐν ἐλευθερίᾳ ὑπακοὴ καὶ συγκατάθεσὴ τῆς στήν πραγμάτωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας. Βλ. συναφῶς καὶ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν*, Ε' , 3, PG 65, 720 B. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπὶ τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 8, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 578. M. Thurian, *Maria*, σ. 65 ἐξ. M. X. Bertola, «Antropologia», *NDM*, σ. 98 ἐξ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 81 ἐξ. καὶ Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορὰ πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 228-229.

608. «Θεοχαρίτωτε ναέ, καὶ τοῦ μάννα κιβωτέ, τὸν κτίστην καὶ υἱὸν σου ἰκέτευε, δέσποινα, ὑπὲρ τῆς ποιμνῆς σου» *Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν*, ῥδή γ' , ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG II* (1974), σ. 14. Γὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ διερωτᾶται ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39,5, PG 85, 448 B): «Τί οὖν ἐπὶ σοῦ διαπράξομαι; γαλακτοτροφῆσω, ἢ θεολογήσω; Ὡς μήτηρ θεραπεύσω, ἢ ὡς δούλη προσκυνήσω; Ὡς υἱὸν περιπτύξομαι, ἢ ὡς Θεῶ προσεῦξομαι;».

609. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ' , PG 97, 1108 A.

610. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ' , PG 97, 1064 C. Βλ. Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα καὶ Ἄνναν*, 8, ἔκδ. C. Datema, *CCSG* 3 (1978), σ. 67 καὶ Ἰρηγορίου Νύσσης (ἀμφ.), *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀνααιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1137 AB (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 265).

611. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, 333, ῥδή θ' , ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 232. Ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4,14, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 201 (PG 94, 1161 A), ἡ Ἀειπαρθένος Μαρία «ὄντως κυρίως καὶ ἀληθῶς θεοτόκος καὶ κυρία, καὶ πάντων κτισμάτων δεσπόζουσα, δούλη καὶ μήτηρ τοῦ δημιουργοῦ χρηματίσασα».

ἀλλά, ἂν καὶ δούλη, τὴν ἀνέδειξε «βασίλισσα πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως» καὶ «χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνώτερα ὑπάρχουσα»⁶¹². Τὴν ἀνέδειξε, δηλαδή, τὸ μοναδικό κατὰ χάριν θεωθέντα ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς κυοφορίας τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου στή μήτρα τῆς, κατέχει «μετὰ Θεόν ... τὰ δευτερεῖα τῆς Τριάδος»⁶¹³ στήν πυραμίδα τῆς ἀγιότητος τῆς Ἐκκλησίας ὡς κατὰ χάριν Παναγία· μιᾶς κατὰ χάριν ἀγιότητος πού καὶ αὐτὴ εἶναι δωρεὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ τῆς πρὸς τὴ Μητέρα του, ὡς ἐπιβράβευση τῆς καθόλου ἐν ὑπακοῇ διακονίας τῆς στό μυστήριον τῆς φρικτῆς κατὰ σάρκα Οἰκονομίας του, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιβεβαίωση τοῦ μεταξύ τους ἀκατάλυτου δεσμοῦ.

Ἔτσι ἡ Θεοτόκος μὲ τὴ συναντίληψη τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ στή διακονία γιὰ τὴν κορύφωση τοῦ σωτηριώδους θείου σχεδίου γίνεται φύλακας καὶ προστάτης τοῦ Υἱοῦ τῆς, γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς γεννήσεώς του ἡ «Παρθένος καθέζεται τὰ Χερουβίμ μιμουμένη, βαστάζουσα ἐν κόλποις, Θεόν Λόγον σαρκωθέντα»⁶¹⁴, ἐνῶ ἔπειτα ἀπὸ σαρᾶντα ἡμέρες προσέρχεται στό Ναό καὶ παραδίδει, σύμφωνα μὲ τὸ Μωσαϊκὸ Νόμο, τὸν πρωτότοκο καὶ μονογενῆ Υἱό τῆς στόν πρεσβύτερο Συμεῶν⁶¹⁵. Προσπαθώντας νὰ τονίσει τὴ σπουδαιότητα τῆς παρουσίας τῆς Θεομήτορος ὡς ἀψευδοῦς μάρτυρος τῆς πραγματικότητας τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου καὶ διακόνου τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, παρατηρεῖ, ὅτι αὐτὴ «τῷ πρεσβύτῃ ἐβόα»· «δέχου, ὦ πρεσβύτα ἀξιοθαύμαστε, τὸν τοῦ νόμου Θεόν», «δέχου, ἱερώτατε, τὸν τοῦ νόμου κύριον καὶ τὸ φῶς τῆς χάριτος καὶ σκίρτα, προφήτα· ἰδοὺ γὰρ εἶδες σήμερον τὸν Χριστὸν ὀραθέντα σαρκί»⁶¹⁶, ἐκπληροῦσα μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ «τό γράμμα, ἵνα ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα καὶ λάμψῃ τὸ φῶς»⁶¹⁷.

612. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 A. Ἐπειδὴ ἡ ἀνωτερότητα τῆς Θεοτόκου σὲ σχέση μὲ τὴν ὑπόλοιπη δημιουργία δὲν ἔχει ὄντολογικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ κατὰ χάριν δωρεὰ τοῦ Υἱοῦ τῆς, γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ σὲ ὁποιοδήποτε πρόνομο, τὸ ὁποῖο θὰ δικαιολογοῦσε ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου θεμελίωση διδασκαλίας περὶ ἀσπίλου συλλήψεως, ὅπως νομίζει ὁ X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 919.

613. *Κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, Προσόμοιον*, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107. Πρβλ. καὶ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 25, PG 87/3, 3248 A. Μάλιστα ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης, (*Εξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 47, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 396) τονίζει ὅτι ἡ Ἄειπαρθένος εἶναι «θεὸς ἡδη κατὰ χάριν καὶ μήτηρ Θεοῦ».

614. *Ἰδιόμελον εἰς τὸ Χριστοῦ Γενέσιον*, PG 97, 1433 C.

615. «ἐμφανίζουσα τῷ κόσμῳ τὸν τοῦ κόσμου πάροχον, καὶ τοῦ νόμου ποιητὴν», πού εἶναι «ὁ πρό αἰώνων Θεός» *Ἰδιόμελον εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν*, PG 97, 1436 A καθὼς καὶ *Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν*, ᾠδὴ α', ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* II (1974), σ. 3-4. Βλ. ἐπίσης Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 448. Τὴν προσαγωγή στό ἱερό θεωρεῖ ὡς στοιχεῖο τῆς θείας μητρότητος ὁ M.-D. Philippe, «Le mystere de la Maternite», *Maria* 6 (1961), σ. 391-392. Ἀκόμη βλ. B. Amata, «La Vergine Maria "Buona Pastora" nella catechesi dei Padri della Chiesa», ἐν S. Felici (a cura di), *La Mariologia nella catechesi dei padri (Età postnicena)*, σ. 220. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 473. B. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 81 ἔξ καὶ Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Ἄειπαρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾶ πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 230.

616. *Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν*, ᾠδὴ ζ', ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* II (1974), σ. 29. Βλ. ἐπίσης Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ΣΤ', PG 93, 1472 CD καὶ A. Feuillet, «La Vierge Marie dans le Nouveau Testament», *Maria* 6 (1961), σ. 42.

617. *Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν*, ᾠδὴ β', ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* II (1974), σ. 10. Βλ. καὶ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα καὶ Ἄνναν*, 8, ἔκδ. C. Datema, *CCSG* 3 (1978), σ. 61 ἔξ.

Ὁ Θεάνθρωπος ὡς βρέφος, συνεπῶς, δέν προσάγεται μόνο τυπικῶς στό Ναό ἀπό τήν Ἀειπάρθενο, προκειμένου νά ἐκπληρωθεῖ μία νομική ὑποχρέωση, ἀλλά φανερόνεται καί μαρτυρεῖται ἀπό τήν ἴδια στόν κόσμον ὡς ὁ ἑνανθρωπήσας Θεός, ὑποδεικνύοντας καί στήν περίπτωση αὐτή τή σπουδαιότητα τῆς διακονίας τῆς στό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας. Γιά τό λόγο αὐτό καί εὐλογεῖται ἀπό τό Συμεών ὡς ἡ κατά σάρκα Μητέρα τοῦ Λόγου καί, παράλληλα, προετοιμάζεται γιά νά ἀντιμετωπίσει τόν πόνο, τόν ὁποῖο θά δοκιμάσει ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους του⁶¹⁸.

Ἀλλά καί στά γεγονότα μετὰ τήν Ὑπαπαντή ἡ Θεοτόκος κατανοεῖται ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης μόνο σέ ἄρρηκτη σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ τῆς καί σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τή διακονία τῆς στήν πραγμάτωση τῆς σωτήριας Οἰκονομίας, καθὼς ὑφίσταται κι αὐτή μαζί του «τάς διώξεις, τήν ἐπ' Αἴγυπτον φυγαδεῖαν, τήν ἐξ Αἰγύπτου παλινοδίαν, τάς περιφοράς, τάς ἐν γῆ διατριβάς, τά πρό τοῦ σταυροῦ ὄνειδη, τάς ἐπί τῷ σταυρῷ ἀνίας, τά μετὰ τόν σταυρόν δείγματα»⁶¹⁹. Ὅμως καί μετὰ τήν ἔσχατη φάση τῆς κορυφώσεως τοῦ περί τόν ἄνθρωπο σωτηριώδους οικονομικοῦ μυστηρίου μέ τό πάθος καί τή ἀνάσταση τοῦ Υἱοῦ τῆς, ἐκείνη συνέχισε νά διακονεῖ τό μυστήριον τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας⁶²⁰, διότι, ὅπως θά φανεῖ στήν οἰκεία παράγραφο, πολιτεύθηκε κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά προκαλεῖ θαυμασμό καί νά ἀποβαίνει παράδειγμα πρὸς μίμηση γιά τά ὑπόλοιπα μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος ὁ θαυμαστός τῆς βίος⁶²¹. Ὅπως ὑπογραμίζει μάλιστα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, τά γεγονότα τοῦ βίου τῆς ἀδυνατεῖ νά κατανοήσῃ ὁ κόσμος, ἐπειδή κατά τόν Τωβίτ⁶²² αποτελοῦν, λόγῳ τῆς παραδοξότητος καί τοῦ θαυμαστοῦ τους χαρακτήρα, «τοῦ βασιλέως

618. Τοῦτο συνέβη, καθὼς ὁ πρεσβύτερος μέ τό χρησμό «τά τοῦ πάθους σύμβολα τοῦ ἐξ αὐτῆς προηγόρευσε» *Ἰδιόμελον εἰς τήν Ὑπαπαντήν*, PG 97, 1436 B. Πρβλ. ἐπίσης Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', 1, PG 65, 737 C καί Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τήν ἑορτήν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 450-451 καί K. B. Σκουτέρη, «Μαρία ἡ Θεοτόκος», ΠΒΑ 6 (1991), σ. 34. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ M.-D. Philippe («La mystère de la Maternité», *Maria* 6 (1961), σ. 393-395) ἐντοπίζει ὀρθῶς στό γεγονός τῆς Ὑπαπαντῆς σημεῖα ἀποδείξεως τῆς θείας μητρότητός τῆς. Βλ. ἀκόμη τίς σημαντικές παρατηρήσεις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 25-26.

619. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1076 AB. Γιά τόν κατά τή σταύρωση τοῦ Χριστοῦ θρήνο τῆς Θεοτόκου βλ. *Κανὼν τῶν Μυροφόρων*, ᾠδή ε', 5, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 52. Ἐπίσης M.-D. Philippe, «La mystère de la Maternité», *Maria* 6 (1961), σ. 400-404. M. Thurian, *Maria*, σ. 113-137.

620. Ἡ Θεοτόκος ἀποτελεῖ γιά τήν Ἐκκλησία «τό παρ' αὐτῆς πᾶν ὅ,τι κάλλιστον καί τερπνότετον» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IG', PG 97, 1080 C. Εἶναι «ἡ μυστική καί θεοφύτευτος ἄμπελος· ἡ ἐν τοῖς κλήτεσι τῆς Ἐκκλησίας εὐκληματοῦσα, καί τόν πέπειρον βότρυν ἡμῖν τῆς ἀφθαρσίας ἐκ μητρὸς κυπρίζουσα» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 BC καί 872 B. Πρβλ. καί N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 620-622. M. Thurian, *Maria*, σ. 205. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 207.

621. «τά κατ' ἐκεῖνον αὐτῆ τόν βίον πεπραγμένα καί πεφρασμένα, τόν ἀκηλίδωτόν τε καί ἄχραντον, καί πάσης ἀπείρωσ ὑπερπλήρη καθαρωτάτης ἀγνότητος» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1076 B. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 175. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1097 B. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 BC. Ἔτσι «τιμῆν τε καί φόβον εἶχεν παρά πάντας ἀνθρώπους, καί δόξαν οὐ μόνον παρά πιστῶν, ἀλλά καί παρά Ἰουδαίων» Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 212 A.

622. Τωβ. 12, 7.

μυστήριον»⁶²³, δηλαδή, άκατανόητο θεϊό μυστήριο, τονίζοντας μέ τόν τρόπο αυτό εϋθέως, ότι όλα συνιστοϋν δωρεά τοϋ εις τούς οϋρανούς πλέον εύρισκόμενου Υίου της Ίησοϋ Χριστοϋ, ό όποιος νοηματοδοτεί τήν ύπαρξη τής κατά σάρκα Μητέρας του καί άποτελεί τό άδιαμφισβήτητο έχέγγυο «τής πρός τό Θεϊον έγγύτητός» της⁶²⁴.

Έπειδή όμως για τόν Ίεροσολυμίτη ιεράρχη ή Θεοτόκος δέν νοείται σέ κανένα από τά γεγονότα ή τίς φάσεις τοϋ βίου της ανεξάρτητα από τόν Υίο καί Θεό της, πρίν αναφερθεί στό τελευταίο θαυμαστό γεγονός τής ζωής της, πού είναι ή κοίμηση καί ή μετάστασή της, θεωρεί, για τήν κατανόησή του, έπιβεβλημένη τήν άμεση σύνδεσή του μέ τό πρόσωπο καί τό σωτηριώδες έργο τοϋ Υίου της, προκειμένου νά «δείξει ... οϋτω μή μόνον Μητέρα κατά φύσιν οϋσαν αυτοϋ, αλλά καί τήν έξ αυτής οικονομίαν πιστώσεται»⁶²⁵. Μέ τόν τρόπο αυτό προβάλλει ως άπαραίτητη προϋπόθεση για τήν κατανόηση τών περί τό τέλος της μυστηρίων καί λοιπών θαυμαστών γεγονότων τήν έκ τών προτέρων αναφορά καί σύνδεσή τους μέ τόν Υίο της, ό όποιος, άλλωστε, είναι ή αίτία τους. Αυτό τό πράττει, διότι χωρίς τήν επέμβασή του ή θαυμαστή κοίμηση καί μετάστασή της, τό άποκορύφωμα τοϋ επί γής βίου της, θά ήταν άδύνατη, αλλά καί θά παρέμενε, όπως καί τά λοιπά γεγονότα, φαινόμενο άκατανόητο για τόν άνθρωπο, έπειδή άκριβώς όλ' αυτά ως μυστήρια άποτελοϋν έργο του, ως άποτέλεσμα τοϋ άδιάρηκτου δεσμοϋ του μέ τήν άληθή κατά σάρκα Μητέρα του⁶²⁶.

623. *Εις τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1076 B.

624. «καί τό μέχρι μέτρου τοϋ καθ' ήμάς προελθειν τήν οϋτω τεθαυμασμένην, καί τό κοινόν άποτίσαι χρέος, τής φύσεως Ίδιον. τό δέ μή οϋτως έχειν αυτή δι' όλου τά καθ' όν έβίου τρόπον ώσπερ καί έφ' ήμών ιδιώματα, οικειον τής πρός τό Θεϊον έγγύτητος» (*Εις τήν Κοίμησην*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D-1093 A). Βλ. καί J. Kalogirou, «Marienlehre und verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 2.

625. *Εις τήν Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1081 B. Για τό λόγο αυτό καί όπως τονίζει στην πρώτη του όμιλία εις τήν *Κοίμησην*, «εί μέλλοιμεν τών κατά τήν ύπερφυά μετάστασιν μυστηρίων έφάπτεσθαι, ανάγκη μικρόν αυτοϋ που τόν λόγον αναγαγειν, επί τόν πάντων ήμών Δεσπότην καί Κύριον καί Θεόν Ίησοϋν Χριστόν, ειθ' οϋτως δι' ακολουθου τάξεως συναναζεϋξαι πρός τό προκειμενον» (*Εις τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1048 C). Άλλοϋ επίσης τονίζει ή ίδια ή Θεοτόκος, λόγω τών σωτηριωδών άποτελεσμάτων τοϋ πάθους τοϋ Υίου της, ότι «τῆ μέν ψυχῆ μεγαλύνω τόν Κύριον, καί αγαλλιώμαι τῷ πνεύματι, τῷ σώματι δέ μεταλλάττομαι καί μορφοϋμαι τήν έν χάριτι θέωσιν, ... ήν άπορρήτως τῆ μητέρα τῆ έμή σαρκωθεις ό ύπέρθεος, έπεδείξατο, ήνίκα δηλαδή τό ανθρώπινον έν έαυτῷ θεοϋμενον άνέπλαττε, καί ήν ήμίν κατά μέθεξιν Πνεύματος έχαρίσατο, τών από γής χωρίων εις τούς οϋρανούς ανιών μετά σώματος, οϋς οϋποτε καταλέλοιπεν» (*Εις τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1056 A). Έπίσης *Εις τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1052 C-1053 A. *Εις τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1068 B. *Εις τήν Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 B. Καί τοϋτο, διότι ή Κοίμησή της έχει μυστηριακό χαρακτήρα λόγω τής θεομητρότητάς της. Βλ. M.-D. Philippe, «La mystère de la Maternité», *Maria* 6 (1961), σ. 406-407 καί D. Staniloae, «Ίnvatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi si catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 594.

626. Έτσι, όπως παρατηρεί, «αϋτός οϋν ήν άρα καί τηνικάδε παρών ό Λόγος, καί νόμω παύσας τόν άπλεονέκτητον τοϋ θανάτου νόμον» *Εις τήν Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1081 C. Θέλοντας μάλιστα ό ιερός Πατήρ νά τονίσει άκόμη περισσότερο αυτόν τόν άρρηκτο δεσμό, δηλώνει, ότι άδυνατεί νά κατανοήσει πώς ό κατά σάρκα Υίός καί Θεός της θά έπέτρεπε νά διαλυθεί τό σώμα εκείνο πού τόν κυοφόρησε, γι' αυτό καί παρατηρεί, παραλληλίζοντας τήν άφθορία τοϋ σώματος τής κατά σάρκα Μητέρας του κατά τήν κοίμηση μέ τήν άφθορία του κατά τό ύπερφύες γεγονός τής συλλήψεως καί γεννήσεως τοϋ Υίου της, ότι «ως γάρ τικτούσης ή νηδύς οϋ διεφθαρτο, οϋτω θανούσης ή σάρξ οϋ διόλωλεν» *Εις τήν Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1081 D.

Ἔτσι, πρὶν ἀναφερθεῖ στό γεγονός τοῦ θαυμαστοῦ της τέλους, ὑπενθυμίζει σύντομα, γιά νά γίνει περισσότερο κατανοητό, ὅλα τά προηγηθέντα θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου της, τά ὁποῖα τή συνδέουν ἀδιάρρηκτα μέ τόν κατά σάρκα Υἱό της καί μαρτυροῦν τά μεγαλεῖα της⁶²⁷, προκειμένου νά δείξει ὅτι τό παράδοξο τέλος της, ὅπως θά τό περιγράψει στή συνέχεια, ὑπῆρξε τό φυσικό ἐπακόλουθο, ἡ συνέχεια καί ἡ κορύφωση τῶν μυστικῶν θείων δωρεῶν πρὸς αὐτήν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ της⁶²⁸. Γιά τό λόγο αὐτό καί εἶναι ὁ Χριστός ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος καί στήν ἑορτή τῆς Κοιμήσεως καί Μεταστάσεως της «ἡμᾶς εἰς ταυτὸν ἀχθέντας μυστικῶς ἐστιᾶται»⁶²⁹, μυσταγωγώντας μας, ὡς αὐτουργός ὅλων τῶν περί αὐτήν θαυμαστῶν γεγονότων, στήν πληρέστερη καί βαθύτερη κατανόησή τους⁶³⁰. Ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος προβάλλεται νά ἀποδέχεται καί νά ἐπιβεβαιώνει ὡς αἰτία τῆς θαυμαστῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεως της τό γεγονός, ὅτι ὁ κατά σάρκα Υἱός καί Θεός της εἶναι αὐτός, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῖου τό σῶμα της μετετέθη⁶³¹. Ὅμως καί μετά τήν κοίμησιν ἢ μετάστασή της ἡ Θεοτόκος ἐξακολουθεῖ νά εἶναι στενά συνδεδεμένη καί νά ἀπολαμβάνει «τοῦ κάλλους τοῦ Υἱοῦ» της ἀπό τίς σκηνές τῶν ἁγίων, ἀπ' ὅπου συνεχίζει νά διακονεῖ μέ τίς πρεσβεῖες της τό ἐντός τῆς Ἐκκλησίας συνεχιζόμενο καί τελειούμενο μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας γιά τήν ἐν Χριστῷ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἀποβαίνει κατά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης τοῦ κόσμου κοινό ἰλαστήριο⁶³².

627. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1073 A-1076 C.

628. Καί τοῦτο, διότι ὁ Υἱός της ἤθελε μέ τόν τρόπο αὐτό «δείξει μή μόνον Μητέρα κατά φύσιν οὖσαν αὐτοῦ, ἀλλά καί τήν ἐξ αὐτῆς οἰκονομίαν πιστώσεται» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1081 B.

629. Θέλοντας, μάλιστα, νά ἐξηγήσει καλύτερα τό γεγονός ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ δωροδότης τῆς μεταστάσεως τῆς Μητέρας του, κάτι τό ὁποῖο πιστεύει μέν ἀκράδαντα ἀλλά δυσκολεύεται νά κατανοήσει ἀνθρωπίνως, τοῦ ζητᾶ νά ἔλθει καί νά φωτίσει τό νοῦ του γι' αὐτό: «Χριστός παρίτω καί διδώτω λόγον ἡμῖν, ὡς Λόγος καί σοφία καί δύναμις, καί ὁδηγεῖτω νοῦν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 D.

630. Μέ τόν τρόπο αὐτό θέλει νά δείξει «σαφῶς, ἐξ ὧν τήν αὐτοῦ μητέρα ἀειπάρθενον, ἥς ἐκ νηδύος ὑπερρρήτως ἐμορφώθη Θεός ὧν τό ἡμέτερον, σήμερον τῶν ἀπό γῆς χωρίων ὡς βασιλίδα τῆς ἀνθρωπείου μεθίστησι φύσεως» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1080 B.

631. «τῆ μέν ψυχῆ μεγαλύνω τόν Κύριον, καί ἀγαλλιώμαι τῷ πνεύματι, τῷ σώματι δέ μεταλλάττομαι καί μορφοῦμαι τήν ἐν χάριτι θέωσιν, ἣν ἀπορρήτως τῆ μήτρα τῆ ἐμῆ σαρκωθείς ὁ ὑπέρθεος, ἐπεδείξατο, ἠνίκα δηλαδή τό ἀνθρώπινον ἐν ἑαυτῷ θεούμενον ἀνέπλαττε, καί ἦν ἡμῖν κατά μέθεξιν Πνεύματος ἐχαρίσατο, τῶν ἀπό γῆς χωρίων εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνιών μετά σώματος, οὓς οὐποτε καταλέλοιπεν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A. Αὐτό συνέβη, διότι, ὅπως ὑποστηρίζει, ἐφ' ὅσον πρῶτος ἐκεῖνος προσέλαβε τέλεια ἀνθρώπινη φύση στή μήτρα της, τήν ἀνέπλασε, τῆ θέωσε καί τήν ἀνεβίβασε στοὺς οὐρανοὺς, τοὺς ὁποῖους ἔκτοτε δέν ἐγκατέλειψε, πρόσφερε καί στήν ἴδια, ἀλλά καί σ' ὀλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα τῆ δυνατότητα νά μετάσχουν στή θεωθεῖσα ἀνθρώπινη φύση του. Βλ. καί G. Rovira, «Gott der Schöpfer und die Verherrlichung Marias», *Mariologisches Jahrbuch* 4 (2000), σ. 30-44.

632. Τοῦτο συμβαίνει, ἐπειδὴ ἀκριβῶς, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, «τό συμπαθές ἐκ φύσεως ἔχουσα, τῆ πρὸς τόν σὸν Υἱόν καί κηδεμόνα πάντως οἰκείως ἐγγύτητι» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1105 D-1108 A. Λόγω, μάλιστα, αὐτῆς τῆς ἐγγύτητος μέ τόν Υἱό της, κατέστη, χωρίς νά ὑπερβεῖ τῆ φύση της, «ἡ πάντων βασίλισσα» *Εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο.), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 831 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 280). Ἔτσι ἡ Θεοτόκος ὡς «μήτηρ τοῦ ποιητοῦ τῶν ἀπάντων, ἐμψύχων τε καί ἀψύχων, κατ' ἐξοχὴν τοῦ κινεῖν τὰς φύσεις ἔχει ἔνθα καί βούλεται, γι' αὐτό καί «ἔχει μέν οὖν ἡ δέσποινα τῶν ἀπάντων τό κράτος πάντων ἐμψύχων τε καί ἀψύχων· στοιχείων καί στοιχειωτῶν· καιρῶν καταλλήλων καί καιρῶν ἀκαταλλήλων· καί πάντων τό δεσποτικόν δεδομένον ἐκ τοῦ Υἱοῦ» (*Εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 832 καί ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB*

Προβάλλει, συνεπώς, απ' όλα όσα εκτέθηκαν παραπάνω με σαφήνεια, στή σκέψη του πρωθιεράρχη της Κρήτης ή βεβαιότητα, ότι ή Θεοτόκος, ως «ή κατά σάρκα Μητέρα του Λόγου»⁶³³, είναι συνδεδεμένη άμεσα και αδιάσπαστα με τον Υιό της. Και τούτο, διότι «έκείνη τό νοερόν έστι κάτοπτρον του πατρικού άπαυγάσματος»⁶³⁴ και «τό περιώνυμον των θείων προς ήμας συναλλαγμάτων έργαστήριον»⁶³⁵, γι' αυτό και είναι οργανικά ένταγμένη στή σωτήρια έν Χριστώ Οικονομία του Θεού, όπου, λόγω της διακονίας της για την κορύφωση και πραγμάτωσή της, απέβη «ή των θαυμασιών έργατις»⁶³⁶. Τό γεγονός αυτό, άλλωστε, συνιστά και τό σκοπό για τον όποιο ήρθε στην ύπαρξη, γι' αυτό και ό,τι κατέχει σέ τιμή και αξία νά είναι «δεδομένον έκ του Υιού» της⁶³⁷. Η θέση αυτή του ιερού Πατρός για τό πρόσωπο της Θεοτόκου έν σχέσει προς τον Υιό της συμφωνεί άπολύτως με την όλη περί τό πρόσωπό της διδασκαλία της Έκκλησίας, όπως αυτή άποτυπώθηκε έξ αρχής στή βιβλική και όλόκληρη την πατερική θεολογική παράδοση⁶³⁸, σύμφωνα με την όποια ή διδασκαλία περί της Άειπαρθένου και Θεοτόκου Μαρίας κατανοείται πάντοτε ως άρρηκτα συνδεδεμένη με τή διδασκαλία περί του μυστηρίου της σωτηριώδους περί τον άνθρωπο Οικονομίας του Θεού, της όποι-ας άποτελεί άναπόσπαστο μέρος, έφ' όσον κέντρο και περιεχόμενό της είναι τό μυστήριο της έξ αυτής ένανθρωπήσεως του κατά σάρκα Υιού της και Λόγου του Θεού, στό όποιο ή μοναδική συμβολή της υπήρξε θεμελιώδους και άποφασιστικής σημασίας⁶³⁹.

51 (2001), σ. 281), με άποτέλεσμα νά άποβαίνει διαρκώς εκείνη «δι' ής άπαν Χριστιανοίς άγαθόν κατορθούται, και ή προς τό Θεϊον όμοίωσις» *Είς την Κοίμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1108 C. Έπ' αυτού βλ. και Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, *Έγκώμιον εις την άγιάν και σεβάσιμον Κοίμησιν της υπερενδόξου Δεσποίνης ήμών Θεοτόκου και Άειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 361 A.

633. *Είς την Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1084 B.

634. *Είς την Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1067 D. Πρβλ. και Έβρ. 1, 1-3: «ό Θεός ... έλάλησεν ήμιν έν υίω ... ός ών άπαύγασμα της δόξης και χαρακτήρ της ύποστάσεως αυτού».

635. *Είς την Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 C.

636. *Είς την Υπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), έκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 832 (έκδ. Α. Giannouli, *ΙΟΒ* 51 (2001), σ. 282). Συμβαίνει δηλαδή εκείνο πού άναγνωρίζει γενικότερα στην άνατολική θεομητορική διδασκαλία και παράδοση ό R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 179), ότι «in seiner Mitte bleibt die in Christus geschehene Offenbarung. Maria erscheint *nie* getrennt von der Inkarnation. Man begreift sie innerhalb dieses Geheimnisses und als zu ihm gehörig». Για τό λόγο αυτό και «The person of the Theotokos has ... an essential place in the Mystery of the Divine Economy» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 366.

637. Μάλιστα, όπως ή ίδια μαρτυρεί, από τον κατά σάρκα Υιό της «ταύτα τοίνυν έπ' έμοι τά μεγαλεία καταφανώς προελήλυθε, και τούτοις έγώ τηλικαύτην άπεκληρωσάμην δόξαν τε και λαμπρότητα» *Είς την Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1056 C.

638. Έτσι, σύμφωνα με τον B. Schultze («Hauptthemen der neueren russischen Theologie», έν *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Bd. I, Hrsg.v. W. Nyssen – J. Schulz – P. Wiertz, Düsseldorf 1984², σ. 368-369): «Die Osttheologen selbst handeln bis in die jüngste Zeit über Maria die Gottesmutter nicht in eigenen Traktaten, sondern in der Christologie. Ein umfangreiches Material findet sich in marianischen Homilien und Predigten. Sowohl die Theologen als auch die Prediger legen gewöhnlich die traditionelle marianische Lehre vor, wie sie den Gedanken der östlichen heiligen Väter und der byzantinischen Theologen entspricht».

639. Όπως παρατηρεί έπ' αυτού ό P. Bratsiotis (*Von der griechischen Orthodoxy*, Würzburg 1966, σ. 59-60): «Mit dem Kernstück des ostkirchlichen Dogmas der Menschwerdung hängt auch die ganz hervorragende Stellung zusammen, welche die jungfräuliche Mutter des Gottmenschen Jesus Christus schon in der alten Kirche und

Κάθε προσπάθεια, συνεπώς, διαχωρισμού ή αὐτονομήσεως τῆς διδασκαλίας περί τοῦ προσώπου της ἀπό τῆ διδασκαλία περί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τήν Οἰκονομία τῆς χάριτος του, ἢ ἐξυψώσεώς της πέρα ἀπό τῆ σφαῖρα τοῦ ἀνθρωπίνου καί κτιστοῦ, ὅπως ἐπιχειρεῖται ἀπό τήν ἀναφερθεῖσα μαριολογική ἔρευνα⁶⁴⁰, εἶναι ἀδιανόητη γιά τόν ἱερό

besonders durch das Zweite und Dritte Ökumenische Konzil, in der ganzen ungeteilten Kirche als immerwährende Jungfrau (ἄειπάρθενος) und als die Gottesgebälerin (Θεοτόκος) [...] eingenommen hat». Ἀλλά καί πρόσφατα ὁ Α. Kallis (*Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, σ. 365) τόνισε ὀρθά, ὅτι «Die heilige Jungfrau wird in Verbindung mit dem Inkarnationsmysterium gesehen und verehrt». Τοῦτο συμβαίνει, διότι «Only within Christology is the teaching about Virgin truly orthodox» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 368. Βλ. Συναφῶς καί E. Benz, *Geist und Leben der Ostkirche*, Hamburg 1957, σ. 55. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 614. Τά βιβλικά καί τὰ ὀρθόδοξα λειτουργικά κείμενα τονίζουν, ἐπίσης, μέ ἔμφαση τό γεγονός αὐτό σύμφωνα μέ τόν Α. Kniazeff («Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 288): «C' est la que nous voyons apparaître le caractère christologique, voire chritocentrique de la mariologie byzantine: toute sa liturgie, par les éléments bibliques qu'elle utilise, proclame bien, en effet, que l'on n'honore pas Marie independamment de son Fils et l'œuvre accomplie par ce dernier». Σημαντικές ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ εἶναι καί οἱ παρατηρήσεις τῶν Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἄειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. I-VII. Τοῦ Αὐτοῦ, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 649-685. J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 22 ἐξ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Χριστολογική θεμελίωσις τῆς ὀρθοδόξου περί τῆς Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 5-25. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἄειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 194. X. Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 30 ἐξ. Β. Φειδᾶ, «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΛΜ* 40 (1996), σ. 308 ΒΓ. Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 36. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τονισμοῦ τοῦ ἀδιάρρηκτου δεσμοῦ τῆς Θεοτόκου μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό, ἀποτελοῦν καί οἱ θεομητορικές εἰκόνες, ὅπου ἡ Θεοτόκος σχεδόν πάντοτε «mit dem Kind dargestellt» W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 285. Βλ. ἐπίσης P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 557. Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τό νέον Δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 355. Γ. Σωτηρίου, «Ἡ Χριστιανική καί Βυζαντινή Εἰκονογραφία. Β'. Ἡ Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία* 27 (1956), σ. 3-16. R. Laurentin, *Die marianische Frage*, σ. 179. Β. Svrakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 116-117. Κ. Καλοκύρη, «Μαρία: Εἰκονογραφία», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 685-707. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ Θεοτόκος εἰς τήν Εἰκονογραφίαν τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς Δύσεως*, Θεσσαλονίκη 1972. C. D. Kalokyris, «La Dormition et l'Assomption» de la Theotokos dans l'art de l'Église Orthodoxe», *ΕΕΘΣΠΘ* 19 (1974), σ. 133. G. Gharib, *Le icone mariane. Storia e culto*, Roma 1987. Μ.Α. Σιώτου, *Ἱστορία καί Θεολογία τῶν ἱερῶν Εἰκόνων*, σ. 189 ἐξ. V. Ivanov, «Die Ikonographie der allerheiligsten Gottesmutter», ἐν *Geistliche Akademie Sagorsk-Moskau/Ostkirchliches Institut Regensburg* (Hrsg.), *Tausend Jahre Marienverehrung in Russland und Bayern*, München-Zürich 1988, σ. 36-51 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 375.

640. Μία τέτοια προσπάθεια καταβάλλεται κυρίως ἀπό τῆ δυτική θεολογία, μέ τήν αὐτόνομη ἀπό τῆ διδασκαλία περί τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, Μαριολογία, παρ' ὅλο πού τονίζει ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 33), ὅτι στήν πραγματικότητα «Die wunderbare Empfängnis der Maria ist sicherlich eine Vertiefung der Christologie. Sie bedeutet aber im apostolischen Zeitalter keine Vergöttlichung der Maria. Im Gegenteil besteht die Größe der Maria im Neuen Testament gerade darin, daß alles Interesse von ihr auf dem Sohn gelenkt wird». Γιά τό λόγο αὐτό καί παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Ν. Ξεξάκης, (*Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 501) ὅτι χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή στή δογματική ἀξιολόγησι τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν «ἀφ' ἑνός μὲν ... τήν ποιοτικήν διαφοράν, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξύ Θεοῦ καί κόσμου, ἀκτίστου καί κτιστοῦ, δημιουργοῦ καί δημιουργήματος, ἀφ' ἑτέρου δέ νά ἀποφεύγωμεν τά ἄκρα, εἰς τά ὁποία ὀδηγοῦνται ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός καί ὁ Προτεσταντισμός, ὁ μὲν πρῶτος ὑπερτονίζων, ὁ δέ δεῦτερος ὑποτιμῶν τό πρόσωπον αὐτῆς». Ὅσον ἀφορᾷ μάλιστα στό Ρωμαιοκαθολικισμό, παρατηρεῖ ὁ Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου (*Μαρία ἡ Ἄειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 113), ἡ «ἀποθέωσις» τῆς Παρθένου Μαρίας παρουσιάζεται μᾶλλον ὡς ἀναπόφευκτος. Ἐπίσης βλ. Β. Svrakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des

Πατέρα, διότι ένα τέτοιο ένδεχομένο θά προσέβαλλε πρωτίστως τό πρόσωπο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου καί Υἱοῦ της καί θά μείωνε τήν ἀξία τοῦ σωτηριώδους ἔργου του, ἀπογυμνώνοντας παράλληλα καί τήν ἴδια τή Θεομήτορα ἀπό κάθε τιμῆ καί ἀξία, τήν ὅποια κατέχει ὡς φυσικός ἄνθρωπος χάρι σ' αὐτόν.

3. Οἱ ἀνθρωπολογικές προϋποθέσεις κατανοήσεως τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου.

Ὅποιαδήποτε προσπάθεια ὀρθῆς κατανοήσεως τοῦ προσώπου καί τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας θά παραμείνει ἀτελής καί θά ἀποβεῖ ἀναποτελεσματική, κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, ἐάν ἡ Αἰειάρθενος Μητέρα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δέν κατανοηθεῖ πρωτίστως ἐκτός τοῦ ἀνωτέρω χριστολογικοῦ κι ἐντός ἐνός σαφοῦς ἀνθρωπολογικοῦ πλαισίου, διότι, κατά τή διδασκαλία του, ἡ Μητρόθεος ὑπῆρξε ὁ φυσικός ἐκεῖνος ἄνθρωπος⁶⁴¹, τόν ὁποῖο «ἐξ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ἀπαρχήν ὁ Ἄδάμ τῷ Θεῷ προσφέρων (...) ἀπάρχεται»⁶⁴², προκειμένου νά ἀποβεῖ, ὡς προσφορά τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρός τό δημιουργό, ἡ γυναίκα ἐκεῖνη ἡ ὅποια ἀνέλαβε ἐκ μέρους της ἀντιπροσωπευτικῶς, ὡς ἀπαρχή «τοῦ ἡμετέρου φυράματος»⁶⁴³, νά διακονήσει τήν πραγμάτω-

Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 118 καί τίς παρατηρήσεις τοῦ D. Ritschl, «Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», *ÖR* 31 (1982), σ. 451-452, ὅπως καί τοῦ Μ. Λ. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωήν*, σ. 273-274.

641. Καί τοῦτο, διότι ἡ ἀνακήρυξη τῶν δύο ρωμαιοκαθολικῶν δογμάτων, περί «Ἀσπίλου Συλληψεως» καί «Ἐνσώμου Ἀναλήψεως», γιά τά ὅποια καταβλήθηκε προσπάθεια νά θεμελιωθοῦν καί στή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὀφείλεται, ἐκτός ἀπό τίς χριστολογικές καί στίς ἐσφαλμένες ἀνθρωπολογικές προϋποθέσεις τῆς «Μαριολογίας». Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτοκολογία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*, σ. 240. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 368. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 27. Διότι, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ Κ.-Ε. Børresen («Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 635), μέ τή θέσπισή τους ἀποκόπηκε ἡ περί Θεοτόκου διδασκαλία ἀπό τή Χριστολογία, γεγονός πού τή μετέτρεψε σέ Μαριολογία, καθώς πλέον «es betrifft jetzt Maria selbst unmittelbar», μέ συνέπεια αὐτά νά κατοχυρωθοῦν ὄχι μέ θεολογικά ἐπιχειρήματα, ἀλλά νά στηριχθοῦν ὀλοκληρωτικά «auf mutmaßlichen anthropologischen Theorien». Τόν ἀνθρωπολογικό χαρακτήρα τῆς Μαριολογίας ὑπογράμμισε πρόσφατα καί ὁ Β. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 31 ἐξ.

642. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D-812 A. Πρβλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 369. Σχολιάζοντας τό παρόν χωρίο ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 200), παρατηρεῖ, ὅτι μέ αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ θέλει νά τονίσει τήν παγκοσμιότητα καί τήν καθολικότητα τῆς Θεοτόκου ὡς ἀνθρώπου. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως τονίζει ὁ Π. Εὐδοκίμωφ (*Ἡ Γυναίκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 283), ἡ Μαρία δέν εἶναι μία γυναίκα μεταξύ τῶν ἄλλων γυναικῶν, ἀλλά ἡ τελείωση τῆς γυναίκας, τῆς νέας Εὔας, στής ὁποίας τό πρόσωπο ἡ γυναίκα ἀποκαθίσταται στή μητρική της παρθενικότητα.

643. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. Περὶ τῆς Παρθένου ὡς προσφοράς τῆς ἀνθρωπότητας βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τό Γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 4, 3, PG 65, 713 C. Πρβλ. καί Π. Κ. Χρήστου, «Ἡ προσφορά τῆς κτίσεως», ἐν *Χαριστήρια*, σ. 539-546. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Αἰειάρθενος Θεοτόκος*, σ. 104. Β. Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, *Ἡ γυναίκα στήν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή*, (Ἀθήνα) 1992, σ. 16-17. Στό γε-

ση τῆς σωτήριας θείας ἐνανθρωπήσεως στή μήτρα της. Τό γεγονός αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ὑπερβεῖ μέν, ὡς μόνη «κεχαριτωμένη»⁶⁴⁴ Θεομήτωρ καί Παναγία, κατά χάριν τή λοιπή ἀνθρωπότητα σέ τιμή καί δόξα, ὅμως οὔτε νά ἀπομονωθεῖ, ἀλλά οὔτε καί νά διαχωριστεῖ ἀπό αὐτήν, γιά τό λόγο αὐτό καί στά θεομητορικά του ἔργα, παράλληλα μέ τά ἐγκωμιαζόμενα γεγονότα τῆς ζωῆς της, γίνεται ἐκτενῆς ἀναφορά στή δημιουργία, τήν πτώση καί τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ, θέλοντας μέ τόν τρόπο αὐτό νά διακηρύξει προφανῶς τή φυσική ἀνθρωπότητα καί τόν ὄντολογικό δεσμό μέ τήν κτίση τῆς κατά σάρκα Μητέρας του, ἀλλά παράλληλα νά ὑπογραμμίσει καί τήν ἀποφασιστική σημασία πού κατέχει, ὡς βασική προϋπόθεση, ἡ περί ἀνθρώπου καί κόσμου διδασκαλία, γιά τήν ὀρθή κατανόηση καί συμπλήρωση τῆς ἀδιαχώριστα ἐντός τοῦ τριαδολογικοῦ καί χριστολογικοῦ πλαισίου εὐρισκόμενης θεομητορικῆς του διδασκαλίας. Αὐτό τό πράττει, διότι στή σκέψη του κυριαρχεῖ ἡ πεποίθηση, ὅτι ἡ Θεοτόκος ὑπῆρξε ὡς ἄνθρωπος ἡ ὑψηλότερη καί εὐγενέστερη προσφορά τοῦ πεπτωκότος ἀδαμιαίου γένους στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ⁶⁴⁵. Ἐπειδή, μάλιστα, μέ τήν παράθεση τῶν ἀνθρωπολογικῶν στοιχείων στά ἔργα του ἐπιχειρεῖ νά καταστήσει ἐμφανῆ τήν προσπάθειά του αὐτή, καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἐξέταση τοῦ προσώπου τῆς Θεομήτορος ἐντός καί ὡς μέλους τῆς ἀνθρωπότητας, ἐφ' ὅσον στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός κατά τήν ἔρευνα, ἐκτός τῆς χριστολογικῆς ἐντοπίζονται καί τά πρῶτα σπέρματα μιᾶς ἀνθρωπολογικῆς καί κοσμολογικῆς προσεγγίσεως τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου⁶⁴⁶. Τό γεγονός αὐτό καθιστᾶ ἀπαραίτητη, ἀφ' ἑνός μέν τήν ἐξέταση ὁλόκλη-

γονός αὐτό θεμελιώνει προφανῶς τήν ἀποψή του καί ὁ Π. Εὐδοκίμωφ (*Ἡ Γυναῖκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 307), ὅταν ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἀνθρωπολογία ἔχει θεομητορική ρίζα, καθώς ἡ Θεοτόκος δέν μπορεῖ νά κατανοηθεῖ μόνον ἀνθρωπολογικῶς, ἐπειδή ἡ περί αὐτήν διδασκαλία δέν ἀνήκει «in den Bereich der Anthropologie oder einer eigenen theologischen Kategorie, sondern der Christologie» A. Kallis, *Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 366. Γιά τήν περί Θεοτόκου ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ρωμαιοκαθολική ἀντίληψη βλ. C.A. De Ridder, *Maria als Miterlöserin* ?, σ. 108-125.

644. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεοτόκος ὡς «κεχαριτωμένη» θεωρεῖται κοσμημένη μέ τόση χάρι, «ἦν οὐδεὶς εὖρε τῶν ἀπ' αἰῶνος» *Eis tón Eὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 905 B. Ὑπογραμμίζοντας τόν Χριστολογικό χαρακτήρα τοῦ ὄρου «κεχαριτωμένη» ὁ A. Kallis (*Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM, I (1996)², σ. 373) ὑποστηρίζει, ὅτι «Die orthodoxe Theologie ist hier nicht anthropozentrisch, sondern theozentrisch orientiert». Βλ. καί C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 371.

645. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυριάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 346), «Ὁ Ἄνδρέας Κρήτης, ... δεχόμενος τόν παγκόσμιον χαρακτήρα τῆς μητρότητος αὐτῆς» ὑπογραμμίζει «τήν ἄλλως εἰπεῖν ἀνθρωπολογικὴν σημασίαν τῆς θέσεως τῆς Παρθένου ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας σαρκώσεως».

646. Ἡ ὀρθή αὐτή παρατήρηση ἀνήκει στὸν Π. Νέλλα (*Ἡ Θεομήτωρ*, σ. 27). Τό γεγονός αὐτό τονίζεται ἐπίσης καί ἀπό τό V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 31-33. Θά πρέπει βέβαια νά παρατηρηθεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι στή σκέψη τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἡ Ἀνθρωπολογία δέ διαχωρίζεται ἀπό τήν Κοσμολογία καί τό ἀντίθετο, ἀλλά οὔτε καί τά δύο αὐτά ἀπό τή Χριστολογία, καθώς ἐπίσης καί τό γεγονός, ὅτι σέ ὁλόκληρη σχεδόν τήν προγενέστερη τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου πατερικὴ παράδοση ἡ Θεοτόκος προσεγγίζεται ὄχι μόνο χριστολογικῶς, ἀλλά καί ἀνθρωπολογικῶς, διότι Ἀνθρωπολογία καί Χριστολογία συνιστοῦν ἀδιαχώριστα πεδία στή Θεολογία, καθώς, ὅπως τονίζει ὀρθῶς ὁ Ν. Ἀ. Ματσούκας («Προϋποθέσεις καί χαρακτήρ τοῦ ἄπολύτου προορισμοῦ» ἐν σχέσει πρὸς τήν περί ἔκλογης καί προορισμοῦ βιβλικὴν διδασκαλίαν, *Θεολογία* 38 (1967), σ. 456), ἡ διδασκαλία «περί τῆς Ἀνθρωπολογίας καί τῆς αἰώνιου μετὰ τοῦ Θεοῦ ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θεμελιώνεται ἐπὶ τῆς Θεολογίας, Χριστολογίας καί Ἐκκλησιολογίας».

ρης τῆς περί ἀνθρώπου καί κόσμου διδασκαλίας του⁶⁴⁷, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ἐντός αὐτῆς ὀργανική ἔνταξη τοῦ προσώπου καί τῶν γεγονότων τοῦ βίου της, προκειμένου νά καταφανεῖ ἡ πλήρης καί φυσική της ἀνθρωπότητα, ἀλλά καί νά ἐπισημανθεῖ ἡ ἀποφασιστική σημασία καί οἱ σωτηριολογικές συνέπειες τῆς παρουσίας καί τῆς διακονίας της στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὥστε, στή συνέχεια, νά κατανοηθοῦν πλήρως καί ὀρθῶς τό πρόσωπο καί ἡ θεομητορική της διακονία στήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ὅπως τήν ἐκθέτει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας.

Ἔτσι τονίζει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καί μέ ἰδιαίτερη ἔμφαση τό γεγονός, ὅτι, ὅπως εἶναι «κτί-

Ἵσον ἀφορᾷ μάλιστα στή σχέση τῆς θεομητορικής ὡς χριστολογικῆς διδασκαλίας μέ τήν Ἀνθρωπολογία ὁ Α. Schmemmann, (*Ἡ Παναγία. Βίωση τῆς πίστεως, Γ'*, μτφ. Ἰ. Ροηλίδη, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σ. 65) παρατηρεῖ προσφυσῶς, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία ὡς Θεοτόκος περιέχει καί ἀποκαλύπτει τήν ἀνθρωπολογική ἔκφραση καί διάσταση τῆς Χριστολογίας, ἀφοῦ συνιστᾷ τόν καρπό τῆς Χριστολογίας στήν Ἀνθρωπολογία. Τό γεγονός ἐπίσης ὅτι ἡ Θεομήτωρ, ἀφ' ἑνός μὲν συμμετεῖχε στήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας σαρκώσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ συγκατατέθηκε ἐλεύθερα σ' αὐτήν ἀποτελοῦν οὐσιώδη στοιχεῖα «γιά τή χριστιανική κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου, καί περιλαμβάνουν τίς θεμελιώδεις προϋποθέσεις μιᾶς ἀληθινᾶς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας» (ὅπ. παρ., σ. 66.) Ἔτσι ἡ θεομητορική διδασκαλία, «ἄν κατανοηθεῖ ὀρθῶς, γίνεται ὁ κατ' ἐξοχήν 'locus theologicus' (θεολογικός τόπος) τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας» (ὅπ. παρ., σ. 70). Βλ. ἐπίσης Μ. Χ. Bertola, «Antropologia», *NDM*, στ. 87 ἔξ. Ἀ. Πέβιτις, «Ὁ ἀνθρώπος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, σ. 48. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας*, σ. 25. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 138 καί Ἰ. Παναγόπουλου, *Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς*, σ. 118.

647. Καί τοῦτο, διότι τό γεγονός ὅτι «αὕτη ἐκπροσωπεῖ τόν μετά τήν πτώσιν ἄνθρωπον, διά τόν πρό τῆς θείας σαρκώσεως χρόνον, καί τόν ἐν χάριτι ἀναγεννημένον, μετά ταύτην, ἡ διά τῆς παναγίας Παρθένου ἐκφραζομένη ἀγιότης καλύπτει ἅπασαν τήν Ἀνθρωπολογία, ἀπό τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι καί τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ» Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυριάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 33. Εἶναι ἀπαραίτητο βεβαίως νά τονιστεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ δέν ἀναπτύσσει στό ἔργο του πλήρη καί συστηματική ἀνθρωπολογική διδασκαλία, καθῶς, ὅπως ὑποστηρίζει ὀρθῶς ὁ Π. Εὐδοκίμοφ (*Ἡ Ὁρθοδοξία*, σ. 74) «Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέν κατέγιναν ποτέ νά οἰκοδομήσουν ἕνα πλήρες ἀνθρωπολογικό σύστημα (...) στοὺς πατέρες βρίσκουμε ἀπλῶς χωρία ἢ ἀποφάνσεις μέ ἐνδιαφέρον ἢ περιεχόμενο ἀνθρωπολογικό». Ἐπειδή, ὁμως, ἐπικρατεῖ γενικότερα ἡ ἀντίληψη, ὅτι «Patristic anthropology is one that employed much of the outlook of classical philosophical understandings. To understand what this outlook meant for the Fathers of the Greek world, it is necessary to find a comprehensive expression of this anthropological understanding» (D. Hester, «Greek Patristic Anthropology: A study of Diadochos of Photike», ἐν *L'enseignement de la patristique*, «Bulletin de Saint-Sulpice» 13 (1987), σ. 156. Ἐπ' αὐτοῦ δειγματοληπτικῶς βλ. παλαιότερα J. Callachan, «Greek Philosophy and the Cappadocian Cosmology», *DOP* 12 (1958), σ. 31-57) κι ἐπειδή ἔχει ὑποστηριχθεῖ κατά τό παρελθόν γιά τό βασικό ἀνθρωπολογικό του ἔργο *εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον καί εἰς τοὺς κοιμηθέντας* (PG 97, 1268 BC-1301 B) ἀπό τον Τ. Nissen («Diatriben und Consolatio in einer christlichen Predigt des achten Jahrhunderts», *Philologus* 92 (1937), σ. 177-198 καί Τοῦ Αὐτοῦ, «Zum Text der Rede des Andreas von Kreta über die Vergänglichkeit», *Philologus* 92 (1937), σ. 382-385) ὅτι ἐμπεριέχει ἰσχυρές ἐπιδράσεις τῶν Κυνικῶν, εἶναι ἀπαραίτητο νά τονιστεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι οἱ ἀνθρωπολογικές του ἀπόψεις, ὅπως ἐκτίθενται στή συνέχεια, εἶναι ἀκραιφνῶς βιβλικές καί πατερικές, δηλαδή ἐκκλησιαστικές. Ἡ χρῆση ἐκ μέρους του φιλοσοφικῆς ὀρολογίας μέ χαρακτήρα καθαρά μορφολογικό, ἀποτελεῖ φαινόμενο σύννηθες καί στήν προγενέστερή του πατερική παράδοση, καθότι ἡ προσληφθεῖσα ἀπό τή θεολογία ὀρολογία ἔχει περιβληθεῖ, ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῶν Καππαδοκῶν, μέ ἐντελῶς διαφορετική ἔννοια καί περιεχόμενο. Γι' αὐτό βλ. Ν. Ἀ. Νησιώτου, «Ἡ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία», ἐν *Θεολογία, Ἀλήθεια καί Ζωή. Πνευματικόν Συμπόσιον*, ἔκδ. Ζωή, Ἀθήνα 1962, σ. 182 ἔξ. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Α'*, σ. 99 ἔξ καί Σ. Γ. Παπαδοπόπουλου, *Πατρολογία, Α'*, σ. 51 ἔξ. Γενικότερα περί τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας βλ. V. Grossi, *Lineamenti di antropologia patristica*, Roma 1983 καί E. Prinzivalli, «Antropologia», ἐν *LP*, σ. 100-111.

σμα» τοῦ Θεοῦ «πάντα τά ἔθνη»⁶⁴⁸, ὀλόκληρη, δηλαδή, ἡ λοιπή ἀνθρωπότητα, τό ἴδιο καί ἡ Θεοτόκος, ἄν καί «βασιλίδα τῆς φύσεως»⁶⁴⁹, ἀποτελεῖ «τοῦ Παντοκτίστου τό κτιστόν... τέμενος»⁶⁵⁰. Μάλιστα μέ ἀφορμή τό γεγονός τοῦ θανάτου της, διδάσκει σαφῶς, ὅτι ἡ Θεοτόκος «μηδέ παρά τούς ὄρους οἱ περί ἡμᾶς πεπήγασιν ἄνωθεν, μήτε ξένω παρά τήν φύσιν θεσμῶ πρός γένεσιν ἤκτο ἤ ἐβίω, παρ' ὅσον ἡμῖν ἐν τοῖς ὑπέρ γῆν χωρίοις ἐπεχωρίαζεν ἡ πανάγιος»⁶⁵¹. Ἡ Θεομήτωρ δηλαδή ὄχι μόνο δέν διαχωρίστηκε ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα, ἀλλά οὔτε καί σέ κάποιο ἀπό τά γεγονότα τοῦ βίου της ἴσχυσε ὀτιδήποτε ὑπερφυσικό, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά τήν ἀποκόψει ἀπό τό γένος τοῦ Ἀδάμ, καθότι, ὅσο διάστημα ἔζησε, τήρησε ἀπαρεγκλίτως ὅλους τούς φυσικούς νόμους. Ἡ Μητρόθεος, ὅμως, ἄν καί ὑπῆρξε κατὰ πάντα φυσικός ἀνθρωπος ἀναδείχθηκε, παράλληλα, λόγω τῆς θεομητορικῆς της διακονίας, κατὰ χάριν Ἀειπάρθενος Παναγία, γι' αὐτό καί προκειμένου νά γίνει περισσότερο κατανοητή ἡ παράδοξη συνύπαρξη φυσικῆς ἀνθρωπότητας καί ἀνωτερότητας σέ δόξα καί ἀξία πού ἔλαβε ἐν σχέσει πρός τούς λοιπούς ἀνθρώπους ὡς κεχαριτωμένη Θεοτόκος, ὁ ἱερός Πατήρ αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά διακηρύξει ὅτι ὑπῆρξε ταυτόχρονα «ἀνθρωπος δέ καί ἀνθρώπων ἐπέκεινα»⁶⁵². Αὐτό τό πράττει, διότι ἐπιθυμεῖ νά ἐπιβεβαιώσει τή σταθερή του πεποίθηση, ἀφ' ἐνός

648. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 B.

649. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B.

650. Συνεχίζοντας ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει, ὅτι ἡ παρθένος ὑπῆρξε τό «κτίσμα» ἐκεῖνο, τό ὁποῖο «τῷ Κτίστη θείῳ ἐναύλισμα καινοπρεπῶς ἐτοιμάζεται» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D. Βλ. καί Β. Svracon, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 113. Ἡ Θεοτόκος δηλαδή ἀνήκε ὄντολογικῶς στήν ἀνθρωπότητα, προκειμένου νά καταστῆ «τό κατ' ἀνθρώπον ὄργανον τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως» Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τό νέον Δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 355.

651. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1080 B. Ἐπίσης «τεθεοποιήκαμεν δέ οὐδένα πώποτε τῶν τελούντων ἐν κτίσμασι ... ἴσμεν δέ ἀνθρώπον οὐσαν καθ' ἡμᾶς τήν μακαρίαν Παρθένον» Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατά τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν*, 1, 10, PG 76, 57 B. Ἡ Θεοτόκος, δηλαδή, «παραμένει ἐντός τῶν πλαισίων τῆς κτιστῆς, τῆς δεδημιουργημένης πραγματικότητος, χωρίς νά ὑπερβῆ τά ὅρια τοῦ κτιστοῦ» (Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 506), καθὼς εἶναι «ein uns allen ähnlicher Mensch» W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 286.

652. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1053 A. Ὁ ἀπολογητής Ἀριστείδης (*Ἀπολογία*, 15, 1, ἔκδ. Ed. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΙΕΣ* 3 (1955), σ. 148) μάλιστα, ὀνομάζει τήν Παρθένο θυγατέρα ἀνθρώπου, καθὼς ὁ «υἱός Θεοῦ κατῴκησεν εἰς θυγατέρα ἀνθρώπου». Ἐπίσης βλ. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 10, PG 85, 1781 C καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρεόντια εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, Α', PG 87/3, 3733 B. Ἀκολουθώντας, πιθανόν, τόν ἁγ. Ἰωάννην ὁ Δαμασκηνός (*Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 1, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 146, ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 122-124) τονίζει, ὅτι ἡ Θεοτόκος εἶναι «ἡ πάντων κτισμάτων ἐπέκεινα καί πάντων δημιουργημάτων δεσπόζουσα», ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Εὐχαΐτων (*Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 6, PG 120, 1080 B) ὑπογραμμίζει, ὅτι, ἄν καί συνέβησαν σ' αὐτήν θαυμαστά γεγονότα «ὑπέρ ἀνθρώπων», ἐκεῖνη ὑπῆρξε καί παρέμεινε «ἀνθρωπος». Τῆ Θεοτόκο τιμοῦμε, συνεπῶς κατὰ Συμεῶν τό Νέο Θεολόγο [*Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, Ι, 9, 48-49, ἔκδ. J. Darrouzès, *SCh* 122 (1966), σ. 248] ὡς «ἀνθρώπων μέν, ἁγίαν δέ καί ὑπεραγίαν καί ὑπέρ ἅπαντας ἀνθρώπους πασῶν τῶν γενεῶν καθαρωτάτην καί ἄχραντον». Πρβλ. ἀκόμη Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τήν πάνσεπτον καί ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καί παναχράντου Θεοτόκου*, 8, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 503. Μανουήλ Παλαιολόγου, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 11, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 548. Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, *Θέσπισμα ἐπί τῇ μεγάλῃ καί τελευταίᾳ ἐορτῇ τοῦ κατὰ Χριστόν παντός μυστηρίου...*, PG 161, 1096 B καί C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 368.

μέν για τή φυσική της και μόνον ἀνθρωπότητα, καθότι ἐκείνη κατέστη κοινωνός ὄλων «ἡμῖν τῶν κατὰ φύσιν θεσμῶν»⁶⁵³, ἀφ' ἑτέρου δέ για τήν ιδιαίτερη θέση και ἀξία πού κατέχει ἐντός τῆς ἀνθρωπότητας, ὡς ὁ ἐξοχότερος και τιμιότερος καρπός της. Τό γεγονός αὐτό πιστοποιεῖ ἐμφαντικά και τόν ὀργανικό της σύνδεσμο ὡς ἀνθρώπου μέ τή λοιπή δημιουργία, ἀλλά συγχρόνως ὑποδηλώνει και τήν προσπάθεια τοῦ ποιμένα τῆς Κρήτης νά προφυλάξει τό ποιμνίό του ἀπό ἐνδεχόμενες ὑπερβολές στήν πρὸς τό πρόσωπό της ἀποδιδόμενη τιμή, ὑπογραμμίζοντας τήν ἐκ προοιμίου, μέσα στό πλαίσιο αὐτό, ἀντίθεσή του σέ ὅποιαδήποτε προσπάθεια ἐξυψώσεως της πέρα ἀπό τή σφαῖρα τοῦ ἀνθρωπίνου και τοῦ κτιστοῦ.

Τή φυσική ἀνθρωπότητα και τήν παράλληλα, λόγω τῆς θεομητρότητάς της, ἀσύγκριτη κατὰ χάριν δόξα και ἀνωτερότητά της ἐν σχέσει πρὸς τά λοιπά δημιουργήματα ἐκφράζει ἐπίσης προσφωνώντας την «ὦ ναέ θεϊκέ, και ἀνθρωπε χοϊκέ»⁶⁵⁴, διότι, ἄν και νοεῖται στή διδασκαλία του σαφῶς και μόνον ὡς δημιουργήμα και «ποίημα τοῦ ποιηθέντος ἐν σοί χρονικῶς»⁶⁵⁵ Υἱοῦ της και Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὑπῆρξε παράλληλα μόνη αὐτή πού κατέστη ὡς ἀνθρωπος, Θεομήτωρ, δηλαδή ὁ καθαρότατος και τέλειος ναός, ἐντός τοῦ ὁποῖου ἱεουργήθηκε τό ὑπερφυές μυστήριό τῆς ἐνανθρωπήσεως του⁶⁵⁶, γεγονός πού τήν ἀνέδειξε ἀνωτέρα «τῶν ποιημάτων»⁶⁵⁷, «δέσποινα πάντων ἀνθρώπων»⁶⁵⁸ και «βασιλίσσα πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως»⁶⁵⁹. Τοῦτο σημαίνει, δηλαδή, ὅτι ἡ αἰτία για νά καταστει ἡ Παρθένοσ Μαρία «βασιλὶς τοῦ γένους»⁶⁶⁰, ἀλλά και νά ἀποβεῖ «βασίλειά τῶν ἀπό γῆσ χοϊκῶν, ἐκ τῆς ἀνωτάτω δόξης τό κράτος ἔχουσα ἀπροσμάχητον»⁶⁶¹, ὑπῆρξε οὐσιαστικῶς ἡ θεομητρότητά της. Ἔτσι, ἄν και ἀνήκει ὄντολογικά στή δημιουργία ὡς κτίσμα και ποίημα, ὡς Θεογεννήτρια ἀναδείχθηκε τό τελειότερο λογικό πλά-

653. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 C.

654. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1097 B. Ἡ Θεοτόκος εἶναι χοϊκός ἀνθρωπος «ὡς θηγάτηρ μέν τοῦ πάλαι Ἀδάμ» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 2, ἔκδ. Α. Γεβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 152 και ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 130), διότι στήν πραγματικότητα «Maria ist ein voller und ganzer Mensch, ein Geschöpf wie alle anderen Menschen» W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM* I (1996)², σ. 310.

655. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1096 A.

656. Αὐτό συνέβη, καθότι ἀπέβη ὁ ἀνθρώπινος «χοῦς ἐν ᾧ τό ζητηθέν εὐρέθη, γῆ μέν ἦν τοῦ καθ' ἡμᾶς ὁμοίομορφος σώματος, ἔχουσαν χώραν τήν παρθενικήν ὑπεράγιον μήτραν» *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 B.

657. *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Βασίλειον*, 127, ᾠδή θ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 91. Για τό λόγο αὐτό και προτρέπει ὁ Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (*Ἐγκώμιον εἰς τήν ἀγίαν Παρθένον και Θεοτόκον Μαρίαν*, Ε', PG 65, 717 C): «περιελθε δὴ, ὦ ἀνθρωπε, τήν κτίσιν τῷ λογισμῷ και βλέπε εἰ ἐστίν ἴσον ἢ μείζον τῆς ἀγίας και Θεοτόκου Παρθένου». Ἐπίσης βλ. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρέοντια εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, Α', PG 87/3, 3733 B.

658. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1108 B. Γ' αὐτό και ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς, ἀλλ' ἐκ διαφορετικῶν προϋποθέσεων κινούμενος, ὁ W. Beinert (*Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM*, I (1996)², σ. 314), «Marienverehrung ist theologisch so legitim wie Maria anthropologisch ernst genommen werden muß. Das eine wie das andere aber wird christologisch gemessen».

659. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1100 A. Τήν ἀποκαλεῖ ἐπίσης «βασιλίδα τῆς ἀνθρωπείου φύσεως» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IF', PG 97, 1080 B και «βασιλίδα τῆς φύσεως» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 BC.

660. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IF', PG 97, 1072 C και 1100 A.

661. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1108 B.

σμα, τό ὁποῖο προετοιμάστηκε γιά νά καταστεῖ, ὡς ὄργανο τῆς θείας σαρκώσεως, τό ἀνθρώπινο οἶκημα, ὅπου ἐπρόκειτο νά κυφορηθεῖ, ὡς κατά σάρκα Υἱός της, ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ⁶⁶².

Γιά τό λόγο αὐτό καί πρέπει νά τονιστεῖ ἰδιαίτερα τό γεγονός, ὅτι ἡ περί ἀνθρώπου καί κόσμου διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἐν σχέσει πρὸς τή Θεοτόκο κατανοεῖται μόνον ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας καί σέ ἄρρηκτη ἐνότητα καί ἄμεση συνάρτηση μέ τή διδασκαλία του περί τῆς ἁγ. Τριάδας, ἰδιαιτέρως δέ, ἐντός τοῦ τριαδολογικοῦ αὐτοῦ πλαισίου, μέ τή διδασκαλία περί τοῦ δευτέρου προσώπου της, Ἰησοῦ Χριστοῦ⁶⁶³, διότι, ὅπως ἤδη τονίστηκε, ὁ κατά σάρκα Υἱός της καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς συνεργός τοῦ Πατρός, ὑπῆρξε ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀρχικῶς ὁ δημιουργός τῆς κτίσεως καί κατόπιν, μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπησή του, ὁ ἀναδημιουργός καί σωτήρας της. Γι' αὐτό καί εἶναι ἀπαραίτητο στή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου περί ἀνθρώπου καί κόσμου ἐν σχέσει πρὸς τή Θεοτόκο, ἐκτός ἀπό τή δημιουργία καί τήν πτώση, νά συμπεριληφθεῖ καί ἡ ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωση, χωρίς τήν ὁποία θά παρέμενε ἀτελής καί ἄρα ἀκατανόητη ἡ θεομητορική του διδασκαλία, ἐφ' ὅσον μέ τήν ἐνανθρώπησή του ὁ Λόγος ὀλοκλήρωσε τό δημιουργικό του ἔργο, μέ τήν ἐπαναφορά τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου στήν κοινωνία μέ τό Θεό⁶⁶⁴, σώζοντας παράλληλα καί τή συμπεριλαμβανομένη στήν ἀνακαινησθεῖσα ἀνθρωπότητα κατά σάρκα Μητέρα του.

α. Ὁ Τριαδικός Θεός ὡς δημιουργός του κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου δι' Υἱοῦ.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης διδάσκει μέ σαφήνεια, ὅτι δημιουργός ὀλοκλήρης τῆς πνευματικῆς καί ὕλικῆς κτίσεως εἶναι ὁ Τριαδικός Θεός⁶⁶⁵, διότι «Θεός ἐστίν ἀληθής ὁ πά-

662. Καί τοῦτο διότι «διά γυναικός ὁμοφύλου ταῦτα, καί συγγενούς, ὑπέρ φύσιν καί θέσιν Θεός ἡμῖν ἐχαρίσατο» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 B.

663. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί Ἀ. Πέβτις, «Ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, σ. 51 ἐξ.

664. Γι' αὐτό καί ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, «ἐαυτόν ὁ Υἱός ἐκένωσεν ἵνα τό ἀπολωλός πρόβατον ἀνασώσῃ, καί τόν κατιόντα ἀπό Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱερικῶ καί διά τοῦτο λησταῖς ξυναντήσαντα εἰς τήν οἰκείαν ὑγιαίνοντα ἐπαναγάγῃ πατρίδα» (*Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 2r), καθώς, ὅπως τονίζει προσφυῶς ὁ Ν. Χ. Ἰωαννίδης («Ἡ Ἐνανθρώπησι τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 353), «εἶναι ἀδύνατο νά μιλήσουμε γιά τό μυστήριον τῆς ἐνανθρώπησις, τό μυστήριον δηλαδή τῆς πρὸς τόν κόσμο φανέρωσις τοῦ Θεοῦ χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἢ ὅπως λέγεται στή θεολογική γλώσσα, τό μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας, χωρίς νά ἀνατρέξουμε στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό». Καί συμπληρώνει ὁ Ν. Α. Μαστούκας («Προϋποθέσεις καί χαρακτήρ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τήν περί ἔκλογῆς καί προορισμοῦ βιβλικήν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38 (1967), σ. 456), ὅτι εἶναι «ἀδύνατον νά γίνεταί λόγος περί ἀνθρώπου καί τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ, χωρίς πρότερον νά γίνεταί λόγος περί Θεοῦ», καθώς «ὁ ἀνθρωπολογικός παράγοντας ποτέ δέν μπορεῖ νά ἐξεταστεῖ ἀνεξάρτητα ἀπό τόν θεολογικό καί τόν χριστολογικό». Πρβλ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Β', σ. 275.

665. «Ἡ δημιουργός τῶν ὄλων ἐξουσιάρχια» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B καί *Κανόν ἀναστάσιμος*, 44, φδὴ η', 40-41, ἐκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρηολόγιον*, σ. 32. Βλ. καί Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *Hexaemeron*, 1, 1, 2, PL 14, 134 A. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐπιστολή πρὸς Ἀρμενίους, περί πίστεως*, 2, 5, PG 65, 860 C. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τήν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί εἰς τὰς ἐπαρυστρίδας*, Β', 2, PG 65, 693 B. Μαξίμου Ὁμο-

ντα πεποικώς, ... καί πάντων προαγωγεύς»⁶⁶⁶. Γιά τό λόγο αυτό καί όλόκληρη ή δημιουργία συνιστά αποτέλεσμα τής από άκρα αγαθήτητα άμεσης καί ελεύθερης θείας ενέργειας τής άδιαίρετης Τριάδας, διά τής οποίας έλαβαν ύπόσταση όλα τά κτιστά «έκ του μηδενός»⁶⁶⁷, ήλθαν, δηλαδή, εκ του μη όντος εις τό είναι⁶⁶⁸. Η άναρχη Τριάδα, συνεπώς, τήν οποία συναποτελοϋν «εις ... ό Πατήρ έξ οϋ τά πάντα, καί εις Κύριος Ίησους Χριστός δι' οϋ τά πάντα, καί έν Πνεϋμα Άγιον έν ω τά πάντα»⁶⁶⁹, είναι ό Θεός «έξ οϋ, καί δι' οϋ, καί έν ω τά πάντα συνέστηκε»⁶⁷⁰, γεγονός πού σημαίνει, ότι κάθε ένα από

λογητοϋ, *Περί έκκλησιαστικής μυσταγωγίας, προοίμιον*, 104-129, έκδ. Χ. Γ. Σωτηροπούλου, *Η Μυσταγωγία*, σ. 195-196. Ίωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις άκριβής τής όρθοδόξου πίστεως*, 15, 2, 1, έκδ. Β. Kotter, *Die Schriften II* (1973), σ. 44 (PG 94, 864 AB). Επίσης βλ. Δ. Γ. Τσάμη, *Εισαγωγή στη σκέψη των Πατέρων τής Όρθόδοξης Έκκλησίας*, σ. 131 έξ. καί Α. Β. Βλέτση, *Τό Προπατορικό Άμάρτημα στη θεολογία Μαξίμου του Όμολογητοϋ*, σ. 27 έξ.

666. *Έγκώμιον εις τους Άγιους Δέκα μάρτυρας*, 5, 168-170, έκδ. Β. Λαούρδα, *KX 3* (1949), σ. 106-107. Καί τοϋτο, διότι ως παντοκράτωρ, πάνσοφος καί παντοδύναμος, αποτελεί «τόν πάσης επέκεινα οϋσίας» Κύριο. *Κανών εις τήν προσκύνησιν τής άλύσεως, ωδή στ'*, 6, 15, έκδ. W. Christ – M. Paronikas, *Anthologia*, σ. 159. Επίσης βλ. Ειρηναίου Λουγδούνου, *Επίδειξις του άποστολικου κηρύγματος*, 4, έκδ. L. M. Froidevaux, *SCh 62* (1959), σ. 33-34 (έκδ. Ί. Καρβιδουπούλου, σ. 29) καί Φουλγεντίου Ρούσπης, *In natale Domini de duplici natiuitate Christi una aeterna ex Patre altera temporalis ex Virgine*, 1, έκδ. J. Fraipont, *CCSL 91 A* (1968), σ. 899.

667. *Κανών εις τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 Β. Αυτό συμβαίνει, έφ' όσον «Creation ex nihilo is a dogma of the faith» V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 51. Βλ. επίσης Ί. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικό Άμάρτημα*, σ. 39 έξ. Γ. Φλωρόφσκυ, «Δημιουργία καί δημιουργικότητα», έν *Δημιουργία καί Απολύτρωση*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, έκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 49. Ί. Ζηζιούλα, Μητρ. Περγάμου, *Η Κτίση ως ευχαριστία. Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα τής οικολογίας*, Αθήνα 1992, σ. 75 έξ. Α. Β. Βλέτση, *Τό Προπατορικό Άμάρτημα στη θεολογία Μαξίμου του Όμολογητοϋ*, σ. 48 έξ.

668. Όπως τονίζει ύμολογώντας ό ιερός Πατήρ, «Άλλότριον τοις άνόμοις έστι δοξάζειν τήν άναρχον Τριάδα, Πατέρα, καί Υιόν τε, καί τό άγιον Πνεϋμα, τήν άκτιστον παγκρατοριαν, δι' ής ό σύμπας κόσμος ήδρασαι τω νεύματι του κράτους αυτής» *Κανών εις τό Γενέσιον τής Υπεραγίας Δεσποίνης ήμων Θεοτόκου, ωδή θ'*, PG 97, 1328 D καί Ψαλμ. 32, 9. Ψάλμ. 148, 5. Πρβλ. επίσης Θεοφίλου Άντιοχείας, *Πρός Αύτόλυκον*, 2, 4, έκδ. G. Bardy, *SCh 20* (1948), σ. 102. Μ. Άθανασίου, *Περί ένανθρωπήσεως του Λόγου, καί τής διά σώματος προς ήμάς επιφανείας αυτού*, 3, 1, έκδ. C. Kannengiesser, *SCh 199* (1973), σ. 268 (PG 25, 104 B). Γρηγορίου Θεολόγου, *Εις τά Θεοφάνεια*, 38, 9-10, έκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh 358* (1990), σ. 120-124 (PG 36, 320 D-321 C). Ίωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τήν Γένεσιν*, 2, 2, PG 53, 28-29. Ίωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις άκριβής τής όρθοδόξου πίστεως*, 16, 2, 2, έκδ. Β. Kotter, *Die Schriften II* (1973), σ. 45 (PG 94, 864C-865 A) καί Ίακώβου Μοναχού, *Εις τήν Γέννησιν τής υπεραγίας δεσποίνης ήμων Θεοτόκου*, 2, PG 127, 568 C. Βλ. ειδικότερα επ' αυτού Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 89. Γ. Φλωρόφσκυ, «Η περί δημιουργίας αντίληψη του άγ. Άθανασίου», έν *Θέματα Έκκλησιαστικής Ιστορίας*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, έκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 65. Η. Α. Wolfson, «Patristic Arguments against the Eternity of the World», έν *Harvard Theological Review* 59 (1966), σ. 351-367. Π. Χ. Δημητροπούλου, *Η Άνθρωπολογία του Μεγάλου Άθανασίου*, σ. 45. V. Lossky, *Η Μυστική Θεολογία τής Άνατολικής Έκκλησίας*, σ. 113-114. Α. Πέβτιτς, «Ο άνθρωπος κατ' εικόνα καί καθ' όμοίωσιν Θεού», έν *Φώς Ίλαρόν*, σ. 48. Βλ. άκόμη τήν προαναφερθεΐσα μελέτη του Ν. Γ. Ξεζάκη, «Η θεολογία τής 'έξ οϋκ όντων' δημιουργίας του κόσμου», *ΕΕΘΣΠΑ* 36 (2001), σ. 645-706 καί πρόσφατα Του Αϋτοϋ, *Όρθόδοξος Δογματική, Γ'*, Η περί Δημιουργίας διδασκαλία, Αθήνα 2006, σ. 16-86.

669. *Εις τον Μέγαν Άθανάσιον, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 3^v καί V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 55 έξ.

670. *Εις τον Εϋαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 888 Α. Πρβλ. καί. Α' Κορ. 8, 6. Ρωμ. 11, 36. Ίωάν. 1, 3. Κολ. 1, 16. Έβρ. 1, 2. Γεν. 1, 2. Μ. Βασιλείου, *Περί του Άγίου Πνεϋματος*, 16, 38, έκδ. Β. Pruche, *SCh 17bis* (1968), σ. 376 (PG 32, 136 Α). Για τό ένιαίο τής ενέργειας των προσώπων τής άγίας Τριάδος κατά τον άγ. Άνδρέα βλ. *Εις τό Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 817 AB καί *Εις τήν Μεταμόρφωσιν, Ζ'*, PG 97, 953 Β.

τά θεία Πρόσωπα είναι κατά τρόπο ιδιαίτερο αίτια τῆς δημιουργίας· ὁ Πατήρ ὡς ἡ προκαταρκτική αίτια τῶν πάντων εἶναι ὁ «ἐξ οὗ» τὰ πάντα, ὁ Πατρικός Λόγος καί Υἱός ὡς ἡ δημιουργική ὁ «δι' οὗ»⁶⁷¹ καί τὸ ἅγ. Πνεῦμα ὡς ἡ τελειωτική τὸ «ἐν ᾧ» τὰ πάντα ἤλθαν στήν ὑπαρξη⁶⁷².

Ἡ πραγμάτωση τῆς δημιουργίας, ὅμως κατά τόν ἱερό Πατέρα, εἶναι κατ' ἐξοχήν ἔργο τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος ὡς Υἱός ἐπιτελεῖ κατ' αὐτήν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός⁶⁷³, γι' αὐτό καί ἡ διά τοῦ Υἱοῦ δημιουργία ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς ἔργο τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἐπειδή κατ' αὐτήν «συνεργεῖ ἄρ' ὁ Υἱός τῷ Πατρί, τῆς ταυτότητος τῶν ἐνεργειῶν τήν ταυτότητα πιστούσης τῆς φύσεως». Ἔτσι, δημιουργεῖ ὁ Πατήρ, δημιουργεῖ καί ὁ Υἱός, ζωοποιεῖ ὁ Πατήρ, ζωοποιεῖ καί ὁ Υἱός, ἀγιάζει ὁ Πατήρ, ἀγιάζει καί ὁ Υἱός⁶⁷⁴, ἐφ' ὅσον ὁ Λόγος ὡς Υἱός «τοῦ Θεοῦ, καί Θεός, ... πάντα γνώμη τοῦ Πατρός ποιεῖ, ὡς τῆς αὐτῆς ὑπάρχων αὐτῷ καί γνώμης καί φύσεως»⁶⁷⁵. Κατά συνέπεια ὁ Υἱός, ὡς Πατρικός Λό-

671. Σχολιάζοντας τὸ «καί ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1, 14) παρατηρεῖ, «ὄντως γοῦν ὁ Λόγος ὑπῆρξε πατρικός, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο», ἐφ' ὅσον «τῷ λόγῳ γὰρ φησὶ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Γ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ δημιουργικότητα*, σ. 79.

672. Ὅπως παρατηρεῖ ἄλλωστε καί ὁ Μ. Ἀθανάσιος (*Πρὸς Σεραπίωνα*, *Θμούεως ἐπίσκοπον*, I, 28, PG 26, 596 A. *ΒΕΠΕΣ* 33 (1963), σ. 116), «ὁ γὰρ Πατήρ διά τοῦ Λόγου ἐν ἀγίῳ Πνεύματι τὰ πάντα ποιεῖ». Ἐπίσης βλ. Μ. Βασιλείου, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, 16, 38, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 378 (PG 32, 136 AB). Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 46. Ὁ. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 24-25.

673. Ὅπως τονίζει, «Χριστός δέ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία καί δύναμις, ὁ ὑπεράγαθος Λόγος, ὁ μονογενῆς Υἱός ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, ἕξ μὲν ἡμέραις δημιουργεῖ πᾶν τὸ φαινόμενον» *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 940 C. «Ὁ πάντα ποιήσας ἐν σοφίᾳ, Ἰησοῦ, καί ὄλον με φορέσας ἐκ Παρθένου, καί ὄλος μένων αἰεὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός...» *Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ψδὴ θ', PG 97, 1397 D. Βλ. ἐπίσης καί Τατιανοῦ, *Πρὸς Ἕλληνας*, 7, 1-2, ἔκδ. Μ. Marcovich, *Tatiani*, σ. 17 (*ΒΕΠΕΣ* 4 (1955), σ. 246). Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 3, 1, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 268. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, 9, 6, ἔκδ. S. Giet, *SCh* 26 (1951), σ. 520 (PG 29, 208 A) καί *Εἰς τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, PG 31, 472 B (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 157). Μαξιμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 90, 1048 AB. Ἐπίσης V. Lossky, *Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 112. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 23. V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 64 ἔξ. Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 34 ἔξ. Περισσότερα γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό ὡς ἐξηγητὴ Λόγου τοῦ Πατρός βλ. Ἰ. Παναγοπούλου, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Προφητῶν*, σ. 201-212.

674. *Εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 2r. Γι' αὐτό καί ὅπως συμπληρώνει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος [*Λόγος θεολογικός τρίτος. Περὶ Υἱοῦ*, 30, 11, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 246. J. Barbel, *Gregor von Nazianz*, σ. 190] «ἀδύνατον καί ἀνεγχώρητον ποιεῖν τι τὸν υἱόν, ὃν οὐ ποιεῖ ὁ πατήρ. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ πατήρ τοῦ υἱοῦ ἐστίν· ὡς ἔμπαλιν τὰ τοῦ υἱοῦ· τοῦ πατρός οὐδὲν ἴδιον, ὅτι κοινά». Βλ. καί Γ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ δημιουργικότητα*, σ. 53. Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικό Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξιμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 47.

675. *Εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον*, Η', PG 97, 980 AB. Ἀναφερόμενος μάλιστα ὁ ἱερός Πατήρ στήν ἀναδημιουργοῦσα τὸν ἄνθρωπο καί τὸν κόσμο θεία ἐνανθρώπηση, ὀνομάζει τὸ Χριστό «πληρωτὴν τοῦ πατρῷου θελήματος» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1093 C. Ἀλλά, ὅπως τονίζει σέ ἄλλο σημεῖο, καί ὁ ἴδιος ὁ Λόγος διδάσκει, ὅτι «λόγω συνέστησα τὸν οὐρανόν ἅμα τῇ γῆ· συνήμην γὰρ τῷ Πατρί, καί διά λόγου φέρω τόδε τὸ πᾶν, ὡς Λόγος, καί Σοφία, καί Δύναμις, καί εἰκὼν, καί συνουργός, καί ἰσουργός» τοῦ Πατρός. *Τριώδιον Μ. Δευτέρας*, ψδὴ α', 7, PG 97, 1405 B. Ἔτσι, ὅπως σημειώνει, ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων (*Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3180 D) «πάντα γὰρ διά τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατήρ ἐν ἀγίῳ πεποίηκε Πνεύματι». Βλ. καί Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Δ', PG 93, 1456 A. Ἐπίσης ἐπ' αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τῶν Ἀ. Γιέβτις, «Ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, σ. 49 καί Χρ. Ν. Σαββάτου, *Ἡ θεολογικὴ ὁρολογία*, σ. 128.

γος⁶⁷⁶ καί «μεγάλης βουλής τῆς τοῦ Πατρός ἄγγελος»⁶⁷⁷, ἀπέβη τελικῶς, ὡς συνεργός τοῦ Πατρός, ἡ δημιουργική «τῶν ὄντων αἰτία· ἡ τότε τό πᾶν διεξάγουσα καί ἰθύνουσα»⁶⁷⁸, ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητής καί κτίστης, ὁ «δημιουργός τε καί τελεσιουργός»⁶⁷⁹ τῶν πάντων. Αὐτός, δηλαδή, ὑπῆρξε τό τριαδικό ἐκεῖνο πρόσωπο διὰ τοῦ ὁποίου δημιουργήθηκαν ἀρχικῶς τά πάντα⁶⁸⁰, ὥστε καί αὐτή ἡ μέλλουσα κατά σάρκα Μητέρα του νά ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς δημιούργημά του, καθὼς ὁ Λόγος ὡς «ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία οἰκοδομεῖ τόν ἑαυτῆς οἶκον ἐκ στείρας νηδύος, τήν Θεοτόκον Μαρίαν»⁶⁸¹, ἡ ὁποία καί θά ἀποτελέσει ἀργότερα «τὴν θείαν ράβδον, τὴν βλαστήσασαν τό μυστικόν ἄνθος, Χριστόν τῶν πάντων κτίστην»⁶⁸².

Κινούμενος, συνεπῶς, ἀπὸ ἄκρα ἀγαθότητα καί φιλανθρωπία ὁ ἐν Τριάδι Θεός, πραγματώνει διὰ τοῦ Λόγου του τὴν προαιώνια βουλή του καί δημιουργεῖ ἄμεσα καί χωρὶς τὴν παρεμβολή ἄλλων ὄντων πρῶτα τόν ἀόρατο πνευματικό κόσμον καί κατόπιν τόν ὄρατό καί ὑλικό, ἐπιστεγάζοντας τό δημιουργικό του ἔργο μέ τὴν πλάση τοῦ συνθέτου ἀπὸ ὑλικό καί πνευματικό στοιχεῖο ἀνθρώπου⁶⁸³. Γι' αὐτό καί στό λόγο του εἰς

676. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 139v.*

677. *Εἰς τὴν περιτομήν, ΣΤ', PG 97, 924 B καί Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 146v.* Περί τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀγγέλου στήν πατερική παράδοση βλ. J. Barbel, *Christos Angelos. Die Anschauung von Christus als Bote und Engel in der gelehrten und volkstümlichen Literatur des christlichen Altertums*, [Theophaneia 3], Bonn 1941. W. Michaelis, *Zur Engelchristologie im Urchristentum*, Basel 1942. J. Barbel, «Zur "Engel-Trinitätslehre" im Urchristentum», *Theologische Revue* 54 (1958), σ. 49-58 καί 103-112, καθὼς καί τίς ἐπ' αὐτοῦ ἔξοχος παρατηρήσεις τοῦ A. Grillmeier, *Jesus der Christus im Glauben der Kirche, Bd. I: Von der Apostolischen Zeit bis zum Konzil von Chalcedon (451)*, Freiburg 1990³, σ. 150-157.

678. *Εἰς τόν μακάριον Πατάσιον, ΙΘ', PG 97, 1212 A.*

679. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 138^r.* «ὕμνεϊτε, εὐλογεῖτε καί ὑπερυψοῦτε Χριστόν τόν μόνον δημιουργόν» *Κανών*, 149, ᾠδή η', 51-54, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 106. Βλ. καί Ἄ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικό Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 71 ἔξ.

680. *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, Ζ', PG 97, 948 BC.* Ἐπίσης Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 8, 3, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 211 (1974), σ. 94 ἔξ. Βλ. ἀκόμη καί Ἰ. Παναγοπούλου, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Προφητῶν*, σ. 359 καί Δ. Τρακατέλλη, *Χριστός ὁ προϋπάρχων Θεός*, σ. 25 ἔξ.

681. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Ἐξαποστειλάριον, PG 97, 1316 C.*

682. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, ᾠδή ε', 1, PG 97, 1309 B.* Γιά τό λόγο αὐτό καί χαρακτηρίζεται ἀπὸ τόν ἱερό Πατέρα ὡς «ἡ παναγεστάτη τοῦ παντοκτίστου σκηνῆ» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, 97, 1092 D), ἀλλά καί ὡς «ὁ μέγας ἐν μικρῷ κόσμῳ τοῦ τόν κόσμον οὐκ ὄντα παραγαγόντος πρὸς ὑπαρξιν, τόν τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ἄγγελον» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 B καί Ἡσ. 9, 6. Πρβλ. ἀκόμη Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 30, PG 87/3, 3253 A. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Ἀγκυρωτός*, 19, 25, ἔκδ. K. Holl, Bd. I, *GCS* 21 (1915), σ. 27-28 (PG 43, 52 C) καί Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, 17 καί 12, 12, ἔκδ. M. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 277 καί 287. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ἐπ' αὐτοῦ, ἐρμηνεύοντας τό M. Βασίλειο, ὁ M. Ἄ. Ὀρφανός (*Ὁ Υἱός καί τό Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν Τριαδολογίαν τοῦ M. Βασιλείου. Συμβολή εἰς τὴν περί Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν αὐτοῦ*, Ἀθήναι 1976, σ. 71), «ὁ ἄγγελος» οὗτος ἐγένετο βραδύτερον διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ «μεγάλης βουλής ἄγγελος», διότι, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου (*Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 444), κατὰ τόν εὐαγγελισμό, «ὁ τῆς μεγάλης βουλής ἄγγελος, ἐπὶ γῆς παρεγένετο· ἄγγελος γάρ διὰ τοῦτο ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὑπὸ τοῦ προφήτου ὠνόμασται, καθ' ὃ τῆ ἑαυτοῦ παρουσία ἀνήγγειλεν ἡμῖν τὴν τελειωθείσαν βουλήν».

683. Γιά τό λόγο αὐτό «οὐ γάρ ἀγγέλους ὁ Θεός πρὸς τὴν δημιουργίαν ἐχρήσατο» (*Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον*,

τόν Μέγαν Ἀθανάσιον, ἀντικρούοντας τήν κακοδοξία τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι κτίσμα καί κτιστό μέσο γιά τήν πραγμάτωση τῆς δημιουργίας, διακηρύσσει ὄχι μόνο τήν ὁμοουσιότητά του μέ τόν Πατέρα, ἀλλά καί τή ριζική διαφορά του ἀπό τήν κτίση, τονίζοντας παράλληλα, ὅτι, ἐνῶ ἡ δημιουργία συνιστᾷ ἐν χρόνῳ προϊόν τῆς βουλήσεως καί ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὁ Λόγος γεννᾶται ἀνάρχως καί προαιωνίως ὡς ὁμοούσιος Υἱός τοῦ Πατρός καί Θεός. Μέ τόν τρόπο αὐτό καταδεικνύει καί τή βασική ἀρχή τῆς σκέψεώς του γιά τή μεταξύ θεότητος καί κτίσεως ριζική διάκριση καί ὄντολογική διαφορά, καθότι «οὐ γάρ κτίσις καί Θεός ἐν εἶναι δοξάζεται» ἢ «ἐν δέ τῷ Θεῷ οὐκ ἔστι κτίσις», ἐνῶ ἀκόμη καί γιά τόν ἄνθρωπο, πού πλάστηκε «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ, θεωρεῖ ὑπερβολικό τό θεῖο λόγοι, ὅτι ὁ Ἀδάμ «γένονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν», καθότι «δεσπότης γάρ τοῖς θεράπουσιν οὐκ ἐνάριθμος»⁶⁸⁴. Τό γεγονός αὐτό σημαίνει κατ' ἀντιστοιχία, ὅτι καί ἡ Ἀειπάρθενος κατά σάρκα Μητέρα του ὡς κτίσμα καί φυσικός ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατο νά ἐξισωθεῖ μέ τόν Υἱό της καί Λόγο τοῦ Θεοῦ, καθῶς ἐκεῖνος «οὐ τοῖς δούλοις ἐγκαταλέγεται», ὅπως εἶναι ἡ Θεοτόκος ὡς μητέρα καί δούλη⁶⁸⁵, ἀλλ' ἀντιθέτως ὡς Θεός «συνεργός τῷ Πατρὶ δεικνύται» κατά τή δημιουργία⁶⁸⁶.

β. Ἡ δημιουργία τοῦ πνευματικοῦ καί ὕλικου κόσμου.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀοράτου καί πνευματικοῦ, ἀλλά κτιστοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων, πραγματώνεται ἀπό τό Θεό διά τοῦ Λόγου του ἐκτός χρόνου μέν, ἀλλ' ὄχι ἀνάρχως⁶⁸⁷. Ὅπως διδάσκει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, κατ' αὐτήν «παρήγεν γάρ ὁ Θεός φύσιν ἄυλον... τήν πρώτην, ἣτις καί ἀγγελική ὠνομάζετο ... εἰς ἐννέα τάξεις»⁶⁸⁸, προκειμένου νά ἀποτελέσει «τήν

Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 3v), καθῶς «οὐ γάρ Μωυσῆς ἐν τῇ κοσμογενεῖα ὑπουργοῦς Θεοῦ πρὸς τήν δημιουργίαν εἰσήγαγε» *Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 2r*.

684. *Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 2r*. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Μ. Βασιλείου, *Περί ἁγίου Πνεύματος*, 20,51, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh 17bis* (1968), σ. 428-430 (PG 32, 161 BC). Γ. Φλωρόφσκυ, *Ἡ περί δημιουργίας ἀντίληψη τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου*, σ. 54 ἐξ καί Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 102-103.

685. Πά τή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός περί τῆς Θεοτόκου ὡς μητέρας καί δούλης. Βλ. *Κανόν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥῆθ' η', 4, 250-251, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 155. *Τριώδιον Κυριακῆς Βαΐων*, ῥῆθ' η', 8, PG 97, 1400 A-1404 C. *Κανόν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 283. Πρβλ. καί *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 B.

686. Καί τοῦτο, διότι, σέ ἀντίθεση μέ τά λοιπά κτίσματα, «ἔστι μέντοι καί ὁ Υἱός Θεός καί Θεός ἦν ὁ Λόγος, καί ἐπί πάντων Θεός», «λέγεται γάρ διά τοῦτο καί Λόγος τοῦ Πατρός» (*Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 2r*). Βλ. καί Δ. Τρακατέλλη, *Χριστός ὁ προὑπάρχων Θεός*, σ. 57 ἐξ), ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ «οὐρανοί ἐστερεώθησαν» (Ψάλμ. 32, 6. Πρβλ. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 139v. Κανὼν ἀναστάσιμος*, 338, ῥῆθ' γ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 235) μέ ἀποτέλεσμα νά καταστῆ ἡ αἰτία καί τό κέντρο ὀλόκληρης τῆς δημιουργίας, ἀλλά καί τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου περί κόσμου καί ἀνθρώπου.

687. Πρβλ. Κολ. 1, 16 καί Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, 1, 5, ἔκδ. S. Giet, *SCh 26* (1951), σ. 104 (PG 29, 13 A). Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, 38, 9, ἔκδ. C. Moreschini – P.Gallay, *SCh 358* (1990), σ. 120 (PG 36, 320 CD). Βλ. Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, Thesis, Oxford 1966, σ. 107-108 καί Ν. Γ. Ξεξάκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, Γ', σ. 88 ἐξ.

688. *Εἰς τήν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 9v*. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ*

παγκόσμιον τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων ταξιαρχίαν»⁶⁸⁹. Οἱ ἄγγελοι ὡς κτίσματα δημιουργήθηκαν γιὰ νὰ εἶναι ἀσώματοι μέν⁶⁹⁰ ἀλλὰ τρεπτοί, πλασμένοι, δηλαδή, λογικοί καὶ αὐτεξούσιοι, γεγονός πού σημαίνει ὅτι θὰ μπορούσαν εἴτε νὰ παραμείνουν καὶ νὰ προκόψουν στό ἀγαθό, εἴτε νὰ ἐπιλέξουν τό κακό⁶⁹¹.

Ἀπό τούς ἀγγέλους ἐκεῖνοι πού ἔκαναν ὀρθή χρήση τοῦ αὐτεξουσίου τους προέκοψαν καὶ στερεοποιήθηκαν, μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, στό ἀγαθό, ἐνῶ οἱ ἐκπεσόντες ἄγγελοι, δαίμονες, ἄν καί ὡς ἄγγελοι δημιουργήθηκαν ἀγαθοί, ἐν τούτοις, λόγω τῆς ἀλαζονείας⁶⁹² καὶ τῆς ὑπερηφάνειάς⁶⁹³ τους, ἔκαναν ἐσφαλμένη χρήση τοῦ αὐτεξουσίου τους κι ἐξέπεσαν ἀπό τή χάρη τοῦ Θεοῦ, τρεπόμενοι σέ πονηρούς, ἐφ' ὅσον μετά τήν πτώση τους ἀποκρυσταλλώθηκαν στό κακό⁶⁹⁴. Ἔτσι, ὁ σατανᾶς, «ὁ πάλαι μέν ἐωσφόρος, ὕστερον δέ νυκτοφόρος», ἐξέπεσε «αὐθορμήτως καὶ πλείονι τῇ κακία χρώμενος ἐκινήθη ἐπί τό κακόν»⁶⁹⁵, συμπαρασύροντας «πλήθος ἄπειρον» ἀγγέλων πού ἀμάρτησε, θεωρώντας ὅτι, μέ τήν ἄνοδο τοῦ Ἐωσφόρου, θὰ μπορούσε νὰ ἀποκτήσει κι αὐτό περισσότερη λα-

ἀποστολικῶν κηρύγματος, 9, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 44-45 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδουπούλου, σ. 32-33). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 17, 2, 3, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 45-46 (PG 94, 865 A-867 A). Ἀναφερόμενος ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἰδικότερα στή φύση τῶν ἀγγέλων, παρατηρεῖ, ὅτι πρόκειται γιὰ «αὐλοὺς καὶ φλογεράς οὐσίας», γνωρίσματα τῶν ὁποίων εἶναι «τό πυρῶδες καὶ φωτεινὸν καὶ ὑπόπτερον, τό κοῦφόν τε καὶ ὑψηλόν» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1277 B. Βλ. ἐπίσης Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, 128, 4, ἔκδ. E. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 327 (PG 6, 776 BC) καὶ Μ. Ἀ. Σιώτου, *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καὶ Βιβλικῆς Θεολογίας*. Τεῦχ. 1: Π. Διαθήκη, Ἀθήνη 1962, σ. 21-22. Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 109-115.

689. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1277 B. Πρβλ. καὶ Δ. Γ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στὴ σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 157 ἔξ.

690. Πρβλ. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 B.

691. Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος*, 16, 38, ἔκδ. B. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 380-382 (PG 32, 137 AB). Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ Δ. Γ. Τσάμη, *Ἡ Πρωτολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 92 ἔξ.

692. «ὄντως ἀρχήθεν αἴτιος ἦν τῆς οἰκείας φθορᾶς διὰ τῆς ἀλαζονείας ὁ διάβολος» *Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 91v. Βλ. καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 18, 2, 4, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften* II (1973), σ. 48-50 (PG 94, 873C-877 C). Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 70, σημ. 22. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, σ. 59 ἔξ. V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 81 ἔξ.

693. «Πρῶτον παθῶν νοσήσας, ἐν τοῖς ὑψίστοις ὁ δαίμων, τὴν κακίστην οἴησιν, ὑπερηφάνως πέπτωκε» *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ᾠδὴ α', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 157. Βλ. καὶ Ὁ. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 69 ἔξ.

694. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ὁ ἱερός Πατήρ, πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση του «ἦν δὲ ἐν τῶν Χερουβείμ ὁ Ἐωσφόρος τῶν πλειόνων ὑπερκεῖμενον, κάλλους ἀγλαΐας ἐμφορούμενον», ὁ ὁποῖος δείχνοντας ἀπὸ ὑπερηφάνεια ἀχαριστία πρὸς τό δημιουργό, ἐπαναστάτησε ἐναντίον τοῦ εὐεργέτη του, Θεοῦ, γι' αὐτό καί, ἐξ αἰτίας τῆς φιλαυτίας, ἀμάρτησε, ἐκτρεπόμενος «ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τό παρά φύσιν» καὶ ἀπὸ τὴν γνῶση στήν ἄγνοια. Καὶ τοῦτο, διότι «ἀχαριστως πρὸς τὸν κτίστην καὶ εὐεργέτην διετέθη καὶ κατ' ἐκείνου ἐπήρθη καὶ τῆς ἀνυποταξίας ὀρεγόμενον ἐτράπη ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τό παρά φύσιν καὶ ἐκ τῆς γνῶσεως εἰς τὴν διὰ τὴν διὰ τό πάθος τῆς φιλαυτίας γινωσκομένην ἄγνοιαν, οὐ τὴν οὖσαν ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὴν συρρέουσαν τῇ ἀμαρτίᾳ» *Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 9v. Πρβλ. καὶ Δ. Γ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στὴ σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 165 ἔξ.

695. *Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 9r. Ἐπίσης Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 119 ἔξ.

μπρότητα καί δόξα⁶⁹⁶. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ σατανᾶς ὀνομάζεται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα ἀρχηγός τῆς κακίας⁶⁹⁷, πατέρας τοῦ ψεύδους⁶⁹⁸ καί ἄρχοντας τοῦ σκότους⁶⁹⁹, ἀποστολή τοῦ ὁποίου εἶναι νά ἀντιτίθεται παντοιοτρόπως στό ἔργο τοῦ Θεοῦ καί τήν πραγμάτωση τοῦ θελήματός του γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀποβεῖ ἡ ἀφορμή τῆς πτώσεως του, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα «δεύτερος κατά Θεοῦ πόλεμος»⁷⁰⁰. Θέλοντας, μάλιστα, νά δώσει παραστατικότερα τό μέγεθος τῆς ἐχθρότητας τοῦ σατανᾶ πρὸς τόν ἄνθρωπο, τόν ὀνομάζει «Ἀσσύριον», ὁ ὁποῖος μέ τά ἔργα του κατάφερε «πᾶσαν ὑφ' ἑαυτὸν δουλωσάμενον τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν»⁷⁰¹.

Ἔτσι, οἱ πονηρές δυνάμεις, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀντίθεσή τους πρὸς τό ἔργο τοῦ Θεοῦ καί τὴν προσπάθεια ματαιώσεως τοῦ θελήματός του, ἐχθρεύονται παντοιοτρόπως τόν ἄνθρωπο⁷⁰², μέ ἀποτέλεσμα νά καταστοῦν, ὡς πρωταίτιοι τῆς πτώσεως καί ἀπομακρύνσεώς του ἀπὸ τό δημιουργό, ἀνθρωποκτόνοι. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ πτώση ὀφείλεται κυρίως στή δική τους «ἐπικρημον συμβουλήν», ἔργο τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ παράβαση τοῦ ἀδαμιαίου πλάσματος⁷⁰³. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ἐνῶ τά τῶν ἀγαθῶν «οὐρανίων ἀγγέλων λειτουργικά πνεύματα, ἐπὶ τῇ ἐμῇ καταπτώσει πικρῶς ἐθρήνησαν», «ἐπεγέλασαν, τῶν ἀερίων δαιμόνων, τὰ ζοφώδη πνεύματα»⁷⁰⁴, τά ὁποῖα καταπολεμοῦν συνεχῶς τόν ἄνθρωπο κι ἐπιζητοῦν, μετὰ τὴν πτώση, τὴν παραμονή του στήν ἁμαρτία. Ἀποκορύφωμα μάλιστα τῆς ἀντιθέσεώς τους πρὸς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἐχθρότητάς τους πρὸς τόν ἄνθρωπο ἀπέτελεσε ἡ ἀποτυχημένη προσπάθεια νά ματαιώσουν τὴ φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτήριας Οἰκονομίας μέ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἡ μέλλουσα Θεοτόκος, ἐπειδὴ γνῶριζε τὴν ἐχθρότητα τοῦ σατανᾶ πρὸς τό ἀνθρώπινο γένος, ταραχθῆκε ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Γαβριὴλ στή Ναζαρέτ, θεωρώντας ὅτι μπορεῖ νά ἀποτελεῖ τέχνασμα τοῦ πονηροῦ,

696. «νομίσαν διά τῆς ἀνόδου τοῦ πρώτου, κακίους μείζονος ἐπιτυχεῖν τῆς λαμπρότητος» *Εἰς τὴν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 9v.*

697. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε' , PG 97, 884 B.*

698. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε' , PG 97, 888 B καὶ Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, ῶδη ε' , 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 158.*

699. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε' , PG 97, 881 C καὶ Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II' , PG 97, 1073 A.*

700. *Εἰς τὴν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 9v.*

701. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε' , PG 97, 881 C-884 A.* Τὴν ὀνομασία «Ἀσσύριος» ἀποδίδει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης στό σατανᾶ, θέλοντας νά παρομοιάσει τὴν ἀνθρωπότητα μέ τόν Ἰσραὴλ, ὁ ὁποῖος ὑποδουλώθηκε στοὺς Ἀσσυροβαβυλωνίους.

702. Ζαχ. 3, 1-3 καὶ Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ὁ θάνατος*, σ. 45.

703. «ἦς ἔργον ἢ πρώτη παράβασις, τοῦ ἀδαμιαίου πλάσματος τό παράπτωμα» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε' , PG 97, 888 B.* Γιά τό σατανᾶ ὡς αἰτία τῆς πτώσεως βλ. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, σ. 67-77. Τοῦ Αὐτοῦ, «Ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον», μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, *ΝΣ 51 (1956)*, σ. 49 ἐξ. Δ. Γ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στή σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 169 ἐξ. καὶ γενικότερα Θ. Προβατάκη, *Ὁ Διάβολος εἰς τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Ὁρθόδοξου Ζωγραφικῆς καὶ Γλυπτικῆς*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1980. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία, Δ' , Ὁ Σατανᾶς*, Θεσσαλονίκη 1999. A. Guillou, «Le diable byzantin», ἐν *Πολύπλευρος Νοῦς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, Hrsg. v. C. Scholz u. G. Makris, München-Leipzig 2000, σ. 45-55 καὶ H. A. Kelly, *Satan: A Biography*, Cambridge 2006.

704. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, ῶδη γ' , 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 173.*

γιά τή ματαίωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας⁷⁰⁵. Γιά τό λόγο αὐτό ἄλλωστε, ὅπως τονίζει ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος κι ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, «ἔλαθε τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ παρθενία Μαρίας, καί ὁ τόκος αὐτῆς»⁷⁰⁶, παραμένοντας, λόγω τῆς ἐχθρότητας τοῦ σατανᾶ, αὐτά τά κατ' ἐξοχήν σωτηριώδη μυστήρια προφυλαγμένα στή σιωπή καί τήν ἀφάνεια ἀπό τή θεία Πρόνοια, προκειμένου μέ βεβαιότητα νά πραγματοποιηθοῦν.

Σέ ἀντίθεση μέ τό ἔργο τῶν δαιμόνων, τό ἔργο τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων εἶναι ἡ ἀδιάλειπτη δοξολογία τοῦ Θεοῦ⁷⁰⁷, ἡ συνδρομή στή διακυβέρνηση τοῦ κόσμου καί ἡ διακονία τους στήν ἐκπλήρωση τοῦ θείου θελήματος, μέ σκοπό τήν προστασία τῶν ἀνθρώπων καί τήν ἀπόκτηση τῆς σωτηρίας, καθότι «εἰσὶ λίαν συμπαθεῖς καί φιλόανθρωποι»⁷⁰⁸. Γιά τό λόγο αὐτό καί σέ ἀντίθεση μέ τούς δαίμονες, «πᾶσα τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων ἢ νοητῆ διακόσμησις» χαίρεται μέ τό γεγονός τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ, καθ' ὅσον «φίλον γάρ αὐταῖς πρὸς Θεόν ἡμῶν ἐπανόρθωμα, καί ἡ πρὸς τήν ἀμείνω κατάστασιν πρόοδος καί ἀνάβασις»⁷⁰⁹. Ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι συνδεδεμένοι στενότερα καί μέ τή Θεοτόκο, ἡ ὁποία διακόνησε ἐκ μέρους τῆς ἀνθρωπότητας τό μυστήριο τῆς σωτηρίας ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας. Θέλοντας, μάλιστα, νά δείξει τό στενό σύνδεσμο τῆς Θεομήτορος μέ τόν κόσμο τῶν ἀγγέλων, ἀναφέρεται συχνά σ' αὐτούς, καθὼς ἄγγελος ἐπισκέπτεται τούς γονεῖς της καί τούς ἀνακοινώνει τή λύση τῆς στειρώσεώς τους⁷¹⁰, ἐνῶ μετά τήν εἰσοδό της στό Ναό ἡ θεόπαις τρέφεται «ἐκ χειρός ἀγγέλου»⁷¹¹. Ἐπίσης, ἔπειτα ἀπό τή μνηστεία της μέ τόν Ἰωσήφ τήν ἐπισκέπτεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ στή Ναζαρέτ, ὁ ὁποῖος, κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, «εἴθισται ... ἐν τοῖς περί Θεοῦ μυστηρίοις διακονεῖν» καί «μεσιτεύει θεότητι καί ἀνθρωπότητι»⁷¹² γιά τήν πραγ-

705. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 904 AB. Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖται, κατά τόν εὐαγγελισμό «ἄγγελος μετά παρθένου λαλεῖ, ἐπειδή καί γυναικί ὠμίλησεν ὁ ὄφις» Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 794. Γιά τό ζήτημα αὐτό βλ. συναφῶς καί Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατά Αἰρέσεων*, 78, 24, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 475 (PG 42, 737 D). Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 329-330. Χρυσίπτου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 338-340. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Ε'*, PG 98, 324 AB καί 325 B καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 24, PG 87/3, 3244 B-C.

706. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 853 C καί Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, 19, 1, ἔκδ. P.Th. Camelot, SCh 10 (1951), σ. 88. Πρβλ. καί Β. Π. Στογιάννου, «Ἡ Χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφώρου», ἐν *Θεολογικόν Συμπόσιον*, σ. 97-98.

707. *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον, ᾠδή α'*, 9, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 339.

708. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 885C. Πρβλ. καί Ἐβρ. 1, 14. M. A. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 115 ἐξ. Περιγράφοντας ἀναλυτικότερα τό ἔργο τῶν ἀγγέλων τονίζει, ὅτι κατέχουν «τό τομὸν τε καί πρὸς διακονίαν εὐσταλές καί δραστήριον, καί ... ὄξυπετές καί ὑπίπορον, καί τό κατά παντός ἀμογητὴ φέρεσθαι, οἷον τό θεῖον διακελεύεται πρόσταγμα» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ'*, PG 97, 1277 B. Πρβλ. καί Ἐβρ. 1, 14, καθὼς καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν πρὸς Ἐβραίους*, 3, 2, PG 63, 30.

709. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 885 C.

710. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A.

711. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον, ᾠδή α'*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57.

712. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 889 B. Ὅπως παρατηρεῖ ἐπίσης σέ ἄλλο ἔργο του ὁ ἱερός Πατήρ, «δι' ἀγγέ-

μάτωση τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, ἐφ’ ὅσον ὡς τοῦ Ὑψίστου λειτουργός περιλήφθηκε στό προαιώνιο θεῖο σχέδιο, προκειμένου, ὡς ἀπεσταλμένος του «εἰς διακονίαν τοῦ θαύματος»⁷¹³, νά μεταφέρει καί νά ἀνακοινώσει στήν Παρθένο τό μήνυμα τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στή μήτρα της⁷¹⁴. Ἡ Θεοτόκος ὁμως ἀποτελεῖ καί «τό τῶν ἀγγέλων ὑμνολόγημα περιλάλητον» ἤδη ἀπό τή γέννησή της, ἐφ’ ὅσον «σκιρτῶσι δέ σύν ἡμῖν ἀγγέλων τάξεις» γιά τό γεγονός⁷¹⁵. Ἄγγελοι κατέβηκαν, ἐπίσης, ἀπό τόν οὐρανό κατά τή γέννηση τοῦ Υἱοῦ της, προκειμένου νά ἐξυμνήσουν τό θαῦμα τῆς θείας σαρκώσεως, ἀλλά καί νά προστατέψουν τόν ἐνανθρωπήσαντα Θεό καί τή Μητέρα του ἀπό τή μαγία τοῦ Ἡρώδη μέ τή φυγή στήν Αἴγυπτο⁷¹⁶. Ὅπως τονίζει μάλιστα ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὁ τρόπος τῆς ὑπερφυοῦς λοχείας τῆς θεογεννήτριας Παρθένου ἔνωσε τούς ἀνθρώπους καί «τάς ἄνω δυνάμεις ... τοῦ αἰεὶ μεγαλύνειν σε»⁷¹⁷, ἐνῶ, κατά τήν κοίμησή της, «πᾶσα τάχα ἡ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων νοητή διακόσμησις, ἄνωθεν ἀοράτως ἐφιπτάσα τῷ παραδόξῳ συνείρει θεάματι»⁷¹⁸, ἔτσι ὥστε, κατά τή μετάστασή της, νά τήν ὑποδέχονται στά θεῖα σκηνώματα «λευχειμονοῦντες ἄγγελοι»⁷¹⁹, ὅπου «ἡ πληθὺς ἀγγέλων, καί τῶν Χερουβεὶμ καί τῶν Θρόνων, καί πᾶς νοερός σε διάκοσμος Θεομητορ, ὡς ὑπερτέραν αὐτῶν μεγαλύνουσιν»⁷²⁰.

Μετά τή δημιουργία τοῦ ἅλλου καί πνευματικοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων ὁ Θεός, συνεχίζοντας τό ἔργο του, δημιούργησε τόν ὑλικό κόσμο «μόνῳ τῷ βούλεσθαι»⁷²¹. Σύμφωνα μέ τή βιβλική περί δημιουργίας διήγηση, τήν ὁποία ἀκολουθεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὁ ὑλικός κόσμος ἦρθε στήν ὕπαρξη ἐκ τοῦ μή ὄντος⁷²² καί σέ διάστημα ἕξι δη-

λου γάρ ἀποκαλύπτεται τοῖς δικαίοις τά θεῖα μυστήρια» *Τῆ Κυρικῆ τοῦ Ἀσώτου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 34r. Βλ. Ἀναστασίου Σιναιῖτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμφίου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1385 CD. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν*, 6, PG 127, 636 B καί A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 446.

713. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 885B καί 889 C καί Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί αἰεὶ παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1156 D (BEΠΕΣ 15 (1958), σ. 355).

714. Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος «τοῦ Γαβριὴλ τήν φωνήν, ἀντί σποραῶς εἰσεδέξατο» *Εἰς τό Γενέθλιον*, B', PG 97, 820 C.

715. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή στ', 1, 134-135, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 151. Ἄλλοῦ τονίζει ἐπίσης, ὅτι «ἡ νοερά τῶν ἀγγέλων... πανήγυρις τοῖς ἐπὶ γῆς ἅμα πιστῶς χορεύουσα ἐπὶ τῇ γεννήσει σου» *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή α', 6, 19-21, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147.

716. Πρβλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1076 AB.

717. *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Νικόλαον*, 16, ᾠδή θ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 13.

718. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1089 C.

719. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1101 C.

720. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή στ', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 158.

721. Ἀναφερόμενος ὁ ἅγ. Ἀνδρέας στή δημιουργία τοῦ κόσμου, ἐρωτᾷ: «Τίς ὁ ποιῶν καί κατασκευάζων μόνῳ τῷ βούλεσθαι;» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1276 BC. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, 1, 2, ἔκδ. S. Giet, *SCh* 26 (1951), σ. 92 (PG 29, 8 A-9A) καί Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 22, PG 90, 317 B. Βλ. καί C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin according to St. Cyril of Alexandria*, (Reprinted from "Θεολογία"), Athens 1971, σ. 7. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, σ. 43. Γ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ δημιουργικότητα*, σ. 68-69. J. Meyendorff, *Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 173-174.

722. Πά τή διδασκαλία περί τῆς ἐκ τοῦ μή ὄντος ἢ τοῦ μηδενός δημιουργίας βλ. B' Μακ. 7, 28. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, 8, 7, ἔκδ. S. Giet, *SCh* 26 (1951), σ. 464 (PG 29, 180 C). Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό βάπτισμα*, 40, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 304 (PG 36, 424 A). Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γένεσιν*,

μιουργικῶν ἡμερῶν, ὡς προϊόν τοῦ θελήματος, τῆς ἀγάπης καί τῆς πανσοφίας τοῦ Θεοῦ⁷²³ διά τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου του μέ μόνο «τῷ νεύματι» αὐτοῦ⁷²⁴. Θέλοντας νά τονίσει περισσότερο τό ἔργο τοῦ Υἱοῦ στή δημιουργία, ἐπισημαίνει, ἐνῶ ἀναφέρεται στήν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου, «τῆς ἐξουσίας τήν αὐθεντίαν» τοῦ δημιουργοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ἐκλαμβάνοντας τήν ἐντολή «δεῦρο ἔξω» πρός τό νεκρό φίλο του ὡς συνέχεια τῆς δημιουργικῆς του ἐνέργειας, διότι ὡς δημιουργός Θεός προσφέρει πνοή καί ζωή στό Λάζαρο, ὅπως καί κατά τή δημιουργία μέ τίς ἐντολές του ἔφερε στήν ὕπαρξη τήν κτίση⁷²⁵.

Ἔτσι ὁ κόσμος, ὡς δημιούργημα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, κατασκευάζεται καλός λίαν⁷²⁶,

2, 2, PG 53, 28. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, 60, PG 90, 625 C. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ὁ Μ. Α. Orphanos (*The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 142), «Basil believed not only that the universe simply owes its origin to God, but that it was created ex nihilo». Ἐπίσης Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Γ', σ. 155 ἐξ καί Ν. Γ. Ξεζάκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, Γ', σ. 16 ἐξ. Γιά τή σχέση «μὴ ὄντος» καί «μηδενός» στή δημιουργία βλ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Β', σ. 144 ἐξ.

723. «Ὁ πάντα ποιήσας ἐν σοφίᾳ, Ἰησοῦ, καί ὄλον με φορέσας ἐκ Παρθένου, καί ὄλος μένων αἰεὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς...» *Κανῶν εἰς τὸν Λάζαρον*, ὡδή θ', PG 97, 1397 D. Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διὰ σώματος πρός ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 8, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 288 (PG 25, 109 A-C). Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, 1, 2, ἔκδ. S. Giet, *SCh* 26 (1951), σ. 92-96 (PG 29, 8A-9A). Βλ. Ν. Νησιώτου, *Προλεγόμενα εἰς τὴν Θεολογικὴν Γνωσιολογίαν. Τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ καί ἡ δυνατότης γνώσεως αὐτοῦ*, σ. 54-57.

724. *Τριῶδιον τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων τὸ ἐσπέρας εἰς τὸ Ἀπόδειπνον*, ὡδή θ', PG 97, 1404 C. *Κανῶν εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ὡδή θ', PG 97, 1328 D. Τὸ γεγονός αὐτὸ τονίζει ἐπίσης ὡς ἐξῆς: «λόγῳ σου καί δυνάμει τοὺς οὐρανοὺς ἐστερέωσας, Χριστέ, καί τὴν θάλασσαν ψάμμῳ περιετείχισας» (*Κανῶν ἀναστάσιμος*, 338, ὡδή γ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 235), καθὼς ἐπίσης καί: «Ἴδετε ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι Θεός ... καί τὴν κτίσιν ἄπασαν δημιουργήσας τῷ λόγῳ καί τῇ σοφίᾳ μου» *Κανῶν εἰς τὴν Ἐννησιν τοῦ Χριστοῦ*, 339, ὡδή β', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 236. Ἀναφερόμενος λεπτομερέστερα στή δημιουργία καί προσπαθώντας μέσῳ τῆς ὑπογραμμίσεως τοῦ μεγαλείου της νά τονίσει τὴν προέλευσίν της ἀπὸ τῆς δημιουργικῆς θεῖας ἐνέργειας, ἐρωτᾷ «τίνος ἔργον ὁ μέγας οὗτος καί παναρμόνιος κόσμος; Πῶς οὐρανὸς ὑπέστη τό μέγα καί διαφανές τοῦ παντός ἐπικάλυμμα; ... τίνος σοφίσιμα ὁ διάχυτος οὗτος ἀήρ, καί τό ὑπὲρ αὐτὸν αἰθέριον πῦρ; ... τίνος τεχνίτου τό περικαλλές τοῦτο καί περιγεῖον ἔδρασμα; ... Πόθεν τό μέγα τοῦτο στοιχεῖον, ἡ θάλασσα, καί τό ἄπλετον ὕδωρ ἐκεῖνο τό ἄπειρον, εἰς ἕν συνάγεται σύγκριμα; Πόθεν τά πολυειδῆ γένη τῶν ζῶων, ὅσα τε ὑπὲρ γῆν ἵπταται, καί περὶ τὴν γῆν ἔρπει, καί τοῖς ὕδασι ὑπερνήχεται;», γιά νά καταλήξει, ἀπαντώντας δοξολογικῶς, στὸν τονισμό τῆς προελεύσεως τῆς δημιουργίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ: «Ὡς μεγάλη τοῦ Ποιητοῦ τῶν ἀπάντων ἡ δύναμις!» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1277 ABC. Βλ. περισσότερα στό ἴδιο ἔργο PG 97, 1277 D-1280 AB. Πρβλ. Μ. Α. Σιώτου, *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καί Βιβλικῆς Θεολογίας*, σ. 23 ἐξ.

725. Γ' αὐτὸ καί παρουσιάζεται ὁ Χριστὸς νά λέγει πρός τό φίλο του: «Εγὼ σοι ἐπιτάσσω, 'Δεῦρο ἔξω'», διότι, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, εἶναι, ὡς φυτουργός τῆς Ἐδέμ (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 900 B) αὐτὸς καί «ὁ εἰπών, Ἐνηθῆτω φῶς, Γενηθῆτω στερέωμα» (*Εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον*, Η', PG 97, 981 A) «καί τὰ καθεξῆς ἅπαντα τῆς αὐτοῦ δημιουργικῆς μεγαλειότητος ἔργα» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 B.

726. Γεν. 1, 31. Θέλοντας νά τονίσει τὴ λαμπρότητα καί τὴν τελειότητα τῆς δημιουργίας, παρατηρεῖ στό λόγο του εἰς τὴν *Μεταμόρφωσιν*, ὅτι ἡ «τῶν ὑπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ Λόγου προβεβλημένων τε καί παρηγμένων πρός ὕπαρξιν ἡ μεγαλοπρέπειά τε καί πολυτέλεια» ἀντικατοπτρίζεται στή λάμψη τῶν ἱματίων του, ἔτσι ὥστε «ὡς κτίστην καί αἴτιον ἐγκρυσπτόμενον ἀχράντως αὐτὴ φανεροῦσα τὸν ἀόρατον καί ἀχώρητον» Υἱὸ καί Λόγο τοῦ Θεοῦ (*Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 948 BC). Πρβλ. καί Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, 3,10, ἔκδ. S. Giet, *SCh* 26 (1951), σ. 238 (PG 29, 76C). Τὴν εἰκόνα αὐτὴ χρησιμοποιοῖ ἐπίσης καί ὁ Μάξιμος Ὁμολογητής. Βλ. Α. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 32.

γι' αυτό κι ἐπειδὴ ἀποτελεῖ ἔργο τῆς ἄπειρης ἀγάπης του δέν ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὸ δημιουργό του, ἀλλὰ κυβερνᾶται ἀπὸ τὴ θεία Πρόνοια, ἐφ' ὅσον, ἐκτός ἀπὸ δημιουργός, ὁ Θεός εἶναι καὶ ὁ «τά ὅλα συνέχων»⁷²⁷. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ κόσμος αὐτός, ὁ μεγαλοπρεπής καὶ λαμπρός, δημιουργήθηκε γιὰ τὸν ἄνθρωπο⁷²⁸, ἐντός τοῦ ὁποίου εἰσέρχεται ὡς βασιλέας, ἄρχοντας καὶ κύριος⁷²⁹, καθὼς ἀποτέλεσε τὸ τελευταῖο κατὰ σειρά καὶ τελειότερο δημιούργημα, τὸ «πολυτροπώτατον καὶ παμμήχανον ὄργανον»⁷³⁰. Ἀκολουθώντας, μάλιστα, τὴν προγενέστερή του πατερικὴ παράδοση τονίζει γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς δημιουργίας, ὅτι αὐτός δέν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ νὰ ἐκπληρωθεῖ «ἡ ἄρρητος καὶ ὑπεράγνωστος τῆς προανάρχου περὶ τὸν ἄνθρωπον κηδεμονίας βουλή», δηλαδή νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ θεία ἐνανθρώπηση. Γι' αὐτὸ καὶ ὑπογραμμίζει, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία ὡς ἄνθρωπος καὶ μέλλουσα Μητέρα τοῦ Θεοῦ κατέστη «ὁ σκοπὸς ὁ προεπινοηθεὶς τῶν αἰώνων»⁷³¹, ἀλλὰ καὶ «τέλος τὸ σκοπιμώτατον, καὶ ὕστατον ... δημιουργίας ἀπάσης, δι' ἣν ὁ κόσμος ἐγένετο· καὶ ... ἡ αἰώνιος τοῦ Κτίστου βουλή πεπλήρωται»⁷³². Τό

727. Ἐγκώμιον εἰς τοὺς Ἁγίους Δέκα μάρτυρας, 5, 170, ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, *KX* 3 (1949), σ. 107 καὶ Μ. Ἀ. Σιώτου, *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καὶ Βιβλικῆς Θεολογίας*, σ. 24 ἔξ. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπισημαίνεται μὲ ἔμφαση ἀπὸ τὸν ἁγ. Ἀνδρέα, ἐπίσης, ὅταν ἐρωτᾷ: «Τίς ἔθετο ταῦτα πάντα; Τίνοι δουλεῖ τὸ πᾶν; Τίνοι πρόσκειται; Τίνοι ὑπέκει; Οὐχ ὧ πολλή ἢ ἰσχύς; Τίνοις ἄγεται νεύματι; Οὐχ οὐ τὸ κράτος ἄπειρον, καὶ ἡ ἐξουσία αἰώνιος;» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1280 C. Πά τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ θείας Πρόνοιας βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 43, 2, 29, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften II* (1973), σ. 100-103 (PG 94, 964 A-969 B). Ἐπ' αὐτοῦ ἐκτενῶς ἐπίσης ἐν Μ. Α. Φαράντου, *Περὶ θείας Πρόνοιας καὶ Προορισμοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήναι 1966. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 24-25. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, σ. 54-55. Ξ. Παπαχαράλαμπος, «Θεῖα Πρόνοια καὶ ἐν Χριστῷ Σωτηρία κατὰ τὰς ἐπιστολάς Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ», ἐν *Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του*, (Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984). Πρακτικά, Ἀθήναι 1986, σ. 186 ἔξ. Ν. Α. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὴν Ἐξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1990², σ. 111 ἔξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*, Β', σ. 165 ἔξ. Ν. Γ. Ξεξάκη, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, Γ', σ. 55 ἔξ.

728. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 A. Πρβλ. καὶ Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία*, Β', 5, 2, ἔκδ. E. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 202 (PG 6, 452 C). Γι' αὐτὸ καὶ, ὅπως σημειώνει ἄλλοῦ, ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρξε ἐκεῖνος, «δι' ὃν οὐρανὸς ἐκαμάρωσε, γῆν ἐστερέωσεν, ἀέρα ἐξέχεε, θάλασσαν ἤπλωσε, καὶ τὴν φαινόμενην ἅπασαν ἐτεκτήνατο κτίσιν» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 A. Κατὰ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο (*Εἰς τὴν Γένεσιν*, 8, 3, PG 53, 71) μάλιστα, «τὸ γὰρ τιμώτερον ἀπάντων τῶν ὀρωμένων ζῶων ἐστὶν ἄνθρωπος, δι' ὃν καὶ ταῦτα ἅπαντα παρήχθη, οὐρανός, γῆ, θάλασσα, ἥλιος, σελήνη, ἀστέρες, τὰ ἐρπετά, τὰ κτήνη, πάντα τὰ ἄλογα ζῶα». Ἀλλὰ καὶ *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον*, 61, 1, PG 58, 590 τονίζεται ἐκ μέρους του, ὅτι ὁ Θεός «δι' ἡμᾶς εἰργάσατο τὰ ὀρώμενα, οὐρανόν, θάλατταν, γῆν, ἀέρα, τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ζῶα, φυτὰ, σπέρματα». Βλ. καὶ C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 10.

729. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 141v. Βλ. καὶ Μ. Βασιλείου, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, 2, 3, PG 31, 913 A (*ΒΕΠΕΣ* 53 (1976), σ. 150).

730. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 A καὶ Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, 14, 11, PG 60, 539. Βλ. ἐπίσης καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 86, 4, 13, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften II* (1973), σ. 191-192 (PG 94, 1136 C-1137 D).

731. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 C.

732. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκᾶριον*, σ. 108. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ πιθανότατα τὸ Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ. Καὶ τοῦτο, διότι, κατὰ τὴ διδασκαλία του (*Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, 60, PG 90, 620 C – 621 A), σκοπὸς ὁλόκληρης τῆς δημιουργίας εἶναι ὁ ἐναν-

γεγονός αυτό σημαίνει, ότι ή Θεομήτωρ ως άνθρωπος πλάστηκε, για να καταστεί κορωνίδα της δημιουργίας, προκειμένου να αποβεί «ὄργανον καὶ ἄμεσον μέσον, καὶ συναίτιον ἀναγκαιότατον» τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ της, ὥστε να ἀποτελέσει τὸ σκοπὸ καὶ «τὸ προεπινοούμενον τέλος ... πρὸς τὸ ὁποῖον ἀφορῶν τὰς τῶν ὄντων ὁ Θεὸς παρήγαγεν οὐσίας, ἧτοι τὸν νοητὸν κόσμον, καὶ αἰσθητὸν»⁷³³. Καὶ τοῦτο, διότι «ὄλος ὁ νοητὸς καὶ αἰσθητὸς κόσμος ἔγινε διὰ τὸ τέλος τοῦτο, ἧτοι διὰ τὴν Κυρίαν Θεοτόκον, καὶ πάλιν ἡ κυρία Θεοτόκος, ἔγινε διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν»⁷³⁴, πράγμα πού σημαίνει, ὅτι σκοπὸς καὶ τέλος τῆς δημιουργίας γιὰ τὸν, ἀκολουθοῦντα τῆ διδασκαλία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης εἶναι σαφῶς ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ Θεοτόκος Μητέρα του, ὡς φυσικὸς ἄνθρωπος, ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα καὶ τὸν εὐγενέστερο καρπὸ τῆς κτίσεως γιὰ τὴ διακονία της.

Κατὰ συνέπεια ἡ θεώρησή της ὡς σκοποῦ καὶ ἀποκορυφώματος τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα, ἐφ' ὅσον ὡς Θεοτόκος ἀποτελεῖ τὴ «βασιλίδα πάσης ἀνθρωπείου... φύσεως»⁷³⁵, ἐπιβάλλει τὴν ἐξέταση στὴ συνέχεια καὶ τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας του. Ἡ διερεύνηση καὶ ἀποτύπωση τῆς ἀνθρωπολογίας του, μάλιστα, ὅπως

θρωπήσας Ἰησοῦς Χριστός. Ὅπως διδάσκει, μάλιστα, ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου εἶναι τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφο μυστήριον, «δι' ὃ τὰ πάντα συνέστησαν, τέλος. Τοῦτό ἐστι ὁ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων προεπινοούμενος θεῖος σκοπός, ὃ ὀρίζοντες εἶναι φαμεν, προεπινοούμενον τέλος, οὗ ἔνεκα μὲν πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἔνεκα». Τῆ διδασκαλία αὐτὴ ἀντλήσε ὁ ἱερός Μάξιμος ἀπὸ τὸ Γρηγόριο Νύσσης (*Θεωρία εἰς τὸν τοῦ Μωϋσέως βίον*, ἔκδ. Η. Musurillo, GNO 7 (1964), σ. 92. PG 44, 381 D). Τῆ σχέση δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης μὲ τὸν ἱερό Μάξιμο διαπιστώνει καὶ ὁ Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης (*Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου Πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου*, σ. 324) τονίζοντας, ὅτι «διὰ τῶν αὐτῶν σχεδόν θεοπρεπῶν καὶ ὑψηλῶν ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποῖων θεολογεῖ καὶ γεραίρει ἀνωτέρω ὁ θεοφόρος Μάξιμος τὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας μυστήριον, διὰ τῶν αὐτῶν ἐξυμνεῖ καὶ τὸ ζωαρχικόν καὶ θεοδόχον ὑποκείμενον τῆς Θεοτόκου ὁ θεσπέσιος ... Ἄνδρας ὁ Κρήτης». Παρόμοια ἀναφορά γιὰ τὴ Θεοτόκο ὡς σκοπὸ τῆς δημιουργίας γίνεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ Βρυνέννιο, *Λόγος δεῦτερος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρω, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 143. Ἐκτενὴ ἀνάλυση τῆς διδασκαλίας Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς σκοποῦ τῆς δημιουργίας παρέχει ὁ Ν. Μίντις, *Τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Συστηματικὴ-ἐρμηνευτικὴ προσέγγις τῆς περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή, Ἀθήναι 1989, σ. 25-29. Βλ. ἐπίσης ἐπ' αὐτοῦ καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 7. Π. Νέλλα, *Ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ θεοκεντρικὸς ἀνθρωπισμὸς*, σ. 325-326. Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στὴ θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 338 ἔξ. Ἰ. Παναγόπουλου, *Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς*, σ. 111-112 καὶ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 23.

733. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐρμηνεύεται ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς συγκρινόμενη μὲ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ ἀπὸ τὸ Νικόδημο τὸν Ἄγιορείτη (*Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου Πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου*, σ. 324). Βλ. ἐπίσης Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον ... περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, 22, PG 90, 317 BC. Διότι κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου «ἡ ἐνανθρώπηση θά ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ὡς ἕνας ἀπόλυτος καὶ πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴ δημιουργία» Γ. Φλορόφσκυ, «*Cur Deus Homo? Τὸ κίνητρο τῆς Ἐνανθρωπήσεως*», ἐν *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση*, σ. 188 καὶ Ν. Μίντις, *Τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 28.

734. Νικοδήμου Ἄγιορείτου, *Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου Πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου*, σ. 314. Ἔτσι ὅπως τονίζει ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδομοῦ καὶ ὄγδου αἰῶνα*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 339) «Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμο καὶ ἀποκαλύπτεται γιὰ νὰ γίνῃ Ἄνθρωπος σ' αὐτὸν τὸν κόσμο».

735. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B.

θά φανεῖ, ὄχι μόνο δέν θά ἀφήσει κανένα περιθώριο ἀμφιβολίας γιά τή φυσική τῆς ἀνθρωπότητα, ἀλλά θά ὑπογραμμίσει ἐπιπλέον καί τόν ὀργανικό τῆς σύνδεσμο μέ τήν ὑπόλοιπη δημιουργία, κατανοούμενη γι' αὐτό σέ ἄμεση συνάρτηση καί ἀδιάσπαστη ἐνότητα καί σχέση μέ τήν περί ἀνθρώπου καί, ὅπως φάνηκε, μέ τήν περί ὑλικοῦ κόσμου διδασκαλία του. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως ἀναφέρθηκε, ὀλόκληρη ἡ κτίση δημιουργήθηκε ἀπό τό Θεό γιά «τόν ἄνθρωπον»⁷³⁶, μέ σκοπό τή φυσική γέννηση τῆς Παρθένου, ὥστε νά ἐπιτελεστεῖ δι' αὐτῆς καί ὁ πραγματικός σκοπός, πρὸς τόν ὁποῖο κατατείνει, πού εἶναι ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

γ. *Ἡ δημιουργία καί ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου.*

Ἀκολουθώντας πιστά ὁ Ἱεροσολυμίτης πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης τήν πατερική περί ἀνθρώπου διδασκαλία, τονίζει ιδιαίτερα τή μεγάλη ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος ἐν σχέσει πρὸς τά λοιπά δημιουργήματα, χαρακτηρίζοντάς το «πολυώνυμον ζῶον», «περιώνυμον ζῶον» καί «εὐδιάγραφτον ἴνδαλμα»⁷³⁷. Ὡς κτίσμα ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τό ἐπιστέγασμα ὀλόκληρης τῆς δημιουργίας, ἀλλά καί τό ἐξοχότερο πλάσμα τοῦ Θεοῦ⁷³⁸, ἡ κατασκευή τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῆς ἄπειρης ἀγάπης καί φιλανθρωπίας του. Τήν ἐξέχουσα θέση τοῦ ἀνθρώπου στή δημιουργία τονίζει, μάλιστα, ἐμφαντικά ἡ ἄμεση καί ιδιαίτερη δημιουργική θεία ἐνέργεια γιά τήν πλάση του, τήν ὁποία ὀνομάζει «πρώτην θεοπλαστίαν»⁷³⁹, προκειμένου νά τήν ἀντιδιαστείλει μέ τήν προηγηθεῖσα θεία ἐνέργεια γιά τή δημιουργία τῶν ὑπόλοιπων ὑλικῶν κτισμάτων, ἀλλά καί παράλληλα νά τή συνδέσει μέ τήν ἐκ τῆς Παρθένου ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, ἡ ὁποία, ὡς αἰτία τῆς σωτήριας ἀναδημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ τήν «δευτέραν θεοπλαστίαν»⁷⁴⁰. Ἐκτός αὐτοῦ, ὅμως, μέ τή χρήση τοῦ ὄρου «θεοπλαστία» θέλει νά τονίσει ἀκόμη περισσότερο τό γεγονός τῆς ἄμεσης συνδέσεως τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θεοπλάστου ὄντος, μέ τόν Τριαδικό Θεό διά τοῦ Λόγου του, ὁ ὁποῖος, ἐξ αἰτίας τοῦ εἰδικοῦ ἔργου του στή δημιουργία, δηλαδή τῆς πραγματώσεως τῆς πρώτης θεοπλαστίας, θά ἀποβεῖ ἐκεῖνο ἀπό τά θεία πρόσωπα πού, κατά τό σχέδιο τῆς σωτήριας Οἰκονομίας, ὅταν ἔρθει τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, θά σαρκωθεῖ ἐκ Πνεύματος ἀγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου, πραγματώνοντας τήν «δευτέραν θεοπλαστίαν»⁷⁴¹. Τή θεία σάρ-

736. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 Α.

737. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Α.

738. Καί αὐτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι κατά τή δημιουργία μας «ὑπέρ δέ τό πᾶν ἐτιμήθημεν» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1276 Β. Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, 8, 2, PG 53, 71. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 10, PG 85, 1781 C. Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 3 καί Β. Ν. Τατάκη, «Ἡ περί ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας», σ. 38-39.

739. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 Α. Πρβλ. Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Ὁμιλία ἐν Λακίζοις*, 8, PG 31, 1452 BC (ΒΕΠΕΣ 56 (1978), σ. 301). Ὁ ἄνθρωπος «is the only θεόπλαστον creature» Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 177.

740. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Α.

741. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 C καί *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Α.

κωση χαρακτηρίζει, μάλιστα, και ως τόν «καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστίας τόν τοκετόν»⁷⁴², προκειμένου μέ τήν ανάπλαση καί ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος νά καταστεῖ «νέος Ἀδάμ, ὁ πλαστουργός τοῦ Ἀδάμ, ἵνα τόν παλαιόν ὁ πρόσφατος καί ὑπέρχρονος ἀνασώσηται»⁷⁴³.

Ἀποδίδοντας ἔμμετρα τήν παλαιοδιαθηκική διδασκαλία περί τοῦ τρόπου πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου⁷⁴⁴, ὁ μελωδός πρωθιεράρχης διδάσκει, ὅτι «τόν πηλόν ὁ κεραμεύς ζωοπλαστήσας, ἐνέθηκάς μοι σάρκα καί ὀσῆ· καί πνοήν καί ζωήν»⁷⁴⁵, τονίζοντας ιδιαίτερος τό θεόπλαστο χαρακτήρα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου⁷⁴⁶, κατά τήν ὁποία ὁ Θεός διά τοῦ Λόγου του ὡς κεραμεύς λαμβάνει ὑλικό στοιχεῖο, «πηλόν», ἀπό τήν ἤδη δημιουργημένη καί ὑπάρχουσα παρθένο καί ἀγαθή γῆ⁷⁴⁷, μέ τόν ὁποῖο πλάθει καί κατασκεάζει τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου⁷⁴⁸, πού ἀποτελεῖται ἀπό «σάρκα καί ὀσῆ», προσφέροντάς του μέ ἄλλη ἐνέργειά του «πνοήν καί ζωήν», ὥστε νά δημιουργηθεῖ καί ἡ λογική ψυχή. Ὄταν, μάλιστα, ὁμιλεῖ γιά τόν ἄνθρωπο, ἀναφέρεται καί στά δύο φύλα, ἐφ' ὅσον «ἐξ ἀρχῆς ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον»⁷⁴⁹. Ἐκεῖνο ὅμως πού τονίζεται ιδιαίτερα στήν πλάση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ συμμετοχή σ' αὐτήν μέ ιδιαίτερη ἐνέργεια καί τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγ. Τριάδας, καθ' ὅσον ὁ λόγος τῆς Γραφῆς «ποιήσωμεν ... ἄνθρωπον» ἀναφέρεται σαφῶς εἰς «τό τρισυπόστατον»⁷⁵⁰. Προσπαθώντας, μάλιστα, νά ἀποδώσει ἐναργέστερα τή βιβλική περί θεόπλαστης δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διήγηση, γράφει, ὅτι «χερσί γάρ αὐτόν ὁ Θεός, ἰδίως ἔπλασε καί ἐμόρφωσε καί εἰς

742. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 B.

743. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 A. Π' αὐτό καί ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής τονίζει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τύπος καί σύμβολο τοῦ Λόγου στόν κόσμο. Βλ. *Περί θεολογίας καί οἰκονομίας*, Α', 10, PG 90, 1085 D.

744. Βλ. Γεν. 1, 26-29. 2, 7· 15· 18-24 καί τήν ἐκτενή ἀνάλυση τοῦ Ν. Π. Μπρατσιώτου, *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, I, Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιούργημα, Ἀθήναι 1988⁵, σ. 14-43. Βλ. ἐπίσης Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, «Τό Γενέσεως Α' 26 ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ», *Ὁρθοδοξία* 27 (1952), σ. 360-372. R. Mc Wilson, «The Early History of the Exegesis of Gen. 1, 26», *SP* 1 (1957), σ. 420-437.

745. *Κανών ὁ Μέγας*, ῶδή α', 11, PG 97, 1332 C. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Μ. Ἀθανασίου, *Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διά σώματος πρός ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 3, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 272 (PG 25, 101 AB) καί Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 320.

746. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὀνομάζει τή δημιουργία του «πρώτην θεοπλαστίαν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 A. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος (*Ὁμιλία εἰς τό «Πρόσχε σεαυτῶν»*, 6, ἔκδ. S.Y. Rudberg, *L' homelie...*, σ. 33. PG 31, 212 B), ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό «πρώτον» καί «μόνον τῶν ζῶων θεόπλαστον». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ὁ. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 32.

747. Ὅπως τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, κατά τήν πλάση τοῦ ἀνθρώπου «ἐκεῖ πρότερον ἐκ παρθενικῆς ἀνεπάφου γῆς, πηλόν ἀνελόμενος, τόν πρῶτον Ἀδάμ ἐπλαστουργήσεν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 A. Βλ. καί Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 7.

748. Γιά τήν πατερική διδασκαλία περί τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος βλ. ἐν Π. Φούγια, *Ἡ περί τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διδασκαλία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν πηγῶν. Μελέτη ἀνθρωπολογική*, Ἀθήναι 1977.

749. *Περί τοῦ σεληνιαζομένου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 91v. Ἐπίσης βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν*, 2, 45, PG 26, 244 A (*BEΠΕΣ* 30 (1962), σ. 217) καί τό σχόλιο τοῦ W. Pannenberg, *Grundlagen der Ethik. Philosophisch-theologische Perspektiven*, Göttingen 1996, σ. 105.

750. *Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 3v. Ἐπίσης βλ. V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 66 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 316.

τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς ἐνεφύσησε»⁷⁵¹, παρ' ὅτι διδάσκει σαφῶς, προκειμένου νά ἀποφύγει κάθε εἶδους ἀνθρωπομορφισμό, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ἀχειρότευκτος ἀνδριάς»⁷⁵². Ἔτσι ὁ Θεός, κατά τόν ἱερό Πατέρα, «δημιουργεῖ ... τόν ἄνθρωπον, τόν ἐξ αὐλοῦ ψυχῆς, καί τῆς ὕλης τοῦ σώματος συνιστάμενον»⁷⁵³ κατά τέτοιο ἰδιαίτερο τρόπο, ὥστε νά ἀποτελεῖ «τό νοερόν ἐν ὕλῃ σύγκριμά τε καί σύνθημα, τό ἐν αἰσθητοῖς λογικόν ἀποτέλεσμα ... τό ἔμψυχον ἄγαλμα ... τό ὄρατόν καί νοούμενον σύστημα», γεγονός πού τόν ἀναδεικνύει ὡς τό μοναδικό δημιούργημα πού συγγενεῦει τόσο μέ τόν ὄρατό ὑλικό, ὅσο καί μέ τόν ἀόρατο πνευματικό κόσμο, «τό ἄνω καί κάτω μεταίχιμον»⁷⁵⁴.

Τό ὑλικό στοιχείο, μέ τό ὁποῖο κατασκευάστηκε τό ἀνθρώπινο σῶμα καί πραγματοποιήθηκε, σύμφωνα μέ τόν πρωθιεράρχη τῆς Κρήτης, ἡ «πρώτη τῶν ἀνθρώπων διάπλασις» προερχόταν «ἐκ πηλοῦ καί γῆς»⁷⁵⁵, «ἐκ καθαρᾶς γῆς καί ἀσπίλου»⁷⁵⁶, «ἐκ παρθενικῆς ἀνεπάφου γῆς», τήν ὁποία ὁ Θεός ὡς κεραμεύς «ἀνελόμενος, τόν πρῶτον Ἀδάμ ἐπλαστούργησεν»⁷⁵⁷, προκειμένου νά τόν συνδέσει συγγενικά, καί ἄρα ὀργανικά, μέ τήν ὑπόλοιπη δημιουργία. Ἡ ἐπισήμανση ἀπό τόν ἱερό Πατέρα τῆς δημιουργίας τοῦ πρώτου Ἀδάμ ἀπό καθαρῆ καί ἀμόλυντη γῆ στίς θεομητορικές του ὁμιλίες δέν γίνεται τυχαία, ἀλλά προκειμένου νά τονιστεῖ κυρίως ἡ σωτηριώδης ἀξία τῆς «δευτέρας θεοπλαστίας», δηλαδή, τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπό τή Θεοτόκο, τό πανάγιο σῶμα τῆς ὁποίας ὡς ἀνθρώπου καί ἐκπροσώπου ὀλόκληρης τῆς δημιουργίας ὑπῆρξε «ὁ θεοτελής τοῦ πανουργοῦ καί ἀριστοτέχνου πηλός»⁷⁵⁸, «ἡ θεογεώργητος γῆ»⁷⁵⁹, ἡ ὁποία ἀπέτελεσε τή νέα καθαρῆ, παρθενική καί ἀνέπαφη, τήν «ὄντως ἐπιθυμητή γῆ, ἐξ ἧς τόν πηλόν ὁ κεραμεύς τοῦ χώματος ἡμῶν ἀνελόμενος τό συντριβέν σκεῦος ὑπό τῆς ἀμαρτίας ἀνενεώσατο»⁷⁶⁰.

751. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 142v. Ἄλλου ἐρωτᾶ πάλι: «Τίς ὁ διδούς ζοῆν καί πνοήν καί τά πάντα;» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1277 Α. Πρβλ. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 11, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 48-49 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 33).

752. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Α.

753. *Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 940 C. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 2, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 29-30 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 27). Βλ. ἐπίσης Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 40 καί Π. Φούγια, *Ἡ περί τοῦ ἀνθρώπινου σώματος διδασκαλία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν πηγῶν*, σ. 9 ἐξ.

754. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Α. Πρβλ. ἐπίσης Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τό «Πρόσεχε σεαυτῶ»*, 6, ἔκδ. S. Y. Rudberg, *L'homélie...*, σ. 33 (PG 31, 212 B). Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά Θεοφάνεια*, 38, 11, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990) σ. 124-126 (PG 36, 321C-324 B). *Ἀπολογητικός*, 2, 75, ἔκδ. J. Bernardi, *SCh* 247 (1978), σ. 188 (PG 35, 481 CD). *Εἰς Καισάριον ἐπιτάφιος*, 7, 23, PG 35, 785 B (*ΒΕΠΕΣ* 59 (1979), σ. 36). Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ ἄσματος τῶν ἀσμάτων*, 11, 13-15, ἔκδ. H. Langerbeck, *GNO* 6 (1960), σ. 333. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τήν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, 2, 5, PG 56, 182. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ J. Meyendorff (*Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 186) «Dans la tradition patristique, l'idée que le privilège de l'homme par rapport aux autres créatures est sa participation à Dieu est exprimée de diverses manières, mais de façon très cohérente».

755. *Εἰς τόν τετραήμερον Λάζαρον*, Η', PG 97, 960 C.

756. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 C.

757. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 Α.

758. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 D.

759. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 C.

760. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 C-868 Α. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἀκολουθεῖ πάλι τόν Μα-

Κι ἐνῶ τό ἀνθρώπινο σῶμα κατασκευάστηκε ἀπό καθαρή γῆ καί ἀποτελεῖ τό ὑλικό στοιχείο, ἡ ψυχὴ δημιουργήθηκε μέ τό ζεῖδωρο ἐμφύσημα τῆς πνοῆς ἀπό τό Θεό, ἀποτελοῦσα τό πνευματικό καί θεῖο στοιχείο στόν ἄνθρωπο. Ἡ ψυχὴ, κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, συνιστᾷ τήν ἔδρα καί τήν πηγὴ τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ὁ πηλός μόνο μετά τῆς θείας πνοῆς ζωοποιεῖται, ἀλλά καί διατηρεῖται στή ζωὴ. Γι' αὐτό καί ἀποτελεῖ, ἐπίσης, τήν ἔδρα τῶν ὑπόλοιπων πνευματικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τῶν συναισθημάτων καί τῆς συνειδήσεως⁷⁶¹, ἀλλά καί τῶν σπουδαίων χαρισμάτων, τά ὁποῖα συγκροτοῦν τό «κατ' εἰκόνα». Ἔτσι, ἂν καί «ψυχῆς οὐσίαν οὐκ ἔστιν ἡμῖν εἰδέναι», καθὼς «ἦς εἶδος, καί σχῆμα, καί μέγεθος ἀγνοοῦμεν», ἐν τούτοις γνωρίζουμε ὅτι «τίμιον κτῆμα» ἡ ψυχὴ, ἐφ' ὅσον ἐμπεριέχει «τῷ θεῷ τῆς εἰκόνος ἀρχήματι»⁷⁶². Ὅλ' αὐτά τά χαρίσματα ὀνομάζονται «κατ' εἰκόνα», παρατηρεῖ, ἐπειδὴ ὁ πρωτόπλαστος τά κληρονομεῖ ἀπό τό δημιουργό του Λόγο τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἔχει πλαστεῖ κατ' εἰκόνα τῆς Εἰκόνος τοῦ Πατρός, πού εἶναι ὁ Υἱός του, «ἡ πρωτότυπος τῆς ἀρχετύπου εἰκῶν»⁷⁶³, ἡ ἀπαράλλακτη εἰκόνα καί τό ἀπαύγασμα τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ Πατρός⁷⁶⁴. Ἔτσι τό «κατ' εἰκόνα» συνιστᾷ

ξίμο Ὁμολογητῆ, *Περί διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 90, 1325 AB. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ἐπίσης ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ δέν χαρακτηρίζει τήν Παρθένο Μαρία «θεοτελῆ πηλό» γιά νά ὑπογραμμίσαι τήν Ἄσπιλο Σύλληψή της, ὅπως νομίζει ὁ Μ. Jugie (*Saint André de Crète*, σ. 130), ἀλλά γιά νά τήν παραλληλίσαι μέ τήν ἀγαθὴ καί παρθένο γῆ ἀπό τήν ὁποῖα δημιουργήθηκε κατά τήν πρώτη θεοπλαστία ὁ παλαιός Ἀδάμ. Ἔτσι μέσφ αὐτοῦ ἐπιθυμεῖ νά τονίσει, τόσο τήν παρθενία της, ὅσο καί τόν ὀργανικό της σύνδεσμο μέ τήν ὑπόλοιπη δημιουργία, καθότι ἀπέτελεσε ἐκ μέρους τῆς κτίσεως τήν καθαρή καί ἀνέπαφη γῆ, ἀπό τήν ὁποῖα προσέλαβε κατά τῆ δευτέρα θεοπλαστία τέλεια ἀνθρώπινη φύση ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς δεῦτερος Ἀδάμ.

761. Ἀ. Β. Γλάρου, *Θεῖα Παιδαγωγία*, σ. 83.

762. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1289 C καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἑλλήνων*, 34, PG 25, 98 C (*ΒΕΠΕΣ* 30 (1962), σ. 60-61. Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 3, PG 31, 333 A (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 90). Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Διάλογος μετὰ Πύρρου περί τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων*, PG 91, 304 C. Βλ. ἐπίσης Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 129 ἐξ. Μ. Ἀ. Σιώτου, *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καί Βιβλικῆς Θεολογίας*, σ. 25 ἐξ. C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 13. Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 37 ἐξ.

763. *Κανῶν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῥή γ', 7, 157, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 638. Σέ ἄλλο τροπάριο τοῦ ἴδιου κανόνα ὀνομάζει τό Χριστό «εἰκόνα ἀπαράλλακτον καί χαρακτῆρα ὅμοιον τῆς πατρικῆς αἰδιότητος» *Κανῶν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῥή ε', 227-229, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 641. Βλ. ἐπίσης Μ. Ἀθανασίου, *Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 5, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 280 (PG 25, 105 A). Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί εἰς τὰς ἐπαρυστρίδας*, Β', PG 65, 696 AB. Περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ ὄρου εἰκῶν βλ. Β. Ν. Παννοπούλου, *Αἱ Χριστολογικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων*, σ. 131 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰκῶν κατὰ τόν Ἱερόν Φώτιον* (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἑθελογίας), Ἀθήναι 1980. Δ. Τσελεγγίδη, *Ἡ Θεολογία τῆς Εἰκόνος καί ἡ ἀνθρωπολογικὴ σημασία της*, Διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1984 καί Κ. Ἰ. Κορναράκη, *Ἡ Θεολογία τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων κατὰ τόν Ὅσιο Θεόδωρο τό Στουδίτην*, σ. 190, σημ. 22.

764. «ἡ ἀπαράλλακτος εἰκῶν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, τό ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Πατρός» *Κανῶν ἀναστάσιμος*, 86, ῥῥή θ', 50-53, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 62 καί Κόλ. 1, 15. Β' Κορ. 4, 4-5. Γι' αὐτό ἐρωτᾷ ὁ ἱερός Πατήρ: «Τί μή τιμῶμεν, οἱ τῆς εἰκόνος, τό κατ' εἰκόνα;» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1273 C. Πρβλ. καί Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 5, 16, 2, ἔκδ. Α. Rousseau, *SCh* 153 (1969), σ. 216, ὅπου ὑποστηρίζεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Λόγου. Ἐπίσης Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς*, 7, 3, 16, 6, ἔκδ. Α. Le Boulluec, *SCh* 428 (1997), σ. 78. Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἑλλήνων*, 2, PG 25,

τό κορυφαίο σημείο τῆς ἀποδοθείσης θείας τιμῆς καὶ ἀξίας πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Λόγος «ὡς ἐν νομίσματι τὴν ἰδίαν διεχαράξατο εἰκόνα»⁷⁶⁵, ἀναδεικνύοντάς τον ὡς τὸ μοναδικό ἀπὸ τὰ δημιουργήματα πού θά συνδέεται συγγενικά μαζί του, ἐφ' ὅσον καθίσταται πλέον «εἰκὼν λαμπρά τῆς ὑπερφώτου Θεότητος»⁷⁶⁶, ἀποτελώντας γνήσιο «θεοειδὲς κάτοπτρον»⁷⁶⁷. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, καὶ ἡ Παρθένος Μαρία ὡς κατ' εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ τῆς δημιουργηθεῖς φυσικός ἄνθρωπος, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς ἀπὸ τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ρύπου καὶ τῆς γέννηση τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀποκαθίσταται στὴν προτέρα εὐγένεια, συνιστᾷ, ὡς Ἀειπάρθενος Θεοτόκος καὶ Παναγία, «τό νοερόν ... κάτοπτρον τοῦ πατρικοῦ ἀπαυγάσματος»⁷⁶⁸.

Εἶναι, ἄλλωστε, κοινὴ θέση τῆς πατερικῆς παραδόσεως ἢ ἄποψη τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπερέχει ὄντολογικά ἔναντι τῶν ἄλλων κτισμάτων, ἐπειδὴ εἶναι ὁ μόνος πού πλάστηκε «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»⁷⁶⁹ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό καὶ τό «κατ' εἰκόνα» — πού ἀποτελεῖ «τό λογικόν καὶ τό αὐτεξούσιον»⁷⁷⁰ καὶ ἀναφέρεται ἄμεσα στὴ λογικὴ φύση καὶ τό νοῦ, ἀλλά καὶ στὴν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως⁷⁷¹— συνιστᾷ «τὴν

8 A (ΒΕΠΕΣ 30 (1962), σ. 32) καὶ Κατὰ Ἀρειανῶν, Α', 20, PG 26, 53 B (ΒΕΠΕΣ 30 (1962), σ. 139-140. Ἐκτενέστερα βλ. Π. Χ. Δημητροπούλου, Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, σ. 58 ἐξ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, «Εἰκὼν Θεοῦ» καὶ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ, σ. 28 ἐξ. Π. Εὐδοκίμωφ, Ἡ Γυναίκα καὶ ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου, σ. 84 καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ἡ νέα Εὐα», σ. 761-762, σημ. 2.

765. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 142v.

766. *Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 10v-r.

767. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 A. Θέλοντας, μάλιστα, νὰ τονίσει τὴ συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου μὲ τό Θεό, ὁ ἱερός Πατήρ προσκαλεῖ τό ποιμνίό του νὰ μετανοήσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στό Θεό, ὥστε ἔτσι «τό συγγενές πρὸς τό συγγενές ἐπαναγάγωμεν ... τὰ κατ' οὐρανόν ἐπαναζεύγνυμεν κάλλη ... λογικοὶ γεγονότες, πρὸς τὴν εἰκόνα χωρῶμεν, καὶ τὴν πρώτην ὁμοίωσιν» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1273 C.

768. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 D.

769. Γεν. 1, 26. Πρβλ. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1273 C. Ἐπίσης Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 11, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 304 (PG 25, 116 B) καὶ *Κατὰ Ἑλλήνων*, 2, PG 25, 5 C (ΒΕΠΕΣ 30 (1962), σ. 32). Γρηγορίου Ἐλβίρας, *De fide Orthodoxa contra Arianos*, 22, ἔκδ. V. Bulhart, *CCSL* 69 (1967), σ. 225. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 54, PG 90, 520 CD καὶ *Περὶ Θεολογίας καὶ Οἰκονομίας*, Α', 11, PG 90, 1088 A. Βλ. ἐπίσης Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, σ. 143 ἐξ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἡ Πρωτολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 122 ἐξ. C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 14 ἐξ. Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 185 ἐξ. Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στὴ θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 112 ἐξ. Ε. Πούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 43 ἐξ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*, Γ', σ. 192.

770. *Τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου*, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 30v. Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 3, 3, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 270-272 (PG 25, 101 B). Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 6, PG 31, 344 ABC. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, 5, PG 65, 860 C.

771. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης περὶ τοῦ ἀνθρώπου, «λόγῳ τῶν ζῶων πάντων μόνος ἐγὼ τιμηθεῖς, τῇ προνοίᾳ τοῦ Κτίστου» *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ψδὴ α', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 105. Ἀκόμη βλ. Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τό κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, 6, ἔκδ. Α. Smets – M. Van Esbroeck, *SCh* 160 (1970), σ. 180. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1345 D. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 26, 2, 12, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften* II (1973), σ. 75-76 (PG 94, 917 D-920 AB). Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 29 ἐξ. Π. Νέλλα, «Ἡ θεολογία τοῦ

θεοτύπων σκηνην», τήν πρώτη πνευματική στολή, μέ τήν όποία κόσμησε ό δημιουργός τό πλάσμα του από τήν πρώτη στιγμή τής δημιουργίας, καθώς τό περιέβαλε μέ τό πρωτόκτιστο «τῆς εικόνας τό κάλλος». Τό «καθ' όμοίωσιν», αντίθετως, προσφέρθηκε ως δυνατότητα γιά τήν απόκτηση τής κατά χάριν άθανασίας και άφθαρσίας⁷⁷², διότι ως πλάσμα ό άνθρωπος ήταν παράλληλα «δεκτικόν φθοράς και άνάλωτον»⁷⁷³, καθότι «κατά μόνην τήν χάριν, άλλ' ού κατά τήν φύσιν, τό εΐναι λαβόντες, άθάνατοι διεπλάσθημεν»⁷⁷⁴, άποτελώντας έτσι «εύδαπάνητον φύραμα» και «ζωῆς και θανάτου μεθόριον»⁷⁷⁵. Τό «κατ' εικόνα», συνεπώς, άποτελέσε ήδη από τή δημιουργία του γιά τόν άνθρωπο στοιχείο όργανικό της φύσεώς του, ένώ τό «καθ' όμοίωσιν» θά συνιστοῦσε τό στοιχείο εκείνο, τό όποιο όφειλε νά άποκτήσει μέ τή συνδρομή τής θείας χάριτος και τήν όρθή χρήση τών φυσικών του δυνάμεων, μέ σκοπό τήν ένωσή του μέ τό Θεό, δηλαδή τή θέωση. Γι' αυτό και τά δύο στοιχεία εΐναι στενότατα συνδεδεμένα μεταξύ τους στή διδασκαλία του άρχιεπισκόπου Κρήτης, έφ' όσον τό καθ' όμοίωσιν προβάλλεται ουσιαστικά ως άνάπτυξη και ολοκλήρωση του κατ' εικόνα στον άνθρωπο⁷⁷⁶.

Τά δύο στοιχεία, από τά όποία συνίσταται ό άνθρωπος, τό σωμα και ή ψυχή, παραμένουν άδιάσπαστα ένωμένα μεταξύ τους στό κάθε ανθρώπινο πρόσωπο, δίδοντάς του ταυτόχρονα υλική και πνευματική ύπόσταση, βρίσκοντας μέ τόν τρόπο αυτό στό θεόπλαστο ανθρώπινο όν τήν πλήρη πραγμάτωση και έκφρασή τους ή ένότητα και ή άρμονία του αισθητοῦ μέ τόν πνευματικό κόσμο. Και τοῦτο, διότι ό άνθρωπος εΐναι παράλληλα «ό πηλός και τά μεγάλα φυσών, ό χνούς, και τά άνω περιαιθρών»⁷⁷⁷, ό όποιος, έξ αίτίας τής δημιουργίας του ως συνθέτου αισθητοῦ και πνευματικοῦ όντος «τῆ κατ' άμφοτέρα λέγω τών μερών οικειότητι», έπρεπε άφ' ενός μέν νά ξεπεράσει τά αισθητά, άφ' έτέρου δέ νά συναγωνιστεί και νά άποκτήσει τήν άρετή τών πνευματικών όντων⁷⁷⁸, δηλαδή νά κατορθώσει τή θεία όμοίωση. Τόν άγώνα αυτόν θά πραγματο-

κατ' εικόνα», *Κληρονομία* 2 (1970), σ. 293-322 και Α. Πέβτιτς, «Ο άνθρωπος κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν Θεοῦ», έν *Φώς Παρόν*, σ. 66 έξ.

772. «Επειδή γάρ χειρί Θεοῦ και εικόνη διαπλασθείς μετά τήν κτίσιν, υπέρ τήν κτίσιν τετίμητο, εΐτα τής άθανασίας προηγουμένως έν χάριτος μοίρα τό δέρρος άμφιασάμενος, και τής άφθαρσίας τήν στολήν έπομένως ήπέσχετο» *Εΐς τόν άνθρωπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Β. Περί τής διαφοράς μεταξύ του κατ' εικόνα και του καθ' όμοίωσιν βλ. Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Έκδοσις ακριβής τής όρθοδόξου πίστεως*, 26, 2, 12, έκδ. Β. Kotter, *Die Schriften* II (1973), σ. 76 (PG 94, 920 Β). Π. Εύδοκίμωφ, *Η Γυναΐκα και ή σωτηρία του Κόσμου*, σ. 92-96. Ι. Καραβιδοπούλου, «Εικών Θεοῦ και «κατ' εικόνα Θεοῦ» παρά τῶ Αποστόλω Παύλω, σ. 31-32. Β. Ν. Τατάκη, «Η περί ανθρώπου διδασκαλία τών Πατέρων τής Έκκλησίας», σ. 41-42 και Ν. Χ. Ιωαννίδη, *Ο Ιωσήφ Βρυέννιος*, σ. 317.

773. *Εΐς τόν άνθρωπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Α.

774. *Εΐς τήν Κοίμησιν*, ΙΒ', PG 97, 1048 C.

775. *Εΐς τόν άνθρωπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Α.

776. Τοῦτο διδάσκεται έκ μέρους του, όταν, έπισημαίνοντας τίς συνέπειες τής πτώσεως, τονίζει ότι «έσπίλωσα τόν τής σαρκός μου χιτώνα, και κατερρύψωσα τό κατ' εικόνα, Σώτερ, και καθ' όμοίωσιν» *Κανών ό Μέγας*, ψδή β', 16, PG 97, 1337 Β. Το ίδιο, όμως, ύπογραμμίζει έγκωμιάζοντας και τό Μ. Άθανάσιο, ό όποιος «πρός άθανασίαν ήμäs του κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν τήμερον διεΐγηρε, και τῶ άθανάτῶ Θεῶ πλησιάζειν προσέταξεν» *Εΐς τόν Μέγαν Άθανάσιον*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 1v. Βλ. έπίσης Α. Πέβτιτς, «Ο άνθρωπος κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν Θεοῦ», έν *Φώς Παρόν*, σ. 47 και Ο. Παπαδοπούλου-Τσανανά, *Η Ανθρωπολογία του Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 44-45.

777. *Εΐς τόν άνθρωπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 Β.

778. «πάντων όμοῦ τών, όσα υπό τήν αΐσθησιν, και όσα ταύτην υπερανέστηκε, τόν θείας έν μετουσία κηδεμο-

ποιοῦσε μέσα στό «ζωηρόν ἐκεῖνο τοῦ παραδείσου χωρίον», τό ὁποῖο θά τοῦ παρεῖχε τήν ἰδανική κατάσταση, τήν «τρυφήν», προκειμένου νά ἐπιτύχει τήν πνευματική του τελείωση. Γι' αὐτό καί στόν παράδεισο ὁ ἄνθρωπος ἔβλεπε καί προγευόταν τή μέλλουσα ἀτελεύτητη μακαριότητα, ἐνῶ ἦταν συνεχῆς «ἡ μετ' ἀγγέλων διαγωγή»⁷⁷⁹. Τήν πρωταρχική αὐτή μακάρια κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, τή λεγόμενη *justitia originalis*, ὁ ἱερός Πατήρ ἀποκαλεῖ «προτέραν εὐγένειαν»⁷⁸⁰, κατά τήν ὁποία ὁ πρωτόπλαστος κατεῖχε «βασιλείον ἀξίαν», ἔφερε «διάδημα καί πορφύραν» πολύτιμη, ἀπολάμβανε «τήν αἰδίων βασιλείον τρυφήν» καί ἦταν προικισμένος ἀπό τό Θεό μέ πλήθος ὑλικῶν ἀγαθῶν καί πνευματικῶν χαρισμάτων, ὥστε νά εἶναι πολυκτήμων καί δίκαιος. Τό γεγονός αὐτό ὀφειλόταν στό ἀξίωμα του, δηλαδή στό «κατ' εἰκόνα» καί τό «καθ' ὁμοίωσιν», τό ὁποῖο στήν πραγματικότητα συνιστοῦσε τό λογικό, τό νοερό, τό «ἀθάνατον, καί ἀνώλεθρον», ἐπί τοῦ ὁποῖου ἀποτυπωνόταν ἡ συμμετοχή του στή θεία ὠραιότητα, «τήν τῆς πρώτης εἰκόνας ἀποτυπούσης ἐμφέρειαν»⁷⁸¹. Ἡ μακάρια αὐτή ἐν δικαιοσύνη ζωή⁷⁸² ἐξασφάλιζε στόν ἄνθρωπο μία κατάσταση πλήρους ἀγαθότητας, χωρίς ἁμαρτία καί φθορά, πράγμα πού ὀφειλόταν στή χάρη τοῦ Θεοῦ⁷⁸³.

νίας γενόμενον, τῶν μέν, ὑπεραρθῆναι, τοῖς δέ, ἀμιλληθῆναι» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 BC. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος (*Εἰς τήν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καί εἰς τήν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καί περί τοῦ μή κατηγορεῖν ἀλλήλων*, 2, 5, PG 56, 182), ὁ ἄνθρωπος «διά μέν γάρ τῆς νοητῆς οὐσίας κοινωνεῖ ταῖς ἄνω δυνάμεσι, διά δέ τῆς αἰσθητῆς τοῖς τῆς γῆς συνήπται πράγμασι, σύνδεσμός τις ὢν ἀκριβῆς ἐκατέρας τῆς κτίσεως».

779. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 C. Ὁ Μ. Βασίλειος (*Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 7, PG 31, 344 C (ΒΕΠΕΣ 54 (1976), σ. 94-95) τονίζει ὅτι ὁ Θεός εὐεργέτησε τόν ἄνθρωπο «ζωῆς μέν αἰωνίου ἀπόλαυσιν χαρισάμενον, τρυφαῖς δέ παραδείσου ἐπαναπαύσαντα, ἀρχήν δέ δόντα κατά τήν τῶν ἀγγέλων καί ἀρχαγγέλων αὐτόν ποιήσαντα ὁμοδιαίτον καί φωνῆς θείας ἀκροατήν». Πρβλ. καί Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 121 ἐξ. Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 63-64. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 323.

780. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 Α. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, 15, 4, PG 53, 123. Περὶ παραδείσου βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 25, 2, 11, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften II* (1973), σ. 71-74 (PG 94, 909 D-917 D). Πά τήν προπρωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου βλ. C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 21 ἐξ. Γ. Δ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στή σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 174 ἐξ. 183 ἐξ. Α. Β. Βλέτση, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 227 ἐξ.

781. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 C. Πρβλ. καί Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 6, PG 31, 344 B.

782. Ὅπως τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, «ἡ μέν γάρ δικαιοσύνη ἀρχαῖον ἐστι κτήμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ... ἀπό τῆς πρώτης καί ἀρχαίας δημιουργίας» *Τῆ Κυριακῆ τοῦ Ἀσώτου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 30v. Πρβλ. καί Ἀ. Θεοδώρου, «Ἡ περὶ ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Μελέτη δογματικοσυμβολική», *ΕΕΘΣΠΑ* 16 (1968), σ. 770.

783. Πά τό λόγο αὐτό καί ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ χαρακτηρίζεται ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα «ὀφθαλμός κόσμου, φῶς διά τῆς νυκτός τῆς σαρκός, χάρις τῆς φύσεως, ὑπεροχή τῆς κτίσεως, ἐπουράνιος ὠραιότης» (*Εἰς τήν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 10v) ὥστε, ὅπως τονίζει τελειώνοντας τό δημιουργικό του ἔργο ὁ Θεός μέ τήν πλάση τοῦ ἀνθρώπου, «οἶδε ... τά πάντα ὅσα ἐποίησε» ὅτι ἦταν «καλά λίαν» (*Τῆ Κυριακῆ τοῦ Ἀσώτου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 30v). Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, 10, 6, PG 53, 87. Βλ. περὶ αὐτοῦ Μ.Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 161 ἐξ.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τὰ παραπάνω χαρίσματα, ὁ Θεός πρόσφερε ἐπιπλέον στόν ἄνθρωπο τήν ἐξουσία ὅλων τῶν ποιημάτων, θέτοντας ὑπ' αὐτόν «οὐρανόν, ἥλιον, σελήνην, ἀστέρας, γῆν»⁷⁸⁴, καθὼς καί «ἔτι πάντων ὁμοῦ τῶν ζῶων τήν κυρείαν· ὅσα τήν γῆν ἔρπει, καί τόν ἀέρα τέμνει, καί τήν ὑγρὰν διανήχεται φύσιν· τῶν τε ἐν παραδείσῳ φυτῶν, πλήν ἑνός μόνου»⁷⁸⁵. Τό φυτό αὐτό, πού εἶναι γνωστό ἀπό τή βιβλική διήγηση ὡς τό δέντρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ⁷⁸⁶, ὑπῆρξε τό στοιχεῖο ἐκεῖνο, «ἐφ' οὗ τό τῆς ἐντολῆς ἐνεσημάνθη προχάραγμα» ἀπό τό Θεό, γι' αὐτό καί ἀποτέλεσε γιά τόν ἄνθρωπο «οἶονεῖ γυμνάσιον αὐτῷ προτεθέν πρὸς τήν δι' ἀρετῆς εἰς ὑπακοήν πίστεως τελειότητα». Γιά νά ἀποκτήσει, συνεπῶς, τήν ἀφθαρσία καί τήν τελειότητα, πού συνιστᾶ τό «καθ' ὁμοίωσιν», ὁ ἄνθρωπος θά ἔπρεπε, κατά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης νά ἀσκήσει τήν ὑπακοή, μέσῳ τῆς ὁποίας θά φαινόταν τόσο ἡ πραγματική του πίστη στό Θεό, ὅσο καί ἡ ἀρετή πού θά ἀποκτοῦσε μέσῳ τῆς ὑπακοῆς ἀπό τή θεία δοκιμασία. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ ἄνθρωπος μέσα στόν παράδεισο δέν ἦταν ἀκόμη τέλειος καί ὀλοκληρωμένος ὡς πρὸς τή θέλησή του, ἡ ὁποία φυσικά κινούμενη ἔπρεπε ἐλεύθερα νά ὀδηγηθεῖ μέ τήν ἀσκηση τῆς ἐν πίστει ὑπακοῆς στό σκοπό τῆς δημιουργίας του, πού ἦταν ἡ ἐπιτέλεση τοῦ καθ' ὁμοίωσιν, δηλαδή ἡ θέωση καί ἡ δι' αὐτοῦ πνευματική τελείωση ὀλοκληρῆς τῆς δημιουργίας⁷⁸⁷.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, δέν ἐκπλήρωσε τόν προορισμό τῆς δημιουργίας του, ἐφ' ὅσον «δεδεασθεῖς ὑπό συμβούλῳ τῷ δαίμονι διά τήν πρὸς τὰ αἰσθητά ρέψιν τε καί διάθεσιν»⁷⁸⁸ ἐξαπατήθηκε⁷⁸⁹, μέ συνέπεια νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό δημιουργό Θεό μέ τήν ἔκπτωση ἀπό τήν κοινωνία μαζί του, αἰτία τῆς ὁποίας ὑπῆρξε, λόγω τῆς κακῆς χρή-

⁷⁸⁴. Τῆ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 30v. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 12, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 51 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 34). Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, 21, 2, PG 53, 177. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Θεοδοῦτου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 320 καί Θ. Ν. Ζήση, *Ἄνθρωπος καί Κόσμος ἐν τῇ Οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ κατά τόν Ἱερόν Χρυσόστομον*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 9], Θεσσαλονίκη 1971, σ. 69 ἔξ.

⁷⁸⁵. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 D. Βλ. καί Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν Ἑξαήμερον*, 6, 1, ἔκδ. S. Giet, *SCh* 26 (1951), σ. 328 (PG 29, 117 D-120 A) καί Ὁμιλία εἰς τό «Πρόσεχε σεαυτῷ», 6, ἔκδ. S. Y. Rudberg, *L' homélie...*, σ. 33 (PG 31, 212 C). Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, 8,3, PG 53, 72. Πρβλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, Ὁ Ἰωσήφ Βρυνένιος, σ. 317-318.

⁷⁸⁶. Γεν. 2, 17. Βλ. ἐπίσης Μ. Ἀθανασίου, *Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 3, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 274 (PG 25, 101 D). Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 4. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, Ὁ θάνατος, σ. 21 ἔξ. καί Α. Β. Βλέτση, *Τό Προπατορικό Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 237 ἔξ.

⁷⁸⁷. Γι' αὐτό καί ὅπως παρατηρεῖ, ἂν τηροῦσε τήν ἐντολή καί ἔφθανε στήν κατ' ἀρετήν τελειότητα, «τῆς εἰκόνοσ τοῦ θεοειδῆς ἀλώβητον διασῶζοιτ' ἂν, καί τῆς πρὸς τό ἀρχαῖον κάλλος ἀποτυπώσεως ἐν ταυτῷ μένοι τό ἀφομοίωμα, τῆς οἰκείας οὐκ ἐξιστάμενον μονιμότητος» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 D. Βλ. καί Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 8, PG 31, 348 D.

⁷⁸⁸. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 D. Γιά τό ρόλο τοῦ διαβόλου βλ. Α. Β. Βλέτση, *Τό Προπατορικό Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 275 ἔξ.

⁷⁸⁹. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 141v καί C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 45-46.

σεως τοῦ αὐτεξουσίου του, ἢ παρακοή τῆς θείας ἐντολῆς, μέ ἀποτέλεσμα, ὅπως τονίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, νά καταστῆ «δούλος ἁμαρτίας ἐξ αὐτεξουσίου ... γνώμης»⁷⁹⁰. Ἀφορμή τῆς πτώσεως ὑπῆρξε ἡ πρώτη Εὐα, ἡ «γυνή ἢ πάλαι», ἡ ὁποία, «τῆς ἁμαρτίας τήν ἀφορμήν σχεδιάσασα», καθότι πρώτη αὐτή ἐξαπατήθηκε καί τραυματίστηκε μέ τήν ἀφή τοῦ ξύλου καί τήν παράλογη γεύση καί βρώση τοῦ καρποῦ του⁷⁹¹, μέ ἀποτέλεσμα νά ὀδηγήσει μαζί μέ τόν Ἀδάμ ὀλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα στήν ἁμαρτία. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας τονίζει κυρίως τήν ὑπαιτιότητα τῆς Εὐας στήν πτώση μέ τήν ἐξ ὑπερηφανείας προελθοῦσα παρακοή, διότι θέλει νά ὑπογραμμίσει τή σημασία τοῦ γεγονότος τῆς ἐν ταπενώσει καί ὑπακοῇ συγκαταθέσεως τῆς κόρης τοῦ Ἀδάμ⁷⁹² Θεοτόκου Μαρίας ὡς νέας Εὐας στή διακονία γιά τήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας. Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ θεράπευσε τήν παρακοή τῆς Εὐας καί «τῆς σωτηρίας ἄρτι τήν ἀπαρχήν εἰσκεκόμικε»⁷⁹³, αἶροντας μέ τόν τρόπο αὐτό διά τοῦ Υἱοῦ της τίς συνέπειες τοῦ σφάλματος τῆς προμήτορός της.

Ἀποφασιστική συμβολή, ὅμως, στήν πτώση, κατά τόν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη, εἶχε ὁ διάβολος, ὁ ὁποῖος, ὡς πρωταίτιός της, εἶχε προεπινοήσει τήν «βουλήν» γιά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου⁷⁹⁴, ὥστε ἀπό τή στιγμή τῆς δημιουργίας του «τῷ Ἀδάμ διαμάχεται», ἐπειδή «ἐκπεσών τῆς δόξης, καί τόν Ἀδάμ ἐξάγειν τῆς δόξης ἰμείρετο». Γι' αὐτό «καί ὑποδύεται τόν ὄφιν, ὅπως ἦ ἀφανής ἐχθρός»⁷⁹⁵, προκειμένου νά τόν παρασύρει στήν

790. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή στ', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 150. Ἄλλωστε «ἀρχή καί ρίζα τῆς ἁμαρτίας τό ἐφ' ἡμῖν καί τό ἡμῖν καί τό αὐτεξουσίον» Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 332 CD καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Γέννησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 2, PG 127, 568 D. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος εἶναι σύμφωνη ὀλόκληρη ἡ προγενέστερη πατερική παράδοση. Βλ. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 67 ἐξ. Π. Χ. Δημητρόπουλου, *Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Ἀθανασίου*, σ. 72 ἐξ. Ὁ. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 56 ἐξ. Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 190 ἐξ. Θ. Ν. Ζήση, *Ἀνθρωπος καί κόσμος ἐν τῇ Οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ*, σ. 105 ἐξ. Ἡ. Δ. Μουτσούλα, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου*, σ. 77. Α. Ραντοσάβλιεβιτς, *Τό μυστήριον τῆς σωτηρίας*, σ. 54-55. Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 42 ἐξ.

791. *Κανὼν ὁ Μέγας*, ᾠδή α', 5, PG 97, 1332 AB. Τήν ἐντολή γιά τήν ἀποχή ἀπό τόν καρπό τοῦ δέντρου τῆς γνώσεως θεωρεῖ ἐπίσης ὁ ἱερός Πατήρ ὡς θεσμοθέτηση τῆς νηστείας στόν Παράδεισο, γι' αὐτό καί ἐξ αἰτίας τῆς βρώσεώς του, πού συνιστᾶ κατάργησή της, «ὁ Ἀδάμ διά καταφρόνησιν τῆς νηστείας τοῦ παραδείσου ἐξάγεται» (*Τῆ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 44r*).

792. «Ὡ θύγατερ Ἀδάμ καί Μητηρ Θεοῦ!» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A. Πρβλ. καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρεόντια εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, Α', PG 87/3, 3733 B.

793. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός περί τῆς Θεοτόκου ὡς νέας Εὐας οὐδεμία σχέση ἔχει μέ τήν ἄσπιλο Σύλληψή της, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique: Maternité divine, Virginité, Sainteté», *Maria 1* (1949), σ. 146.

794. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B. Βλ. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ὁ θάνατος*, σ. 42 καί C. Dratsellas, *Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 34 -35.

795. *Εἰς τήν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 9v-r*. Ὁ διάβολος «ὄρων γάρ ἑαυτόν ἐκ τῶν ἀγγέλων καταρριφέντα, οὐκ ἔφερε βλέπειν τόν γήινον ἐπί τήν ἀξίαν τῶν ἀγγέλων διά προκοπῆς ἀνυψούμενον» Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 8, PG 31, 348 AB. Πρβλ. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO 19* (1926), σ. 321.

ἔκπτωση. Ἔτσι, μέ τή συμβουλή του καί ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερηφάνειάς του, καθώς «ὁ Ἄδάμ, ἀπαραλλάκτως Θεός γενέσθαι ἐπεθύμησεν»⁷⁹⁶ καί «ὑπό τῆς γυναικός παροξυνόμενος», συναίνεσε στή βουλή τοῦ «πρώτου ὄφεως»⁷⁹⁷, μέ ἀποτέλεσμα νά πραγματοποιηθεῖ ἡ παράβαση τῆς ἐντολῆς καί ἡ πρώτη παρακοή, συνέπεια τῆς ὁποίας ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τό Θεό καί ἡ πρός τά αἰσθητά «σχέσις καί οἰκείωσις»⁷⁹⁸. Κατά συνέπεια, ἡ ἐπίκριμος συμβουλή τοῦ πατρός τοῦ ψεύδους διαβόλου ἀποτελεῖ τήν πρωταρχική αἰτία τῆς πτώσεως, «ἥς ἔργον ἡ πρώτη παράβασις, τοῦ Ἀδαμιαίου πλάσματος τό παράπτωμα»⁷⁹⁹.

Ὅμως καί ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἄμοιρος εὐθύνης, καθότι ὁ ἐγωιστικός πόθος τῆς ἰσοθεΐας τόν ὀδήγησε νά μετατρέψει τόν ἑαυτό του σέ «αὐτείδωλον»⁸⁰⁰, διακόπτοντας τή ζωτική του σχέση μέ τήν πηγὴ τῆς ζωῆς, ὥστε, ἀπογυμνούμενος ἀπό τά ἀρχικά του χαρίσματα⁸⁰¹, νά εἰσέλθει στό νοῦ του ὁ ἐμπαθῆς λογισμός⁸⁰² καί νά ὑποδουλωθεῖ στά πάθη⁸⁰³. Γι' αὐτό καί ἡ παρακοή τοῦ θείου θελήματος, ἂν καί ἀποτέλεσε οὐσιαστικά ἐπανάσταση τοῦ θεόπλαστου ἀνθρώπου κατά τοῦ δημιουργοῦ του καί δεύτερο κατά τοῦ Θεοῦ πόλεμο τοῦ σατανᾶ, στήν πραγματικότητα ὅμως ὁ ἄνθρωπος στράφηκε ὄχι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς φύσεώς του, γεγονός πού εἶχε γι' αὐτήν τραγικές συνέπειες⁸⁰⁴. Περιγράφοντάς τις ὁ Ἱεροσολυμίτης ἱεράρχης, τονίζει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετά τήν πτώση «ἄρδην ἐστέρηται»⁸⁰⁵ ἀπό τά προηγούμενα πνευματικά χαρίσματα, ἔτσι ὥστε ἡ φύση του, μέ τήν προσκόλλησή της στά αἰσθητά καί τά φθαρτά, «θανάτω τήν ζωὴν ἀνταλλάξασα, καί φθορᾶ τήν ἀφθαρσίαν ἀμβλύνασα», νά κληρονομήσει πλέον «τόν ἐπίκριμον καί φθοροποιόν, ἀντί τοῦ ἀνωλήθρου καί ἀπήμονος βίου»⁸⁰⁶. Τό γε-

796. *Εἰς τόν Μέγαν Ἀθανάσιον, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 3v.*

797. *Εἰς τήν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 9r.* Ἐπίσης βλ. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 6, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 323-324.

798. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1272 BC.*

799. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 888 AB.* Πρβλ. W. Pannenberg, *Anthropologie in theologischer Perspektive*, σ. 101 ἐξ. καί Δ. Γ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στή σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 193 ἐξ.

800. *Κανὼν ὁ Μέγας, ᾠδή δ', 27, PG 97, 1352 C.* Τό ἴδιο ἀκριβῶς διδάσκει καί ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Πρός Θαλάσσιον*, PG 90, 257 B καί *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1097 C. Βλ. Ἀ. Ραντοσάβλιεβιτς, *Τό μυστήριον τῆς σωτηρίας*, σ. 59 καί τό σχόλιο τοῦ Ο. Clement, *Ἡ Θεολογία μετὰ τόν «θάνατο τοῦ Θεοῦ»*, σ. 151.

801. «Τόν πρωτόπλαστον Ἄδάμ ... γυμνωθέντα Θεοῦ, καί τῆς αἰδίου βασιλείας καί τρυφῆς, ...» *Κανὼν ὁ Μέγας, ᾠδή α', 4, PG 97, 1332 A.*

802. *Κανὼν ὁ Μέγας, ᾠδή α', 6, PG 97, 1332 B.* Πρβλ. καί Μ. Βασιλείου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 3, PG 31, 333 A.

803. «κατέχρωσα τήν εἰκόνα σου καί παρέφθειρα τήν ἐντολήν σου, ὄλον ἀπημαυρώθη τό κάλλος καί τοῖς πάθεσιν ἐσβέσθη, Σωτήρ, ἡ λαμπάς» *Κανὼν ὁ Μέγας, ᾠδή ζ', 19, PG 97, 1372 B.* Γιά τά πάθη γενικότερα βλ. *Εἰς τήν ἀποτομήν, ΙΕ', PG 97, 1121C, 1124CD, 1125A, 1132CD.*

804. Περὶ αὐτοῦ βλ. Κ. Ε. Παπαπέτρου, «Προπατορικόν Ἀμάρτημα», ἐν *Προσβάσεις. Ζητήματα Ἀπολογητικῆς Θεολογίας καί Φιλοσοφικῆς Κριτικῆς τοῦ καιροῦ μας*, Ἀθήνα 1979, σ. 83-91 καί Ἀ. Θεοδώρου, «Ἡ περὶ ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Μελέτη δογματικοσυμβολικῆς», *ΕΕΘΣΠΑ* 16 (1968), σ. 773 ἐξ.

805. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1269 D.*

806. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1272 C.* Γι' αὐτό καί ὅπως τονίζει ὁ Ν. Μ. Παπαδόπουλος (Ὁ θάνατος, σ. 37-38), «Εὐθύς μετὰ τήν παράβασιν καθίσταται ὁ θάνατος τό ἀναπόφευκτον γεγονός διὰ τόν ἄνθρωπον καί δουλοῦται ἡ ὅλη ζωὴ αὐτοῦ εἰς τόν πόνον, κόπον, ταλαιπωρίαν καί τόν ἀγῶνα, ὡς δευτέραν συνέπειαν τῆς παραβάσεως».

γονός αυτό αποτελεί καί τήν τρανότερη ένδειξη γιά τήν εἴσοδο, μέ εὐθύνη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κακοῦ καί τοῦ θανάτου στή φύση του καί μέσῳ αὐτῆς στήν ὑπόλοιπη δημιουργία, γι' αὐτό καί ἡ ἐπιτέλεση τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας συνυπάρχει μέ τήν ἀρχή τῆς παρουσίας τοῦ κακοῦ καί, ὡς συνέπειά του, τοῦ θανάτου στή δημιουργία «διά τῆς ἀπουσίας τῆς ζωῆς καί τῆς χάριτος»⁸⁰⁷.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω, λοιπόν, αἰτία τῆς ὑπάρξεως καί τῆς εἰσόδου τοῦ κακοῦ στόν κόσμο εἶναι τό αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου καί ὁ διάβολος⁸⁰⁸, σέ καμία περίπτωση ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος «κακοῦ οὐκ ἔστι παραίτιος»⁸⁰⁹, γι' αὐτό καί «οὐδέ ἠτοιμάσεν ... τοῖς ἀνθρώποις τό πῦρ, οὐδέ τήν κόλασιν ἐποίησεν δι' ἡμᾶς, ἀλλά διά τόν διάβολον· ἡμεῖς δέ ποιούμεν ἑαυτούς τῇ κολάσει ὑποδίκους»⁸¹⁰. Ὁ ἄνθρωπος συνεπῶς, ἀντί νά ἐγκαταλείψει «τήν πρόσγειόν τε καί ρέουσιν ... διαγωγῆν» καί νά μιμηθεῖ «τήν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν ἐν πνεύματι», προκειμένου νά ἀπολαύσει τήν πνευματική ζωή σέ κοινωνία μέ τίς ἀσώματες οὐράνιες δυνάμεις καί νά ὁμοιάσει μέ τό δημιουργό του στήν ἀρετή καί τήν τελειότητα, προτίμησε, ἀκολουθώντας τή συμβουλή τοῦ διαβόλου τήν «μετά τῶν κτηνῶν ἀλόγων» θηριώδη καί ἐμπαθῆ ζωή, ἀνταλλάσσοντας τήν ἀπαθῆ τρυφή στόν παράδεισο μέ τήν πολυπαθῆ καί φιλήδονη ζωή τῆς ἀμαρτίας⁸¹¹. Ἐτσι, εἰσῆλθε αὐτοβούλως εἰς τόν «φιλόῦλον καί φιλοκτήμονα βίον τῆς ἀκτησίας»⁸¹², ὥστε, συναισθανόμενος σέ καιρό μετανοίας τό μέγεθος τῆς ἀπώλειας, νά ἀνακράξει: «ἡμαύρωσα τῆς ψυχῆς τό ὠραῖον, ταῖς τῶν παθῶν ἡδοναῖς, καί ὅλως ὅλον τόν νοῦν, χοῦν ἀπετέλεσα»⁸¹³, τονίζοντας μέ ἐνάργεια πόσο πολλά καί θλιβερά ὑπῆρξαν τά ἀπο-

807. *Περί τοῦ σεληνιαζομένου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 91v.* Βλ. ἐπίσης Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 5, 7, PG 31, 341 B-345 A. (ΒΕΠΕΣ 54 (1976), σ. 93-94-95). Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό βάπτισμα*, 40, 45, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh 358* (1990), σ. 304 (PG 36, 424 A). Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός*, 7, ἔκδ. R. Winling, *SCh 453* (2000), σ. 186. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου (νόθο), *Περί θεῶν ὀνομάτων*, 4, 20-24-31, PG 3, 720 CD-728 A-732 C καθώς καί Γ. Φλορόφσκυ, «Τό σκοτάδι τῆς νύχτας», ἐν *Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση*, μτφ. Π. Πάλλη, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 91-104. Ἀ. Θεοδώρου, Ὅψεις τινές τῆς περὶ τοῦ κακοῦ, θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί ἱερῶν εἰκόνων διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, (ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθήνα 1972, σ. 7-38. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 156 ἔξ. Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 203 ἔξ. Κ.Ε. Παπαπέτρου, «Περί τό πρόβλημα τοῦ ἀγαθοῦ καί τοῦ κακοῦ ἐκ τῆς ἐπόψεως τοῦ ὅλου», ἐν *Προσβάσεις. Ζητήματα*, σ. 123-139. Ν.Α. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ Κακοῦ. Δοκίμιο πατερικῆς θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1986², σ. 91 ἔξ.

808. Ὁ διάβολος «τοῦ γενάρχου οὐ γάρ ἔφερε τήν εὐδοξίαν. Ὅθεν καί τοὺς πρωτοπλάστους εἰς τήν ἀδοξίαν εἴλκυσεν· ἐκεῖθεν δέ δεύτερον κακίας αἴτιον καί αὐτός ἐγένετο» *Περί τοῦ σεληνιαζομένου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 91v.* Ὅπως ἐρωτᾷ, μάλιστα, ὁ Μ. Βασίλειος (Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 8, PG 31, 345 D καί ΒΕΠΕΣ 54 (1976), σ. 95): «πόθεν πονηρός ὁ ἄνθρωπος; Ἐκ τῆς οἰκείας αὐτοῦ προαιρέσεως. Πόθεν κακός ὁ διάβολος; Ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας, αὐθαίρετον ἔχων καί αὐτός τήν ζωὴν». Βλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, Ὁ Ἰωσήφ Βρυνέννιος, σ. 324.

809. *Περί τοῦ σεληνιαζομένου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 91v.* Πρβλ. καί Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 4, PG 31, 336 AB (ΒΕΠΕΣ 54 (1976), σ. 90-91). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 92, 3, 19, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften II* (1973), σ. 218-219 (PG 94, 1192 B-1193 C).

810. *Τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 43v.* Πρβλ. Σοφ. Σολ. 1, 13. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 51 ἔξ. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, Ὁ θάνατος, σ. 42-43. Ἀ. Β. Βλέτση, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 165 ἔξ.

811. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1272 C.*

812. *Κανὼν ὁ Μέγας, φδὴ β', 18, PG 97, 1337 B.*

813. *Κανὼν ὁ Μέγας, φδὴ β', 7, PG 97, 1336 D.* Τήν ἀμαρτωλή κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τήν πτώσι κατὰ

τελέσματα τῆς πτώσεως ἀπό τὴν ἀμαύρωση τῆς ψυχικῆς του ὠραιότητας, πού συνιστοῦσε τὸ «κατ' εἰκόνα», γεγονός πού ἀποτέλεσε καί τὴν αἰτία νά ἀπολέσει «τό προσφυές ἢ φύσις ἀξίωμα, συλληθεῖσα τὴν χάριν τῷ τῆς παρακοῆς ὀλισθήματι»⁸¹⁴, τὴ δυνατότητα δηλαδή τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν».

Ἔτσι, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, λόγω τῆς ἀμαρτίας καί τῆς πτώσεως, ἀμαυρώθηκε, παραχαράχθηκε⁸¹⁵ καί ἀχρειώθηκε τὸ «κατ' εἰκόνα»⁸¹⁶, μέ συνέπεια νά περιέλθει ὁ λογικὸς ἄνθρωπος στὴν κατάσταση τῆς ἀλογίας⁸¹⁷. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά βυθιστεῖ στὸν ἐμπαθῆ βίῳ τῆς ἀμαρτίας καί τὴν πρωταρχικὴ του εὐγένεια νά διαδεχθεῖ «ἢ τῆς κακίας δυσγένεια», πού συνιστᾶ τὴν εἴσοδο τοῦ κακοῦ στὴν ἀνθρώπινη φύση, γεγονός πού «ἀπημαύρωσε τοῦ κάλλους τὴν εὐπρέπειαν»⁸¹⁸ καί ὀδήγησε στὴν ἀπώλεια τῆς δυνατότητας γιὰ ἄμεση γνώση τοῦ Θεοῦ, μέ τὴν ἐκτροπὴ στὴν παρά φύση ζωὴ τῶν παθῶν. Ἡ ἀμαύρωση, ὅμως, τοῦ «κατ' εἰκόνα», τὸ ὁποῖο ὁ ἱερός Πατὴρ ὀνομάζει πρώτη στολή, τὴν ὁποία «ἐξυφάνατο» ὁ πλαστοουργὸς κατὰ τὴν δημιουργία⁸¹⁹, δέν σήμανε καί τὴν ὀριστικὴ ἀπώλεια τοῦ ἀνθρώπου⁸²⁰. Ἡ ἀπώλεια τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων καί ἡ ἀμαύρωση τοῦ κατ' εἰκόνα ἐπέφεραν τὸ βαρῦτατο πνευματικὸ του τραυματισμὸ, τὸν ὁποῖο περιγράφει ὡς ἀχρείωση καί διάρρηξη τέτοια, πού νά ἀπογυμνώνει καί νά καταισχύνει τὸ βασιλεῖα τῆς κτίσεως⁸²¹. Τοῦτο συνέβη, διότι διακόπηκε πλέον ἡ ζωοπάροχη σχέση του μέ τὸ Θεὸ καί ἐκδιώχθηκε ἀπὸ «τοῦ ζωηροῦ χωρίου, καί τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφῆς»⁸²². Γι' αὐτὸ καί παρά τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος διατήρησε τὸ «κατ' εἰκόνα», ἐν τούτοις ἀπώλεσε «τό πρωτόκτιστον κάλλος» καί τὴν «εὐπρέπειάν» του⁸²³, ὅπως ὀνομάζει τὰ χαρίσματά του, καθὼς «τό τῆς εἰκόνας ἀρχέτυπον» ἦταν πλέον «συγκεχωμένον ... τοῖς πάθεσιν»⁸²⁴.

τὸ Μ. Κανὸνα περιγράφει μέ ἐνάργεια ὁ Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης*, σ. 251 ἐξ.

814. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 813 A.

815. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 143r.*

816. «Κατέχρωσα τῆς πρὶν εἰκόνας τὸ κάλλος, Σῶτερ, τοῖς πάθεσι» *Κανὼν ὁ Μέγας, ῥοδὴ β'*, 22, PG 97, 1337 C.

817. *Κανὼν ὁ Μέγας, ῥοδὴ α'*, 3, PG 97, 1332 A. Τοῦτο συνέβη, διότι «οἶδε τὸν οὐρανὸν καί ἐθεοποίησεν αὐτόν, οἶδε τοὺς καρπούς τῆς γῆς καὶ οὐκ ἐχρήσατο τούτοις ὡς ἔπρεπεν, ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἠβουλήθη πορεύεσθαι» *Τῆ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 30v καὶ C. Dratsellas, Man in his Original State and in the State of Sin*, σ. 49 ἐξ.

818. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 812 A. Ἐπίσης βλ. Κ. Β. Σκουτέρη, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως καί λουτρόν παλιγγενεσίας*, σ. 57.

819. *Κανὼν ὁ Μέγας, ῥοδὴ β', 7*, PG 97, 1336 D.

820. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ, μέ τὴν ἐνανθρώπησή του ὁ Λόγος ἀνέπλασε «τὸ πταῖσαν δίχα συντρίψεως» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 888 B.

821. «Ἐσπίλωσα τὸν τῆς σαρκὸς μου χιτῶνα, καί κατερρῦψα τὸ κατ' εἰκόνα, Σῶτερ, καί καθ' ὁμοίωσιν» *Κανὼν ὁ Μέγας, ῥοδὴ β'*, 16, PG 97, 1337 B.

822. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 813 A.

823. *Κανὼν ὁ Μέγας, ῥοδὴ β'*, 12, PG 97, 1337 A. Πρβλ. καί Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης*, σ. 253.

824. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 877 B. Ὡς συνέπεια τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, μάλιστα, ὁ ἄνθρωπος «τῇ γὰρ ἀφαιρέσει τῶν κρειττόνων, τὰς ἀντεισφοράς εἰσδεξάμενος τῶν χειρόνων, εἰς πολυπαθῆ δι' ἐμπαθοῦς μετέπεσεν αὐθαίρετως ζωὴν» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ'*, PG 97, 1269 B. Βλ. *Κανὼν τῶν Μυροφόρων, ῥοδὴ ζ'*, 2, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 54 καί Γρηγορίου Νύσσης (ἀμφ.), *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀνααιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1133 ABC (*ΒΕΠΙΕΣ* 69 (1990), σ. 263-264).

Ὡς πρώτη συνέπεια τῆς ἀμαρτίας, δηλαδή, ὡς «ἡ πρώτη καθ' ἡμῶν ἀπόφασις», ἡ ὁποία ἀποτέλεσε καί σημεῖο τῆς ἀπώλειας ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀφθαρσίας τῆς φύσεώς του καί τῆς εἰσόδου τοῦ θανάτου σ' αὐτήν λόγω τῶν παθῶν, ἀπαριθμεῖται ἡ ἐμπαθῆς καί κοπιώδης ἐκ σπέρματος σαρκική γέννηση⁸²⁵. Ἡ σπερματική σύλληψη καί γέννηση, ὅμως, δέν κατέστη μόνο σημεῖο τῆς πτώσεως, ἀλλά ἀποτέλεσε καί τό μέσον τῆς μεταδόσεως ἀπό τόν Ἄδாம் σέ ὄλους ἀνεξαιρέτως τούς ἀπογόνους του τῶν συνεπειῶν τῆς ἀμαρτίας, ἐφ' ὅσον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, «ἄνθρωπος γάρ γεννᾶται κόπῳ. Τῷ δέ κόπῳ, λύπη προδήλως παρέπεται. Ἐν λύπῃ γάρ, φησί, τέξῃ τέκνα»⁸²⁶. Αὐτή ἡ ἐκ σπέρματος γέννηση μετά τήν πτώση, σέ ἀντίθεση μέ τήν πρωταρχική ἐκ Θεοῦ γένεση καί πλάση, δηλαδή τήν «πρώτην θεοπλαστίαν», κατά τήν ὁποία τό σῶμα του σχηματίστηκε ὀλοκληρωμένο, εἶχε, ἐπίσης, ὡς συνέπεια ὁ ἄνθρωπος μέχρι τήν ἐνηλικίωσή του νά ἔχει ἀνάγκη φροντίδας γιά τήν ἀνάπτυξή του⁸²⁷. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ γέννηση δέν ἐπιτελεῖται πλέον μόνο μέ τό θεῖο θέλημα, ἀλλ' «ἐκ θελήματος ἀνδρός καί ἐκ θελήματος σαρκός», ὥστε νά καταστει «ἐξ αἱμάτων ἀπότεξις», μέ ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος νά συνεχίσει πλέον «δίκην ἀλόγων ζῶων γεννᾶσθαι, καί ζῆν καί θνήσκειν καί λύεσθαι, καί τοῦτο λίαν εὐτελῶς καί ἀθλίως»⁸²⁸. Μέ τόν τρόπο αὐτό τονίζει καί τήν ἀδιάρρηκτη σχέση μεταξύ γεννήσεως καί θανάτου, ὁ ὁποῖος καί ἀποτελεῖ κοινή μοῖρα ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων πού γεννήθηκαν μετά τήν πτώση, σύμφωνα μέ τήν τελευταία ἐντολή πρὸς τούς πρωτόπλαστους, ὅπως θά φανεῖ παρακάτω, πρὶν τήν ἐκδίωξή τους ἀπό τόν Παράδεισο.

Ἔτσι, ὅπως ὄλοι οἱ ἄνθρωποι μετά τήν πτώση, καί ἡ Παρθένος Μαρία ὡς φυσικός μεταπτωτικός ἄνθρωπος⁸²⁹ καί «τοῦ Ἄδாம் ἡ ἀπόγονος»⁸³⁰ ἦρθε στή ζωή μέ φυσική σπερματική σύλληψη καί γέννηση, γι' αὐτό καί κατέστη κληρονόμος τῶν συνεπειῶν τῆς ἀμαρτίας τοῦ γενάρχου της. Καί τοῦτο, διότι κατάγεται «ἐκ φυλῆς ... καί ἐκ τοῦ σπέρματος» Δαυῖδ⁸³¹ καί γεννήθηκε μετά τήν πτώση κι ἔπειτα ἀπό σαρκική μίξη τῶν γο-

825. Ἀναφερόμενος ὁ ἱερός Πατήρ στήν ἐκ Παρθένου γέννηση τοῦ Χριστοῦ παρατηρεῖ ὅτι «Γέννησις ἄρ' ἦν διά τήν ἀμαρτίαν καί γέννησις λύσις ὑπάρχει τῆς ἀμαρτίας» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140r. Γενικότερα βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός*, 16, ἔκδ. R. Winling, *SCh* 453 (2000), σ. 220-228. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1348 A καί Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικό Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 299 ἐξ.

826. Πρβλ. Γεν. 3, 16 καί *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1272 A. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1317 A.

827. Πά τό λόγο αὐτό «τιθνεῖται, ἐκτρέφεται, ἀνάγεται, αὔξει» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1272 A.

828. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1273 A. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1332A.

829. «ἄνθρωπος δέ καί ἀνθρώπων ἐπέκεινα καί ἡ νῦν ὑμνουμένη» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A. Βλ. ἐπίσης καί Μ. Ἀθανασίου, *Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου, κατά τῶν Ἀρειανῶν*, 7, PG 26, 1061 B (*ΒΕΠΕΣ* 33 (1963), σ. 155) καθώς καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατά Νεστορίου δυσφημιῶν*, I, 10, PG 76, 57 B.

830. *Κανῶν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή ζ', 6, 214-214, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG* I (1966), σ. 154 καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A. Σέ ἕναν κανόνα του ἐπίσης παρατηρεῖ «Τῆς γεηρᾶς μέν οὐσίας τοῦ Ἄδாம் ἀνεφύης ὡς κλάδος, Θεομήτωρ Μαριάμ» (*Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 57, ῥδή θ', 209-211, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 188) καθότι ὑπήρξε «θηγάτηρ μέν τοῦ πάλαι Ἄδாம் Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Β', 2, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 152 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 130).

831. *Κανῶν εἰς τό Γενέσιον*, ῥδή α', 1, PG 97, 1316 D.

νέων της, καθότι, ὅπως παρατηρεῖ ἀπευθυνόμενος στή Θεοτόκο, ἡ μητέρα τοῦ Προδρόμου Ἐλισάβετ καί ἡ Ἄννα «ἡ σέ τεκοῦσα», «ἐνσπερμαθεῖσαι γεγόνασι μητέρες»⁸³². Μάλιστα, γίνεται ἀκόμη σαφέστερος στό σημεῖο αὐτό, ὅταν τονίζει πώς, ἂν καί ἦταν ἀδύνατο νά ἀποκτήσουν ὁ Ἰωακείμ καί ἡ Ἄννα «τέκνον ... εἰς ἀνάστασιν σπέρματος», ἐν τούτοις «ἐπέστη θάττον αὐτοῖς ἡ μή βραδύνουσα δύναμις» τοῦ Θεοῦ, «καί τόν μὲν εἰς καρπογονίαν, τήν δέ εἰς παιδοποιίαν ἐνεύρωσε· καί τούς ἐξηραμμένους τέως τῶν γεννητικῶν ὀργάνων πόρους, ἰκμάσι σπερμογονίας ἐπινοτίσας, ἐξ ἀγόνων γονίμους εἰργάσατο»⁸³³. Ἐτσι, ἡ Παρθένος, ὡς φυσική θυγατέρα τοῦ ζεύγους τοῦ Ἰωακείμ καί τῆς Ἄννας, κληρονόμησε ἀπό τούς γονεῖς της, μέ τή σπερματική της σύλληψη στή μήτρα τῆς μητέρας της, τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ρύπου, κορυφαία τῶν ὁποίων ὑπῆρξε ὁ θάνατος, ἀπό τόν ὁποῖο καί δέν διέφυγε⁸³⁴. Π' αὐτό καί παρ' ὄλο πού ὑπῆρξε ὡς ἄνθρωπος, «καί ἀνθρώπων ἐπέκεινα», ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένη μέ τή δημιουργία, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὁ Υἱός της μέ τή λύση τῆς στειρότητας τῶν γονέων της ἔγινε θαυματουργικά ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς της, προκειμένου νά καταστῆ «μήτηρ τοῦ πλάσαντος»⁸³⁵. Ἐτσι, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ἂν καί τιμᾷ ὑπερβαλλόντως τή Θεοτόκο, ἐν τούτοις, ὅπως θά φανεῖ καί στήν εἰδική περί τῆς συλλήψεως της παράγραφο, τήν ἀντιμετωπίζει ὡς φυσικῶς συλληφθέντα καί φορέα τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος μεταπτωτικό ἄνθρωπο, σέ ἀντίθεση μέ τόν Υἱό καί Θεό της, ὁ ὁποῖος, μόνος αὐτός, συνελήφθη ἐκ Πνεύματος ἀγίου «ἀσπερμάντως»⁸³⁶ καί μέ ὑπερφυσικό τρόπο στή μήτρα της, «δίχα μόνου τοῦ πτώματος»⁸³⁷, δηλαδή χωρίς τήν προπατορική ἁμαρτία.

Συνεχίζοντας, ὁμοῦς, ὁ ἱερός Πατήρ νά ἀναφέρεται στίς συνέπειες τῆς πώσεως, παρατηρεῖ, ὅτι μετά τήν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ γιά τή σπερματική γέννηση τῶν ἀνθρώπων ἀκολουθεῖ ἡ «δευτέρα καθ' ἡμῶν ἀπόφασις», πού βρισκόταν, σέ ἀντίθεση μέ τήν πρωταρχική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, κατά τήν ὁποία ἀπολάμβανε ὅλα τά ἀγαθά τῆς γῆς χωρίς κόπο, τό «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φάγη τόν ἄρτον σου». Ἡ τρίτη ὑπῆρξε τό «ἀκάνθας καί τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ», ἡ τέταρτη τό «ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν

832. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 908 C. Γιά τό λόγο αὐτό καί παρατηρεῖται ὀρθῶς ἀπό τήν Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 458-459) ὅτι ἡ παράδοση «περί τῆς γεννήσεως τῆς Παρθένου ἀποτελεῖ τό ἀνθρωπολογικόν ὑπόβαθρον τῆς Θεοτόκου, ἥτοι ἐκφράζει τόν ὀργανικόν σύνδεσμον αὐτῆς μετά τοῦ ἀνθρώπου καί ὀριοθετεῖ τήν ἀγιότητα αὐτῆς ἐντός τῆς ἀνθρωπίνης πραγματικότητος, πρό τοῦ ἐγκυμονομένου κινδύνου τῆς ἀναγωγῆς αὐτῆς εἰς ἰδίαν μεταξὺ Θεοῦ καί ἀνθρώπου τάξιν».

833. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816C.

834. Στό σημεῖο αὐτό εἶναι σαφέστατος ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, καθὼς παρατηρεῖ, ὅτι «μέχρις αὐτῆς ὁ φυσικός τῶν ἀνθρώπων ἐχώρησε θάνατος» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, IB', PG 97, 1052 C.

835. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, IB', PG 97, 1069 A. Πρβλ. καί G. Rovira, «Gott der Schöpfer und die Verherrlichung Marias», *Mariologisches Jahrbuch* 4 (2000), σ. 30 ἐξ.

836. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 A.

837. Ὅπως χαρακτηριστικά σημειώνει, ὁ Λόγος «ἐγένετο καθ' ἡμᾶς δίχα μόνου τοῦ πτώματος» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 B καί *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 A. Κατά τή δευτέρα γέννησή του ὁ Χριστός «πάντα μητρόθεν λαμβάνει» καί «ἄνθρωπος τέλειος γνωρίζεται πλὴν τῆς ἁμαρτίας καί τῆς ἀγνοίας» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139r καί *Κανὼν ὁ Μέγας*, ὡδή θ', 6, PG 97, 1381 A. Ἐπίσης «ὡς ἂν κατά πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῆ χωρίς ἁμαρτίας» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1285 D.

τοῖς ἔργοις σου», ἡ πέμπτη τό «ἐν λύπῃ φάγη αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου» καὶ ἡ ἕκτη τό «καὶ φάγη τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ». Ἡ ἑβδομη καὶ κορυφαία ἐντολή ἦταν τό «ἕως ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση»⁸³⁸, μέ τὴν ὁποία παραχωροῦνται φιλανθρώπως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπο, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας, «ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν τοῦ γένους καταφθορά»⁸³⁹. Τό γεγονός αὐτό σήμαινε, ὅτι «ὁ κατακριθεὶς θανάτῳ τῇ παραβάσει Ἀδάμ»⁸⁴⁰ καὶ οἱ ἀπόγονοί του ἀπώλεσαν ὀλοκληρωτικὰ πλέον τὴ δυνατότητα γιὰ ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία μέ τὴν πραγμάτωση τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», ὑποβιβαζόμενοι σχεδόν στό ἐπίπεδο τῶν ἄλογων ζῶων⁸⁴¹.

Ὁ θάνατος, δηλαδή, ὡς «ψυχῆς χωρισμός ἀπὸ σώματος»⁸⁴² ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς θείας περὶ τὸν ἄνθρωπο Οἰκονομίας, τὸν ὁποῖο «ἐξ ἀρχῆς ἡ πάντων διήκουσα περὶ ἡμᾶς ἐπήξατο Πρόνοια»⁸⁴³. Γι' αὐτό καὶ παραχωρήθηκε τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπο ὄχι ὡς τιμωρία, ἀλλ' ὡς εὐεργεσία καὶ ἀπὸ ἀνάγκη, ἐπειδὴ θεωρήθηκε ἀπαραίτητος γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπὸ τὴ διαιώνιση τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ μέσω τῆς γεννήσεως⁸⁴⁴, προκειμένου «τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ»⁸⁴⁵. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ πλέον δὲν μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ ἄνθρωπος καὶ νὰ ζήσει, ὁ ὁποῖος «οὐκ ὄψεται θάνατον», ἐφ' ὅσον «πάντες οἱ ἄνθρωποι ἡμαρτον κατὰ τὸν Παῦλον καὶ δέονται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ»⁸⁴⁶. Ἔτσι, ὅλοι ἀνεξαιρέτως «ὑπὸ λῆξιν πάντως ἐσμέν καὶ ἀλλοίωσιν»⁸⁴⁷,

⁸³⁸. Πρβλ. Γεν. 3, 17-19 καὶ *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 Β. Βλ. ἐπίσης ἐπ' αὐτοῦ τίς παρατηρήσεις τοῦ W. Pannenberg, *Anthropologie in theologischer Perspektive*, σ. 116 ἐξ.

⁸³⁹. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 Α. Ἐπίσης βλ. R. Bultmann, «Θάνατος», *TWNT* 3 (1938), σ. 15. Γ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ δημιουργικότητα*, σ. 57 ἐξ. Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 319 ἐξ.

⁸⁴⁰. *Κανὼν εἰς τὰ ἄγια Θεοφάνια*, 161, ᾠδή θ', 96-97, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 118.

⁸⁴¹. Καὶ τοῦτο, διότι «τὰ πάντα ἐκ τοῦ χόρος γέγονε, καὶ τὰ πάντα εἰς τὸν χοῦν ἐπιστρέφει· συνάντημα δέ τοῦ κτήνους, ὡς συνάντημα ἐν ἀνθρώποις· καὶ ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὕτως καὶ ὁ θάνατος τούτου· καὶ οὐδὲν ἐπερίσσευσεν ἄνθρωπος παρά τὸ κτήνος» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1297 Α.

⁸⁴². *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1049 Β.

⁸⁴³. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1053 Α. Βλ. καὶ Μ. Α. Σιώτου, *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καὶ Βιβλικῆς Θεολογίας*, σ. 29 ἐξ.

⁸⁴⁴. «Ἐπειδὴ γάρ ἐξ ἀνάγκης ἀπέκειτο τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, καὶ ἦν τοῦτο πάντῃ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀπαραίτητον φύσει, τῷ μάλιστα διὰ τῆς παρακοῆς ἄνωθεν τοῦτον δέξασθαι παρά τοῦ πλάστου τὸν ὄρον» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1048 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλίτταν*, 5, PG 31, 249 ΑΒ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, 18, 3, PG 53, 151. Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας*, 8, ἔκδ. R. Winling, *SCh* 453 (2000), σ. 188-190.

⁸⁴⁵. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1049 Β.

⁸⁴⁶. *Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 10ν. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα σέ ἄλλο ἔργο του ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, αὐτό συνέβη, διότι «Ἄμεμπτος οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, ... κἂν ἄρα τούτου πέφυκεν ἡμέρα μία ἐν τῷ βίῳ ζωῇ» *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ᾠδή η', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 151. Βλ. καὶ R. Bultmann, «Θάνατος», *TWNT* 3 (1938), σ. 20-21. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, σ. 161 ἐξ. Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 45 ἐξ.

⁸⁴⁷. *Ψαλμ.* 88, 49. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1280 D-1281 Α. Πρβλ. καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1053 Α. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 31, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 81 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 47). Ἐπίσης βλ. καὶ Ἀ. Β. Βλέτση, *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στή θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, σ. 332 ἐξ.

καθότι, σύμφωνα μέ τό νόμο τοῦ Θεοῦ, «τούς ἅπαξ ἀπό γῆς παραχθέντας, εἰς γῆν ἐπανάγεσθαι»⁸⁴⁸. Ὁ θάνατος, δηλαδή, κατέστη πλέον ἰδίωμα τῆς φύσεως⁸⁴⁹ γιά ὄλους ὅσοι ἤρθαν στήν ὑπαρξη μέσω τῆς ἐμπαθοῦς σπερματικῆς γεννήσεως, ὥστε, ὅπως τονίζει ἐμφαντικά ὁ ἱερός Πατήρ, «ἄνθρωπε ... ἐνθυμοῦ ὅτι θνητός ὢν, θνητόν πάντως ἐγέννησας, καί τεθνήξεται μέλλοντα. Εἰ ἀρχήν ἔσχηκας καί τέλος ἔξεις προδήλως»⁸⁵⁰.

Ἔτσι, ἐπειδή μετά τήν πτώση «οὐκ ἔστι ἄνθρωπος ὅς ζήσεται καί οὐκ ὄψεται θάνατον», ἀπό τόν πανανθρώπινο αὐτό νόμο δέν διέφυγε οὔτε ἡ Θεοτόκος ὡς φυσικός ἄνθρωπος καί μέτοχος τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος⁸⁵¹, παρ' ὅλο πού «ὄντως ὄλους» ὑπερνίκησε «τούς ἐν γενέσει, τῷ μεγαλείῳ τῆς φύσεως»⁸⁵². Τοῦτο συνέβη, διότι, ἂν καί ἡ Μητρόθεος «κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς καί βίωσασα καί κυήσασα καί τέλος, τῶν τῆδε μεταστᾶσα»⁸⁵³, καθότι γεννήθηκε ἀπό θνητούς γονεῖς μέ φυσική σπερματική σύλληψη μεταπτωτικῶς. Ἔτσι ἡ Θεομήτωρ δέν παρέλειψε νά ἐκπληρώσει κανέναν ἀπό τούς φυσικούς θεσμούς, ἀλλά ἀκολούθησε τούς νόμους τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί, λειτουργώντας σύμφωνα μέ αὐτούς, ὀλοκλήρωσε τό βίῳ της⁸⁵⁴. Ὁμιλώντας, μάλιστα, εἰδικότερα περί τοῦ θανάτου της, ὅπως χαρακτηριστικά τονίζει στήν πρώτη του ὁμιλία *εἰς τήν Κοίμησιν*, «δέδεικται δήπου τρανῶς, ὡς καί αὕτη τόν ἴσον ἡμῖν ἐκπεπλήρωκε νόμον τῆς φύσεως»⁸⁵⁵.

Ὡς ἀποκορύφωμα τῆς πτώσεως καί τῶν συνεπειῶν τῆς ἀνυπακοῆς καί τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου προβάλλει ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα ἡ ἐκδίωξη ἀπό τόν Παράδεισο. Τό γεγονός αὐτό συνιστᾶ τό ὁρατό σημεῖο τῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τή χάρη τοῦ Θεοῦ, μέ συνέπεια τήν ἀπώλεια τῆς κυριαρχίας του πάνω στά ὑπόλοιπα δημιουργήματα καί τήν ἐξίσωσή του μέ αὐτά⁸⁵⁶. Ἡ ἀπόφαση αὕτη τοῦ Θεοῦ ἦταν τελεσίδικη, γι' αὐτό καί προ-

848. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B. Βλ. καί Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 79.

849. «τῆς γάρ ὕλης τοῦτο καί τῆς ρευστῆς ἰδίωμα φύσεως· ἐξ ὧν καί τά σώματα, καί οἷς συνηθέστημεν, καί εἰς ἃ διαλυθήσονται μέλλομεν» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1280 D. Πρβλ. καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 322 ἐξ.

850. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1281 CD.

851. Ἐπειδή ἡ Θεοτόκος εἶναι «ἄνθρωπος καί ἀνθρώπων ἐπέκεινα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A), εἶναι βέβαιο γιά τόν ἱερό Πατέρα, ὅτι «καί μέχρις αὐτῆς ὁ φυσικός τῶν ἀνθρώπων ἐχώρησε θάνατος» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C. Γι' αὐτό καί κατά τήν Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 9) ἡ παραδοχή τῆς μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου δέν ἐπιτρέπει πλέον «εἰκασίας περί τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου πέρα τοῦ κοινου ἔσχατολογικοῦ πεπρωμένου τοῦ ἀνθρώπου, παρά τήν βεβαιουμένην χρονικήν ὑπέρβασιν αὐτοῦ».

852. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1080 C.

853. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1080 C.

854. «νόμῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλειτούργησε, καί ὑπό τοῖς αὐτοῖς ὀρίοις ἡμῖν τήν ἐν σαρκί ζωὴν συνεπέρανε», «θαύματος πλήρη καταλιποῦσα τῷ βίῳ καί γέννησιν καί μετάστασιν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IG', PG 97, 1085 C. Ἄλλωστε, κατά τόν ἱερό Πατέρα, καί αὐτός ἀκόμη ὁ Υἱός καί Θεός της ὡς ἄνθρωπος, ἂν καί ἡ σύλληψή του ἦταν ἄσπορος καί «ὁ τόκος ἀνερμήνευτος» (*Κανὼν ὁ Μέγας*, ῥδή θ', I, PG 97, 1380 C), «εἴλετο Κύριος ὢν τοῦ παντός καί Δεσπότης, ... θανάτου γεύσασθαι, ... ὡς ἂν κατά πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῆ χωρίς ἁμαρτίας» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1285 CD καθὼς καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B), «ἵνα πάντας ἀπλῶς ἀπαλλάξῃ τῆς πικρᾶς τοῦ θανάτου δουλείας» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 D.

855. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A.

856. «παραδείσου μέν, οὐκέτι πολίτης ἀδόμενος, οὐ βασιλεύς τῶν ὑπὸ χεῖρα μεγαλαυχούμενος» *Εἰς τόν ἀνθρώ-*

ξένησε μεγάλη λύπη, αλλά και πολλά δάκρυα στὸν ἐκδιωχθέντα ἄνθρωπο⁸⁵⁷. Ὅλων τῶν τραγικῶν συνεπειῶν, τῶν ὁποίων, κατὰ τὸν Ἱεροσολυμίτη ἱερό Πατέρα, ὑπῆρξε «ἡ ἁμαρτία πρόξενος», κατέστησαν ἐμφανῆ ἀμέσως τὰ ἀποτελέσματα, ἐφ' ὅσον οἱ πρωτόπλαστοι, ἀντὶ γιὰ τὴ στολή τὴν πρώτη, περιβλήθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸν παράδεισο «τοὺς δερματίνους χιτῶνας»⁸⁵⁸, τοὺς ὁποίους, ὅμως, δὲν ἐξύφανε ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ «κατέρραψε ... ἡ ἁμαρτία», ὡς ἀντικατάσταση «τῆς πρὶν θεοῦφάντου στολῆς»⁸⁵⁹. Τοὺς δερματίνους χιτῶνες, μάλιστα, καλεῖ «στολισμὸν τῆς αἰσχύνης», «κατεστιγμένον χιτῶνα καὶ ἡμαγμένον αἰσχυρῶς», θεωρώντας τοὺς ὡς τὸ σύμβολο τῆς πνευματικῆς γυμνότητος καὶ ὑποδουλώσεως τοῦ ἀνθρώπου στὰ αἰσθητά, καθ' ὅσον τοὺς συγκρίνει μὲ τὰ φύλλα τῆς συκῆς ποὺ περιβλήθηκαν ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὴ γυμνότητά τους μέσα στὸν παράδεισο οἱ πρωτόπλαστοι μετὰ τὴν ἁμαρτία. Γι' αὐτὸ καὶ τονίζει, ὅτι ἀποτελοῦν «ἐλεγχον τῶν ... αὐτεξουσίων παθῶν» καὶ συνέπεια «τῆς ἐμπαθοῦς φιληδόνου ζωῆς»⁸⁶⁰. Ἐτσι ὁ ἄνθρωπος, ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας, ἐκπίπτει ἀπὸ τὸν παράδεισο⁸⁶¹ καί, ὡς ἀπόδημος τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ζεῖ πλέον θνητὴ ζωὴ, ἐνδεδυμένος μὲ «διερρηγμένον χιτῶνα», μὲ τὸν ὁποῖο τὸν περιέβαλε μὲν, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ἐξυφάνει, ἡ θεία Πρόνοια, ἀλλὰ ὁ αἴτιος τῆς ἁμαρτίας «ὄφεις» μὲ τὴ συμβουλή του⁸⁶². Τοῦτο συνέβη, διότι κατάφερε

πινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1269 D. Ἐπίσης βλ. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 17, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 57 (ἔκδ. I. Καραβιδουπόπουλου, σ. 37). Ἰωάννου Χρυσσοστόμου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, 21, 2, PG 53, 177. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 12, PG 87/3, 3232 A-C.

857. «ἐθρήνησε πάλαι ὁ Ἀδάμ Ἐδέμ ἀποικιζόμενος Χερουβὶμ τοῦ τὴν εἴσοδον φράττοντος» *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 27, ῥῆθ' α', 39-41, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 88. Βλ. καὶ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐπιστολή πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, 5, PG 65, 860 C.

858. Περὶ δερματίνων χιτῶνων βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, 38, 12, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 130 (PG 36, 324 C). Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός*, 8, ἔκδ. R. Winling, *SCh* 453 (2000), σ. 188-190 καὶ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148 B-149 A. Ἰωάννου Χρυσσοστόμου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, 18, 2, PG 53, 149-152. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 45, 3, 1, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 106 (PG 94, 981 A), καθὼς ἐπίσης J. Daniélou, *Platonisme et Théologie mystique. Essai sur la doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse*, Paris 19542, σ. 52-64. Ἡ. Δ. Μουτσούλα, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου*, σ. 87-96. Κ. Β. Σκουτέρη, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως καὶ λουτρὸν παλιγγενεσίας*, σ. 61-68. Ο. Clement, *Ἡ Θεολογία μετὰ τὸν «θάνατο τοῦ Θεοῦ»*, σ. 155 ἐξ. Μ. Ἀ. Ὀρφανοῦ, *Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Δίδυμον Ἀλεξανδρέα (τὸν Τυφλόν)*, Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῆ διατριβῆ, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 21], Θεσσαλονικὴ 1974, σ. 94-102. Ἀ. Ραντοσάβλιεβιτς, *Τὸ μυστήριον τῆς Σωτηρίας κατὰ τὸν ἄγ. Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν*, σ. 59 ἐξ. Π. Νέλλα, «Εἰκόνα Θεοῦ καὶ δερμάτινοι χιτῶνες. Ἐρευνα γύρω ἀπὸ ὠρισμένα κεντρικὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὴ σχέση Ἐκκλησίας-κόσμου», ἐν *Ζῶον Θεούμενον*, σ. 17-114 καὶ Χ. Γιανναρᾶ, *Ἀλφαβητάρει τῆς Πίστεως*, σ. 133 ἐξ. Παραπομπές στὴν πατερικὴ παράδοση καὶ βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος βλ. ἐν Μ. Ἀ. Ὀρφανοῦ, *ὄπ. παρ.*, σ. 94, σημ. 1 καὶ Π. Νέλλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 272-273, σημ. 61.

859. *Κανῶν ὁ Μέγας*, ῥῆθ' β', 13, PG 97, 1337 A καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 2, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 150 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 128). Ἐπίσης βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης*, σ. 254.

860. *Κανῶν ὁ Μέγας*, ῥῆθ' β', 14-15, PG 97, 1337 AB. Ἐπίσης Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Δ', 3, PG 65, 712 D-713 A.

861. «διὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐκπίπτει τοῦ Παραδείσου καὶ εὐθύς ὁ ζῶν τὴ ζέσει τῆς ζωῆς τέθνηκεν, ὁ μὴ θανῶν σώματι, τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς κατὰ χάριν ζωῆς ἀφαιρούμενος» *Εἰς τὴν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 9r.

862. *Κανῶν ὁ Μέγας*, ῥῆθ' β', 9, PG 97, 1337 A.

«συλῆσαι τό θεῖον τῆς ἀγνείας ἔνδυμα καί ἐπενδῦσαι χιτῶνα τόν τῆς ἀμαρτίας»⁸⁶³, ὁ ὁποῖος ἀποτέλεσε στό ἐξῆς «τό τραχύ, ... καί δυσαχθές τῆς ἀμαρτίας ... τριβώνιον»⁸⁶⁴. Τό γεγονός αὐτό εἶχε ὡς συνέπεια νά ὀδηγηθεῖ ὁ πεπτωκώς στόν κοπιώδη καί ἐμπαθῆ βίον τῆς ἀμαρτίας, μετατρέποντας τή ζωή του ἀπό ὁδὸ πρὸς τὴν ἀθανασία σέ μία τραγική πορεία πρὸς τό θάνατο.

Ἐκτοτε, ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ τόν παράδεισο, ὅπως μέ ζοφερό τρόπο τὴν περιγράφει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ἦταν γεμάτη πόνο καί κόπο. Ἀπομακρυσμένος πλέον ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, ἐκτράπηκε στά πάθη καί ὑπέκυψε «ταῖς παραλόγοις τῶν ἡδονῶν... ὀρμαῖς», ὑποδουλώνοντας στή σάρκα τό ἀδούλωτο φρόνημα τῆς ψυχῆς του, μέ συνέπεια νά καταστεῖ «ἀλήτης... καί τῆς ἀθλίας τῶν κτηνῶν ὁμοιογενείας κοινωνός»⁸⁶⁵, διότι εἰσέρρευσε στή φύση του «ὁ μύριος τῶν παθῶν ὄμιλος ὁ τῶν ἀμαρτημάτων ἐσμός», ὥστε νά καθίστανται πλέον ἐμφανῆ στήν πορεία τοῦ βίου του τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμαρτίας καί τὰ προμηνύματα τοῦ θανάτου, νομοτελειακὴ συνέπεια τῶν ὁποίων ὑπῆρξε ἡ διαρκὴς πορεία πρὸς τὴ φθορά καί τό θάνατο, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων καί «ὁ νοητός ἡμῶν καταπίμπλαται ἄνθρωπος»⁸⁶⁶.

δ. *Ἡ ἐν Χριστῷ ἀνακαίνιση καί σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.*

Παρά τίς τραγικὲς συνέπειες πού ἐπέφερε στόν ἄνθρωπο ἡ πτώση, μέ ἀποκορύφωμα τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τόν παράδεισο τῆς τρυφῆς καί τὴν εἴσοδο τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου στή φύση του, ἐκεῖνος δέν ὀδηγήθηκε στήν καταστροφή καί τόν ἀφανισμό. Ὁ παραχωρηθεὶς ἀπὸ τό Θεὸ θάνατος δέν ὑπῆρξε «εἰς τό μή ὄν μεταχώρησις»⁸⁶⁷, ἀλλὰ οὔτε καί σημεῖο ἐγκαταλείψεως ἀπὸ τό δημιουργό. Ἀντιθέτως, μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς προεγίνωσκε καί προεγνώριζε τὴν πορεία αὐτῆ τοῦ δημιουργήματός του, εἶχε ἐντάξει στό προαιώνιο σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου του γιὰ τὴ σωτηρία του⁸⁶⁸. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί πρόσφερε ἀρχικῶς ὡς βοήθεια

⁸⁶³. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ᾠδὴ δ', 53-57, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 312.

⁸⁶⁴. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ δ', 2, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186.

⁸⁶⁵. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 B-1272 A. *Κανὼν εἰς Ψυχορραγοῦντα*, ᾠδὴ α', 1, ἐν *Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 220. Ἐπίσης βλ. Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, σ. 76 ἐξ. καί Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης*, σ. 253 ἐξ.

⁸⁶⁶. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 D. Συνεχίζοντας ὁ ἅγ. Ἀνδρέας νά ἀπαριθμεῖ τίς συνέπειες τῆς πτώσεως στή ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου παρατηρεῖ: «Ἐντεῦθεν οἱ αἰφνίδιοι θάνατοι, τὰ παρ' ἐλπίδα συμπτώματα, αἱ ἀπροσδόκητοι συμφοραὶ, οἱ ἀκούσιοι πειρασμοὶ, αἱ παρά βούλησιν πενίαι, οἱ δόλοι, οἱ φόνοι, τὰ ἔνεδρα, αἱ διχοστασίαι, τὰ προσοχθίσματα, τὰ ἐν πόλεσι δειμάτα, τὰ ἐν γῆ καί θαλάσση· ποτὲ μὲν ναύαγια· ποτὲ δὲ πειρατήρια· καὶ ὅσα ἀπλῶς τὴν πολυώδυνον τῶν ἀνθρώπων περιέχει ζωὴν» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 D-1273 A καὶ *Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 91r. Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ τόν Παράδεισο βλ. ἐκτενέστερα *Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 9r καὶ Ἰ. Ρωμανίδη, «Ἡ προπατορικὴ ἀμαρτία κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον», μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, ΝΣ 51 (1956), σ. 46 ἐξ.

⁸⁶⁷. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1281 B.

⁸⁶⁸. Τό γεγονός αὐτό ἐπισημαίνει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἀναφερόμενος στόν εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου, ὡς ἐξῆς: «Σήμερον ἡ δημιουργὸς τῶν ὄλων ἐξουσιάρχια, τὴν προβεβουλευμένην αὐτῆ τῆς τῶν ὄντων ποιήσεως, πρὸς πέρας ἄγει

στόν πεπτωκότα τό νόμο καί τούς προφήτες, προαναγγέλλοντας μέσω αὐτῶν τή θεία ἐνανθρώπηση. Καί τοῦτο διότι, παρ' ὅλο πού ἡ ἁμαρτία ἐξασθένησε τήν προαίρεσή του, ἐκεῖνος δέν ἔπαυε νά ἀναζητεῖ τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τό δημιουργό του, ἐφ' ὅσον μέ τήν πτώση δέν ἀπώλεσε ἐντελῶς τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἀλλά οὔτε καί τή δυνατότητα, ἔστω περιορισμένης, γνώσεως τοῦ Θεοῦ⁸⁶⁹. Ἔτσι, ὁ Θεός, «πρὸ τῆς ἀφάτου ἐνανθρωπήσεως», ὑποσχόταν διά τοῦ Λόγου του μέσω τῶν προφητῶν τήν πραγμάτωση τῆς σωτήριας ἔνσαρκης Οἰκονομίας του⁸⁷⁰, καθότι οἱ φυσικές καί πνευματικές δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἦταν πλέον ἀνεπαρκεῖς καί ἀσθενεῖς γιά νά ἐπανέλθει ἡ φύση μόνη «εἰς τό ἀρχαῖον κάλλος»⁸⁷¹.

Ἐπειδή λοιπόν, «πάσα μέν ἀφήρητο σωτηρίας ἐλπίς, ἐδεῖτο δέ βοήθειας ἡ φύσις τῆς ἀνωτάτω»⁸⁷², κατέστη ἀπαραίτητη ἡ ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὡς ὁ δημιουργός καί ποιητής τοῦ παντός⁸⁷³ μποροῦσε μόνος αὐτός⁸⁷⁴ νά ἐνεργήσει τό μυστήριον τῆς σωτήριας ἀναδημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, καθὼς ἦταν ἀπολύτως βέβαιο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἀπογυμνωμένος ἀπό τή χάρη του ἐξ αἰτίας τῆς πτώσεως, ἦταν ἀδύνατο νά καταφέρει νά σωθεῖ μέ τίς δικές του δυνάμεις⁸⁷⁵. Π' αὐτό κι ἐπειδή «ἐμνήσθη ... τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων ὁ Θεός ... ἐμνήσθη τῶν οἰκτιρμῶν αὐτῶ τῶν ἀπ' αἰῶνος ... ἐμνήσθη τῆς διαθήκης ἧς πρὸς ἀνθρώπους διέθετο. Ἐμνήσθη, καί μνησθεῖς οὐχ ὑπερέθετο· ἀλλ' αὐτίκα τήν εὐεργεσίαν ἐπήγαγε»⁸⁷⁶, ὥστε μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου του ἐκ τῆς Θεοτόκου νά ἐπαναφέρει τήν ἀνθρώπινη φύση στήν ἀρχική της ἀφθαρσία, πραγματώνοντας τόν πρωταρχικό σκοπό τῆς δημιουργίας, πού ἦταν ἡ κατά χάριν θέωση καί ἔνωση μέ τό Θεό⁸⁷⁷. Ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, συνεπῶς, ἦταν ὁ μο-

βουλήν» (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B), ὥστε τό γεγονός τῆς συλλήψεως τοῦ Λόγου στή μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας νά ἀποτελεῖ «τήν ἀπ' αἰῶνος κεκαλυμμένην τῆς θείας βουλῆς καί προγνώσεως ἔκφρασιν καί βεβαίωσιν» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 B. Πρβλ. Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1461 AB (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 227). Βλ. ἐπίσης L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 191 ἐξ. Π. Νέλλα, «Τά ἀνθρωπολογικά καί κοσμολογικά πλαίσια τῆς ἔνωσης μέ τό Θεό. Μελέτη στήν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα», ἐν *Ζῶον Θεούμενον*, σ. 202 καί N. A. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 97.

869. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 C.

870. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 A. Πρβλ. καί *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 CD. Βλ. ἐπίσης Εἰρηναῖου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 30, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 79-80 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδουπόλου, σ. 46-47) καί Μ. Βασιλείου, *Περί ἀγίου Πνεύματος*, 14, 33, ἔκδ. B. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 360-362 (PG 32, 125 B-128 B). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 45, 3, 1, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 106-108 (PG 94, 981 A-984 C).

871. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 143r.

872. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 A καί N. X. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 271.

873. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 A.

874. Καί τοῦτο, διότι τίς συνέπειες τῆς πτώσεως γιά τόν ἄνθρωπο «οὐδεῖς τῶν ἀπ' αἰῶνος ... ἀντιξέσαι δεδύνηται» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 B.

875. «ἄνθρωπος γάρ γυμνός σῶσαι τόν ἄνθρωπον οὐκ ἄν ἔχει» *Εἰς τήν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 10v. Βλ. καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν*, 2, 14, 26, 177 A. «Thus, because of sin, in order that man might become God, it was necessary that God should become man, and that the second Adam should inaugurate the 'new creation' in surmounting all the divisions of the old one» V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 75.

876. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 A καί *Περί τοῦ σεληνιαζομένου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 95v.

877. Καί τοῦτο, διότι ὁ Χριστός «ἦλθεν ἁμαρτωλούς σῶσαι, καί πάντας ἀνακαλέσασθαι πρὸς τήν ἀρχαίαν εὐγένειαν»

ναδικός τρόπος για να σωθεί και να θεωθῆι ὁ πεπτωκώς⁸⁷⁸, γι' αὐτό καί ἡ Παρθένος Μαρία ὡς Θεοτόκος ἀπέβη ἐκείνη «δι' ἧς Θεός ἐνηνθρώπησε», ἀλλά κι ἐκείνη «δι' ἧς ἡμεῖς ἐθεώθημεν»⁸⁷⁹.

Θέλοντας μάλιστα να τονίσει περισσότερο τὴν ἀξία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀδαμιαίου γένους, ὁ Ἱεροσολυμίτης ἱεράρχης παρατηρεῖ, ὅτι, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τοῦ Λόγου ὁ ἄνθρωπος εἶχε κυριολεκτικῶς ἀποκτηνωθεῖ, ζώντας σχεδόν ὅπως τὰ ἄλογα ζῶα, ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν ὁ ἐνανθρωπήσας Ἰησοῦς Χριστός μετ' ὁ ἀπολυτρωτικὸ τοῦ ἔργου ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸν πεπτωκὸτα τὸ κάλυμμα τῆς ἀλογίας, ἐνδύοντάς τον πάλι μετ' ὁ τὴν πρώτη, τὴν ὑφαντὴ στολὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς χάριτος⁸⁸⁰. Ἔτσι, κατανοεῖ τὴ θεία σάρκωση, ἀφ' ἐνός μὲν ὡς τὸ γεγονός ἐκείνο τὸ ὁποῖο σηματοδοτεῖ τὴν τελείωση τοῦ νόμου, πού συνδέεται μετ' ὁ τὴν πεπτωκυῖα φάση τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὡς τὴν ἑναρξὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς περιόδου τῆς χάριτος, κατὰ τὴν ὁποία «ἀνακεφαλαίωσιν ἐν Χριστῷ τὰ σύμπαντα δέχεται»⁸⁸¹. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, μετ' ὁ τὴν ἑνσαρκὴ παρουσία καὶ τὸ σωτηριῶδες ἔργο του, ἀνακεφαλαίωσε «εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα»⁸⁸² ἀναπληρώνοντας καὶ ἀποκαθιστώντας στὸν ἄνθρωπο ὅλα ἐκεῖνα τὰ χαρίσματα, τὰ ὁποία ἀπώλεσε ἡ φύση του μετ' ὁ τὴν παρακοή καὶ τὴν πτώση, «ἀποδοὺς τῇ φύσει τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ πρῶτον ἀξίωμα»⁸⁸³, προσφέροντάς της, δηλαδή, «τὰ κρείττονα καὶ τελειότερα»⁸⁸⁴, πού εἶναι «ἡ τοῦ προσλήμματος θέωσις»⁸⁸⁵. Καὶ τοῦτο, διότι τὸ μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τὸ

Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 844 Α. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ ὁ C. D. Papadakis (*Saint André de Crète*, σ. 34), «L'oeuvre du Christ, pour laquelle l'Incarnation s'est produite, c'est la Rédemption et la sanctification de l'humanité».

878. Τὸ γεγονός αὐτὸ τονίζει ὡς ἐξῆς ὁ ἱερός Πατήρ: «καθ' ὃν δὴ τρόπον θεοὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν γεγόναμεν, αὐτὸς δὲ δι' ἡμᾶς κεχηρμάτικεν ἄνθρωπος» *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 836 C.* Καὶ τοῦτο, διότι ὁ Λόγος «οὐκ ἄνθρωπος ὢν, ὕστερον γέγονε Θεός, ἀλλὰ Θεός ὢν ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ» Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 1, 39, PG 26, 92 C καὶ *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 2, 70, PG 26, 296 A.

879. *Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θεμέλη, ΝΣ 5 (1907), σ. 829 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 278). Ἐπ' αὐτῶν βλ. Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 492. Τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ κατανοεῖ ὁ ἱερός Πατήρ ὡς ἔργο Τριαδικό, καθότι «σύνδρομος γάρ ἦν ἅπανα πρὸς τὴν σάρκωσιν ἢ Τριάς, εἰ καὶ προσωπικὴ ἦν ἡ λήψις ἐν τῷ Υἱῷ» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v καθὼς καὶ 140r. Βλ. καὶ Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος*, 8, 18, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 310 (PG 32, 100 B). Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην*, 31, 2, PG 59, 177 καὶ *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον*, 2, 3, PG 57, 27.

880. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 837 A* καὶ Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, 13, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 312 (PG 25, 120 B). Ἐπίσης Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης*, σ. 267 ἔξ.

881. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 884 B.* Βλ. καὶ Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 10, 2, ἔκδ. Α. Rousseau, *SCh* 294 (1974), σ. 116-124.

882. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α', PG 97, 807 B.* Πρβλ. καὶ Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 1, 10, 1, ἔκδ. Α. Rousseau, *SCh* 264 (1979), σ. 156 καὶ Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 34-35, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 86-89 (ἔκδ. Ἰ. Καρβιδοπούλου, σ. 48-50). Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ περὶ Ἀνακεφαλαίωσεως διδασκαλία τοῦ Εἰρηναίου*, Ἐν Ἀθήναις 1972.

883. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 912C.* Ὁ σαρκωθεὶς Κύριος μετ' ὁ τὴν πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως τὴν ὁδήγησε εἰς τὴν πρώτη ἀναμάρτητη εἰκόνα του. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ὠδὴ γ', 4, 113-118, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 279.

884. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α', PG 97, 809 B.*

885. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α', PG 97, 808 A* καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 892 B.* Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνώθηκε

όποιο έπιτελέστηκε στή μήτρα τής Παρθένου, είναι κατά τόν αρχιεπίσκοπο Κρήτης ή «δευτέρα θεοπλαστία», δηλαδή, όπως αναφέρθηκε, ή νέα εκείνη πλάση και ανάπλαση, ή οποία αποβαίνει για τήν ανθρωπότητα «ανάκλησις· και ή ανάκλησις, θέωσις· ή δέ, πρός τό αρχαίον έξομοιώσις»⁸⁸⁶. Ο σαρκωθείς Κύριος Ίησοῦς Χριστός συνεπώς, εκτός από δημιουργός καθίσταται επιπλέον και σωτήρας τής δημιουργίας του⁸⁸⁷, αναδεικνύοντας διά τής θείας υίοθεσίας τόν άνθρωπο κατά χάριν θεού και υιό του Θεού, ώστε πλέον «οὐκέτι ἐσμὲν δοῦλοι, ἀλλ' υἱοὶ καὶ κληρονόμοι Θεοῦ διὰ Χριστοῦ»⁸⁸⁸.

Ἡ σωτηρία του ανθρώπου, όμως, έπρεπε να συντελεστεί με τόν ίδιο ακριβώς τρόπο, με τόν οποίο οδηγήθηκε αυτός στην απώλεια τής πρό τής πτώσεως μακάριας ζωής και τής εισόδου μέσα στην φύση του τής άμαρτίας, τής φθοράς και του θανάτου. Π' αυτό και όπως αυτά μεταδόθηκαν κληρονομικώς, έξ αιτίας τής άνυπακοής του, στον πρώτο Άδάμ και μέσω αυτού στην υπόλοιπη ανθρωπότητα διά τής σπερματικής συλλήψεως και έμπαθους γεννήσεως⁸⁸⁹, κατά τόν ίδιο τρόπο έπρεπε να θεραπευθούν από τό δεύτερο Άδάμ με τή διακοπή τής κληρονομικής μεταδόσεως τής άμαρτίας διά τής άσπόρου συλλήψεως στην μήτρα τής Παρθένου και τής άπαθους και άνώδυνης γεννήσεώς του έξ αυτής ως νέου Άδάμ, αλλά και έξ' αιτίας τής ύπακοής του στο θέλημα του Πατρός να σαρκωθεί υπερφύως, να πάθει και να αναστηθεί, μεταδίδοντας τή ζωή και τήν

μέ τόν άνθρωπο στην μήτρα τής Παρθένου, «ίνα τό κατά φύσιν τής θεότητος συνάψη τόν φύσει άνθρωπον και βεβαία γένηται ή σωτηρία και ή θεοποίησις αυτού» Μ. Άθανασίου, *Κατά Άρειανών*, 2, 70, PG 26, 296 Α. Βλ. Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ Άνθρωπολογία του Μεγάλου Άθανασίου*, σ. 116 έξ. Ο. Clement, *Ἡ Θεολογία μετά τόν «θάνατο του Θεού»*, σ. 162 έξ. και Δ. Γ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στην σκέψη των Πατέρων τής Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 347 έξ. Για τήν περί θεώσεως πατερική διδασκαλία βλ. Α. Θεοδώρου, *Ἡ περί θεώσεως του ανθρώπου διδασκαλία των Ἑλλήνων Πατέρων τής Ἐκκλησίας μέχρι Ἰωάννου του Δαμασκηνού*, Διατριβή επί ύφηγεσία, Ἀθήναι 1956. Ἡ. Δ. Μουτσούλα, *Ἡ σάρκωσις του Λόγου και ή θέωσις του ανθρώπου κατά τήν διδασκαλίαν Γρηγορίου του Νύσσης*, Διατριβή επί διδακτορία, Ἀθήναι 1965. Μ. Lot-Borodine, *La doctrine de la déification dans l'Eglise grecque jusqu' au XIe siècle*, *Revue de l'Histoire des Religions* 105 (1932), σ. 5-43- 106 (1932), σ. 525-574 και 107 (1933), σ. 8-55. Γ. Ί. Μαντζαρίδου, «Ἡ περί Θεώσεως του ανθρώπου διδασκαλία Γρηγορίου του Παλαμά», έν *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 19832, σ. 151-304 και Γ. Π. Πατρώνου, *Ἡ Θεώσις του ανθρώπου υπό τό φώς των έσχατολογικών αντίληψεων τής όρθόδοξου θεολογίας*. *Βιβλικό-πατερική μελέτη*, Ἀθήναι 1980 (19952).

886. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 Α και *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 837 C και *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 Α. Ἐπίσης βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφορών άποριών*, PG 91, 1336 Α και Μ. Άθανασίου, *Περί ένανθρωπήσεως του Λόγου, και τής διά σώματος προς ήμᾶς έπιφανείας αυτού*, 44, έκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 428-430 (PG 25, 176 C), γεγονός πού τήν άφθαρτοποιεί και τή θεώνει.

887. Καί τουτο, διότι «όλον έαντῶ τόν Άδάμ ανεζύμωσεν, ίνα άρτος γένηται ζωηρός και οὐράνιος» *Εἰς τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 Α και *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1056 Β. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἑρμηνεία εἰς τόν ΝΘ' ψαλμόν*, PG 90, 872 Β και Ά. Ραντοσάβλιεβιτς, *Τό μυστήριον τής σωτηρίας*, σ. 66.

888. *Εἰς τόν άνθρωπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1276 Α και *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 836 C. Μάλιστα, όπως παρατηρεῖ άλλου, «Υἱοί Θεοῦ μεθέξει γεγόναμεν, όσοι έλάβομεν Χριστόν» *Κανών εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή δ', 3, έκδ. Νικοδήμου Άγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 106. Βλ. συναφώς και Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος και άνατροπή τής ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 19, 1, έκδ. Α. Rousseau, *SCh* 211 (1974), σ. 372-374. Μ. Άθανασίου, *Περί ένανθρωπήσεως του Λόγου, και τής διά σώματος προς ήμᾶς έπιφανείας αυτού*, 54, έκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 458 (PG 25, 192 Β). Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό βάπτισμα*, 40, 6, έκδ. C. Moerschini - P.Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 208 (PG 36, 312 Α-365 Β). Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί θεολογίας και οίκονομίας*, Β', 25, PG 90, 1136 Β.

889. Ρωμ. 5, 12.

ἀφθαρσία στό ἀνθρώπινο γένος⁸⁹⁰. Θέλησε, δηλαδή, «ό τοῦ Θεοῦ παῖς ὁ προαιώνιος, καί τῶν αἰῶνων ἀπάντων προαγωγεύς, ἐπιφανείς τῷ κόσμῳ διά σαρκός, καινοπρεπῶς»⁸⁹¹, προκειμένου μέ τή σάρκωσή του «οἶόν τινα παναρμόνιον καί νεοπαγῆ κόσμον ἄλλον ἀρτιτελῶς ἐπιδείξασθαι»⁸⁹². Ἔτσι, ἐπαναφέροντας τήν ἀνθρώπινη φύση στή μακάρια πρό τῆς πτώσεως κατάσταση μέ τήν ὑπερφύη ἐκ τῆς Θεοτόκου ἐνανθρώπησή του, μᾶς χάρισε «ἀδούλωτον καί ὄντως ἀπαθεστάτην ζωήν», τήν ὁποία κληρονομοῦμε καί στήν ὁποία μετέχουμε λαμβάνοντας «τῷ τῆς θεογεννησίας βαπτίσματι»⁸⁹³ ἐντός τοῦ ἁγίου σώματός του, στήν Ἐκκλησία.

Κατά συνέπεια, ὅπως ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἀρνήθηκε μέ τήν ἀνυπακοή του τό θεῖο προορισμό, μεταδίδοντας κληρονομικῶς τίς συνέπειες τῆς ἀρνήσεώς του στούς ἀπογόνους του, ἔτσι καί ὁ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ σαρκωθείς Λόγος τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς Χριστός, μέ τήν ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Πατρός καί τήν ἐνανθρώπησή του στή μήτρα τῆς Θεομήτορος, ἐκπληρώνοντας οὐσιαστικά τόν ἀνεκπλήρωτο προορισμό τοῦ πρώτου ἀνθρώπου στόν παράδεισο τῆς τρυφῆς, διέκοψε, μέ τήν ἄσπορο σύλληψη καί ἀναμάρτητη γέννησή του, τήν κληρονομική μετάδοση τῶν συνεπειῶν τῆς ἀμαρτίας. Ἔτσι, ἀπελευθέρωσε τόν ἄνθρωπο ἀπό τή φθορά καί τό θάνατο, ὀδηγώντας τον παράλληλα διά τοῦ ἐκουσίου πάθους καί τῆς ζωηφόρου ἀναστάσεώς του στή σωτηρία καί τή θέωση. Γιά τό λόγο αὐτό καί προσέλαβε κατά τή σάρκωσή του ἐκ τῆς Παρθένου ὀλόκληρη καί τέλεια ἀνθρώπινη φύση χωρίς ἀμαρτία, τήν ὁποία καθάρισε καί θέωσε, χωρίς νά τῆς ἐπιφέρει τροπή ἢ μεταβολή⁸⁹⁴. Ἡ ἄσπορος σύλληψη καί ἡ ἄφθορη κατά σάρκα γέννησή του συνεπῶς διατήρησαν τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο καθαρῶ ἀπό τήν προπατορική ἀμαρτία καί ἐλεύθερο ἀπό τή φθορά, ἡ ὁποία ἀποτέλεσε μαζί μέ τό θάνατο τίς κυριότερες συνέπειές της. Γι' αὐτό καί ἡ ἐκ τῆς Θεοτόκου ἐνανθρώπησή του ἀποτέλεσε τήν πρώτη καί ἀποφασιστική ἐνέργεια γιά τήν κορύφωση τῆς σωτήριας περιτόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας του⁸⁹⁵, μέ ἀποτέλεσμα νά καταστεῖ τό θεμέλιο καί ἡ βάση τῆς σωτηρίας ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου γένους, συμπεριλαμβανομένης, βεβαίως, σ' αὐτό καί τῆς ἄχραντης Μητέρας του, Θεοτόκου Μαρίας. Καί τοῦτο, διότι μέ τήν σύλληψη καί γέννησή του ἀπό τήν Ἀειπάρθενο Μητέρα του δέν προσλαμβάνει μόνο ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση «ἐν ἀτόμῳ» ἢ δέν ὑπαγορεύει μόνο στόν ἄνθρωπο τό παράδειγμα γιά τήν ἀληθινή ὁδὸ πρός τή νέα ζωὴ κατά τή διάρκεια τοῦ δημόσιου βίου

890. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 D- 816 A. Ἐπίσης βλ. Ρωμ. 5, 19. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 32, ἔκδ. Α. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 86 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 48) καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν*, 1, 51, PG 26, 117 D-120 A (*ΒΕΠΙΕΣ* 30 (1962), σ. 166).

891. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 825 Α.

892. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 Β.

893. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 Β. Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ βαπτίσματος κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα βλ. ἐκτενέστερα ἐν C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 47-49.

894. «ἦν καί ἐθέωσεν ἀμεταβλήτως ἀτρέπτως» *Κανόν*, 195, ῥῆθ' δ', 22-23, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 140. Καί τοῦτο, διότι κατά τόν Γρηγόριο Θεολόγο, *Ἐπιστολή Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 32, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 50 (PG 37, 181 C) «τό γάρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὁ δὲ ἦνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καί σφύζεται». Πρβλ. καί Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1325 AB.

895. Π. Χ. Ἀνδριόπουλου, *Ἡ περὶ ἀμαρτίας καί χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, σ. 176 ἔξ.

καί τοῦ ὄλου ἔργου του⁸⁹⁶, ἀλλά ὡς ἀποκορύφωμα ὄλων αὐτῶν ὑφίσταται τό ἐκούσιο πάθος καί τόν ἀδικο, ἀλλά, ἔνδοξο σταυρικό θάνατο. Τό γεγονός αὐτό ὑπῆρξε, κατά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ὡς τό ἀποκορύφωμα τῆς σωτήριας θείας Οἰκονομίας, «σκοπός ... προεπινοηθεῖς τῶν αἰώνων»⁸⁹⁷, καθῶς κατέλαβε κεντρική θέση στό μυστήριο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου⁸⁹⁸.

Ἡ ἀπολύτρωση πού πρόσφερε μέ τήν ἐκούσια θυσία καί τό ζωοποιό του θάνατο «ὁ τῶ οἰκείῳ θανάτῳ καταργήσας τόν τό κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου»⁸⁹⁹ Ἰησοῦς Χριστός ἐπί τοῦ σταυροῦ, «ἵνα πέρας ἐπιθῆ τῷ μυστηρίῳ τῆς ἡμῶν σωτηρίας»⁹⁰⁰, δέν περιορίστηκε μόνο σέ ὁλόκληρη τή ζωσα ἀνθρωπότητα καί τούς ἀπογόνους της, ἀλλά ἐπεκτάθηκε καί στούς ἤδη ἀποβιώσαντες. Ἔτσι, μέ τήν εἰς Ἄδου κάθοδό του, «πορευθεῖς ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου»⁹⁰¹, «τά ἐκεῖ καθεῖλε βασιλεία», προκειμένου νά μήν κατακρατοῦνται πλέον ἐκεῖ οἱ ψυχές τῶν ἀγίων καί τῶν δικαίων⁹⁰², μεταξύ τῶν ὁποίων καί αὐτή τῆς ἀχραντῆς Μητέρας του, λυτρώνοντας, παράλληλα, «οὐ μόνον δ' ἡμᾶς, ἀλλά καί τούς προπάτορας»⁹⁰³. Γι' αὐτό καί μετά τήν εἰς Ἄδου κάθοδό του⁹⁰⁴ καθίσταται, μέ τήν ἀνάστασή του ὡς «ζωῆς καί θανάτου» Κύριος⁹⁰⁵, ἡ «ζωή τῶν ἀπάντων» καί «ἡ ἀνά-

896. *Περί προρρήσεως*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 98r-99n καθῶς καί *Περί τοῦ Παραλυτικοῦ*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 80v. Ὁ. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 92.

897. *Εἰς τόν Λάζαρον*, *H'*, PG 97, 960 D καθῶς καί *Εἰς τήν Ὑψωσιν*, *I'*, PG 97, 1021 D.

898. Ἔτσι ὁ Χριστός «τῷ ἱκίῳ τοῦ σταυροῦ πεπαρόντη, ἵνα τόν ρύπον ἡμῶν ἐκκαθήρῃ» (*Εἰς τό Γενέσιον*, *B'*, PG 97, 837 C) καί «τήν καθ' ἡμῶν ἔλυσε τυραννίδα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, *I, IB'*, PG 97, 1048 A καθῶς καί *Περί προρρήσεως*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 96v. Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 34, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 86-87 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 49). Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ὑπαπαντήν τοῦ Κυρίου καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ΣΤ', PG 93, 1476 B). Γι' αὐτό καί ὁ «σταυρός ὑψοῦται, καί συνυψοῖ χαμαί κειμένην τήν ἀνθρωπότητα» (*Εἰς τήν Ὑψωσιν*, *I'*, PG 97, 1020 A) ἀποβαίνοντας μέ τόν τρόπο αὐτό «τῆς σωτηρίας θησαύρισμα» (*Εἰς τήν Ὑψωσιν*, *IA'*, PG 97, 1040 B). Ὅπως παρατηρεῖ, ἐπίσης, ὁ ἱερός Πατήρ «διά γάρ τῆς σταυρώσεως, ἡ κατάρα λέλυται, ἡ σάρξ νενέκρωται, ὁ ἄδης ἐσκύλευται, ὁ διάβολος ἤττηται» *Εἰς τήν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 9v. Βλ. J. Meyendorff, *Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 214 ἐξ καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυνένιος*, σ. 292 ἐξ.

899. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, *I, IB'*, PG 97, 1049 C. Πρβλ. καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν*, 2, 69, PG 26, 277 B. Ἐπίσης C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 36.

900. *Εἰς τὰ Βαῖα*, *Θ'*, PG 97, 989 C.

901. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, *I, IB'*, PG 97, 1052 C καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, *I, IB'*, PG 97, 1049 CD. Κατά τόν ἱερό Πατέρα, δηλαδή, ὁ Χριστός, ἄν καί φύσει ἀναμάρτητος, ἀπέθανε ὡς «κατά πάντα τοῖς ἀδελφοῖς» ὁμοιωθεῖς ἀνθρώπος, προκειμένου «πάντα ἐν αὐτῷ τά τῆς φύσεως παραδειξάι γνωρίσματα», (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, *I, IB'*, PG 97, 1048 B. Πρβλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 36 ἐξ. καί Σ.Χ. Ἀγουρίδου, *Ἡ περί καταλλαγῆς διδασκαλία*, σ. 12 ἐξ.

902. «τήν παμφάγον αὐτοῦ συγκλείσας γαστέρα, πρὸς τό μή τὰς θεοειδεῖς τῶν ἀγίων ψυχάς ἔτι κατ' ἐπικράτειαν δέχεσθαι» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, *I, IB'*, PG 97, 1048 A καθῶς καί *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, *KA'*, PG 97, 1285 CD. Βλ. καί Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ὁ θάνατος*, σ. 79 καί 82.

903. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 138v.

904. Τά ἀποτελέσματα τῆς καθόδου τοῦ Κυρίου στόν Ἄδη περιγράφονται ποιητικῶς ἐν *Κανῶν τῶν Μυροφόρων*, ῥοδή δ', 1-6, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 51-52. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἰ. Ν. Καρμῆρη, *Ἡ εἰς Ἄιδου κάθοδος τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Ἀθήναι 1939. Τοῦ Αὐτοῦ, *Σύνοψις*, σ. 66 ἐξ. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ὁ θάνατος*, σ. 76-82. Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου*, σ. 44 ἐξ. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ Οὐσία τῆς Ὄρθοδοξίας*, σ. 109 ἐξ.

905. *Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν*, *Z'*, PG 97, 952 C καί 956 C καί *Κανῶν τῶν ἀγίων προπατόρων*, ῥοδή δ', 1, 137-140, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 369. Βλ. ἐπίσης C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 37.

στασις τῶν νενεκρωμένων»⁹⁰⁶, καθότι ἡ ἀνθρώπινη φύση «τὴν ἐν χάριτι θέωσιν ἐπιδέχεται»⁹⁰⁷. Μὲ τὴν ἀνάστασή του ὁ Χριστός, συνεπῶς, ἀπάλλαξε ἀπὸ τῆ φθορά καὶ τοὺς πρωτοπλάστους «τόν γενάρχη, ... Εὖαν τε καὶ τοὺς ἀγίους»⁹⁰⁸, ὥστε μὲ τὴν ἀνάληψή του νά ἀνυψώσει, στὴν δική του ἀτομική, ὀλόκληρη τὴν, θεραπευμένη πλέον ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς πτώσεως, ἀνθρώπινη φύση στοὺς οὐρανοὺς⁹⁰⁹.

Οἱ σωτήριες αὐτές συνέπειες τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο δὲν περιορίζονται, ὅπως σημειώθηκε, μόνο σὲ ἓνα λαὸ ἢ μὴ ὁμάδα ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἔχουν πανανθρώπινη καὶ παγκόσμια ἀξία καὶ σημασία, γι' αὐτὸ καὶ, ὅταν ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, τονίζει ὅτι πρόκειται περὶ «τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοῦ ἀναστροφῆς»⁹¹⁰, ὥστε πλέον «οὐκ ἔνι ἐν ἡμῖν Ἰουδαῖος, οὐχ' Ἕλληνας, οὐ Σκύθης, οὐ Βάρβαρος, οὐκ ἔνι ἄρσεν, οὐ θῆλυ. Πάντες εἰς ἐσμέν ἐν Κυρίῳ»⁹¹¹. Τὸ γεγονός αὐτὸ σημαίνει γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὅτι ἡ δύναμη τοῦ θανάτου ἔχει πλέον καταργηθεῖ, ἡ ἀμαρτία τοῦ Ἀδάμ ἔχει λυθεῖ, ἡ ἐπάνοδος στὴν ἀρχαία μακαριότητα ἔχει ἐπιτευχθεῖ καὶ οἱ πύλες τοῦ παραδείσου ἔχουν πάλι ἀνοιχθεῖ⁹¹², καθότι δι' αὐτῆςπραγματώθηκε ὁ πρό τῆς πτώσεως καθορισμένος προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, πού ἦταν ἡ θέωση, ἡ ἔνωση καὶ ὁμοίωσή του⁹¹³, δηλαδή, μὲ τὸ Θεό, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται πλέον στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν⁹¹⁴.

906. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C καὶ X. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ περὶ Σωτηρίας διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά*, σ. 88 ἐξ.

907. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1293 C-1296 A.

908. *Κανὼν εἰς τὸν ἁγ. Γεώργιον*, ῥῥή η', 1, 540-547, ἔκδ. C. Nikas, *AHG VIII* (1970), σ. 272 καὶ ἔκδ. G. Paolini, «*Andrea di Creta: Canone per S.Giorgio*», 441-445, ἐν E. Follieri, *Un Theotocario Marciano del sec. XIV. (cod. Marciano cl.I, 6)*, Roma 1961, σ. 254. Κατὰ συνέπεια λυτρωτῆς τῆς προμήτορος Εὐας εἶναι ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφεὶς Κύριος καὶ ὄχι ἡ Μητέρα του, νέα Εὐα, Θεοτόκος Μαρία.

909. Καὶ τοῦτο, διότι «τόν ἡμέτερον προσελάβετο, οὐκ εἰς γῆν κατακρύψας, ἀλλ' εἰς οὐρανοὺς ὑποδεξάμενος, καὶ πρὸς τόπους οὓς οἶδεν αὐτὸς φωτοειδεὶς ἀποθέμενος» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1284 A. Μάλιστα δέ, ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ ἱερός Πατήρ, παραθέτοντας αὐτολεξεὶ χωρίο τοῦ ἁπ. Παύλου, «συνεκάθησεν ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ παντός ὀνόματος ὀνομαζομένου ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 913 A. Πρβλ. Ἐφεσ. 1, 20-21. Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος*, 6, 15, ἔκδ. B. Pruche, *SCh 17bis* (1968), σ. 290-294 (PG 32, 89 C-93 B) καὶ Ἀ. Ραντοσάβλιεβιτς, *Τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας*, σ. 79-80.

910. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 832 D-833 A. Βλ. Ν. Ἀ. Νησιώτου, *Προλεγόμενα εἰς τὴν Θεολογικὴν Γνωσιολογίαν*, σ. 225 καὶ Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, σ. 58 ἐξ. Καὶ τοῦτο, διότι, μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ λυτρωτικοῦ του ἔργου, ὁ ἐν δόξῃ ἀναληφθεὶς Κύριος, διὰ τῆς Ἐκκλησίας του πλέον «νομοθέτης ὄλου τοῦ κόσμου, οἶα Θεός, καὶ οὐ μόνον Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν, γενήσεται, χρίων καὶ τελειῶν ἅπαντας ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ οἰκίῳ ὀνόματι χριστοῦ ἀποκαλῶν» (*Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 924 A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν Λάζαρον*, Η', PG 97, 961 A.

911. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1276 A.

912. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 147v.

913. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 C.

914. Καὶ τοῦτο, διότι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀνθρωπος ἐνδύεται μὴ ἄλλο «ξένη τινὰ καὶ ἀδούλωτον καὶ ὄντως ἀπαθεστάτην ... ζῶν ... τῷ τῆς θεογεννησίας βαπτίσματι» (*Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 B) καὶ «ἀγιάζεται τῇ μετοχῇ τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» *Τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 34v καὶ *Κανὼν τῶν Μυροφόρων*, ῥῥή θ', 4-5, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 56.

Μαζί με όλόκληρη τήν ανθρωπότητα, συνεπώς, ο αναστάς Κύριος πρόσφερε τή σωτηρία ως θέωση και στή Μητέρα του Θεοτόκο Μαρία, καθώς ο άγ. Άνδρέας όχι μόνο δέν τή διαχωρίζει από τούς λοιπούς ανθρώπους, αλλά τήν παρουσιάζει, ως μέλος τής Έκκλησίας, νά τόν αναγνωρίζει ως Θεό και Σωτήρα της⁹¹⁵ και νά μαρτυρεί εὐθέως ὅτι μετά τήν κοίμησή της θεώνεται τό σῶμα της. Τό γεγονός αὐτό ἔχει ως ἀφορμή «τήν ἐν χάριτι θέωσιν», τήν ὁποία χάρισε στήν ανθρωπότητα μέ τήν πρόσληψη, ἀνάπλαση και θέωση τής ἀνθρώπινης φύσεως ὁ ἐν τῇ μήτρα της ὡς κατά σάρκα Υἱός της⁹¹⁶, ἐνῶ, παράλληλα, ἡ ψυχή της δέν κατακρατεῖται, κατά τή διέλευσή της στόν Ἄδη, ἀλλά μεθίσταται ἐνωμένη μέ τό σῶμα στίς σκηνές τῶν ἁγίων⁹¹⁷. Ἡ Θεοτόκος, συνεπώς, σώζεται και θεώνεται διά τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καθότι ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ, ὡς ἔνωση μέ τό Θεό, ξεκίνησε μέ τήν πρόσληψη τής ἀνθρώπινης φύσεως στή μήτρα της και ὀλοκληρώθηκε μέ τήν ἔνσαρκη ἀνάληψή του, ὅπου πλέον ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἀδιαίρετα ἐνωμένη μέ τή θεία, ζεῖ ἐν ἀφθαρσίᾳ και κοινωνεῖ ἐλεύθερα τῆς ἀθανασίας και τῆς ἀτελεύτητης ζωῆς. Μιμούμενος αὐτήν, μάλιστα, κάθε ἄνθρωπος ἐνδύεται πάλι, ὅπως και ἡ Θεοτόκος μέ τήν ἀπόκτηση τοῦ καθ' ὁμοίωσιν, «τήν στολήν τήν πρώτην ... τῆς ἀπαθείας», και λαμβάνει «τόν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος»⁹¹⁸, προκειμένου νά τελειωθεῖ κατά τή Δευτέρα Παρουσία μέ τήν τελείωση τῆς θείας περί τόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, μετά «τό τῆς κοινῆς ἀναστάσεως μέγα τε και ὑπέρ λόγον μυστήριον»⁹¹⁹, θά ἀπολαύσει πλήρως, μαζί μέ ὄλους τούς ἁγίους και τήν ἀναστημένη πλέον Ἄειπάρθενο και Παναγία Μητέρα τοῦ Χριστοῦ, τήν αἰώνια θεία δόξα και βασιλεία⁹²⁰, καθώς τότε θά φανερωθοῦν ἀποκεκαλυμμένα πλήρως τά περί αὐτήν θεία μεγαλουργήματα, ἀλλά και τό μέγεθος τῆς δόξας και τῆς λαμπρότητας πού τῆς δώρησε ὁ κατά σάρκα Υἱός και Θεός της⁹²¹.

915. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ἡ ἴδια γιά τόν Υἱό της, «καθώς οἶδε σαρκῶνται και γεννᾶται ὡς ἀγαθός, ἵνα σώση ἡμᾶς» *Κανῶν εἰς τούς ἁγ. μάρτυρας Ἰουλιανόν και Βασίλισσαν*, ὡδή ζ', 5, 180-184, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 173. Τήν ἀνάγκη σωτηρίας τῆς Παρθένου Μαρίας τονίζει ἐμφαντικά και τό «Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τόν Κύριον, και ἠγαλλίασε τό πνεῦμα μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι μου», *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 Β. Πρβλ. Λουκ. 1, 35 και 46 και *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, IB', PG 97, 1056 Α-С. Βλ. ἐπίσης Κ. Rahner, «Zum Sinn des Assumpta-Dogmas», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. I*, Einsiedeln 1964, σ. 243-245 και Th. Nikolaou, «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML 6* (1994), σ. 332.

916. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, IB', PG 97, 1056 Α. Πρβλ. και *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 149v. Μάλιστα τήν προτρέπει ὁ ἱερός Πατήρ ὡς ἐξῆς: «Θεοχαρίτωτε ναέ, και τοῦ μάννα κιβωτέ, τόν κτίστην και υἰόν σου ἰκέτευε, δέσποινα, ὑπέρ τῆς ποιμνῆς σου» *Κανῶν εἰς τήν Ὑπαπαντήν*, ὡδή γ', ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VI* (1974), σ. 14.

917. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, IB', PG 97, 1052 Β και 1053 Α.

918. *Τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 36v.

919. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1281 Α. Πρβλ. Γ. Δ. Μεταλληνού, *Ἡ θεολογική μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, σ. 320.

920. Ὅπως διδάσκει σαφῶς ὁ ἱερός Πατήρ, μόνο τό ἀνθρώπινο γένος «τῇ ἀναστάσει τετίμηται· και τῇ ἀνακαινίσει τῆς ἀναστάσεως Θεῷ συμμορφούμενον, τήν ἐν χάριτι θέωσιν ἐπιδέχεται» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1293 С-1296 Α.

921. Καί τοῦτο, διότι τά περί αὐτήν μυστήρια «οὐκ ἄν τις τῶν καθ' ἡμᾶς, οὐδ' αὐτῶν τάχα τῶν ὑπερεχόντων ἀγγέλων, νῶ διαλαβεῖν ἐξιχύσειεν», ὥστε πολλά ἀπό τά περί αὐτήν ὑπερφυῆ μυστήρια νά παραμείνουν «διαπαντός

Καθίσταται, συνεπῶς, ἀπό τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα σαφές, ὅτι, κατὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἡ Ἀειπάρθενος Μαρία, ἂν καὶ ἀναδείχθηκε Θεοτόκος καὶ Παναγία, ἐν τούτοις δὲν ἔπαυε ποτέ νὰ εἶναι φυσικός ἄνθρωπος καὶ κληρονόμος τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Αὐτὸ συνέβη, διότι ἡ Θεομήτωρ ἀνήκει ὀργανικῶς στὴν ἀνθρωπότητα, ἐφ' ὅσον ὡς κτίσμα ἐκπλήρωσε, ἀπὸ τὴ σύλληψη ἕως καὶ τὴν κοίμησίν της, μὲ ἀκρίβεια ὅλους τοὺς ὅρους καὶ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρώπινης φύσεως⁹²². Ὅπως φάνηκε, μάλιστα, τὸ γεγονός αὐτὸ πιστοποιεῖ κατὰ τρόπο ἀναντίρρητο καὶ ἡ ἀρμονικὴ ἔνταξη τῶν γεγονότων τοῦ βίου της στὴν ὅλη περί ἀνθρώπου διδασκαλία του, μὲ συνέπεια νὰ καθίσταται ἀδύνατος ὁ διαχωρισμὸς της ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἀνθρωπότητα, καθὼς ἀπέβη τὸ ἐξοχότερο ἀπὸ τὰ μέλη της, τυγχάνουσα ὁμως καὶ ἡ ἴδια δεκτικὴ τῆς σωτηρίας, πού πρόσφερε ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς της καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ⁹²³. Ἔτσι, ἂν καὶ τιμᾶται ὑπερβαλλόντως ὡς Θεόπαις καὶ Θεομήτωρ ἀπὸ τὸν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη⁹²⁴, ἐν τούτοις, ὅπως θὰ φανεῖ στὰ κεφάλαια πού ἀκολουθοῦν, κατανοεῖται πάντοτε, ὡς Ἀειπάρθενος Ὑπεραγία καὶ Παναγία, δηλαδή ὡς τὸ ἐκλεκτότερο ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, τὸ ὁποῖο μετέχει στὸν ὑψηλότερο βαθμὸ ἀπὸ κάθε ἄλλο λογικὸ πλάσμα στὴν ἄκτιστη δόξα τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ καὶ Θεοῦ της⁹²⁵.

τῆ θεία μυστικῶς κρυφιοῦν τιμώμενά τε καὶ συντηρούμενα, καὶ τὸν οἰκεῖον τῆς ἀληθείας λόγον ἀκράδαντον ἔχοντα, μέχρι τῆς τελευταίας τῶν ὄντων ἀποκαταστάσεως» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 CD. Βλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Z', PG 98, 353 C-356 A.

922. Ἔτσι «ἡ Θεομήτωρ οὐδὲν τῶν κατὰ φύσιν θεσμῶν παραμείψασα, νόμῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλειτούργησε, καὶ ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς ὅροις ἡμῖν τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν συνεπέρανε, θαύματος πλήρη καταλιποῦσα τῷ βίῳ καὶ γέννησιν καὶ μετὰστασιν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΠΓ', PG 97, 1085 C. Ὅπως παρατηρεῖ ἐπίσης σὲ ἄλλο σημεῖο, ἡ Θεοτόκος ἔπρεπε νὰ γευθεῖ τὸ θάνατο «ὅσον τοῖς φυσικοῖς εἶξαι θεσμοῖς, καὶ τὴν οἰκονομίαν πληρῶσαι, ἦν ἐξ ἀρχῆς ἡ πάντων διήκουσα περὶ ἡμᾶς ἐπίξαστο Πρόνοια» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A. Πρβλ. ἐπίσης *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 D. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 B καὶ *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 108.

923. Ἐπειδὴ ἡ Θεοτόκος ἀποτελεῖ «τοῦ Παντοκτίστου τὸ κτιστόν ... τέμενος» καὶ θεωρεῖται τὸ «κτίσμα» ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο «τῷ Κτίστῳ θεῖον ἐναύλισμα καινοπρεπῶς ἐτοιμάζεται» (*Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 D), εἶναι «ἄνθρωπος δὲ καὶ ἀνθρώπων ἐπέκεινα» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A) γι' αὐτὸ, ὅπως ἡ ἴδια τονίζει, ὁ Υἱὸς της «καθὼς οἶδε σαρκούται καὶ γεννᾶται ὡς ἀγαθός, ἵνα σῶση ἡμᾶς» (*Κανῶν εἰς τοὺς ἁγ. μάρτυρας Ἰουλιανόν καὶ Βασίλισσαν*, ῥῆθ' ζ', 5, 180-184, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 173), συνεχίζοντας νὰ τὸ υπογραμμίζει μὲ τὸ «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 B. Βλ. ἐπίσης Λουκ. 1, 35 καὶ 46 καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A-C. Πρβλ. Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 506.

924. Καὶ τοῦτο, διότι ἀποτελεῖ τὴν «ἀνθρωπεῖα μορφή τῶν Χερουβὶμ ὑπεράνω» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B) καὶ τὴ «βασίλισσα πάσης ἀνθρωπίνης φύσεως» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1100 A), καθὼς ἀπέβη «ὁ σκοπὸς ὁ προεπινοηθεὶς τῶν αἰώνων» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1092 C) καὶ «τέλος τὸ σκοπιμώτατον, καὶ ὕστατον ... δημιουργίας ἀπάσης, δι' ἣν ὁ κόσμος ἐγένετο· καὶ ... ἡ αἰώνιος τοῦ Κτίστου βουλή πεπλήρωται» *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 108.

925. Συνεπῶς, ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός περὶ τοῦ προσώπου της ὄχι μόνον δὲν ἐπιτρέπει ἐπ' οὐδενὶ τὴν ἀπόδοση σ' αὐτὴν ὑπερφυσικῶν καὶ ξένων πρὸς τὴν φύση της ἰδιοτήτων, ἀλλὰ οὔτε καὶ δικαιολογεῖ τὴ θεμελίωση στοῦ ἔργου του ἀπόψεων περὶ «Ἀσπίλου Συλλήψεως» καὶ «Ενσώμου Ἀναλήψεως», ὅπως ἐπιχειρεῖ νὰ ὑποστηρίξει μὲ συστηματικὸ τρόπο ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Μαρριολογία, ἡ ὁποία τὴν τοποθετεῖ οὐσιαστικά μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ «ἐκτός τῶν ἀνθρωπολογικῶν ὁρίων», διασπώντας «τὴν φυσικὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 30. Καὶ τοῦτο, διότι κατὰ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία, ἡ Θεοτόκος ἐν σχέσει πρὸς τὸν Υἱὸ της «erscheint... ganz natürlich und menschlich, dass seine Mutter an seiner Verherrlichung Anteil haben soll», γι' αὐτὸ καὶ ὡς «Muttergottes verehrt, aber nie vergöttert» Β. Svraon, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 118. Ἐπίσης βλ. Ν. Nissiotis, *Maria in der orthodoxen Theologie, Concilium* 19 (1983), σ. 617.

Ἡ προετοιμασία τῆς Παρθένου Μαρίας γιὰ τὴ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας

Η ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΩΔΟΥΣ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ τῆς θείας Οἰκονομίας μετὰ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ προϋπέθετε μακρὰ περίοδο «παιδαγωγικῆς» προετοιμασίας γιὰ τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπο, καθὼς, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἡ πτώση καὶ ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ δημιουργὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐκτροπὴ πρὸς τὴν ἁμαρτία, μετὰ τὴν παντελῆ ὑποδούλωσή του στὰ ποικίλα πάθη⁹²⁶ καὶ ὡς συνέπεια τὴν ἀδυναμία του πλέον νὰ ἐπανέλθει μετὰ τίς φυσικὲς καὶ πνευματικὲς του δυνάμεις «εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος»⁹²⁷. Τὸ γεγονός αὐτὸ καθιστοῦσε ἀπαραίτητη τὴ θεία παρέμβαση, ἡ ὁμαλὴ ὑποδοχὴ τῆς ὁποίας ἐπέβαλε τὴ μεσολάβηση περιόδου πνευματικῆς προπαρασκευῆς, προκειμένου νὰ ἐπιτελεσθεῖ, μετὰ τὴ συνέργεια τῆς πεπτωκυίας ἀνθρωπότητος στό πρόσωπο τῆς Παρθένου Μαρίας, τὸ μυστήριον τῆς σωτηριώδους θείας ἐνανθρωπήσεως⁹²⁸.

Ἡ περίοδος αὐτὴ, γνωστὴ ὡς Παλαιὰ Διαθήκη ἢ, ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, «παλαιὰ ἱστορία»⁹²⁹, ἀποτελέσασε, διὰ τοῦ νόμου ὡς «παιδαγωγοῦ εἰς Χριστόν»⁹³⁰, τὴν πρώτη φάση τῆς ἐκδιπλώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας

⁹²⁶. Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν πτώση «τῆ χειρόνι ... τῶν παθῶν εὐηθεία, καὶ ταῖς παραλόγοις τῶν ἡδονῶν ὑποκύψας ὀρμαῖς, ... τὸ τῆς ψυχῆς ἀδούλωτον φρόνημα, τῷ τῆς σαρκὸς δουλωσάμενος», καθιστάμενος «ἀλήτης ... καὶ τῆς ἀθλίας τῶν κτηνῶν ὁμοιογενείας κοινωνός οἰκτιζόμενος ... καὶ τὸ ὄλον ἀνία καὶ ἀχθηδόνι καὶ πόνῳ, καὶ παθῶν ἐσμῶ πιεζόμενος» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1269 B-1272 A. Βλ. ἐπίσης *Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 91r. Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο βλ. καὶ *Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 9r.

⁹²⁷. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 143r.

⁹²⁸. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 A. Βλ. καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 192.

⁹²⁹. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 844 B. Γιὰ τὴ θεολογικὴ σημασία τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτήρα τῆς Π. Διαθήκης βλ. K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik*, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes, σ. 77 ἐξ.

⁹³⁰. Γαλ. 3, 24. Ὁ ἱερός Πατήρ, ἐπαναλαμβάνοντας σχεδὸν αὐτολεξεῖ τὸν ἀπ. Παῦλο, διδάσκει, ὅτι «ἐγένετο

έντός τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, γι' αὐτό καί κατέστη ὄχι μόνο τό μέσον μυσταγωγίας τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς ὑποδοχή καί ἀποδοχή τῆς ἐπερχόμενης σωτηρίας ἐν Χριστῷ, ἀλλά καί ὁ κατ' ἐξοχὴν πνευματικός χώρος, ὅπως καί τό χρονικό στάδιο, γιά τὴν προετοιμασία τῆς ἐκπροσώπου τῆς Παρθένου Μαρίας στή διακονία τοῦ κορυφαίου γεγονότος τῆς, δηλαδή τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ⁹³¹. Τό πρό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως χρονικό αὐτό διάστημα δηλαδή, τό ὁποῖο ἀποτελέσσε τὴ θεία προϊστορία τῶν ἀποκαλυπτικῶν σταδίων τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας, ὑπῆρξε γιὰ τὸν ἱερό Πατέρα τό ἀπαραίτητο προπαρασκευαστικό στάδιο γιά τὴν πνευματικὴ προετοιμασία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς ὑποδοχὴ τοῦ μέλλοντος νά σαρκωθεῖ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντός τοῦ ὁποῖου γεννήθηκε καί προετοιμάστηκε κατὰ μοναδικό καί ἰδιαίτερο τρόπο ἕως καί τὴν ἄσπορο σύλληψή του ἢ διάκονος τοῦ μυστηρίου καί κατὰ σάρκα Μητέρα του Παρθένου Μαρίας⁹³², ἢ ὁποία, ἔνεκα τῆς συμμετοχῆς τῆς στήν πραγμάτωσή του, ἀπέβη «τό παλαιᾶς καί νέας τῶν διαθηκῶν ἐπισφράγισμα»⁹³³.

Ἐκεῖνο πού πρέπει νά τονιστεῖ ἰδιαίτερος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἶναι τό γεγονός, ὅτι τό προαιώνιο σχέδιο τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπο σωτηρίας Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, καθὼς καί τό ἐντός

γάρ ὁ νόμος παιδαγωγός ἐν Χριστῷ, ὅπως δικαιωθῶμεν διὰ τῆς πίστεως» (*Εἰς τὴν σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 10r*), καθὼς γνωρίζει, ὅτι «ὁ νόμος ἔχει βασικῶς εὐαγγελικὸν χαρακτήρα ὀφειλόμενον εἰς τό χριστολογικόν του περιεχόμενον» Κ. Ε. Παπαπέτρου, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καί ἡ γνῶσις αὐτοῦ*, σ. 23. Πρβλ. καί Βλ. Λόσκι, *Ἡ Παναγία*, σ. 195.

931. Ὅπως εἶναι γνωστό, «Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι, ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγός ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν» (Γαλ. 3, 23-24). Ἔτσι γιὰ τό ἔργο τῆς μυσταγωγίας τῆς ἀνθρωπότητας παρατηρεῖ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὅτι ὁ Θεὸς πρῶτα «μέν τὸν ἐν γράμματι νόμον πλαξί λιθίνας ἐγγεγραμμένον ταῖς Μωσέως χερσίν ἐνεχείρισεν», ἔπειτα δὲ «πνευματοφόρους ἄνδρας ἀπέστειλε, τοὺς διορατικούς λέγω προφήτας, πάσας παραδεικνύοντας τὰς ὁδοὺς Θεοῦ τὰς εὐθείας» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 BC. Καί τοῦτο διότι «Ἐδεῖτο τοιγαροῦν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, τῷ πατρῷ προολισθήματι συντριβεῖσα, τοῦ διαπλάσαντος ἢ ἀνορθώσαντος· καί φωνῆ σιγῶσῃ μέγα πρὸς τὸν Κτίστην ἐβόα Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; Γεγονώτερον δὲ διὰ τῶν προφητῶν ὀδυρτικῶς ἐποτηνιάτο· Ἰου εἰσι, λέγουσα τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Τί οὖν ὁ θελητής τοῦ ἐλέους; Οὐχ ὑπερείδεν, οὐκ ἀνεβάλετο· οὐκ εἰς μακρὰν τὰ παραγγέλματα παρέτεινε. Ποῖα δὲ ταῦτα; Οὐ μὴ σέ ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σέ ἐγκαταλείπω. (...). Τοῦτο καί πρό τῆς ἀφράτου ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διὰ προφητῶν ἀριδῆλως ὑπέσχετο» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 CD-876 A. Ἐπίσης βλ. Μ. Βασιλείου, *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, 14, 33, ἔκδ. Β. Pruche, *SCh 17bis* (1968), σ. 362-364 (PG 32, 121 B-128 B). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 1, 1, 1, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 7 (PG 94, 729 A) καί Γ. Φλορόφσκυ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, μτφ. Δ. Τσάμη, ἔκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 12 καί 18. Α. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 23. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 29 καί 31. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 101. Ο. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 79 ἐξ. Σ. Ἐ. Καλαντζάκη, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη*, σ. 56-57. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 370-371. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί εἶναι ὀρθή ἡ θέση τῆς Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 220 ἐξ.) περὶ τῶν πρὸς ἀγιότητα δυνατοτήτων τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ὡς πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα προβάλλει ἡ Παρθένος Μαρία.

932. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A. Βλ. Ν. Α. Nisiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 68 ἐξ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρβέννιος*, σ. 302.

933. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 C. Πρβλ. ἐπίσης Β. Svrakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ 52* (1962), σ. 113. Γ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδομοῦ καί ὄγδου αἰῶνα*, σ. 25 καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 292-293. Σὲ ἀντίθεση

αυτοῦ πραγματοποιούμενο κορυφαῖο μυστήριό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, κατανοεῖται ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα ὡς τό γεγονός τῆς σωτηρίας πού ἐπιτελεῖται ἐντός τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας καί ὀλοκληρώνεται στά ἔσχατα. Γιά τό λόγο αὐτό εἶναι διάχυτος στό ἔργο του καί ὁ τονισμός τοῦ ἱστορικοῦ της χαρακτήρα, πρᾶγμα πού συνιστᾷ τό ἐχέγγυο πού διασφαλίζει, παράλληλα μέ τήν πιστοποίηση τῆς φυσικῆς ἀνθρωπότητος τῆς διακόνου του Παρθένου Μαρίας, τήν πραγματικότητα καί τόν ἀληθῆ χαρακτήρα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως⁹³⁴. Ἐκτός αὐτοῦ, ὅμως, ὑπογραμμίζει ἐμφαντικά καί τή μεγάλη ἀξία, ἀλλά καί τήν ἐξαιρετική σημασία τῆς περιόδου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιά τήν ἐκλογή, τήν προπαρασκευή καί τήν κλήση ὀλοκληροῦ τοῦ ἀδαμιαίου γένους διά τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ στό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ἀπό τήν ὁποία θά προσλάβει, ὅταν ἔλθει τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, τέλεια ἀνθρώπινη φύση ὁ ἄσαρκος Λόγος τοῦ Θεοῦ⁹³⁵.

μέ τή διαπίστωση αὐτή τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἡ βιβλική κατοχύρωση τῆς περί Θεοτόκου διδασκαλίας στή ρωμαιοκαθολική θεολογία ἔχει σχεδόν ἐγκαταλειφθεῖ, καθότι «seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil kaum noch biblische Studien über Maria publiziert wurden». Καί τοῦτο, διότι οἱ ἐσφαλμένες θεολογικές προϋποθέσεις προσεγγίσεως τῆς βιβλικῆς διδασκαλίας περί τοῦ προσώπου της συνέτειναν τόσο, ὥστε «die Bibelwissenschaft für den heutigen Niedergang der Mariologie verantwortlich ist» J. Mc Kenzie, «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 595. Ἐπίσης βλ. O. Meuffels, «Mariologie und Anthropologie», ἐν *Theologie in der Gegenwart* 43 (2000), σ. 201.

934. Περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἱστορικότητος τοῦ μυστηρίου βλ. Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωήν*, σ. 261.

935. Τοῦτο συμβαίνει, διότι στό πρόσωπο τῆς Παρθένου Μαρίας ἐκπληρώνονται πραγματοποιούμενες στήν Καινῆ Διαθήκη οἱ θείες ἐπαγγελίες καί οἱ τύποι τῆς Παλαιᾶς. Ἔτσι ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει, συνδέοντάς τις ἀναπόσπαστα, ὅτι «δεῖ γάρ, οἶμαι, πρότερον ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν ἀποδειξά βιβλίων τόν Χριστόν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καί αὐτόν Θεόν, ἐξ Ἰουδα μέν ἀνατετάλθαι, κατά τόν ἀπόστολον, Υἱόν δέ τῆς Παρθένου πεφηνέναι κατά τό Εὐαγγέλιον» (*Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 C), καθότι ἡ Παρθένος Μαρία ἐμφανίζεται ἐντός τῶν μεσσιανικῶν προτυπώσεων στήν Παλαιά, ἀλλά καί ἐντός τῶν γεγονότων τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ της στήν Καινῆ Διαθήκη. Περισσότερα γιά τή θέση της στήν Ἁγ. Γραφή βλ. συνοπτικῶς ἐν Α. Robert, «La Sainte Vierge dans l'Ancien Testament», *Maria* 1 (1949), σ. 21-39. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 9-23. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 51 ἐξ. Α. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 23-43. Α. Piazza, «Maria nell'Antico Testamento», *ETM*, σ. 14-29. Α. Feuillet, «La Vierge Marie dans le Nouveau Testament», *Maria* 6 (1961), σ. 15-69. Α. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 44-84. Le Ch. G. Hilion, «La Sainte Vierge dans le Nouveau Testament», *Maria* 1 (1949), σ. 40-68. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 21-32. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 11-35. J. Mc Hugh, *The Mother of Jesus in the New Testament*, London 1975. J. Rewmann, *Mary in the New Testament*, London 1976. P. Grelot, «Marie (Vierge), I. Écriture Sainte», *DSP* 10 (1977), σ. 409-423. J. M. Reese, «The Historical Image of Mary in the New Testament», *MS* 28 (1977), σ. 27-44. G. Söll, *Mariologie*, σ. 5-24. J. Zmijewski, *Die Mutter des Messias. Maria in der Christusverkündigung des Neuen Testaments. Eine exegetische Studie*, Kevelar 1989. H. Grass, *Traktat über Mariologie*, σ. 1 ἐξ. H. Räisänen, «Maria/Marienfrömmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 115-119. Μ. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 30-69. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ Θεοτόκος στούς Συνοπτικούς Εὐαγγελιστές», ἐν *Πρακτικά*, σ. 215-235. Ἰ. Ἰ. Γαλάνη, «Ἡ Θεοτόκος στόν Εὐαγγελιστή Ἰωάννη», ἐν *Πρακτικά*, σ. 109-121. Σ. Ν. Σάκκου, «Ἡ Γυνή ἡ περιβεβλημένη τόν Ἥλιο' (Ἀπ. 12, 1 ἐ.ἐ)», ἐν *Πρακτικά*, σ. 349-366. Σ. Μαυροφίδη, *Ἡ Μητέρα τοῦ Ἰησοῦ στήν Καινῆ Διαθήκη*, Ἀθήνα 1989. F. Mußner, *Maria. Die Mutter Jesu im Neuen Testament*, St. Ottilien 1993. H. Cazelles, «De l'Ancien au Nouveau Testament. La Foi, la Bible et Marie», *EM* 51 (1994), σ. 39-47. R. Laurentin, «La foi de Marie dans l'Évangile, les Actes et l'Apocalypse», *EM* 51 (1994), σ. 51-85. O. Knoch – F. Mußner, *Maria in der Heiligen Schrift, HdMI* (1996)², σ. 15-98. J.-F. Baudoz, «Marie de laquelle est né Jesus» (Mt 1, 16). La virginité de Marie dans la tradition synoptique», *EM* 53 (1997), σ. 9-23. B. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 45 ἐξ. Σ. Ἀγουρίδη, «Ἡ Παναγία στά κείμενα τῶν Εὐαγγελίων», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 59-65.

Είναι απαραίτητο, συνεπώς, στό παρόν κεφάλαιο νά εξεταστεί ή, έντός τοῦ πνευματικοῦ κλίματος τῆς «παλαιᾶς ἱστορίας» τῆς θείας Οἰκονομίας, πορεία τῆς προετοιμασίας τῆς Παρθένου Μαρίας πρὸς ἀνάληψη τῆς θεομητορικῆς διακονίας, καθὼς, ὡς ἄνθρωπος καί μέλλουσα κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ἀποτέλεσε τὴν κορύφωση ὀλόκληρης τῆς παλαιοδιαθηκικῆς παιδαγωγικῆς προπαρασκευῆς, ἀλλὰ καί τὸν πολυτιμότερο καί εὐγενέστερο καρπὸ τῆς μεταπτωτικῆς ἀνθρωπότητας γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἔτσι, ὡς προαιωνίως ἐκλεγμένη⁹³⁶ καί ἐξ οἴκου Δαυΐδ καταγόμενη⁹³⁷, προτυπώνεται⁹³⁸ προαναγγελλόμενη μέσῳ τῶν εἰκόνων, τῶν γεγονότων, τῶν θεοσημειῶν καί τῶν μεσσιανικῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς δευτέρα ἢ νέα Εὐα⁹³⁹, εἰκόνα καί τύπος τῆς προμήτορος της πρώτης Εὐας, οἱ γεννήτορες τῆς ὁποίας, Ἰωακείμ καί Ἄννα⁹⁴⁰ ἀπαλλάχθηκαν θαυματουργικῶς ἀπὸ τῆ στείρωσης, προκειμένου νά συλληφθεῖ καί νά γεννηθεῖ κατά τρόπο φυσικὸ⁹⁴¹, μέ σκοπὸ νά ἀνατεθεῖ καί νά παραμείνει, ὡς τὴν ἐνηλικίωσή της, στό Ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων⁹⁴². Ἡ εἴσοδος της στό Ναὸ πραγματοποιήθηκε σέ πολύ μικρὴ ἡλικία, διότι ἡ ἐκεῖ παραμονή της εἶχε ὡς σκοπὸ νά τὴν προετοιμάσει κατάλληλα γιὰ τὴ θεομητορικὴ διακονία, γι' αὐτὸ καί τὸν καθορισμένο ἀπὸ τὴ θεία Πρόνοια χρόνο ἀποχώρησε, ἀφοῦ πρῶτα μνηστεύθηκε μέ τὸν δαυϊδικῆς καταγωγῆς συγγενῆ, φύλακα τῆς παρθενίας της, προστάτη καί κατά νόμο θετὸ πατέρα

936. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 BC. Ἐπίσης βλ. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 813 C. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 896 A καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, PG 97, 1093 C. Γιὰ τὴ σχέση χρόνου καί ἐκλογῆς βλ. Ν.Α. Μαρτσούκα, «Προϋποθέσεις καί χαρακτήρ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν περί ἐκλογῆς καί προορισμοῦ βιβλικὴν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38 (1967), σ. 630.

937. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 832 B καὶ *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 B. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 885 A καὶ 888 A.

938. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 A. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 825 B· 832 C. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 857 C. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 B· 864 A· 868 BC· 869 A καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1096 AB.

939. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 D· 813 D. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥῆθ' δ', 4, 104-105, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, AHG I (1966), σ. 150. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 888 A· 904 A. *Κανὼν μεθεόρτιος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῆθ' α', 4, 21-25, ἔκδ. A. Kominis, AHG IV (1976), σ. 763. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 27, ῥῆθ' α', 4-6, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 87. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 57, ῥῆθ' θ', 66-69, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 43. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A. *Κανὼν εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, 205, ῥῆθ' θ', 49-54, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 205.

940. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 816 C. Ἐπίσης *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ῥῆθ' ε', 1, PG 97, 1309 C. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥῆθ' α', 4, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον, Συναξάριον*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 60.

941. Βλ. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 816 A· 816 C. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 908 C. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl.gr.* 81, f. 149v. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ῥῆθ' θ', 209-211, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 188.

942. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 816 D· 817 A· 820 B. Ἐπίσης *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥῆθ' α', ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥῆθ' γ', 4, PG 97, 1320 B. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥῆθ' στ', 3, 143-148, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, AHG I (1966), σ. 151-152. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, IG', PG 97, 1073 C-1076 A.

του Υιού της, δίκαιο Ἰωσήφ⁹⁴³. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ παρουσία καὶ ἡ διακονία τοῦ Ἰωσήφ ὡς μνήστορος θά διασφάλιζε τὴν ὁμαλή κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, μέ τὴν ἀπρόσκοπτη πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, διὰ τῆς ὑπερφουῶς καὶ ἀνερμήνευτης ἀσπόρου συλλήψεως τοῦ Λόγου κατὰ τὸν εὐαγγελισμό τῆς Μαρίας, ἐντὸς τῆς οἰκίας του, στή Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας.

1. Ἡ ἐκλογή τῆς Παρθένου Μαρίας.

Ἡ ἐκλογή τῆς Παρθένου Μαρίας, ὅπως κι ἐκεῖνες τῶν λοιπῶν προσώπων τοῦ περιούσιου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, κατανοεῖται ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐν χρόνῳ κορύφωση τῆς σωτηριώδους περὶ τὸν ἄνθρωπο θείας Οἰκονομίας μέ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου⁹⁴⁴, καθότι ὁ Θεός «τὴν καθαρὰν τε καὶ ὑπεράμωμον ταύτην παρθένον τῆς ὅλης φύσεως ἐκλεξάμενος, τό καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ἐν αὐτῇ καινοποιήσας, νέος Ἀδάμ ὁ πλαστοουργός τοῦ Ἀδάμ ἐχρημάτισεν»⁹⁴⁵. Ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐκλογή τῆς, τονίζει ἐμφαντικά, τόσο τὸν προαιώνιο, ὅσο καὶ τὸ μοναδικό τῆς χαρακτήρα, καθότι μόνη αὐτή⁹⁴⁶, ὡς σκοπός τῆς δημιουργίας⁹⁴⁷, ἀποτελεῖ τὴν πρό αἰώνων καὶ ἐξ ὄλων τῶν γενεῶν ἐκλεγμένη γυναίκα γιὰ τὴ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως⁹⁴⁸.

⁹⁴³. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 A. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 D· 856 A. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 908 AB. Βλ. καὶ F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 186-187.

⁹⁴⁴. Ν. Α. Ματσούκα, «Προϋποθέσεις καὶ χαρακτήρ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ ἐκλογῆς καὶ προορισμοῦ βιβλικὴν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38 (1967), σ. 623. Ἐπίσης βλ. Α. Guillet, «Ἐκλογή», μτφ. Π. Φώσκολου, *ΛΒΘ*, στ. 339.

⁹⁴⁵. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816. Βλ. καὶ Ν. Α. Ματσούκα, «Προϋποθέσεις καὶ χαρακτήρ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ ἐκλογῆς καὶ προορισμοῦ βιβλικὴν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 37 (1967), σ. 621 καὶ 627-628. Περὶ τῆς ἔννοιας καὶ τῆς σημασίας τῆς ἐκλογῆς τῆς Μαρίας ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς ἀπόψεως βλ. Μ. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 70-83.

⁹⁴⁶. «μὴ ὅτι ἐκείνης ... ἐκλελεγμένης» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C.

⁹⁴⁷. «ὁ σκοπός ὁ προεπινοηθεὶς τῶν αἰώνων» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 C. Πρβλ. καὶ C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 34.

⁹⁴⁸. «τὴν πρό αἰώνων ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν ... προωρισμένην τε καὶ ἐκλελεγμένην» *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 BC. Πρβλ. καὶ Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1464 ABC (ΒΕΠΕΣ 54 (1976), σ. 228). Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, «Un' omelia», *ΒΕΠΕΣ* 70 (1991), σ. 221. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, γιὰ τὴν Παρθένο ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 8, PG 86/3, 3297 A), «εἰς σωτηρίαν παγκόσμιον ἐξ ἀρχαίων ἐκλεχθεῖσαν γενεῶν, 'κατὰ πρόγνωσιν αὐτῶ', γενέσθαι Θεοτόκον Ἀειπάρθενον». Ἐπίσης βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῶ τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονεῶν*, Δ', PG 98, 316 C. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 502. Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *ΕΦ* 8 (1911), σ. 115. Πρβλ. ἐπίσης C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 36. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 32 ἔξ. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 302 καὶ Χ. Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 40 ἔξ.

Καί τοῦτο, διότι ἡ ἐκλογή της, ὅπως καί ὅλα τά λοιπά περί τό βίο της θαυμαστά γεγονότα, ἐντάχθηκαν στό σχέδιο τῆς σωτηρίας ἀπό τό Θεό «πρό παντός αἰῶνος»⁹⁴⁹, δηλαδή πρό τῆς δημιουργίας, γι' αὐτό καί ἡ Παρθένος ὑπῆρξε ἡ «ἐκλεγομένη Θεῶ πρό γεννήσεων»⁹⁵⁰, μάλιστα δέ, ὅπως διευκρινίζει, ἀπό τή στιγμή πού συνέλαβε τήν «προβουλευμένην (...) τῆς τῶν ὄντων ποιήσεως (...) βουλήν»⁹⁵¹ του γιά τή σάρκωση τοῦ Λόγου του καί τή σωτηρία τῆς δημιουργίας του. Ἡ Μαρία ἐξελέγη προαιωνίως⁹⁵², προκειμένου νά καταστῆ τό ἐργαστήριό τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων, θείας καί ἀνθρώπινης, στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς καί τό ἔμψυχο σκεῦος τῆς σαρκώσεως καί φυσικῆς εἰσόδου του στήν ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὥστε μέ τή συγκατάθεσή της νά ἀποτελέσει ἐν χρόνῳ τήν ὑπάκουη ἀνταπόκριση τῆς ἀνθρωπότητας στή σωτήρια κλήση τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνακαίνισή της ἐν Χριστῶ.

Ἡ ἐκλογή της, ὁμως, ἐκτός ἀπό προαιώνια ὑπῆρξε καί μοναδική ὡς πρός τήν ἀποστολή της⁹⁵³ ἐν σχέσει πρός τίς λοιπές, διότι ὁ Θεός ἐξέλεξε μόνη⁹⁵⁴ τή Μαρία, ὡς τήν πλέον καθαρῆ καί ὑπεράμωμη ἀπό ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση⁹⁵⁵, δηλαδή ἀπό ὅλες τίς γενεές καί ἀπό ὅλες τίς γυναῖκες⁹⁵⁶ τοῦ περιουσίου λαοῦ του, προκειμένου νά καταστῆ, ὡς «ἐκλεγεμένη τῶ Πλάσαντι»⁹⁵⁷, διάκονος τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως καί κατά

949. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ ἀναφέρεται στή μνηστεία της, ἡ ὁποία σχεδιάστηκε ἀπό τό Θεό προαιωνίως. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 Α. Βλ. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, Β', 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 450. Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, *Θέσπισμα ἐπί τῇ μεγάλῃ καί τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστόν παντός μυστηρίου...*, PG 161, 1096 D. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 23 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 370.

950. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Α. Πρβλ. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 1, 7, PG 145, 652 Α. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 33 ἔξ. καί Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 23.

951. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 Β. Βλ. ἐπίσης Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1464 Β (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228). Ἡ Θεοτόκος εἶναι «ἡ προωρισμένη μήτηρ Θεοῦ ... ἡ προεκλεγεμένη τῇ πρό αἰώνων βουλή τοῦ Θεοῦ» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Γ', 5, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 220 (ἔκδ. Ρ. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 194).

952. Πρόκειται, δηλαδή, περί «τῆς πρό πασῶν γενεῶν ἐκλεγεμένης τῶ παγγενέτη τῆς φύσεως» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C. πρβλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 58. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 360.

953. Πρβλ. Κ. Β. Σκουτέρη, «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 34.

954. «μόνης ἐκείνης, τῆς πρό πασῶν γενεῶν ἐκλεγεμένης τῶ παγγενέτη τῆς φύσεως» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C.

955. «τὴν καθαρὰν τε καί ὑπεράμωμον ταύτην παρθένον τῆς ὅλης φύσεως ἐκλεξάμενος» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 Α. Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος ἀναδειχθηκε «Θεοῦ Μήτηρ ἐκ πάσης γεγεννημένη τῆς κτίσεως» Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 18, PG 87/3, 3237 D καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν καί περί τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, 14, PG 127, 564 Β.

956. «ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν καί γυναικῶν» *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή δ', 4, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 58. Βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1, PG 10, 1148 C (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 351) καί Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 502. Ἐπίσης Α. Κνιάζεφ, «Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 282 ἔξ.

957. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D καί Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1457-1464 C (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228).

σάρκα Μητέρα του Λόγου του. Τό γεγονός αυτό σημαίνει, ότι, έπειδή ή Παρθένος συνιστά τήν κορύφωση τής σειράς των άλεπάλληλων έκλογών παλαιοδιαθηκικών προσώπων για τήν πραγμάτωση του μυστηρίου τής σωτηρίας, κατέστη ή μόνη από όλες τις μητέρες πού εξέλεγη και προετοιμάστηκε για να γίνει Μητέρα του μέλλοντος να ένανθρωπήσει Λόγου του Θεού⁹⁵⁸. Η Μαρία εξέλεγη, δηλαδή, μεταξύ των γυναικών όλων των γενεών και των εποχών του Ίσραήλ, για να διακονήσει τή σωτηριώδη θεία Οικονομία ως Θεομήτωρ, έφ' όσον τήν επέλεξε μέσα από αυτόν «καθάπερ ρόδον έξ ήκανθωμένης χώρας ό Παντοκράτωρ»⁹⁵⁹. Η έκλογή της για τό λόγο αυτό, παρατηρεί ό ιερός Πατήρ, είναι μοναδική ως προς τήν αποστολή της έν σχέσει προς τήν έκλογή των άλλων γυναικών, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβανόταν ή Σάρρα, ή Ρεβέκκα, ή Ραχήλ, ή Άννα, ή Φενάννα⁹⁶⁰, αλλά και ή μητέρα της Άννα⁹⁶¹, διότι, άν και ήταν όλες αυτές δίκαιες γυναίκες, ως προμήτορες τής Παρθένου, έκλεγμένες για τή διακονία του μυστηρίου τής θείας Οικονομίας, έν σχέσει, όμως, προς τή Θεομήτορα «πορρωτάτω που και λίαν άπωθεν του κατά τήν θείαν οικονομίαν θαύματος τό συγγενές έχουσιν»⁹⁶², έφ' όσον ή Μαρία, ως τό αποκορύφωμα τής παλαιοδιαθηκικής προετοιμασίας και καθάρσεως, θά αποτελούσε τήν καθαρή γή, δηλαδή τόν «χοῦν», έντός του οποίου κρυβόταν ό,τι πιό εύγενές διέθετε τό ανθρώπινο γένος, ώστε να λάβει στήν «παρθενικήν υπεράγιον μήτρα» της⁹⁶³ τήν ανθρώπινη φύση του ό Λόγος του Θεού.

Η έκλογή της, όμως, άν και ήταν μοναδική ως προς τήν αποστολή της, έν τούτοις δέ διέφερε ως προς τό είδος της από τήν έκλογή των άλλων βιβλικών προσώπων για τή φανέρωση του μυστηρίου τής θείας Οικονομίας. Για τό λόγο αυτό όχι μόνο δέν διαχωρίστηκε έξ αιτίας της από τή λοιπή ανθρωπότητα, ώστε να θεωρηθεί ως απόλυτως προορισμένη για τήν επίτευξη τής θείας ένανθρωπήσεως όπως υποστηρίζουν οι G. Grecu και C. Coni⁹⁶⁴, αλλά αντίθετα, ή πραγματικότητα και ή μοναδικότητα τής έκλογής της ως Θεοτόκου τή

958. «ή μόνη πασών μητέρων προετοιμασθεΐσα μήτηρ του Κτίστου» *Είς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 B. Βλ. και E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», έν *Symposium*, σ. 45 και VI. Lossky, *Η Μυστική Θεολογία τής Ανατολικής Έκκλησίας*, σ. 163.

959. *Είς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 D. Πρβλ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 369 έξ και Α. Θεοδώρου, *Η Κόρη τής Βασιλείας*, σ. 252.

960. «Μή φοβού Μαριάμ· εύρες γάρ χάριν παρά τῷ Θεῷ. Χάριν ἦν οὐκ έδέξατο Σάρρα, ἦν οὐκ έγνω Ρεβέκκα, και Ραχήλ οὐκ έγνωρίσεν. Έύρες χάριν' ἦς ή έξάκουστος οὐκ ήξιώται Άννα, οὔτε Φενάννα, ή ταύτης αντίθετος» *Είς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 905 B. Πρβλ. και Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 370, σημ. 1. Γενικότερα για τή θέση των γυναικών τής Βίβλου στήν ιστορία του μυστηρίου τής σωτηρίας βλ. M.-S. Heister, *Frauen in der biblischen Glaubensgeschichte*, Göttingen 1984.

961. Καί τούτο, καθώς είχε έκλεγεί και «ήδη γάρ προώριστο, εκ γενεών άγνης Παρθένου Μήτηρ» *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ψδ' α', 4, έπιμ. Β. Κουτλουμουσιανού, *Μηναϊον του Σεπτεμβριου*, σ. 57. Πρβλ. και Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εις τόν χρηματισμόν τής Συλλήψεως τής Άγίας Θεοτόκου*, Α', PG 100, 1337 BCD.

962. *Είς τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 Α. Έπίσης βλ. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 409-410.

963. «έν τῷ τό καθ' ήμᾶς εύγενές αποκέκρυπτο» *Είς τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877B.

964. *Doctrina marialis juxta S. Andreae Cretensem*, σ. 17 έξ και *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 35 έξ. Οι έν λόγω έρευνητές προσπαθοῦν να κατοχυρώσουν τή διδασκαλία περι απόλυτου προορισμού τής Θεοτόκου στο έργο του ιερού Πατρός, ώστε να θεμελιώσουν κατόπιν τή διδασκαλία περι τής άσπίλου συλλήψεως.

συνέδεσε στενότερα μαζί της, ἐφ' ὅσον ὡς ἐκπρόσωπός της στή διακονία τῆς ἀφράστου σαρκώσεως, κατέλαβε ἐξαιρετική θέση στό μυστήριο τῆς σωτηρίας⁹⁶⁵. Τοῦτο συνέβη, διότι ἐκλέχθηκε μὲν ἀκριβῶς ὅπως ὅλα τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς «παλαιᾶς ἱστορίας» γιὰ τὴ διακονία του⁹⁶⁶, ἀλλὰ παράλληλα κατέστη ὅπως καὶ αὐτὰ ἀντικείμενο ἰδιαίτερου προβλεπτικοῦ καὶ προγνωστικοῦ προορισμοῦ⁹⁶⁷, ἐφ' ὅσον, κατὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, «προδιώρισται, προβλεπτικῶς τὰ καθ' ἕκαστον» κατὰ τὸν καταρτισμὸ τοῦ προαιώνιου σχεδίου τῆς θείας Οἰκονομίας ἀπὸ τὴν Πρόνοια τοῦ παντογνώστου Θεοῦ⁹⁶⁸. Ἐτσι, ὅπως ὁ Θεὸς ἐξέλεξε καὶ προόρισε προβλεπτικῶς τοὺς προπάτορες καὶ τίς προμήτορες της γιὰ τὴ διακονία τῆς Οἰκονομίας τῆς χάριτός του, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐξέλεξε καὶ προόρισε προγνωστικῶς καὶ τὴν ἴδια τὴν Παρθένο γιὰ νὰ καταστῆ Θεοτόκος, καθὼς προεγνώρι-

965. Ἐτσι ὅπως τονίζει ὀρθῶς ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Αἰειάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 204), ἡ Παρθέτος διαχωρίστηκε μὲν ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα, λόγῳ τῆς μοναδικότητος τῆς διακονίας της, ἀλλ' αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς δὲν ἔγινε «γιὰ νὰ καταστρέψει τὸ κατ' οὐσίαν κοινὸ πού εἶχε μὲ τὴν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα» (Πρβλ. καὶ Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 28) καθὼς, ὅπως παρατηρεῖ, προσφυῶς, ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 188), «ἡ κλήσις τῆς Μαρίας εἰς τὴν θεϊαν μητρότητα ἀπευθύνεται δυνάμει εἰς τὸν ἀνθρωπον καθόλου, ὃν διὰ τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ μέλλει νὰ προσλάβῃ ὁ Θεὸς Λόγος».

966. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τέτοιων ἐκλεγμένων καὶ προβλεπτικῶς προορισμένων προσώπων ἀποτελοῦν ἡ μητέρα τῆς Ἄννα, ἡ ὁποία «ἤδη γὰρ προώριστο, ἐκ γενεῶν ἀγνῆς Παρθένου Μητῆρ» (*Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ὡδὴ α', 4, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57) ἀλλὰ καὶ ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ, καθὼς ἡ μνηστεία της «πρὸ παντός αἰῶνος διώριστο» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 Α.

967. Ἡ Θεοτόκος, δηλαδή, «was predestined before all ages, for the life-giving Trinity had decided, before all ages, the incarnation of the logos and the theosis of man» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 367. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ προορισμὸς αὐτὸς οὐδεμία σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει μὲ τὸν ἀπόλυτο, ὁ ὁποῖος θὰ καταργοῦσε πλήρως τὴν ἐλεύθερη προαίρεσή της καὶ θὰ δικαιολογοῦσε διδασκαλία περὶ ἀσπίλου συλλήψεως της στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς. Καὶ τοῦτο, διότι ἀπὸ τὴ μαριολογικὴ ἔρευνα ἡ ἐκλογή τῆς Παρθένου, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ, συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἄσπιλο σύλληψή της, θέση ὅμως ἡ ὁποία δὲν βρῖσκει ἐρεῖσματα στή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου. Ἀντίθετα ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 389), «Ἡ πατερικὴ αὐτὴ θέσις περὶ τῆς κατ' ἐκλογὴν ἀναδείξεως τῆς Θεοτόκου ἀποτελεῖ ἀντίποδα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θέσεως περὶ τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως, ἧς αἱ ὄντολογικαὶ προϋποθέσεις τοποθετοῦσι τὴν Παρθένον Μαρῖαν ἐν τῷ χώρῳ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ καὶ συνεπῶς ἐκτός τῆς (ἐξ ἐπόψεως ἀγιότητος) ἀρχῆς πρώτη μεταξὺ ἴσων». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. J. Meyendorff, *Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 200-201 καὶ Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 370.

968. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 825 D. Ὅπως τονίζει ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 44, 2, 30, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 103. PG 94, 969 B-972 A) «πάντα μὲν προοριζοῦ ὁ Θεός, οὐ πάντα δὲ προορίζει· προοριζοῦ γὰρ καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, οὐ προορίζει δὲ αὐτὰ ... ὥστε τῆς θείας προγνωστικῆς κελεύσεως ἔργον ἐστὶν ὁ προορισμὸς». Βλ. ἐπίσης Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Ἐπίσημα εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Αἰειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Παραλειπόμενα*, σ. 13. Σχολιάζοντας τὴ θέση τοῦ Δαμασκηνοῦ, πού ἀποτελεῖ καὶ διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὁ Μ. Νάζμ (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 27), παρατηρεῖ σχετικὰ μὲ τὴ Θεοτόκο, ὅτι «δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν προεγνώρισε μόνον ὅτι θὰ γίνῃ ... μήτηρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐξέλεξε μὲ τὴν προαιώνιον βούλησιν αὐτοῦ». Βλ. καὶ Χρ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 323-324. Γι' αὐτὸ καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Ν. Ἀ. Ματσούκας («Προϋποθέσεις καὶ χαρακτήρ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ ἐκλογῆς καὶ προορισμοῦ βιβλικὴν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38 (1967), σ. 621), «εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις ἡ ἐκλογή γίνεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ συγκατάθεσις φαίνεται ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένη». Περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ προορισμοῦ τῆς Παρθένου Μαρίας βλ. καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 438 ἐξ.

ζε καί προέβλεπε τήν ἐλεύθερη καί φυσική της συγκατάθεση στό θέλημά του⁹⁶⁹. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ προαιωνίως ἐκλεχθεῖσα Παρθένος ἀπέβη κατόπιν μέ τή συγκατάθεσή της στή θεία κλήση «τῶν ἀνεξιχνιάστων τοῦ Θεοῦ προγνώσεων ἀψευδέστατον κήρυγμα»⁹⁷⁰, καταδεικνύοντας μέ τήν ἀποδοχή τῆς θεομητορικῆς διακονίας κατά τόν εὐαγγελισμό, ὅτι διατήρησε «ἀνόθευτον τήν κλήσιν μετά τῆς χρίσεως»⁹⁷¹, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἀπέβη «τό νοερόν τῆς διορατικῆς προγνώσεως κάτοπτρον»⁹⁷², μέσω τοῦ ὁποίου οἱ πνευματοφόροι προφήτες διείδαν μέ τρόπο μυστικό τήν περί τόν ἄνθρωπο ἀπειροδύναμη συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τήν ἐξ αὐτῆς πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

Ἔτσι, ἡ ἐλεύθερη ἀνταπόκριση τῆς Παρθένου στή θεία κλήση τήν κατέστησε κυριολεκτικῶς διά τῆς ἐλευθερίας της συνεργάτιδα τοῦ προορισμοῦ της⁹⁷³, ὥστε ἡ ἐκλογή της, ὡς κλήση τοῦ Θεοῦ γιά τήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας, νά προϋποθέτει ἀπαραιτήτως, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιπες, τήν ἐλεύθερη ἀποδοχή καί συγκατάθεσή της, ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἀνθρωπότητας, στήν πραγμάτωση τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας. Ἡ ἐν ἐλευθερία αὐτή ἀποδοχή τῆς θεομητορικῆς διακονίας, κατά τόν ἱερό Πατέρα, φανερώθηκε μέ τήν ἐπίσκεψη τοῦ Γαβριήλ στή Ναζαρέτ καί τό «ἰδοῦ ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατά τό ρῆμά σου», ὅποτε τό Πνεῦμα τό ἅγιο πραγματοποίησε στή μήτρα της τήν ἄσπορο ὑπερφυσική σύλληψη τοῦ Λόγου «κατά τήν προορισμένην βουλήν τοῦ Θεοῦ καί πρόγνωσιν»⁹⁷⁴, μέ ἀποτέλεσμα ἡ ἐλεύθερη ἀνταπόκρισή της στήν κλήση τοῦ Θεοῦ διά τῆς ἐκλογῆς νά ἀποβεῖ ἡ αἰτία γιά τήν ἐκπλήρωση τῆς θείας «ἀνάρχου καί βουλῆς καί προγνώσεως»⁹⁷⁵.

969. Αὐτό συνέβη, διότι ἡ ἀνταπόκρισή της στήν ἐκλογή καί τήν κλήση του, «αὐτῶ μόνῳ ὡς πανουργῶ καί τῶν τοιοῦτων ἐξεργαστῆ, πρό τῶν αἰῶνων διέγνωσαι» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1088 C. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα ἀπευθυνόμενος στή Θεοτόκο, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 7, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 84. ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 64), «Σέ προγνοῦς ὁ τῶν ὅλων Θεός ἀξίαν, ἠγάπησε καί ἀγαπήσας προώρισε καί ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων εἰς τό εἶναι παρήγαγε καί Θεοτόκον μητέρα καί τιτηνόν τοῦ οἰκείου Υἱοῦ καί Λόγου ἀνέδειξε». Βλ. ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 4, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 106 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 90).

970. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 BC καί 912 B. Βλ. καί τήν παρατήρηση τοῦ Ν. Ἀ. Ματσούκα (Προϋποθέσεις καί χαρακτήρ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐν σχέσει πρός τήν περί ἐκλογῆς καί προορισμοῦ βιβλικήν διδασκαλίαν, *Θεολογία* 38 (1967), σ. 456), ὅτι «τό γενικόν χαρακτηριστικόν τῆς ἑλληνικῆς θεολογικῆς σκέψεως ὑπῆρξεν ὁ τονισμός τοῦ παράγοντος 'πρόγνωσις' τοῦ Θεοῦ, ἐνώ παραλλήλως ἐξηλείφετο ἡ ἔννοια τοῦ 'προορισμοῦ'». Ἐπίσης βλ. Ἰ. Ρωμανίδη, «Ἡ προπατορική ἁμαρτία κατά τόν ἀπόστολον Παῦλον», μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, *ΝΣ* 51 (1956), σ. 141 ἐξ καί Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 23.

971. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 A.

972. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 B. Πρβλ. καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ἡ Νέα Εὐα», *ΕΕΘΣΠΑ* 34 (1999), σ. 485.

973. Πρβλ. Χ.Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 41 ἐξ.

974. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 BC. Ἡ ὑπακοή της στήν κλήση τοῦ Θεοῦ ὡς νέας Εὐας συναντᾶται καί στήν ἀπόκρυφη γραμματεία. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἐ. Cothenet, «Marie dans les Aprocryphes», *Maria* 6 (1961), σ. 100 ἐξ. Γιά τό νόημα τῆς ἀπαντήσεως τῆς Παρθένου ἐν σχέσει πρός τήν ἐκλογή της ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς ἀπόψεως βλ. J. F. Bonnefoy, «The Predestination of Our Blessed Lady», ἐν J. B. Carol (ed.), *Mariology*, vol. II, Milwaukee 1957, σ. 154 ἐξ. Μ. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 77-79. Α. Müller, *Marias Stellung*, σ. 422-426.

975. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 B.

Ἡ ἐλεύθερη ἀνταπόκριση τῆς Παρθένου στήν ἐκλογή τοῦ Θεοῦ, ὅμως, συνιστᾶ ὄχι μόνο ἐχέγγυο γιά τήν πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀλλά καί δικλειδα γιά τή διασφάλιση καί διαφύλαξη τῆς ἐλευθερίας της ὡς ἐκλεχθείσης νά συγκατατεθεῖ ἢ ὄχι σ' αὐτήν, καθότι ἡ βουλή τοῦ Θεοῦ δέν ἐπιβάλλεται ὑποχρεωτικῶς στόν ἄνθρωπο μέ τήν ἐκλογή, ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖται προσφυῶς, γιά τήν ἐκπλήρωσή της εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐλεύθερη ἀνταπόκριση μέ τή συνέργεια τοῦ ἐκλεγμένου προσώπου στήν πραγμάτωση τῆς θείας κλήσεως⁹⁷⁶. Ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου περί προαιώνιας ἐκλογῆς της ὡς μελλούσης Θεοτόκου, συνεπῶς, ὄχι μόνο δέν ἀναιρεῖ τήν ἐλευθερία της ἀπέναντι στήν ἐκλογή καί τήν κλήση τοῦ Θεοῦ μέ τόν κατά θεία πρόγνωση προβλεπτικό προορισμό της⁹⁷⁷, οὔτε βεβαίως δικαιολογεῖ ἔστω καί ἐμμέσως διδασκαλία περί ἀπολύτου προορισμοῦ, ἀλλά, ἀντιθέτως, διασφαλίζει καί ὑπογραμμίζει τή μοναδικότητα τῆς ἰδιαίτερης διακονίας πού κλήθηκε νά ἀναλάβει ἐν ἐλευθερίᾳ ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἀνθρωπότητας γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Τό γεγονός αὐτό ἀναγγέλλεται ἀπό τόν ἀρχάγγελο κατά τόν εὐαγγελισμό μέ τό «εὗρες γάρ χάριν παρά τῷ Θεῷ»⁹⁷⁸, διότι, ὅπως τονίζει, ἡ Παρθένος, ὡς μόνη «κεχαριτωμένη», ἔλαβε ἀπό τό Θεό «χάριν, ἣν οὐδεῖς εὗρε τῶν ἀπ' αἰῶνος»⁹⁷⁹, πρᾶγμα πού φανε-

⁹⁷⁶. Χ. Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 42. Πρβλ. καί Α' Κορ. 3, 9. Καί τοῦτο, διότι ὁ Θεός «ἐξελάξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρό καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καί ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ» (Εφεσ. 1, 4), καθὼς ἡ ἐν ἀγάπῃ ἀνταπόκριση στήν ἐκλογή του εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. καί Ρωμ. 8, 29-30. Ἐπίσης Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Β', Ἀθῆναι 1979², σ. 245 ἐξ. V. Lossky, *Ἡ Μυστική Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 161. Ἀρχιμ. Ἰ. Πόποβιτς, *Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁπ. Παύλου πρὸς Ἐφεσίους*, μτφ. Μ. Σ. Χρυσανθόπουλου, ἔκδ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 26-27. Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 497-498. Ἡ υἰοθέτηση ἀντιθέτως διδασκαλίας περί ἐκλογῆς ἐντός τῶν πλαισίων τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ δέν θά ἄφηνε χώρο «ἐντός τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατόν νά ἐκδηλωθοῦν ἡ ἐλευθέρᾳ ἀπόφασις καί στάσις τοῦ ἀνθρώπου» (Ν. Ἀ. Μασσοῦκα, «Προϋποθέσεις καί χαρακτήρ τοῦ 'ἀπολύτου προορισμοῦ' ἐν σχέσει πρὸς τήν περί 'ἐκλογῆς' καί 'προορισμοῦ' βιβλικήν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38 (1967), σ. 439 καί τίς παρατηρήσεις στίς σελ. 627-629).

⁹⁷⁷. Καί τοῦτο, διότι στήν πατερική διδασκαλία «we are not speaking about 'absolute predestination' i.e a predestination which violates and takes away the free intention and personal sanctity of the Virgin. Rather, the predestination in question is a predestination of foreknowledge, a predestination which is identified with God's eternal foreknowledge about the free intention, the sanctity and the personal worth of the Virgin Mary» C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 367. Ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, συνεπῶς, δέν ἀφήνει κανένα ἀπολύτως περιθώριο ὑπάρξεως ἀντιλήψεως περί ἀπόλυτου προορισμοῦ τῆς Παρθένου στή σκέψη του, ἀναιρώντας μέ τόν τρόπο αὐτό καί κάθε προσπάθεια στηρίξεως διδασκαλίας περί ἀσπίλου συλλήψεως στά ἔργα του. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 369 ἐξ. Ἀντιθέτως ὁ S. Gulovich («The Immaculate Conception of the blessed Virgin in the eastern Ecclesiastical Tradition», *MaS* 5 (1954), σ. 147 ἐξ.), ἀξιολογώντας μέ ρωμαιοκαθολικές προϋποθέσεις τήν ἀνατολική ἐκκλησιαστική παράδοση διαπιστώνει, χωρίς ἐρείσματα στίς πηγές, σχετικῶς μέ τήν ἐκλογή της, ὅτι αὐτή ἔχει ὡς προϋπόθεση τόν ἀπόλυτο προορισμό.

⁹⁷⁸. Λουκ. 1, 30. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἀειπαρθένος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 198. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 13. V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 89. Ἀντιθέτως βλ. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM*, I (1996)², σ. 334.

⁹⁷⁹. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 905 Β. Ὅπως σημειώθηκε ἤδη, ἡ μοναδικότητα τῆς χάριτος, τῆς ὁποίας ἔτυχε ἡ Παρθένος, δέν τή διαχώρισε ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα, καθὼς αὐτή δέν διαφέρει ὡς πρὸς τό εἶδος τῆς χάριτος πού ἔλαβαν ὅλοι οἱ ὑπό τοῦ Θεοῦ «ἐκλελεγμένοι, ἵνα ὑπηρετήσωσι τήν ἀπ' ἀρχῆς καί ἕως ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων οἰκονομίαν Αὐτοῦ περί τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου» (Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 370). Ἡ δια-

ρώνει τόσο τή μοναδικότητα τής έκλογής της γιά τή θεομητορική διακονία, όσο και τήν άξία τής έν έλευθερία άνταποκρίσεώς της σ' αύτήν.

Έτσι ή Μητρόθεος Μαρία εΐναι εκείνη ή όποία κατέστη «μόνη γάρ μόνη παρά τήν φύσιν πρός νεουργίαν έκλελεγμένη τής φύσεως»⁹⁸⁰, ώστε νά καταστεί «ή έκ πασών τών γενεών καί γυναικών» προβλεπτικώς και προγνωστικώς προορισθείσα από τό Θεό Λόγο Μητέρα του⁹⁸¹, μέ άποτέλεσμα ή έκλογή και ό προορισμός της νά προαναγγελθοϋν και νά προτυπωθοϋν σέ όλόκληρη τήν Παλαιά Διαθήκη μέ άρχή τό περιστατικό τής φλεγόμενης ένώπιον τοϋ Μωυση βάτου στοϋ Σινά⁹⁸². Γιά τό λόγο αύτό, και όταν ήλθε τό πλήρωμα τοϋ χρόνου, ό Χριστός, ως «έκ πασών τών γενεών... προεκλεχθεισαν», τήν κατέστησε «μητέρα παρθένον άνανδρον»⁹⁸³, γεγονός πού εΐχε ως συνέπεια νά άποτελέσει «βλαστόν έπαγγελίας»⁹⁸⁴, νά καταστεί «έπαγγελίας ένέχυρον»⁹⁸⁵, αλλά και «θεοδώρητον έπαγγελίας... γέννημα»⁹⁸⁶. Αυτό συνέβη, διότι ή γέννησή της άποτέλεσε τήν «τών θείων καταλλαγών ένυπόστατον έγγύην»⁹⁸⁷, έφ' όσον, μέ τήν ύπάκουη άνταπόκρισή της στην έκλογή τοϋ Θεοϋ και τήν έλευθερη συγκατάθεσή της στην κλήση του γιά τή διακονία τοϋ μυστηρίου τής ένανθρωπήσεως τοϋ Λόγου του, συνέβαλε άποφασιστικά στην έκπλήρωση τών σωτηρίων θείων έπαγγελιών πρός τήν άνθρωπότητα, μέ τήν δι' αύτής φανέρωση τής θείας Οικονομίας⁹⁸⁸.

φορά πού ύφίσταται, όφείλεται μόνο στή μοναδικότητα τής διακονίας της στην κορύφωση τοϋ μυστηρίου, μέ τήν έξ αύτης θεία ένανθρώπηση. Περί τής έννοιας τής μοναδικότητας τής χάριτος τής Παρθένου έν σχέσει πρός τή λοιπή άνθρωπότητα βλ. και Βασιλείου Σελευκείας, *ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν τής Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 5, PG 85, 444 B. Έφραϊμ Σύρου, *Υμνοι εις τήν άγίαν Μαρίαν*, XIV, 1, έκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), σ. 578. Ίωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν τής Ύπερ ενδόξου Δεσποίνης ήμών Θεοτόκου*, PG 50, 794. Θεοδότου Άγκύρας, *ΕΙς τήν άγίαν Θεοτόκον και εις τόν Συμεώνα*, 3, PG 77, 1393 B. Άντιπάτρου Βόστρων, *ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, B', 5, PG 85, 1780 A. Σωφρονίου Ίεροσολύμων, *ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, 21, PG 87/3, 3241 AB και 3249 D-3252 A. Άναστασίου Σιναΐτου, *ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν τής παναχράντου και Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1377 A. Ίωάννου Δαμασκηνοϋ, *Εγκώμιον εις τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τής Θεομήτορος*, A', 8, έκδ. Ά. Πέβτιτς, *Η Θεοτόκος*, σ. 118 (έκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 100). Βλ. επίσης P. Resuz, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 519. L. Gillet, «A Devotional Address. The Veneration of the Blessed Virgin Mary, Mother of God», έν *Symposium*, σ. 77. B. Svrakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 114. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 434 έξ. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 618. M. Thurian, *Maria*, σ. 21 έξ. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 59 έξ.

980. *ΕΙς τήν Κοίμησιν*, III, PG 97, 1093 C. Έπίσης «έκ πασών γάρ γενεών μόνη παρθένος άγία, σώματι και πνεύματι γέγονεν» Γρηγορίου Θαυματουργοϋ (νόθο), *ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν*, 1, PG 10, 1149 D.

981. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ψδή δ', 4, έπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοϋ, *Μηναϊον τοϋ Σεπτεμβρίου*, σ. 58 και J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 35.

982. «Σέ τήν επί Μωυσέως βάτον, Παρθένε, προορισθείσαν έν πυρί καιομένην και μή φλεγόμενην» *Κανών*, 131, ψδή θ', 37-40, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, *Εϊρμολόγιον*, σ. 93.

983. *Κανών εις τούς άγ. δέκα μάρτυρας*, 1, ψδή η', 4, 245-251, έκδ. A. Kominis, *AHG* IV (1976), σ. 596. *Κανών εις τήν ύπαπαντήν τοϋ Κυρίου*, ψδή η', 18, 899-908, έκδ. E. Tomadakis, *AHG* VI (1974), σ. 37.

984. *ΕΙς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 841 B.

985. *ΕΙς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 841 A.

986. *ΕΙς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 841 D.

987. *ΕΙς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D.

988. «μέ τήν άρρητόν τής περι ήμäs οικονομίας φανέρωσιν, τήν άπ' αιώνος κεκαλυμμένην τής θείας βουλής και προγνώσεως έκφρασιν και βεβαίωσιν» (*ΕΙς τόν Εύαγγελισμόν*, E', PG 97, 885 AB).

2. Η δαυιδική καταγωγή τῆς Παρθένου καί οἱ μεσσιανικές προφητείες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἡ μοναδικότητα τῆς διακονίας στήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, γιά τήν ὁποία ἐκλέχθηκε ἡ Παρθένος, προϋπέθετε ἀπαραιτήτως τήν καταγωγή της «ἐξ οἴκου Δαυῖδ»⁹⁸⁹, γεγονός πού ὁ ἅγ. Ἀνδρέας προσπαθεῖ ἐπισταμένως νά καταδείξει στό ἔργο του⁹⁹⁰, διότι, ὡς ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί⁹⁹¹, θά κυφοροῦσε τό δαυιδίτη Μεσσία Υἱό της, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπιβεβλημένο νά κατάγεται ἀπό τό λαό τοῦ Θεοῦ καί μάλιστα ἀπό τό γένος τοῦ Προφητάνακτος⁹⁹². Ἦταν ἀπαραίτητο, δηλαδή, ὁ μέλλον νά λυτρώσει τόν Ἰσραήλ νά προέλθει ἀπό τό δαυιδικό γένος, καθὼς ὁ Προφητάναξ εἶχε λάβει γι' αὐτό θεία ὑπόσχεση⁹⁹³. Ἐτσι, ὅταν ἤλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, «ἠλέησε Κύριος τόν λαόν αὐτοῦ, ἐγείρας κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαυῖδ τοῦ παιδός αὐτοῦ, τήν ὑπεράμωμον ταύτην παρθένον»⁹⁹⁴. Στήν προσπάθειά του, μάλιστα, νά πιστοποιήσει, ἀλλά καί νά τονίσει τή δαυιδική της καταγωγή ἐρωτᾷ εὐθέως τόν προφήτη καί βασιλέα «τί σοι ὤμοσε Κύριος;», γιά νά λάβει τήν ἀπάντηση, ὅτι «ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος μου θήσιν ἐπί τόν θρόνον μου», προκειμένου νά ἐξηγήσει στή συνέχεια, ὅτι ὁ καρπός ἀπό τήν ὀσφύ του θά εἶναι ὁ κατά σάρκα ἀπόγονός του Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος θά ἀνέλθει ὡς διάδοχος στό θρόνο του, καθ' ὅσον θά γεννηθεῖ ἀπό τή θυγατέρα του Παρθένο Μαρία⁹⁹⁵.

⁹⁸⁹. Λουκ. 1, 27. Ὅπως παρατηρεῖ ἐπίσης σέ ἄλλο σημεῖο, ἡ Παρθένος εἶναι «ἡ ἐκ Δαυῖδ ἀνατείλασα» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 A. Ἐπίσης βλ. Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, ΕΦ 8 (1911), σ. 115. Ἐκτενέστερα περί τῆς δαυιδικῆς καταγωγῆς τῆς Παρθένου βλ. J. Fischer, *Die davidische Abkunft der Mutter Jesu*, Wien 1910.

⁹⁹⁰. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὑπογραμμίζει, ὅτι ἡ τρίτη ὁμιλία του στή Γέννηση τῆς Θεοτόκου εἶναι παράλληλα καί «ἀπόδειξις ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἱστορίας, καί διαφόρων μαρτυριῶν, ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται Δαυῖδ» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 844 B.

⁹⁹¹. «ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί» Πρβλ. Ἦσ. 11, 1 καί 10. «Ράβδον δέ, ὡς ὅταν Ἠσαΐας φησίν· Ἐξελεύσεται ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καί ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A καί *Κανῶν τῶν Μυροφόρων*, ὡδή γ', 12, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 51. Βλ. ἐπίσης καί Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Ἑρμηνεία εἰς τόν προφήτην Ἠσαΐαν*, 247, PG 30, 553 BC (BEΠΕΣ 56 (1978), σ. 243) καί Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 488 C. Ἐπίσης βλ. H. Räisänen, «Maria/Marienfrömmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 116.

⁹⁹². Καί τοῦτο διότι, ὅπως παρατηρεῖ, «ὡμοσε γάρ Κύριος τῷ Δαυῖδ ἀλήθειαν, καί οὐ μή ἀθετήσῃ αὐτήν» Ψάλμ. 131, 11 καί 88, 36. Πρβλ. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 BC. Ἐπίσης Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 15, 4, PG 22, 932 AB. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. B. Kottler, *Die Schriften*, II (1973), σ. 198 (PG 94, 1156 AB). Ἐτσι γιά τόν ἐνανθρωπήσαντα Θεό Λόγο «neben der Anschauung des Menschensohnes steht die des Davidsohnes. Sie ist Ausdruck des irdischen Messiasbildes, des Königs aus Davidsstamm» W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 11. Ἐπίσης βλ. R. Mitte, «Δαβίδ», μτφ. Β. Στογιάννου, *ΛΒΘ*, στ. 233-234. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 127.

⁹⁹³. «ὄρκω λαμβάνει παρά Θεοῦ τήν εὐκλεᾶ τοῦ γένους ἐξ ὀσφύος διαμονήν καί συντήρησιν» (*Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 C).

⁹⁹⁴. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 C. Πρβλ. Ψάλμ. 131, 17 καί 148, 14 καί C.D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 59. Βλ. ἐπίσης C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 81 ἐξ. Α. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 26 καί G. Pons Pons, *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 20-21.

⁹⁹⁵. Τοῦτο συνέβη, διότι μέ τή γέννησή της, ὅπως σημειώνει, «τῶν ἡμῶν ἄρτι μηνῶν ἐξέφυ· ἤς ἐκ νηδύος ὁ πρό

Προκειμένου νά καταδείξει σαφέστερα τήν καταγωγή της από τό δαυϊδικό γένος, ὁ ἱερός Πατήρ καταφεύγει στίς μεσσιανικές προφητείες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπου ἐντοπίζει κι ἐπισημαίνει τήν παρουσία της σέ ὅλα τά ἐκεῖ προαναγγελλόμενα περί τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ μέλλοντος νά γεννηθεῖ Μεσσία Υἱοῦ της γεγονότα, καθώς στό πρόσωπο της ἐκπληρώνονται ὅλες οἱ προφητικές ρήσεις μέ τήν δι' αὐτῆς πραγμάτωσή τους⁹⁹⁶, ἀναδεικνύοντάς την κορωνίδα «τῶν θείων χρησμῶν»⁹⁹⁷. Ἔτσι μέσω τῆς δαυϊδικῆς καταγωγῆς τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της προσπαθεῖ νά ἐπιβεβαιώσῃ τή δική της καί μέσω τῆς ἀποδείξεως τῆς δικῆς της νά πιστοποιήσῃ τήν καταγωγή τοῦ Υἱοῦ της ἀπό τόν οἶκο Δαυΐδ, παραθέτοντας γι' αὐτό παράλληλα καί τή γενεαλογία τοῦ κατά νόμον θετοῦ πατρός του, ἐξ οἴκου Δαυΐδ καταγομένου καί ἄρα ὁμοφύλου, συγγενοῦς καί μνήστορος τῆς Ἰωσήφ⁹⁹⁸. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, δηλαδή, ὡς κατά σάρκα υἱός τῆς Παρθένου, ἀλλά καί κατά νόμον υἱός τοῦ Ἰωσήφ⁹⁹⁹, εἶναι ἀπόγονος καί υἱός τοῦ Δαυΐδ καί τοῦ Ἰούδα, γεγονός πού βεβαιώνεται ἀπό τήν προφητεία πρὸς αὐτόν, «σκύμνος λέοντος, ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων καί ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν;»¹⁰⁰⁰. Καί τοῦτο, διότι ὁ σκύμνος τοῦ λέοντος, σημειώνει, εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἀπό τό βασιλικό σπέρμα τοῦ λέοντος, «λέγω δὴ τοῦ Δαυΐδ», καθώς ἡ προφητεία δέν ἀναφέρεται στόν Προφητάνακτα, ἀλλά στόν «ἐξ αὐτοῦ φύντα κατά σάρκα Χριστόν». Τό γεγονός αὐτό δηλώνει, ἐπίσης μέ βεβαιότητα, ὅτι τό «ἐκ βλαστοῦ» προεικονίζει καί ἐννοεῖ «Μαρίαν ... τήν δαυϊδικήν ὄρπηκα, τήν ράβδον τοῦ Ἰεσσαί, ... , ἐξ ἧς ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς»¹⁰⁰¹. Ὑπογραμμίζει, ὅμως, παράλληλα καί «τὴν ἀγχιστεῖαν τοῦ γένους τῆ τοῦ λέοντος καί τοῦ σκύμνου προσηγορία», προκειμένου νά ἐπιβεβαιωθεῖ καί ἡ προφητεία τοῦ Ἡσαΐα, ὅτι «ἐξελεύσεται ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί καί ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης αὐτοῦ ἀναβήσεται», ἡ ὁποία «τρανώς εἰς Χριστόν καί τήν Παρθένον ἀνάγεται». Στὴν περίπτωση αὐτή, μάλιστα, ἐννοεῖται «βλαστός γάρ κυρίως ὁ Δαυΐδ, ράβδος δέ προδήλως αὐτή, ἄνθος δε Χριστός ἐκλαμβάνεται»¹⁰⁰². Ὁ Δαυΐδ, ὅμως, ὀνομάζεται ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης καί πατριάρχης, διότι κατάγεται ἀπό τόν Ἀβραάμ, «εἰς ὃν καί πρὸς ὃν αἱ ἐπαγγελίαι» καί ἀπό τόν Ἰακώβ¹⁰⁰³, κα-

αίωνων, πρὸς τῷ τέλει τῶν αἰώνων σαρκωθείς προελήλυθε, καί τό τῶν αἰώνων ἀνεκαίνισε σύγκριμα» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 BC καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 400. Ἐπίσης βλ. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 11.

996. «πεπλήρωνται τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις θεογεννήτορ, ἐπί σοί» *Κανῶν τῶν ἁγίων προπατόρων*, ᾠδή στ', 7, 285-286, ἔκδ. Α. Komínis, *AHG IV* (1976), σ. 376. Γιά τό Χριστολογικό χαρακτήρα τῶν προφητειῶν τῆς Π. Διαθήκης βλ. Μ. Α. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 129.

997. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 C.

998. Γιά ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα, παρατηρεῖ, «μάρτυσι τοῖς εὐαγγελισταῖς χρώμενοι, καί τῷ τῆς Γραφῆς ιδιώματι» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 845 A. Βλ. καί A. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 48. Μάλιστα, ὅπως σημειώνει ὁ G. Söll (*Mariologie*, σ. 12), ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος, μέ τή γενεαλογία πού παραθέτει, ἔχει σαφῶς ὡς σκοπὸ «die davidische Herkunft des Messias über die des Josef zu sichern, und gegen die Gepflogenheit der Juden auch vier nicht durchwegs ehrenwerte Frauen zählte, die schließlich durch die Messiasmutter überstrahlt werden sollten».

999. F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 190.

1000. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 A.

1001. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B.

1002. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 C καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 47-48.

1003. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 D καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 403-404.

θότι ὁ Προφητάναξ προέρχεται ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Ἰούδα, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἰακώβ, ἔτσι ὥστε γενεαλογούμενος ὁ Χριστός ἀπὸ τὸ Δαυΐδ μέσω τοῦ Ἰωσήφ νὰ ἀποτελεῖ «τοῦ ἐξ Ἰούδα τεθελότος Δαυΐδ Υἱόν»¹⁰⁰⁴. Αὐτὸ συνέβη, καθὼς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μαρτυρεῖται, ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὸ γένος τοῦ Προφητάνακτος, προκειμένου «καὶ αὐτὴν ὑπολαμβάνειν ἐκ γένους οὗσαν Δαυΐδ τὴν ἀρρήτῳ κυοφορία γενομένην αὐτοῦ κατὰ σάρκα μητέρα»¹⁰⁰⁵. Μάλιστα, ὅπως συμπεραίνει, ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὁ Χριστός ἔχει δαυιδικὴ ρίζα, τότε «καὶ ἡ κατὰ σάρκα τοῦτον τεκοῦσα, τῆς αὐτῆς οὖσα ρίζης φυτὸν εἰκότως ἀναφανήσεται»¹⁰⁰⁶, γι' αὐτὸ καὶ ἡ προφητεία «οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν», ἐνῶ εἶναι ἀκραιφνῶς μεσσιανικὴ καὶ ἀναφέρεται κατ' ἐξοχὴν στὸν ἄρχοντα τοῦ Ἰούδα Μεσσία Χριστό, ἀποδεικνύει σαφῶς καὶ τὴ δαυιδικὴ καταγωγή τῆς μητέρας του Παρθένου Μαρίας, ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθε ὡς «βλαστός ὁ Χριστός, ἡγούμενός τε αὐτῆ καὶ ἄρχων (...) εἴη ἂν αὐτὸς καὶ βασιλεύων ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας»¹⁰⁰⁷.

Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ σαρκωθεὶς Λόγος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπρόκειτο νὰ βασιλέψει στὸν οἶκο τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰούδα, ὡς υἱός καὶ διάδοχος τοῦ Δαυΐδ, θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὴν ἐπιφάνειά του, «ἀμφίδοξον (...) τὴν ἀξίαν λαχόν», δηλαδή, νὰ θεωρεῖται Βασιλεὺς καὶ Ἱερεὺς¹⁰⁰⁸, προκειμένου νὰ ἀνέλθει στὸ θρόνο «Δαυΐδ τοῦ πατρός αὐτοῦ» καὶ νὰ βασιλέψει στὸν οἶκο τοῦ Ἰακώβ, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ «τὸν ἐξ Ἰούδα καὶ Δαυΐδ (...) προφητευθέντα (...) Κύριον»¹⁰⁰⁹. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἦταν ἀπαραίτητο ἡ Μητέρα του Παρθένος, ὡς θυγατέρα τοῦ Δαυΐδ, νὰ ἔχει ἐκτός ἀπὸ βασιλικὴ καὶ ἱερατικὴ ρίζα καὶ καταγωγή ὡς «ράβδος Ἀαρὼν ἀειθαλής»¹⁰¹⁰, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ προέλθει ἡ ράβδος τῆς δυ-

1004. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 840 D.*

1005. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 841 A.* Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, παρατηρεῖ: καὶ «τὴν παρθένον εὐρήσομεν ἐκ γένους οὗσαν Δαυΐδ τοῦ ἐξ Ἰούδα βλαστήσαντος, εἴπερ γεννῶντο τὸ γέννημα ὁμογενές καὶ ὁμόφυλον» (*Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 825 C*). Βλ. ἐπίσης Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 86, Β', 3297 A. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 4, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», 1, PO 19 (1926), σ. 342. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften, II* (1973), σ. 109 (PG 94, 984 D) καὶ Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 2, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 148 (ἔκδ. Ρ. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 126).

1006. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 844 D.*

1007. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 833 C.* Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ F. De Paula Solá («La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188), «San Andrés de Creta toca este punto en diversas ocasiones, siempre al hablar de la Virgen. Ha de poner en claro cómo Maria era de la tribu de Jacob y de la casa de David y así Cristo, su hijo, era el heredero del trono davídico. Naturalmente había de preguntarse por qué los Evangelistas tejieron la genealogía de José y no la de Maria».

1008. «ἱερεὺς καὶ βασιλεὺς νομιζόμενος» *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 825 A.* Γι' αὐτὸ βλ. ἐκτενέστερα ἐν Δ. Βακάρου, *Ἡ Ἱερωσύνη στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία τῶν πέντε πρώτων αἰώνων*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 81 ἔξ. Τὴ γενικότερη προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἱερατικὴ καταγωγή τῆς Παρθένου βλ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατὰ σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 293 ἔξ.

1009. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 840 D.*

1010. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α', PG 97, 812 B.* Καὶ τοῦτο, διότι, ὅπως τονίζει ὁ Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων*, PG 98, 313 A), ἡ μητέρα

νάμεως, ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἔτσι ἡ Παρθένος, ἐπειδὴ ἔλκει τὴν καταγωγή της ἀπὸ τὸν οἶκο τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ τὸ γένος τοῦ Δαυῖδ, δὲν ἔχει μόνο βασιλικὴ ἀλλὰ καὶ ἱερατικὴ καταγωγή¹⁰¹¹. Αὐτὸ συνέβη, παρατηρεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, διότι ἀπὸ τίς δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραὴλ «τά δύο σκῆπτρα Θεός ὑπερτιμήσας προέκρινε· λέγω δὲ τοῦ Λευῖ καὶ τοῦ Ἰούδα»¹⁰¹², ὥστε τὸ μὲν πρῶτο νὰ ἀποτελέσει «μειζονος ἱερατείας προτύπωσιν», τὸ δὲ δεύτερο «βασιλεῖον θρόνον», ὥστε ὁ Υἱὸς τῆς θυγατέρας τοῦ Προφητάνακτος, Παρθένου Μαρίας, ὡς βασιλεύς, ἀπόγονος καὶ διάδοχος τῶν πατριαρχῶν Ἰακώβ καὶ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ τοῦ βασιλέως Δαυῖδ, «πασῶν ὑπερκαθῆσθαι τῶν φυλῶν»¹⁰¹³.

Γιὰ νὰ συμβεῖ ὅμως αὐτό, ἔπρεπε ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς καταγομένης ἀπὸ τὸ βασιλικὸ γένος Παρθένου νὰ πραγματοποιηθεῖ ἔπειτα ἀπὸ κατάλληλη προετοιμασία καὶ κάθαρση τοῦ ἐκτραπέντος ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἰσραηλιτικοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ. Ἔτσι, ὅπως τονίζει, «προκαθήρητο ... γὰρ ἡ τῶν Ἰουδαίων βασιλεία, καὶ πρό τῆς Χριστοῦ παρουσίας», ὑφιστάμενη ριζικὴ ἀνακάθαρση μὲ ἀρχὴ τὴν οὐσιαστικὴ λήξη της στοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα Ἰεχονία¹⁰¹⁴. Τοῦτο συνέβη διότι, κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας του, ὁ θεσμὸς ἀμαυρώθηκε, ἀτιμώθηκε καὶ ὑποβαθμίστηκε μέχρι ἐσχάτου σημείου¹⁰¹⁵, ὥστε, σύμφωνα μὲ τὴν προφητεία τοῦ Ἱερεμίας, κατὰ τὴν ὁποία «οὐ μὴ αὐξηθῆ ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἀνὴρ καθήμενος ἐπὶ θρό-

της Ἄννα λέγει ὅτι «γένους μὲν πέφυκα ἱερατικοῦ, φυλῆς Ἀαρωνεΐτιδος, ρίζης προφητικῆς καὶ βασιλικῆς. Τοῦ γὰρ Δαβίδ καὶ Σολομῶντος, καὶ καθεξῆς ὄρηξ καθέστηκα». Βλ. ἐπίσης Κοσμᾶ Βεστήτορος, *Εἰς τοὺς ἀγίους Ἰωακείμ καὶ Ἄνναν τοὺς ἐνδόξους γονεῖς τῆς Θεοτόκου Μαρίας*, 7, PG 106, 1012 A. Ἐπ' αὐτῶν βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ R. Laurentin, *Marie, l'Église et le sacerdoce. Étude théologique*, Paris 1953, σ. 187. Ἐπίσης βλ. Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Αἰεπαρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾶ πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 230-231. Κατὰ τὸν Κ. Β. Σκουτέρη («Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 33) ἡ συγγένεια τῆς Θεοτόκου «μὲ τὴ μητέρα τοῦ βαπτιστῆ Ἰωάννη Ἐλισάβετ, πού ἦταν σύζυγος τοῦ ἱερέα Ζαχαρία, δὲ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ Μαρία εἶχε λευϊτικὴ καταγωγή, χωρὶς βέβαια καὶ νὰ ἀποκλείεται μία τέτοια ἐκδοχή».

1011. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος Μαρία «βασιλείας καὶ ἱερατείας ὑπογράφουσα πρόσωπον, τοῦ κατὰ τάξιν Μελχισεδέκ, Ἀρῶν ἱερατεύσαντος» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 B. Μάλιστα δέ, λόγω τῆς καθαρότητάς της, ἀποτέλεσε «τὸ μυστικόν τῆς θείας ἱερατείας ἐφουδ», τὸ ὁποῖο «ἡ χάρις λευκάνασα, Λευϊτικῶ τυπικῶς προεξύφανε σπέρματι· καὶ τὴν βασιλεῖον ἀλουργίδα, Δαυϊτικῶ ὁ Θεὸς ἐπορφύρωσεν αἵματι» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 B. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, 18, PG 96, 1489 B. A. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 47. Μ.Α. Σιώτου, «Οἱ κατὰ σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 299 καὶ Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 223.

1012. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 824 CD. Πρβλ. καὶ G. Stählin, «Maria im Neuen Testament», *RGG* 4 (1986)³, στ. 747.

1013. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 824 D καὶ K. Rahner, «Maria, I. In der Schrift», *LThK* 7 (1968)², στ. 25.

1014. Ὁ ἱερός Πατὴρ ἀναφέρει ὡς τελευταῖο βασιλιά τοῦ Ἰούδα τὸν Ἰεχονία (ἢ Ἰωαχὴν), ὁ ὁποῖος τὸ 597 π.Χ. μετὰ τὴν πρώτην κατάληψιν τοῦ κράτους ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους ὀδηγήθηκε αἰχμάλωτος, μαζί μὲ τὴ βασιλικὴ αὐλὴ καὶ πολλοὺς πολίτες, στὴν ἐξορία. Στὴν πραγματικότητα ὅμως, ὡς τελευταῖος βασιλιάς ἐκλαμβάνεται ὁ Σεδεκίας, ὁ ὁποῖος τὸ 586 π.Χ. ἐπαναστάτησε κατὰ τῶν Βαβυλωνίων, μὲ συνέπεια νὰ τυφλωθεῖ ὁ ἴδιος καὶ νὰ καταστραφεῖ ὀλοκληρωτικὰ ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντα καὶ ἡ πόλις τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπ' αὐτῶν βλ. Δ. Α. Δόικου, *Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Γενικὴ Εἰσαγωγή*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 45. Κ. Θ. Ζάρρα, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 53 καὶ Σ. Ε. Καλαντζάκη, *Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, σ. 41.

1015. «εἰς ἐσχάτον καταφορᾶς τῆς βασιλείας αὐτοῦ συγκλεισθείσης» *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 833 D.

νον Δαυΐδ, ἄρχων ἔσται ἐν τῷ Ἰούδα»¹⁰¹⁶, ὁ βασιλικὸς θρόνος δὲν ἐπρόκειτο πλέον νὰ πληρωθεῖ μέ τὴν ἐκλογή ἄλλου διαδόχου, ὁ ὁποῖος θὰ βασίλευε στό κράτος τοῦ Δαυΐδ, ἀλλά θὰ παρέμενε κενός μέχρι τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τό χρονικό διάστημα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Ἰεχονία καὶ τὴ βαβυλώνια αἰχμαλωσία μέχρι καὶ τὴ θεία ἐνανθρώπηση, κατὰ τό ὅποιο ὁ θρόνος παρέμεινε κενός, ἀποτελεῖ τὴν περίοδο προκαθάρσεως καὶ προετοιμασίας τῆς βασιλείας γιὰ τὴν ἀνάληψή της ἀπό τό δαυιδίτη Μεσσία Χριστό, ἐφ' ὅσον πλέον μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἰεχονία «οὐκέτι ἐπὶ τόν ὀρώμενον τοῦ Δαυΐδ θρόνον, βασιλεύς κατὰ σάρκα κεκάθηκεν ἕτερος»¹⁰¹⁷, χωρίς αὐτό βεβαίως νὰ ὀδηγήσει στήν ἐξαφάνιση τοῦ ἰσραηλιτικοῦ βασιλικοῦ γένους¹⁰¹⁸. Διότι, ἂν καὶ καταλύθηκε ἡ βασιλεία καὶ ὁ θρόνος παρέμεινε γιὰ μακρὸ χρονικό διάστημα κενός μέ τὴν ὑποταγή τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα στους Βαβυλωνίους καὶ τούς λοιπούς λαούς, τό βασιλικὸ γένος δὲν ἐξέλιπε, γεγονός πού βεβαιώνεται καὶ ἀπό τὴν προαναγγέλλουσα τὴν ἐκ τῆς Παρθένου θεία ἐνανθρώπηση προφητικὴ ρήση: «ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται, καὶ αὐτός προσδοκία ἐθνῶν». Αὐτό σημαίνει, δηλαδή, ὅτι ὁ βασιλικὸς θρόνος παρέμεινε κενός καὶ καθαιρόμενος κατὰ τό διάστημα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Ἰεχονία καὶ ἕως ὅτου ἐκπληρώθηκε ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν μέ τὴ θεία ἐνανθρώπηση, ὅποτε ἐκάθησε ἐπ' αὐτοῦ ὡς διάδοχος ὁ σαρκωθεὶς Λόγος τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦς Χριστός, τόν ὁποῖο «ἡμῖν παναγία Παρθένος, τό δαυιδικόν στέλεχος, ... ἀπέτεκεν»¹⁰¹⁹.

Ἔτσι ἡ Παρθένος Μαρία, ὡς ἀπόγονός του Δαυΐδ, καταγόμενη ἀπό τό βασιλικὸ γένος ἐκεῖνο τό ὁποῖο δὲν ἐξέλιπε, ἀλλά, παραμένοντας ἐν ἀφανείᾳ ἐντός τοῦ εὐσεβοῦς «λείμματος»¹⁰²⁰ καὶ τῆς γνωστῆς ὡς *Qahal*¹⁰²¹ Ἐκκλησίας τοῦ Ἰσραὴλ, καθάρθηκε κατὰ

1016. *Εἰς τό Γενέσιον, Β΄, PG 97, 836 Α.* Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρὸς Στέφανον*, 3, 2, PG 22, 896 Β.

1017. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἀπηχεῖ προφανῶς τόν Εὐσέβιο Καισαρείας:

<p>«οὐκέτι ἐπὶ τόν ὀρώμενον τοῦ Δαυΐδ θρόνον, βασιλεύς κατὰ σάρκα κεκάθηκεν ἕτερος» <i>Εἰς τό Γενέσιον, Β΄, PG 97, 833 D.</i></p>	<p>«καὶ ἡ ἀπό Δαυΐδ καὶ Σολομῶντος διαδοχὴ τῆς βασιλείας διήρκεσε, μηδενός μετὰ τόν Ἰεχονίαν ἐπὶ τόν θρόνον τοῦ Δαυΐδ καταστάντος» <i>Πρὸς Στέφανον</i>, 5, 1, PG 22, 901 C.</p>
---	--

1018. Τό βασιλικὸ γένος ὅλο αὐτό τό διάστημα παρέμεινε ἐν ἀφανείᾳ «ἕως Χριστοῦ τιμώμενόν τε καὶ περιδεχόμενον, καὶ τῆς βασιλικῆς εὐγενείας δισώζων τὰ ἀπομόργματα» (*Εἰς τό Γενέσιον, Β΄, PG 97, 833 C*).

1019. *Εἰς τό Γενέσιον, Β΄, PG 97, 833 C.* Τὴ βασιλικὴ ιδιότητα μάλιστα τοῦ ἐκ τῆς Παρθένου σαρκωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ «ὁ προφήτης, καὶ πρεσβύτες ὁ θεοδόχος Συμεὼν κεχρημάτιστο» κατὰ τὴν ὑπαπαντή, γι' αὐτό καὶ «φωναῖς εὐφήμοις ἀνύμνει τόν νηπιάσαντα κύριον, δεσπότην τε ἀπεκάλε, καὶ σωτήρα διωμολόγει, καὶ φῶς ἐθνῶν ἀνηγόρευσε» *Εἰς τό Γενέσιον, Β΄, PG 97, 836 Β.*

1020. Περί τοῦ «λείμματος» βλ. Ἦσ. 4, 2, 10, 22.46, 3. Ἰερ. 38, 7.47, 11. Μιχ. 2, 12. Ἄγγ. 1, 12. Ζαχ. 8, 6. Ἐπίσης Χ. Γ. Καραγιάννη, *Ἡ ἔννοια τοῦ «ὑπολοίπου» στήν Παλαιὰ Διαθήκη*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορικῆ (δακτ.), Ἀθήναι 2004, σ. 196 ἐξ., 237 ἐξ., 271 ἐξ. καὶ Σ. Ἐ. Κаланτζάκη, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιὰ Διαθήκη*, σ. 67 ἐξ.

1021. Ὁ ὅρος *Qahal* στήν Π. Διαθήκη ἔχει τὴν ἔννοια τῆς συνάξεως τοῦ λαοῦ, καὶ ἰδιαίτερος τοῦ χαρακτηρισμοῦ του ὡς τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, μέ συγκεκριμένη μεσσιανικὴ ἀποστολή στόν κόσμο, δηλαδή τὴν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας (Εξόδ. 19, 5. Δευτ. 4, 9-10.14, 2.18, 16.31, 10. Κριτ. 20, 2. Γ΄ Βασ. 8, 65. Παρ. 28, 8. Νεεμ. 13, 1. Μιχ. 2, 5. Θρ. Ἰερ. 1, 10. Ψαλμ. 106, 32 καὶ 149, 1. Σοφ. Σειρ. 24, 2 καὶ Δ. Δόϊκου, «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ», *ΓΠ* 51 (1968), σ. 461. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 12 ἐξ. Ρ. Ternant, «Ἐκκλησία», μτφ. Π. Φώσκολου, *ΛΒΘ*, στ. 330-331). Γι' αὐτό κι ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Χ. Θ. Κρικῶνης (*Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 17), «ὁσάκις μὲν ἡ σύναξις τοῦ περιουσίου λαοῦ ἔχει ἐθνικὴν σημασίαν ἐναντι τῶν ἄλλων ἐθνῶν, χαρακτηρίζεται ὡς «συναγωγὴ», ὁσάκις δὲ ἔχει μεσσιανικὴν ἢ θρησκευτικὴν σημασίαν, χαρακτηρίζεται ὡς «ἐκκλησία»».

τό μακρό διάστημα πού παρέμεινε χωρίς έξουσία καί κατέστη, ώς ή μέλλουσα Μητέρα τοῦ Μεσσία Χριστοῦ, ὁ εὐγενέστερος καρπός τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καί ή κορωνίδα τοῦ ἰσραηλιτικοῦ βασιλικοῦ γένους. Καί τοῦτο, διότι πρόκειται περί «βασιλίδος ἐκ βασιλικοῦ καταγομένης σπέρματος»¹⁰²², ή ὁποία ἀπέβη, ώς καρπός τῶν συνεχῶν προπαρασκευαστικῶν ἐκλογῶν καί καθάρσεων τῆς θείας κηδεμονίας, τό ἀποκορύφωμα τῆς παλαιοδιαθηκικῆς ἀγιότητος καί καθαρότητος, καθότι στό πρόσωπό της ὀλοκληρώθηκε ή κάθαρση τοῦ βασιλικοῦ γένους γιά τήν ὑποδοχή τοῦ διαδόχου του Δαυΐδ Μεσσία Χριστοῦ¹⁰²³. Ἔτσι, ή Παρθένος Μαρία ἀναδείχθηκε οὐσιαστικά μέ τή θεομητορικῆ διακονία ὁ πολυτιμότερος καρπός τῆς προετοιμασίας ὀλοκληρῆς τῆς ἀνθρωπότητος γιά τήν πραγμάτωση τῆς σωτηριώδους περί τόν ἄνθρωπο ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, στόν ὁποῖο, ὅπως τῆς ἀνήγγειλε ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ κατά τόν εὐαγγελισμό, «δώσει (...) Κύριος ὁ Θεός τόν θρόνον Δαυΐδ τοῦ πατρός αὐτοῦ», γεγονός πού σημαίνει σαφῶς «ὅτι τοῦ ἐξ αὐτῆς γενησομένου, προπάτωρ ἦν ὁ Δαυΐδ»¹⁰²⁴. Ἀν μάλιστα τό δεχθοῦμε αὐτό, διερωτᾶται ὁ ἱερός Πατήρ, πῶς θά μπορούσαμε νά παραβλέψουμε ἢ νά ἀρνηθοῦμε τό γεγονός, ὅτι ή ἐπίσκεψη τοῦ ἀρχαγγέλου στήν Παρθένο δέν συνομολογεῖ, ώς πρὸς τήν καταγωγή της, ὅτι «δῆλον αὐτήν εἶναι ἐκ Δαυΐδ;»¹⁰²⁵.

Τή δαυϊδική καταγωγή τῆς Παρθένου ἐπιχειρεῖ νά ἀποδείξει ὁμως καί μέ τή διαψηλάφιση τῶν γενεῶν μέχρι τήν ἐποχή της, χρησιμοποιώντας γι' αὐτό «τήν τοῦ Λουκᾶ καί τοῦ Ματθαίου γενεαλογίαν» τοῦ μνήστορος καί συγγενοῦς της Ἰωσήφ¹⁰²⁶, ἐφ' ὅσον

1022. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 844 C. Πρβλ. Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος δεύτερος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρως, *Τά Εὐρεθέντα, Β'*, σ. 154. Βλ. καί D. Stiernon, «Marie dans la Théologie Orthodoxe Greco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 271. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 24-25. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 59 ἔξ. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, λίαν προσφωῶς ή Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 32) ή Θεοτόκος ὡς Παναγία εἶναι «ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί», καθότι «ἐν αὐτῇ ἐπραγματοποιήθησαν πᾶσαι αἱ ἠθικαί ἐκεῖναι ἀξιώσεις, εἰς ἅς ἀφορῶσιν ὅλα αἱ διατάξεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περί καθαρῶν, ἀλλά καί αἱ περί ἀγιότητος ὑψηλαί ἐπιταγαί αὐτῆς, ἐπί τῷ σκοπῷ, ὅπως καταστή δυνατή ή ἐκ τοῦ περιουσίου λαοῦ γέννησις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ». Ἐπίσης βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, ὅπ. παρ., σ. 185 καί Σ. Σακελλίωνα, «Ἐλπιδοφόρα Γέννηση», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες-Καθημερινή, Σεπτέμβριος, 2/39/2-9-2001*, σ. 22.

1023. VI. Lossky, *Ἡ Μυστική Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 163. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ Παναγία*, σ. 195. Π. Νέλλα, *Ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ καί ὁ θεοκεντρικός ἀνθρωπισμός*, σ. 318 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 370.

1024. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 856 D. Πρβλ. καί Ἰωάννου Κασσιανοῦ, *De incarnatione Christi contra Nestorium haereticum*, 7, 15, PL 39, 234 AB. Τά λόγια αὐτά τοῦ ἀρχαγγέλου ἀποτελοῦν οὐσιαστική ἀπόδειξη τῆς δαυϊδικῆς καταγωγῆς τῆς Παρθένου, ὥστε, κατά τόν Α. Merk (*Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 49) «lassen kaum eine andere Auffassung zu, als Maria, die Mutter des Davidssohnes, dem Geschlechte Davids angehörte, dies um so mehr, weil der Engel sofort sagen wird, dass dieses Kind ohne Zutun Joseps in die Welt tritt».

1025. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 856 D-857 A. Ἐπίσης βλ. Ἐφραίμ Σύρου, *Ἵμνοι εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν*, VII, 1, ἔκδ. Τ. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), σ. 542. Ἡ Μαριάμ καταγόταν ἀπό «τήν πατρίδα τήν ὑπό τῶν προφητῶν εἰρημένην. Ἐντεῦθεν ἡμῖν δῆλόν ἐστιν, ὅτι καί ή Παρθένος ἐκ γένους ἐστί Δαυϊδικοῦ· ἐπειδή γάρ ἐκ τῆς Βηθλεὲμ ἦν, εὐδελον ὅτι καί ἐκ τοῦ οἴκου καί τῆς πατριάς ἦν τοῦ Δαυΐδ» Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 3, PG 49, 354. Πρβλ. καί Α. Müller, *Marias Stellung*, σ. 442. P. Grelot, «Marie (Vierge), I. Écriture Sainte», *DSp* 10 (1977), σ. 411. Χ. Ἀ. Σταμούλη, Θεοτόκος, σ. 56 ἔξ.

1026. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 845 A. Ἐπίσης βλ. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 405-406 καί F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971),

ὁ Δαυΐδ εἶναι ὁ κοινός τους γενάρχης, πρόγονος καί πατέρας, γεγονός πού ἐπισημαίνει ὅταν ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ ὡς τοῦ «πατριάρχου λέγω, καί βασιλέως, καί κατ' ἄμφοιν θεοπάτορος»¹⁰²⁷. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ὅπως πιστεύει, ἂν ἀποδειχθεῖ, ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἀποτελεῖ «τοῦ Δαυΐδ τόν ἀπόγονον»¹⁰²⁸, τότε καί ἡ μνηστή του Παρθένος Μαρία θά ἦταν ἀδύνατο νά εἶλκε τήν καταγωγή της ἀπό φυλή διαφορετική ἐκείνης στήν ὁποία ἀνήκε ὁ Ἰωσήφ. Ἐτσι θεωρεῖ ἐπιβεβλημένη τήν ἐνασχόληση μέ τή γενεαλογία τοῦ μνηστορος καί τήν ἀπόδειξη τῆς δαυϊδικῆς του καταγωγῆς, γιά νά ὑποστηρίξει καί νά κατοχυρώσει μέσῳ αὐτῆς κυρίως τήν καταγωγή τοῦ Μεσσία Χριστοῦ¹⁰²⁹, ἀλλά καί νά ἐπιβεβαιώσει τήν καταγωγή τῆς μνηστῆς του καί κατά σάρκα Μητέρας του Παρθένου Μαρίας, μέ ἀπώτερο σκοπό νά ἀπαντήσῃ στούς πολεμίους της Ἰουδαίους¹⁰³⁰. Ὅπως τονίζει μάλιστα, αὐτό θά ἐπιτευχθεῖ, ἀφ' ἑνός μέν ἀναποδίζοντας τή γενεαλογία τοῦ Λουκᾶ πού ξεκινᾶ ἀπό τόν Ἰωσήφ, μέ ἀναφορά στά ὀνόματα τῶν κατά φύσιν πατέρων, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀκολουθώντας κατά σειρά τή γενεαλογία τοῦ Ματθαίου πού ξεκινᾶ ἀπό τόν Ἀβραάμ, ἀναφέροντας τά ὀνόματα τῶν κατά νόμον, ὥστε ἂν «διά τῶν ἄκρων ἐπισυνάψαι τόν νοῦν», θά καταφέρει νά ἐξηγήσῃ «καθ' εἰρμόν», πῶς ἡ «περὶ τούς τεκόντας τόν Ἰωσήφ συνεχύθη συγγένεια», προκειμένου νά καταδείξῃ μέ ἐνάργεια ὄχι μόνο τήν καταγωγή τοῦ Μεσσία Χριστοῦ ἀπό τό δαυϊδικό γένος, ἀλλά καί τόν τρόπο «καθ' ὄν καί ἡ Παρθένος ἐκ γένους κατάγεται τοῦ Δαυΐδ»¹⁰³¹. Τό γεγονός, ἀκόμη, ὅτι ἀπό τούς εὐαγγελιστές ἀναφέρονται διαφορετικά ὀνόματα προπατόρων τοῦ Ἰωσήφ δέν σημαίνει γιά τόν ἱερό Πατέρα, ὅπως προαναφέραμε, ὅτι ὑφίσταται διαφωνία μεταξύ τους,

σ. 185. Πρβλ. καί Ἐπιφανίου Κύπρου, *Ἀγκυρωτός*, 59, ἔκδ. K. Holl, Bd. I, GCS 25 (1915), σ. 69-70 (PG 43, 120 C-121 C). Καί τοῦτο, διότι «Für die christologischen Anschauungen der Urgemeinde sind auch die Genealogien Jesu bei Matthäus und Lukas wichtig» W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 13. Ἐκτενῆ βιβλιογραφία γιά τούς γενεαλογικούς καταλόγους τῶν εὐαγγελιστῶν Λουκᾶ καί Ματθαίου παρέχουν ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 135, σημ. 15 καί ὁ G. Broszio, *Genealogia Christi. Die Stammbäume Jesu in der Auslegung der christlichen Schriftsteller der ersten fünf Jahrhunderte*, (Bochumer altertumswissenschaftliches Colloquium 18), Trier 1994. Γιά τό νόημα τῶν γενεαλογιῶν στόν Ἰσραήλ, βλ. A. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 49. K. H. Schelkle, «Maria I. Biblisch», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 114. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 50 ἔξ., ἐνῶ γιά τή σημασία τῆς περὶ τή σύλληψη καί γέννηση τοῦ Κυρίου διηγήσεως τοῦ εὐαγγελιστῆ Ματθαίου βλ. O. Knoch, «Die Botschaft des Matthäusevangeliums über Empfängnis und Geburt Jesu vor dem Hintergrund der Christusverkündigung des Neuen Testaments», ἐν K.S. Frank – R. Kilian (Hrsg.), *Zum Thema Jungfrauengeburt*, Stuttgart 1972, σ. 47-59.

1027. *Εἰς τό Γενέσιον, Β'*, PG 97, 821 A.

1028. *Εἰς τό Γενέσιον, Β'*, PG 97, 824 A.

1029. Ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης («Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 136), ἡ σύνταξη τῶν γενεαλογικῶν καταλόγων ἀπό τούς εὐαγγελιστές εἶχε ὡς σκοπό νά βεβαιωθοῦν οἱ ἀναγνώστες τῶν Εὐαγγελίων τους, «ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκπληρώθησαν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ, αἱ κατά καιρούς δοθεῖσαι πρός τούς Πατριάρχας τοῦ Ἰσραήλ, ..., μάλιστα δέ πρός τόν βασιλέα Δαυΐδ».

1030. «τοῖς θεομάχοις ἀνθοπλισθῆναι γλώσσαις, καί πᾶν ἀποφράξαι στόμα, κατά ταύτης φρουασσόμενον» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 845 AB.

1031. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 845 A. Ἐπίσης βλ. F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 185. R. Mitte, «Δαβίδ», μτφ. Β. Στογιάννου, *ΛΒΘ*, στ. 234-235 καί H. Räisänen, «Maria/Marienfrömmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 116.

καθότι ὁ μὲν Ματθαῖος ξεκινᾶ τὴ γενεαλογία του ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ καὶ ἀναφέρει τοὺς κατὰ φύσιν πατέρες μέχρι καὶ «τοῦ τῆς Παρθένου μνήστορος Ἰωσήφ»¹⁰³², παραλείποντας τοὺς κατὰ νόμον, ὁ δὲ Λουκᾶς ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μνήστορα «Ἰωσήφ, τοῦ Ἡλίου, τοῦ Ματθάν, τοῦ Λευῖ, τοῦ Μελχί, καὶ ἐξῆς ... ἕως τοῦ Σήθ, τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Θεοῦ»¹⁰³³ καὶ μνημονεύει τοὺς κατὰ νόμον, παραλείποντας τοὺς κατὰ φύσιν, γεγονός πού ὀφείλεται στὴ λειτουργία τοῦ ἀνδραδελφικοῦ γάμου¹⁰³⁴. Ἔτσι, προκειμένου νὰ τονίσει τὴ συμφωνία τῶν εὐαγγελιστῶν, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν καταγωγή τοῦ Ἰωσήφ καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς Παρθένου Μαρίας ἀπὸ τὸ γένος τοῦ Δαυΐδ, θεωρεῖ καλὸ «παλαιᾶς πρὸς τοῦτο μαρτυρίας ἐπιμνησθῆναι»¹⁰³⁵, παραθέτοντας αὐτολεξεί τὴν ἐξήγηση τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, ὅπως αὐτὸς τὴν παρέλαβε ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Ἀφρικανό, γιὰ τὴν ὁποία θὰ γίνεи ἐκτενέστερος λόγος στὴν περὶ τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ σχετικὴ παράγραφο.

Προκειμένου ὁμως νὰ τονίσει τὴν ἀξία τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰωσήφ γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς δαυϊδικῆς καταγωγῆς τῆς Παρθένου, ἀνάγει πάλι τὸ λόγο στὸν Υἱὸ τῆς, τονίζοντας ἰδιαίτερος τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γενεαλογεῖται, ἂν καὶ «ἀπάτωρ ἐκ μητρός»¹⁰³⁶, ἀπὸ τὸ μνήστορα Ἰωσήφ θεωρούμενο ὡς κατὰ νόμο θετὸ πατέρα του, διότι, ἂν θὰ ἀπαιτοῦσε κανεὶς νὰ γενεαλογηθεῖ ἀπὸ τὴν δαυϊδικῆς καταγωγῆς μητέρα του, τὸ ἐγχείρημα θὰ ἦταν ἐντελῶς ἄτοπο, «τοῦ νόμου τοῦτο μηδαμοῦ συγχωροῦντος, ἢ ἐπιτετραφότος δήπουθεν»¹⁰³⁷. Μάλιστα, τονίζει, ὅτι ἂν παρέλειπαν οἱ εὐαγγελιστὲς νὰ γενεαλογήσουν τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ, ὡς κατὰ νόμο πατέρα του, καὶ τὸν γενεαλογοῦσαν ἀπὸ τὴ μητέρα του, θὰ ἦταν κάτι ἄπρεπο καὶ ἀσυνήθιστο στὴ Γραφή, καθότι δὲν ὑπῆρξε ἕως τότε ἄλλος πού νὰ ἔχει γενεαλογηθεῖ ἀπὸ γυναίκα¹⁰³⁸. Ἔτσι, γενεαλογώ-

1032. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 848 D-849 A. Πρβλ. καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 196 ἐξ.

1033. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 849 A. Πρβλ. καὶ F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἐπιθυμοῦσε νὰ προβάλλει τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Μεσσία (βλ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατὰ σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 144), γι' αὐτὸ καὶ «Nach dem lukanischen Stammbaum ist Christus Sohn Gottes und Adam (Luk. 3, 38)», καθότι «nach Paulus ist er der zweite Adam (Rom. 5, 12 ff.)» G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 27.

1034. Περὶ τοῦ ἀνδραδελφικοῦ γάμου καὶ τῆς λειτουργίας του βλ. περισσότερα στὴν περὶ μνηστείας τῆς Παρθένου (8η) παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

1035. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 848 B. Βλ. καὶ W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 14.

1036. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Θεοτόκος «γεγένηκεν υἱόν, ὃν οὐκ ἔσπειρε πατήρ» *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 820 C.

1037. Διότι, ὅπως ἐρωτᾶ ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης, «ποῦ γὰρ ἐν τοῖς παλαιοῖς γυνὴ ποτε δεικνύται γενεαλογηθεῖσα;», ἐφ' ὅσον «πατρόθεν γάρ, ἀλλ' οὐ μητρόθεν τοῦ γένους τὴν εὐκληρίαν γνωρίζεσθαι προτιμότερον» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 852 C. Ἡ Παρθένος, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιπὲς προμήτορες δὲν γενεαλογοῦνται, καθ' ὅσον ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν προπατόρων ἀπὸ τοὺς εὐαγγελιστὲς ὑποσημαίνει καὶ τὸ γένος τῶν προμητόρων, διότι αὐτὸ «κατὰ κανόνα ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ γένους τοῦ πατρός ἢ τοῦ ἀνδρός αὐτῶν», ἐπειδὴ ὁ γάμος «συνήπτετο κατὰ κανόνα μόνον μεταξύ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῆς αὐτῆς φυλῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ γένους» Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατὰ σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 145.

1038. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας παραθέτει σχεδὸν κατὰ λέξη κείμενο ἀπὸ τὸ πρὸς Στέφανον ἔργο τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας:

«Οἱ τοίνυν θαυμάσιοι εὐαγγελισταί,

«πλὴν ἀλλ' οἱ θαυμάσιοι εὐαγγελισταί

ντας τόν Ἰωσήφ, ὡς πατέρα τοῦ Χριστοῦ, ἀπό τό γένος τοῦ Δαυΐδ, βεβαίωσαν τή δαυϊδική καταγωγή του ὡς Μεσσία καί ταυτόχρονα πιστοποιοῦσαν «τήν παρθένον Μαρίαν ἀπό Δαυΐδ γεγονέναι, ... διά τοῦ μνηστήρος γένος, τό τῆς γαμετῆς συνεισφέροντες» κατά τίς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου¹⁰³⁹. Τοῦτο συνέβη, διότι ὑπῆρχε ἀρχαιότατος θεσμός στήν ἰσραηλιτική κοινωνία, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ καταχωρημένη στό βιβλίον τῶν «Ἀριθμῶν»¹⁰⁴⁰ νομική διάταξη, ἀπαγόρευε νά λαμβάνει ὁ Ἰσραηλίτης ὡς σύζυγο γυναίκα ἀπό ἄλλη φυλή, ἐκτός αὐτῆς, στήν ὁποία ἀνήκε¹⁰⁴¹. Μάλιστα, ἡ μωσαϊκή αὐτή διάταξη, ὅπως παρατηρεῖ, δέν ἀτόνησε ὀλοσχερῶς ἀκόμη κι ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι ἐκτράπηκαν ἀπό τήν πατρώα εὐσέβεια καί ἐξέπεσαν στήν εἰδωλολατρική δεισιδαιμονία, μέ ἀποτέλεσμα τή θεία ἐγκατάλειψη καί συνέπεια τήν ὑποδούλωση τοῦ κράτους καί τή βαβυλώνια αἰχμαλωσία, ὅποτε «συγχυθεῖσαι τῶν φυλῶν ἐκάστη, τό τῆς εὐγενείας ἐξαίρετον ἀπεσυλήθησαν»¹⁰⁴². Παρά τή δυσκολία τῶν περιστάσεων, ὅμως, δέν ἔπαψε νά ἰσχύει ὁ θεσμός αὐτός, ὁ ὁποῖος παρέμεινε «ὡσπερ τι λείψανον ἐκ διαδοχῆς ἐπικρατοῦν ἔτι

ἀναγκαίως τότε τόν Ἰωσήφ ἐγενεαλόγουν, αὐτόν ἐκείνον παρά πᾶσι τοῦ υἱοῦ βεβοημένον πατέρα. Εἰ γάρ τοῦτον παρέντες, μητρόθεν αὐτόν ἐγενεαλόγουν, πρὸς τῷ καί ἀπρεπές εἶναι τοῦτο, καί τῆς τῶν θείων Γραφῶν συνηθείας ὑπῆρχεν ἀλλότριον, ὡς οὔτις πρότερον ἐκ γυναικός γενεαλογηθεῖς ἰστόρηται. Χρησίμως οὖν ἄρα οἱ εὐαγγελισταί τόν Ἰωσήφ ἀπό Δαυΐδ, διά τήν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν γενεαλογοῦντες, ἐν ταύτῳ καί τήν παρθένον Μαρίαν ἀπό Δαυΐδ γεγονέναι συνιστῶσι, διά τοῦ μνηστήρος γένος, τό τῆς γαμετῆς συνεισφέροντες»
Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 856 AB.

ἀναγκαίως τότε παρά Ἰουδαίας τόν Ἰωσήφ ἐγενεαλόγουν αὐτόν ἐκείνον τόν παρά πᾶσι βοώμενον τοῦ Ἰησοῦ πατέρα. Εἰ γάρ τοῦτο παρελθόντες, μητρόθεν αὐτόν ἐγενεαλόγουν, πρὸς τῷ καί ἀπρεπές εἶναι τοῦτο καί τῆς τῶν θείων Γραφῶν εὐηθείας ἀλλότριον, ὅτι μηδεὶς τό πρότερον ἐκ γυναικός γενεαλογηθεῖς ἰστορεῖται... διό χρησίμως τόν Ἰωσήφ ἀπό Δαυΐδ, διά τήν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν γενεαλογοῦντες, ἐν ταύτῳ καί τήν Μαριάμ ἐκ Δαυΐδ γεγονέναι συνιστῶν, διά τοῦ μνηστήρος τό τῆς γαμετῆς ὑποφαίνοντες γένος»
Πρὸς Στέφανον, 1, 7, PG 22, 888 CD.

¹⁰³⁹ Ἔτσι, ὅπως συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ A. Müller (*Marias Stellung*, σ. 443), «Es besteht nach den Evangelien kein Zweifel, daß sie die davidische Herkunft Jesu einzig über Joseph herleiten. Die Stammbäume Jesu (Mt 1; Lk 3, 23-38) werden auf Joseph aufgebaut, und er wird als Angehöriger des Hauses David angesprochen (Mt. 1, 20; Lk 1, 27)».

¹⁰³⁹ *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 856 AB* καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, 2, PG 57, 28. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ A. Merk (*Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 50), «für das einzelne Mädchen war die Familienzugehörigkeit mit derselben Sicherheit festzustellen wie für den Knaben; es genügte den Vater zu kennen, von ihm aus wurde dann freilich nur die männliche Linie zurückverfolgt».

¹⁰⁴⁰ «οὐ περιστραφήσεται τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, ἀπό φυλῆς εἰς φυλήν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ κληρονομίᾳ τῆς φυλῆς τῆς πατρικῆς αὐτοῦ προσκολληθήσονται οἱ υἱοί, καί πᾶσα θυγάτηρ ἀγχιστεύουσα κληρονομίαν ἐκ τῶν φυλῶν υἱῶν Ἰσραήλ, ἐνὶ τῶν ἐκ τοῦ δήμου τῆς φυλῆς τοῦ πατρός αὐτῆς ἔσονται γυναῖκες, ἵνα ἀγχιστεύωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ, ἕκαστος τήν κληρονομίαν τήν πατρικὴν αὐτοῦ» Ἀριθ. 36, 5. Πρβλ καί *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 845 C* καί *Πρὸς Στέφανον*, 1, 7, PG 22, 888 D.

¹⁰⁴¹ «νόμος τοιγαροῦν ἐκράτει τό παλαιόν, μή ἂν ἄλλοθεν τῶν φυλῶν ἐκάστην γυναίκα πρὸς γάμον ἄγεσθαι δύνασθαι, μή τῆς αὐτῷ κοινωνοῦσαν φυλῆς» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 845 B.*

¹⁰⁴² *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 848 A.*

τῆς κληρουχίας αὐτῆς τό ἀξιόλογον, μέχρι τῆς ἀοιδίμου Παρθένου»¹⁰⁴³ Μαρίας, ὁμοφύλου καί μνηστῆς τοῦ Ἰωσήφ. Ἔτσι, ἄν ἐξεταστῆ ὀρθῶς ἡ γενεαλογία τοῦ Ἰωσήφ, ὑπογραμμίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, θά ἀποδειχθεῖ μέ βεβαιότητα ὅτι ὁ μνήστωρ κατάγεται ἀπό τό γένος τοῦ Δαυΐδ καί μέσω αὐτοῦ «δυνάμει καί ἡ Παρθένος αὕτη καί Θεοτόκος Μαρία, τῆς αὐτῆς οὔσα φυλῆς συναποδείκνυται». Καί τοῦτο, διότι ἡ διάταξη πού ἀπαγορεύει τήν ἐπιμικία τῶν φυλῶν καί ἐπιβάλλει τό γάμο μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ ἴδιου δήμου καί τῆς ἴδιας πατριᾶς, ἴσχυσε ἐπακριβῶς καί στήν περίπτωση τοῦ Ἰωσήφ καί τῆς Παρθένου¹⁰⁴⁴, ἐφ' ὅσον ὁ μνήστωρ ἦταν ἄνθρωπος δίκαιος, εὐσεβής καί πιστός τηρητής τοῦ θείου νόμου, ὥστε «οὐκ ἄλλοθεν οὔσαν ἐμνάτο γυναῖκα, ἢ ἐξ ἧς ὠρμάτο φυλῆς»¹⁰⁴⁵. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ Παρθένος Μαρία «ἦν τοῦ Ἰούδα δήμου τε τοῦ αὐτοῦ καί πατριᾶς, ἧτις ἦν Δαυΐδ», καθότι, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἦταν θυγατέρα στενῶν συγγενῶν του, ὅπως ὁ δεύτερος ἐξάδελφός του Ἰωακείμ¹⁰⁴⁶ καί ἡ ἀπό ἄλλη μητέρα ἀδελφή του θεοπρομητωρ Ἄννα¹⁰⁴⁷, καταγόμενοι, συνεπῶς, καί αὐτοί ἀπό τό γένος τοῦ Προφητάνακτος.

Ἔτσι, διερωτᾶται ὁ ἱερός Πατήρ, ἄν ὁ Ἰωσήφ ἦταν «Ἰούδα, κλήρου τε καί πατριᾶς Δαυΐδ, πῶς οὐχί καί τήν Μαρίαν ἐκ τῶν αὐτῶν ὀρμάσθαι δίκαιον, τῆς αὐτῆς οὔσαν μάλιστα τοῦ Ἰούδα φυλῆς, δήμου δέ τοῦ Δαυΐδ, ἐξ ὧν καί Ἰωσήφ ὠρμάτο»;¹⁰⁴⁸ Γι' αὐτό καί ἡ «περιώνυμος αὕτη Παρθένος, ἐκ σπέρματος ἦν Δαυΐδ, ὅθεν καί ὁ μνήστωρ ἐγενεαλογεῖτο»¹⁰⁴⁹, κάτι πού ἀποδεικνύεται καί ἀπό τό γεγονός, ὅτι, ὅταν τόν ἀκολούθησε, προκειμένου νά ἀπογραφεῖ μαζί του στή γενέτειρα τοῦ Δαυΐδ Βηθλεέμ, δέν τό ἐπραξε διότι «ἀπογράψασθαι μόνον συνελθούσης», ἀλλά καί διότι καταγόταν κι αὕτη «σύν τῷ Ἰωσήφ ἐξ οἴκου καί πατριᾶς Δαυΐδ»¹⁰⁵⁰.

1043. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 848 B.

1044. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 852 C. Βλ. καί F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 185-186.

1045. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 856 B. Πρβλ. καί Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 1, 7, PG 22, 889 A.

1046. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, ὁ Ἰωσήφ καί ἡ Μαρία κατάγονται «ἐκ δύο ἀδελφῶν», «τοῦ τε Μελχί καί τοῦ Πάνθηρος, ἐξ ὧν Καρπάνθηρ, πατήρ Ἰωακείμ, ἐξ οὗ ἡ Θεοτόκος. Ἀπό γάρ Μελχί, πάλιν γεννᾶται Ἡλί, ἐκ τῆς Ματθάν γυναικός, μετά χηρείαν γημάσης τῷ Μελχί. Προεῖχεν δέ υἱόν Ἰακώβ, ἐξ οὗ Ἰωσήφ ὁ μνήστωρ» *Εἰς τήν Περιτομήν, ΣΤ'*, PG 97, 916 BC. Πρβλ. F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 187.

1047. Καί τοῦτο, διότι ὁ πάππος τοῦ Ἰωσήφ καί τῆς Ἄννας Ματθάν «ἐγημε Μαριάμ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς, καί ἐγέννησεν Ἰακώβ τόν πατέρα τοῦ τέκτονος, καί θυγατέρας τρεῖς, Μαριάμ, Σεβήν, καί Ἄνναν. Καί ἡ μέν Μαρία γεννᾶ Σαλώμην τήν μαῖαν· ἡ δέ Σεβή γεννᾶ Ἐλισάβετ· ἡ δέ Ἄννα γεννᾶ τήν Θεοτόκον· ὡς τήν Θεοτόκον ἐγγόνην τοῦ Ματθάν, καί Μαρίας τῆς γυναικός αὐτοῦ, τήν δέ Ἐλισάβετ καί τήν Σαλώμην ἀνεψιάς μέν τῆς Ἄννης, ἐξαδελφάς δέ τῆς Θεοτόκου» *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον, Συναξάριον*, PG 97, 1325 B. Πρβλ. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 1, 7, PG 22, 889 A καί X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 227.

1048. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 856 BC καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, 2, PG 57, 29.

1049. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 856 C. Πρβλ. καί K. Rahner, «Maria, I. In der Schrift», *LThK* 7 (1968)², σ. 25.

1050. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 857 B. Καί τοῦτο, διότι «ἀμφότεροι δέ ἦσαν ἐκ γένους Δαυΐδ» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 885 A. Πρβλ. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 342. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν*

3. Οί προτυπώσεις τῆς Παρθένου Μαρίας ὡς Θεοτόκου στήν Παλαιά Διαθήκη.

Ἡ Παρθένος Μαρία, ὡς μόνη ἐκλεγμένη πρό πασῶν τῶν γενεῶν καί καταγόμενη ἀπό τό βασιλικό γένος τοῦ Δαυΐδ γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, προβάλλεται, προαναγγέλλεται καί προτυπώνεται ὡς μέλλουσα Θεοτόκος μέ «ὄσα τε καί οἷα περί αὐτῆς ὁ διά νόμου καί προφητῶν ἡμῖν λαλήσας Θεός, διά πάσης ὁμοῦ τῆς Γραφῆς ἀριδίλως προαναπεφώνηκεν»¹⁰⁵¹. Καί τοῦτο, διότι οἱ προτυπώσεις τῆς βρίσκονται ἐνταγμένες ὀργανικά ἐντός τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ κηρύγματος περί τοῦ προσώπου καί τοῦ ἔργου τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Υἱοῦ τῆς καί Λόγου τοῦ Θεοῦ¹⁰⁵², τοῦ ὁποίου, ὡς κατά σάρκα Μητέρα καί διάκονος τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, εἶναι παρούσα σέ ὅλα τά προαναγγελλόμενα ἢ προτυπούμενα γεγονότα. Π' αὐτό καί ἂν ἡ Παρθένος θεωρηθεῖ εἰδικότερα ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, θά καταφανεῖ ὅτι συνιστᾶ γιά τό θεολόγο πρωθιεράρχη τῆς Κρήτης τήν ὑπερκείμενη τῆς παλαιᾶς καί σκιώδους, νέα κεχαριτωμένη καί ἀληθινή σκηνή τοῦ Θεοῦ¹⁰⁵³, ἡ ὁποία, μέ τή διακονία τῆς στή φανέρωσή του, κατέστη «τό πάσης προφητείας ἐκφανέστατον πλήρωμα», ἀλλά καί ἡ ἀκροστιχίδα «τῆς θεοπνεύστου τῶν Γραφῶν ἀληθείας»¹⁰⁵⁴.

τῆς ἁγίας Ἄννης, Β', 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 450. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς τήν ἑορτήν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ὅτε προσηνέχθη τῷ ναῶ παρά τῶν γεννητόρων αὐτῆς*, 4, PG 126, 133 Α. Ἐπίσης βλ. G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 415. Α. Müller, *Marias Stellung*, σ. 442-443. Μ. Α. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 148-149. Ν. Τσουλκανάκη, *Τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου*, σ. 25 καί Δ. Τρακατέλλη, *Χριστός ὁ προὑπάρχων Θεός*, σ. 207, σημ. 1.

1051. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 Β. Ἡ Θεοτόκος, δηλαδή, «τῇ προαιωνίῳ προγνωστικῇ βουλή τοῦ Θεοῦ προορισθεῖσα καί διάφοροις εἰκόσι καί λόγοις προφητῶν διά πνεύματος ἁγίου εἰκονισθεῖσα τε καί προκηρυχθεῖσα ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ ἐκ δαυιδικῆς ρίζης ἐβλάστησε διά τās πρὸς αὐτόν γενομένας ἐπαγγελίας» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 198 (PG 94, 1156 AB) καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, 11, 9, PG 74, 521 AB. Θά πρέπει ἴσως νά διευκρινιστεῖ, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ στά ἔργα του, ἔχοντας ὡς προϋπόθεση τό ἐνιαῖο τῆς Ἁγ. Γραφῆς, δέν ἀναφέρεται ξεχωριστά στήν Παλαιά ἢ τήν Καινή Διαθήκη, ἀλλά κάνει λόγο πάντοτε περί «Γραφῆς» ἢ περί «παλαιᾶς» καί «νέας» γραφῆς, ἀναφερόμενος εἴτε στήν μία, εἴτε τήν ἄλλη. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Γ. Φλωρόφσκυ, *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ Παλαιά Διαθήκη*, σ. 37 ἔξ.

1052. Ἐπειδή «τῶν πιστῶν ἡ Ἐκκλησία διά παντός τήν Γραφήν ἀναπτύξασα, τόν αὐτόν εἰσάγει Χριστόν τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, καί αὐτόθεον καί αὐτοκύριον» (*Εἰς τήν Ἰγῶσιν*, ΙΑ', PG 97, 1045 Α), γιά τό λόγο αὐτό καί βρίσκει κανεῖς «ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, νόμῳ τε καί προφήταις, καί ψαλμοῖς περί αὐτοῦ κατεσπαρμένας φωνάς, αἷς ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία τῆς ἀπλανοῦς διδασκαλίας τόν λόγον, ὡς στερεάν διαμασσωμένη τροφήν, καταλεπτύνει τῶν μυστικωτέρων θεωρημάτων τήν νόησιν» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 840 BC. Π' αὐτό βλ. Α. Piazza, «Maria nell'Antico Testamento», *ETM*, σ. 28 ἔξ καί J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 64 ἔξ.

1053. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 Β. Ἡ γέννησή τῆς ἄλλωστε ὑπῆρξε, λόγῳ τῆς ἐξ αὐτῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἡ εἴσοδος ἀπό «τόν νόμον καί τās σκιάς ... πρὸς τήν χάριν καί τήν ἀλήθειαν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 806 Α. Βλ. ἐπίσης καί τή μελέτη τοῦ L. Scheffczyk, *Die theologischen Grundlagen von Erscheinungen und Prophezeiungen*, Laudesdorf 1982.

1054. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 Α. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὅπως παρατηρεῖ ὁ J. Ratzinger (*Die Tochter Zion*, σ. 11), «Das Marienbild des Neuen Testaments ganz aus den Fäden des Alten Testaments gewoben ist», καθότι

Τά σημεία πού δηλώνουν τήν παρουσία τῆς Παρθένου στήν «παλαιάν ἱστορίαν» τῆς σωτηρίας χαρακτηρίζονται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα «προτυπώσεις»¹⁰⁵⁵, «ἐπισημασίαι»¹⁰⁵⁶, «ὀνόματα»¹⁰⁵⁷, «ἐξεικονίσεις»¹⁰⁵⁸, «προθεωρίαι»¹⁰⁵⁹, «προρρήσεις»¹⁰⁶⁰, «τυπικά σύμβολα»¹⁰⁶¹, καθὼς καί «σκιαί, καί (...) τύποι»¹⁰⁶², τό ἀληθινὸ νόημα τῶν ὁποίων φανερώνεται ἐρμηνεύοντάς τα «κατὰ τήν ἐν συμβόλοις μυστικὴν ἐποπτείαν»¹⁰⁶³ καί «κατὰ τόν τῆς ἀναγωγῆς μυστικώτατον λόγον»¹⁰⁶⁴, δηλαδή ἀλληγορικῶς καί τυπολογικῶς¹⁰⁶⁵, προκειμένου νά καταστῆ ἐφικτὴ ἡ εἴσοδος στό πνευματικὸ τους βᾶθος, ὅπου,

ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀποτελοῦν στάδια τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας θείας ἀποκαλυπτικῆς ἐνέργειας. Βλ. Κ. Ε. Παπαπέτρου, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ γνώσις αὐτοῦ*, σ. 31.

1055. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ', PG 97, 1096 AB.* Βλ. καὶ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ, ΣΤ', PG 65, 753 A* καὶ 756 A.

1056. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ', PG 97, 868 B.*

1057. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ', PG 97, 868 C.*

1058. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ', PG 97, 861 B.*

1059. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ', PG 97, 864 A.*

1060. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Β', PG 97, 832 C.*

1061. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α', PG 97, 809 A.*

1062. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 857 C.* Πρβλ. καὶ Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 4, 44-47, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 280-281.

1063. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ', PG 97, 869 A.* Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τῆς τυπολογίας ἀπὸ τόν ἅγ. Ἀνδρέα παραπέμπει στὸν Ἰουστῖνο (*Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, 68, 6, ἔκδ. Ε. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 274-PG 6, 636 A), ὁ ὁποῖος, ἐφαρμόζοντας τὴν τυπολογία στήν ἐρμηνεία τοῦ θεομητορικοῦ «Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται...» (Ἠσ. 7, 14), παρατηρεῖ «ὅτι πολλοὺς λόγους, τοὺς ἐπικεκαλυμμένως καὶ ἐν παραβολαῖς ἢ μ υ σ τ η ρ ῖ ο ι ς ἢ ἐ ν σ υ μ β ὀ λ ο ι ς ἔργων λελεγμένους, οἱ μετ' ἐκείνους τοὺς εἰπόντας ἢ πράξαντας γενόμενοι προφηταὶ ἐξηγήσαντο». Βλ. ἐπίσης Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τοὺς Ψαλμούς*, XLIV, PG 69, 1032 D-1033 A. Ἄλλωστε ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Α. Φαράντος (*Ἡ περὶ Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία*, σ. 22), «Ἡ θεολογικὴ γλῶσσα εἶναι κατ' ἐξοχὴν συμβολικὴ γλῶσσα ὡς ἡ προσπάθεια παραστάσεως τοῦ μὴ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ μέ αισθητάς καὶ ὑλικὰς κατηγορίας καὶ εἰκόνας». Ἀκόμη βλ. J. Danielou, *Sacramentum Futuri*, σ. 21 ἔξ., Ἰ. Παναγόπουλου, *Ἡ Ἑρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στήν Ἐκκλησίαν τῶν Πατέρων*, Α', Ἀθήνα 1990, σ. 141 ἔξ., 168 ἔξ., 300 ἔξ. καὶ J. Ratzinger, *Erwägungen zur Stellung von Mariologie und Marienfrömmigkeit*, σ. 18 ἔξ. F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. VI. Orthodoxy», *TRE* 22 (1992), σ. 150.

1064. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β', PG 97, 825 B.* Καὶ τοῦτο διότι, ἂν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο πού προτείνει ὁ ἱερός Πατήρ, ἐφαρμοστεῖ ὁποιαδήποτε ἄλλη στήν προσπάθεια ἀνιχνεύσεως τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου στήν Ἁγ. Γραφή, εἶναι βέβαιο, ὅτι δὲν θά ἔχει οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα, καθὼς ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἱστορικοκριτικῆς μεθόδου ἀπὸ τὴ σύγχρονη δυτικὴ θεολογία «zeigt uns nun, daß wir nur sehr wenig sicher über Maria wissen» J. Mc Kenzie, «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 595.

1065. Αὐτὸ συμβαίνει, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σ. Ε. Καλαντζάκης, («Τὸ βιβλικὸ ὄνομα στήν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση», ἐν *Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Ἰωάννη Ὁρ. Καλογήρου, ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ*, Θεσσαλονικὴ 1992, σ. 460, σημ. 103), καθὼς «οἱ ἐρμηνευτὲς Πατέρες ἀκολουθοῦν τὴν 'ἀλληγορία' τοῦ ἁπ. Παύλου, ἀλλὰ τὴν ὀνομάζουν τυπολογία», ἡ ὁποία «ἐρμηνεύει τὴν Π. Διαθήκη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Καινῆς, διότι σ' αὐτὴν βλέπει τό σωτηριῶδες σχέδιο τοῦ Θεοῦ» (Σ. Ε. Καλαντζάκη, ὅπ. παρ., σ. 460), γεγονός πού τονίζει καὶ ὁ L. S. Thornton («The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 17) παρατηρώντας, ὅτι «The Pauline allegory, however, is concerned, not with virtue as such, but with divine plan of salvation». Συναφῶς βλ. ἐπίσης H. De Lubac, «'Typologie' et 'Allégorisme'», *Recherches de Science Religieuse* 34 (1947), σ. 180-226 καὶ H. A. Wolfson, *The Philosophy of the Church Fathers*, vol. I, σ. 24 ἔξ. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας φαίνεται νά ἀκολουθεῖ καὶ στό σημεῖο αὐτὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο τῶν Καππαδοκῶν

ὑπό τό φῶς τῶν καινοδιαθηκικῶν γεγονότων, θά φανερωθεῖ, κάτω ἀπό τίς λέξεις καί τίς φράσεις, τό ἀληθινό νόημα τῶν τύπων πού προκηρύσσουν τήν παρουσία τῆς διακόνου της Παρθένου στό προαιώνιο μυστήριό τῆς θείας Οἰκονομίας, βεβαιώνοντας παράλληλα μέσω αὐτοῦ τήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Γιά νά καταδειχθεῖ, μάλιστα, ἐμφανεστερά τό γεγονός αὐτό ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, συλλέγονται καί παρατίθενται ἐβδομήντα πέντε θεομητορικοί τύποι, εἰκόνες, ὀνόματα, θεοσημεῖες καί γεγονότα ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη¹⁰⁶⁶, ὅπου ἡ Μαρία ὡς μέλλουσα Θεοτόκος καί Μητέρα τοῦ μέλλοντος νά ἐνανθρωπήσει ἐξ αὐτῆς Λόγου τοῦ Θεοῦ προτυπώνεται ὡς Ἅγια Ἁγίων¹⁰⁶⁷, Ἀδελφή¹⁰⁶⁸, Ἀλάβαστρον¹⁰⁶⁹, Ἀμνάς¹⁰⁷⁰, Ἀλουργίς¹⁰⁷¹, Ἄμπελος¹⁰⁷², Ἀνατολή¹⁰⁷³, Ἄρουρα¹⁰⁷⁴, Ἀτμῖς¹⁰⁷⁵, Βασίλισσα¹⁰⁷⁶, Βάτος¹⁰⁷⁷, Βιβλίον¹⁰⁷⁸,

Πατέρων καί ἰδιαίτερος τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ γενικῶς Α. Κνιάζεφ, «Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 272 ἐξ. Α. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 38. Δ. Ἄθ. Λιάλιου, *Ἡ ἔρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στή θεολογία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*, σ. 39-40. Περὶ τῆς ἔννοιας καί τῆς λειτουργίας τῆς τυπολογίας στήν πατερική ἐρμηνευτική παράδοση βλ. Κ. J. Woollcombe, *The Biblical Origins and Patristic Development of Typology*, London 1957. Η. Α. Wolfson, *ὄπ. παρ.*, σ. 38 ἐξ., 41 ἐξ. Η. Α. Blair, «Allegory, Typology and Archetypes», *SP* 17 (1982), σ. 264-265. Α. Κνιάζεφ, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 43 ἐξ. F. Young, *Biblical Exegesis and the Formation of the Christian Culture*, Cambridge 1997, σ. 192 ἐξ. C. Hannick, «Exégèse, typologie et rhétorique dans l'hymnographie Byzantine», *DOP* 53 (1999), σ. 211 ἐξ. Γ. Α. Γαλίτη, «Ἡ πατερική ἐρμηνευτική μέθοδος τῆς Καινῆς Διαθήκης», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 125 ἐξ. Γιά τή θεομητορική τυπολογία βλ. τήν εἰδική μελέτη τοῦ F. Buck, «Das Marienbild in der Väterlehre auf Grund von typologischer Schriftauslegung», ἐν *Maria in Sacra Scriptura. Acta Congressus Mariologici-Mariani in Republica Dominicana anno 1965 celebrati*, vol. I, Roma 1967, σ. 185-198 καί τήν πρόσφατη τῆς M. B. Cunningham, «The Meeting of the Old and the New: The Typology of Mary the Theotokos in Byzantine Homilies and Hymns», ἐν *Church-Mary*, σ. 52-62.

1066. Ὅπως σημειώνει γιά τόν ἱερό Πατέρα ὁ Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου (*Μαρία ἡ Ἀειπάρθεος Θεοτόκος*, σ. 2-3, σημ. 1), «εἰς πλήρη θεολογικήν ἀνάπτυξιν τῆς τυπολογίας τοῦ Ἄϊσματος καί ἄλλων ἐν τῇ Π.Δ. εἰκόνων περὶ Θεοτόκου προβαίνει βραδύτερον, κατὰ τόν ἔβδομον μ.Χ. αἰῶνα, ὁ Ἄνδρέας Κρήτης». Γενικότερα γιά τίς προτυπώσεις τῆς Παρθένου βλ. Α. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 39-40. Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου, *ὄπ. παρ.*, σ. 105-106. Η. Cazelles, «Les figures de Marie dans l'Ancien Testament», *EM* 30/31 (1973/1974), σ. 97-107. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 616. Μ. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 34 ἐξ. Α. De Nicola, «Metafore e Figurazioni sulla divina maternità di Maria nei Padri greci postnicensi», ἐν S. Felici (a cura di), *La Mariologia nella catechesi dei padri (Età postnicensi)*, Roma 1991, σ. 160-199. Μ. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 61. Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 27.

1067. Ἡ Παρθένος, λόγῳ τῆς καθαρότητάς της, κατέστη νέα «Ἅγια Ἁγίων», ἐντός τῶν ὁποίων εἰσήλθε μέ τήν ἐνανθρώπησή του ὡς μέγας Ἀρχιερέυς, ράβδος δυνάμεως καί νέο Μάννα ὁ Θεός Λόγος, Ἰησοῦς Χριστός. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1068. Κατά τό Ἄϊσμ. 4, 10 ἡ Παρθένος προτυπώνεται ὡς ἀδελφή καί νύμφη τοῦ Χριστοῦ, τῆς ὁποίας ἐγκωμιάζονται ἀλληγορικῶς τά χαρίσματα καί οἱ ἀρετές. Βλ. ἐπίσης *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 B.

1069. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Πρβλ. καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 3.

1070. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1071. Ἡ Παρθένος εἶναι ἡ θεοποικίλη τοῦ Δαυῖδ ἀλουργίδα «ἡ τό τῆς σαρκός πρόσλημμα, οἰονεῖ πορφυρίδα τῷ Θεῷ τοῦ Δαυῖδ σαρκωθέντι προσάξασα» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 B καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 3-4.

1072. *Κανὼν τῶν Μυροφόρων*, ὦδή στ', 9, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 53. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 4.

1073. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 CD. Ψαλμ. 67, 33-34. Ἡ Μαρία εἶναι ἡ ἀνατολή, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀνέτειλε ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης Χριστός. Βλ καὶ Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», 1, PO 19 (1926), σ. 337. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 6.

1074. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ζωαρχικός στάχυς, ὁ ὁποῖος βρῆκε στὸ σῶμα τῆς Παρθένου τὴν κατάλληλη γιὰ καλλιέργεια γῆ, ὅπου «σπορᾶς ἄνευ καὶ γεωργίας χωρὶς, ἐκφύσας ὑπερφυῶς ἀνεβλάστησεν» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 B), ὥστε, κατὰ τὸν Ἀβράμιο Ἐφέσου (*Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπανταντῆς*, 9, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 454) ἐκείνη νά καταστεῖ ἡ «ἄρουρα, ἡ τὸν στάχυν τὸν ἀγεώργητον καρποφορήσασα, καὶ ἄρτον ζωοποιὸν ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτῆς τὴν οἰκουμένην διαθρέψασα».

1075. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1076. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 A. Ψαλμ 44, 10. Ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου εἰλημμένη ἀπὸ τοὺς Ψαλμούς, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὴ θυγατέρα τοῦ βασιλέως, πού βρίσκεται στὰ δεξιά του βασιλικῆς θρόνου καὶ εἶναι περιβεβλημένη μὲ πολυτίμα χρυσὰ φορέματα πού συμβολίζουν κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα τὰ ποικίλα χαρίσματα τοῦ ἁγ. Πνεύματος μὲ τὰ ὁποία εἶναι κοσμημένη, καθὼς ἀποτελεῖ «τὴν ἐκ σπαργάνων εὐθύς περιτεθεῖσαν αὐτῇ θεοθεν τοῦ κάλλους εὐπρέπειαν» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 C-864 A. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποτελεῖ, ὡς ἐκπρόσωπός της καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀγιότητος τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν «τοῦ γένους βασίλισσα βασιλικοῖς ἐπωραίζομένη πάντοθεν προτερήμασι» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C. Ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ «Βασίλις» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 B). Ἡ Παρθένος εἶναι «ἡ βασίλισσα τῆς ἀνθρωπείου φύσεως» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B), ἡ «βασίλισσα πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ ἀνόθευτον τὴν κλησὶν μετὰ τῆς χρίσεως ἔχουσα» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1100 A), στὴν ὁποία ἡ «βασίλισσα τῶν φυλῶν, ἡ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, τῆ βασιλίδι τοῦ γένους, ὑπὸ βασιλεῖ Θεῷ τῷ πανηγεμόνι πρὸς τὰ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, βασιλικῶς ἀναλαμβανομένη, σήμερον πομπεῦει» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 C καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1096 B). Βλ. ἐπίσης Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 5, PG 96, 1465 C καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 11-12. I. Ortiz de Urbina, *Die Marienkunde in der Patristik des Ostens*, σ. 114-115. P. Sträter, «Maria als Königin», ἐν P. Sträter (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952, σ. 314-349. G. Steigerwald, «Das Königtum Mariens in der Literatur der ersten sechs Jahrhunderte», *Marianum* 37 (1975), σ. 1-52. E. K. Στύλιου, Ἐπισκ. Ἀχελώου, *Εἶμαι Χριστιανός Ὁρθόδοξος*, σ. 49.

1077. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Ἐξόδ. 3, 1-5. Τὸ «μέγα» ὄραμα πού ἀντίκρισε ὁ Μωυσῆς στὸ ὄρος Σινᾶ εἶναι ἡ βᾶτος πού καίγεται, ἀλλὰ δὲν καταφλέγεται, τὸ ὁποῖο προτυπώνει καὶ σκιαγραφεῖ τὴν Παρθένον, ἡ ὁποία, ἂν καὶ δέχθηκε στὴ μήτρα της τὸ πῦρ τῆς θεότητος ὅπως ἡ βᾶτος, ἔμεινε ἀκατάφλεκτη (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1096 A καὶ *Κανὼν τῶν Μυροφόρων*, ᾠδὴ η', 1, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστᾶριον*, σ. 55). Βλ. ἐπίσης Γρηγορίου Νύσσης (ἀμφ.), *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1136 B (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 265). Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, Ε', PG 43, 493 A. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος ἐγκωμιαστικός εἰς τὴν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 681 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 732 B. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἰπόμνημα εἰς τὴν Ἐξοδον*, 6, PG 80, 229 BC. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 C. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Ἐγκώμιον εἰς Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 337. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρεόντια εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, Α', PG 87/3, 3736 C. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 8, PG 86/3, 3297 C-3300 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἄειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, *Un nouveau témoin de l'Assomption*, REB 16 (1958), σ. 51. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, PG 99, 725 B. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 12 καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ C. Hannick, «Exégèse, typologie et rhétorique dans l'hymnographie Byzantine», *DOP* 53 (1999), σ. 214.

1078. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 CD. Ἦσ. 29, 11. Ἡ παρθένος προτυπώνεται ὡς τὸ ἐσφραγισμένο ἐκεῖνο βιβλίον, τὸ ὁποῖο λόγῳ τῶν περὶ αὐτὴν μυστηρίων εἶναι ἀδύνατον νά κατανοηθεῖ ἀπὸ τὸν ὁποιοδήποτε. Βλ. καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1076 B. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 496 C.

*Γῆ Ἁγία*¹⁰⁷⁹, *Γῆ ἀνατέλλουσα ἀλήθειαν*¹⁰⁸⁰, *Γῆ ἐπιθυμητή*¹⁰⁸¹, *Δευτέρα σκηνή*¹⁰⁸², *Διάδημα κάλλους*¹⁰⁸³, *Δύσις*¹⁰⁸⁴, *Ἐλαία*¹⁰⁸⁵, *Ἡλεκτρος*¹⁰⁸⁶, *Ἡλιος*¹⁰⁸⁷, *Ἡμέρα*¹⁰⁸⁸, *Θαϊμάν*¹⁰⁸⁹, *Θάμνος*¹⁰⁹⁰, *Θρόνος*¹⁰⁹¹, *Θρυαλλίς*¹⁰⁹², *Θυγάτηρ*¹⁰⁹³, *Θυμιατήριον χρυσοῦν*¹⁰⁹⁴,

1079. Ἐξόδ. 3, 5. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Ἐπίσης χαρακτηρίζεται «Γῆ». *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἄλλα «καὶ Ἰωὴλ γῆν ἁγίαν τεθέεται» *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ὡδή θ', 3, PG 97, 1316 B. Πρβλ. Ἰωὴλ 3, 17.

1080. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Ψαλμ. 84, 11. Ὡς γῆ προτυπώνεται ἡ Παρθένος, διότι ἀπὸ τῆς μήτρας τῆς προῆλθε μὲ τὴ σάρκωσή του ἡ αὐτοαλήθεια πού εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

1081. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Πρβλ. καὶ Ψαλμ. 105, 24. Ἡ Παρθένος ὑπῆρξε ἡ ἐπιθυμητὴ γῆ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔλαβε τὸν πηλὸ ὁ κεραμεὺς Θεὸς Λόγος, ἀναλαμβάνοντας τέλεια ἀνθρώπινη φύση, προκειμένου νὰ ἀνανεώσει τὸ συντετριμμένο ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἀνθρώπινο σκεῦος του. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 C-868 A καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 A.

1082. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1083. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἀκόμη βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 16-17.

1084. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 D.

1085. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B. Ψαλμ. 51, 10. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 20-21.

1086. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 C.

1087. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 D καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 25.

1088. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 C καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 25.

1089. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 25.

1090. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1091. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B. Ἦσ. 6, 1. Ἄισμ. 6, 1 καὶ Δαν. 7, 9-10. Ἡ Μαρία κατέστη ὁ χερουβικός θρόνος, ὁ ὑπερμεγέθης, ὁ πύρινος καὶ μετέωρος, ὁ ὁποῖος φέρει ἐγκολπίως τὸ Βασιλεῖα Κύριο Σαβαώθ. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C. Εἶναι ὁ θρόνος ὁ ὑψηλὸς καὶ ἐπηρμένος «ἐν ᾧ Κύριος Σαβαώθ καθήμενος». *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 A. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1093C. Γιὰ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας χαρακτηρίζει στὸ ἔργο του τὴν Παρθένο ὡς θρόνο βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Chanoine É. Catta, «Sedes Sapientiae», *Maria* 6 (1961), σ. 733-734. Ἐπίσης Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 492 A. Χρυσίπου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 5, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 343. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 17, PG 96, 1485 C. Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν Κοίμησιν ἡτοι Ἀνάπαυσιν καὶ πρὸς Θεὸν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 14, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 431. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Θεοτοκίον*, PG 98, 453 C. Ἦσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 9, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 122 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 102). Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 556 D. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 28 καὶ Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 15.

1092. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἡ Μαρία εἶναι ἡ ἀκατάσβεστη θρυαλλίδα τοῦ ἀσβέστου φωτός Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποία τρέφει μυστικῶς τὸ ἔλαιο τῆς χρίσεως. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 A.

1093. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 B. Ἐπίσης βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 29 καὶ M. Thurian, *Maria*, σ. 13 ἔξ.

1094. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἡ Παρθένος ἀποτελεῖ τὸ χρυσοῦ θυμιατήριον τῶν νοητῶν ἀρωμάτων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συντέθηκε τὸ νοερό θυμίαμα ὁ Χριστὸς «ἐκ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος». Εἶναι δηλαδὴ τὸ θυμιατήριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνώθηκε τὸ πῦρ τῆς θεότητος ἀσυγχύτως καὶ ἀμερίστως μὲ τὴν ἀπὸ ψυχῆ νοερά καὶ σῶμα ἀποτελούμενη τέλεια ἀνθρώπινη φύση του. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D. Ἡ Θεοτόκος εἶναι ὁμοῦ καὶ τὸ νοερό τῶν θείων ὀλοκαυτωμάτων θυμιατήριον. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 A. Ἐπίσης ἀποτελεῖ καὶ «τὸ εὐῶδες θυμίαμα» Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 753 B καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51.

*Θυσιαστήριον*¹⁰⁹⁵, *Γλαστήριον*¹⁰⁹⁶, *Καταπέτασμα*¹⁰⁹⁷, *Κέρας ἐν ᾧ τό μύρον τῆς χρίσεως*¹⁰⁹⁸, *Κεφαλίς*¹⁰⁹⁹, *Κῆπος*¹¹⁰⁰, *Κιβωτός*¹¹⁰¹, *Κλιμαξ*¹¹⁰², *Κλίνη*¹¹⁰³, *Λαβίς*¹¹⁰⁴, *Λαμπάδιον*¹¹⁰⁵,

1095. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Εἶναι τό θυσιαστήριον ἐπί τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται μυστικῶς ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦς Χριστός, τό ζωηρό ὀλοκάρπωμα. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 A.

1096. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 20.

1097. «τό τῶν ἁγίων δεύτερον καταπέτασμα» τό ὁποῖο κάλυψε τόν Κύριο ὡς παραπέτασμα ἐντός τῆς κοιλίας τῆς. Βλ. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D. Ἀκόμη βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 33.

1098. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 34.

1099. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 C.

1100. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 B. Ἐπίσης Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 492 C. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 A καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 35.

1101. Γεν. 7, 1-5. Ἐξόδ. 25, 9. Β' Βασ. 6, 6-7. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B. Ἡ Παρθένος προτυπώνεται ὡς ἡ «κιβωτός τοῦ ἁγιάσματος», πού εἶναι καλυμμένη μέ τό νοητό χρυσό τῶν χαρισμάτων, τά ὁποῖα ἔχει καταυγάσει σ' αὐτήν τό ἅγ. Πνεῦμα. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Εἶναι ἡ νέα κιβωτός τῆς δόξας, στήν ὁποία ἀναπαύεται τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί ὅπου ὁ κατά φύσιν ἅγιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔνωσε τό θεῖο μέ τό ἀνθρώπινο. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 B καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A. Ἡ Θεοτόκος εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπερκόσμος κιβωτός, «ἡς τύπος ἡ νομική» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 C. Βλ. ἐπίσης Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1, PG 10, 1152 D (*BEΠΕΣ* 17 (1958), σ. 353). Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 735 B. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 338. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, PG 86/3, 3288 A. Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τήν ἑορτήν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 9, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 454. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 B. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Θεοτοκίον*, PG 98, 453 C. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 9, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 124 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 102). Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τήν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 4, ἔκδ. M. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 279. Ἐπίσης J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 71 καί Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 15.

1102. Γεν. 28, 12-32 καί 24-31. Ὁ εἰκονισμός τῆς Κλίμακος τοῦ Ἰακώβ (Γεν. 28, 10-13) προτυπώνει τήν Παρθένο πού ὡς Θεοτόκος ἀπέβη ἡ πραγματική Κλίμακα ἀπό τήν ὁποία κατέβηκε ὁ Θεός Λόγος μέ τήν ἐνανθρώπησή του στόν κόσμον. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 A. Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 444. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 753 A. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυήτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1389 B. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 4, PG 96, 1464 B. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Θεοτοκίον*, PG 98, 453 C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 72 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 52). Ἐπίσης Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, PG 99, 725 B καί Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τήν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 25, ἔκδ. M. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 280. Βλ. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 16 καί Π. Β. Πάσχου, *Ἄγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 82.

1103. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 C. Βλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Ἀκόμη βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 36-37.

*Λυχνία*¹¹⁰⁶, *Μακαρία*¹¹⁰⁷, *Μήτηρ*¹¹⁰⁸, *Ναός άγιος*¹¹⁰⁹, *Νεάνις*¹¹¹⁰, *Νεφέλη*¹¹¹¹, *Οίκος Θεοῦ*¹¹¹², *Όρασις*¹¹¹³, *Όρος*¹¹¹⁴, *Οὐρανός*¹¹¹⁵, *Όχημα*¹¹¹⁶, *Παράδεισος*¹¹¹⁷, *Παρθένος*¹¹¹⁸,

1104. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 D-872 A. Ἦσ. 6, 6-7. Ἡ Παρθένος εἶναι «ἡ σεραφική τοῦ ἄνθρακος λαβίς» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 AB καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 A. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 40-41.

1105. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1106. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἐξόδ. 25, 30-40. Λευιτ. 24, 4. Ζαχ. 4, 2. Ἡ Παρθένος εἶναι ἡ ἑπτάφωτη χρυσή λυχνία, τήν ὅποια εἶδε ὁ θεοπτικώτατος Ζαχαρίας, καθώς συμβολίζει τό γεγονός, ὅτι ἡ Μαρία περιλάμπεται μέ τά ἑπτά χαρίσματα τοῦ άγ. Πνεύματος. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 900 A καί *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 A. Βλ. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν άγιάν Θεοτόκον*, PG 43, 496 B. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τό Γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Δ', PG 65, 709 C. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Θεοτοκίον*, PG 98, 453 C καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (άμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς άγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, PG 99, 725 C καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 43-44.

1107. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 AB καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 44.

1108. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 C καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 45-46.

1109. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ψαλμ. 64, 5-6. Βλ. ἔπίσης Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 5, PG 85, 444 B. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαρίας*, ΣΤ', PG 65, 735 B. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, PG 86/3, 3288 A καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 47-48.

1110. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἄισμ. 4, 12. Ἡ Παρθένος Μαρία ἀποκαλεῖται ἀπό τόν άγ. Ἄνδρέα καί «Νεάνις», γεγονός πού σημαίνει, ὅτι οἱ δύο αὐτοῖ ὄροι ταυτίζονται στή διδασκαλία του. Ἔτσι ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ μονολογεῖ, πορευόμενος πρὸς τή Μαρία στή Ναζαρέτ: «ἀλλά ταραξω τήν νεάνίδα ... χαιρετίσω τοιγαροῦν τήν Παρθένον» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 A. «Νεάνιν ἦν συνέλαβον ἐγώ ... περιχαρῶς Ἄννα ἀνεβόα τοῖς παροῦσι» *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, ῶδή ε', 3, PG 97, 1312 A. Καί τοῦτο, διότι «εἰ δέ τινες τῶν ἐρμηνευσάντων τήν Ἐβραῖδα φωνήν ἀντί τῆς παρθένου τήν νεάνιν ἐκδεδώκασιν, οὐδέν τῷ λόγῳ διαλυμαίνεται. Εὐρήκαμεν γάρ ἐν τῇ συνηθείᾳ τῆς Γραφῆς ἀντί τῆς παρθένου τήν νεάνιν προσλαμβανομένην πολλάκις» Μ. Βασιλείου (άμφ.), *Εἰς τήν άγιάν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 4, PG 31, 1468 A (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 230).

1111. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 C. Νεφέλη φωτεινή (Ἐξόδ. 13, 20-22). Βλ. ἔπίσης Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν άγιάν Θεοτόκον*, PG 43, 492 A. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαρίας*, ΣΤ', PG 65, 756 A. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 3, PG 86, 3285 A. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν άγιάν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», 1, *PO* 19 (1926), σ. 337. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν άγιάν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Δ', PG 93, 1461 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Θεοτοκίον*, PG 98, 453 C. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς άγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, PG 99, 725 C καί Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 48-49.

1112. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1113. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 C.

1114. *Εἰς τήν άγιάν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 AB. Ψαλμ. 64, 16. 75, 23. 86, 5 καί Ἄββ. 3, 3. Ἦσ. 2, 2. Μιχ. 4, 1. Δαν. 2, 34. Ἡ Παρθένος εἶναι τό «μέγα ὄρος» πού εἶδε ὁ Δανιήλ, εἶναι τό «ὄρος κατάσκιον» πού εἶδε ὁ Ἄββακούμ, τό «ὄρος τε Θεοῦ, καί ὄρος πῖον, ὄρος τετυρωμένον, ὄρος ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεός κατοικεῖν ἐν αὐτῷ», τό ὅποιο ὁ Δαυῖδ προφήτεψε. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 900 A. Εἶναι «τό ὄρος τό άγιον» (*Κανῶν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ῶδή α', 5, 13, ἔκδ. W. Christ – M. Paraniakas, *Anthologia*, σ. 158), τό ὅποιο κατά τόν εὐαγγελισμό «τήν ἐπισκίασιν αὐτήν τοῦ Πνεύματος δύναμιν ὑπογράφων» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 A. Εἶναι ἔπίσης τό άγιον ὄρος, «ὄπερ προεἶδε προφήτης ἐν πνεύματι· ἐξ οὗ λίθος τέτμηται» ὁ Ἰησοῦς Χριστός. *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, ῶδή β', 4,

*Παστάς*¹¹¹⁹, *Πέτρα*¹¹²⁰, *Πηγή*¹¹²¹, *Πλάκες τῆς Διαθήκης*¹¹²², *Πλησίον*¹¹²³, *Πλίνθος*¹¹²⁴,

PG 97, 1308 A. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 D καὶ 1097 B. Εἶναι τὸ «καπνιζόμενον ὄρος» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A), τὸ ὄρος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖο ἀποσπᾶστηκε ὁ λίθος Χριστός, προκειμένου νὰ συντρίψει «τούς τῶν εἰδώλων βωμούς ... σθένει θεϊκῶ» *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ῥῥή α', 4, PG 97, 1308 A. Ἐπίσης βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Δ', PG 65, 713 B. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 337. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 308 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 321 B. Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 21-22, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 280. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 53. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 92 ἔξ. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 16 καὶ Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 82.

1115. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 C. Ἡ Παρθένος εἶναι ὁ νέος οὐρανός, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀνέτειλε τὸ ἄστρο τῆς σωτηρίας, ὁ Χριστός. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ῥῥή δ', 2, PG 97, 1309 A. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν Κοίμησιν ἥτις Ἀνάπαυσιν καὶ πρὸς Θεὸν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 14, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 431. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 54.

1116. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Πρβλ. *Κανὼν εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ῥῥή α', 5, 13, ἔκδ. W. Christ – M. Paranikas, *Anthologia*, σ. 158 καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 54-55.

1117. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἡ εἰκόνα αὐτῆ ἔχει ληφθεῖ ἀπὸ τὸ Γεν. 2, 8 καὶ προτυπώνει τὴν Παρθένο ὡς παράδεισο, ὅπου ἀναπαύθηκε μετὰ τὴν ἐνανθρώπησίν της ὁ Θεός Λόγος. Πρβλ. καὶ Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 5, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 279. Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 56-57.

1118. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 A καὶ *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Ἡσ. 7, 14. Ἐπίσης βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 3, PG 10, 1173 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 364). Ἐφραίμ Σύρου, *Ὑμνοι εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν*, I, 2-3, VII 6, XVI 4 ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), στ. 540, 546, 588. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεὸς ὁ Χριστός, ἐκ τῶν παρὰ τοῖς προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων*, PG 48, 815. Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάληψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 29, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 286. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμνήτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1389 A. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 340. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 74 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 54) καθὼς καὶ Β. Svrtakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 115. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 85. Δ. Καϊμάκη, «Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ» (Ἡσ. 7, 14)», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 516. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 16. Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 82.

1119. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ψαλμ. 18, 5. Ἀκόμῃ βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 58-59.

1120. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 60.

1121. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 61-62.

1122. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἐπίσης βλ. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ΣΤ', PG 100, 1424 D καὶ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, *Θέσπισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστὸν παντός μυστηρίου...*, PG 161, 1098 D.

1123. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 AB. Ἡ προτύπωση αὐτῆ σέ συνδυασμὸ μετὰ τὸ χωρίο *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 D-1100 A θεωρεῖται ἐσφαλμένως ἀπὸ τὸν R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y teólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 28) ὡς σαφῆς δήλωση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης περὶ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως. Βλ. καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 63.

1124. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 D καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 63.

*Πόκος*¹¹²⁵, *Πόλις*¹¹²⁶, *Προφήτις*¹¹²⁷, *Πύλη*¹¹²⁸, *Ράβδος*¹¹²⁹, *Ρίζα*¹¹³⁰, *Σιών*¹¹³¹, *Σκηνή*¹¹³²,

1125. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 A. Πρβλ. καὶ Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 29, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 286. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἄμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, PG 99, 725 B. Ἐπίσης Κριτ. 6, 36-38 καὶ Ψαλμ. 81, 1 καὶ 6. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 63-64. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 78. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 16.

1126. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 D. Πρβλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἄμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, PG 99, 725 B.

1127. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 A. Ἦσ. 6, 6. Ἡ Παρθένος ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα προφήτις καὶ Παρθένος (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 C), καθότι ἐξ αὐτῆς «ὁ προφήτης, ὃν ἔγραψε Μωσῆς, ἐπεδήμησε, Χριστὸς ὁ Θεός, ἡ ἀλήθεια» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 A. Ἐπίσης βλ. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 B καὶ 868 C. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 25, PG 85, 1792 C. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα*, 1, PG 77, 1392 D. Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 66 καὶ A. Grillmeier, «Maria Prophetin. Eine Studie zur patristischen Mariologie», *Geist und Leben* 30 (1957), σ. 101-115.

1128. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B. Ἰεζ. 44, 1-2. Ἡ Μαρία ὡς Ἀειπάρθετος Θεοτόκος κατέστη «ἡ ἐπηρμένη τῶν οὐρανῶν τοῦ οὐρανοῦ πύλη» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 A), τὴν ὅποια διαπέρασε μόνος ὁ οὐράνιος Δεσπότης, καθότι σέ κανέναν ἄλλον πρὶν ἢ μετὰ ἀπ' αὐτὸν ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδο μέσῳ αὐτῆς. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C-881 A καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 900 A. Ἐπίσης *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1069A. «Ἰδοὺ ἡ πύλη, λέγων, κατ' ἀνατολάς· καὶ ἔσται ἡ πύλη κεκλεισμένη, καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς. Καὶ Κύριος ὁ Θεὸς μόνος αὐτὸς εἰσελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται, καὶ ἔσται ἡ πύλη κεκλεισμένη» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Βλ. καὶ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 692 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρίας*, ΣΤ', PG 65, 756 A. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 337. Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 29, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 286. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 17, PG 96, 1488 A. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1464 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 72 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 54). Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 27-30, ἔκδ. M. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 280. Ἐπίσης βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 67-68. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 90. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 16. Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 82.

1129. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Ἀριθμ. 17, 22-23. Ἡ Μαρία εἶναι ἡ «ράβδος Ἀαρῶν» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A καὶ *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 A), ἡ ἀειθαλής καὶ θεία, ἀπὸ τὴν ὅποια ἐβλάστησε, ὡς ράβδος δυνάμεως, ὁ παντοκτίστης Ἰησοῦς Χριστός. *Κανῶν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ῥοδὴ ε', 1, PG 97, 1309 B καὶ *Κανῶν τῶν Μυροφόρων*, ῥοδὴ θ', 13, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 57. Ὄνομάζεται ἐπίσης «ράβδος ἱερατικῆ», *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C καὶ «ράβδος Λευιτικῆ» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1069 A καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Βλ. ἐπίσης Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 9, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 454. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 C. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 336. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἄμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Ἐπίσης J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 74. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 15 καὶ C. Hannick, «Exégèse, typologie et rhétorique dans l'hymnographie Byzantine», *DOP* 53 (1999), σ. 215.

1130. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Ἦσ. 11, 1. Ἐπίσης χαρακτηρίζεται «ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ» *Εἰς τὴν ἁγίαν*

*Σκῆπτρον*¹¹³³, *Σταγών*¹¹³⁴, *Στάμνος*¹¹³⁵, *Τόμος*¹¹³⁶, *Τόπος*¹¹³⁷, *Τράπεζα ἁγία*¹¹³⁸, *Φορεῖον*¹¹³⁹,

Γέννησιν, Δ', PG 97, 865 A. Πρβλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069A. καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεὸς ὁ Χριστός, ἐκ τῶν παρὰ τοῖς προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων*, PG 48, 815 καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 69.

1131. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας προτυπώνει τὴν Παρθένο ὡς Σιών καὶ ὄχι ὡς θυγατέρα τῆς Σιών. Ἐπίσης δὲν συνδέει τὴν προτύπωση αὐτὴ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλους Πατέρες. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 70. H. Cazelles, «Fille de Sion et théologie mariale dans la Bible», *EM* 21 (1964), σ. 51-71. M. Thurian, *Maria*, σ. 14 ἐξ. H. Cazelles, «Les figures de Marie dans l'Ancien Testament», *EM* 30/31 (1973/1974), σ. 105. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 616. A. Kallis, *Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM, I (1996)², σ. 369.

1132. Γεν. 18, 1-6. Ἐξόδ. 25 καὶ 38, 18. Λευιτ. 24, 5-6 καὶ 16, 2. Ἀριθμ. 4, 7. Ἡ Παρθένος ἀποτελεῖ τὴν ἀχειρότευκτη καὶ θεότευκτη σκηνὴν στήν ὁποία εἰσῆλθε ἅπαξ ὁ μόνος Θεός, ὡς πρῶτος ἀρχιερέας, προκειμένου νὰ ἱερουργήσει τὴν ὑπὲρ πάντων ἰλαστήρια θυσία του. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D. Εἶναι ἐπίσης ἡ «θεοτύπωτος σκηνή». *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1077 C. Ἡ Θεοτόκος εἶναι ἡ «σκηνή, τῆς νομικῆς ἢ ἀρχέτυπος» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 C καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D. Βλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 71-72 καὶ L.S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 12. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 16.

1133. Ἡ Παρθένος συνιστᾶ, λόγῳ τῆς δαυιδικῆς τῆς καταγωγῆς, «τό σκῆπτρον Δαυὶδ» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A), ἀλλὰ καὶ «σκῆπτρον βασιλείας» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἐπίσης βλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 A καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 73.

1134. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 73.

1135. Ἡ Παρθένος προεικονίζεται ὡς ἡ χρυσεὴ στάμνος (Ἐξόδ. 16, 23) ἡ ὁποία φέρει μέσα της τὸ οὐράνιο μάννα, πού εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἀκήρατη τροφή τοῦ παντός. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 B καὶ 868 C. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 B. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 A. Βλ. ἐπίσης Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 489 D. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρίας*, ΣΤ', PG 65, 756 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Θεοτοκίον*, PG 98, 453 C. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51. Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, *Θεόπσιμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστὸν παντός μυστηρίου...*, PG 161, 1098 D καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 73.

1136. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 D. Ἦσ. 8, 1 Ἡ Μαρία εἶναι ὁ ἔμψυχος καὶ καθαρότατος τόμος τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἀγράφως ἐγγεγραμμένος γιὰ νὰ ἀναγινώσκειται καθημερινὰ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 A). Ἀκόμη βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 7, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 82 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 62. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ΣΤ', PG 100, 1425 B καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 79.

1137. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 A καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 79.

1138. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Ἐξόδ. 25, 22-29. Ἡ Παρθένος ὡς Θεοτόκος ἐγενε ἢ θεόμυστος τράπεζα τῆς ὑπὲρ νοῦν ἱεουργίας, στήν ὁποία ὁ οὐράνιος ἄρτος Χριστός τίθεται καὶ προσφέρεται ὑπὲρ πάντων ὡς θυμίαμα καὶ ζῶσα θυσία, πού ζωοποιεῖ τοὺς μετέχοντες σ' αὐτὴν *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 A. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1084 D καὶ *Κανὼν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, ᾠδὴ ε', 5, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 91. Πρβλ. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 493 B. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 79 καὶ J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 74.

1139. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 C. Βλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 51.

Χερουβίμ δόξης¹¹⁴⁰ καί Χώρα¹¹⁴¹, ἐντός τῆς μήτρας τῆς ὁποίας πρόκειται νά συλληφθεῖ καί νά κυοφορηθεῖ ὡς Θεάνθρωπος. Τό γεγονός αὐτό καταδεικνύει σαφῶς ὅτι ὁ ἅγ. Ἄνδρέας δέν προσπαθεῖ, μέσω τῶν προτυπώσεων πού παραθέτει, νά προβάλλει κάποιο εἰδικό προνόμιο τῆς Παρθένου¹¹⁴², ἀλλά νά διακηρύξει, μέσω τῆς ἐκπληρώσεώς τους στό πρόσωπό της τή βεβαιότητα γιά τήν ἐπιτέλεση τοῦ ὑπέρογου μυστηρίου τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, γεγονός πού τούς προσδίδει ἀκραιφνῶς Χριστολογικό χαρακτήρα¹¹⁴³.

Ἡ ἐν συμβόλοις μυστική ἐποπτεία τῶν θεομητορικῶν προτυπώσεων, συνεπῶς, ἐπιβάλλει πρωτίστως τήν κατανόησή τους σέ ἄμεση ἀναφορά καί συνάρτηση μέ τή διακονία τῆς καθόλου παιδαγωγικῆς προετοιμασίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ γιά τή φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ἡ κορυφή τοῦ ὁποίου, διά τῆς ἐκ τῆς Παρθένου θείας ἐνανθρωπήσεως, θά ἀποτελέσει τήν ἐκπλήρωση ὅλων τῶν «τύπων» καί τῶν «σκιῶν», καθότι μέ τήν πραγμάτωση τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου «τά σκιῶδη τῶν

1140. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1141. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Καί τοῦτο, διότι μέ τήν κύηση τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ της στή μήτρα της ἔγινε ἡ χώρα τοῦ ἀχώρητου Θεοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 85-86 καί Α. Γιέβτιτς, «Ἡ Παναγία Θεοτόκος, Ἡ "Χώρα τοῦ Ἀχωρήτου"», ἐν *Πρακτικά*, σ. 135-147.

1142. Τήν ἀντίληψη αὐτή ἐκπροσωποῦν ὁ G. Grecu (*Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 26 ἐξ.), ὁ C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 53 ἐξ) καί ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 24-26), ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ, χωρίς ἐπιτυχία, νά θεμελιώσει ἐπί τῶν θεομητορικῶν προτυπώσεων τῆς Π. Διαθήκης διδασκαλία περὶ ἀσπίλου συλλήψεως, παρατηρώντας, ὅτι «Ciertamente que todas estas figuras e imagines, tomadas en su mayoría del Antiguo Testamento, no implican formal y necesariamente la santidad original de María en su misma concepción».

1143. Γ' αὐτό βλ. M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 61. F. Young, *Biblical Exegesis and the Formation of the Christian Culture*, σ. 154. B.E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 33 ἐξ. M. B. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 281. Τῆς Αὐτῆς, «The Meeting of the Old and the New: The Typology of Mary the Theotokos in Byzantine Homilies and Hymns», ἐν *Church-Mary*, σ. 54. Προκειμένου, μάλιστα, νά πιστοποιηθεῖ ὁ Χριστολογικός χαρακτήρας τῶν παλαιοδιαθητικῶν προτυπώσεων καί νά καταδειχθεῖ τό ἐνιαῖο τῶν δύο Διαθηκῶν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς αὐτῆς ἐνιαίας θείας ἀποκαλυπτικῆς ἐνέργειας, ὁ ἱερός Πατήρ, ἐκτός τῶν παλαιοδιαθητικῶν προτυπώσεων, παραθέτει παράλληλα καί ἀπό τήν Καινή Διαθήκη τίτλους καί ὀνόματα τῆς Θεοτόκου μέ σαφῆ Χριστολογικό χαρακτήρα, μέσω τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖ νά συνδέσει τίς δύο Διαθήκες, νά ἐπιβεβαιώσει τούς τύπους τῆς Παλαιᾶς, ἀλλά καί νά διακηρύξει τήν ἐξ αὐτῆς πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, καθὼς τήν προσφωνεῖ «γυνή» (Λουκ. 1, 42 καί Γαλ. 4, 4) «μακαρία» (Λουκ. 1, 45) καί «Μαρία» (Λουκ. 1, 30-35 καί 46-47). Βλ. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 AB. Εἶναι, τέλος, ἀπαραίτητο νά σημειωθεῖ, ὅτι ἀκόμη καί τά ἐπίθετα ἢ τά Θεοτοκωνύμια πού ἀποδίδονται κατά καιρούς ἀπό τούς πιστούς στή Θεοτόκο, κατ' ἐπίδραση προφανῶς τῶν βιβλικῶν τίτλων καί ὀνομάτων, ἔχουν στήν πραγματικότητα, σαφές Χριστολογικό περιεχόμενο καί χαρακτήρα. Γ' αὐτά βλ. Φ. Κουκουλέ, «Ἐπίθετα τῆς Θεοτόκου», *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* 1932, σ. 431-444. Τ. Γριτσόπουλου, «Μαρία: Τά ἐπίθετα», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 710-713. Δ.Β. Οἰκονομίδου, «Μαρία: Λαογραφία», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 714-720. Κ.Β. Σκουτέρη, «Μαρία ἢ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 35. Ἀ. Καλφαπαναγιώτου-Ἀλεξανδρίδου, «Ἡ Θεοτόκος στήν Ἑλληνική Λαογραφία», ἐν *Πρακτικά*, σ. 195-213. Π.Ι. Σκαλτσῆ, «Ἡ Θεοτόκος στή λαϊκή λειτουργική εὐσέβεια», ἐν *Πρακτικά*, σ. 367-386. Ε. Πούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 22 ἐξ. Θ. Προβατάκη, «Τά Θεοτοκωνύμια...», ἐν *Ὁ Γλυκασμός τῶν Ἀγγέλων*, ἔκδ. Ἐκκλησιαστικοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Ἁγ. Νικολάου Κρήτης, Ἅγιος Νικόλαος 2000, σ. 69-73 καί Π. Κ. Καρανικόλα, Μητρ. Κορίνθου, *Θεομητορικά Προσωπύμια. Ὄνόματα, ἐπώνυμια, προσαγορεύματα, προσήσεις, ἀλληγορίες, παρεπωνυμίες, ἐξονομασίες καί ἐπονομασίες διά τήν Θεοτόκον Μαρίαν*, Ἀθήνα 2007.

τυπικῶν προχαραγμάτων ἡμαυρώθη μορφώματα, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῆ ἀληθείᾳ»¹¹⁴⁴. Ἔτσι οἱ εἰκόνες, τὰ γεγονότα, τὰ ὀνόματα, τὰ φαινόμενα καί τὰ θεῖα σημεῖα, τὰ ὁποῖα προαναγγέλλουν ὡς προτυπώσεις τό μυστήριον τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας στήν Παλαιά Διαθήκη, ἀποτελοῦν τύπους καί εἰκόνες πού ἐπισημαίνουν καί τή διακονία σ' αὐτό τῆς Παρθένου Μαρίας, σέ ἕκταση καί βαθμό τόσο, ὥστε «διά πάσης ὁμοῦ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς περιερχόμενος ἴδιοι τις ἄν αὐτῆς κατεσπαρμένης ποικίλως τὰς ἐπισημασίας»¹¹⁴⁵. Καί τοῦτο, διότι, ἄν προσπαθῆσει κάποιος μέ φιλοπονία νά ἀπογυμνώσει, μέ βάση τὰ ἤδη πραγματοποιηθέντα καινοδιαθηκικά γεγονότα, τό τυπικό κάλυμμα τῶν γραφικῶν χωρίων πού τήν προαναγγέλλουν στήν Παλαιά Διαθήκη καί εἰσχωρήσει ἐν ἀγίῳ Πνεύματι¹¹⁴⁶ στό ἐννοιολογικό τους βάθος, θά τοῦ ἀποκαλυφθεῖ σέ ὄλο της τό μέγεθος ἡ δόξα πού ἀπολαμβάνει ἡ Παρθένος ὡς Θεομήτωρ ἀπό τόν Υἱό καί Θεό της¹¹⁴⁷.

Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, τονίζει πλέον ἐμφαντικά, ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς μέσῳ τῆς τυπολογίας νά κατανοήσῃ τίς παλαιοδιαθηκικές προτυπώσεις ἐν σχέσει πρὸς τήν Παρθένο, ἀποτελεῖ τήν ἀσφαλέστερη μέθοδο εἰσόδου στό πνευματικό βάθος τῆς Γραφῆς γιά τήν ἀνακάλυψη τοῦ ἀληθοῦς νοήματός της, τό ὁποῖο ἔχει ὡς κύριο σκοπό, ἀλλά καί ὡς μοναδική ἀποστολή τήν, ἐντός τῆς ἱστορίας, ἀποκάλυψη τοῦ αἰωνίου μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης ἐπιφανείας τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Θεοτόκου¹¹⁴⁸. Ἐπειδή ἀκριβῶς συνιστᾷ βασικὴ ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ τοῦ τυπολογικῶς κα-

1144. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1077 C. Βλ. ἐπίσης A. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 40. Π. Εὐδοκίμοφ, *Ὁρθοδοξία*, σ. 259. Σ. Ἀγουρίδου, *Οἱ Πατέρες τῆ Ἐκκλησίας ὡς ἐρμηνευταὶ τῶν Ἁγίων Γραφῶν*, σ. 13 ἐξ καί Ἰ. Παναγόπουλου, *Ἡ Ἐρμηνεία τῆς Ἀγ. Γραφῆς στήν Ἐκκλησία τῶν Πατέρων, Α'*, σ. 378 ἐξ. Πά τό λόγο αὐτό καί ἡ γέννησή της, ὡς προάγγελος, ἀλλά καί ὡς ἐγγύηση τῆς θείας κενώσεως, «μεθόριος ἴσταται, τήν ἀλήθειαν τῶν τυπικῶν συμβόλων ἀντιπαραζευνῶσα, καί τὰ νέα τῶν παλαιῶν ἀντισφέρουσα» *Εἰς τό Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 809 A Βλ. καί Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας*, σ. 255. Πά τό λόγο αὐτό καί τονίζει ὁ W. Beinert (*Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung, HdM I* (1996)², σ. 283) ὅτι ἡ Παρθένος «ist in erster Linie Typus und Symbol, aber das vermag sie nur zu sein, weil sie historische Person ist».

1145. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 868 B. Εἶναι ἀπαραίτητο νά τονιστεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι ἡ τυπολογικὴ ἐρμηνεία, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὑπογραμμίζει τό μυστηριακὸ χαρακτῆρα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀλλά καί τῶν περὶ τὴ Θεοτόκο ἐπιτελεσθέντων ἐξ αὐτῆς θαυμαστῶν γεγονότων, βρίσκεται στὸν ἀντίποδα τῆς ὀρθολογιστικῶς καί ἀναλυτικῶς προσεγγίζουσας τὰ μυστηριακὰ αὐτὰ γεγονότα ρωμαιοκαθολικῆς Μαρριολογίας, ὅπως ὑπονοεῖ ὁ A. Kallis (*Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit, HdM I* (1996)², σ. 364), ὅταν σημειώνει ὅτι «die typologische Exegese ... der historisch- kritischen Theologie widerspricht».

1146. Πά τό ἔργο τοῦ ἀγίου Πνεύματος στήν ἀποκάλυψη τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων κατὰ τόν ἅγ. Ἀνδρέα βλ. *Εἰς τό Γενέσιον, Β'*, PG 97, 820 D-821 A. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 845 B. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1084 C. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1065 AB. *Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ'*, PG 97, 1141 BC καί *Εἰς τὸν μακάριον Πατάπιον, ΙΘ'*, PG 97, 1209 B.

1147. «εἰ κατὰ σαυτὸν τῷ φιλοπόνῳ τῶν λόγων παραγυμνώσειας, εὐρήσεις ἄν ἐκτυπώτερον ὄσην παρά Θεοῦ τὴν δόξαν ἐνεκολλώσατο» *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 868 BC. Βλ. ἐπίσης B. Svraikov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 114.

1148. Καί τοῦτο, διότι στό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου «οἱ θεοφόροι τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας μυσταγωγοὶ τό χρηματιστήριον ἔχοντες τῶν θείων ἀποκαλύψεων, ἐχρησιμοδοῦντο τὰ μέλλοντα» (*Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 868 A), μέ σκοπὸ νά προεικονιστεῖ, νά προτυπωθεῖ καί νά προφητευθεῖ «ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου» Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 13. Πά τό λόγο αὐτό δὲν ἔχει βάση ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 26), «Las

τανοούντος τήν άγ. Γραφή Ίεροσολυμίτου ιεράρχου τό πρόσωπο τοῦ «χτές καί σήμερον καί εἰς τούς αἰῶνας» παραμένοντος τοῦ αὐτοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ¹¹⁴⁹, μέσω τῆς τυπολογίας ἐξαίρεται τόσο ὁ ἱστορικός χαρακτήρας τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεώς του, ὡς τοῦ κορυφαίου γεγονότος τῆς περί τόν ἄνθρωπο σωτήριας θείας Οἰκονομίας, ὅσο καί ἡ ἐσχατολογική του προοπτική, ὡς σωτηριώδους γεγονότος, ἐνῶ, μέ τόν τονισμό μέσω τῶν προτυπώσεων τῆς ἐσώτατης ἀνταποκρίσεως τῶν γεγονότων τῶν δύο Διαθηκῶν, καταδεικνύεται παράλληλα καί ἡ ἐνότητα τῆς Ἁγ. Γραφῆς¹¹⁵⁰, ὡς τῆς ἱστορίας τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ θείου θελήματος γιά τήν ἐν Χριστῶ ἀνακαίνιση τῆς δημιουργίας κατά τούς ἐσχάτους καιρούς¹¹⁵¹. Τοῦτο συμβαίνει, διότι οἱ μεσσιανικοί περί τῆς Παρθένου τύποι τῆς Παλαιᾶς ἀποκαλύπτονται καί ἐκπληρώνονται στήν Καινή Διαθήκη κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε ἐκείνη ὡς Μητέρα τοῦ σαρκωθέντος Λόγου νά ἀποβαίνει «τῆς παλαιᾶς καί νέας τῶν διαθηκῶν ἐπισφράγισμα»¹¹⁵².

figuras expuestas son meros símbolos de la santidad excelsa de la Virgen María, pues, no solamente prefiguran la divina maternidad, sino que connotan una santidad personal excepcional, de alma y cuerpo, que rebasa la simple virginidad y la santidad actual, como lo confirma plenamente la teología mariana del doctor de Creta». Ἀντιθέτως πρὸς τήν ἀποψη αὐτή βλ. J. Daniélou, *Sacramentum Futuri*, σ. 5 καί P. Grelot, «Τύπος», μτφ. Γ. Μουστάκη, *ΛΒΘ*, στ. 950-951. Περισσότερα γιά τή λειτουργία τῆς τυπολογίας στό ἔργο τοῦ άγ. Ἀνδρέα βλ Μ.Β. Cunningham, «Andrew of Crete. A Highstyle Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 275 ἐξ. καί Τῆς Αὐτῆς, «The Meeting of the Old and the New: The Typology of Mary the Theotokos in Byzantine Homilies and Hymns», ἐν *Church-Mary*, σ. 56 ἐξ. Ἡ Χριστολογική θεώρηση τῶν προτυπώσεων τῆς Θεοτόκου, μάλιστα, ἐπέδρασε, ὥστε αὐτές νά γνωρίσουν εὐρύτατη διάδοση καί στήν ἐκκλησιαστική τέχνη. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ν. Μουρίκη, «Αἱ βιβλικαί προεικονίσεις τῆς Παναγίας εἰς τόν τροῦλλον τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρά», *Ἀρχαιολογικόν Δελτίον* 25 (1970), σ. 217-251 καί Κ.Δ. Καλοκύρη, *Ἡ Θεοτόκος εἰς τήν Εἰκονογραφίαν*, σ. 174 ἐξ.

1149. Πρβλ. Ἐβρ. 13, 8. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ Σ. Ε. Καλαντζάκης («Τό βιβλικό ὄνομα στήν πατερική ἐρμηνευτική παράδοση», σ. 452), ἀναφερόμενος στή σημασία τοῦ βιβλικοῦ ὀνόματος, παρατηρεῖ, ὅτι «ἡ ἐρμηνευτική θεώρηση τοῦ βιβλικοῦ ὀνόματος ἀπό τούς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας γίνεται μέ βάση τό ἰδιάζον στοιχεῖο τῆς ἀναφορᾶς στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὡς συνδετικοῦ κρίκου Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης». Βλ. ἐπίσης ἐκτενέστερα ἐπ' αὐτοῦ Σ. Ε. Καλαντζάκη, *Ἐτυμολογία καί θεολογική ἐρμηνεία βιβλικῶν ὀνομάτων βάσει Ἱερῶν Ὀνομαστικῶν*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 44], Θεσσαλονίκη 1983.

1150. Καί τοῦτο, διότι «Εἷς ἐστιν ὁ Θεός ὑπό τε Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης κηρυττόμενος», ὅπως τονίζει στόν ἀνέκδοτο «περί Γραφῆς» λόγο του. Βλ. γι' αὐτό Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ἡ Βυζαντινή Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 201.

1151. Ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὀρθῶς ὁ Μ. Π. Μπέγζος (*Δοκίμια Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας*, σ. 97-98), μέ τό χαρακτηρισμό τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς ἐσχατολογικῆς «ἡ θεολογία ὑπογραμμίζει τήν ἱστορικότητα τῆς πίστεως, δίνει ἔμφαση στό χρόνο σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τόν κόσμον, ὑπενθυμίζει ὅτι ἐστία τῆς εἶναι ἡ ἱστορία ἀντί τῆς φύσης καί ὑποστηρίζει τό γραμμικό-ἐξελικτικό χρόνο σέ διάκριση ἀπό τόν κυκλικό-ἐπαναλαμβανόμενο χρόνο τῆς θρησκευτικότητος».

1152. *Εἰς τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Καί τοῦτο διότι ὁ κατά σάρκα Υἱός τῆς Ἰησοῦς Χριστός εἶναι «ἀρχηγός Παλαιᾶς τε καί Καινῆς» Διαθήκης (*Δοξαστικόν ἀποστίχων ἐσπερινοῦ Ὑπαπαντῆς, Μηναιῶν τοῦ Φεβρουαρίου*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 15), ὥστε ἤδη ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας νά δίδεται «ἰδιαίτερη ἔμφαση στή θεολογική συνέχεια τῶν δύο Διαθηκῶν, ἀναζητώντας στούς τύπους τῆς Π. Διαθήκης τούς δείκτες τῆς πραγματικότητος πού ἔλαβε χώρα στήν Καινή» Σ. Ε. Καλαντζάκη, «Τό βιβλικό ὄνομα στήν πατερική ἐρμηνευτική παράδοση», σ. 453 καί Σ. Ἀγουρίδη, *Ἐρμηνευτική τῶν Ἱερῶν Κειμένων*, σ. 122. Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Εἰσαγωγή*, Α', σ. 226. Ἀντίθετα ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 25) προσπαθεῖ νά θεμελιώσει ἐσφαλμένως, μεταξὺ ἄλλων, καί στό ἀνωτέρω χωρίο τή διδασκαλία περί ἀσπίλου συλλήψεως.

Ἔτσι, ἡ ἀσκούμενη ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα τυπολογικὴ ἐρμηνεία, καταδεικνύοντας μὲ σαφήνεια τὸν ἱστορικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τῆς θείας Οἰκονομίας, διαβλέπει ἐπίσης, ἐντὸς τῶν προτυπουμένων γεγονότων, τὸ ἔργο τῆς θείας Πρόνοιας γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐκ τῆς Παρθένου φανερώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου, μὲ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου ἐκπληρώνονται ὁ νόμος καὶ οἱ προφήτες καὶ μέσῳ αὐτοῦ δοξάζεται ὡς μέλλουσα Θεοτόκος καὶ ἡ προαναγγελλόμενη διάκονός τοῦ Παρθένου Μαρία, ὥστε «ἐπὶ ταύτῃ τῇ θεοτυπῶτῳ σκηνῇ, ὁ νόμος ἅπας, καὶ οἱ προφῆται, πραγματιωδῶς ἐκπεπλήρωται»¹¹⁵³. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ παρουσιάζονται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη πρόσωπα, ὅπως ὁ Προφητάναξ Δαυὶδ «ὁ μέγας ἐν προφήταις καὶ βασιλεῦσι, βασιλείῳ τῷ βλέμματι ἐξεικονίζων»¹¹⁵⁴ καὶ «τῇ Παρθένῳ προθεωρῶν»¹¹⁵⁵, ἀλλὰ καὶ ὉἩσαΐας, ὉἸεζεκιήλ, Ὁ Σολομών, Ὁ Ἀββακούμ, Ὁ Ἰωὴλ καὶ Ὁ Ζαχαρίας, τὰ ὅποια διακηρύσσουν οὐσιαστικὰ τὴ μέλλουσα, ἐντὸς τοῦ μυστηρίου τῆς Οἰκονομίας, ἐνεργὸ παρουσία, λειτουργία καὶ συμμετοχὴ τῆς προτυπούμενης καὶ προαναγγελλόμενης, διὰ τῶν μεσσιανικῶν ἐπαγγελιῶν, κατὰ σάρκα Μητέρας τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου.

Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ἡ τυπολογία ὡς ἐρμηνευτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα, καθὼς ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας ὡς διακόνου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως προσανατολίζει σταθερὰ τὴν πορεία τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας πρὸς τὸ ἐσχατολογικὸ μέλλον, ἐφ' ὅσον οἱ θεομητορικὲς προτυπώσεις, ὡς προεικονίσεις τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου, δὲν εἶναι ἀντίτυπα ἐνός προτύπου πού βρίσκεται στό παρελθόν, ἀλλὰ, ὅπως παρατηρεῖται ὀρθῶς, προτυπώσεις ἐνός ἀναμενόμενου σωτηριολογικοῦ γεγονότος καὶ προτύπου πού βρίσκεται στό μέλλον καὶ ὁδηγεῖ στά ἔσχατα μὲ τὴν τελείωσιν τοῦ ἔργου τῆς θείας Οἰκονομίας¹¹⁵⁶. Ἔτσι ἡ Παρθένος Μαρία, ὡς διάκονος τῆς θεί-

1153. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1077 C. Ἡ Θεοτόκος ἀποκαλεῖται, ἐπίσης, ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα «τὸ πάσης προφητείας ἐκφανέστατον πλήρωμα» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 865 A), καθότι «χορὸς προφητικὸς προεκλήρυξε πάλαι τὴν ἄμωμον, ἀγνήν, καὶ θεόπαιδα κόρην» (*Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Κάθισμα*, PG 97, 1308 C), τὴν ὅποια «ἄνωθεν οἱ προφῆται προεκλήρυξαν γενέσθαι μητέρα Θεοῦ» (*Κανὼν ἀναστάσιμος*, 338, ὡδὴ θ', 66-80, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 236). Ὅπως τονίζει Ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος (*Ἦμνοι εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν*, I, 7, ἔκδ. T.J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), σ. 540), «In Maria explicationem nanciscuntur omnia arcana in libris prophetarum abscondita. Ortus est ex ea sol justitiae, qui suo ortu illuminavit omnem terram». Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτυπώνεται ἐναργῶς καὶ στὴ χριστιανικὴ τέχνη μὲ τὴν εἰκόνα «Ἄνωθεν οἱ προφῆται», ὅπου ἡ Βρεφοκρατοῦσα Θεοτόκος εἰκονίζεται ἀνάμεσα στοὺς προφῆτες. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, *Ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν Εἰκονογραφίαν*, σ. 191 ἔξ. καὶ Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ χρῆσις καὶ ἐρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Χριστῷ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 112.

1154. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 861 B. Πρβλ. καὶ F. Buck, «Das Marienbild in der Väterlehre auf Grund von typologischer Schriftauslegung», ἐν *Maria in Sacra Scriptura*, vol. VI (1967), σ. 196.

1155. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 864 A. Ἐπίσης βλ. P. Grelot, «Τύπος», μτφ. Γ. Μουστάκη, *ΛΒΘ*, σ. 951-952 καὶ Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 13 ἔξ.

1156. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ λειτουργικὸς τοὺς ρόλους στὴν ἱερά προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητος συνίσταται στό γεγονός, ὅτι ἀποτελοῦν τοὺς τύπους ἐκείνους οἱ ὅποιοι προπαρασκευάζουν τὸ ἔργο τῆς πραγματώσεως τοῦ ἔργου τῆς σωτηριώδους ἐν Χριστῷ θείας Οἰκονομίας στὴν Καινὴ Διαθήκη. Περισσότερα βλ. ἐν Σ. Ε. Καλαντζάκη, «Τὸ βιβλικὸ ὄνομα στὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση», σ. 460 καὶ Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ χρῆσις καὶ ἐρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Χριστῷ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 109 ἔξ.

ας ένανθρωπήσεως, έπισημαίνεται κατά τέτοιο τρόπο στην «παλαιάν ιστορίαν» τής Οικονομίας, ώστε ό αρχιεπίσκοπος Κρήτης νά άνευρίσκει «αυτήν πολυσήμοις όνόμασι καλλυνομένην, καί πολλαχοῦ τής Γραφής έμφαντικῶς δηλουμένην»¹¹⁵⁷. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ή μέλλουσα Θεοτόκος εἶναι εκείνη ή όποία εκ μέρους τής άνθρωπότητας θά διακονήσει τήν εκ Πνεύματος Αγίου εντός τής μήτρας της σάρκωση του Λόγου, γεγονός του όποιου ή πραγματοποίηση θά συνδέσει άρρηκτα τό παρελθόν, τό παρόν καί τό μέλλον σε μία ένότητα, καθώς θά αναδειχθεί, ως κατά σάρκα Μητέρα του καί Θεομήτωρ, «ή νόμου μεσίτις καί χάριτος»¹¹⁵⁸, ώστε νά εκπληρωθεί με τόν τρόπο αυτό πλήρως καί «τό μέγα τών προφητῶν όραμα, ό πολυμερῶς καί πολυτρόπως φαντασθέντες οί άγιοι, τας μυστικές θεοπλαστίας συμβολικῶς έδιδάσκοντο, καί τό μέγα τής οικονομίας έτυπούτο μυστήριον»¹¹⁵⁹.

4. Εὔα-Μαρία. Ἡ πρώτη Εὔα ως εἰκόνα καί τύπος τής δευτέρας ἢ νέας Εὔας Παρθένου Μαρίας.

Άπό τίς θεομητορικές προτυπώσεις τής Παλαιᾶς Διαθήκης, εκείνη πού αναπτύσσεται εκτενέστερα από τόν άγ. Άνδρέα εἶναι ή άντιθετική τυπολογία «Εὔα-Μαρία», με τήν όποία έπιχειρεῖ νά τονήσει περισσότερο τή συμβολή τής Παρθένου στην κορύφωση του μυστηρίου τής θείας Οικονομίας με τήν, εν άντιθέσει προς τήν άνυπακοή τής προμήτορός της, υπάκουη διακονία της ως νέας Εὔας στην έπιτέλεση τής σαρκώσεως του κατά σάρκα Υίου της νέου Άδάμ, Ἰησοῦ Χριστοῦ¹¹⁶⁰. Καί τοῦτο, διότι ἦταν απαραί-

¹¹⁵⁷. *Εἰς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

¹¹⁵⁸. *Εἰς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A.

¹¹⁵⁹. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 B. Βλ. καί Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τής Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τής Μαρίας*, 1, PG 10, 1149 B (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 352). Ἐπίσης βλ. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 412-413 καί Ν. Τσιρώνη, «Ἡ Θεοτόκος στην περίοδο τής Εικονομαχίας», εν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 27.

¹¹⁶⁰. Καί τοῦτο, διότι κατέστη εκείνη «ἐξ ἧς ό δεύτερος καί του παλαιου αρχαιότερος Άδάμ προελήλυθε» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B). Ἐπειδή ακριβῶς ή Παρθένος Μαρία κατέστη ή δευτέρα ἢ νέα Εὔα καί ό Υίός της ό δεύτερος ἢ νέος Άδάμ (Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Άειπάρθενος Μητέρα του Θεοῦ*, σ. 202 ἐξ.) ό παραλληλισμός Εὔας-Μαρίας συνιστά τήν πρώτη ουσιαστική αναφορά στην εκκλησιαστική γραμματεία για τή θεομητορική της διακονία, καθώς «Dieser Parallelismus ist offenbar von dem anderen zwischen Christus und Adam inspiriert» G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 35. Βλ. καί τίς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις του Β. Φειδά, «Τό ανεπίτρεπτον τής ιερωσύνης τών γυναικῶν κατά τούς ιερούς κανόνες», εν *Χειροτονία*, σ. 258-262 καί Β.Β. Μαυροσκᾶ, «Οί πρωτόπλαστοι ως προτύπωση του Χριστοῦ καί τής Θεοτόκου», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 11 (2006), σ. 172 ἐξ. Τό γεγονός αυτό όμως δέν μάς επιτρέπει νά τό συνδέσουμε με τή μετάστασή της, προκειμένου νά τήν παραλληλίσουμε με τήν άνάλυση καί άνάσταση του Υίου της, όπως πράττει ό R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 29. Εἶναι απαραίτητο επίσης νά τονιστεῖ, όπως θά φανεῖ καί στη συνέχεια, ότι ό ιερός Πατήρ, ακολουθώντας προφανῶς τόν Εἰρηναῖο Λουγδούνου (*Επίδειξις του άποστολικου κηρύγματος*, 33, εκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 82-83, εκδ. Ἴ. Δ. Καραβιδοπούλου, σ. 48), δέν άνάγει τή διδασκαλία του περί Παρθένου Μαρίας ως νέας Εὔας προς τό Σωτήρα Υίο της με σκοπό νά τήν

τητο ή γυναικεία φύση, ή όποια απέβη, με την παρακοή της παλαιᾶς Εὔας, αἰτία τῆς ἁμαρτίας¹¹⁶¹, με την ὑπακοή καί τή συγκατάθεση τῆς νέας Εὔας, Παρθένου Μαρίας, νά ἀποτελέσει τήν ἀπαρχή τῆς σωτηρίας¹¹⁶², ὥστε ἀπό τήν κατάσταση τῆς λύπης καί «τῆς πρώτης ἐκείνης ἀρᾶς» νά ἐπανέλθει τό ἀνθρώπινο γένος στήν κατάσταση τῆς χαρᾶς καί τῆς εὐλογίας. Συνεπῶς, ἡ νέα Εὔα, Παρθένος Μαρία, ὡς τό ὄργανο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, καθίσταται ἐν Χριστῶ ἡ ὑπηρετίς καί ἡ αἰτία τῆς σωτηρίας τῆς πεσοῦσης πρώτης Εὔας¹¹⁶³, θέση μέ τήν όποία ὁ ἱερός Πατήρ ὑπογραμμίζει σαφῶς, ὅτι ἡ Παρθενομήτωρ οὔτε διορθώνει τήν παρακοή τῆς Εὔας, οὔτε καί σώζει ἡ ἴδια τήν προμή-

προβάλει ὡς *Corredemprix* ἢ *Socia* στό ἀπολυτρωτικό του ἔργο, ἀλλά τή συνδέει ἀντιθετικῶς μέ τήν προμήτορά της Εὔα, τονίζοντας ἀκριβῶς «τήν ἀντίθεσιν μεταξύ τῆς ἀρνητικῆς στάσεως τῆς Εὔας καί τῆς θετικῆς τῆς Παρθένου Μαρίας ἔναντι τῆς εἰς τόν Θεόν ὀφειλομένης ὑπακοῆς» Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 30 καί 102 ἔξ. Βλ. ἐπίσης J. Daniélou, *Sacramentum Futuri*, σ. 3 ἔξ. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 20. K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 154. F. Buck, «Das Marienbild in der Väaterlehre auf Grund von typologischer Schriftauslegung», ἐν *Maria in Sacra Scriptura*, vol. VI (1967), σ. 190 ἔξ. A. Müller – D. Sattler, «Marias Stellung und Mitwirkung im Christusgeheimnis», *Mysterium Salutis* 3/2 (1969), σ. 397 ἔξ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, «Ἡ νέα Εὔα», σ. 766-767 καί S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM, I* (1996)², σ. 111. Γιά τήν τυπολογία «Εὔα-Μαρία» ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς ἀπόψεως βλ. τή σειρά «*La Nouvelle Eve*», ἐν *EM* 12 (1954)· 13 (1955)· 14 (1956)· 15 (1957), καθῶς ἐπίσης καί X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 873 ἔξ. I. Ortiz de Urbina, *Die Marienkunde in der Patristik des Ostens*, σ. 85 ἔξ. L. Ciganelli, *Maria nuova Eva nella patristica greca (sec. II-V)*, Assisi 1966. E. Guldán, *Eva und Maria. Eine Antithese als Bildmotiv*, Graz/Köln 1966. A. Schöffner, *Maria. Die neue Eva*, München 1981. E. Schirmer, *Eva-Maria. Rollenbilder von Männern für Frauen*, Offenbach 1988. G. Söll, «Eva-Maria Parallele», *ML* 2 (1989), σ. 420 ἔξ.

1161. Πρβλ. Γεν. 2, 21-23 καί 3, 20

1162. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 D. Πρβλ. καί Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Διάλογος πρός Τρύφωνα*, 100, 5, ἔκδ. E. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *BEΠΕΣ* 3 (1955), σ. 302. PG 6, 712 A). Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 501 A. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 681 C. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 11, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 329. Ἐπίσης T. Camelot, «Marie. La nouvelle Ève dans la patristique grecque du Concile de Nicée à St. Jean Damascène», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. I, *EM* 12 (1954), σ. 166. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 400. A. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 40 καί K.-E. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 634. G. Söll, *Mariologie*, σ. 49 ἔξ. H. Grass, *Traktat über Mariologie*, σ. 28-29. Σ. Σακελλίωνα, «Ἐλπιδοφόρα Γέννηση», ἐν *Ἐπτὰ Ἡμέρες-Καθημερινή*, Σεπτέμβριος, 2/39/ 2-9-2001, σ. 22. Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 82-83. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, «Ἡ Νέα Εὔα», *ΕΕΘΣΠΙΑ* 34 (1999), σ. 491. A. Kallis, *Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit, HdM I* (1996)², σ. 370. Β. Β. Μαυροσκᾶ, «Οἱ πρωτόπλαστοι ὡς προτύπωση τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Θεοτόκου», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 11 (2006), σ. 196.

1163. Ἡ Θεοτόκος ὑπῆρξε «ἡ μόνη τήν εὐλογίαν ἐγκολπωσαμένη τόν Κύριον, ἴνα τήν πρώτην κατάραν ἡ προμήτωρ ἐκδύσῃται» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C καί *Κανῶν τῶν Μυροφόρων*, ᾠδή α', 10, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 50. Βλ. ἐπίσης Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 340-341. Καί αὐτό συμβαίνει, διότι ὡς νέα Εὔα καί μέλλουσα μητέρα τῶν ζώντων ἀποτελεῖ τήν προσφορά τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στό δημιουργό γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Βλ. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Γυναῖκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 284. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 618. J. Meyendorff, *Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 198. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 61 ἔξ. X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 176 καί F.-M. Braun, «Ève et Marie dans les deux Testaments», *EM* 12 (1954), σ. 20 ἔξ.

τορά της, ἀλλ' ἡ προμήτωρ σώζεται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνανθρώπησε χάρι στήν ὑπακοή καί τήν ταπείνωση τῆς θυγατέρας της καί κατά σάρκα Μητέρας του νέας Εὔας, Θεοτόκου Μαρίας, μέ ἀποτέλεσμα ἡ γυναικεία φύση στό πρόσωπό της «ὡσπερ ἐνήρ- ξατο τῆς ἀμαρτίας, ἀπαρξαμένη τῆς σωτηρίας»¹¹⁶⁴.

Ἔτσι ἡ Παρθένος ἀναδεικνύεται «ὡς ἀπόγονος μέν τῆς Εὔας, γέννημα δέ τῆς Ἄννης»¹¹⁶⁵ νέα Εὔα, θεραπεύουσα μέ τήν ὑπακοή καί τήν εὐπείθειά της τήν ἀνυπακοή καί τήν ἀπειθία τῆς προμήτορος Εὔας καί τοῦ προπάτορα Ἀδάμ, καθότι διά τῆς ἐξ αὐτῆς σαρκώσεως του ὁ νέος Ἀδάμ, Υἱός της «ἐρρύσατο τῆς τοῦ Ἀδάμ κατάρας τό ἀνθρώ- πινον καί τήν εὐλογίαν καί χαρμονήν ἐδωρήσατο»¹¹⁶⁶. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ ἐν ὑπα- κοῇ συμμετοχή της, ὡς ἐκπροσώπου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυ- στηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως συνέβαλε ἀποφασιστικά, ὥστε, ὅπως παρατηρεῖ, «τό ὀλισθηρόν τῆς προμήτορος Εὔας ἔλυσας Θεοτόκε, διά τοῦ ἐκ σοῦ τεχθέντος παμ- βασιλέως τῆς δόξης»¹¹⁶⁷. Ἐκτός ἀπό τήν ὑπακοή της, ὁμως, ὁ Κύριος, σέ ἀντίθεση μέ τόν ἐγωισμό τῆς Εὔας, «ἐπέβλεψε ἐπί τήν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ τήν πρώτην εὐθύς τῆς Εὔας ἐξᾶραι προθέμενος», προκειμένου νά πραγματώσει τήν διά σαρκός ἐπι- φάνειά του καί νά ἐπισκεφθεῖ «τούς ἐν σκότει καί σκιᾷ θανάτου καθημένους»¹¹⁶⁸ υἱούς καί θυγατέρες του. Ἔτσι, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀνυπακοή καί τόν ἐγωισμό τῆς γυναίκας τῆς «πάλαι» Εὔας, μέ τήν ὑπακοή καί τήν ταπείνωση τῆς δευτέρας καί νέας, Παρθέ- νου Μαρίας, συγκαταβαίνει κι ἐπισκέπτεται τή δημιουργία του ὁ Ὑψιστος, καθώς «βρε- φουργεῖται Θεός ἐκ Παρθένου, και (...) κατάραν εὐλογεῖ τῆς Προμήτορος, ἐξ ἀχρά-

1164. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 D. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Αἰμ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Ἡ Ἄειπάρθετος Θεοτόκος εἰς τήν πί- στιν καί τήν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 22 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 307.

1165. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 Α.

1166. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, 27, ῥδή α', 4-6, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 87. Πρβλ. Εἰρηναίου Λου- γδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 33, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 83-84 (ἔκδ. I. Δ. Καραβι- δοπούλου, σ. 48) καί Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 444. Γιά τή σχετική διδασκαλία τοῦ Εἰρηναίου βλ. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 61-64. J. Beumer, *Maria Mutter der Christenheit*, σ. 195 ἔξ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 42-43. H. Petri, «Maria-Marienverehrung», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 274. S. De Fiores, *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, *HdMI* (1996)², σ. 112-113. Ἡ σαφής αὐτή θέση τοῦ ἱεροῦ Πατρός, συνεπῶς, ὅπως τονίστηκε παραπάνω, δέν ἐπιτρέπει νά δεχθοῦμε τήν ὑπαρξη στό ἔργο του στοιχείων, τά ὁποῖα θά δικαιολογοῦσαν τή ρωμαιοκαθολική ἀντίληψη πού συνδέει τή Μαρία ὡς νέα Εὔα μέ τό λυτρωτικό ἔργο τοῦ Υἱοῦ της, ὡς *Socia* ἢ *Sponsa Christi*. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 24-27, ὅπου ἀναλύονται καί ἀναιροῦνται οἱ διαφορούμενες θέσεις τῶν M.-J. Nicolas, «Introduction théologique à des études sur la Nouvelle Eve», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. I, *EM* 12 (1954), σ. 6 ἔξ. καί G. Philips, «Marie, Nouvelle Eve dans la théologie contemporaine», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. III, *EM* 14 (1956), σ. 116 ἔξ., οἱ ὁποῖοι, ἀδυνατώντας νά θεμελιώσουν μία τέτοια θέση στήν πατερική παράδοση, κα- ταλήγουν, προκειμένου νά ἐπιτύχουν τό στόχο τους, στήν διά παραβλέψεως ὑπέρβασή της (Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιά- δου, ὅπ. παρ., σ. 26), γεγονός πού σημαίνει οὐσιαστικά καί τήν κατάργησή της.

1167. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 57, ῥδή θ', 66-69, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 43. Ἀκόμη βλ. Ἐφραίμ Σύρου, *Ἦμνοι εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν*, I, 14, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), στ. 524 καί Πρόκλου Κωνσταντι- νουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαρίας*, ΣΤ', PG 65, 752 AB.

1168. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A. Ἔτσι, «ὡσπερ διά γυναικός ἐνηργήθη ὁ θάνατος, οὕτω διά γυναι- κός οικονομηθῆναι ἔδει τήν σωτηρίαν» (Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτό- κου Μαρίας*, 2, PG 89, 1384 C).

ντου Μητρός προελθών»¹¹⁶⁹, επαναφέροντας μέ τον τρόπο αυτό στην προτέρα ευγένεια τό άπολεσθέν, λόγω τής παρακοής τής προμήτορος, άρχέτυπο κάλλος τής ανθρωπίνης φύσεως.

Γιά τό λόγο αυτό ό ιερός Πατήρ θεωρεϊ τή γέννηση τής Θεοτόκου ως νέας Εΰας από τήν πρώην στείρα Άννα ως έπίσκεψη τοϋ Θεοϋ στην προμήτορα Εΰα¹¹⁷⁰, αλλά και ως αίτία σωτηρίας τοϋ Άδάμ¹¹⁷¹, διότι ό τόκος τής Άννας έγινε ή αίτία μέσω τής όποίας «ήλευθήρωσε Χριστός ό Θεός ήμών τήν Εΰαν, ως οΐδεν αυτός»¹¹⁷² και ανακαίνισε τόν Άδάμ, έφ' όσον ή Παρθένος έγινε «ή τοϋ νέου Άδάμ μήτηρ»¹¹⁷³. Έξ αίτίας αυτοϋ, μάλιστα, τή συγχαίρουν ό παλαιός Άδάμ μαζί μέ τόν υϊό του και πατέρα της Ίωακείμ, «ό μέν ως γεννήτωρ σου, τής άληθώς τεκούσης τόν Θεόν, εκείνος δέ ως προπάτωρ σου κηρύττων τά μεγαλεία, άγνή»¹¹⁷⁴. Έπειδή άκριβώς ή γέννηση τής Παρθένου άποτελεϊ τήν έγγύηση τής ένανθρωπήσεως τοϋ Υϊοϋ και Λόγου τοϋ Θεοϋ, κατά τήν όποία «Εΰα λέλυται τής καταδίκης, λέλυται και ό Άδάμ, τής αρχαίας άρᾶς»¹¹⁷⁵, «ό Άδάμ πανηγυρίζει λέγων σύν τῇ Εΰα κράζοντες· 'έν σοί κατηλλάγημεν θυγάτηρ, μόνω τῷ Θεῷ'»¹¹⁷⁶. Έτσι, ό ευαγγελισμός τής θείας ένανθρωπήσεως πρός τήν Παρθένο από τόν άρχάγγελο άποτελεϊ

1169. *Κανών εις τόν άγ. Άνδρέαν, ψδή α' , 6, Μηνάιον τοϋ Νοεμβρίου*, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, σ. 214. Βλ. και Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εις τόν Ευαγγελισμόν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τής Μαρίας*, 1, PG 10, 1152 A (*ΒΕΠΕΣ* 15 (1958), σ. 351). Έπιφανίου Κύπρου, *Κατά Αίρέσεων*, 78, 18, έκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 469 (PG 42, 729 A): «Και έπειδή εκεί μέν έτι οϋσα παρθένος ή Εΰα έν παρεκβάσει παρακοής γέγονε, πάλιν διά τής Παρθένου γέγονεν ή ύπακοή τής χάριτος ευαγγελισθείσης τής άπ' οϋρανοϋ καθόδου ένσάρκου παρουσίας και ζωής αιώνιου». Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Έγκώμιον εις τήν άγιαν Παρθένον και Θεοτόκον Μαρίαν*, Ε', PG 65, 720 B. Βλ. επίσης T. Camelot, «Marie. La nouvelle Ève dans la patristique grecque du Concile de Nicée au St. Jean Damascène», έν *La Nouvelle Eve*, vol. I, EM 12 (1954), σ. 157-172 και A. Ziegenaus, «Die Mariengestalt: Kurtzformel des Glaubens», *FKTh* 19 (2003), σ. 4.

1170. «Νϋν ευφράνθητι στείρα, ή πριν οϋκ ωδίνουσα, ότι έπεσκέψατο Χριστός ό Θεός ήμών τήν Εΰαν, ως οΐδεν αυτός» *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου, ψδή γ' , 2, 66-71*, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 148. Έπίσης βλ. και K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 242.

1171. «ό Άδάμ γάρ σέσωσται τεχθείσης σου, άχραντε» *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου, ψδή γ' , 3, 74-75*, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 149. Πρβλ. A. Kallis, *Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM I* (1996)2, σ. 370-371.

1172. *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου, ψδή γ' , 4, 81-83*, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 149. Και τοϋτο, διότι μέ τήν άνάστασή του «έσκυλεύθη ό έχθρός, Άδάμ έρρύσθη και ή Εΰα σύν αυτόν» (*Κανών των Μυροφόρων, ψδή γ' , 7, έπιμ.* Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοϋ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 51), καθότι ή «Μαρία έγεννήθη και Εΰα οϋκέτι αισχύνεται» Ίωάννου πρεσβ. Εϋβοίας, *Λόγος εις τήν Σύλληψιν τής άγίας Θεοτόκου*, 15, PG 96, 1484 B.

1173. *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου, ψδή δ' , 4, 104-105*, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 150. Έπίσης C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 251-252 και L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 14 έξ.

1174. *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου, ψδή δ' , 2, 90-96*, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 149-150.

1175. *Κανών εις τό Γενέθλιον, ψδή ε' , 4, έπιμ.* Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοϋ, *Μηνάιον τοϋ Σεπτεμβρίου*, σ. 58. Έπίσης Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εις τό Γενέσιον τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 556 C και N. Ματσούκα, «Η Εΰα τής θεολογίας και ή γυναίκα τής ιστορίας», *Σύναξη* 36 (1990), σ. 8.

1176. *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου, ψδή α' , 1, 3-6*, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 146. Έτσι ή Παρθένος άποτελεϊ εκείνη διά τής όποίας «ή τής αισχύνης τήν Εΰαν, και τής άπειλής τόν Άδάμ άπαλλάξασα» Ήσυχίου Ίεροσολυμίτου, *Εις τήν άγιαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1465 A.

τήν αἰτία τῆς χαρᾶς, ἡ ὁποία διαλύει τὴν «πρώην ἀράν» πού ἔφερε τὴ λύπη στὴν ἀνθρωπότητα¹¹⁷⁷, ἐφ' ὅσον ἡ Μαρία, ὡς διάκονος τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, εἶναι ἡ μόνη πού προσφωνεῖται ἀπὸ τὸ Γαβριὴλ μὲ τὸ «χαῖρε». Αὐτό συνέβη, διότι ἡ Παρθένος ἀποτελεῖ ἐκείνην, ἡ ὁποία μὲ τὴν ὑπακοή της «ἡμῖν τὴν χαρὰν εἰσοικίσασα», καθὼς μὲ τὴ θεομητορική της διακονία «τὴν λύπην ἐξήλασε τῆς προμήτορος»¹¹⁷⁸, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἐμφαντικά τὸ γεγονός, ὅτι «τὴν χαρὰν, ἣν ἡ προμήτωρ ἀπώλεσεν, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀδάμ ἢ ἐκ Δαυΐδ ἀνατείλασα, δι' ἑαυτῆς ἀνασώσεται»¹¹⁷⁹. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, μάλιστα, «ἡ δι' ἀγγέλου χαρὰ δοθεῖσα τῇ Θεοτόκῳ σήμερον τὴν ἄνοιαν τῆς Εὐας μηνύει μετενεχθεῖσαν πάλιν πρὸς τὴν πρώτην χαρὰν, τὴν πρό τῆς ἐκπτώσεως»¹¹⁸⁰. Ὁ Γαβριὴλ, συνεπῶς, μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου στὴν Παρθένο ἔρχεται καὶ ἀναγγέλλει οὐσιαστικά δι' αὐτῆς «τὸ τῆς χαρᾶς εὐαγγέλιον, ὃ προαπώλεσεν Εὐα», καθότι, μέσῳ τῆς θείας κενώσεως τοῦ ὁ Λόγος, θά ἐπαναφέρει τὸν ἀνθρωπο στὴν κοινωνία μὲ τὸ Θεό καὶ θά τὸν καταστήσει μὲ τὴν ὑποστατικὴ ἔνωση τῶν φύσεων «κοινωνόν (...) θείας φύσεως»¹¹⁸¹, ἔτσι ὥστε ἡ Παρθένος μὲ τὴν ὑπακοή καὶ τὴ συγκατάθεσή της στὴν κλήση τοῦ Θεοῦ νὰ ἀποβεῖ οὐσιαστικά τὸ ὄργανο τῆς χαρᾶς «δι' οὗ τὸ τῆς ἀρᾶς ἐλύθη κατάκριμα, καὶ τὸ τῆς χαρᾶς ἀντεισήχθη δικαίωμα»¹¹⁸².

1177. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 881 B. Πρβλ. Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν ἐκ στείρωτικῶν λαγόνων ἀνθήσαν σπηρίον ἀνθρώποις γονήν, τὴν ἀειπαρθένον τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 1 B καὶ D. Fernandez, «Marie (Vierge), II. La Spiritualité mariale chez les Pères de l'Église», *DSp* 10 (1977), στ. 437.

1178. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1072 CD. Ἐπίσης βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 3, PG 10, 1176 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 366). Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 3, PG 85, 1777 C. Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 444. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. T. Camelot, «Marie. La nouvelle Ève dans la patristique grecque du Concile de Nicée à St. Jean Damascène», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. I, *EM* 12 (1954), σ. 166. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 243.

1179. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 A. Βλ. καὶ Ἐφραίμ Σύρου, «Ὑμνοι εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου», IV, 9-10, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, III (1889), στ. 978. Ὅπως παρατηρεῖ συναφῶς ὁ Ἡσύχιος Ἱεροσολυμίτης (*Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 4, PG 93, 1453 B): «Ἐπειδὴ γάρ ἡ πρώτη παρθένος ταῖς τῆς ἀποφάσεως ἐπὶ τῇ παραβάσει περιεκέλειστο λύπαις, ... ἡ δευτέρα παρθένος διὰ τῆς προσηγορίας, τὸ τοῦ θήλεος πᾶν θλιβερόν ἀπόσαστο, καὶ πᾶσαν λύπης πηγὴν ἐπὶ τοῖς τόκοις ἐνέφραξε ... καὶ τὰ τῆς χαρᾶς τὰς ὁμοφύλους περιήστραψε φῶτα». Ἐπίσης βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 251 καὶ J. Galot, *Maria. La donna nell'opera di salvezza*, σ. 87 ἔξ.

1180. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῶδη δ', 3, 153-157, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 280-281. Ἐπίσης Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 30.

1181. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 A.

1182. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 C. Πρβλ. Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, 100, 5, ἔκδ. E. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 302. PG 6, 712 A. Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 795. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ὑπαπαντήν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ΣΤ', PG 93, 1469 A. Ἐπίσης, ὅπως τονίζει ὁ Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν*, 5, 3, PG 65, 720 C), ἡ Θεοτόκος εἶναι «ἡ μόνη τῆς Εὐας θεραπεύσασα τὴν λύπην· ἡ μόνη τὰ τῆς στεναζούσης ἀπομάξασα δάκρυα· ... ἡ μόνη τὸν Ἐμμανουήλ, ὡς ἠθέλησεν αὐτός, γεννήσασα». Βλ. ἀκόμη Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *ΕΦ* 8 (1911), σ. 114 καὶ A. Müller, *Ecclesia-Maria*, σ. 48 ἔξ.

Προκειμένου μάλιστα νά τονιστεί περισσότερο ή τυπολογική σχέση Εύας-Μαρίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης παραλληλίζει καί ταυτόχρονα ἀντιδιαστέλλει τὸ διάλογο τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ μὲ τὴ νέα Εὐα, Παρθένο Μαρία, κατὰ τὸν εὐαγγελισμό μὲ ἐκεῖνον τοῦ ἐκπεσόντος ἀγγέλου, διαβόλου, μὲ τὴν πρώτη Εὐα στὸν παράδεισο πρὸ τῆς πτώσεως. Αὐτὸ τὸ πράττει, διότι ἐπιθυμεί νά ὑπογραμμίσει τὴν ἀντίθεση τῆς ἀνυπακοῆς τῆς παλαιᾶς μὲ τὴν ὑπακοή τῆς νέας. Ἔτσι, ὅπως ἡ πρώτη Εὐα, ὡς μητέρα τῶν ζώντων, μὴ ὑπακούοντας τῇ θεῖα ἐντολή, ἀλλὰ τείνοντας μέσα στὴν παραδείσια κατάσταση τῆς ἀνθρώπινης ἀθωότητος εὐήκοον οὖς στοὺς λόγους τοῦ πονηροῦ ἐπέφερε στὴν ἀνθρωπότητα τὴν κατάρα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ μὲ ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ἡ νέα Εὐα, Παρθένο Μαρία, ὡς μέλλουσα Μητέρα τῆς Ζωῆς, ἂν καί βρισκόταν στὴν πεπτωκυῖα κατάσταση τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἀκολούθησε τὸ παράδειγμα τῆς προμήτορος τῆς, ἀλλὰ ὑπάκουσε τὸν ἀγγελικὸ λόγο, ἐπιφέροντας μὲ τὴ συγκατάθεσή τῆς τὴ σωτηρία, μὲ τὴν ἐξ αὐτῆς πραγματοποίηση τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας¹¹⁸³. Καί τοῦτο, διότι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προμήτορά τῆς, ἡ Παρθένο ἀκούει μὲ προσοχή καί διάκριση τὸ μήνυμα τοῦ ἀρχαγγέλου, τὸ ὁποῖο, ἐνῶ τὴ χαροποιεῖ, τὴν κάνει παράλληλα νά ἀμφιβάλλει καί νά φοβᾶται, διαλογιζόμενη «ποταπός ... εἶψι ὁ ἀσπασμός οὗτος», ἐπειδὴ γνώριζε, ὡς θυγατέρα τοῦ Δαυΐδ καί κάτοχος «τῶν ἐν Γραφαῖς ... ἐνθείων διηγημάτων», τὴν ἐξαπάτηση τῆς Εὐας μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο ἀπὸ τὸν, σὲ ἀγαθὸ ὄφι μεταμορφωθέντα, διάβολο¹¹⁸⁴.

Ὁ Γαβριὴλ, ὅμως, ὁ ὁποῖος «ἤσθητο τῆς κόρης τὸν τάραχον», ἔσπευσε νά τὴν καθησυχάσει, ζητώντας τῆς νά μὴ φοβηθεῖ, διότι βρῆκε χάρι ἀπὸ τὸ Θεὸ «ἦν ἀπώλεσεν Εὐα»¹¹⁸⁵, συνδέοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ φόβο καί τὴν ἀμφιβολία τῆς Παρθένο μὲ

1183. Ἔτσι, «Ζωὴ γὰρ ἡ πάλαι τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀφορμὴν σχεδιάσασα, τῆς σωτηρίας ἄρτι τὴν ἀπαρχὴν εἰσεκόμικε· καὶ ἡ πάλαι κατάκριτος, ἐδείχθη θεόκριτος» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ καί, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος (*Ἕμνοι εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, V, 24, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, III (1889), στ. 986) «Duo legati missi sunt in mundum ad Evam et Mariam: Satanas et angelus, Serpens et Gabriel, et in nuntio horum duorum mors et vita inventae sunt». Ἐπίσης βλ. Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, «Un' omelia», ἐν *BEΠΕΣ* 70 (1991), σ. 222. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 3, ἔκδ. Ἀ. Πέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 154 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 130-132). Πρβλ. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 9 ἔξ. Βλ. Λόσκι, *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ*, σ. 198. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 375. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 165-166 καί Χρ.Σ. Κωνσταντινίδου, Μητρ. Μύρων, *Τάδε λέγει Πατριαρχικός Ἄμβων*, Κατερίνη 1991, σ. 183.

1184. Π' αὐτὸ καί «τό λογισθέν βασανίζουσα, τὸ μὴ ἀκρίτως τὸ ρηθὲν παραδέξασθαι», παρέπεμψε «τὸν νοῦν αὐτίκα πρὸς τὸ τῆς προμήτορος πῶμα, τὸ ἐκ τῆς ἀπάτης ἐνθυμηθεῖσαν ὀλίσθημα» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 Α καὶ Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, Un' omelia, ἐν *BEΠΕΣ* 70 (1991), σ. 221. Ἀλλὰ καί ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3260 Β) παρουσιάζει τὴ Θεοτόκο νά διερωτᾶται μήπως «καὶ μητρός ἐμῆς τῆς Εὐας βαδίσω τοῖς ἴχνεσι καὶ γένωμαί τοῖς ἀθλοῖσι ἀνθρώποις μεζόνων κακῶν καὶ συμφορῶν χειρόνων προμνήστρια». Ἐπίσης βλ. Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος πρῶτος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένο Μαρίας...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 53-54 καὶ L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 55.

1185. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 C. Ἀκόμη Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, Un' omelia, ἐν *BEΠΕΣ* 70 (1991), σ. 220. Σευηριανοῦ Γαβάλων, *Εἰς τὴν*

τήν εξαπάτηση τῆς Εὔας ἀπό τό διάβολο. Μέ τήν προτροπή καί τή διαβεβαίωσή του αὐτή, μάλιστα, παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, διαλύει τήν ἀμφιβολία καί τό φόβο τῆς Μαρίας, μήπως τό «εὐαγγέλιο» πού τῆς κοιμίζει ἦταν μία προσπάθεια εξαπάτησης καί πλάνης ὅπως αὐτή πού ἔγινε μέ τήν Εὔα στόν παράδεισο, τονίζοντάς της ὅτι «οὐκ ἀπατηλός ὁ τρόπος, οὐ πλανῆσαι σε ἤκω, οὐ πάλιν συρίζων ὄφεις λαλεῖ, οὐκ ἀπό γῆς φωνῶ σοι»¹¹⁸⁶. Ἀντίθετα, τή διαβεβαιώνει ὅτι «ἐκ τῶν ὑψίστων ἦλθόν σοι κοιμίζων τό εὐαγγέλιον· καί οὐχ ἀπλῶς εὐαγγέλιον, ἀλλά χαρᾶς εὐαγγέλιον», διότι ἡ ἐπίσκεψή του δέν εἶχε σκοπό τό χλευασμό καί τήν κατάκρισή της, οὔτε μέ τό μήνυμά του κόμιζε πλέον ὅπως ὁ διάβολος τή λύπη στόν παράδεισο μέ τήν Εὔα καί τόν Ἄδάμ¹¹⁸⁷, ἀλλά τή χαρά καί τήν ἐπιβράβευση τῆς ὑπακοῆς καί τῆς ταπεινώσεώς της μέ τήν ἀνακοίνωση τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, πού θά καταστεῖ «ὁ τῆς χαρᾶς ἀπάσης δοτήρ, καί παντός τοῦ κόσμου Σωτήρ»¹¹⁸⁸.

Συνεπῶς, ἡ Παρθένος Μαρία, λόγω τῆς ἀσπόρου συλλήψεως καί τῆς ἀπαθοῦς καί ἀνώδυνης γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ της, ἀποτέλεσε μέ τή θεομητορική της διακονία ὡς νέα Εὔα «τήν λύσασαν τῶν ὠδίνων τήν Εὔαν καί τῆς φθορᾶς τόν Ἄδάμ»¹¹⁸⁹, καθὼς ἐπίσης καί τήν ἀπαλλάξασα «τῆς προμήτορος Εὔας τήν ἐν τῷ τίκτειν κατάραν»¹¹⁹⁰, διότι ἡ ἄσπορος διάπλαση τῆς Εὔας ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἄδάμ ἀποτελεῖ τύπο τῆς ἀφθορης γιά τήν παρθενία τῆς Θεοτόκου γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹¹⁹¹. Ἐτσι ὁ νέος Ἄδάμ,

ἔκτιν ἡμέραν τῆς κοσμοποιᾶς, 10, PG 56, 497. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 5, PG 85, 1773 Α καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ἡ νέα Εὔα», σ. 812.

1186. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 C.

1187. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 CD. Παρόμοιες ἀπόψεις συναντῶνται καί στό ἔργο τοῦ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαρῖάν*, 6, 16, PG 65, 752 BC καί *Εἰς τό Γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 4, 2, PG 65, 709 B. Ἐπίσης βλ. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν ἅγιον Ἰωάννην τόν βαπτιστήν, καί εἰς τήν σιγήν Ζαχαρίου, καί εἰς τόν ἀσπασμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α', 2, PG 85, 1773 Α. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 6, PG 86/3, 3292 B.

1188. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 D. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ C. Scouteris («Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 365), «The angel's 'Hail' (Χαῖρε) can be described as the synopsis of the good news, the Ev-angelion of the coming of Christ and the salvation of the world». Βλ. ἐπίσης καί J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 43.

1189. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ὡδή στ', 5, 168-169, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152. Βλ. καί Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, 21, PG 96, 1496 AB. Πά τό λόγο αὐτό καί δέν ἰσχύει ὁ ἀκραῖος φεμινιστικός ἰσχυρισμός τῆς K.-E. Børresen («Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 634), ὅτι «Diese Typologie <Eva-Maria> überträgt demnach das androzentrische Schema der Schöpfung auf die Ebene der Erlösung».

1190. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον, Ἐξαποστειλάριον*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 63 (PG 97, 1329 A) καί Ἐφραίμ Σύρου, *Ἕννοιαι εἰς τήν ἀγίαν Μαρῖαν*, XVIII, 24, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), στ. 612. Πά τή σχετική διδασκαλία τοῦ Ἐφραίμ βλ. A. Müller, *Ecclesia-Maria*, σ. 148 ἔξ.

1191. «ἡ πρώτη Εὔα ἐκ πλευρᾶς Ἄδάμ
τοῦ παλαιοῦ διεπλάττετο·
ἡ δευτέρα τόν νέον ἀποτίκει
ἐξ ἀχράντων λαγόνων·
ἡ μέν ἀσπόρος ἡ δέ ἀφθόρος
τόν ποιητήν τοῦ παντός»

«Ἄρα οὖν ἡ μέν Εὔα
ἐκ πλευρᾶς ἄρσενος χωρίς μητρός γεννᾶται,
ἐκ δέ παρθενικῆς γαστρῆς
χωρίς ἀνδρός παιδίον οὐ γεννᾶται;
Ἐχρεωστεῖτο τοῖς ἀνδράσι,
παρά τοῦ θήλεος γένους ἡ χάρις.

Ἰησοῦς Χριστός, μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπησή του ἀπάλλαξε τόν προπάτορα ἀπό τή φθορά καί τήν προμήτορα ἀπό τήν κατάρα τοῦ πόνου, καθιστώντας τήν κατά σάρκα Μητέρα του ἐκείνη διά τῆς ὁποίας λύθηκαν τό κατάκριμα τῆς Εὔας καί οἱ λυπηρές ὠδίνες τῆς γεννήσεως¹¹⁹², ἀλλά κι ἐκείνη «δι' ἧς τό 'έν λύπαις τέξῃ τέκνα,' χώραν οὐκ ἔχον ἔτι, πρὸς τό ἐν ἀγαλλιάσει τίκτειν μεταπεποίηται»¹¹⁹³.

Κανὼν εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου,
205, ὠδή θ', 49-54, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου,
Εἰρμολόγιον, σ. 205.

Ἡ γάρ Εὔα ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐγεννήθη
οὐκ ἐκ μητρός συλληφθεῖσα,
ἀλλ' ἐκ μόνου ἀνδρός,
ὡσπερ ἀποτεχθεῖσα.
Ἀπέδωκεν οὖν ἡ Μαρία
τῆς χάριτος τό χρέος,
οὐκ ἐξ ἀνδρός, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μόνης
ἀχράντως ἐκ Πνεύματος Ἁγίου
δυνάμει Θεοῦ γεννήσασα».

Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Κατηχήσεις, 12, 29, PG 33, 761.

Ἡ θέση αὐτῆ τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἀποτελεῖ πιθανότατα ἀπήχηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. Κατὰ συνέπεια οἱ Πατέρες, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ X. Le Bachelet («Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), σ. 874), μέ τήν ἀντίθεση Εὔα-Μαρία ἀναφέρονται οὐσιαστικά στή διαφορὰ τῆς παρθενικῆς καταστάσεως τῆς Νέας Εὔας, Ἄειπαρθένου καί Θεοτόκου Μαρίας, τήν ὁποία ἀπώλεσε ἡ Πρῶτη Εὔα, ἐξ αἰτίας τῆς παρακοῆς καί τῆς ἐξ αὐτῆς ἀμαρτίας, καί σέ καμία περίπτωση δέν συγκρίνουν τήν Εὔα μέ τή Μαρία, ἐπειδὴ θέλουν νά ὑπογραμμίσουν τήν ἄσπιλο σύλληψή της, ὅπως νομίζουν οἱ M. Jugie (*L' Immaculée Conception*, σ. 55 ἐξ.), G. Jouassard («Marie à travers la Patristique», σ. 69 ἐξ.) καί F. Dvornik, (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 89), μέ τόν ἄνευ ἐρείσματος συλλογισμό: «that Mary-the new Eve-was as immaculate from the beginning of her existence as Eve was when she was created. This, of course, suggests the idea of the Immaculate Conception, because Eve was also without original sin when she was created by God». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί F.S. Mueller, «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 226. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 250 ἐξ. καί T. Camelot, «Marie. La nouvelle Ève dans la patristique grecque du Concile de Nicée à St. Jean Damascène», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. I, *EM* 12 (1954), σ. 166. Ἀντιθέτως βλ. ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 177. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, ἀναγκάζεται νά παραδεχθεῖ, ἔστω καί ἐμμέσως περί τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης καί ὁ, ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἀναφερθεῖς G. Jouassard (ὄπ. παρ., σ. 146), ὅταν παρατηρεῖ, ὅτι «Ici André compare moins Marie à Ève qu'à cette terre vierge don't saint Irénée déjà avait parlé comme ayant servi au Créateur pour constituer le corps de l'homme aux origines». Εἶναι πολύ σημαντικό, τέλος, νά ἀναφερθεῖ στήν παρούσα συνάφεια καί τό ἄστοχο μέν, πλὴν ὅμως ἐνδεικτικό τῆς ἐπικρατοῦσας στή Δύση συγχύσεως περί τῆ θεομητορικῆ διδασκαλία συμπέρασμα τῆς «φεμινιστικῆς» διανοήσεως, ὅτι «ἡ Μαριολατρία ἐξάφάνισε τήν παραδοσιακὴ εἰκόνα τῆς Εὔας, τοῦ συμβολικοῦ πειρασμοῦ, καί ἀνάρτησε τήν εἰκόνα τῆς Μαρίας ὡς τό πνευματικό ἀντίστοιχο τῆς μεσαιωνικῆς δέσποινας, γιά τήν καρδιά τῆς ὁποίας περιπλανιόταν ὁ εὐγενῆς ἱππότης», ἐφ' ὅσον «ἀπελευθέρωσε τή Μαρία ἀπό τό μίasma τοῦ Προπατορικοῦ Ἀμαρτήματος, τήν ἀναπόφευκτη μοῖρα ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων ἀπό τήν ἐποχὴ τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας» (A. De Riencourt, *Γυναῖκες καί ἐξουσία*, σ. 398-399), στό ὁποῖο καταλήγει, μέ βάση τήν ἐκ μέρους τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας προσπάθεια συσχετίσεως τῆς Παρθένου Μαρίας ὡς νέας Εὔας μέ τή διδασκαλία περί ἀσπίλου συλληψεώς της.

1192. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ὠδή ζ', 2, 190-192, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG* I (1966), σ. 153 καί *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ὠδή ζ', 3 καί 7, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 61. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ Ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος (*Υμνοὶ εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν*, XVIII, 26, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), σ. 614), «Heva peccati rea facta est et Mariae reservatum est debitum, ut filia solveret debita matris suae et laceraret chirographum quod suos genuitus transmiserat in omnes generationes». Βλ. καί M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 6.

1193. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 Β. Πρβλ. ἐπίσης Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξήγησις εἰς τό κατά*

Ἡ ἐκ Παρθένου γέννηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, λοιπόν, συνιστᾷ τὴν αἰτία πού «ἡ προμήτωρ Εὐα τῶν ὠδίνων λέλυται»¹¹⁹⁴, ἐφ' ὅσον στή μήτρα της ὁ κυοφορούμενος Λόγος «τούς νόμους τῆς φύσεως ἐν σοί ἀνακαινίζει καί ξένην ἀναγέννησιν εἰσάγει τῇ γεννήσει αὐτοῦ»¹¹⁹⁵. Μὲ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησή του ὁ φύσει Θεός τοῦ Ἀδάμ, δηλαδή, ἀπάλλαξε τὴν Εὐα ἀπὸ τίς ὠδίνες καί κατάργησε τὴν κατὰ τοῦ Ἀδάμ θεία ἀπόφαση¹¹⁹⁶, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πανηγυρίζει «μετὰ τῆς Εὐας Ἀδάμ, ὁ μὲν ὅτι γέγονε τῆς φθορᾶς ἐλεύθερος, ἡ δὲ ὅτι τῶν ὠδίνων Θεοῦ σαρκωθέντος λελύτρωται»¹¹⁹⁷. Τὸ γεγονός αὐτό, μάλιστα, μαρτυρεῖ καί ἡ ἴδια ἡ προμήτωρ, ἀπευθυνόμενη πρὸς τὴ διάκονο τῆς σωτηρίας τους Θεοτόκο Μαρία, ὡς ἐξῆς: «ἐν σοί ἐλυτρώθημεν ἐκ τῶν ὠδίνων ἡμῶν, ἐπιφανέντος Χριστοῦ»¹¹⁹⁸, βεβαιώνοντας ἐμφαντικά, ὅτι ἡ σωτηρία τους ὀφείλεται ὄχι στὴν Παρθένο Μαρία, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς καί μόνον στὸν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσαντα Ἰησοῦ Χριστό¹¹⁹⁹.

Ἡ Παρθένος, συνεπῶς, ὡς νέα Εὐα μὲ τὴν ὑπακοή καί τὴν ἐν ταπενώσει συγκατάθεσή της στὴν πραγμάτωση τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας δέν σώζει ἡ ἴδια τὴν προμήτορα Εὐα, ἀλλὰ, ὅπως καταδείχθηκε ἐπαρκῶς, ἡ σωτηρία τῆς πρώτης Εὐας καί τοῦ Ἀδάμ προῆλθε ἀπὸ τὸν κατὰ σάρκα Υἱό της, νέο Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς σωτηρίας ἐναν-

Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, PG 72, 489 BC καί T. Camelot, «Marie. La nouvelle Ève dans la patristique grecque du Concile de Nicée à St. Jean Damascène», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. I, EM 12 (1954), σ. 166.

1194. *Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Ἰγνάτιον*, ὠδή ζ', 6, 373-374, ἔκδ. A. Kominis, AHG IV (1976), σ. 499.

1195. *Εἰς τοὺς ἁγίους δέκα μάρτυρας*, ὠδή α', 5, 39-45, ἔκδ. A. Kominis, AHG IV (1976), σ. 588. Βλ. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 61 ἐξ. καί Χρ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 61-64.

1196. *Κανὼν μεθεόρτιος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ὠδή α', 4, 21-25, ἔκδ. A. Kominis, AHG IV (1976), σ. 763. Τῆ θέση ὅτι ὁ Χριστός σώζει τὴν Εὐα διὰ τῆς Θεοτόκου διατυπώνει καί ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ὡς ἐξῆς: «Χαίροις, Μαρία Θεοτόκε, δι' ἧς προῆλθεν ὁ τοῦ πρωτοπλάστου πλάστης καί τῆς παραβάσεως αὐτοῦ διορθωτής, καί τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας ὁδηγός» (*Εγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 11, PG 77, 1033 BC). Βλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Γ', 2, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 208 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 180-182).

1197. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ὠδή ζ', 2, 256-261, ἔκδ. E. Tomadakis, AHG VII (1971), σ. 284-285 καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 8, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 166.

1198. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ὠδή ζ', 3, 197-199, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, AHG I (1966), σ. 154 καί *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ὠδή ζ', 4, 328-335, ἔκδ. A. Kominis, AHG IV (1976), σ. 647. Τὰ παρατεθέντα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου στοιχεῖα πιστεύουμε, ὅτι καταδεικνύουν ἐπαρκῶς ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενο στὴν πραγματικότητα τὸν ἐν πολλοῖς ἀκατανόητο γιὰ τὴν πατερικὴ σκέψη ἰσχυρισμό τοῦ Χρ. Κοντάκη (*Ἡ διδασκαλία τὴν Πατέρων*, σ. 171) περὶ τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὅτι δέν προσθέτει νεότερα στοιχεῖα ἢ ὅτι ἀναπτύσσει παραπλήσια μὲ τοὺς ἄλλους Πατέρες διδασκαλία στό ὑπὸ διαπραγμάτευση θέμα.

1199. Γ. Φλωρόφκν, *Ἡ Ἄειπαρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 131. Χρ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 232-234 καί Ἀ. Γ. Ἀλεβιζόπουλου, *Ἐφῶδιον Ὁρθοδοξίας*, σ. 124-125. Ἐτσι ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός βρίσκεται σὲ εὐθεία ἀντίθεση μὲ τὴ δυτικὴ θεολογία πού θεωρεῖ τὴ Θεοτόκο ὡς νέα Εὐα, Συλλυτρώτρια (*Corredemptrix*) μὲ τὸν Υἱό της. Περὶ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς βλ. C. A. De Ridder, *Maria als Miterlöserin? Die Diskussion über die Mitwirkung der Mutter Gottes am Erlösungswerk Christi in der heutigen römisch-katholischen Theologie*, Göttingen 1965. J. Alfaro, «Marie sauvée par le Christ», *Maria* 6 (1961), σ. 452-454. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Τὸ δογματικὸν σύνταγμα «Περὶ Ἐκκλησίας» τῆς Β' Βατικανείου (sic) Συνόδου (Constitutio Dogmatica de Ecclesia)*, Ἀθήναι 1969, σ. 38 ἐξ. καί 40-41. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 102 ἐξ. καί 107 ἐξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἡ τιμὴ τῆς Θεομήτορος καί τῶν Ἁγίων*, Ἀθήναι 1992, σ. 108 ἐξ.

θρωπήσεώς του ἐκ τῆς νέας Εὔας, Θεοτόκου Μαρίας, κατάργησε διά τῆς ὑπακοῆς του μέ τὴν ἰλαστήρια θυσία καὶ τὴ ζωηφόρο ἀνάστασή του τὸν «ἐκ παρακοῆς αὐθαίρετον θάνατον»¹²⁰⁰ τῶν πρωτοπλάστων, καθιστάμενος μοναδικός λυτρωτής καὶ σωτήρας ὁλοκληροῦ τοῦ ἀδαμιαίου γένους.

5. Οἱ γεννήτορες τῆς Παρθένου Ἰωακείμ καὶ Ἄννα. Τὸ νόημα τῆς στειρώσεως.

Ὁ Ἰωακείμ καὶ ἡ Ἄννα ὑπῆρξαν ἄνθρωποι δίκαιοι, ἐκλεγμένοι καὶ προβλεπτικῶς προορισμένοι πρό πασῶν τῶν γενεῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, προκειμένου νὰ καταστοῦν γεννήτορες τῆς διακόνου τῆς ἀφραστης σαρκώσεως τοῦ Λόγου, Παρθένου Μαρίας¹²⁰¹. Ἡ θεία ἐκλογή τῶν γονέων τῆς σὲ συνάρτιση μέ τὴν εὐγένεια τῆς καταγωγῆς τους παρωθεῖ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα νὰ ἐξάρει ἰδιαιτέρως «τὴν εὐκληρίαν τοῦ γένους, τὸ κατ' ἀμφοτέρα τῶν τεκόντων ἐπίσημον, αὐτόθεν τὸ ἱερατικόν, τὸ βασιλικόν ἐντεῦθεν ἀντανισχόντων ἀξίωμα»¹²⁰². Ὁ πατέρας τῆς

1200. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ'*, PG 97, 1093 C. Ἡ σωτηρία αὐτὴ βεβαίως προσφέρεται στὴν Ἐκκλησία. Ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, ὅμως, δὲν προκύπτει, ὅτι ἡ Θεοτόκος ὡς νέα Εὔα σχετίζεται μέ τὴν Ἐκκλησία, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται ἐμμέσως καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, «Ἡ νέα Εὔα», σ. 757-836, στὴν ὁποία, ἂν καὶ παρατίθεται πλούσιο πηγαῖο ὑλικό ἀπὸ τὴν πατερικὴ γραμματεία, ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει οὔτε μία σχετικὴ παραπομπὴ στοῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ εἶναι δύσκολο νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, χωρὶς συγκεκριμένες προϋποθέσεις ἢ θέση, ὅτι «ἡ περὶ Νέας Εὔας διδασκαλία κέκτηται ἐκκλησιολογικὴν κατὰ κυριολεξίαν σημασίαν» (Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *ὄπ. παρ.*, σ. 795), καθὼς ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νὰ συσχετιστεῖ μέ τὸ σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Νέου Ἀδάμ Υἱοῦ τῆς καὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ ἐκληφθεῖ, ἔστω κι ἐμμέσως, ἡ κατὰ σάρκα Μητέρα του ὡς συλλυτρώτρια (*ὄπ. παρ.*, σ. 802-804).

1201. Γ' αὐτὸ καί, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ἡ μητέρα τῆς Ἄννα «ἤδη γὰρ προώριστο, ἐκ γενεῶν ἀγνῆς Παρθένου Μητῆρ» (*Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥῥὴ α', 4, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 374-375. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 222. G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 398-399 καὶ Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 361.

1202. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, ΙΓ'*, PG 97, 1073 B καὶ *Εἰς τὴν Σύλληψιν, Cod. Paris. Coisl. gr.* 121, f. 46v. Ἀναφερόμενος σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης στὴν Ἄννα, παρατηρεῖ: «Ὡς μακάριος ὁ οἶκος Δαυὶδ, ἐξ οὗ προελύθηθας!» *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β'*, PG 97, 841 D. Πρβλ. ἐπίσης Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1137 D (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 267). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kottler, *Die Schriften*, II (1973), σ. 200 (PG 94, 1159 B-1160 A). Τοῦ Αὐτοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. Α. Γιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 78 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 58). Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἄννης*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 499. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἄννης*, Α', 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 443. Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος εἰς τὸ πάνσεπτον Γενέθλιον τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 529. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 221. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 371 καὶ Ν. Τσουλκανάκη, *Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου*, σ. 13 ἐξ.

Ίωακείμ εΐλκε τήν καταγωγή του από τό βασιλικό γένος τοῦ Δαυΐδ¹²⁰³ καί ἦταν ἄνδρας πρᾶος, ἐπιεικής καί εὐσεβής, παιδαγωγημένος κατά τό θεῖο νόμο, γι' αὐτό καί ζοῦσε μέ σωφροσύνη καί βαθιά πίστη πρὸς τό Θεό, βαδίζοντας ὁμως πρὸς τή δύση τοῦ βίου του χωρίς τέκνα. Τό γεγονός αὐτό τόν λυποῦσε καί τόν πίκραине ὑπερβολικά¹²⁰⁴, καθώς δέν θά ἀπολάμβανε «τοῦ βίου ἀντίδωρον»¹²⁰⁵. Ἡ μητέρα της Ἄννα, πού καταγόταν κι αὐτή «ἐκ ρίζης Δαυΐδ καί Ἰεσσαί»¹²⁰⁶, ἦταν φιλόθεος, σώφρων καί φίλανδρος, ἀλλά στείρα καί ἄτεκνη, πρᾶγμα πού τήν ἔκανε νά ὑποφέρει, νά δυσφορεῖ καί νά λυπᾶται¹²⁰⁷, μή μπορώντας νά ἀντέξει τήν ἀπαιδία¹²⁰⁸.

Ἡ λύπη τοῦ εὐλαβοῦς ζεύγους, ἄν καί ἦταν βαθύτατη ἀπό τό ὄνειδος τῆς ἀτεκνίας ἔνεκα τῆς στειρώσεως, ἐν τούτοις «τῆς ἐλπίδος αὐτοῖς οὐκ ἀπεσβέσθη τελείως ἡ θρυαλῆς», ἀλλά μέ θερμή προσευχή ἐπιζητοῦσαν τήν ἀπόκτηση τέκνου «εἰς ἀνάστασιν σπέρματος»¹²⁰⁹. Περιγράφοντας, μάλιστα, ὁ ἅγ. Ἀνδρέας τήν προσπάθειά τους νά ἀπαλλαγοῦν μέ τή συνδρομή τῆς θείας δυνάμεως ἀπό τήν ἀτεκνία, τούς παρομοιάζει μέ τή μητέρα τοῦ δικαίου Σαμουήλ Ἄννα, ἐφ' ὅσον κι αὐτοί κατέφευγαν συχνά στό Ναό, ἰκε-

1203. Ὁ Ίωακείμ «ἐκ βασιλικῆς φυλῆς εΐλκε τό γένος» *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον, Συναξάριον*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 60 (PG 97, 1325 A). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Α'*, 6, ἔκδ. Ἀ. Πέβριτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 114 (ἔκδ. P. Voulet, *SCH* 80 (1961), σ. 96). Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν καί περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, PG 127, 550 C. Νικήτα Παφλαγόνος, *Εἰς τό Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 105, 20 BC. Ἐπίσης βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 110 ἐξ καί P. Resuz, «Mariologia Ortodoxa», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 516-517.

1204. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 876 C. Θά πρέπει νά παρατηρηθεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι ἡ ἐξ αἰτίας τῆς ἀτεκνίας λύπη καί ἡ πικρία τοῦ Ίωακείμ, ὅπως περιγράφονται στό [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 1, 3-4, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 3-4 καί E. Hennecke-W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 280, ἀπέχουν οὐσιαστικά, συγκρινόμενες μέ τήν ἀναφορά σέ αὐτά τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου.

1205. *Εἰς τό Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 816 B. Βλ. καί X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 224.

1206. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν, ῥδή ε'*, 1, PG 97, 1309 C. Ὅπως τονίζει σέ ἄλλη περίπτωση ὁ ἱερός Πατήρ, ἡ θεοπρομήτωρ Ἄννα ἦταν θυγατέρα τοῦ Ματθάν καί τῆς Μαρίας. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον, Συναξάριον*, PG 97, 1325 B. Κατ' ἄλλη ἄποψη ἡ Ἄννα καταγόταν ἀπό τή φυλή τοῦ Λευὶ καί τό ἱερατικό γένος τοῦ Ἀαρών. Βλ. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς Ἁγίας Ἄννης, τῆς Μητρὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Β'*, PG 100, 1364 A. Νικήτα Παφλαγόνος, *Εἰς τό Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 105, 20 CD. Ἐπίσης βλ. M. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 38.

1207. «πολλῶ τῷ τῆς ἀνίας ἄχθει κατησχισμένης» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 876 C. Πρβλ. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, 6, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines» *PO* 16 (1921), σ. 502. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν ἀναφορά τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, τό [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 2, 1-4 καί 3, 1-3, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 4-7 καί E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 280-281, δίνει ἐντελῶς διαφορετικὴ περιγραφή τῆς πικρίας καί τῶν θρήνων τῆς Ἄννας, λόγω τῆς ἀτεκνίας.

1208. «τὴν ἀπαιδία οὐ φέρουσα» *Εἰς τό Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 816 B καί *Εἰς τήν Σύλληψιν, Cod. Paris. Coisl. gr.* 121, f. 47r. Πρβλ. N. Τσουλκανάκη, *Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου*, σ. 17 ἐξ. καί E. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 57 ἐξ.

1209. *Εἰς τό Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 816 BC. Ἐπίσης Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 8, PG 96, 1472 AB.

τεύοντας μέ λιτές καί δῶρα¹²¹⁰, «δοῦναι λύσιν τῇ ἀτεκνία, καί καρπόν τῇ στείρωσει»¹²¹¹. Ἐκτός ἀπό τό Ναό, ὅμως, οἱ θεοπάτορες ἐπιζητοῦσαν παντοῦ καί ἀδιαλείπτως τή θεία ἀντίληψη, γιά τό λόγο αὐτό καί τούς παρουσιάζει, ἀπηχώντας προφανῶς τήν ἀπόκρυφη παράδοση¹²¹², νά προσεύχονται, ὁ μὲν Ἰωακείμ στό ὄρος¹²¹³, ὅπου ποιμαίνει τά κοπάδια του, ἡ δέ Ἄννα, φέρουσα βαρύτερα τό ὄνειδος τῆς ἀτεκνίας, «ἐν παραδείσῳ»¹²¹⁴, δηλαδή στόν κήπο τῆς οἰκίας τους. Ἡ ἐπιμονή τους εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά γίνουν εὐπρόσδεκτες οἱ δεήσεις καί νά λυθεῖ ἡ στείρωσή τους, ὅπως ἔπραξε ὁ Θεός μέ τή Σάρρα, σύζυγο τοῦ Ἀβραάμ, καί μέ τήν Ἄννα, μητέρα τοῦ Σαμουήλ¹²¹⁵.

Ἡ λύση τῆς στείρωσέως τους πραγματοποιήθηκε μέ θαυματουργική θεία ἐπέμβαση, καθὼς ἡ βαθιά τους πίστη καί οἱ θερμές τους προσευχές εἰσακούστηκαν ἀπό τό Θεό, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ μέλλοντος νά ἐνανθρωπήσει Υἱοῦ καί Λόγου του «ἀμφοτέρων ἔλυσε τήν στέρησιν»¹²¹⁶, ὥστε λίγο πρὶν ἀπαλλαγοῦν ἀπό τήν πικρία τῆς ἀπαιδίας «κατ’

1210. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, κάθισμα ἕτερον*, PG 97, 1308 C. Πρβλ καί Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 7, PG 96, 1468 A. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, Α', 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 443. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὸν χρηματισμὸν τῆς Συλλήψεως τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, Α', PG 100, 1341 A καί Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Αἰεπαρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾶ πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 223. Π' αὐτό καί τονίζει μέ ἔμφαση «τάς ὑπὲρ αὐτῆς ἐντεύξεις, τάς ἐπισύχονους θυσίας, αἷς πρὸς τὸν Θεὸν ἐλιπάρουν, ἰκέτευσον, ἠντιβόλουν, τά τῆς στείρωσεως ὑπαλλάξαι δεσμά· γονίμους ἐξ ἀγόνων δειχθῆναι τοὺς ἀπαιδας· δότην ἐξ ἀκαρπίας ἐκφύσαι καρπὸν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 B.

1211. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 C.

1212. Στὸ Πρωτευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου παρουσιάζεται ὁ μὲν Ἰωακείμ νά προσεύχεται στὴν ἔρημο, καθὼς «ἔδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἔρημον», ἐνῶ ἡ Ἄννα στόν παράδεισο, δηλαδή στόν κήπο τῆς οἰκίας της, ἐφ' ὅσον «περὶ ὦραν ἐνάτην κατέβη εἰς τὸν παράδεισον τοῦ περιπατήσαι» [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι Γέννησις Μαρίας τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 1, 4 (Ἰωακείμ) καὶ 2, 4 (Ἄννα), ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 3 καὶ 6 καὶ E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 280. Βλ. ἐπίσης É. Cothenet, «Marie dans les Apocryphes», *Maria* 6 (1961), σ. 91-92.

1213. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον, Οἶκος*, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 60 (PG 97, 1325 A). Πρβλ. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 488 D. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 8, PG 96, 1472 A. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης, τῆς Μητρὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', PG 100, 1356 D καὶ Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν καὶ περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, 9, PG 127, 557 D.

1214. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ῥῥὴ γ', 2, PG 97, 1308 A. Τὴν ἴδια παράδοση ἀκολουθοῦν οἱ Ἐπιφάνιος Κύπρου (νόθο), (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 488 D), Ἰωάννης πρεσβ. Εὐβοίας (*Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 4, PG 96, 1465 A) καὶ Ἰακώβος Μοναχός, *Εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν καὶ περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, 9, PG 127, 556 D.

1215. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Οἶκος*, PG 97, 1312 C. Ἐπίσης Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 79, 5, 4-5, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 480 (PG 42, 748 BC). Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 8, PG 96, 1472 B. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὸν χρηματισμὸν τῆς Συλλήψεως τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, Α', PG 100, 1352 A.

1216. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C. Πρβλ. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, Β', 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 449-450 καὶ Π. Νέλλα, *Ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ θεοκεντρικὸς ἀνθρωπισμὸς*, σ. 318.

ἔλλαμψιν θείαν ἐχρησιμοδοῦντο» τὴν ἐπικείμενη κυφορία τῆς Παρθένου¹²¹⁷. Ἔτσι, γιὰ τὴν ἀναγγελία τῆς ἀπαλλαγῆς τους ἀπὸ τὴν ἀπαιδία ὁ μέλλων νὰ ἐνανθρωπήσει, ὡς κατὰ σάρκα Υἱὸς τῆς θυγατέρας τους Μαρίας, Θεὸς Λόγος ἀπέστειλε τὸν ἄγγελό του πρὸς αὐτούς¹²¹⁸, γεγονός πού φανερώνει τὴν οὐσιαστικὴ σημασία τῆς θείας αὐτῆς ἐνέργειας γιὰ τὴν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Καί τοῦτο, διότι ὁ κύριος λόγος τῆς θαυματουργικῆς λύσεως τῆς στειρώσεως τῶν γεννητόρων τῆς Παρθένου ὑπῆρξε, ὅπως παρατηρεῖ, ὅτι «ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεός, θέλων ἐτοιμαῆσαι ἑαυτῷ ναὸν ἔμψυχον, καὶ οἶκον ἅγιον εἰς κατοικίαν ἑαυτῷ» ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν ἀτεκνία τοὺς μέλλοντες προπάτορες του, ἐπειδὴ θέλησε νὰ προέλθει ἐξ αὐτῶν ἢ «κατὰ σάρκα μητέρα αὐτοῦ», προμηνύοντας, μέ τῆ θαυμαστή λύση τῆς ἀτεκνίας καὶ τῆ σύλληψη τῆς Παρθένου στή μήτρα τῆς στείρας Ἄννας, τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ὑπερφυσικῆς γεννήσεως τοῦ ἀπὸ τῆ θυγατέρα τῆς, Θεοτόκο Μαρίας¹²¹⁹. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ ἀγγέλου γιὰ τὴ λύση τῆς στειρώσεως καὶ τὴν ἀνακοίνωση τῆς φυσικῆς σπερματικῆς συλλήψεως τῆς Παρθένου στή μήτρα τῆς Ἄννας, ὅμως, δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἴδια σημασία, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ἴδιο περιεχόμενο μέ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ καὶ τὴν ἄσπορο ὑπερφυσικὴ σύλληψη τοῦ Θεοῦ Λόγου στή μήτρα τῆς Θεοτόκου. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ ἄγγελος ἐπισκέπτεται τοὺς γονεῖς τῆς Παρθένου, γιὰ νὰ ἀνακοινώσει τὴ λύση τῆς στειρώσεώς τους, ἐνῶ ἡ θεία δύναμη ἐνδυναμώνει τὰ σώματά τους, προκειμένου, παρά τὴν ἡλικία τους, νὰ μπορέσουν νὰ συνέλθουν ὡς σύζυγοι καὶ νὰ συλλάβει σπερματικῶς ἢ Ἄννα τὴ Μαρία. Στὴ δεύτερη, κατὰ τὸν εὐαγγελισμό, ἡ Παρθένος δέχθηκε τὴ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἀντὶ σποράς, καθὼς τὸ ἅγ. Πνεῦμα, ἀφοῦ πρῶτα τὴν καθάρισε, πραγματοποιοῖ κατόπιν ὑπερφυσικῶς καὶ «ἀσπερμάντως» τὴ σύλληψη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στή μήτρα τῆς. Ἔτσι, σὲ ἀντίθεση μέ τὴν Παρθένου, στὴν περίπτωση τῶν γονέων τῆς, μετὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἀγγέλου, «ἐπέστη θᾶπτον αὐτοῖς ἢ μὴ βραδύνουσα χάρις»¹²²⁰ προσφέροντας στή στείρα «γονήν, ἣν προέσπειρεν εὐχή· καὶ τῷ συνεύνω καρπὸν, ὃν ἐβλάστησεν ἐλπίς»¹²²¹, πραγματώνοντας ὄχι τὴ σύλληψη τῆς Μαρίας στή μή-

1217. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α΄*, PG 97, 816 C.

1218. Ἐνῶ στὸ «Συναξάριον» ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ἄγγελος ἐπισκέφθηκε καὶ τοὺς δύο προπάτορες, καθὼς «τὸν ἄγγελον αὐτοῦ ἀποστείλας πρὸς τοὺς δικαίους Ἰωακείμ καὶ Ἄνναν» (*Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A), στὰ τροπάρια τοῦ κανόνα ὁ ἄγγελος παρουσιάζεται νὰ ἐπισκέπτεται μόνο τὴν Ἄννα: «ἀγγέλου πρὸς αὐτὴν ἀποσταλέντος, ἡ Ἄννα ἐκπληττομένη μεγαλοφώνως ἀνεβόα» *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ᾠδὴ δ΄, 1, PG 97, 1309 A. Βλ. καὶ Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 11, PG 96, 1476 BC. Στὸ Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ἄγγελος ἐπισκέφθηκε καὶ τοὺς δύο, ἀρχικὰ τὴν Ἄννα στὴν οἰκία καὶ στὴ συνέχεια τὸν Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος ἐπέστρεφε «μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ» [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἡτοῖ Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 4, 1-2, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 8-9 καὶ E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 281. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἑορτές*, σ. 35 ἔξ. Περὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀγγέλου βλ. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς Ἁγίας Ἄννης, τῆς Μητρὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β΄, PG 100, 1368 CD καὶ Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος εἰς τὸ πάνσεπτον Γενέθλιον τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 529.

1219. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A.

1220. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α΄*, PG 97, 816 C.

1221. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ΄*, PG 97, 876 C.

τρα τῆς Ἄννας, ἀλλά προσφέροντας στους γεννήτορές της τό γόνιμο καί «τήν εἰς γένεσιν πρόοδον»¹²²².

Ἡ διά θαύματος λύση τῆς στειρώσεως τῆς μητέρας τῆς Παρθένου, ἄλλωστε, δέν ἦταν κάτι νέο ἢ μοναδικό στήν ἱστορία τῆς περί τόν ἄνθρωπο σωτήριας θείας Οἰκονομίας, κατά τόν ἱερό Πατέρα, ἀλλά ἀποτελοῦσε τή συνέχεια καί τό ἀποκορύφωμα σειρᾶς παρόμοιων θαυματουργικῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Θεοῦ διά τοῦ Λόγου του σέ στειρές εὐσεβεῖς γυναῖκες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν ὁποίων διάνοιξε «τάς πρὶν ἐστειρωμένας (...) γαστέρας»¹²²³. Απαριθμώντας τις μάλιστα μέ τό στόμα τοῦ δωρεοδότη τῆς καρπογονίας τους Ἰησοῦ Χριστοῦ παρατηρεῖ, ὅτι πρόσφερε ὡς καρπό τήν κατά σάρκα Μητέρα του στήν Ἄννα, ὅπως ἔπραξε «πάλαι τῇ Ἄννη εὐχῆς παρέσχον καρπόν τόν ὑποφήτην Σαμουήλ», ἀλλά καί ὅπως ἔπραξε μέ τή στείρα Σάρρα στήν ὁποία χάρισε ὡς καρπό τόν Ἰσαάκ¹²²⁴, ἀναδεικνύοντάς τις οὐσιαστικά μέ τόν τρόπο αὐτό προμήτορες «τῆς ἱερογενοῦς ταύτης παιδός» Παρθένου Μαρίας¹²²⁵.

Ἡ θαυματουργική ἀπαλλαγὴ, ὅμως, τῆς Ἄννας ἀπό τή στειρώση, ἂν καί εἶχε «πολλά τῶν ἐν στειρώσει προλαβόντων τά ὑποδείγματα», ὑπερεῖχε ὅλων αὐτῶν, διότι ἡ θεοπρομήτωρ δέν ἐνδυναμώθηκε γιά νά συλλάβει ἀπλῶς ἕναν δίκαιο, ὅπως συνέβη καί μέ τίς ἄλλες γυναῖκες καί νά συμβάλει ἔτσι στή μελλοντική κορύφωση τοῦ θαυμαστοῦ μυστηρίου τῆς σωτήριας Οἰκονομίας¹²²⁶, ἀλλά ἐκείνη τή γυναῖκα, ἡ ὁποία θά ἀποτελοῦσε τήν ἐκπρόσωπο τοῦ ἀνθρωπίνου γένους στή διακονία τῆς πραγματώσεως τοῦ κορυφαίου γεγονότος του, δηλαδή τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως¹²²⁷. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ Μαρία, λόγῳ τῆς θεραπείας τῆς στειρώσεως τῶν γονέων της, ἀποτελεῖ, ὡς «θυγατέρα τοῦ βασιλέως Χριστοῦ»¹²²⁸, κατ' ἐξοχήν καρπό δωρεᾶς τοῦ μέλλοντος κατά σάρκα Υἱοῦ της, ἐφ' ὅσον, κατά τό προαιώνιο σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας, «ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία οἰκοδομεῖ τόν ἑαυτῆς οἶκον ἐκ στειρας νηδύος»¹²²⁹, γεγονός τό ὁποῖο παρου-

1222. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 BC. Πρβλ. Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τά Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, PG 98, 1485 C καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν καί περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, 11, PG 127, 560 C.

1223. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή στ', 2, 137-138, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 151. Καί τοῦτο, διότι μόνον ὁ Θεός μπορεῖ νά θεραπεύσει τή στειρότητα. Βλ. Γεν. 29, 31. 30, 22. Ἐξ. 23, 26. Δευτ. 7, 14 καί X. Leon-Dufour, «Στειρότητα», μτφ. Ἀ. Ἀγγελοπούλου, *ΛΒΘ*, στ. 914.

1224. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή β', 1-2, 25-33, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147. Βλ. καί L.S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 15-16.

1225. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 A καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 37, PG 87/3, 3265 C-D. Ἐπίσης βλ. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 449.

1226. Τοῦτο ὑποστηρίζει ὁ ἱερός Πατήρ, διότι ἡ στειρότητα ἀποτελοῦσε στόν Ἰσραήλ σοβαρότατο ἐμπόδιο γιά τήν πραγμάτωση τῆς θείας Οἰκονομίας. Βλ. X. Leon-Dufour, «Στειρότητα», μτφ. Ἀ. Ἀγγελοπούλου, *ΛΒΘ*, στ. 914.

1227. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 AB.

1228. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή στ', 6, 165-166, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152.

1229. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν*, Ἐξαποστειλάριον, PG 97, 1316 C. Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς, τονίζοντας τόν Τριαδολογικό χαρακτήρα τῆς ἐκ τοῦ Λόγου «οἰκοδομῆς» τῆς Παρθένου, ὁ Ἰωάννης πρεσβ. Εὐβοίας (*Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, 23, PG 96, 1500 B), «ἐνδοκία τοῦ Πατρὸς καί συνεργία τοῦ παναγίου καί ζωοποιοῦ Πνεύματος, Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ λίθος ὁ ἀκρογωνιαίος, αὐτὸς ᾠκοδόμησεν, καί αὐτὸς ἐν αὐτῇ κατεσκήνωσεν».

σιάζεται από τόν ιερό Πατέρα νά μαρτυρεῖ καί ὁ ἴδιος ὡς ἐξῆς: «Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός, ὁ τήν μητέρα μου νῦν τῇ Ἄννη δούς καρπόν ὄντως εὐκλεῆ»¹²³⁰. Αὐτό συνέβη, διότι εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀπάλλαξε τούς γεννήτορες τῆς ἀπό τό ὄνειδος τῆς ἀπαιδίας, προσφέροντάς τους τό γόνιμο καί χαρίζοντάς τους, ὡς βλαστό ἀπό ἄκαρπη ρίζα, «τήν ὑπερθαύμαστον αὐτοῦ κατά σάρκα μητέρα»¹²³¹.

Ἔτσι, ὅταν ἀναφέρεται στά παράδοξα γεγονότα τῆς λύσεως τῆς στειρότητας τῆς μητέρας τῆς, καθὼς ἐπίσης καί σέ αὐτά τῆς συλλήψεως καί γεννήσεώς τῆς, λόγῳ τῆς μεγάλης ἡλικίας τῶν γονέων τῆς, τονίζει ἐμφαντικά ὅτι συνέβησαν κατ' αὐτό τόν τρόπο, προκειμένου νά προετοιμαστῆ κατάλληλα ἡ πραγμάτωση τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τῆς καί νά κορυφωθεῖ τό μεγάλο καί κοσμοσωτήριο μυστήριο τῆς φιλόανθρωπης θείας Οἰκονομίας. Πά τό λόγο αὐτό καί διακηρύσσει, ὅτι «ἐγεννήθη γάρ σήμερον ἡμῖν νεᾶνις, ἐξ ἧς ἡ σωτηρία, καί δι' ἧς ἡ παγκόσμιος λύτρωσις Χριστός Ἰησοῦς ὁ Θεός καί Λόγος, ὁ ὢν, καί ὅς ἦν, καί ὁ ἐρχόμενος, καί μένων εἰς τούς αἰῶνας»¹²³². Ἐξαιρετικῆς σημασίας στοιχεῖο, ὅμως, γιά τήν κατανόηση τοῦ νοήματος τῆς λύσεως τῆς στειρώσεως στή σκέψη τοῦ ιεροῦ Πατρός, ἀποτελεῖ ὁ ἐκ μέρους τοῦ ἤδη ἐπισημανθείς ἰδιαιτέρος τονισμός τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκεῖνο ἀπό τά θεῖα πρόσωπα τό ὁποῖο ἐπεμβαίνει καί μετατρέπει τή μητέρα τῆς θεοπρομήτορος Ἄννας ἀπό στείρα σέ γόνιμη δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τόν ιερούργό τῆς Οἰκονομίας, τόν δι' οὗ καί ἐν ᾧ τά πάντα¹²³³ ἄσαρκο Θεό Λόγο¹²³⁴. Καί τοῦτο, διότι «οὐδεὶς (...) ἠνέωξε τήν μήτραν τήν ἄκαρπον πλήν μόνου αὐτοῦ»¹²³⁵, προκειμένου τό θαῦμα τῆς λύσεως τῆς στειρώσεως νά συμβάλει τόσο στήν ἐκπλήρωση τῆς ἐπαγγελίας περί τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, ὅσο καί, μέ τήν προαναγγελία του, στήν «παιδαγωγική» προετοιμασία τῆς ἀνθρωπότητας γιά τήν ὀρθή κατανόηση καί ἀποδοχή, μέσω αὐτῆς, τοῦ ὑπερφουοῦ θαύματος τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεώς του¹²³⁶. Τό ἀρνητικό γεγονός τῆς στειρώσεως τῶν γεννητόρων τῆς Μαρίας, δη-

1230. *Κανὼν εἰς τήν γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή β', 1, 25-28, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147 καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 407-408. Βλ. ἐπίσης Νεοφύτου Ἐγκλειστου, *Λόγος εἰς το πάνσεπτον Γενέθλιον τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 530.

1231. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 C.

1232. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 AB.

1233. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 D.

1234. «καί νῦν τῆς στείρας ἐγώ Ἄννης τήν μήτραν γόνιμον ἐκτελῶ» *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή β', 2, 34-35, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147. Πρβλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 365 A καί Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 499.

1235. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή γ', 1, 63-65, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 148. Ἡ θεία αὐτή παρέμβαση ἐκλαμβάνεται ἐσφαλμένως ὡς ἀπόδειξη τῆς ἀσπίλου συλλήψεως ἀπό τόν Α. Wenger, «Foi et Piété mariales a Byzance», *Maria* 5 (1958), σ. 944.

1236. Τό γεγονός αὐτό εἶχε ὡς συνέπεια νά «προφθάνει τό τῆς ἀτέκνου κῆμα, τῆς Παρθένου τό θαῦμα» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 C. Πρβλ. Γεωργίου Νικομηδεῖας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης, τῆς Μητρὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', PG 100, 1356 A καί Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος δευτέρος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 153. Βλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 371.

λαδή, διακονεῖ θετικῶς, παιδαγωγικῶς καὶ προπαρασκευαστικῶς τὴν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας.

Κατὰ συνέπεια ἡ θεραπεία τῆς στειρότητας τῶν γονέων της μέθρα ἐπέμβαση, σύμφωνα μέ τόν ἱερό Πατέρα, δέν ἔχει ὡς σκοπό νά ἐξυψώσει τὴν Παρθένο ἢ νά τὴν παραλληλίσει μέ τόν Υἱό της καὶ νά τὴ διαχωρίσει ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ νά προετοιμάσει τὴν ἐκ μέρους της ὁμαλὴ ὑποδοχὴ τῆς ὑπερφυοῦς σαρκώσεως του. Γι' αὐτὸ καί, ὅπως διερωτᾶται, ἂν ἔγινε πραγματικότητα τό μέγα καὶ ἀσύλληπτο γεγονός τῆς γεννήσεως τέκνου ἀπὸ μία στείρα, πῶς εἶναι δυνατόν νά μὴν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ τό μέγιστο καὶ ἀκατάληπτο θαῦμα τοῦ τόκου μιᾶς παρθένου; Προκειμένου, μάλιστα, νά ἀποφευχθοῦν ἐνδεχόμενες συγχύσεις τῶν δύο γεγονότων, τονίζει παράλληλα τὴ ριζικὴ διαφορὰ μεταξύ τους, καθότι ἡ πρῶν στείρα καὶ μητέρα τῆς Παρθένου Ἄννα, ἐπειδὴ συνέλαβε φυσικῶς, μετὰ τὴ γέννηση τοῦ τέκνου της δέν διέσωσε τὴν παρθενία της, ἀλλὰ οὔτε ἐπανῆλθε στή στειρότητά της. Ἀντίθετα ἡ θυγατέρα της Μαρία, ἡ ὁποία συνέλαβε ὑπερφυσικῶς καὶ ἄνευ ἀνδρός, ὄχι μόνον δέν ἔμεινε στείρα, ἀλλὰ συνέλαβε καὶ γέννησε τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, παραμένουσα, ὅπως πρὶν, τό ἴδιο καὶ μετὰ τόν τοκετό Παρθένο, καθότι, λόγω τῆς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου ἀσπόρου συλλήψεως του, διέφυγε ὅλα ὅσα ὑφίστανται οἱ μητέρες πρὶν καὶ κατὰ τόν τοκετό¹²³⁷. Γι' αὐτὸ καὶ καταλήγει διερωτώμενος, τί πιό παράδοξο ὑπάρχει ἀπὸ τό νά βλέπει κανεὶς νά διανοίγεται ἀλλὰ νά μὴ διαφθείρεται ἡ νηδὺς τῆς κατὰ σάρκα Μητέρας τοῦ Θεοῦ «ἐκ νεοσπόρου γαστρός» καὶ παράλληλα νά γεννᾶται ἡ Παρθένο ἀπὸ ἄγονη στείρα;¹²³⁸

Ἡ θαυματουργικὴ θεραπεία τῆς στειρώσεως τῆς Ἄννας, λοιπόν, ἀποτελεῖ, ἐκτός τῶν ἄλλων, καὶ παιδαγωγικὸ μέσο προετοιμασίας τῆς ἀνθρωπότητας γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῆς θαυματουργικῆς διατηρήσεως τῆς ἀειπαρθενίας τῆς Θεοτόκου, διότι ἔπρεπε τό θαῦμα τῆς ὑπέρλογης σαρκώσεως τοῦ Δεσπότου τῆς φύσεως νά προετοιμαστεῖ, ὑποδεικνυόμενο μέσω τῆς θαυματουργικῆς λύσεως τῆς στειρώσεως τῆς προμήτορος καὶ τῆς ἀναδείξεως της ἀπὸ ἄγονη στείρα σὲ μητέρα τῆς Παρθένου¹²³⁹. Μεταβάλλοντας, μάλιστα, ὁ Θεός Λόγος, μέ τὴ νεουργία τῆς μήτρας της, τὴ στείρα προμήτορά του σὲ γόνιμη μητέρα ἦταν εὐκόλο νά καινοτομήσει θαυματουργικά καὶ τὴ φυσικὴ λειτουργία τῆς κυήσεως καὶ τοῦ τοκετοῦ του, διατηρώντας, κατὰ τόν ἴδιο θαυματουργικὸ τρόπο, τὴν κατὰ σάρκα Μητέρα του, Παρθένο· ἐπισφραγίζοντας, δηλαδή, διὰ τοῦ θαύματος τῆς λύσεως τῆς στειρότητος τῆς Ἄννας, τό ὑπερφυές γεγονός τῆς διαφυλάξεως σώων τῶν σημάντρων τῆς παρθενίας τῆς Θεοτόκου Μα-

¹²³⁷. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 C. Βλ. ἐπίσης Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 744 A.

¹²³⁸. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C.

¹²³⁹. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει ἰδιαίτερα τὸν παιδαγωγικὸ χαρακτῆρα τῆς θαυματουργικῆς λύσεως τῆς στειρώσεως τῆς Ἄννας γιὰ τὴν προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὑποδοχὴ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀποτελεῖ στοιχεῖο πού ἀντιτίθεται εὐθέως στὴν ἐπιμονὴ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Μαριολογίας, ὅτι αὐτὴ συνέβη, προκειμένου νά προβληθεῖ ἡ σημασία τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, μέ τὴν ὑπογράμμιση μέσω αὐτοῦ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως της. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 107 καὶ «Saint André de Crète», *EO* 8 (1910), σ. 130. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 8.

ρίας¹²⁴⁰. Έτσι, διά του υπέρλογου θαύματος τῆς θεραπείας τῆς ἄγονης μήτρας τῆς προμήτορος καί τῆς διαφυλάξεως ἀλώβητης τῆς παρθενίας τῆς Μητέρας του, ἐπιβεβαιώνει ἐμφαντικά τή δυνατότητα καί τήν πραγματικότητα τῆς ἐκ τῆς ἀσπόρου μήτρας τῆς Παρθένου ὑπερφυοῦς γεννήσεώς του¹²⁴¹.

Κατά συνέπεια, ὅπως ἀπαλλάχθηκε ἡ Ἄννα ἀπό τά δεσμά τῆς στειρώσεως θαυματουργικῶς καί μέ φυσικό τρόπο συνέλαβε μόνη αὐτή στή μήτρα της τήν μέλλουσα Θεοτόκο, τό ἴδιο καί ἡ Παρθένος Μαρία κατά τρόπο ὑπερφυσικό, μοναδικό καί ἄγνωστο ἕως τότε στήν ἀνθρώπινη φύση, ἄν καί Παρθένος, «ἀπάτορα τόκον ἐξ ἀλοχεύτων ὠδίνων τῇ φύσει παρά τήν φύσιν εἰσήγαγεν», καί μέ ὑπερφυῆ θεία ἐνέργεια συνέλαβε, κυοφόρησε φυσικῶς στή μήτρα της καί γέννησε ἀνωδύνως τόν αὐτουργό τῆς φύσεως. Τοῦτο συνέβη, διότι τό βρέφος τῆς Θεοτόκου, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἴδια, «οὐκ εἶχε πατέρα καλεῖν ἐπί τῆς γῆς, ὅτι μή σποράς μεσιτευούσης συνείληπτο»¹²⁴². Έτσι, ἡ θαυματουργική λύση τῆς στειρότητας τῆς μητέρας της ὑπηρετήσε οὐσιαστικά τήν παιδαγωγική προετοιμασία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ γιά τήν ὑποδοχή τοῦ ἀνερμηνεύτου θαύματος τῆς ἐκ Πνεύματος ἁγίου πραγματώσεως στήν παρθενική μήτρα τῆς θυγατέρας της Μαρίας τοῦ κορυφαίου γεγονότος τῆς θείας περί τόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας, πού εἶναι ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

6. Ἡ φυσική σύλληψη καί γέννηση τῆς Παρθένου.

Ἡ φυσική σύλληψη καί γέννηση τῆς Παρθένου Μαρίας, προκειμένου νά κορυφωθεῖ τό μυστήριό τῆς θείας Οἰκονομίας μέ τήν ἐξ αὐτῆς σάρκωση τοῦ Λόγου, ἀποτελεῖ στή σκέψη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης λογική ἀκολουθία καί φυσική συνέπεια τῆς θαυματουργικῆς λύσεως τῆς στειρώσεως καί ἐνδυναμώσεως τῶν γονέων της. Έτσι, ἄν καί ὀμιλεῖ εὐρέως περί θείας ἐπεμβάσεως γιά τή λύση τῆς στειρώσεως, ὄχι μόνο δέν ἀναφέρεται σέ ἀνάλογη θεία ἐνέργεια κατά τή σύλληψη, τήν κυοφορία ἢ τή γέννησή της, ἀλλά, ἀντιθέτως, ὑποστηρίζει εὐθέως, ὅτι ὅλ' αὐτά πραγματοποιήθηκαν κατά τούς φυσικούς νόμους τοῦ γάμου καί τῆς γεννήσεως, διότι ἡ σύλληψη τῆς Παρθένου ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα συζυγικῆς συνευρέσεως καί μίξεως τοῦ ζεύγους Ἰωακείμ καί Ἄννας¹²⁴³. Τό γεγονός αὐτό ὑπογραμμίζει ἐμφαντικά ὁ ἱερός Πατήρ, μάλιστα, στρεφόμενος ἐναντίον

¹²⁴⁰. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 D. Βλ. ἀκόμη Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 303 καί Α. Kallis, *Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM, I (1996)2, σ. 373.

¹²⁴¹. «ἵνα τῷ κατ' αὐτήν ὑπεραίροντι θαύματι τό τῆς τεκοῦσης πιστώσῃται» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 CD.

¹²⁴². *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 D.

¹²⁴³. Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος «μηδέ παρά τούς ὄρους οἱ περί ἡμᾶς πεπήγασιν ἄνωθεν, μήτε ξένω παρά τήν φύσιν θεσμῶ πρός γένεσιν ἤκτο» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B. Βλ. ἐπίσης Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατά τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν*, 1, 10, PG 76, 57 B. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 286. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 102 ἐξ. Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 506 καί O. Meuffels, «Mariologie und Anthropologie», *ἐν Theologie in der Gegenwart* 43 (2000), σ. 202.

όλων εκείνων οί όποιοι κατά καιρούς είτε άμφισβήτησαν τήν ύπαρξή της, προσδίδοντας φανταστικό χαρακτήρα στή σύλληψη και τή γέννησή της, είτε υπερέβαλαν επικίνδυνα, άποδίδοντας στά γεγονότα αυτά υπερφυσικό χαρακτήρα μέ τήν ύπογράμμιση, ότι «συνελήφθη ή άγία Παρθένος Μαρία και έγεννήθη· ούχ ώς τινες λέγουσι μηνών έπτά, ή χωρίς άνδρός, αλλά έννέα τελείων μηνών έγεννήθη· και έξ έπαγγελίας μέν, έξ άνδρός δέ συναφείας και σποραῶς»¹²⁴⁴. Διατυπώνοντας τή θέση αυτή για τή σύλληψη,

1244. *Κανών εις τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A. Έπίσης βλ. *Εις τήν Σύλληψιν, Cod. Paris. Coisl. gr. 121, f. 47v*. Τό χωρίο αυτό θεωρούμε, ότι άπηχεί τή σχετική θέση του Έπιφανίου Κύπρου:

«συνελήφθη ή άγία Παρθένος Μαρία
και έγεννήθη·
ούχ ώς τινες λέγουσι μηνών έπτά,
ή χωρίς άνδρός,
αλλά έννέα τελείων μηνών έγεννήθη·
**και έξ έπαγγελίας μέν,
έξ άνδρός δέ συναφείας και σποραῶς**

«Παυσάσθω τοίνυν ή πλάνη τών πεπλανημένων.
Ούτε γάρ θεός ή Μαρία,
ούτε άπ' ούρανοῦ έχουσα τό σώμα,
**άλλ' έκ συλλήψεως άνδρός και γυναικός,
κατ' έπαγγελίαν δέ,**
ώσπερ ό Ίσαάκ, οίκονομηθεΐσα».

Κανών εις τήν Σύλληψιν, Συναξάριον, PG 97, 1313 A.

Κατά Αΐρέσεων, 78, 23, έκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 474.

Μέ τή θέση του αυτή ό ιερός Πατήρ φαίνεται νά προσπαθει, άπορρίπτοντας τίς επί μέρους άντιλήψεις σχετικά μέ τό χρόνο κυοφορίας τής Παρθένου από τήν Άννα —μεταξύ τών όποίων και εκείνες του Πρωτευαγγελίου—, νά θεραπεύσει τή σύγχυση πού ύπήρχε ως πρός τό ζήτημα αυτό. Τό γεγονός αυτό διαπιστώνεται σαφώς και στή χειρόγραφη παράδοση του ύπό εξέταση άποκρύφου, καθώς αυτή άποτυπώνεται έμφανώς στο *apparatus criticus* του χωρίου: «Επληρώθησαν δέ οί μήνες αυτής· έν δέ τῷ ένάτῳ μηνί έγεννησεν Άννα» ως έξής: «Α οί έξ μήνες τή Άννη, E Pos μήνες αυτή έξ, L αί ήμέραι Άννας ώσει μήνες έξ... B τή Άννη μήνες έπτάâ Fa τή Άννη μήνες έννέα, I αυτή μήνες έννέα | έν δέ τῷ ένάτῳ (ένάτῳ B aliique; Ένάτῳ A aliique) μηνί cum BCI (έ.δ.τ. μηνί τῷ έν).. AF^b τῷ δέ έννάτῳ (F^b add μηνί) â EL τῷ δέ (E έν δέ τῷ) έβδόμῳ μηνί.. DF^a nil nisi και|». [*Πρωτευαγγέλιον Ίακώβου ήτοι Γέννησις Μαρίας τής Άγίας Θεοτόκου και ύπερενδόξου Μητρὸς Ίησοῦ Χριστοῦ*, έκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 10-11. Τήν ποικιλία τής χειρόγραφης παραδόσεως προσπαθει νά άποδώσει και ή γερμανική μετάφραση του χωρίου, ή όποία έχει ως έξής: «Es erfüllten sich aber ihre sechs Monate[ihre Monate], wie (der Engel) gesagt hatte: im siebenten[neunten] Monat gebar Anna». E. Hennecke – W. Schneemelcher(Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 282. Σχολιάζοντας τό παρόν χωρίο, μάλιστα, ό M. Jugie (*L'Immaculée Conception*, σ. 106) παρατηρεί, άναιρώντας ουσιαστικά ό ίδιος τίς άντιλήψεις του περί άσπίλου συλλήψεως, ότι μέ τόν τρόπο αυτό ό άρχιεπίσκοπος Κρήτης «rejette comme erronées l'une et l'autre de ces affirmations et declare que la Vierge est née neuf mois après sa conception, qu'elle a eu un père selon la chair, et que seul Jésus-Christ garde le privilege d'une conception virginale». Άλλά και ό F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 93) επιχειρεί άνεπιτυχώς μέ βάση αυτό νά θεμελιώσει τήν ύπαρξη διδασκαλίας περί άσπίλου συλλήψεως στήν Άνατολή, ύπογραμμίζοντας, άνευ έρεισματος, τό γεγονός τής ύπάρξεως άλληλοσυγκρουόμενων, στο χῶρο τής Άνατολής, άπόψεων σχετικῶν μέ τήν έκταση του υπερφυσικού χαρακτήρα τής άσπίλου συλλήψεως. Η άποψη αυτή όμως ούδεμία σχέση μπορεί νά έχει μέ τό κείμενο του ιεροῦ Πατρός, καθότι μέ αυτό επιχειρείται: α) ή καταπολέμηση αίρετικῶν άπόψεων σχετικῶν μέ υπερφυσική σύλληψη, κυοφορία και γέννηση τής Παρθένου και β) ή διακήρυξη έκ μέρους του τής φυσικής της συλλήψεως και γεννήσεως. Τό γεγονός αυτό επιβεβαιώνει και ό Ταράσιος Κων/πόλεως (*Εις τά Εισόδια τής ύπεραγίας Θεοτόκου*, 6, PG 98, 1485 D) ως έξής: «και μηδείς τών τής Έκκλησίας τροφίμων τουτον εισδέξεται τόν λόγον, ύποβάλλοντα, ως έπταμηνιαία Παρθένος έτέχθη. Και γάρ πολλούς τών άφρόνων ταῦτα φιλονικούντας άκήκοα, οῦς έγώ τών άπίστων χείρους εΐναι δοκῶ. Ταῦτα γάρ αίρετικῶν εισιν έφευρήματα· ταῦτα τής Έκκλησίας αντίθετα, τών όρθοδόξων άλλότρια· ή γάρ Παρθένος και θεόπαις Μαρία τέλειον τόν χρόνον τών έννέα μηνών έν τή τής Άννης κοιλία έξετέλεσεν, ως ή φύσις ή ανθρωπίνη δηλοΐ». Μέ βάση τό δεδομένο αυτό, επίσης, εΐναι άπαραίτητο νά αναφερθει και ή προσπάθεια μερίδας δυτικῶν θεολόγων πού άμφισβητοῦν όχι μόνο τήν τιμή, αλλά και τήν ιστορική ύπαρξη τής Θε-

τήν κυοφορία καί τόν τοκετό τῆς Παρθένου ἀπό τή μητέρα της Ἄννα ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὄχι μόνο δέν τή διαχωρίζει ἀπό τά τέκνα τῶν ἄλλων γυναικῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, δικαιολογώντας περί αὐτῆς διδασκαλία περί *redemptio praeservativa* ἢ *conceptio immaculata* στό ἔργο του, ὅπως φρονεῖ ἡ μαριολογική ἔρευνα, ἀλλά ἀντιθέτως τή συνδέει ἄμεσα καί ἀδιάσπαστα μέ ἐκεῖνες ὡς φυσική συνέχειά τους. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τόσο ἡ θαυματουργική λύση τῆς στειρώσεως τῶν γεννητόρων της, ὅσο καί ἡ ἔπειτα ἀπό αὐτή φυσική σπερματική σύλληψή της ὑπῆρξαν τό μέν πρῶτο σύνηθες γεγονός στήν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ, τό δέ δεύτερο ὁ κανόνας καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἔρχεται κάθε ἄνθρωπος στήν ὑπαρξη μετά τήν πτώση. Γιά τό λόγο αὐτό καί δέν διαστέλλει τή σύλληψή της ἀπό ἐκεῖνες τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθῶς ἀπορρίπτει εὐθέως τήν πραγμάτωσή της «χωρίς ἀνδρός», ἀλλά τή διαχωρίζει σαφῶς καί μόνον ἀπό τήν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ὑπερφυῆ σύλληψη, κυοφορία καί γέννηση τοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ στή μήτρα της, τονίζοντας ἐμφαντικά, ὅτι ἡ Παρθένος, σέ ἀντίθεση μέ τή μητέρα της, συνέλαβε, κυοφόρησε καί γέννησε τόν Υἱό της ἀσπόρως καί κατά τρόπο ὑπερφυσικό καί «οὐχ ὡς Ἐλισάβετ, οὐχ ὡς Ἄννα ἢ σέ τεκοῦσα. Ἐκεῖνοι γάρ ἐνσπερμαθεῖσαι γεγόνασι μητέρες»¹²⁴⁵. Ἐτσι ἡ σύλληψη τῆς Μαρίας στή μήτρα τῆς μητέρας της εἶναι ἀπαραίτητο νά κατανοεῖται ὄχι ὅπως αὐτή τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἄσπορος, ὑπερφυσική καί ἄσπιλος, δηλαδή χωρίς τήν κληρονομία τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλ' ὡς κατά πάντα φυσική «ἐξ ἀνδρός ... συναφείας καί σποράς», ὅμοια μέ ἐκεῖνες τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ὅπως αὐτή τοῦ υἱοῦ

οτόκου, εἰσαγάγοντας κατά μίμηση τῆς προβληματικῆς περί «ἱστορικοῦ Ἰησοῦ καί Χριστοῦ τῆς πίστεως» (Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ, καθῶς καί λεπτομερῆ βιβλιογραφία ἐν Π. Χ. Ἀνδριόπουλου, *Τό πρόβλημα τοῦ Ἰστορικοῦ Ἰησοῦ* ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑρμηνευτικῇ τῆς Κ.Δ. ὑπό τό φῶς τῆς θεολογίας Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, Διατριβή ἐπί ὑφηγεσίᾳ, Ἀθήναι 1975) ἀντιλήψεις περί «Μαρίας τῆς πραγματικότητος καί Μαρίας τῆς φαντασίας» [*Die wirkliche Maria und die Maria der Phantasie*], οὐσιαστικά, δηλαδή, «Μαρίας τῆς ἱστορίας καί Μαρίας τῆς πίστεως», ἰσχυριζόμενοι χωρίς κανένα ἔρισμα ὅτι «Das Marienbild der christlichen Legende, Kunst, Poesie, Musik und Hymnik und sogar der Theologie ist ein Produkt der Phantasie» ἢ ὅτι «Das Glaube an die Maria der traditionellen christlichen Frömmigkeit ist ein Glaube an etwas, was nicht war ist» (J. Mc Kenzie, «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 601). Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές, βεβαίως, εἶναι διαμετρικά ἀντίθετες μέ τήν ἀνωτέρω θέση, ἀλλά καί ὀλόκληρη τή διδασκαλία τοῦ θεολόγου καί ὑμνογράφου τῆς Θεοτόκου, ἀρχιεπισκόπου Κρήτης.

1245. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 908 C. Πρβλ. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατά Αἰρέσεων*, 78, 23, 11 καί 79, 5, 4-5, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 474 καί 480 (PG 42, 737 B καί 748 B) καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 10, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 50. Τό γεγονός, ὅτι ἡ σύλληψη τῆς Ἄννας ὑπῆρξε ἀπολύτως φυσική, ὅπως κι ἐκεῖνη τῆς μητέρας τοῦ Προδρόμου, καθῶς καί αὐτές τῶν λοιπῶν γυναικῶν τοῦ Ἰσραήλ κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, βρίσκεται σέ εὐθεία ἀντίθεση μέ τήν περί παθητικῆς καί ἄρα ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Παρθένου μαριολογική θέση, γι' αὐτό καί δέν ἐπιτρέπει τήν ἀποδοχή, ἀφ' ἑνός μέν τῆς στηριζόμενης, ὅπως ἰσχυρίζεται, στόν κανόνα *εἰς τήν Σύλληψιν* ἀπόψεως περί τοῦ ἱεροῦ Πατρός τοῦ F. S. Mueller («Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 228), ὅτι «die conceptio passiva Mariae galt», ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς γενικῆς, πλὴν ἄνευ θεμελίου, ἀναφορᾶς τοῦ F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 87[καί σ. 92]) στούς ἀνατολικούς Πατέρες, ὅτι «In their poems and homilies Byzantine poets and orators insisted more and more on Our Lady's passive Conception, and on her holiness from the very beginning of her existence». Παρομοίως βλ. καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 119.

τῆς συγγενοῦς τῆς Ἐλισάβετ, Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου¹²⁴⁶, γεγονός πού τήν κατέστησε ὅπως καί αὐτούς κληρονόμο τῶν συνεπειῶν του προγονικοῦ παραπτώματος¹²⁴⁷.

Εἶναι ἀπαραίτητο νά τονιστεῖ, δηλαδή, ὅτι, ἄν καί ὁ ἅγ. Ἀνδρέας δέν ἀσχολεῖται στό ἔργο του εἰδικῶς μέ τή σύλληψη τῆς Παρθένου, τό γεγονός τῆς εὐθείας ἀναφορᾶς του στή σπερματική τῆς σύλληψη, σέ συνδυασμό μέ τήν ὅλη περί ἀνθρώπου διδασκαλία του, καθιστᾷ ἀπαραίτητη τήν ἀποδοχή ἐκ μέρους του καί τῆς θέσεως περί κληρονομικῆς μεταδόσεως καί σ' αὐτήν τῶν συνεπειῶν τοῦ προγονικοῦ ρύπου, διότι, σέ ἀντίθετη περίπτωση, δηλαδή ἐάν ἀποδεχόταν τήν ἄσπιλο σύλληψή τῆς, ὅπως φρονεῖ ἡ μαριολογική ἔρευνα, εἶναι ἀπολύτως βέβαιο, ὅτι ὄχι μόνο θά τήν ἀνέφερε εὐθέως, ἀλλά, ὅπως πράττει καί στήν περίπτωση τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ τῆς, τοῦ ὁποῖου ὑπογραμμίζει σαφῶς τή σύλληψη ἄνευ ἀμαρτίας¹²⁴⁸, θά προσπαθοῦσε νά τήν προβάλει καί νά τήν ὑποστηρίξει, προκειμένου νά τιμήσει ἐπιπλέον τή Μητρόθεο. Ἐνα τέτοιο γεγονός, ἄλλωστε, θά ἀποτελοῦσε ἄλλο ἓνα ἰδιαίτερο καί θαυμαστό περί τῆ Θεομήτορα στοιχεῖο, τό ὁποῖο θά εἶχε θεμελιώδους σημασίας ἀξία γιά τήν περί αὐτῆς διδασκαλία καί θά ἦταν ἀδύνατο ἐκ μέρους του νά μήν ἀναφερθεῖ σ' αὐτό ἐκτενῶς. Σέ κανένα σημεῖο τοῦ ἔργου του, ὅμως, δέν γίνεται οὔτε ἄμεση, ἀλλά οὔτε καί ἔμμεση ἀναφορά στό ἄσπιλο τῆς συλλήψεώς τῆς, καθῶς αὐτή γιά νά εἶναι ἄσπιλος θά ἔπρεπε νά εἶναι ἀπαραιτήτως καί ἄσπορος. Ἐπειδή ὅμως ἦταν σπερματική τήν ἐκλαμβάνει αὐτονοήτως ὡς ἓνα φυσικῶς ἐπιτελεσθέν γεγονός, σέ ἀντίθεση μέ τόν ὑπερφυσικό καί ἄσπιλο χαρακτήρα τῆς ἀσπόρου συλλήψεως τοῦ κατά σάρκα Θεανθρώπου Υἱοῦ τῆς, διότι ἡ Παρθένος Μητέρα του, σέ ἀντίθεση μέ ἐκεῖνον, ὑπῆρξε φυσικός καί μόνον ἄνθρωπος, γι' αὐτό καί ἡ σύλληψή τῆς συνέβη, ὅπως κι ἐκεῖνες τῶν λοιπῶν, στή μήτρα τῆς μητέρας τῆς μετά τήν πτώση κι ἔπειτα ἀπό συζυγική ἐπικοινωνία καί σαρκική μίξη τῶν «συνεύνων» γεννητόρων τῆς Ἰωακείμ καί Ἄννας¹²⁴⁹.

1246. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. V. Lossky, «La Nativité de la sainte Vierge», *Messenger* 6 (1955), σ. 160-161 καί Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα καί ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 9 ἐξ.

1247. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 322), «ἡ θέσις αὕτη ἀποτελεῖ θεμελιώδη διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, περιβεβλημένην μέ δογματικόν κύρος καί ἐρειδομένην ἐπί τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς διδασκούσης ὡς ἀρραγῆ καί ἰσχυρόν ὄρον πίστεως τήν ὑπό πάντων τῶν ἀνθρώπων, τῶν διά τῆς φυσικῆς ὁδοῦ γεννωμένων, κληρονομουμένην προπατορικὴν ἀμαρτίαν», διευκρινίζοντας ὀρθῶς (ὅπ. *παρ.*, σημ. 3), «δέν ἐννοοῦμεν βεβαίως, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη διευτυπώθη ἐπισήμως ὑπό τινος οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀλλ' ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐρειδομένη ἐπί τῆς συνόλου παραδόσεως αὐτῆς, τῆς ἐμπεριεχομένης ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων καί διδασκάλων αὐτῆς, συντονίζουσα δέ ἅμα, ὡς εἵπομεν ἤδη, τήν περί Θεοτόκου διδασκαλίαν πρὸς τά ἄλλα ἐπί μέρους δόγματα τῆς πίστεως αὐτῆς, ἴδια δέ τό περί προπατορικῆς ἀμαρτίας δόγμα, ἔχει ἀναγάγει εἰς δόγμα τήν ἐν λόγῳ παράδοσιν». Πρβλ. Ἰ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 29-30. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 229 ἐξ. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 369 καί Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Ἁειπαρθένου Μαρίας εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾷ πρὸς τήν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 225.

1248. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 829 C. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΓΓ', PG 97, 1088 A. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139r. *Κανὼν ὁ Μέγας*, ῶδή θ', 6, PG 97, 1381 A. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1285 D.

1249. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C. Ἀκόμη βλ. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἄννης*, Β', 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 451 καί Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 467.

Τό γεγονός τῆς φυσικῆς συλλήψεως τῆς Μαρίας, ὅμως, ὑποδηλώνεται στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός καί μέ τήν ἐπιμονή πού ὑποστηρίζει τό σκοπό τῆς θείας ἐπεμβάσεως στούς γεννήτορες της, καθώς αὐτή, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἀφοροῦσε μόνο στή θεραπεία τῆς στειρώσεως καί τήν ἐνδυνάμωσή τους, λόγω τῆς μεγάλης ἡλικίας τους. Ἐτσι, ὅπως δηλώνει σαφῶς, ἡ θεία χάρις τόν Ἰωακείμ «εἰς καρπογονίαν» καί τήν Ἄννα «εἰς παιδοποιίαν ἐνεύρωσε· καί τοὺς ἐξηραμμένους τῶν γεννητικῶν ὀργάνων πόρους, ἰκμάσι σπερμογονίας ἐπινοτίσας, ἐξ ἀγόνων γονίμους εἰργάσατο»¹²⁵⁰, ὥστε, ἔπειτα ἀπό αὐτήν, οἱ φυσικοί πόροι τῶν γεννητόρων της «ἀποφράττονται, καί φλέβες τεκνογονίας ἀνασειράζουσι», προκειμένου νά συνέλθουν συζυγικῶς καί νά συλληφθεῖ κατὰ τρόπο φυσικό καί «ὡς ἐξ ἐνύγρων ξύλων καρπός εὐκλεῆς, ἡ πανάμωμος αὕτη Παρθένος»¹²⁵¹.

Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ Πατρός περί τῆς φυσικῆς συλλήψεως καί ἄρα μετοχῆς τῆς Θεοτόκου στίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὅπως προκύπτει ἀπό τά παραπάνω ἀναφερθέντα, ἐνισχύεται ἐπιπλέον καί ἀπό τήν σύγκριση τῆς προεκτεθείσας περί ἀνθρώπου διδασκαλίας του ἐν σχέσει πρὸς τήν Παρθένο στό προηγούμενο κεφάλαιο¹²⁵². Ὅπως καταδείχθηκε σαφῶς ἐκεῖ, ἡ Μαρία θεωρεῖται ἐκ μέρους του φυσικός ἄνθρωπος, γι' αὐτό καί δέν διαχωρίζεται σέ καμία περίοδο τοῦ βίου της ἀπό τό λοιπό ἀνθρώπινο γένος, ἀφ' ἑνός μὲν διότι ἡ διδασκαλία του περί αὐτῆς, ἀπό τή σύλληψη ἕως καί τήν κοίμησή της, ἐντάσσεται ἀρμονικά καί συμφωνεῖ ἀπόλυτα μέ τή λοιπή ἀνθρωπολογική του διδασκαλία, ἀφ' ἑτέρου δέ διότι ἡ φυσική ἐκ σπέρματος σύλληψη καί γέννηση κληρονομεῖ σέ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Παρθένου, τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος· ἀπό τή σπερματική σύλληψη καί φυσική γέννηση ἕως καί τό θάνατο¹²⁵³, τόν ὁποῖο γεύθηκε πλήρως, καθότι «τοῖς φυσικοῖς λει-

¹²⁵⁰. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 C. Πρβλ. καί Ε. Πούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 163.

¹²⁵¹. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 C καί Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα καί ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 10. Ἀντιθέτως στό χωρίο αὐτό διαβλέπει ἐσφαλμένως ἡ μαριολογική ἔρευνα στοιχεῖα, τά ὁποῖα θεμελιώνουν διδασκαλία περί ἀσπίλου συλλήψεως στό ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. Βλ. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 14.

¹²⁵². Βλ. σ. 152 ἐξ τῆς παρούσας μελέτης.

¹²⁵³. Διότι, ὅπως τονίζει ἐμφαντικῶς, «Γέννησις ἄρ' ἦν διά τήν ἁμαρτίαν» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140r. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, εἶχε ὡς συνέπεια στό ἐξῆς οἱ ἄνθρωποι «δίκην ἀλόγων ζῶων γεννᾶσθαι, καί ζῆν καί θνήσκειν καί λύεσθαι, καί τοῦτο λίαν εὐτελῶς καί ἀθλιῶς» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1273 A), καθότι ἡ ἔβδομη καί κορυφαία ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ, ὡς συνέχεια τῆς σπερματικῆς γεννήσεως, ὑπῆρξε τό «ἕως ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἶ, καί εἰς γῆν ἀπελεύση» (Πρβλ. Γεν. 3, 17-19 καί *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1272 B), δηλαδή «ὁ θάνατος, καί ἡ ἐντεῦθεν τοῦ γένους καταφθορά» (*Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 A), καθώς εἶχε πανανθρώπινο χαρακτήρα. Ἐτσι πλέον «καί οὐκ ἔστι, 'κατά τόν λέγοντα, 'ἄνθρωπος, ὃς ζῆσεται καί οὐκ ὄψεται θάνατον'» (*Εἰς τήν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 10v), καθότι «Θεοῦ γάρ ἦν φωνή, τοὺς ἅπαξ ἀπό γῆς παραχθέντας, εἰς γῆν ἐπανάγεσθαι· ὅτι μή τῆς ἐν γενέσει καί φθορᾷ δουλείας ἢ πρὶν ἀπογαιωθεῖσα φύσις τέως ἀπληθεύρωτο» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B. Κατά συνέπεια καί ὅπως διδάσκει ὁ ἱερὸς Πατήρ, ἡ Θεοτόκος, ὡς φυσικός μεταπτωτικός ἄνθρωπος «οὐδέν τῶν κατὰ φύσιν θεσμῶν παραμείψασα, νόμῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλειτούργησε, καί ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς ὅροις ἡμῖν τήν ἐν σαρκὶ ζωὴν συνεπέρανε, θαύματος πλήρη καταλειπούσα τῷ βίῳ καί γέννησιν καί μετάστασιν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1085 C.

τουργήσασα νόμοις»¹²⁵⁴ «τῶν τῆδε μεταστᾶσα»¹²⁵⁵. Ἐτσι, ἐπειδὴ ἡ Παρθένος, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, συνελήφθη σπερματικῶς στή μήτρα τῆς μητέρας τῆς¹²⁵⁶, τῆς μεταδόθηκαν καὶ τῆς κληρονομήθηκαν μέσῳ αὐτῆς καὶ λόγῳ τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹²⁵⁷ ἀπὸ τοὺς γεννήτορες τῆς οἱ συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, κορυφαία τῶν ὁποίων, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, ὑπῆρξε ἡ ἔβδομη καὶ τελευταία κατὰ σειρά, ὁ θάνατος¹²⁵⁸, ὁ ὁποῖος, ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως τῶν πρωτοπλάστων καὶ

1254. *Eis tήn Koίμησιν*, II, Γ', PG 97, 1073 A.

1255. *Eis tήn Koίμησιν*, II, Γ', PG 97, 1080 C. Πρβλ. καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 237 ἐξ.

1256. Ὅπως τονίστηκε στό προηγούμενο κεφάλαιο, ἄλλωστε, ἡ φυσικὴ ἐκ σπέρματος γέννηση ὑπῆρξε ἡ πρώτη θεία ἀπόφαση μετὰ τὴν πτώση, ἡ ὁποία ἐπεκτάθηκε ὑποχρεωτικῶς σέ ὄλους ἀνεξαίρετως τοὺς μεταπτωτικῶς συλληφθέντες καὶ γεννηθέντες ἀνθρώπους, γι' αὐτὸ καὶ κατέστη ἡ μοναδικὴ ὁδὸς πλέον γιὰ τὴν ἔλευση στήν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος.

1257. Θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ, ἂν καὶ δὲν ἀναπτύσσει διεξοδικῶς διδασκαλία περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στό ἔργο του, ἐν τούτοις τὴν προϋποθέτει σαφῶς, καθὼς θεωρεῖ, ὅτι ὅπως εἶχε λόγῳ τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πανανθρώπινο χαρακτήρα ἡ πτώση, ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς ἀπὸ τοὺς πρωτοπλάστους (βλ. *Eis tήn Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, f. 10v) κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶχε πανανθρώπινο χαρακτήρα καὶ ἡ προσφερθεῖσα ἀπὸ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεὸ Λόγο σωτηρία μὲ τὴν ἐκ μέρους του «ἐν ἀτόμῳ» πρόσληψη ὁλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Καὶ τούτο, διότι ἡ θεία ἐνανθρώπιση ἔχει πανανθρώπινο χαρακτήρα, καθὼς πρόκειται περὶ «τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοῦ ἀναστροφῆς» (*Eis τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 D-833 A), ἔνεκα τῆς ὁποίας «νομοθέτης ὄλου τοῦ κόσμου, οἷα Θεός, καὶ οὐ μόνον Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν, γενήσεται, χρίων καὶ τελειῶν ἅπαντας ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, καὶ οἰκείῳ ὀνόματι χριστοῦ ἀποκαλῶν» (*Eis tήn Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 924 A. Πρβλ. καὶ *Eis τὸν Λάζαρον*, Η', PG 97, 961A), μὲ ἀποτέλεσμα, ἐπειδὴ πλέον «Πάντες εἰς ἐσμέν ἐν Κυρίῳ. Χάριτι ἐσμέν σεσωσμένοι. Υἱοὶ γεγόναμεν τοῦ Θεοῦ» *Eis τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1276 A. Ἐτσι μὲ τὴν ἐνανθρώπησή του, δηλαδὴ τὴν πρόσληψη ὁλόκληρης καὶ τέλειαν ἀνθρώπινης φύσεως, «ὁ θάνατος κατήργηται, ἡ τοῦ προπάτορος ἁμαρτία ἐλύεται, ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατάρθωται, πύλαι παραδείσου ἠνοιχθήσαν» *Eis tήn Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, f. 147v. Γι' αὐτὸ καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ I. N. Καρμίρης, (*Σύνοψις*, σ. 38), «Ἡ κληρονομικὴ δὲ μετάδοσις τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας δέον νὰ νοηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνότητος τῆς καθόλου ἀνθρώπινης φύσεως καὶ τῆς ὁμοουσιότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων, συναποτελούντων ἐν μυστικόν ὄλον, συναπτόμενον διὰ τῆς ἐνότητος τῆς φύσεως». Ἐπίσης βλ. Ἰ.Σ. Ρωμανίδου, *Τὸ Προπατορικὸν Ἄμαρτημα*, σ. 164 ἐξ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 244 ἐξ, 323 ἐξ, καὶ ἐκτενέστερα Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ ἐνότης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς πραγματικὴ προϋπόθεσις τῆς σωτηρίας. Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης*, (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθήναι 1969. Τῆ θέσῃ τῆς ὀρθόδοξης πατερικῆς καὶ λοιπῆς θεολογικῆς παραδόσεως περὶ ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὅσον ἀφορᾷ τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὅμως, ἂν καὶ γνωρίζει καλῶς, ἐν τούτοις δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς κατὰ τὴν ἐξέταση τῶν ἔργων τῶν ἀνατολικῶν Πατέρων ἐν σχέσει πρὸς τὴν Θεοτόκο ἢ ρωμαιοκαθολικὴν Μαρριολογία, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ὁμολογεῖ εὐθέως διὰ τοῦ R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 177), ὅτι «für die Orientalen ist die Natur ein Ganzes», ἐν τούτοις δὲν τὸ προϋποθέτει κατὰ τὴν ἔρευνα καὶ ἀποτίμησι τῆς διδασκαλίας τους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταλήγει σέ μὴ ὀρθὰ συμπεράσματα.

1258. Ἀριθμῶντας ὁ ἱερός Πατήρ τίς συνέπειες τῆς ἀνυπακοῆς τῶν πρωτοπλάστων, θεωρεῖ ὡς πρώτη ἀπὸ αὐτῆς τὴ σπερματικὴ γέννηση καὶ ὡς ἔβδομη καὶ κορυφαία τὸ θάνατο μὲ τὸ «ἔως ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη· ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση» (*Eis τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 B), ἐφ' ὅσον «Θεοῦ γὰρ ἦν φωνή, τοὺς ἅπαξ ἀπὸ γῆς παραχθέντας, εἰς γῆν ἐπανάγεσθαι» *Eis tήn Koίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B. Πὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ὁ πρωτόπλαστος εἶναι «ὁ κατακριθεὶς θανάτῳ τῇ παραβάσει Ἀδάμ» (*Κανὼν εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια*, 161, ὠδή θ', 96-97, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἱρμολόγιον*, σ. 118), μὲ συνέπεια νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στή λοιπὴ ἀνθρωπότητα, καθὼς «ἐξ ἀνάγκης ἀπέκειτο τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, καὶ ἦν τοῦτο πάντῃ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀπαραίτητον φύσει, τῷ μάλιστα διὰ τῆς παρακοῆς ἄνωθεν τοῦτον δέξασθαι παρὰ τοῦ πλάστου τὸν ὄρον» *Eis tήn Koίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 C.

τῆς μεταδόσεως στους απογόνους τους τῶν συνεπειῶν της, κατέστη κοινό χρέος ὄλων τῶν ἀνθρώπων¹²⁵⁹.

Ἔτσι, ἀπό τόν πανανθρώπινο νόμο τῆς σπερματικῆς συλλήψεως δέν ἐξαιρέθηκε οὔτε ἡ Παρθένος, ἀλλά οὔτε καί κάποιος ἄλλος ἄνθρωπος, ἐκτός ἀπό τόν ἀσπόρως καί ἄνευ Πατρός συλληφθέντα ἐκ Πνεύματος ἀγίου στή μήτρα της χωρίς τήν κληρονομία τῶν συνεπειῶν τοῦ προγονικοῦ ρύπου¹²⁶⁰ Θεάνθρωπο Υἱό της Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὅπως ὅλοι οἱ λοιποὶ τό ἴδιο καί ἡ κατά σάρκα Μητέρα του Θεοτόκος, μέ τή φυσική σύλληψη καί γέννησή της ἀπό τό ζεῦγος τοῦ Ἰωακείμ καί τῆς Ἄννας, ἀνεφύη χωρίς διακοπή καί διά σπερματικῆς συλλήψεως ἐκ «τῆς γεραῖς (...) οὐσίας τοῦ Ἀδάμ (...) ὡς κλάδος»¹²⁶¹, ὥστε, ἐπειδή «θυγάτηρ μέν ἔφυ Δαυΐδ, σπέρμα δέ τοῦ Ἰωακείμ· ἀπόγονος μέν τῆς Εὐας, γέννημα δέ τῆς Ἄννης»¹²⁶², νά παραμείνει ὡς φυσικός ἄνθρωπος καί «θυγάτηρ τοῦ Ἀδάμ»¹²⁶³ ἀδιάρρηκτα συνδεδεμένη μέ τή λοιπή πεπτωκυῖα ἀνθρω-

1259. Αὐτό συνέβη, ὅπως διδάσκει ὁ ἱερός πατήρ, διότι «...οὐκ ἔστι, ἔτι, κατά τόν λέγοντα, ἄνθρωπος ὅς ζήσεται καί οὐκ ὄσεται θάνατον» πλέον, ἐφ' ὅσον «πάντες οἱ ἄνθρωποι ἡμαρτον κατά τόν Παῦλον καί δέονται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ» *Εἰς τήν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 10v*. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα σέ ἄλλο ἔργο του, ἔπειτα ἀπό τήν πτώση «ἄμεμπτος οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, ... κἄν ἄρα τούτου πέφυκεν ἡμέρα μία ἐν τῷ βίῳ ζωῇ» (*Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον, ῥῥή η', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, Θεοτοκάριον, σ. 151*). Βλ. καί Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 161 ἐξ. Ἔτσι, ὅπως τονίζει, ἀναφερόμενη στή συσχέτιση μεταξύ παλαιοῦ καί νέου Ἀδάμ, ἡ Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου («Ἡ νέα Εὐα», σ. 722-723) «τυχόν ἄρνησις τῆς σχέσεως φυσικῆς γεννήσεως καί προπατορικῆς ἀμαρτίας θά ἀνέτρεπε τήν ἔννοια τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας», καθότι, ὅπως συνεχίζει (Τῆς Αὐτῆς, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 239), «ἡ διά τῆς φυσικῆς γεννήσεως μεταβίβασις τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας εἰς ἅπαν τό ἀνθρώπινον γένος ἀποτελεῖ δόγμα πίστεως τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας».

1260. Ἔτσι ὁ Χριστός κατά τή σύλληψή του «καί τόν μῶμον προδήλως τῆς ἀμαρτίας ἐκπέφυγε, καί τοῦ πρώτου πτώματος τήν κατάκρισιν» (*Εἰς τό Γενέσιον, Β', PG 97, 829 C καί Εἰς τήν Κοίμησιν, Π, ΠΓ', PG 97, 1088 A*), γενόμενος ἄνθρωπος «τῆς ἀμαρτίας δίχα» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 860 A*. Γ' αὐτό καί τονίζει, ὅτι κατά τή δευτέρα γέννησή του «πάντα μητρόθεν λαμβάνει ... ἄνθρωπος τέλειος γνωρίζεται, πλήν τῆς ἀμαρτίας καί τῆς ἀγνοίας», (*Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 139r καί Κανῶν ὁ Μέγας, ῥῥή θ', 6, PG 97, 1381 A*), «ὡς ἂν κατά πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῇ χωρίς ἀμαρτίας» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1285 D*. Βλ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 324 καί Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα καί ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 11.

1261. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον, 57, ῥῥή θ', 209-211, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Θεοτοκάριον, σ. 188*. Πιά τό λόγο αὐτό καί συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός (*Διάλεξις πρὸς Ἰουδαίους, ζ', 635-636, ἔκδ. Χ. Γ. Σωτηροπούλου, Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ κατὰ Ἰουδαίους, σ. 197*), «περὶ μέντοι τῆς παναγίας αὐτοῦ Μητρός σκοπεῖν σε χρεῶν ὅτι ὡς μέν τοῦ Ἀδάμ θυγάτηρ ὑπέκειτο τῇ αὐτοῦ ἀμαρτίᾳ». Ὅπως παρατηρεῖ δέ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Χ. Γ. Σωτηρόπουλος (*Ἀνάλυσις..., ὅπ. παρ., σ. 48*), ἡ Θεοτόκος μετεῖχε τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος «ὄχι ὁμως ἐνεργείᾳ, ἀλλά δυνάμει, διότι δέν ἡμάρτησεν αὐτή, οὔτε κατά ψυχήν οὔτε κατά σῶμα» (στ. 635 ἐξ.) ἀλλ' ὁ πρόγονος αὐτῆς».

1262. *Εἰς τό Γενέθλιον, Α', PG 97, 816 A*. Περὶ τῆς συγγένειας τῆς Θεοτόκου μέ τήν προμήτορά της Εὐα βλ. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 338 καί Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τήν ἐκ στερωτικῶν λαγόνων ἀνθήσασαν σωτήριον ἀνθρώποις γονήν, τήν ἀειπαρθενον τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 9 A.

1263. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 888 A*. Καί τοῦτο, διότι τήν προσφωνεῖ: «ὦ θυγάτερ Ἀδάμ καί Μήτηρ Θεοῦ!» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, ΠΙ, ΙΔ', PG 97, 1096 A*) ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε «θυγάτηρ μέν τοῦ πάλαι Ἀδάμ» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Β', 2, ἔκδ. Α. Πέβριτς, Ἡ Θεοτόκος*, σ. 152 (ἔκδ. Ρ. Voulet, *SCH* 80 (1961), σ. 130). Ρωμανοῦ Μελωδοῦ, *Κοντάκιον εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, ῥῥή η', ἔκδ. Α. Ἀθανασοπούλου-Γκαζῆ, ἐν Ν. Β. Τωμάδακη, Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 260. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί τίς παρατηρήσεις τοῦ Α. Σ. Κορα-

πότητα. Αυτό είχε ως φυσική συνέπεια τή μετοχή της, μαζί με τούς λοιπούς ανθρώπους, στις συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος¹²⁶⁴, από τις οποίες απαλλάχθηκε, και καθάρθηκε κατά τόν αρχιεπίσκοπο Κρήτης, διά τῆς ἐπενέργειας τοῦ ἁγ. Πνεύματος πρό τῆς ἀσπόρου συλλήψεως τοῦ Λόγου στή μήτρα της κατά τόν εὐαγγελισμό¹²⁶⁵. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως ἐξηγεῖ στήν ὁμιλία του *εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἡ Παρθένος, ἐφ' ὅσον προῆλθαν μέσῳ σπερματικῆς συλλήψεως καί φυσικῆς γεννήσεως, μετέχουν τῶν συνεπειῶν τῆς «ἀνηκέστου προπατορικῆς ἀμαρτίας», ἀπό τις ὁποῖες θά μπορούσαν νά ἐλευθερωθοῦν μόνο «διά τοῦ θανάτου τοῦ Μεσσία». Ἐπειδή ὅμως τό πάθος του δέν ἦταν δυνατόν νά προηγηθεῖ τῆς γεννήσεώς του, γι' αὐτό καί ἦταν ἐπιβεβλημένο ἡ μέλλουσα νά γεννήσει τό Μεσσία «πόρρωθεν ἦν τοῦ προπατορικοῦ πλημμελήματος», προκειμένου νά εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό αὐτές πρό τῆς συλλήψεώς του, ὥστε νά ἔχει καθαρθεῖ πλήρως, γιά νά κατασταῖ Μητέρα ἀγνοῦ τέκνου¹²⁶⁶. Τό γεγονός τῆς ἀπαλλαγῆς της, μάλιστα, εἶχε ὡς ἀπο-

κίδου, *Ἡ περί τοῦ Λόγου θεολογία*, σ. 93-94. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Α. Kallis (*Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdMI (1996)², σ. 374) «Als Tochter Adams erbt Maria gemeinsam mit allen Menschen die Erbsünde und bleibt in der Gemeinschaft der sündigen Natur, in die hinein der Sohn Gottes geboren wird, um sie von der Sünde zu befreien, ohne selbst ein Sünder zu werden». Βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 206 καί 323 καί Th. Nikolaou, «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML* 6 (1994), σ. 332.

1264. Πρβλ. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, f. 149ν καί *Κανῶν εἰς τούς ἁγ. μάρτυρας Ἰουλιανόν καί Βασίλισσαν*, ὠδή ζ', 5, 180-184, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 173.

1265. Πιά τό λόγο αὐτό καί κατέστη «ἡ πρώτη τοῦ πρώτου πτώματος τῶν ἀπογόνων ἀνάκλησις» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C. Τοῦτο συνέβη, διότι, ὅπως θά φανεῖ στό ἐπόμενο κεφάλαιο, «τό Πνεῦμα τό ἅγιον προσηπδοῦν, καί τήν νηδὺν ἀγιάζον τῆς συλλαβούσης τό ἀκατάληπτον» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 B. Βλ. συναφῶς Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις*, XVII, 7, PG 33, 976 A καί *Κατηχήσεις*, XII, 30, PG 33, 765 AB. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά Θεοφάνεια*, 38, ἔκδ. C. Moreschini-P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 132 (PG 36, 325 B). *Εἰς τό ἅγιον Πάσχα*, 45, PG 36, 633 D. *Ἐπι Δογματικά*, θ', *περί Διαθηκῶν καί ἐπιφανείας Χριστοῦ*, PG 37, 462 A (*ΒΕΠΕΣ* 61 (1981), σ. 34). Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3245D-3248 A. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 21, PG 85, 1789 B. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines» *PO* 19 (1926), σ. 338. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 86/3, 3284 B. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 109 (PG 94, 985 B). Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 4, ἔκδ. Ἀ. Πέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 106 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 86). Ἐπίσης D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 589-590. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 50. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Αειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 79-80. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 618. Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 439. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 538 ἔξ. Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 494. Ἀντίθετος πρὸς τή διδασκαλία αὐτή παρουσιάζεται ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (*Εἰς τήν ὑπερένδοξον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου Γέννησιν*, 10, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales Byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 477), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ, ὅτι «Εἰ δέ προκεκαθάρθαι τῷ Πνεύματι τήν Παρθένον εἰσὶν οἱ φασὶ τῶν ἱερῶν διδασκάλων, ἀλλὰ τήν κάθαρσιν προσθήκην χαρίτων αὐτοῖς βούλεσθαι χρῆ νομίζεῖν, οἳ καί τούς ἀγγέλους τόν τρόπον τοῦτόν φασὶ καθαίρεσθαι, παρ' οἷς οὐδέν πονηρόν», διότι πιστεύει, ὅτι «μόνη τήν κοινήν διέφυγε νόσον» (ὄπ. *παρ.*, 6, *PO* 19 (1926), σ. 472).

1266. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως τονίζει, «οἱ εἰς τόν Μεσσίαν πιστεύσαντες, οἳα τῆς πρὸς Θεοῦ φιλίας ἀξιοθέντες καί διά τοῦ θανάτου τοῦ Μεσσία μακαρισθησόμενοι. Καί γάρ τότε τῆς ἀνηκέστου προπατορικῆς ἀμαρτίας τό

τέλεσμα, ὅπως θά φανεῖ ἐκτενέστερα στό ἐπόμενο κεφάλαιο, νά καθαρθεῖ ἀπό τίς συνέπειες τοῦ προγονικοῦ ρύπου¹²⁶⁷, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει, ἀφ' ἑνός μὲν ὅτι, μέ τή σπερματική σύλληψή της στή μήτρα τῆς μητέρας της, τῆς κληρονομήθηκε ἡ ἀμαρτωθεῖσα ἀπό τίς συνέπειές του ἀνθρώπινη φύση, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι κατά τήν ἄσπορο ὑπερφυσική σύλληψη τοῦ Υἱοῦ της, ὁπότε ἡ ἀνθρωπότητα «πλάσιν ἀρίστην τε καί θεοπρεπεστάτην εἰσδέχεται»¹²⁶⁸, ἡ κατά σάρκα Μητέρα του ἦταν ἤδη ὀριστικά καθαρῆ ἀπό αὐτές¹²⁶⁹.

Ὅπως ἦταν φυσική ἡ σύλληψη τῆς Παρθένου, τό ἴδιο φυσική ὑπῆρξε καί ἡ γέννησή της ἀπό μία πρῶην στείρα καί ἡλικιωμένη γυναίκα. Ὁ ἱερός Πατήρ ὅμως, ἄν καί ἀφιερώνει τέσσερα ἐγκώμια στό Γενέθλιό της, ἐν τούτοις δέν ἀναφέρεται σχεδόν καθόλου στά λεπτομερῶς περιγραφόμενα ἀπό τήν ἀπόκρυφη γραμματεία ἐπιμέρους περιστατικά του. Αὐτό τό πράττει, διότι ὁ σκοπός του δέν ἦταν, ὅπως συνέβη καί μέ τή σύλληψη, νά περιγράψει τά περιστατικά τῆς γεννήσεως τῆς Παρθένου, ἀλλά, μέ ἀφορμή αὐτά, νά τονίσει τή σημασία πού ἔχει ἡ γέννησή της ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν πραγμάτωση τῆς σωτηριώδους ἔνσαρκης ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας, σέ τέτοιο βαθμό μάλιστα, ὥστε ἀκόμη καί ὁ κοιτώνας τῶν γονέων της, ὅπου ἔλαβε χώρα ὁ τοκετός τῆς Ἄννας, νά διδάσκει τό μυστήριό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως¹²⁷⁰. Ἡ γέννησή της, συ-

ἀνθρώπειον εἶδος ἐλευθερωθήσεται καί τῇ ἀγγελικῇ φύσει συνταχθήσεται. Διά τοῦτο γάρ ἡ τέξασα τόν Μεσσίαν, πόρρωθεν ἦν τοῦ προπατορικοῦ πλημμελήματος, ἐπειδή εἰ ἐκείνῳ ἔνοχος ἦν, πῶς ἄν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ μόνου, οὐ τῆς τούτου ἰάσεως ἔμελλεν ἀγνή εἶναι ἀγνοῦ παιδός μήτηρ» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 149v*. Βλ. ἐπίσης Ν. Ξεζάκη, *Προλεγόμενα εἰς τήν Ὀρθόδοξον Δογματικήν*, σ. 178 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 369.

1267. «τόν ναόν τοῦ σώματος ἐν τῇ κατά τήν ἔρημον τῶν παθῶν τῆς παρθένου νηδυῖ πάσης προσύλου καθαρουσύνης μετασίας καί προσπαθείας» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Β. Ἐνεκα τούτου, μάλιστα, ἀναδείχθηκε «ἡ πρώτη τοῦ πρώτου πτώματος τῶν προγόνων ἀνάκλησις» *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C. Βλ. καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 346.

1268. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 Α. Σχολιάζοντας ὁ J. Meyendorff (*Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 199) τό παρόν χωρίο τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς σέ συνδυασμό μέ χωρία τῶν Σωφρονίου Ἱεροσολύμων καί Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «Les homélie et les hymnes byzantines louent souvent la Vierge comme 'pleinement préparée', 'purifiée' et 'sanctifiée'. Toutefois, ces textes doivent être compris à la lumière de la doctrine orientale du péché originel : l'héritage d'Adam était la mortalité, non pas la faute, et jamais aucun théologien byzantin ne douta que Marie ne fût un être mortel». Βλ. ἐπίσης τίς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις τῆς Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 346. Ἔτσι, ὅπως ὑποστηρίζει ὀρθῶς ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 286), «Da Maria der Erbsünde unteworfen ist, erleidet sie auch den Tod». Γιά τήν πατερική διδασκαλία περί μετοχῆς τῆς Θεοτόκου στίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος βλ. D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxia și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 563. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθεος Θεοτόκος*, σ. 83-84. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 618-619. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὕμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 25-26. Α. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 374-376.

1269. Ἐμμεση μαρτυρία γιά τή μετοχή της πρό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος ἀποτελεῖ καί τό γεγονός, ὅτι ἀναγνώριζε τό Σωτήρα της στό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ της καί τόνιζε τίς λυτρωτικές συνέπειες τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του, ἐφ' ὅσον «καθώς οἶδε σαρκούται καί γεννᾶται ὡς ἀγαθός, ἵνα σῶση ἡμᾶς» *Κανὼν εἰς τούς ἀγ. μάρτυρας Ἰουλιανόν καί Βασίλισσαν*, ὠδή ζ', 5, 180-184, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 173.

1270. Καί τοῦτο, διότι ἀναδεικνύεται «οἷόν τις νυμφῶν ... παιδοποιίας καί παρθενίας ὑπογραφόμενος πρόσω-

νεπῶς, ὡς γεγονός ἐνταγμένο ὀργανικά στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας ἦταν μέν «ἐξ ἐπαγγελίας»¹²⁷¹, ἀλλά φυσική, καθὼς εἶχε προαναγγελθεῖ καί προτυπωθεῖ μέσῳ τῶν προφητῶν στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπου «ὁ μέγας Ἡσαΐας προτυπῶν σου, ἄχραντε νύμφη, τήν γέννησιν Ἔσται ἡ ρίζα-ἐβόα-Ἰεσοαί καί ἐκ ταύτης ὁ ἀνιστάμενος»¹²⁷². Ἡ πραγματοποίησή της, μάλιστα, ἀποτελέσκει τήν ἀνάμνηση τῆς ἐκπληρώσεως τῶν διαθηκῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο καί τήν ἐκπλήρωση τῶν κατὰ καιρούς προφητευθέντων μεσσιανικῶν γεγονότων, ἀποτελώντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τήν ἀπαρχή τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μέ τήν ἐπικείμενη φανέρωση τοῦ ἀπό αἰώνων ἀποκεκρυμμένου σωτηριώδους μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ «ἐξ ὕψους ἡμῖν ἀνατείλαντος Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότη, καί Σωτῆρος Θεοῦ»¹²⁷³.

Ἡ ἐξ «ἀγόνων λαγόνων» σύλληψη καί γέννηση τῆς Παρθένου, συνεπῶς, προσλαμβάνει ἀξία καί ἀποκτᾷ νόημα, κατὰ τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ὄχι διότι ἡ ἴδια θά συλλαμβανόταν ἀσπίλως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἡ μέλλουσα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου μέ τῆς θεομητορικῆς τῆς διακονίας «τάς γονάς ἀγιάζει τῆς φύσεως»¹²⁷⁴. Καί τοῦτο, διότι μέσῳ τῆς γεννήσεώς της προμηνύεται ἡ βεβαιότητα τῆς σωτηρίας διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς πραγματώσεως τῆς δευτέρας θεοπλαστίας τοῦ μέλλοντος νά ἐνανθρωπήσει Ἰησοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό καί ὡς κατὰ σάρκα Μητέρα του καθίσταται ἡ ἀπαρχή τῆς ἀναπλάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους¹²⁷⁵, καθ' ὅσον ἀποτελέσκει τήν ἀπαρχή καί τήν αἰτία γιά τήν ἀναμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί τῆς θεοπρεπῆ ἀναστοιχείωση τοῦ γηρασμένου κόσμου ἐν Χριστῷ.

πον, τό μέν τῆς τεκούσης, τό δέ τῆς τεχθείσης» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 Β. Βλ. καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 404-405. Πρβλ. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν καί περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, 2, PG 127, 545 D καί X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 230.

1271. «Εορτάζομεν, ἄχραντε, καί πιστῶς προσκυνοῦμεν τήν ἁγίαν σου γέννησιν, τήν ἐξ ἐπαγγελίας» *Κανῶν εἰς τό Γενέθλιον*, ψδὴ ζ', 3, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 61. Ἐπίσης βλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 59 καί J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 112.

1272. *Κανῶν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ψδὴ ε', 2, 117-123, ἔκδ. Α. Debiassi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 150-151. Ἡ Θεοτόκος, τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, εἶναι «ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοαί» (Ἡσ. 11, 1) *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 Α. Πρβλ. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 Α. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 Α καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1096 C. Ἐπίσης Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς τε Ἰουδαίους καί Ἕλληνας ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεός ὁ Χριστός, ἐκ τῶν παρά τοῖς προφήταις πολλαχού περὶ αὐτοῦ εἰρημένων*, PG 48, 815.

1273. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 861 Α. Γιά τό λόγο αὐτό καί εἶναι εὐστοχη ἡ περὶ τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς παρατήρηση τῆς Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 344-345), ὅτι «αἱ ἔννοιαι γενέσιον τῆς Θεοτόκου καί σάρκωσις τοῦ Χριστοῦ ἐναλλάσσονται παρ' αὐτῶ, καθιστάμεναι ἔννοιαι ταυτόσημοι εἰς ὅ, τι ἀφορᾷ εἰς τήν σημασίαν αὐτῶν διὰ τήν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τρόπον, ὥστε οὐσία ὑμνεῖται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἡ σάρκωσις τοῦ Χριστοῦ καί τό κεκαθαρμένον πρόσλημμα, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ».

1274. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 Β. Πρβλ. καί Ε. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 60 ἐξ.

1275. Ἡ Θεοτόκος ἀποτελέσκει τήν «ἀπαρχήν τῆς ἡμῶν ἀναπλάσεως» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 Α. Καθίσταται συνεπῶς βέβαιο, ὅτι ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς «ὑπερύψωση» τῆς Θεομήτορος εἶχε ὡς σκοπὸ νά τονήσει τῆ μοναδικότητα τῆς διακονίας της στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας καί ὄχι «ἄσπιλον ... τήν γέννησιν αὐτῆς», ὅπως νομίζει ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης (*Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις*, σ. 210) καί σιωπηρῶς φαίνεται νά ἀποδέχεται, ἐφ' ὅσον δέν τοποθετεῖται ἐναντίον τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκός («Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *ΟΠ I* (2002), σ. 144).

Σέ αντίθεση, όμως, μέ τήν άνωτέρω περί φυσικής συλλήψεως καί γεννήσεως τής Παρθένου διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἀπό τήν ὁποία προκύπτει μέ σαφήνεια, ὅτι κι αὐτή ὡς φυσικός ἄνθρωπος ὑπῆρξε μέτοχος τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἡ ρωμαιοκαθολική μαριολογική ἔρευνα τόν ἐξέλαβε ὡς ἕναν ἀπό τούς σημαντικότερους διδασκάλους καί μάρτυρες τής ἀντιλήψεως περί τής ἀσπίλου συλλήψεως της¹²⁷⁶, δηλαδή τής ἀπαλλαγῆς της ἀπό τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήμα-

1276. Τό δόγμα περί τής «Ἀσπίλου Συλλήψεως» τής Θεοτόκου διακηρύχθηκε στίς 8 Δεκεμβρίου 1854 μέ τήν παπική Ἐγκύκλιο «Ineffabilis Deus», σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Παρθένος «*in primo instanti suae conceptionis fuisse ... ab omni originalis culprae labe praeservatam immunem*», δηλαδή «ἀπό τήν πρώτη στιγμή τής συλλήψεώς της, ... διατηρήθηκε ἀπαλλαγμένη ἀπό ὅλα τά ἐκ τοῦ προγονικοῦ σφάλματος προελθόντα ἁμαρτήματα». (Γιά τήν ὁρολογία, βλ. E. Habel – F. Gröbel (Hrsg.), *Mittellateinisches Glossar*, Paderborn 1989). Ἐπ' αὐτοῦ ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς βλ. *Virgo Immaculata. Acta Congressus Mariologici-Mariani Romae anno 1954 celebrati, vol. I-XVII*, Roma 1955. J. Galot, «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 9-116. (Βλ. πλούσια προγενέστερη βιβλιογραφία στίς σελ. 106-116). K. Rahner, «Die Unbeflekte Empfängnis», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. I*, Einsiedeln 1967⁸, σ. 223-252. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 100 ἐξ. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 260 ἐξ. K. Rahner, *Maria Mutter des Herrn*, σ. 39 ἐξ. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 151 ἐξ. C. Feckes, *Die Gnadenausstattung Mariens*, σ. 113 ἐξ. O. Semmelroth, «Maria II. Dogmengeschichtlich», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 117 ἐξ. J. Beumer, *Maria Mutter der Christenheit*, σ. 226 ἐξ. H. Holstein, «Le développement du Dogme Marial», *Maria* 6 (1961), σ. 265-276. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 426 ἐξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 207 ἐξ. K.-E. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 635-636. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung, HdM I* (1996)², σ. 332 ἐξ. E. Fahlbusch, «Mariologie. I. Systematisch: Inhalte und Problemfelder», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 286. F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. III. Dogmatisch, 2. Katholisch», *TRE* 22 (1992), σ. 145-147. H. Petri, «Maria-Marienverehrung», ἐν *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 275. J. Galot, *Maria. La donna nell'opera di salvezza*, σ. 185 ἐξ. A. Grillmeier, «Theologia Cordis. Das Herz in Glaube und Frömmigkeit», ἐν *Frgmente zur Christologie*, σ. 440. A. Ziegenaus, «Die Mariengestalt: Kurtzformel des Glaubens», *FKTh* 19 (2003), σ. 5 ἐξ. Βλ. ἐπίσης Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 132-157. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀντέδρασε ἔντονα καί ἄμεσα σέ αὐτήν τήν ἀνακήρυξη (Γιά τίς θέσεις τῶν Ἰ. Μεσολωρᾶ, Ν. Δαμαλᾶ καί Χ. Ἀνδρουτσου βλ. ἐν Μ. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 141-142) ἀπορρίπτοντας τό καινοφανές αὐτό δόγμα «ὡς ἄγνωστον τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ» (*Ἀπάντησις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1895 πρὸς τόν Πάπαν Λέοντα ΙΓ'*, 13, ἔκδ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, ΙΙ, Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 938 καί Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *ὄπ. παρ.*, σ. 592 ἐξ.) καθώς, ὅπως τονίζει ὁ P. Resus («Mariologia Ortodoxa», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 523), «Imaculata conceptie romanocatică a Preacuratei Fecioare Maria nu are întemeiere nici scripturistică și nici patristică», ὥστε, ἐκτός τῶν ἄλλων, νά «ἀντιφάσκει πρὸς δύο δόγματα αὐτῆς, ἥτοι πρὸς τό δόγμα τῆς καθολικῆς ἐν Ἀδάμ ἁμαρτίας καί τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως» (Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 501-502 καί ἐκτενέστερα βλ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Προλεγόμενα εἰς τήν Ὁρθόδοξον Δογματικὴν*, σ. 178), ἐφ' ὅσον «in Schrift und Tradition keine Beweise findet» W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 286. Καί τοῦτο διότι ὅπως παραδέχεται ὁ μαριολόγος W. Beinert (*Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung, HdM, I* (1996)², σ. 332) «gibt es keinen einzigen direkten oder indirekten, den Kriterien kritischer Exegese standhaltenden biblischen Hinweis für diesen Glaubenssatz», ἐνῶ ὁ J. Mc Kenzie («Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 595, [καί τίς παρατηρήσεις του στή σ. 601]) συμπληρώνει ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη «bietet ... keine historische Grundlage für den Glauben an die Unbeflechte Empfängnis oder an die Aufnahme Marias in den Himmel». Πρβλ. ἐπίσης Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 439-440. Π.Ν. Τρεμπέλα, «Ἡ Μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 12 (1958), σ. 226 ἐξ. Ἰ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 29-33 καί 62-66. D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 561. Π.Ν. Τρεμπέλα, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Α', σ. 559-561. VI. Lossky, *Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 163. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 205. Ν.

τος ήδη από την πρώτη στιγμή τής συλλήψεως. Έτσι οί M. Jugie¹²⁷⁷, X. Le Bachelet¹²⁷⁸, E. Dublanchy¹²⁷⁹, F.S. Mueller¹²⁸⁰, G. Grecu¹²⁸¹, G. Jouassard¹²⁸², C. Coni¹²⁸³, M. Gordillo¹²⁸⁴, S. Gulovich¹²⁸⁵, M. Dis Maria¹²⁸⁶, F. Dvornik¹²⁸⁷, D. Bertetto¹²⁸⁸, I. Ortiz de Urbina¹²⁸⁹, J. Galot¹²⁹⁰, A. Müller¹²⁹¹, R. García¹²⁹², A. Stawrowsky¹²⁹³, V. Fazzo¹²⁹⁴,

Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 619. Μ. Λ. Φαράντου, *Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου*, σ. 268-270. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 146 ἐξ. Α. Κνιάζεφ, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 123 ἐξ. Ἴ. Παναγόπουλου, *Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς*, σ. 119. Ἡ ὁμόθυμη αὐτὴ στάση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἔναντι τοῦ δόγματος τῆς ἀσπίλου συλλήψεως ἀποδεικνύει ἀσύστατη καὶ συνάμα ἄδικη τὴν κατηγορία περὶ διαφορῶν μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων ὡς πρὸς τὴν στάση τους ἀπέναντι στὰ νέα ρωμαιοκαθολικὰ δόγματα, τὴν ὁποία προσάπτει ἐκ μέρους τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Μαρσιολογίας ὁ R. Laurentin, *Die marianische Frage*, σ. 172. Ἀπὸ προτεσταντικῆς πλευρᾶς ἔναντιον τοῦ δόγματος βλ. ἐν Μ. Thurian, *Maria*, σ. 229-230. E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 46 ἐξ καὶ G. Maron, «Maria in der protestantischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 629-630.

1277. «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 13 (1910), σ. 129-133. Τὸ παρὸν ἄρθρο βρίσκεται δημοσιευμένο μὲ τὶς ἴδιες θέσεις, ἀλλὰ περισσότερο ἐμπλουτισμένο μὲ κείμενα στὸ ἔργο του *L'Immaculée Conception dans l'Écriture Sainte et dans la tradition orientale*, [Bibliotheca Immaculatae Conceptionis 3], Romae 1952, σ. 105-114. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Μ. Jugie εἶναι ἐκεῖνος πού ἀσχολήθηκε πρῶτος μὲ τὸ ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, τὶς θέσεις τοῦ ὁποίου ἀκολουθοῦν κατὰ κανόνα οἱ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα.

1278. «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 916-920.

1279. «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2381 καὶ 2391.

1280. «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 225-228. Ὁ F. S. Mueller (ὄπ. παρ., σ. 225), ὑποστηρίζει, χωρὶς ἔρεισμα, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ ἀποτελεῖ «dem ersten Zeugen eines Festes zu Ehren der Unbefleckten Empfängnis».

1281. *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 74 ἐξ.

1282. «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 146-147.

1283. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 120 ἐξ.

1284. *Mariologia Orientalis*, σ. 110.

1285. «The Immaculate Conception of the blessed Virgin in the Eastern Ecclesiastical Tradition», *Marien Studies* 5 (1954), σ. 147 ἐξ.

1286. «Maria negli scritti dei primi dodici secoli», *ETM*, σ. 55.

1287. *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 93-95. Ὁ F. Dvornik, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν Μ. Jugie, τονίζει γιὰ τὴν σχέση τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου μὲ τὴν ἄσπιλο σύλληψη, ὅτι μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του «celebrate Mary's sanctity and virtues», μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα, συγκρίνοντάς τον μὲ τὸ Σωφρόνιο Ἱεροσολύμων, ὅτι «Andrew is clear that Sophronius in stressing Mary's sanctity before her birth» (ὄπ. παρ., σ. 93-94).

1288. *Maria Immacolata. Il dogma della concezione immacolata di Maria nel centenario della sua definizione 1854-8 Dicembre 1954*, Torino 1953, σ. 190-191.

1289. *Die Marienkunde in der Patristik des Ostens*, σ. 114, ὅπου ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ, ὅτι ὁ ἁγ. Ἀνδρέας μαζί μὲ τὸν Γερμανὸ Κων/πόλεως ἐπαναλαμβάνουν τὸν «Doctor Marianus» Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό καὶ δέχονται τὴν περὶ ἀσπίλου συλλήψεως διδασκαλία του. Παρὰ ταῦτα τονίζει, ὅτι ὁ Δαμασκηνός «die Unversehrtheit von der Erbsünde darzutun, obwohl der Damaszener sich diese Frage nicht ausdrücklich gestellt hat». Οἱ ἀπόψεις, μάλιστα, τοῦ Δαμασκηνοῦ «finden stärksten Widerhall bei seinen Zeitgenossen dem hl. Germanus, Patriarch von Konstantinopel, dem hl. Andreas von Kreta und Johannes von Euboea» (σ. 114).

1290. «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 48 καὶ 53-55 καὶ J. Galot, *Maria. La donna nell'opera di salvezza*, σ. 202-203.

1291. «Maria.II. Dogmengeschichte», *LThK* 7 (1968)², στ. 29, ὅπου παρατηρεῖται, ὅτι «nächern sich Andreas von Kreta ... u<nd> Johannes von Damaskus ... der Lehre von der Unbefleckten Empfängnis».

M. O'Carrol¹²⁹⁵, G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola¹²⁹⁶, M. Seybold¹²⁹⁷, G. Pons Pons¹²⁹⁸ καί F. L. Cross – E. A. Livingstone¹²⁹⁹ υποστήριξαν κατά καιρούς, ότι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας διατυπώνει μέ τρόπο σαφή τή διδασκαλία περί τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Παρθένου Μαρίας¹³⁰⁰, θεωρώντας, μάλιστα, τή μαρτυρία του ὡς εὐθεία καί ἀδιαμφισβήτητη, ὥστε νά κατέχει μεταξύ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς Ἀνατολῆς, ἄν ὄχι τήν πρώτη, τουλάχιστον μία ἀπό τίς πλέον ἐξέχουσες θέσεις ὡς μάρτυρας καί διδάσκαλός της, καθότι, ὅπως τονίζουν, ἡ διδασκαλία του δέν διακρίνεται τόσο γιά τόν πλοῦτο, ὅσο γιά τή σαφήνεια τῶν ἐκφράσεων της περί αὐτῆς¹³⁰¹. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, συντελεῖ, ὥστε νά ἀποτελεῖ, ὅπως ἰσχυρίζονται, τόν πρῶτο ἀπό τούς ἕως τήν ἐποχή του Πατέρες, ὁ ὁποῖος παρέχει τήν πλέον καθαρή μαρτυρία γιά τήν «ἀρχέγονη ἀγιότητα τῆς Παρθένου»¹³⁰². Γι' αὐτό καί, ὅπως τονίζουν, ἀπό τήν ἐξέταση τῶν ἔργων του προκύπτουν ὑπέρ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τά ἑξῆς τέσσερα συμπεράσματα: α) ἡ σύλληψη καί ἡ γέννηση τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀγιασμένες, ἄν καί συνέβησαν

1292. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 5-28. Ὁ R. García βασιζέται οὐσιαστικά στό ἔργο τοῦ M. Jugie, τίς θέσεις τοῦ ὁποῖου ἐν πολλοῖς ἀκολουθεῖ, προσπαθώντας νά κατοχυρώσει τήν ἄσπιλο σύλληψη μέ τήν ἐξέταση τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ ἅγ. Ἀνδρέου σέ τέσσερις θεολογικές διαστάσεις (dimensiones teológicas): α) στή dimension profética [σ. 8-13], β) στή dimension milagrosa [σ. 13-15], γ) στή dimension teológica [σ. 15-24] καί δ) στή dimension figurativa [σ. 24-28].

1293. *La Sainte Vierge. La doctrine de l'Immaculée Conception des Églises Catholique et Orthodoxe*, *Marianum* 35 (1973), σ. 49-50.

1294. *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, Roma 1987, σ. 16-20.

1295. «Andrew of Crete», *TEBM*, σ. 25.

1296. «Andrea, è vero, non parla espressamente di “Immacolata Concezione”; ma ricorre spesso al termine *amamos*, <sic> cioè senza macchia, oppure al superlativo “immacolatissima” e “tutta immacolata” e riferisce a Maria le parole del Cantico del Cantici: “Tu sei tutta bella e macchia non è in te” (Ct 4, 7), da cui si deduce che la citazione non rappresenta un'esaltazione generica di Maria, ma corrisponde ad una profonda persuasione della totale assenza di qualsiasi ombra che possa aver offuscato in qualsiasi modo lo splendore di lei. Altri elementi della straordinarietà di Maria, sui quali Andrea insiste più frequentemente, sono la sua sanità, la sua unicità nella storia della creazione e la sua superiorità nei confronti di tutti gli esseri» G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TPM*, II (1989), σ. 392.

1297. «Unbeflekte Empfängnis. I. Dogmatik», *ML* 6 (1994), σ. 520-521.

1298. *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 10-12

1299. «Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, New York 1997³, σ. 821.

1300. «il formule la doctrine en termes positives: Marie a été sainte des sa conception» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 105. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94 καί G. Grecu, *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretensem*, σ. 76 ἑξ.

1301. «Parmi les témoins byzantins de l'Immaculée Conception, saint André de Crète occupe, sinon le premier rang, du moins une place d'honneur, tant par la précision que par la richesse de ses expressions» M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 129 καί G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 10.

1302. «De tous les Pères que nous avons interrogés jusqu'ici, sainte André de Crète est certainement celui qui va nous fournir le témoignage le plus clair sur la sainteté originelle de Marie» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 105. Πρβλ. καί R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 3 καί 20.

μέ φυσικό τρόπο¹³⁰³, β) ή Μαρία είναι θυγατέρα του Θεού, καθώς τιτλοφορείται «θεόπαις», γεγονός που θεωρείται ως ειδικός τίτλος και φανερώνει, ότι ο Θεός επενέβη κατά τρόπο ιδιαίτερο τη στιγμή της συλλήψεως της¹³⁰⁴, γ) αποτελεί την άπαρχή της ανθρωπότητας καθώς πρώτη αυτή ανακαινίστηκε και κοσμήθηκε με την άρχεγονη ώρα-ότητα¹³⁰⁵, και δ) ο θάνατός της¹³⁰⁶ όφειλόταν σε διαφορετική αιτία από αυτή του θανάτου των λοιπών ανθρώπων¹³⁰⁷.

Όπως έγινε φανερό, όμως, από την επί τη βάση συνόλου του συγγραφικού του έργου προηγηθείσα ένδελεχή εξέταση της διδασκαλίας περί φυσικής συλλήψεως και γεννήσεως της Παρθένου, τα άνωτέρω συμπεράσματα δέν είναι δυνατόν να θεμελιωθούν επ' αυτού, καθότι, αν γίνουν άποδεκτά, διαστρέφουν πλήρως τη θεομητορική διδασκαλία του άρχιεπισκόπου Κρήτης, διαχωρίζοντας κατ' άρχάς πλήρως τη Θεοτόκο από τη λοιπή ανθρωπότητα¹³⁰⁸. Το γεγονός αυτό αντίκειται, όμως, εϋθέως, έκτός από τη θεομητορική, και στην όλη περί ανθρώπου διδασκαλία του, έντός της όποιας έντάσσεται άρμονικά μεταξύ των άλλων και ή περί φυσικής συλλήψεως και γεννήσεως της ως μεταπτωτικού ανθρώπου διδασκαλία. Καί τουτο, διότι, όπως ήδη έπισημάνθηκε παραπάνω, όχι μόνο δέν όμιλει πουθενά στο έργο του εϋθέως για τον άσπιλο χαρακτήρα της συλλήψεως

1303. Για τό σκοπό αυτό προσάγονται τά έξής χωρία: *Κανών εις τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A. *Εις τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 816 A. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ώδή δ', 2, PG 97, 1321 B. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ώδή α', 4, PG 97, 1320 A. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C. *Εις τόν Εϋαγγελισμόν*, E', PG 97, 896 A. *Εις τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 D. *Κανών εις τήν Σύλληψιν, Κάθισμα*, PG 97, 1309 A και 1313 B. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ώδή ε', 1, PG 97, 1321 C.

1304. *Εις τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 C.

1305. *Εις το Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 D-812 C. *Εις τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 813 D-814 A. *Εις τήν Γενέθλιον ήμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. *Εις τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C. 865 A. 866 C-867 A. 880 A. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C.

1306. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 AB. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 AB και *Εις τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1081 B.

1307. «Sa doctrine relativement à la sainteté originelle de Marie peut se résumer dans les points suivants: 1) La conception et la naissance de la Mère de Dieu ont été saintes, tout en se produisant selon les lois ordinaires. 2) Marie est fille de Dieu, θεόπαις à un titre spécial, et Dieu est intervenu d'une manière speciale, au moment de sa conception. 3) Elle est les prémices de l'humanité restaurée et a été ornée de la beauté primitive. 4) Sa mort a eu une cause autre que celle autres hommes» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 105-106. Βλ. M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 129. X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 916 και τήν επ' αυτών κριτική του C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 59 έξ.

1308. Όπως παρατηρεί ό Ι. Όρ. Καλογήρου (*Μαρία ή Άειπαρθενος Θεοτόκος*, σ. 91), τό δόγμα αυτό «θέτει τήν Παρθένον Μαρίαν εις κατάστασιν έκτός της φυσικής τάξεως του ανθρώπινου γένους», μέ συνέπεια να συμπεραίνεται όρθώς, ότι «Maria sei in wesentlichen Hinsichten gar kein eigentlicher Mensch gewesen» (D. Ritschl, «Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», *ÖR* 31 (1982), σ. 455), καθώς ή παραδοχή της άσπίλου συλλήψεως «άπομακρύνει ... αυθαιρέτως τήν Θεοτόκον εκ της δεδημιουργημένης τάξεως, εις ήν έτάχθη και αύτη υπό του Δημιουργού, έντάσσει ... τήν Παναγίαν έντός των ένδοτριαδικών σχέσεων, ανεξαρτήτως της Έκκλησίας, ... άγνοεί τόν βασικώτατον στενόν δεσμόν Τριαδολογίας και Έκκλησιολογίας, καθ' όν ή Έκκλησία έδημιουργήθη άκριβώς και έκλήθη να άποβή άκόμη και επί γής εικονισμός της Άγίας Τριάδος» Σ. Χαρκιανάκι, *Τό περί Έκκλησίας Σύνταγμα της Β' Βατικανής Συνόδου*, σ. 96. Τόν έξ αιτίας της άσπίλου συλλήψεως διαχωρισμό της από τη λοιπή ανθρωπότητα δέχεται για τήν Παρθένο και ό G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 93.

της, ἀλλ' ἀντιθέτως διδάσκει σαφῶς τή φυσική της σύλληψη. Ἀποτέλεσμα αὐτῶν, μάλιστα, εἶναι νά ἐπιβεβαιώνεται πλήρως ὁ προαναφερθεῖς μαριολογικός ἰσχυρισμός γιά ἔλλειψη σχετικοῦ ὑλικοῦ πρὸς αἰτιολόγησι τῆς ὑπάρξεως διδασκαλίας γιά τὴν ἄσπιλο σύλληψη στὰ ἔργα του, ἀλλὰ καί νά διαψεύδεται ὀλοκληρωτικά ἐκεῖνος γιά τὴ σαφήνεια τῶν ἐκφράσεων πού τὴν ἀποδεικνύουν¹³⁰⁹, δεδομένου ὅτι, σέ ἀντίθεση μέ τὴ θεομητορική του διδασκαλία, ἡ ὁποία, ὅπως φάνηκε στὸ προπροηγούμενο κεφάλαιο¹³¹⁰, ἔχει ἀκραιφνῶς Χριστολογικό χαρακτήρα, ἡ μαριολογική προσπάθεια ἀποτιμήσεως τοῦ ἔργου του ἔχει σαφῶς μαριοκεντρικό, δηλαδή, ὡς κύριο σκοπὸ ὄχι τὴν ἀνάδειξη, τὴν προβολή καί τὸν τονισμό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μέσω τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου στὴν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ὅπως ἐπιθυμεῖ νά διδάξει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ἀλλὰ τὴν ἀποκομμένη ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ τῆς μαριμαλιστικῆς προβολῆ καί ὑπερτονισμό τοῦ προσώπου καί τῶν ἀρετῶν τῆς Παρθένου, ἐνεκα τῶν ὁποίων κατέστη Θεομήτωρ. Μία τέτοια θέσι, ὅμως, θά παρερμήνευε καί θά διέστρεφε πλήρως τὴ σκέψη του, καθὼς θά διαχώριζε ὀλοκληρωτικά τὴ Θεομήτορα ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἀνθρωπότητα, ἀναγνωρίζοντάς της παράλληλα ὑπερφυσικὲς ιδιότητες, στοιχεῖα παντελῶς ξένα πρὸς τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς.

Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί τὸ μαριολογικὸ ἐγχείρημα, ὅπως θά φανεῖ στή συνέχεια, δέν στηρίζεται σέ ὀλόκληρο τὸ ἔργο του, καθὼς εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νά ἀντληθοῦν ἀπὸ αὐτὸ ἱκανὰ στοιχεῖα, προκειμένου νά ἀποτελέσουν τὰ ἀπαραίτητα ἐρίσματα γιά τὴ θεμελίωση διδασκαλίας περὶ ἀσπίλου συλλήψεως. Ἐτσι ἡ Μαριολογία προσπαθεῖ μέ ἐπιμονή, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ὁ σκοπὸς της, νά τὴ θεμελιώσῃ ἐπὶ ἐλαχίστων, ἐπιμελῶς ἐπιλεγμένων καί γιά τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀποσπασματικὰ εἰλημμένων λέξεων, φράσεων ἢ χωρίων μόνο ἀπὸ τὰ αὐστηρῶς θεομητορικά του ἔργα μέ τὴν ἐπιστράτευση ὀρθολογιστικοῦ χαρακτήρα συλλογισμῶν¹³¹¹, ὥστε νά δικαιολογήσῃ τὴν ἄγνωστη καί παντελῶς ξένη πρὸς τὸ ἔργο του ἀντίληψη περὶ ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Παρθένου. Γι' αὐτὸ καί ταυτόχρονα ἀποσιωπᾷ παντελῶς τὰ συμφραζόμενα τῶν ἀποτιμώμενων χωρίων, ἐνῶ παρακάμπει πλῆθος ἄλλων συναφῶν ἢ λοιπῶν ἐπιπλέον στοιχείων ἀπὸ τὸ

1309. Καὶ τοῦτο, διότι, ὅπως ὑπογραμμίζει γενικότερα ὁ F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 91) «It would be wrong therefore to expect to find in the works of the Byzantine theologians such clear declarations as are to be found in the treatises of western thinkers in favor of the solemn confirmation of this greatest privilege of Mary».

1310. Βλ. σ. 67 ἐξ τῆς παρούσας μελέτης, καθὼς καί τὴν παρατήρησι περὶ τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς τῆς Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 344.

1311. Μέ τὴ μαριοκεντρικὴ ἐξέτασι τῶν πατερικῶν ἔργων, ἡ προσπάθεια θεμελιώσεως τῆς ἀσπίλου συλλήψεως ἀπὸ τὴ μαριολογικὴ ἔρευνα ἀποβαίνει οὐσιαστικὰ προσπάθεια ὀρθολογιστικῆς ἐξηγήσεως τῆς μυστηριακῆς διαλεκτικῆς μεταξὺ προπατορικῆς ἀμαρτίας καί ἀγιότητος τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, γεγονός πού δημιουργεῖ χάσμα μεταξὺ τῆς Παρθένου καί τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ ἄσπιλος σύλληψη «ist, wenn man sie wörtlich nimmt, eine weitere Rationalisierung des Mysteriums in menschlicher Sehweise und bringt in der entscheidendsten und heikelsten Frage der Erlösung eine Kluft zwischen Maria und der Menschheit mit sich» (N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 619. Βλ. ἐπίσης συναφῶς καί Α. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM, I (1996)², σ. 374) ὥστε νά καθίσταται «das problematische der Mariendogmen zu sein» D. Ritschl, «Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», *ÖR* 31 (1982), σ. 445.

λοιπό του έργου, τά όποια διαφωτίζουν, έρμηνεύουν, συμπληρώνουν και διασαφηνίζουν τά παρατιθέμενα και, όπωςδήποτε, ανατρέπουν πλήρως τά συμπεράσματά της. Σ' αυτό συμβάλλει μάλιστα και ή πλήρης παραθεώρηση τών βασικών προϋποθέσεων τής θεολογικής περί τή Θεομήτορα σκέψεως του ήρου Πατρός, όπως είναι ό τρόπος του θεολογείν περί αυτής ή ή χριστολογική και ανθρωπολογική αναφορά και προοπτική τής θεομητορικής του διδασκαλίας, στοιχεία που αποτελούν θεμελιώδεις άρχές για τήν όρθή κατανόηση του προσώπου της στή διδασκαλία του¹³¹².

Έτσι, όταν χρησιμοποιεί για τό πρόσωπο τής Θεοτόκου επίθετα, όπως «άγία Παρθένος»¹³¹³, «ύπεράμωμος παρθένος»¹³¹⁴, «άσπιλον μητέρα»¹³¹⁵, «άσπιλον άμνάδα»¹³¹⁶, «θεοτελής ... πηλός»¹³¹⁷, «ζύμη άγία θεοτελής»¹³¹⁸, «όντως επιθυμητή γή»¹³¹⁹, ή για τή

1312. Στην περίπτωση του ήρου Πατρός ισχύει πλήρως τό βασικό άξιωμα τής πατερικής θεολογίας, ότι ό κάθε συγγραφέας μέσα στο έργο του έρμηνεύει τίς θέσεις που διατυπώνει σε κάθε ζήτημα, γι' αυτό και είναι απαραίτητο να λαμβάνεται ύπ' όψιν όλόκληρο, προκειμένου να θεμελιωθεί ή πραγματικότητα μιάς πτυχής τής διδασκαλίας του, όπως στην παρούσα περίπτωση ή θεομητορική. Σε αντίθεση, όμως, με τό άξιωμα αυτό, ή μαριολογική έρευνα όχι μόνο περιορίστηκε άυστηρά στην άποτίμηση τών θεομητορικών του έργων, χωρίς να έπεκταθεί στα ύπόλοιπα, αλλά και από αυτά είτε άπομόνωσε τά χωρία που έλαβε από τά συμφραζόμενα, είτε παρέλειψε πολλά, προκειμένου να θεμελιώσει τίς, ήδη δεδωμένες, θέσεις της περί άσπίλου συλλήψεως. Περί του αξιώματος αυτού βλ. εν Χ. Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 25 έξ.

1313. *Κανών εις τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 A = «Saint André de Crète», σ. 129 και *L' Immaculée Conception*, σ. 106. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 127. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 202. Για να κατανοηθεί τό μέγεθος του προβλήματος τής μαριολογικής έρευνας, στην προσπάθειά της να στηρίξει στην άνατολική θεομητορική παράδοση τήν άσπιλο σύλληψη, είναι απαραίτητο να αναφερθεί στο σημείο αυτό, ότι ό θεμελιωτής της Μ. Jugie, ενώ στη σ. 63 του έργου του *L' Immaculée Conception...* παρατηρεί ότι οι χαρακτηρισμοί «άγία» και «άχραντος», άποδιδόμενοι στην Παρθένο Μαρία, δέν άφορούν τήν άσπιλο σύλληψη, αντίθετως στις σ. 106 και 107, όπου αναφέρεται στη χρήση τών ίδιων χαρακτηρισμών από τόν άγ. Ανδρέα, τονίζει, αυτοαναιρούμενος, ότι τήν δηλώνουν σαφώς. Έπ' αυτού βλ. και τίς παρατηρήσεις του Ι.Ορ. Καλογήρου, «Μαρία. Άγία Γραφή, Άγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 673.

1314. *Εις τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 Α. Βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 129. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 16. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 203 και G. Pons Pons, *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 10 έξ.

1315. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ψδ' δ', 2, PG 97, 1321 Β. Έπίσης Μ. Jugie, *L' Immaculée Conception*, σ. 107. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 14 και V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 16.

1316. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ψδ' α', 4, PG 97, 1320 Α. Τήν έκφραση αυτή μάλιστα θεωρούν ό C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 129) και ό R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 15) ως τό πρώτο θεολογικό επιχείρημα για τήν άπόδειξη τής άσπίλου συλλήψεως της.

1317. *Εις τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 C = «Saint André de Crète», σ. 130 και *L' Immaculée Conception*, σ. 108. X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 917. G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1(1949), σ. 146. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94 σημ 17. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 202 και R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 26.

1318. *Εις τόν Εύαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Α = «Saint André de Crète», σ. 130 και *L' Immaculée Conception*, σ. 108. Σχολιάζοντας ό R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 17) συμπληρωμένη, τήν παρούσα έκφραση, δηλαδή «ζύμη άγία και θεοτελής, έξ ής όλον του ανθρωπίνου γένους άνεζυμώθη τό φύραμα», καταλήγει, χωρίς έρείσματα, στο

σύλληψη καί γέννησή της «*άγιαν σύλληψιν*»¹³²⁰, «*πάνσεπτον γέννησιν*»¹³²¹, καί «*άχραντος ή γέννησις*»¹³²², αναφέρεται ρητά στην κατάσταση τής Παρθένου Μαρίας μετά τήν έκ Πνεύματος αγίου άσπορο σύλληψη καί γέννηση του Υιού της. Για τό λόγο αυτό καί δέν χρησιμοποιεί τά αναφερθέντα επίθετα, όπως πιστεύει ή μαριολογική έρευνα, επειδή έπιθυμεί μέσω αυτών νά διδάξει τήν άσπιλο σύλληψή της, ή για νά τονίσει τήν ύπαρξη ειδικού προνομίου τής Παρθένου έν σχέσει προς τή λοιπή ανθρωπότητα, όπως έκλαμβάνεται ή άπαλλαγή της από τίς συνέπειες του προπατορικού άμαρτήματος πριν από τή σύλληψη του Υιού της, αλλά μέ δεδομένο τό γεγονός τής σαφούς αναφοράς του σέ κάθαρσή της από αυτές πρό τής άσπόρου συλλήψεως του Λόγου κατά τόν ευαγγελισμό¹³²³, θέλει νά υπογραμμίσει τήν καθαρότητα καί τήν αγιότητά της ως ανθρώπου έν σχέσει προς τή διακονία, για τήν όποία εκλέχθηκε καί τήν όποία κλήθηκε νά αναλάβει ως Θεοτόκος, δηλαδή τήν πραγμάτωση του μυστηρίου τής θείας ένανθρωπήσεως. Τό γεγονός αυτό αποτελεί τή βασική έρμηνευτική άρχή για τήν κατανόηση τής χρήσεως τους σέ αναφορά προς τό πρόσωπό της, καθότι ή Θεομήτωρ κατέστη «*άγια Παρθένος*», «*άσπιλος μητέρα*» καί «*άμνάς*», επειδή αποτέλεσε ως άνθρωπος τήν όντως «*έπιθυμητή γή*», τόν «*θεοτελή πηλό*» καί τή «*θεοτελή ζύμη*», από τήν όποία έλαβε τήν τέλεια καί αναμάρτητη ανθρωπίνη φύση του ό κατά σάρκα Υιός της καί Λόγος του Θεού μέ τήν έκ Πνεύματος αγίου υπερφυσική καί άσπορο σύλληψη καί κυοφορία του στη μήτρα της¹³²⁴.

συμπέρασμα, ότι μέσω αυτής τονίζεται «*La concepción de Maria es efecto directo de una intervención milagrosa de Dios*». Επίσης βλ. X. Le Bachelet, «*Immaculée Conception*», *DTC* 7 (1922), στ. 917.

1319. *Είς τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 D = «*Saint André de Crète*», σ. 131 καί *L'Immaculée Conception*, σ. 109. D. Bertetto, *Maria Immacolata*, σ. 190. J. Galot, «*L'Immaculée Conception*», *Maria* 7 (1964), σ. 54. J. Galot, *Maria. La donna nell'opera di salvezza*, σ. 203.

1320. *Κανών εις τήν Σύλληψιν, Κάθισμα*, PG 97, 1309 A καί 1313 B = «*Saint André de Crète*», σ. 130 καί *L'Immaculée Conception*, σ. 106-107. Επίσης X. Le Bachelet, «*Immaculée Conception*», *DTC* 7 (1922), στ. 917. F. S. Mueller, «*Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung*», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 228. G. Jouassard, «*Marie à travers la Patristique*», *Maria* 1 (1949), σ. 147. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94.

1321. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ώδή δ', 1, PG 97, 1321 A = «*Saint André de Crète*», σ. 130 καί *L'Immaculée Conception*, σ. 107.

1322. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ώδή ε', 1, PG 97, 1321 C = «*Saint André de Crète*», σ. 130 καί *L'Immaculée Conception*, σ. 107. X. Le Bachelet, «*Immaculée Conception*», *DTC* 7 (1922), στ. 917. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 128. R. García, «*Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos*», *Studium* 10 (1970), σ. 26. G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 12-13.

1323. «*τό Πνεύμα τό άγιον προσηδούν, καί τήν νηδύν αγιάζον τής συλλαβούσης τό ακατάληπτον*» *Είς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 B.

1324. Έτσι, όπως παρατηρεί όρθώς ό C. D. Papadakis («*Saint André de Crète*», σ. 60-61), «*Saint André ne parle pas de l'immaculée conception de la Vierge, en ce sens qu'elle aurait été exempte du péché originel dès sa naissance*», καθότι «*s'il y croyait, il le proclamerait*», ώστε, όπως συμπληρώνει όρθώς ή Ά. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου (*Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 346), «*διά τών τοιούτων εκφράσεων, ουχί μόνον δέν εισηγείται τι περί άσπίλου συλλήψεως τής Θεοτόκου, αλλά καί άγνοεί παντελώς τοιαύτην ... καί αποκλείει ταύτην*». Άκόμη βλ. καί Ι. Όρ. Καλογήρου, «*Μαρία. Άγία Γραφή, Άγιολογία, Δογματική*», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 873. Για τό λόγο αυτό καί δέν μπορεί νά γίνει αποδεκτή, κατά τή διδασκαλία του ιερού Πατρός, ή θέση του R. Laurentin, (*Die marianische Frage*, σ. 175-176) ότι ή έσωτερική λογική τής όρθόδοξης περί Θεοτόκου διδασκαλίας καί ευσεβείας υποδηλώνει τήν Παρθένο, μέσω τής χρήσεως θεο-

Ἔτσι, ὅταν ὁμιλεῖ γιὰ «ἀγίαν σύλληψιν» καί «πάνσεπτον» ἢ «ἄχραντον γέννησιν», δέν ἐπιβεβαιώνει μέσῳ αὐτῶν τήν ἄσπιλο σύλληψη τῆς Παρθένου, ἀλλ' ἀναφερόμενος στά γεγονότα καί τίς ἑορτές τῆς Συλλήψεως καί τῆς Γεννήσεώς της, τονίζει τή σπουδαιότητα τῆς σημασίας τους γιὰ τήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας. Καί τοῦτο, διότι ἡ ἔκφραση «ἀγία σύλληψις» εἶναι εἰλημμένη ἀπό τό κάθισμα τοῦ κανόνα *εἰς τήν Σύλληψιν* καί ἀναφέρεται ὄχι στό «πῶς» τῆς συλλήψεως, ἀλλά στήν ἑορτή τοῦ γεγονότος, καθῶς ἡ καταληκτική πρόταση, πού περιλαμβάνει τήν ἐν λόγῳ ἔκφραση, διευκρινίζει σαφῶς τό πρᾶγμα καί ὁμιλεῖ καθαρά περί τῆς ἑορτῆς ὡς ἐξῆς: «ἦς <Μαρίας> τήν ἀγίαν τιμήσωμεν Σύλληψιν»¹³²⁵. Οἱ ἐκφράσεις «πάνσεπτον γέννησιν» καί «ἄχραντός σου ἡ γέννησις», ἐπίσης, ὄχι μόνο δέν ἀναφέρονται ἢ ὑπονοοῦν ἄσπιλο σύλληψη μέ τόν τονισμό τοῦ γεγονότος τῆς πάνσεπτης καί ἄχραντης γεννήσεώς της, ἀλλ' ἡ μέν πρώτη ἀφορᾶ σαφῶς τήν ἑορτή τῆς Γεννήσεως, ἐφ' ὅσον «τήν πάνσεπτον γέννησιν τῆς Θεοτόκου, ψαλμοῖς καί ὕμνοις δοξολογοῦντες πιστοί»¹³²⁶ ὡς προοίμιο καί ἀπαρχή τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἡ δέ δευτέρη χρησιμοποιεῖται γιὰ νά τονιστεῖ τό ὑπερφυές καί «ἄσπιλο» τῆς γεννήσεως τοῦ ἐξ αὐτῆς ἀσπύρωσ συλληφθέντος καί ἀνωδύνως γεννηθέντος Υἱοῦ της, καθῶς, ὅπως τονίζει, «ἄχραντός σου ἡ γέννησις, Παρθένε ἄχραντε· ἄφραστος καί ἡ σύλληψις καί ἡ ὠδισ· ἄρρητος ὁ τόκος σου, νύμφη ἀνύμφευτε· Θεός γάρ ὅλος ἦν ὅλον φορέσας ἐμέ»¹³²⁷.

Ἀπό τή μαριολογική ἔρευνα, ὅμως, προβάλλεται καί ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι οἱ παραπάνω ἐκφράσεις δέν θά εἶχαν κανένα ἀπολύτως νόημα, ἂν δέν ἐπεξηγοῦσαν τόν τίτλο «θεόποιαις»¹³²⁸ πού ἀποδίδεται ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα στήν Παρθένο, καθῶς αὐτός τίς δια-

λογικῶν ἐκφράσεων ἢ ἐπιθέτων, ὡς πάντοτε ἄχραντη καί καθαρή, γεγονός πού ἀποτελεῖ καί τήν οὐσία τοῦ ρωμαϊκοκαθολικοῦ δόγματος τῆς ἀσπίλου συλλήψεως.

1325. Ὁλόκληρο τό κείμενο τοῦ καθίσματος ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἰωακείμ ὁ ἱερός καί ἡ Ἄννα, δῶρα προσήγαγον τοῖς πρὶν ἱερεῦσι, καί μὴ δεχθέντες, ἄγονοι τυγχάνοντες, δέησιν προσήξαντο τῷ Δοτήρι τῶν ὄλων· καί τῆς προσευχῆς αὐτῶν ἐπακούσας, δωρεῖται τούτοις τήν ὄντως πύλην τῆς ζωῆς, ἧς τήν ἀγίαν τιμήσωμεν σύλληψιν» *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν, Κάθισμα*, PG 97, 1308 C-1309 A. Ἀλλά καί στό Συναξάριο τῆς ἑορτῆς ἀναφέρεται κατὰ τόν ἴδιο τρόπο ὁ ἱερός Πατήρ στήν ἑορτή τῆς Συλλήψεως, ὡς ἐξῆς: «Ταύτην οὖν τήν ἡμέραν πανηγυρίζομεν, ὡς ἀνάμνησιν ἔχουσαν τῶν ὑπ' ἀγγέλου δοθέντων χρησμῶν, τήν ἀγίαν σύλληψιν εὐαγγελισαμένου τῆς ἀγνῆς Θεομήτορος» *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 B. Κατά συνέπεια, κρίνεται ἀνεδαφικός καί ὁ ἰσχυρισμός τῶν G. Jouassard («Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 147), C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 144), J. Galot (*Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 203), R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 8, 10-12) καί F. S. Mueller («Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 228), ὅτι μέ τόν ἑορτασμό τῆς Συλλήψεως καί τῆς Γεννήσεως ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης διδάσκεται οὐσιαστικά ἐκ μέρους του ἡ ἄσπιλος σύλληψη τῆς Παρθένου Μαρίας, μέ τήν αἰτιολογία, ὅτι «Maria grüsst der Sängler als in ihrer Empfängnis geheiligt».

1326. *Κανῶν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή δ', 1, PG 97, 1321 A.

1327. *Κανῶν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή ε', 1, PG 97, 1321 C. Πιά τό λόγο αὐτό καί δέν μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ θεμελιωμένη σ' αὐτό θέση τοῦ M. Jugie (*L' Immaculée Conception*, σ. 107), ὅτι «Si la conception de Marie est sainte, sa naissance doit l'être aussi», καθῶς καί ὁ παρόμοιος ἰσχυρισμός τοῦ R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 8 καί 26. Ἐπίσης M. Jugie, *Saint André de Crète et l' Immaculée Conception*, EO 8 (1910), σ. 130.

1328. *Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 141. R.

φωτίζει πλήρως κι επιβεβαιώνει τό γεγονός τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς¹³²⁹, προσδίδοντας μέ τόν τρόπο αὐτό ἐμμέσως πλήν σαφῶς, ὅμως, λόγω παραβλέψεως τῆς χριστολογικῆς καί τῆς ἀνθρωπολογικῆς του προοπτικῆς, ἐσφαλμένως ὑπερφυσικό χαρακτηριστήρα στή σύλληψη τῆς Παρθένου, καθὼς αὐτή ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα «εἰδικῆς θείας ἐπεμβάσεως»¹³³⁰. Τό γεγονός, ὅμως, ὅτι ἡ Παρθένος ὀνομάζεται «θεόπαις» καί ἡ σύλληψη τῆς ἀπό τῆ μητέρα τῆς «ἐκ Θεοῦ», δέν ἀποβλέπει στόν τονισμό τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς, ὅπως ὑποστηρίζει ἡ Μαρριολογία, ἀλλ' ἀντιθέτως οἱ ἐκφράσεις αὐτές χρησιμοποιοῦνται, προκειμένου νά τονιστεῖ ὁ μυστηριακός χαρακτήρας τῆς διακονίας τῆς Παρθένου ὡς θεόπαιδος στό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως¹³³¹. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἀναφέρονται σαφῶς στήν μέ τρόπο θαυματουργικό λύση τῆς στειρώσεως τῶν γονέων τῆς, ὥστε ἡ Μαρία νά ἀποτελέσει ὡς «θεόπαις» τήν πρό αἰώνων καί ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν ἐκλεγμένη¹³³² «θυγατέρα τοῦ βασιλέως Χριστοῦ»¹³³³, ἡ ὁποία ἐξ αἰτίας τῆς

García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 10 καί G. Pons-Pons, *Andrés de Creta*, σ. 14.

1329. Καί τοῦτο, διότι «Marie est fille de Dieu non seulement parce qu'elle est fille de la promesse, que sa naissance d'une mère stérile, annoncée à l'avance par un ange, est due à un miracle du Tout-Puissant» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 107 καί «Saint André de Crète», *EO* 8 (1910), σ. 130. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ στό σημεῖο αὐτό ὅτι ὁ M. Jugie, ἐνῶ ἀναφέρεται στόν ὄρο «θεόπαις», ἐν τούτοις δέν παραπέμπει στά ἔργα τοῦ ἱεροῦ Πατρός. Ἐπίσης βλ. X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 917 καί R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 8. Ὁ F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94) ἰσχυρίζεται, μάλιστα ἐσφαλμένως γιά τόν τίτλο «θεόπαις», ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πού τόν εἰσήγαγε στή θεομητορική διδασκαλία καί ὁ ὁποῖος «became very popular among Byzantine mariologists», καθ' ὅσον πρὶν ἀπό αὐτόν χρησιμοποιήθηκε μέ βεβαιότητα ἀπό τό Νόννο Πανοπολίτη (*Μεταβολή τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἀγίου Εὐαγγελίου*, PG 43, 904 B), τόν Ἰωάννη Θεσσαλονίκης (*Εἰς τήν Κοίμησιν ἦτοι ἀνάπαυσιν καί πρὸς Θεόν μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines» *PO* 19 (1926), σ. 288) καί τό Σωφρόνιο Ἱεροσολύμων (*Ἀνακρεόντια εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, A', 15, PG 87/3, 3733 A καί Τριῶδια, PG 87/3, 3929 A), ἀπό τό ἔργο τοῦ ὁποῖου θά πρέπει νά τόν ἔλαβε καί ὁ Ἱεροσολυμίτης ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης. Βλ. X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 95. Γιά τή χρήση τοῦ ὄρου αὐτοῦ βλ. καί R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 13.

1330. «une intervention spéciale de Dieu» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 107 καί Τοῦ Αὐτοῦ, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 130. Ἐπίσης, ὅπως σημειώνει ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 8), ἀκολουθώντας, χωρίς ὅμως νά παραπέμπει στά ἔργα του, τόν M. Jugie, «La concepción de Ana se realizó, pues, por una intervención especial de Dios», ἡ ὁποία τήν διαχωρίζει κατὰ τόν D. Stiernon («Marie dans la Théologie Orthodoxe Greco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 305) ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα.

1331. Σέ ἀντίθεση μέ τούς ἰσχυρισμούς τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας, στό παρόν χωρίο ὁ ἱερός Πατήρ δέν ἀσχολεῖται μέ τή φύση τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Παρθένου, ὥστε νά δικαιολογεῖται ὑπόνοια ὑπάρξεως διδασκαλίας περὶ ἀσπίλου συλλήψεως, ἀλλ' ἀντιθέτως προβαίνει σέ σαφῆ ἀναγωγή τῆς ἀναφορᾶς στό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως, καθὼς καλεῖ τίς στείρες νά σπεύσουν, ἐφ' ὅσον μία στεῖρα γυναίκα γέννησε «θεόπαιδα παρθένον», τίς μητέρες νά σκιρτήσουν, διότι μία ἄγονη μητέρα τήν «ἄφθορον μητέρα καί παρθένον ἀπέτεκε» καί ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῶν τίς παρθένες νά χαροῦν, ὄχι πλέον γιά τή λύση τῆς στειρότητος καί τοῦ ἀγόνου τῆς Ἄννας, ἀλλά διότι «ἡ γάρ ἄσπορος γῆ, τόν ἐκ Πατρός ἀρεύστωσ, ἀφράστωσ ἀπέτεκε», δηλαδή τόν Ἰησοῦ Χριστό. *Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 809 C.

1332. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν, Συναξάριον*, PG 97, 1313 BC. Ἀντιθέτως οἱ J. Galot, («L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 90) καί R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción

θεομητορικής της διακονίας κατέστη «Πατρός (...) θυγάτηρ, Μητέρα δέ Λόγου, (...) νύμφη Πνεύματος»¹³³⁴, γεγονός που επιβεβαιώνεται αδιαμφισβήτητα και από το προσαγόμενο από τη μαριολογική έρευνα για την υποστήριξη της «ἐκ Θεοῦ» προελεύσεως της κείμενο τοῦ κοντακίου, τό ὁποῖο ἔχει ὡς ἐξῆς: «Εορτάζει σήμερον ἡ οἰκουμένη τήν τῆς Ἄννης σύλληψιν, γεγεννημένην ἐκ Θεοῦ· καί γάρ αὐτή ἀπεκύησε τήν ὑπέρ λόγον τόν Λόγον κυήσασαν»¹³³⁵.

Ὁ ἰσχυρισμός ἐπίσης ὅτι «ὁ Ἀνδρέας μᾶς προβάλλει τή Μητέρα τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποκατασταθεῖσα στήν ἀρχέγονη κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητας καί ὡς εἰκόνα τελείας ὁμοιότητας μέ τήν προγονική ὠραιότητα τῆς φυλῆς μας»¹³³⁶, θεμελιωμένος σέ σαφῶς ὀρθολογιστικοῦ χαρακτήρα μαριοκεντρική ἐρμηνεία μή πλήρως παρατιθεμένου χωρίου ἀπό τήν ὁμιλία τοῦ εἰς τό Γενέθλιον¹³³⁷, καθώς καί ἄλλων ἕξι ἀπό τίς ὁμιλίες στή Γέννηση καί τήν Κοίμησή της¹³³⁸, προκειμένου νά θεμελιωθεῖ διδασκαλία περί ἀσπίλου συλ-

de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 19) θεωροῦν, ἄνευ ἐρείσματος, ὅτι μέ τό χωρίο αὐτό διδάσκεται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα ἡ ἄσπιλος σύλληψη. Πρβλ. καί Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1464 ABC (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228). Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, *Un' omelia*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 70 (1991), σ. 221. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, γιά τήν Παρθένο ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 8, PG 86/3, 3297 A) «εἰς σωτηρίαν παγκόσμιον ἐξ ἀρχαίων ἐκλεχθεῖσαν γενεῶν, ἑκάστη ἀπό τῶν ἀρχαίων ἀπογενέσθαι Θεοτόκον Ἀειπαρθένον». Ἐπίσης βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπό τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', PG 98, 316 C.

1333. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή στ', 6, 165-166, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152. Σέ ἄλλο σημεῖο τονίζεται ἐπίσης: «Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός, ὁ τήν μητέρα μου νῦν τῆ Ἄννη δούς καρπὸν ὄντως εὐκλεῆ» *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή β', 1, 25-28, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147.

1334. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον, προσόμοια*, 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133.

1335. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν, Κοντάκιον*, PG 97, 1312 B.

1336. «André nous présente la Mère de Dieu comme les prémices de l'humanité renouvelée et l'image parfaitement ressemblante de la beauté primitive de notre race» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 108. Βλ. ἐπίσης F. S. Mueller, «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 226.

1337. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D-812 C. Ἐπίσης M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 108-109. Τοῦ Αὐτοῦ, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 131. D. Bertetto, *Maria Immacolata*, σ. 190 καί J. Galot, «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 54 καί A. Stawrowsky, *La Sainte Vierge. La doctrine de l'Immaculée Conception des Églises Catholique et Orthodoxe*, *Marianum* 35 (1973), σ. 49. Ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 15-17) ἐπίσης, ἀκολουθώντας, χωρίς νά παραπέμπει στά ἔργα του, τόν M. Jugie, θεωρεῖ, ἐξετάζοντας τό παρόν χωρίο μαριοκεντρικῶς, ὅτι μέσω αὐτοῦ διδάσκεται: «La intervención de Dios en la concepción de Maria se considera como una nueva creación, reencontrando así su original belleza la nueva humanidad» (σ. 17). Ἔτσι ὁ F. S. Mueller («Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 226) θεωρεῖ, ὅχι ὀρθῶς, ὅτι «Als Zweck dieses Vorzuges für Maria verfolgt die göttliche Weisheit die Reinheit jenes Fleisches, welches die zweite göttliche Person annehmen will eben aus der gebenedeiten Jungfrau», ἐνῶ καί ὁ M. Gordillo, παρερμηνεύοντας τμήμα τοῦ ὑπό ἐξέταση χωρίου *εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 A, παρατηρεῖ, ὅτι «S. Andreas Cretensis, non solum privilegium asserit, verum etiam illud argumentis theologicis confirmat. Videlicet, ipsa Mariae Virginis in sinu matris effectio opus singulare fuit Dei, naturam humanam renovantis, eidemque primitiva paradisi dona locupletius restituentis». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), σ. 917 καί F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94. Ἀντιθέτως βλ. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 119 ἐξ.

1338. 1) *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 D-814 A. 2) *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. 3-5) *Εἰς τήν ἁγίαν*

λήψεως, δέν εϋσταθεῖ. Καί τοῦτο, διότι τά ἐν λόγῳ χωρία, ἐρμηνευόμενα μέ τίς θεολογικές προϋποθέσεις τοῦ ἱεροῦ Πατρός, θεωρούμενα, δηλαδή, χριστολογικῶς καί ἀνθρωπολογικῶς, δέν ἐπιβεβαιώνουν τόν ἀνωτέρω μαριολογικό ἰσχυρισμό. Ἀντιθέτως καθίστανται μᾶλλον ἐπιχειρήματα ἱκανά γιά τήν ἀνατροπή του, ἐφ' ὅσον αὐτά δέν ἀφοροῦν τόσο τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ὅσο θέλουν νά τονίσουν τά, ἐκ τῆς ἐξ αὐτῆς διακονηθείσης ἔνσαρκης Οἰκονομίας γιά τήν ἀνθρωπότητα, προελθόντα σωτηριώδη ἀποτελέσματα, καθὼς ἡ Παρθένος, ὡς θυγατέρα τοῦ Ἀδάμ, ἐξελέγη¹³³⁹ γιά νά καταστεῖ ἡ «ἀπαρχή τῆς ἡμῶν ἀναπλάσεως»¹³⁴⁰, διότι ἐξ αὐτῆς «ἀρτοποιεῖται» ὁ Λόγος «πρός τήν τοῦ γένους ἀνάπλασιν»¹³⁴¹. Τό γεγονός αὐτό, μάλιστα, εἶχε ὡς συνέπεια ἡ Μαρία νά καταστεῖ ἡ κοσμημένη μέ ἄπειρα χαρίσματα¹³⁴² παρθενική γῆ¹³⁴³, ἀπό τήν ὁποία ἔλαβε ὁ «κεραμεύς» Λόγος καθαρῆ καί ἀναμάρτητη ἀνθρώπινη φύση καί «τό συντρι-

Γέννησιν, Δ', PG 97, 864 C. 865 A. 866 C-867 A. 880 A. 6) *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C. Ἐπ' αὐτῶν βλ. γενικῶς M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 108-111 καί X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), σ. 917-918. E. Dublanchy, «Marie», *DTC* 9 (1926), σ. 2381. F. S. Mueller, «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 227. D. Bertetto, *Maria Immacolata*, σ. 190-191. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 144-145. J. Galot, «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 54-55. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 94. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 18-19. Ἐπίσης βλ. καί τά σχόλια τῶν G. Jouassard («Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 146) καί R. García, («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 22-23) στό χωρίο *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 B.

1339. *Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, PG 97, 813 D-814 A. Ἐπίσης βλ. G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 146.

1340. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A. Ἡ Θεοτόκος ἀπέβη «ἀπαρχή τοῦ ἐν Χριστῷ θεωθέντος ἀδαμιαίου φυράματος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C) ὅχι διότι συνελήφθη ἀσπίλω, ἀλλά διότι κατέστη Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἡ «ἀπαρχή» τῆς ἀνθρωπότητας κατά τό Α' Κορ. 15, 23, καθότι μέ τή γέννησή της «ἐξ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ἀπαρχήν ὁ Ἀδάμ τῷ Θεῷ προσφέρων, τήν Μαρίαν ἀπάρχεται, καί τοῦ ὄλου φυράματος ἡ μή φυραθεῖσα· δι' αὐτῆς ἀρτοποιεῖται, πρὸς τήν τοῦ γένους ἀνάπλασιν». Ἐξετάζοντας, μάλιστα τό χωρίο αὐτό ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 200), θεωρεῖ, ὅτι ἀναφέρεται στόν παγκόσμιο χαρακτήρα τῆς Θεοτόκου ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἀνθρωπότητας στό μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, προσδίδοντάς του οὐσιαστικά χριστολογικό περιεχόμενο. Γιά τή χρήση τοῦ ὄρου «ἀπαρχή» στήν πατερική παράδοση βλ. ἐκτενέστερα Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ἡ νέα Εὐα, Μήτηρ καί Παρθένος. Ἐκκλησιολογική-θεομητορική προσέγγις», ἐν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι...*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 768-769. Συνεπῶς δέν ἔχει κανένα νόημα ἡ ἐπιμονή τοῦ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 17-18) νά ἀποδείξει τήν ἄσπιλο σύλληψη τῆς Παρθένου, στηριζόμενος στό ἀνωτέρω χωρίο *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 C.

1341. *Εἰς τό Γενέθλιον*, A', PG 97, 812 A.

1342. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C.

1343. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. Ἀντιθέτως οἱ M. Jugie («Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 131) καί R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 18-19) θεωροῦν, ὅτι μέ αὐτόν τό χαρακτηρισμό διδάσκειται σαφῶς ἡ ἄσπιλος σύλληψη. Ὅμως καί στό σημεῖο αὐτό ὁ M. Jugie αὐτοαναίρεται, καθότι, ἐξετάζοντας τόν εἰσαχθέντα ἀπό τοῦς Εἰρηναῖο Λουγδούνου καί Γρηγόριο Νεοκαισαρείας χαρακτηρισμό «παρθένος γῆ» γιά τή Θεοτόκο, τονίζει, (*L'Immaculée Conception*, σ. 65), ὅτι αὐτός δέν ἔχει καμία σχέση μέ τήν ἄσπιλο σύλληψη. Βλ. καί Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 327.

βέν σκεῦος ὑπό τῆς ἀμαρτίας ἀνενεώσατο»¹³⁴⁴. Ἐτσι μέ τή γέννησή της, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τό προοίμιο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, δηλαδή τῆς «δευτέρας θεοπλαστίας»¹³⁴⁵, ἡ ἀνθρωπότητα «ἀρχὴν λαμβάνει θεώσεως»¹³⁴⁶, ἐπιστρέφει στήν προτέρα εὐγένεια καί «τῆς πρώτης θεοπλαστίας ἀπολαμβάνει τό χάρισμα»¹³⁴⁷, διότι μέ τή γέννηση τῆς μέλλουσας Μητέρας τοῦ Θεοῦ, γεγονός πού διασφαλίζει καί ἐγγυᾶται τήν ἐπικείμενη ἐξ αὐτῆς γέννηση τοῦ Υἱοῦ της, ἡ ἀνθρώπινη φύση δέχεται «πλάσιν ἀρίστην τε καί θεοπρεπεστάτην», μέ τήν ὁποία πρόκειται νά θεραπευθεῖ ἡ ἀμαρτία πού «ἀπημαύρωσε τοῦ κάλλους» τήν εὐπρέπεια¹³⁴⁸. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ Θεοτόκος κατέστη, προκειμένου νά κυοφορηθεῖ ὁ Θεός Λόγος στή μήτρα της, πρό τοῦ εὐαγγελισμοῦ «ἡ πρώτη τοῦ πρώτου πτώματος τῶν προγόνων ἀνάκλησις»¹³⁴⁹, μιᾶς ἀνακλήσεως πού κληρονόμησε στόν ἄνθρωπο μέ τή θεία ἐνανθρώπηση τή θέωση, δηλαδή τήν ἐπανάκτηση τοῦ πρωτόκτιστου κάλλους, καί τήν ὁμοίωση μέ τό Θεό. Ἐπειδή, μάλιστα, πρόκειται νά γεννηθεῖ ἡ Μητέρα τοῦ κατά σάρκα ἀπάτορος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγιάζει «τάς γονάς τῆς φύσεως»¹³⁵⁰, καθότι μέ τή γέννησή της ξεκίνησε ἡ ἀναμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί ἡ ἀναστοιχείωση τοῦ γηρασμένου κόσμου, ἐφ' ὅσον αὐτή μέ τήν ἔνσαρκη Οἰκονομία τοῦ Λόγου «δευτέρας θεοπλαστίας προοίμια δέχεται»¹³⁵¹.

Ἡ μαριολογική ἔρευνα, ὅμως, προκειμένου νά θεμελιώσῃ τήν προέλευση ἐκ τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς διδασκαλίας περὶ ἀσπίλου συλλήψεως, τονίζει, τέλος, ὅτι αὐτή ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τό εἶδος τοῦ θανάτου πού ὑπέστη ἡ Θεοτόκος, ὥστε, ὅπως ἰσχυρίζεται, τά δύο μυστήρια, τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καί τῆς ἔνσωμης ἀναλήψεως νά συνδέονται ἀναπόσπαστα μεταξύ τους, καθότι, ἂν δεχθοῦμε, ὅτι ἡ Μαρία ἦταν ἀπό τή σύλληψή της προφυλαγμένη ἀπό τήν προπατορική ἀμαρτία, θά χρειαζόταν ἓνα ἄλλο εἶδος θανάτου¹³⁵². Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, προκειμένου νά δικαιολογήσῃ τό θά-

1344. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 866 C-867 A.

1345. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 C.

1346. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 C. Ἐτσι, σέ ἀντίθεση μέ τή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, ὁ F. S. Mueller («Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 228) προκειμένου νά θεμελιώσῃ τήν ἄσπιλο σύλληψη, καταλήγει, μέ βάση τό παρὸν χωρίο, στό μὴ ὀρθό συμπέρασμα, ὅτι «In der Gottesgebärierin erlebt unsere gefallene Natur ihr Wiedererstehen, ihre Zurückveretzung in den Stand der ursprünglichen Unschuld».

1347. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 A. Ἐπίσης βλ. M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 131 καί J. Galot, «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 90.

1348. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 A. Γιά τό λόγο αὐτό καί δὲν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ ἡ ἄποψη τοῦ F. S. Mueller («Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 226) ὅτι «Diese Rückkehr der Natur zur ursprünglichen Unschuld in Maria bezielte die höchste Reinheit jenes heiligsten Fleisches, das Gott selbst an sich tragen und in dem er unter uns wohnen wollte».

1349. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C.

1350. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 B.

1351. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 C. Βλ. καί τίς παρατηρήσεις τῶν C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 61-62 καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 384-385.

1352. «Un lien étroit unit les deux mystères de l'Immaculée Conception et de l'Assomption. (...) Si Marie a été préservée de ce péché, il semble qu'elle aurait dû l'être aussi de la mort» M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 111 καί «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 131. Ἐπίσης βλ. F. S. Mueller, «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 228. G. Jouassard, «Marie à travers la

νατό της, ἐξετάζει πρῶτα τό λυτρωτικό θάνατο καί τήν ἀνάσταση τοῦ Υἱοῦ της¹³⁵³, σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τοῦ ὁποίου ἡ μητέρα του, ἀφοῦ πέθανε¹³⁵⁴, κατέβηκε στόν Ἄδη, ἐνῶ ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα διήρκεσε τόσο χρόνο, ὅσος ἦταν ἀπαραίτητος γι' αὐτήν τήν ἐπίσκεψη¹³⁵⁵, γεγονός πού ὀφείλεται στό στενό σύδεσμο μέ τόν Υἱό της¹³⁵⁶. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖται, ἡ Παρθένος δέν πέθανε ὅπως οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, ἐξ αἰτίας δηλαδή τῶν συνεπειῶν τοῦ προγονικοῦ ρύπου πού ἀφορᾷ ὀλόκληρο τό ἀνθρώπινο γένος, ἀλλά ἡ κοίμησή της εἶχε ἐντελῶς διαφορετικές αἰτίες, καθὼς πέθανε γιὰ νά ὁμοιάσει στόν Υἱό της, διότι ἔπρεπε, ἀφ' ἑνός μὲν νά ἀκολουθήσει, ὅπως κι αὐτός, τόν καθολικό νόμο τῆς θείας Πρόνοιας, ἀφ' ἑτέρου δέ νά ἐπιβεβαιώσει τήν πίστη στή θεία σάρκωση καί τά ἀποτελέσματά της, προκειμένου νά ἀποδείξει ὅτι διέφυγε τῆ φθορά καί τῆ διαφθορά. Μέ τήν ἀποδοχή τῶν ἀνωτέρω, τά ὁποῖα ἐπιβεβαιώνονται, ὅπως ἰσχυρίζεται, ἀπό τό ἔργο του¹³⁵⁷, ὑπογραμμίζεται τό γεγονός, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης πιστοποιεῖ τήν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀσπίλου συλλήψεως, αἰώνια ἀγιότητα τῆς Μαρίας¹³⁵⁸.

Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 146. Μάλιστα, ὁ F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 95) παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι «Andrew is also one of the first Byzantine theologians to perceive that there is a logical connection between the Immaculate Conception and the Assumption of the body of our Lady».

1353. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 AB. Βλ. καί M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 132.

1354. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. M. Jugie, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 132. F. S. Mueller, «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 228 καί R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 21-22.

1355. «Οὕτω μοι νοήσεις αὐτῆς εἰς ἄδου κατὰ βασιν· ἡς τοσαύτη γέγονεν ἐπ' αὐτῆς, κατὰ γε τόν ἐμόν ὄρον καί λόγον, τῆ διαστάσει τῶν μερῶν ἢ τοῦ καιροῦ ἐπικράτεια, ὅσης ἐδεῖτο τῆς φυσικῆς κινήσεως ἢ περίοδος, ἐν τοῖς ἀγνώστοις χωρίοις πείρα τήν γνώσιν λαβεῖν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 B. Ἐπίσης βλ. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 112 καί X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 918.

1356. «Πρέπει δ' ἂν ἀραρότως αὐτῷ, καί τά νῦν ἐπί Μητρί καινουργῆσαι. Δείξει γάρ οὕτω μὴ μόνον μητέρα κατὰ φύσιν οὔσαν αὐτοῦ, ἀλλά καί τήν ἐξ αὐτῆς οἰκονομίαν πιστώσεται» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1081 B. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 113 καί «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 132. Ἐπίσης X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 919. Ὁ M. Gordillo (*Mariologia Orientalis*, σ. 110) ἐρμηνεύει τό παρόν χωρίο, ἀκολουθώντας τόν M. Jugie (ὅπ. παρ., σ. 113). Βλ. ἐπίσης F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 95.

1357. Γιὰ τό σκοπό αὐτό, μάλιστα, προσάγει τά παρακάτω χωρία: 1) «δῆλον μόνην αὐτήν τήν ἁγίαν, καί ἁγίων ἁγιωτέραν, τήν ὄλην ὄλη φανεῖσαν καθαρὰν τῷ σκηνώσαντι σώματι τε καί πνεύματι» *Εἰς τό Γενέσιον*, B', PG 97, 832 B. Τό χωρίο αὐτό εἶναι ἕνα ἀπό ἐκεῖνα πού φανερώσουν τήν προφητική διάσταση τῆς ἐμμέσως μαρτυρούμενης ἀπό τόν ἁγ. Ἄνδρέα ἀσπίλου συλλήψεως κατὰ τόν R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 8-9. 2) «Ὁλη καλή πλησίον μου· ὄλη καλή, καί μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 A. 3) «τῷ κριτηρίῳ τῆς καθαρᾶς ὡσανεὶ διανοίας τό λογισθέν βασιανίζουσα» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 904 A. 4) «Πρέπει δ' ἂν ἀραρότως αὐτῷ, καί τά νῦν ἐπί Μητρί καινουργῆσαι. Δείξει γάρ οὕτω μὴ μόνον μητέρα κατὰ φύσιν οὔσαν αὐτοῦ, ἀλλά καί τήν ἐξ αὐτῆς οἰκονομίαν πιστώσεται» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, IΓ', PG 97, 1081 B. 5) *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1097 A-D. 6) *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1100 BC. 7) «Ἐμνοῦμεν τήν ἁγίαν σου γέννησιν· τιμῶμεν καί τήν ἄσπορον σύλληψίν σου, νύμφη Θεόνυμφε καί παρθένε» *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ὡδή στ', 1-2, PG 97, 1324 B. Βλ. ἐν M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 113-114 καί «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 132-133. E. Dublanchy, «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2391.

1358. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 113 καί «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910),

Σέ αντίθεση, όμως, μέ αυτά ό άγ. Άνδρέας διδάσκει σαφώς¹³⁵⁹, ότι ό θάνατος τής Θεοτόκου ύπῆρξε άπολύτως φυσικός, όπως κι εκείνος τών άλλων ανθρώπων, παρά τό γεγονός ότι τό είδος του ἦταν διαφορετικό ως πρός τά άποτελέσματα του άπό αυτό του θανάτου τών λοιπών, διότι, όπως τονίζει, άν και ό θάνατος συνιστᾶ καθολικό φαινόμενο, τό είδος του, μετά τήν κατάργηση τής δυνάμεώς του έννεκα του πάθους και τής αναστάσεως του Σωτήρος Ίησου Χριστού, λογίζεται πλέον ως κοίμηση και διαφέρει σε κάθε άνθρωπο. Για τό λόγο αυτό τό είδος του θανάτου τής Μητέρας του Θεοτόκου ύπῆρξε διαφορετικό μέν άπό εκείνα τών λοιπών ανθρώπων, ή διαφορά αυτή, όμως, δέν ύπῆρξε όντολογική, ούτε όφειλόταν στην άσπιλο σύλληψή της, έφ' όσον αυτός ἦταν άπολύτως φυσικός¹³⁶⁰, αλλά, άφ' ενός μέν συνδεόταν μέ τά άποτελέσματα του σωτηρίου πάθους και τής ζωφόρου αναστάσεως του Υίου της¹³⁶¹, άφ' έτέρου δέ συνιστούσε άποτελεσμα δωρεᾶς του προς αυτήν, έξ αίτίας τής μοναδικότητας τής διακονίας της στην έπιτέλεση τής ενανθρωπήσεώς του. Έτσι μέ τό θάνατό της ή Ύπεραγία Θεοτόκος, κατά τον ιερό Πατέρα, «και τό μέχρι μέτρου του καθ' ήμᾶς προελθεῖν τήν ούτω τεθραυσμένην, και τό κοινόν άποτίσαι χρέος, τής φύσεως ίδιον· τό δέ μή ούτως έχειν αυτή δι' όλου τά καθ' όν έβίου τρόπον ώσπερ και έφ' ήμῶν ιδιώματα, οικείον τής προς τό Θεῖον έγγύτητος»¹³⁶². Η Μητρόθεος, συνεπώς, ως φυσικός άνθρωπος, έπειδή «οудέν τών κατά φύσιν θεσμών παραμείψασα, νόμω τῷ καθ' ήμᾶς έλειτούργησε, και υπό τοῖς αυτοῖς όροις ήμῖν τήν έν σαρκί ζωήν συνεπέρανε, θαύματος πλήρη καταλιπούσα τῷ βίω και γέννησιν και μετάστασιν»¹³⁶³. Για τό λόγο αυτό και δέν προτάσσεται άπό τον άγ. Άνδρέα ή εξέ-

σ. 133. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 95.

1359. Για μία συνολική εικόνα του μυστηρίου τής Κοιμήσεως και Μεταστάσεως τής Θεοτόκου κατά τον ιερό Πατέρα βλ. σ. 353 έξ τής παρούσας μελέτης.

1360. Διότι, όπως παρατηρεῖ, ή Θεοτόκος «τοῖς φυσικοῖς λειτουργήσασα νόμοις» (*Εἰς τήν Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A) και χωρίς νά έκτραπεῖ τών «κατά φύσιν θεσμών» (*Εἰς τήν Κοίμησην*, I, ΙΒ', PG 97, 1053 C), «μέχρις αυτής ό φυσικός τών ανθρώπων έχώρησε θάνατος» *Εἰς τήν Κοίμησην*, I, ΙΒ', PG 97, 1052 C.

1361. Έτσι ή Θεοτόκος, έπειδή γεύθηκε τό θάνατο μετά τήν έπιτέλεση του σωτηρίου πάθους, άποδέχεται και έπιβιβαιώνει τή σωτηρία της έκ του Υίου της, καθώς, όπως υποστηρίζει, έφ' όσον πρώτος εκείνος προσέλαβε τέλεια ανθρωπινή φύση στη μήτρα της, τήν ανέπλασε, τή θέωσε και τήν ανεβίβασε στους ούρανούς, τούς όποιους έκτοτε δέν έγκατέλειψε, κατά τον ίδιο τρόπο προσέφερε και στην ίδια, αλλά και σ' όλόκληρη τήν ανθρωπότητα, τή δυνατότητα νά μετάσχουν στη θεωθεῖσα ανθρωπινή φύση του, έφ' όσον, όπως λέγει: «τῆ μέν ψυχῆ μεγαλύνω τον Κύριον, και αγαλλιῶμαι τῷ πνεύματι, τῷ σώματι δέ μεταλλάττομαι και μορφοῦμαι τήν έν χάριτι θέωσιν, ἦν άπορρήτως τῆ μήτρα τῆ έμοί σαρκωθεῖς ό υπέρθεος, έπεδείξατο, ήνικά δηλαδή τό ανθρωπίνον έν εαυτῷ θεούμενον ανέπλαττε, και ἦν ήμῖν κατά μέθεξιν Πνεύματος έχαρίσατο, τών άπό γῆς χωρίων εἰς τούς ούρανούς ανιών μετά σώματος, οὐς οὔποτε καταλέλοιπεν» *Εἰς τήν Κοίμησην*, I, ΙΒ', PG 97, 1056 A.

1362. *Εἰς τήν Κοίμησην*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D-1093 A.

1363. *Εἰς τήν Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1085C. Βλ. και G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 147. Και τουτο, διότι ἦταν άπαραίτητο νά γευθεῖ τό θάνατο τόσο, «όσον τοῖς φυσικοῖς εἶξαι θεσμοῖς, και τήν οἰκονομίαν πληρῶσαι, ἦν έξ αρχῆς ή πάντων διήκουσα περι ήμᾶς έπήξατο Πρόνοια» *Εἰς τήν Κοίμησην*, I, ΙΒ', PG 97, 1052 D-1053 A. Γι' αυτό και όπως παρατηρεῖ ό Μ. Άθανάσιος (*Επιστολή προς Άδελφίον έπίσκοπον και όμολογητήν, κατά Άρειανῶν*, PG 26, 1061 B), «Άδελφή γάρ ήμῶν ή Μαρία, έπει και πάντες έκ του Άδάμ έσμέν», ώστε, όπως συμπληρώνει ό Ιωάννης ό Δαμασκηνός, κι αυτή (*Εγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησην τής Θεομήτορος*, Β', 8, εκδ. Α. Πέβτιτς, *Η Θεοτόκος*, σ. 166· εκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 144) σύμφωνα μέ τούς προπάτορές της «φθαρτόν έξ ήμῶν σώμα κληρονομήσασα». Βλ. έπισης Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Εγκώμιον εἰς τήν Ανάληψιν τής Αγίας Θεοτόκου*, 37, εκδ. Α. Wenger, *L' Assomption*, σ. 290.

ταση τῶν σωτηριωδῶν συνεπειῶν τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ Υἱοῦ της γιά τό ἀδαμιαῖο γένος μέ σκοπό νά προβληθεῖ ὁ θάνατος του ὡς ὑπόδειγμα τοῦ θεομητορικοῦ θανάτου ἢ νά κατοχυρωθεῖ τό ἰδιαίτερο εἶδος τοῦ θανάτου τῆς Παναγίας Μητέρας του ὡς μίμηση τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐσφαλμένως φρονεῖ ἡ μαριολογική ἔρευνα, ἀλλ' ἀκριβῶς γιά νά τονιστεῖ τό γεγονός, ὅτι ἐπειδή ἡ ἰλαστήρια θυσία τοῦ Υἱοῦ της ὡς σωτηριολογικό γεγονός εἶχε πανανθρώπινο χαρακτήρα¹³⁶⁴, συμπεριέλαβε μαζί μέ τή λοιπή ἀνθρωπότητα καί τήν κατά σάρκα Μητέρα του, ὥστε μετά ἀπό αὐτήν, ἐπειδή καταργήθηκε ἡ δύναμή του, ὁ θάνατός της, ὅπως κι ἐκεῖνος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, νά λογίζεται πλέον ὄχι ὡς πραγματικός θάνατος, ἀλλ' ὡς κοίμησις¹³⁶⁵, καθ' ὅσον πρόκειται νά ἀναστηθοῦν πάντες κατά τή Δευτέρα Παρουσία του.

Ἐπειδή ὁμως ἡ Παρθένος διακόνησε μόνη αὐτή τό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, ἀλλά καί διότι «τῆς θείας οὔτω τάχα βουλῆς ἄνωθεν τήν περί ἕκαστον ἡμῶν διορισμένης τοῦ βίου περαιώσιν»¹³⁶⁶ ἀξιώθηκε ἑνός ἰδιαίτερου θαυμαστοῦ καί μοναδικοῦ τέλους. Αὐτό συνέβη, διότι, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ὁ θάνατος «εἰ καί κοινός πρὸς ἅπαντας, ἀλλ' ἔστιν αὐτῷ καί ἰδιάζον ἀξίωμα, τό περιόν ἔχον πρὸς τόν καθ' ἕκαστον»¹³⁶⁷, τό ὁποῖο στήν περίπτωση τῆς Θεομήτορος, ἐπειδή ὑπῆρξε δωρεά τοῦ Υἱοῦ της, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ κοίμησή της νά παραλληλιζέται μέ ὕπνο, καθότι μετά τήν ταφή τοῦ σώματος καί τή διέλευση τῆς ψυχῆς ἀπό τόν Ἄδη¹³⁶⁸ ἐνώθηκαν πάλι τά δύο

1364. Ὅπως διδάσκει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας γιά τόν πανανθρώπινο χαρακτήρα τοῦ θανάτου, «Θεοῦ γάρ ἦν φωνή, τοὺς ἅπαξ ἀπό γῆς παραχθέντας, εἰς γῆν ἐπανάγεσθαι» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B), ὥστε νά διερωτᾶται: «τίνος προστάγματι ψυχή χωρίζεται σώματος; πλήν τοῦ πάλαι συνδήσαντος;» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1280 C. Διότι μετά τήν πτώση «οὐκ ἔστι ἀνθρώπος ὅς ζήσεται καί οὐκ ὄσεται θάνατον» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1281 A. Ἐπίσης *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A καί 1052 C) ἐφ' ὅσον «τοῦτον οὐδεὶς τόν ὄρον ἐν ἀνθρώποις διαφυγεῖν εἰς τέλος δεδύνηται» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1284 A), μέ συνέπεια νά καταστοῦν «ἅπαντες, θνητοὶ τε καί γῆινοι, καί εἰς γῆν ἐπανήκοντες» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1280 D-1281 A), ὥστε «τό γάρ αὐτό πᾶσι πρόκειται τέλος» *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1301 A. Μέ τόν ἴδιο τρόπο πού τονίζει τόν καθολικό χαρακτήρα τοῦ θανάτου μετά τήν πτώση, ὑπογραμμίζει καί τήν κατάργησή του μέ τό πάθος καί τή ζωηφόρο ἀνάστασις τοῦ Σωτήρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔνεκα τοῦ ὁποίου, ἂν καί ἐξακολουθοῦν νά πεθαίνουν οἱ ἀνθρώποι, δέν παραμένουν πλέον ὑποδουλωμένοι στό θάνατο καί δέσμοι στόν Ἄδη, καθὼς ὁ θάνατός τους δέν λογίζεται πλέον ὡς θάνατος: «Ναί τεθνηξόμεθα. Πλήν οὐ μενοῦμεν ἐν αὐτῷ Καί εἰ οὕτως, οὐδ' ἀποθανεῖν εἰκότως τοῦτο λέγοιτ' ἄν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A. Πρβλ. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 427-428. Διότι ὁ Κύριος «ἅπαξ ἀπέθανεν, ἑνός γενόμενος θανάτου ἀντίλυτρον», ὥστε πλέον «οὐ μενοῦμεν ἐν αὐτῷ δεδηλωμένοι καθά καί πρότερον, ὅτε τῷ θανάτῳ κατειχόμεθα δέσμοι τῷ τῆς ἀμαρτίας γραμματεῖῳ» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 D-1049 A.

1365. Τοῦτο συμβαίνει, διότι μετά τό σωτήριο πάθος τοῦ Υἱοῦ της ὁ θάνατος τῶν ἁγίων λογίζεται πλέον ὡς κοίμησις καί μετάστασις «ἐκ τῶν φθαρτῶν πρὸς τὰ ἀφθαρτα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A), ἀλλά καί ἐπάνοδος πρὸς τήν ἀληθινή καί «δευτέραν ζωήν» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A.

1366. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1093 A.

1367. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B. Καί τοῦτο, διότι ἂν «καί αὕτη τόν ἴσον ἡμῖν ἐκπεπλήρωκε νόμον τῆς φύσεως», καθὼς, λόγῳ τῆς μοναδικότητος τῆς διακονίας της στό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τό τέλος της ὑπῆρξε «μὴ καθ' ἡμᾶς ἴσως, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς, καί τήν αἰτίαν ὑπὲρ ἧς τοῦτο πάντως παθεῖν ἐναγόμεθα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A.

1368. Μάλιστα, ὅπως τονίζει, ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα διήρκεσε τόσο, «ὄσης ἐδέϊτο τῆς φυσικῆς κινήσεως ἡ περίοδος», προκειμένου, πρὶν εἰσέλθει στόν τόπο τῆς καταπαύσεώς της, νά διέλθει ἀνωδύνως καί ἀφθάρτως «δι' ἄλλοδαπῆς καί ἀτριβοῦς πορείας» τόν Ἄδη (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 B), γιά νά γνωρίσει τά σωτήρια ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τοῦ Υἱοῦ της στοὺς προκεκοιμημένους. Βλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 B.

στοιχεία¹³⁶⁹ και μετέστη στον τόπο της καταπαύσεως. Γιά τό γεγονός αυτό, όμως, ό άρχιεπίσκοπος Κρήτης δέν είναι βέβαιος, καθώς δηλώνει άγνοια, έφ' όσον, άν και φαίνεται νά άποδέχεται μέν τήν επανένωσή τους, έν τούτοις δηλώνει ευθέως και σαφώς ότι δέν γνωρίζει άν πράγματι συνέβη ή όχι ένα τέτοιο γεγονός¹³⁷⁰. Η έκ μέρους του δήλωση άγνοιας σχετικώς μέ τήν επανένωση τών μερών θεωρούμε ότι συνιστά στοιχείο βασικής σημασίας, καθώς ανατρέπει έκ βάθρων όλόκληρη τή μαριολογική έπιχειρηματολογία περί άποδείξεως τής άσπίλου συλλήψεως από τό είδος του θανάτου τής Παρθένου. Καί τούτο, διότι, όπως φαίνεται, ή αντίληψη περί επανένωσης τής ψυχής μέ τό σώμα υπήρχε ως στοιχείο τής παραδόσεως και θεολογική αντίληψη στην προβληματική τής έποχής, καθώς είχε ως σκοπό όχι νά τονίσει τήν προγονική άναμαρτησία τής Θεομήτορος, αλλά νά διασφαλίσει τή βεβαιότητα γιά τήν άφθαρτοποίηση και μετάθεση του θεομητορικού σώματος, προκειμένου νά προφυλαχθεί από τή διαφθορά¹³⁷¹. Γιά τό λόγο αυτό και ό κατά σάρκα Υίός της, μέσω αυτού, ήθελε «δείξει γάρ ούτω μή μόνον Μητέρα κατά φύσιν ούσαν αυτού, αλλά και τήν έξ αυτής οικονομία πιστώσεται»¹³⁷². Έτσι, ή ιδιαιτερότητα τής κοιμήσεως, αλλά και ή μετάθεση άνεπαφου του θεοδόχου σώματος τής Θεοτόκου, δηλαδή τό μυστήριο τής μεταστάσεώς της, όφείλεται, κατά τον ιερό Πατέρα, στό έξ αυτής διακονηθέν μυστήριο τής θείας ενανθρωπήσεως, καθώς τό σώμα της υπήρξε εκείνο «έξ ούπερ ό άπλους Ίησοϋς συνετέθη»¹³⁷³, τό όποιο κατά τήν έπιτέλεση του «όλον αυτό τής θεότητος τό ζωαρχικόν εισδεξάμενον πλήρωμα (...) έξ ού καθ' ήμάς δι' ήμάς όλικώς και άληθώς εις ουσίαν έλθών ό ύπερούσιος ουσιώθη»¹³⁷⁴. Γιά τό λόγο

1369. Όπως τονίζει, μετά τήν ταφή έπήλθε μεταξύ τών δύο μερών «έπίζευξις, σύμπηξις» (*Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 AB), κάτι πού «τών φαινομένων αυτό τό φαινόμενον επανίσταται, και τώ νοητῶ νοητῶς συμμετέρχεται, λόγοις οίς οίδεν ό προσυνηδήςας και λύσας, είτα συνδηήσας» *Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A.

1370. Γιά τό λόγο αυτό και παρατηρεί, ότι «οὐκ οίδα εἶτε τῶν μερῶν αὐθις συνενεχθέντων εις ἓν συνθέματος σύγκριμα» *Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A. Τό στοιχείο αυτό μάλιστα αναγκάζει και τον M. Jugie («André de Crète (Saint)», *Catholicisme* 1 (1948), στ. 526) νά παραδεχθεί, ότι, παρ' όλο πού «Il enseigne clairement la sainteté originelle de la Mère de Dieu et aussi son assumption glorieuse, bien que, sur ce dernier roihet, il ait un passage assez énigmatique, témoignant d' une certaine hesitation», αλλά και τον F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 95) νά συμπλήρωσει γιά τή διδασκαλία αυτή του ιερού Πατρός, ότι «He does not go so far as to suggest the Assumption of the body, but he was well aware of the consequences to which his first supposition, namely that Mary was exempt from original sin, led».

1371. Καί τούτο, διότι «σέ τάφος έχειν οὐ δύναται· σώμα γάρ Δεσποτικόν οὐκ άμαυροῖ τά φθειρόμενα. Άιδης κρατεῖν οὐκ ισχύει σου· ψυχής γάρ βασιλικής οὐχ άπτεται τά όμόδουλα» *Εις τήν Κοίμησιν*, III, IΔ', PG 97, 1100 B.

1372. *Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 B. Καί τούτο, διότι, όπως σημειώνει, υπάρχουν μερικοί από τούς άγίους, οί όποιοι, όχι μόνο θά άποφύγουν τήν ύποδούλωση στο θάνατο, αλλά, μετά τήν κοιμήσή τους κατά τον άπ. Παύλο, θά άλλαγουν, καθώς «τουτον διαφεύξονται μέν, αλλαγήσονται δέ, κατά τήν ιεράν έκφαντορία» *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 B. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 51-53. Έτσι και ό θάνατος τής Θεοτόκου, έπειδή άποτέλεσε έργο του Υίου της, υπήρξε «θεοπρεπής» (*Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 B) και «πρός τήν δευτέραν ζωήν επάνοδος» *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A. Αντιθέτως, ό R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theologo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 22) θεωρεί, ότι στο χωρίο *Εις τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 B διδάσκεται ή άσπιλος σύλληψη.

1373. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 D. Έπίσης Μοδέστου Ίεροσολύμων, *Έγκώμιον εις τήν Κοίμησιν τής Υπεραγίας Δεσποίνης ήμών Θεοτόκου και Άειπαρθένου Μαρίας*, 7, PG 86/3, 3293 A.

1374. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 BCD.

αυτό και ή μετάστασή της δέν αποτελεί ιδιαίτερο προνόμιο, τό όποιο θά ήταν ικανό νά τή διαχωρίσει από τή λοιπή ανθρωπότητα και θά μπορούσε νά δικαιολογήσει ύπαρξη διδασκαλίας περί άσπίλου συλλήψεως της, έφ' όσον ή Θεομήτωρ «τοίς φυσικοίς λειτουργήσασα νόμοις»¹³⁷⁵ και «ούδένα τών κατά φύσιν θεσμών παραμείψασα, νόμω τῷ καθ' ήμάς έλειτούργησε»¹³⁷⁶. Τοῦτο συνέβη, παρατηρεῖ ό άγ. Άνδρέας, διότι, άν και ή θεομητορική μετάσταση ύπῆρξε θαυμαστή ως γεγονός και μάλιστα «κρείττων λόγου και άκοής», έν τούτοις δέν ύπῆρξε μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία τής θείας περί τόν άνθρωπο Οικονομίας, ούτε εἶναι καινοφανές και άγνωστο στην ανθρωπότητα πρό τής μεταστάσεως τής Θεοτόκου, αλλά έχει «έκ παλαιών (...) παραδειγμάτων τήν μίμησιν»¹³⁷⁷, καθώς, όπως τονίζει, τό παρθενικό της σκῆνος μετατέθηκε, όπως μετατέθηκαν δύο άλλοι δίκαιοι άνδρες, οί προφήτες Ένώχ και Ήλίας¹³⁷⁸.

Σέ αντίθεση, λοιπόν, μέ τή Μαριολογία, ή κοίμηση και μετάστασή της Θεοτόκου, όπως διδάσκεται από τόν αρχιεπίσκοπο Κρήτης, ουδεμία σχέση έχουν μέ τήν περί άσπίλου συλλήψεως διδασκαλία, καθώς, όπως θά φανεῖ έκτενέστερα στό οικείο κεφάλαιο, δέν συνδέεται καν ούτε μέ τήν περί ένσωμης αναλήψεως διδασκαλία¹³⁷⁹. Και τοῦτο, διότι ό άγ. Άνδρέας, όπως φάνηκε παραπάνω, όμιλεῖ σαφώς περί φυσικοῦ θανάτου —κοιμήσεως και μεταθέσεως— τοῦ παρθενικοῦ σώματος τής Θεοτόκου¹³⁸⁰, παραδεχόμενος μέσω αὐτοῦ μετοχή της στις συνέπειες τής προπατορικής άμαρτίας, ένῶ στην έπίσημη περί ένσωμης αναλήψεως ρωμαιοκαθολική διδασκαλία δέν διευκρινίζεται σαφώς, εάν ή Θεοτόκος γεύθηκε καν τό θάνατο, δηλαδή, άν χωρίστηκε ή ψυχή από τό σώμα, ή άν αναλήφθηκε στους ούρανούς, ένῶ ζούσε άκόμη, χωρίς νά διαχωριστούν τά δύο στοιχεία, καθώς, άν γίνει άποδεκτή έκ μέρους τής Μαριολογίας θέση περί φυσικοῦ θανάτου τής Θεοτόκου, τότε αναιρεῖται πλήρως ή περί άσπίλου συλλήψεως διδασκαλία.

Κατά συνέπεια και σύμφωνα μέ όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, από τό έργο τοῦ ιεροῦ Πατρός «ουδεμία πραγματική βοήθεια παρέχεται αὐτοῖς εις στήριξιν τής περί άσπί-

1375. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A.

1376. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1085 C. Έπίσης βλ. G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 441-442. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τής άγίας Θεοτόκου*, II, Z', PG 98, 349 B και Ά. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 72.

1377. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B

1378. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 A.

1379. Η ρωμαιοκαθολική Μαριολογία συνδέει αναπόσπαστα τήν περί άσπίλου συλλήψεως μέ τήν περί ένσωμης αναλήψεως τής Θεοτόκου διδασκαλία, θεωρώντας, ότι ή δεύτερη, ως φυσική συνέπειά της, ολοκληρώνει τήν πρώτη. Έπ' αὐτοῦ βλ. K. Rahner, «Zum Sinn des Assumpta-Dogmas», έν *Schriften zur Theologie*, Bd. I, Einsiedeln 1964, σ. 252. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 272. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM*, I (1996)², σ. 341. Όσον άφορά τή διδασκαλία τοῦ άγ. Άνδρέου βλ. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 111 και «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 131 και R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theologo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 29), ό όποιος τονίζει σαφώς, ότι «La Asunción en cuerpo y alma a los cielos es una conclusión theologica y consecuencia lógica del privilegio excepcional y radical de su divina Maternidad Inmaculada».

1380. «τοίς φυσικοίς λειτουργήσασα νόμοις» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A και *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1085 C).

λου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου καινοτομίας των»¹³⁸¹, καθώς ὅλες οἱ παρανοήσεις καὶ ἐσφαλμένες ἐρμηνεῖες τῶν κειμένων του ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτὰ ἐνδιατρίψαντες Μαριολόγους¹³⁸² ὀφείλονται κυρίως στὴν προσπάθεια τῆς μὲ κάθε τρόπο στηρίξεως τῶν καινοφανῶν μαριολογικῶν δογμάτων, ἐκτός ἀπὸ τὴ δυτικὴ καὶ στὴν ἀνατολικὴ θεομητορικὴ πατερικὴ παράδοση¹³⁸³. Αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ προκαθορισμένος αὐτὸς σκοπός, νὰ παραθεωροῦνται πλήρως οἱ θεολογικὲς προϋποθέσεις πού θέτει γιὰ τὴν κατανόησίν της, ἀλλὰ καὶ νὰ παρερμηνεύεται πλήρως τὸ ἔργο καὶ ἡ θεομητορικὴ του διδασκαλία, γεγονός πού ἀποδεικνύεται, ἄλλωστε, ἀβίαστα καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν περὶ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα σχετικῶν μελετῶν, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀπουσιάζει σχεδόν παντελῶς ἡ σύνδεση τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν κατὰ σάρκα Μητέρα του Παρθένο Μαρία, καθώς καὶ ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ στὴν ἀνθρωπολογικὴ του διδασκαλία, ἐντός τῶν ὁποίων ἐντάσσεται ὀργανικά καὶ ἡ Θεοτόκος ὡς φυσικὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὑπέστη καὶ ἐκπλήρωσε ὅλους τοὺς φυσικοὺς ὄρους καὶ νόμους μὲ τὴ σύλληψη, τὴ γέννηση καὶ τὴν κοίμησίν της¹³⁸⁴.

1381. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 83. Βλ. καὶ D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 577. Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τὸ νέον Δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 355. Πά τὸ λόγο αὐτὸ καὶ κρίνεται ὡς ἐντελῶς ἀνεδαφικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ R. Laurentin, ὁ ὁποῖος κατὰ τρόπο παράδοξο τονίζει, ὅτι στὴν οὐσία, πλὴν ἐλάχιστων σκιῶν ἢ παρανοήσεων, δὲν ὑπάρχουν διαφορὲς μεταξὺ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθόδοξης περὶ Θεοτόκου διδασκαλίας, ἀλλὰ ἀντίθετα «In gewisser Hinsicht besteht tatsächlich zwischen Katholiken und Orthodoxen eine weitgehende Übereinstimmung in der marianischen Doktrin; bis auf einige Schatten und Mißverständnisse könnte sie sogar als total gelten» (*Die marianische Frage*, σ. 172). Ἐνδεικτικὸ στοιχεῖο, μάλιστα, τῆς συγχύσεως τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας, ὅσον ἀφορᾷ τὴ στάση τῆς ἐναντι τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς, ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐνῶ ὑποστηρίζει τὴ συμφωνία τῶν μαριολογικῶν τῆς θέσεων μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεομητορικὴ διδασκαλία, ἐν τούτοις ἐκτοξεύει ἐναντίον τῆς κατηγορίας γιὰ νεστοριανικὸ Μονοφυσισμὸ, ὑποστηρίζοντας, ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι παραμένουν «immer in Richtung des Monophysitismus». Καὶ τοῦτο, διότι θεωρεῖ, ὅτι τονίζεται ἐντονότερα ἐκ μέρους τῆς τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο στὴ Θεοτόκο, προβάλλοντας παράλληλα τὸν ἄνευ λογικῆς ἰσχυρισμὸ, ὅτι ἡ διαφωνία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας δὲν ἀφορᾷ τὰ νέα δόγματα καθεαυτὰ, ἀλλὰ μὲσω αὐτῶν στρέφεται ἐναντίον τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ ἀλαθῆτου. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. R. Laurentin, *Die marianische Frage*, σ. 173. Τὴν κατηγορία γιὰ Μονοφυσισμὸ ἀποδίδει ἀπὸ ὀρθόδοξου πλευρᾶς στὴ Μαριολογία καὶ ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 29-30), ὑποστηρίζοντας «ὅτι αὕτη καθ' ὀλοκληρίαν διέπεται ὑπὸ τινος ἴμονοφυσισμοῦ»-μαριολογικοῦ μονοφυσισμοῦ-ὑπερτονίζοντος καὶ ἐξαίροντος τὸ θεῖο στοιχεῖον ἐν τῇ Θεοτόκῃ καὶ τὴν θεῖαν αὐτῆς ἐνέργειαν».

1382. Ἔτσι, ὅπως ὑποστηρίζει ὀρθῶς ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 287), «Die Versuche der Katholischen Theologen in den orthodoxen Liturgien eine Bestätigung dieses Dogmas zu finden, kann sie nicht gutheißen».

1383. Καὶ τοῦτο, διότι, ὅπως ὑποστηρίζει ἐπισήμως, πλὴν ὄχι ὀρθῶς, ἀναφερόμενη στὴ Θεοτόκο καὶ ἀκολουθοῦσα τὰ συμπεράσματα τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας, (*Κατήχηση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, § 493, σ. 164): «Οἱ πατέρες τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως τὴν ὀνομάζουν Παναγία καὶ τὴν πανηγυρίζουν ὡς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε ἁμαρτία, σχεδόν πλασμένη ἀπὸ τὸ ἅγ. Πνεῦμα καὶ διαμορφωμένη σὲ καινούρια δημιουργία».

1384. Πά τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ δόγματος περὶ τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως, διατυπώνει εὐλόγα τὴν ἄποψη, ὅτι ἡ ρωμαιοκαθολικὴ διδασκαλία ἔχει ἐλλιπῆ, ἂν ὄχι ἐσφαλμένη ἀνθρωπολογικὴ διδασκαλία καὶ ἰδιαίτερα διδασκαλία περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθώς τὸ δόγμα αὐτὸ δηλώνει ἀνεπάρκεια στὴ διδασκαλία περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ περιττὴ περιπλοκὴ πού συσκοτίζει τὴν ἀλήθεια τῆς καθολικῆς πίστεως κατὰ τὸ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 205). Στὸ θέμα αὐτὸ καὶ στὴ

7. Ἡ Εἴσοδος καί ἡ παραμονή στό Ναό ὡς προετοιμασία τῆς Παρθένου γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

Ἡ εἴσοδος καί παραμονή τῆς Παρθένου Μαρίας στό Ναό ἀποτελεῖ γιά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης οὐσιῶδες στοιχεῖο γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, καθότι συνιστᾷ «τήν εἰς τό θεῖον ἀνάκτορον ἄφιξιν» της, ὅπου εἰσέρχεται καί ἀνατίθεται «Θεῶ τό καλλιέργημα», προκειμένου νά παραμείνει «ἐν τοῖς ἀδύτοις, οἷα χρυσοῖς θαλάμοις»¹³⁸⁵, γιά νά προφυλαχθεῖ ἀλώβητη ἡ παρθενία της ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου διάβολο¹³⁸⁶ καί νά προετοιμαστεῖ κατάλληλα γιά τό ἔργο τῆς θεομητρότητας, δηλαδή γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Τό γεγονός τῆς εἰσόδου καί παραμονῆς της στό Ναό θεωρήθηκε τόσο σπουδαῖο γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ὥστε κατά τήν ἔλευσή της «ὁ ναός οὗτος τās ἱεράς διαπετάσας ἀνῆρπασε πύλας, ἵνα τήν βασιλειον τοῦ παντός ὑποδέξεται δόξαν», καθότι τά «ἅγια τῶν ἁγίων», ὅπως τόν ὀνομάζει, δέχονται στά ἄδυτα τῶν κόλπων τους «τήν πανάγιον τοῦ Ἁγίου μητέρα»¹³⁸⁷. Στήν προσπάθειά του, μάλιστα, νά ὑπογραμμίσει τή σημασία τοῦ γεγονότος τονίζει, ὅτι καί ὁ ἐφημέριος ἱερέας, ὅταν ἀντι-

σχέση κτιστοῦ καί ἀκτίστου ἐστιάζει τή διαφορά τῆς ὀρθόδοξης θεομητορικής διδασκαλίας μέ τή ρωμαιοκαθολική Μαρριολογία καί ὁ R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 177), τονίζοντας, ὅτι αὐτή πρέπει νά ἀναζητηθεῖ «auf der Seite der orthodoxen Auffassung von Erbsünde und vom Verhältnis Natur-Übernatur zu suchen wäre. Für die Orientalen ist die Natur ein Ganzes, und die Art, wie sie die Rolle der Gnade ausdrücken, ist unserer lateinischen Denkweise sehr fern und fremd». Ἐπ' αὐτοῦ ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς βλ. τίς παρατηρήσεις τῶν D. Stiernon, «Marie dans la Théologie Orthodoxe Greco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 307-308 καί M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 59. Κριτική τῆς περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ρωμαιοκαθολικῆς διδασκαλίας βλ. ἐν Ἀ. Θεοδώρου, «Ἡ περὶ ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Μελέτη δογματικοσυμβολική», *ΕΕΘΣΠΑ* 16 (1968), σ. 720 ἐξ. Σύμφωνα μέ τή σκέψη τους λοιπόν, καί ὁ ἁγ. Ἀνδρέας, ἄν ὡς θεολόγος πού ἀνήκει στήν ἀνατολική παράδοση ἔχει περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος τίς ἀντιλήψεις πού περιέγραψαν παραπάνω, τότε εἶναι λογικῶς ἀδύνατο νά διδάσκει περὶ θεομητορικῆς ἀσπίλου συλλήψεως στά ἔργα του, καθὼς πρόκειται περὶ διδασκαλίας, ἡ ὁποία κατὰ κοινὴ ὁμολογία στηρίζεται στή δυτικὴ αὐγουστίνειας προελεύσεως ἀτελῆ καί ἐξ αἰτίας τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ ἐσφαλμένη περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος διδασκαλία.

1385. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 C-1076 A. Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 193 B. Ἐπίσης A. Kniazeff, «Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 280-281.

1386. Γιά νά ὀμιλήσει ὁ ἱερός Πατήρ περὶ προφυλάξεως τῆς παρθενίας τῆς Μαρίας, ἐπαναλαμβάνει οὐσιαστικά τό Θεοφόρο Ἰγνάτιο, ὁ ὁποῖος τονίζει, ὅτι «ἔλαθε τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρθενία Μαρίας, καί ὁ τόκος αὐτῆς» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 C = Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, 19, 1, ἔκδ. P. Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88. Πρβλ. καί *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 881 BC-884 A.

1387. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 B καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 399-400. Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 14, PG 96, 1481 B: «Ἀπηνέχθησαν τοίνυν σὺν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ καί ἄλλαι παρθένοι· πρόδηλον ὅτι καί αὐταὶ μετέσχον ἁγιασμοῦ». Ἀκόμη βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', 1, PG 98, 309 C. Νεοφύτου Ἐγκλειστοῦ, *Λόγος εἰς τό πάνσεπτον Γενέθλιον τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 531.

λήφθηκε νά προσέρχεται κατά τήν ἡμέρα αὐτή ἡ μέλλουσα Θεοτόκος μαζί μέ «τάς παρθενικές χορείας ἐπίπροσθεν προπορευομένας τε καί συνεφεπομένας, ἤσθη τε καί λίαν ἐγεγήθει, ὡς τῶν ἐν ἐλπίδι ἤδη τάς θείας ἐναργεῖς ἐκβάσεις τεθεαμένας»¹³⁸⁸. Πιά τό λόγο αὐτό κι ἔσπευσε νά τήν ὑποδεχθεῖ, νά τήν παραλάβει καί νά τήν καθιερώσει στό Θεό ὡς σεπτό καλλιέργημα καί θεῖο ἀνάθημα, ὀδηγώντας τήν «εἰς αὐτά τά τῶν ἀγίων ἄδυτα»¹³⁸⁹, διότι, σύμφωνα μέ τό θεῖο σχέδιο, θά ἔπρεπε νά παραμείνει στό Ναό, προκειμένου νά προετοιμαστεῖ γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, καθ' ὅσον ἡ διαμονή της στό χῶρο αὐτό ὑπῆρξε τό κατ' ἐξοχήν προπαρασκευαστικό στάδιο γιά τήν ἀνάληψη τῆς θεομητορικῆς της διακονίας, πράγμα πού δικαιολογεῖ καί τήν ἄποψη τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὅτι ἡ Παρθένος ἐτοιμαζόταν ἐκεῖ «λόγοις οἰονεῖ θαλάμοις νυμφικοῖς ἐμβατεύουσαν, ἀμβροσίαν σιτεῖσθαι τροφήν, ἕως ὁ τῆς μνηστείας ἐπέστη καιρός»¹³⁹⁰.

1388. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 D. Βλ. ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἀγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπό τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', 1, PG 98, 312 A. Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τά Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, PG 98, 1481 B. Γεωργίου Νικομηδεῖας, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ΣΤ', PG 100, 1421 C καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Λόγος ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν εἰς τό «Ἐγένετο τριετής ἡ παῖς»*, 3, PG 127, 601 B. Ἄν καί τό Πρωτευαγγέλιο ἀναφέρεται στή συνοδεία τῆς Παρθένου ἀπό «τάς θυγατέρας τῶν Ἑβραίων τάς ἀμιάντους», ἡ στήν ὑποδοχή της ἀπό τόν ἱερέα, ἡ διήγησή του διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό αὐτήν τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἡτοῖ*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 7, 2, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 14-15 καί E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 283.

1389. Περὶ ἀδύτων τοῦ Ναοῦ γίνεται λόγος καί ἀπό τόν Ἰακώβο Μοναχό, *Λόγος ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν εἰς τό «Ἐγένετο τριετής ἡ παῖς»*, 10, PG 127, 609 B. Οἱ ὄροι «ἄδυτα ἀγίων» καί «ἅγια τῶν ἀγίων» χρησιμοποιοῦνται προφανῶς ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα γιά νά δηλώσουν ὄχι τόσο τόν ἐσώτερο καί γιά ὄλους ἀπαγορευμένο χῶρο τοῦ Ναοῦ, ὡς τόπο στόν ὁποῖο παρέμεινε ἡ Παρθένος, ὅσο, προφανῶς, γιά νά τονίσουν τό μέγεθος, τή σπουδαιότητα καί τήν ἀξία τῆς διακονίας της στή θεία ἐνανθρώπηση τοῦ «ἀγίου τῶν ἀγίων», Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὑπογραμμίζοντας παράλληλα τή ψυχοσωματική της καθαρότητα καί ἀγιότητα, ὡς Παναγίας, ἀλλά πολύ πιθανόν καί τήν ἱερότητα τοῦ ὄλου χῶρου τοῦ Ναοῦ, ὅπου βρισκόταν ὁ τόπος τῆς διαμονῆς της, καθὼς ὁ χῶρος τοῦ Ναοῦ γενικῶς «στήν Παλαιά Διαθήκη ὀνομάζεται ἱερός ἢ ἅγιος (Καδῶς, Ἐξοδ. 3/5)» (H. B. Οἰκονόμου, *Παραδόσεις*, σ. 355). Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος θά πρέπει νά παρέμεινε πιθανότατα ἐντός τοῦ χῶρου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρώδη, ὅπου ὑπῆρχε, ἐκτός ἀπό τήν αὐλή τῶν γυναικῶν (βλ. B. M. Βέλλα, *Ἑβραϊκὴ Ἀρχαιολογία*, Ἀθήναι 1984², σ. 146. Ἡ. Β. Οἰκονόμου, *ὄπ. παρ.*, σ. 222 ἔξ. Κ. Θ. Ζάρρα, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 246), καί ἄλλος χῶρος, ἴσως παρθενώνας, ὅπου «διέμενον αἱ ἀφιερωθεῖσαι τῷ Θεῷ παρθένοι» (M. Ἀ. Σιώτου, «Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατὰ νόμον πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 743, σημ. 143). Διότι κατὰ πληροφορία τοῦ Ἐπιφανίου Μοναχοῦ (*Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 6, PG 120, 192 C), «ἦν... ἀφωρισμένος τόπος ἐν τῷ ναῷ Κυρίου πλησίον τοῦ ἐμβόλου τοῦ θυσιαστηρίου μέρους· ἐνθεν εἰστήκεισαν αἱ παρθένοι μόναι». Πρβλ. ἐπίσης καί Ἐπιφανίου Κύπρου, *Ἀγκυρωτός*, 60, ἔκδ. K. Holl, Bd. I, GCS 25 (1915), σ. 70-71 (PG 43, 124 A). Γιά τή θέση τῶν παρθένων στήν ἰσραηλιτικὴ κοινωνία κατὰ τήν ὑπὸ ἐξέταση περίοδο βλ. ἐκτενέστερα M. Σιώτου, *Ἡ φροντίς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν κορασίδων βάσις ἐρμηνείας τοῦ χωρίου Α' Κορ. Ζ' 36-38*, Ἀθήναι 1964, σ. 82-83 καί X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 240-241. Εἶναι γνωστό, ἄλλωστε, ὅτι ἡ εἴσοδος στό «ἅγιο τῶν ἀγίων» ἦταν ἀπαγορευμένη αὐστηρῶς σέ ὅποιονδήποτε, ἐκτός ἀπό τόν Ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος εἰσερχόταν μία φορά κατ' ἔτος, κατὰ τήν ἑορτὴ τοῦ Ἐξιλασμοῦ. Βλ. B. M. Βέλλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 171 καί 204. Ἡ. Β. Οἰκονόμου, *ὄπ. παρ.*, σ. 401-402. Κ. Θ. Ζάρρα, *ὄπ. παρ.*, σ. 223. Ἐπ' αὐτῶν βλ. καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 487, σημ. 3. X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 243-244.

1390. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 A.

Ἄν καὶ ἀναφέρεται στὰ περιστατικά τῆς εἰσόδου τῆς θεόπαιδος στό Ναό, ὅμως δέν προσδιορίζει τήν ἀκριβῆ ἡλικία της κατ' αὐτήν, ὑπαινισσόμενος, βεβαίως, σαφῶς τό ἄωρο τῆς παιδίσκης, ἐφ' ὅσον προτρέπει τό ἀκροατήριό του νά εἰσέλθουν νοητῶς μαζί μέ τίς συνοδεύουσες παρθένες στὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ὅπου θά ἀντικρίσουν «ἐκεῖ (...) τά σπάργανα, μετά τήν γέννησιν, μετά μαζόν, μετά νηπίασιν εἰς ἄνθους ὥραν ἡβῶσι»¹³⁹¹. Ἔτσι, ἡ μέλλουσα κατά σάρκα Μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ εἶναι βρέφος ἀκόμη, «τῆς ἡλικίας τό πρῶτον ἄγουσαν ἄνθος»¹³⁹², ἀνατίθεται ἀπό τούς γεννήτορες της στό Ναό, ὅπου «ἐκ χειρός ἀγγέλου»¹³⁹³ «τροφῆς ἀμβροσίας, οὐ κοινῆς μετελάμβανεν»¹³⁹⁴. Ἡ ἀναφορά στή διατροφή τῆς Παρθένου ἀπό τόν ἄγγελο ἐκ μέρους τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, πού ἀντλεῖται ἀπό τήν ἀπόκρυφη παράδοση¹³⁹⁵, θέλει προφανῶς νά τονίσει μέ τρόπο ἔντο-

1391. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 AB.

1392. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 D. Ἐπίσης βλ. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 329. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 14, PG 96, 1481 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἰσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 296 B. Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τά Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 8, PG 98, 1488 D-1489 A. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, σ. 18-21.

1393. *Κανόν εἰς τό Γενέθλιον*, ῥῥή α', ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57.

1394. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1076 A. Ἐπίσης βλ. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 457. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνήχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπό τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', PG 98, 316 C. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ΣΤ', PG 100, 1424 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ζ', PG 100, 1444 A-1456 D καί P. Resuz, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 524 ἔξ.

1395. Τό χωρίο αὐτό τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ὁλόκληρο, δηλαδή «Ἡ ἁγία τῶν ἁγίων ἐν ἀγίῳ ἱερῷ, βρέφος ἀνατίθεται, ἀνατραφεῖται ἐκ χειρὸς ἀγγέλου», ἔχει σαφῶς ὡς βάση τά σχετικά μέ αὐτό τρία τοῦ Πρωτευαγγελίου: α) «καί ἐλάμβανεν τροφήν ἐκ χειρὸς ἀγγέλου», β) «ἡ ἀνατραφεῖσα εἰς τά ἅγια τῶν ἁγίων καί τροφήν λαβοῦσα ἐκ χειρὸς ἀγγέλου» καί γ) «ἡ ἀνατραφεῖσα εἰς τά ἅγια τῶν ἁγίων καί λαβοῦσα τροφήν ἐκ χειρὸς ἀγγέλου» [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἡτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς ἁγίας Θεοτόκου καί ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 8, 1· 13, 2· 15, 3, ἔκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, σ. 15(α), 25(β), 28(γ) καί E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen*, σ. 283· 285· 288. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Θεότεκνος Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Ἀνάλημψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 276, «Εἰ γάρ τροφήν ὑπό ἀγγέλων ἐδέξατο ἐν τῷ ναῷ Κυρίου, ἔτι νηπιαζούσης αὐτῆς, πόσῳ μᾶλλον ὑπουργεῖται ἐκ τῶν ἄνω δυνάμεων γενναμένη ναός Κυρίου», γεγονός γιὰ τό ὁποῖο ὀμιλεῖ ἐκτενῶς ὁ Ἰάκωβος Μοναχός, *Λόγος ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν εἰς τό «Ἐγένετο τριετής ἡ παῖς»*, 16 καί 25, PG 127, 616 D-617 D καί 625 D-628 B. Γιά τήν ἐκ τοῦ ἀγγέλου διατροφή τῆς Παρθένου βλ. ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνήχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπό τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', PG 98, 316 D. Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τά Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 10, PG 98, 1493 C. Γεωργίου Νικομηδείας, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἀπόδοσιν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ἐν τῷ Ναῷ καί ἀφιέρωσιν τῷ θεῷ κατὰ τήν ἱστορίαν*, PG 100, 1418 D-1420 A. Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος ἐπίτομος περὶ Μαρίας τῆς θεόπαιδος, ὅτε ὑπό τῶν γονέων αὐτῆς εἰς τά τῶν ἁγίων ἅγια ἀπεδόθη τῷ Θεῷ, περὶ ἧς καί γραφικαὶ μαρτυρίαι*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 536. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 461 C καί X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 243. Στήν παρούσα συνάφεια εἶναι ἀπαραίτητο νά παρατηρηθεῖ, ὅτι ἐκτός ἀπό τήν πατερικὴ θεομητορικὴ γραμματεία, ἐπίδραση ἀπό τήν ἀπόκρυφη παράδοση στήν περιγραφή τῶν γεγονότων τῆς εἰσόδου καί παραμονῆς τῆς Παρθένου Μαρίας στό Ναό ἔχει δεχθεῖ καί τό Κοράνιο. Βλ. *Sura Οἰκογένεια*, 3, 36-37, ἐν *Τῷ Ἱερῷ Κοράνιο*, ἔκδ. Ἰ. Λάτση, Ἀθήνα 1978. Ἐπίσης Βαρθολομαίου Ἐδεσσηνοῦ, *Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ*, 20, ἔκδ. K.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa*, σ. 22. Α.

νο τή σημασία τοῦ προσώπου τό ὅποιο προετοιμάζεται καί ιδίως τή σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος γιά τό ὅποιο προετοιμάζεται νά διακονήσει, δηλαδή τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Γι' αὐτό καί ἡ μέλλουσα Θεοτόκος ἀνατρέφεται στό Ναό, προκειμένου νά ἀναπτυχθεῖ¹³⁹⁶ καί νά διακονήσει ἐπαρκῶς καί ἀξίως τήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Θέλοντας νά τονίσει περισσότερο τό λόγο τῆς ἀναθέσεως της σέ τόσο μικρή ἡλικία στόν Οἶκο τοῦ Κυρίου, ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, παρατηρεῖ, ἀπευθυνόμενος πρός τήν Παρθένο, ὅτι «οἱ σῶφρονες πατέρες σου, ἔνδοξε, ἀνέθεντό σε ἐν οἴκῳ Κυρίου ἀνατραφεῖν σεμνή, καί εἰς μητέρα ἐτοιμασθῆναι αὐτῶ», διότι, ὡς «ἅγια τῶν ἀγίων»¹³⁹⁷, εἰσέρχεται στόν ἱερό χῶρο τοῦ Ναοῦ, προκειμένου ἀνατρεφόμενη ἐκεῖ νά ἀξιωθεῖ σωματικῶς καί προετοιμαζόμενη νά ὠριμάσει πνευματικῶς, ὥστε νά δεχθεῖ κατά τόν εὐαγγελισμό στή μήτρα της τόν ἀχώρητο Θεό Λόγο καί νά καταστεῖ ἡ «ἀνατραφεῖσα εἰς τά ἅγια τῶν ἀγίων καί τεκοῦσα τό φῶς τῆς οἰκουμένης, κεχαριτωμένη μήτηρ»¹³⁹⁸. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί μέσῳ τῆς εἰσόδου τῆς Μητέρας τοῦ εἰσηλθε νοητῶς στά ἅγια καί ὁ μέλλον νά σαρκωθεῖ ἐξ αὐτῆς Υἱός της¹³⁹⁹, διότι ἐκεῖνος εἶναι πού τήν προετοιμάζει διά τοῦ ἀγγέλου τοῦ σωματικῶς καί πνευματικῶς, προσφέροντάς της ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τήν κατάλληλη τροφή, καθὼς «τρέφει τέως ἀχειροδότης τήν τρέφουσαν, ὁ μετ' ὀλίγον τῶ ταύτης τρεφόμενος γάλακτι»¹⁴⁰⁰, φροντίζοντας παράλληλα νά πέμψει ὡς φύλακα καί ὁδηγό γιά τήν πνευματική της προετοιμασία τό ἅγ. Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον «γίνεται τιθηνός τῆς Παρθένου τό Πνεῦμα τό ἅγιον, μέχρις ἀναδείξεως αὐτῆς ἐν τῶ Ἰσραήλ» μέ τή μνηστεία της¹⁴⁰¹. Ὡς πνευματική τροφή πού δέ-

Νοῦρ, *Τό Κοράνιον καί τό Βυζάντιον*, Διατριβή ἐπί διδακτορία, Ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 61. Α.-Th. Khoury, *Polémique byzantine contre l'Islam (VIII-XIIIe s.)*, Leiden 1972², σ. 181. Ἀ. Γιαννουλάτου, *Ἰσλάμ. Θρησκευολογική ἐπισκόπησις*, Ἀθήναις 1983³, σ. 150 καί Κ.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa*, σ. 134.

1396. Στό Ναό θά λάμβανε «τήν ἀναγωγήν, τήν ἐκ παιδός αὔξησιν, τήν μεθελικίωσιν, καί ὅσα τῆς ἐντελοῦς ὁλοκληρίας ὑπάρχει μηνύματα, οἷς ὡς θεμιτόν ἠβῶσα, τοῖς ὑπέρ φύσιν ἀναλόγως ἐπαντείνετο» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 Α. Πρβλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 7, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 116 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 98).

1397. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή στ', 3, 143-148, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG* I (1966), σ. 151-152. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 200 (PG 94, 1160 Β) καί Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 192 C. Ἐπίσης καί Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾷ πρός τήν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 229.

1398. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 327, ᾠδή θ', 63-64, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 229. Πρβλ. Ε. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 67 ἔξ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 304-305.

1399. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ, τά «ἅγια, σωτήρ, ἐδέξαντό σε, ὡς τήν νηδύν τῆς μητρὸς προανοίζαντα καί ἅγια ἀγίων ἀναδείξαντα αὐτήν, ὡς τοῦ ἀγίου τροφόν» *Κανὼν εἰς τήν ὑπαπαντήν τοῦ Κυρίου*, ᾠδή ε', 6, 470-476, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG* I (1974), σ. 20. Γιὰ τό λόγο αὐτό προφανῶς καί χαρακτηρίζεται ἀπό τήν Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 491) ἡ περίοδος τῆς παραμονῆς τῆς Παρθένου στό Ναό ὡς «ἡ κατ' ἐξοχήν περίοδος τῆς πνευματικῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ-Λόγου».

1400. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 Β. Πρβλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', 3, PG 98, 304 Β. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Α. Merk (*Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 47), «werden wir doch nicht zweifeln können, daß Maria unter der Leitung des Heiligen Geistes schon früh, ähnlich wie wir es aus der Geschichte der Heiligen belegten können, in ein tiefinnerliches Gebetsleben eingeführt wurde».

1401. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 ΒC. Ἐπειδή μάλιστα ἡ Παρθένος εἶχε στό Ναό ἀγιοπνευματική ἐμπειρία,

χεται προετοιμαζόμενη ή Παρθένος από τον Υιό της με τη συνδρομή του αγγέλου και τό φωτισμό του άγ. Πνεύματος θά πρέπει νά έννοήσουμε και τήν έντρύφηση της στή μελέτη και τήν κατανόηση του νόμου του Θεού¹⁴⁰².

Τήν είσοδο και παραμονή της στό Ναό κατανοεί συνεπώς τόσο ως μέσον προφυλάξεως της από «τόν άρχοντα του αιώνας τούτου», όσο και ως τόπο κατάλληλης πνευματικής και σωματικής προετοιμασίας για τή διακονία τής θεομητρότητας, καθ' όσον «παστάδος δίκην ήτοιμάσεν αύτή ό Θεός τό θρεπτήριον, φυλάξας έαυτώ τό σεβάσιμον»¹⁴⁰³, όπου μέ τή χάρη του άγ. Πνεύματος απέκτησε ποικίλα χαρίσματα. Έρμηνεύοντας τυπολογικώς τό ψαλμικό «Πάσα ή δόξα τής θυγατρός του βασιλέως έσωθεν, έν κροσσωτοίς χρυσοίς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη» τό άνάγει στά πολλαπλά πνευματικά χαρίσματα τής Παρθένου, παρατηρώντας, ότι ήδη από τά σπάργανά της ήταν εύπρεπισμένη μέ θείο κάλλος και κοσμημένη μέ τά ποικίλα χαρίσματα του άγ. Πνεύματος, τά όποια τής έξασφάλισαν «τήν ένδον εύπρέπεια, και τήν έκ του κάλλους έξωθεν περιλαμπομένην τή Παρθένω ... ώραίότητα»¹⁴⁰⁴. Έτσι, όπως τονίζει, ή Παρθένος «άνατραφεΐσα εις τά άγια των άγιων»¹⁴⁰⁵ και προετοιμασθεΐσα για τή θεομητορική διακονία, θά μνηστευόταν κατόπιν μέ τό δίκαιο Ίωσήφ, προκειμένου νά δεχθεί τήν έπίσκεψη του άρχαγγέλου και νά συλλάβει άσπόρως¹⁴⁰⁶ έκ Πνεύματος άγίου στή μήτρα της τον κατά σάρκα Υιό της και Λόγο του Θεού.

«τό Πνεύμα τό άγιον άεννάως όρώσα» (Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εις τά Εισόδια τής ύπεραγίας Θεοτόκου*, 10, PG 98, 1493 C), ό χρόνος παραμονής της εκεί, όπως παρατηρείται προσφυώς, «είναι έτη μύησης αύτης εις τήν έν Άγίω Πνεύματι ζωή», καθότι «ή έν τώ Ναώ ένοίκησις τής Παρθένου θεωρείται ως εισοίκησις έν άγίω Πνεύματι» Α. Σπουρλάκου-Εύτυχιάδου, *Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 492. Πρβλ. έπίσης Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Έγκώμιον εις τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 757 Α. Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, *Εις τήν Εΐσοδον τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 308 Β. Του Αύτου, *Εις τον Εύαγγελισμόν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 333 Β. Νεοφύτου Έγκλειστου, *Λόγος έπίτομος περί Μαρίας τής θεόπαιδος, ότε υπό των γονέων αύτης εις τά των άγιων άγια άπεδόθη τώ Θεώ, περι ής και γραφικαι μαρτυριαί*, 2, έκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 536. Γενναδίου Σχολαρίου, *Τή έορτή των Εισοδίων προσφωνητικός*, 6, έκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 521.

1402. Τό γεγονός αυτό βεβαιώνει ό αρχιεπίσκοπος Κρήτης, όταν σημειώνει, ότι «εικός γάρ αύτήν ευγενή τε ούσαν και θυγατέρα Δαυΐδ, μηδέ των έν Γραφαίς άμοιρεΐν ένθειών διηγημάτων», τονίζοντας από τά πνευματικά τής χαρίσματα «τό άγχινουν ... και τό τής γνώσεως άρρεπές τε και πάγιον ... και άρρέμβαστον» *Εις τον Εύαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 904 Α. Πρβλ. και Ίωσήφ Βρυνενίου, *Λόγος δεύτερος εις τον Εύαγγελισμόν...*, έκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τά Εύρεθέντα*, Β', σ. 155. Περισσότερα για τή σχέση τής Παρθένου μέ τήν Παλαιά Διαθήκη βλ. Έπιφανίου Μοναχού, *Περί του βίου τής Ύπεραγίας Θεοτόκου και των τής αύτης χρόνων*, 5, PG 120, 192 Β, καθώς και L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 55. W. Keuk, *Maria und die Bibel Israels*, Konstanz 1978. W.M. Kluck, *Maria und die Bibel Israels. Sie hörte, glaubte und betete die Bibel Israels*, Friburg 1978. X. Κοντάκη, *Η διδασκαλία των Πατέρων*, σ. 240. Α. Σπουρλάκου-Εύτυχιάδου, *Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 498 έξ. Θ. Ζήση, «Η άγιότητα και ή άναμαρτησία τής Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 14-15.

1403. *Εις τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 Β και G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMMPM*, II (1989), σ. 401-402. Πρβλ. και Λέοντος Σοφοΐ, *Εις τήν έκ στερωτικών λαγόνων προσαγομένην εις τά Άγια άγιαν γονήν, τήν άειπαρθενον του Θεού Μητέρα*, PG 107, 13 Α.

1404. *Εις τήν άγιαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 863 C-864 Α και 880 Α. Βλ. και Ε. Γιούλτση, *Η Παναγία πρότυπο πνευματικής τελειώσεως*, σ. 64 έξ.

1405. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ψδή γ', 4, PG 97, 1320 Β. Πρβλ και Σωφρονίου Ίεροσολύμων, *Εις τον Εύαγγελισμόν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3261 Β.

1406. Και τουτο, διότι ή Παρθένος του Γαβρήλ «τήν φωνήν, αντί σποράς εισεδέξατο» (*Εις τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 C).

8. Ἡ μνηστεία τῆς Παρθένου καὶ ἡ θέση τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ στό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας. Ἡ Γενεαλογία.

Ὁ Ἰωσήφ, ὅπως καὶ οἱ γεννήτορες τῆς Παρθένου, ἀποτελεῖ πρόσωπο ἐκλεγμένο προαιωνίως στή διακονία γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας μέ τήν πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως¹⁴⁰⁷, προκειμένου ὡς μνήστωρ νά καταστῆ φύλακας τῆς καί, ὡς κατά νόμον θετός πατέρας, προστάτης τοῦ Υἱοῦ τῆς. Ἐτσι, ὅπως τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, ὅταν ἔφτασε ἡ Μαρία στήν κατάλληλη ἡλικία καί πρὶν ἀναχωρήσει ἀπό τό Ναό, μνηστεύθηκε τόν ἀπόγονο «τοῦ Δαυΐδ Ἰωσήφ»¹⁴⁰⁸, ὁ ὁποῖος κατέστη «κατ' οἰκονομίαν ἄρρητον»¹⁴⁰⁹ μνήστωρ καί φύλακας τῆς παρθενίας τῆς, προκειμένου νά κορυφωθεῖ ἀπρόσκοπτα τό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας, μέ τήν ἐξ αὐτῆς σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Οὐσιώδες στοιχεῖο καθορισμένο ἀπό τό προαιώνιο θεῖο σχέδιο ἀλλά καί ἀπαράβατο ὄρο γιά τή διακονία τοῦ μνήστορος σ' αὐτό ἀποτελεῖ ἡ δαυϊδική του καταγωγή, τήν ὁποία ἀποδεικνύει παραθέτοντας αὐτολεξεί τήν ἐρμηνεία τῶν γενεαλογιῶν του, μέ βάση τά εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καί τοῦ Λουκά, ὅπως τήν παρέλαβε ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος ἀπό τόν Ἰούλιο Ἀφρικανό¹⁴¹⁰. Καί τοῦτο, διότι θεωρεῖ, ὅτι μέ τήν ἀπόδειξη μέσω

1407. «ὁ τῆς μνηστείας ... καιρός ... πρό παντός αἰῶνος διώριστο» ἀπό τόν Τριαδικό Θεό. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 Α. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰωσήφ βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάνου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 376-377. Ἐπειδή, μάλιστα, ἐξελέγη ὡς μνήστωρ τῆς Παρθένου γιά τή διακονία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης («Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατά νόμον πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 747), γι' αὐτό καί «αἱ ἑορταστικά ἐκδηλώσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τιμὴν τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ ὑπόκεινται εἰς τήν ὑπ' αὐτῆς ἰδιαίτερον προβολὴν τοῦ γεγονότος τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, διὰ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων».

1408. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 C. Πρβλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 7, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 118 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 96). Ἐπίσης F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 184-185. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 161 ἔξ. P. Resusz, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 526 καί Αἰμ. Ν. Τσιρπανλή, *Ἡ Ἀειπάρθετος Θεοτόκος εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 5. R. Mitte, «Δαβίδ», μτφ. Β. Στογιάννου, *ΛΒΘ*, στ. 235. Πιά τὴν περὶ τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ εἰκόνα τῶν ἀποκρῦφων βλ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατά νόμον πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 731-739.

1409. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 D. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Müller (*Marias Stellung*, σ. 443), «Aber gerade Marias Verlobung mit einem Nachkommen Davids verbindet sie mit dem Gesetz der israelitischen Heilsgeschichte». Ἐπίσης βλ. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 249 ἔξ. Ὡς λόγος μνηστεύσεως τῆς Παρθένου Μαρίας μέ τόν Ἰωσήφ, ἐκτός ἀπό τὴν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, προβάλλεται ἀπό τό Μ. Σιώτη (*Ἡ φροντίς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν κορασίδων*, σ. 44) καί τό γεγονός «τῆς ἐπισυμβάσεως ἤδη ὀρφανίας τῆς».

1410. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 849 B-852 B = Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 7, 3-10 καί 16-17, ἔκδ. G. Bardy, *SCh* 31 (1952), σ. 26-27 καί 29. Ἐπίσης ἔκδ. E. Schwarz, *Eusebius Kirchengeschichte*, Leipzig 19142, σ. 20-23. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Ἀγκυρωτός*, 59, ἔκδ. K. Holl, Bd. I, *GCS* 25 (1915), σ. 69-70 (PG 43, 120 C-121 C). Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιθ. Δογματικά, ιη'*, *Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας*, PG 37, 483 A (*ΒΕΠΕΣ* 61 (1981), σ. 43) καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften, II* (1973), σ. 199 (PG 94, 1156 B). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἀκόμη F. De Paula Solá, «La Josefologia de S.

τῆς γενεαλογίας τῆς, κατά τὴν ἀνθρωπότητα, δαυϊδικῆς καταγωγῆς τοῦ μέλλοντος νὰ σαρκωθεῖ Θεοῦ Λόγου τονίζεται κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀπρόσκοπτη πορεία ἐπιτελέσεως τοῦ σωτηριώδους μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας¹⁴¹¹. Σύμφωνα μέ τὴ γενεαλογία τοῦ Ματθαίου, τρίτος ἀπὸ τὸ τέλος στὴ σειρά τῶν γενεῶν τοῦ Δαυΐδ μέσω τοῦ υἱοῦ του Σολομῶντος ὑπῆρξε ὁ Ματθάν, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε τὸν Ἰακώβ, φυσικὸ πατέρα τοῦ Ἰωσήφ καὶ κατὰ νόμο υἱὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μελχί. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ σύμφωνα μέ τὴ γενεαλογία τοῦ Λουκᾶ τρίτος ἀπὸ τὸ τέλος τῶν γενεῶν τοῦ Νάθαν μέσω τοῦ Δαυΐδ καταγράφεται ὁ Μελχί ὡς πάππος τοῦ Ἰωσήφ, καθότι οἱ ἀδελφοὶ Ματθάν καὶ Μελχί ἔλαβαν τὴν ἴδια σύζυγο, ἀποκτώντας μέσω ἀνδραδελφικοῦ γάμου ὡς τέκνα τοὺς ὁμομήτριους ἀδελφούς Ἰακώβ καὶ Ἡλί¹⁴¹². Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τὴν παράδοση, ὁ Ματθάν, πού εἶλκε τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὸ Σολομῶντα, γεννᾷ τὸν Ἰακώβ καὶ μετὰ τὸ θάνατό του ὁ ἀδελφός του Μελχί, πού εἶλκε τὴν καταγωγή ἀπὸ τὸν Νάθαν — ἦταν δηλαδή ἀπὸ τὴν ἴδια φυλὴ ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλο γένος — ἔλαβε ὡς σύζυγο τὴ χήρα τοῦ Ματθάν καὶ ἀπέκτησε τὸν Ἡλί. Ἔτσι, ἂν καὶ ἀπὸ διαφορετικὰ γένη, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἴδια φυλὴ ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Ἡλί ὑπῆρξαν ὁμομήτριοι ἀδελφοί. Ἀπὸ αὐτοὺς πρῶτος πέθανε ὁ Ἡλί ἄτεκνος, μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἰακώβ νὰ λάβει πάλι δι' ἀνδραδελφικοῦ γάμου ὡς σύζυγο τὴ χήρα τοῦ ἀδελφοῦ του, μέ τὴν ὁποία ἀπέκτησε, ὡς τρίτο κατὰ φύση υἱό, τὸ μνήστορα Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἦταν κατὰ νόμον υἱὸς τοῦ Ἡλί, καθότι «ἐκείνῳ γὰρ Ἰακώβ ἀδελφός ὢν, ἀνέστησε σπέρμα»¹⁴¹³.

Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας θεωρεῖ ἀπαραίτητο, προκειμένου νὰ γίνεῖ περισσότερο κατανοητὸς ὁ λόγος τῆς ἐπιμιξίας τῶν γενεῶν, νὰ ἐξηγήσει τὴ λειτουργία καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀνδραδελφικοῦ ἢ λεβιρατικοῦ γάμου στὴν περίπτωση τῶν προγόνων τοῦ Ἰωσήφ, ὥστε νὰ φανερωθεῖ ἡ πορεία γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς μεταδόσεως τῆς θείας κλήσεως τοῦ δαυϊτικοῦ γένους γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης ἐν Χριστῶ Οἰκονομίας. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ, ὁ ἀνδραδελφικὸς ἢ λεβιρατικὸς γάμος¹⁴¹⁴ ὑποχρέωνε

Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188. Α. Χ. Φίλη, *Παράλληλοι περικοπαί*, σ. 119-122 καὶ 145 ἐξ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατὰ σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 137-142. Τοῦ Αὐτοῦ, «Ὁ Μνήστορα Ἰωσήφ, ὁ κατὰ νόμον πατὴρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 720 καὶ 722-723.

1411. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξηγήσεις τοῦ ἁσμάτος τῶν ἁσμάτων*, 5, 10, ἔκδ. Η. Langerberg, *GNO* 6 (1960), σ. 386-387 (PG 44, 1052 BC). Γι' αὐτὸ καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 13), «Der Nachweis der Davidssohnschaft ist indessen nicht nur eine genealogische Angelegenheit, sondern eine eminent heilsgeschichtliche. Jesus ist das Ziel der Geschichte des Volkes Israel. Er ist nicht nur Davids nachkomme, sondern Davids Herr, in dem die Verheißungen ihre Erfüllung gefunden haben, welche Abraham und den übrigen Patriarchen gegeben worden sind». Ἐπίσης G. Söll, *Mariologie*, σ. 12 καὶ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 196 ἐξ.

1412. Καὶ τοῦτο, διότι «τοῦ νόμου μὴ κωλύοντος χηρεύουσιν, ἢ καὶ ἀπολελυμένην, ἄλλῳ γαμεῖσθαι» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 849 D. Γιὰ τὴ γενεαλογία τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ βλ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 15.

1413. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 A. Βλ. καὶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπι Δογματικά*, 18, *Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας*, PG 37, 483 A (*ΒΕΠΕΣ* 61 (1981), σ. 43). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 199 (PG 94, 1156 C) καὶ Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 189 A-C. Ἀκόμη F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 185-186.

1414. Δευτ. 25, 5-12. Περὶ τοῦ ἀνδραδελφικοῦ γάμου τῶν προγόνων τοῦ Ἰωσήφ βλ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατὰ

τούς αδελφούς, ἐφ' ὅσον πέθαινε κάποιος ἔγγαμος ἀλλὰ ἄτεκνος ἀπὸ αὐτούς, ἕνας ἄλλος νὰ συνάψει γάμο μέ τή χήρα τοῦ ἀποθανόντος, προκειμένου ὁ νεκρός νὰ ἀποκτήσει ἀρσενικό τέκνο πού θά διαιωνίσει τό ὄνομά του. Καί τοῦτο, διότι τό τέκνο πού ἐπρόκειτο νὰ γεννηθεῖ, ἂν καί θά εἶχε ὡς φυσικό πατέρα τόν ἀδελφό του, ἐν τούτοις θά ἐθεωρεῖτο κατά νόμο ἀπόγονος τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ. Ἐτσι, ὅταν ἡ Ἁγ. Γραφή ὀμιλεῖ περί κατά νόμον πατέρων «καλεῖν σύνηθες, τούς προθανόντας μέν ἄπαιδας, πλήν παιδοθετηθέντας, δι' ἀδελφοσπόρου γονῆς μετά κοίμησιν», ἐνῶ κατά φύσιν πατέρες ἀποκαλεῖ «ἐκείνους, οἱ μάλιστα μέν ἑαυτοῖς πρός διαδοχήν τοῦ γένους οἰκείῳ σπόρῳ ἐπαιδοποιήσαντο, ἔσθ' ὅτε δέ καί εἰ τεθνάσιν αὐτοῖς ἄπαιδες ἀδελφοί, δι' ἀντιγόνου σποράς, τήν εὐκληρίαν τῷ ἀδελφῷ συνεισηγάγον»¹⁴¹⁵. Τά τέκνα, συνεπῶς, πού προέρχονταν ἀπό ἀνδραδελφικούς γάμους, ἐπειδή αὐτοῖς συνάπτονταν σύμφωνα μέ τό νόμο, ἂν καί ἀνήκαν κατά φύση στούς κατά σάρκα πατέρες τους, κατά νόμο ἀνήκαν στούς ἄτεκνους ἀποθανόντες ἀδελφούς τους, πράγμα πού συνέβη καί στήν περίπτωση τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ. Ἐπειδή, λοιπόν, ὁ κατά σάρκα πατέρας τοῦ Ἰακώβ καί ὁ θεῖος τοῦ Ἠλί ἦταν ὁμομήτριοι ἀδελφοί καί ὁ Ἠλί πέθανε χωρίς τέκνα, ὁ Ἰακώβ ἔλαβε δι' ἀνδραδελφικοῦ γάμου τή χήρα τοῦ Ἠλί ὡς σύζυγο καί ἀπέκτησε μέ αὐτήν τόν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος, ἂν καί ἀνεψιός, στήν πραγματικότητα λογίζοταν υἱός «κατά φύσιν μέν αὐτῷ, κατά νόμον δέ, Ἠλί», ἀλλά καί «ἀμφοτέρων ἦν υἱός»¹⁴¹⁶, καταγόμενος τόσο ἀπό τόν κατά φύση, ὅσο καί ἀπό τόν κατά νόμο πατέρα του ἀπό τό γένος τοῦ Δαυῖδ.

Ἡ προσπάθεια, συνεπῶς, τοῦ Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη νὰ παραθέσει τή γενεαλογία τοῦ μνήστορος καί νὰ ἐξηγήσει τή λειτουργία τοῦ ἀνδραδελφικοῦ γάμου σ' αὐτήν γίνεται ἀκριβῶς, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ τονίσει ἰδιαίτερα τή θέση του ὡς προστάτη καί ἐγγυητῆ τῆς πραγματώσεως τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας. Γιά τό λόγο αὐτό προσπαθεῖ ἐπισταμένως νὰ ἀποδείξει «τό ἀκριβές τῆς γενεαλογίας»¹⁴¹⁷, πιστοποιώντας μέ τόν τρόπο αὐτό τό γεγονός ὅτι ἡ καταγωγή τοῦ Ἰωσήφ ἀπό τόν οἶκο τοῦ Δαυῖδ καί ἡ ἐκλογή του ὡς μνήστορος τῆς Παρθένου ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς διακονίας του γιά τήν πραγμάτωση καί διαφύλαξη τοῦ μυστηρίου τῆς θείας σαρκώσεως. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ συμβεῖ, ὑπογραμμίζει, ἐφ' ὅσον ὁ μέλλων νὰ ἐνανθρωπήσει ἄνευ πατρός Λόγος ἦταν ἐπιβεβλημένο νὰ γενεαλογηθεῖ καταγόμενος ἀπό τόν δαυιδικῆς καταγωγῆς Ἰωσήφ. Γιά τό λόγο αὐτό καί, ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, οἱ ἱεροί εὐαγγελιστές

σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 150 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, «Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατά νόμον πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 740-741. Περὶ τοῦ ἀνδραδελφικοῦ ἢ λεβιρατικοῦ γάμου γενικότερα βλ. Β. Μ. Βέλλα, *Τὰ τέκνα παρ' Ἰσραήλ*, Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἐκκλησ. Φάρου» [Ἀπριλίου-Μαΐου-Ἰουνίου], Ἀλεξάνδρεια 1932, σ. 3-4. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ὁ Ἰσραηλιτικός Γάμος*, Ἀθήναι 1966², σ. 31-35. C. Wiener, «Γάμος», μτφ. Μ. Σκάρα, *ΛΒΘ*, στ. 195. Η. Β. Οἰκονόμου, *Παραδόσεις*, σ. 312 ἐξ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 137, σημ. 18. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 223, σημ. 8.

1415. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 849 AB.

1416. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 B. Ἐπίσης Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 199 (PG 94, 1156 B).

1417. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 845 A, 848 D-849 A. Ἡ ἀκριβῆς ἀπόδειξη τῆς βασιλικῆς τους καταγωγῆς ὑπῆρξε πρωταρχικό μέλημα τῶν Ἰουδαίων, γι' αὐτό καί ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης («Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 129-130), ὅλοι οἱ καταγόμενοι ἀπό τό βασιλικό γένος «ἐτήρουν ἰδίους γενεαλογικούς καταλόγους τῶν κατά σάρκα προπατόρων των, πρός εὐχερῆ ἀπόδειξιν τῆς βασιλικῆς καταγωγῆς των».

γενεαλόγησαν τό Χριστό ως καταγόμενο ὄχι ἀπό τό γένος τῆς Μητέρας του, ἀλλά ἀπό τό γένος τοῦ κατά νόμον θετοῦ πατέρα του, ὁ ὁποῖος, ἄλλωστε, ἀποτελοῦσε τόν «παρά πᾶσι τοῦ υἱοῦ βεβοημένον πατέρα»¹⁴¹⁸, καθότι μία τέτοια ἐνέργεια θά συνιστοῦσε παραχάραξη τῶν θεσμῶν καί εἰσαγωγή ξένων καί καινοφανῶν πρὸς τήν κοινωνία τοῦ Ἰσραήλ ἐθίμων¹⁴¹⁹.

Ἐκτός αὐτοῦ, ὁ Χριστός ἔπρεπε νά γενεαλογηθεῖ ἀπό τό γένος τοῦ Ἰωσήφ, διότι ὑπῆρχε ἄμεση ἀνάγκη διαφυλάξεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου καί τὰ ὄργανά του, ἐφ' ὅσον τό γεγονός τῆς σαρκώσεως του ὑπῆρξε ἓνα ἀπό τὰ τρία σεσιγημένα μυστήρια, κατά τό θεοφόρο Ἰγνάτιο¹⁴²⁰. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ «ἐξ ἀγίου Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ παρά πολλοῖς ἐσιωπάτο γενεσις», ἦταν ἀπαραίτητο, προκειμένου νά μήν κιδυνεύσουν ἡ Παρθένος καί ὁ Υἱός της, ὁ Ἰωσήφ νά θεωρηθεῖ ως μνήστρω, σύζυγος τῆς μελλούσης Θεοτόκου καί φυσικός πατέρας τοῦ μέλλοντος νά ἐνανθρωπήσει Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὥστε κι ὁ σαρκωθείς Κύριος νά γενεαλογηθεῖ ως φυσικός του υἱός¹⁴²¹. Ἄν δέν συνέβαινε αὐτό καί δέν γενεαλογοῦνταν

1418. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 A. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ὁ F. De Paula Solá («La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188), «Por esta causa-añade ya por su cuenta San Andrés-José era tenido por padre de Jesús, convenía que estuviera en secreto aquel milagro, y naturalmente los Evangelistas, para no divulgarlo demasiado, presentaron la genealogía de José, esposo de la Virgen». Ἐπίσης βλ. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 27 καί Μ. Ἀ. Σιώτου, «Ὁ Μνήστρω Ἰωσήφ, ὁ κατά νόμον πατὴρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 744.

1419. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 852 D. Βλ. καί F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 186-187.

1420. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 C = Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, 19, 1, ἔκδ. P. Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88 καί Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρὸς Στέφανον*, 1, 1-2, PG 22, 881 BC καί 1, 6, PG 22, 888 A. Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ F. De Paula Solá, («La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188) «Cita el conocido pasaje de S. Ignacio, que tanta repercusión tuvo en la Patrística: convenía que el nacimiento del Mesías estuviera oculto al demonio; por esto nace de una Virgen, pues no sospechará que el Mesías nazca así, sino de una casada».

1421. Ὅπως τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὁ Ἰωσήφ «ὡς πατὴρ τοῦ παιδὸς ἐγενεαλογεῖτο» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 D. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, 1, PG 57, 21. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Γλαφυρά εἰς τὴν Γένεσιν*, 8, PG 69, 352 C. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 733 B C. Π' αὐτό κι ὅπως συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης («Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 274-275) οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας «ἀντιλαμβάνονται τὴν μνηστείαν τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ Ἰωσήφ ὡς συγκάλυψιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνσαρκώσεως καί προστασίαν τῆς ἀσπόρου κυοφορίας της ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων καί τοῦ Διαβόλου, τοῦ ἄρχοντος τοῦ κακοῦ». Περὶ αὐτοῦ βλ. γενικῶς Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, 19, 1, ἔκδ. P. Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 3, PG 10, 1171 CD (*BEΠΕΣ* 17 (1958), σ. 364). Τοῦ Αὐτοῦ (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί ἀεὶ παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1164 D (*BEΠΕΣ* 17 (1958), σ. 359). Μ. Βασιλείου (ἄμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1464 B (*BEΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228). Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 78, 7 καί 78, 24, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 457 (PG 42, 708 C) καί 475 (PG 42, 737 D). Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 794. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καί εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 329-330. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 338-340. Γερμανοῦ Κων-

από τόν θεωρούμενο ως πατέρα του ό Ίησοϋς Χριστός, τότε θά θεωροϋνταν άπάτωρ καί νόθος υίός τής Παρθένου¹⁴²², μέ κίνδυνο νά προσβληθεῖ ἤ καί νά ματαιωθεῖ ἡ όμαλή πορεία τής κορυφώσεως τοϋ μυστηρίου τής θείας Οικονομίας. Γι' αϋτό καί ό Ίωσήφ γενεαλογοϋνταν έξ ανάγκης ως πατέρας τοϋ Χριστοϋ, διότι, σέ αντίθετη περίπτωση, ἂν άποδεικνυόταν, ότι ό κατά σάρκα Υίός τής Μαρίας δέν εἶχε πατέρα, ἡ μητέρα του θά τιμωροϋνταν αϋστηρά γιά μοιχεία¹⁴²³.

Ἔχοντας όλ' αϋτά ὑπ' όψιν ό άρχιεπίσκοπος Κρήτης τονίζει, ότι δέν γενεαλογεῖται μάταια ό Ίωσήφ από τούς ιερούς εϋαγγελιστές ως άπόγονος τοϋ Προφητάνακτος¹⁴²⁴, διότι, ἂν άποδειχθεῖ, ότι ἔχει δαυϊδική καταγωγή, πρέπει ὑποχρεωτικῶς «καί ἡ Παρθένος άπόγονος οϋσα Δαυϊδ έφεπομένως γνωρίζεται, καί ό καθ' ὑπεροχήν θαύματος έξ αϋτῆς γεγεννημένος Χριστός Ίησοϋς, ό τοϋ Θεοϋ προαιώνιος Παῖς»¹⁴²⁵. Ἡ δαυϊδική καταγωγή τής Παρθένου καί τοϋ μνήστορος, αλλά καί ό ιδιαίτερος χαρακτήρας τής μνηστειας ὑπογραμμίζονται όμως καί μέ τόν τονισμό τής ὑπάρξεως στενότητας συγγένειας¹⁴²⁶ μεταξύ τους, καθότι, όπως φάνηκε παραπάνω, ό Ίωσήφ, ἂν καί ὑπῆρξε κατά νόμον υίός τοϋ Ἡλί, ἦταν κατά φύση υίός τοϋ Ἰακώβ, δηλαδή κατά σάρκα άδελφός τής

σταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εϋαγγελισμόν τής Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 324 AB καί 325 B. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εϋαγγελισμόν τής Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 24, PG 87/3, 3244 B-C. Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος έπίτομος περί Μαρίας τής θεόπαιδος, ότε ὑπό τῶν γονέων αϋτῆς εἰς τά τῶν άγίων άγια άπέδόθη τῷ Θεῷ, περι ἧς καί γραφικαί μαρτυρίαι*, 3, έκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 536. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος έπί τῇ Μεταστάσει τής Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, έκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 574 καί Μ. Α. Σιώτου, «Ο Μνήστορ Ίωσήφ, ό κατά νόμον πατήρ τοϋ Ίησοϋ Χριστοϋ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 426-427.

1422. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 A. Πρβλ. καί G. Stählin, «Maria im Neuen Testament», RGG 4 (1986)³, στ. 748.

1423. Αϋτό τό δικαιολογεῖ ό ιερός Πατήρ, τονίζοντας, ότι «εἰ γάρ κεφαλή τής γυναικός ό άνήρ κατά τόν μέγαν άπόστολον, καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν κατά τόν Μωϋσέως νόμον, καί ἡ μεμνηστευμένη άνδρῖ διαμαρτοϋσα, μοιχείας ὑπέχει τιμωρίαν κατά τόν νόμον, ως τοϋ μνηστήρος ἡδη σῶμα γεγεννημένη, καί κεφαλήν τόν άνδρα έπιγραψαμένη» (*Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 CD). Βλ. Εϋσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 1, 9, PG 22, 889 D καί F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», EJ 25 (1971), σ. 189-190.

1424. «χρησίμως οϋν ἄρα οἱ εϋαγγελισταί τόν Ίωσήφ από Δαυϊδ ... γενεαλογοϋντες, έν ταϋτῷ καί τήν παρθένον Μαρίαν από Δαυϊδ γεγονέναι συνιστάσι, διά τό τοϋ μνηστήρος γένος, τό τής γαμετῆς συνεισφέροντες» (*Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 AB). Πρβλ. καί Εϋσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 1, 7, PG 22, 888 D. Όπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ό Μ. Α. Σιώτης («Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοϋ Ίησοϋ Χριστοϋ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 138) οἱ εϋαγγελιστές γιά νά συντάξουν τίς γενεαλογίες τους «έβασίσθησαν πρωτίστως εἰς τούς οικογενειακούς καταλόγους τοϋ μνήστορος Ίωσήφ, τής Θεοτόκου, καί τῶν λοιπῶν συγγενῶν άμφοτέρων». Ἐπίσης Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 227-228.

1425. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 AB. Πρβλ. καί Ἐπιφανίου Κύπρου, *Άγκυρωτός*, 60, έκδ. Κ. Holl, Bd. I, GCS 25 (1915), σ. 71. Γι' αϋτό καί όπως παρατηρεῖ ό Α. George, («Μαρία», μτφ. Σ. Άγουρίδη, *ΛΒΘ*, στ. 629) αναφερόμενος στό γεγονός τοϋ γάμου (sic) τής Μαρίας μέ τόν Ίωσήφ, ἡ άπόδοση τής κατ' άνθρωπο πατρότητας στόν μνήστορα άποτελεῖ «τῇ βάση τής μεσσιανικῆς νομιμότητας τοϋ Ίησοϋ».

1426. Αναφερόμενος στό ζήτημα τής συγγένειας τοϋ μνήστορος Ίωσήφ καί τής Παρθένου Μαρίας ό Μ. Α. Σιώτης («Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοϋ Ίησοϋ Χριστοϋ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 149) συμπεραίνει, ότι ἡ ὑπαρξή της παρουσιάζεται περισσότερο έντονη στή μεταγενέστερη έκκλησιαστική παράδοση. Ἐπ' αϋτοϋ βλ. Μ. Α. Σιώτου, *οπ. παρ.*, σ. 278 έξ.

μητέρας τῆς Παρθένου, θεοπρομήτορος Ἄννας¹⁴²⁷. Συγγένεια τῆς Παρθένου μέ τόν Ἰωσήφ ὅμως προκύπτει καί ἀπό τήν πλευρά τοῦ πατέρα της Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος ὡς υἱός τοῦ Καρπάνθηρος εἶχε πάππο τόν Πάνθηρα, ἀδελφός τοῦ κατά νόμον πάππου τοῦ Ἰωσήφ Μελχί, γεγονός πού σημαίνει ὅτι ὁ Ἰωσήφ καί ὁ Ἰωακείμ ἦταν δεῦτεροι ἐξάδελφοι, ὡς τέκνα τῶν πρώτων ἐξαδέλφων Καρπάνθηρος καί Ἰακώβ¹⁴²⁸. Ἔτσι ἐνῶ ἀπό τήν πλευρά τῆς μητέρας της ἡ Παρθένος εἶχε ἀδελφότητα τόν Ἰωσήφ, ἀπό τήν πλευρά τοῦ πατέρα της Ἰωακείμ τόν εἶχε ἐξαδελφότητα, γεγονός πού τονίζει σαφῶς τόν εἰδικό χαρακτήρα τῆς μνηστείας της καί φανερώνει ὅτι ἡ ἀποστολή τοῦ μνήστορος δέν ἦταν νά καταστῆ σύζυγος τῆς Μαρίας, ἀλλά φύλακας καί ἐγγυητής τῆς παρθενίας της καί προστάτης τοῦ Υἱοῦ της, γεγονός τό ὁποῖο, σέ συνδυασμό μέ τήν κοινή δαυϊδική τους καταγωγή¹⁴²⁹, διακηρύσσει πλέον ἐμφαντικά, ὅτι ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς υἱός τῆς Παρθένου, εἶναι ὁ καταγόμενος ἀπό τό γένος τοῦ Δαυῖδ Μεσσίας Ἰησοῦς Χριστός.

Συνεπῶς, μέ βάση ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἐξηγεῖται καλύτερα ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρας καί ἡ εἰδική ἀποστολή τῆς μνηστείας τῆς Μαρίας καί τοῦ Ἰωσήφ, ἡ ὁποία, ἂν καί ἔγινε κατά νόμον, ἐν τούτοις δέν ἀκολούθησε ὅλα ὅσα ὁ νόμος ἐπέτρεπε κατ’

1427. Καί τοῦτο, διότι ὁ πάππος τοῦ Ἰωσήφ Ματθάν «ἐγγίμε Μαριάμ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς, καί ἐγέννησεν Ἰακώβ τόν πατέρα τοῦ τέκνονος, καί θυγατέρας τρεῖς, Μαριάμ, Σεβήν, καί Ἄνναν. Καί ἡ μέν Μαρία γεννᾷ Σαλώμην τήν μαῖαν· ἡ δέ Σεβή γεννᾷ Ἐλισάβετ· ἡ δέ Ἄννα γεννᾷ τήν Θεοτόκον· ὡς τήν θεοτόκον ἐγγόνην τοῦ Ματθάν, καί Μαρίας τῆς γυναικός αὐτοῦ» *Κανόν εἰς τό Γενέθλιον, Συναξάριον*, PG 97, 1325 B. Ἐπ’ αὐτοῦ βλ. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 1, 8, PG 22, 889 A. Κοσμᾶ Βεστήτηρος, *Εἰς τούς ἁγίους Ἰωακείμ καί Ἄνναν τούς ἐνδόξους γονεῖς τῆς Θεοτόκου Μαρίας*, 8, PG 106, 1012 B. Ἰπολύτου Θηβαίου, *Ἐκ τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ συντάγματος περί συγγενείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 117, 1032 C. Ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης («Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 289) διατυπώνει τήν ἄποψη γιά τό παρόν χωρίο, ὅτι «ἀποκομίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἐντύπωσις, κατά τήν ὁποίαν ὁ Ἰακώβ, ὁ γεννήτωρ τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ, καί αἱ τρεῖς θυγατέρες τοῦ Ματθάν εἶχον τήν αὐτήν μητέρα, τήν ὀνομαζομένην Μαρῖαν, ὅπερ ὅμως παρουσιάζεται μᾶλλον ἀμφίβολον», καθότι θεωρεῖ ὅτι ὑφίσταται σύγχυση μεταξύ τῶν ὀνομάτων «Ματθάτ» καί «Ματθάν» (Μ. Ἀ. Σιώτου, *ὄπ. παρ.*, σ. 296-297). Ἐκ τῶν ὄσων ἀναφέρει, ὅμως, στή συνέχεια δέν καταφέρνει νά θεμελιώσῃ ἐπαρκῶς τήν ἀμφιβολία του αὐτή.

1428. Ὁ Ἰωσήφ καί ἡ Μαρία παρουσιάζονται ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης νά ἔχουν στενή συγγένεια, καθότι κατάγονται «ἐκ δύο ἀδελφῶν», «τοῦ τε Μελχί καί τοῦ Πάνθηρος, ἐξ ὧν Καρπάνθηρ, πατήρ Ἰωακείμ, ἐξ οὗ ἡ Θεοτόκος. Ἀπό γάρ Μελχί, πάλιν γεννᾶται Ἡλί, ἐκ τῆς Ματθάν γυναικός, μετά χηρείαν γημάσης τῷ Μελχί. Προεῖχεν δέ υἱόν Ἰακώβ, ἐξ οὗ Ἰωσήφ ὁ μνήστωρ» *Εἰς τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 916 BC. Πά τίς μαρτυρίες περί συγγενείας τοῦ μνήστορος καί τῆς Παρθένου τῶν Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἰπολύτου Θηβαίου καί Ἐπιφανίου Μοναχοῦ βλ. Μ. Ἀ. Σιώτου, «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 283-286. Βλ. γιά τή σχετική διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου τίς παρατηρήσεις τοῦ F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188. Ἐπίσης βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 111. Πά τό λόγο αὐτό προφανῶς καί ὁ A. Merk (*Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 53) τονίζει, ὅτι «die Familie von Joseph und jene von Maria in Verbindung geblieben sind und damit auch nähere Beziehungen zwischen beiden schon in Kinderjahren bestanden haben mögen».

1429. «ἀμφοτέροι δέ ἦσαν ἐκ γένους Δαυῖδ» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 A. Ἐπίσης βλ. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρός Στέφανον*, 1, 9, PG 22, 892 BC καί Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, 1, PG 57, 21. Ἔτσι ὁ Ἰωσήφ «οὐκ ἂν παρανόμως τήν ἁγίαν παρθένον πρός μνηστείαν ἠγάγετο, εἰ μή ἐκ τοῦ αὐτοῦ σκήπτρου κατήγετο» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 199 (PG 94, 1156 B). Βλ. καί Σ. Ν. Σάκκου, *Ἡ Αἰπαρθενία τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου*, σ. 197.

αυτήν, καθότι, ἂν κι ἔμεινε μετά τήν ἀναχώρησή της ἀπό τό Ναό στήν οἰκία τοῦ μνηστορος στή Ναζαρέτ, δέν σύναψε μαζί του συζυγικές σχέσεις, παρά τό γεγονός ὅτι μέ τή μνηστεία θεωροῦνταν ἤδη νόμιμοι σύζυγοι¹⁴³⁰. Τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα τῆς μνηστείας, μάλιστα, ὡς διαφυλάξεως ἀκέραιης τῆς παρθενίας της τονίζει καί ἡ ἴδια ἡ Μητρόθεος μετά τήν ἀναγγελία τῆς συλλήψεως τοῦ Υἱοῦ της ἀπό τό Γαβριήλ, παρατηρώντας, ὅτι, ἂν καί ἦταν μνηστευμένη, δέν εἶχε ἐμπειρία γάμου, ὥστε νά εἶναι δυνατή ἡ φυσική σύλληψη καί κυοφορία τέκνου, ἐφ' ὅσον παρέμενε μόνο μνηστή καί δέν εἶχε καταστῆ σύζυγος τοῦ Ἰωσήφ. Γι' αὐτό καί, ὅπως βεβαιώνει, ὡς «μνηστήρα μόνον ἀλλ' οὐκ ἄνδρα τόν Ἰωσήφ ἐπίσταμαι», διότι γι' αὐτήν ἦταν «σύνοικος ὁ μνήστωρ, ἀλλ' οὐ σύνευνος»¹⁴³¹. Ἐτσι διακηρύσσει πρὸς τόν Γαβριήλ, ὅτι «οὐ προέβη γάμος, οὐ πείραν ἔσχον ἄνδρος. Οὐ γάρ ἔγνω τόν Ἰωσήφ», καθότι ἂν καί σύνοικος δέν εἶχε ἐκλεγεί ἀπό τή θεία Πρόνοια νά καταστῆ σύζυγός της, ἀλλά φύλακας τῆς παρθενίας της¹⁴³². Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ ἴδια ἡ μέλλουσα Θεοτόκος ἀποκαλύπτει τόν πραγματικό χαρακτήρα καί τήν ἀποστολή τῆς μνηστείας στό θεῖο σχέδιο, πού ἦταν ἡ διακονία γιά τή διαφύλαξη καί προετοιμασία τῆς ἀπρόσκοπτης πραγματώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας,

1430. Ὅπως τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, μετά τή μνηστεία ἡ Παρθένος ἦταν μετά «τοῦ μνηστήρος ἤδη σῶμα γεγενημένη, καί κεφαλὴν τόν ἄνδρα ἐπιγραψαμένη» (*Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 856 D), καθὼς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 17), «Die Verlobung stand damals rechtlich der Heirat gleich». Ἐπίσης βλ. A. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 52. Β. Βέλλα, *Ὁ Ἰσραηλιτικός Γάμος*, σ. 17 ἐξ καί Ἡ. Β. Οἰκονόμου, *Παραδόσεις*, σ. 309 ἐξ.

1431. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 908 Α. Ἐπίσης βλ. G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 414-415. Κατὰ τόν F. De Paula Solá («La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 188-189), «San Andrés quiere dejar bien sentada la virginidad perpetua de María, afirmándola con toda nitidez y casi excesiva crudeza. Por ello hace mucho hincapié en que María no conocía varón. Pero la manera de hablar podría causar la sensación de que supone que al tiempo de la Anunciación y Encarnación María no estaba casada, sino únicamente desposada o en tiempo de relaciones de noviazgo». Πρβλ. καί A. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 54. Σ. Ν. Σάκκου, *Ἡ Ἀειπαρθεσία τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου*, σ. 193. A. George, «Μαρία», μφ. Σ. Ἀγουρίδη, *ΛΒΘ*, στ. 629. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung, HdM I* (1996)², σ. 314.

1432. Ὅπως τονίζει ἡ ἴδια, «φύλαξ, οὐκ ἀνὴρ ἐγνώσθη μοι» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 908 Β. Τῆ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἀλλὰ καί τῆ λοιπῆ ἐπ' αὐτοῦ πατερικὴ παράδοση ἀποτυπώνει τό ἀφιερωμένο στό μνήστορα ἐπίγραμμα πού δημοσίευσε ὁ Σ. Ευστρατιάδης, (*Ἀγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (Ἀθήνα) 1995, σ. 242) «Τιμῷ Ἰωσήφ, μνήστορα τῆς Παρθένου, / ὡς ἐκλεγέντα φύλακα ταύτης μόνον». Καί τοῦτο, διότι «φύλαξ ἦν ὁ μνήστωρ, καί ὁ ἀφθαρσίας ἀκηράτος σύνοικος» (Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί ἀεί παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1164 D. *ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 359), καθότι σκοπός τῆς μνηστείας ὑπῆρξε «ἵνα καί μάρτυς οἰκεῖος ἢ τῆς καθαρότητος Μαρίας ὁ Ἰωσήφ, καί μὴ ἔκδοτος εἴη τοῖς συκοφάνταις ὡς τὴν παρθενίαν βεβηλώσασα, μνηστήρα εἶχε τοῦ βίου φύλακα» Μ. Βασιλείου(ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1464 Β (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228). Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 78, 7, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, *GCS* 37 (1933), σ. 457 (PG 42, 708 C). Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος ἐπίτομος περὶ Μαρίας τῆς θεόπαιδος, ὅτε ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἄγια ἀπεδόθη τῷ Θεῷ, περὶ ἧς καί γραφικαὶ μαρτυρίαι*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines» *PO* 16 (1921), σ. 536. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπὶ τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 574. Βλ. ἐπίσης F. De Paula Solá, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 189. Αἰμ.Ν. Τσιρπανλῆ, *Ἡ Ἀειπαρθενος Θεοτόκος εἰς τὴν πίστιν καί τὴν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 6. P. Grelot, «Marie (Vierge), I. Écriture Sainte», *DSP* 10 (1977), στ. 415. J. Mc Kenzie, «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 596.

ή όποία, όπως θά φανεί έκτενέστερα στό έπόμενο κεφάλαιο, έλαβε χώρα μέ τήν, κατά τόν εὐαγγελισμό, έκ Πνεύματος άγίου άσπορο και ύπερφυσική σύλληψη του Θεού Λόγου στη μήτρα της, έντός τής οικίας του μνήστορος Ίωσηφ στη Ναζαρέτ.

*Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος
καί ἡ πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου
τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ
ὡς φανέρωση τῆς θείας Οἰκονομίας*

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ, «τό καινότατον ἀπάντων ἐν θαύμασιν ἄκουσμα», καθὼς πρόκειται περὶ «τῆς οὔτω λαμπρᾶς τε καὶ περιφανεστάτης Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐπιδημίας»¹⁴³³, ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης τὸ κέντρο, τὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἐντὸς τῆς ἱστορίας ἐκδιπλουμένης περὶ τὸν ἄνθρωπο σωτηρίας θείας Οἰκονομίας. Τὸ ὑπερφυές αὐτὸ γεγονός ἐπιτελέστηκε καὶ φανερώθηκε, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου»¹⁴³⁴, «πρὸς τῷ τέλει τῶν καιρῶν»¹⁴³⁵ καὶ ὅταν «ἤδη καιρὸς ἐκάλει πέρας ἐπιθεῖναι τῷ ἐπαγγέλματι»¹⁴³⁶, κατ' εὐδοκίαν ἄρρητη τοῦ Θεοῦ Πατρός, μέ τὴν πραγμάτωσή του ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ κατὰ τρόπο ἀκατάληπτο στὴ μήτρα τῆς διακόνου του Παρθένου Μαρίας, προκειμένου νὰ ἀνακαινίσει τὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ τὸν ἀποκαταστήσει στὴν ἀρχικὴ του λαμπρότητα¹⁴³⁷. Ἡ κατὰ σάρκα Οἰκονομία τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ κατανοεῖται πρω-

¹⁴³³. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 Α.

¹⁴³⁴. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 200-201 (PG 94, 1160 Β) καὶ Βλ. Λόσκι, *Ἡ Παναγία*, σ. 196. Περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου βλ. P. Lamarche, «Πλήρωμα», μτφ. Ἰ. Καρβιδουπούλου, *ΛΒΘ*, στ. 818-819.

¹⁴³⁵. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 Β.

¹⁴³⁶. Γαλ. 4, 4 καὶ *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 Α. Ἐπίσης Α. Kallis, *Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdMI* (1996)², σ. 367 καὶ Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 49.

¹⁴³⁷. «Τίνα δὲ τρόπον τοῦτο εἰς πέρας ἄγοιτο ἄν, ἢ Παρθένου καθαρᾶς καὶ ἀνεπάφου διακονουμένης τῷ μυστηρίῳ πρότερον, εἴτα κυοφορούσης τὸν ὑπερούσιον, νόμῳ τούτους νόμους ὑπερνικῶντι τῆς φύσεως;» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν γέννησίν του «νέον βρέφος ὠράθη, ὁ τὸν Ἀδάμ πλαστοουργήσας, ἐκ σοῦ Παναμώμητε, παλαιωθεῖσαν πταίσμασι· πᾶσαν τὴν φύσιν καινῖσαι, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν καταστήσαι λαμπρότητα» *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ψδὴ α', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 149. Ἐτσι ἡ Θεοτόκος, ὡς Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ἀπέβη ἐκείνη «δι' ἧς Θεὸς ἐνηνθρώπησε», ἀλλὰ κι ἐκείνη «δι'

τίστως ως τό ἀποκορύφωμα τῆς θείας ἀγάπης καί τοῦ ἄπειρου θείου ἐλέους γιά τή σωτηρία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου, διότι ὁ Θεός, ως «τῶν οἰκτιρμῶν ὁ Πατήρ», προσπάθησε ἀρχικῶς μέ τήν παράδοση τοῦ γραπτοῦ νόμου καί κατόπιν μέ τήν ἀποστολή τῶν πνευματοφόρων προφητῶν¹⁴³⁸ κατά τήν περίοδο τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας νά ἐπαναφέρει τόν ἄνθρωπο στό ἀρχικό του μεγαλεῖο, ἀλλά χωρίς ἀποτέλεσμα¹⁴³⁹. Γιά τό λόγο αὐτό καί, παρά τήν ἄρνησή του νά ἀνταποκριθεῖ στίς κατά καιρούς σωτηρικές κλήσεις του, ἐκεῖνος δέν παρέβλεψε, οὔτε ἐγκατέλειψε τό πλάσμα του, ἀλλά, ὅπως τονίστηκε στό προηγούμενο κεφάλαιο, ἔπειτα ἀπό μακρά προετοιμασία τοῦ λαοῦ του εὐδόκησε καί ἐξαπέστειλε «ἐκ τῶν ὑπεραγάθων αὐτοῦ καί παναμώμων κόλπων, τόν ὁμόθρονον αὐτοῦ καί ἰσοσθενῆ καί ἰσάγαθον (...) Υἱόν», προκειμένου ἐκεῖνος ως δημιουργός νά ἐπιτελέσει μέ τή σάρκωσή του τή σωτηρία ἀναδημιουργία καί ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁴⁰. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ «Θεοῦ διά σαρκός» στόν κόσμο, μάλιστα, ἦταν ἐπιβεβλημένη θεία ἐνέργεια¹⁴⁴¹, διότι, ἀφ' ἑνός μὲν εἶχε προαναγγελθεῖ μέσῳ τῶν προφητῶν, ὅτι «ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει»¹⁴⁴², ἀφ' ἑτέρου δέ ἦταν ἀδύνατον νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό ἄνθρωπο μία τέτοια εὐεργεσία πρὸς τό ἐκπεσόν ἀδαμιαῖο γένος.

Πῶς, ὅμως, ἐπρόκειτο νά πραγματοποιηθεῖ αὐτή ἡ ἐπιφάνεια τῆς δόξας τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, διερωτᾶται ὁ Ἱεροσολυμίτης Πατήρ, γιά νά ἀπαντήσῃ χαρακτηριστικά, ὅτι θά προέλθῃ ἀφ' ἑνός μὲν ἐξ οὐρανοῦ καί ἀσωμάτως, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐξ ἀνθρώπων¹⁴⁴³, δηλαδή ἐκ τῆς Θεοτόκου, καθὼς ἦταν ἀναγκαῖο γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου «Θεοῦ διά σαρκός ἡμῖν ἐπιφανέντος, καί νόμοις φύσεως ἤκοντος, καί τοῖς καθ' ἡμᾶς, ὡς οἶδε, λόγοις ἐμπολιτεύεσθαι»¹⁴⁴⁴. Ἦταν ἀπαραίτητο, δηλαδή, ὁ Λόγος νά προσλάβῃ ἀνθρώπινη φύση, καθότι δέν ἦταν δυνατόν νά κατέλθῃ ὁ Θεός «γυμνῆ τῇ θεότητι»¹⁴⁴⁵, γι' αὐτό καί «οὐ θύραθεν εἰσεκόμικεν ὄργανον· οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἀνεμόρφωσε σκεῦος· ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ, καί τῆς αὐτῆς ὡς ἂν τις φαίη ζύμης ὑπο-

ἦς ἡμεῖς ἐθεώθημεν» *Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον (νόθο)*, ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 829 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 278).

1438. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 889 BC. Πρβλ. Ἐβρ. 1, 1. Πρβλ. Κ. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 92. Π. Χ. Ἀνδριοπούλου, *Ἡ περὶ ἀμαρτίας καί χάριτος διδασκαλία*, σ. 121 ἐξ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 288. Χ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 67-68 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 355.

1439. Αὐτό συνέβη, διότι «νόμος γάρ ἦν οὐδεὶς πρὸς ἰατρειάν τοῦ ἀρρωστήματος· οὐχ ὁ ἔμφυτος, οὐχ ὁ γραπτός, οὐχ ὁ τῶν προφητῶν πυρίπνους καί διαλλακτικῆριος λόγος, οὐχ ὅς τὴν ἀνθρωπίνην οἶδεν ἐπανορθοῦν φύσιν, καί οἷς ἂν τάχα ραδίως ἀνεκομίσθη πρὸς τὴν προτέραν εὐγένειαν» *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 813 Α. Ἐπίσης βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐπιστολή πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, 5, PG 65, 860 D.

1440. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 885 C. Βλ. καί Π. Νέλλα, «Τὰ ἀνθρωπολογικά καί κοσμολογικά πλαίσια τῆς ἔνωσης μέ τό Θεό. Μελέτη στήν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα», ἐν *Ζῶον Θεοούμενον*, σ. 222 ἐξ.

1441. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 143r.* Πρβλ. καί Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν, Α'*, 5, PG 65, 685 C.

1442. Ψαλμ. 49, 2.

1443. «ἐξ οὐρανοῦ μὲν, ἀσωμάτως, καθ' ἡμᾶς δέ σχήματι, καί φύσει, καί εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 860 Α.

1444. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 813 Β.

1445. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 860 Α.

σπάσας συρμάδα»¹⁴⁴⁶, δηλαδή ἐκ τοῦ θεοτελοῦς «πηλοῦ»¹⁴⁴⁷ καί τῆς θεοτελοῦς «ζύμης»¹⁴⁴⁸ Παρθένου Μαρίας, ἐντός τῆς μήτρας τῆς ὁποίας οἰκοδόμησε «σαρρικῶς τό μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον»¹⁴⁴⁹. Προκειμένου νά προβάλλει τή σπουδαιότητα καί τό μοναδικό χαρακτήρα τῆς διακονίας τῆς βασιλίδος τῆς φύσεως¹⁴⁵⁰ καί κατά σάρκα Μητέρας τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου στήν πραγμάτωση τοῦ ὑπερφουῦς αὐτοῦ μυστηρίου, ἐρωτᾷ πάλι «ποῦ καί πότε;» θά συμβεῖ, γιά νά ἀπαντήσῃ ἐμφαντικά «ἐν τῷ παρθενικῷ χωρίῳ»¹⁴⁵¹, καθ' ὅσον «εὐρέθη δεκτικός ναός ἡ Θεομήτωρ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος»¹⁴⁵², ἐντός τῆς ὁποίας, ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἀνθρωπότητας, θά ἱεουργοῦνταν ἀφθόρως τό μυστήριον τῆς θείας σαρκώσεως μέ τήν ἐκ Πνεύματος ἀγίου ἄσπορο ὑπερφυσική σύλληψη, κυοφορία καί γέννησή του. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ ἐπιτέλεσή του ἀπέτελεσε πραγματική «Θεοῦ πρός ἀνθρώπους συνάφειαν»¹⁴⁵³, γεγονός πού εἶχε ὡς ἐπακόλουθο ἡ διάκονός του Παρθένος Μαρία νά ἀναδειχθεῖ ἀληθῆς Θεοτόκος¹⁴⁵⁴ καί παράλληλα νά παραμείνει μόνη αὐτή εἰς τό διηνεκές Μητέρα Ἀειπαρθένος¹⁴⁵⁵.

1446. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 A. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί Χ. Κοντάκη, «Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου», σ. 490.

1447. *Εἰς τήν Κοίμησιν I B'*, PG 97, 1068 C

1448. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 A.

1449. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C.

1450. Καί τοῦτο, διότι ὑπῆρξε «ἀπαρχή τοῦ ἡμετέρου φουράματος» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. Βλ. καί Μ.Μ. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 42.

1451. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. Πρβλ. καί Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 11, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 329.

1452. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v.

1453. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B.

1454. Ἡ Μαρία κατέστη Θεοτόκος, ὡς «ἀληθῶς τεκοῦσα τόν Θεόν» *Κανόν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή δ', 2, 90-96, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 149-150. Πρβλ. καί *Κανόν εἰς τόν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), II, ῥδή θ', 7, 284-286, ἔκδ. Α. Δελέογλου – Α. Ζερβουδάκη, *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 136.

1455. Λόγῳ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου «καί Θεοτόκος εἰκότως κηρύττεται, καί παρθενία σεμνύεται» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 D. Ἐπειδή ἀκριβῶς ἡ θεομητρότητα καί ἡ ἀειπαρθενία τῆς Παναγίας εἶναι δωρεά τοῦ Υἱοῦ τῆς, γιά τό λόγο αὐτό καί παρατηρεῖται ὀρθά ἀπό τό Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἀειπαρθένος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 192), ὅτι ὄλη ἡ δογματική διδασκαλία γιά τό πρόσωπό τῆς «μπορεῖ νά συνοψιστεῖ σ' αὐτά τά δύο ὀνόματά τῆς: Θεοτόκος καί Ἀειπαρθένος». Π' αὐτό καί οἱ ἰδιότητες αὐτές κατανοοῦνται μόνο σέ ἀδιάσπαστη σχέση μεταξύ τους, καθώς «Die Jungfräulichkeit Mariens ist untrennbar verbunden mit ihrer einzigartigen Würde als Gottesmutter» Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 57 καί J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 31-32.

1. *Ἡ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου ἄσπορος ὑπερφυσική σύλληψη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στή μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας κατά τόν Εὐαγγελισμό ὡς πραγμάτωση τῆς ἐνανθρωπήσεως Του καί φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας.*

Ἡ ἄσπορος ὑπερφυσική σύλληψη τοῦ Θεοῦ Λόγου στή μήτρα τῆς Παρθένου κατά τόν εὐαγγελισμό συνιστᾶ γιά τόν ἅγ. Ἄνδρέα «τήν ἄρρητον τῆς περί ἡμᾶς οἰκονομίας φανέρωσιν» καί «τήν ἀπ' αἰῶνος κεκαλυμμένην τῆς θείας βουλῆς καί προγνώσεως ἔκφρασιν τε καί βεβαίωσιν», κατά τήν ὁποία ὁ Θεός Πατήρ, ἀποστέλλοντας τόν Υἱό του, γίνεται ἴλεως πρός τό ἐκπεσόν πλάσμα του, προκειμένου νά τό θεραπεύσει ἀπό τό παράπτωμα, στό ὁποῖο τό ὁδήγησε ἡ προγονική παράβαση¹⁴⁵⁶. Ἔτσι, ὅταν ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὁ κατ' οὐσίαν Υἱός καί Λόγος τοῦ Πατρός «τήν καθ' ἡμᾶς ἐπιζητῶν εἰκόνα· ἵνα τόν χοῦν ἐν ᾧ πρότερον ἀπεκρῦπτετο τῇ ἀνακαθάσει τοῦ θεοτελοῦς ἀποσμήξῃ Πνεύματος»¹⁴⁵⁷ τήν ἐντόπισε στό πρόσωπο τῆς ἁγίας Παρθένου, στή μήτρα τῆς ὁποίας ἐνώθηκε ἀδιαιρέτως μέ τήν ἀνθρωπότητα, ὥστε «τοῖς ἀνθρώποις ἐπί γῆς» νά φανεῖ «ὡς ἄνθρωπος»¹⁴⁵⁸ καί μέ τό ὄλο ἀπολυτρωτικό του ἔργο νά καταστεῖ «καταλλαγῆς σύμβολον» μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου¹⁴⁵⁹.

Τό μυστήριο τῆς ἀσπόρου ὑπερφυσικῆς συλλήψεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ παραδίδεται πληρέστερα ἀπό τόν εὐαγγελιστή Λουκᾶ¹⁴⁶⁰. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ διήγησή του ἀπο-

1456. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 AB. Ἔτσι καί ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 33) τονίζει ὀρθῶς, ὅτι ὁ θαυματουργικός τρόπος τῆς συλλήψεως τῆς Θεοτόκου κατά τόν εὐαγγελισμό ἀποτελεῖ στήν πραγματικότητα ἐμβάθυνση στό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ. Πρβλ. Ε. Γιούλτσι, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 87 ἐξ. 95 ἐξ. 102 ἐξ. καί Χ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 59.

1457. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 A.

1458. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ᾠδή α', 1, 7-10, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 275.

1459. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 A. Πρβλ. καί Πέτρου Ἄργους, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 1, 10-11, ἔκδ. Ε. Ν. Toniolo, *Marianum* 35 (1973), σ. 22.

1460. Γιά τόν εὐαγγελιστή Λουκᾶ, κατά τόν ἱερό Πατέρα βλ. τό ἀνέκδοτο *Ἐγκώμιον εἰς τόν θεῖον Λουκᾶν τόν εὐαγγελιστήν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, ff. 133v-142r. Τό κείμενο τοῦ εὐαγγελίου του χρησιμοποιεῖται ἐκ μέρους του, διότι εἶναι «μέγας ὁ Λουκᾶς καί μεγάλων ἡμῖν μυστηρίων ἐξηγητής», καθῶς, ὅπως παρατηρεῖ, ἀναφέρεται λεπτομερῶς καί μέ ἀκρίβεια στό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως (*Εἰς τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 916 A-917 A). Καί τοῦτο, διότι, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου (*Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 443) «ἐκεῖνος γάρ τόν τῆς οἰκονομίας λόγον δοκεῖ πως λεπτομερέστερον ὑψηγεῖσθαι τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν». Μάλιστα δέ, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ G. Söll (*Mariologie*, σ. 16), ἡ διήγησις τοῦ Λουκᾶ γιά τόν εὐαγγελισμό ἀποτελεῖ τό σημαντικότερο θεομητορικό του κείμενο. Ἔτσι, ὅπως συμπληρώνει λιαν προσφυσῶς γιά τό χαρακτήρα τοῦ εὐαγγελίου του ὁ Ε. Lohse (*Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 179) ὁ Λουκᾶς «συνέταξε ἕνα ἱστορικό ἔργο, στό ὁποῖο θέλει νά περιγράψῃ τήν πορεία τῆς ἐκδιπλώσεως τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας», καθότι, μέ τά γεγονότα πού περιγράφει, ὑπογραμμίζει, ἀναφερόμενος στίς Πράξεις, ὁ Μ. Dibelius (*Aufsätze zur Apostelgeschichte*, Göttingen 1957, σ. 113 καί 141) καταδεικνύει πῶς ὁ Θεός καθιστᾶ ἱστορική πραγματικότητα τό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας, μέ ἀπώτερο σκοπό, κατά τόν Χ. Σπ. Βούλγαρη (*Εἰσαγωγή*, Α', σ. 222) «νά προκαλέσῃ τήν πίστιν εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν ὡς Υἱόν τοῦ Θεοῦ καί Σωτήρα τοῦ κόσμου». Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης Ε. Lohse, «Lukas als Theologe der Heilsgeschichte», *Evangelische Theologie* 14 (1954), σ. 256-275. G. Delling, «Παρθένος», *TWNT* 5 (1954), σ. 833. Κ.Η. Schelkle, «Maria I. Biblisch», ἐν *Handbuch Theologischer*

τελεῖ τὴ βάση γιὰ τὴ θεολογικὴ ἀνάλυση τοῦ γεγονότος ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ εἴσοδος τοῦ Λόγου στὸν κόσμο πραγματοποιήθηκε ὄχι βασιλικῶς κι ἐπισημῶς μὲ τὴ συνοδεία δορυφόρων ἀγγέλων, ἀλλὰ μὲ τρόπο ταπεινό, ἡσυχό καὶ ἤρεμο, καθὼς «ἡ γῆ τὸν βασιλέα ἀφανῶς ὑποδέχεται»¹⁴⁶¹. Αὐτὸ συνέβη, διότι ἡ σάρκωσή του, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἔπρεπε νὰ διαφύγει τῆς προσοχῆς τοῦ ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου διαβόλου, ὥστε μὲ τὴν ἐξαπάτησή του νὰ προφυλαχθεῖ, παραμένουσα ἀθέατη ἀπὸ τὰ ὄργανά του¹⁴⁶², καθότι μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ στὴν Παρθένο ὁ Θεός, ἀποκαλύπτοντας τὴ σωτηριώδη προβεβουλευμένη βουλή του, εὐεργετῆ τὸ λαὸ του μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Υἱοῦ του, προκειμένου δι' αὐτοῦ νὰ ἀποκρουστεῖ καὶ νὰ ἀναιρεθεῖ ἡ ἐξ ἀρχῆς ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου προεπινοηθεῖσα θανατηφόρα βουλή τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κακίας¹⁴⁶³. Ἡ σωτηριώδης αὐτὴ θεία ἐπίσκεψη στὸν κόσμο ὅμως, ἂν καὶ πραγ-

Grundbegriffe, σ. 112-113. Χ.Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ περὶ Σωτηρίας διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορικῇ, Ἀθῆναι 1971. G. Söll, *ὄπ. παρ.*, σ. 14 ἐξ. P. Grelot, «Marie (Vierge), I. Écriture Sainte», *DSp* 10 (1977), σ. 415-418. A. Grillmeier, *Die Wirkung des Heilshandels Gottes in Christus*, σ. 338 καὶ Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Ἡ Ὁρθόδοξος συμβολὴ εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιδίωξιν, κοινῆς χριστιανικῆς ἐκφράσεως τῆς περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ἀληθείας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν τιμῆς», ἐν *Πρακτικά*, σ. 651. Ὁ Μ. Thurian (*Maria*, σ. 14-20) μάλιστα, ἀναλύοντας τὴν προτύπωση τῆς Θεοτόκου ὡς θυγατέρας «Σιών», τονίζει ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ὑποδεικνύει μὲσω τῶν διηγήσεών του καὶ τὸ παλαιοδιαθηκικό ὑπόβαθρο τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας. Γιὰ τίς διηγήσεις περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς παρουσίας τῆς Θεοτόκου στοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο βλ. τὴν ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ R. Laurentin, *Struktur und Theologie der lukianischen Kindheitsgeschichte*, Stuttgart 1967. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ Σ. Χ. Ἀγουρίδου, «Ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀφηγήσεων περὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἰησοῦ παρά τῷ Ματθαίῳ καὶ παρά τῷ Λουκᾶ», ἐν *Πόνημα*, σ. 3-21. Θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ στοῦ σημείου αὐτοῦ, ἐπίσης, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἐκτός τοῦ ἄλλου ὑλικοῦ γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Εὐαγγελίου του, θὰ εἶχε λάβει στοιχεῖα γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Θεοτόκο (βλ. J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 43-44. B. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 64. M. Α. Σιώτου, *Ἱστορία καὶ Θεολογία τῶν ἱερῶν Εἰκόνων*, Ἀθῆναι 1994², σ. 84. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ Θεοτόκος στοὺς συνοπτικούς Εὐαγγελιστές», ἐν *Πρακτικά*, σ. 224-225. Ἐ. Ἐλευθεριάδου, «Ἡ θέσις τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου», ἐν *Πρακτικά*, σ. 162-163), γεγονός πού, κατὰ τὴν ἀποψή μας, ὑπονοεῖ καὶ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὅταν συνδέει τὸν παραπάνω χαρακτηρισμὸ τοῦ εὐαγγελιστῆ μὲ τὸ κλασικὸ χωρίο του: «ἡ δὲ Μαρία πάντα συνετηρεῖ τὰ ρήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς» (*Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 916 Α). Πρβλ. καὶ *Λουκ.* 2, 19.

1461. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 Β.

1462. Στο σημεῖο αὐτὸ ὁ ἱερός Πατὴρ ἐπαναλαμβάνει οὐσιαστικά τὸ Θεοφόρο Ἰγνάτιο:

«ἔλαθε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου
ἢ παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τόκος αὐτῆς»

Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 853 C

«καὶ ἔλαθε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου
ἢ παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τοκετός αὐτῆς»

Πρὸς Ἐφεσίους, 19, 1,

ἔκδ. P. Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88.

Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 881 BC-884 A: «ἵνα λάθῃ τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους, ἵνα τέχνη σοφίας παγιδεύσας τὸν ὄφιν, καὶ τὸν δράκοντα φενακίσας τὸν νοῦν, τὸν Ἀσσύριον, τὸν πᾶσαν ὑφ' ἑαυτὸν δουλωσάμενον τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν, ἀρπάσῃ τὸ λάφυρον». Σχολιάζοντας τὸ γεγονός τῆς ἀγνοίας τοῦ διαβόλου ὁ Β. Π. Στογιάννος («Ἡ Χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου», ἐν *Θεολογικὸν Συμπόσιον*, σ. 98) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι γνωστὴ ἤδη στὴν ἰουδαϊκὴ σοφολογικὴ παράδοση (Σοφ. Σολ. 2, 21), καθὼς καὶ στὰ κουμρανικά κείμενα (*Πόλεμος τῶν Υἱῶν τοῦ φωτός κατὰ τῶν Υἱῶν τοῦ σκότους*, 17, 4.5, ἔκδ. Β. Βέλλα, «Ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης: Ὁ πόλεμος τῶν Υἱῶν τοῦ Φωτός κατὰ τῶν Υἱῶν τοῦ Σκότους», *ΕΕΘΣΠΑ* 16 (1968), σ. 73). Τὴν πατερικὴ διδασκαλία ἐπ' αὐτοῦ ἐξετάζει ὁ Δ. Γ. Τσάμης, (*Εἰσαγωγή στὴ σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, σ. 322-327).

1463. «Σήμερον γάρ τὸ ἀποκεκρυμμένον πρὸ τῶν αἰῶνων μυστήριον φανεροῦται, καὶ ἀνακεφαλαίωσιν ἐν Χρι-

ματώθηκε ἐν ἀφανείᾳ καὶ ἡσυχίᾳ, ἐν τούτοις ὑπῆρξε μεγαλειώδης καὶ κοσμοσωτήρια, ἐφ' ὅσον διακονήθηκε ἀπὸ λειτουργοῦ τοῦ Ὑψίστου καὶ μάλιστα «ἐνὶ τοίνυν τῶν πρωτίστων ἀγγέλων»¹⁴⁶⁴, προκειμένου νά τονιστεῖ ὁ παράδοξος, ὑπερφυσικός καὶ μυστηριακός της χαρακτήρας¹⁴⁶⁵, ὁ ὁποῖος, ὅμως, δέν αἶρει τὴν πραγματικότητά της. Γιά τὸ λόγο αὐτό καί, προκειμένου νά μὴν ἐννοηθεῖ δοκητικῶς, δηλαδή ὡς φανταστικό γεγονός, τονίζεται, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ μέσῳ τοῦ ἀρχαγγέλου του πρὸς τὴν Παρθένο ἐπιτελέστηκε σέ συγκεκριμένο τόπο καὶ πρὸς συγκεκριμένο πρόσωπο, δηλαδή πρὸς τὴ μεμνηστευμένη μέ τὸν Ἰωσήφ Θεόπαιδα Μαρία, ἐντὸς τῆς οἰκίας¹⁴⁶⁶ τοῦ μνήστορος στῆ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας¹⁴⁶⁷. Ἡ πραγματοποίηση μάλιστα τῆς ὑπερφυοῦς συλλήψεως τοῦ Λόγου στὴν πόλη Ναζαρέτ δέν ἦταν τυχαία, ἀλλὰ προκαθορισμένο στοιχεῖο στό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας, ὥστε νά ἐκπληρωθεῖ τὸ προφητικό κήρυγμα, ὅτι ὁ σαρκωθείς Ἰησοῦς Χριστός «Ναζωραῖος κληθήσεται»¹⁴⁶⁸.

στῶ τά πάντα δέχεται. Σήμερον ἡ δημιουργός τῶν ὄλων ἐξουσιάρχια, τὴν προβεβουλευμένην αὐτῆ τῆς τῶν ὄντων ποιήσεως, πρὸς πέρας ἄγει βουλήν, ἵνα τὴν καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς προεπινοηθεῖσαν τῷ ἀρχηγῷ τῆς κακίας βουλήν διακρούσῃται» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 Β.

1464. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 D. Βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1, PG 10, 1148 Β (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 350). Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμῆτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1385 C. Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, ὅτε χαράν εὐηγγελίσθη Παρθένος, καὶ ἡ ἀρά κατελύθη*, PG 107, 24 C. Πέτρου Ἄργους, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, 51, ἔκδ. E. N. Toniolo, *Marianum* 35 (1973), σ. 24. Νικήτα Παφλαγόνος, *Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 105, 24 BC. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν*, 6, PG 127, 636 Β. Γερμανοῦ Β' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, PG 140, 677 Β. Α. Ἐπίσης βλ. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 54-55. S. Maggiani, «Angelus», *NDM*, στ. 33-34 καὶ M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 74.

1465. «Ἐδεῖ γὰρ τοῦ Ὑψίστου τὸν λειτουργόν, ἐκ τῶν ὑψίστων ἐπὶ γῆς καταπάντα, παράδοξον ἐπὶ παραδόξοις τοῖς πράγμασι διακονῆσαι μυστήριον» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 Α. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ Γαβριὴλ ἀπέτελεσε «τὸν λειτουργόν», ὁ ὁποῖος «τό τῆς ἀφράστου σαρκώσεως μυστήριον ἐκδιδάξας μυστικῶς» *Κανῶν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ὡδὴ β', 3, 73-76, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 277-278 καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 C. Βλ. ἐπίσης Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκάμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', 5, PG 65, 685 Β. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 16, PG 87/3, 3236 Β. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμῆτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1385 CD. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 457. Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος δεῦτερος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. E. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 156 καὶ Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα καὶ ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 16.

1466. Ὁ Γαβριὴλ «τῷ θείῳ μέντοι παρομαρτήσας κελεύσματοι, κατέπτη πρὸς τὴν Παρθένο, καὶ τὴν Ναζαρέτ καταλαβὼν ἐπέστη τῷ δωματίῳ» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 C. Ὁ Ρωμανός ὁ Μελωδός (*Κοντάκιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, IX, 2, ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, *SCh* 110 (1965), σ. 22) ἀναφερόμενος στὸν τόπο τοῦ γεγονότος, τονίζει, ὅτι συνέβη εἰς «τὴν σκηνὴν τοῦ Ἰωσήφ». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 166.

1467. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 CD. Ἐπίσης Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 2, 1, ἔκδ. G. Tissot, *SCh* 45 (1956), σ. 71. Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, ὅτε χαράν εὐηγγελίσθη Παρθένος, καὶ ἡ ἀρά κατελύθη*, PG 107, 21 Β. G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 417 καὶ K. Β. Σκουτέρη, «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΑ* 6 (1991), σ. 33.

1468. Ματθ. 2, 23 καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 Α. Βλ. ἐπίσης J. A. De Aldama, «La maternité virginale de Notre Dame», *Maria* 7 (1964), σ. 123 ἔξ.

Ἀκολουθώντας σχεδόν κατά γράμμα τή λουκάνειο διήγηση, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης διδάσκει, ὅτι ὁ Θεός «τῆ περι τόν ἄνθρωπον κηδεμονία καμπτόμενος, ἐπέβλεψεν ἐπί τήν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ»¹⁴⁶⁹ Παρθένου, ἀποστέλλοντας τόν Γαβριήλ πρὸς αὐτήν. Φθάνοντας ὁ ἀρχάγγελος στό πρόπυλο τοῦ οἴκου κατευθύνθηκε πρὸς τό χῶρο¹⁴⁷⁰, ὅπου βρισκόταν, καί μέ ἤρεμη φωνή, προκειμένου νά μὴν τήν ταραξεί ἢ τή φοβίσει, τῆς ἀπηύθυνε τό χαρμόσυνο ἀσπασμό: «χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ»¹⁴⁷¹. Τό

1469. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. M. Thurian, *Maria*, σ. 37 ἐξ καί K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 153.

1470. Ὁ ἀρχάγγελος «ἐπέστη τῆ παστάδι, καί προφθάσας τόν θάλαμον καθ' ὃν ἡ Παρθένος ὤκίζετο, ἡσυχῇ τῆ θύρα προσήγγισε» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 893 B. βλ. καί Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί αἰεὶ παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1156 D-1157 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 355).

1471. Λουκ. 1, 28 καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 418-419. Πά τήν ἔννοια καί τή σημασία τοῦ ἀρχαγγελικοῦ χαιρετισμοῦ βλ. ἐκτενέστερα Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 10, 2, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 211 (1974), σ. 116. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1 καί 3, PG 10, 1148 B-1152 C καί 1177 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 350-353 καί 366). Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 489 CD. Ἐφραίμ Σύρου, *Ἕμνοι εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν*, XIV, 1, ἔκδ. T.J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), στ. 578. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἕμνοι εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, V, 19, ἔκδ. T.J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, III (1889), στ. 972. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καί εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεέμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1141 A (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 268). Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 2, 8, ἔκδ. G. Tissot, *SCh* 45 (1956), σ. 75. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, E', 1, 4-5, ἔκδ. M. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 158. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 17 καί 21, PG 87/3, 3236 D καί 3241 AB. Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 445. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον καί εἰς τόν Συμεῶνα*, 3, PG 77, 1393 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 12, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 330-331. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1377 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 109 (PG 94, 985 A). Κοσμῆ Βεστήτορος, *Laus in celeberrimat Dormitionem intemerate Domine nostre genitricis semperque virginis Marie*, I, 3, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 316. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν, 10, PG 127, 641 A. Βαρθολομαίου Ἐδεσσηνοῦ, *Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ*, 20, ἔκδ. K.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa*, σ. 22. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπερενδόξου καί κεχαριτωμένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 12, PG 139, 88 ABC. βλ. ἐπ' αὐτοῦ ἐπίσης A. Strobel, «Der Gruß an Maria (Lk 1, 28). Eine philologische Betrachtung zu seinem Sinngehalt», ἐν *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 53 (1962), σ. 86-110. A. Merk, *Das Marienbild des Neuen Bundes*, σ. 56. L. Gillet, «A Devotional Address. The Veneration of the Blessed Virgin Mary, Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 76. P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 519. A. Feuillet, «La Vierge Marie dans le Nouveau Testament», *Maria* 6 (1961), σ. 32. Αἰμ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Ἡ Αειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 16 ἐξ. M. Thurian, *Maria*, σ. 14. P. Grelot, «Marie (Vierge), I. Écriture Sainte», *DSp* 10 (1977), στ. 415. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *EΦ* 60 (1978), σ. 365. G. Söll, *Mariologie*, σ. 18. Μ. Λ. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωήν*, σ. 263. K. Ware, «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 220. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 62. E. Della Corte, «Κεχαριτωμένη (Lc 1, 28). Crux interpretum», *Marianum* 52 (1990), σ. 101-148. Σ. Σακελλίωνα, «Παναγία, ἡ ἀνθρώπινη οὐτοπία», ἐν *Ἐπτά Ἡμέρες-Καθημερινή, Μάρτιος*, 2/39/4-3-2001, σ. 22. X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 60. M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 49.

«χαΐρε», ὅπως παρατηρεῖ, δέν προσφέρθηκε μόνο γιά νά «προδιομαλίσει αὐτῇ τήν τῆς ψυχῆς κατάστασιν», ἀλλά κι ἐπειδή ἐπρόκειτο νά ἀκολουθήσουν σωτηριώδους χαρᾶς εὐαγγέλια πρὸς τὴ βασιλίδα τῆς κτίσεως, ἐφ' ὅσον, ὡς κεχαριτωμένη νέα Εὐα, θά ἀπέβαινε μέ τήν ὑπακοή καί τὴ διακονία τῆς στήν πραγμάτωση τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τῆς τὸ ὄργανο τῆς χαρᾶς, διὰ τοῦ ὁποίου θεραπεύθηκε ἡ λύπη τῆς πρώτης Εὐας καί λύθηκε τὸ κατάκριμα τῆς προγονικῆς ἀρᾶς¹⁴⁷². Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται, μάλιστα, ὅπως τονίζει, μέ τὸ «Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ», μέσω τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχάγγελος κατέδειξε παράλληλα καί τὸν αὐτουργό τῆς χαρᾶς, προμηνύοντας σαφῶς τὴν πραγματικὴ ἔλευση τοῦ προϋπάρχοντος αὐτῆς καί ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη μετ' αὐτῆς καί ἔπειτα ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἐξ αὐτῆς προελθόντος Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁴⁷³.

Παρά τὸ γεγονός, ὅμως, ὅτι ὁ ἀρχαγγελικὸς ἀσπασμὸς εἶχε ὡς σκοπὸ νά διατηρησε τὴν ψυχικὴ ἡρεμία τῆς Παρθένου, ἐν τούτοις στήν ἀκοή τῶν παράδοξων αὐτῶν λόγων ἐκείνη ταραχθήκε ὄχι ἀπὸ ἀπιστία, ἀλλά, σέ ἀντίθεση μέ τὸν ἐνώπιον τοῦ ἀγγέλου ἀνευλαβῶς ἀπιστήσαντα καί τὸ ἐπιτίμιο τῆς ἀφωνίας ἐξ αὐτοῦ ὑποστάντα πατέρα τοῦ Προδρόμου Ζαχαρία, ἀπὸ εὐλάβεια καί δέος ἐνώπιον «τοῦ ξένου τοῦ ἐπιφθέγματος»¹⁴⁷⁴. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ Μαρία, ἂν καί μνηστή τοῦ Ἰωσήφ, ζοῦσε ἐν ἀπολύτῳ παρθενίᾳ καί εἶχε διαρκῶς προσηλωμένο τὸ νοῦ τῆς στήν οὐράνια θεωρία, μέ συνέπεια νά ὑποστεῖ ψυχικὴ ταραχὴ ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Γαβριήλ, καθὼς οὐδέποτε εἶχε συνάψει σαρκικὴ σχέση μέ ἄνδρα¹⁴⁷⁵. Ἡ ταραχὴ ὅμως δέν τὴν κυρίευσε ὀλοκληρωτι-

¹⁴⁷². *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 BC. Πρβλ. ἐπίσης Σευηριανοῦ Γαβάλων, *Εἰς τὴν ἕκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιᾶς*, 10, PG 56, 497. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», 1, PO 19 (1926), σ. 336. Πέτρου Ἀργους, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. E. N. Toniolo, *Marianum* 35 (1973), σ. 26. E. Πούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 106 ἐξ. καί J. Pelikan, *Mary Through the Centuries*, σ. 14-15. Πιά τὸ λόγο αὐτὸ καί κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός ὁ ὄρος «κεχαριτωμένη» δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς στοιχεῖο πού ἀποδεικνύει τὴν ἄσπιλο σύλληψη τῆς Θεοτόκου, ὅπως διδάσκει ἡ *Κατήχηση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, § 491, σ. 163. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί J. Galot, «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 34-38.

¹⁴⁷³. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 C. Βλ. ἐπίσης Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί αἰετῆς Παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1156 A-1160 D (BEΠΕΣ 17 (1958), σ. 355-358). Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 336. Πιά τὸ λόγο αὐτὸ καί τὸ «χαΐρε!» τοῦ ἀρχαγγέλου πρὸς τὴν Παρθένο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Müller (*Marias Stellung*, σ. 447), ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν μεσσιανικὸ χαιρετισμὸ. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. R. Laurentin, *Struktur und Theologie*, σ. 75 ἐξ. J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 41. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 74 ἐξ.

¹⁴⁷⁴. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 901 AB καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 421-422. Ἐπίσης βλ. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 23, PG 87/3, 3242 C-3244 A. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, καί εἰς τὴν σιγὴν Ζαχαρίου, καί εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α', 8, PG 85, 1772 AB. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 445 καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 514.

¹⁴⁷⁵. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 901 B. Ἐπίσης βλ. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 2, 14, ἔκδ. G. Tissot, SCh 45 (1956), σ. 78-79. Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, *Κοντάκιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, IX, ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, SCh 110 (1965), σ. 26. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', 5, 1-7, ἔκδ. Μ. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 166. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 32, PG 87/3, 3257 AB καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 8, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 120 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 98).

κά, γι' αυτό και διαλογιζόμενη προσπαθοῦσε νά καταλάβει «ποταπός εἶη ὁ ἀσπασμός οὔτος»¹⁴⁷⁶. Ὅπως τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἐπ' αὐτοῦ, ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο συνταράχθηκε δέν ἦταν ὁ φόβος ἐνώπιον τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι θά πρέπει νά γνῶριζε γιὰ τὴν ἐχθρότητα τοῦ σατανᾶ καὶ ἀνακάλεσε ἀμέσως στή μνήμη της τὸ περιστατικό τῆς ἐξαπατήσεως τῆς προμήτορος Εὔας στὸν παράδεισο ἀπὸ τὸν ἐκπεσόντα ἄγγελο, γι' αὐτὸ καὶ προσπάθησε κατ' ἀρχάς νά διαπιστώσει, ἂν ὁ ἀσπασμός προερχόταν ἀπὸ ἄγγελο ἀγαθό¹⁴⁷⁷. Ἐπειδὴ μάλιστα γνῶριζε ἄριστα τίς Γραφές, ὁ νοῦς της ὀδηγήθηκε «αὐτίκα πρὸς τὸ τῆς προμήτορος πῶμα, τὸ ἐκ τῆς ἀπάτης ... ὀλίσθημα», πρᾶγμα πού ἀντιλήφθηκε ὁ Γαβριήλ, γι' αὐτὸ κι ἔσπευσε ἀμέσως νά τὴν καθησυχάσει, διαστέλλοντας τὴν ταραχὴ της μέ τὸ «μή φοβοῦ Μαριάμ· εὔρες γάρ χάριν παρά τῷ Θεῷ»¹⁴⁷⁸. Ἡ χάρις τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νά τύχει ἡ Παρθένος, παρατηρεῖ, δέν θά εἶχε μόνο πανανθρώπινο χαρακτήρα, ἀλλὰ θά ἀποτελοῦσε καὶ μία ἐξαιρετικὴ εὐεργεσία πρὸς τὸ πρόσωπό της, ἐφ' ὅσον ὁ «ἐκ τῶν πατρικῶν κόλπων μή χωρισθεῖς» Κύριος θά σκηνώσῃ στή μήτρα της καὶ θά εἶναι πλέον μαζί της, ὡς ὁ ἐν «τῇ μήτρᾳ τῇ σῆ συλληφθεῖς»¹⁴⁷⁹, γεγονός πού ἐπρόκειτο νά τὴν καταστήσει «κεχαριτωμένη», κοσμημένη δηλαδή μέ τὴν χάρις «ἣν οὐδεὶς εὔρε τῶν ἀπ' αἰῶνος, ὡς σύ»¹⁴⁸⁰. Αὐτὸ θά συμβεῖ, συνεχίζει ὁ ἀρχάγγελος, διότι «ἰδού συλλήψῃ ἐν γαστρὶ καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν», ὁ ὁποῖος θά καταστῆ μέγας, ὡς Υἱός τοῦ Θεοῦ, καθὼς θά τοῦ ἀποδοθεῖ ὁ θρό-

1476. Λουκ. 1, 29 καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 904 A. Βλ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 18 καὶ R. Laurentin, «Marie (Vierge), VI. Fundements dogmatiques du rôle de Marie dans la vie chrétienne», *DSp* 10 (1977), σ. 480.

1477. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 904 AB. Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖται, κατὰ τὸν Εὐαγγελισμό «ἄγγελος μετὰ παρθένου λαλεῖ, ἐπειδὴ καὶ γυναικὶ ὠμίλησεν ὁ ὄφις» Ἰωάννου Χρυσοστόμου, (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 794. «Tunc ad Evam angelus malus accessit ut per eam homo, quem Deus fecerat, a Deo separetur; nunc autem ad Mariam bonus angelus venit ut in ea humanae naturae Deus unigenitus uniretur» Φουλγεντίου Ρούσπης, *In natale Domini de duplici natiuitate Christi una aeterna ex Patre altera temporalis ex Virgine*, 7, ἔκδ. J. Fraipont, CCSL 91A (1968), σ. 902. Πά τὸ ζήτημα αὐτὸ βλ. ἀκόμη Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 78, 24, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 475 (PG 42, 737 D). Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 329-330. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 338-340. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Ε'*, PG 98, 324 AB καὶ 325 B καὶ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 24, PG 87/3, 3244 B-C.

1478. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 904 C καὶ G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 422-423. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Ε'*, PG 98, 321 CD. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκπαίδευσή της Θεοτόκου, τονίζεται χαρακτηριστικὰ, ὅτι «ἐμαθεν τὰ ἑβραϊκὰ γράμματα ἔτι ζῶντος Ἰωακείμ τοῦ πατρὸς αὐτῆς· καὶ ἦν εὐμαθὴς καὶ φιλομαθὴς, καίπερ μονωθεῖσα, πονοῦσα καὶ σχολάζουσα περὶ τὰς θείας Γραφάς» Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 5, PG 120, 192 B. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπερενδόξου καὶ κεχαριτωμένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 7, PG 139, 84 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 55. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 512-514 καὶ 524-528 καὶ Τῆς Αὐτῆς, «Ἡ Νέα Εὔα», *ΕΕΘΣΠΑ* 34 (1999), σ. 486-487.

1479. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 904 D.

1480. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 905 B καὶ G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 423 ἐξ. Ἐπίσης Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 794 καὶ C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 167.

νος τοῦ προπάτορός του κατά τήν ἀνθρωπότητα Δαυΐδ, προκειμένου νά βασιλεύσει ἀτελευτήτως στόν οἶκο Ἰακώβ στους αἰῶνες¹⁴⁸¹.

Μέ τους λόγους αὐτούς ὁ ἀρχάγγελος ἐπιχείρησε νά ἐνθαρρύνει τήν Παρθένο, ἀπαλλάσσοντάς την ἀπό την ταραχή, καθώς μέ τό χαρακτηρισμό τοῦ τέκνου πού ἐπρόκειτο νά κυφορήσει ὡς «Υἱό τοῦ Ὑψίστου» καί παράλληλα «υἱό τοῦ Δαυΐδ», «ἐπτέρωσεν αὐτῆς ὄλον παραχρήμα τόν νοῦν», προκειμένου νά κατανοήσει τό μυστήριό πού ἐπρόκειτο νά συμβεῖ¹⁴⁸². Κι ἐνῶ ἡ Μαρία εἶχε ἤδη πειστεῖ, γνωρίζοντας μάλιστα καί «τῆς καθ' ὑπεροχήν τοῦ θείου θελήματος ἐξουσίας (...) τό ἄτρεπτον», δέν συγκατατέθηκε ἀμέσως, ἀλλά κάνοντας χρήση τῆς ἐλευθερίας της, ἐρωτᾷ, σκεπτόμενη τόν παράδοξο καί ὑπερφυσικό χαρακτήρα τῆς ἀναγγελίας: «πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;»¹⁴⁸³. Μέ τήν ἐρώτηση αὐτή πρὸς τό Γαβριήλ, παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, ἡ Παρθένος δέν ἀμφιβάλλει πλέον γιά τό γεγονός, ἀλλά στήν πραγματικότητα διερωτᾶται καί ἀπορεῖ μήπως ἡ φύση πρόκειται νά τήν ἀναδείξει μόνη αὐτή χωρίς γάμο μητέρα ἢ μήπως μόνη αὐτή, παρά τή φύση, θά εἰσαγάγει ξένη πρὸς αὐτήν γέννηση, καθότι δέν ἔτυχε φυσικοῦ γάμου, οὔτε ἔλαβε «πεῖραν ἀνδρός»¹⁴⁸⁴. Στήν ἀπορία της, μάλιστα, παρουσιάζεται ὁ ἀρχάγγελος νά προσπαθεῖ νά ἐξηγήσει τό νόημα τοῦ μηνύματος πού κομίζει, τονίζοντας, ὅτι δέν ἔρχεται ἀπό τή γῆ, ἀλλά ἀπό τόν οὐρανό μεταφέροντας ἐκ Θεοῦ «τό καινοπρεπές τῆς συλλήψεως»¹⁴⁸⁵. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί τῆς λέγει ὅτι δέν πρέπει νά σκέπτεται στήν παρούσα περίπτωση πλέον τόν τρόπο τῆς ἐκ συναφείας ἀνδρός «κάτω γεννήσεως», ἀλλά εἶναι ἀπαραίτητο νά καταλάβει, ὅτι ὁ δικός της τόκος θά εἶναι ὑπερφυσικός, καινοπρεπής καί ξένος ἐν σχέσει πρὸς τό συνήθη καί φυσικό. Προκειμένου,

1481. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε΄*, PG 97, 905 C-908 A. Βλ. καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 5, PG 49, 357.

1482. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε΄*, PG 97, 908 A.

1483. Λουκ. 1, 34. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἐφραίμ Σύρου, *Ὑμνοι εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, III, 12, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, III (1889), στ. 974. Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, PG 85, 444 C. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 32, PG 87/3, 3257 B. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν*, 14, PG 127, 645 B-648 A καί Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπερενδόξου καί κεχαριτωμένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 17, PG 139, 97 CD. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, γιά τόν παρόντα στίχο ὁ G. Söll (*Mariologie*, σ. 19) «Dieser Vers 34 wurde von Lukas wohl nicht als Ausdruck eines Jungfräulichkeitsgelübdes verstanden; Mariens darauf gerichteter Wille vom Augenblick ihrer Zustimmung zur jungfräulichen Mutterschaft an wurde von den Lesern der Botschaft wohl kaum in Zweifel gezogen», καθότι «Die Jungfrauschaft Mariens bleibt bei ihm auf der christologischen Ebene». Ἐπίσης βλ. E. Dublanchy, «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2347-2348. P. Resuș, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 527-528. G. Dellings, «Παρθένος», *TWNT* 5 (1954), σ. 833. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 443. Ν.Α. Νησιώτου, «Ἡ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία», ἐν *Θεολογία, Ἀλήθεια καί Ζωή. Πνευματικόν Συμπόσιον*, ἔκδ. Ζωή, Ἀθήναι 1962, σ. 191-192. A. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM* I (1996)², σ. 372-373 καί συνολικῶς M. Orsati, «Verso la decodificazione di un'insolita espressione. Analisi filologica di „ἀνδρα οὐ γινώσκω“ (Lc 1, 34)», ἐν *Rivista Biblica Italiana* 29 (1971), σ. 343-357. Τήν ἐρώτηση αὐτή ὑποβάλλει στόν ἀρχάγγελο, καθώς, ὅπως ὁμολογεῖ, «ἄπειρος τυγχάνω γάμου», ἐπειδή ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ ἦταν γι' αὐτήν «σύνοικος» καί «οὐ σύνεννος», ὥστε «ἄσπορος ἢ γαστήρ, ἀλλ' οὐκ ἀρόσιμος» (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε΄*, PG 97, 908 B).

1484. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε΄*, PG 97, 908 B.

1485. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε΄*, PG 97, 908 B.

μάλιστα, νά κατανοήσει καλύτερα τόν υπερφυσικό χαρακτήρα τῆς ἐπικείμενης μυστηριακῆς ἀσπόρου συλλήψεως τοῦ Υἱοῦ τῆς, τήν προτρέπει νά ἀνακαλέσει στή μνήμη τῆς ἄλλα θαυμαστά καί θεοπρεπῆ γεγονότα τῆς θείας Οἰκονομίας, ὅπως τό πῶς ἄνθησε ἡ ράβδος τοῦ Ἀαρών, ἢ πῶς ἐξῆλθε τό νερό ἀπό τήν πέτρα στήν ἔρημο, ἀλλά καί πῶς, ἐνῶ ἡ φωτιά ἔκαιγε τή βάτο στό Σινᾶ, δέν τήν κατέστρεφε, προκειμένου νά καταλάβει, ὅτι αὐτό πού πρόκειται νά συμβεῖ σ' αὐτήν θά εἶναι ὑπερφυσικό καί θεῖο ἔργο, ἐπισημαίνοντάς τῆς, παράλληλα, ὅτι «εἰ τούτοις μή ἀπιστεῖς, μηδέ ἐμοί ἀπίστει»¹⁴⁸⁶. Τῆς τονίζει ἐπίσης, ὅτι ἐκεῖνος πού διέπραξε ὅλα τά παραπάνω θαυμαστά γεγονότα εἶναι ὁ ἴδιος πού θά ἐνεργήσει καί τό θαῦμα τῆς ὑπερφυσικῆς συλλήψεως στή μήτρα τῆς, ἀλλά καί ὁ ἴδιος «ὁ ἐν γαστρί σου φερόμενος» Θεός Λόγος, τοῦ ὁποῖου, παρά τούς φυσικούς θεσμούς, θά καταστῆ κατά σάρκα Μητέρα καί τροφός, καθῶς θά τόν κυφορήσει ἄνευ ἀνδρός, συλλαμβάνοντάς τον ἄνευ σπορᾶς¹⁴⁸⁷.

Κι ἐνῶ ὁ Γαβριήλ ἐξηγεῖ ἀρχικά στήν Παρθένο τόν τρόπο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μέ τήν ἄνευ ἀνδρός ὑπερφυσική ἄσπορο σύλληψη τοῦ Υἱοῦ τῆς, στή συνέχεια διευκρινίζει, προκειμένου νά λύσει τήν ἀπορία τῆς, τό «πῶς» τῆς πραγματώσεως τοῦ μυστηρίου, μέ τή φανέρωση στό ἔργο αὐτό τῆς ἐπενέργειας τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἐτσι τῆς ἀνακοινώνει, ὅτι «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σέ, καί δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σε»¹⁴⁸⁸, θέλοντας νά τονίσει μέ ἔμφαση, ὅτι στήν περίπτωσή τῆς δέν θά συμβεῖ φυσική σύλληψη καί φυσικός τοκετός μιᾶς γυναίκα πού πρόκειται νά γίνει μητέρα, ἀλλά, ἐπειδή πρόκειται περὶ «Μητρός Θεοῦ τοκετῶ», τό τέκνο πού θά συλληφθεῖ καί θά γεν-

1486. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 908 C.

1487. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 908 CD.

1488. Λουκ. 1, 35. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 908 D καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TPM*, II (1989), σ. 425. Πά τήν ἔννοια τοῦ χωρίου στήν πατερική παράδοση βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας(νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1, PG 10, 1148 C-1149 C (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 351). Μ. Βασιλείου(ἄμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν του Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG 31, 1464 ABC (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 228). Διδύμου Τυφλοῦ, *Περὶ Τριάδος*, 3, 9, PG 39, 852 A. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 56, 392. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τῆς ἐν Πνεύματι καί ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καί λατρείας*, ιε', PG 68, 1005 C. Βοηθίου, *Brevis Fidei christianae complexio*, PL 64, 1336 D. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν ἅγιον Ἰωάννην τόν Βαπτιστήν, καί εἰς τήν σιγήν Ζαχαρίου, καί εἰς τόν ἀσπασμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α', 11, PG 85, 1773 B. Γρηγορίου Ἐλβίρας, *De fide Orthodoxa contra Arianos*, 91, ἔκδ. V. Bulhart, *CCSL* 69 (1967), σ. 245. Ἦσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', 1, 22, ἔκδ. M. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 158. Ἦσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαιάμ τήν Θεοτόκον*, ΣΤ', 3, 1-9, ἔκδ. M. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 196. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 109 (PG 94, 985 A). Μιχαήλ Ψελλοῦ, *Λόγος εἰς τόν Χαιρετισμόν*, 7, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 524. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν*, 18, PG 127, 649 D-652 A. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπερενδόξου καί κεχαριτωμένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Λειπαρθένου Μαρίας*, 18, PG 139, 100 ABC. Γερμανοῦ Β' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, 45, PG 140, 728 CD-729 AB. Ἀκόμη βλ. G. Dellings, «Παρθένος», *TWNT* 5 (1954), σ. 834. L.S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 11-13. C. Feckes, *Die Gottesmutter*, σ. 19 ἔξ. J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 13-14. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 84 ἔξ. J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 41-42. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 59 ἔξ. A. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 367.

νηθεί από αυτήν θά προέλθει εκ θελήματος Θεοῦ καὶ ὄχι ἐκ «θελήματος σαρκός», δηλαδή μέ σπερματική σύλληψη καὶ γέννηση. Καί τοῦτο, διότι ἡ θεία ἐνανθρώπηση «τῶν ... τῆς φύσεως ὄρων ὑπερανέστηκε»¹⁴⁸⁹, γι' αὐτό καὶ κατὰ τὴ σύλληψη τοῦ Λόγου δέν θά παρεμβληθεῖ «σαρκός ἡδονή». Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὁ ἀρχάγγελος θέλησε νά καταδείξει μέ τούς λόγους αὐτούς οὐσιαστικῶς, ὅτι ἡ ἄσπορος σύλληψη τοῦ Λόγου στή μήτρα της Παρθένου, δηλαδή ἡ θεία ἐνανθρώπηση, ἐνεργήθηκε ὑπερφυσικῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου, γι' αὐτό καὶ συνιστᾶ, ὡς θεῖο ἔργο, ἐνιαία καὶ ὑπερφυῆ ἐνέργεια τῆς ἁγ. Τριάδος, καθότι, ὅπως ὑπογραμμίζει, κατὰ τὴν πραγμάτωσή της «τό τῆς Τριάδος φανεροῦται μυστήριον»¹⁴⁹⁰, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε κοινή «τοῖς τρισὶ ἢ πρὸς τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν βουλή»¹⁴⁹¹. Ἀναλύοντας τό παραπάνω εὐαγγελικό χωρίο διαπιστώνει τὴν ἐνεργὸ παρουσία καὶ τῶν τριῶν θείων Προσώπων στήν πραγμάτωση τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἐφ' ὅσον «Πνεῦμα γάρ ἅγιον εἰπών» ὁ ἀρχάγγελος ἀναφέρεται εὐθέως στόν Παράκλητο, «δύναμιν δέ Ὑψίστου» ὑπονοεῖ προφανέστατα τόν Υἱό, ἐνῶ μέ τὴν «τοῦ Ὑψίστου φωνῆ» καταμαρτυρεῖ τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ Πατρός¹⁴⁹². Καί τοῦτο, διότι «τοῦ γάρ ἀνάρχου Λόγου καὶ Υἱοῦ τὴν οἰκειάν σάρκωσιν αὐτουργοῦντος, καὶ ὁ γεννήσας Πατήρ συνευδοκῶν φαίνεται, καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον»¹⁴⁹³, καθότι «σύνδρομος γάρ ἦν ἅπασα πρὸς τὴν σάρκωσιν ἡ Τριάς»¹⁴⁹⁴. Ἡ ζωαρχική Τριάδα δηλαδή ἐνεργοῦσα ἐνιαία «ὡς μία θεότης, οὕτως καὶ φύσις καὶ βασιλεία»¹⁴⁹⁵, συμμετέχει ἀπό κοινού στήν πραγμάτωση τοῦ ὑπερφυοῦς αὐτοῦ μυστηρίου, καθ' ὅσον εὐδοκία τοῦ Θεοῦ Πατρός ὁ Υἱός καὶ Λόγος αὐτουργεῖ τὴ σάρκωσή του, ἐνῶ τό ἅγ. Πνεῦμα, ἐνωμένο ἀχωρίστως μέ τόν Πατέρα καὶ τόν Υἱό, καθίσταται ἡ τριαδική ὑπόσταση πού ἐνεργεῖ ἀφθόρως τὴν ἄσπορο ὑπερφυσική σύλληψη τοῦ Θεοῦ Λόγου στή μήτρα τῆς Παρθένου¹⁴⁹⁶, γεγονός

1489. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 908 D-909 A καὶ *Κανόν τῶν Μυροφόρων*, ῥῆθ' ε', 12, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 53. Βλ. ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 328 D-329 A καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 8, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 120 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 100).

1490. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 A. Βλ. ἐπίσης Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', 1, 20-21, ἔκδ. Μ. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 158 καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 341 C.

1491. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140r. Καί τοῦτο διότι «Die Inkarnation des Logos ist ein trinitarisches Ereignis, an dem die Menschheit stellvertretend für die ganze Schöpfung in freier Entscheidung mitwirkt» Α. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdMI (1996)², σ. 367. Ἐπίσης βλ. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 615-616. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τὴν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 24.

1492. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 A. Ἐπίσης βλ. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 10, PG 85, 1781 BC.

1493. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 B.

1494. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, *Un' omelia*, σ. 539 (*ΒΕΠΕΣ* 70 (1991), σ. 224). Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 B. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 3, PG 86/3, 3285 BC. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 23, PG 96, 1500 B καὶ V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 36 ἔξ.

1495. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 A.

1496. Ἀποτελεῖ, δηλαδή, τό «ἐν σοὶ ἐπισκιάσαν τό ἀχώριστον τοῦ Πατρός καὶ σύνθρονον Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ

πού τήν καθιστᾶ νέα Κιβωτό τῆς δόξας, ἐντός τῆς ὁποίας «ἀναπέπαιται τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταπτάν»¹⁴⁹⁷.

Τό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὅμως, κατά τόν Ἱεροσολυμίτη ιεράρχη, εἶναι κατ' ἐξοχήν ἔργο τοῦ Θεοῦ Πατρός, κατ' εὐδοκία τοῦ ὁποίου ἀποστέλλεται ὁ Υἱός, σαρκούμενος ἐκ Πνεύματος ἀγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου, προκειμένου νά πραγματώσει «τήν εὐδοκηθεῖσαν ἐν αὐτῷ παρά τοῦ Πατρός σωτηρίαν»¹⁴⁹⁸. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ σαρκωθείς Ἰησοῦς Χριστός καθίσταται «τό ἐξ ἀγίου Πνεύματος δι' ἀγίου Πατρός ἀπειροπόνητος διαπλασθέν προαιώνιον βρέφος» στή μήτρα τῆς Παρθένου¹⁴⁹⁹. Ἀλλά καί ὁ Λόγος, ὡς κατά φύσιν ἅγιος, εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μέ τήν εὐδοκία τοῦ Πατρός αὐτουργεῖ τή σάρκωσή του στή μήτρα τῆς Μητέρας του, ἡ ὁποία κατέστη μέ τόν τρόπο αὐτό τό ἐργαστήριο τῆς φύσεως γιά τήν πραγμάτωσή της¹⁵⁰⁰.

Τό ἔργο, ὅμως, τοῦ ἀγ. Πνεύματος στή θεία ἐνανθρώπηση ἔχει ἰδιαίτερο χαρακτήρα, καθὼς παρουσιάζεται νά ἐνεργεῖ, ἐκτός ἀπό τήν ἄσπορο σύλληψη, καί τήν ὅλη προετοιμασία τῆς Παρθένου γιά τή διακονία της σ' αὐτήν¹⁵⁰¹. Ἡ παρουσία καί ἡ δράση του,

Πνεῦμα ἅγιον, σεμνή, μητέρα ἄφθορον ἀγνήν σε πᾶσιν ἔδειξεν» *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥδή θ', 5, 424-429, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 651-652 καί *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον*, ῥδή α', 10, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 334. Πά τόν Τριαδολογικό χαρακτήρα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως βλ. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή η', 3, 308-311 καί 6, 331-335, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 286-287.

1497. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Β. Ἐπίσης ἀπό τόν Ἰωάννη Δαμασκηνό (*Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 9, ἔκδ. Ἀ. Πέβτις, Ἡ Θεοτόκος, σ. 92. ἔκδ. Ρ. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 72) ὀνομάζεται «Παστᾶς τοῦ Πνεύματος». Βλ. καί τό σχόλιο ἐπ' αὐτοῦ τοῦ C. Feckes, *Die Gottesmutter*, σ. 63.

1498. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 889 Α. Πρβλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, Ι, ΣΤ', PG 98, 341 C.

1499. Π' αὐτό καί «δικαίως ἅγιον ἔσται, καί υἱός Ὑψίστου κληθήσεται, ὡς τοῦ Ὑψίστου πεφηνῶς συναΐδιος Λόγος» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 Β. Ἐπίσης Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 40, ἔκδ. L.M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 94-95 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, σ. 52).

1500. «αὐτός ἑαυτόν ... ἀφράστως εἰς κένωσιν, οικονομικῶς ἄνθρωπος προελήλυθεν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 Β. Καί τοῦτο, διότι εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος «ἐν τῷ παρθενικῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ, τῷ τῆς ἐνσαρκώσεως λόγῳ παραδόξως ἑαυτῷ συνέπηξεν» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Β.

1501. Παρά ταῦτα, εἶναι γεγονός ὅτι «ἡ ἰδιαίτερότης τῆς οἰκονομίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος πρό, κατά καί μετὰ τήν πλήρωσιν τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ διά τήν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, καίτοι βιοῦται ἐμπειρικῶς εἰς τήν καθ' ὅλου λειτουργίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἐν τούτοις δέν ἀνεπτύχθη συστηματικῶς εἰς τήν πατερικήν παράδοσιν κατ' ἀναλογίαν πρός τήν οἰκονομίαν τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ» Β. Φειδᾶ, «Τό ἀνεπίτρεπτον τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν κατά τούς ἱερούς κανόνας», ἐν *Χειροτονία*, σ. 267. Θεωροῦμε ὅτι αὐτό συμβαίνει ἔνεκα τῆς προσπάθειας τῶν Πατέρων νά τονίσουν τήν οἰκονομία τοῦ Λόγου καί νά ὑπερασπιστοῦν ἔναντι τῶν αἰρετικῶν τό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, ὅπως συμβαίνει *mutatis mutandis* καί μέ τή διακονία τῆς Θεοτόκου. Εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι ἡ ἰδιαίτερότητα τῆς οἰκονομίας τοῦ Πνεύματος ἀναπτύχθηκε ἐπαρκῶς ἀπό τήν πατερική παράδοση, πρᾶγμα πού διαπιστώνεται σαφῶς καί στό ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. Πά τή σχέση τῆς Θεοτόκου μέ τό ἅγ. Πνεῦμα βλ. Ε. Dublanchy, «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2425 ἐξ. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 253 ἐξ. C. Feckes, *Die Gottesmutter*, σ. 23 ἐξ. J.M. Alonso, «Mariología y Pneumatología», *EMC* 21 (1971), σ. 115-121. Μ. Sander, «Ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου», *JTS* 22 (1971), σ. 162-171. J.-M., Salgado, «Pneumatologie et Mariologie. Bilance actuel et orientations possibles», *Divinitas* 15 (1971), σ. 421-453. Ε.-Μ., Toniolo, «Maria e lo Spirito Sancto nella riflessione patristica», *Madona* 20 (1972), σ. 29-51. Ἄνωνύμως, *Lo Spirito Santo e Maria Santissima*, Città del Vaticano 1973. Μ. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 201 ἐξ. X. Pikaza, «Maria y el Espíritu Santo (Hech 1-14. Apuntes para una mariologia pneumatologica»

μάλιστα, ανάγεται χρονικῶς ἤδη ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς παραμονῆς τῆς στό Ναό, ὅπου τὸ Πνεῦμα καθίσταται ἐπιμελητής, ἀνατροφέας καί καθοδηγητής τῆς, μέχρι τὴν μνηστεία τῆς¹⁵⁰², γι' αὐτὸ καί, ὡς μέλλουσα Θεοτόκος, εἶναι ἤδη «ἐκ σπαργάνων» κοσμημένη μέ θεῖο κάλλος «διὰ τῶν ποκίλων τοῦ θείου Πνεύματος χαρισμάτων»¹⁵⁰³. Ἡ διαρκῆς αὐτῆ παρουσία καί ἐπενέργεια τοῦ ἁγ. Πνεύματος στὴν προετοιμασία τῆς Παρθένου κορυφώνεται καί ὀλοκληρώνεται πρὶν ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Υἱοῦ τῆς, ὁπότε καθαρίζεται, ἐνισχύεται καί ἀγιάζεται τελειωτικῶς προκειμένου νά συλλάβει καί νά κυφορήσει τὸν σαρκούμενο Λόγο τοῦ Θεοῦ, καθῶς, «τό Πνεῦμα τό ἅγιον προοπηδοῦν, καί τὴν νηδὺν ἀγιάζον τῆς συλλαβούσης τὸν ἀκατάληπτον»¹⁵⁰⁴. Τὸ γεγονός μάλιστα, ὅτι,

lógical)», *Estudios Trinitarios* 15 (1981), σ. 3-38. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 615-616. Γ. Π. Κουνάβη, *Παναγία καὶ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς ἱερούς Πατέρες*, σ. 57 ἔξ. Α. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 91 ἔξ. Α. Ziegenaus (Hrsg.), *Maria und der Heilige Geist. Beiträge zum pneumatologischen Prägung der Mariologie*, Regensburg 1991. Β. Φειδᾶ, *ὄπ. παρ.*, σ. 270 ἔξ. Ο. Meuffels, «Mariologie und Anthropologie», ἐν *Theologie in der Gegenwart* 43 (2000), σ. 204-205. Γιά τὴ δράση τοῦ ἁγ. Πνεύματος πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς γενικῶς βλ. ἐν Θ. Ν. Ζήση, «Ἡ ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας δρᾶσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος», ἐν *Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*, ἐπιμ. Ἱ.Ε. Ἀναστασίου, Σεμινάριον θεολόγων Θεσσαλονίκης 5, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 188 ἔξ. καί πρόσφατα Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐπόμενοι τοῖς θείοις Πατράσι*, σ. 129 ἔξ.

1502. «γίνεται τιθηνός τῆς Παρθένου τό Πνεῦμα τό ἅγιον, μέχρις ἀναδείξεως αὐτῆς ἐν τῷ Ἰσραὴλ» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 BC.

1503. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 863 C-864 A. Γιά τό λόγο αὐτὸ καί χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα «ἡ ἐπτάλυχνος καί ἐπτάκαυτος τῶν ἐπτά χαρισμάτων λυχνία, ἐπτά ἐπαρυστρίσι καταστραπτομένη τοῦ Πνεύματος» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 A καί ἀπὸ τό Θεόδοτο Ἀγκύρας (*Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καί εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 11, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 330) «Πνεύματι ἁγίῳ μεμυρισμένη». Ἐπίσης βλ. Λόσκι, *Ἡ Παναγία*, σ. 194.

1504. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 B καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 64. Στό σημεῖο αὐτὸ ὁ ἱερός Πατὴρ ἀκολουθεῖ ἐπακριβῶς τὴν προγενέστερή του πατερικὴ παράδοση. βλ. ἐπ' αὐτοῦ «καί Πνεῦμα ἅγιον ἐπελθὸν ἐπ' αὐτὴν ἠγίαζεν αὐτὴν πρὸς τό δυνηθῆναι δεξασθαι τὸν δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο» Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις XVII: Περί Ἁγίου Πνεύματος*, 7, PG 33, 976 A. Πρβλ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατηχήσεις*, XII, 30, PG 33, 765 AB. Ἐπίσης «καί ψυχὴν καί σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι» Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, 38, 13, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 132 (PG 36, 325 B) «κυθηεὶς μὲν ἐκ Παρθένου καί ψυχὴν καί σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι» Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τό ἅγιον Πάσχα*, 45, 9, PG 36, 633 D καὶ *Ἐπι Δογματικά, θ', περὶ Διαθηκῶν καί ἐπιφανείας Χριστοῦ*, PG 37, 462 A (BEΠΕΣ 61 (1981), σ. 34) ὅπου τονίζει «ἐκ δ' ἄρα σαρκός, τὴν Πνεῦμ' ἤγησε πρόσθεν ἀνυμφέα μητέρα κεδνήν». Ἀκόμη «ὅτι δυνάμεως καί Πνεύματος ἐπλήσθη ἡ Παρθένος. Πρὸς ἁγιασμόν μέντοι τῆς σαρκός αὐτῆς καί πρὸς τό δύνασθαι φέρειν τό σωτήριον κῆμα» Μ. Ἀθανασίου(νόθο), *Κηρυκτικὸν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, 9, PG 28, 929 D ὅπως καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3245D-3248 A. Χρύσιππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 338. Ἐπίσης ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Εγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 86/3, 3284 B) παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λόγος κατὰ τὸν εὐαγγελισμόν εἶναι ὁ «ἀγιάσας αὐτὴν», ἀλλὰ καί ὁ σύγχρονος καί ὁμογάλακτος τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου Ἱεροσολυμίτης Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός τονίζει ὅτι «Πνεῦμα ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ὃν εἶπεν ὁ ἄγγελος, κ α θ α ἱ ρ ο ν αὐτὴν καί δύναμιν δεκτικὴν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ καί γεννητικὴν» (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 109 (PG 94, 985 B), καθῶς καί ὅτι «ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος ἁγιαστικὴ δύναμις ἐπιφοιτήσασα ἐ κ α θ η ρ ε τ ε καὶ ἡ γ ἱ α σ ε καὶ οἰονεὶ προήρδευσε» (*Εγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 4, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 106 (ἔκδ. Ρ. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 86). Ἐπίσης Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', 21, PG 85, 1789 B

ἄν καί ἡ Παρθένος μετεῖχε τῆς χάριτος τοῦ ἁγ. Πνεύματος ἤδη ἀπό τὴν πρό τοῦ εὐαγγελισμοῦ περίοδο, ἐν τούτοις θεωρήθηκε ἀπαραίτητη καί ἡ πρό τῆς συλλήψεως τοῦ Υἱοῦ τῆς ἐπέλευσή του γιὰ τὴν ἐπισκίασή της, μέ σκοπό τὴν τελική κάθαρση καί τὸν ἁγιασμό της, ἐπιβεβαιώνει σαφῶς, ὅτι αὐτὴ εἶχε ὡς σκοπό τὴν τελειοποίησή της στὴν καθαρότητα καί τὴν ἀγιότητα, προκειμένου νὰ συλληφθεῖ κατόπιν ἀσπίλως καί ἀσπύρωσ ἐντὸς τῆς μήτρας τῆς ὁ κατὰ σάρκα Υἱός της. Τὸ γεγονός αὐτό θεμελιώνει καί ἀσιογραφικῶς ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης, συνδέοντάς το μέ τὴν προτύπωση τῆς Παρθένου ὡς «ὄρους κατασκίου», τὸ ὁποῖο ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐπισκιαστεῖ ἀπὸ τὸ ἁγ. Πνεῦμα, ὥστε «τόν ναόν τοῦ σώματος ἐν τῇ κατὰ τὴν ἔρημον τῶν παθῶν τῆς παρθένου νηδυῖ πάσης προσύλου καθαρειούσης μετασίας καί προσπαθείας»¹⁵⁰⁵, προκειμένου νὰ ἐπιτελεστεῖ κατόπιν ἐντὸς του τό μυστήριου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐφ' ὅσον ἡ Μαρία «ἔμελλε ἀγνή εἶναι», ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ «ἀγνοῦ παιδός μήτηρ»¹⁵⁰⁶. Ἀπο-

καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 293 C. Ἐκ τῶν ὄσων ἔχουν ἀναφερθεῖ θεωροῦμε, ὅτι κατέστη σαφές καί τὸ ἀβάσιμο τῆς ἀπόψεως τοῦ B. Schultze («Hauptthemen der neueren russischen Theologie», ἐν *Handbuch der Ostkirchenkunde*, I, σ. 370), ὅτι ἡ προσαγωγή ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων τῶν μαρτυριῶν τῶν Γρηγορίου Θεολόγου καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ἐναντίον τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως δέν ἀφοροῦν τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Παρθένου ἀπὸ τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος κατὰ τὸν εὐαγγελισμό, ἀλλ' ἀναφέρονται σ' αὐτὴν ὡς ἡδη προκαθαρθεῖσα ψυχοσωματικῶς ἀπὸ τῆ σύλληψή της, ὥστε στή μήτρα της ἐκ Πνεύματος ἁγίου ὁ Χριστός «empfangen worden sei». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί τίς ἀπόψεις τοῦ D. Stiernon, «Marie dans la Theologie Orthodoxe Greco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 283 ἐξ. Ὅπως ὁμως διαπιστώνεται ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους τῶν Μαρσιολόγων, ἡ Θεοτόκος κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε μέτοχος τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Βλ. γι' αὐτές X. Le Bachelet, «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), σ. 873 ἐξ. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 41 ἐξ. G. Jouassard, «Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 72 ἐξ. [Πά τὸ Γρηγόριο Θεολόγο στή σ. 93]. D. Stiernon, «Marie dans la Théologie Orthodoxe Greco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 283 ἐξ. [Πά τὸ Γρηγόριο Θεολόγο στή σ. 285]. Περὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου βλ. καί τὴ λίαν ἐνδιαφέρουσα ἄποψη τοῦ μαρσιολόγου J. Galot («L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 49) κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ναζιανζηνὸς Πατὴρ ἀναφέρεται σαφῶς στὴν κάθαρσή της ἀπὸ τὸ προπατορικό ἁμάρτημα πρό τοῦ εὐαγγελισμοῦ. Ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς βλ. γιὰ τὸ ἐν λόγω θέμα τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 325 ἐξ. καί 589-590. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 331, 553-554 καί Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα καί ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 17. Ἀλλά, ὅπως τονίζει καί ὁ Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου (*Μαρία ἡ Λειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 79-80) κατὰ «τὴν ἐξ ἴσου ἀρχαιοτάτην τῶν Ἑλλήνων πατέρων παράδοσιν διδάσκουν καί οἱ ἐπιγενέστεροι ὀρθόδοξοι Θεολόγοι, ὅτι τὸ στάδιον πλήρους καθαρισμοῦ τῆς Μαρίας, τοῦ καί αἰτίου τῆς ὑπερεχούσης ἀγιότητος αὐτῆς, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἀγγελικοῦ πρὸς αὐτὴν ἀσπασμοῦ, ὅτε ἀκριβῶς ἤρξατο ἡ ἐπενέργεια τοῦ ἐπεληλυθότος Ἁγίου Πνεύματος». Ἐπίσης βλ. Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματικὴ», *ΘΗΕ* 8 (1966), σ. 675. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 131 ἐξ. Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 494. Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 439. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 618. Κ.-Ε. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 635. Μ. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 77 ἐξ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 538 ἐξ. Th. Nikolaou, «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML* 6 (1994), σ. 333 καί Β. Φειδᾶ, «Τὸ ἀνεπίτρεπτον τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς ἱερούς κανόνας», ἐν *Χειροτονία*, σ. 273.

1505. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 Β.

1506. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 149ν. Ὁ Ν. Ξεξάκης (*Προλεγόμενα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Δογματικὴν*, σ. 178) τονίζει ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι ἡ Θεοτόκος «ὡς εἶναι εὐνόητον, συνελήφθη καί ἐγεννήθη πρό Χριστοῦ, ἐπομένως ἐγεννήθη φέρουσα τὸ προπατορικό ἁμάρτημα καί ἀναμένουσα καί αὕτη τὴν σωτηρίαν».

τέλεσμα τῆς ἐκ Πνεύματος ἀγίου ὀλοκληρωτικῆς καθάρσεώς της ἦταν νά καταστεῖ μετά τήν πτώση «ἡ πρώτη τοῦ πρώτου πτώματος τῶν προγόνων ἀνάκλησις»¹⁵⁰⁷.

Ἔτσι, ἐφ' ὅσον ἡ κάθαρση καί ὁ ἀγιασμός τῆς Παρθένου ὀλοκληρώθηκαν καί τελειοποιήθηκαν πρό τῆς συλλήψεως, στή συνέχεια κατέστη δυνατή ἡ ἐκ Πνεύματος ἀγίου ἄσπορος ὑπερφυσική σύλληψη καί ἄφθορος σκίνωση τοῦ Λόγου στή μήτρα της¹⁵⁰⁸, καθὼς, ὅπως τῆς ἀνήγγειλε ὁ Γαβριήλ, «τό γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ»¹⁵⁰⁹ καί ὡς ἐκ τούτου θά ἔπρεπε ἀπὸ τὰ ἄχραντα παρθενικά της αἵματα¹⁵¹⁰ νά οἰκοδομήσει τήν χωρίς προπατορική ἁμαρτία ἀνθρώπινη φύση του¹⁵¹¹. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ Μαρία, ὡς μέλλουσα Θεοτόκος, ἀποτέλεσε μόνη αὐτή «τήν ἁγίαν καί ἁγίων ἀγιωτέραν, τήν ὄλην ὄλω φανεῖσαν καθαρὰν τῷ σκηνώσαντι σώματί τε καί πνεύματι»¹⁵¹². Προκειμένου, μάλιστα, ὁ ἄγγελος νά διασαφηνίσει περισσότερο τό γεγονός τῆς ὑπερφυσικῆς συλλήψεως τοῦ Λόγου στή μήτρα τῆς Παρθένου, ἀναφέρεται ἐκτός ἀπὸ τῆ μητέρα της καί στό παράδειγμα τῆς στεῖρας συγγενοῦς τῆς Ἐλισάβετ¹⁵¹³, τονίζοντας ὅτι «οὐκ ἀδυνατήσῃ παρά τῷ Θεῷ πᾶν ρῆμα»¹⁵¹⁴.

Ἐπειτα ἀπὸ αὐτά, ὅπως σημειώνει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὁ νοῦς τῆς Παρθένου μέ τῆ χάρι τοῦ ἐνοικοῦντος ἤδη ἐντός της ἁγ. Πνεύματος φωτίστηκε καί κατανόησε βαθύτερα τό ἐπιτελούμενο μυστήριον, ὥστε νά συγκατατεθεῖ ἀμέσως στήν κλήση τοῦ Θεοῦ μέ τό «ἰδοῦ ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τό ρῆμά σου»¹⁵¹⁵, γεγονός πού ἀποτέλεσε καί

¹⁵⁰⁷ Ἐμμεση μαρτυρία γιά τῆ μετοχή της πρό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀποτελεῖ καί τό γεγονός, ὅτι ἀναγνώριζε τό Σωτήρα της στό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ της καί τόνιζε τίς λυτρωτικῆς συνέπειες τῆς ἐνσάρκης Οἰκονομίας του. Βλ. *Κανὼν εἰς τοὺς ἁγ. μάρτυρας Ἰουλιανόν καί Βασίλισσαν*, ῥῥή ζ', 5, 180-184, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 173.

¹⁵⁰⁷. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C.

¹⁵⁰⁸. Γιά τό λόγο αὐτό καί, ὅπως συμπεραίνει θαυμάσια Νεῖλος ὁ Ἀσκητής (*Επιστολή*, 1, 293, *Πρισκιλλιανῶ Διακόνω*, PG 79, 189 C), «ἡ γάρ τοῦ Σωτήρος ἐν τῇ σαρκί τῆς Παρθένου σύλληψις, ἀνήδονος παντελῶς καί ἀρρύπαντος, ἀμιαντός τε καί ἄσπιλος καθαρὰ τε καί ἄφθαρτος γέγονεν».

¹⁵⁰⁹. Λουκ. 1, 35. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 B. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 425-426 καί Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καί εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 12, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 331. Ἐπίσης βλ. C. Dillenschmeier, *Maria nell'economia della creazione rinnovata*, trad.di S. Renda, Roma 1958, σ. 317 καί J. Moltman, «Gibt es eine ökumenische Mariologie?», *Concilium* 19 (1982), σ. 594.

¹⁵¹⁰. «περιβολὴν γάρ ἀληθῶς θεοῦφαντον, τὴν καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ἐστολίσατο σάρκα, ἦν ἐξ ἀχράντων καί παρθενικῶν αἱμάτων βαφεῖσαν ἐν πνεύματι βασιλικῶς ἐκογχύλωσε» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 837 C.

¹⁵¹¹. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 833 A. Βλ. καί M. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 6, PG 31, 1473 AB (*BEΠΕΣ* 54 (1976), σ. 233). Ἐπίσης Ὁ. Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 91.

¹⁵¹². *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B.

¹⁵¹³. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 909 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 15.

¹⁵¹⁴. Λουκ. 1, 37 καί A. Kallis, *Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdMI* (1996)², σ. 367-368. Καί τοῦτο, διότι «ὅπου γάρ βούλεται Θεὸς νικᾶται φύσεως τάξις», καθὼς «πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καί ἐν τῇ γῆ» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 145r.

¹⁵¹⁵. Λουκ. 1, 38 καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 426. Βλ. ἐπίσης τὴν πατερικὴ ἐρμηνεία ἐν Ἐφραίμ Σύρου, *Ἵμνοι εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, V, 19, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem*

τήν ἐλεύθερη συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου στήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου¹⁵¹⁶. Καί τοῦτο, διότι ὁ Θεός ζήτησε τήν ἐν ἐλευθερίᾳ θετική ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπινου γένους στήν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ του μέσῳ ἐκείνης πού ἐξέλεξε νά γίνει κατά σάρκα Μητέρα του, κι αὐτή, ἀφοῦ συνειδητοποίησε τό θαῦμα, συγκατατέθηκε ἐν ὑπακοῇ καί ἐκ μέρους ὀλοκληρησ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀνταποκρινόμενη στή θεία κλήση του γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας¹⁵¹⁷.

Syri, III (1889), στ. 986. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 2, 16, ἔκδ. G. Tissot, *SCh* 45 (1956), σ. 79. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαριάμ τήν Θεοτόκον*, ΣΤ', 3, 13, ἔκδ. M. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 196. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 329 CD. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 8, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 120 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 100). Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν, 19, PG 127, 653 A-656 D. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, II, 7, 128-129, ἔκδ. J. Darrouzès, *SCh* 122 (1966), σ. 374. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπερενδόξου καί κεχαριτωμένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 8 καί 19, PG 139, 80 BC καί 100 CD. Ἰωσήφ Βρυνενίου, *Λόγος δεύτερος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τά Εὐρεθέντα*, Β', σ. 156. Λόγῳ τῆς ἀπαντήσεως αὐτῆς τῆς Θεοτόκου μάλιστα ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 488) τονίζει, ὅτι ἡ ἐνανθρώπιση δέν εἶναι μόνο θεῖο ἔργο, ἀλλά καί ἔργο «τῆς θελήσεως καί τῆς πίστεως τῆς Παρθένου». Ἀκόμη E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 38. Σ. Ν. Σάκκου, *Ἡ Ἀειπαρθενία τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου*, σ. 185-199. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 451. M. Thurian, *Maria*, σ. 72-73. H. Cazelles, «Les figures de Marie dans l'Ancien Testament», *EM* 30/31 (1973/1974), σ. 103. M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 75 ἐξ. V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 89. O. Meuffels, «Mariologie und Anthropologie», ἐν *Theologie in der Gegenwart* 43 (2000), σ. 205. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 240 καί N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 360.

1516. Μέ τήν ἀπάντηση αὐτή, δηλαδή, διαβεβαίωσε οὐσιαστικῶς τόν ἀρχάγγελο, ὅτι «ἰδοῦ ἐτοίμη πρόκειμαι, καί κωλύσον οὐδέν. Ἡ ψυχή πρόθυμος, ἡ γαστήρ εὐκαιρος· ἀνέπαφος γάρ, μόνῳ τηρουμένη τῷ πλάσαντι... πρὸς ὑπακοήν εὐπειθή, πρὸς δουλειαν εὐτρυνή, πρὸς ὑποδοχὴν ἐτοίμη» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 B. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ Παρθένος, κατὰ τήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὄχι μόνο συγκατατίθεται ἐλεύθερα στή θεία κλήση γιά τή διακονία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀλλά πιστοποιεῖ καί τήν ἐνεργό συμμετοχή της στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου, γεγονός πού σημαίνει κατὰ τόν A. Kallis (*Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM*, I (1996)², σ. 366), ὅτι ἡ Θεοτόκος δέν συμμετεῖχε στή σάρκωση τοῦ Λόγου «wie ein biologisch-mechanisches Instrument ... sondern bei dem sie in einzigartiger Weise an seiner Menschwerdung beteiligt war». Περί τῆς συνέργειας τῆς Θεοτόκου βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 191 ἐξ. VI. Lossky, *Ἡ Μυστική Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 164 καί J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 50. Ἀντίθετα ὁ ὀξύς διαχωρισμός ἀπό τόν K. Barth (*Die Kirchliche Dogmatik*, Bd. I, 2, *Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 198-221) μεταξύ «*conceptus de Spiritu sancto*» καί «*natus ex Maria virgine*» ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ εἶδος παθητικῆς συμμετοχῆς τῆς Θεοτόκου στό μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως (ἰδιαίτερος βλ. σ. 214-215).

1517. Γ' αὐτό τονίζει ὀρθῶς ὁ K. Ware (*Mary Theotokos in the Orthodox Tradition*, Wallington 1997, σ. 14) ὅτι «In Mary's reply to the angel we see humanity saying Yes to God; What we see in her is not passivity but engagement, not subordination but mutuality of relationship». Καί συμπληρώνει γιά τήν ἀπάντηση τῆς Θεοτόκου ὁ Μητρ. Μύρων Χρυσόστομος (Κωνσταντινίδης), («Ἡ ἱερωσύνη καί ἡ γυναίκα ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιολογικῆς», ἐν *Χειροτονία*, σ. 212), ὅτι «τοῦτο εἶναι τό ἐλεύθερον 'ναί', ἡ αὐτόβουλος κατάφασις ὀλοκληροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία ἔρχεται νά ἀναπαυθῆ εἰς τό ἔργον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως». Ἐπίσης βλ. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Γυναίκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 281 ἐξ. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 453. K. Rahner, *Die Unbefleckte Empfängnis*, σ. 225-226. D. Staniloae, «Θεοτόκος καί

Ἔτσι τό ἅγ. Πνεῦμα, μέ τήν συγκατάθεσή της, «ἐνώκησε τῇ Παρθένω, καί δύναμις Ὑψίστου ἐπεσκίασεν αὐτήν»¹⁵¹⁸, ἐπιτελώντας διά τῆς ἀσπόρου ὑπερφυσικῆς συλλήψεως τό μυστήριό τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στή μήτρα της, καθώς, ὅπως τονίζει ἐξαιρετικά, ἡ Παρθένος «τοῦ Γαβριήλ τήν φωνήν, ἀντί σποράς εἰσεδέξατο»¹⁵¹⁹, συλλαμβάνοντας «σποράς ἄνευ καί γεωργίας χωρίς»¹⁵²⁰, ἀλλά «τῇ ἀρχιτεκτονία τοῦ Πνεύματος» τόν Υἱό της¹⁵²¹, διότι ὡς «σποράν (...) ἔσχε τήν χύσιν τοῦ Πνεύματος»¹⁵²²,

Ἀειπάρθενος», ἐν *Κοίμησι*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1983, σ. 28. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 86-87. Ν.Χ. Ἰωαννίδης, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυνένσιος*, σ. 302. Σ. Σακελλίωνα, «Παναγία, ἡ ἀνθρώπινη οὐτοπία», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες-Καθημερινή*, Μάρτιος, 2/39/4-3-2001, σ. 22. Χ. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 61. Ἡ διδασκαλία γιά τήν ἐν ἐλευθερία ἀποδοχή τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κοινή στήν πατερική παράδοση. Βλ. Ἰωάννου Χρυσσοστόμου, *Εἰς τήν ἀποστολικήν ρῆσιν «ἔχοντες δέ τό αὐτό πνεῦμα...», καί πρός Μανιχαίους, καί πάντας τούς διαβάλλοντας τήν Παλαιάν καί διαιροῦντας αὐτήν ἀπό τῆς Καινῆς, καί περὶ ἐλεημοσύνης*, PG 51, 276. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία τῆς πρός Φιλιππησίους ἐπιστολῆς*, 1, PG 82, 568 CD. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον ... περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, 6, PG 90, 281 D. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τήν προσευχὴν τοῦ «Πάτερ ἡμῶν»*, PG 90, 880 B.

1518. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 BC. Ἔτσι, ὅπως συνοψίζει ὁ Ἀριστείδης (Ἀπολογία, 15, 1 ἔκδ. Ed. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 147): «οὗτος δέ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου ὁμολογεῖται ἐν πνεύματι ἀγίῳ ἀπ' οὐρανοῦ καταβάς διά τήν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· καί ἐκ παρθένου ἀγίας γεννηθεὶς ἀσπόρως τε καί ἀφθόρως σάρκα ἀνέλαβε καί υἱὸς Θεοῦ κατώκησεν εἰς θυγατέρα ἀνθρώπου». Πρβλ. καί Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καί εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀνααιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1140 C-1141 B (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 268-269). Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, *Κοντάκιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 11, IX, ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, *SCh* 110 (1965), σ. 32. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 745 C-748 A. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἀγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Δ', PG 93, 1456 AB. Περὶ τῆς παρθενικῆς συλλήψεως καί γεννήσεως γενικῶς βλ. G. Guthknecht, *Das Motiv der Jungfrauengeburt in religionsgeschichtlicher Beleuchtung*, Diss., Greifswald 1952. H. von Campenhausen, *Die Jungfrauengeburt in der Theologie der Alten Kirche*, Heidelberg 1962. K. S. Frank – R. Kilian (Hrsg.), *Zum Thema Jungfrauengeburt*, Stuttgart 1972. L. Scheffczyk, «Jungfrauengeburt». *Biblischer Grund und bleibender Sinn*», *IKZ* 67 (1978), σ. 13-25. H. von Campenhausen, *Urchristliches und Altkirchliches*, Tübingen 1979, σ. 63-161. H. Gese, «Natus ex virgine. Probleme biblischer Exegese», ἐν *FS an G. von Rad*, München 1971, σ. 73-89. J. A. Fitzmeyer, «The virginal Conception of Jesus in the New Testament», *TS* 34 (1973), σ. 541-575. G. L. Müller, *Was heißt "Geboren von der Jungfrau Maria"? Eine theologische Deutung*, Freiburg 1989.

1519. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 C. Περὶ τῆς, διά τῆς φωνῆς τοῦ Γαβριήλ ἀσπόρου, ἐκ Πνεύματος ἀγίου, συλλήψεως τοῦ Λόγου στήν πατερική παράδοση βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, PG 10, 1176 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 365). Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 681 BC. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἀγίαν Θεοτόκον καί εἰς τόν Συμεῶνα*, PG 77, 1392 D. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν ἅγιον Ἰωάννην τόν Βαπτιστήν, καί εἰς τήν σιγὴν Ζαχαρίου, καί εἰς τόν ἀσπασμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α', PG 85, 1773 B. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3264 CD. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 332 B-336 A. Περισσότερα βλ. ἐν Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 515-517, σημ. 5.

1520. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 B.

1521. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 B. Πρβλ. καί Μ. Ἀθανασίου, *Πρός Σεραπίωνα Θμούεως ἐπίσκοπον*, 1, 31, PG 26, 605 A.

1522. *Ἰαμβοὶ πρός Ἀγάθωνα*, 86, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 510 (PG 97, 1441C). Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 18): «Der Heilige Geist, der das persönliche Handeln und die unmittelbare, unumschränkte Gegenwart Gottes ausdrückt, nimmt hier die Stelle des männlichen Samens ein».

καθώς αυτή πραγματοποιήθηκε κατά τρόπο υπέρλογο «ἐκ Πνεύματος οὐ σπέρματος»¹⁵²³. Αισθανόμενη μάλιστα κατόπιν ὅτι κυφορεῖ πλέον στή μήτρα της τόν σαρκωθέντα Υἱό τοῦ Θεοῦ, παρουσιάζεται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα, κατά τήν ἐπίσκεψη στήν Ἐλισάβετ, νά ὑμνεῖ εὐχαριστώντας τό Θεό γιά τή μεγάλη δωρεά πρός τό λαό του μέ τό περίφημο «Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τόν Κύριον, καί ἠγαλλίασε τό πνεῦμά μου ἐπί τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι μου»¹⁵²⁴. Ἔτσι, ὅπως συμπεραίνει, τονίζοντας παράλληλα καί τίς σωτηριώδεις γιά τήν ἀνθρωπότητα συνέπειες τοῦ γεγονότος, ἄν καί ἀπήλθε ὁ Γαβριήλ, «οὐκ ἀπέστη ὁ Κύριος», ὁ ὁποῖος ἐντός τῆς μήτρας της «τήν ἡμετέραν οὐσίαν ἀναλαβών, εἰς ἑαυτόν ἀνεμόρφωσεν, ἀποδούς τῇ φύσει τό κατ' εἰκόνα, καί τό πρῶτον ἀξίωμα»¹⁵²⁵. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἤδη ἀπό τή σύλληψή του τό κυφορούμενο βρέφος θεωρεῖται πλέον ὡς ἀληθινός Θεός καί ἄνθρωπος¹⁵²⁶, ἐφ' ὅσον κατά τή θεία ἐνανθρώπηση παρατηρεῖται τό παράδοξο μυστηριακό γεγονός, ὁ ἀχώρητος καί ἀπερίληπτος, ἐπουράνιος καί τῆς πατρικῆς αἰδιότητος σύνθρονος Θεός Υἱός, ἄν καί «εἷς ὢν τῆς Τριάδος φύσει Θεός»¹⁵²⁷, νά καθίσταται παράλληλα «ἐγγάστριος», ὥστε μέ τή γέννησή του νά φανερωθεῖ στόν κόσμο ὡς ἄνθρωπος, χωρίς βεβαίως νά ἀπολέσει τή θεότητά του¹⁵²⁸, καθῶς εἶναι πλέ-

1523. Τριώδιον Μ. Τετάρτης, ᾠδή δ', 8, PG 97, 1416 C. Βλ. καί Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 32, ἔκδ. L.M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 82-83 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, σ. 48). Ἐπιφανίου Κύπρου, *Ἀγκυρωτός*, 60, 2, ἔκδ. K. Holl, Bd. I, *GCS* 25 (1915), σ. 71. Πρβλ. καί Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ περί Σωτηρίας διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά*, σ. 74-75.

1524. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 873 B καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 410-411 καί 419-421. Πρβλ. Λουκ. 1, 35 καί 46 καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A-C. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί ἀεί παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1165 C-1168 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 360-361). Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδάνυμου γνώσεως*, 3, 10, 2, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 211 (1974), σ. 118. Σεβηριανοῦ Γαβάλων, *Εἰς τήν ἕκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας*, 10, PG 56, 498. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 44, PG 87/3, 3276 B-3277 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 9, ἔκδ. Α. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 122 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 100). Γενικῶς περί τοῦ *Magnificat* καί τῆς σημασίας του βλ. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 17 ἔξ. E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 41. A. Feuillet, «La Vierge Marie dans le Nouveau Testament», *Maria* 6 (1961), σ. 38-39. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 30 ἔξ. M. Thurian, *Maria*, σ. 99-112. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 460. G. Söll, *Mariologie*, σ. 19. R. Laurentin, «Marie (Vierge), VI. Fundements dogmatiques du rôle de Marie dans la vie chrétienne», *DSp* 10 (1977), σ. 481. J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 18 καί 30. H. Räisänen, «Maria/Marienförmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 117. G. Gharib, «Il magnificat nella liturgia orientale specie byzantina», *Theotokos* 5 (1997), σ. 463-485. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 238.

1525. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 912 C-913 A. Ἐπίσης J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 138 ἔξ. καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 426. Αὐτό συνέβη, καθῶς ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος κατέστη ὡς Σωτήρας ὁ πρῶτος καί μόνος Ἀρχιερεὺς καί Βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος «οἰκονομικῶς τήν καθ' ἡμᾶς ἱερουργήσας πρός τόν ἑαυτοῦ Πατέρα καταλλαγὴν» *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 A.

1526. «Θεός ἐπί τῆς γῆς, Θεός ἐξ οὐρανοῦ, Θεός ἐν ἀνθρώποις, Θεός ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου φερόμενος, ὁ πανταχοῦ μὴ χωρούμενος» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 A.

1527. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ᾠδή α', 4, 21-23, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 276. Ἄλλοῦ παρατηρεῖται ἐπίσης, ὅτι «Θεός ὢν αἰδιος ἐκ τῆς Παρθένου προήλθες σαρκωθείς» *Κανὼν εἰς τόν ἁγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), I, ᾠδή δ', εἰρμός, 101-102, ἔκδ. Α. Δελέογλου – Α. Ζερβουδάκη, *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 121.

1528. «Θεός ἐγγάστριος, ὁ ὑπερουράνιος, καί τῆς πατρικῆς αἰδιότητος σύνθρονος. Καί τί τούτου παραδοξότε-

ον τέλειος Θεός καί τέλειος ἄνθρωπος¹⁵²⁹, εἰσάγοντας μέ τόν τρόπο αὐτό «ξένην τῇ φύσει σύλληψιν καί γέννησιν»¹⁵³⁰.

ρον, ἀνθρωπόμορφον ὁρᾶσθαι Θεόν, μή ἐκστάντα τῆς οικείας θεότητος;» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 B. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι ὁ ὄρος «ἐγγάστριος», πού χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα γιά τόν κυοφορούμενο στή μήτρα τῆς Παρθένου Θεοῦ Λόγου, ἔχει παραληφθεῖ, πιθανῶς, ἀπό τό Σωφρόνιο Ἱεροσολύμων (*Συνοδική ἐπιστολή πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3160 D-1361 A), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ, ὅτι μέ τή σύλληψή του ὁ Λόγος κατέστη «τῆς μητρικῆς κοιλίας ἐγγάστριος». Ὁ ὄρος «ἐγγάστριος» συναντᾶται ὁμως καί στό Γεννάδιο Σχολάριο, *Τῇ ἑορτῇ τῶν Εἰσοδίων προσφωνητικός*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 518. Ἐπίσης πρέπει νά τονιστεῖ, ὅτι ὁ ὄρος «ἀνθρωπόμορφος» δέν ὑποδηλώνει κάποια νεστοριανίζουσα ἐπίδραση στή Χριστολογία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἀλλά μέ ποιητικό τρόπο νομίζουμε ἀναφέρεται στήν παρουσία τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου ὡς ἀνθρώπου στόν κόσμο, στηριζόμενος προφανῶς στό Φιλίπ. 2, 7 «μορφῆν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καί σχήματι εὔρεθείς ὡς ἄνθρωπος», καθὼς «ἐγεννήθη Θεός ἀνθρωπόμορφος, τουτέστι Θεός καί ἄνθρωπος ἐν μιᾷ ὑποστάσει δύο φύσεις ἐπιφερόμενος ἀδιαιρέτως, καί ἀσυγχύτως, καί δύο θελήσεις καί ἐνεργείας, θεϊκᾶς ὁμοῦ καί ἀνθρωπικᾶς» M. Ἀθανασίου (νόθο), *Ὅπως δεῖ πιστεύειν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως*, PG 28, 1405 B. Πρβλ καί τό Κοντάκιον τῆς ἑορτῆς τῆς Περιτομῆς «*Μορφῆν ἀναλλοιώτως ἀνθρωπίνην προσέλαβες, Θεός ὢν κατ' οὐσίαν ἐν Ὠρολόγιον τό Μέγα*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1986⁹, σ. 288. Βλ. ἐπίσης Γελασίου Κυζίκου, *Σύνταγμα τῶν κατὰ τήν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον πραχθέντων*, 2, 15, PG 85, 1256 B. Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ ἐν G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 140. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας παρέλαβε πιθανῶς τόν ὄρο ἀπό τό ἀποδιδόμενο στό M. Ἀθανάσιο ἔργο «*Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως*», τό ὁποῖο περιέχει θεολογική διδασκαλία πού ἀνάγεται στόν ἔβδομο αἰῶνα.

1529. «ἐκ γαστρὸς προελθὼν σαρκοφόρος, ὡς οἶδεν αὐτός» *Εἰς τήν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 929 B. Ὁ ὄρος «σαρκοφόρος», τόν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης γιά τόν σαρκωθέντα Κύριο, παρελήφθη πιθανῶς ἀπό τό Γρηγόριο Θεολόγο (*Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 102, 18, ἔκδ. P. Gallay, SCh 208 (1974), σ. 80 (PG 37, 200 B)), ὁ ὁποῖος τονίζει: «τό δεῖ προσκυνεῖν μὴ ἄνθρωπον θεοφόρον, ἀλλά Θεόν σαρκοφόρον». Ὁ ὄρος συναντᾶται καί στό ἀποδιδόμενο εἰς τόν M. Ἀθανάσιο (ἀμφ.), *Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, καί κατὰ Ἀρειανῶν*, 8, PG 26, 996 C, ὅπου τονίζεται ὅτι μέ τήν ἐνανθρώπησή του «ὁ Λόγος καί Υἱός τοῦ Πατρός ἐνωθεῖς σαρκί γέγονε σὰρξ, ἄνθρωπος τέλειος, ἵνα οἱ ἄνθρωποι ἐνωθέντες Πνεύματι γένωνται ἐν Πνεύμα. Αὐτός οὖν ἐστὶ Θεός σαρκοφόρος καί ἡμεῖς ἄνθρωποι πνευματοφόροι». Ὁ ὄρος περιέχεται ὁμως καί στήν ὕμνογραφία, ὡς ἐξῆς: «Ὁ τόκος σου ἄφθορος ἐδέιχθη· Θεός ἐκ λαγόνων σου προῆλθε σαρκοφόρος, ὃς ὤφθη ἐπὶ γῆς» (*Καταβασίαι «Χοροὶ Ἰσραὴλ»*, ᾠδὴ θ', ἐν *Ἐγκόλπιον τοῦ Ἀναγνώστου...*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2000¹⁵, σ. 210), ἀλλά παραδίδεται καί ἀπό τή μεταγενέστερη πατερική παράδοση, ὅπως συμβαίνει στήν ὁμιλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 464 A: «καί ἐξ αὐτῆς προῆλθε σαρκοφόρος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ». Περισσότερα βλ. ἐν G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 1223 καί N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 360.

1530. Καί τοῦτο, ὅπως συμπληρώνει, «ἵνα τῇ καινοτομίᾳ τῶν φύσεων, ἀρθῇ μέν τά παλαιά, ἀντεισαχθῇ δέ τά νέα, καί μὴ παλαιούμενα, καί γέννηται πάντα καινά, καί καινή πρὸς ἀλήθειαν κτίσις, διὰ τῆς καινῆς ταύτης καί ἀξιεπαινετωτάτης τοῦ Λόγου σαρκώσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B).

2. Τό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καί ἡ Παρθένος Μαρία ὡς ἀληθῆς Θεοτόκος.

Ἡ «καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία»¹⁵³¹, ὅπως ὀνομάζει τή σάρκωση τοῦ Λόγου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ἀποτελεῖ τό κορυφαῖο γεγονός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ἀλλά καί τό κέντρο καί τό περιεχόμενο τῆς ἐντός αὐτῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου, καθὼς συνιστᾷ «τήν κάτω καί δι' ἡμᾶς ἀκραιβνεστάτην τοῦ Λόγου σύνθεσιν καί οὐσίωσιν, καί τήν δευτέραν γέννησιν τήν ἐκ Παρθένου Μαρίας, καί ἀπάτορα»¹⁵³². Καί τοῦτο, διότι ὁ σαρκωθείς Κύριος γεννήθηκε ἀρχικῶς «μέν πρό αἰώνων τε καί μητρὸς δίχα» ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς Υἱὸς καί Λόγος καί κατόπιν «ἐπ' ἐσχάτων τε καί σποράς ἄνευ»¹⁵³³ ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς Παρθένου, ἐκ τῆς ὁποίας «καθ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς ὀλικῶς καί ἀληθῶς εἰς οὐσίαν ἐλθὼν ὁ ὑπερούσιος οὐσιώθη»¹⁵³⁴, ἀναδεικνύοντας, ὡς ἐνανθρωπήσας Θεός, τήν κατά σάρκα Μητέρα του, κυρίως καί ἀληθῆ Θεοτόκο¹⁵³⁵. Ὄταν ἀναφέρεται στό ὑπερφυές μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ὑπογραμμίζει τό γεγονός, ὅτι πρόκειται περί «τῆς τοῦ Λόγου πρὸς σάρκα συμπήξεως»¹⁵³⁶, θεωρώντας ὅτι ἀποτελεῖ τήν πλέον ἀπτή ἔκφραση τοῦ ἄπειρου θείου ἐλέους¹⁵³⁷ πρὸς τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο, καθότι ἡ φιλόανθρωπη κένωση τοῦ Λόγου ὑπῆρξε πραγματική καί ἀληθῆς παρουσία τοῦ Θεοῦ στόν κόσμον¹⁵³⁸, κατά τήν ὁποία ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐνανθρώπησε στή μήτρα τῆς

1531. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, ΙΓ'*, PG 97, 1072 C.

1532. *Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν, Ζ'*, PG 97, 933 B. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἀειπαρθένος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 195. X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 175 ἐξ.

1533. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 84-85, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 510 (PG 97, 1441 A). Βλ. καί X. Κοντάκη, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου*, σ. 496-497.

1534. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, ΙΒ'*, PG 97, 1068 D.

1535. Γιά τόν ὄρο «Θεοτόκος» καί τήν περί Παρθένου Μαρίας ὡς Θεοτόκου διδασκαλία βλ. συνοπτικῶς Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατά τῶν μὴ βουλομένων ὁμολογεῖν Θεοτόκον τήν ἁγίαν Παρθένον*, PG 76, 284 AC. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 56, 3, 12, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 133-136 (PG 94, 1028 B-1032 D). Ἐπίσης V. Schweitzer, «Alter des Titels Θεοτόκος», *Der Katholik* 8 (1903), σ. 97-113. E. Dublanchy, «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2351-2357. F.J. Dölger, «Dogmengeschichtliche Unterlagen zum Theotokos-Namen, "Mutter der Götter" und "Mutter Gottes"», *AC* 1 (1929), σ. 118-123. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 30-75. P. Resuș, *Mariologia Orthodoxa, Ortodoxia* 4 (1950), σ. 542-549. K. Rahner, *Die Unbefleckte Empfängnis*, σ. 227 ἐξ. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 403 ἐξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, «Ἡ Μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 12 (1958), σ. 218 ἐξ. D. M. Mondagna, *La lode alla Theotokos nei testi greci dei secoli IV-VII*, Roma 1963. O. Semmelroth, «Maria II. Dogmengeschichtlich», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 116. T. Klauser, «Gottesgebäerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1071-1103. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 36-40. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 84 ἐξ. M. Starowieyski, «Le titre Θεοτόκος avant le Concile d'Éphèse», *SP* 19 (1989), σ. 236-242. M. M. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 36-37. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 91 ἐξ. X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 161 ἐξ. M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 57 ἐξ.

1536. *Εἰς τό Γενέθλιον, Α'*, PG 97, 808 B.

1537. Ἡ θεία ἐνανθρώπιση ἀποτελεῖ, κατά τόν ἱερό Πατέρα, «τό μέγα τῆς εὐσπλαχνίας μυστήριον» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 145r*.

1538. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 884 A.

Παρθένου Μαρίας «τήν ἡμετέραν σάρκα πτωχεύσας διὰ φιλανθρωπίαν»¹⁵³⁹.

Ἐρμηνεύοντας χριστολογικῶς τό ἀναφερόμενο σαφῶς στό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας ψαλμικό «ἔλεος καί ἀλήθεια συνήντησαν, δικαιοσύνη καί εἰρήνη κατεφίλησαν»¹⁵⁴⁰ τονίζει, ὅτι ὁ Προφητάναξ μέσῳ αὐτοῦ προαναγγέλλει τήν κατ' εὐδοκία τοῦ Πατρός φιλάνθρωπη καί σωτήρια ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ του, συνδέοντάς την ἄμεσα μέ τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου. Ἔτσι μέ τήν ἔκφραση «ἔλεος καί ἀλήθεια συνήντησαν» ἐννοεῖ, ἀφ' ἑνός μὲν «τόν ... περί ἡμᾶς ἔλεον, καθ' ὃν ἐλέησας ἡμᾶς ὁ τοῦ ἐλέους δοτήρ» προσέλαβε ἐξ αὐτῆς ἀνθρώπινη φύση χωρίς ἁμαρτία, προκειμένου νά ἀναστήσει καί νά ἀναπλάσει τόν πεπτωκότα, ἀλλά μὴ συντριβέντα, ἄνθρωπο¹⁵⁴¹, ἀφ' ἑτέρου δέ διακηρύσσει τήν πραγματική καί «οὐ κατά φαντασίαν αὐτῷ γενομένην πρός ἀνθρώπους φανέρωσιν» διὰ τῆς Θεοτόκου. Καί τοῦτο, διότι ἡ πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀπό τό Λόγο δέν συντελέστηκε σχηματικῶς ἢ κατά δόκηση, ἀλλά, ὅπως συμβαίνει καί μέ τούς λοιπούς ἀνθρώπους, πραγματικῶς καί ἀληθῶς στή μήτρα τῆς κατὰ σάρκα Μητέρας του Παρθένου Μαρίας, ὥστε καί ὁ «ἐκ τῆς ἀνθρώπων οὐσίας οὐσιωθεῖς ὁ ὑπερούσιος» νά θεώσει στό δικό του ἀνθρώπινο πρόσλημμα ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ περί τόν ἄνθρωπο σωτηριώδης ἐν Χριστῷ Οἰκονομία δέν μπορεῖ νά ἐννοηθεῖ δοκητικῶς, καθὼς πιστοποιήθηκε ἀπό τήν πραγματικότητα τῆς θείας σαρκώσεως, κατὰ τήν ὁποία ἡ θεότητα τοῦ Λόγου, ἄν καί ἐνώθηκε ὑποστατικῶς μέ τήν ἀνθρώπινη φύση στή μήτρα τῆς Παρθένου, ἐν τούτοις παρέμεινε ἀκέραια καί ἀλώβητη ἀπό κάθε ἐκστατική ἀλλοίωση¹⁵⁴², δηλαδή τέλεια καί πλήρης χωρίς νά ὑποστῆ τροπή ἢ ἀλλαγή, ἔτσι ὥστε καί μετά τήν ἔνωση τῶν δύο φύσεων «ὡς Θεόν ὑμνοῦμεν καί ἄνθρωπον τέλειον προσκυνοῦμεν» τόν Ἰησοῦ Χριστό¹⁵⁴³.

Ἡ φράση «δικαιοσύνη καί εἰρήνη κατεφίλησαν», τέλος, καθὼς ἀποτελεῖ συνέχεια τῶν παραπάνω, ἀφορᾷ, ἀφ' ἑνός μὲν τῆς θείας ἀπόφασης κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος τούς πρωτοπλάστους διαβόλου, κατὰ τήν ὁποία ὁ φύσει φιλάνθρωπος Θεός Πατήρ δικαίωσε¹⁵⁴⁴

1539. *Εἰς τήν Μεταμόρφωσιν, Ζ'*, PG 97, 932 C. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του παρατηρεῖ ὅτι «δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν, ἐκ γαστρὸς προελθὼν σαρκοφόρος, ὡς οἶδεν αὐτός» *Εἰς τήν Περιτομήν, ΣΤ'*, PG 97, 929 B.

1540. *Ψαλμ.* 84, 11.

1541. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 888 B. Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 20-22. Γιά τήν τελειότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως τοῦ Χριστοῦ βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 57, 3, 13, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 136-137. PG 94, 1033 A) καί W. Beinert, «Jesus der vollkommene Mensch», ἐν P. Gordan (Hrsg.), *Menschwerden-Menschsein*, Granz-Wien 1983, σ. 371-424.

1542. «ἀλωβήτου μεινάσης αὐτοῦ τῆς θεότητος πάσης ἐκστατικῆς ἀλλοιώσεως» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 888 C.

1543. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥῥὴ η', 3, 312-314, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 286. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 18-19, ἔκδ. P. Gallay, *SCh 208* (1974), σ. 44 (PG 37, 180 A) καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καί λατρείας*, 9, PG 76, 593 B.

1544. Γιά τήν ἔννοια τῆς δικαίωσης βλ. Π. Χρ. Ἀνδριοπούλου, *Ἡ περί ἁμαρτίας καί χάριτος διδασκαλία*, σ. 172 ἐξ. J. Guillet, «Δικαίωση», μτφ. X. Σωτηροπούλου, *ΛΒΘ*, στ. 275-277 καί ἐκτενέστερα Π. Νέλλα, *Ἡ περί δικαίωσης διδασκαλία Νικολάου τοῦ Καβάσιλα. Συμβολή εἰς τήν ὀρθόδοξον Σωτηριολογίαν*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Πειραιεὺς 1975 (Ἐκτενὴς βιβλιογραφία ἐπ' αὐτοῦ στίς σ. 175-180). Τοῦ Αὐτοῦ, «Ἡ ἐν Χριστῷ δικαίωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τόν ἀπόστολον Παῦλον», ἐν *Χαριστήρια*, σ. 379-400. M. Begzos, «Rechtfertigung und Theosis», *Una Sancta* 55 (2000), σ. 230-246. D.H. Williams, «Justification by faith. A patristic doctrine», *The Journal of Ecclesiastical History*

τόν άνθρωπο μέ τήν ἐπιφάνεια τοῦ μονογενοῦς του Υἱοῦ προκειμένου νά κατακρίνει τό διάβολο, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν κατά σάρκα γέννηση τοῦ εἰρηνάρχη Υἱοῦ ἐκ τῆς Παρθένου, κατά τήν ὁποία δοξάστηκε τό ἀνθρώπινο πρόσλημα «τῶν οὐρανίων ἀψίδων ὑπεράνω γενόμενον, καί πάσης ὑπεραρθέν ἀρχῆς καί ἐξουσίας καί δυνάμεως»¹⁵⁴⁵.

Ἔτσι, ἐπειδή τό μυστήριό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως συνιστᾷ ὑπερφυσικό γεγονός, ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει, ὅτι στή μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας ὁ Θεός Λόγος σαρκώθηκε «ὑπεραγνώστως, ὑπέρ νοῦν, ὑπεραρρήτως»¹⁵⁴⁶, «ὡς ἠβουλήθη, ὡς οἶδεν»¹⁵⁴⁷, δηλαδή κατά τρόπο ὑπέρλογο καί ἀκατάληπτο ἐκ Πνεύματος ἀγίου¹⁵⁴⁸, γι' αὐτό καί ἡ ὑπερφυσική σύλληψή του ὑπῆρξε «ἄφραστος» καί ὁ τόκος του ἀπέβη «ἄρρητος»¹⁵⁴⁹. Ὅπως τονίζεται, μάλιστα, ὁ Λόγος συνελήφθη μέ τρόπο ξένο καί ἕως τότε ἄγνωστο στήν ἀνθρωπότητα, ἐφ' ὅσον στά ἄχραντα σπλάχνα τῆς Θεογεννήτριας «τό πῦρ (...) ἐσκήνωσεν, ὁ Λόγος ἐκ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου καί ἐν ἀνθρώπου μορφῇ»¹⁵⁵⁰, γεγονός πού σημαίνει, ὅτι ἐνανθρώπησε ὁ ἀναρχος καί ἀκατάληπτος Θεός «ἀνερμηνεύτως»¹⁵⁵¹, «ὑπέρ λόγον» καί «ὑπέρ πᾶσαν ἔννοιαν»¹⁵⁵², διότι, ὡς συναΐδιος Υἱός καί Λόγος τοῦ Πατρός, προσέλαβε

57 (2006), σ. 649-667. Ἡ περί δικαιοσύνης διδασκαλία, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξε καί, παρά τήν ὁποία πρόοδο (Γι' αὐτό βλ. ἐνδεικτικά K. Lehmann, «Frei aus Glauben. Zur Situation der evangelisch-katholischen Ökumene nach der «Gemeinsamen Erklärung zur Rechtfertigungslehre», *Communio* 29 (2000), σ. 438-450), ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά ἀκανθωδέστερα προβλήματα μεταξύ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καί τῆς Προτεσταντικῆς θεολογίας. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. τήν ἐξαιρετική μελέτη τοῦ H. Küng, *Rechtfertigung. Die Lehre Karl Barths und eine katholische Besinnung*, Einsiedeln 1964². Ἐπίσης βλ. Kinder (Hrsg.), *Die evangelische Lehre von der Rechtfertigung*, Lüneburg 1957. O.H. Pesch, *Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin*, Mainz 1967. G. Müller, *Die Rechtfertigungslehre. Geschichte und Probleme*, Gütersloh 1977. H. Resch – A. Peters, *Einführung in die Lehre von Gnade und Rechtfertigung*, Darmstadt 1981. M. Hauke, «Die Antwort des Konzils von Trient auf die Reformatoren», ἐν A. Ziegenaus (Hrsg.), *Der Mensch zwischen Sünde und Gnade. Theologische Sommerakademie Dießen 2000*, Buttenwiesen 2000, σ. 75-109. J. Ratzinger, «Wie weit trägt der Konsens über die Rechtfertigungslehre?», *Communio* 29 (2000), σ. 424-437. B. J. Hilberath, «Rechtfertigung und Kirche», ἐν J. Brosseder (Hrsg.), *Verborgener Gott-verborgene Kirche? Die kenotische Theologie und ihre ekklesiologischen Implikationen*, (Forum Systematik 14) Stuttgart 2001, σ. 228-239.

1545. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 888 C-889 A καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 23-24.

1546. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 B.

1547. *Κανόν τῶν Μυροφόρων*, ῥῆθ' ζ', 9, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 55.

1548. «Θεός γάρ ἄσαρκος, σαρκωθείς ἐκ πνεύματος» *Κανόν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥῆθ' ζ', 3, 264-265, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 285. Γιὰ τό μυστηριακό χαρακτήρα τῆς γεννήσεως τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου βλ. καί K. Rahner, *Virginitas in partu*, σ. 193-195.

1549. *Κανόν εἰς τό Γενέθλιον*, ῥῆθ' ε', 2, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 59. Πρβλ. καί *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 B. «αὐτός ἑαυτόν ... ἀφράστως εἰς κένωσιν, οἰκονομικῶς ἄνθρωπος προελήλυθεν» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 B. Γιὰ τό λόγο αὐτό στά ἐρωτήματα «πῶς ἐν σαρκί ὁ Θεός, καί ποταπῇ σαρκί· καί εἰ τέλειος ἄνθρωπος ἦ ἀτελής ὁ προσληφθεὶς» συνιστᾷ σιωπή, κρίνοντας κάθε συζήτηση ἐπ' αὐτῶν περιττή, λόγω τοῦ ὑπερφυσικοῦ τους χαρακτήρα. Βλ. Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 6, PG 31, 1473 C (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 233) καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί ἄληθεα προσκνήσεως καί λατρείας*, 15, PG 68, 1005 C.

1550. *Κανόν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥῆθ' στ', 8, 173-177, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152-153.

1551. *Κανόν εἰς τόν ἅγ. Βασίλειον*, 127, ῥῆθ' θ', 50-54, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 90-91.

1552. *Κανόν*, 147, ῥῆθ' η', 70-71, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 105. Βλ. ἐπίσης Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τόν προφήτην Ἠσαΐαν*, α', ε', PG 70, 204 C καί C. Feckes, *Die Gottesmutterchaft*, σ. 25 ἔξ.

τήν ανθρώπινη φύση «ὡς οἶδεν αὐτός»¹⁵⁵³, καθὼς τό ὑπερφυές μυστήριο τῆς κενώσεως του ἐπιτελέστηκε ἐκ Πνεύματος ἁγίου στή μήτρα τῆς Παρθένου «ἄνευ χειρός καί γεωργίου γηγενούς»¹⁵⁵⁴. Συναισθανόμενος, μάλιστα, τὴν ἀδυναμία του νὰ ἐξηγήσει τὸν ὑπέρλογο καί ἀκατάληπτο τρόπο τῆς θείας σαρκώσεως, ὁ ἅγ. Ἀνδρέας προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει ἀποφατικά τό μυστήριο μέσω τῆς Θεοτόκου¹⁵⁵⁵. Γιὰ νὰ φωτίσει μάλιστα περισσότερο κάποιες ἀπό τίς πτυχές του, καταφεύγει στίς παλαιοδιαθηκικές προτυπώσεις καί εἰκόνες μέ τὴν παρουσίαση τῆς Μητροθέου ὡς πόλεως ἢ ὡς γῆς, στὰ σπλάχνα τῆς ὁποίας εἰσηλθε ὁ Λόγος ὡς βροχή, ὅπου προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση καί τὴν ἀνακαίνισε¹⁵⁵⁶, προβάλλοντάς τὴν παράλληλα καί ὡς πόκο, καθὼς, ὅπως τῆς λέγει, ὁ Κύριος συνελήφθη «ὡς ὑετός ἐπὶ πόκον» στή μήτρα τῆς¹⁵⁵⁷. Ἡ Θεοτόκος ὁμως μέ τὴν κυφορία τοῦ Λόγου ἀποτέλεσε καί τό χρυσό θυμιατήριο τῶν νοητῶν ἀρωμάτων, ἐντός τοῦ ὁποίου συντέθηκε ὡς νοερό θυμίαμα ὁ Χριστός «ἐκ θεότητός τε καί ἀνθρωπότητος», καθ' ὅσον στό πρόσωπό του ἐνώθηκε τό πῦρ τῆς θεότητος ἀσυγχύτως καί ἀμερίστως μέ τὴν ἀπό ψυχὴ νοερά καί σῶμα ἀποτελούμενη τέλεια ἀνθρώπινη φύση του¹⁵⁵⁸. Ἐκφράζοντας, μάλιστα, τό δέος καί τό θαυμασμό πού τὸν διακατέχει ἐνώπιον τοῦ παράδοξου καί ἄρρητου αὐτοῦ μυστηρίου¹⁵⁵⁹, ἀλλά κι ἐνώπιον τῆς θαυμαστῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου σ' αὐτό, παρατηρεῖ, ὅτι τό πάναγνο παρθενικό σῶμα ἀπέτελεσε τό εὐρύχωρο χωρίο τοῦ ἀχώρητου Θεοῦ, τό ἀνάκτορο τῆς θείας δόξας, τό ὑπερουράνιο οἶκημα τοῦ Ἡλίου τῆς δόξας, τό βασιλικό παλάτι καί τό νυμφώνα ἐκεῖνο, ἐντός τοῦ ὁποίου ὁ Λόγος νυμφεύθηκε διὰ τῆς σαρκώσεως του τὴν ἀνθρωπότητα¹⁵⁶⁰.

1553. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 118, ῥδή θ', 59-63, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 84. Βλ. καί *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή α', 7, 42, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 276. «οὕτως ὁ Θεὸς Λόγος, μᾶλλον δὲ ὡς οἶδεν ὁ Λόγος, ὅλος ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι, καί ὅλος ἐν τῷ Θεῷ καί Πατρί, καί τὸν οὐρανὸν πληρῶν καί τὴν γῆν περιέχων, καί τῆς κτίσεως ἀπάσης περιδρασσόμενος» (Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 440 Α καί Γ.Δ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας*, σ. 205) καί «ὡς εὐδόκησεν» *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 17, ῥδή δ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 13.

1554. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ῥδή θ', 214-215, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 188 καί *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1077 Β.

1555. Ἔτσι τονίζει, ὅτι εἶναι «ἄχραντός σου ἡ γέννησις, Παρθένε ἄχραντε, ἄφραστος καί ἡ σύλληψις καί ἡ ὠδὶς ἄρρητος ὁ τόκος σου, νύμφη ἀνύμφευτε» *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥδή ε', 2, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 58 (PG 97, 1321 C).

1556. *Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Ἰγνάτιον*, ῥδή θ', 9, 482-486, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 503.

1557. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή ζ', 5, 278-279, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 285.

1558. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D.

1559. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί τό ὀνομάζει «μυστήριον ἄρρητον» *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή θ', 4, 363, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 288.

1560. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ πρέπει νὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸν Πρόκλο Κωνσταντινουπόλεως:

«κεκαλλωπισμένον τῆς θείας δόξης
ἀνάκτορον ... τοῦ βασιλέως παλάτιον...

νυμφών, ἐν ᾧ Χριστὸς ἐνυμφεύσατο
τὴν ἀνθρωπότητα...

οὐρανέ, τοῦ Ἡλίου τῆς δόξης
ὑπερουράνιον οἶκημα...

Θεοῦ τοῦ μηδαμοῦ χωρητοῦ,

«τό ἀμόλυντον τῆς παρθενίας κειμήλιον,
ὁ λογικός τοῦ δευτέρου Ἀδάμ παράδεισος...

ἡ παστὰς, ἐν ᾗ ὁ Λόγος ἐνυμφεύσατο
τὴν σάρκα...

Μαρία ... ἡ παρθένος καί οὐρανός... Τίς εἶδε, τίς
ἤκουσεν, ὅτι μήτραν ὁ Θεὸς ἀπεριγράπτως

ῥῆκε, καί ὃν οὐρανός οὐκ ἐχώρησεν,

Ἡ ἐνανθρώπηση, συνεπῶς, συνιστᾶ τὴν ἐκ τῆς Θεοτόκου δευτέρα γέννηση τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὴν πλάση τοῦ ἀνθρώπου «δευτέρα θεοπλαστίαν»¹⁵⁶¹, καθὼς «κατὰ μὲν (...) τὴν πρώτην ἐγεννήθη ὁ Λόγος χωρὶς μητρός, κατὰ δὲ τὴν δευτέρα ἐτέχθη χωρὶς πατρός»¹⁵⁶², ἐφ' ὅσον στή μήτρα τῆς Παρθένου, διὰ τῆς ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἀσπόρου συλλήψεώς του, ἐνώνεται ὑποστατικῶς ἡ θεία μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση¹⁵⁶³. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἡ Θεομήτωρ δὲ συνέλαβε, κυφοφόρησε ἢ γέννησε θεωθέντα ἄνθρωπο, ἀλλὰ «μὴ γνοῦσα τὸ πῶς (...) τὸν ἐν κόλποις τοῦ Πατρός»¹⁵⁶⁴ Θεὸ ἐνανθρωπήσαντα, «τὸν ἕνα τῆς Τριάδος Χριστὸν τὸν Βασιλέα»¹⁵⁶⁵, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σάρκωσή του «ὁ ὢν ἀτρέπτως γίνεται, καὶ ἄρχεται ὁ ἄναρχος, καὶ ὁ ἀχώρητος χωρεῖται, ὁ ἄσαρκος σαρκούται καὶ ὁ κτίστης κτίζεται καὶ κενούται»¹⁵⁶⁶. Τὸ γεγονός αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ κενώσας ἑαυτὸν Υἱὸς τοῦ Πατρός κατέστη «ἅμα οὖν καὶ αἰεὶ»¹⁵⁶⁷ «Θεὸς καὶ ἄνθρωπος»¹⁵⁶⁸, ἀναδεικνύοντας παράλληλα τὴν κατὰ σάρκα Μητέρα τοῦ ἀληθῆ Θεοτόκο. Διότι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοπιώδη καὶ ἐμπαθῆ φυσικὴ γέννηση κάθε ἄλλου ἀνθρώπου, ἡ ὑπέρλογη κυφοφορία καὶ δευτέρα γέννηση τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς Ἀειπαρθένου, ὡς «πλάσις ἀρίστη καὶ θεοπρεπεστάτη»¹⁵⁶⁹, συνιστᾶ «ὄντως θαῦμα

ἐν σοὶ δὲ μόνη χωρητοῦ,
χωρίον εὐρύχωρον»

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 893 C-896 AB.

ἢ γαστήρ οὐκ ἐστενοχώρησεν»

Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν,

Α', PG 65, 681 BC.

1561. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 A. Πρβλ. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 C. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 B καὶ V. Lossky, *Orthodox Theology*, σ. 90 ἐξ.

1562. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 145r. Πρβλ. καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1085 A. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ἐπ' αὐτοῦ ὁ J. Ratzinger (*Die Tochter Zion*, σ. 49): «Die irdisch vaterlose Geburt ist der innerlich notwendige Ursprung dessen, der allein zu Gott 'mein Vater' sagen durfte, der auch als Mensch von Grund auf Sohn, Sohn dieses Vaters war».

1563. Π' αὐτὸ καί, ὅπως ἡ ἴδια ἡ Θεομήτωρ μαρτυρεῖ, «Θεὸς ὢν γὰρ ἀληθῶς, ἄνθρωπος ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ὑπερφυῶς ἐξ ἐμοῦ κεχηρημάτικε» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B. Βλ. καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ ἀνθρωπομορφιτῶν*, PG 76, 1104 D. Γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως βλ. K. Rahner, «Zur Theologie der Menschwerdung», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. IV: Neuere Schriften*, Einsiedeln 1964, σ. 137-155.

1564. *Κανὼν τῶν Φώτων*, ᾠδὴ δ', 8, 229-232, ἔκδ. A. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 133. Διότι «οὐκ ἄνθρωπος ψιλὸς τὸ τικτόμενον, ἀλλὰ Θεὸς Λόγος σαρκούμενος» Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 12, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 331. Ἐπίσης βλ. καὶ M. Thurian, *Maria*, σ. 92-98.

1565. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ᾠδὴ θ', 7, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 62. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften, II* (1973), σ. 110 (PG 94, 988 A) καὶ Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Ἐπίγραμμα εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. E. Βουλγάρεως, *Τὰ Παραλειπόμενα*, σ. 6.

1566. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ᾠδὴ ε', 2, 213-218, ἔκδ. A. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 641.

1567. Λεοντίου Βυζαντίου, *Κεφάλαια τριάκοντα κατὰ Σεβήρου*, 9, PG 86/2, 1904 B.

1568. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 A. Ἐπίσης Φουλγεντίου Ρούσσης, *In natale Domini de duplici natiuitate Christi una aeterna ex Patre altera temporali ex Virgine*, 5, ἔκδ. J. Fraipont, *CCSL* 91A (1968), σ. 901. Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 449. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 500. Βλ. καὶ J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 2.

1569. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 B.

φρικτόν»¹⁵⁷⁰. Γιά τό λόγο αὐτό, ἄν καί ἀκολούθησε τό φυσικό τρόπο τῆς γεννήσεως κάθε ἀνθρώπου, ἐν τούτοις διέφερε ριζικά ἀπό κάθε ἄλλη περίπτωση, ἐφ' ὅσον δέν ἔρχεται δι' αὐτῆς στόν κόσμο ἕνας ἄνθρωπος, ἀλλά ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὡς τέλειος Θεός καί τέλειος ἄνθρωπος, προκειμένου νά πραγματώσει τό μυστήριο τῆς ἀπολυτρώσεως καί ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου, ξεκινώντας γι' αὐτό ἀπό τή θαυμαστή σύλληψη καί γέννησή του, καθώς ἡ Θεοτόκος μέ τή διακονία της ἔφερε στόν κόσμο παρθενικῶς τό δημιουργό της καί Θεό ὁλόκληρης τῆς κτίσεως¹⁵⁷¹.

Θέλοντας νά διαφωτίσει περισσότερο τό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ὁ ἱερός Πατήρ τονίζει, ὅτι μέ τήν ὑπερφυῆ σύλληψη τοῦ Λόγου στή μήτρα τῆς Θεομήτορος ἐνώθηκαν πραγματικῶς καί ἀληθῶς ἡ θεία μέ τήν ἀνθρώπινη φύση στό πρόσωπό του κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε, ὁ σαρκωθείς Κύριος νά ὑπάρχει καί νά γνωρίζεται πλέον εἰς τό διηλεκές «Θεός τε καί ἄνθρωπος τέλειος»¹⁵⁷², δηλαδή «εἷς Κύριος ἐν δύο φύσεσι (...) κοινωνῶν ἡμῖν ἐφ' ἅπασιν ὁμοίως» ὡς ἄνθρωπος¹⁵⁷³. Καί τοῦτο, διότι κατά τή σάρκωση δέν συντέθηκαν οἱ δύο «εἰς μίαν φύσιν»¹⁵⁷⁴, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως ἡ ἀνθρώπινη¹⁵⁷⁵, χωρίς νά ἀπολέσει ὁποιοδήποτε ἀπό τά στοιχεῖα της, ἐνώνεται καί καθίσταται κοινωνός τῆς «θείας φύσεως καί τῆ πρός αὐτόν συναφεία, ἐν μετ' αὐτοῦ γενέσθαι κατά τόν τῆς ἐνώσεως, εἴτ' οὖν ὑποστάσεως λόγον»¹⁵⁷⁶. Γιά νά περι-

1570. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή η', 2, 229, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 155.

1571. «Θεογεννήτωρ ... ἡ ἀφράστως γεννήσασα τόν δημιουργόν σου καί Θεόν πάσης κτίσεως» *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Γεώργιον*, ῥδή θ', 16, 719-722, C. Nikas, *AHG VIII* (1970), σ. 279 καί ἔκδ. G. Paolini, *Andrea di Creta: Canone per S. Giorgio*, 579-581, ἐν E. Follieri, *Un Theotocario Marciano del sec. XIV. (cod. Marciano cl.I, 6)*, Roma 1961, σ. 260. Γιά τό λόγο αὐτό καί τό μυστήριο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως εἶναι ἀπαραίτητο νά κατανοεῖται «θεοπρεπῶς». M. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1473 B (*BEΠΕΣ* 54 (1976), σ. 233).

1572. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή ζ', 6, 285, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 285. «θεός γάρ τέλειος ὑπῆρξε καί ἄνθρωπος τέλειος ὁ μονογενής» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140v. *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον*, ῥδή δ', 9 καί θ', 3, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 340 καί 342. Πρβλ. καί Θεοδότου Ἀγκύρας, *Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 5, PG 77, 1356 C. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί H.A. Wolfson, *The Philosophy of the Church Fathers*, vol. I, σ. 396 ἔξ.

1573. *Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 917 D. Ἐπίσης βλ. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδική ἐπιστολή πρός Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3164 B καί Συμεών Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, I, 3, 18, ἔκδ. J. Darrouzès, *SCh* 122 (1966), σ. 196.

1574. *Ἰαμβοὶ πρός Ἀγάθωνα*, 105, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 D).

1575. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. I. N. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 46. M. A. Φαράντου, *Χριστολογία. I, Τὸ Ἐνυπόστατον*, σ. 84-85. N. Ἀ. Ματσούκα, *Δογματική, Β'*, σ. 260, 262-264. A. Grillmeier, *Jesus der Christus im Glauben der Kirche, Bd. 2/2, Die Kirche von Konstantinopel im 6. Jahrhundert*, Freiburg 1989, σ. 299-301 καί Τοῦ Αὐτοῦ, *Frgmente zur Christologie. Studien zum altkirchlichen Christusbild*, Freiburg 1997, σ. 150. Γιά τό λόγο αὐτό καί μετὰ τήν ἐνωση, ὅπως τονίζει ὁ Λεόντιος Βυζάντιος (*Κατὰ Νεστοριανῶν*, 2, 10, PG 86, 1556 A), ἡ ἀνθρώπινη φύση δέν ἦταν πλέον οὔτε «ἰδιοὑπόστατος», οὔτε καί «ἀνυπόστατος», ἀλλά «ἐνυπόστατος», καθώς «εἰ ὑπέστη μὲν ὁ ἐξ ἡμῶν ἄνθρωπος, οὐκ ἔχει δέ ὑπόστασιν».

1576. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 A. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του ὁ ἱερός Πατήρ ὁμιλεῖ περὶ τῆς «τῶν διττῶν φύσεων θείας δηλονότι καί ἀνθρωπείας ἐν ἐνὶ ὑποκειμένῳ ἐνώσεως» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 141r. Ἐτσι, ὅπως τονίζει ὁ Γρηγόριος Θεολόγος (*Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 13, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 40-42. PG 37, 177 B), μετὰ τήν ἐνωση τῶν φύσεων στήν ὑπόσταση τοῦ Λόγου «οὐδὲ γάρ τόν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἕνα καί τόν αὐτόν δογματίζομεν», καθότι, ὅπως συμπληρώνει ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 80, 4, 7, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 179. PG 94, 1113 D-1116 A),

γράφει, μάλιστα, τόν τρόπο τῆς ὑπερφουῶς αὐτῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων, ὁ ἱερός Πατήρ ἐκτός ἀπό τόν ὄρο «ἐνωσις»¹⁵⁷⁷ χρησιμοποιοῖ καί τούς ὄρους «σύνθεσις»¹⁵⁷⁸, «συμπλοκή»¹⁵⁷⁹ καί «ἀνάκρασις»¹⁵⁸⁰, τονίζοντας ὅτι ὁ Λόγος προσλαμβάνοντας τήν ἀνθρώ-

«ὑπόστασιν τοίνυν ἐγέννησεν ἡ ἀγία Θεοτόκος ἐν δυσί γνωριζομένην ταῖς φύσεσι, θεότητι μὲν ἐκ πατρὸς γεννηθεῖσαν ἀχρόνως, ἐπ' ἐσχάτων δέ ἐν χρόνῳ ἐξ αὐτῆς σαρκωθεῖσαν καί σαρκί τικτομένην». Ἐπίσης Γενναδίου Σχολαρίου, *Τῆ ἑορτῆ τῶν Εἰσοδίων προσφωνητικός*, 4, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 518. J. Kalogirou, «Marienlehre und verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hintergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 4. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 152 ἐξ καί J. Meyendorff, *Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 207 ἐξ.

1577. Περί τῆς χριστολογικῆς χρήσεως τοῦ ὄρου στήν πατερική γραμματεία βλ. G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 487-488. Πά τόν ὄρο «ὑποστατική ἐνωσις» βλ. ἐπίσης G. W. H. Lampe, *ὄπ. παρ.*, σ. 1461.

1578. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 111, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 D). Πά τή χρήση τοῦ ὄρου «σύνθεσις» πρὸς προσδιορισμό τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων βλ. Εὐσταθίου Μοναχοῦ, *Ἐπιστολή πρὸς Τιμόθεον Σχολαστικόν περὶ δύο φύσεων...*, PG 86/1, 908 B καί 912 C. Ἰουστινιανοῦ, *Ἐκθεσις πίστεως*, PG 86/1, 999 C. Λεοντίου Βυζαντίου, *Κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Εὐτυχανιστῶν*, Β', PG 86/1, 1304 A, ὅπου παρατηρεῖται, ὅτι «περὶ δέ τῶν κατὰ σύνθεσιν, ἡγουν συμπλοκήν, ἢ κρᾶσιν, ἢ ἐνωσιν, ἢ ὅπως ποτέ φίλον καλεῖν». Ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατὰ Νεστοριανῶν*, Α', 8, PG 86/1, 1433 A- 18, PG 86/1, 1465 D- 48, PG 86/1, 1512 B καί *Κατὰ Νεστοριανῶν*, Δ', PG 86/1, 1657 C, ὅπου ὁ σαρκωθείς Λόγος ὀνομάζεται «σύνθετος Χριστός». Ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, *Μαρτυρία τῶν ἁγίων κατὰ Μονοφυσιτῶν*, PG 86/2, 1848 AB. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3277 C καί 3280 A. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Διάλογος μετὰ Πύρρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων*, PG 91, 296 B. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Διαλεκτικά*, ξέ', *Ποικίλοι ὄροι*, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, I (1969), σ. 136. PG 94, 661 B), παρατηρεῖ, ἐπίσης, ὅτι «Αὕτη δέ ἐστὶν ἡ καθ' ὑπόστασιν ἐνωσις, ἢ κατὰ σύνθεσιν». Βλ. καί Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 47, 3, 3, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 114 (PG 94, 993 B). Περισσότερα ἐν G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 1328.

1579. Περί «συμπλοκῆς» ὡς ὄρου τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τό Πάσχα*, 17, 2, PG 77, 776 A, ὅπου γίνεται λόγος γιά «ἄρρηκτον συμπλοκήν». Ἐπίσης Λεοντίου Βυζαντίου, *Κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Εὐτυχανιστῶν*, Β', PG 86/1, 1304 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατὰ Νεστοριανῶν*, Α', PG 86/1, 1476 D. Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατὰ Νεστοριανῶν*, Δ', PG 86/1, 1669 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατὰ Νεστοριανῶν*, ΣΤ', PG 86/1, 1757 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Μαρτυρία τῶν ἁγίων κατὰ Μονοφυσιτῶν*, PG 86/2, 1809 D. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδική ἐπιστολή πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3149 C. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καὶ Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1376 D. Ἐπίσης G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 1288-1289. Τούς ὄρους «σύνθεσις» καί «συμπλοκή» φαίνεται ὅτι παρέλαβε ὁ ἱερός Πατήρ ἀπό τὰ ἔργα «Λεοντίου τοῦ Βυζαντίου». Τό ὄνομα τοῦ Λεοντίου τίθεται ἐντός εἰσαγωγικῶν, καθότι, ὡς γνωστόν, γιά τήν ἔρευνα δέν ἔχει κλείσει ἀκόμη τό ζήτημα γύρω ἀπό τήν ὕπαρξη ἐνός ἢ πολλῶν προσώπων μέ τό αὐτό ὄνομα, ὅπως ἐπίσης ὑφίσταται καί τό πρόβλημα τῆς πατρότητας τῶν διασωθέντων ὑπό τό ὄνομα τοῦ Λεοντίου ἔργων. Παρά ταῦτα, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅπως φαίνεται, γνωρίζει καί χρησιμοποιοῖ τὰ «Λεόντια», (ὁ ὄρος ἀνήκει στό φίλο καί ὀμογάλακτό του Γερμανό Κωνσταντινουπόλεως, *Πρὸς Ἄνθιμον διάκονον λόγος διηγηματικός περὶ τε τῶν ἁγίων Συνόδων καὶ τῶν κατὰ καιρούς ἀνέκαθεν τῶ ἀποστολικῶ κηρύγματι ἀναφεισῶν αἱρέσεων*, 33, PG 98, 72 A), ἀπό τὰ ὅποια ἀντλεῖ καί παραθέτει στά ἔργα του στοιχεῖα γιά τή θεολογική ὀρολογία καί τή διδασκαλία περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων στήν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Λόγου. Γιά τή διδασκαλία καί τήν περί τό πρόσωπο τοῦ Λεοντίου προβληματική βλ. δειγματοληπτικῶς F. Loofs, *Leontius von Byzanz und die gleichnamigen Schriftsteller der griechischen Kirche*, Leipzig 1887. P.W. Rügamer, *Leontius von Byzanz. Ein Polemiker aus dem Zeitalter Justinians*, Würzburg 1894. V. Grumel, «Léone de Byzance », *DTC* 9 (1926), σ. 400-426. B. Altaner, «Der griechische Theologe Leontius und Leontius der skythische Mönch», *Theologische Quartalschrift* 21 (1947), σ. 147-165. Ἄ. Θεοδώρου, *Ἡ χριστολογική ὀρολογία καὶ διδασκαλία Λεοντίου τοῦ Βυζαντίου*, Ἀθήναι 1955. A. Basdekis, *Die Cristologie des Leontius von Jerusalem*, Diss., Münster 1974. Ἡ. Φρατσέα, *Ὁ Λεόντιος Βυζάντιος. Βίος καὶ Συγγράμματα*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήναι 1984. B. Altaner-A. Stuibler, *Patrologie*, σ. 509 ἐξ. Μ. Α. Φαράντου, *Χριστολογία. I*, Τό Ἐνυπόστατον, σ. 52 ἐξ. D. B. Evans, «Leontius von Byzanz», *TRE* 21 (1991), σ. 5-10. Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολο-*

πινη φύση «συμπλακείς άνεκράθη, θεώσας τό πρόσλημμα καί φανείς διπλοῦς κατ' οὐσίαν»¹⁵⁸¹. Ἐτσι ὁ Πατρικός Λόγος, χωρίς νά ἀπολέσει «τό εἶναι Θεός», προσλαμβάνει ἀπό τήν Παρθένο πλήρη καί τέλεια ἀνθρώπινη φύση, καθότι «ἐγένετο ἄνθρωπος, ὄλην ἡμῶν προσφυῶς τήν φύσιν ἀμφιασάμενος»¹⁵⁸², λαμβάνοντας, δηλαδή, «τήν φθαρεῖσαν πρό πολλοῦ φύσιν (...) ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου, ὅλον τόν Ἀδάμ ἀνέλαβεν»¹⁵⁸³. Εἶναι ἀδιανόητο, ἄλλωστε, γιά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης νά μή δεχθεῖ τήν πρόσληψη ὁλόκληρης καί τέλει ἀνθρώπινης φύσεως ἀπό τό Θεό Λόγο, γι' αὐτό κι ἐπιμένει ὅτι ὁ σαρκωθείς Κύριος «ὄλην ἡμῶν τήν οὐσίαν ὑπερουσίως, καί κατ' οὐσίαν ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας ἀνέλαβεν»¹⁵⁸⁴, τονίζοντας παράλληλα, ὅτι κατά τήν ἔνωση ὁ Λόγος προσέλαβε ἐνυποστάτως ἐκ τῆς Παρθένου «τήν εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ ὄλην»¹⁵⁸⁵, δηλαδή, τέ-

γία, *Ε'*, σ. 143 ἐξ. C. Dell'Osso, «Leonzio di Bisanzio», ἐν *LP*, σ. 825-828. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, μάλιστα, τῆς σύγχρονης περὶ τόν Λεόντιο προβληματικῆς ἀποτελεῖ ἡ θέση τοῦ G. Rowekamp, ὁ ὁποῖος δέχεται τήν ὑπαρξή ἑξι συγγραφέων μέ τό αὐτό ὄνομα., δηλαδή τοῦ Λεοντίου Βυζαντίου («*Leontius von Byzanz*», *LACL*, σ. 393-394), τοῦ Λεοντίου Ἱεροσολυμίτου («*Leontius von Jerusalem*», *ὄπ. παρ.*, σ. 394-395), τοῦ Λεοντίου Πρεσβυτέρου, τοῦ Ἱεροσολυμίτου («*Leontius von Jerusalem*», *Presbyter*, *ὄπ. παρ.*, σ. 395), τοῦ Λεοντίου Κωνσταντινουπόλιτου («*Leontius von Konstantinopel*», *ὄπ. παρ.*, σ. 395), τοῦ Λεοντίου Νεαπολίτου («*Leontius von Neapolis*», *ὄπ. παρ.*, σ. 395) καί τοῦ Λεοντίου Σχολαστικού («*Leontius Scholasticus*», *ὄπ. παρ.*, σ. 395-396).

1580. Ὁ ὅρος «ἀνακράσις» μπορεῖ νά ἐκφράσει ὀρθῶς, κατά τόν ἱερό Πατέρα, τόν τρόπο τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων, μόνο ἐάν αὐτή ἐννοηθεῖ ὡς καθ' ὑπόστασιν. Ἀντίθετα εἶναι ἀποδοκιμαστέος μαζί μέ τόν ὄρο «σύγκρασις» βλ. παρακάτω. Μέ τήν ἔννοια τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τῶν φύσεων ὁ ὄρος συναντᾶται στό Γρηγόριο Θεολόγο (*Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 46, ἔκδ. P.Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 56 (PG 37, 185 C) καί τό Γρηγόριο Νύσσης (*Λόγος Κατηχητικός*, 11, ἔκδ. R. Winling, *SCh* 453 (2000), σ. 208 (PG 45, 44 B) ὁ ὁποῖος τονίζει, ὅτι «τόν δέ τῆς ἀνακράσεως τρόπον τοῦ θεοῦ πρός τό ἀνθρώπινον συνιδεῖν οὐ χωροῦμεν», ὥστε, ὅπως συμπληρώνει σέ ἄλλο ἔργο του (*Κατά Εὐνομίου*, 3, 44, ἔκδ. W. Jaeger, *GNO* 2 (1960), σ. 123. PG 45, 697 B), ἡ θεία φύση τόν «ἐνωθέντα πρός αὐτήν ἀνθρωπον εἰς τό ἴδιον ὕψος ἀνήγαγε διά τῆς ἀνακράσεως». Ἐπίσης βλ. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδική ἐπιστολή πρός Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3168 A καί Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Τεμάχια ἐκ τοῦ περὶ ἐνεργειῶν λόγου*, PG 89, 1286 B, ὅπου σημειώνεται, ὅτι οἱ φύσεις ἐνώθηκαν «κατά τόν τῆς ἀνακράσεως, ἴν' οὕτως εἶπω, τρόπον, καθ' ὃν ἄν εἶποι τις αὐτόν Θεόν καί ἀνθρωπον, καί ὄλον Θεόν καί ὄλον ἀνθρωπον». Πρβλ. G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 107. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τούς συναφεῖς ὄρους «κράσις» καί «σύγκρασις», καθώς, ὅπως παρατηρεῖται ἀπό τόν Χ. Ἀ. Σταμούλη (*Θεοτόκος*, σ. 183-184) ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας «τονίζει ὅτι ἡ χρήση τῶν ὄρων «κράσις» καί «σύγκρασις» ἀπό ὀρισμένους Πατέρες δέ δηλώνει ἕνα εἶδος ἀνάχυσης, στό πρότυπο τῶν συγκεκριμένων ὑγρῶν, ἀλλά φανερώνει τήν πλήρη καί πραγματικῆ «καθ' ὑπόστασιν» ἔνωση τῆς ἀνθρώπινης μέ τή θεία φύση». Οἱ Πατέρες στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ Κύριλλος εἶναι οἱ προαναφερθέντες Γρηγόριος Θεολόγος (*Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 21, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 44 (PG 37, 180 A) καί Γρηγόριος Νύσσης (*ὄπ. παρ.*, σ. 184, σημ. 56).

1581. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῥή α' στ', 2, 260-263, ἔκδ. A. Kominis, *AHG* IV (1976), σ. 643.

1582. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 837 BC. Πρβλ. καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί ἀληθείᾳ προσκνήσεως καί λατρείας*, 10, PG 76, 661 AB.

1583. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥῥή α', 3, 13-18, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 276. Πρβλ. καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδική ἐπιστολή πρός Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3173 A.

1584. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 AB. Πρβλ. καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν*, 2, 70, PG 26, 296 B (*ΒΕΠΕΣ* 30 (1962), σ. 238).

1585. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥῥή α', 6, 31-32, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 276. Ἡ ἐπιμονή τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς δικαιολογεῖται ἀπό τό γεγονός, ὅτι ἡ μή πρόσληψη τέλει ἀνθρώπινης φύσεως ἀπό τό Λόγο θά καθιστοῦσε ἀδύνατη τῆ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, καθώς ἰσχύει ἀπολύτως καί γιά τή διδασκαλία του ἡ θέση τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (*Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 32, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 50. PG 37, 181 C), ὅτι

λεια «ἐν ἀτόμῳ»¹⁵⁸⁶ ἀνθρώπινη φύση, συνιστάμενη ἀπό σῶμα καί ψυχὴ λογικὴ¹⁵⁸⁷, καθὼς αὐτὴ θὰ ἀποτελοῦσε πλέον τὴ νοερά «ἐμψυχουμένην αὐτοῦ σάρκα»¹⁵⁸⁸. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι, μὲ δεδομένο τὸ γεγονός τῆς ἐνότητας τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἡ ἔνωση τῶν δύο φύσεων στήν ὑπόστασή του εἶχε ὡς συνέπεια νά ἐπιτύχει ἤδη ἀπὸ τὴ μήτρα τῆς Μητέρας του «τὴν παγγενεστάτην τοῦ ἡμετέρου φυράματος» πρόσληψη¹⁵⁸⁹, προκειμένου, μετὰ τὴν ἄσπορο ὑπερφυσικὴ σύλληψή του, πλέον «τὴν τε ἀνθρωπίνην φύσιν ὁρᾶν ὄλην συνημμένην τῷ πλάσαντι, ἵνα ὁλος ὁ ἄνθρωπος θεωθῆ»¹⁵⁹⁰.

Ὁ Θεὸς Λόγος, συνεπῶς καί μετὰ τὴν, ἐντὸς τῆς μήτρας τῆς Θεοτόκου, ἔνωση τῆς θείας μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση διαφύλαξε «ἀκεραίους ἑαυτῶ (...) τοὺς λόγους τῶν συνελθόντων, μηδεμιᾶς δῆπουθεν ἐν μέσῳ χωρηθείσης συγχύσεως ἢ διαιρέσεως»¹⁵⁹¹. Διότι ἡ ἔνωση συνέβη «ἀσυγχύτως» καί «ἀμερίστως», ὥστε ὁ σαρκωθείς Ἰησοῦς Χριστὸς νά συνίσταται πλέον «ἐκ θεότητός τε καί ἀνθρωπότητος»¹⁵⁹², χωρὶς νά διαιρεῖται σέ δύο ὑποστάσεις, μία τοῦ Λόγου καί μία τοῦ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθέντος ἀνθρώπου¹⁵⁹³, ἀλλὰ οἱ δύο τέλειες καί ἀκέραιες φύσεις νά εἶναι ἀδιαίρετα ἐνωμένες στή μία ὑπόσταση τοῦ Λόγου, κατὰ «τὴν ὑποστατικὴν τῶν συνελθόντων ἐνότητα καί ταυτότητα, ἣν ὑπερφυῶς ἴσμεν γεγεννημένην ἐξ αὐτῆς ἄκρας συμπήξεως τοῦ μυστηρίου»¹⁵⁹⁴. Ἐτσι, ἐπειδὴ μὲ τὴ σύμπληξη τῶν δύο φύσεων «ἐξ ἄκρας συλλήψεως»¹⁵⁹⁵ στή μήτρα τῆς Παρθένου συντελεῖται πλήρης καί πραγματικὴ ὑποστατικὴ ἔνωση τῆς θείας μὲ τὴν ἀνθρώπινη, ἡ Μαρία, ὡς ἀληθῆς Θεομήτωρ καί Θεοτόκος, κατέστη ἐκείνη ἡ ὁποία «ἀλύτως οὐ μεριστῶς ἐνώσασα Θεῶ τὸν ἄνθρωπον»¹⁵⁹⁶, καθὼς ἡ ἔνωση τῶν φύσεων δὲν ἐπέ-

«τό γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἦνται Θεῶ, τοῦτο καί σώζεται», καθὼς, ὅπως συμπληρώνει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, «ὃ γὰρ μὴ προσεὶληπται, οὐδέ σέσωσται» *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, 7 καί 8, PG 74, 89 D.

1586. Ἡ φράση «ἐν ἀτόμῳ» δὲν ἀνήκει στὸν ἄγ. Ἀνδρέα, ἀλλὰ στὸν ὁμογάλακτο τοῦ Ἱεροσολυμίτη, Ἰωάννη Δαμασκηνό (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 55, 3, 11-12, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 131. PG 94, 1024 A), ὁ ὁποῖος θέλει νά τονίσει μὲ αὐτὴν κατὰ τὸν Ἰ. Ν. Καρμίρη (*Σύνοψις*, σ. 46), ὅτι κατὰ τὴ σάρκωσή του ὁ Λόγος ἀνέλαβε ἀτομικὴ καί «οὐχὶ τὴν καθόλου ἀνθρωπίνην φύσιν».

1587. «τῆ προσληφθεῖση σαρκὶ ψυχὴν ἐχούση τὴν λογικὴν τε καί νοεράν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 B.

1588. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 B. Γὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση πού ἔλαβε ὁ Θεὸς Λόγος τονίζει ἐπίσης ὅτι πρόκειται περὶ τῆς «ἐμψυχωμένης αὐτῷ καί νοεράς σαρκός» *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D. Βλ. καί *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B.

1589. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 C.

1590. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 892 B.

1591. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1085 B.

1592. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, μετὰ τὴν ἔνωση ἀναγνωρίζουμε πλέον τὸ Χριστὸ «ἄνθρωπόν τε καί Θεόν ... πλὴν οὐ μεριστῶς, οὐδέ μὴν πεφυρμένως» *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 75-77, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 510 (PG 97, 1441 A). Πρβλ. καί *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 933 B.

1593. «οὐκ ἄν διδάξης, ἀσφαλῆς ὢν ἐν λόγοις. Ὅτ' αὐτὸν διαιρεῖν εἰς δυοῖν ὑποστάσεις Πατρός μὲν Υἱός καί βρέφος τῆς Παρθένου» *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 83, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 510 (PG 97, 1441 A). Πρβλ. καί Ἀρνοβίου, *Conflictus de Deo trino et uno...*, 9, PL 53, 281 A.

1594. *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, Ζ', PG 97, 933 B.

1595. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 56, 3, 12, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 136 (PG 94, 1032 D). Καί τοῦτο, διότι ὁ Λόγος «ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ἐξ αὐτῆς ἄκρας τῆς ἐν Παρθένῳ τῆ παναγίᾳ συλλήψεως» Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3161 A.

1596. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 B. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (*Ἐπιστολὴ* 39,

φερε μεταξύ τους σύγχυση ή ανάμιξη. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι στή θεομητορική μήτρα, ὅπως ἀναφέρθηκε, οἱ φύσεις δέν ἐνώθηκαν «κατ' οὐσίαν»¹⁵⁹⁷, ἀλλά συνήλθαν σέ ἀδιαίρετη ἐνότητα ὑποστατικῶς¹⁵⁹⁸, γεγονός πού δηλώνει ὅτι ἐνώθηκαν ἀδιαίρετως στήν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περί τῆς «καθ' ἑκατέραν τῶν συνελθουσῶν ἐν αὐτῷ τῷ ἐνὶ Χριστῷ καί Θεῷ, καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τῶν φύσεων»¹⁵⁹⁹. Μάλιστα δέ, ὅπως ἐξηγεῖ λεπτομερέστερα, κατά τή σάρκωσή του ὁ Υἱός τοῦ Πατρός ἐνώθηκε ἐντός τῆς μήτρας τῆς Θεοτόκου μέ τήν ἀνθρώπινη φύση χωρίς ν' ἀναμιχθεῖ, νά συγχυθεῖ, νά συγκραθεῖ ἢ ν' ἀνακραθεῖ¹⁶⁰⁰, καθότι ἡ ἔνωση τῶν φύσεων δέν ὑπῆρξε σχετική ἢ ἄλλου εἴδους, ἀλλά καθ' ὑπόστασιν, κατά τήν ὁποία οἱ δύο ἀκέραιες καί τέλειες φύσεις ἐνώθηκαν ἀτρέπτως, ἀσυγχύτως, ἀναλλοιώτως καί ἀδιαίρετως, ὥστε ἀφ' ἑνός μὲν νά διαφυλάσσεται πλήρως ἡ διαφορότητά τους μετά τήν ἔνωση, ἀφ' ἑτέρου δέ ὁ σαρκωθείς Λόγος νά γνωρίζεται πλέον ὡς ἕνας Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, «ἐν δυσὶ φύσεσι τελείαις καί διαφόροις, πλουτιζούσαις τὰς ἐνεργείας κατά τήν τῶν φύσεων διαφορότητα»¹⁶⁰¹. Τήν πραγματική διάκριση, μάλιστα, τῶν δύο τελείων φύσεων μετά τήν ἔνωσή τους, κατά τήν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἄσπορο σύλληψη στή μήτρα τῆς Θεοτόκου, τονίζει, σύμφωνα μέ τόν ἱερό Πατέρα, καί τό γεγονός, ὅτι κάθε μία ἀπό αὐτές διατηρεῖ ἀκέραια τή θέληση καί τήν ἐνέργειά της, ὥστε ὁ εἷς Χριστός καί μετά τήν ὑπο-

Πρός Ἰωάννην ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας, PG 77, 177 A), «κατά ταύτην τήν τῆς ἀσυγχύτου ἐνώσεως ἔννοιαν ὁμολογοῦμεν τήν ἁγίαν παρθένον θεοτόκον διά τόν θεόν Λόγον σαρκωθῆναι καί ἐνανθρωπήσαι καί ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἐνώσαι ἑαυτῷ τόν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν». Πρβλ. καί D. Ritschl, «Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», ÖR 31 (1982), σ. 453 ἐξ.

1597. Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα, 111, ἔκδ. A. Heisenberg, BZ 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 D).

1598. «κατά τόν τῆς ἐνώσεως, εἴτ' οὖν ὑποστάσεως λόγον» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 892 A. Πρβλ. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, *De incarnatione Christi contra Nestorium haereticum*, 4, 4, PL 39, 81 B-84 A καί Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 108.

1599. *Εἰς τόν ἅγ. Νικόλαον, ΙΗ'*, PG 97, 1200 A. Βλ. ἐπίσης Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐπιστολή 17, Πρὸς Νεστόριον*, PG 77, 109 D καί Η.Α. Wolfson, *The Philosophy of the Church Fathers, vol. I*, σ. 415-416. Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 615. Δ. Ἀθ. Λιάλιου, *Ἐρμηνεία τῶν δογματικῶν καί συμβολικῶν κειμένων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Β'*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 183 ἐξ. Α. Grillmeier, *Fragmente zur Christologie*, σ. 200.

1600. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ ἀποδοκιμάζει τούς ὄρους «σύγκρασις» καί «ἀνάκρασις», θεωρώντας τους μέ τήν ἔννοια ὄχι τῆς ὑποστατικῆς, ὅπως προηγουμένως, ἀλλά τῆς φυσικῆς ἐνώσεως, πράγμα πού ἐπιφέρει συναλοιφή, σύγχυση, ἀνάχυση καί τροπή τῶν φύσεων. Βλ. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, *Ἐπιστολή 596, Κωνσταντίῳ*, PG 78, 452 C καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατά Ἰακωβιτῶν*, 81, PG 94, 1480 A. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. περισσότερο ἐν G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, σ. 107. Μάλιστα ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός [*Διαλεκτικά, ξε'*, *Ποικίλοι ὄροι*, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, I (1969), σ. 136 (PG 94, 661 B)], κατανοώντας τό ἐπικίνδυνο τῶν συνεπειῶν τῆς μὴ ὀρθῆς χρήσεως τῆς ἀνωτέρω ὀρολογίας, τονίζει: «Ἰστέον δέ, ὅτι τινες τῶν πατέρων τό τῆς κράσεως ὄνομα ἐπί τοῦ κατά Χριστόν μυστηρίου οὐ κατεδέξαντο».

1601. «Οὐκοῦν ὁ Υἱός τοῦ Πατρός ἠνώθη τῇ ἀνθρωπεῖα σαρκί οὐ κατά φερμόν ἢ σύγχυσιν ἢ σύγκρασιν ἢ ἀνάκρασιν ἢ σχετικόν λόγον ἢ ἄλλην ὁμώνυμον ἔνωσιν, ἀλλ' ἀτρέπτως καί ἀσυγχύτως καί ἀναλλοιώτως καί ἀδιαίρετως καί ταύτη ἐν δυσὶ φύσεσι τελείαις καί διαφόροις πλουτιζούσαις τὰς ἐνεργείας κατά τήν τῶν φύσεων διαφορότητα πάντως γνωρίζεται» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 144r καί *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον, ψδὴ α'*, 10, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 334. Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 50, 3, 6, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 119-122 (PG 94, 1001 B-1008 C).

στατική ένωση, δηλαδή κατά τόν τῆς «ένώσεως λόγον»¹⁶⁰², νά φέρει πλήρεις καί ἀκέραιες «τάς δύο θελήσεις καί ἐνεργείας»¹⁶⁰³.

Ὁ σαρκωθείς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, συνεπῶς, εἶναι «ὁ γεννηθεὶς ἐκ γυναικός καί μὴ τραπεὶς, ἀλλὰ μείνας Θεὸς ἀναλλοιώτως»¹⁶⁰⁴, διότι, ἄν καί ἔλαβε μορφὴ δούλου, παρέμεινε «ὁ εἷς μὲν τῇ ὑποστάσει, διπλοῦς δὲ τῇ οὐσίᾳ»¹⁶⁰⁵, καθὼς «τάς συνδραμούσας εἰς ὑπόστασιν μίαν· φύσεις δὲ Χριστοῦ ταύτας προδήλως δύο»¹⁶⁰⁶. Ἔτσι, ὡς τέλειος Θεὸς καί τέλειος ἄνθρωπος, εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος, χωρὶς νά ἐγκαταλείψει τόν πατρικό κόλπο καί νά ἀπεκδυθεῖ τῇ θεότητά του «ἐκ τῆς Παρθένου ἀναλαβὼν καί φορέσας ἀφύρτως καί συνάψας ἑαυτῷ δίχα τροπῆς» τὴν ἀνθρώπινη φύση¹⁶⁰⁷, καθὼς, ὡς ὑπερούσιος Θεός, «οὐσιώθη τό ἡμέτερον ὑπερουσίως ἐκ σοῦ, Θεοτόκε, οὐκ ἐκστάς τοῦ εἶναι Θεός, ἀλλ' ἄνθρωπος γεγονώς, ἔμεινεν ὅλος Θεός, ἀφύρτως ἠνωμένος»¹⁶⁰⁸, ὥστε νά παραμείνει ἀναλλοιώτως «εἷς Υἱὸς ἐκ Πατρὸς καί μητρὸς» καί μετὰ τὴν ἔνωση¹⁶⁰⁹. Τὸ γεγονός, μάλιστα, ὅτι ἐνώθηκαν οἱ δύο τέλειες φύσεις στό πρόσωπό του καί ὑπάρχει ἡ ἀντίδοση τῶν ιδιωμάτων τους δὲν σημαίνει ὅτι συνέβη τροπή, μίξη ἢ φυρμός μεταξύ τους, καθὼς μέ τὴν ἄφραστη σύλληψη τοῦ ἑνός τῆς Τριάδος καί τὴν ἄφθορη γέννησή του ὡς Θεανθρώπου ἀπὸ τῆ Θεοτόκου «ἡ Τριάς μὲν προσθήκη ὅλως οὐκ ἔσχε»¹⁶¹⁰, καθότι ἡ

1602. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 121, ἔκδ. Α. Heisenberg, BZ 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1444 A).

1603. *Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 917 D. «Χριστοῦ νοεῖσθαι τὰς ἐνεργείας δύο, διπλὴν θέλησιν δογματίζεις συνδέων» *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 116, ἔκδ. Α. Heisenberg, BZ 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1444 B). Πρβλ. ἐπίσης Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3172 C-3173 B. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ τῶν δύο θελημάτων τοῦ Χριστοῦ*, PG 91, 53 C καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 58, 3, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 137 (PG 94, 1033 BC). Ἀκόμη βλ. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 115.

1604. *Κανῶν*, 131, ῥῆθ' β', 7-10, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 93.

1605. *Κανῶν ἀναστάσιμος*, 194, ῥῆθ' β', 12-13, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 139. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ ἱερός Πατήρ στόν κανόνα τῶν Μυροφόρων (ῥῆθ' η', 12, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 56) τονίζει, ἀπευθυνόμενος στή Θεοτόκο: «ἐγέννησας ἀτρέπτως, ἕνα Χριστόν τόν Θεόν, ἐν δυσὶ ταῖς οὐσίαις».

1606. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 108, ἔκδ. Α. Heisenberg, BZ 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1444 A).

1607. *Κανῶν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῆθ' β', 2, 84-87, ἔκδ. Α. Kominis, AHG IV (1976), σ. 635. Ὁ Χριστός εἶναι «ὁ τόν πατρῶον κόλπον μὴ λιπὼν καί σάρκα ἐνδυσάμενος ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας» *Κανῶν*, 238, ῥῆθ' β', 16-19, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 169. Πρβλ. καί Πέτρου Ἄργους, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 8, 125-127, ἔκδ. Ε. Ν. Toniolo, *Marianum* 35 (1973), σ. 28.

1608. *Κανῶν εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου*, ῥῆθ' η', 13, 849-856, ἔκδ. Ε. Tomadakis, AHG I (1974), σ. 35. Στὴ μήτρα τῆς Θεοτόκου, «ἐν ἧ Θεὸς γέγονεν ἄνθρωπος, μένων Θεός, καί κνοφορίας ἠνέσχετο, καί πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς κατέβη γέννησιν, ὥστε τοὺς πατρικούς κενώσας κόλπους, καί τὰς μητρῶας ἀγκάλας πληρώσας. Οὐ γάρ μερίζεται Θεὸς ἐνεργῶν ἄπερ βούλεται· μένων δὲ μᾶλλον ἐν πᾶσι ἀμέριστος, πρυτανεὺει τῷ κόσμῳ τὴν σωτηρίαν» Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 4, PG 85, 437 D. Βλ. καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 21-22.

1609. *Κανῶν εἰς τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον*, ῥῆθ' δ', 8, 230, ἔκδ. Α. Kominis, AHG IV (1976), σ. 486. Στόν κανόνα του εἰς τόν Λάζαρον, (ῥῆθ' γ', 8, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 339) τονίζει ἐπίσης γιὰ τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο, ὅτι «ἕνα τῆς Τριάδος οἶδά σε, εἰ καί ἐνσαρκώθης, ἕνα καί δοξάζω Υἱόν σεσαρκωμένον, τόν ἐκ τῆς Θεοτόκου, ἀσπόρως βλαστήσαντα, καί σὺν Πατρὶ καί Πνεύματι, ἕνα Υἱόν δοξολογούμενον». Ἀλλά καί ὁ Ρουφίνος (*Commentarius in symbolum apostolorum*, 9, PL 21, 349 A) τονίζει, ὅτι «Qui enim in caelis unicus Filius est, consequenter et in terra unicus est, et unice nascitur».

1610. *Κανῶν εἰς τόν ἅγ. Ἀνδρέαν*, ῥῆθ' δ', 6, *Μηναιὸν τοῦ Νοεμβρίου*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, σ. 216. Πρβλ. καί Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 2, PG 87/3, 3217 B-3220 A. Μάλιστα, ὅπως πα-

άνθρωπινη φύση προσελήφθη υποστατικῶς ἀπό τόν Υἱό¹⁶¹¹, μάλιστα δέ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης, κατὰ τήν πρόσληψη τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό τό Λόγο, «πάντα ἠνέσχου, μή ἐκστάς τῆς φύσεως τῆς πατρικῆς Ἰησοῦ, εἰ καί ἠνώθης ἡμῖν»¹⁶¹². Τοῦτο συνέβη, διότι, ἄν καί μέ τή σάρκωσή του «ἐξέστη τῶν τῆς θεότητος ὄρων», ἐν τούτοις «οὐχ ἀρπαγμόν ἠγήσατο τό εἶναι ἴσα τῷ Θεῷ», καθώς «οὐ γάρ ἀρπάζει ὁ ἔμφυτον ἔχων τό ἴδιον, ἀλλ' ἑαυτόν ἐκένωσεν, ἤγουν ἐταπεινώσεν μορφῇ δούλου, ἤγουν ἀνθρώπου λαβών»¹⁶¹³, διατηρώντας ἀκέραιους καί μετὰ «τήν ἄφραστον ἔνωσιν τούς λόγους τῶν συνελθόντων», ἐφ' ὅσον δέν ὑπῆρξε μεταξύ τους διαίρεση ἢ ὁποιαδήποτε σύγχυση¹⁶¹⁴. Ἐτσι, μετὰ τήν ἔνωση τοῦ Θεοῦ Λόγου μέ τήν ἀνθρώπινη φύση, οὔτε ἀλλοιώθηκε, ἀλλά οὔτε καί μεταβλήθηκε ἡ θεότητά του, καθώς δέν ὑπέστη γένεση ἢ φθορά. Ὅμως, μεταξύ τῶν δύο φύσεων δέν συνέβη οὔτε μετάσταση, ἢ χρονική σύγχυση, ὥστε νά ὑπάρξει ἀλλοίωση καί σύνθεση τῶν φύσεων, ἀλλά οὔτε κατέστη ἀτελής ἡ θεία φύση ἀπό τήν ἔνωση, καθώς αὐτή δέν συγκροτήθηκε ἀπό ἀτελῆ μέρη, ὥστε νά ἐξαρτᾶται ἡ τελειότητα τοῦ Λόγου ἀπό τήν ἀνθρώπινη φύση, διότι ἡ προσληφθεῖσα ἀνθρώπινη φύση δέν εἶχε δική της ὑπόσταση, ἀλλά ἀντίθετα, ἐπειδή ἐνώθηκε ἀδιαίρετως καί ἀχωρίστως στό πρόσωπο τοῦ μονογενοῦς Λόγου τοῦ Θεοῦ μέ τή θεία στή μήτρα τῆς Παρθένου, θεώθηκε καί συνδοξάζεται μέ αὐτήν¹⁶¹⁵. Γιά τό λόγο αὐτό καί παρ' ὄλο πού προσέλαβε τέλεια ἀνθρώπινη φύση διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς του ἐκ τῆς Θεοτόκου ὁ Λόγος, καθιστάμενος μ' ἐμᾶς καθ' ὅλα ὁμοφυῆς καί μεταλαμβάνοντας «ὅσα τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας γνωρίσματα», ἐν τούτοις παρέμεινε φύσει ἀπαθῆς καί ἀναμάρτητος, καθώς «τόν μῶμον προδήλως τῆς ἀμαρτίας ἐκπέφυγε, καί τοῦ πρώτου πτώματος τήν κατάκρισιν»¹⁶¹⁶, γενόμενος τέλειος ἄνθρωπος «τῆς

ρατηρεῖ ὁ Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (*Επιστολή πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, 7, PG 65, 861 D), καί μετὰ τήν ἔνωση ἐξακολουθεῖ «εἰς τοῖνον ἐστὶν Υἱός. Τριάδα γάρ ὁμοούσιον προσκυνοῦντες, τέταρτον τῷ ἀριθμῷ οὐκ εἰσφέρομεν».

1611. Καί τοῦτο, διότι «προσωπική ἦν ἡ λήψις ἐν τῷ Υἱῷ» *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139v.

1612. *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Ἀνδρέαν, ὡδή ζ', 6, Μηναιὸν τοῦ Νοεμβρίου*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, σ. 222. καί *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον, ὡδή ζ', 10, ἐν Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 341. Ἐπίσης βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Επιστολή πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, 5, PG 65, 860 C D.

1613. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140v. Πρβλ. καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *ὑπομνήματα εἰς τόν εὐαγγελιστήν Ματθαῖον*, PG 72, 409 AB καί H. Urs von Balthasar, *Mysterium Paschale*, σ. 143 ἔξ.

1614. «ὁ ἀπροσδεῆς, ὁ ὑπερπλήρης, ὁ πλούσιος, ὁ μὴ κατ' ἐκστασιν τῆς ὑπερουσίας θεότητος τήν εἴσω περ οἰκεῖν ἐλόμενος ὑπαρξιν, ἀλλ' ἀκέραιους ἑαυτῷ φυλάξας καί μετὰ τήν ἄφραστον ἔνωσιν τούς λόγους τῶν συνελθόντων, μηδεμιᾶς δήπουθεν ἐν μέσῳ χωρηθείσης συγχύσεως ἢ διαρέσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1085 B).

1615. «οὐκ ἠλλοιώθη δ' ὁ Θεός σαρκί ἐνωθείς, οὐδ' ὄλως μετεβλήθη ... οὔτε δὴ γένεσις ἢ φθορά κατὰ τήν οὐσίαν τοῦ Λόγου παρηκολούθησεν. Οὐ τῶν ἐναντίων μετάστασις, οὐ χρονικῆς παραστάσεως χρῆμα. Οὔτε δὴ ἀτελής διά τήν σύνθεσιν ὁ Θεός διέμεινεν ἢ γάρ οὐκ ἐξ ἀτελῶν γέγονεν ἢ σύμμικτος. Οὔτε τελειότης τοῦ Λόγου, τοῦ Λόγου ἢ σὰρξ ἦν. Οὐθ' ὑπόστασιν καθ' ἑαυτήν οὔσαν, ἀλλά φύσιν ἀνθρωπότητος ἢ τοῦ Λόγου προσελάβετο φύσις ... οὕτως γάρ ἠνώθη τῇ τοῦ μονογενοῦς φύσει ἢ ἀνθρωπότητι καί ἐθεώθη, ὥστε τῇ θεότητι συνδοξάζεσθαι» (*Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 144r). Βλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 46, 3, 2, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften, II* (1973), σ. 110 (PG 94, 988 A).

1616. *Εἰς τό Γενέσιον, Β', PG 97, 829 C* καί *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1088 A. Βλ. Ἐπίσης βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί εἰς τὰς ἐπαρυστρίδας, Β', 2, PG 65, 693*

ἀμαρτίας δίχα»¹⁶¹⁷.

Ἔτσι ὁ ἄχρονος καὶ ἄσαρκος Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἔγινε ἀδαμιαῖος, ἀναλαμβάνοντας ὡς κτίστης τὴν κτίση, προκειμένου νὰ τὴν ἐπαναφέρει «ἐπὶ τὴν πρώτην (...) ἀναμάρτητον εἰκόνα, ἣν ὁ Ἀδάμ τοῖς πάθεσιν ἐκὼν προελυμήνατο»¹⁶¹⁸. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴ σάρκωσή του, μέ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τὴ Θεοτόκο τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ὁ ἀναλλοίωτος Θεός, «ὁ ἀσώματος σωματωθεὶς, διὰ μέσου νοὸς ἡμῖν καὶ σαρκὸς προσωμίλησεν, ἵν' ὅλος ὄλω ἐγκραθεὶς τῷ ἡμετέρῳ φυράματι, ὅλον ἡμῶν ἀνανέωση τὸ πρόσλημμα»¹⁶¹⁹, ἐπιτελώντας «καινὴν μίξιν», κατὰ τὴν ὁποία «ὅλον φορεῖ τὸ ἡμέτερον», διαπλάθεται στὴ μήτρα τῆς Παρθένου καὶ μέ τὴ γέννησή του βρεφουργεῖται, παραμένοντας ὁμως «ὄπερ προῆν», ἄν καὶ ἔγινε γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου «ὄπερ οὐκ ἦν»¹⁶²⁰. Συνεπῶς, ἄν καὶ κατὰ τὴν ἔνωση τῶν δύο φύσεων «Θεὸς ἐφάνη ἐν τῷ κόσμῳ», ἐν τούτοις, οὔτε ἐγκατέλειψε, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπώλεσε τὴ θεία φύση, ὅπως ἐπίσης δὲν μείωσε, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀλλοίωσε τὴν ἀνθρώπινη, ὥστε νὰ θεωρηθεῖ ἡ σάρκωσή του κατὰ δόκηση, ἀλλ' ἀπέδειξε ὅτι ὑπάρχει «ἀληθῶς ἐν ἑαυτῷ τὸ οὐσιῶδες ἡμῶν»¹⁶²¹.

Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μέ τὴ θεία φύση μετὰ τὴ σάρκωση, καθὼς δὲν ἀναμείχθηκε μέ τὴν ἀνθρώπινη, ἀλλὰ ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς Λόγος, ἄν καὶ ἔγινε «ἀνήρ», παρέμεινε κατὰ πάντα «ὁμοούσιος Πατρὶ καὶ συναΐδιος Πνεύματι Υἱὸς καὶ Χριστός», ἔτσι ὥστε «ἡ Τριάς μεμενῆκει κατ' οὐσίαν ἄσαρκος προσθήκης χωρὶς»¹⁶²². Διότι μέ τὴν πρόσληψη

C. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, I, 3, 33-34, ἔκδ. J. Darrouzès, *SCh* 122 (1966), σ. 198 καὶ X. Κοντάκη, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου*, σ. 501 ἐξ.

1617. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν, Γ'*, PG 97, 860 A. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα ἀλλοῦ, κατὰ τὴν ἐν χρόνῳ δευτέρα γέννησή του ὁ Χριστὸς «πάντα μητρόθεν λαμβάνει οἷς ἀνθρωπος τέλειος γνωρίζεται πλήν τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἀγνοίας» (*Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 139r καὶ *Κανὼν ὁ Μέγας*, ῥδή θ', 6, PG 97, 1381 A). Ἐπίσης «ὡς ἄν κατὰ πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῆ χωρὶς ἀμαρτίας» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1285 D. Μάλιστα, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου (*Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 445), γιὰ τὴν τελειότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ποῦ ἔλαβε ὁ Λόγος, «τέλειον δὲ λέγω, καθ' ὃ τὰ ἡμέτερα πάντα ἢ καινουρηθεῖσα σὰρξ ἐκ τῆς παρθένου καὶ ἐνωθεῖσα τῷ Θεῷ Λόγῳ εἶχεν, χωρὶς ἀμαρτίας». Πρβλ. καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, 7 καὶ 8, PG 76, 88 D. Τοῦ Αὐτοῦ, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ὅτι Χριστὸς εἷς καὶ Κύριος*, PG 75, 1213 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατὰ τῶν μὴ βουλομένων ὁμολογεῖν Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον*, PG 76, 265 C. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», 2, *PO* 19 (1926), σ. 340. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3161 D. Ἐπίσης βλ. K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 167 ἐξ καὶ N. E. Μητσοπούλου, *Ὁ Θάνατος*, σ. 50 ἐξ.

1618. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή γ', 4, 113-118, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 279 καὶ M. A. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 208 ἐξ.

1619. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1085 B.

1620. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥδή α', 2, 9-16, ἔκδ. A. Kominiis, *AHG* IV (1976), σ. 632. Πρβλ. καὶ Θεοδότου Ἀγκύρας, *Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 5, PG 77, 1356 A. Μέ τὴ σύλληψή του ὁ Λόγος στὴ μήτρα τῆς Παρθένου «ἐπίγειος γίνεται, οὐ τὴν θεότητα μεταβαλὼν, ἀλλὰ μένων ὃ ἦν, καὶ ὃ οὐκ ἦν γενόμενος» Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», 3, *PO* 16 (1922), σ. 444.

1621. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥδή α', 5, 33-40, ἔκδ. A. Kominiis, *AHG* IV (1976), σ. 633 καὶ N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 614-615.

1622. *Κανὼν μεθεόρτιος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥδή β', 4, 71-76, ἔκδ. A. Kominiis, *AHG* IV (1976), σ. 764.

τῆς ἀνθρώπινης φύσεως δέν χωρίστηκε ἀπό τήν ἀδιαίρετη Τριάδα ὁ Υἱός, οὔτε ὁμως προστέθηκε καί ἡ ἀνθρωπότητά του στήν Τριάδα, ὥστε νά μεταβληθεῖ σέ τετράδα, ἀλλά παρέμεινε Τριάς¹⁶²³, ἐφ' ὅσον ὁ Λόγος «ἐπέστη (...) ὡς Υἱός μέν τοῦ Πατρός καί ὡς εἷς τῆς Τριάδος ἀχωρίστως καί μετὰ τήν ἔνωσιν»¹⁶²⁴. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ σαρκωθείς ὑπάρχει καί γνωρίζεται πλέον εἰς τό διηνεκές Θεός καί ἄνθρωπος «οὐ γυμνός (...) οὐδέ ψιλός ἀνήρ, ἀλλ' εἷς κατ' ἄμφω τέλειος»¹⁶²⁵, «οὐκ ἀλλοιώσας προσχύσει τήν φύσιν, οὐ τήν πρόσληψιν φαντάσας τῆς σαρκός»¹⁶²⁶, ὥστε καί ἡ Μητέρα του, ὡς ἀληθῆς Θεοτόκος, «τούς ἄνω καί τούς κάτω προσκυνητάς, ἐν ἄμφω Κύριον σέβας ἀδαιρέτως προσκυνεῖν ἐξεπαίδευσε»¹⁶²⁷. Τοῦτο συμβαίνει, διότι μέ τήν ἐξ αὐτῆς σάρκωσή του ὁ Λόγος δέν ὑπέστη τροπή, καθῶς, ἂν καί ἀνέχθηκε ὡς Θεός τά πάντα, δέν ἀπώλεσε τή θεία φύση κατά τήν ἔνωσή του μέ τήν ἀνθρωπότητα¹⁶²⁸, οὔτε μεταβλήθηκε ἀπό ἐκεῖνο τό ὁποῖο ἦταν πρό τῆς σαρκώσεως, καθότι ἄτρεπτος, ἀλλ' ὡς φιλόανθρωπος προσέλαβε ἐνυποστάτως μόνο ἐκεῖνο τό ὁποῖο δέν ἦταν, δηλαδή τήν ἀνθρωπότητα¹⁶²⁹. Θέλοντας, μάλιστα, νά ἐπιβεβαιώσῃ τήν πραγματικότητα τῆς θείας σαρκώσεως ὁ ἅγ. Ἀνδρέας παρουσιάζει τή Θεοτόκο θηλάζουσα μέ φυσικό τρόπο τόν γεννηθέντα Υἱό της¹⁶³⁰, ὑπογραμμίζοντας μέ τόν τρόπο αὐτό τό γεγονός, ὅτι «ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο», προσλαμβάνοντας ὄχι «φανταστόν σῶμα»¹⁶³¹, ἀλλ' ἀληθῆ καί τέλεια¹⁶³² ἀνθρώπινη φύση, φέ-

Κανών εἰς τόν Λάζαρον, ῥδή γ', 8, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 339 καί *Κανών τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, ῥδή γ', 6, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 90.

1623. «οὐκ ἐχωρίσθη τῆς τριάδος ὁ υἱός, οὐ τετράδος δέ πάλιν προσθήκη ἐγένετο, ἀλλ' αὐτή ἡ τριάς ἐμμένει» *Κανών εἰς τόν ἅγ. Γρηγόριον τόν Θεολόγον*, ῥδή στ', 5, 243-246, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 352. Ἔτσι μετὰ τήν ἔνωσιν τῶν φύσεων «οὐδέ τετάρτου προσκύνησιν προσώπου εἰσηγάγεν· ἀπαράδεκτος γάρ τούτου ἡ ἁγία Τριάς» Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 446.

1624. *Κανών τῶν Φώτων*, ῥδή β', 6, 96-99, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 128.

1625. *Κανών τῶν Φώτων*, ῥδή στ', 6, 324-328, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 137.

1626. *Κανών εἰς τούς ἐν Σινᾷ τελειωθέντας*, ῥδή β', 7, 120-121, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 240.

1627. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 C. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς, σχολιάζοντας τό «ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1, 14) ἐν σχέσει πρός τή Θεοτόκο, ὁ K. Barth: (*Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I, 2, Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 152) «Die Bezeichnung 'Mutter Gottes' für Maria war und ist sinnvoll, erlaubt und notwendig als christologischer Hilfssatz. Er besagt ein Doppeltes: 1. Er erklärt das ἐγένετο dahin, daß es sich in der Fleischwerdung des Wortes nicht etwa um eine Schöpfung aus dem Nichts handelt, sondern dass Jesus Christus durch seine Mutter wirklich der Einheit des Menschengeschlechts angehört (...). Der Satz sagt aber 2. und vor allem: der, den Maria gebar, war kein anderes, kein zweites neben dem, dass er Gottes Sohn war. Eben der hier in der Zeit geboren wurde, ist derselbe, der in Ewigkeit vom Vater geboren ist». Βλ. καί C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 371. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 232 ἐξ.

1628. *Κανών εἰς τήν Σύλληψιν*, ῥδή ζ', 4, PG 97, 1313 D.

1629. «οὐχ ὅπερ ἦν μεταβαλῶν· ἄτρεπτος γάρ· ἀλλ' ὁ οὐκ ἦν προσλαβῶν· φιλόανθρωπος γάρ» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 896 B. Πρβλ. καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπησι τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 365.

1630. «ἡ ἐκ μαζῶν, γάλα, παρθένε νηπιάσαντα, τήν πάντων τροφήν, παιδοτοκήσασα σαρκί, ὄν οὐκ ἔσπειρε πατήρ ἐν γαστρὶ, θηλάζουσα ὡς βρέφος τρέφεις υἱόν, τόν θρέψαντα τόν λαόν ἐν ἐρήμῳ» *Κανών εἰς τούς ἅγ. δέκα μάρτυρας*, ῥδή στ', 5, 173-179, ἔκδ. Α. Κωμίνης, *AHG IV* (1976), σ. 594.

1631. *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 141r. Δηλαδή, ὅπως τονίζει στόν κανόνα του (*εἰς τόν*

ρουσα όλες τις φυσικές ασθένειες και αδυναμίες, δηλαδή τά φυσικά και αδιάβλητα πάθη, ἐφ' ὅσον ὁ ἐνανθρωπήσας ἀνέλαβε «τὴν φθαρεῖσαν πρό πολλοῦ φύσιν (...) ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου»¹⁶³³, ἐπιθυμώντας μέ τόν τρόπο αὐτό, πρὸς ἔνδειξη «τῆς πρὸς ἡμᾶς οἰκειώσεως», «πάντα ἐν αὐτῷ τά τῆς φύσεως παραδειξιαί γνωρίσματα»¹⁶³⁴.

Μέ τὴν ὑπέρολη ἐκ Πνεύματος ἀγίου σύλληψη τοῦ Λόγου στή μήτρα της ἡ Θεοτόκος, συνεπῶς, πραγματώνει «τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους καινοπρεπεστάτην συγγένειαν» καί «μεσιτεύει τό τῆς θεότητος ὕψει καί σαρκός ταπεινότητι, καί γίνεται μήτηρ τοῦ πλάσαντος»¹⁶³⁵, κυφορώντας τόν ὑπερπλήρη τῆς πατρικῆς δόξας τέλειο Θεό καί τέλειο ἄνθρωπο Ἰησοῦ Χριστό¹⁶³⁶, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τόν «ἐκ Πατρὸς Θεόν Λόγον σαρκούμενον»¹⁶³⁷, μέ ἀποτέλεσμα νά καταστεῖ «Σοφίας ἐνυποστάτου Μήτηρ (...) τοῦ Θεοῦ καί Λόγου»¹⁶³⁸, καθ' ὅσον ἀποτέλεσε «τόν θεῖον ἰστόν ἐν ᾧ ἀρρήτως ἐξυφάνθη Θεοῦ τό πανάγιον σῶμα ἐξ οὗ ὁ ἀπλοῦς καί ἀφανῆς διπλοῦς καί ἐμφανῆς Ἰησοῦς ἐγνωρίσθη»¹⁶³⁹. Ἐπειδή, μάλιστα, ἡ Θεοτόκος μέ τὴν κυφορία τοῦ Λόγου κατέστη «τό θεόδεκτον χωρίον, τό ἐργαστήριον τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων»¹⁶⁴⁰, ἀλλά κι ἐκείνη ἡ ὁποία «τόν ἀχώρητον ἐν οὐρανοῖς, χωρήσασαν ἐν μήτρᾳ» καί «τόν τροφέα τοῦ κόσμου Χριστόν θηλάσασαν Παρθένον»¹⁶⁴¹ συνέβαλε μέ τὴ διακονία της, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἀνθρωπότητος, στήν ἐπιτέλεση τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου, ὥστε νά ἐπέλθει «Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους συνάφεια».

Τό γεγονός αὐτό κατανοεῖται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα ὡς αἰτία τῆς παγκόσμιας σωτηρίας¹⁶⁴², πραγματώνοντας ἤδη ἀπό τὴ μήτρα τῆς Μητέρας του τὴ νέα ἀνάπλαση τοῦ

Λάζαρον, ᾠδή γ', 5, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 339) ὁ Χριστός ἔλαβε «τὴν σάρκα, τὴν ἐξ ἡμῶν..., οὐσία οὐ δοκῆσει». Πρβλ. καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ τῶν μὴ βουλομένων ὁμολογεῖν Θεοτόκον τὴν ἀγίαν Παρθένον*, PG 76, 288 A.

1632. «τό ἐξ αὐτῆς ἀχειροτμητῶς ναοποιηθέν δεσποτικόν καί σωτήριον προσεκτῆσατο σῶμα, τοῦ πάσης ἐμφύτου καί νοεράς κινήσεως συμμετασχόντος ἡμῖν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1088 A.

1633. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ᾠδή α', 3, 13-18, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 276.

1634. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B. Γιά τά ἀδιάβλητα πάθη τοῦ Κυρίου ὁμιλεῖ ἐκτενῶς ὁ ἅγ. Ἀνδρέας στοὺς κανόνες του *εἰς τὸν Λάζαρον*, (ᾠδή α', 4 καί β', 5, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 338 καί 339) καί στήν ἐορτὴ τῆς *Μεσοπεντηκοστῆς*, (ᾠδή α', 3 καί ζ', 2, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 89 καί 93). Βλ. ἐπίσης Γρηγορίου Θεολόγου, *Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 102, 24, ἔκδ. P. Gallay, *SCh 208* (1974), σ. 82 (PG 37, 201 A). Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, 45, 27, PG 36, 660 C. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3173 B. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 64, 3, 20, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 162-163 (PG 94, 1081 A). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 4, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 108 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh 80* (1961), σ. 90). Μανουήλ Παλαιολόγου, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 11, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO 16* (1921), σ. 558-559. Πρβλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματικὴ τῆς Ὄρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Β', σ. 66.

1635. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 BC.

1636. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 A. Βλ. ἐπίσης E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 38 καί M. A. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 212 ἔξ.

1637. *Κανὼν*, 207, ᾠδή θ', 44-50, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 148.

1638. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ᾠδή γ', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 105.

1639. *Κανὼν εἰς τὴν μεγαλομάρτυρα Θέκλαν*, 151, ᾠδή θ', 95-100, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 108 καί X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 86.

1640. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 241, ᾠδή θ', 45-48, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 171.

1641. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 114, ᾠδή θ', 42-45, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 81.

1642. «ὑπὲρ ὅλου τοῦ πλάσματος, ὁ Δεσπότης τοῦ πλάσματος, ἐνοῦται τῷ πλάσματι, ἵνα σώσῃ τό πλάσμα» *Εἰς τὴν*

άδαμιαίου γένους καί τήν ἀναμόρφωση τῆς θείας εικόνας στόν ἄνθρωπο μέ τή θέωση τοῦ προσλήμματος, ἡ ὁποία ὀδήγησε τόν ἄνθρωπο εἰς «τήν εἰς οὐρανούς ὕψωσιν καί ἀνάβασιν» ἐν Χριστῷ¹⁶⁴³. Καί τοῦτο, διότι ἡ κατά σάρκα Μητέρα του ἀναδειχθηκε «ὁ θεοτελής τοῦ παντουργοῦ καί ἀριστοτέχνου πηλός»¹⁶⁴⁴, καθιστάμενη ὡς ἄνθρωπος «ἡ συνδραμοῦσα τῷ Λόγῳ σαρκουμένω»¹⁶⁴⁵. Τό γεγονός αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀναδειχθεῖ κυρίως καί ἀληθῆς Θεοτόκος, καθῶς ἀπέβη μέ τήν προετοιμασία της «ἡ παναρμόνιος τῆς θεϊκῆς ἐνσωματώσεως ὕλη»¹⁶⁴⁶, προκειμένου νά κυφορήσει «τόν ὑπερπλήρη τῆς πατρικῆς δόξης ἄνθρωπον Χριστόν Ἰησοῦν, τόν αὐτόν καί Θεόν, ἐν τελειότητι τῶν ἐξ ὧν καί ἐν αἷς συνέστηκε φύσεων, ἀπεριλήπτως»¹⁶⁴⁷, ὥστε νά ὁμολογεῖται, νά τιμᾶται καί νά μεγαλύνεται ἀπό τήν Ἐκκλησία εἰς τό διηνεκές ὡς «κυρίως Θεοτόκος». Αὐτό συνέβη, διότι ὁ μονογενῆς Υἱός τοῦ Πατρὸς, ὁ γεννηθεῖς «ἐκ γαστρὸς πρό ἑωσφόρου ἀφράστως» ὡς Θεός, εἶναι ὁ αὐτός μέ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἐν χρόνῳ «ἐκ τῶν παναμώμων σαρκούται αἱμάτων» της, καθιστάμενος Θεάνθρωπος¹⁶⁴⁸. Γιά τό λόγο αὐτό καί τήν ἀποκαλεῖ ἀγία σκηνή καί ἔμψυχη κιβωτό, τήν ὁποία μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπησή του ὁ Υἱός της, «ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ὠκοδόμησεν ὡς ἀληθῆ Θεοτόκον»¹⁶⁴⁹, τονίζοντας τό γεγονός, ὅτι, ἐξ αἰτίας τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων, θεί-

Γενέθλιον ἡμέραν, Γ', PG 97, 860 B. Πρβλ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», τ. 51-52), Ἀθήναι 1981, σ. 6-51.

1643. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 884 A -885 B.*

1644. *Εἰς τήν Κοίμησιν, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 D.*

1645. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα, 87, ἐκδ. Α. Heisenberg, BZ 10 (1901), σ. 510 (PG 97, 1441 A).*

1646. *Εἰς τήν Κοίμησιν, Ι, ΙΒ', PG 97, 1068 C.*

1647. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε', PG 97, 897 A. Πρβλ. καί Α. Grillmeier, Fragmente zur Christologie, σ. 254.*

1648. *Κανών, 195, ᾠδή θ', 55-60, ἐκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Εἰρημολόγιον, σ. 140. Ὅπως συμπληρώνει ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου (Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, 4, ἐκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 446): «οὕτως γάρ καί γνωρίσεις αὐτόν, ἕνα τῆς Τριάδος ὑπάρχοντα, καί τήν παρθένον κυρίως καί κατά ἀλήθειαν [θεοτόκον] ὁμολογήσεις». Ἐπίσης Γερμανοῦ Β' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, 51, PG 140, 736 B. Πρβλ. καί J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hintergrund der Christologie», IKZ 68 (1978), σ. 2-3.*

1649. *Κανών, 292, ᾠδή θ', 48-52, ἐκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Εἰρημολόγιον, σ. 206. Πρβλ. Παρ. 9, 1 καί Κ. Γκαλερίου, «Ὁρθοδοξία καί τό πρόβλημα ἀποδοχῆς γυναικῶν εἰς τήν ἱερωσύνην», μτφ. Σ. Πλευράκη, ἐν *Χειροτονία*, σ. 68. Τό χωρίο αὐτό, ὅπως καί ἡ ὅλη θεομητορική διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, στρέφεται, ἐπίσης, εὐθέως ἐναντίον τῶν ἐσφαλμένων ἀποψεων τῆς ρωσικῆς Σοφιολογίας, ἡ ὁποία συνέδεσε τή διακονία τῆς Θεοτόκου μέ τή δημιουργική Σοφία τοῦ Θεοῦ καί ὑποστήριξε τήν ἰδιαίτερη σχέση της μέ τό ἔργο τοῦ ἁγ. Πνεύματος κατ' αὐτήν. Περισσότερα βλ. ἐν S. Boulgakov, *L'Orthodoxie*, Paris 1932, σ. 166 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Il Paraclito*, trad. di F. Marchese, Bologna 1987, σ. 437-440. Τοῦ Αὐτοῦ, *La Sagesse de Dieu*, Paris 1983. Ἐπ' αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τή Θεοτόκο βλ. περισσότερα ἐν B. Schultze, «Maria und Kirche in der russischen Sophia-Theologie», ἐν *Maria et Ecclesia. Acta Congressus Mariologici-Mariani in Civitate Lourdes anno 1958 celebrati, vol. X*, Roma 1960, σ. 51-141. Τοῦ Αὐτοῦ, «La Mariologie sophianique russe», *Maria* 6 (1961), σ. 213-239. Ἐπίσης Μ. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 55-57. E. Benz, *Geist und Leben der Ostkirche*, σ. 56-57. Κ.Κ. Παπουλίδου, «Σοφιολογία καί Πνευματολογία παρά S. Boulgakoff καί Vl. Lossky», *Ἐκκλησία* 57 (1970), σ. 209-210. 398-400. 435-437 καί 494-496. Βλ. Φειδᾶ, «Τό ζήτημα τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν», ἐν *Ἄξιες καί Πολιτισμός. Ἀφιέρωμα στόν καθηγητῆ Εὐάγγελου Θεοδώρου*, Ἀθήνα 1991, σ. 171-205. Τοῦ Αὐτοῦ, «Τό ἀνεπίτρεπτον τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν κατά τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας», ἐν *Χειροτονία*, σ. 268 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΛΜ* 40 (1996), σ. 310. Σοφιολογικές τάσεις ἐν σχέσει πρὸς τή θεομητορική διδασκαλία παρουσιάζει καί τό πρόσφατο ἄρθρο τοῦ V. Ivanov, «Das kosmische Aspekt in der Gottesmutter-Verehrung der Orthodoxie», *Una Sancta* 59 (2004), σ. 322-343.*

ας και ανθρώπινης στή μήτρα της, ή Παρθένος Μαρία «ώς αὐτόν γεννήσασα τόν Θεόν Λόγον κηρύττεται τε και σεβάζεται μόνη» Θεοτόκος¹⁶⁵⁰, «Θεομήτωρ»¹⁶⁵¹, «Θεογεννήτρια»¹⁶⁵² και «Μητρόθεος»¹⁶⁵³.

Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ἀπό τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας οὐδέποτε ἔλειψαν οἱ αἵρετικοί¹⁶⁵⁴, οἱ ὁποῖοι, μέσω τῆς ἀρνήσεως τῆς ιδιότητος τῆς Θεοτόκου στήν Παρθένο Μαρία προσπάθησαν νά ἀπορρίψουν τήν πραγματικότητα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, στρεφόμενοι μέ τόν τρόπο αὐτό οὐσιαστικά ὄχι ἐναντίον της, ἀλλά ἐνα-

1650. Ἰαμβοί πρὸς Ἀγάθωνα, 90-91, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 A). Βλ. συναφῶς και *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 A και *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), II, φδῆ θ', 7, 284-286, ἔκδ. Ἀ. Δελέογλου-Ἀ. Ζερβουδάκη, *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 136. Ἀναφερόμενος στόν ὄρο «Θεοτόκος» ἐν σχέσει πρὸς τήν Παρθένο Μαρία ὁ A. Kallis (*Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM* I (1996)², σ. 366) παρατηρεῖ, ὅτι αὐτός «ist nicht in ihr selbst begründet, sondern in ihrer Beziehung zu Christus, d. h. in ihrer Mitwirkung bei der Menschwerdung des Logos, dem sie nicht wie ein biologisch-mechanisches Instrument den Leib vermittelte, sondern bei dem sie in einzigartiger Weise an seiner Menschwerdung beteiligt war». Συναφῶς βλ. και K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik*, Bd. I, 2, *Die Lehre vom Wort Gottes*, σ. 152. Π' αὐτό και, ὅπως τονίζει ὁ Βασίλειος Σελευκείας (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, 1, PG 85, 429 A) περὶ τοῦ προσώπου της «ἐπεὶ Θεόν σαρκωθέντα τεκοῦσα, Θεοτόκος ὀνομάζεται». Ἀλλά και ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 56, 3, 12, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 133. PG 94, 1028 B) τονίζει, ὅτι «Θεοτόκον δέ κυρίως και ἀληθῶς τήν ἁγίαν παρθένον κηρύττομεν· ὡς γάρ Θεός ἀληθής ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς, ἀληθής Θεοτόκος ἢ τόν ἀληθινόν Θεόν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον γεννήσασα», γιά νά καταλήξει ὁ E. L. Maschall («The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 50): «That Jesus Christ is both God and man is the foundation of Mary's dignity, and the greatest of her titles is that which was proclaimed at Ephesus: Mary is Theotokos, Mother of God» Πρβλ. και A. Müller, «Maria. II. Dogmengeschichte», *LThK* 7 (1968)², στ. 28. Αἰμ.Ν. Τσιρπανλῆ, *Ἡ Ἀειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 10 ἐξ. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 156. F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. VI. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 148. X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 161 ἐξ. M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 57 ἐξ.

1651. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 B. Ἡ ἐπιμονή, συνεπῶς, τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου νά συνδέει ἀδιαρρήκτως τοῦ τίτλου Θεομήτωρ/Θεοτόκος και Μητρόθεος μέ τή θεία ἐνανθρώπιση δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀποδεχθοῦμε τή ρωμαιοκαθολική ἀποψη πού ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ Παρθένο Μαρία, ὡς «Θεοτόκος», δέν εἶναι μόνον Μήτηρ, ἀλλά και συμμετέχει στό ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνεργός στό λυτρωτικό ἔργο τοῦ σαρκωθέντος Λόγου (non solum Mater sed Socia exsistit Verbi Incarnati, Redemptoris nostri). Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 91-92. Ἐπίσης βλ. K. Rahner, *Maria Mutter des Herrn*, σ. 51 ἐξ. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 135 ἐξ. M. Thurian, *Maria*, σ. 86 ἐξ. F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. III. Dogmatisch, 2. Katholisch», *TRE* 22 (1992), σ. 143-144.

1652. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 A και *Εἰς τήν Κοίμησιν*, IV, *Cod. Πρωτάτου* 57, f. 181r. Ἐπίσης Π. Νέλλα, «Τά ἀνθρωπολογικά και κοσμολογικά πλαίσια τῆς ἔνωσης μέ τό Θεό. Μελέτη στήν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα», ἐν *Ζῶον Θεούμενον*, σ. 186.

1653. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1064 C. Ἐπίσης Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τό «Ἐξῆλθε δόγμα παρά Καισαρος Αὐγούστου» και εἰς τήν ἀπογραφὴν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, PG 50, 600. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 174-176. H. Engberding, *Maria in der Frömmigkeit der östlichen Liturgien*, σ. 124 ἐξ. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 25. H. Grote, «Maria/Marienfrömmigkeit. II. Kirchengeschichtlich», *TRE* 22 (1992), σ. 121. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 22 ἐξ.

1654. Ὁ ὄρος Θεοτόκος καταπολεμήθηκε κυρίως ἀπό τοὺς Ἀπολιναριστές και τοὺς Νεστοριανούς. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 23 ἐξ. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 58 ἐξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 73 ἐξ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Τά Δογματικά και Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, I, Ἐν Ἀθήναις 1960², σ. 135 ἐξ. Γ. Μπεμπῆ, *Συμβολαὶ εἰς τήν περὶ τοῦ Νεστορίου ἔρευνα ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήναι 1964, σ. 159 ἐξ. Ν.Α. Ματσούκα, *Δογματική*, Β', σ. 246 ἐξ. A. De Halleux, «Nestorius. Histoire e doctrine», *Irenikon* 66 (1993), σ. 38-51 και 165-178. M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 120 ἐξ. X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 140 ἐξ.

ντίον του προσώπου του κατά σάρκα Υιού της Ήσου Χριστού¹⁶⁵⁵. Γι' αυτό και ο αρχιεπίσκοπος Κρήτης τούς επιτίθεται με σφοδρότητα, ως εξής: «σιγάτω αίρετικῶν τά στίφη τῶν μή κυρίως Θεοτόκον ὁμολογούντων σε· σέ γάρ ἄνωθεν οἱ προφηταί προεκήρυξαν γενέσθαι μητέρα Θεοῦ», προτρέποντάς τους παράλληλα: «μή ἀράτω εἰς ὕψος ὁ ἐχθρός τό στόμα μηδέ αὐχήτω μεγαλορρημῶν ἐν γλωσσαλγίαις μή ὁμολογῶν σε κυρίως Θεοτόκον· ἀλλά θραῦσον τούτων τόν αὐχένα καί κατέαξον εἰς γῆν ὅπως μάθωσι κυρίως Θεοτόκον ὁμολογεῖν σε καί πίστει δοξάζειν»¹⁶⁵⁶. Διότι ἐνδεχόμενη ἄρνηση τῆς ιδιότητος τῆς Θεοτόκου στήν Παρθένο Μαρία θά σήμαινε ταυτόχρονα καί ἄρνηση τῆς ἀλήθειας τῆς ἔνσαρκης ἐπιφανείας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στόν κόσμον, γεγονός τό ὁποῖο θά ἐπέφερε τραγικές συνέπειες γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον θά στεροῦσε τό ἀδαμιαῖο γένος ἀπό τήν ἀπολύτρωση¹⁶⁵⁷. Ἐτσι, ὅπως τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἐπειδή ὁ Θεός Λόγος προσέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου, ὥστε νά πραγματοποιηθοῦν ἡ ἀνόρθωση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί ἡ παγκόσμιος ἐν Χριστῷ σωτηρία¹⁶⁵⁸, εἶναι ἀπαραίτητο, ὡς ἡ «ἀληθῶς τεκοῦσα τόν Θεόν»¹⁶⁵⁹ κατά σάρκα Μητέρα του, νά ἀναγνωρίζεται καί νά διακηρύσσεται, «κυρίως Θεοτόκος»¹⁶⁶⁰, ἀλλά

1655. Γιὰ τό λόγο αὐτό, ὅπως τονίζει ὁ «διδάσκαλος» του Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (*Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 16, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 42. PG 37, 177 C): «Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τήν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρίς ἐστὶ τῆς Θεότητος». Γιὰ τίς προνεστοριανικές χριστολογικές αἵρέσεις μέ στόχο καί τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου βλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Αἰειπαρθένος Θεοτόκος*, σ. 11-16. J. Galot, «Déviation du culte marial et saine tradition. Saint Ériphane et les colliridiens », ἐν «*De primordiis cultus mariani*». *Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in Lusitania anno 1967 celebrati*, vol. III, Roma 1970, σ. 201-301 καί X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 128-139.

1656. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 338, ᾠδή θ', 66-80, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 236. Ἡ κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου εἶναι, συνεπῶς, «ὄντως κυρίως καί ἀληθῶς θεοτόκος καί κυρία, καί πάντων κτισμάτων δεσπόζουσα» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 201 (PG 94, 1161 A). Βλ. καί P. Resus, *Mariologia Orthodoxa, Orthodoxia* 4 (1950), σ. 545.

1657. Αὐτό συνέβη, παρατηρεῖ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, καθότι, λόγῳ τῆς ἀληθοῦς θεομητρότητάς της Παρθένου Μαρίας, ἡ ἀνθρώπινη φύση «ἀρχὴν λαμβάνει θεώσεως», νυμφοστολεῖται πάλι ἀπό τό δημιουργό καί ἐπανακτᾶ τόν «πολυφάνταστον πλοῦτον τῆς χάριτος», μέ ἀποτέλεσμα ἡ πρώτη διάπλαση νά δέχεται μέ τή θεία ἐνανθρώπιση νέα ἀνάπλαση, κατά τήν ὁποία ὁ γηρασμένος ἀπό τήν ἁμαρτία κόσμος ἀποθέτει πλέον τήν παλαιότητά του καί καινοποιεῖται διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐαυτὸν δημιουργοῦ του. Βλ. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B καί A. Grillmeier, *Die Wirkung des Heilshandels Gottes in Christus*, σ. 377.

1658. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 A. Ἐτσι, κατά τήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας ἀπό τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο, «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν» (Ἰωάν. 1, 16), μάλιστα δέ «τό πλήρες ἐλάβομεν, καί τήν ἀντιδοθεῖσαν τοῦ ληφθέντος φουράματος κατεπλουτίστημεν θέωσιν» (*Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 B), καθῶς, «ἵνα βροτοῦς ὁ Υἱός σου Δέσποινα θεώση, ὠφθη ἐκ σοῦ, τέλειος βροτός» (*Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή η', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 132).

1659. *Κανὼν εἰς τήν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή δ', 2, 90-96, ἔκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 149-150. Ἐπίσης βλ. Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος τρίτος... εἰς τήν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτήν...*, ἔκδ. E. Βουλγάρεως, *Τά Εὐρεθέντα*, Β', σ. 236.

1660. *Ἰαμβοὶ πρὸς Ἀγάθωνα*, 89, ἔκδ. A. Heisenberg, *BZ* 10 (1901), σ. 511 (PG 97, 1441 A). Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, *De incarnatione Christi contra Nestorium haereticum*, 2, 2, PL 39, 31 A-37 A. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Αἰειπαρθένου Μαρίας*, 10, PG 86/3, 3304 B καί E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 40 ἐξ. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 370 ἐξ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 55 ἐξ. J. Ratzinger, *Die*

καί οί πιστοί νά τήν μεγαλύνουν στους αἰῶνες ὡς «μόνην Θεοτόκον»¹⁶⁶¹.

3. Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου Μαρίας.

Τό μυστήριο τῆς ἀειπαρθενίας¹⁶⁶² τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ὅπως κι ἐκεῖνο τῆς θεομη-

Tochter Zion, σ. 50. G. Denzler – C. Andresen, «Marienverehrung», ἐν *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, München 1993⁴, σ. 386 καί A. Kallis, *Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 366.

1661. Τριῶδιον Μ. Τρίτης, ὡδή θ', 1, PG 97, 1413 B. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του παρατηρεῖ πάλι, ὅτι, λόγῳ τῆς διακονίας τῆς Παρθένου στήν πραγμάτωση τῆς σωτηριώδους θείας ἐνανθρωπήσεως, «θεοτόκον ὅθεν σε χεῖλεσι πάντες καί ψυχῇ καταγγέλλομεν» *Κανόν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ὡδή στ', 6, 94-96, ἐκδ. W. Christ – M. Paraniakas, *Anthologia*, σ. 160. Γι' αὐτό καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Αἰειπαρθένου Μαρίας*, 10, PG 86/3, 3301 C) «σῶζει γάρ ἀληθῶς ἐκ πάσης θλίψεως τούς ὁμολογοῦντάς σε Θεοτόκον, ὁ μυσταγωγῆσας σε Θεός γενέσθαι πρὸς αὐτόν, τοῦ πρεσβεύειν ὑπέρ ἡμῶν». Καί τοῦτο, διότι «die Verehrung der allheiligsten Gottesgebärerin und immerwährenden Jungfrau Maria nur eine logische, dogmatische und praktische Folgerung aus der orthodoxen Christologie als dem übervernünftigen heilbringenden Geheimnis der Menschwerdung» (J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hintergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 22). Ἐπίσης βλ. M. M. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 42 καί B. Bury, «Greek Patristic Exegesis (4th C.) on the Incarnation and Mary», *MLS* 13-14 (1981/1982), σ. 223-394.

1662. Ἡ θεομητορική ἀειπαρθενία συνιστᾶ κοινὸν τόπο στήν πατερική παράδοση, τήν ὁποία συνοψίζουν θαυμάσια οἱ Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (*Ἐγκώμιον εἰς τήν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, A', PG 65, 684 A) τονίζοντας «εἰ μὴ γάρ παρθένος ἔμεινε ἡ μήτηρ, ψιλὸς ἄνθρωπος ὁ τεχθεὶς, καί οὐ παράδοξος ὁ τόκος· εἰ δέ καί μετὰ τόκον ἔμεινε παρθένος, πῶς οὐχί καί Θεός καί τό μυστήριον ἄφραστον;» καί Λεόντιος ὁ Βυζάντιος (*Κατὰ Νεστοριανῶν*, Δ', 8, PG 86/1, 1665 C) ἐπισημαίνοντας «Εἰ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ κατ' ἀλήθειαν Παρθένος, Υἱὸς κατ' ἀλήθειαν τῆς Παρθένου ὁ Θεός· εἰ Υἱὸς τῆς Παρθένου κατ' ἀλήθειαν Θεός, ἢ ὅμοιος τῇ Μητρὶ, ἢ οὐχ ὅμοιος· καί εἰ μὲν ὅμοιος, οὐ Θεός· εἰ δέ οὐχ ὅμοιος, οὐχ Υἱός». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης Ἱγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, 19, 1, ἐκδ. P.Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88. Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία*, A', 46, 5, ἐκδ. Ed. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 186. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 3, PG 10, 1173 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 364). Μεθοδίου Ὀλύμπου, *Συμπόσιον τῶν δέκα Παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας*, 3, PG 18, 68 A. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 496 C-497 D. Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 2, 70, PG 26, 296 B καί *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 3, 29, PG 26, 385 A. Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τήν Θεοτόκον καί εἰς τὸν Συμεῶνα καί Ἄνναν*, 6 καί 8, ἐκδ. C. Datema, *CCSG* 3 (1978), σ. 57 καί 67. Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 4, PG 31, 1465 BC (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 229). Διδύμου Τυφλοῦ, *Περί Τριάδος*, 1, 27, PG 39, 404 C. Βασιλείου Σελευκειας, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, PG 85, 437 AB. Γρηγορίου Νύσσης *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καί εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1136 D. Ἐφραίμ Σύρου, *Ὑμνοι εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν*, I, 3, ἐκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), σ. 520. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς τε Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνας ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεός ὁ Χριστός, ἐκ τῶν παρά τοῖς προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων*, PG 48, 815. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 56, 389. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ ἀνθρωπομορφιτῶν*, 27, PG 76, 1129 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, PG 77, 1032 C. Τοῦ Αὐτοῦ, *Περί τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως*, 23, PG 75, 1460 D. Τοῦ Αὐτοῦ, *Λόγος κατὰ τῶν μὴ βουλομένων ὁμολογεῖν Θεοτόκον τήν ἁγίαν Παρθένον*, 4, PG 76, 260 B. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, *Ἐπιστολή*, 1, 18, *Ἐρμίνω Κόμητι*, PG 78, 192 B-193 B. Νείλου Ἀσκητοῦ, *Ἐπιστολή*, 1, 293, *Πρισκιλλιανῶ Διακόνω*, PG 79, 189 C. Ἀντιπάτρου

Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', PG 85, 1781D. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Παναγαίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 684 Α. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 340. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', 1, 22, ἔκδ. Μ. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 158. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαιάμ τήν Θεοτόκον*, ΣΤ', 3, 1-9, ἔκδ. Μ. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 196 (PG 93, 1460 Α). Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον καί εἰς τήν ἁγίαν του Χριστοῦ Γέννησιν*, 13, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 332. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1377 Β καί 1384 C. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμήτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1389 Α. Λεοντίου Βυζαντίου, *Κατά Νεστοριανῶν*, Δ', 8, PG 86/1, 1665 C. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3272 Α. Τοῦ Αὐτοῦ, *Συνοδική ἐπιστολή πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3161 Β καί 3164 Α. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 10, PG 96, 1476 Α. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 304 C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 201 (PG 94, 1161 Α). Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, PG 98, 1485 C. Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τό Γένεσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 560 Β. Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τόν εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 132, 941 Α. Βαρθολομαίου Ἐδεσσηνοῦ, *Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ*, 44, ἔκδ. Κ.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa*, σ. 54. Ἄντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τήν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 4, 44-47, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 280-281. Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Λόγος πρῶτος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρως, *Τά Εὐρεθέντα*, Β', σ. 52. Πά τήν ἀειπαρθενία τῆς Θεομήτορος στήν ὑμνογραφία βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 58. Ἡ θεομητορική ἀειπαρθενία διδάσκεται σαφῶς καί ἀπό τή δυτική πατερική παράδοση. Βλ. ἐπιλεκτικῶς Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *De virginibus ad Marcellinam sororem suam*, II, 2-3, 6-21, PL 16, 219 C-224 Α. Τοῦ Αὐτοῦ, *De institutione virginis et S. Mariae virginitate perpetua ad Eusebium*, XII, 81-86, PL 16, 339 C-340 D. Τοῦ Αὐτοῦ, *Hexaameron*, 5, 20, 65, PL 14, 248 Α. Ἰερωνύμου, *De perpetua virginitate Beatae Mariae adversus Helvidium*, 2, PL 23, 194 Α. Αὐγουστίνου Ἰπῶνος, *Sermo 51. De concordia Evangelistarum Matthei et Lucae in generationibus Domini*, 11, 18, PL 38, 343. Γρηγορίου Ἐλβίρας, *De fide Orthodoxa contra Arianos*, 75, ἔκδ. V. Bulhart, CCSL 69 (1967), σ. 241 καί Ἰωάννου Κασσιανοῦ, *De incarnatione Christi contra Nestorium haereticum*, 4, 2, PL 39, 77 Α-78 Β. Πά τή διδασκαλία αὐτή βλ. ἐπίσης Ε. Dublanchy, «Marie», DTC 9 (1926), στ. 2341 ἔξ. Μ. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 168 ἔξ. Ε. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 39. Μ. Α. Σιώτου, *Τό πρόβλημα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 95, σημ.5. J. A. De Aldama, «La maternité virginale de Notre Dame», *Maria* 7 (1964), σ. 135 ἔξ. H. Engberding, *Maria in der Frömmigkeit der östlichen Liturgien*, σ. 129 ἔξ. K. Rahner, *Maria Mutter des Herrn*, σ. 62 ἔξ. J. A. De Aldama, *Virgo Mater. Estudios de theología patristica*, Granada 1963. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 466 ἔξ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἄειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 10-30. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, «Ἄειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 1 (1962), στ. 464-472. Μ. Thurian, *Maria*, σ. 29 ἔξ. K. Rahner, «Dogmatische Bemerkungen zur Jungfrauengeburt», ἐν K.S. Frank-R. Kilian (Hrsg.), *Zum Thema Jungfrauengeburt*, σ. 121-158. O. Semmelroth, «Maria II. Dogmengeschichtlich», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 117 ἔξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, «Ἡ Μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 12 (1958), σ. 220 ἔξ. H. Holstein, «Le développement du Dogme Marial», *Maria* 6 (1961), σ. 265-269. Α. Kniazeff, «Ἡ Ὁρθοδοξία», *Ζωή* 53/2333 (1963), σ. 67. M.P. Carrol, *The Cult of the Virgin Mary*, σ. 5 ἔξ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 12 καί 113 ἔξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 42 ἔξ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγαία Θεοτόκος*, σ. 40-52. D. Staniloae, «Θεοτόκος καί Ἄειπάρθενος», ἐν *Κοίμησι*, σ. 27 ἔξ. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 100 ἔξ. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἄειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 192. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Γυναῖκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 325. Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωήν*, σ. 275-277. Α. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 93 ἔξ. J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 31-32. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 113 ἔξ. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, HdM I (1996)², σ. 316 ἔξ. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 25. H. Grote, «Maria/ Marienfrömmigkeit. II. Kirchengeschichtlich», *TRE* 22 (1992), σ. 120. F. Courth, «Maria/ Marienfrömmigkeit. III. Dogmatisch, 2. Katholisch», *TRE* 22 (1992), σ. 144-145. F. Courth, «Maria/ Marienfrömmigkeit. VI. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 149. Α. Grillmeier, «Theologia Cordis.

τρότητάς της, ως ένα από τὰ «τρία μυστήρια κραυγῆς»¹⁶⁶³, συνιστᾶ γιὰ τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης θαυμαστό ἔργο τῆς χάριτος καί τῆς Πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, καθότι ἀποτελεῖ προϋπόθεση, ἀλλά καί ἐπακόλουθο τῆς ἐξ αὐτῆς πραγματικῆς καί φυσικῆς, ἀλλά ταυτόχρονα ὑπερφυοῦς καί θαυμαστῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου του γιὰ τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας¹⁶⁶⁴. Ἡ Μητρόθεος, ὅπως τονίζει, ἀναδείχθηκε ἐν ἀφανείᾳ καί ἡσυχίᾳ, μέ μυστική θεία ἐνέργεια καί ὑπερφυῆ δωρεά τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ της, «γῆ παρθενική, ἐξ ἧς ὁ δεύτερος καί τοῦ παλαιοῦ ἀρχαιότερος Ἀδάμ προελήλυθε»¹⁶⁶⁵, γι' αὐτό καί ἀποτελεῖ παράλληλα «μητέρα τοῦ Θεοῦ καί παρθένον ἀληθῶς»¹⁶⁶⁶, ἐφ' ὅσον ὁ σαρκούμενος Κύριος ἔπρεπε νά προσλάβει τήν ἀνθρώπινη φύση ἀπό ἀγνή, καθαρῆ καί ἀνέπαφη γυναίκα παρθένο.

Γιά ποιό λόγο, ὅμως, ἦταν ἀπαραίτητο νά συλληφθεῖ καί νά γεννηθεῖ ἀπό γυναίκα παρθένο ὁ μέλλων νά ἐνανθρωπήσει Λόγος τοῦ Θεοῦ; Ἀκολουθώντας τήν προγενέστερή του πατερική παράδοση ὁ ἱερός Πατήρ, δίνει ἀκραιφνῶς θεολογική διάσταση καί ἐρμηνεία στό γεγονός, τονίζοντας μέσω αὐτοῦ τή ριζική ἀνακαίνιση καί ἀναδημιουργία τῆς

Das Herz in Glaube und Frömmigkeit», ἐν *Fragmente zur Christologie*, σ. 441. D. G. Hunter, «Helvidius, Jovinian, and the Virginité of Mary in Late Fourth-Century Rome», *J ECS* 1 (1993), σ. 47-71. A. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM* I (1996)², σ. 373. Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένο καί Ἀειπαρθένο», *Θεοδρομία* 2 (1999), σ. 31-41. B. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 169 ἐξ. K. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 234-237. «Die Jungfräulichkeit Mariens ist untrennbar verbunden mit ihrer einzigartigen Würde als Gottesmutter» M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 57.

1663. Ὁ ἱερός Πατήρ ἀκολουθεῖ καί ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεί τόν θεοφόρο Ἰγνάτιο ὡς ἐξῆς: «καί ἔλαθε τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρθεσία Μαρίας, καί ὁ τόκος αὐτῆς, ὁμοίως καί ὁ θάνατος Χριστοῦ ... ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ Θεοῦ ἐπράχθη» *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 853 C = Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρός Ἐφεσίους*, 19, 1, ἐκδ. P.Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 88. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 105. A. Müller, *Marias Stellung*, σ. 398. H. Grote, «Maria/Marienfrömmigkeit. II. Kirchengeschichtlich», *TRE* 22 (1992), σ. 120. Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένο καί Ἀειπαρθένο», *Θεοδρομία* 2 (1999), σ. 35. Εἶναι βέβαιο, ὅτι ὁ ἱερός Ἰγνάτιος μέ τόν ὄρο «παρθεσία» ἀναφέρεται στήν ἀειπαρθεσία τῆς Θεοτόκου, (βλ. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, «Ἀειπαρθεσία τῆς Θεοτόκου», *ΘHE* 1 (1962), σ. 468), διότι οἱ ὄροι «παρθένο» καί «ἀειπαρθένο» ταυτίζονται στήν πατερική διδασκαλία, ἀλλά καί στή σκέψη τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, καθὼς «οἱ ὕμνογράφοι, ὅπως καί οἱ Πατέρες χρησιμοποιοῦν εὐρύτερον τό 'παρθένο', ἐννοοῦντες πάντοτε τό 'Ἀειπαρθένο'» Σ. Γ. Παπαδοπούλου, *ὄπ. παρ.*, σ. 471 καί Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπαρθένο Θεοτόκος*, σ. 29 ἐξ. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 6 ἐξ. A. Müller, *Ecclesia-Maria*, σ. 27-28. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *ὄπ. παρ.*, σ. 10. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 33 ἐξ. X. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 111 ἐξ. καί 118. X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 101 ἐξ. Γιά τή χριστολογική σημασία καί τόν ἀντιδοκητικό χαρακτήρα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου βλ. Β.Π. Στογιάννου, «Ἡ Χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου», ἐν *Θεολογικόν Συμπόσιον*, σ. 84. G. Söll, *Mariologie*, σ. 31 ἐξ. M. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 88-89. Μάλιστα ὁ M. Hauke («Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 51) θεωρεῖ, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος μέ τή διακήρυξη τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στρέφεται ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων καί μέ τήν ὑπογράμμιση τῆς ἀληθοῦς καί πλήρους ἀνθρωπότητάς του ἐναντίον τῶν Δοκητῶν.

1664. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 C. 812 AB. 813 CD-814 A. 816 D. 820 C. Ἐπίσης *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B.

1665. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς ὁ C. Scouteris («Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 376) γιὰ τήν Παρθένο Μαρία, «The Mystery of the Incarnation is ineffably interwoven with the other wondrous Mystery: that of the Virgin birth».

1666. *Κανὼν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ᾠδή α', 5, 15, ἐκδ. W. Christ – M. Paraniakas, *Anthologia*, σ. 158.

κτίσεως, καθότι μέ τή θεία ἐνανθρώπηση ξεκινᾷ ἡ ἐν Χριστῷ «καινή κτίσις»¹⁶⁶⁷, ἡ νέα ἀνθρωπότητα, ὁ «καινός» κόσμος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐκ Παρθένου κατά σάρκα γέννηση τοῦ Λόγου, παρατηρεῖ, μαζί μέ τούς προγενέστερους του Μεθόδιο Ὀλύμπου¹⁶⁶⁸, «Μ. Ἀθανάσιο»¹⁶⁶⁹, Βασίλειο Σελευκείας¹⁶⁷⁰, Κύριλλο Ἀλεξανδρείας¹⁶⁷¹ καί Θεόδοτο Ἀγκύρας¹⁶⁷², ἦταν ἀπαραίτητη, διότι, ὅπως ἡ πρώτη διάπλαση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «πρώτη θεοπλαστία», πραγματοποιήθηκε ἀπό καθαρά, παρθένο καί ἄσπιλη γῆ, κατά τόν ἴδιο τρόπο ἔπρεπε καί ἡ ἀνάπλασή του νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τό Λόγο τοῦ Θεοῦ μέ τήν πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, δηλαδή ἡ «δευτέρα θεοπλαστία», ἀπό γυναίκα παρθένο καί ἀγνή. Τό γεγονός τῆς παρθενίας τῆς Μαρίας τονίζει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας παρατηρώντας, ὅτι ὁ μέλλων κατά σάρκα Υἱός καί δημιουργός της ἤθελε ἤδη ἀπό τή γέννηση τῆς Μητέρας του νά εἰσαγάγει καί νά ἐπιδείξει στήν ἀνθρωπότητα τή νέα, ἄγνωστη καί ξένη πρὸς αὐτήν, ἀδούλωτη καί παντελῶς ἀπαθῆ ζωὴ πού θά εὐαγγελιζόταν μέ τήν ἔνσαρκε παρουσία του στόν κόσμο¹⁶⁷³. Γι' αὐτό καί, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἀνέδειξε θαυματουργικῶς καί παιδαγωγικῶς τή στείρα προμήτορά του Ἄννα σέ γόνιμη, προετοιμάζοντας καί πιστοποιώντας μέσῳ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ τή, μέσῳ τῆς ἀσπόρου καί ὑπερφυσικῆς συλλήψεώς του, θαυματουργική διατήρηση τῆς παρθενίας τῆς θυγατέρας της καί κατά σάρκα Μητέρας του Θεοτόκου Μαρίας¹⁶⁷⁴.

1667. «ἵνα τῇ καινοτομίᾳ τῶν φύσεων, ἀρθῇ μέν τά παλαιά, ἀντισταθῇ δέ τά νέα, καί μὴ παλαιούμενα, καί γένηται πάντα καινά, καί καινή πρὸς ἀλήθειαν κτίσις, διὰ τῆς καινῆς ταύτης καί ἀξιεπαινετωτάτης τοῦ Λόγου σαρκώσεως» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B. Μέ τή θεία ἐνανθρώπηση, τονίζει, ἡ ἀνθρώπινη φύση νυμφοστολεῖται πάλι ἀπό τό δημιουργό κι ἐπανακτᾷ τόν «πολυφάνταστον πλοῦτον τῆς χάριτος» (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 884 A), μέ ἀποτέλεσμα ἡ πρώτη διάπλαση νά δέχεται νέα ἀνάπλαση, κατά τὴν ὁποία ὁ γηρασμένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία κόσμος ἀποθέτει πλέον τὴν παλαιότητά του καί καινοποιεῖται διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἑαυτὸν δημιουργοῦ του. Τό γεγονός αὐτό ἀποτυπώνεται ἔξοχα καί στόν Ἀκάθιστο Ὑμνο, Στάσις γ', 1, ἐν Ὡρολόγιον τό Μέγα, ἔκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθῆναι 1986⁹, σ. 536: «Νέαν ἔδειξε κτίσιν, ἐμφάνισας ὁ Κτίστις, ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις· ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας γαστρός, καί φυλάξας ταύτην, ὡσπερ ἦν ἀφθορον· ἵνα τό θαῦμα βλέποντες, ὑμνήσωμεν αὐτήν...». Πρβλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθετος Θεοτόκος*, σ. 20. Ν. Ἀ. Ματσούκα, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία*, Β', σ. 293-294. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 109. Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένος καί Ἀειπάρθετος», *Θεοδρομία* 2 (1999), σ. 37.

1668. *Συμπόσιον τῶν δέκα Παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας*, 3, PG 18, 68 A.

1669. (νόθο), *Εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἁγίας Μαρίας καί εἰς τὸν Ἰωσήφ λόγος*, 2, PG 28, 945 D.

1670. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, PG 85, 445 A.

1671. *Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως*, 23, PG 75, 1460 D.

1672. *Εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον καί εἰς τὸν Συμεῶνα*, 6, PG 77, 1397 A.

1673. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 C-813 ABC. Ἐπίσης Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, 32, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 82-83 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδουπούλου, σ. 48). Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιασμένον*, PG 91, 1313 A καί C. Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 560 B. Ἐπίσης βλ. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Γυναῖκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 325 καί Χ. Κοντάκη, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου*, σ. 494-495.

1674. Μέ τὴν ὑπέρλογη καί ἄσπορη σύλληψή του στὴ μήτρα τῆς θυγατέρας της, Παρθένου Μαρίας, «τά τῆς φύσεως καινοτομήσια θεσμά, καί παρθένον ἀποδείξει μητέρα, καί παρθενίας ἐπισφραγίσαι τὰ σήμαντρα» *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 D. Διότι, ὅπως τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ, τί παραδοξότερο θά μπορούσε νά συμβεῖ ἀπὸ τό νά διανοίγεται, ἀλλὰ νά μὴ διαφθείρεται, ἡ μήτρα τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ καινοπρεπῆ ἀγνό τόκο «ἐκ νεοσπόρου γαστρός» καί παράλληλα νά γεννᾶται ἡ Παρθένος ἀπὸ στείρα γυναίκα; Πρβλ. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 C.

Κατά συνέπεια μέ τήν ἐκ τῆς Θεοτόκου σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀνακαινίζεται, καθότι «πλάσιν ἀρίστην τε καί θεοπρεπεστάτην εἰσδέχεται»¹⁶⁷⁵, καθώς ἡ Θεομήτωρ θά ἀποτελοῦσε τήν ἀγία παρθενική γῆ ἢ τήν ἀγία καί θεοτελῆ ζύμη, ἀπό τήν ὁποία θά προσελάμβανε τό ἀνθρώπινο φύραμα ὁ νέος Ἀδάμ γιά νά ἐπιτελέσει τήν ὑπερφυῆ καί ἄρρητη ἐνανθρώπησή του¹⁶⁷⁶. Ἄλλωστε, ὅπως παρατηρεῖ, μέ τή θεία ἐνανθρώπηση δέν πραγματοποιήθηκε κάτι συνηθισμένο καί φυσικό, ἀλλά ἕνα γεγονός «ὄ μὴ πρότερον τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐγνώριστο», καθώς «ἀπάτορα τόκον ἐξ ἀλοχεύτων ὠδίνων τῇ φύσει παρά τήν φύσιν εἰσήγαγεν», ὥστε ἡ Θεοτόκος νά γίνεи μητέρα καί παράλληλα νά ἀποφύγει ὅσα ὑφίστανται κατά τούς τόκους τους οἱ λοιπές μητέρες, παραμένουσα πάντοτε παρθένος. Ἀλλά καί τό βρέφος νά μὴν κατέχει ἐπὶ γῆς καί κατά σάρκα πατέρα, καθώς δέν συνελήφθη σαρκικῶς καί σπερματικῶς, γεγονός πού εἶχε ὡς συνέπεια νά μὴν ὑποστῆ φθορά πρό τοῦ τόκου ἡ παρθενία τῆς Μητέρας του¹⁶⁷⁷.

Μέ τήν ἄσπορο ὑπερφυσική σύλληψή του καί τή διατήρηση τῆς παρθενίας τῆς κατά σάρκα Μητέρας του, δηλαδή, θέλησε ὁ Λυτρωτής νά ἀναδείξει, σέ ἀντίθεση μέ τόν μετά τήν πτώση εἰσαχθέντα παλαιό καί ἐμπαθῆ, ἕνα νέο παρθενικό καί ἀπαθῆ τρόπο γεννήσεως καί ἀναπλάσεως, ὅπως ἦταν ἐκεῖνος πρό τῆς πτώσεως, ὥστε, ὅπως «ἐκεῖ πρότερον ἐκ παρθενικῆς ἀνεπάφου γῆς, πηλόν ἀνελόμενος, τόν πρῶτον Ἀδάμ ἐπλαστούργησεν», κατά τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, αὐτουργώντας τή σάρκωσή του, ἀντί ἄλλου ὑλικοῦ ἐξέλεξε «τήν καθαρὰν τε καί ὑπεράμωμον ταύτην παρθένον τῆς ὅλης φύσεως», προκειμένου νά ἀνακαινίσει καί νά καινοποιήσει «τό καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ἐν αὐτῇ»¹⁶⁷⁸, διακόπτοντας, μέ τήν ὑπερφυῆ δευτέρα «θεοπλαστία» του στήν παρθενική μήτρα της, τήν κληρονομική μετάδοση τῶν συνεπειῶν τῆς προγονικῆς ἁμαρτίας. Γιά νά κατοχυρώσει, μάλιστα, τή θέση του αὐτή ὁ ἱερός Πατήρ, τονίζει, ὅτι ἡ ἄσπορη διάπλαση τῆς Εὔας ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἀδάμ ἀποτελεῖ τύπο τῆς ἀφθορῆς γιά τήν παρθενία τῆς Θεοτόκου γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ¹⁶⁷⁹. Ἡ πρώτη Εὔα, ἂν καί διαπλάστηκε παρθενικῶς

1675. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 Α. Ἡ προσπάθεια συνεπῶς τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας νά συνδέσει τόν παραλληλισμό τῆς Παρθένου Μαρίας μέ τήν παρθένο καί καθαρῆ γῆ ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα γιά τή θεμελίωση τῆς ἀσπίλου συλλήψεως δέν μπορεῖ νά βρεῖ βάση στό ἔργο του. Βλ. F. S. Mueller, «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 226.

1676. «χαίροις, γῆ ἀγία παρθενική, ἐξ ἧς ὁ νέος Ἀδάμ ἀρρήτῳ θεοπλαστία ἐχημάτισε, ἵνα τόν παλαιόν ἀνασώσῃται. Χαίροις ζύμη ἀγία θεοτελής, ἐξ ἧς ὅλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνεζυμώθη τό φύραμα, καί ἐξ ἐνός σώματος Χριστοῦ ἀρτοποιηθέν, εἰς ἕν συνηλθε τό παράδοξον σύγκραμα» *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 Α.

1677. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 D. Βλ. ἐπίσης Ἐφραίμ Σύρου, *Ὑμνοι εἰς τήν ἀγίαν Μαρίαν*, I, 3, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), σ. 520. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδική ἐπιστολή πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3164 Α καί Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καί εἰς τά νήπια τά ἐν Βηθλεὲμ ἀνααιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1136 AB (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 265).

1678. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 816 Α. Πρβλ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 15. N. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 618 καί N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 361-362.

1679. «ἡ πρώτη Εὔα ἐκ πλευρᾶς Ἀδάμ τοῦ παλαιοῦ διεπλάττετο· ἡ δευτέρα τόν νέον ἀποτίκει ἐξ ἀχράντων λαγόνων· ἡ μὲν ἀσπόρως ἡ δὲ ἀφθόρως τόν ποιητὴν τοῦ παντός» *Κανόν εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, 205, ὡδή θ', 49-54, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 205. Βλ. ἐπίσης Μ. Ἀθανασίου (νόθο), *Κηρυκτικόν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 14, PG 28, 937 Β. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τήν ἀγίαν Θεοτόκον καί*

πρό τῆς πτώσεως ἀπό τὴν πλευρά τοῦ Ἀδάμ, ἐν τούτοις δὲν κατάφερε νὰ διατηρήσει τὴν παρθενία της μεταπτωτικῶς, καθὼς τὴν ἀπώλεσε μὲ τὴν εἰσαγωγή τῆς ἐκ σπέρματος ἐμπαθοῦς γεννήσεως¹⁶⁸⁰. Ἀντιθέτως ἡ νέα Εὐα, Παρθένος Μαρία, ἂν καὶ συνέλαβε τὸ νέο Ἀδάμ Υἱό της μεταπτωτικῶς μὲ τὴν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἄσπορο σύλληψή του κατὰ τρόπο θαυμαστό, διαφύλαξε ἀλώβητη τὴν παρθενία της. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ Παρθένος, ἐν σχέσει πρὸς τὴν προμήτορά της, συνέλαβε στή μήτρα της τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τοῦ Θεοῦ ὑπερφυῶς καὶ ἀπαθῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ ἄνευ ἀνδρός, γεγονός πού συνιστᾷ νέα δημιουργία καὶ καινὴ κτίσις, ἡ ὁποία ἀποτελέσει τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἔτσι ὥστε, ὅπως διὰ τῆς Εὐας «γέννησις ἄρ' ἦν διὰ τὴν ἁμαρτίαν», κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ διὰ τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας «γέννησις λύσις ὑπάρχει τῆς ἁμαρτίας»¹⁶⁸¹.

Ἄν ἡ ἐκ Παρθένου σύλληψη καὶ γέννηση τοῦ Λόγου ἦταν ἀπαραίτητη, ἐξ ἴσου ἀπαραίτητη ἦταν, κατὰ τὸν ἁγ. Ἀνδρέα, ὡς συνέπειά της, καὶ ἡ μετὰ τόκον διατήρηση τῆς παρθενίας τῆς κατὰ σάρκα Μητέρας του, προκειμένου μέσῳ τῆς ἀειπαρθενίας της νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὁ ὑπερφυσικὸς χαρακτήρας, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγματικότητα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ὡς οὐσιώδους προϋποθέσεως τῆς ἀνακαινίσεως τῆς κτίσεως. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἡ ἀειπαρθενία τῆς Θεομήτορος προτυπώνεται ἐμφανῶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη¹⁶⁸², ὅπου ἡ Μαρία προεικονίζεται καὶ προαναγγέλλεται ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ὡς βάτος¹⁶⁸³, ἡ ὁποία καίγεται μὲν, ἀλλὰ δὲν καταφλέγεται, καθὼς, ἂν καὶ δέχθηκε στή μήτρα της τὸ πῦρ

εἰς τὸν Συμεῶνα, 6, PG 77, 1397 A καὶ τίς παρατηρήσεις τῶν E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 40 καὶ N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 362.

1680. Ἡ Εὐα ἀπώλεσε τὴν παρθενία της, ἐφ' ὅσον «ἔρωσ δὲ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν φθορᾶς αἰτία ἐκείνῳ παρηκολούθησεν» *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 A-1273 A.

1681. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140r. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ καὶ δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσεως τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Μαριολογίας, ὅτι ἡ σύγκριση Εὐας καὶ Μαρίας στο ἔργο του ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς ἀσπίλου συλλήψεώς της, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ F. S. Mueller («Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 226), M. Jugie (*L'Immaculée Conception*, σ. 55 ἐξ.), G. Jouassard («Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 69 ἐξ.) καὶ F. Dvornik, (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 89). Ἀντιθέτως, ὅπως τονίζεται ὀρθῶς ἀπὸ τοὺς X. Le Bachelet («Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 874) καὶ X. Κοντάκη (*Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 177) μὲ τὴν ἀντίθεση Εὐα-Μαρία οἱ Πατέρες, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἁγ. Ἀνδρέας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ὑπὸ ἐξέταση χωρίο, ἀναφέρονται οὐσιαστικὰ στὴ διαφορὰ τῆς παρθενικῆς καταστάσεως τῆς Νέας Εὐας, Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας, τὴν ὁποία ἀπώλεσε ἡ Πρῶτη Εὐα ἐξ αἰτίας τῆς παρακοῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἁμαρτίας.

1682. «Ἐξένον καὶ φρικτὸν τὸ ὄραμα, ἐξ οἰκονομίας, ὅπερ προεῶρων, οἱ ἀψευδεῖς Προφῆται, Παρθένον Θεοτόκον, ἀσπόρως μὲν κύουσαν, ἀφθόρως τίκτουσαν Θεόν, μένουσαν δὲ μετὰ τὸν τόκον ἀγνήν» *Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ὡδή γ', 9, ἐν *Τριῶδιον Κατανυκτικόν*, σ. 339. Π' αὐτὸ καὶ παρατηρεῖται θαυμάσια, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Θεοτόκο, ὁ Ἄντωνιος Λαρίσης (*Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 44-47, ἔκδ. M. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 280-281), ὅτι «μένεις δὲ μετὰ τὴν θεογεννησίαν κόρη καὶ ἀτυπῶτως καὶ ἐν τύποις καὶ εἰκονίσμασιν ἀνιστορεῖ σε ἡ ἐκκλησία κόρη καὶ ἐν σοῦ τῷ τύπῳ καὶ τῷ ὀνόματι καλλωπίζεται».

1683. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. Ἐξόδ. 3, 1-5. Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 9, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 124 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 102). N. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 493 καὶ X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 77 ἐξ.

τῆς θεότητος, ἐν τούτοις διέμεινε ἀλώβητη, ὅπως ἡ βάτος ἔμεινε ἀκατάφλεκτη¹⁶⁸⁴. Ἐτσι παρέμεινε, κατὰ τὸν Ἡσαΐα, πάντοτε Παρθένος¹⁶⁸⁵, καθὼς ἐκεῖνος προβλεπτικῶς καὶ «ἐνθέως ἀνέκραγεν Ἰδού ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει»¹⁶⁸⁶. Ἐπειδὴ, μάλιστα, ἡ Θεοτόκος παρέμεινε Ἀειπάρθενος, κατέστη κατὰ τὸν Ἰεζεκιήλ ἡ Πύλη¹⁶⁸⁷, ἐκ τῆς ὁποίας διαπέρασε θεοπρεπῶς μόνος ὁ οὐράνιος Δεσπότης, ἐφ' ὅσον σέ κανέναν ἄλλον πρὶν ἢ μετὰ ἀπ' αὐτὸν δὲν ἐπετράπη ἡ εἴσοδος μέσῳ αὐτῆς¹⁶⁸⁸. Ἡ Θεοτόκος ὡς Ἀειπάρθενος ὑπῆρξε ἐπίσης τὸ Ὅρος¹⁶⁸⁹, τὸ «μέγα ὄρος» πού εἶδε ὁ Δανιήλ, δηλαδή τὸ ἅγιον ὄρος «ὄπερ προεἶδε προφήτης ἐν πνεύματι· ἐξ οὗ λίθος τέτμηται» μόνος ὁ Ἰησοῦς Χριστός¹⁶⁹⁰, ἀλλά

1684. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A.

1685. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 872 A καὶ *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Ἡ Παρθένος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα καὶ «Νεάνις» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ δὲ ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ ὄροι ταυτίζονται στὴ διδασκαλία του. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 893 A. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ καὶ Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία*, Α', 46, 5, ἔκδ. Ed. Goodspeed, *Apologeten*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 186. Ἐφραίμ Σύρου, *Ἕμνοι εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν*, I, 2-3, VII 6, XVI 4 ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri*, II (1886), στ. 540, 546, 588. Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 4, PG 31, 1465 BC (*ΒΕΠΕΣ* 54 (1976), σ. 229). Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεὸς ὁ Χριστός, ἐκ τῶν παρὰ τοῖς προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων*, PG 48, 815. Ἄρνοβιου, *Conflictus de Deo trino et uno...*, 9, PL 53, 280 B. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 340. Βλ. ἐπίσης G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 27 καὶ J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 17. Πά τὸ πρόβλημα σχετικὰ μὲ τὴν χρῆση τῶν ὄρων «νεάνις» ἢ «παρθένος» στὴν πρώιμη πατερικὴ ἐποχὴ βλ. Δ. Τρακατέλλη, *Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός*, σ. 195 ἔξ.

1686. Ἡσ. 7, 14. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Βλ. καὶ Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 3, PG 10, 1173 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 364). Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Δ', PG 93, 1460 A. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμνῆτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1389 A. Πρβλ. καὶ Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 2. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 52. A. Bea, *Das Marienbild des Alten Bundes*, σ. 27. C. Feckes, *Die Gottesmutter*, σ. 16. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, «Ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 1 (1962), στ. 464. G. Söll, *Mariologie*, σ. 13. Μ. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 88. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 42. Δ. Καϊμάκη, «Ἰδού ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ». (Ἡσ. 7, 14)», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 514-516. Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 55.

1687. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B. Ἰεζ. 44, 1-2. Πρβλ. καὶ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 692 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὰς ἐπαρυστρίδας*, Β', PG 65, 700 C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. Α. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 72 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 54) καὶ Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 44.

1688. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 C-881 A καὶ *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 900 A. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1069A. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 C. Ἀκόμη βλ. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1464 A.

1689. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 AB. Ψαλμ. 64, 16. 75, 23. 86, 5 καὶ Ἀββακ. 3, 3. Ἡσ. 2, 2. Μιχ. 4, 1. Δαν. 2, 34.

1690. *Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, ᾠδὴ β', 4, PG 97, 1308 A. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 D καὶ 1097 B. Ὁ Χριστὸς ἀποτελεῖ τὸν «λίθον ἄνευ χειρῶν ἀνδρός ἐκ σοῦ' λατομούμενον, οὐ τεμνόμενον· ἀφαιρούμενον, οὐ διαιρούμενον· τῇ προσλήψει τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 D. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 6, ἔκδ. Α. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 80 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 60). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 9, ἔκδ. Α. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 126 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 104) ὅπως καὶ L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 45 ἔξ.

καί ἡ Σκηνή¹⁶⁹¹, ἡ ἀχειρότευκτη καί θεότευκτη, ἐντός τῆς ὁποίας εἰσῆλθε ἅπαξ καί μόνος ὁ Θεός Λόγος, ὡς πρῶτος καί Μέγας Ἀρχιερεύς, προκειμένου νά ἱεουργήσει ὡς Θεάνθρωπος κατόπιν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν ὑπὲρ πάντων ἰλαστήρια θυσία τοῦ¹⁶⁹².

Ἡ κατὰ σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ νοεῖται καί προβάλλεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα ὡς Ἀειπάρθενος, καθότι διαφύλαξε ἀλώβητη τόσο τὴ σωματική, ὅσο καί τὴν πνευματική της παρθενία πρὶν, κατὰ καί μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ της, ἐφ' ὅσον μέ τὸν ἀμεμπτο καί ἀνεπίληπτο ἀπὸ τὴ γέννηση ἕως καί τὴν κοίμησίν της βίον¹⁶⁹³ «παρθένος καί πρό τοῦ τόκου καί μετὰ τόκον διέμεινε»¹⁶⁹⁴. Ἄν καί διδάσκει σαφῶς τὴν πνευματική καθαρότητα καί παρθενία τῆς Θεομήτορος, ἐν τούτοις ἐπιμένει περισσότερο στὸν τονισμό τῆς σωματικῆς της παρθενικῆς καθαρότητας καί ἀγιότητος, διότι, μέσῳ αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ νά ὑπογραμμίσαι ἐντονότερα τὴν πραγματικότητα καί τὸν ὑπερφυσικό χαρακτήρα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ καί νά ἐπιβεβαιώσῃ μέσῳ αὐτῆς ὡς προϋποθέσεώς της τὴν πνευματική της παρθενία, καθότι ἡ σωματική εἶναι συνέπεια καί ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς. Αὐτὸ τό πράττει διότι δέν ἔχει πρόθεση, ἐπικαλούμενος ὡς ἐπιχείρημα τὴ θεομητορικὴ ἀειπαρθενία, νά ὑπερασπιστεῖ μόνον τὴ θεότητα τοῦ Λόγου, ὅπως ἔπραξαν προγενέστεροί του Πατέρες, μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ Μ. Ἀθανάσιος¹⁶⁹⁵, Πρόκλος¹⁶⁹⁶ καί Λεόντιος ὁ Βυζάντιος¹⁶⁹⁷, ἀλλὰ προκειμένου νά διδάξῃ καί νά οἰκοδομήσῃ τό ποιμνίον του γιὰ τὴν πραγματικότητά της ἔναντι ὅσων τὴν ἀμφισβητοῦσαν, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι, ὑπογραμμίζοντας παράλληλα καί τό γεγονός τῆς διαφυλάξεως καί διατηρήσεώς της, ὡς ἐνέργειας καί δωρεᾶς τοῦ Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τονίζει δηλαδή ἐντονα τό Χριστολογικὸ τῆς χαρακτήρα, ὄχι τόσο γιὰ νά κατοχυρώσῃ τὴν αὐτονόητη πλέ-

1691. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D. Γεν. 18, 1-6. Ἐξόδ. 25 καί 38, 18. Λευιτ. 24, 5-6 καί 16, 2. Ἀριθμ. 4, 7.

1692. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D.

1693. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1076 B. Θὰ ἀνέμενε ἴσως κανεὶς ὁ ἱερός Πατήρ νά ὀμιλεῖ περὶ *ante partum*, *in partu et post partum* παρθενίας τῆς Θεοτόκου, γεγονός ὅμως πού δέν συμβαίνει, καθὼς διδάσκει σαφῶς περὶ παρθενίας πρὸ καί μετὰ τόκον, ὑπονοώντας βεβαίως, ὅτι ἡ παρθενία τῆς Θεοτόκου παρέμεινε ἀλώβητη καί κατὰ τὸν τόκο τοῦ Υἱοῦ της. Περί αὐτοῦ βλ. E. L. Maschall, «The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 44 ἐξ. A. Müller, «Maria. II. Dogmengeschichte», *LThK* 7 (1968)², στ. 28-29. K. Rahner, «Virginitas in partu», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. IV: *Neuere Schriften*, Einsiedeln 1964, σ. 173-205. E. M. Toniolo, «Padri della Chiesa», ἐν *NDM*, σ. 1067 ἐξ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 10-30. P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 533-537. L. S. Thornton, «The Mother of God in Holy Scripture», ἐν *Symposium*, σ. 23. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, «Ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘHE* 1 (1962), στ. 464-472. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 94 ἐξ. καί 97 ἐξ.

1694. *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 140r. Πρβλ. ἐπίσης Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τὴν Θεοτόκον καί εἰς τὸν Συμεῶνα καί Ἄνναν*, 8, ἔκδ. C. Datema, *CCSG* 3 (1978), σ. 67. Ζήνωνος Βερόνας, *De nativitate Domini*, II, 16, PL 11, 414 A-415 A. Ρουφίνου Τυραννίου, *Commentarius in symbolum apostolorum*, 9, PL 21, 349 A. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καί εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 13, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 332. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμνήτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1388 B. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 201 (PG 94, 1161 A).

1695. *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 2, 70, PG 26, 296 B. *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 3, 29, PG 26, 385 A. *Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ Ἀρειανῶν*, 22, PG 26, 1025 A καί *Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου*, κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, 7, PG 26, 1061 B.

1696. *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 684 A.

1697. *Κατὰ Νεστοριανῶν*, Δ', 8, PG 86/1, 1665 C.

ον καί ἤδη διαμορφωμένη ἐκκλησιαστική διδασκαλία γιά τή θεότητα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ὅσο γιά νά ὑπογραμμίσει κυρίως, ὅτι, διά τοῦ μυστηρίου τῆς ἀειπαρθενίας τῆς κατά σάρκα Μητέρας του, προβάλλεται καί δοξάζεται τελικῶς ὁ δωρεοδότης της, πού εἶναι ὁ κατά σάρκα Υἱός της καί Θεός της Ἰησοῦς Χριστός.

Ἡ Μαρία παρέμεινε σωματικῶς Ἀειπάρθενος, ἐπειδή ἀναδείχθηκε ὡς Θεομήτωρ παραδόξως «ἡ ἐν παρθένοις τοκεύουσα, καί τά παρθένων φέρουσα, κατά μητέρας», γεγονός πού ἀποτελέσε «τό θαυμάτων πάντων, καινότατον θαῦμα», ἀλλά καί τό πλέον ἀκατανόητο μυστήριον, «τό τεράτων πάντων, φρικωδέστατον λάλημα», ἐφ' ὅσον ἡ Μητροπάρθενος, λόγω τῆς κυοφορίας τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, κατέστη ἡ μόνη «ἐν μητράσιν ἀγνεύουσα, καί τά τῶν μητέρων κατά τάς παρθένους, ἔχουσα»¹⁶⁹⁸. Τό ἐξαιρετό τῆς πρό καί μετά τόκον σωματικῆς της παρθενίας, παρατηρεῖ, δέν ὀφείλεται σέ κάποιο εἰδικό προνόμιον πρὸς τό πρόσωπό της, ἀλλά στόν ἰδιαιτέρο τρόπο τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτῆς¹⁶⁹⁹, καθὼς ὑπῆρξε ἡ μόνη πού ἐκύησε «ἀνάνδρως»¹⁷⁰⁰ καί «ἄνευ συναφείας», ἀλλά «τῆ ἀρχιτεκτονία τοῦ Πνεύματος»¹⁷⁰¹, τόν «ἐκ Πατρός Θεόν Λόγον σαρκούμενον». Γιά τό λόγο αὐτό καί «γεγέννηκεν υἱόν, ὃν οὐκ ἔσπειρεν πατήρ· καί μεμένηκεν ἀγνή, μή συλληθεῖσα τήν νηδύν»¹⁷⁰², διαφυλάσσοντας «τάς κλεῖς τῆς παρθενίας σώας»¹⁷⁰³, διότι, ὅπως τονίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, συνέλαβε τόν Υἱό της «ἐκ Πνεύματος οὐ σπέρματος»¹⁷⁰⁴, γεγονός τό ὁποῖο τήν κατέστησε πρότυπο¹⁷⁰⁵, ἀλλά καί θεοδόχο τῆς παρθενίας θησαύρισμα, «ἐξ οὗ τοκετός προελήλυθεν ἄφθορος, καί ὁ πλοῦτος τῆς παρθενίας μεμένηκεν ἄσυλος»¹⁷⁰⁶. Ἐπει-

1698. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμοια, 2, ἐκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 151-152. Πρβλ. Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, PG 85, 437 Α. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3272 Α. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 304 C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 2, ἐκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 148 (ἐκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 132) καί L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 79 ἐξ. Γιά τό νόημα τοῦ παρθενικοῦ τόκου βλ. ἐπίσης J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 50 καί Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένος καί Ἀειπάρθενος», *Θεοδρομία* 2 (1999), σ. 33 ἐξ.

1699. «Παρθένε μήτηρ καί ἀγνή ἡ τεκοῦσα τόν Λόγον ὑπέρ λόγον» *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 122, ᾠδή θ', 32-36, ἐκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 87 καί *Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ᾠδή δ', 12, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 340. Ἔτσι «Παρθένος ἀγία λαμβάνεται, καί σῶμα καί ψυχὴν ἀγιάζεται, καί οὕτως ὑπουργεῖ τῇ σαρκώσει τοῦ κτίσαντος, ὡς καθαρά καί ἀγνή καί ἀμόλυντος» Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολή πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3161 Β. Γιά τό λόγο αὐτό καί «Das orthodoxe Bewußtsein ist so tief von der jungfräulichen Geburt Christi, von der immerwährenden Jungfräulichkeit Marias geprägt, genauso aber von dem geheimnisvollen Charakter der Menschwerdung Christi und der Gottesmutterchaft Marias» Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 429.

1700. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 Β.

1701. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 Β.

1702. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 C. Πρβλ. καί Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἐκδ. G. La Piana, *Un' omelia*, ἐν *ΒΕΠΕΣ* 70 (1991), σ. 221.

1703. *Κανὼν*, 207, ᾠδή θ', 44-50, ἐκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 148. Βλ. καί H. Räisänen, «Maria/Marienfrömmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 117.

1704. *Τριώδιον Μ. Τετάρτης*, ᾠδή δ', 8, PG 97, 1416 C.

1705. «τῆς παρθενίας ὁ τύπος ὁ ἀγραφος» *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 Α.

1706. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C. Βλ. καί J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der

δή ὁ Θεός Λόγος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καί «μή σποράς μεσιτευούσης συνείληπτο»¹⁷⁰⁷ στή μήτρα τῆς Μητέρας του, εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος «ἐτήρησε»¹⁷⁰⁸ καί διαφύλαξε «αὐτῆς τήν παρθενίαν ἀγνήν»¹⁷⁰⁹, καθότι ὁ ἐντός τῆς μήτρας τῆς σαρκωθείς Ἰησοῦς Χριστός συνιστᾶ, κατά τόν προφήτη, τόν «λίθον ἄνευ χειρῶν ἀνδρός ἐκ σοῦ λατομούμενον, οὐ τεμνόμενον· ἀφαιρούμενον, οὐ διαιρούμενον· τῇ προσλήψει τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος»¹⁷¹⁰. Ἐνεκα τούτου ἡ Θεομήτωρ ὑπῆρξε μόνη αὐτή ἀπό ὅλες τίς λοιπές μητέρες πού διέφυγε τά τῶν μητέρων, ὑπερνικώντας καί ὑπερβαίνοντας τούς φυσικούς νόμους¹⁷¹¹, ὥστε, ὅπως ὑπογραμμίζει, ὁ παρθενικός τῆς βλαστός, Ἰησοῦς Χριστός, μέ τήν ἄφθορο σύλληψη καί γέννησή του, νά ἀποδειχθεῖ τελικῶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διατήρησε σῶα τά σήμαντρα τῆς παρθενίας τῆς Μητέρας του¹⁷¹².

Ἡ διαφύλαξη τῆς ἀειπαρθενίας τῆς Θεοτόκου συνιστᾶ κατ' ἐξοχήν ἐνέργεια καί δωρεά τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ τῆς, καθότι αὐτός εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μέ τήν ἄφθορο σύλληψη καί ἀνώδυνη γέννησή του «ἀκεραίους φυλάξας τὰς σφραγίδας αὐτῆς»¹⁷¹³ καί «παρθενίας τὰ σήμαντρα οὐ διαλέλυκεν ὁ πάντα θαυματουργῶν Κύριος»¹⁷¹⁴. Ἀλλά, ὅπως τονίζει ἀπερίφραστα, ἡ παρθενία τῆς διαφυλάχθηκε ἀκέραιη ἀπό τόν Υἱό τῆς καί μετά τόν τοκετό¹⁷¹⁵, ἐφ' ὅσον ὡς Κύριος καί Θεός «ἐπεδήμησε, καί μήτραν παρθενικήν ὁ μηδαμοῦ χωρητός ἀστενοχωρήτως ἐσκήνωσεν»¹⁷¹⁶. Τό γεγονός τῆς διαφυλάξεως τῆς παρθενίας τῆς ἀπό τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο ὑπογραμμίζει ἐπίσης καί ἡ ἴδια ἡ Θεομήτωρ, ὅταν ἐρωτᾶται ρητορικῶς ἀπό τόν Ἱεροσολυμίτη πρωθιεράρχη· «Λέγε, παιδοτόκε παρθένε, πῶς λοχεύεις ἀσπόρως;», καθῶς ἀπαντᾶ: «καθ' ἃ βούλεται Θεός, νικᾶται

orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 18. Σέ ἀντίθεση μέ τή θέση τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἀλλά καί ὀλόκληρης τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, πολλοί προτεστάντες θεολόγοι ἀρνήθηκαν τήν Παρθενία τῆς Θεοτόκου. Περί αὐτῶν βλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπαρθένη Θεοτόκος*, σ. 14 ἐξ. Μ. Λ. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν ζωήν*, σ. 277-279 καί πρόσφατα Β.Α. Γεωργόπουλου, «Ἡ σύγχρονη προτεσταντική κριτική γιά τήν ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 7 (2005), σ. 577-583.

1707. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 D.

1708. *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον*, ῥδή στ', 9, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 341.

1709. *Κανὼν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή ζ', 3, 266-267, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 285. Βλ. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Ὀμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 1-2, PG 77, 1349 CD καί Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τήν ἐκ στερωτικῶν λαγόνων προσαγομένην εἰς τὰ Ἄγια ἁγίαν γονήν, τήν ἀειπαρθένον τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 13 A.

1710. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 D.

1711. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A.

1712. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 B. Ἐπίσης D. Ritschl, *Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion*

1713. *Κανὼν τῶν Φώτων*, ῥδή β', 9, 122-124, ἔκδ. Α. Proiou, *AHG V* (1976), σ. 129. Καί τοῦτο, διότι «εἰ δέ μή ἔτεκε Θεόν ἢ Παρθένο, οὐδέ πολλοῦ θαύματος ἀξία ἡ ἄφθορος· πολλοί γάρ καί ἄλλαι γυναῖκες ἐκαρποφόρησαν τῷ βίῳ δικαίους» Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐπιστολή πρὸς Ἀρμένιους, περὶ πίστεως*, 2, 12, PG 65, 868 CD. Βλ. καί W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM I* (1996)², σ. 315.

1714. *Κανὼν*, 241, ῥδή ζ', 34-37, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 171. *über Mariologie*, *ÖR 31* (1982), σ. 454-455.

1715. «σῶα καί μετά τόν τόκον φυλάξαντος αὐτῇ τοῦ τεχθέντος τῆς παρθενίας τὰ σήμαντρα» *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 C. «ἐτήρησε δέ αὐθις, μετά γέννησιν ταύτην, ἀγνήν» *Κανὼν εἰς τόν Λάζαρον*, ῥδή στ', 9, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 341. Βλ. καί Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 2, ἔκδ. C. Datema, *CCSG 3* (1978), σ. 6-7.

1716. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1077 B.

φύσις ὅτι πάντα ποιεῖ ὅσα θέλει καὶ βούλεται»¹⁷¹⁷. Ἐτσι ἐπιβεβαιώνει ἐμμέσως κι αὐτὴ, ὅτι τὴ θαυμαστὴ πρό τοῦ τόκου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τόκον παρθενία τῆς διαφύλαξε καὶ πρόσφερε ὁ Υἱός τῆς, ἀφ' ἑνός μὲν διὰ τῆς «ἐκ Πνεύματος ἁγίου» ἀσπόρου συλλήψεως του¹⁷¹⁸, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ ἀνώδυνου καὶ ἄφθορου, ἀλλὰ πραγματικοῦ τοκετοῦ του, ἔτσι ὥστε ἢ κατὰ σάρκα Μητέρα του νὰ παραμείνει «ἄφθορος καὶ πρό τόκου καὶ μετὰ τόκον»¹⁷¹⁹. Δέν ὑπέστη, συνεπῶς, διαφθορά ἢ μῆτρα τῆς τεκούσης, καθότι τό τεχθέν δέν ἦταν ἕνας ἀπλὸς ἄνθρωπος, γιὰ νὰ ἔχει ἀνάγκη σπορᾶς, ἀλλὰ ὁ Θεός πού προσέλαβε ἀνθρώπινη φύση¹⁷²⁰, γεγονός πού ὄχι μόνο δέν προσβάλλει τὴν πραγματικότητα τῆς σαρκώσεώς του, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐπιβεβαιώνει ἐμφαντικῶς τὸν καινὸ, σωτηριώδη καὶ ὑπερφυσικὸ τῆς χαρακτῆρα¹⁷²¹.

Ἐτσι ἡ Παρθένος, ἐπειδὴ συνέλαβε, ὅπως ἤδη τονίστηκε, ἐκ Πνεύματος ἁγίου «ἀσπερμάντως καὶ ἀγεωργήτως»¹⁷²² καὶ γέννησε ἀφθόρως τὸν Υἱό τῆς καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ «ὅλως οὐ φθείρεται, ἀλλὰ παρθένος ἀγνή μετὰ τόκον πέλει», διότι δέν γεννᾷ ἕναν ἄνθρωπο, ἀλλὰ «τοῦ Ἀδάμ τὸν σωτῆρα γεννᾷ καὶ οὐ φθείρεται· Θεός γάρ ὢν ὁ τεχθεὶς φυλάττει ἄφθορον»¹⁷²³. Μάλιστα, ὅπως τῆς λέγει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, «ἐποίησέ σοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς Παρθένον ἀναδείξας σέ ἀγνήν μετὰ τὴν κύησιν ὡς τεκοῦσαν ἀσπόρως τὸν ἑαυτῆς ποιητὴν»¹⁷²⁴, καθότι, ἂν καὶ εἶναι «ἀλλότριον τῶν μητέρων ἢ παρθενία καὶ ξένον ταῖς παρθένοις ἢ παιδοποιία», στὴν Ἀειπάρθενο Μητέρα του, κατὰ τρόπο ὑπερφυσικὸ καὶ παράδοξο, «ἀμφοτέρα ὠκονομήθη»¹⁷²⁵. Αὐτὸ συνέβη, διότι, ὅπως τονίζει χαρακτηριστικά, ἐξ αἰτίας τῆς «ἀσπόρου συλλήψεως, ὁ τόκος ἀνερμήνευτος μητρὸς ἀνάνδρου, ἄφθορος ἢ κύησις, Θεοῦ γάρ ἢ γέννησις, καινοποιεῖ τὰς φύσεις»¹⁷²⁶. Προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει τὸ πῶς ἡ Θεοτόκος, ἂν καὶ συνέλαβε, κυοφόρησε καὶ γέννησε, ἔμεινε, παρά ταῦτα, ἀλώβητη ἢ παρθενία τῆς, προβάλλει τὸ θαυματουργικὸ τῆς χαρακτῆρα, προσφεύγοντας στὴν προτύπωση τῆς διατηρήσεως ἀλώβητων τῶν τριῶν παιδῶν στὴν κάμινο τοῦ πυρός, ἢ φλόγα τῆς ὁποίας μεταβλήθηκε «δι' ἀγγέλου» σέ δρό-

1717. *Κανὼν τῶν ἁγίων προπατόρων*, ῥδή θ', 12, 484-489, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG I* (1976), σ. 384.

1718. *Κανὼν εἰς τοὺς ἐν Σινᾶ τελειωθέντας*, ῥδή δ', 13, 240-241, ἔκδ. Α. Προίου, *AHG V* (1976), σ. 245.

1719. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή ζ', 4, 268-269, ἔκδ. Ε. Τομαδάκης, *AHG VII* (1971), σ. 285. Βλ. ἐπίσης L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 84 καὶ Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένος καὶ Ἀειπάρθενος», *Θεοδορμία* 2 (1999), σ. 38 ἔξ.

1720. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C.

1721. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς νέος Ἀδάμ, σαρκώθηκε ἀληθῶς καὶ γεννήθηκε πραγματικῶς «ἀλλ' οὐκ εἰς σάρκα τραπεῖς, οὐδέ φαντάσας αὐτήν», ὥστε νὰ ἀποβεῖ γιὰ τὴ Μητέρα του ἐκεῖνος πού διεφύλαξε καὶ μετὰ τὴ γέννησή του «παρθένον τὴν τεκοῦσαν, ὡς καὶ πρό γέννησεως» *Κανὼν μεθεόρτιος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥδή β', 5, 79-85, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 765.

1722. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 A.

1723. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ῥδή ζ', 5-6, 210-213.217-220, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 154.

1724. *Κανὼν εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ τυφλοῦ*, 191, ῥδή θ', 50-53, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 137.

1725. *Κανὼν εἰς τὴν Μεσοπεντηκοστήν*, 330, ῥδή θ', 59-62, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 230. Βλ. καὶ Αἰμ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 4.

1726. *Κανὼν ὁ Μέγας*, ῥδή θ', 12, PG 97, 1380 C καὶ *Κανὼν*, 240, ῥδή θ', 55-59, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 171.

σο, παρατηρώντας παράλληλα, ότι, όπως έμειναν άφλεκτοι οι παίδες, τό ίδιο και ή «άφθορος κόρη ού κατεφλέχθη τήν νηδύν», διότι ό Κύριος διαφύλαξε τή Μητέρα του και «μετά τήν κύησιν πάλιν παρθένον άγνήν»¹⁷²⁷.

Η πρό τόκου και μετά τόκον σωματική παρθενία τής Θεοτόκου δέν άποβαίνει τελικώς προς δόξα δική της, αλλά κυρίως προς δόξα του σαρκωθέντος Υίου της και Λόγου του Θεού, καθώς τό μυστήριο τής άειπαρθενίας τής Μητέρας του όφείλεται στην πραγματικότητα του ύπερφυσικού γεγονότος τής ένανθρωπήσεώς του, τήν όποία και τονίζει. Η θεομητορική άειπαρθενία διαδηλώνει πρωτίστως τή μοναδικότητα, έπιβεβαιώνει σαφώς τον ύπερφυσικό χαρακτήρα και έγγυάται πλήρως τήν πραγματικότητα του μυστηρίου τής κατά σάρκα Οικονομίας του Λόγου του Θεού, έφ' όσον μέ τήν ύπερφυή του γέννηση ή Άειπάρθενος κατέστη «ή μόνη τεκοῦσα άνευ ωδίνων Θεόν σωματούμενον»¹⁷²⁸. Σέ αντίθεση μέ τή γέννηση των λοιπων ανθρώπων, οι μητέρες των όποιων χάνουν τήν παρθενία τους μέ τήν εκ πατρός έμπαθη σπερματική σύλληψη τους στη μήτρα τους¹⁷²⁹ και ό τοκετός τους γίνεται μέ κόπο και πόνο, ή άσπορος σύλληψη του Λόγου του Θεού στη μήτρα τής Θεοτόκου, λόγω τής έπιτελέσεώς της ύπερφυσικώς και άπαθώς εκ Πνεύματος άγίου και άνευ πατρός, είχε ως άποτέλεσμα τή διατήρηση τής παρθενίας τής Μητέρας του άφθόρου, πρό και κατά τον τοκετό, αλλά και τήν ουσιαστική άπαλλαγή της από τις κοπιώδεις μητρικές ωδίνες¹⁷³⁰. Η Θεομήτωρ, έπειδή συλλαμβάνει άπαθώς και τίκτει άνωδύνως τον Υίο της, καθίσταται διά τής ένανθρωπήσεώς του εκείνη που έλυσε «των ωδίνων τήν Εὔαν και τής φθοράς τον Άδάμ»¹⁷³¹.

Θέλοντας νά τονίσει τήν πραγματικότητα τής θείας σαρκώσεως, ό άγ. Ανδρέας δέν άρνεϊται παντελώς τήν ύπαρξη ωδίνων κατά τον τοκετό τής Μητροθέου, καθώς παρατηρεί, ότι ή Άειπάρθενος «λοχεία γάρ παρθενική Πατρός άνάρχου Λόγον τον άναρχον ωδινε»¹⁷³². Παράλληλα, όμως, ύπογραμμίζει μέ σαφήνεια, ότι ύπῆρξε «άφραστος

1727. *Κανών άναστάσιμος*, 43, ώδή ζ'. η', 34-46, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 31. *Κανών μεθεόρτιος εις τήν Γέννησιν του Κυρίου*, ώδή η', 7, 360-362, έκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 773. *Κανών*, 147, ώδή θ', 75-76, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Είρμολόγιον*, σ. 105. *Κανών εις τήν άγιαν Βαρβάραν*, 192, ώδή ζ', 48-52, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Είρμολόγιον*, σ. 138. Βλ. και Κυρίλλου Άλεξανδρείας, *Όμιλία λεχθεισα εν Έφέσω, πριν συσχεθῆναι υπό του κόμητος, και υπό στραιωτων φυλαχθῆναι*, 7, PG 77, 1008 AB. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εις τό Γενέθλιον του Κυρίου ήμων Ίησου Χριστου*, Δ', 2, PG 65, 709 C-712 A. Άκόμη E. Fahlbusch, «Mariologie. I. Systematisch: Inhalte und Problemfelder», *Evangelisches Kirchenlexikon 3* (1992), στ. 285-286.

1728. *Κανών εις τήν Θεοτόκον*, 57, ώδή ε', 94-96, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186. Πρβλ. και Γρηγορίου Παλαμά, *Εις τον Εύαγγελισμόν τής πανυπεράγνου δεσποίνης ήμων Θεοτόκου και άειπαρθένου Μαρίας*, ΙΔ', PG 151, 172 D.

1729. Η εκ σπέρματος και συναφείας άνδρός και γυναικός γέννηση του άνθρώπου άποτελεί τήν πρώτη από τις συνέπειες τής πτώσεως, είναι δηλαδή «ή πρώτη καθ' ήμων άπόφασις» κατά τήν όποία «Άνθρωπος γάρ γεννάται κόπω. Τῷ δε κόπω, λύπη προδήλως παρέπεται. Έν λύπη γάρ, φησι, τέξη τέκνα» μέ πρώτη τήν κατάλυση τής παρθενίας τής προμήτορος Εὔας. (*Εις τον άνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1272 A. Πρβλ. Γεν. 3, 16).

1730. *Εις τον Εύαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 897 B και X. Κοντάκη, *Η διδασκαλία των Πατέρων*, σ. 125. Πρβλ. και Χρυσόπου Ιεροσολυμίτου, *Εις Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, 3, έκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO 19* (1926), σ. 341.

1731. *Κανών εις τήν Γέννησιν τής Θεοτόκου*, ώδή στ', 5, 168-169, έκδ. A. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 152.

1732. *Κανών άναστάσιμος*, 121, ώδή θ', 50-57, έκδ. Σ. Εύστρατιάδου, *Είρμολόγιον*, σ. 86. Επίσης βλ. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εις τήν ένανθρώπησιν του Κυρίου ήμων Ίησου Χριστου, και εις τας έπαρυστρίδας*, Β', 2, PG

(...) ἡ ὠδὶς»¹⁷³³ καὶ «ὑπερκόσμιος»¹⁷³⁴, γεγονός πού σημαίνει, ὅτι, ἐπειδὴ ὡς Μητρόθεος ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν τὴν «μόνην ὠδίνων χωρὶς λοχευσαμένην τὸν ἀκατάληπτον»¹⁷³⁵, εἶχε μὲν ὡς πραγματικὴ μητέρα ὠδίνες κατὰ τὸν τοκετό, προκειμένου νά τηρηθοῦν οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς γεννήσεως καὶ νά διαφυλαχθεῖ ὁ ἀληθὴς χαρακτήρας τῆς θείας σαρκώσεως, τίς ὅποιες, ὅμως, ὑπερέβη. Αὐτό σημαίνει, ὅτι οἱ ὠδίνες τῆς ἦταν στὴν πραγματικότητα ἀνώδυνες, ἐφ' ὅσον μὲ ὑπερφυσικό τρόπο καὶ «ἐξ ἀλοχεύτων ὠδίνων»¹⁷³⁶ «παρθενικῶς παρθενικαῖς ὠδίσιν ἀπέτεκεν» τὸν Υἱό τῆς¹⁷³⁷. Γι' αὐτό κι ἐπειδὴ οἱ μητρικές τῆς ὠδίνες ἦταν ἀνώδυνες δέν διέφθειραν τὴν παρθενία τῆς¹⁷³⁸, γεγονός πού θεμελιώνει ἐρμηνεύοντας μεσσιανικῶς τὴν προφητεία τοῦ Ἡσαΐα, κατὰ τὴν ὁποία «πρὶν ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγεν καὶ ἔτεκεν ἄρσεν»¹⁷³⁹.

Ἐπειδὴ ἡ ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου ὑπῆρξε δωρεὰ τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ τῆς καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, παρέμεινε παντελῶς ἀκατάληπτη καὶ ἀνερμήνευτη, ὄχι μόνο ἡ πρὸ ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τὸν τόκον παρθενία τῆς, καθότι καὶ μετὰ τὸν τοκετό διήλθε ἄφθορη

65, 693 B. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς παράδοξης συνυπάρξεως ὠδίνων καὶ παρθενίας στὴν Θεοτόκο, ὁ X. Α. Σταμούλης (*Θεοτόκος*, σ. 115), σχολιάζοντας τὴ σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, παρατηρεῖ, ὅτι «ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὑποστηρίζει τὴν παράδοξη συνυπάρξη ὠδίνων καὶ παρθενίας· παράλληλα διαιρεῖ καὶ σπάζει τὸ συνεκτικὸ ἰστό ὠδίνης μὲ ἡδονὴ καὶ θάνατο», ἀλλὰ καὶ ὅτι «ἡ θεολογία τοῦ Κυρίλλου γιὰ τίς ὠδίνες ἀποδεικνύεται ὡς μέτρο διαφύλαξης τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ κατ' ἀλήθειαν τῆς γέννησης» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (X. Α. Σταμούλης, *ὄπ. παρ.*, σ. 116).

1733. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ὠδὴ ε', 4, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 59. Βλ. καὶ C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 184 καὶ 189.

1734. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 841 D.

1735. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1104 B. Ἡ Θεοτόκος γέννησε τὸν Υἱό τῆς «ἀνωδύνως, ὑπὲρ θεσμόν γεννήσεως» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 87, 4, 14, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften, II* (1973), σ. 201 (PG 94, 1160 CD).

1736. *Εἰς τὴν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 876 D. Ἐτσι στὸ ἀπόκρυφο Ὡδαὶ Σολομώντος, (19, 7, ἔκδ. Β.Γ. Τσάκωνα, *Αἱ Ὡδαὶ Σολομώντος*, σ. 100) παρατηρεῖται περὶ τῆς Παρθένου ὅτι «καὶ κατέλαβον αὐτὴν ὠδίνες τοκετοῦ καὶ ἔτεκεν Υἱόν, ἄνευ πόνου». Βλ. ἐπίσης Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τὸν ἄγιον Ἰωάννην τὸν βαπτιστήν, καὶ εἰς τὴν σιγὴν Ζαχαρίου, καὶ εἰς τὸν ἀσπασμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α', 9, PG 85, 1772 C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 3, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 154 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 134). Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν ἐκ στερωτικῶν λαγόνων ἀνθήσασαν σωτήριον ἀνθρώποις γονήν, τὴν ἀειπαρθενόν τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 4 A. Περί ἀνώδυνης ὠδίνος ὁμιλεῖ σαφῶς καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ ἁσματος τῶν ἁσμάτων*, 5, 10, ἔκδ. H. Langerbeck, *GNO* 6 (1960), σ. 388 (PG 44, 1053 A).

1737. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 833 D.

1738. «ὅτι μὴ τῆς παρθενίας τῆς σῆς τὸ ἐξαιρετον μητρῶαις ὠδίσιν διέφθορε, τοῦ παρθενικοῦ σου βλαστοῦ τὰ τῆς ἀγνείας σου σῶα συντηρήσαντος σήμαντρα» *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, E', PG 97, 897 B. Σχολιάζοντας τὸν παράδοξο χαρακτήρα τῆς παρθενίας τῆς Θεοτόκου ὁ A. Kallis (*Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit, HdM*, I (1996)², σ. 373) παρατηρεῖ, ὅτι «Ohne diese Paradoxie der Verbindung von Gott und Mensch ist aber Neugeburt, Neuschöpfung nicht möglich».

1739. Ἡσ. 66, 7. Τὴν προφητεία αὐτὴ ὁ ἱερός Πατὴρ τὴν ἀνάγει στὴ Θεοτόκο, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς διδασκάλους τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι «κυφοροῦσαν μὲν τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος, ἢ τὴν Ἰερουσαλήμ ᾤοντο εἶναι, ὠδίνας δ' ὑπέλαβον τὰς τῆς αἰχμαλωσίας ὑπάρχειν» *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 145v. Ἐπίσης βλ. X. Α. Σταμούλης, *Θεοτόκος*, σ. 114-115.

λοχεία και ἄμεμπτο ἐπὶ γῆς βίω, ἐφ' ὅσον ὁ Υἱός της «Λόγος ... ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν ὁ σαρκωθείς δι' ἡμᾶς»¹⁷⁴⁰, γι' αὐτό καὶ ἀποτελεῖ ἐντελῶς ἀκατανόητο μυστήριο τὸ πῶς ἡ Θεομήτωρ παρέμεινε Ἀειπάρθενος¹⁷⁴¹. Τοῦτο συνέβη, διότι, σέ ἀντίθεση μέ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ φυσικὸ τρόπο «πᾶσα μὲν μήτηρ γόνον τίκτουσα, παρθενεύειν ἔτι οὐ δύναται»¹⁷⁴², ἡ Μητροπάρθενος ὑπῆρξε ἡ μοναδική γυναίκα, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ γέννησε ἀσπύρως καὶ μέ τρόπο ὑπερφυσικὸ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, παρέμεινε ἀγνή Παρθένος «πρὸ τοῦ τόκου ... καὶ μετὰ τόκον πάλιν»¹⁷⁴³, «παρθενίαν τε, καὶ λοχείαν συζεύξασα» θαυματουργικῶς¹⁷⁴⁴. Περιγράφοντας τὸ παράδοξο φαινόμενο τῆς συνυπάρξεως παρθενίας καὶ λοχείας στή Θεοτόκο, παρατηρεῖ, ὅτι ὄχι μόνο διέφυγε τὰ τῶν μητέρων, ὡς πρὸς τὴ διαφύλαξη τῆς παρθενίας της, «σῶα καὶ μετὰ τὸν τόκον τῆς παρθενίας τὰ σημαντρα φέρουσα», ἀλλὰ διῆλθε, κατὰ τρόπο ὑπέρολογο καὶ παράδοξο, περίοδο ἀλώβητης λοχείας «ἐκτρέφουσα γάλακτι ὃν ἀνάδρωσ ἐπαιδοποίησε»¹⁷⁴⁵. Ἡ ἰδιαίτερη ἀναφορά στή γαλακτοτροφία γίνεται, προφανῶς, διότι αὐτὴ συνιστᾷ φυσικὸ ἐπακόλουθο πραγματικοῦ τόκου, ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ φυσικὴ ἀνάπτυξη τοῦ σαρκωθέντος καὶ νηπιάσαντος ἑαυτὸν Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ διασφαλίζεται μέσω αὐτῆς μόνον ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξη τοῦ τεχθέντος, ἀλλὰ καὶ νὰ πιστοποιεῖται ἀναντιρρήτως τὸ γεγονός τῆς πραγματικότητος τῆς ἐνανθρωπήσεώς του. Ἡ γαλακτοτροφία, ὁμως, δέν προσέβαλε, οὔτε στέρησε τὴν παρθενία τῆς Μητέρας του, τῆς ὁποίας, παρ' ὅλο πού γέννησε πραγματικῶς καὶ ἔθρεψε μέ γάλα τὸν Υἱό της, «ὁ τοκετός προελήλυθεν ἄφθορος, καὶ ὁ πλοῦτος τῆς παρθενίας μεμένηκεν ἄσυλος», ὥστε νὰ καταστῆ παράλληλα «μήτηρ ἀγενέουσα» καὶ Παρθένος θηλάζουσα¹⁷⁴⁶, τονίζοντας οὐσιαστικῶς μέ τὴν παραδοξότητα αὐτὴ τὴν «ἀλόχευτον τόκου Χριστοῦ πρόοδον»¹⁷⁴⁷.

1740. *Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ῥῥὴ α', 7, 49-56, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 634.

1741. «λοχεία γάρ παρθενηκὴ Πατρός ἀνάρχου Λόγον τὸν ἀναρχον ᾧδινε» *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 121, ῥῥὴ θ', 50-57, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρηολόγιον*, σ. 86.

1742. *Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Ἀνδρέαν*, ῥῥὴ γ', 6, *Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, σ. 215.

1743. *Κανὼν*, 238, ῥῥὴ θ', 50-53, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρηολόγιον*, σ. 169. Ἐπίσης βλ. Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα*, 5, PG 77, 1396 BCD καὶ H. Räisänen, «Maria/Marienförmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 117-118.

1744. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμοια, 2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ἀποτελέσει «τὴν ἀνύμφευτον ἐν νεάνισι καὶ ἄφθορον, καὶ μόνην ὠδίνων χωρὶς λοχευσαμένην τὸν ἀκατάληπτον» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1104 B. Πρβλ. καὶ C. Feckes, *Die Gottesmutterchaft*, σ. 83 ἐξ.

1745. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, A', PG 97, 813 C. Πρβλ. περὶ γαλακτοτροφίας Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 340-341 καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, H', PG 98, 361 C. Τὸν παράδοξο χαρακτήρα τῆς ἐκ παρθένου γεννήσεως τοῦ Κυρίου διδάσκει ὀλόκληρη ἡ ὀρθόδοξη πατερικὴ ὁμιλητικὴ καὶ ὑμολογικὴ παράδοση, καθ' ὅσον, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Α. Kallis (*Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 373), «Die Patristik und die orthodoxe liturgische Dichtung preisen diese Paradoxie als eine Selbstverständlichkeit der Theophanie, die die biologischen Gesetze sprengt, in deren Ordnung die Menschwerdung des Logos ein natürliches, rein anthropologisch-biologisches Ereignis wäre».

1746. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 C. Βλ. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμφέτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1388 B καὶ Νικήτα Παφλαγόνο, *Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 105, 25 A.

1747. *Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 913 B.

Ἡ Θεοτόκος, ὅμως, γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, δέν διατήρησε ἄφθορη μόνο τὴ σωματικὴ, ἀλλὰ, ὅπως ἤδη τονίστηκε, καὶ τὴ μετὰ τόκον πνευματικὴ τῆς παρθενία, «οὐσα πάντα ἀειπάρθενος», ἐπειδὴ καὶ γέννησε «τὸν Κύριον τῶν κυρίων, ... Χριστόν», ἀλλὰ καὶ διότι ἀξιώθηκε νὰ ἀποκτήσει «ἀγνείας, παγκτησίαν ὑπερτέλειον, ... νοὸς ψυχῆς τε καὶ σώματος»¹⁷⁴⁸. Ὁ πλοῦτος τῆς παρθενίας τῆς, ἀπὸ τὴν πλήρη καὶ τέλεια σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀγνότητα καὶ ἀγιότητα τοῦ βίου τῆς, ἦταν τόσος πολὺς καὶ ὑψηλός, ὥστε, σέ σύγκριση μὲ αὐτὸν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, «τό μὲν τῆς ψυχῆς κάλλος ἀπειράκις ἀπείρως εἰς τοῦτον ἐξῆρται»¹⁷⁴⁹. Μάλιστα ἡ Θεομήτωρ, μὲ τὴ χάρη τοῦ Υἱοῦ τῆς, ἀπέκτησε καὶ κατεῖχε τόσο ψυχικὸ κάλλος καὶ σωματικὴ καθαρότητα ἤδη πρό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὥστε ἡ ψυχοσωματικὴ τῆς εὐπρέπεια καὶ ἀγνότητα νὰ τὴν καταστήσει μόνη αὐτὴ ἄξια καὶ ἰκανὴ νὰ δεχθεῖ καὶ νὰ κυοφορήσει ἐντὸς τῆς μήτρας τῆς τὸν ἀχώρητο καὶ ἀπερίληπτο Θεό¹⁷⁵⁰.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ τῆς διατήρησε σέ τέλειο βαθμὸ τὴν παρθενία καὶ καθαρότητά τῆς, ἔτσι ὥστε ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης νὰ ἀναφέρεται στὰ «κατ' ἐκεῖνον αὐτῇ τὸν βίον πεπραγμένα καὶ πεφασμένα, τὸν ἀκηλίδωτόν τε καὶ ἄχραντον, καὶ πάσης ἀπείρως ὑπερπλήρη καθαρωτάτης ἀγνότητος, ὃν ὁ κόσμος χωρεῖν μὴ δυνάμενος»¹⁷⁵¹. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ Μητρόθεος, μὲ τὴν ἀποφασιστικῆς σημασίας συμ-

1748. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμοια, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 175. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Θεοτόκος ἦταν ἀπαλλάγμενη ἀπὸ κάθε μολυσμὸ «κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ δianoian» Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3160 D. Ἐπίσης ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (*Περὶ τῆς παναγίας Τριάδος*, 3, PG 77, 1152 A), τονίζει, ὅτι ἡ Θεοτόκος ὑπῆρξε «διὰ βίου παντός ἀειπάρθενος, ἄχραντός τε καὶ ἀκηλίδωτος», ὁ Μιχαὴλ Ψελλός (*Λόγος εἰς τὸν Χαιρετισμόν*, 4, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1921), σ. 520) παρατηρεῖ: «Παρθένος δέ ὡς ἀληθῶς ἡ Παρθένος, ὅτι καὶ τὰς ἐννοίας τὰς ψυχικὰς μεμένηκεν ἀπαράφθορος», ἐνῶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, ΙΔ', PG 151, 172 B), ἀκολουθώντας πιθανότατα τὸν ἅγ. Ἀνδρέα ὑπογραμμίζει, ὅτι ἡ Θεοτόκος «πᾶσαν εἶχε τὴν τῆς ἀγνείας παντελῆ παγκτησίαν, παρθένος οὐσα καὶ τό σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις πάσας μολυσμοῦ παντός ὑπερανωκισμένας πλουτοῦσα». Βλ. καὶ Γενναδίου Σχολαρίου, *Τῆ ἑορτῆ τῶν Εἰσοδίων προσφωνητικός*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 515. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἀειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 207) ἡ παρθενία τῆς Θεοτόκου δέν εἶναι μόνο ἓνα φυσιολογικὸ χαρακτηριστικὸ, ἀλλὰ «πρὸ πάντων μία πνευματικὴ ἐσωτερικὴ στάση, καὶ χωρὶς αὐτὴν μιά σωματικὴ κατάσταση δέν θὰ εἶχε καμιά ἀπολύτως σημασία». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἡ πίστη στὴν ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου ἀποτελεῖ κοινὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους ἕως σήμερα. Βλ. Σ. Γ. Παπαδοπούλου, «Ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 1 (1962), σ. 464. Π. Ν. Τρεμπέλα, «Ἡ Μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 12 (1958), σ. 222. Μ. Thurian, *Maria*, σ. 43-44. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 167. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 423 ἐξ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 29-30. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 28 ἐξ. Χ.Α. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 99 ἐξ. Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένος καὶ Ἀειπάρθενος», *Θεοδρομία* 2 (1999), σ. 32-33.

1749. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 B. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, Ι, ΣΤ', PG 98, 344 BC.

1750. «οὐτῶ δέ καὶ τοῦ σώματος εὐπρεπῆς ἡ κατάστασις, καὶ πρὸς τοσοῦτον καθαρότητος φθάνουσα, ὅσῳ καὶ αὐτὴν χωρῆσαι τὴν ἀσώματόν τε καὶ ἀπερίληπτον τῆς ὑπερουσίου φύσεως μεγαλειότητα, δι' ἑνός τῶν τριῶν αὐτῆς ὑποστάσεων» *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 BC.

1751. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1076 B. Ἐπίσης J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 194. Γιὰ τὴν ψυχοσωματικὴ καθαρότητα τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τῆς ὁ C. Scouteris

βολή της στην πραγμάτωση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐξακολούθησε καί μετά τήν ἀνάληψη τοῦ Υἱοῦ της νά διακονεῖ μέ τόν ὑψηλό παρθενικό καί ἄφθορο βίο της, ὡς τό ἐξοχότερο μέλος τῆς Ἐκκλησίας του, τήν οἰκείωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἀπό τόν ἄνθρωπο, ἐφ' ὅσον, ὅπως καί οἱ λοιποὶ ἅγιοι, ἀποτελεῖ, ὡς «τῆς παρθενίας ὁ τύπος ὁ ἄγραφος»¹⁷⁵², τό αὐθεντικότερο παράδειγμα πρὸς μίμηση τῆς ἐν τῷ Υἱῷ της ἀληθοῦς ζωῆς γιά τούς πιστούς¹⁷⁵³. Γιά τό λόγο αὐτό καί μετά τήν κοίμησή της¹⁷⁵⁴, ἐπειδή ὡς Θεοτόκος μέ τή σωματική της ἀφθορία καί τόν ἄχραντο καί ἀκηλίδωτο ἐπί γῆς βίο της παρέμεινε Ἀειπάρθετος, κατέστη «ἀνωτέρα τῶν ποιημάτων»¹⁷⁵⁵ καί Ὑπεραγία, ἢ ἐπί γῆς Ἐκκλησία, ὅπως θά φανεῖ ἐκτενέστερα στό ἐπόμενο κεφάλαιο, ἐπικαλεῖται ἰδιαίτερως τίς μεσιτεῖες καί πρεσβεῖες της, ἐνῶ μέ τίς ἐορτές πρὸς τιμὴν τῆ μεγαλύνει στό διηνεκές ὡς Παναγία καί Ἀειπάρθετο κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(«Theotokos-Panaghia», ΕΦ 60 (1978), σ. 377) παρατηρεῖ, ὅτι «The entire life of the Theotokos was precisely the realization of this Ever-Virginity-Sanctity».

1752. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A.

1753. Καί τοῦτο, διότι ἡ Ἀειπάρθετος εἶναι ἐκείνη, ἢ ὅποια μέ τίς μητρικές της δαδουχίες ὀδηγεῖ τήν Ἐκκλησία, δηλαδή «τόν πνευματικόν [Ἰσραήλ] πρὸς τό τῆς γνώσεως ἀπλανές ... φῶς» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B. Πρβλ. καί Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ὀμιλία ἐν Ἐφέσῳ λεχθεῖσα πρὸς Νεστόριον, ἡνίκα κατηῆλθον οἱ ἑπτὰ πρὸς τήν ἁγίαν Μαρίαν*, 4, PG 77, 992 B. Σχολιάζοντας μάλιστα ὁ Ἐπιφάνιος Μοναχός (*Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 22, PG 120, 209 D-212 A) ὅσα ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἀναφέρει γιά τό βίο τῆς Θεοτόκου μετά τήν ἀνάληψη τοῦ Υἱοῦ της παρατηρεῖ, ὅτι «ἡ ἁγία Θεοτόκος ... ἐπέδωκεν ἑαυτῇ τῇ ἀσκῆσει καί ταῖς γονυκλισίαις ὡς φησιν Ἀνδρέας ἀπό Ἱεροσολύμων ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅτι μέχρι καί νῦν τά κοιλώματα τῶν γονάτων αὐτῆς ἐν τοῖς μαρμάρους τῆς ἁγίας Σιών εἰσιν δεικνύμενα· καί ἡ ἀνάκλησις ἐπὶ τοῦ λίθου, ὅπου τόν φυσικόν ὕπνον μικρόν μετελάμβανεν», ὥστε «τιμὴν τε καί φόβον εἶχεν παρά πάντας ἀνθρώπους, καί δόξαν οὐ μόνον παρά πιστῶν, ἀλλά καί παρά Ἰουδαίων» (*Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 212 A).

1754. Θά πρέπει νά παρατηρηθεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ συνδέει ἅμεσα τή θεομητρότητα καί τήν ἀειπαρθενία τῆς Μαρίας μέ τήν ἀφθορία τοῦ σώματός της μετά θάνατον, ὑπογραμμίζοντας, ὅτι, «ὡς γάρ τικτούσης ἢ νηδύς οὐ διέφθορτο, οὕτω θανούσης ἢ σάρξ οὐ διόλωλεν ... ὁ τόκος διέφυγε τήν φθοράν, καί ὁ τάφος τήν διαφθοράν οὐ προσήκατο» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1081 D).

1755. *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Βασίλειον*, 127, ῥδή θ', 56-58, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 91.

*Μαρία ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος
καί Παναγία στήν Ἐκκλησία καί τό μυστήριο
τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου
γιά τήν τελείωση τῆς θείας Οἰκονομίας*

Η ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, μέ τήν ἐκ τῆς Θεοτόκου¹⁷⁵⁶ ὑπερφυῆ θεία ἐνανθρώπηση, τό ἐκούσιο πάθος καί τή ζωηφόρο ἀνάσταση τοῦ Υἱοῦ της, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή σωτηρία τοῦ ἀδαμιαίου γένους, διότι, κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, ἡ ἀνθρώπινη φύση, διά τῆς ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Λόγου ἀδιαίρετης καί ἀσύγχυτης ἐνώσεώς της μέ τό Θεό, θεώθηκε καί ἀπέκτησε τήν ἀρχική πρό τῆς πτώσεως ἀφθαρσία¹⁷⁵⁷. Ἡ ἐν Χριστῷ προσφερθεῖσα σωτηρία, ὡς θέωση καί ἁγιασμός τοῦ ἀνθρώπου, μετά τήν ἀνάληψή του καί ἀπό τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, μέ τήν κάθοδο τοῦ ἅγ. Πνεύματος, ἐπιτελεῖται στήν Ἐκκλησία¹⁷⁵⁸. Καί τοῦτο, διότι ἐντός αὐτῆς συνεχίζεται, ὁδεῦον πρὸς τήν τελείωσή του, κατά τή Δευτέρα Παρουσία, τό σωτηριῶδες μυστήριο τῆς ἀναδημιουργίας του, μέ τή μετάδοση τῆς χάριτος τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ¹⁷⁵⁹ σέ κάθε ἄνθρωπο διά τῆς κληρονομίας τῆς νέας, ἄγνωστης ἕως τότε καί

1756. Τό γεγονός αὐτό τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ ὡς ἐξῆς: «ἵνα βροτούς ὁ Υἱός σου Δέσποινα θεώση, ὠφθη ἐκ σοῦ» (*Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή η', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 132).

1757. Πρβλ. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', ΡG 97, 833 D. Τά ἀποτελέσματα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ της ἀπολαμβάνει θεούμενη, ἄλλωστε, καί ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', ΡG 97, 1056 A). Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἱ. Παναγόπουλος (*Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς*, σ. 116), «Ἡ Σάρκωση τότε μόνο εἶναι πραγματική, ὅταν δεχθοῦμε ὡς πραγματική καί τή θέωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως».

1758. Στήν Ἐκκλησία προσφέρεται, κατά τόν ἱερό Πατέρα, αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, γι' αὐτό κι, ὅπως τονίζει, ἐντός της «πάντες ὅσοι τῷ Θεῷ δι' αὐτῆς ἐτεκνώθημεν, εἰσαεὶ προσκυνοῦμεν αὐτῷ, πρὸς ὃν ἡμῖν ἡ συνάφεια διά τῆς μυστικῆς ἀναγεννήσεως γέγονεν. Ἀδελφοί τε αὐτοῦ κατά τήν ἐν χάριτι θέωσιν, καί τόν πλοῦτον τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπίας κεχηρηματίκαμεν, ὅσον δηλαδή λαβόντες αὐτοῦ ὅλον, ὡς ὅλον εἰσφικισάμεθα», ὥστε πλέον «πάντα τῆς οἰκουμένης τά πέρατα ... τῇ τοῦ προσκυνουμένου προσηγορίᾳ χριστοπρεπῶς σεμνυνόμενα, τῷ Χριστιανοί εἶναι καί ὀνομάζεσθαι» *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', ΡG 97, 829 CD. Πρβλ. καί Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότις τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 74 ἐξ.

1759. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', ΡG 97, 1056 A. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως τονίζει ὁ C. D. Papadakis (*Saint André de Crète*, σ. 49), «La mystère central sur lequel se fonde l'Église est l'Incarnation de Dieu, à laquelle correspond la divinisation de l'homme».

ἀπαθοῦς ἐν ἐλευθερίᾳ ἀναγεννημένης ζωῆς μέ τό ἅγιο βάπτισμα¹⁷⁶⁰ καί «τῇ μετοχῇ τοῦ τιμίου σώματος καί αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁷⁶¹, καθὼς τό χρονικό διάστημα ἕως τῆ Δευτέρα Παρουσία ἀποτελεῖ τό ἔσχατο στάδιο ἐκδιπλώσεως τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ¹⁷⁶².

Ἡ Θεοτόκος, ὡς φυσικός ἄνθρωπος καί μέρος τῆς δημιουργίας, γεννηθεῖσα ἐντός τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, καθὼς, ὅπως ἀναφέρθηκε, εἶλκε τήν καταγωγή της ἀπό τό δαυϊδικό γένος καί ἦταν ἐκλεγμένη πρό πασῶν τῶν γενεῶν γιά τῆ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως¹⁷⁶³, ἀνήκε στήν ἤδη γνωστή ὡς *Qahal* ὑφιστάμενη Ἐκκλησία, ἐντός τῆς ὁποίας προετοιμάστηκε, συνέλαβε καί κυοφόρησε τόν κατά σάρκα Υἱό της, τόν ὁποῖο συνόδευσε μέχρι καί τήν ἀνάληψή του στούς οὐρανοῦς¹⁷⁶⁴. Μετά τήν Πεντηκοστή ἐντάχθηκε ὡς μέλος στήν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ὡς «Σῶμα Χριστοῦ» ὀργανωθεῖσα φάση της¹⁷⁶⁵, ἐνῶ μετά τήν κοίμησή της μετέστη καί εἰσηλθε ἐν δόξῃ, ὡς τό ἐπιφανέστερο ἀπό τά μέλη της, στήν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχουσα ὄψη της.

Γιά τό λόγο αὐτό καί τιμᾶται ἔκτοτε ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία¹⁷⁶⁶, βασίλισσα τῶν οὐρανῶν, ἀνωτέρα πάντων τῶν ἀγίων καί τῶν ἀγγέλων, ἐξακολουθοῦσα μέ τίς, πρὸς τόν ἐν δόξῃ εὐρισκόμενο Υἱό καί Θεό της, μεσιτεῖες καί πρεσβεῖες της¹⁷⁶⁷ νά διακο-

1760. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 B καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 33-47 ἔξ. Πρβλ. καί Ν. Μίντις, *Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 117 ἔξ.

1761. *Τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 34v. *Κανόν τῶν Μυροφόρων*, ᾠδή α', 2, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 50. C.D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 49 ἔξ. Πρβλ. καί Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάνου, «Ἡ Νέα Εὔα», *ΕΕΘΣΠΑ* 29 (1994), σ. 543-544.

1762. Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐν Α. Γέβτις, «Ὁ ἐσχατολογικός χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, σ. 187 ἔξ.

1763. Περὶ τῆς ἐκλογῆς καί τῆς καταγωγῆς της βλ. *Κανόν εἰς τήν Σύλληψιν*, *Συναξάριον*, PG 97, 1313 BC. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 813 C. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 848 B. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 A, 888 A καί 896 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, PG 97, 1093 C.

1764. Ἡ Θεοτόκος, δηλαδή, ἀκολουθοῦσα τόν Υἱό της ὑπέστη «τάς διώξεις, τήν ἐπ' Αἴγυπτον φυγαδεῖαν, τήν ἐξ Αἰγύπτου παλινοδίαν, τάς περιφοράς, τάς ἐν γῆ διατριβάς, τά πρό τοῦ σταυροῦ ὄνειδη, τάς ἐπί τῷ σταυρῷ ἀνίας, τά μετά τόν σταυρόν δείγματα» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 A-B.

1765. Τά παρακάτω χωρία καταδεικνύουν, ἐπαρκῶς νομιζοῦμε, τήν ιδιότητα τῆς Θεοτόκου ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας: *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 AB, 865 BC, 872 B. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061 C καί 1068 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A, 1080 C. Ἐπίσης καί Α. Müller, *Marias Stellung*, σ. 434.

1766. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 B. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 833 C. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1108 B. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. *Κανόν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή γ', 4, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 58 (PG 97, 1320 B). *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B. *Κανόν εἰς τόν ἅγ. Βασίλειον*, 127, ᾠδή θ', 56-58, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 91. *Κανόν εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου*, ᾠδή θ', 7, 440-441, ἔκδ. Α. Kominis, *AHG IV* (1976), σ. 652. *Κανόν εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή στ', 2, ἔκδ. Ἄγ. Νικ. Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 158 καί *Κανόν ἀναστάσιμος*, 18, ᾠδή θ', 44-45, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 14. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1088 D.

1767. Γιά τίς πρεσβεῖες καί τίς μεσιτεῖες της βλ. *Κανόν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, ᾠδή η', 2, 297, ἔκδ. Ε. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 286. *Κανόν ἀναστάσιμος*, 338, ᾠδή θ', 70, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 236. *Κανόν εἰς τήν Θεοτόκον*, κάθισμα, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 132. *Κανόν εἰς τήν Θεοτόκον*, προσόμοια, 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133. *Κανόν εἰς τήν Θεοτόκον*, προσόμοια, 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορεί-

νεϊ, μαζί με τούς λοιπούς αγίους, αλλά σέ μεγαλύτερο, λόγω τῆς θεομητρότητάς της, βαθμό τήν πορεία γιά τήν τελείωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, μέ τήν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου οἰκείωση τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Τό μυστήριο τῆς θεομητρότητάς της καί ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσα μεγάλη παρρησία πρὸς τό Σωτήρα Υἱό της μέ τίς μοναδικές σέ δύναμη καί ἀποτέλεσμα ὑπέρ τῶν πιστῶν πρεσβεῖες καί ἰκεσίες της συνετέλεσαν, ὥστε ἡ ἐκ μέρους τους τιμή πρὸς τό πρόσωπό της νά καταλάβει ἐξέχουσα θέση στή χριστοκεντρική λατρεία τῆς ἐπί γῆς Ἐκκλησίας μέ εἰδικούς ὕμνους καί κανόνες, ἀλλά καί πολλές ἐορτές¹⁷⁶⁸. Γι' αὐτό, ὅπως θά φανεῖ στήν οἰκεία παράγραφο, μέσω τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν δέν πανηγυρίζεται μόνο τό πρόσωπο τῆς Παρθένου Μαρίας ὡς Θεογεννήτριας, ἀλλά οὐσιαστικῶς διακηρύσσεται καί τονίζεται ἡ πραγματικότητα καί τά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ. Μέ τίς πρὸς τιμήν της ἐορτές ὁμως προσφέρεται παράλληλα καί ὁ ἐπί γῆς «ἀκηλίδωτος» καί «ἄχραντος» βίος της¹⁷⁶⁹ ὡς μοναδικό πρότυπο καί ὑπόδειγμα αὐθεντικῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς πρὸς τούς πιστούς, οἱ ὅποιοι καλοῦνται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα, μέσω τῶν ἐορταζόμενων θαυμαστῶν γεγονότων του, νά μετασχουν, μέ τή μίμηση τῶν πολλῶν ἀρετῶν καί τῶν ποικίλων χαρίσματος τῆς Θεομήτορος, στά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ ὑπερφυοῦς μυστηρίου τῆς θείας σαρκώσεως, προκειμένου νά κληρονομήσουν, ὅπως κι ἐκείνη, τήν ἐτοιμασμένη γι' αὐτούς αἰώνια βασιλεία τοῦ Υἱοῦ της.

του, *Θεοτοκάριον*, σ. 133. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 57, ᾠδή η', 181-184, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 27, Κάθισμα, 129-139, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 89. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, κάθισμα, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 106. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 B. *Τριώδιον Μ. Δευτέρας*, ᾠδή θ', 9, PG 97, 1409 B. *Τριώδιον Μ. Τρίτης*, ᾠδή α', 9, PG 97, 1412 A.

1768. Περὶ αὐτῶν καί τοῦ νοήματός τους βλ. *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, *Ἐξαποστειλάριον*, PG 97, 1316 C. *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, ᾠδή α', 3, PG 97, 1308 A. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 B. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 844 B. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 A. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 A. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 B. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 A. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 D. *Κανῶν εἰς τό Γενέθλιον*, ᾠδή στ', 3, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 59 (PG 97, 1324 B). *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 A. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 B. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 881 B. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 884 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 C καί 1053 C. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1085 A. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 C-864 A.

1769. Γιά τό βίο της βλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1085 A. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ᾠδή ε', 99-103, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 312. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 C - 864 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1076 B. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B.

1. Η Θεοτόκος ως μέλος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς τό «ἀποκεκρυμμένον ἀπό αἰώνων ἐν Θεῷ» μυστήριον¹⁷⁷⁰, ἀνάγει τήν πηγή της στόν ἐν Τριάδι Θεό καί τήν ἀπαρχή της στό γεγονός τῆς δημιουργίας, γι' αὐτό καί συμπεριέλαβε στούς κόλπους της ἀρχικῶς τόν πνευματικό κόσμον τῶν ἀγγέλων καί κατόπιν ὀλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα, ἰδιαίτερος δέ τούς πρό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως πιστούς καί δικαίους του Ἰσραήλ καί τῶν Ἐθνῶν, φανερωθεῖσα πλήρως μέ τήν ἔνσαρκη Οἰκονομία τοῦ Λόγου ὡς «Σῶμα Χριστοῦ», ἐντός τοῦ ὁποίου εἰσῆλθαν μετά τήν Πεντηκοστή οἱ ἀπόστολοι, ἡ Θεοτόκος καί ὅλοι ὅσοι πίστεψαν στόν Ἰησοῦ Χριστό ὡς Θεό καί Σωτήρα, ἀναμένουσα τήν τελείωσή της κατά τή Δευτέρα Παρουσία, μαζί μέ τήν ὀλοκλήρωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας¹⁷⁷¹.

Ἡ Παρθένος Μαρία ἤδη ἀπό τή γέννησή της, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἀνήκε ὀργανικῶς στήν ὡς *Qahal Jahwe*¹⁷⁷² ἐν Ἰσραήλ ὑφιστάμενη φάση τῆς Ἐκκλησίας, μέλη τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν, μετά τή σύναψη τῶν διαθηκῶν τοῦ Θεοῦ μέ τούς Πατριάρχες, τό Μωυσῆ καί τό Δαυῖδ, ὅλοι οἱ δίκαιοι καί οἱ ἅγιοι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, μεταξύ τῶν ὁποίων καί οἱ γονεῖς της, πού ἀνήκαν στό εὐσεβές «λεῖμμα», κορυφαῖος καρπός τοῦ ὁποίου κατέστη ἡ ἀπόγονος τοῦ Προφητάνακτος καί θυγατέρα τοῦ Ἰωακείμ καί τῆς Ἄνας, μέλλουσα Θεοτόκος Μαρία. Ὁ ἱερός Πατήρ βεβαίως δέν ὀμιλεῖ στό ἔργο του εὐθέως περί τῆς Θεομήτορος ὡς μέλους τῆς ἐν τῷ Ἰσραήλ Ἐκκλησίας, ἡ ὅλη περί αὐτῆς ὡς φυσικοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία του, ὅμως, ὀδηγεῖ σαφῶς στό συμπέρασμα, ὅτι ἡ Μητρόθεος ἐκλαμβάνεται ἐκ μέρους του ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, στούς κόλπους τῆς ὁποίας γεννήθηκε καί παιδαγωγήθηκε γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπέρολογης κενώσεως τοῦ Λόγου¹⁷⁷³. Καί τοῦτο, διό-

1770. Ἐφεσ. 3, 9. Περί αὐτοῦ βλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὐσία καί τό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 68-73. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, σ. 39-49. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική, Β'*, σ. 323 ἐξ. Ν. Α. Ματσούκα, «Ἐκκλησιολογία ἐξ ἐπόψεως Τριαδικοῦ Δόγματος», *ΕΕΘΣΠΘ* 17 (1972), σ. 140-141. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 19-25. Ἰ. Πόποβιτς, *Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρός Ἐφεσίους*, σ. 117-119.

1771. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 11 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀθήναι 1962, σ. 5 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ περί Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος δογματική διδασκαλία*, (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς ΘΗΕ, τ. Ε', στ. 465-519), Ἀθήναι 1964, σ. 6-7. Δ. Δόϊκου, «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ», *ΓΠ* 51 (1968), σ. 464. Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Α'*, Ἀθήναι 1992, σ. 30. Γ. Φλωρόφκν, *Τό Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, σ. 24 ἐξ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Β'*, σ. 355 ἐξ. καί 367 ἐξ. Χ. Θ. Κρικῶνη, *Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 16 ἐξ. Καί τοῦτο διότι ἡ Ἐκκλησία «ὡς ἱστορική πραγματικότης, ἴσταται μεταξύ χρόνου καί αἰωνιότητος, παρόντος καί μέλλοντος, κόσμου καί Θεοῦ» (Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 76 καθῶς καί 78 ἐξ).

1772. Δευτ. 4, 9-10. 23, 2 καί 31, 10. Κριτ. 20, 2. Ψαλμ. 106, 32 καί 149, 1. Μιχ. 2, 5. Μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Δ. Δόϊκος, («Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ», *ΓΠ* 51 (1968), σ. 461) «Ἐκκλησία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ὁ περιούσιος τοῦ Θεοῦ λαός, ἥτοι ὁ παλαιός Ἰσραήλ», ὁ ὁποῖος «παρέμεινεν ... εἰς σωτήριο ἀπομόνωσιν» (ὅπ. παρ., σ. 470). Ἐπίσης Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ἡ περί Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος δογματική διδασκαλία*, σ. 10 ἐξ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὐσία καί τό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 81. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 12 ἐξ. Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 146.

1773. *Εἰς τόν μακάριον Πατάπιον, ΙΘ'*, PG 97, 1221 A.

τι τή θεωρεῖ ὡς σκοπό τῆς δημιουργίας¹⁷⁷⁴, μέλος τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Θεοῦ καί ἐκλεγμένη πρό πασῶν τῶν γενεῶν ἐκπρόσωπο τῆς ἀνθρωπότητας στήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας, ἡ ὁποία προετοιμάστηκε κατά τήν περίοδο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τονίζοντας μέ ἔμφαση τή βασιλική καί ἱερατική της καταγωγή ὡς τῆς γυναικας πού ἔμελλε νά κυφορήσει τό Μεσσία. Ἔτσι, εἶναι βέβαιο, ὅτι ἡ Παρθένος ἐξακολούθησε νά ζεῖ καί νά ἀνήκει στήν πρό Χριστοῦ φάση τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἀπό τή σύλληψη ἕως καί τήν ἀνάληψή του ἀνῆκε στήν ἐν τῷ σαρκωθέντι Υἱῷ της φάση της¹⁷⁷⁵, ἀπ' ὅπου ἐντάχθηκε μετά τήν Πεντηκοστή στήν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι φάση της, μεταστᾶσα ἀπό τήν κοίμησή της καί ἕως τή Δευτέρα Παρουσία στήν ἐν οὐρανοῖς ὄψη της.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ὁμιλεῖ σαφῶς γιά τήν ιδιότητα τῆς Θεοτόκου ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας μόνο μετά τήν Πεντηκοστή¹⁷⁷⁶, περίοδο κατά τήν ὁποία ἔζησε στούς κόλπους της ἐντός τῆς τοπικῆς Κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων καί πολιτεύθηκε ἐκεῖ μέχρι τήν ἀποβίωσή της. Ἔτσι ἡ Θεομήτωρ, ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας, συμμετεῖχε μαζί μέ τούς λοιπούς πιστούς στίς ὑπό τούς ἀποστόλους λατρευτικές συνάξεις στά Ἱεροσόλυμα¹⁷⁷⁷, καθῶς ἐκεῖ ἦταν ὁ τόπος ὅπου ἔζησε τό ὑπόλοιπο διάστημα τῆς ζωῆς της, γι' αὐτό καί κάνει λόγο περί τῆς «παναγεστάτης»¹⁷⁷⁸ καί «ἀειμνήστου» πόλεως Σιών, τήν

1774. Κατά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἡ Παρθένος Μαρία ὑπῆρξε «ὁ σκοπός ὁ προεπινοηθεῖς τῶν αἰώνων» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 C) καθῶς καί «τέλος τό σκοπιμώτατον, καί ὕστατον ..., δημιουργίας ἀπάσης, δι' ἣν ὁ κόσμος ἐγένετο· καί ... ἡ αἰώνιος τοῦ Κτίστου βουλή πεπλήρωται» (*Κανόν εἰς τήν Θεοτόκον*, προσόμοια, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκᾶριον*, σ. 108), μέ ἀποτέλεσμα νά καταστῆ ὡς Θεοτόκος καί Παναγία «βασιλίδα πάσης ἀνθρωπείου ... φύσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1080 B).

1775. Καί τοῦτο, διότι «ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀείποτε συνηνωμένη ἀπερινοήτως μετά τοῦ Χριστοῦ, καί δὴ οὐ μόνον πρό τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, ἀλλά καί κατ' αὐτήν» (I. N. Καρμίρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν*, σ. 12), ἀλλά καί διότι, ὅπως παρατηρεῖ προσφυῶς ὁ Β. Ἰωαννίδης («Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατά τήν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης», *ΕΕΘΣΠΑ* 10 (1956), σ. 160), «ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὑπῆρχεν ἤδη καί ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐγεννήθη καί ἔζησεν ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ταύτης». Βλ. ἐπίσης Κ. Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὐσία καί τό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 96 ἔξ. Ἰ. Δ. Ζηζιούλα, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ Ἐυχαριστίᾳ καί τῷ ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἐν Ἀθήναις 1990², σ. 13-14. Α. Γέβτις, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου*, σ. 83 ἔξ. Ἰ. Δ. Καραβιδοπούλου, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Καινῆς Διαθήκης», *ΓΠ* 51 (1968), σ. 483 ἔξ. Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 130.

1776. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Πράξ. 20, 28 καί Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν*, σ. 31. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὐσία καί τό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 90. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 78. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας*, σ. 124. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἀγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 662.

1777. «οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδόν τῇ προσευχῇ καί τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καί Μαρῖα τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ καί σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ» (Πράξ. 1, 14). Γι' αὐτό καί ὅπως τονίζει ὁ Α. Müller (*Marias Stellung*, σ. 434), «Maria ist unter der versammelten Gemeinde, sie hat sich von ihr nicht getrennt oder zurückgezogen, weder als privilegierte Person noch aus mystischer Einsamkeit; sie ist Schwester in der Gemeinde, Jungerin des erhöhten Herrn». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί τίς παρατηρήσεις τῶν L. Gillet, «A Devotional Address. The Veneration of the Blessed Virgin Mary, Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 79. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 173. K. Rahner, «Maria, I. In der Schrift», *LThK* 7 (1968)², στ. 27. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἀγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 662. Δ. Α. Ψαριανοῦ, Μητρ. Σεββίων καί Κοζάνης, «Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ὑμνωδίᾳ», ἐν *Πόνημα*, σ. 309. G. Söll, *Mariologie*, σ. 16. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 338 ἔξ. καί Μ. Τατάγια, «Θεολογικά σχόλια...», *Κληρονομία* 35 (2003), σ. 308.

1778. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A.

όποια «εἶχε παρ' ὄλον αὐτῆς τὸν τῆς παροικίας καιρὸν ἐνδιαίτημα»¹⁷⁷⁹, ὅπου καὶ «τοῖς φυσικοῖς λειτουργήσασα νόμοις, τοῦ βίου τὸ πέρας ἐδέξατο»¹⁷⁸⁰.

Εἶναι βέβαιο, ὅμως, ὅτι ἡ Μητρόθεος, ἔνεκα τῆς σπουδαιότητος τῆς διακονίας της στήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως, κατέλαβε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐξέχουσα θέση ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, καθὼς ὑπῆρξε «ἡ μυστική καὶ θεοφύτευτος ἄμπελος· ἡ ἐν τοῖς κλήτεσι τῆς Ἐκκλησίας εὐκληματοῦσα, καὶ τὸν πέπειρον βότρυν ἡμῖν τῆς ἀφθαρσίας ἐκ μήτρας κυπρίζουσα»¹⁷⁸¹. Γι' αὐτὸ καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν «ζωηφόρος ἄμπελος», ἡ ὅποια «τὸν βότρυν τὸν πέπειρον... ἀφράστως βλαστήσασα» στή μήτρα της¹⁷⁸². Προκειμένου, μάλιστα, νὰ καταδείξει τὸ στενότατο δεσμὸ της, ὡς κατὰ σάρκα Μητέρας του, μέ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸ της καὶ δι' αὐτοῦ μέ τὴν Ἐκκλησίαν του, ὁ ἱερός Πατήρ τὴν παραλληλίζει μέ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐρμηνεύοντας χριστολογικῶς τὸ ψαλμικό: «ἄκουσον θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου»¹⁷⁸³. Γιὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησίν του, μάλιστα, προβαίνει ἐξ ἀρχῆς στήν ἐνδιαφέρουσα παρατήρησιν, ὅτι, ἂν καὶ τὸ χωρίο ἀναφέρεται στήν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν, θὰ πρέπει νὰ ἐκκληφθεῖ ὅτι προβάλλει τὴν Παρθένον Μαρίαν ὡς τύπο τῆς Ἐκκλησίας, ἔνεκα τῆς συμβολῆς της στήν ἐπιτέ-

¹⁷⁷⁹. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1073 A. Σέ ἄλλο σημεῖο πάλι παρατηρεῖ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅτι «ταύτην γὰρ εἶχεν ἡ Θεομήτωρ ἐπὶ γῆς ἐνδιαίτημα» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1064 C) ὅπου, ὅπως συμπληρώνει ὁ ὁμογάλακτος τοῦ Ἱεροσολυμίτης Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, B'*, 4, ἔκδ. Ἀ. Πέβιτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 160· ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 136-138), ἡ ἐκεῖ Σιωνίτιδα Ἐκκλησία, «αὕτη ἡ μήτηρ τῶν ἀνά πάσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν, τῆς τοῦ Θεοῦ μητρός ἐνδιαίτημα πέφηνε μετὰ γε τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναφοίτησιν. Ἐν ταύτῃ τοῖνον ἡ μακαρία παρθένος ἐπὶ τινος τρισολβίου κλίνης κατέκειτο». Βλ. H. Küng, «Maria in den Kirchen», *Concilium* 19 (1982), σ. 588 καὶ J. Moltman, «Gibt es eine ökumenische Mariologie?», *Concilium* 19 (1982), σ. 594.

¹⁷⁸⁰. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1073 A. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ὑπαρξὴ οἰκίας τῆς Θεοτόκου στά Ἱεροσόλυμα «εἶναι ἱστορικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς βεβαιωμένη» (Μ. Ἀ. Σιώτου, «Ὁ Μνήστρω Ἰωσήφ, ὁ κατὰ νόμον πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 731-741, σημ. 135), ὥστε ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ Πατρός (γι' αὐτὴν βλ. Ἰ. Σ. Ράμφου, «Ποῦ ἐτάφη ἡ Θεοτόκος;», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 373), ὡς φορέως τῆς ἱεροσολυμητικῆς θεομητορικῆς παραδόσεως, νὰ συμβάλλει ἀποφασιστικὰ στήν ἀναίρεσιν τῆς ἀπόψεως, κατὰ τὴν ὅποια ἡ Θεοτόκος κοιμήθηκε καὶ τάφηκε στήν Ἐφεσο. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, *Περὶ τοῦ τόπου Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1896. Χρ. Καλαφάτη, *Καπουλῆ Παναγία ἡτοι ὁ μακράν τῶν ἑρειπίων τῆς Ἐφέσου ἀνακαλυφθεῖς ὑπὸ τῶν Καθολικῶν οἶκος τῆς Θεομήτορος*, Ἐν Ἀθήναις 1896. F. Cabrol, «Assomption», *DACL* 1 (1907), σ. 3001. Ἰ. Σ. Ράμφου, «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 25 (1948), σ. 280-281. Τοῦ Αὐτοῦ, *ὄπ. παρ.*, *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 371-373. Γ. Χ. Χονδρονίκη, *Ἡ Παναγία, ἡ Ἐφεσος, τὸ Βατικανόν*, Μυτιλήνη 1964. D. Fernandez, «Marie (Vierge), II. La Spiritualité mariale chez les Pères de l'Église», *DSp* 10 (1977), στ. 436 ἔξ. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτές*, σ. 122 ἔξ. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου;», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 153-154.

¹⁷⁸¹. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 865 BC. Ἐπίσης Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 496 D καὶ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', 17, PG 65, 757 A.

¹⁷⁸². *Κανὼν εἰς τοὺς ἁγ. ἑπτὰ Μακκαβαίους*, ᾠδὴ α', 8, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 6. Πρβλ. καὶ Ἄντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 9, 31-32, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 285.

¹⁷⁸³. Πρβλ. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν, Δ'*, PG 97, 872 B καὶ *Κανὼν τῶν Μυροφόρων*, ᾠδὴ στ', 9, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 53. Ἐπίσης Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 339.

λεση τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, διότι ἐκείνη, ὡς Ἀειπάρθετος Θεοτόκος, κατέστη μέ τῆ διακονία της ὁ κατ' ἐξοχὴν θεῖος Οἶκος¹⁷⁸⁴ καὶ Ναός, ἐντός τοῦ ὁποῖου πραγματώθηκε τό μυστήριον τῆς ἐνσαρκῆς Οἰκονομίας, καθὼς πρόκειται περὶ «τῆς ὅλης ὄλῳ τῷ τῆς Ἐκκλησίας νυμφίῳ ναοποιηθείσης τῷ τῆς ἐνσαρκώσεως θαύματι»¹⁷⁸⁵. Μέ τόν παραλληλισμό αὐτό, δηλαδή, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ἐπιθυμεῖ νά τονίσει, ὅτι τό ἐν τῇ μήτρα της ὑπερφυῶς ἐπιτελεσθέν μυστήριον τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου ἀποτελεῖ τό κορυφαῖο γεγονός τῆς σωτήριας Οἰκονομίας, ἀλλά καί τῆς καθόλου ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας¹⁷⁸⁶. Ἐκτός αὐτοῦ, ὅμως, προσπαθεῖ νά ὑπογραμμίσει καί τόν ἀδιάσπαστο σύνδεσμο τῆς Ἐκκλησίας μέ τῆ Θεοτόκο Μαρία, ὡς τό ἐξοχότερο ἀπό τά μέλη της, καθότι ἡ παρθενική της μήτρα κατέστη ὁ παντελής Ναός¹⁷⁸⁷, ἐντός τοῦ ὁποῖου ἐσκήνωσε καί ἀπό τόν ὁποῖο ἔλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση τοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, μέ τήν ὁποία ἔπαθε καί ἀναστήθηκε, θεμελιώνοντας τήν Ἐκκλησία ἐπὶ τοῦ αἵματός του, τό ὁποῖο προσφέρεται ἔκτοτε ἀδιαλείπτως ἐντός της, μέ σκοπό τῆ σωτηρία καί τόν ἁγιασμό τοῦ ἀνθρώπου¹⁷⁸⁸.

1784. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

1785. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 864 AB. Πά τό λόγο αὐτό καί τήν ὀνομάζει ὁ ἱερός Πατήρ «Ναόν ἅγιον» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C), «Ναόν θεϊκόν» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B) καί «Ναόν Θεοῦ» (*Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, PG 97, 1329 B). Πρβλ. ἐπίσης συναφῶς Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', 3, PG 65, 684 B. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 10, PG 86/3, 3301 B. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', PG 93, 1461 A. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Τριῶδια*, PG 87/3, 3860 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', 2, PG 98, 293 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', PG 98, 312 C. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 329 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 356 B. Ἡ Θεομήτωρ κατέστη, δηλαδή, «ὁ καθαρῶτατος Ναός τοῦ Σωτῆρος» (*Κοντάκιον Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἐν Ὡρολόγιον τό Μέγα*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1986^ο, σ. 254), ἐπειδὴ ὑπῆρξε ἡ κατὰ σάρκα Μητέρα του. Σέ καμία περίπτωση ὅμως, ὅπως ἰσχυρίζεται γενικῶς γιὰ τὴν πατερική διδασκαλία, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὁ E. L. Maschall («The Dogmatic Theology of the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 43-44), δέν μᾶς ἐπιτρέπεται νά ἐκληφθεῖ ἡ Θεοτόκος ὡς *Mater Ecclesiae*, γεγονός πού θά ἐπέτρεπε καί τὴν ἐνεργὴ παρουσία της ὡς συλλυτρώτριας στό ἔργο τοῦ Υἱοῦ της. Ἐναντίον τῆς ἀπόψεως αὐτῆς βλ. ἀκόμη P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 556. Σ. Χαρκιανάκι, *Τὸ περὶ Ἐκκλησίας Σύνταγμα τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου*, σ. 249 ἐξ. καί X. Ἀ. Σταμούλη, *Θεοτόκος*, σ. 231 ἐξ.

1786. Πά τό λόγο αὐτό καί ὁ X. Ἀ. Σταμούλης (*Θεοτόκος*, σ. 240) ἐξετάζοντας τὴ σχέση Θεοτόκου καὶ Ἐκκλησίας στή διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, καταλήγει στό ὀρθό συμπέρασμα, ὅτι αὐτὴ εἶναι «ἀπόλυτα χριστοκεντρική», καθότι, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Γ. Φλωρόφκ (*Τὸ Σῶμα τοῦ ζώντος Χριστοῦ*, σ. 20) «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ζωτικὸς κόμβος τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας. Εἶναι νέα δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ζῶσα σύνοψις τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ... ἡ Ἐκκλησία εἶναι αὐτός οὗτος ὁ Χριστός, ὁλόκληρος ὁ Χριστός, *totus Christus*».

1787. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως δηλώνει ὁ ἱερός Πατήρ, ἡ Ἁγ. Γραφή, ἐκτός τῶν ἄλλων, τὴν ὀνομάζει «οἶκον Θεοῦ, ναόν ἅγιον, δευτέραν σκηνὴν, τράπεζαν ἁγίαν, θυσιαστήριον» (*Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C). Πρβλ. X. Ἀ. Σταμούλη, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 214 καί K. Γκαλερίου, «Ὁρθοδοξία καί τό πρόβλημα ἀποδοχῆς γυναικῶν εἰς τὴν ἱερωσύνην», μτφ. Σ. Πλευράκη, ἐν *Χειροτονία*, σ. 68. Μέ ἔννοια τυπολογικῆ ἐκλαμβάνει τὴν σχέση Θεοτόκου καὶ Ἐκκλησίας καί ὁ Γ. Φλωρόφσκ (*Ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 211), καθὼς τό μυστήριον τῆς «Μαρίας εἶναι ἀκριβῶς τό μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Μητέρα Ἐκκλησία καί ἡ Παρθένος Μητέρα, καί οἱ δύο εἶναι γεννήτρες τῆς Νέας Ζωῆς. Καί οἱ δύο εἶναι δεόμενες». Βλ. καί Ἱ. Ν. Καρμίρη, *Ἡ περὶ Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος δογματικὴ διδασκαλία*, σ. 12 ἐξ. Ν. Μίντις, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 22 ἐξ.

1788. *Τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου*, *Cod. Laudianus Bodl.* gr. 81, f. 34v καὶ *Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ψῆδ δ', 1, ἐν *Τριῶ-*

Ἡ Θεοτόκος, συνεπῶς, ἂν καί εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μέ τήν Ἐκκλησία διά τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Υἱοῦ της, ἐν τούτοις οὔτε θεωρεῖται ὡς Θεομήτωρ, Μητέρα τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ταυτίζεται ὡς κατά σάρκα Μητέρα τῆς Κεφαλῆς της μέ τό Σῶμα του, ἀλλά λόγω τῆς θεομητορικῆς της διακονίας καί τῆς ἀειπαρθενίας καί παναγιότητάς της πού ἀπορρέει ἀπό αὐτήν, ἐκλαμβάνεται μᾶλλον ὡς τύπος¹⁷⁸⁹ ἀγιότητάς τῆς Ἐκκλησίας, κα-

διον *Κατανυκτικόν*, σ. 339. Βλ. ἀκόμη Α. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 188 ἐξ καί Χ. Θ. Κρικῶνη, *Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 22.

1789. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ν. Nissiotis («Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 617), «Eine typologische Exegese der vielen alttestamentlichen Texte über die Tochter Zion, , lief die frühen Kirchenväter im Osten und Westen Maria als 'Typus', das Urbild der Kirche ansehen», ἐνῶ, ὅπως ὑπογραμμίζει καί ὁ Μ. Thurian (*Maria*, σ. 34), οἱ ὄροι Μαρία-Ἐκκλησία «werden in Reflexion der Kirchenväter immer wieder miteinander verbunden», γεγονός πού ἐπιβάλλει «τήν πλήρη σύνδεση τῆς Χριστολογίας μέ τήν Ἐκκλησιολογία καί τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιά τή μητέρα τοῦ Θεοῦ» (Χ. Α. Σταμούλη, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 214). Βλ. ἐπίσης Γ. Κουνάβη, *Παναγία καί Ἐκκλησία κατά τούς Ἱεροῦς Πατέρες*, Ἀθήνα 1986, σ. 103 ἐξ. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 51-55. Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ἡ Νέα Εὔα», ἐν *Χαριστήριον*, σ. 834. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 81 ἐξ. Χ. Κοντάκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 128 ἐξ. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 340 ἐξ 350 ἐξ. Α. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 369 καί Ἀνωνύμου, «Συμπεράσματα τοῦ Συνεδρίου», ἐν *Χειροτονία*, σ. 29 καί 32. Πρέπει νά τονιστεῖ ὅμως, ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἂν καί προτυπώνει τήν Παρθένο ὡς Σιών στήν ὁμιλία του *εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B, ἐν τούτοις δέν τήν ἀποκαλεῖ θυγατέρα Σιών, ἀλλά οὔτε καί συνδέει τήν προτύπωση αὐτή μέ τήν Ἐκκλησία, ὥστε νά τήν ταυτίσει μαζί της, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ ρωμαιοκαθολική Μαριολογία. (περί τῆς προτυπώσεως αὐτῆς βλ. περισσότερο ἐν Η. Cazelles, «Fille de Sion et théologie mariale dans la Bible», *EM* 21 (1964), σ. 51 ἐξ., ἀλλά καί τίς παρατηρήσεις τοῦ J. Ratzinger, *Die Tochter Zion*, σ. 66-68), καθὼς ἡ σχέση Θεοτόκου καί Ἐκκλησίας στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός δέν ἀνταποκρίνεται στή μαριολογική ἀντίληψη περί τῆς Θεοτόκου ὡς Μητρός τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐπιφέρει ὡς ἄμεση συνέπεια τήν ὑποχρεωτική ἀποδοχή της ὡς μεσίτριας/συλλυτρώτριας μέ τόν Υἱό της. Καί τοῦτο, διότι μία τέτοια ἀντίληψη ἀπουσιάζει παντελῶς τόσο ἀπό τήν Ἁγ. Γραφή, ὅσο καί ἀπό τήν ὀρθόδοξη πατερική καί λειτουργική παράδοση, γεγονός πού παραδέχεται ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς πρόσφατα καί ὁ G. Voss («Die spannungsreiche Verehrung der Gottesgebärerin Maria in der abendländischen katholischen Kirche», *Una Sancta* 59 (2004), σ. 307) ἐφ' ὅσον «in der byzantinischen Ostkirche, zumindest in ihren genuinen Texten, wird die Gottesmutter niemals als "Mutter der Kirche" oder als "unsere Mutter" bezeichnet». Πά τίς ἀπόψεις αὐτές ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς βλ. περισσότερο C. A. De Ridder, *Maria als Miterlöserin*?, σ. 96-108. F.-M. Braun, «Marie et l'Église, d' apres l'Écriture», *EM* 10 (1952), σ. 7-21. J. Cognar, «Marie et l'Église dans la pensee patristique», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 38 (1954), σ. 3 ἐξ. G. Philips, «Marie et l'Église. Un thème théologique renouvelé», *Maria* 7 (1964), σ. 363 ἐξ. J. Galot, «Maria, Typus und Urbild der Kirche», ἐν G. Baraúna (Hrsg.), *De Ecclesia II*, Freiburg 1966, σ. 477-492. Α. Müller, *Ecclesia-Maria*, σ. 209 ἐξ. Τ. Koehler, «Maternité spirituelle, Maternité mystique», *Maria* 6 (1961), σ. 591 ἐξ. καί 628-633. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 294. O. Semmelroth, «Maria III. Systematisch», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 121-122. Μ. Thurian, *Maria*, σ. 200 ἐξ. Η. Α. Lattazi, «Maria, Mater Ecclesiae. Fundamenta biblica», ἐν *Maria in Sacra Scriptura. Acta Congressus Mariologici-Mariani in Republica Dominicana anno 1965 celebrati*, vol. VI, Roma 1967, σ. 245-258. L. Vischer, «Maria-Typus der Kirche und Typus der Menschheit», ἐν *Ökumenische Skizzen*, Frankfurt 1972, σ. 109-123. G. Söll, *Mariologie*, σ. 234 ἐξ. Μ. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 303 ἐξ. U. Wickert, «Maria und die Kirche», ἐν Η.-J. Mund (Hrsg.), *Maria in der Lehre von der Kirche*, Paderborn 1979, σ. 76-107. Κ.-Ε. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 637-638. W. Löser, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit in der katholischen Kirche nach neueren lehramtlichen Verlautbarungen», *ÖR* 31 (1982), σ. 414-419. Β. Forte, *Maria, la donna icona del Mistero*, σ. 212 ἐξ. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 353 ἐξ. Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 58. Ἀναλυτικά γιά τή ρωμαιοκαθολική περί τῆς Θεοτόκου ὡς Μητρός τῆς Ἐκκλησίας δι-

θότι ἔζησε ἐντός τῶν κόλπων της καί αὐτή ὡς μέλος της τόσο ὑψηλό καί μοναδικό πνευματικό βίο, «ὄν ὁ κόσμος χωρεῖν μὴ δυνάμενος»¹⁷⁹⁰, ἀποκτώντας πλήρη πνευματική καί σωματική καθαρότητα καί ἀγιότητα. Γιά τό λόγο αὐτό καί τιμᾶται ἀπό τά λοιπά μέλη της κατά χάριν ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία¹⁷⁹¹, δηλαδή ὡς τό ἐπιφανέστερο σέ κατά χάριν ἀγιότητα μέλος της ἥ, ὅπως ὑπογραμμίζει, «τό παρ' αὐτῆς πᾶν ὅ,τι κάλλιστον καί τερπνότερον»¹⁷⁹². Καί τοῦτο, διότι, ἄν καί ὑπῆρξε ἡ Κεχαριτωμένη κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στήν ἐκκλησιαστική Κοινότητα τῆς ἀγίας πόλεως πολιτεύθηκε κατά τρόπο ὑπερθαύμαστο ἐν παρθενία, προσευχῇ, ταπεινώσει καί ἀφανείᾳ¹⁷⁹³,

δασκαλία βλ. ἐν Ἰ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 41 (1964), σ. 620 καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 111-132. Θά πρέπει δέ νά ὑπογραμμιστεῖ στό σημεῖο αὐτό, τέλος, ὅτι ὅπου στήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική παράδοση γίνεται λόγος περί μητρότητας τῆς Ἐκκλησίας, αὐτή δέν σχετίζεται μέ τή Θεοτόκο, ἀλλά προβάλλεται ἐν σχέσει πρὸς τοὺς πιστοὺς καί συνδέεται ἄμεσα μέ τήν πατρότητα τοῦ Θεοῦ κατά τό κλασικό χωρίο τοῦ Κυπριανοῦ Καρχηδόνας, (*De Catholicae Ecclesiae Unitatae*, 6, μτφ. Κ. Ν. Δρατσέλλα, *Κυπριανός Ἐπίσκοπος Καρχηδόνας*, [Βιβλιοθήκη Λατίνων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων 1], Ἀθήναι 1968, σ. 34· PL 4, 519): «*habere non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem*». Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ γιά τοὺς δύο πρώτους αἰῶνες βλ. στή μελέτη τοῦ Κ.Ν. Δρατσέλλα, *Ἡ περί Ἐκκλησίας ὡς Μητρός διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων καί Λατίνων Πατέρων καί ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῶν δύο πρώτων αἰῶνων*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, Ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 228, ὅπου συμπεραίνεται ὀρθῶς, ὅτι «μόνη ἡ Ἐκκλησία συνδέεται ἀληθῶς μετά τοῦ Θεοῦ, τοῦ *Unicus Pater*, καί διά τοῦτο ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, ἐν ἧ καί δι' ἧς συνδέονται καί ἐνοῦνται οἱ πιστοὶ μετά τοῦ Θεοῦ καί οὕτω φανεροῦνται ὡς τέκνα Θεοῦ οἱ πιστοί, καθ' ὅσον οὗτοι εἶναι τέκνα τῆς ἀληθινῆς μητρός αὐτῶν, τῆς Ἐκκλησίας».

1790. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμοια, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 175. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 174 καί τὰ ἀναφερόμενα στήν μεθεπόμενη παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου, με τίτλο «*Ἡ Θεοτόκος ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀγίους*».

1791. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ Ν. Nissiotis («*Maria in der orthodoxen Theologie*», *Concilium* 19 (1983), σ. 614) παρατηρεῖ προσφυῶς, ὅτι «*Der Titel 'Panhagia' (Allheilige) besagt andererseits ihre Solidarität mit der geheiligten Menschheit, d.h. mit allen Gliedern des Leibes Christi, wenn diese in ihr nicht nur ihre sinnbildliche Vertreterin erkennen, sondern an der Heiligkeit teilhaben, die vom Geist geschenkt wird, der in der Theotókos den Logos Gottes inkarniert*». Ἀντιθέτως ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (Ἡ «*Νέα Εὔα*», *ΕΕΘΣΠΑ* 29 (1994), σ. 543-544), ἐξετάζοντας τὴν ἐκκλησιολογική ὄψη τοῦ θεομητορικοῦ δόγματος, θεωρεῖ, ὅτι «*Ἐκκλησία καί Θεοτόκος ταυτίζονται ἀπολύτως*».

1792. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1080 C καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Γέννησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 5, PG 127, 573 B. Πρβλ. ἐπίσης Κ.-Ε. Børresen, «*Maria in der katholischen Theologie*», *Concilium* 19 (1982), σ. 637. Μάλιστα δέ, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου («*Ἡ Νέα Εὔα*», ἐν *Χαριστήριον*, σ. 828), ἡ Θεοτόκος «*εἶναι τό μέγιστον καί κράτιστον, τό κατ' ἐξοχὴν μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ὄχι ὁμως καί τό 'πρωταρχικόν', ἐξ οὗ ἡ Ἐκκλησία συνεστήθη, ἢ τό 'προνομιούχον' μέρος τῆς Ἐκκλησίας, τό ἐν πλήρει διακρίσει διατελοῦν ἀπὸ τοῦ ἐτέρου, τοῦ 'κοινοῦ' μέρους τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ὃ ἀνήκουν πάντες οἱ λοιποὶ χριστιανοί, ὡς ὑποστηρίζεται ρωμαιοκαθολικῶς*». Καί τοῦτο, διότι «*ἡ Παρθένος Μαρία ἀναδεικνύεται ἐντός τοῦ χώρου τῆς Ἐκκλησίας (ἰδία μετά τὴν Πεντηκοστήν) καί ἡ θέσει Θεοτόκος, ἡ Μητηρ τοῦ Χριστοῦ*» Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «*Ἡ Νέα Εὔα*», *ΕΕΘΣΠΑ* 29 (1994), σ. 579. Βλ. ἐπίσης Τῆς Αὐτῆς, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 18 καί Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «*Παράλληλα δογματικά Θεοτόκου καί Σταυροῦ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ὑμνογραφίᾳ*», *Θεολογία* 47 (1976), σ. 881.

1793. Ἔτσι, κατά τὴν κοίμησίν της, διέφυγε, ὅπως συνέβη καί κατά τὴν ὑπερφυῆ γέννηση τοῦ Υἱοῦ της, τῆς προσοχῆς τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνα τούτου διαβόλου, «*λαθοῦσα κἀνταῦθα τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους, ὡς ἐν τῷ τίκτειν ἀπέδρα τῶν μητέρων*» *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1073 A. Καί τοῦτο, διότι «*Nach den Ostereignissen, von denen sie augenscheinlich unmittelbar nicht tangiert wird, hat sie sich der Jüngengemeinde in Jerusalem angeschlossen. Innerhalb derselben kommt ihr vermutlich eine besondere Bedeutung zu*» W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung, HdM I* (1996)², σ. 284.

ἐξακολουθοῦσα, ἐκτός ἀπό τή συμμετοχή της στίς κοινές λατρευτικές συνάξεις¹⁷⁹⁴, νά ἀγωνίζεται πνευματικῶς καί στόν ἰδιωτικό της βίον¹⁷⁹⁵.

Πολύ σημαντικό στοιχείο γιά τήν κατανόηση τῆς ἐντός τῆς Ἐκκλησίας πολιτείας τῆς Παρθενομήτορος μετά τήν Πεντηκοστή ἀποτελεῖ καί τό γεγονός, ὅτι ἄν καί κατὰ σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ ἔζησε στούς κόλπους της¹⁷⁹⁶ μέ πλήρη σιωπή, ὅπως ἀκριβῶς καί κατὰ τό χρονικό διάστημα πρὶν καί μετά τή γέννηση τοῦ Υἱοῦ της¹⁷⁹⁷. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀναδειχθεῖ γιά τούς πιστούς τό πλεον αὐθεντικό πρότυπο μοναδικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ἀλλά καί παράλληλα, λόγω τῆς ἀρετῆς της, νά μὴν εἶναι πλέον δυνατόν νά παραμείνει κρυφός ὁ ἀκηλίδωτος καί ἄχραντος βίος της¹⁷⁹⁸, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἀξιώθηκε τέλειος ἀγνότητος καί καθαρότητας, τόσο στό σῶμα, ὅσο καί στήν ψυχή¹⁷⁹⁹. Ἡ Θεομήτωρ, δηλαδή, ἀξιώθηκε ὡς φυσικός ἄνθρωπος¹⁸⁰⁰ μέ τόν πνευματικό της ἀγῶνα νά ζήσει διά τῆς χάριτος τοῦ Υἱοῦ της ἐντός τῆς Ἐκκλησίας στόν ὑψηλότερο βαθμό τό βίον πού εὐαγγελίστηκε μέ τήν ἐνανθρώπησή

1794. Πρβλ. Πράξ. 1, 14. Ἡ Θεοτόκος, κατὰ τόν Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 207), βρισκόταν «ἀνάμεσα στούς Δώδεκα, στό κέντρο τῆς αὐξανόμενης Ἐκκλησίας», ἀναμένουσα κατὰ τόν Μ. Thurian (*Maria*, σ. 205), «auf die erhabene Ausgiesung des Heiligen Geistes».

1795. Τόσο ἔντονος παριστάνεται, μάλιστα, ὁ πνευματικός της ἀγῶνας, ὥστε νά διακρίνει κανεῖς μέχρι καί τήν ἐποχή τοῦ ἱεροῦ Πατρός τά δείγματά του ἐντός τῆς οἰκίας της, ὅπως «τάς κατακλίσεις τῶν ἱερῶν γονάτων τοῦ πανάγνου σώματος, αἱ πρὸς τοῦδαφος κατεστρωμέναί πλάκες διωλύγιον ἀνακράζουσι» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A). Στηριζόμενος, μάλιστα, ὁ Ἐπιφάνιος Μοναχός (*Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 22, PG 120, 209 D-212 A) στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, τονίζει, ὅτι «ἰδοῦσα δέ ἡ ἁγία Θεοτόκος τήν τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν, ἐπὶ πλείον ἐπέδωκεν ἑαυτήν τῇ ἀσκήσει καί ταῖς γονυκλίσεις· ὡς φησιν Ἀνδρέας ἀπό Ἱεροσολύμων ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅτι μέχρι καί νῦν τά κοιλάματα τῶν γονάτων αὐτῆς ἐν τοῖς μαρμαρίοις τῆς ἁγίας Σιών εἰσιν δεικνύμενα· καί ἡ ἀνάκλησις ἐπὶ τοῦ λίθου, ὅπου τόν φυσικόν ὕπνον μικρόν μετελάμβανεν». Ἀπό τό ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἀντλεῖ στοιχεῖα πιθανότατα καί ὁ Φιλόθεος Κόκκινος (*Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 97), προκειμένου νά ὁμιλήσει γιά «τό περί τās εὐχᾶς ἀπαράμιλλον τῆς σπουδῆς καί τούς ἀγῶνας τοῦ σώματος».

1796. Τό γεγονός τῆς ζωῆς της ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς στενῆς της σχέσεως μέ τούς ἀποστόλους ἐπιβεβαιώνεται ἔμμεσα καί ἀπό τό, ἐσφαλμένως ἀποδιδόμενον στόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἐργίδιο *Περί τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως* (PG 97, 1304 B), ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ἡ Θεοτόκος, πού κατοικοῦσε στά Ἱεροσόλυμα, μετέβη αὐτοπροσώπως στή Λύδδη, ὅπου εἶχε ἀνοικοδομηθεῖ ἀπό τούς ἀποστόλους ναός πρὸς τιμῆς της, καί ἀποτύπωσε θαυματουργικῶς τήν εἰκόνα της.

1797. Τόση ἦταν ἡ ψυχοσωματική της καθαρότητα, ὥστε «τό μέν τῆς ψυχῆς κάλλος ἀπειράκις ἀπείρως εἰς τοῦτον ἐξῆρται, ... οὕτω δέ καί τοῦ σώματος εὐπρεπῆς ἡ κατάστασις, καί πρὸς τοσοῦτον καθαρότητος φθάνουσα, ὅσω καί αὐτήν χωρῆσαι τήν ἀσώματόν τε καί ἀπερίληπτον τῆς ὑπερουσίου φύσεως μεγαλειότητα» (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 BC).

1798. «τά κατ' ἐκείνον αὐτῆ τόν βίον πεπραγμένα καί πεφασμένα, τόν ἀκηλίδωτόν τε καί ἄχραντον, καί πάσης ἀπείρως ὑπερπλήρη καθαρωτάτης ἀγνότητος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1076 B. Βλ. καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A). Κατὰ τόν Μ. Thurian (*Maria*, σ. 205), «Sie ist in der Urkirche gegenwärtig als ein demütiges und betendes Zeichen, als die Magd des Herrn und der Kirche».

1799. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, προσόμοια, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 175. Ἐτσι «τιμῆν τε καί φόβον εἶχεν παρά πάντας ἀνθρώπους, καί δόξαν οὐ μόνον παρά πιστῶν, ἀλλά καί παρά Ἰουδαίων» (Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 212 A).

1800. Πρβλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B.

του, διακονώντας μέ τον τρόπο αυτό, ακόμη και κατά την περίοδο του έπιγειού βίου της, την προσπάθεια οικειώσεως του μυστηρίου της σωτήριας θείας Οικονομίας εκ μέρους του ανθρώπου. Αυτό συνέβη, διότι μέ την επί γης πολιτεία της, απέβη θαυμαστό παράδειγμα μιμήσεως στον άγωνα των πιστών για την έν Χριστώ σωτηρία τους¹⁸⁰¹, έργο τό όποιο συνεχίζει, όπως θά αναλυθει έκτενέστερα στην οικεία παράγραφο, και μετά την κοίμηση και μετάστασή της, ως κατά σάρκα Μητέρα του και τό έκλεκτότερο μέλος της έν ούρανοϊς Έκκλησίας, μέ τίς πρεσβεϊες και τίς μεσιτεϊες της προς τον έν δόξη εύρισκόμενο Υίο της¹⁸⁰².

Στήν Έρουσαλήμ, όπου έζησε κατά τό χρονικό διάστημα μετά την άνάληψη του Κυρίου ως μέλος της Έκκλησίας, έκπλήρωσε έντός των κόλπων της Σιωνίτιδος εκκλησιαστικής Κοινότητας ως άνθρωπος και τό κοινό χρέος του θανάτου¹⁸⁰³ μέ την κοίμησή της¹⁸⁰⁴, γι' αυτό κι έπειτα από την έκβίωσή της πομπεύεται ως βασιλίδα του γένους από τό πλήρωμα της τοπικής Έκκλησίας προς τον τάφο, προκειμένου νά αποτεθει τό σώμα της και νά μεταστει κατόπιν ένωμένο μέ την ψυχή στις σκηνές των άγιών¹⁸⁰⁵. Μάλιστα δέ, έπειδή ή Μητροπάρθενος αποτέλεσε τό έξοχότερο σέ αγιότητα μέλος όχι μόνο της «βασιλίσσης» και μητρός των Έκκλησιών Άγίας Σιών, αλλά και της καθόλου Έκκλησίας, ζητείται από τον ιερό Πατέρα νά προσκληθοούν και οι λοιπές θυγατέρες της, δηλαδή οι άνα την Οικουμένη τοπικές Έκκλησίες, προκειμένου νά θρηνησουν πενθηφορούσες ένωπιον του «θεολήπτου σκήνους» της¹⁸⁰⁶. Τήν παρουσία δέ των κατά τόπους Έκκλησιών

1801. *Είς την Κοίμησην*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B. Γιά την πολιτεία της Θεοτόκου μετά την άνάσταση του Υίου της βλ. Μ. Ά. Σιώτου, *Η έμφάνισις της λατρείας της Θεοτόκου*, σ. 6. Σ. Χαρκιανάκι, *Τό περί Έκκλησίας Σύνταγμα της Β' Βατικανής Συνόδου*, σ. 255 έξ.

1802. Γιά τό λόγο αυτό και θά τη μακαρίζουν όλες οι έπερχόμενες γενεές. Πρβλ. Λουκ. 1, 48 και *Είς την Κοίμησην*, I, ΙΒ', PG 97, 1056 C. Επίσης βλ. L. Gillet, «A Devotional Address. The Veneration of the Blessed Virgin Mary, Mother of God», έν *Symposium*, σ. 80 και I. Όρ. Καλογήρου, «Η Όρθόδοξος συμβολή εις την σύγχρονον επιδίωξιν, κοινής χριστιανικής έκφράσεως της περί της Θεοτόκου Μαρίας Άληθείας και της προς αυτήν τιμής», έν *Πρακτικά*, σ. 643 έξ.

1803. Και αυτό, ώστε «τήν οικονομίαν πληρώσαι» (*Είς την Κοίμησην*, I, ΙΒ', PG 97, 1053 A), διότι «της θείας ούτω τάχα βουλής άνωθεν την περί έκαστον ήμών διορισαμένης του βίου περαίωσιν» (*Είς την Κοίμησην*, III, ΙΔ', PG 97, 1093 A). Βλ. και Μ. Τατάγια, «Θεολογικά σχόλια...», *Κληρονομία* 35 (2003), σ. 309.

1804. *Είς την Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A.

1805. Έτσι «ή βασίλισσα των φυλών, ή των πιστών εκκλησία· τη βασιλίδι του γένους, υπό βασιλεί Θεώ τώ πανηγεμόνι προς τά των ούρανών βασιλεία, βασιλικώς αναλαμβάνομένη, ... πομπεύει» (*Είς την Κοίμησην*, II, ΙΓ', PG 97, 1080 C).

1806. *Είς την Κοίμησην*, III, ΙΔ', PG 97, 1093 C. Άπευθυνόμενος στην Έκκλησία της Σιών λέγει: «Μήτηρ Σιών ήν ήρετήσατο Κύριος, ήν έξελέξατο· κάλλει σου τάς θυγατέρας, τάς έξ έθνών Έκκλησίας. Άισόν τι γοερόν, αλλά μή τραγικόν· άλαλάζουσα, μή σχετλίζουσα» *Είς την Κοίμησην*, III, ΙΔ', PG 97, 1104 A και G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 455. Και τοϋτο, διότι μέ την κοίμησή της ή Θεοτόκος ως μέλος της Σιωνίτιδος Έκκλησίας «παντί τώ έν Έρουσαλήμ των άγιών λαώ σήμεραν εκκλησίασε» [Ιωάννου Δαμασκηνού, *Έγκώμιον εις την πάνσεπτον Κοίμησην της Θεομήτορος*, Β', 12, έκδ. Ά. Γιέβτιτς, *Η Θεοτόκος*, σ. 176 (έκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 152)]. Όπως παρατηρεί, μάλιστα για την έν Έροσολύμοις Κοινότητα ως Έκκλησία, ό I. Ν. Καρμίρης (*Η περί Έκκλησίας όρθόδοξος δογματική διδασκαλία*, σ. 4), «έν αρχή ό όρος Έκκλησία άπεδόθη εις την έν Έροσολύμοις συγκροτηθεισαν τό πρώτον Έκκλησίαν του Χριστού, ήτις απέβη μήτηρ πασών των άλλων Έκκλησιών, αίτινες από της των Έροσολύμων έλαβον την έαυτών όνομασίαν». Έπ' αυτού βλ. Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Η ένότης της Άποστολικής Έκκλησίας*, σ. 374 έξ. και Βλ. I. Φειδά, *Έκκλησιαστική Ιστορία*, Α', σ. 33 έξ.

γιά τήν κήδευσή του εκφράζει ή ἔλευση, ὡς εκπροσώπων τους, τῶν θεμελιωτῶν καί προϊσταμένων τους ἀποστόλων, οἱ ὁποῖοι μέ τρόπο θαυμαστό «κατά τήν Ἱερουσαλήμ ἅμα πάντες συνελλύθησαν»¹⁸⁰⁷, προκειμένου νά προπέμψουν τή Θεομήτορα. Τῆς ἐξοδίου τελετῆς προέστη, σύμφωνα μέ τό ἀρεοπαγитικό κείμενο, ἀναφερόμενος κατά σειρά πρῶτος ἐν σχέσει πρός τόν ἀπόστολο Πέτρο, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας πόλεως «ἀδελφóθεος Ἰάκωβος»¹⁸⁰⁸, ἡ ἐπισήμανση τῆς παρουσίας τοῦ ὁποῖου θεωροῦμε, ὅτι ὑπογραμμίζει σαφῶς καί μέ ἔμφαση τό γεγονός τῆς ιδιότητος τῆς Θεοτόκου ὡς μέλους τῆς, ὑπό τόν Ἀδελφóθεο ὡς ἐπίσκοπο, τοπικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων.

Κατά συνέπεια καί ἐξ ὅσων ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἀπό τό ἔργο τοῦ Ἱεροσολυμίτου ιεράρχου προκύπτει σαφῶς, ὅτι ἡ Θεοτόκος μετά τήν Πεντηκοστή κατανοεῖται ὡς μέλος τοῦ πληρώματος τῆς Σιωνίτιδος ἐκκλησιαστικῆς Κοινότητος, ὅπου ἔζησε ἕως καί τήν κοίμησή της, ἐξακολουθοῦσα νά διακονεῖ μέ τό θαυμαστό της βίῳ τό μυστήριον τῆς σωτήριας θείας Οἰκονομίας. Ἔτσι, μετά τήν ἐκβίωσή της προπέμπεται ὡς μέλος της, θρηνεῖται κατά τήν ἐκφορά καί μεταφέρεται συνοδευόμενη ἀπό τό χορό τῶν ἀποστόλων καί τά μέλη της, γιά νά ἀποτεθεῖ ἐντός τοῦ λαξευτοῦ, στόν περίξ τῆς ἀγίας πόλεως εὐρισκόμενον κῆπο τῆς Γεθσημανῆ, τάφου¹⁸⁰⁹, ἀπ' ὅπου καί θά μεταστεῖ στήν

1807. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 A.

1808. «παρῆν δέ καί ὁ ἀδελφóθεος Ἰάκωβος, καί Πέτρος ἡ κορυφαία καί πρεσβυτάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061 B καί 1068 A. Μάλιστα δέ, ὅπως παρατηρεῖ, ἀκολουθώντας τόν ἅγ. Ἀνδρέα, ὁ Ἰσίδωρος Θεσσαλονίκης (*Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 16, PG 139, 136 A), τῆς τελετῆς προῖστατο «ὁ τῆς Σιών τότε πρόεδρος Ἐκκλησίας, Ἰάκωβος ὁ πάνυ». Ἀντιθέτως ὁ σύγχρονός του Ἀντώνιος Λαρίσης (*Λόγος εἰς τήν ἀγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 5, 1, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 281) τονίζει, ὅτι τῆς τελετῆς «Πέτρος ἐξάρχει».

1809. «Γεθσημανῆ, ὑποδέχου τήν νέαν βασιλίσσαν· εὐτρέπιζε τόν τάφον· προβαλοῦ τά ἐντάφια· μύροις τήν σορόν κατακόσμησον» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1104 A). Περὶ τῆς κοιμησεῶς της στά Ἱεροσόλυμα εἶναι σύμφωνη ὁλόκληρη ἡ πατερική παράδοση. Βλ. Ἀωνύμου, *Transitus Mariae*, 1, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 245. Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Ἀνάληψιν τῆς Ἀγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 272. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 13, PG 86/3, 3312 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἀγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερρενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, H', PG 98, 372 B. Τό γεγονός τῆς κοιμησεῶς της στά Ἱεροσόλυμα ἐπιβεβαιώνει καί ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 4, ἔκδ. Ἀ. Γέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 158. ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 136), ὁ ὁποῖος σημειώνει, ὅτι τό ζωαρχικό σῶμα τῆς Θεοτόκου βρίσκεται τοποθετημένο «ἐπὶ τινος σκίμποδος ἐν τῇ θείᾳ καί περιωνύμῳ πόλει Δαβίδ, Σιών φημι τῇ περιόπτῳ καί περικαλλεστάτῃ». Ἐπίσης Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 25, PG 120, 216 A. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ἀγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 1 καί 3, PG 99, 721 A καί 724 B. Κοσμᾶ Βεστήτορος, *In venerabilem Dormitionem superglorioso ac benedictae Domine nostre Dei genitricis semperque virginis Marie*, IV, 14, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 331. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 458. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 15, PG 139, 133 D. Μανουῆλ Παλαιολόγου, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 11, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 559. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπὶ τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», 10, *PO* 16 (1921), σ. 578. Πρβλ. καί Ἰ. Σ. Ράμφου, «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 25 (1948), σ. 280. Περισσότερα περὶ τοῦ θεομητορικοῦ τάφου βλ. ἐν Θ. Γ. Μέντζου, *Ὁ Τάφος τῆς Παναγίας*, Ἐν Ἀθήναις 1955.

ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία, πρεσβεύουσα ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀναμένουσα ἐν δόξῃ μαζί μέ τούς λοιπούς ἁγίους τήν Κοινή Ἀνάσταση.

2. Ἡ Κοίμησις καί Μετάστασις τῆς Θεοτόκου.

Τό μυστήριον τῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου, ἂν καί ἐπιτελέστηκε, κατά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, μέ βεβαιότητα στήν Ἁγία Σιών¹⁸¹⁰, δέν προσδιορίζεται ἐκ μέρους τοῦ οὔτε ὁ ἀκριβής τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἔλαβε χώρα τό γεγονός, ἀλλά οὔτε καί ἡ ἡλικία τῆς ἢ ὁ χρόνος πού συνέβη, πράγμα πού ὀφείλεται τόσο στήν, ἔνεκα τῆς πολυποικιλότητος τῆς σχετικῆς παραδόσεως, ἔλλειψη ἀξιόπιστου ὑλικού, ὅσο καί στόν κύριο σκοπό τῆς συντάξεως τῶν θεομητορικῶν τοῦ ἔργων, πού δέν ἦταν ἡ παράθεσις βιογραφικῶν στοιχείων γιά τά ἐπί μέρους περιστατικά τοῦ βίου τῆς, ἀλλά ὁ ἰδιαίτερος τονισμός τοῦ θεολογικοῦ νοήματος καί τῆς σημασίας τῶν μέ αὐτά συνδεδεμένων θαυμαστῶν γεγονότων πρός ὑπογράμμιση τῆς πραγματικότητος καί τῶν σωτηριωδῶν γιά τήν ἀνθρωπότητα ἀποτελεσμάτων τοῦ ὑπερφυοῦς μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τῆς. Πά τό λόγο αὐτό καί ἀναφέρεται ἐπιγραμματικά στό χρόνο τῆς ἐκδημίας καί τήν ἡλικία τῆς, τά ὅποια τοποθετεῖ «μακροῖς ὕστερον χρόνοις» ἀπό τή συγγραφή τῶν Εὐαγγελίων κι ἐνῶ ἤδη ἡ Θεοτόκος βρισκόταν «πρός ἔσχατον (...) γῆρας»¹⁸¹¹. Τά δεδομένα αὐτά ἂν ἐκκληθοῦν κυριολεκτικῶς κι ἐξεταστοῦν μέ βάση τά συμπεράσματα τῆς σύγχρονης βιβλικῆς ἔρευνας, μάς ὑποχρεώνουν νά τοποθετήσουμε τήν κοίμησίν τῆς ὄχι πρό τοῦ 60¹⁸¹² ἢ 70 ἕως καί μετά τό 90 μ.Χ.¹⁸¹³. Τό γεγονός ὅμως, ὅτι ἀναφέρει ὡς προεξάρχοντα τῆς τελετῆς τῆς ἐκφορᾶς τοῦ θεομητορικοῦ σώματος τόν ἀδελφόθεο Ἰάκωβο, μάς ἀναγκάζει νά θέσουμε ὡς ἀνώτατο χρονικό ὄριο τῆς κοι-

1810. Ὅπως ἀναφέρει σαφῶς, ἐκεῖ «τοῖς φυσικοῖς λειτουργήσασα νόμοις, τοῦ βίου τό πέρας ἐδέξατο» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, Π, Π', PG 97, 1073 A). Πρβλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἀγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 663 καί V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 14.

1811. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 B. Στηριζόμενος στή μαρτυρία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου περί τῆς «πρός ἔσχατον γῆρας» κοιμήσεώς τῆς, ὁ Ἐπιφάνιος Μοναχός (*Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 23, PG 120, 212 BC) δέν ἀποδέχεται τήν παράδοση περί τῆς ἡλικίας τῶν πενήντα ἐννέα ἐτῶν κατ' αὐτήν, διότι, ὅπως ἰσχυρίζεται, «ἡμεῖς δέ εὐρίσκομεν πλεῖον. Ἀνδρέας οὐδ' ὁ προρρηθεῖς ἐπίσκοπος Κρήτης, ἐκ παραδόσεως λέγει εἰς βαθύ γῆρας αὐτήν καταντῆσαι· ἔνεκεν δέ πενήντα ἐννέα ἐτῶν βαθύ γῆρας οὐκ ἔστιν». Βλ. καί Ἰ. Σ. Ράμφου, «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 25 (1948), σ. 280. Ἀντιθέτως ὁ Ἐ. Ἐλευθεριάδης, («Ἡ θέσις τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου», ἐν *Πρακτικά*, σ. 164) ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ Θεοτόκος κοιμήθηκε πρό τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου τό 48 μ.Χ. σέ ἡλικία 63 ἐτῶν, ἐνῶ ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκός («Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου;», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 148) συνεκτιμώντας τίς διάφορες ἀπόψεις, συμπεραίνει, ὅτι ἡ ἡλικία τῆς Θεοτόκου κατά τήν κοίμησίν τῆς ἦταν «ἀπό 59 ἕως 72 ἐτῶν».

1812. Καί τοῦτο, διότι ὁ Χ. Σπ. Βούλγαρης ὑποστηρίζει, πῶς τό «κατά Μάρκον» συντάχθηκε μεταξύ 48-52 μ.Χ. (*Εἰσαγωγή*, Α', σ. 178 ἐξ.), τό «κατά Ματθαῖον» μεταξύ 55-60 μ.Χ. (*ὄπ. παρ.*, σ. 143 ἐξ.), τό «κατά Λουκᾶν» περί τό τέλος τοῦ 60 μ. Χ. (*ὄπ. παρ.*, σ. 240 ἐξ.) καί τό «κατά Ἰωάννην» μετά τό 65-66 μ. Χ. (*ὄπ. παρ.*, σ. 308).

1813. Σ. Ἀγουρίδου, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, σ. 120, 133, 140 καί 187. Ἰ. Δ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στήν Καινήν Διαθήκην*, σ. 130, 147-148, 159, 179.

μήσεως τό ἔτος κατά τό οποίο μαρτύρησε, δηλαδή τό 62 μ.Χ.¹⁸¹⁴, μέ συνέπεια νά καθίσταται ἀπαραίτητη ἡ τοποθέτησή της μεταξύ τῶν ἐτῶν 60 καί 62 μ.Χ. Ἐτσι, ἂν κατά τή γέννηση τοῦ Υἱοῦ τῆς ἡ Θεοτόκος ἦταν τουλάχιστον δεκαπέντε¹⁸¹⁵, θά πρέπει ὀπωσδήποτε κατά τήν ἐκβίωσή της, ἐφ' ὅσον βρισκόταν σέ ἔσχατο γῆρας, νά μήν εἶχε ὑπερβεῖ τήν ἡλικία τῶν ὀγδόντα ἐτῶν¹⁸¹⁶.

Εἶναι ἀπαραίτητο, βεβαίως, νά τονιστεῖ, ὅτι ἡ ἀνωτέρω γενική ἀναφορά τοῦ ἱεροῦ Πατρός δέν μπορεῖ νά ἐκκληφθεῖ ὡς ἀπολύτως ἀσφαλῆς βάση γιά τόν προσδιορισμό τοῦ χρόνου τῆς κοιμήσεως, καθότι δέν συνιστᾶ ἀποτέλεσμα ἐνδελεχοῦς ἔρευνας τῆς παραδόσεως ἢ προϊόν συστηματικοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν χρονολογικῶν δεδομένων τοῦ βίου της ἐκ μέρους του, ἀλλά μάλλον συνέπεια ἐλλείψεως ἐπαρκoῦς καί ἀξιόπιστου βιογραφικοῦ ὕλικου¹⁸¹⁷. Τό γεγονός αὐτό ὑποδηλώνει, ἄλλωστε, καί ὁ σκοπός τῆς ἀναφορᾶς του, καθὼς μέ αὐτήν ἤθελε, ἀφ' ἑνός μὲν νά δώσει ἀπάντηση στό ἐρώτημα, γιατί δέν συμπεριλήφθηκαν στά εὐαγγέλια πληροφορίες περί τῆς κοιμήσεώς της¹⁸¹⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ νά τονίσει πιθανότατα τό προχωρημένο τῆς ἡλικίας της κατ' αὐτήν, ἀντιτασσόμενος εὐθέως σέ προγενέστερες ἀπόψεις περί πρώιμης ἀποβιώσεώς της. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως φαίνεται, ἀπό τήν ποκίλη «παράδοσιν»¹⁸¹⁹, τήν ὁποία κατέχει, υἱοθετεῖ τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού ἐκπροσωποῦν ἐκδοχή ἀντίθετη ἀπό αὐτήν τοῦ Ἰππολύτου Θηβαίου, δηλαδή περί ἀποβιώσεώς της κατά τήν ἡλικία τῶν πενήντα ἐννέα ἐτῶν¹⁸²⁰. Τά στοι-

1814. «παρῆν δέ καί ὁ ἀδελφόςθεος Ἰάκωβος, καί Πέτρος ἡ κορυφαία καί πρεσβυτάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061 B καί 1068 A. Γιά τό ἔτος τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου βλ. Σ. Χ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1983³, σ. 282. Ἰ. Δ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στήν Καινή Διαθήκη*, σ. 320 καί Σ. Ἀγουρίδου, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινήν Διαθήκην*, σ. 355.

1815. Ἡ Θεοτόκος «τῷ πέντεκαιδεκάτῳ ἔτει ἔτεκεν» (Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 26, PG 120, 216 A).

1816. Ὁ ἀποδεχθεῖς τίς θέσεις τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου Ἐπιφάνιου Μοναχός, (*Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 26, PG 120, 216 A) ἀκολουθώντας δικό του σύστημα ὑπολογισμοῦ τῆς ἡλικίας της, καταλήγει στό συμπέρασμα, ὅτι τά ἔτη τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου ὑπῆρξαν «ὁμοῦ ἔτη οβ'».

1817. Νόθευση τῶν περί τοῦ τέλους τῆς Θεομήτορος στοιχείων μαρτυρεῖται σαφῶς ἀπό τόν Ἰωάννη Θεσσαλονίκης (*Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 376), ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται, ὅτι μερικοί ἀπό τούς αἰρετικούς «τά ἑαυτῶν ἐμβalόντες ζιζάνια, ἐστρέβλωσαν τά συγγραφέντα», ἀλλά καί ἀπό τό συντάκτη τῆς ἀποδιδόμενης στό Γερμανό Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.) ὁμιλίας (*Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. Α. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», REB 16 (1958), σ. 48), ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι «ὡς ἐν ἀποκρύφοις καί νοθεῦσαι τά ἐν αὐτῇ πραχθέντα τινές κατά τήν ἰδίαν αἴρεσιν κατετόλμησαν».

1818. Διότι ἐκτός αὐτοῦ, «μηδέ προσῆκον ἦν, κατ' αὐτήν γε τοῦ Εὐαγγελίου τήν συγγραφῆν, τόν τῆς οἰκονομίας σπαρέντα λόγον αὐτίκα περί τούτων διαλαβεῖν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 B). Πρβλ. Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 442 καί Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 185 A.

1819. «Ἀνδρέας οὖν ὁ προρρηθεῖς ἐπίσκοπος Κρήτης, ἐκ παραδόσεως λέγει εἰς βαθύ γῆρας αὐτήν καταντῆσαι» Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 23, PG 120, 212 B.

1820. «εἶναι τά πάντα αὐτῆς ἔτη νθ'» (*Ἐκ τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ συντάγματος περί τῆς συγγενείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 117, 1032 A). Ἐνδεικτικό τῆς ἀβεβαιότητος τῆς παραδόσεως περί τήν ἀκριβῆ ἡλικία της κατά τήν κοίμησή της εἶναι τό γεγονός, ὅτι ὁ Ἰππόλυτος σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του παρατηρεῖ περί αὐτῆς, ὅτι «ὁ δέ τῆς ζωῆς αὐτῆς χρόνος εἰς καί ἐξήκοντα» (1033 A), ἡλικία τήν ὁποία υἱοθετεῖ καί ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπου-

χεῖα ὅμως αὐτά δέν τοῦ ἐπιτρέπουν νά προσδιορίσει ἐπακριβῶς οὔτε τό χρόνο πού συνέβη, ἀλλά οὔτε καί τή ἡλικία της κατ' αὐτήν, καθότι, ὅπως ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ μέ τή χρήση τοῦ ἀρεοπαγιτικοῦ ἔργου, ἀπουσιάζουν σχεδόν παντελῶς ἀξιόπιστες περί αὐτοῦ μαρτυρίες, προερχόμενες ἀπό τήν πρώιμη ἐκκλησιαστική παράδοση, μέ ἀποτέλεσμα νά περιορίζεται στή γενική ἐπισήμανση, ὅτι ἀπεβίωσε σέ βαθύ γῆρας καί πολύ χρόνο ἔπειτα ἀπό τή συγγραφή τῶν εὐαγγελίων.

Τή θέση αὐτή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἀκολουθεῖ καί ὁ ὁμότιμος ἐξ ὧν γνωρίζουμε πού ὁμιλεῖ περί αὐτῶν ἀπό τούς προγενέστερους τοῦ Ἰωάννης Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος, παρ' ὅλο πού ἐρεύνησε λεπτομερῶς τή σχετική παράδοση¹⁸²¹, δέν κατάφερε νά προσδιορίσει τήν ἡλικία της στήν ὁποία καί δέν ἀναφέρεται, ἐνῶ περί τοῦ χρόνου τῆς κοιμήσεως της, ὅπως καί ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, κάνει μόνο γενική ἀναφορά παρατηρώντας ὅτι αὐτή συνέβη σέ χρόνο «οὐ βραχύν»¹⁸²² ἀπό τό πάθος τοῦ Υἱοῦ της κι ἐνῶ εἶχε ἤδη ξεκινήσει ἡ διάδοση τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος σέ ὁλόκληρη τήν Οἰκουμένη¹⁸²³. Εἶναι ἀξιοσημείωτο μάλιστα, ὅτι τά στοιχεῖα αὐτά ἐναρμονίζονται μέ τίς σχετικές ἀναφορές τοῦ ἱεροῦ Πατρός περί κοιμήσεώς της «μακρόν»¹⁸²⁴ χρόνο μετά τή συγγραφή τῶν εὐαγγελίων καί σέ περίοδο κατά τήν ὁποία οἱ ἀπόστολοι διέδιδαν τό εὐαγγέλιο σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, ἀπ' ὅπου καί ἦλθαν στά Ἱεροσόλυμα γιά τήν κήδευση τοῦ σώματός της¹⁸²⁵. Γιά τήν ἡλικία τῆς Θεομήτορος κατά τήν κοίμησή της πλήρη ἀναφορά κάνει, ὅμως, ὁ μελετήσας ἐνδελεχῶς τήν προγενέστερη παράδοση, προκειμένου νά συντάξει τόν πρῶτο θεομητορικό «βίον», μοναχός Ἐπιφάνιος κατά τόν 9ο αἰ., ὁ ὁποῖος υἱοθετεῖ τήν περί «ἐσχάτου γήρατος» θέση τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἱεράρχου, ἐπί τῆς ὁποίας στηριζόμενος δηλώνει, ὅτι βρίσκει τήν ἡλικία της κατά τήν κοίμησή ἐβδομήντα δύο ἐτῶν¹⁸²⁶, δηλαδή «πλεῖον»¹⁸²⁷ τῶν πενήντα ἐννέα πού ἀναφέρει ὁ Ἰππόλυτος.

λος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 2, 21, PG 145, 809 C. Βλ. Θεοκλήτου Διονυσίου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 295 καί Μ. Ἀ. Σιάτου, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 13.

1821. Ὁ Ἰωάννης ἐρεύνησε τήν ποικιλόμορφη περί τῆς κοιμήσεως προγενέστερη του παράδοση, προσπαθώντας, ὅπως ἰσχυρίζεται, νά τήν ἐκκαθαρίσει ἀπό τά νόθα στοιχεῖα, ὥστε νά προσφέρει «τά ὡς ἀληθῶς εἰς δόξαν Θεοῦ περί τούς ἁγίους αὐτοῦ γεγενημένα» *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1 καί 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 375 καί 377-378.

1822. *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 375.

1823. Ἔτσι ὅπως σημειώνει (*Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 375-376), ἡ Θεοτόκος, μετά τήν ἀνάληψη τοῦ «ἐξ αὐτῆς δι' ἡμᾶς σαρκωθέντος ... ἔμεινεν μετά τῶν ἁγίων ἀποστόλων διάγουσα χρόνον οὐ βραχύν περί τήν τῆς Ἰουδαίας χώραν καί Ἱεροσολύμων, ἐν τοῖς τοῦ παρθένου καί ἀποστόλου καί ὑπό τοῦ Κυρίου ἡγαπημένου τά πολλά διαιωμένη, ὡς τό θεῖον γράμμα δηλοῖ, ἐκείνων ἐκάστου, κελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξορμήσαντος ἐπί τό κηρῦταιν τό εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, μετά τινα χρόνον, ἡ πανένδοξος αὐτῆ Θεοτόκος παρθένος τήν γῆν φυσικῶ τέλει κατέλειπεν».

1824. Πρβλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 B.

1825. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 BC. Βλ. ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν καί σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, H', PG 98, 365 AC καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 6, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 162 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 134-136).

1826. *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 26, PG 120, 216 A.

1827. *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 23, PG 120, 212 B.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τόπο τῆς πόλεως, δηλαδή τὴν οἰκία ὅπου ἔζησε καὶ ἀπεβίωσε ἡ Θεοτόκος, οἱ Ἰππόλυτος¹⁸²⁸, Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων¹⁸²⁹, Ἰωάννης Θεσσαλονίκης¹⁸³⁰, Κοσμάς Βεστίτωρ¹⁸³¹, Ἐπιφάνιος Μοναχός¹⁸³², Ἰσίδωρος Θεσσαλονίκης¹⁸³³ καὶ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος¹⁸³⁴ τονίζουν σαφῶς ὅτι αὐτὴ ἀνήκε στὸν Ἰωάννη τὸ Θεολόγο, ἐνῶ οἱ ἀπόκρυφος Ἰωάννης¹⁸³⁵ καὶ *Transitus Mariae*¹⁸³⁶ δὲν ἀποκλείουν μὲν τὴν παραμονή της ἐκεῖ, ὅμως δὲν ἀναφέρονται μὲ σαφήνεια στὸν κάτοχό της, ὑπογραμμίζοντας περισσότερο τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Μητρόθεος τέθηκε κάτω ἀπὸ τὴ φροντίδα τοῦ εὐαγγελιστῆ. Τὴ θέση αὐτὴ ἐκπροσωπεῖ καὶ ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀρνεῖται ρητῶς τὴν παραμονή της στὴν οἰκία του, καθὼς, ὅπως τονίζει, ὁ Ἰωάννης «παρείληφεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὸν, οὐκέτι παρέμεινε παρ' αὐτῶ»¹⁸³⁷. Ἐτσι, ἂν καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παραδόσεως συνδέει τὴ Θεοτόκο, μετὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Υἱοῦ της, μὲ τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ¹⁸³⁸ καὶ θεωρεῖ ὡς πραγματικὸ γεγονός τὴν παραμονή της στὴν οἰκία του, ἡ ρητὴ ἄρνηση τοῦ Ἐπιφανίου¹⁸³⁹ σέ συν-

1828. Ἐκ τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ συντάγματος περὶ τῆς συγγενείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 117, 1032 AB.

1829. «Ἐς ἕν κόνιζεν οἶκον Ἀγανὴν θεὸν τεκοῦσαν Ἰδίην ποιῶν τεκοῦσαν» (Ἀνακρεόντια εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον, PG 87/3, 3789 A).

1830. «ἐν τοῖς τοῦ παρθένου καὶ ἀποστόλου καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡγαπημένου τὰ πολλὰ διαιτωμένη, ὡς τὸ θεῖον γράμμα δηλοῖ» *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 375. Πρβλ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν ἡτοι ἀνάπαυσιν καὶ πρὸς Θεὸν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 412-414.

1831. Ἡ Θεοτόκος παρέμεινε «in domum evangeliste et theologi Iohanni» (*In venerabilem Dormitionem superglorioso ac benedictae Domine nostre Dei genitricis semperque virginis Marie*, IV, 14, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 331).

1832. *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 20, PG 120, 209 B.

1833. *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 4, PG 139, 121 D.

1834. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 2, 21, PG 145, 809 D.

1835. Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Διήγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ τὸ πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 15, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 218.

1836. Ἀωνύμου, *Transitus Mariae*, 14, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 249. Τὴν ἀποψη γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς φροντίδας τῆς Θεοτόκου ἐκ μέρους τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη ἀποδέχεται καὶ ὁ Μ. Σιώτης, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 6.

1837. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἱρέσεων*, 78, 11, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 462.

1838. Κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἡ Θεοτόκος ἔζησε τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βίου της ἀπὸ τὴ σταύρωση καὶ κατόπιν προτροπῆς τοῦ Υἱοῦ της ὑπὸ τὴν προστασία καὶ στὴν οἰκία τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη (Ιω. 19, 27), καθὼς «ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ A. Raes, «Aux origines de la Fete de l'Assomption en l'Orient», OCP 12 (1946), σ. 267-268. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, σ. 44. M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Virge*, σ. 235. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία...», ΘΗΕ 8 (1966), σ. 664. Ἐ. Ἐλευθεριάδου, «Ἡ θέσις τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου», ἐν *Πρακτικά*, σ. 159-160. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἑορτές*, σ. 45-46, 59-61, 122 ἐξ.

1839. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας γνωρίζει καὶ υἰοθετεῖ ἐν πολλοῖς τίς θεομητορικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἐπιφανίου Κύπρου. Καὶ τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι γιὰ τὴ σύλληψή της παρατηρεῖ «ἐννέα τελείων μηνῶν ἐγεννήθη· καὶ ἐξ ἐπαγγελίας μὲν, ἐξ ἀνδρός δέ συναφείας καὶ σποράς» (*Κανὼν εἰς τὴν Σύλληψιν*, Συναξάριον, PG 97, 1313 A), ἀπηλώντας τὴν ἀποψη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ὅτι «οὔτε ἀπ' οὐρανοῦ ἔχουσα τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐκ συλλήψεως ἀνδρός καὶ γυναικός, κατ' ἐπαγγελίαν δέ, ὡσπερ ὁ Ἰσαάκ, οἰκονομηθεῖσα» *Κατὰ Αἱρέσεων*, 78, 23, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 474. Ἡ γενικότερη ἄγνοια, πού ἐκφράζει γιὰ τὴν κοίμησή της, μὲ ἀποκορύφωμα τὸ «οὐκ οἶδα εἴ τε τῶν

δυνασμό μέ τήν ἀπουσία πλήρους ὁμοφωνίας τῆς παραδόσεως ἐπ' αὐτοῦ θεωροῦμε ὅτι ὀδηγοῦν τόν ἅγ. Ἀνδρέα στήν ἀποφυγή ὁποιασδήποτε ἀναφορᾶς στόν κάτοχό της, καθώς περιορίζεται νά ὀμιλήσει μόνο, ὅπως οἱ Θεόγνωστος Μοναχός¹⁸⁴⁰ καί Φιλόθεος ὁ Κόκκινος¹⁸⁴¹ πού τόν ἀκολουθοῦν, γιά τήν οἰκία ἐκεῖνη στά Ἱεροσόλυμα¹⁸⁴², ἐντός τῆς ὁποίας ἔζησε καί ἀγωνίστηκε πνευματικῶς¹⁸⁴³ τά τελευταῖα ἔτη τῆς ἐπίγειας ζωῆς της, ὅπου «τῶν σωματικῶν ἀποπαυθεισῶν αὐτῇ τότε δυνάμεων»¹⁸⁴⁴, «τήν ἐν σαρκί ζωὴν συνεπέρανεν», παραδίδοντας στά χέρια τοῦ Θεοῦ, «οὗ ἐν χειρὶ πάντων ἡμῶν αἱ ψυχαι, τήν ἑαυτῆς (...) ψυχὴν»¹⁸⁴⁵.

μερῶν αὐθις συνενεχθέντων εἰς ἓν συνθέματος σύγκριμα» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A) θεωροῦμε, ὅτι ἀπηχεῖ τίς ἀπόψεις τοῦ πρωθιεράρχου τῆς Κύπρου: «κᾶν τε οὖν τέθνηκεν, οὐκ ἔγνωμεν, καί εἰ τέθραπται οὐ συνήπται σαρκί· μή γένοιτο» (*Κατὰ Αἰρέσεων*, 78, 11, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 462), καθότι «τό τέλος αὐτῆς οὐδεὶς ἔγνω» (*Κατὰ Αἰρέσεων*, 78, 23, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 474). Τὴν ἐπὶ τοῦ τελευταίου σημείου σχέση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἅγ. Ἀνδρέου μέ τήν ἀντίστοιχη τοῦ ἅγ. Ἐπιφανίου ἐπισημαίνει καί ὁ M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 240.

1840. Ὁ Θεόγνωστος ἀναφέρεται στήν «κατοικίαν τῆς Θεοτόκου» καί στόν «οἶκον τῆς Θεοτόκου» *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 457-458.

1841. Ὁ Φιλόθεος κάνει λόγο περὶ τήν «ταύτης οἰκία» *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς παναγίας δεσποίνης ἡμῶν καὶ Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. B. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 97.

1842. Τὸ γεγονός αὐτὸ δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά δεχθοῦμε τὴν ἀποψη τοῦ M. Ἀ. Σιώτου («Ἡ Γεθσημανῆ, ἰδιοκτησία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου», ΝΣ 81 (1989), σ. 90-91), ὅτι ἡ Θεοτόκος —σύμφωνα καί μέ τόν ἅγ. Ἀνδρέα— διέμεινε καί κοιμήθηκε σέ οἰκία στὴ Γεθσημανῆ, ἡ ὁποία ἀνήκε στόν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη (Π' αὐτὸ στή σ. 135).

1843. Μάλιστα ἦταν σέ θέση καί ὁ ἴδιος, ὅπως ἀναφέρει, «καὶ τόν τόπον δεῖξαι σαφῶς» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A).

1844. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 B. Ἔτσι ἡ Θεοτόκος κοιμήθηκε ἐν ἀφανείᾳ καί σιγῇ «λαθοῦσα κἀνταῦθα τόν ἄρχοντα τοῦ σκότους, ὡς ἐν τῷ τίκτειν ἀπέδρα τὰ μητέρων» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A. Βλ. καί M. Α. Σιώτου, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 13.

1845. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1064 C. Πρβλ καί Σοφ. Σολ. 3, 1. Στὴ Σιών ἡ Θεοτόκος «τοῦ βίου τό πέρασ εἰσεδέξατο» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A) καί παρέδωσε, ὅπως καί οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι (*Εἰς τὸν ἄνθρωπον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1289 B) τὴν ψυχὴ της στά χέρια τοῦ Θεοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει ὁμοφωνία στήν παράδοση. Βλ. Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Διήγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ τὸ πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 35, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 232. Ἀνωνύμου, *Transitus Mariae*, 26 καὶ 50, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 253 καὶ 256. Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 12, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 396-397. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν ἡτοῦ Ἀνάπαυσιν καὶ πρὸς Θεόν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 425. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 11, PG 86/3, 3308 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἄμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 9, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 50. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 459. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 10, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 172 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 148-150). Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 23, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 380. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, *Διάλεξις πρὸς Ἰουδαίους*, η', 802-804, ἔκδ. X.Γ. Σωτηροπούλου, *Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ κατὰ Ἰουδαίων*, σ. 239. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. B. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 92. Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 1, 11-16

Κατά συνέπεια καί ὅπως προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ἀδύνατον μέ βάση τό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός νά προσδιοριστεῖ ἐπακριβῶς τόσο ὁ χρόνος τῆς κοιμήσεως, ὅσο καί ἡ ἀκριβής ἡλικία τῆς Θεοτόκου κατ' αὐτήν, ὅπως καί ὁ κάτοχος τῆς οἰκίας στήν ὁποία ἔζησε καί ἀπεβίωσε. Ἐκεῖνο πού θά πρέπει νά θεωρηθεῖ βέβαιο μόνο εἶναι τό γεγονός, ὅτι ἔζησε μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τήν ἀνάληψη τοῦ Υἱοῦ τῆς σέ οἰκία στήν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἀπεβίωσε σέ ἐποχή κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία εἶχε ἤδη στερεωθεῖ, αὐξηθεῖ καί ἐξαπλωθεῖ, ἐνῶ εἶχε παρουσιαστεῖ καί ἡ ἀνάγκη συνθέσεως τῶν Εὐαγγελίων, πρᾶγμα πού σημαίνει, ὅτι θά πρέπει νά εἶχε ὑπερβεῖ ὅπωςδήποτε κατά πολύ τήν ἡλικία τῶν πενήντα ἐννέα ἐτῶν, εὐρισκόμενη εἰς «ἔσχατον» γῆρας.

α. *Ἡ φύση τοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἁγίων.*

Προκειμένου νά κατανοηθοῦν ὀρθῶς «τά ἐπί τῇ κρυφία καί περιδόξω τῆς ἱερογενοῦς ταύτης Ἀειπαρθένου κοιμήσει»¹⁸⁴⁶ μυστήρια, ἀλλά καί νά καταδειχθεῖ πλήρως τό γεγονός ὅτι ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, ἐφ' ὅσον γεννήθηκε φυσικός ἄνθρωπος, ἦταν ἀπαραίτητο, ὅπως καί οἱ λοιποί, νά πεθάνει, ὁ ἱερός Πατήρ ὑπόσχεται στό ἀκροατήριό του νά προσφέρει τή γνήσια ἐκκλησιαστική διδασκαλία γιά τό τέλος τῆς¹⁸⁴⁷. Ἔτσι, γιά τή βαθύτερη καί ὀρθότερη κατανόηση τοῦ μυστηρίου τῆς κοιμήσεως τῆς Μητροθέου θέτει ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση τήν πρόταξη ὡς εἰσαγωγῆς, τῆς διδασκαλίας περί τοῦ

καί 12, 11-13, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 277 καί 287. Μανουήλ Παλαιολόγου, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 11, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 559. Ἀλλά καί ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὡς φυσικός ἄνθρωπος, στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 740, μετά ἀπό σύντομη ἀσθένεια στήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου, «τήν μέν ψυχὴν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος παραθέμενος, τό δέ σῶμα χερσὶ φιλοῦντων καταλείψας» (Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον*, 239-240, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον*, σ. 94). Πρβλ. ἀκόμη περί τῆς Θεοτόκου καί Α. Κνιάζεφ, «Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 284. J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 225. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 61. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 129. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 26. Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά παρατηρηθεῖ, πῶς τό συμπέρασμα τῆς Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 62 καί 178), ὅτι τό «μόνον βεβαίως καί ἀσφαλῶς τονιζόμενον (ἐνν. ὑπό τῶν Πατέρων) εἶναι ὅτι αἱ 'δικαίων ψυχαί ἐν χειρὶ Θεοῦ' [Σοφ. Σολ. 3, 1], ἐκείνης δέ ὡς Θεοτόκου, ἡ ψυχὴ καί μετά σώματος», μπορεῖ νά ἰσχύσει καί γιά τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ἐφ' ὅσον δέν ἐκληφθεῖ ὡς ταυτόχρονη καί πραγματική ἡ παράδοση ψυχῆς καί σώματος. Πρέπει ὁμως νά τονιστεῖ, ὅτι στό ἔργο του ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κάνει σαφῶς λόγο μόνο περί πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν δικαίων τίς ψυχές, συμπεριλαμβανομένης σέ αὐτές καί τῆς ψυχῆς τῆς Θεομήτορος, τό σῶμα τῆς ὁποίας μετατέθηκε κατά τρόπο θαυμαστό στόν τόπο τῆς καταπαύσεως μετά τήν ταφή. Π' αὐτό καί ὅπως παρατηρεῖ στό λόγο του *εἰς τήν Περιτομήν* (ΣΤ', PG 97, 924 B) περί τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐπειδή «Ψυχαί δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ' ἐπεὶ καί Θεοῦ πάντες», τονίζοντας ἐμφαντικῶς, ὅτι «πάντων δέ ἡμῶν αἱ ψυχαί κατά τό λόγιον ἐν χερσίν αὐτοῦ» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1289 B), στό λόγο του *εἰς τήν Κοίμησιν*, (I, IB', PG 97, 1064 C) καταλήγει στό συμπέρασμα περί τῆς Θεοτόκου, ὅτι «Αὐτοῦ γάρ εἰς χεῖρας, οὗ ἐν χειρὶ πάντων ἡμῶν αἱ ψυχαί, τήν ἑαυτῆς παρακαταθεμένη ψυχὴν ἢ Μητρόθεος». Πρβλ. καί *Εἰς τόν μακάριον Πατάπιον*, ΙΘ', PG 97, 1241 D.

1846. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C καί Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τήν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, 6, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 277.

1847. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἀπευθύνεται «τοῖς ἐρασταῖς τῶν καλῶν καί φιλοθεάμοσι» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C). Πρβλ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 71.

καθολικού χαρακτήρα του θανάτου μετά την πτώση, την αποδυνάμωση και κατάργησή του μέ τό πάθος και τή ζωηφόρο ανάσταση του κατά σάρκα Υιού της, Σωτήρος Ίησου Χριστού, καθώς επίσης και τά σωτήρια αποτελέσματά της για την ανθρωπότητα και ιδιαίτερος για τό μέρος της εκείνο, τό όποιο πιστεύει και ακολουθεί όρθως τή διδασκαλία του έντός τής Έκκλησίας, δηλαδή για τούς άγιους. Καί τουτο, διότι, όπως τονίζει, οί άνθρωποι, άν και έξακολουθούν νά πεθαίνουν, όμως, έξ αίτίας του θανάτου και τής αναστάσεως του ένανθρωπήσαντος Λόγου του Θεού, δέν παραμένουν πλέον ύποδουλωμένοι στό θάνατο και δέσμοιο του Άδου, καθότι ή εκβίωσή τους δέν λογίζεται πλέον ως θάνατος¹⁸⁴⁸, αλλά, λόγω του άπολυτρωτικού έργου του Κυρίου, συνιστά επάνοδο στην άληθινή και «δευτέραν ζωήν»¹⁸⁴⁹, έφ' όσον έχουν πλέον τή δυνατότητα διά του θανάτου τους νά μεταβούν στην άληθινή ζωή, καθώς αυτός μεταβάλλεται σέ κοίμηση και μετάσταση «έκ τών φθαρτών προς τά άφθαρτα»¹⁸⁵⁰.

Παρά ταύτα είναι άπολύτως σαφές για τόν άρχιεπίσκοπο Κρήτης, ότι ή γεύση του θανάτου αποτελεί άπαραβάτο όρο για κάθε μεταπτωτικώς γεννηθέντα άνθρωπο, καθότι, όπως τονίστηκε στό οικείο κεφάλαιο¹⁸⁵¹, αυτός υπήρξε ή κορυφαία συνέπεια τής, ένεκα τής άνυπακοής και τής καταπατήσεως τής θείας έντολής από τούς πρωτοπλάστους, προγονικής παραβάσεως και άμαρτίας, φυσικό επακόλουθο τής όποίας υπήρξε, ως πρώτη «καθ' ήμών» θεία άπόφαση, δηλαδή ή εισαγωγή τής έμπαθούς σπερματικής γεννήσεως για τή διαιώνιση του ανθρώπινου γένους. Ο θάνατος, συνεπώς, αποτελεί φυσική συνέπεια τής σαρκικής συλλήψεως και γεννήσεως, καθώς ή πλάση του ανθρώπου δέν πραγματοποιείται πλέον άπαθώς και θεοπλάστως, δηλαδή εκ θείου θελήματος, όπως συνέβη κατά τή δημιουργία του πρώτου ανθρώπου, αλλά έμπαθώς, «εκ θελήματος άνδρός, και εκ θελήματος σαρκός», καθιστάμενη «έξ αίμάτων άποτέξις»¹⁸⁵². Για τό λόγο αυτό και ως φυσική συνέχεια και κατάληξη τής πρώτης αυτής άποφάσεως υπήρξε ή είσοδος, ως έβδομης, τής κορυφαίας και τελευταίας «καθ' ήμών» θείας άποφάσεως, του θανάτου, ό όποιος, όπως και οί λοιπές, έλαβε πανανθρώπινο και διαχρονικό χαρακτήρα. Στόν καθολικό αυτό νόμο πλέον «ούκ έστιν όριον ούδέ υπέρβασις!», διότι «ουδέις τών άπ' αιώνας τοις όριοις άντιξέσαι δεδύνηται!»¹⁸⁵³. Τουτο συνέβη,

1848. «Ναί τεθηξόμεθα. Πλήν ού μενούμεν έν αυτώ ... Καί ει ούτως, ούδ' άποθανείν εικότως τουτο λέγοιτ' άν» *Είς τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1049 A και G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 427-428.

1849. *Είς τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1049 A και Α. Σπουρλάκου-Ευτυχιάδου, *Η Παναγία Θεοτόκος*, σ. 71.

1850. *Είς τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1053 A και N. Ξεξάκη, *Η Ύπεραγία Θεοτόκος*, σ. 500.

1851. Βλ. σ. 183 έξ τής παρούσας μελέτης.

1852. *Είς τόν ανθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1273 A. Έτσι, όπως παρατηρεί, «Επειδή γάρ έξ ανάγκης απέκειτο τοις ανθρώποις άπαξ άποθανείν, και ήν τουτο άντη τή καθ' ήμάς άπαραίτητον φύσει, τώ μάλιστα διά τής παρακοής άνωθεν τουτον δέξασθαι παρά του πλάστου τόν όρον» (*Είς τήν Κοίμησην*, I, IB', PG 97, 1048 CD).

1853. *Είς τόν ανθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1272 B και C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 65. Περί του ανθρώπινου θανάτου βλ. δειγματοληπτικώς Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, Γ', σ. 369 έξ. Ι. Ν. Καμίρη, *Σύνοψις*, σ. 104 έξ. Ι. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Άμάρτημα*, σ. 158 έξ. Θ. Ν. Ζήση, *Άνθρωπος και κόσμος*, σ. 105 έξ. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ο θάνατος και αί μεταθανάτιοι παραστάσεις κατά τά ιστορικά βιβλία τής Παλαιάς Διαθήκης μέχρι τής Βαβυλωνίου Αίχμαλωσίας*, Έναισιμος επί διδακτορία διατριβή, Άθήναι 1965. Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Ο θάνατος. Πνευματικός, σωματικός, αιώνιος*, Άθήναι 1973. Του Αύτου, *Η ζωή και ό θάνατος έν Χριστώ Ίησου*, Άθήναι 1973. Του Αύτου, *Κοινωνιολογική θεώρησης του θανάτου*, Άθήναι 1977. Του Αύτου, *Θέματα Όρθοδόξου Δογματικής Θεολογίας*,

μάλιστα, διότι, μετά τήν είσοδο τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου στήν ἀνθρώπινη φύση διά τῆς πτώσεως, κατέστησαν «ἅπαντες, θνητοί τε καί γήινοι, καί εἰς γῆν ἐπανήκοντες»¹⁸⁵⁴, καθ' ὅσον «Θεοῦ (...) ἦν φωνή, τούς ἅπαξ ἀπό γῆς παραχθέντας, εἰς γῆν ἐπανάγεσθαι»¹⁸⁵⁵. Τό γεγονός αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οἱ ἄνθρωποι «δίκην ἀλόγων ζώων γεννᾶσθαι, καί ζῆν, καί θνήσκειν καί λυεσθαι»¹⁸⁵⁶. Τόση ἰσχύ, μάλιστα, προσέλαβε ἡ ἐν λόγῳ θεία ἐντολή, ὥστε μετά τήν πτώση «οὐκ ἔστι ἄνθρωπος ὃς ζήσεται καί οὐκ ὄψεται θάνατον»¹⁸⁵⁷, ἐφ' ὅσον διά τῆς ἁμαρτίας τῶν πρωτοπλάστων «πάντες οἱ ἄνθρωποι ἤμαρτον κατά τόν Παῦλον καί δέονται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ»¹⁸⁵⁸, μέ ἀποτέλεσμα «τοῦτον οὐδεὶς τόν ὄρον ἐν ἀνθρώποις διαφυγεῖν εἰς τέλος δεδύνηται»¹⁸⁵⁹.

Ὁ θάνατος συνεπῶς ὑπῆρξε τό κορυφαῖο δείγμα τοῦ ἐκ τῆς πτώσεως βαρύτατου τραυματισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί τῆς προσβολῆς τῆς προτέρας εὐγένειάς της μέ τήν ἀπώλεια τοῦ καθ' ὁμοίωσιν καί τήν ἀμαύρωση τοῦ κατ' εἰκόνα, γι' αὐτό καί τό τέλος ὄλων¹⁸⁶⁰ εἶναι πλέον κοινό, καθὼς ὁ πεπτωκώς ἄνθρωπος, «οὐκ ἦν ἀθάνατος, (...) οὐκ ἦν ἀτελεῦτος, (...) οὐκ ἦν αἰώνιος, (...) οὐκ ἦν ἀδιάδοχος»¹⁸⁶¹, ἀλλά θνητός καί πρόσκαιρος. Κατά τόν ἴδιο τρόπο καί ἡ Μητρόθεος, ὡς φυσικῶς συλληφθεῖσα καί γεννηθεῖσα, ἔπρεπε νά ἀκολουθήσει, ἂν καί κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, τόν πανανθρώπινο νόμο τῆς γεύσεως τοῦ θανάτου. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, πρὶν ἀναφερθεῖ εἰδικότερα στό μυστήριον τῆς κοιμήσεώς της, τονίζει ἰδιαίτερος τόν καθολικό χαρακτήρα τοῦ θανάτου, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπισημαίνει καί ἐξαίρει τά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ λυτρωτικοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνάγοντας παράλληλα τό λόγο περί αὐτῆς, σ' Ἐκεῖνον. Ἔτσι, θεολογώντας Χριστολογικῶς, παρατηρεῖ, ὅτι «εἰ μέλλομεν τῶν κατὰ τήν

σ. 336 ἐξ. Φ. Φάρον, *Τό Πένθος. Ὁρθόδοξη, Λαογραφική καί Ψυχολογική θεώρηση*, Ἀθήνα 1981, σ. 26-39. Ν. Χ. Ἰωαννίδης, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 324-325. Α. Θεοδώρου, *Ἡ Οὐσία τῆς ὀρθοδοξίας*, σ. 166 ἐξ. Ν. Α. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, σ. 91 ἐξ καί F.-J. Nocke, *Eschatologie*, Düsseldorf 1995⁵, σ. 103 ἐξ.

1854. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1280 D-1281 A.

1855. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B. Γ' αὐτό καί διερωτᾶται ὁ ἱερός Πατήρ: «τίνας προστάγματι ψυχῆ χωρίζεται σώματος; πλὴν τοῦ πάλαι συνδήσαντος;» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1280 C).

1856. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1273 A. Ἔτσι ὁ ἱερός Πατήρ προτρέπει: «ἄνθρωπε ... ἐνθυμοῦ ὅτι θνητός ὢν, θνητόν πάντως ἐγέννησας, καί τεθνήξεται μέλλοντα. Εἰ ἀρχὴν ἔσχηκας καί τέλος ἔξεις προδήλως» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1281 CD).

1857. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1281 A. Πρβλ. καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C. Ἐπίσης G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 428. Βλ. καί Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 459.

1858. *Εἰς τήν Σταύρωσιν*, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 10v. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα σέ ἄλλο ἔργο του ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, αὐτό συνέβη, διότι «Ἄμεμπτος οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, ... κἂν ἄρα τούτου πέφυκεν ἡμέρα μία ἐν τῷ βίῳ ζωῆ» (*Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, ᾠδή η', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκᾶριον*, σ. 151. Βλ. ἐπίσης R. Bultmann, «Θάνατος», TWNT 3 (1938), σ. 20-21 καί Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν Ἀμάρτημα*, σ. 161 ἐξ.

1859. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1284 A.

1860. Ὅπως τονίζει ὁ ἱερός Πατήρ γιὰ τό ἀνθρώπινο γένος, «τό γάρ αὐτό πᾶσι πρόκειται τέλος» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1301 A).

1861. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1300 C. Καί τοῦτο, διότι ὁ Θεός εἶναι «ὁ μόνος αἰώνιος· ὁ μόνος ἀδιάδοχος· ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1301 AB).

ὑπερφυᾶ μετάστασιν μυστηρίων ἐφάπτεσθαι, ἀνάγκη μικρόν αὐτοῦ που τόν λόγον ἀναγαγεῖν, ἐπί τόν πάντων ἡμῶν Δεσπότην καί Κύριον καί Θεόν Ἰησοῦν Χριστόν»¹⁸⁶², ἐπιθυμώντας νά τονίσει μέ τόν τρόπο αὐτό, ὅτι ὁ σαρκωθείς Λόγος, ὡς τό κέντρο καί ὁ αὐτουργός τῆς σωτήριας θείας Οἰκονομίας, ἀποτελεῖ τήν αἰτία τῆς ἐν δόξῃ θαυμαστῆς κοιμήσεως τῶν ἁγίων, ἀλλά καί τῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεως τῆς κατά σάρκα Μητέρας του. Καί τοῦτο, διότι μέ τή νίκη του ἐπί τοῦ θανάτου, καθώς καί μέ τά λοιπά ὑπερφυῆ κατά τήν κοίμησή της ἔργα του «δείξει ... οὕτω μή μόνον Μητέρα κατά φύσιν οὔσαν αὐτοῦ, ἀλλά καί τήν ἐξ αὐτῆς οἰκονομίαν πιστώσεται»¹⁸⁶³. Τό γεγονός αὐτό σημαίνει, δηλαδή, ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς καταργήσεως τῆς δυνάμεως τοῦ θανάτου μέ τό πάθος καί τήν ἀνάστασή του ὁ Κύριος καί Υἱός της κατέστη ἡ αἰτία τῶν περί τοῦ τέλους τῆς ἐπιτελεσθέντων μυστηρίων, καθώς, χωρίς τά ἐκ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ του ἔργου ἀποτελέσματα, ἀλλά καί τήν ἔκτακτη ἐπέμβασή του κατά τήν ἐκβίωσή της, θά ἦταν ἀδύνατο νά πραγματοποιηθοῦν, ἀλλά καί νά κατανοηθοῦν ὀρθῶς, τά περί τήν παλίνζωη μετάστασή της ἐπισυμβάντα ὑπερφυῆ περί αὐτήν θεία μεγαλουργήματα. Ἔτσι στήν περίπτωση τῆς Θεομήτορος εἶναι ἀπολύτως βέβαιο, ὅτι «αὐτός οὖν ἦν ἄρα καί τνικάδε παρών ὁ Λόγος, καί νόμφ παύσας τόν ἀπλεονέκτητον τοῦ θανάτου νόμον»¹⁸⁶⁴.

Ἡ ἐπέμβαση τοῦ σαρκωθέντος Λόγου καί Υἱοῦ της, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἱεροσολυμίτης ἱεράρχης, πραγματοποιήθηκε, διότι θά ἦταν ἀδύνατο νά ἐπιτρέψει τή διάλυση τοῦ σώματος ἐκείνου, τό ὁποῖο κατέστη τό ἐργαστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, γεγονός πού ὑπογραμμίζει παραλληλίζοντας τήν ἀφθαρσία τοῦ θεομητορικοῦ σώματος κατά τήν κοίμησή μέ τήν ἀφθορία του κατά τό ὑπερφυές γεγονός τῆς ἀσπόρου συλλήψεως καί ὑπερφυοῦς γεννήσεώς του¹⁸⁶⁵. Γιά τό λόγο αὐτό παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς

1862. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1048 C. Πρβλ. O. Faller, *De priorum saeculorum silentio circa Assumptionem Beatae Mariae Virginis*, σ. 11-12 καί 109. M.-D. Philippe, «La mystère de la Maternité», *Maria* 6 (1961), σ. 406-407 καί K. Rahner, «Zum Sinn des Assumpta-Dogmas», σ. 247-248.

1863. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1081 B. Πρβλ. καί M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 237.

1864. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1081 C. Ἀντιθέτως ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 44) θεωρεῖ, ὅτι τό χωρίο αὐτό μαρτυρεῖ τήν ἔνσωμη ἀνάληψη τῆς Θεοτόκου. Βλ. ἐπίσης τήν κατά τό πνεῦμα τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἀποψη τῶν Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 459. Κοσμᾶ Βεσπτήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem...*, II, 3, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 319 καί Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Αειπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 211.

1865. «ὡς γάρ τικτούσης ἡ νηδύς οὐ διέφθαρτο, οὕτω θανούσης ἡ σὰρξ οὐ διόλωλεν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1081 D). Γιά τό λόγο αὐτό, καί πρὶν ἀναφερθεῖ στό γεγονός τοῦ θαυμαστοῦ τέλους τῆς, ὑπενθυμίζει σύντομα, προκειμένου νά γίνῃ περισσότερο κατανοητό, ὅλα ἐκεῖνα τά θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου της, τά ὁποῖα τή συνδέουν μέ τόν Υἱό της καί μαρτυροῦν τά μεγαλεῖα της (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1073 A-1076 C). Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐπιθυμεῖ νά τονίσει, ὅτι ὁ Χριστός, ὡς αὐτουργός ὄλων τῶν περί τή Θεοτόκο μυστηρίων, εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος καί στήν ἑορτή τῆς Κοιμήσεως καί Μεταστάσεως «ἡμᾶς εἰς ταυτὸν ἀχθέντας μυστικῶς ἐστιᾶται» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1069 D), ὑποδεικνύοντάς μας «σαφῶς, ἐξ ὧν τήν αὐτοῦ μητέρα ἀειπάρθενον, ἥς ἐκ νηδύος ὑπερῶν ἔμορφώθη Θεός ὧν τό ἡμέτερον, σήμερον τῶν ἀπό γῆς χωρίων ὡς βασιλίδα τῆς ἀνθρωπείου μεθίστησι φύσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1080 B). Πρβλ. καί *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1056 A. Πρβλ. καί C. D. Kalokyris, *La Dormition et l'Assomption de la Theotokos dans l'art de l'Église Orthodoxe*, σ. 138. Ἀντιθέτως οἱ J. Galot («Le mystère de l'Assomption», *Maria* 7 (1964), σ. 200) καί R. García («Andrés de Creta. Doctor de la

Κύριος, ὁ ὁποῖος «σοὶ γε δόξαν εὐπρεπῆ περιθείς καὶ λαμπρότητα, διὰ τὴν ἐκδανεισθεῖσαν αὐτῷ τῆς σαρκὸς πρόσληψιν καὶ οὐσίωσιν»¹⁸⁶⁶ εἶναι ἐκεῖνος πού καθίσταται οὐσιαστικῶς ἡ αἰτία τῆς θαυμαστῆς κοιμήσεώς της καὶ παράδοξης μεταθέσεως τοῦ σώματός της, δηλαδή ὁ πρωτουργός τῆς θεοπρεποῦς μεταστάσεώς της. Τό γεγονός αὐτό ἀναγνωρίζει κι ἐπιβεβαιώνει, μάλιστα, καί ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος, καθὼς, ὅπως ὑποστηρίζει, πρῶτος ὁ Υἱός της προσέλαβε τέλεια ἀνθρώπινη φύση στή μήτρα της, τὴν ὁποία ἀνέπλασε, θέωσε καὶ ἀνεβίβασε στοὺς οὐρανούς, προσφέροντας μέ τὸν τρόπο αὐτό τόσο στήν ἴδια, ὅσο καί σ' ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα τῆς δυνατότητα νά μετάσχουν στή θεωθεῖσα ἀνθρώπινη φύση του, προκειμένου νά ἀνέλθουν, μετὰ τὴν ἐκβίωσή τους, στοὺς οὐρανούς «κατὰ μέθεξιν Πνεύματος»¹⁸⁶⁷.

Κατὰ συνέπεια, ὅπως οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, τό ἴδιο καί ἡ Θεοτόκος, παρ' ὅλο πού γέννησε τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τοῦ Θεοῦ Υἱό της καὶ ἔζησε «κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς», ἐν τέλει «τῶν τῆδε μεταστάσα»¹⁸⁶⁸, καθὼς δὲν ἐξαιρέθηκε ἀπὸ τὸ νόμο τῆς γεύσεως τοῦ θανάτου¹⁸⁶⁹. Προκειμένου μάλιστα νά τονίσει τὸν καθολικὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπινου θανάτου, ἀλλὰ καί νά δικαιολογήσει τὴ θεομητορικὴ κοίμηση, τονίζει, ὅτι οὔτε ὁ κατὰ σάρκα Υἱός καὶ Θεός της ἀπέφυγε νά γευθεῖ, ὡς ἄνθρωπος, τὸ θάνατο. Αὐτό τό πράττει ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ὅμως, ὄχι γιὰ νά συγκρίνει τὸ φυσικὸ καὶ ἀναγκαῖο θάνατο τῆς Θεομήτορος μέ ἐκεῖνον τοῦ Υἱοῦ της, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἐκούσιος¹⁸⁷⁰ καὶ ὑπερφυῆς, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νά τὸν ἀντιδιαστείλει ἀπ' αὐτόν, καθὼς ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος δὲν γεύθηκε τὸ θάνατο ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς σπερματικῆς συλλήψεως καὶ γεννήσεώς του ὅπως ἡ κατὰ σάρκα Μητέρα του, ἀλλ' ὡς ἀναμάρτητος τὸν ὑπέμεινε ἐκουσίως, ἐπειδὴ «οὐκ ᾤετο δεῖν, ὑπὸ φιλανθρωπίας καμπτόμενος, οὐδέ τόνδε τὸν νόμον παραδραμεῖν ἀλειτούργητον», θέλοντας νά δείξει περισσότερο τὴν ἀναγκαιότητά του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου¹⁸⁷¹. Ἔτσι, ἂν καί, σέ ἀντίθεση μέ τὴ Θεοτόκο καὶ τοὺς λοιποὺς ἀγίους φύσει ἀναμάρτητος ὁ Κύριος, ἀπέθανε ἐκουσίως ὡς «κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς» ὁμοιωθεῖς, ὄχι μόνο γιὰ νά μὴν παρακάμψει τὸ νόμο αὐτὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀλλὰ

Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 44) ἐντάσσουν καί τὸ γεγονός αὐτό στήν κατ' αὐτοὺς διδασκαλία περὶ ἐνσώμου ἀναλήψεως τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς.

1866. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1053 C.

1867. Πρβλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1056 A.

1868. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1080 C. Ἐπίσης βλ. Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *ΕΦ* 8 (1911), σ. 114. Καί τοῦτο διότι, ὅπως ὀρθῶς τονίζει ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 62) οἱ Πατέρες δὲν διεξέρχονται τὰ περὶ τὴν «μαριολογικὴν ἐσχατολογία», δηλαδή τὰ περὶ τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου γεγονότα, «κατὰ τρόπον ὑπερβατικόν ἔναντι τῆς χριστιανικῆς ἐν γένει ἐσχατολογίας, ἀλλ' ἐντάσσουν αὐτὴν ἐκείνη».

1869. Γιὰ τὴν καθολικότητα τοῦ ἀνθρώπινου θανάτου βλ. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, KA'*, PG 97, 1272 B.

1870. Κατὰ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα, ὁ Χριστός «δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας τὸν ὑπὲρ πάντων ἐπονειδιστον ἐκὼν ὑπέμεινε θάνατον» *Εἰς τοὺς δέκα Μάρτυρας*, 5, 175-176, ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, *KX* 3 (1949), σ. 107.

1871. «ἀλλ' ὡς ἂν κατὰ πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῆ, δείξει τε ταύτην ἀναγκαιῶς εἰς γῆν πεποιεῖσθαι τὴν κάθοδον, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τὸν ἴσον εἶλετο δεσμόν» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1049 C). Πρβλ. ἐπίσης *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, KA'*, PG 97, 1285 CD. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 459. Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *ΕΦ* 8 (1911), σ. 115 καὶ J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 223.

προκειμένου «φθορᾶς πείραν λαβεῖν» καί τήν «ἀμειδῆ τοῦ ἄδου χώραν καταλαβεῖν», γιά νά ἀπαλλάξει τό ἀνθρώπινο γένος ἀπό τά ὀδυνηρά δεσμά τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου, προσφέροντάς του, παράλληλα, τή δυνατότητα τῆς σωτηρίας¹⁸⁷². Ἐξ αἰτίας, μάλιστα, τοῦ γεγονότος, ὅτι καί ὁ Κύριος «ἅπαξ ἀπέθανεν, ἑνός γενόμενος θανάτου ἀντίλυτρον»¹⁸⁷³, ἐξακολουθοῦμε κι ἐμεῖς ὡς ἄνθρωποι νά πεθαίνουμε μέν, ἀλλά νά μὴν παραμένουμε πλέον ὑποδουλωμένοι στήν ἁμαρτία καί δέσμοι τοῦ Ἄδου¹⁸⁷⁴. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ἕνεκα τοῦ ζωοποιοῦ ἐπί τοῦ σταυροῦ θανάτου¹⁸⁷⁵ καί τῆς εἰς τόν Ἄδου καθόδου τοῦ Κυρίου, ὁ θάνατος, νικημένος ἐντός τοῦ βασιλείου του, ἀπώλεσε ἐντελῶς τή δύναμή του, ὥστε νά μὴν μπορεῖ πλέον νά κατακρατήσῃ τίς θεοειδεῖς ψυχές τῶν ἁγίων¹⁸⁷⁶. Ἔτσι, ὅπως ὁ φύσει ἀναμάρτητος ἐνανθρωπήσας Υἱός τῆς Παρθενομήτορος δοκίμασε ἐκουσίως καί ἐκ φιλανθρωπίας τό θάνατο, κατά τόν ἴδιο τρόπο, ἀλλά ὑποχρεωτικῶς καί ἐξ ἀνάγκης οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι¹⁸⁷⁷ καί οἱ ἐξ αὐτῶν ἅγιοι μέ τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο Μητέρα του ὀφείλουν νά ἐκπληρώσουν τό κοινό χρέος τῆς φύσεως, καθὼς ἦταν ἀδύνατο νά ὑπάρξῃ ἐξαιρέση ἀπό αὐτόν ὁποιοδήποτε ἀνθρώπου¹⁸⁷⁸, συμπεριλαμβάνοντας σαφῶς στοὺς «τῶν ἁγίων κρείττους» καί τή Θεομήτορα, πράγμα πού

1872. Ἔτσι «ἡμεῖς τῶν ἐντεῦθεν ἀποδραμόντες δεσμῶν, εἰς ἀφθαρσίαν μεταχωρησάμεν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 B) διότι «Χριστοῦ προτεθνεῶτος... ἡ φύσις ἐξεκαλέσατο τῆς ἐν φθορᾷ καταδίκης, τήν δι' ἀφθαρσίας ἀνελομένη κατάστασιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1093 BC).

1873. Περὶ «λύτρου» καί «ἀντίλυτρον» βλ. συνοπτικῶς Ματθ. 20, 28. Μάρκ. 10, 45. Α' Τιμ. 2, 6. Γ. Δ. Τσάμη, «Ἡ περὶ ἀποδέκτου τοῦ λύτρου διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας», *Κληρονομία* 2 (1970), σ. 88-111 καί Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 297, σημ. 39.

1874. «οὐ μενοῦμεν ἐν αὐτῷ δεδηλωμένοι καθά καί πρότερον, ὅτε τῷ θανάτῳ κατειχόμεθα δέσμοι τῷ τῆς ἁμαρτίας γραμματεῖ» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 D-1049 A). Περιγράφοντας ὁ ἅγ. Ἀνδρέας τόν Ἄδου σημειώνει ὅτι ἡ ψυχὴ πορεύεται «εἰς γῆν σκοτεινὴν καί γνοφερὰν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὐ οὐκ φέγγος, οὐδὲ ὄραν ζωῆν βροτῶν» (*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1285 B).

1875. Καί τοῦτο, διότι ὁ Χριστός «τῷ ἱκρίῳ τοῦ σταυροῦ πεπαρῶνητο, ἵνα τόν ρύπον ἡμῶν ἐκκαθάρῃ» (*Εἰς τὸ Γενέσιον*, B', PG 97, 837 C). Ἔτσι «νίκηκε, ... διὰ σταυροῦ συμπλακείς τόν ἀρχέκακον, καί τῷ θανάτῳ προσπαλαίσας, τήν καθ' ἡμῶν ἔλυσε τυραννίδα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 A) καθὼς καί *Περὶ προρρήσεως*, *Cod. Laudianus Bodl. gr.* 81, f. 96v. Κατὰ συνέπεια ὁ Κύριος «τῷ οἰκείῳ θανάτῳ καταργήσας τόν τό κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 C), ἀπάλλαξε στή συνέχεια μέ τήν ἀνάστασή του ἀπό τή φθορὰ «τόν γενάρχη, ... εἴαν τε καί τοὺς ἁγίους, κενεῶνας ὑπελθῶν τοῦ Ἄιδου» (*Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Γεώργιον*, ῥῆθ' η', 1, 540-547, ἔκδ. C. Nikas, *AHG VIII* (1970), σ. 272 καί ἔκδ. G. Paolini, «Andrea di Creta: Canone per S. Giorgio», 441-445, ἐν E. Follieri, *Un Theotocario Marciano del sec. XIV. (cod. Marciano cl.I, 6)*, Roma 1961, σ. 254), καθὼς κατέστη ἡ «ζωὴ τῶν ἀπάντων, ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρωμένων, 'τό φῶς τοῦ κόσμου, ὁ τῷ οἰκείῳ θανάτῳ καταργήσας τόν τό κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C).

1876. «ἄδου τε τόν ἀφεγγῆ χῶρον, καί τὰ ἐκεῖ καθεῖλε βασιλεία, τήν παμφάγον αὐτοῦ συγκλείσας γαστέρα, πρὸς τό μή τὰς θεοειδεῖς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἔτι κατ' ἐπικράτειαν δέχεσθαι» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1048 A) καθὼς καί *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1285 CD καί *Κανὼν τῶν Μυροφόρων*, ῥῆθ' δ', 1-6, ἐπιμ. Β. Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 51-52' ἐπίσης ῥῆθ' στ', 2 καί 5, *ὄπ. παρ.*, σ. 53.

1877. Καί τοῦτο, διότι «οὐ γάρ ἐστὶ μαθητῆς ὑπὲρ τόν διδάσκαλον» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 B. *Ματθ.* 10, 24).

1878. Τό γεγονός αὐτό τονίζει διερωτώμενος: «μή γάρ ὑπὲρ τόν δεσπότην ἡμεῖς, ἢ τῶν ἁγίων κρείττους; οἱ τὸν ὅμοιον ἡμῖν ὑπεληλύθασι τρόπον τὰ εἰρημένα· κἂν ὅτι κρείττον ἢ καθ' ἡμᾶς, ὅσῳ καί τό περιόν ἐκείνοις τῆς ἀρετῆς ὑπερείληχεν» (*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1285 D-1288 A).

ἐπιβεβαιώνει τόν πλήρως καθολικό χαρακτήρα τῆς θείας ἐντολῆς, ὅτι, δηλαδή, εἶναι ἀδύνατο γιά ὁποιονδήποτε «τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς ἀποπαυθῆναι τά ὀροθέσια»¹⁸⁷⁹.

Μέ βάση τά ἀνωτέρω κι ὅπως διδάσκει ἀκολούθως ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης, μετά τήν ἀποβίωση καί τό χωρισμό τους ἀπό τά σώματα, οἱ ψυχές ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων κατέρχονται στόν Ἄδη¹⁸⁸⁰. Ἀπό αὐτές οἱ ψυχές τῶν ἀγίων¹⁸⁸¹ διέρχονται ἀφθόρως τό φρικτό αὐτό τόπο, προκειμένου νά μεταστοῦν κατόπιν στίς θεοειδεῖς σκηνές, ὅπου ἀπολαμβάνουν τή θεία δόξα καί μακαριότητα¹⁸⁸², καθώς θά ζοῦν μέσα στό φῶς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Σέ ἀντίθεση μέ αὐτές, οἱ ψυχές τῶν ἀσεβῶν καί ἁμαρτωλῶν¹⁸⁸³ θά διέλθουν μέν τόν Ἄδη, δέν θά καταφέρουν ὅμως νά διαφύγουν ἀπό τά δεσμά του. Ἀλλά, ἐπειδή «ὄνομα δε ἀσεβῶν σβέννυται»¹⁸⁸⁴, θά παραμείνουν δέσμοι ἐκεῖ, καθώς πρόκειται περί «τῶν μή τῷ φωτί τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων ἐν τῷ σκοτεινῷ τοῦ βίου πορευθέντων χωρίῳ»¹⁸⁸⁵. Κι ἐνῶ ὁ θάνατος τῶν ἀσεβῶν μέ τήν κατακράτηση καί παραμονή τους στό φρικτό Ἄδη ἀποβαίνει πραγματικός, ὁ θάνατος τῶν ἀγίων θά εἶναι

1879. Ἐφ' ὅσον «Θεοῦ γάρ ἦν φωνή, τούς ἅπαξ ἀπό γῆς παραχθέντας, εἰς γῆν ἐπανάγεσθαι», καθότι δέν εἶχε παντελῶς ἀπελευθερωθεῖ «τῆς ἐν γενέσει καί φθορᾷ δουλείας ἢ πρὶν ἀπογαιωθεῖσα φύσις» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I', IB', PG 97, 1048 B*).

1880. «ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, καί μέντοι καί τῶν ἀγίων αἱ ψυχαί τόν ἀειδῆ τόπον ἐκείνον διέρχονται μέν, οὐ κατέχονται δέ» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1049 D-1052 A*). Πρβλ. καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 71.

1881. Οἱ ψυχές τῶν ἀγίων εἶναι ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες «τοῖς θείοις νόμοις ἑαυτάς ὑποζεύξαι, τήν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν ἐν πνεύματι διά σαρκός ἐπεδείξαντο» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1052 A*).

1882. Τοῦτο συμβαίνει κατά τόν ἱερό Πατέρα, διότι, μετά τήν ὀλοκλήρωση τῆς πορείας τους, οἱ ψυχές τῶν ἀγίων «τήν ἐκεχειρίαν ἐδέξαντο, οἷς καί μᾶλλον ἠτοίμασαι παρά τῆς πάντα σοφῶς διεξαγωγῆς Προνοίας» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1052 AB*), ἔτσι ὥστε, ἀπευθυνόμενος πρὸς τή Μητρόθεο, νά σημειώνει: «Μεταναστεύου τῶν ἐν τῇ κτίσει μονῶν· (...) Ὑπέρ τόν Ἐνώχ μεγαλύνθητι ἐν εὐφροσύνῃ, ἐν χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ, ἐν αἰδίῳ φωτί· ἔνθα τό ἀληθῶς ζῆν· ἢ ὀλόφωτος βασιλεία· ἢ ἀκατάληπτος τῶν ἀγγέλων χορεία. Πρὸς τούτοις, ἀπόλαυε τοῦ κάλλους τοῦ Υἱοῦ σου· κατατρυφά τῆς ἀκένωτου χαρᾶς, καί τῆς ἀγήρω μακαριότητος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, III, ID', PG 97, 1100 C*). Πρβλ. ἐπίσης: «πάτερ Βασιλείε, ἐν πατριαρχῶν συναπολαύων σκιναῖς, ἀποστόλων τε καί προφητῶν μυσταγωγίαις, ... τά ὑπέρ ἡμῶν μνήσθητι, ... τοῦ καθικετεῦσαι πάντοτε μέν, καί νῦν δέ τόν κοινόν Δεσπότην» (*Εἰς τήν Περιτομήν, ΣΤ, PG 97, 929 A*). «Θεῷ τῇ Τριάδι περιχορεύων ἐν πνεύματι, καί τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος παριστάμενος χάριτι, καί τῷ θεῷ φωτί κατά ψυχῆν ἐλλαμπόμενος» (*Εἰς τόν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ', PG 97, 1169 B*) καί «οἷς συναγελάζη, Νικόλαε, ταῖς ἄνω συναυλίαις, οἷς συνεκλάμπεις, μεθ' ὧν χορεύεις ἐν πνεύματι, Θεόν ὅσον ἐφικτόν ὄρων καί ὀρώμενος, ταῖς περί αὐτοῦ ἀγλαΐζει λαμπρότησι» (*Εἰς τόν ἅγ. Νικόλαον, ΙΗ', PG 97, 1205 A*).

1883. Οἱ ψυχές τῶν ἁμαρτωλῶν εἶναι «ὄσοι τῇ κατά τόν βίον ραστώνῃ τόν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἑαυταῖς ἐπεσπασάντο» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1052 A*).

1884. Παρ. 8, 9.

1885. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον, ΚΑ', PG 97, 1289 A*. Ὁ Ἄδης ἐκλαμβάνεται συνεπῶς ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα ὄχι ὡς ὁ τόπος ὅπου παραμένουν ὄλες οἱ ψυχές μετά τό χωρισμό τους ἀπό τό σῶμα, ἀλλά μόνον οἱ ψυχές τῶν ἀσεβῶν, ἐνῶ ἐκεῖνες τῶν δικαίων πορεύονται στόν τόπο τῆς καταπαύσεως. Ὅλες ὅμως οἱ ψυχές ἀναμένουν τήν Τελική Κρίση, οἱ μέν τῶν ἀσεβῶν καί ἁμαρτωλῶν ἀπό τόν Ἄδη, οἱ δέ τῶν δικαίων στόν τόπο τῆς καταπαύσεως. Ἡ περίοδος τῆς ἀναμονῆς ἀλλά καί ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν ὀνομάζεται ἀπό τή δογματική θεολογία «μέση». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 105. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική, Γ'*, σ. 369 ἐξ. Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Θέματα Ὀρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, σ. 348 ἐξ. Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, *Ἡ ζωὴ μετὰ Θάνατο*, (Λεβαδειά) 1997⁴, σ. 97-98. Γιά τίς πατερικές ἀντιλήψεις περί Ἄδου βλ. ἐν Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 387, σημ. 13.

τέτοιας φύσεως, ὥστε στήν πραγματικότητα νά μή λογίζεται ὡς θάνατος¹⁸⁸⁶, ἀλλά ὡς κοίμησις. Τοῦτο συμβαίνει, διότι μετά τήν ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ καί τήν ἐλπίδα τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ἔχει πλέον νεκρωθεῖ ὁ Ἄδης καί ἔχει καταργηθεῖ ὀλοκληρωτικά ἡ δύναμη τοῦ θανάτου¹⁸⁸⁷, ἐφ' ὅσον οἱ ψυχές τῶν ἁγίων¹⁸⁸⁸, παρ' ὅλο πού θά διέλθουν «διά τῶν τοῦ ἄδου πυλῶν», ὁ θάνατός τους δέν θά εἶναι τίποτε ἄλλο, ἐκτός ἀπό χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα¹⁸⁸⁹.

Ἔτσι, ὅπως διευκρινίζει, οἱ ψυχές τῆς Θεοτόκου καί τῶν ἁγίων διέρχονται τόν Ἄδη «οὐχ ὥστε διολεσθῆναι», ἀλλά προκειμένου νά διερευνηθοῦν, νά διδαχθοῦν καί νά μυηθοῦν στά ἐκεῖ ἐπιτελεσθέντα ὑπερφυῆ γεγονότα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, δηλαδή «οἷα διά τῆς συμβολῆς ἡ νίκη γέγονε τῷ Σωτῆρι, τούς αἰώνιους καθαιροῦντι μοχλούς»¹⁸⁹⁰. Π' αὐτό καί θά ἀποβιώσουν ὅλοι ἀνεξαιρέτως καί τά στοιχεῖα, ψυχή καί

1886. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1049 A. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἐπαναλαμβάνει σχεδόν αὐτολεξεί τόν Ἰωάννη Χρυσόστομο:

«Δείξας ὅτι οὐκ ἔδει πολλάκις ἀποθανεῖν, νῦν δεικνυσι καί *διά τί ἅπαξ ἀπέθανεν· ὅτι ἑνός θανάτου ἀντίλυτρον ἐγένετο· Ἄπέκειτο, φησί, τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν.* Τοῦτο οὖν τό, ἅπαξ ἀπέθανεν, ὑπέρ ἀνθρώπων πάντων. *Τί οὖν; οὐκέτι ἀποθνήσκομεν τόν θάνατον ἐκεῖνον; Ἀποθνήσκομεν μέν, ἀλλ' οὐ μένομεν ἐν αὐτῷ· ὅπερ οὐδὲ ἀποθανεῖν ἐστὶ. Θανάτου γάρ τυραννίς καί θάνατος ὄντως ἐκεῖνός ἐστιν, ὅταν μηκέτι συγχωρηθῆ ὁ ἀποθανών εἰς ζωὴν ἐπανελθεῖν· ὅταν δέ μετά τό ἀποθανεῖν ζῆσι, καί ζωὴν βελτίονα, οὐ θάνατος τοῦτό ἐστίν, ἀλλὰ κοίμησις.* Ἐπεὶ οὖν ἔμελλε πάντας κατέχειν ὁ θάνατος, διά τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ» *Εἰς τήν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, 17, 2, PG 63, 129.*
«*οὐκέτι θάνατος καλεῖται λοιπόν ὁ θάνατος, ἀλλὰ ὕπνος καί κοίμησις*» *Εἰς τό ὄνομα τοῦ Κοιμητηρίου...*, 1, PG 49, 393-394.

«Ἐπειδή γάρ ἐξ ἀνάγκης *ἀπέκειτο τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν*, καί ἦν τοῦτο πάντη τῇ καθ' ἡμᾶς ἀπαραίτητον φύσει, τῷ μάλιστα διά τῆς παρακοῆς ἄνωθεν τοῦτον δέξασθαι παρά τοῦ πλάστου τόν ὄρον· διά τοῦτο δὴ, καί *ὁ Κύριος ἅπαξ ἀπέθανεν, ἑνός γενόμενος θανάτου ἀντίλυτρον*, ἵνα πάντας ἀπλῶς ἀπαλλάξῃ τῆς πικρᾶς τοῦ θανάτου δουλείας, (...) *Τί νῦν οὐ τεθνηξόμεθα τόν θάνατον ἐκεῖνον;* ἀντιφῆσαιεν ἂν τινες ἴσως. *Ναί τεθνηξόμεθα. Πλήν οὐ μενοῦμεν ἐν αὐτῷ(...)* *Καί εἰ οὕτως, οὐδ' ἀποθανεῖν εἰκότως τοῦτο λέγοιτ' ἂν(...)* *Θανάτου δέ τυραννίς καί θάνατος ἐκεῖνος ὄντως ἐστίν, ὅτε μηκέτι συγχωρηθῶμεν ἀποθανόντες ἐπανελθεῖν εἰς ζωὴν. Ὅποταν δέ καί τεθναίμεν, καί μετά τό θανεῖν εἰσαυθίς ζήσωμεν, καί ζωὴν τὴν ἀμείνω· οὐ θάνατος προδήλως τοῦτό ἐστίν, ἀλλὰ κοίμησις,* καί πρὸς τὴν δευτέραν ζωὴν ἐπάνοδος» *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1048 D-1049A.

1887. Ὅπως τονίζει, μάλιστα, λόγω τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεώς του, ἡ Θεοτόκος εἶναι ἐκεῖνη «δι' ἧς ὁ ἄδης νεκρῶται, καί ὁ θάνατος κατηργήθη» *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμοια, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107.

1888. «τοῖς θεοῖς νόμοις ἑαυτὰς ὑποζεύξασθαι, τὴν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν ἐν πνεύματι διά σαρκός ἐπεδειξάντο» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1052 A).

1889. «τί ποτ' ἂν ἄλλο νοοῖτο, ἢ ψυχῆς χωρισμός ἀπό σώματος, τὴν μὲν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως διά τῆς τοιαύτης τῶν μερῶν διαζεύξεως, εἶτα συμπήξεως προσκαλούμενος· τὴν δέ εἰς ἀφθαρσίαν καί εἰς λῆξιν τὴν ἀμείνω μετάβασιν, διά τῆς ἐλπίδος πιστούμενος» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1049 B).

1890. «ὥστε διερευνησαί καί μυηθῆναι κάκεῖ τό ξένον τῆς θείας Οἰκονομίας μυστήριον ... προσέτι καί τῶν

σῶμα, θά ἀποχωριστοῦν μεταξύ τους, ἀπό τὰ ὁποῖα ἡ μέν ψυχὴ θά πορευθεῖ στὸν τόπο τῆς ἀναπαύσεως, τὸ δὲ σῶμα θά διαλυθεῖ¹⁸⁹¹, ὥστε νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα κατὰ τὴν ἔσχατη κρίση νὰ ἀλλαγοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν «κρεῖττον», προκειμένου νὰ ζήσουν μία νέα, δευτέρη καὶ μάλιστα ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ζωὴ¹⁸⁹².

Ἀπὸ τοὺς ἁγίους ὁμως, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, θά ὑπάρξουν «τινές»¹⁸⁹³, μεταξύ τῶν

ἐκεῖσε τελεσθέντων τὸν ὑπερφυᾶ λόγον ἐκδιδαχθῆναι, ὅση τε καὶ οἷα διὰ τῆς συμβολῆς ἢ νίκη γέγονε τῷ Σωτῆρι, τοὺς αἰώνιους καθαιροῦντι μοχλοῦς» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 B). Τὴ διδασκαλία περὶ διελεύσεως τῶν ψυχῶν ἀπὸ τὸν Ἄδη, τὴν ὁποία ἀναπτύσσει ὁ ἱερός Πατήρ καὶ σέ σύντομο ἀνέκδοτο ἔργο του ὑπὸ τὸν τίτλο «Ὅτι πάντων αἱ ψυχαὶ διὰ τοῦ ἄδου διέρχονται» (*Cod. Μεγ. Λαύρας 163-B 43*, αἱ. XII, ff. 178β-179. Π' αὐτὸ βλ. Σπυρίδωνος Μοναχοῦ Λαυριώτου – Σ. Εὐστρατιάδου, Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, *Κατάλογος κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει*, τεύχ. Β' καὶ Γ', Paris 1925, σ. 18 καὶ P.D. Eyre, *St. Andreas of Crete. A Catalogue of mss. of his Homilies*, σ. 716), θεωρεῖ ὡς ὀρθόδοξη ὁ Μιχαὴλ Γλυκάς (*Ἐπιστολή*, XXI, PG 158, 929 C), συνιστώντας γι' αὐτό: «μὴ θαύμαζε τοῦτου ἔνεκεν, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ, ἀμήχανον εἶναι λέγων», καθὼς ἡ διέλευση τῆς ψυχῆς τῆς Θεομήτορος συνδέεται μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰς τὸν Ἄδη καθόδου τοῦ Υἱοῦ τῆς. Μάλιστα δε, ὅπως τονίζει, ἡ ἀνωτέρω διδασκαλία προέρχεται μὲν ἀπὸ τὸν «θειότατον» ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἀλλὰ ἀνάγεται στό Γρηγόριο Θεολόγο (Μιχαὴλ Γλυκά, *Ἐπιστολή* XXII, PG 158, 932 A: «Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Θεολόγος ὑπεμφαίνων Γρηγόριος»), ὁ ὁποῖος στό λόγο του *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα* (45, 27, PG 36, 657 AB) ὑπογραμμίζει, ὅτι «Ἄν εἰς Ἄιδου κατή, συγκάτελθε. Γνώθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ μυστήρια, τίς ἡ οἰκονομία τῆς διπλῆς καταβάσεως, τίς ὁ λόγος ἀπλῶς σώζει πάντας ἐπιφανεῖς, ἢ κακεῖ τοὺς πιστεύοντας». Τὴν ἐν λόγῳ διδασκαλία ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου φαίνεται νὰ ἀποδέχεται ἀργότερα καὶ ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (*Εἰς τὴν πάνσεπτον καὶ ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καὶ παναχράντου Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 509), καθὼς παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Θεοτόκος «ἔδει διὰ πασῶν ἐλθεῖν τῶν ὁδῶν, δι' ὧν ὁ σωτῆρ, καὶ τοῖς ζῶσι λάμψαι καὶ τοῖς νεκροῖς, καὶ διὰ πάντων ἀγιᾶσαι τὴν φύσιν, καὶ αὐθις τὴν γιγνομένην χώραν ἀπολαβεῖν. Καὶ τοῖνυν ἐδέξατο μὲν ὁ τάφος ἐπὶ μικρόν, ἐξεδέχτο δὲ ὁ οὐρανός τὴν καινὴν γῆν ἐκείνην», ἐνῶ, ὅπως διευκρινίζει ὁ ἀσχοληθεὶς μὲ αὐτὴν Ἱερόθεος, Μητρ. Ναυπάκτου (*Ἡ ζωὴ μετὰ Θάνατο*, σ. 100), «ὅταν τεθῆ μέσα στά πλαίσια τῶν διδασκαλιῶν τῶν ἄλλων Πατέρων μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ ὀρθόδοξα, ὅτι, δηλαδή, οἱ ψυχές τῶν ἁγίων διερχόμενες μὲ τὴ χάρι τῶν Θεοῦ διὰ τοῦ θανάτου, μωοῦνται μυστικά καὶ ἀποτελεσματικά στήν νίκη τοῦ Χριστοῦ πάνω στό θάνατο καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονες». Ἐπίδραση τῆς ἐν λόγῳ διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἔχει δεχθεῖ καὶ τὸ δημῶδες κείμενο τοῦ 17ου αἱ. μὲ τίτλο «Κρητικὴ Ἀποκάλυψις τῆς Παναγίας», τὸ ὁποῖο συνιστᾶ παραλλαγή τῆς καθόδου τῆς Θεοτόκου μετὰ τὴν κοίμησίν τῆς στὸν Ἄδη, μὲ λεπτομερεῖς, ἀλλὰ ἐντελῶς φανταστικές, περιγραφές τῶν σχετικῶν γεγονότων. Περὶ αὐτοῦ βλ. R. Dawkins, «Κρητικὴ Ἀποκάλυψις τῆς Παναγίας», KX 2 (1948), σ. 487-500 καὶ Ἰ. Μπολανάκη, *Ἐκκλησία καὶ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία στή βενετοκρατούμενη Κρήτη*, [NXX Παρ. Ἀριθ. 3], Ρέθυμνο 2002, σ. 105 καὶ 118. Πιά τὴν περὶ ἐσχάτων διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου γενικότερα βλ. τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενο ἀνέκδοτο ἔργο *Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων*, *Cod. Paris. gr. 1185 A*, αἱ. XIV, ff. 180v-189v (βλ. H. Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale et des Bibliothèques de Paris et des Départements*, vol. I, Paris 1886, σ. 253-254 καὶ Θ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ Ἅγιοι*, σ. 177), καθὼς καὶ τίς μελέτες τῶν C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 97 ἔξ. καὶ Α. Β. Γλάρου, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 160 ἔξ.

1891. «Τῆς γάρ ὕλης τοῦτο καὶ τῆς ρευστῆς ἰδίωμα φύσεως· ἐξ ὧν καὶ τὰ σώματα, καὶ οἷς συνυπέστημεν, καὶ εἰς ἃ διαλυθήσεσθαι μέλλομεν, τὴν εἰς τὸ κρεῖττον μεταβολὴν ἐκδεξάμενοι» (*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1280 D). Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Νάζμ (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 130), «οἱ ἅγιοι μεταφοιτοῦν, ἀποδημοῦν ἐν πνεύματι εἰς τὸν Κύριον, ἀλλὰ τὰ σώματα αὐτῶν παραμένουν εἰσέτι φθαρτά, μολονότι τὰ λείψανα πηγάζουν μύρον εὐωδίας».

1892. «ὅποταν δὲ καὶ τεθναίημεν, καὶ μετὰ τὸ θανεῖν εἰσαῦθις ζήσωμεν, καὶ ζωὴν τὴν ἀμείνω» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A). Βλ. καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 88, 4, 15, ἔκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 202 (PG 94, 1161 C).

1893. «Εἰσὶ γάρ, εἰσὶ τινες, οἳ καὶ τοῦτον διαφεύξονται μὲν, ἀλλαγῆσονται δὲ, κατὰ τὴν ἱεράν ἐκφαντορίαν» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 B). Προκαλεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἁγ. Ἀνδρέας, ἐκτός ἀπὸ τῆς Θεοτόκου, δέν

όποιων και ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνο θά ἀποφύγουν τήν ὑποδούλω-
ση στό θάνατο, ὅπως συνέβη μέ τόν Ἐνώχ καί τόν Ἡλία¹⁸⁹⁴ στήν «παλαιά ἱστορία» τῆς
θείας Οἰκονομίας¹⁸⁹⁵, ἀλλά μετά τήν κοίμησή τους θά μεταστοῦν ψυχοσωματικῶς, κατά
τρόπο ὅλως ἰδιαίτερο, παράδοξο καί θαυμαστό, ὁ ὁποῖος συνδέεται ἄμεσα καί ἀνα-
πόσπαστα «πρός τό ἰδιάζον ἀξίωμα» τοῦ καθενός¹⁸⁹⁶, δηλαδή ἀνάλογα μέ τή θέση στήν
ὁποία ἐξελέγη ἀπό τή θεία Πρόνοια, προκειμένου νά διακονήσει τήν ἐπιτέλεση τοῦ μυ-
στηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὅσοι ἀπό τούς ἁγίους μεταστοῦν
ψυχοσωματικῶς ὅπως ἡ Θεοτόκος, θά ἀλλάγοῦν¹⁸⁹⁷, σύμφωνα μέ τόν ἀπ. Παῦλο, δη-

ἀναφέρει παραδείγματα ἁγίων ἀπό τήν μετά Χριστόν ἐποχή, ἀλλά μόνο ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπως τόν Ἐνώχ
καί τόν Ἡλία. Βλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 A. Τό γεγονός αὐτό δικαιολογεῖται, ἀφ' ἑνός μὲν ἀπό τήν
προσπάθειά του νά κατοχυρώσει βιβλικῶς τή θεομητορική μετάσταση, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπό τόν ἀντι-ιουδαϊκό χαρα-
κτήρα τῶν θεομητορικῶν του ἔργων, καθώς ἐπιθυμεῖ νά καταδείξει, ὅτι ψυχοσωματική μετάσταση δέν συνέβη μόνον
στή Θεομήτορα, ἀλλά καί σέ ἐξέχοντα γιά τήν ἀγιότητα καί τή δικαιοσύνη τους πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης,
καθώς «ἡ ἐνσώματος μετάστασις ... ἀποτελεῖ ... τό μεγαλύτερον δῶρον, τήν τρανότεραν ἀπόδειξιν τῆς εὐνοίας
τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπον», πᾶγμα πού ὀφείλεται «εἰς τόν ἐνάρετον αὐτοῦ βίον, εἰς τήν πιστήν τήρησιν καί
ἐφαρμογήν τῶν νόμων καί τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, εἰς τήν πολιτείαν του κατά τάς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἀγράφου νόμου
τῆς συνειδήσεως, ἐν ἐνὶ λόγῳ εἰς τό ὅτι ἐπορεύετο μετά τοῦ Θεοῦ» (N. M. Παπαδοπούλου, *Ὁ θάνατος*, σ. 91-92).

1894. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 A. Καί τοῦτο, διότι «ἡ μετάθεσις» τῆς Θεοτόκου δέν εἶναι καινοφα-
νές γεγονός, ἀλλά ἔχει «ἐκ παλαιῶν ... παραδειγμάτων τήν μίμησιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B).

1895. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 844 B.

1896. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B.

1897. Τό ἐν λόγῳ χωρίο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, τό ὁποῖο ἔχει ὡς βάση τό Α' Κορ. 15, 51-53 («ἰδοῦ μυστήριον ὑμῖν
λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δέ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι-
σαλπίσει γάρ, καί οἱ νεκροί ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καί ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. Δεῖ γάρ τό φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσα-
σθαι ἀφθαρσίαν καί τό θνητόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν»), διδάσκει, ὅτι μερικά ἀπό τά θνητά καί φθαρτά σώ-
ματα τῶν ἁγίων θά μεταμορφωθοῦν μέ τή θέωσή τους σέ ἀθάνατα καί ἄφθαρτα, προγευόμενοι ἤδη ἀπό τό τέλος
τῆς παρούσας ζωῆς τά ἀγαθὰ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ κατά τόν καιρό μετά τή δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου. Ὁ ἀπό-
στολος Παῦλος, ὅμως, στό ἀνωτέρω χωρίο (Περὶ τῆς ἐρμηνείας του βλ. ἐκτενῶς ἐν Β. Π. Στογιάννου, *Ἡ Ἀνάστασις
τῶν Νεκρῶν. Εἰσαγωγικά προβλήματα καί ἐρμηνεία τοῦ Α' Κορ. 15*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 301-308) κάνει σαφῶς λόγο
γιά ἀλλαγὴ καί μεταμόρφωση τῶν σωμάτων ὄχι κατά τό τέλος τῆς παρουσίας ζωῆς, ὅπως ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἀλλά πρό
τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅποτε «ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι ... οἱ νεκροί ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καί ἡμεῖς ἀλλαγησόμε-
μεθα» (Α' Κορ. 15, 52), «πάντες δέ ἀλλαγησόμεθα» (Α' Κορ. 15, 51 καί Β. Π. Στογιάννου, ὅπ. παρ., σ. 305 καί 308).
Ἔτσι, δεχόμενος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅτι τά σώματα μερικῶν ἁγίων θά ἀφθαρτοποιηθοῦν κατ' ἐξάιρεση μετά
τό χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα καί πρὶν ἀπό τήν καθολικὴ ἀνάσταση, διαφοροποιεῖται ἀπό τόν ἀπόστολο
Παῦλο ὄχι ὡς πρὸς τήν οὐσία τῆς διδασκαλίας του γιά τήν «ἀλλαγὴ» τῶν σωμάτων ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά ὡς
πρὸς τό χρόνο τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ἀλλαγῆς κάποιων ἀπό τά σώματα τῶν ἁγίων. Ὑποστηρίζει, δηλαδή, ὅτι αὐτὴ θά
συμβεῖ μετά τήν κοίμησή τους καί ὄχι πρό τῆς δευτέρας παρουσίας, ὥστε κατά τήν στιγμή ἐκείνη νά εἶναι ἤδη
ἀφθαρτοποιημένα. Σ' αὐτούς τούς «τινές» τῶν ἁγίων ἀνήκει καί ἡ Θεοτόκος, ἐφ' ὅσον, ὅπως σαφῶς διδάσκει, ἂν καί
«μέχρις αὐτῆς ὁ φυσικὸς τῶν ἀνθρώπων ἐχώρησε θάνατος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C), ὅμως, ὅπως ἡ
ἴδια δηλώνει, «τῷ σώματι δέ μεταλλάττομαι καί μορφοῦμαι τήν ἐν χάριτι θέωσιν, ἀρχὴν ἐκείνην καί πέρασ ποιου-
μένη τήν θέωσιν, ἣν ἀπορρήτως τῇ μήτρᾳ τῇ ἐμοὶ σαρκωθεὶς ὁ ὑπέρθεος ἐπεδειξάτο» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG
97, 1056 A). Τήν περί ἀλλαγῆς, ὡς ἀφθαρσίας τοῦ θεομητορικοῦ σώματος διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός μᾶς βοη-
θεῖ νά κατανοήσουμε καί ὁ Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως (*Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, I,
ΣΤ', PG 98, 345 B) μέ τήν παρατήρησιν, ὅτι τό θεομητορικὸ σῶμα «ἐναλλαγέν μὲν ὡς ἀνθρώπινον πρὸς ἄκραν
ἀφθαρσίας ζωῆν, σῶν τε τοῦτο καί ὑπερένδοξον, ζωοτελές καί ἀκοίμητον».

λαδή προληπτικῶς καί κατά χρονική ἀντιμετάθεση τά σώματά τους θά μεταμορφωθοῦν καί θά ἀφθαρτοποιηθοῦν, προκειμένου, μετά τήν ἀπόπαυση τῶν ὄρων τῆς παρούσας ζωῆς, νά μεταστοῦν καί νά ἀπολαύσουν τή νέα, δεύτερη καί ἀνώτερη ζωή, καθότι, ἐάν ὑφίσταντο πραγματικά τό θάνατο, θά ἦταν ἀδύνατο νά ἐπανέλθουν στή ζωή¹⁸⁹⁸.

Προκειμένου μάλιστα νά κατανοηθεῖ ἡ διαφορὰ τοῦ τρόπου τῆς μεταστάσεως τῶν λοιπῶν ἀγίων καί δικαίων ἀπό αὐτήν τῆς Θεοτόκου, ὅπως περιγράφεται λεπτομερῶς στήν ἐπόμενη παράγραφο, εἶναι ἀπαραίτητο νά γίνῃ ἀναφορὰ στοὺς ἀγίους, γιά τό τέλος τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ στά ἔργα του. Ἀπό αὐτούς οἱ ἅγ. Δέκα Κρήτες μάρτυρες μετέστησαν ἀπό τήν πρόσκαιρη στήν αἰώνια ζωή¹⁸⁹⁹, ἐφ' ὅσον οἱ ψυχές τους ὀδηγήθηκαν ἀπό τοὺς ἀγγέλους στίς σκηνές τῶν ἀγίων, ἐνῶ τά σώματά τους παρέμειναν στή γῆ, ὥστε, ἀφοῦ διαλύθηκαν, νά κατέχουμε ὡς πολύτιμους μαργαρίτες μέρος τῶν λειψάνων τους¹⁹⁰⁰. Ἀλλά καί ὅλοι ὅσοι ἀπό τοὺς εὐσεβεῖς ζῶντες θά ζήσουν κατά τόν παρόντα βίον τήν ἀληθινή θεία ζωή, πραγματώνοντας τό παύλειο «ἐν αὐτῷ δέ ζῶμεν, καί κινούμεθα καί ἐσμέν»¹⁹⁰¹, μετά τήν κοίμησή τους θά μεταστοῦν μέν στά οὐράνια σκηνώματα¹⁹⁰², τά σώματά τους ὅμως θά διαλυθοῦν, ὅπως προφανῶς θά συνέβαινε μέ μία νεαρή εὐσεβῆ μητέρα, ἡ ὁποία κοιμήθηκε κατά τήν ἐποχή τοῦ ἱεροῦ Πατρός καί ἡ ψυχὴ τῆς μετέστη¹⁹⁰³ πρὸς τήν ἀφθαρσία καί τή ζωή, δηλαδή, ἐκεῖ ὅπου μεταβαίνουν μετά τήν κοίμησή τους οἱ ψυχές τῶν ἀγίων. Στόν τόπο αὐτό, κατά τοὺς βιογράφους του, δηλαδή «πρὸς τὰς αἰδίους ... μονάς»¹⁹⁰⁴, μετετέθη μετά τήν κοίμησή του καί ἡ ψυχὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, καθὼς ὁ θάνατός του, ὅπως καί ὁ θάνατος τῶν λοιπῶν ἀγίων, ἀπέβη στήν πραγματικότητα ζωηφόρος κοίμησις καί μετάστασις, μέσω τοῦ ὁποίου ὀδηγήθηκε πρὸς «ζωὴν τὴν ἀμείνω»¹⁹⁰⁵, ἐνῶ ὁ τάφος καί μέρος τῶν λειψάνων του βρίσκονται ἀκόμη σήμερα στήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου¹⁹⁰⁶. Ἐν ἀντιθέσει, συνεπῶς, πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς καί ἀμαρτωλούς, ἡ πρὸς τό ἐπίγειο τέλος κίνησις τῶν ἀγίων δέν ἀποτελεῖ πορεία θα-

1898. «θανάτου δέ τυραννίς καί θάνατος ἐκεῖνος ὄντως ἐστίν, ὅτε μηκέτι συγχωρηθῶμεν ἀποθανόντες ἐπαυελθεῖν εἰς ζωὴν» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A).

1899. «οὐχ ἡ γῆ ὑμᾶς κατέκρυψε μεταστάντας ζωῆς τῆς προσκαίρου, ἀλλ' οὐρανός ἐδέξατο καί ἅγιοι ἄγγελοι προσελάβοντο ὑμᾶς» [*Κανὼν εἰς τοὺς ἅγ. δέκα μάρτυρας*, ῥῥὴ η', 1, 215-221, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 596].

1900. Ἔτσι, ὅπως τονίζει, «εἴ τις τῶν μαρτύρων τὸν ἕνα ἢ ἕνός τῶν λειψάνων θησαυρίσει ἐαυτῷ ὡς πάντας ἔχων ... ἔσται» [*Κανὼν εἰς τοὺς ἅγ. δέκα μάρτυρας*, ῥῥὴ θ', 2, 261-265, ἔκδ. Α. Κομινίς, *AHG IV* (1976), σ. 597].

1901. Πράξ. 17, 28.

1902. «πρὸς αὐτὸν μεθιστάμεθα, καθὼς ἅπαντων δέ ἡμῶν αἱ ψυχαί' κατά τό λόγιον 'ἐν χερσίν αὐτοῦ'» (Σοφ. Σολ. 3, 1. *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1289 B).

1903. «μεταστᾶσα» (*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1300 D). Εἶναι πολὺ πιθανόν ἡ κοίμησις τῆς εὐσεβοῦς αὐτῆς νέας μητέρας νά ἀποτελέσει τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴ σύνθεσις τοῦ περίφημου ἀνθρωπολογικοῦ τοῦ ἔργου «*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καί εἰς τοὺς κοιμηθέντας*».

1904. Ἀωνύμου, *Βίος καί πολιτεία*, 5, ἔκδ. V.V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137.

1905. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049A.

1906. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ε. Γ. Κλεομβρότου, «Ὁ τάφος τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ ὑμνογράφου ἐν Ἐρεσῶ», *Ὁ Ποιμὴν* 6 (1938), σ. 258-260. Τοῦ Αὐτοῦ (ὡς Ἰακώβου, Μητρ. Μυτιλήνης), *Mytilena Sacra*, B', Θεσσαλονίκη 1974, σ. 168-170. Τοῦ Αὐτοῦ, *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Λέσβου*, Μυτιλήνη 1984, σ. 23, σημ. 39. Ἰ. Μ. Φουντούλη, *Λεσβιακὰ Ἀγιολογικὰ Μελετήματα*, Α', Μυτιλήνη 1997, σ. 57-64 καί Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ τιμὴ τῶν λειψάνων καί τῶν τάφων τῶν Λεσβίων ἀγίων*, Μυτιλήνη 2001², σ. 28-34.

νάτου καί φθορᾶς, ἀλλά συνιστᾶ τήν «ἐκ τῶν φθαρτῶν πρὸς τὰ ἄφθαρτα μεταβατικήν κίνησιν»¹⁹⁰⁷, δηλαδή πορεία ζωῆς καί ἀφθαρσίας, προκειμένου νά μετάσχουν διά παντός στό ἀνέσπερο φῶς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

β. Ἡ κοίμησις καί ἡ ταφή τῆς Θεοτόκου.

Ἡ Θεοτόκος, ὅπως ὅλοι οἱ λοιποὶ ἅγιοι, ἐκπλήρωσε τό κοινό χρέος τοῦ θανάτου¹⁹⁰⁸ καί ὀλοκλήρωσε τήν ἐν τῷ κόσμῳ ζωή της, χωρίς νά παρέλθει οὐδένα ἀπό τοὺς ὅρους τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Κατὰ τήν κοίμησις καί μετάστασή της¹⁹⁰⁹, ὁμως, συνέβησαν,

1907. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1053 A.*

1908. Καί τοῦτο, διότι «τό κοινόν ἀποτίσαι χρέος, τῆς φύσεως ἴδιον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D* καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 65) ὥστε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἡ Θεοτόκος «ὡς θυγάτηρ μὲν τοῦ πάλαι Ἀδάμ τὰς πατρικάς εὐθύνας ὑπέρχεται» (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Β', 2, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτις, Ἡ Θεοτόκος, σ. 152. ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 130*). Τό γεγονός τοῦ πραγματικοῦ θανάτου τῆς Θεομήτορος κατὰ τόν ἱερό Πατέρα παραδέχονται σαφῶς οἱ C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 211 ἐξ.), M. Jugie, (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 235), O. Faller (*De priorum saeculorum silentio circa Assumptionem*, σ. 10) καί L. Carli, (*La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 68-69).

1909. Ἡ διδασκαλία περὶ κοιμήσεως καί μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου, παρά τίς ἐπὶ μέρους διαφοροποιήσεις, εἶναι κοινή σέ ὀλόκληρη τὴ θεομητορική γραμματεία. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Διήγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί τό πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 1, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 210. Ἀωνύμου, *Transitus Mariae = Incipit adsumptio Sancte Mariae Virginis et Genetricis Domini Ihesu Christi semper Inviolata*, 1, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 245. Ἀωνύμου, *Translatio sacratissime Virginis Sanctae Marie, Matris Domini nostri Ihesu Christi*, 1, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 257. Ἀωνύμου, *De assumptione Sancte Marie*, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 258. Ἰπολύτου Θηβαίου, *Ἐκ τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ συντάγματος περὶ τῆς συγγενείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 117, 1033 AB. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 78, 11 καί 23, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 462 καί 474. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO 19 (1926)*, σ. 339. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 3, PG 86/3, 3285 C. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρέοντια εἰς Ἰωάννην τόν Θεολόγον*, PG 87/3, 3789 A. Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO 19 (1926)*, σ. 375-376. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 340 A καί 341 C. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 348 C-349 AB. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 9-11, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB 16 (1958)*, σ. 50-51. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 2, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 152 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 130). Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 272. Κοσμᾶ Βεστήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem intemerate Domine nostre genitricis semperque virginis Marie*, I, 6, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 316. Τοῦ Αὐτοῦ, *In venerabilem Dormitionem superglorioso ac benedictae Domine nostre Dei genitricis semperque virginis Marie*, IV, 14, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 331. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO 16 (1922)*, σ. 457-458. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 2, PG 99, 721 D-724 A. Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 23, PG 120, 212 BC. Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 2-3, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 364. Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν*

έν σχέσει πρὸς αὐτούς καί λόγῳ τῆς θεομητρότητάς της, πολλά παράδοξα, ὑπερφυῆ καί μοναδικά γεγονότα¹⁹¹⁰. Ἐπειδὴ ἡ τελευταία της ἀποτέλεσε ἔργο καί δωρεά τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ της, ὑπῆρξε «θεοπρεπής»¹⁹¹¹ καί «πρὸς τὴν δευτέραν ζωὴν ἐπάνοδος»¹⁹¹², χαρακτηριζόμενη ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα ὡς «κοίμησις» καί «μετάστασις». Ἡ διπλὴ αὐτὴ ὀρολογία χρησιμοποιεῖται ἐκ μέρους του, προκειμένου νά τονιστεῖ, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ φυσικὸς χαρακτήρας τοῦ θανάτου της, ἀφ' ἑτέρου δέ τὸ θαυμαστὸ γεγονός τῆς μεταθέσεως τοῦ παρθενικοῦ σώματός της. Ταυτόχρονα ὑπογραμμίζοντας δι' αὐτῶν τὸ καινοπρεπὲς τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ καί τὸ ἄπειρο τοῦ μυστηρίου πού συντελέστηκε κατὰ τὴν ἐκβίωσή της, ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν προβολὴ καί τὴν ἀνάδειξη μέσῳ αὐτῶν οὐσιαστικῶς

τῆς Παναγίας θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας· ὅτε ἀπὸ τῶν ἐπιγείων καὶ ἐπικήρων, ἐν ταῖς φαινοτάταις καὶ ἀκηράτοις λήξεσι τῶν οὐρανῶν μετέστη, PG 107, 161 CD-164 A. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 5, PG 139, 124 D-125 A. Νικηφόρου Χούμνου, *Θέσπισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστὸν παντός μυστηρίου*, PG 140, 1517 B. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 464 C-465 A. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 5-6, ἔκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 92-93. Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν πάνσεπτον καὶ ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καὶ παναχράντου Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 509. Μανουὴλ Παλαιολόγου, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 544. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 2, 21, PG 145, 809 D. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπὶ τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 14, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 584.

1910. Καί τοῦτο, διότι «εἴ τι γοῦν καὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἐπ' αὐτῇ πρὸς τῆς θείας ὠκονόμηται φύσεως, θαυμαζέτω μηδεὶς, πρὸς τὸ ἄφραστον ἀφορῶν τοῦ τελεσθέντος καινοπρεπῶς μυστηρίου, πάσης ἀπειρίας ἀπειράκις ἀπείρως ἐξηρημένου» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1085 C καὶ G. Gharib (diréz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 439-440. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁ Θεόγνώστος Μοναχός (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 459) ὁ Υἱὸς της «μεθιστᾶ γάρ αὐτὴν ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν, ὡς μητέρα ἑαυτοῦ, ἡγουν τῆς καθόλου ζωῆς». Πά τῃ σχέσει μεταξύ θεομητρότητας καὶ κοιμήσεως βλ. Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Διήγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ τὸ πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 1, ἔκδ. Α. Wenger, *L'Assomption*, σ. 210. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 345 C. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἀγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 2, PG 99, 724 A. Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *ΕΦ* 8 (1911), σ. 114. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 6, ἔκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 93.

1911. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 B. Ἐπίσης «καί τὸ μέχρι μέτρου τοῦ καθ' ἡμᾶς προελθεῖν τὴν οὕτω τεθαυμασμένην, καί τὸ κοινόν ἀποτίσαι χρέος, τῆς φύσεως ἴδιον· τὸ δέ μὴ οὕτως ἔχειν αὐτὴ δι' ὅλου τὰ καθ' ὃν ἐβίου τρόπον ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμῶν ιδιώματα, οἰκεῖον τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἐγγύτητος» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D-1093 A). Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 378. Τοῦ Αὐτοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν ἡτοῦ Ἀνάπαυσιν καὶ πρὸς Θεὸν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», 1, *PO* 19 (1926), σ. 406. Κοσμᾶ Βεσπτήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem intemerate Domine nostre genitricis semperque virginis Marie*, I, 6, ἔκδ. Α. Wenger, *L'Assomption*, σ. 316. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 459.

1912. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1049 A. Καί τοῦτο, διότι συνιστᾶ τὴν «ἐκ τῶν φθαρτῶν πρὸς τὰ ἀφθαρτα μεταβατικὴν κίνησιν» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1053 A καὶ G. Gharib (diréz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 429-430.

τῆς ἀξίας καί τῆς σημασίας τῆς αἰτίας του, πού εἶναι τό ἐντός τῆς μήτρας τῆς ἐπιτελεσθέν ὑπερφυές μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τῆς. Τήν προσπάθεια αὐτή μάλιστα θεωροῦμε, ὅτι συνεπικουρεῖ καί ἡ αὐστηρή χρήση τῆς σχετικῆς ὀρολογίας¹⁹¹³ ἐκ μέρους του, καθώς μέ τόν ὄρο «κοίμησις»¹⁹¹⁴ ἐννοεῖ κυρίως τήν ἐκβίωση, ἀλλά καί γενικότερα τά γεγονότα τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου, ἐνώ μέ τόν ὄρο «μετάθεσις»¹⁹¹⁵ τή μετά τόν ἐνταφιασμό θαυμαστή μετάβαση τοῦ ζωαρχικοῦ καί θεοδόχου σώματος στόν τόπο τῆς καταπαύσεως¹⁹¹⁶. Μέ τόν ὄρο «μετάστασις»¹⁹¹⁷, ὁ ὁποῖος ἔχει εὐρύτερο περιεχόμενο ἀπό τούς προηγούμενους καί περιγράφει πληρέστερα ὁλόκληρο τό ὑπερφυές γεγονός τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου, προσδιορίζει τόσο τήν κοίμησις, ὅσο καί τή μετάθεσις τοῦ θεολαμποῦς θεομητορικοῦ σώματος¹⁹¹⁸. Παράλληλα, ὁμως, ὑπο-

1913. Πά τή σχετική περί τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου ὀρολογία βλ. L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 69, σημ. 54. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 67 καί B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 27-28.

1914. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C. «τῆς Θεοτόκου τήν κοίμησιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 B). «τῆς ὑπερκοσμίου κοιμήσεως τά μυστήρια» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1105 C). Ἀλλά καί στήν Παλαιά Διαθήκη, κατά τό Ν. Μ. Παπαδόπουλο (*Ὁ θάνατος*, σ. 64), «συνηθεστέρα ὀνομασία πρὸς δήλωσιν τῶν νεκρῶν εἶναι ἡ λέξις *refaim* (κοιμώμενοι)», ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται «εἰς τό ἀληθές καί γνήσιον νόημα» τῆς «θρησκείας τοῦ Παχβέ, ὡς κατ' ἐξοχήν πνευματικῆς θρησκείας» (σ. 71). Πά τίς περί κοιμήσεως ἀντιλήψεις κατά τήν πρώιμη χριστιανική ἐποχή βλ. Ἀ. Ἰ. Φυτράκη, *Λείψανα καί Τάφοι Μαρτύρων*, σ. 134 ἐξ.

1915. «τῆς γε μὴν ἀποικίας, ἦν ἐξ ἀνθρώπων πεποιήμαι, σαφέστερον τήν γνῶσιν αὐτόθεν τεκμαίροισθε, ὅθεν τοῦ γεηροῦ μου σκήνους μετατεθέν ἀπφικίσθη τό φύραμα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 CD). «Πῶς οὐκ ἐν σοροῖς τά ἐντάφια; Εἰ μή τήν διαφθοράν ἀπέδρα τό τυμβευθέν· εἰ μή μετετέθη ὁ θησαυρός. Εἰ δέ τοῦτο, πῶς οὐκ ἀψευδής ἡ μετάθεσις» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 D-1084 A). «πῶς ἐτάφη, πῶς μετετέθη· πῶς ὁ τάφος ὀράται κενός προσκυνούμενος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1101 C). «τῆς ὑπεραγνώστου μεταθέσεως τά προπεμπτήρια» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1105 C). «Ἡ δέ μετάθεσις κρείττων μέν λόγου καί ἀκοῆς, πλην ἐκ παλαιῶν ἔχουσα παραδειγμάτων τήν μίμησιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B).

1916. «Τίς δέ ὁ τῆς καταπαύσεως τόπος; Ἄρ' αἰσθήσει ληπτός, ἢ διανοία χωρητός; Οὐμένουν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B).

1917. «ὁ δέ τῆς μεταστάσεως τρόπος, εἰ καί κοινός πρὸς ἅπαντας, ἀλλ' ἔστιν αὐτῶ καί ἰδιάζον ἀξίωμα, τό περιόν ἔχον πρὸς τόν καθ' ἕκαστον» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B). «τά κατά τήν ἄχραντον καί ὑπερκόσμιον τῆς Θεοτόκου μετάστασιν οὐκ ἴσμεν τῶν θεολόγων τινά συγγεγραφότα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1060 A). «ὅτι δὴ καί μεταστάση λέγειν αὐτῇ τό χαίρε» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 D). «τῶ μεγαλείῳ τῆς θεοπεποῦς αὐτῆς μεταστάσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1073 A). «κρείττον ἢ καθ' ἡμᾶς καί βιώσασα καί κησασα· καί τέλος, τῶν τῆδε μεταστάσα· καί ὄντως ὄλους ὑπερνήκησασα τούς ἐν γενέσει, τῶ μεγαλείῳ τῆς φύσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 C). «σήμερον τῶν ἀπό γῆς χωρίων ὡς βασιλίδα τῆς ἀνθρωπείου μεθίστητι (sic) φύσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 B). «πρὸς παλίνζων ἀνατρέχει μετάστασιν, καί τόπον ἐσοικίζεται ζωαρχικόν ἀνάλωτον» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 D). «Μεταναστεύου τῶν ἐν τῇ κτίσει μονῶν ... ἐξ οὗ δέ μετετέθης ἐκ γῆς, ὁ σύμπας περιέχει σε κόσμος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1100 C). «εἰκόνες τινές ἐναργεῖς καί χαρακτηρῆες λάλοι τῆς ἐμῆς μεταστάσεως· ὁ τάφος οὗτος ἐκεῖνος, ὁ ἐν τῇ πέτρα γλυφεῖς, ὅς μέχρι νῦν ἔστηκεν ἀσινής» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 D). «Ἄν δέ τι παράδοξον τύχοι, καί μετασταίη τό ἄχραντον, μένε τό θαῦμα κηρύττουσα. Διηγοῦ ταῖς μετέπειτα γενεαῖς τήν μετάθεσιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1104 A). Ἐπ' αὐτοῦ κατά τόν ἄγ. Ἀνδρέα βλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), σ. 677 καί γενικότερα J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 220 ἐξ καί 231-233.

1918. Εἶναι βέβαιο, συνεπῶς, ὅτι ἡ κοίμησις καί ἡ μετάστασις, ὅπως τίς ἐννοεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, «ἀποβαίνουσι ἐννοιαί συνυπαρκταί καί δὴ καί συνεπαγόμεναι ἀλλήλαις» (Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 76). Γιά τό

γραμμίζει και τό γεγονός, ότι ἀφ' ἑνός ἡ Παρθένης Μαρία μετέστη, δηλαδή κοιμήθηκε καί μετετέθη λόγω τῆς θεομητρότητάς της κατά τρόπο θαυμαστό ἀφ' ἑτέρου, ὅπως θά φανεῖ εὐκρινέστερα στή συνέχεια, τήν οὐσιώδη διαφορά μεταξύ τῆς μεταστάσεώς της ὡς Θεομήτορος καί τῆς ἀναλήψεως τοῦ παθόντος καί ἀναστάντος Υἱοῦ της, γεγονός πού καταδεικνύεται ἐπίσης σαφῶς καί ἀπό τήν ἀποφυγή τοῦ ἱεροῦ Πατρός νά ὀμιλήσει περί ἀναλήψεως ἢ ἀναστάσεώς της.

Ἐκεῖνο βεβαίως πού συνιστᾷ ἀναντίρρητη πραγματικότητα γιά τόν ἅγ. Ἄνδρέα εἶναι τό γεγονός, ὅτι τό τέλος τῆς Θεοτόκου, ἄν καί ὑπῆρξε θαυμαστό, δέν ἦταν ἀπαλλαγμένο ἀπό τόν ὄρο τῆς γεύσεως τοῦ θανάτου, καθῶς «εἰ χρή λέγειν τάληθῆ, καί μέχρις αὐτῆς ὁ φυσικός τῶν ἀνθρώπων ἐχώρησε θάνατος»¹⁹¹⁹, μέ λογική συνέπεια τόν πραγματικό χωρισμό τῆς ψυχῆς της ἀπό τό σῶμα¹⁹²⁰. Μάλιστα δέ, παρά τό γεγονός ὅτι, ἔνεκα τῆς θεομητορικῆς της διακονίας ἀλλά καί τῆς ἐν ταπενώσει καί ἀγνείᾳ ἀγίας της ζωῆς, ὑπερέβη σέ δόξα ὄλους τούς ἀνθρώπους¹⁹²¹, ἐν τούτοις, μετά τήν κοίμησή της, δέν ἀνελήφθη ἀναστημένη στούς οὐρανούς, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ C. Coni¹⁹²² καί R. García¹⁹²³, ἀλλά μετέστη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ὡς φυσικός ἄνθρωπος¹⁹²⁴ στίς σκηνές τῶν ἀγίων. Π' αὐτό καί μετά τήν ἐκπνοή της καθορᾶται πλέον «νεκρά καί ἄπνους ἐπί κλίνης κειμένη»¹⁹²⁵, καθότι «ἡ θεοχρημάτιστος αὕτη σορός τοῦ θεολήπτου σκή-

λόγο αὐτό καί σύμφωνα μέ τή διδασκαλία του δέν μπορεῖ νά ἰσχύσει τό συμπέρασμα τοῦ Ὁσ. Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, «ὅτι ἡ μετάστασις εἶναι καθολικώτερα τῆς ἀναστάσεως καί ἀναλήψεως· καθότι πᾶν τό ἀναστηθέν, ἢ ἀναληφθέν, μεθίσταται κατά τόπον· ὅθεν ἡ μετάστασις λεγομένη τῆς Θεοτόκου, καί τήν ἀνάστασιν αὐτῆς συμπεριλαμβάνει, καί τήν ἀνάληψιν». (Τό κείμενο προέρχεται ἀπό τό ἔργο τοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 296).

1919. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C καί Θ. Ζήση, «Ἄνδρέας Κρήτης, Ἱεροσολυμίτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ ΤΠ 4* (1995), σ. 18. Πρβλ. ἐπίσης *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 345 D. Καί τοῦτο, διότι «sie bleibt allen Folgen der Erbsünde unterworfen. Da sie eine Tochter Adams ist, kehrt ihr Leib in die Erde zurück» A. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 373. Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ Πατρός περί φυσικοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου ἔρχεται σέ εὐθεῖα ἀντίθεση μέ τίς ἀπόψεις θεολόγων τῆς Δύσεως, οἱ ὅποιοι ὑποστηρίζουν «daß Maria nicht der allgemeinen Sterblichkeit unterworfen gewesen sei» K.-E. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 636. Ἀναλυτικότερα γιά τίς ἀπόψεις αὐτές βλ. M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Virge*, σ. 569-582. Ἰ.Σ. Ράμφου, «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 25 (1948), σ. 281 καί T.B. Gallus, *Starb Maria die Makellose? Oder gilt: Vor der Sünde bewart, bewart auch vor der Strafe*, Stein/Rhein 19902.

1920. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1084 AB. Πρβλ. καί Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 465 C.

1921. «ὄντως ὄλους ὑπερνικήσασα τούς ἐν γενέσει, τῷ μεγαλειῷ τῆς φύσεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1080 C). «καί τό κοινόν ἀποτίσαι χρέος, τῆς φύσεως ἴδιον· τό δέ μή οὕτως ἔχειν αὐτῇ δι' ὄλου τά καθ' ὄν ἐβίου τρόπον ὥσπερ καί ἐφ' ἡμῶν ιδιώματα, οἰκείον τῆς πρὸς τό Θεῖον ἐγγύτητος» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D-1093 A καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta*, *TMPM*, II (1989), σ. 431 ἔξ.

1922. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 219 ἔξ.

1923. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 44.

1924. «τῶν τῆδε μεταστᾶσα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1080 C). Πρβλ. M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 130 καί Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Ἡ Ὁρθόδοξος συμβολή εἰς τήν σύγχρονον ἐπιδίωξιν, κοινῆς χριστιανικῆς ἐκφράσεως τῆς περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ἀληθείας καί τῆς πρὸς αὐτήν τιμῆς», ἐν *Πρακτικά*, σ. 696.

1925. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 C. Πρβλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1088 A καί *Εἰς τήν Κοίμησιν*,

νους»¹⁹²⁶, «τό τρίπηχυν καί φωτοειδές ἐκεῖνο»¹⁹²⁷ μητρόθεο σώμα της, βρίσκεται «ἐπί στιβάδος κείμενον»¹⁹²⁸, προκειμένου νά ὀδηγηθεῖ στόν τάφο. Ἐπ' αὐτοῦ, μάλιστα, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ζωφόρος Παρθένος καθορᾶται νεκροφόρος καί ἡ θεόμιλος, ἄφωνος¹⁹²⁹, γεγονός πού καθιστᾶ ἀδιαμφισβήτητη τήν πραγματικότητα, ὅτι κι ἐκείνη «τοῖς φυσικοῖς λειτουργήσασα νόμοις»¹⁹³⁰ καί χωρίς νά παρακάμψει κανέναν ἀπ' αὐτούς ὀλοκλήρωσε μέ τήν κοίμησή της τό θαυμαστό της βίον¹⁹³¹.

Παρά ταῦτα κι ἐνῶ εἶναι κοινῶς ἀποδεκτό τό γεγονός τῆς φυσικῆς της ἐκβίωσης, ἐφ' ὅσον «καί αὕτη τόν ἴσον ἡμῖν ἐκπεπλήρωκε νόμον τῆς φύσεως», τό τέλος της, λόγῳ τῆς μοναδικότητος τῆς διακονίας της ὡς Θεομήτορος, δέν ὑπῆρξε ἀκριβῶς τό ἴδιο μέ ἐκεῖνο τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἀλλ', ὅπως φρονεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, διαφορετικό καί κατ' ἀξία ἀνώτερο¹⁹³². Τοῦτο συνέβη, διότι, ὅπως τονίστηκε, μετά τό πάθος καί τήν ἀνάσταση τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της, ὁ τρόπος τῆς μεταστάσεως κάθε ἀνθρώπου, ἂν καί εἶναι κοινός γιά ὅλους, ταυτόχρονα ἔχει καί κάποιο ἰδιαίτερο στοιχεῖο σέ κάθε ἕναν¹⁹³³. Στήν περίπτωση τοῦ θανάτου τῆς Παναγίας Μητέρας του τό «ιδιάζον ἀξίωμα», ἐπειδή συνδέεται ἄμεσα μέ τή μοναδική θέση πού κατέχει ὡς Μητρόθεος στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οικονομίας, ἐν σχέσει πρός τοὺς λοιπούς ἀνθρώπους ὑπῆρξε, ἐκτός ἀπό τήν κοίμησή της, ἡ θαυμαστή ψυχοσωματική της μετάσταση, γεγονός πού ἀποτελέσασε δωρεά τῆς Πρόνοιας τοῦ ἀναστάντος Υἱοῦ της Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθῶς, ὅπως τονίζει, ἡ Μητρόθεος δοκίμασε τό θάνατο τόσο, «ὅσον αὐτοῦ ὕπνου πείραν λαβεῖν»¹⁹³⁴. Θέλοντας νά περιγράψει πληρέστερα τό εἶδος τοῦ θεομητορικοῦ θανά-

III, ΙΔ', PG 97, 1089 D καί Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 13, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 398. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 160 (ἔκδ. Ρ. Voulet, SCH 80 (1961), σ. 136-138), τονίζει, ὅτι ἡ Θεοτόκος «ἐπί τινος τρισολβίου κλίνης κατέκειτο». Ἐπίσης Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 9, ἔκδ. Α. Wenger, *L' Assomption*, σ. 370.

1926. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1093 C.

1927. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 A.

1928. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 C. Πρβλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 4, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 158 (ἔκδ. Ρ. Voulet, SCH 80 (1961), σ. 136).

1929. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 B.

1930. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A. Πρβλ. καί L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 69.

1931. «οὐδένα τῶν κατά φύσιν θεσμῶν παραμείψασα, νόμῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλειτούργησε, καί ὑπό τοῖς αὐτοῖς ὀρίοις ἡμῖν τήν ἐν σαρκί ζωὴν συνεπέρανε θαύματος πλήρη καταλιποῦσα τῷ βίῳ καί γέννησιν καί μετάστασιν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1085 C). Ἐπίσης βλ. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta*, TMPM, II (1989), σ. 441-442. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 349 B καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 72.

1932. «μη καθ' ἡμᾶς ἴσως, ἀλλ' ὑπέρ ἡμᾶς, καί τήν αἰτίαν ὑπέρ ἧς τοῦτο πάντως παθεῖν ἐναγομέθα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A). Στό ἰδιαίτερο στοιχεῖο τοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου προσπαθεῖ νά θεμελιώσῃ, χωρίς ἐπιτυχία, ὁ J. Galot («Le mystère de l' Assomption», *Maria* 7 (1964), σ. 200-201) τήν ἔνσωμο ἀνάληψή της. Περί τοῦ ἀντιθέτου βλ. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 130.

1933. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B.

1934. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 C. Περί τοῦ θεομητορικοῦ θανάτου ὡς ὕπνου βλ. ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 348 A. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον*

του, τόν παρομοιάζει, χωρίς νά ἀμφισβητεῖ τήν πραγματικότητά του, μέ τόν ὕπνο ἐκεῖνο στόν ὁποῖο ὑπέβαλε ὁ Θεός τόν πρῶτο ἄνθρωπο, προκειμένου νά ἀφαιρέσει ἀπό τήν πλευρά του τό μέρος γιά νά συμπληρώσει, μέ τήν πλάση τῆς γυναίκα, τό ἀνθρώπινο εἶδος¹⁹³⁵. Κατά συνέπεια, ἡ Παρθενομήτωρ, ἄν καί γεύθηκε πραγματικό θάνατο ὡς κοινωνός «ἡμῖν τῶν κατά φύσιν θεσμῶν»¹⁹³⁶ καί ὡς «φυσικῶς ἀφυπνώσασα», ὅμως οὔτε ὑποτάχθηκε σ' αὐτόν, οὔτε καί κατακρατήθηκε στόν Ἄδη, καθῶς παρέμεινε ὑπό τό κράτος του τόσο διάστημα, ὅσο ἦταν ἀπαραίτητο γιά νά τηρηθοῦν οἱ φυσικοὶ θεσμοὶ καί νά διέλθει ἀφθόρως τόν αἰώνιο αὐτό τόπο, προκειμένου νά ἐκπληρωθεῖ τό θεῖο σχέδιο, τό ὁποῖο «ἐξ ἀρχῆς ἡ πάντων διήκουσα περί ἡμᾶς ἐπήξατο Πρόνοια» τοῦ Θεοῦ¹⁹³⁷. Αὐτό συνέβη, διότι, ἐκτός ἀπό τή διάζευξη τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα¹⁹³⁸, δέν ὑπῆρχε ἄλλος θεμιτός τρόπος γιά νά μεταβληθεῖ ἡ παρούσα ἀρχική, πεπερασμένη, ρέουσα καί φθαρτή ζωή, σέ δεύτερη, ἄφθαρτη καί αἰώνια.

εἰς τήν ἀγίαν καί σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας, Η', PG 98, 368 B καί Μ. Νάζμ, Ἡ Θεοτόκος, σ. 129.

1935. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1052 C.* Στό σημεῖο αὐτό κρίνεται ἀπαραίτητο νά ἐπισημανθεῖ ἡ ἐπί τῇ βάσει, πιθανῶς, καί τοῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς διατυπωθεῖσα ἐσφαλμένη ἄποψη τοῦ Θεοδώρου Ἀβουκαρά (Ἐγχειρίδιον κατὰ Αἰρετικῶν, Ἰουδαίων καί Σαρακηνῶν, κατὰ πεῦσιν καί ἀπόκρισιν, XXXVII, PG 97, 1593 BC), ὅτι ἡ Θεοτόκος «οὐκ ἀπέθανε, καί τοῦτο λέγω θαρρῶν τῇ Γραφικῇ ἀποδείξει. Ὡς γάρ φέρε εἰπεῖν, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὕπνωσε, καί τήν πλευράν ἀφῆρέθη, οὕτω καί αὕτη τήν ψυχὴν τὴν παναγίαν τῷ Θεῷ, ὡς ἐν ὕπνῳ παρέθετο». Καί τοῦτο, διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν προσκρούει στὴ σαφῆ θέση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης περί πραγματικοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅπως παρατηρεῖ προσφυσῶς ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἱερός Χρυσόστομος (*Εἰς τό ὄνομα τοῦ Κοιμητηρίου καί εἰς τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, I, PG 49, 393-394*), τόν ὁποῖο, ὅπως δεῖξαμε παραπάνω, ἀκολουθεῖ στήν περί θανάτου διδασκαλία του, «πρὸ μὲν γάρ τῆς παρουσίας Χριστοῦ ὁ θάνατος θάνατος ἐκαλεῖτο ... ἐπειδὴ δέ ἦλθεν ὁ Χριστός, καί ὑπὲρ ζωῆς τοῦ κόσμου ἀπέθανεν, οὐκέτι θάνατος καλεῖται λοιπόν ὁ θάνατος, ἀλλὰ ὕπνος καί κοίμησις». Γιά τὴ σχέση τῶν δύο κειμένων:

«καί γάρ εἰ χρή λέγειν τάληθῆ, καί μέχρις αὐτῆς
ὁ φυσικός τῶν ἀνθρώπων ἐχώρησε θάνατος·
οὐ μὴν καθεῖρξας, ὡς ἐν ἡμῖν, ἢ χειρωσάμενος·
ἄπαγε· ἢ ὅσον αὐτοῦ ὕπνου πείραν λαβεῖν,
ἐκεῖνου τοῦ πρὸς τά ἐλπιζόμενα τῶν τῆδε ἡμᾶς,
ὥσπερ τινός ἐκστατικῆς, ἴν' οὕτως εἴπω, φορᾶς,
πρὸς θεοειδῆ μεταποιουμένους κατάστασιν
παραπέμποντος·

ὡς φέρε εἰπεῖν, τά κατὰ τόν πρῶτον ὕπνον ἐκείνον,
ὄν ὁ πρῶτος ὕπνωσεν ἄνθρωπος
καί τήν πλευράν ἀφῆρέθη
πρὸς τήν τοῦ καθ' ἡμᾶς εἶδους συμπλήρωσιν»
Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1052 CD.

Ἡ Θεοτόκος «οὐκ ἀπέθανε,
καί τοῦτο λέγω θαρρῶν τῇ Γραφικῇ ἀποδείξει.

Ὡς γάρ φέρε εἰπεῖν,
ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὕπνωσε,
τήν πλευράν ἀφῆρέθη,
οὕτω καί αὕτη τήν ψυχὴν τὴν παναγίαν τῷ Θεῷ,
ὡς ἐν ὕπνῳ παρέθετο»
*Ἐγχειρίδιον κατὰ Αἰρετικῶν, Ἰουδαίων
καί Σαρακηνῶν, κατὰ πεῦσιν καί ἀπόκρισιν, XXXVII,
PG 97, 1593 BC.*

Ἐπίσης βλ. C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 67 καί D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 597.

1936. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1053 C.*

1937. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1053 A.* Ἐπίσης βλ. M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 227.

1938. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1053 A.*

Ἔτσι, μέ τήν κοίμησή της ἡ Θεοτόκος «τόν χοῦν ἀποδύεται, καί τό ἀπό γενέσεως ἀποτίθεται κάλυμμα, καί τῇ γῆ τό συγγενές ἀποδίδωσιν»¹⁹³⁹, ὥστε, ὅπως καί οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, νά κατέλθει στόν αἰώνιο καί σκοτεινὸ Ἄδη, τόν ὁποῖο διήλθε ἀφθόρως. Κατά τόν ἱερό Πατέρα, ἡ ψυχὴ τῆς Θεοτόκου παρέμεινε ἐκεῖ τόσο διάστημα, ὅσο διήρκεσε ἡ διάσταση τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα καί μάλιστα, κατά τήν ἐκτίμησή του, «ὄσης ἐδεῖτο τῆς φυσικῆς κινήσεως ἢ περιόδου», προκειμένου, πρὶν εἰσελθεῖ στόν τόπο τῆς καταπαύσεως, νά διαπεράσει ἀνωδύνως καί ἀφθάρτως «δι' ἄλλοδαπῆς καί ἀτριβοῦς πορείας» ἀπό τόν τόπο αὐτό καί περιερχόμενη τούς ἄγνωστους χώρους του νά λάβει διά πείρας γνώση¹⁹⁴⁰ τῶν ἐκεῖ σωτηριωδῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἔργου τοῦ Υἱοῦ της, Σωτῆρος Χριστοῦ¹⁹⁴¹. Σέ ἀντίθεση πρὸς τή σαφῆ αὐτὴ θέση τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἡ ρωμαιοκαθολικὴ μαριολογικὴ ἔρευνα, στήν προσπάθειά της νά παρομοιάσει τήν μετὰ τήν κοίμησιν πορεία τῆς Θεοτόκου ὡς ἀντίστοιχη μέ ἐκείνη τοῦ ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, τοῦ ἀποδίδει διά τοῦ Μ. Jugie ὑποθετικῶς (conjecturer) τήν ἐντελῶς ἄγνωστη στό ἔργο του δασκαλία περί τριημέρου διάρκειας τῆς παραμονῆς της στόν Ἄδη, προκειμένου νά θεμελιώσῃ στή συνέχεια τήν περί ἔνσωμης ἀναλήψεως-ἀναστάσεως ἀντίληψη¹⁹⁴². Ἡ διέλευση τοῦ Ἄδου ἀπό τῆ Θεοτόκου, κατά τόν ἱερό Πατέρα, ὅμως δέν εἶχε ὡς σκοπὸ νά ὑποδηλώσῃ κάποιο ἰδιαίτερο προνόμιό της, οὔτε νά συγκριθεῖ μέ τήν εἰς Ἄδου κάθοδο τοῦ Υἱοῦ της, ἀλλὰ νά ἐπιβεβαιώσῃ, ἐφ' ὅσον ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι τόν διέρχονται, τό γεγονός, ὅτι ὡς ἄνθρωπος δέν παρέκαμψε κανέναν ἀπό τούς φυσικούς θεσμούς. Τό γεγονός αὐτό πιστοποιεῖ ἐμφαντικὰ μέ τή δήλωση, ὅτι ἡ Μητρόθεος διήλθε ὅλους τους φυσικούς ὅρους καί νόμους «καινοπρεπῶς»¹⁹⁴³, μεταβαίνουσα κατόπιν στοὺς οὐράνιους καί φωτοειδεῖς ἐκείνους τόπους, ὅπου μεγαλύνει τόν Κύριο καί ἀγαλλιᾶται ἀναπαυόμενο τό πνεῦμα της, ἐνῶ τό σῶμα της, ὅπως ἡ ἴδια μαρτυρεῖ¹⁹⁴⁴, ὑφίσταται προληπτικῶς καί κατά χρονικὴ

1939. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 D. Βλ. καί D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 594.

1940. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1053 A.

1941. Ὅπως ὅλοι οἱ ἅγιοι ἔτσι καί ἡ Θεοτόκος κατῆλθε στόν Ἄδη «ὥστε διερευνησαί καί μνηθῆναι κάκεῖ τό ξένον της θείας Οἰκονομίας μυστήριον ... προσέτι καί τῷ ἐκεῖσε τελεσθέντων τόν ὑπερφῶ λόγον ἐκδιδαχθῆναι, ὅση τε καί οἷα διά τῆς συμβολῆς ἢ νίκης γέγονε τῷ Σωτῆρι, τούς αἰώνιους καθαιροῦντι μοχλοῦς» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 B καί C. D. Papadakis, *Saint André de Crète*, σ. 66-67).

1942. Ἔτσι, ὅπως σημειώνει «notre orateur parle comme s'il l'admettait, et il nous déclare que l'âme de la Vierge, à l'exemple de l'âme du Sauveur-et aussi de toutes les âmes saintes, car les disciples ne sont pas au-dessus du Maître-descendit aux enfers pour acquérir une connaissance expérimentale de cette région inconnue, et que la séparation de son corps dura autant de temps qu'il lui en fallut pour faire ce voyage. Il ne précise pas davantage, s'excuse même d'avoir osé parler de secrets qui ne seront dévoilés qu'à l'apocatastase finale; mais on peut conjecturer qu'il a fait durer cette descente de la Vierge aux enfers autant que la descente même de Jésus, c'est-à-dire trois jours. Nous voyons donc ici André admettre indirectement la résurrection glorieuse de Marie» (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 242). Τό ἴδιο πράττει καί ὁ Ἐπίσκ. (νῦν Μητρ.) Ἀχελώου Ε. Κ. Στύλιος (*Εἶμαι Χριστιανός Ὁρθόδοξος*, σ. 52), τονίζοντας, ὅτι «ὁ θάνατος τῆς Θεοτόκου διήρκεσε μόνο τρεῖς μέρες, ὅπως καί ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ».

1943. «οὐδέν τῶν ἀνθρωπίνων παραμείψασα κατά φύσιν θεσμῶν, πάντα δέ καινοπρεπῶς τε καί προσφυῶς διανύσασα» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A). Ἡ καινότης συνεπῶς τῶν περὶ τῆ Θεοτόκου μυστηρίων κατά τόν ἁγ. Ἀνδρέα δέν ἀναφέρεται στήν ἔνσωμη ἀνάληψη, δηλαδή τήν ἀνάσταση, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Μ. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 240), ἀλλὰ στήν ἀφθαρσία καί μετάθεση τοῦ θεοδόχου σώματος.

1944. «τῷ σώματι δέ μεταλλάττομαι καί μορφοῦμαι τήν ἐν χάριτι θέωσιν, ἀρχὴν ἐκείνην καί πέρασ ποιουμένη τήν

άντιμετάθεση, προκειμένου νά μεταστει ένωμένο μέ τήν ψυχή, τήν παύλειο «άλλαγή», δηλαδή τήν διά τής «έν χάριτι θεώσεως» μεταμόρφωση καί άφθαρτοποίησή του. Καί τοῦτο, διότι ἡ δυνατότητα αὐτή δέν προσφέρθηκε μόνο στή Θεομήτορα, ἀλλά εἶναι δεδομένη σέ κάθε ἄνθρωπο, ἔχουσα ὡς ἀρχή, πρότυπο, ἀλλά καί ρίζα τῆς τῆ θέωση ἐκείνη, τήν ὁποία «ἡμῖν κατά μέθεξιν Πνεύματος ἐχαρίσατο» ὁ Υἱός τῆς, μέ τήν πρόσληψη καί θέωση τῆς καθόλου ἀνθρώπινης φύσεως, ἐντός τῆς μήτρας τῆς¹⁹⁴⁵. Ἐτσι τό ἀφθαρτοποιημένο θεοδόχο σῶμα τῆς παρέμεινε, κατά θαυμαστό τρόπο, μετά τόν ἐνταφιασμό ἀλώβητο καί ἀκέραιο, γεγονός πού, ὅπως τονίζει, ὀφείλεται στή θαυμαστή παρουσία καί ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ τῆς, ὁ ὁποῖος διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς του πραγματοποίησε τά «πάντα καινά» στήν ἀνθρώπινη φύση, καινοποιώντας δι' αὐτοῦ ὀλόκληρη τήν κτίση¹⁹⁴⁶, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς ἐντός αὐτῆς ἀνηκούσης κατά σάρκα Μητέρας του.

Τό θεομητορικό σῶμα, ὅμως, διατηρήθηκε παντελῶς ἀφθαρτο κυρίως, διότι δέν ἐπρόκειτο γιά τό σῶμα μιᾶς ἀγίας γυναίκα, ἀλλά γιά τό παρθενικό καί θεόληπτο ἐκείνο σῶμα τῆς κατά σάρκα Μητέρας τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου¹⁹⁴⁷. Γι' αὐτό καί μετά τήν ἀποβίωσή τῆς ἡ θεά του ἦταν τόσο λαμπρή, φωτοειδής καί εὐπρεπής, ὥστε τό «ὑπέρ ἡμᾶς καί ἡμέτερον» θεωμένο καί ὀλόφωτο ἀφθαρτοποιημένο θεοδόχο σῶμα τῆς Θεομήτορος¹⁹⁴⁸ νά κοσμεῖται ἀπό παμφαῆ θεολαμπία¹⁹⁴⁹. Ἐνώπιον τοῦ θεωμένου θεομητορικοῦ σκῆνους συναθροίστηκαν ἀπό τά πέρατα τῆς Οἰκουμένης, προκειμένου νά τό προπέμψουν, οἱ ἀπόστολοι.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τά γεγονότα τῆς παρουσίας τῶν ἀποστόλων κατά τήν ἐξόδιο τελετή, τήν ἐκφορά καί τόν ἐνταφιασμό του περιγράφει ὁ ἱερός Πατήρ, χρησιμοποιώντας ὡς πηγή τό σχετικό ἀπόσπασμα τοῦ ἀρεοπαγитικοῦ *Περί θείων ὀνομάτων* ἔργου,

θέωσιν, ἦν ἀπορρήτως τῇ μήτρα τῇ ἐμῇ σαρκωθεῖς ὁ ὑπέρθεος, ἐπεδείξατο, ἠνίκα δηλαδή τό ἀνθρώπινον ἐν ἑαυτῷ θεούμενον ἀνέπλαττε, καί ἦν ἡμῖν κατά μέθεξιν Πνεύματος ἐχαρίσατο, τῶν ἀπό γῆς χωρίων εἰς οὐρανούς ἀνιών μετά σώματος, οὐς οὐποτε καταλέλοιπεν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. A. Kallis, *Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 377 ἐξ.

1945. Καί τοῦτο, διότι ὁ Κύριος μέ τήν ἀνάληψή του τό προσληφθέν ἀνθρώπινο φύραμα «οὐκ εἰς γῆν κατακρύψας, ἀλλ' εἰς οὐρανούς ὑποδεξάμενος, καί πρὸς τόπους οὓς οἶδεν αὐτός φωτοειδεῖς ἀποθέμενος» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, KA', PG 97, 1284 A), χωρίς πλέον νά τοὺς ἐγκαταλείψει. Βλ. καί D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 598-599.

1946. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B.

1947. Καί τοῦτο, διότι κατέστη τό ἐργαστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως «ἐξ οὐπερ ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 D). Ἐπίσης Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 7, PG 86/3, 3293 A.

1948. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 B. Τό σῶμα τῆς Θεοτόκου κατά τόν Θεότεκνο Λιβιάδος, (*Ἐγκώμιον εἰς τήν Ἀνάληψιν τῆς Ἀγίας Θεοτόκου*, 9, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 276), ἦταν «φωτῇ κατηγλαῖσμένον θεϊκῶ». Βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 345 B καί Ἰωάννου Εὐχαΐτων, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, PG 120, 1080 B.

1949. Τοῦτο συνέβη, διότι τό θεομητορικό σῶμα «ὄλον αὐτό τῆς θεότητος τό ζωαρχικόν εἰσδεξάμενον πλήρωμα ... ἐξ οὗ καθ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς ὀλικῶς καί ἀληθῶς εἰς οὐσίαν ἐλθῶν ὁ ὑπερούσιος οὐσιώθη» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 BCD) προσφέροντάς μας «ζωῆς θειοτέρας ἀρχὴν ὁ ζωαρχικός Ἰησοῦς» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 B). Γιά τίς ἐπ' αὐτοῦ ἀποψεις τοῦ ἱεροῦ Πατρός βλ. D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 594 καί V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 32.

διότι, κατά τήν εκτίμησή του, σ' αυτό περιέχεται ή αρχαιότερη καί ασφαλέστερη διήγηση καί μαρτυρία τών, περί τήν προπομπή καί τόν ένταφιασμό της, γεγονότων¹⁹⁵⁰. Αναφερόμενος λεπτομερέστερα στην έξόδιο τελετή καί έκφορά του θεομητορικού σώματος, κάνει λόγο για «έξόδιον (...) πρόοδον»¹⁹⁵¹, τής όποιας προέστησαν οί απόστολοι, πού συγκεντρώθηκαν «έξαπίνης (...) διά νεφέλης έν πνεύματι»¹⁹⁵². Κατά τήν κήδευ-

1950. *Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1061 B-1064 A καί G. Gharib (direz. e coord.), Andrea di Creta, *TMPM* II (1989), σ. 434-436. Βλ. επίσης τά σχόλια του Ίωάννου Γεωμέτρου, (*Εξόδιος ή προπεμπτήριος είς τήν Κοίμησιν τής υπερενδόξου δεσποίνης ήμών Θεοτόκου*, 11-13, έκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 370-376) για τό άρεοπαγιτικό κείμενο, αλλά καί για τή σχέση του Διονυσίου Άρεοπαγίτου μέ τόν άπ. Παύλο. Έπειδή, μάλιστα, ό άρχιεπίσκοπος Κρήτης θεωρεί τίς πληροφορίες πού δίδονται σ' αυτό άθθεντικές, καθότι κατά τήν άποψη του άποτελεί έργο αυτόπτη καί ατήκου μαρτυρα τών γεγονότων, όχι μόνο παραθέτει αυτολεξει τό σχετικό κείμενο, αλλά προχωρεί καί στο συστηματικό ύπομνηματισμό του, άκολουθώντας στην άνάπτυξη του θέματός του άκριβώς τήν ίδια μέθοδο μέ ατήν πού έφάρμοσε για τή σύνθεση του λόγου του *Είς τόν Ευάγγελισμόν*, όπου άνέπτυξε τό θέμα του μέ βάση τή διήγηση του ευαγγελιστή Λουκά. Καί τουτο, διότι θεωρούσε, προφανώς, ότι ή άρεοπαγιτική διήγηση, όπως καί ή λουκάνεια, άπηχεί τήν άθθεντική εκκλησιαστική παράδοση περί του τέλους τής Θεοτόκου, γι' αυτό καί τονίζει, ότι προτίθεται «ώς έφικτόν έμμεΐναι τούτοις, καί εισδύναι τῷ βάθει τών νοημάτων, έξ ού καί τό ποθούμενον έκτυπώτερον, καί νυν έμφανέστερον παραδεικνυται» (*Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1064 B). Στην παρούσα συνάφεια πρέπει νά σημειωθεί, επίσης, ότι ή θέση του Γ. Ν. Φίλια (*Οί Θεομητορικές έορτές*, σ. 182), σύμφωνα μέ τήν όποία ή άρεοπαγιτική παράδοση έχει έλάχιστες πιθανότητες νά είναι άληθής, έπειδή διασώζεται μόνο από τους άρχιεπίσκοπο Κρήτης καί Ίσιδωρο Θεσσαλονίκης, δέν μπορεί νά γίνει άποδεκτή πλήρως, καθότι είναι, κατά τήν άποψη μας, πολύ δύσκολο νά έξαρτηθεί ή έγκυρότητα τής έν λόγω παραδόσεως μόνο από τό γεγονός, ότι τή διασώζουν δύο εκκλησιαστικοί συγγραφείς. Έκτός αυτού, όμως, ή έν λόγω παράδοση δέν είναι γνωστή μόνο στους άνωτέρω δύο, αλλά, όπως διαπιστώσαμε, έπειτα από πρόχειρη έρευνα, τήν κατέχουν μέ βεβαιότητα ό ήδη μνημονευθείς Ίωάννης Γεωμέτρης, ό υπό τό όνομα του Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως συγγραφέας, [(άμφ.), *Λόγος είς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τής υπεραγίας δεσποίνης ήμών Θεοτόκου καί άειπαρθένου Μαρίας*, 1, έκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 48], ό Ίωάννης ό Δαμασκηνός (*Εγκώμιον είς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τής Θεομήτορος*, B', 18, έκδ. Ά. Γιέβτις, *Η Θεοτόκος*, σ. 196-198), ό Άντώνιος Λαρίσης (*Λόγος είς τήν άγίαν Κοίμησιν τής υπεραγίας δεσποίνης ήμών Θεοτόκου καί Άειπαρθένου Μαρίας*, 5, 6 έξ. καί 6, 1 έξ., έκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 281 έξ.) καί ό Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (*Εκκλησιαστική Ιστορία*, 2, 21, PG 145, 812 C). Έπ' αυτού βλ. επίσης Ί. Σ. Ράμφου, «Η Κοίμησις τής Θεοτόκου», *Έκκλησία* 25 (1948), σ. 281. Μ. Ά. Σιώτου, *Η έμφάνισις τής λατρείας τής Θεοτόκου*, σ. 13-14. L. Carli, *La Morte e l' Assunzione di Maria Santissima*, σ. 72. Μ. Jugie, *La mort et l' assumption de la Sainte Vierge*, σ. 244 καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 216.

1951. *Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1064 C.

1952. *Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 C. Μάλιστα, όπως παρατηρεί στη συνέχεια, αυτό δέν ήταν κάτι άξιο θαυμασμού, καθώς τό άγ. Πνεύμα ήταν καί τό «έξάραν Ήλιαν ... καί διφρελάτην ούρανοϋ πυρφόρον άναλαβόν άρτι», έπειδή «ρᾶστα γάρ πάντα Θεῶ, καθός έν τῷ Άμβακούμ καί τῷ Δανιήλ έγνωμεν» *Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 C. Π' αυτό καί «Πνεύματι θείῳ συνελασθέντας ύπόγυιον άχθήναι» *Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 D-1068 A. Επίσης βλ. G. Gharib (direz. e coord.), Andrea di Creta, *TMPM*, II (1989), σ. 437. Μοδέστου Ίεροσολύμων, *Εγκώμιον είς τήν Κοίμησιν τής Ύπεραγίας Δεσποίνης ήμών Θεοτόκου καί Άειπαρθένου Μαρίας*, 9, PG 86/3, 3300 AB. Θεογνώστου Μοναχού, *Είς τήν Κοίμησιν τής Ύπεραγίας Θεοτόκου*, 2, έκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 458. Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, *Εγκώμιον είς τήν άγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τής υπερενδόξου Δεσποίνης ήμών Θεοτόκου καί Άειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 365 B. Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Εγκώμιον είς τήν Άνάλημψιν τής Άγίας Θεοτόκου*, 9, έκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 276. Ο Transitus Mariae, τό έλληνικό πρωτότυπο του όποίου δέν φαίνεται νά γνώριζε ό άρχιεπίσκοπος Κρήτης, κάνει λόγο για έλευση τών αποστόλων, ένῶ ζούσε άκόμη ή Θεοτόκος, ως έξής: «Postquam autem egressi sunt de cubiculo, facta sunt tonitrua magna ita ut perturbarentur qui errant in domo. Et post uocem tonitru, dimissi sunt in nubibus apostoli ante ostium mariae et

σή του, δηλαδή, ἦταν παρών «ἅπας σχεδόν τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ὁ θίασος»¹⁹⁵³, ὁ ὁποῖος συνιστοῦσε «ἱερομυστῶν ἄθροισιν» καί μαζί μέ τούς λοιπούς «οὐκ εὐαριθμητῶν ἱεροφόρων ἀνδρῶν ἄγυρμα»¹⁹⁵⁴. Πέριξ τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος, παρατηρεῖ, συναθροίστηκε «ὁ μυριάνδρος ἐκεῖνος τῶν θεοφόρων στόλος»¹⁹⁵⁵, τόν ὁποῖο συγκροτοῦσε «ἄπειρον δέ τι στίφος» ἀγίων ἀποστόλων¹⁹⁵⁶, ἀποτελούμενο ἐξ ὄλων σχεδόν τῶν ἀνά πᾶσα τή γῆ διεσπαρμένων μαθητῶν τοῦ Υἱοῦ τῆς, τούς ὁποίους ὀνομάζει θεολήπτους ἱεράρχες καί «προέδρους τοῦ λόγου»¹⁹⁵⁷. Ἀπό τούς ἀποστόλους, παρόντες ἦταν, μέ βεβαιότητα, οἱ δώδεκα, ὅπως καί μερικοί ἀπό τόν κύκλο τῶν ἑβδομήκοντα¹⁹⁵⁸, ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων τέθηκε κατὰ τήν ἐξόδιο τελετή ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως, ἀδελφόςθεος Ἰάκωβος, καί «Πέτρος ἡ κορυφαία καί πρεσβυτάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης»¹⁹⁵⁹. Ἐκτός

salutauerunt se alterutrum, aspicientes ad inuicem et mirantes quomodo conuenerunt in unum» (Ἄωνόμου, *Transitus Mariae*, 11, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 249). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Διήγησις εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί τό πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 22, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 222. Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 7, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 386. Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἡ προπεμπτήριος εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 366. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ἀγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 99, 724 CD. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 460. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 15, PG 139, 133 D-136 A. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, *Διάλεξις πρός Ἰουδαίους*, η', 795-802, ἔκδ. X. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ κατὰ Ἰουδαίων*, σ. 239. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 5 καί 21-23, ἔκδ. B. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 92-93 καί 103-105. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπί τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 10, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 578.

1953. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 B. Βλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 7, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 49-50. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν καί σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 365 AC. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 6, ἔκδ. Ἄ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 162 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 134-136).

1954. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 A. Ἐπίσης Θ. Ζήση, «Ἄνδρέας Κρήτης, Ἱεροσολυμίτης» *ΕΕΘΣΠΘ/ ΤΠ* 4 (1995), σ. 18.

1955. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1089 C.

1956. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 A. Ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 357 B. Κοσμᾶ Βεστήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem intemerate Domine nostre genitricis semperque virginis Marie*, I, 8, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 317. Τοῦ Αὐτοῦ, *In venerabilem Dormitionem sanctissime ac inviolate Domine nostre Dei genitricis semperque virginis Marie*, III, 6, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 325. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπί τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 14, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 584.

1957. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 BC.

1958. «τούς μέν ὡς πρωτουργούς τοῦ μυστηρίου καί φιλοθεάμονας, ἐνίους δέ καί μετ' αὐτούς εὐθύς, ὡς τά δεύτερα τῆς θεολογίας φέροντας» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 D. Βλ. καί Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 7, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 386-387.

1959. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 A. Βλ. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πα-*

τῶν ἀποστόλων παρίστατο νοερῶς ἐκεῖ, μαζί μέ τά μέλη τῆς Κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, σύνολος ἢ ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία μέ τίς ἀγγελικές δυνάμεις καί ὀλόκληρο τό χορό τῶν κεκοιμημένων ἀγίων, διότι ἔπρεπε οἱ θεοειδεῖς ψυχές νά προοδοποιήσουν καί νά συνοδεύσουν τήν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἀναχώρηση τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας¹⁹⁶⁰.

Μετά τή ὀλοκλήρωση τῆς συνάξεως, οἱ ἀπόστολοι, ὡς τῶν «θεοσόφων οἱ πρόκριτοι», παρακινήμενοι ἀπό τή θεολαμπία τοῦ θεωμένου σώματος τῆς Θεομήτορος κι ἀφοῦ ἐλλάμφθηκαν ἀπό τή χάρη τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἀνύμνησαν τά θεομητορικά θαυμάσια «ὡς ἕκαστος ἦν δυνατός»¹⁹⁶¹ καί «ὡς ἄν ἐκείνους ἐτύπου λέγειν τό Πνεῦμα καί ἀκούειν ἐπέτρεπεν»¹⁹⁶², δηλαδή ἀνάλογα μέ τήν πνευματική του καθαρότητα καί δεκτικότητα ὁ καθένας. Θέλοντας ὁ ἱερός Πατήρ, μέ ἀφορμή τήν παρουσία τῶν ἀποστόλων, νά ὑπογραμμίσαι τήν προέλευση τῶν περί τήν κοίμησή της θαυμαστῶν μυστηρίων ἐκ τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της, παρατηρεῖ, ὅτι οἱ θεόσοφοι μαθητές ἀνύμνησαν καί δοξολόγησαν πρῶτα τόν ἐνανθρωπήσαντα Θεό Λόγο, καθώς ἐκεῖνος ἀποτελεῖ τήν αἰτία τῶν θεομητορικῶν μυστηρίων, τά ὁποῖα ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῆς ἀπειροδύναμης ἀγαθότητος τῆς ζωαρχικῆς ἀσθενοῦς¹⁹⁶³, δηλαδή, ὅπως ὀνομάζει ἀρεοπαγιτικῶς, τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπηση καί τό σωτήριο πάθος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁹⁶⁴.

Τῆς ἐξοδίου τελετῆς καί τῆς ἀποστολικῆς ὕμνωδίας ἀκολούθησαν ἡ ἐκφορά «τοῦ

ναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας, 16, PG 139, 136 A καί Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 138.

1960. Ἐτσι, συγκεντρώθηκε ἀφ' ἑνός μέν «πᾶσα ... τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων ἡ νοητή διακόσμησις, ἀνωθεν ἀοράτως ἐφιπτάσα τῷ παραδόξῳ συνείρει θεάματι», ἀφ' ἑτέρου δέ ὀλόκληρος ὁ χορός τῶν κεκοιμημένων ἀγίων, καθώς «τῶν ἀγίων αἱ θεόληπτοι παρῆσαν ... ψυχαί τῇ κλίνῃ περιχορεύουσαι» *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1089 CD-1092 A. Πρβλ. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 9, PG 86/3, 3305 C-3312 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 9, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 128 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 106). Μανουήλ Παλαιολόγου, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 17, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 565-566.

1961. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 A. Ἐπίσης Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 460. Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἡ προπεμπτήριος εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 24, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 382 Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν Κοίμησιν ἡτοι Ἀνάπαυσιν καί πρὸς Θεόν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 13, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 427 καί Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 27, ἔκδ. B. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 107. Βλ. καί M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 133-134.

1962. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 B. Βλ. καί Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 9, PG 86/3, 3305 C-3312 A καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 17, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 52.

1963. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1068 A.

1964. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1069 B. Μάλιστα δέ, ὅπως τονίζει καί ὁ Ἰσίδωρος Θεσσαλονίκης γιά «τήν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τῆς θεαρχικῆς ... ἀσθενοῦς» (*Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 24, PG 139, 149 B), «κατά τόν ἱερόν Διονύσιον, ... δηλοῖ δέ τοῦτο, ἅπερ ὁ ἐμός Ἰησοῦς δι' ἐμέ τά πάνδεινα ἐκεῖνα καί ὕβριστικώτατα ἐφιλοσόφησε πάθη».

παρθενικού τῆς Θεομήτορος σκήνου»¹⁹⁶⁵ καί ἡ πορεία πρὸς τὸν τάφο μέ τῆ συνοδεία τοῦ ἱεροῦ ὀμίλου. Τὸ γεγονός τῆς ἐκφορᾶς τοῦ θεομητορικοῦ σώματος, κατὰ τὸν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη, προτυπώνεται ἀπὸ τὸ Δαυΐδ¹⁹⁶⁶ ὡς λιτάνευση, μέ τὸ ψαλμικὸ «τό πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι οἱ τοῦ λαοῦ», κατὰ τὴν ὁποία ἡ Μητροπάρθενος «ἐν περιγράπτῳ κλίνῃ διφρεύουσα, χερσίν ὀσίων κηδεύεται»¹⁹⁶⁷. Ἡ τελετὴ ὀλοκληρώθηκε μέ τὴν «ταφήν»¹⁹⁶⁸ τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος, τὸ ὁποῖο «ἐν κόλποις πέτρας ὑπογλυφείσης τυμβεύεται»¹⁹⁶⁹. Ὁ θεομητορικός τάφος παρομοιάζεται μέ τὴ μητέρα της, καθὼς παρατηρεῖ, ὅτι τὸ θεοδόχο σῶμα τῆς Θεοτόκου ἐνταφιάζεται στὰ σπλάχνα τῆς πέτρας τοῦ μνημείου, ὅπως ἐκεῖνο φιλοξένησε στοὺς κόλπους του τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεὸ Λόγο. Τὸ παρθενικὸ σῶμα κατατέθηκε στὸν προετοιμασθέντα περικαλλῆ καί λαμπρὸ λαξευτὸ τάφο, ὁ ὁποῖος ἀποτέλεσε ἔκτοτε «τὸν ὑπερφερῆ τε καί ἱερότευκτον οἶκον, (...) τὸν νυμφοδόχον καί παρθενικὸν τῆς Θεοτόκου σκῆκόν»¹⁹⁷⁰, ὅπου πρὸ τῆς μεταθέσεως του συνέβη, ὡς προμήνυμά της, τὸ θαυμαστὸ γεγονός τῆς ἀποτυπώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ θεομητορικοῦ σώματος ἐπὶ τῆς πέτρας του. Μάλιστα, ὅπως ὑπογραμμίζει, ἐκεῖ ὅπου τέθηκε τὸ θεοδόχο σκῆνος, δημιουργήθηκαν μετὰ

1965. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1089 B. Πρβλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 368 BC.

1966. *Ψαλμ.* 44, 13. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 16, PG 139, 136 D-137 A. Βλ. καί M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 228.

1967. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1088 A.

1968. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1057 B. Περὶ τῆς ταφῆς τοῦ θεομητορικοῦ σώματος εἶναι ὁμόφωνη ἡ πατερικὴ παράδοση. Βλ. Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Δίηγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί τὸ πῶς μετετέθη ἡ ἀχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 37 καί 45, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 232 καί 238. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 13, PG 86/3, 3312 A. Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 13, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 398. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 364 AB. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 16, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 52. Κοσμᾶ Βεσπτήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem intemerate Domine nostre genitricis semperque virginis Marie*, I, 12, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 318. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 12, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 136 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 114). Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 461. Ἰωάννου Εὐχαΐτων, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 20, PG 120, 1096 C-1097 A. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 34, ἔκδ. B. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 110-111. Πρβλ. L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 73-76 καί M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 133.

1969. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1084 B. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης (*Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 48, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 396), ἡ Θεοτόκος «θάπτεται γάρ ὡσπερ βροτὸς καί βροτοῦ· μετατίθεται δέ καί ὡς θεὸς ἤδη κατὰ χάριν καί μήτηρ Θεοῦ».

1970. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1064 D-1065 A. Πρβλ. καί Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 12, PG 86/3, 3308 C. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 357 D. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτοκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 364 A.

τήν κατάκλιση του κοιλώματα, τά όποια ιερογραφοϋν τίς εϋπρεπεΐς έκτυπώσεις τών μελών της καί άποτελοϋν εις τό έξης τούς πλέον άψευδείς μάρτυρες τής εκεί σωματικής της κατακλίσεως¹⁹⁷¹. Οί «κοιλανθεισαι τής πέτρας ύπογλυφίδες», τονίζει, έντυπώθηκαν άχειροτεϋκτως καί μέ τρόπο θαυματουργικό σέ χρόνο «ού μακράν τής κηδείας», διότι έπρόκειτο νά μετατεθει τό ιερό σκήνος τής Θεομήτορος¹⁹⁷². Προκειμένου μάλιστα νά ένισχύσει τήν άξιοπιστία τών λόγων του ό ιερός Πατήρ, τονίζει, ότι περί τοϋ γεγονότος αύτοϋ «διά πείρας μάθοιεν άληθέστερον οί επί χώρας γινόμενοι»¹⁹⁷³, όπως συνέβη καί μέ τόν ίδιο ως φορέα τής πλούσιας θεομητορικής ιεροσολυμητικής παραδόσεως, ό όποιος έπισκέφθηκε τό θεομητορικό τάφο καί διαπίστωσε τά σημεΐα τής εκεί άποθέσεως τοϋ θεομητορικοϋ σώματος. Γι' αύτό καί παρατηρεί, εκείνος πού έπιθυμεί νά λάβει πείρα τοϋ γεγονότος καί νά έπιβεβαιώσει «τά ειρημένα διά τών όρωμένων», μπορεί νά έπισκεφθει τό χώρο, καθώς για εκείνους πού προσεγγίζουν μέ πίστη τά θεία μυστήρια, στό θεομητορικό τάφο ύπάρχουν εΐκόνες έναργείς καί όμιλοϋντα σημεΐα «τής έντυμβίου περιγραφής άκηρύκτω φωνή διασημαίνων τά σύμβολα», τά όποια άποδεικνύουν άψευδώς τήν όλοκλήρωση τής μεταστάσεως της μέ τή μετάθεση τοϋ θεολήπτου σώματος¹⁹⁷⁴.

γ. Η μετάθεση τοϋ θεομητορικοϋ σώματος ως όλοκλήρωση τής μεταστάσεως.

Μετά τήν ταφή, καί σέ χρόνο «ούκ εις μακράν τής κηδείας»¹⁹⁷⁵, ό όποιος όμως δέν προσδιορίζεται έπακριβώς, αλλά συνδέεται από τόν άρχιεπίσκοπο Κρήτης μέ τό χρόνο διάρκειας τής διελεύσεως τής θεομητορικής ψυχής από τόν Άδη, όλοκληρώθηκε τό μυστήριο τής μεταστάσεως της μέ τήν κατά τρόπο καινοπρεπή καί άκατάληπτο μετάθεση τοϋ ένωμένου μέ τήν ψυχή θεολήπτου σώματος στόν τόπο τής καταπαύσεως. Για τό λόγο αύτό καί πρόκειται περί τοϋ μυστηρίου τής «ύπεραγνώστου μεταθέσεως» της¹⁹⁷⁶, ή όποία, όμως, άν καί ειΐναι «κρείττων μέν λόγου καί άκοής», έν τούτοις δέν ύπήρξε καινοφανής καί άγνωστη, έχουσα «έκ παλαιών ... παραδειγμάτων τήν μίμησιν»¹⁹⁷⁷, καθότι τό θεοδόχο σώμα τής Θεομήτορος μετετέθη, όπως μετατέθηκαν παλαιότερα οί άλλοι δύο

1971. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 A καί 1065 A. Πρβλ. καί Ίσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εις τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τής παναχράντου δεσποίνης ήμών Θεοτόκου καί Άειπαρθένου Μαρίας*, 29, PG 139, 156 C καί M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Virge*, σ. 235.

1972. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 A. Τήν πληροφορία τοϋ ιεροϋ Πατρός περί τών κοιλοτήτων επάνω στην πέτρα τοϋ τάφου γνωρίζει καί ό υπό τό όνομα τοϋ Γερμανοϋ Κωνσταντινουπόλεως φερόμενος συγγραφέας. Βλ. Γερμανοϋ Κωνσταντινουπόλεως (άμφ.), *Λόγος εις τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τής ύπεραγίας δεσποίνης ήμών Θεοτόκου καί άειπαρθένου Μαρίας*, 6, έκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l'Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 49.

1973. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B.

1974. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 D-1057 A. Βλ άκόμη Θ. Ζήση, «Άνδρέας Κρήτης, Ίεροσολυμίτης», *ΕΕΘΣΠΘ/ ΤΠ* 4 (1995), σ. 18.

1975. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1065 A.

1976. *Εις τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 C.

1977. *Εις τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 B.

δίκαιοι ἄνδρες, ὁ Ἐνώχ καὶ ὁ Ἡλίας¹⁹⁷⁸. Ἡ ἀναφορά στή μετάθεση τῶν Ἐνώχ καὶ Ἡλία γίνεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα, ὄχι γιὰ νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἡ ἔνσωμη ἀνάληψή της, ὅπως διατείνονται, μαζί μέ τούς λοιπούς¹⁹⁷⁹, οἱ M. Jugie¹⁹⁸⁰, C. Coni¹⁹⁸¹ καὶ ὑπονοεῖ ὁ R. García¹⁹⁸², ἀλλά ἀκριβῶς γιὰ νὰ κατοχυρωθεῖ ἀγιογραφικῶς τό μυστήριον τῆς μεταστάσεως τῆς Θεομήτορος καὶ νὰ τονιστεῖ ἐμφαντικότερα ἡ φυσική της ἀνθρωπότητα. Ἡ σύνδεση τῆς θαυμαστῆς θεομητορικῆς μεταστάσεως, δηλαδή, μέ τή μετάσταση τῶν Ἐνώχ καὶ Ἡλία δέν εἶχε ὡς σκοπὸ νὰ καταδείξει τὴ μοναδικότητα τοῦ γεγονότος καθεαυτὸ ὡς ἰδιαίτερου θείου σημείου στήν ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας, οὔτε νὰ διαχωρίσει τὴ Θεοτόκο ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἀνθρωπότητα, καθὼς δέν συνιστοῦσε ἔκφραση ἰδιαίτερου προνομίου πρὸς αὐτή, προσδίδοντας της ἐνδεχομένως ὑπερφυσικὲς ιδιότητες, καθὼς ὑφίσταται ἀσύγκριτη διαφορά μεταξύ μεταστάσεως τοῦ Ἐνώχ, τοῦ Ἡλία καὶ τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τὴν ἀνάληψη τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τούτο, διότι, ὅπως τονίζει ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, ἀπηχώντας τὴν προγενέστερη θεομητορικὴ πατερικὴ παράδοση καὶ φωτίζοντας πληρέστερα τὴ σκέψη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης¹⁹⁸³, ἡ διαφορά μεταξύ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς μεταθέσεως τῶν Ἐνώχ καὶ Ἡλία

1978. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΠΓ', PG 97, 1081 A καὶ G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 433. Πρβλ. Γεν. 5, 24 καὶ Δ' Βασ. 2, 11. Γι' αὐτὸ καὶ τονίζει, ὅτι ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νὰ μιμηθεῖ «τὸν Ἐνώχ τῇ μεταθέσει» (*Κανὼν ὁ Μέγας*, PG 97, 1340 B καὶ *Εἰς τὸν ἄγ. Νικόλαον*, ΙΗ', PG 97, 1193C). Βλ. ἐπίσης Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 11, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 134 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 110-112). Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάληψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 13-15, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 278. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 99, 724 C. Κοσμᾶ Βεσπτήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem...*, II, 11, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 321. Μ. Α. Σιώτου, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 16 καὶ M. Jugie, *La mort et l' assumption de la Sainte Vierge*, σ. 237.

1979. O. Faller, *De priorum saeculorum silentio circa Assumptionem Beatae Mariae Virginis*, σ. 108 καὶ J. E. Bruns, *Traces of Faith in the Assumption among the Eastern Fathers of the first Six Centuries*, Rome 1951, σ. 42.

1980. *La mort et l' assumption de la Sainte Vierge*, σ. 237-238.

1981. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 224-225.

1982. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 43-44.

1983. Ὁ ἄγ. Ανδρέας, ἐκτός ἀπὸ τὴ διαφορά μεταθέσεως καὶ ἀναλήψεως, ἐπισημαίνει καὶ τὴ διαφορά μεταξύ τῆς θαυματουργικῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου ἀπὸ τὸ Χριστὸ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας τῶν Σαρεπῶν ἀπὸ τὸν Ἡλία καὶ τὸν Ἐλισσαῖο (Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ὁ Θάνατος*, σ. 101 ἐξ.), καθὼς, σέ ἀντίθεση μέ τὸ Χριστὸ, «Ἡλίας μὲν ἤγειρε, καὶ Ἐλισσαῖος, ἀλλ' οὐκ ἐκ μνήματος, ἀλλ' οὐδὲ τεταρταῖον» (*Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ᾠδὴ δ', 7 καὶ ε', 6, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 340), ἐπειδὴ «Ἡλίας μὲν ἤγειρε νεκρὸν καὶ Ἐλισσαῖος ἅμα ἀλλ' αὐτὸς ἦν δι' αὐτῶν, καὶ λαλῶν καὶ πράττων» *Κανὼν εἰς τὸν Λάζαρον*, ᾠδὴ θ', 7, ἐν *Τριώδιον Κατανυκτικόν*, σ. 342. Ἐπίδραση τοῦ Ρωμανοῦ ἐπὶ τοῦ ἀχιεπισκόπου Κρήτης διαπιστώνουν μέ βεβαιότητα καὶ οἱ L. Brubaker – J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era*, σ. 261. Ἀπὸ τὴν προγενέστερη τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς παράδοση, ἐκτός τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, βλ. ἐπ' αὐτοῦ Μ. Ἀθανασίου, *Εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, 3, PG 28, 1096 C-1097 A καὶ *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, 4, PG 28, 1077 C. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 50, 450 καὶ Βαρθολομαίου Ἐδεσσηνοῦ, *Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ*, 23 καὶ 25, ἔκδ. Κ.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa*, σ. 24 καὶ 26. Ἐπίσης βλ. τίς παρατηρήσεις τῆς M. Cunningham, «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 56. Ἀπὸ τούς μεταγενέστερους τοῦ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς (*Εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν ἧ καὶ πῶς ἀναπληροῦται τὸ νομικόν Σάβ-*

εἶναι οὐσιαστική, καθώς «Ἰησοῦς ... ὁ Χριστός (...) ἀνελήφθη καὶ οὐχὶ μετετέθη· οὐχ ὡς ὁ Ἐνώχ τὸ πρῶτον, οὕτως Χριστός· Ἐνώχ γάρ ἐκεῖνος τῶν ἐπιγεῖων μετέστη, οὐκ ἠξιώθη τῶν οὐρανίων, ἀλλ' ἐνετέθη σκηναῖς δικαίων· Ἡλίας δε (...) οὐκ ἔφθασε τὸν οὐρανόν, ὡς γέγραπται, ἀλλ' ὡς εἰς τὸν οὐρανόν»¹⁹⁸⁴.

Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ὁ ἱερός Πατήρ, ἐπειδὴ γνωρίζει καλῶς τὴν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ πατερικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ ὅτι «οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ»¹⁹⁸⁵, ἐπιμένει ἰδιαίτερος στὸν παραλληλισμὸ τῆς μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου μέ τῆς μετάστασης τῶν Ἐνώχ καὶ Ἡλίας, καθώς, ὅπως θὰ φανεῖ στή συνέχεια, σέ κανένα σημεῖο τοῦ ἔργου του δέν ἀναφέρεται σέ ἀνάληψη, ἀλλὰ μόνο σέ θεομητορικὴ μετάσταση, ἡ ὁποία δέν ὑπῆρξε μίμηση τῆς ἀναλήψεως τοῦ Υἱοῦ τῆς, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα δωρεᾶς τῆς περὶ αὐτὴν Πρόνοιας του. Αὐτὸ τὸ πράττει, προκειμένου νὰ διαφανοῦν στήν κατὰ σάρκα Μητέρα του τὰ σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, μέ τὴν κατάργηση τῆς δυνάμεως τοῦ θανάτου, ἀπὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ ἀφθαρτοποίηση καὶ διαφύλαξη μέ τὴν μετάθεση ἀκεραίου τοῦ παρθενικοῦ σώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐσκήνωσε σαρκούμενος¹⁹⁸⁶. Ἔτσι, δέν συγκρίνει τὴν σωματικὴ τῆς μετάθεση μέ τὴν ἀνάληψη τοῦ Υἱοῦ τῆς, ὅπως πιστεύει ἡ μαριολογικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ τὴν παραβάλλει μέ τὴν θαυματουργικὴ διαφύλαξη τῆς ἀειπαρθενίας τῆς, θεωρώντας, ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ γεγο-

βατον, PG 151, 276 C) παρατηρεῖ, ὅτι «μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ὁ Ἡλίας ἄρματι πυρός ἀναληφθεὶς ἀναγέγραπται. Ἄλλ' οὐδ' οὗτος ὑπερέβη τὴν περίγειον λῆξιν, ἀλλ' οἷόν τις μετάθεσις ἦν ἡ ἐκάστου τούτων ἀνάληψις, ἀπὸ γῆς αἴρουσα, καὶ τῶν περὶ γῆν οὐκ ἐξάγουσα· καθάπερ καὶ οἱ ἀναστάντες ἐκεῖνοι πάλιν εἰς γῆν ἐπέστρεψαν, τελευτήσαντες ἅπαντες». Ἐπ' αὐτοῦ Χ. Ἰ. Κοντάκη, «Αἱ θεομητορικαὶ ὁμιλίες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ», *ΓΠ* 80 (1997), σ. 797. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁρθῶς ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκός («Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου;», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 153), ἡ πλειοψηφία τῶν Πατέρων δέν δέχεται τὴν ἀνάληψη τοῦ Ἡλίας καὶ τοῦ Ἐνώχ στοὺς οὐρανοὺς, «ἀλλὰ μετακίνηση σὲ ἄλλο τόπο». Γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βλ. Β. Μπομπρισκόυ, «Ἀνάληψις, Δογματικὴ», *ΘΗΕ* 2 (1963), στ. 501-502. Ἐπίσης περὶ τῆς μεταστάσεως τοῦ Ἐνώχ βλ. Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *Ὁ θάνατος*, σ. 90-95 καὶ τοῦ Ἡλίας, Ν. Μ. Παπαδοπούλου, *ὄπ. παρ.*, σ. 95-101, ὅπως καὶ Ν. Thon, *Vierspänning auf dem Feuerwagen. Der Prophet Elija und seine Darstellung in der Ikonenmalerei*, Hertzen 1992, σ. 15-20.

1984. *Κοντάκιον εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, XLVII, 14, ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, *SCh* 283 (1981), σ. 164-166. Σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του τονίζει ἐπίσης περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, ὅτι «ὁ Θεὸς τοῦ Ἐνώχ καὶ Θεὸς Ἡλιοῦ ... σαφῶς ἀνελήφθη καὶ οὐχὶ μετετέθη». Τὴν παραπομπὴ καθώς καὶ περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐν Ἀ. Σ. Κορακίδου, *Ἡ περὶ τοῦ Λόγου Θεολογία τῶν κοντακίων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ*, σ. 142-145. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ προφανῶς, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ J. Pelikan (*Mary Throught the Centuries*, σ. 34), σὲ ὅλα τὰ βυζαντινὰ θεομητορικὰ κείμενα προβάλλεται καθαρὰ καὶ συνδέεται ἄμεσα τὸ γεγονὸς τῆς μεταστάσεως τῆς Παρθένου μέ τὴν μετάθεση τοῦ Ἐνώχ καὶ τοῦ Ἡλίας. Στὸ ἐπιχείρημα δὲ τῆς Μαριολογίας, ὅτι ἡ Θεοτόκος δέν δοκίμασε θάνατο, ὅπως οἱ Ἐνώχ καὶ Ἡλίας πού μετατέθηκαν ζῶντες, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ, ὡς ἀπάντηση, ἡ ὀρθὴ παρατήρηση τοῦ Ἀ. Θεοδώρου («Ἡ Μετάσταση τῆς Θεοτόκου», *ΕΕΘΣΠΘ/ΝΣ* 4 (1994), σ. 602), ὅτι οὔτε αὐτοὶ θὰ διαφύγουν τὸ θάνατο, καθώς θὰ πεθάνουν κατὰ τὰ ἔσχατα στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ κατόπιν, ὅπως σημειώνει ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκός («Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου;», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 152), θὰ ἀνακαινιστοῦν.

1985. Ἰωάν. 3, 13. Πρβλ. καὶ Βαρθολομαίου Ἐδессηνοῦ, *Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ*, 27, ἔκδ. K.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa*, σ. 28.

1986. Καὶ τοῦτο, διότι τὸ παρθενικὸ τῆς σώμα εἶναι, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, ὁ χῶρος, ὅπου ἡ Θεοτόκος μέ τὴν ἐν ὑπακοῇ συγκατάθεσίν τῆς ἐπιτελεῖ «τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους καινοπρεπεστάτην συγγένειαν» καὶ «μεσιτεύει τῷ τῆς θεότητος ὕψει καὶ σαρκὸς ταπεινότητι, καὶ γίνεται μήτηρ τοῦ πλάσαντος» *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 BC.

νότα αποτελούν θαυμαστά έργα τῆς θείας Πρόνοιας πρὸς τὴ Μητρόθεο¹⁹⁸⁷, διότι τὰ περὶ τὸ τέλος τῆς μυστήρια «αὐτῶ μόνῳ ὡς παντουργῶ καὶ τῶν τοιούτων ἐξεργαστῆ, πρὸ τῶν αἰώνων διέγνωσαι»¹⁹⁸⁸.

Προκειμένου ὅμως νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ σωματικὴ τῆς μετάθεση μετὰ τὴ διέλευση τοῦ Ἄδη ἀπὸ τὴν ψυχὴ, θὰ ἔπρεπε, σύμφωνα τὸν ἱερό Πατέρα, νὰ ἐπανενωθοῦν τὰ δύο στοιχεῖα, ἔργο κι αὐτὸ τῆς Πρόνοιας τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ τῆς, ὁ ὁποῖος κατέστη καὶ ἡ αἰτία νὰ ἀτονήσῃ στὴν περίπτωση τῆς ὁ φυσικὸς νόμος, καθὼς ἀνεστάλησαν κατ' οὐσίαν οἱ συνέπειες τοῦ θανάτου στό σῶμα τῆς Μητέρας του¹⁹⁸⁹. Γι' αὐτό κι «ὡς γάρ τικτούσης ἢ νηδύς οὐ διέφθαρτο, οὕτω θανούσης ἢ σάρξ οὐ διόλωλεν», ἀλλά καὶ ὅπως «ὁ τόκος διέφυγε τὴν φθοράν, καὶ ὁ τάφος τὴν διαφθοράν οὐ προσήκατο»¹⁹⁹⁰. Ἐπει-

1987. «καί, ὦ τῆς προνοίας ἧς οὐδεὶς ἀφίκετο γεννητῶν εἰς τὰ ἔσχατα, ἢ ἴχνος ἐξευρεῖν δεδύνηται! ἧς ἔργον καὶ τὸ νῦν τελούμενον τῆς Παρθένου μυστήριον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1093 B). Πρβλ. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 7, PG 86/3, 3293 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 2, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 102 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 82). Γι' αὐτό καὶ διερωτᾶται «τίς ἂν τῶν ἐκεῖσε τελεσθέντων τούς λόγους διερμηνεύσει; τίς κατ' ἄξιαν τῷ μυστηρίῳ συνεπαρθεῖ; τίς πτερώσει τὸν νοῦν ὡς συναναπτῆναι τῷ θαύματι, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ παθεῖν κοινωνίαν;» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1088 B. Πρβλ. καὶ Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, PG 86/3, 3312 B. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ C. Scouteris («Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 376), πρέπει νὰ συνδεθεῖ «the translation (*metastasis*) of her body after her death, which translation Orthodox Traditions revers, comes as a gift of the Son to his All-Holy Mother; a gift for her who 'containet' (*ἐχώρησεν*) in a 'supranatural' (ὑπερούσιος) and 'indescribable' (ἀπεριγράπτως) way the 'supra-essential' (*ὑπερφυῶς*) Logos of God». Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καὶ ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 287) τονίζει ὀρθῶς, ὅτι ἡ Μετάσταση τῆς Θεοτόκου στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία «ist keine kirchliche Lehre, schon gar nicht ein Dogma». Ἐπίσης βλ. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τὴν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 26.

1988. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1088 C. Πρβλ. καὶ Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, PG 86/3, 3288 C-3289 B.

1989. «ὁ ζωαρχικὸς εἰσπηδήσας Λόγος τῆς αὐτῆς ἀπερίληπτον ὑπέβη νηδύν, καὶ τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀναλαβὼν ὑπερουσίως ἡμῖν ὑπέσχετο. Διὰ τοῦτο τὰ πάλαι μὲν ἐπ' αὐτῇ τελεσθέντα, πρὸς ἡμῶν δὲ νῦν εὐφημούμενα, κἂν παράδοξά πως εἶναι δοκεῖ, καὶ τῶν ἐμφύτων ἀνωκισμένα δεσμών, κατὰ γοῦν τὸν ὑπερφυῶ τῆς ἀφράστου κυφορίας λόγον, εἰκότως ἂν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἀναφορὰν εὐεπιβατον ἔξει. Αὐτός οὖν ἦν ἄρα καὶ τηνικάδε παρὼν ὁ Λόγος, καὶ νόμῳ παύσας τὸν ἀπλεονέκτητον τοῦ θανάτου νόμον. Ἦν οὖν θέαμα καινὸν ἀληθῶς καὶ λογισμοῖς ἀνεπίβατον γυνὴ τῶν οὐρανῶν ὑπερβάσα τὴν φύσιν τῆ καθαρότητι, τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀδύτων σκηνοβατοῦσα τὰ ἅγια. Παρθένος, αὐτὴν ὑπερνεκῶσα τῶν Σεραφίμ τὴν φύσιν τῷ τῆς θεογονίας θαύματι, τῇ πρώτῃ φύσει, Θεῶ τῶ πάντων γενεσιουργῶ, πλησιάζουσα· Μητῆρ, αὐτὸ τεκοῦσα τὸ ζῆν, ἐφάμιλλον τῷ τόκῳ τοῦ βίου τέλος προΐσχουσα, καὶ τὸ θαῦμα Θεοῦ καὶ πίστεως ἄξιον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1081 BC). Ἡ διδασκαλία περὶ ἀναστολῆς τῶν συνεπειῶν τοῦ θανάτου στὴ Θεομήτορα ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς δὲν σημαίνει ὅτι διδάσκεται καὶ ἡ ἔνσωμη ἀνάληψή τῆς, ὅπως πιστεύουν ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 44) καὶ ὁ J. Galot (*Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 308), ἀλλά, ὅπως σημειώνει κινούμενος στό αὐτὸ πνεῦμα ὁ Θεογνώστos Μοναχός (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 459), ὁ Υἱὸς τῆς Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ «αὐτουργήσας αὐτῆς ἰδιοχείρως τὴν μετάστασιν, ὁμοῦ δὲ τὴν κοίμησιν». Βλ. καὶ Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, PG 86/3, 3312 BC.

1990. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1081 D. «ἡς γάρ τικτούσης ἀλώβητος ἢ παρθενία διέμεινε, ταύτης μεθισταμένης ἀδιάλυτον τὸ σῶμα πεφύλακται καὶ πρὸς κρείττονα καὶ θειοτέραν ζωὴν μετατίθεται, οὐ διακοπτομένην θανάτῳ, ἀλλ' εἰς ἀπεράντους αἰῶνας αἰώνων διαιωνίζουσαν» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον*

δή, μάλιστα, τονίζει, άπευθυνόμενος προς τή Θεομήτορα, «σέ τάφος ἔχειν οὐ δύναται· σῶμα γάρ Δεσποτικόν οὐκ άμαυροῖ τά φθειρόμενα. Ἄδης κρατεῖν οὐκ ἰσχύει σου· ψυχῆς γάρ βασιλικῆς οὐχ ἄπτεται τά όμόδουλα»¹⁹⁹¹, μετά τήν ταφή τό ἄχραντο σῶμα της οὔτε διαλύθηκε, οὔτε παρέμεινε ἐπί μακρό χρονικό διάστημα στόν τάφο, ἀλλά μετατέθηκε στά οὐράνια σκηνώματα, ἀφοῦ προηγήθηκε ἡ ἐπανένωσή του μέ τήν ἀφθόρωσ διελθοῦσα ἀπό τόν Ἄδη ψυχῆ. Ἄν καί τό γεγονός αὐτό διατυπώνεται ἐκ μέρους του σαφῶς μέ τή χρήση τῶν ὄρων «ἐπίζευξις», «σύμπηξις» καί «σύνδεσις», ἐκφράζεται παράλληλα σοβαρότατη ἐπ' αὐτοῦ ἀμφιβολία μέ σαφή δήλωση ἄγνοιας γιά τήν πραγμάτωσή του, καθῶς δέν κάνει λόγο, ὅπως θά ἦταν ἀναμενόμενο, περί ἀναστάσεως ἢ ἀναλήψεως της, ὡς φυσικοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐπανενώσεως.

Ἀναφερόμενος ειδικότερα στό ζήτημα, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης παρατηρεῖ, ὅτι, ἄν καί κατά τήν κοίμησή της συνέβη φυσική «ψυχῆς διάστασις ἀπό σώματος, σαρκός ἀπόθεσις, συνθέσεως λύσις, μερῶν διάζευξις, ἀνάλυσις», μετά τήν ταφή ἐπανενώθηκαν τά μέρη μεταξύ τους, καθῶς ἐπῆλθε πάλι, κατά τρόπο ὑπερφυῆ καί μυστηριακό, «ἐπίζευξις, σύμπηξις»¹⁹⁹². Τό παράδοξο αὐτό γεγονός, μάλιστα, τονίζει «τῶν φαινομένων αὐτό τό φαινόμενον ἐπανίσταται, καί τῷ νοητῷ νοητῶς συμμετέρχεται», καθῶς ἡ ἐπιτέλεσή του συνδέεται σαφῶς μέ τόν Υἱό της καί Λόγο τοῦ Θεοῦ¹⁹⁹³, θεωρούμενο ὡς θαυμαστό ἔργο τῆς περι αὐτήν Πρόνοιάς του. Γιά τό λόγο αὐτό καί δέν παραμένει μόνον ἀκατάληπτο γιά τόν ἄνθρωπο τό γεγονός καθεαυτό, ἀλλά καί ἡ ἀκριβῆς χρονική διάρκεια διαχωρισμοῦ τῶν μερῶν εἶναι παντελῶς ἄγνωστη, καθῶς, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, συνδέεται ἀπό τόν ἄγ. Ἀνδρέα μέ τό διάστημα τῆς ἀφθορης διελεύσεως τῆς ψυχῆς ἀπό τόν Ἄδη¹⁹⁹⁴. Ἐτσι,

Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Α' , 10, ἔκδ. Α. Γιέβτις, Ἡ Θεοτόκος, σ. 130 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 108-110) καί Τοῦ αὐτοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Β' , 14, ἔκδ. Α. Γιέβτις, Ἡ Θεοτόκος, σ. 182 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 108). Ἰωάννου Γεωμέτρου, Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τήν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, 48, ἔκδ. Α. Wenger, L' Assomption, σ. 396. Βλ. V. Fazzo, Andrea di Creta. Omelie Mariane, σ. 24 καί C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», ΕΦ 60 (1978), σ. 376.

1991. *Εἰς τήν Κοίμησιν, III, ΙΔ' , PG 97, 1100 Β. Βλ. καί Εἰς τήν Κοίμησιν, II, ΙΓ' , PG 97, 1081 Β. Ὁ Μ. Gordillo (Mariologia Orientalis, σ. 227), στηριζόμενος στό χωρίο αὐτό, ἐρμηνεύει ἐσφαλμένως τίς συνέπειες τῆς καταργήσεως τοῦ θανάτου μέ τό πάθος καί τήν ἀνάστασι τοῦ Υἱοῦ της γιά τή Θεοτόκο.*

1992. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, ΙΓ' , PG 97, 1084 Α. Καί τοῦτο, διότι, προκειμένου νά ὁμιλήσει περί τῆς κοινῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν πρό τῆς τελικῆς κρίσεως, χρησιμοποιεῖ γιά τήν ἐπανένωσι τῶν μερῶν καί πάλι τόν ὄρο «σύμπηξις», καθῶς παρατηρεῖ, ὅτι «τήν μέν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως διά τῆς τοιαύδε τῶν μερῶν διαζεύξεως, εἶτα συμπήξεως προσκαλούμενος» (Εἰς τήν Κοίμησιν, I, ΙΒ' , PG 97, 1049 Β). Ὁ Μ. Gordillo (Mariologia Orientalis, σ. 228) προσπαθεῖ νά θεμελιώσῃ, χωρίς ἐπιτυχία, στό χωρίο αὐτό τήν ἔνσωμη ἀνάληψη τῆς Θεοτόκου. Παρόμοια θέση συναντᾶται ὁμως καί στό Θεόγνωστο Μοναχό (Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 460), ὁ ὁποῖος δηλώνει, ὅτι «μερίζῃ τό πνεῦμα καί λυεῖ πρός βραχύ, δεσμεῖ πολυ· πολυ δέ, οὐ ἡ ἀρχή μνημονεῦεται καί τέλος οὐ γνωρίζεται, πολυ δ' οὐ τό μέτρον ἀνεῖκαστον καί ὁ ἀριθμός ἀναρίθμητος. Καί γίνεται πρός ὀλίγας ἡμέρας διάλυσις πάλιν διηνεκῆς ἔνωσις».*

1993. «λόγοις οἷς οἶδεν ὁ προσυνηθῆσας· καί λύσας, εἶτα συνηθῆσας Λόγος» *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, ΙΓ' , PG 97, 1080 D. Τό χωρίο αὐτό ἐπικαλεῖται καί ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», Studium 10 (1970), σ. 43-44), γιά νά θεμελιώσῃ τήν ἔνσωμη ἀνάληψη.*

1994. Ἐτσι, ὅπως τονίζει «κατά γε τόν ἐμόν ὄρον καί λόγον, τῆ διαστάσει τῶν μερῶν ἢ τοῦ καιροῦ ἐπικράτεια, ὅσης ἐδεῖτο τῆς φυσικῆς κινήσεως ἢ περιόδου, ἐν τοῖς ἀγνώστοις χωρίοις πείρα τήν γνώσιν λαβεῖν, πρῶτως τούτοις

ἐνῶ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως νά υἰοθετεῖ καί νά ἀποδέχεται πλήρως τήν ἀντίληψη περί ἐπανενώσεως τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα, προτρέποντας, μάλιστα, τούς πιστούς νά δεχθῶν τό γεγονός χωρίς ἀντίρρηση¹⁹⁹⁵, προβάλλει παράλληλα σαφῆ ἀμφιβολία μέ τή δήλωση ὅτι «οὐκ οἶδα εἴ τε τῶν μερῶν αὐθις συνενεχθέντων εἰς ἕν συνθέματος σύγκριμα»¹⁹⁹⁶, ἐκφράζοντας πλήρη ἄγνοια περί τῆς πραγματικότητάς της¹⁹⁹⁷. Ἡ ἀντινομία πού παρατηρεῖται στή σκέψη τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς στό σημεῖο αὐτό ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καί μόνο στό γεγονός, ὅτι τά περί τοῦ θεομητορικοῦ τέλους γεγονότα συνιστοῦν γι' αὐτόν, ἀφ' ἑνός μὲν, ὡς ἔργα τῆς Πρόνοιας τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της, θεῖα μυστήρια, ἀφ' ἑτέρου δέ μή ἀποκεκαλυμμένα καί ἀποθησαυρισμένα στήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική Παράδοση ἄγνωστα στόν ἄνθρωπο θεῖα σημεῖα, ἰδιαίτερως, μάλιστα, ὅσα ἔλαβαν χώρα μετά τήν ταφή τοῦ θεομητορικοῦ σώματος. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ θέση πού δίνει στίς παραπάνω ἀποψεις περί ἐπανενώσεως τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα, ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς θέση γεγονότος μέ χαρακτήρα περισσότερο εἰκασίας ἢ πιθανότητας, παρά βεβαιότητας¹⁹⁹⁸.

ἐπιβατεῦσαν, καί... δι' ἄλλοδαπῆς καί ἀτριβοῦς πορείας διήκουσαν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1053 B).

1995. «οἷς ἀπιστεῖτω μηδεῖς, τόν Ἥλιαν, καί τόν Ἐνώχ ἐνθυμούμενος· οἱ ἐπειδάν τῶν ὀρωμένων ὑπεράνω πεφήνασι, μύσαντες τάς αἰσθήσεις, καί ἔξω σαρκός καί κόσμου γενόμενοι, ὁ μὲν ἐπιδίφριος, ὁ δέ μετάρσιος ἀνηπάσθησαν· οὐ διαζευχθέντων αὐτοῖς τῶν μερῶν· οὐ διαλυθέντων· ἀλλ' εἰς δεῦρο τῶν ὄρων παραθέντων αὐτοῖς τῆς ζωῆς, οὓς ἡμῖν ἡ τά ὅλα σαφῶς διορίζουσα περιέπηξε Πρόνοια· παρ' ἧς καί τά πάλοι καί νῦν ἐμπερῶς ἅμα καί καταλήλως τυποῦται καί διεξάγεται» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1081 A).

1996. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1084 A. Σχολιάζοντας, μάλιστα, τό παρόν χωρίο ὁ Μ. Jugie («André de Crète (Saint)», *Catholicisme* 1 (1948), σ. 526) ἀναγκάζεται νά παραδεχθεῖ, ὅτι, παρ' ὅλο πού «Il enseigne clairement la sainteté originelle de la Mère de Dieu et aussi son assumption glorieuse, bien que, sur ce dernier point, il ait un passage assez énigmatique, témoignant d'une certaine hesitation», ὡστε καί ὁ F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 95) νά συμπληρώσει γιά τή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, ὅτι «He does not go so far as to suggest the Assumption of the body, but he was well aware of the consequences to which his first supposition, namely that Mary was exempt from original sin, led». Ἀκόμη βλ. L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 71 καί O. Faller, *De priorum saeculorum silentio circa assumptionem*, σ. 14-15. G. Jouassard, «L'Assomption corporelle de la Sainte Vierge et la patristique», *EM* 6 (1948), σ. 109. M. Jugie, «Assomption de la Sainte Vierge», *Maria* 1 (1949), σ. 641, σημ. 21. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 13.

1997. Στό συμπέρασμα αὐτό καταλήγει καί ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 122) γιά τή σχετική διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, καθώς παρατηρεῖ, ὅτι «Sie ist ihm keine absolut sichere Lehre, wohl aber eine sehr wahrscheinliche Hypothese, die Gottes wie der Maria durchaus würdig sei. Ohne Zweifel ist für ihn die Bewahrung der Gottesmutter vor der Vergänglichkeit des Grabes. Er glaubt an eine assumption, die aber geheimnisvoll bleibt. Darum zaudert er, sie zu präzisieren. In diesem Zusammenhang sei darauf hingewiesen, dass niemand den Leib der Maria suchen soll, bis der große Tag der Parusie Christi erscheint». Ἐπίσης βλ. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 135.

1998. Τήν ἀποψη τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ὡς ὑπόθεση/εἰκασία ἐκλαμβάνουν οὐσιαστικῶς καί οἱ Μ. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 239 καί 244), O. Faller (*De priorum saeculorum silentio circa assumptionem Beatae Mariae Virginis*, σ. 14 ἐξ.), C. Balić (*Testimonia de Assumptione Beatae Virginis Mariae ex omnibus saeculis, vol. I, Romae* 1948, σ. 85), L. Carli (*La Morte e l'Assunzione di Maria*, σ. 71 ἐξ.), M. Gordillo (*Mariologia Orientalis*, σ. 228) καί C. Coni, (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 222), παρ' ὅλο πού θεωροῦν, ὅτι ἐπ' αὐτῆς θεμελιώνεται διδασκαλία περί ἔνσωμης ἀναλήψεως. Ἀντιθέτως ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 45) φρονεῖ, ὅτι «La Asunción, lejos de ser una simple hipótesis, es en la teología del Cretense una doctrina tan segura y cierta que viene a enseñarla como materia de fe: 'nadie rehúse o niegue la fe' en el misterio que se obró en María».

Παρά ταῦτα ὅμως, ἡ περί ἐπανενώσεως τῶν μερῶν ἀντίληψη δέν ἀποτελεῖ στοιχεῖο πού συναντᾶται γιά πρώτη φορά στό ἔργο τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, καθῶς παραδίδεται τόσο στήν προγενέστερη, ὅσο καί στή μεταγενέστερή του θεομητορική γραμματεία, ὅπου ἐμφανίζεται μέ δύο ἐκδοχές¹⁹⁹⁹. Ἡ μέν πρώτη, πού ἐκπροσωπεῖται ἀπό τούς ἀπόκρυφο Ἰωάννη²⁰⁰⁰, *Transitus Mariae*²⁰⁰¹, Ἰωάννη Θεσσαλονίκης²⁰⁰², Νικηφόρο Κάλλιστο Ξανθόπουλο²⁰⁰³, κ.ἄ.²⁰⁰⁴, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐπανένωση ἐπιτελέστηκε στόν παράδεισο, ὅπου τό θεομητορικό σῶμα ἐνώθηκε μέ τήν ψυχή, ἀφοῦ, κατ' ἐντολή τοῦ Υἱοῦ της, εἶχε ἤδη μετατεθεῖ καί τεθεῖ ὑπό τό ξύλο τῆς ζωῆς ἀπό τόν ἀρχάγγελο Μιχαήλ, ἡ δέ δεύτερη, μέ ἐπουσιώδεις μεταξύ τους ἀποκλίσεις, ἀπό τούς Μόδεστο Ἱεροσολύμων²⁰⁰⁵, Θεότεκνο Λιβιάδος²⁰⁰⁶, Γερμανό²⁰⁰⁷ καί Ἰωάννη Δαμασκηνό²⁰⁰⁸, καθῶς τονίζει, ὅτι ἡ ἐπανένωση συντελέστηκε στόν τάφο, ἀπ' ὅπου μεθίσταται ἡ Θεομήτωρ ψυχοσωματικῶς στά

1999. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 72.

2000. Ὁ Μιχαήλ ἀναλαμβάνει τό «σῶμα Μαρίας καί ἀπόθηται ἐν τῷ παραδείσῳ» ὑπό «τό δέντρον τῆς ζωῆς. Καί ἐνέγκας ὁ Μιχαήλ τήν ἁγίαν αὐτῆς ψυχήν ἀπέθετο ἐν τῷ σώματι αὐτῆς» (Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Διήγησις εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί τό πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, 47-48, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 240).

2001. «Dominus autem accepit animam eius de manu Michaelis archangeli et vestituit eam in corporis marae» (Ἀωνύμου, *Transitus Mariae*, 50, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 256).

2002. Κατά τόν ἐπίλογο τοῦ *Cod. Paris. gr.* 1190, ff. 237v-238, τό θεομητορικό σῶμα βρισκόταν στόν παράδεισο, ὅπου οἱ ἄγγελοι «ἐνέγκαντες καί τήν ψυχήν αὐτῆς ἐν τῷ σώματι» (Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν Κοίμησιν ἡτοι Ἀνάπαυσιν καί πρός Θεόν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 14, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 434).

2003. *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 2, 22, PG 145, 843 C.

2004. Ἀωνύμου, *De assumptione Sancte Marie*, 7, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 259. Τή θέση αὐτή ἀποδέχεται ὁ Μ. Α. Σιώτης, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 14 καί ὁ Κ. Γ. Μπόνης, «Ἐπί τῇ Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 55 (1978), σ. 301.

2005. Τό σῶμα τῆς Παρθένου «ζωοποιεῖται ὑπ' αὐτοῦ, σύσσωμος ἐν ἀφθαρσία εἰς αἰῶνας» (Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 14, PG 86/3, 3312 B).

2006. Τό ὀλόφωτο θεομητορικό σῶμα «πρός ὀλίγον τῇ γῆ παραδοθῆναι καί εἰς οὐρανόν ἀναληφθῆναι μετά δόξης μετά τῆς θεαρέστου ψυχῆς» (Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Ἀνάληψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 9 καί 15, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 276 καί 278).

2007. Στήν ἀμφιβαλλόμενη, κατά τήν ἀποψή μας νόθο, αὐτή ὁμιλία, ἡ ὁποία παρουσιάζει νοηματική συγγένεια μέ τό ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, γίνεται λόγος περί τοῦ μετά τήν κήδευσή του ἐν οὐρανοῖς ἀναληφθέντος καί εὑρισκομένου σώματος τῆς Θεομήτορος. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 17, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 52.

2008. Ἡ Θεοτόκος «ἐποχουμένη πρός τό οὐράνιον τέμενος διά μέσου τοῦ τάφου διαβιβάζεται», καθότι «ἀποτίθεται μνήματι· κἀντεῦθεν τριταῖα πρός οὐρανίους δόμους μετεωρίζεται» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 12 καί 14, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 176 καί 180. ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 152 καί 156). Πρβλ καί «ἀναρπασθέν πρός κρείττονα χώρον καί ὑψηλότερον» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 13, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 140 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 116) ἐνωμένη ἡ ψυχή μέ τό σῶμα κατά τό παράδειγμα τοῦ Υἱοῦ της, ὁ ὁποῖος, ὅπως «τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐξανίστατο τοῦ μνήματος, οὕτω καί ταύτην ἐξαρπασθῆναι τοῦ τάφου πρός τόν Υἱόν τήν μητέρα μεθορμισθῆναι» *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 14, ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 180-182 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 158).

οὐράνια σκηνώματα. Τὴν ἐκδοχή αὐτὴ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὁ ὁποῖος, γνωρίζοντας τὴν πολυποικιλότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν πενία τῆς σχετικῆς, μετὰ τὴν ταφή τοῦ θεολήπτου σώματος, παραδόσεως, καταβάλλει ἱκανὴ προσπάθεια νὰ τὴ συμπληρώσει, ἐμπλουτίζοντάς τὴν μετὰ νέα στοιχεῖα, προερχόμενα πιθανότατα ἀπὸ τὴν προφορικὴ ἱεροσολυμιτικὴ παράδοση. Αὐτὸ τὸ πράττει προφανῶς, προκειμένου νὰ διαφωτίσει πληρέστερα κάποιες ὀψεις τῆς, μετὰ σκοπὸ νὰ συμβάλλει στὴν κατανόηση τοῦ «πῶς» τῆς μεταστάσεως, ὡς θαυμαστοῦ σημείου, κυρίως ὁμως γιὰ νὰ ὑπογραμμίσαι δι' αὐτοῦ περισσότερο τὴν αἰτία του, δηλαδή τὸ μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Ἐπειδὴ, ὁμως, ὅπως ἀναφέρθηκε, δὲν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιος γιὰ τὴν ἐγκυρότητα αὐτῶν τῶν στοιχείων, καθὼς, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ γεγονότα ἔχουν ὑπερφυῆ καὶ μυστηριακὸ χαρακτήρα²⁰⁰⁹, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ὑφίστανται ἀποθησαυρισμένα στὴν ἀποστολικὴ παράδοση, ὥστε νὰ εἶναι ἐξ ἀποκαλύψεως παραδεδομένα²⁰¹⁰, δηλώνει, ἂν καὶ τὴν ἀποδέχεται, ὄχι ἄρνηση, ἀλλὰ ἄγνοια περὶ τῆς ἐπανενώσεως, προκειμένου νὰ διαφυλάξει τὸν ὑπερφυσικὸ τους χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ νὰ προστατέψαι τὸ ποιμνιὸν του ἀπὸ ἐνδεχόμενη παρανόησίν του²⁰¹¹.

Ἡ περὶ ἐπανενώσεως τῶν μερῶν ἀντίληψη δηλαδή, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μὲν ὅτι γίνεται ἀποδεκτὴ ἐκ μέρους του, ὁμως φαίνεται νὰ κατέχει στὴ θεολογικὴ του σκέψη, ὅπως ἤδη τονίστηκε, περισσότερο χαρακτήρα εἰκασίας ἢ προτάσεως παρά βεβαιότητος²⁰¹². Καὶ τοῦτο, διότι εἶναι πολὺ πιθανόν νὰ συνδέεται εἴτε μετὰ σχετικὴ περὶ τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου προφορικὴ παράδοση, εἴτε μετὰ θεολογικὴ προβληματικὴ τῆς ἐποχῆς του, ἔχουσα ὡς σκοπὸ τὴν ἐρμηνεία τοῦ μυστηρίου τῆς μεταστάσεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐφ' ὅσον ἦταν ἐπιβεβλημένο τὸ θεομητορικὸ σῶμα, ὡς τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐπιτελέσεώς της, νὰ παραμείναι ἀκέραιον καὶ ἄφθαρτον²⁰¹³. Ἡ συσχέτιση ἄλλω-

²⁰⁰⁹. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ B.E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 28.

²⁰¹⁰. Γιὰ τὸ λόγον αὐτὸ καὶ τονίζει, ὅτι τὸ γεγονός τῆς κοιμήσεως καὶ μεταστάσεως εἶναι «ἀκήρυκτον» *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1080 B.

²⁰¹¹. Τὴν ἐν λόγῳ παράδοσιν ἀκολουθοῦν κατὰ διαφόρους τρόπους ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ὁ Θεόγνωστος Μοναχός, ὁ ὁποῖος φρονεῖ, ἀκολουθώντας μᾶλλον τὸν ἅγ. Ἀνδρέα, ὅτι «γίνεται ἢ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας διάλυσις πάλιν διηνεκῆς ἔνωσις» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 460), ὁ Ἀνώνυμος τοῦ *Augiensis* (*De assumptione beate Marie*, 3, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 341), ὁ Ἰσιδώρος Θεσσαλονίκης (*Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 6 καὶ 20, PG 139, 125 C καὶ 144 A), ὁ Φιλόθεος Κόκκινος (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 17, ἔκδ. B. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 100-101), ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (*Εἰς τὴν πάνσεπτον καὶ ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καὶ παναχράντου Θεοτόκου*, 12, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 509). Ἀντιθέτως ἀπὸ τὸ Γερμανό Κωνσταντινουπόλεως τονίζεται, ὅτι «ἐκ χειρῶν, πάντων ἀποσκοπούντων τὸ ἄχραντον ἀφηρπάγη τῆς Παρθένου σῶμα», ὥστε νὰ μαρτυροῦν περὶ αὐτοῦ, ὅτι «παρὰ τῶν ἡμετέρων ἀνελήφθη χειρῶν» (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερένδοξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, H', PG 98, 369 C καὶ D), δηλαδή ὅτι συνέβη ἀρπαγὴ καὶ ἀνάληψη τοῦ θεομητορικοῦ σώματος πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ.

²⁰¹². Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ καταλήγουν οὐσιαστικὰ ὁ M. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 239 καὶ 245) καὶ ὁ C. Coni (*La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 231 ἔξ).

²⁰¹³. Καὶ τοῦτο διότι, ὅπως συμπεραίνει ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 75) «Πατερικῶς, 'ζωοποίησις' τῆς Θεοτόκου καλεῖται ἡ ἐκ νέου ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος αὐτῆς. Πράγματι δέ, ἡ ἔνωσις αὕτη, ἡ τῶν μερῶν σύζευξις, προσδιορίζει τὴν ἐν τῇ Θεοτόκῳ μετὰ ταῦτα ἀφθαρσίαν». Τίς ἐπ' αὐτοῦ παραπομπές στὴν πατερικὴ γραμματεία βλ. ὅπ. παρ. σημ. 2.

στε τῆς προσπάθειάς του μέ τήν ὑπογράμμιση τῶν σωτηριωδῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Λόγου στή Θεομήτορα καταδεικνύεται σαφῶς καί ἀπό τήν ἐπιμονή του νά θεμελιώσει τήν ἀντίληψη περί ἐπανενώσεως τῶν μερῶν μέ τρία θεολογικά ἐπιχειρήματα. Τά ἐπιχειρήματα αὐτά ὅμως δέν ἔχουν ὡς σκοπό νά διακηρύξουν ὅτι «non seulement que le corps de Marie avait échappé à la corruption, mais encore qu'il était ressuscité glorieux et, réuni à son âme, avait été élève au-dessus des chœurs des anges, tout près de Dieu» ὅπως φρονεῖ ὁ M. Jugie²⁰¹⁴ καί συμφωνοῦν οἱ L. Carli²⁰¹⁵, P. O. Faller²⁰¹⁶, G. Söll²⁰¹⁷, J. Galot²⁰¹⁸ καί ἰδιαίτερως ὁ R. García²⁰¹⁹, ἀλλά, μέ τή διασφάλιση τῆς ἐπανενώσεως τῶν μερῶν, νά θέσουν ὡς κέντρο καί αἰτία τους τόν κατά σάρκα Υἱό της καί νά τονίσουν τά σωτήρια ἀποτελέσματα τῆς ἐνανθρωπήσεώς του τόσο γιά τή Μητέρα του, ὅσο καί γιά τή λοιπή ἀνθρωπότητα. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ, τό μυστήριό τῆς μεταστάσεως ἐπιτελέστηκε πιθανῶς: α) εἴτε διότι ὁ δημιουργός Υἱός της ἐπινόησε τόν τρόπο αὐτό γιά νά τιμήσει τή Μητέρα του, β) εἴτε διότι ὑπερίσχυσε μετά τή διάζευξή τους τό ἕνα ἐπί τοῦ ἄλλου, λαμβάνοντας ἡ μὲν ψυχή ὑπερφυσική κατάσταση, τό δέ σῶμα κατάσταση πάνω στά ὅρια φυσικοῦ καί ὑπερφυσικοῦ γ) εἴτε, τέλος, διότι μπορεῖ νά ἔλαβε χώρα στήν περίπτωση τῆς Θεοτόκου ἄγνωστη καί διαφορετική ἀκολουθία μέ ὑπερφυσικό χαρακτήρα, προκειμένου νά ἐπαληθευθεῖ τό γεγονός, ὅτι στό πρόσωπό της κατέστησαν τά πάντα καινά, καθῶς ἐνοίκησε στή μήτρα της ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀναδεικνύοντας τά περί αὐτήν γεγονότα ἀνώτερα σέ κατάληψη ἀπό κάθε λογική καί γνώση²⁰²⁰.

2014. *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 239.

2015. *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 71 ἔξ.

2016. *De priorum saeculorum silentio circa assumptionem*, σ. 15-16.

2017. *Mariologie*, σ. 127-128 καί 132.

2018. *Maria. La donna nell'opera di salvezza*, σ. 309.

2019. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 36-43.

2020. «φιλοσοφήσω γάρ τι περί τούτων μικρόν· οὕτω τάχα τοῦ Δημιουργοῦ κατ' εὐδοκίαν ἄρρητον ἐπινενοηκός τιμήσαι τήν τεκοῦσαν· εἴτε τοῦτο θατέρου θάτερον ὑπερκύψαντος, καί τοῦ μὲν ὑπερόριον, τοῦ δέ μεθόριον μετά τήν ἀπ' ἀλλήλων διάζευξιν εἰληχός καταστάσιν· ἡ ξένης τινός καί παρηλλαγμένης ἀκολουθίας, ὑπερφυῶς ἐπ' αὐτῇ συνδραμούσης, ἴν' ἦ πρὸς ἀλήθειαν καινά τά κατ' αὐτήν ἅπαντα, τόν ὑπερφυᾶ προσφυῶς ἐπιδεχόμενα Λόγον, ὡς λόγου παντός καί γνώσεως ὑπερκεείμενα» *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1084 AB καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMM*, II (1989), σ. 445-446. Πρῶτος ἀπό τούς ἐκκλησιαστικούς συγγραφείς πού δήλωσε ἄγνοια περί τοῦ θανάτου ἢ μή τῆς Θεοτόκου, λόγω τῆς μὴ ἀναφορᾶς τοῦ γεγονότος στήν Ἁγ. Γραφή, ἦταν ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου (*Κατά Αἰρέσεων*, 78, 23, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 474), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ χαρακτηριστικῶς ὅτι τό «τέλος αὐτῆς οὐδεὶς ἔγνω». Πρβλ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Κατά Αἰρέσεων*, 78, 11, ἔκδ. K. Holl, Bd. III, GCS 37 (1933), σ. 462. Βλ. ἐπίσης G. Jouassard, «L'Assomption corporelle de la Sainte Vierge et la patristique», *EM* 6 (1948), σ. 101 ἔξ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἀειπάρθεος Θεοτόκος*, σ. 123. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 61 ἔξ. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου;», *OIP* 1 (2002), σ. 134. Αὐτή ἡ ἀβεβαιότητα γιά τή σχέση τοῦ σώματος μέ τήν ψυχή τῆς Θεοτόκου μετά τήν ταφή, πού παρατηρεῖται στήν ἀπόκρυφη περί τοῦ τέλους της γραμματεία, εἶναι συνήθης καί τήν ἐποχή τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, καθῶς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ G. Miegge (*Die Jungfrau Maria*, σ. 90), «Bei den byzantinischen Theologen vom 7. bis 9. Jahrhundert zeigt sich dieselbe Unsicherheit, die wir an den apokryphen Legenden beobachten. Daß Marias Seele in den Himmel aufgenommen worden ist, darüber sind sich alle einig. Ihr Leib ist der Seele entweder gefolgt, oder er harret dessen in Unverweslichkeit».

Ἡ ἀποδοχή καί ἡ προσπάθεια περαιτέρω ἀναπτύξεως καί κατοχυρώσεως τῆς ἀντιλήψεως περί ἐπανενώσεως τῶν μερῶν γιά τή μετάθεση τοῦ θεομητορικοῦ σώματος²⁰²¹ ἀπό τόν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη, συνεπῶς, ἐπιχειρεῖται ὄχι τόσο γιά νά προβληθεῖ τό θαυμαστό τέλος τῆς Θεομήτορος²⁰²², ὅσο γιά νά ὑπογραμμιστεῖ μέσῳ αὐτοῦ, ἀφ' ἐνός μὲν ἡ ἐξ αὐτῆς πραγματική ἐπιτέλεση τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ φανέρωση τῶν σωτηριωδῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεώς του, πρωτίστως στήν κατά σάρκα Μητέρα του. Δηλαδή ἐκεῖνο πού θέλει νά τονίσει ἰδιαίτερος εἶναι τό γεγονός, ὅτι, ἔνεκα τῆς ἐξ αὐτῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐπιτελέστηκε τό ἄγνωστο, ὡς μή ἀποκαλυφθέν, μυστήριον τῆς μετά τήν ταφή σωματικῆς μεταθέσεως της, ὁ ὑπερφυῆς χαρακτήρας τοῦ ὁποῖου ὑπογραμμίζεται μέ τήν ἐπανένωση τῶν μερῶν καί διαφυλάσσεται μέ τήν περί ἀγνοίας τοῦ γεγονότος δήλωση. Θεωρεῖ, μάλιστα, ὅτι τά μετά τήν ταφή της μυστήρια, ἐπειδή δέν ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ²⁰²³, εἶναι ἀδύνατο νά προσδιοριστοῦν ἐπακριβῶς. Ἔτσι, μέσῳ τῆς διά τῆς ἐπανενώσεως τῶν μερῶν ἐπιτελεσθείσης μεταθέσεως, προσπαθεῖ νά καταδείξει τόν ὑπερφυῆ χαρακτήρα καί νά ὑπερεξάρει τά δι' αὐτῆς ἐπιτελεσθέντα σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως στό σῶμα ἐκεῖνο, ἐντός τοῦ ὁποῖου κυοφορήθηκε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποδοχή τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὅμως καθιστᾷ ἀπαραίτητη τήν ἀφθαρτοποίηση καί μετάθεσή του ἀκεραίου, ὥστε νά προφυλαχθεῖ καί νά προστατευθεῖ, καταδεικνύοντας οὐσιαστικῶς μέ τόν τρόπο αὐτό τόν ὑπερφυῆ καί παράδοξο χαρακτήρα τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ της²⁰²⁴.

2021. Καί τοῦτο διότι, ὅπως τονίζει πάλι ὁ G. Miegge (*Die Jungfrau Maria*, σ. 90): «Die bekannteren Theologien wie Andreas von Kreta (660-740) und Johannes Damascenus (gest. 749) - sind sich vollkommen darüber im klaren, daß die Lehre von Maria Himmelfahrt weder eine Grundlage in der Heiligen Schrift noch in irgendeiner unanfechtbaren historischen Überlieferung besitzt; sie stellen sie aber-auf die Unverweslichkeit des Leibes begrenzt-als ein Postulat aus Marias Würde als Mutter Gottes dar: 'Es war notwendig' (édei), 'es ziemte sich', daß der Sohn die Mutter solchermaßen ehrte. Es ist interessant zu sehen, daß die Lehre von der Assumptio bei diesen ihren ersten angesehenen Vertretern ebenso wie bei ihren klügsten Vertretern heute als eine auf die Prinzipien der Analogie und Konvenienz gegründete theologische Konstruktion erscheint». Ἐπίσης, ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 122): «Andreas von Kreta ist sich des deduktiven und analogischen Characters der Lehre des Assumptioberichtes im eigentlichen Sinn bewußt und übt daher Zurückhaltung gegenüber der glanzvollen Auferweckung der Maria, wie sie Modestus und Germanus geschildert wird».

2022. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ θέση πού διατυπώνει, στηριζόμενος προφανῶς ἐπ' αὐτῶν, ὁ Σ. Κ. Τσιτσιγκός («Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 134), ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἶναι «ὁ ἐπίσημος (μετά τά Ἀπόκρυφα) «θεμελιωτής, τῆς θεωρίας τῆς ἐνσώμου Μεταστάσεως», δέν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ, διότι: α) ὁ ἱερός Πατήρ, ὅπως φάνηκε παραπάνω, δέν ὑπῆρξε ὁ πρῶτος μετά τά ἀπόκρυφα, πού προσπάθησε νά θεμελιώσει τή μετάσταση τῆς Θεομήτορος, καί β) μέ τίς «(λογικοφανεῖς) ὑποθέσεις» καί τούς «εὐσεβεῖς στοχασμούς» πού διατυπώνει δέν εἶχε ὡς σκοπὸ νά ὑπερασπιστεῖ αὐτὸ καθεαυτὸ τό γεγονός τῆς μεταστάσεως, ἀλλὰ μέσῳ αὐτοῦ νά προβάλλει τά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

2023. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. περισσότερα στίς σ. 114-115 τῆς παρούσας μελέτης. Διότι, ὅπως παρατηρεῖ γιά τήν περί τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τῶν ὁμιλῶν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου πάλι ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 122): «Sie reden von dem Schweigen der Schrift und Tradition der ersten Jahrhunderte über das irdische Ende der Maria, über die späte Erscheinung des Festes der Dormitio und seines ersten Gegenstandes Tod und Bestattung der Maria».

2024. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 81.

Ἔτσι τό θεόληπτο σῶμα τῆς Παρθένου, ἔπειτα ἀπό τήν κοίμησιν καί τήν ταφή της, μετατίθεται, ὑποχωρεῖ καί ἀποικίζεται θεωμένο, μεταμορφωμένο, ἀφθαρτοποιημένο κι ἐνωμένο μέ τήν ψυχή στό «ἀφανές», δηλαδή στόν ἄγνωστο γιά τόν ἄνθρωπο τόπο τῆς καταπαύσεως τῶν ἀγίων, ὅπου παραμένει προφυλαγμένο, προκειμένου νά ἀναστηθεῖ ὅπως καί αὐτά τῶν λοιπῶν κατά τήν κοινή ἀνάστασιν στή Δευτέρα Παρουσία²⁰²⁵. Τήν ἐρμηνεία αὐτή τῆς περί μεταθέσεως διδασκαλίας τοῦ πρωθιεράρχη τῆς Κρήτης ἐνισχύει, ἄλλωστε, καί τό γεγονός, ὅτι οὔτε ἐμμέσως, ἀλλά οὔτε καί ἀμέσως διδάσκεται ἐκ μέρους του ὡς φυσική συνέπεια τῆς ἐπανενώσεως ἢ ἀνάστασιν ἢ ἠ ἀνάληψιν τῆς Θεομήτορος. Τό μοναδικό, μάλιστα, στοιχεῖο ἐκ τοῦ ἔργου του, τό ὁποῖο θά μπορούσε ἴσως νά ἐκληφθεῖ ὅτι ὑποδηλώνει ἀνάληψιν της, βρίσκεται στή διήγησιν τῆς ἐξοδίου προόδου της στά Ἱεροσόλυμα, κατά τήν ὁποία ἡ Θεοτόκος «ὑπό βασιλεῖ Θεῶ τῶ πανηγεμόνι πρὸς τά τῶν οὐρανῶν βασιλεία, βασιλικῶς ἀναλαμβάνομένη, σήμερον πομπεύει»²⁰²⁶. Στό χωρίο αὐτό ὅμως, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἄποψιν τοῦ C. Coni²⁰²⁷, γίνεται λόγος σαφῶς περί τῆς θεομητορικῆς ψυχῆς, καθὼς ἡ μετάθεσιν τοῦ ἐκφερομένου σώματος ἐπρόκειτο νά συμβεῖ μετά τόν ἐνταφιασμό. Ἀλλά οὔτε καί τό ψαλμικό «Ἀνάστηθι, Κύριε, σύ καί ἡ κιβωτός τοῦ ἀγιάσματος σου»²⁰²⁸, τό ὁποῖο ἀπό σημαντικό μέρος τῆς σχετικῆς μέ τήν κοίμησιν θεομητορικῆς γραμματείας συνδέεται μέ τήν μετάστασιν²⁰²⁹, μπο-

2025. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὄχι μόνο δέ διδάσκει τήν ἀνάστασιν τῆς Θεοτόκου, ἀλλά ὑποστηρίζει σαφῶς, ὅτι ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι προσδοκοῦν «τό τῆς κοινῆς ἀναστάσεως μέγα τε καί ὑπέρ λόγον μυστήριον» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1281 A). Γι' αὐτό καί τό σῶμα της δέν ἀνίσταται ἀλλά «μετατίθεται», «ὑποχωρεῖ» καί «ἀποικίζεται» «πρὸς τό ἀφανές» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1084 A), ἀφοῦ προηγήθηκε ἡ κατά χρονική ἀντιμετάθεσιν ἔνεκα τῆς θεώσεως του ἀλλαγῆ καί μεταμόρφωσιν, καθὼς καί ἡ ἴδια τό μαρτυρεῖ. Βλ. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, Ι, ΙΒ', PG 97, 1056 A καί Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 503.

2026. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1080 C.

2027. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 224.

2028. Ψαλμ. 131, 8. Ἡ κατ' αὐτόν τόν τρόπο χρῆσιν τοῦ χωρίου ἀπό τόν ἱερό Πατέρα ἀναιρεῖ σαφῶς κάθε προσπάθεια θεμελιώσεως διδασκαλίας περί ἔνσωμης ἀναλήψεως στό ἔργο του, ἀλλά καί γενικότερα τήν ἐν λόγῳ μαριολογική διδασκαλία, καθότι αὐτό ἀποτελεσε μία ἀπό τίς σημαντικότερες ἀγιογραφικές μαρτυρίες γιά τή δογματική κατοχύρωσιν του. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυριάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 161-162.

2029. Ἀπό τούς προγενέστερους τοῦ ἅγ. Ἀνδρέου συγγραφεῖς, πρῶτος ὁ ὁποῖος συνδέει τό ἐν λόγῳ χωρίο (Ψαλμ. 131, 8) μέ τή θεομητορική μετάστασιν ὡς ἀνάστασιν εἶναι ὁ Χρυσίππος Ἱεροσολυμίτης, *Εἰς τήν ἀγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», 2, PO 19 (1926), σ. 338. Γι' αὐτόν ἐκ μέρους του ταύτιση μεταστάσεως καί ἀναστάσεως βλ. ὅπ. παρ., σ. 339), καθὼς ὀνομάζει τή Θεοτόκο «κιβωτό», θεωρώντας τήν μετάστασιν της ὡς συνέπεια τῆς ἐξ αὐτῆς πραγματώσεως τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐφ' ὅσον τονίζει, ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς ἀναστάσεως τοῦ Υἱοῦ της «καί ἡ κιβωτός μετά πάντων ἐξαναστήσεται ἐκ τοῦ πτώματος, ἐν ᾧ κατέστησε καί αὐτήν ἢ τῆς Εὐᾶς συγγένεια». Ἐπίσης ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Εγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, PG 86/3, 3288 C-3289 B) ὑποστηρίζει μέ βάση αὐτό, ὅτι ὁ Υἱός της «ἐνέδυσεν ἀφθαρσίαν σύσσωμον, καί ὑπερενδόξως ἐδόξασε, τοῦ γενέσθαι κληρονόμον, ὡς παναγίαν Μητέρα αὐτοῦ». Ἀπό τή μεταγενέστερή του θεομητορική γραμματεία τό χωρίο συνδέεται μέ τήν ἀνάστασιν της ἀπό τούς Ἱρηγόριο Παλαμά (*Εἰς τήν πάνσεπτον κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, 37, PG 151, 465 D-468 A) ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ, ὅτι «διά τοῦτο τό γεννήσαν εἰκότως σῶμα συνδοξάζεται τῶ γεννήματι δόξη θεοπρεπεῖ, καί συνανίσταται, κατά τό προφητικόν ἄσμα, τῶ πρότερον ἀναστάντι τριήμερῳ Χριστῶ ἢ κιβωτός τοῦ ἀγιάσματος αὐτοῦ· καί παράστασις γίνεται τοῖς μαθηταῖς τῆς ἐκ νεκρῶν καί αὐτῆς ἀναστάσεως», ἀπό τόν Φιλόθεο Κόκκινον (*Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 43, 20, ἔκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27

ρεϊ νά θεμελιώσει προερχόμενη ἐκ τοῦ ἔργου του διδασκαλία περὶ ἀναστάσεως ἢ ἀναλήψεως. Καί τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ, τό ὑπό ἐξέταση χωρίο ἀνάγεται τυπολογικῶς στό μυστήριό τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ὅπου ἡ Θεοτόκος προτυπώνεται ὡς Σκηνή, ἐντός τῆς ὁποίας ἐνοίκισε σαρκούμενος, προσλαμβάνοντας τήν ἀνθρώπινη φύση, δηλαδή τήν «κιβωτό τοῦ ἀγιάσματος του», ὁ Υἱός της, ἐφ' ὅσον ὁ Προφητάναξ, ὁμιλώντας σ' αὐτό γιά τό πρόσωπο τῆς Θεομήτορος, στήν πραγματικότητα ἐννοεῖ τή λιτάνευση καί κατόπιν τήν ἀνάσταση τοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ της διαπλασθέντος νεκροῦ σώματος τοῦ ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁰³⁰. Ἔτσι, ὅπως ὑπογραμμίζει, μέ τό ζωοποιό του θάνατο «πεπλήρωται τοῦ βοῶντος ἢ προφητεία· φησί γάρ, ἀναστήσω σκηνήν τήν πεπτωκυῖαν τοῦ ἱεροῦ Δαυΐδ ἐν σοί, ἄχραντε προτυπωθεῖσαν· δι' ἧς ὁ σύμπασι τῶν ἀνθρώπων χοῦς εἰς σῶμα ἀνεπλάσθη Θεῶ»²⁰³¹, γεγονός πού σημαίνει ὅτι ἡ σκηνή, στήν ὁποία κατεσκήνωσε ὁ Λόγος, ὑπῆρξε ἡ Θεοτόκος καί κιβωτός ἀγιάσματος κατέστη ἡ «σάρκα», τήν ὁποία ἔλαβε ἐξ αὐτῆς κατά τήν ἐνανθρώπησή του, τήν ὁποία ἀνέπλασε καί θέωσε, προσφέροντας τή σωτηρία στό ἀνθρώπινο γένος. Γι' αὐτό καί μέ τό ὑπό ἐξέταση χωρίο ὁ ἅγ. Ἀνδρέας δέν διδάσκει τήν ἔνσωμη ἀνάληψη καί ἀνάσταση τῆς Θεοτόκου, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ M. Jugie²⁰³², C. Coni²⁰³³ καί R. García²⁰³⁴, ἀλλά ὑπογραμμίζει σαφῶς, ὅτι κατά τήν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασή του ὁ Κύριος ἀναστήθηκε ὡς Θεάνθρωπος, δηλαδή καί ἡ κιβωτός τοῦ ἀγιάσματος του πού εἶναι ἡ προσληφθεῖσα

(1982), σ. 117-118 καί B. Ψευτογκᾶ, «Ἡ Ἀνάσταση-Μετάσταση τῆς Θεοτόκου», ἐν *Προσφορά*, σ. 639-640 καί 661 ἐξ.), ἀπό τόν Ἀντώνιο Λαρίσης (*Λόγος εἰς τήν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, 9, 4-5 καί 9, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 284 καί Μ. Τατάγια, «Θεολογικά σχόλια...», *Κληρονομία* 35 (2003), σ. 310), ἀπό τό Νικόλαο Καβάσιλα (βλ. ἐν Π. Νέλλα, *Ἡ Θεομήτωρ*, σ. 34), ἀπό τόν Ἰωάννη Καντακουζηνό (*Διάλεξις πρὸς Ἰουδαίους*, η', 788-815, ἔκδ. Χ. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ κατὰ Ἰουδαίων*, σ. 238-239 καί *Ἀνάλυσις...*, ὅπ. παρ., σ. 59), ἀπό τόν Ἰωσήφ Βρυέννιο (*Λόγος ... περὶ τῆς ἡμῶν Πίστεως...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 30. Ἐπ' αὐτοῦ Ν. Χ. Ἰωαννίδης, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 311 σημ. 47) καί ἀπό τό Νικηφόρο Κάλλιστο Ξανθόπουλο, (*Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 2, 23, PG 145, 816 C). Ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενος προφανῶς καί μέ ἀφετηρία τό Ψαλμ. 131, 8 ὁ Π. Εὐδίκιμοφ (*Ἡ Ὁρθοδοξία*, σ. 208) ὑποστηρίζει, ὅτι «ἡ ὀρθόδοξη εορτή τῆς Κοιμήσεως περιλαμβάνει τόν θάνατο καί ἐνταφιασμό τῆς Θεοτόκου καί ὕστερα τήν ἀνάσταση καί τήν ἀνοδό της στοὺς οὐρανοὺς», ἀποψη τήν ὁποία υἰοθετεῖ καί ὁ C. D. Papadakis (*Saint André de Crète*, σ. 65) ἰσχυριζόμενος ὄχι ὀρθῶς, ὅτι ἀποδίδει τή σκέψη τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου. Γι' αὐτό βλ. Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Ἄειπαρθένου Μαρίας εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾷ πρὸς τήν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 224 καί 234-235 καί Ε. Κ. Στύλιου, Ἐπίσκοπος Ἀχελώου, *Εἶμαι Χριστιανός Ὁρθόδοξος*, σ. 53.

2030. «τὸν Χριστὸν ἐλιτάνευσεν» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1096 A). Καί τοῦτο, διότι ἡ Παρθένος εἶναι ἡ καλυμμένη μέ τό νοητό χρυσό τῶν χαρισμάτων «κιβωτός τοῦ ἀγιάσματος», τά ὁποία ἔχει καταγάσει σ' αὐτὴν τό ἅγ. Πνεῦμα (*Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 865 A). Εἶναι ἡ νέα κιβωτός τῆς δόξας στήν ὁποία ἀναπαύεται τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί στήν ὁποία ὁ κατά φύσιν ἅγιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔνωσε τό θεῖο μέ τό ἀνθρώπινο (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 896 B). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί C. Dillenschmeier, *Maria nell'economia della creazione rinnovata*, σ. 317.

2031. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ὡδή θ', 3, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 62 (PG 97, 1328 C). Πρβλ. καί *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 B.

2032. *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 244.

2033. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 224.

2034. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 47. Ὁ R. García μάλιστα ἐντάσσει τό ἐν λόγω χωρίο, κατά τρόπο ἀκατανόητο, στίς προφητικές «figuras vetero-testamentarias de la Asunción de María». (ὅπ. παρ., σ. 46-47).

καί θεωθεΐσα, ἐκ τῆς ἀπειρομεγέθους, ἀχειρότευκτης, θεότευκτης²⁰³⁵, θεοτύπτως καί «παναγεστάτης τοῦ παντοκτίστου»²⁰³⁶ σκηνῆς²⁰³⁷ ἁγίας Παρθένου, ἀνθρώπινη φύση του, μέ τήν ὁποία καί ἀνῆλθε στούς οὐρανοῦς²⁰³⁸. Καθίσταται, συνεπῶς, ἀπολύτως σαφές, ὅτι, ἂν καί ὁ ἱερός Πατήρ ἀποδέχεται τήν ἀντίληψη περί ἐπανενώσεως τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα γιά τήν πραγματοποίηση τῆς μεταθέσεώς της, ἡ Θεοτόκος οὔτε ἀναλήφθηκε σωματικῶς, οὔτε ἀναστήθηκε, ἀλλά ἡ μέν ψυχή της, ἀφοῦ διεπέρασε τόν Ἄδη, ἐπανενώθηκε μέ τό σῶμα, ὥστε ἀκολούθως μέ τή μετάθεση καί τοῦ θεόληπτου σκηνούς της νά μεταστῆ ψυχοσωματικῶς στίς σκηνές τῶν ἁγίων.

Προκαλεῖ, ὅμως, ἰδιαίτερη ἐντύπωση τό γεγονός, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ, πέραν τῆς ἀναφορᾶς περί τῆς μεταθέσεως τοῦ σώματος, ὡς εἰς τό ἀφανές²⁰³⁹ ὑποχώρησεως καί ἀποικίσεως, δέν ὁμιλεῖ στά θεομητορικά του ἔργα²⁰⁴⁰ ὅπως καί στήν περίπτωση τῆς ἐπανενώσεως τῶν μερῶν εὐκρινῶς περί τοῦ τόπου τῆς ἀποικίσεώς του. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, δέν ἀναφέρει εὐθέως, ἂν καί προκύπτει σαφῶς ἀπό τό ὅλο ἔργο του, ὅτι αὐτό βρίσκεται στόν ἴδιο μέ τήν ψυχή τόπο²⁰⁴¹, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει ἡ κατά τρόπο ἐνιαῖο ἀναφορά του στήν, εὐρισκομένη στίς σκηνές τῶν ἁγίων, Θεομήτορα μετά τή μετάστασή της. Ὁ δισταγμός πού ἐπιδεικνύει θεωροῦμε, ὅτι ὀφείλεται ὄχι μόνο στήν ἔλλειψη κοινῶς ἀποδεκτῆς περί αὐτοῦ ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία, σέ συνδυασμό μέ τό μυ-

2035. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 877 D.

2036. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D. βλ. καί R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y teólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 46.

2037. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1077 A.

2038. Ἡ ἔρμηνεία αὐτή εἶναι σύμφωνη μέ μεγάλο μέρος ἀπό τήν προγενέστερή του πατερική παράδοση, καθῶς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος: «Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τήν ἀνάπαυσίν σου' τήν εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν ἐπισπεύδουσιν αὐτοῦ. 'Σύ καί ἡ κιβωτός τοῦ ἁγιάσματος σου', κιβωτόν τοῦ ἁγιάσματος τήν ἁγίαν αὐτοῦ σάρκα φησίν» (*Ἐξηγησις εἰς τοὺς Ψαλμούς*, ΡΛΑ', PG 27, 521 B). Ἐπίσης βλ. Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1, PG 10, 1152 BC-1153 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 353). Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 735 B. Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τήν ἁγίαν Μαρίαν τήν Θεοτόκον*, Ε', 3, 1-20, ἔκδ. Μ. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 162-164 (PG 93, 1464 CD). Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τήν ἑορτήν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 9, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 454. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Β', 2 καί 10 καί 11, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 148, 172, 174 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 126, 148, 150). Ἡ μή διατύπωση διδασκαλίας γιά τήν ἀνάσταση τῆς Θεοτόκου ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ Πατρός, καθιστᾷ μή συμβατή μέ τό ἔργο του καί τήν ἐπ' αὐτοῦ θεμελιωμένη ἄποψη τοῦ Μ. Νάζμ (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 138), ὅτι ἡ Θεοτόκος «ὡς Θεομήτωρ καί παρθένος ἠξιώθη νά εἶναι τό πρῶτον ἀνεστημένον δημιούργημα». Γιά τό λόγο αὐτό καί κατά τήν ἐξέταση τῆς σχετικῆς διδασκαλίας του ἀπό τόν Ἀ. Πέβτιτς (*Ἡ Θεοτόκος*, σ. 52-58) οὐδεμία ἀναφορά γίνεται σέ ἀνάστασή της.

2039. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1084 A καί O. Faller, *De priorum saeculorum silentio circa assumptionem*, σ. 13. Ὁ ἁγ. Ἀνδρέας παρέλαβε πιθανότατα τόν ὄρο «ἀφανές» γιά τόν προσδιορισμό τοῦ τόπου καταπαύσεως τῆς Θεομήτορος ἀπό τό Γρηγόριο Νύσσης

«ἐπίζευξις σύμπηξις,

καί πρὸς τό ἀφανές ὑποχώρησις»

Εἰς τήν Κοίμησιν, II, ΙΓ', PG 97, 1084 A

«ἐν ᾧ <ἄδη> τὰς ψυχὰς γίνεσθαι λέγουσι,

πλὴν εἰς τό ἀειδές καί ἀφανές μετέχουσιν»

Λόγος περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως, PG 46, 68 B.

2040. Τό γεγονός αὐτό ἐπισημαίνεται καί ἀπό τό V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 26.

2041. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 77) ὑποστηρίζει ὀρθῶς, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ διδάσκει τήν ψυχοσωματική της μετάθεση στά οὐράνια σκηνώματα.

στηριακό χαρακτήρα της μεταστάσεως, επιδιώκει νά τονίσει τόν υπερφυή χαρακτήρα τοῦ γεγονότος καί τήν περί αὐτά ἄγνοια τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί στήν προσπάθειά του νά προφυλάξει ἀπό ἐνδεχόμενες ὑπερβολές ἢ παρανοήσεις τό ποιμνίό του, καθὼς οἱ ὁμιλίες ἢ οἱ ὕμνοι του ἀπευθύνονται σ' αὐτό καί ἀντικείμενό τους ἀποτελεῖ μὴ καθολικῶς ἕως τότε ἐπικρατήσασα ἑορτή²⁰⁴² μὴ μαρτυρουμένου εὐθέως ἀπὸ τήν Ἁγ. Γραφή καί τήν ἀρχαία ἀποστολική παράδοση θεομητορικοῦ γεγονότος. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς μπορεῖ νά κατανοηθεῖ καλύτερα, ἂν συσχετιστεῖ μέ τήν ἀντίστοιχη ἐπιγραμματικὴ μὲν, πλὴν ὅμως ἐκτενέστερη ἀπὸ αὐτὴ τῶν προγενεστέρων του, διδασκαλία περὶ ἐπανενώσεως τῶν μερῶν, διότι, ὅπως φαίνεται, στή διατύπωση τῆς περὶ τοῦ θεομητορικοῦ τέλους διδασκαλίας ἐφαρμόζει εἶδος «οἰκονομίας»²⁰⁴³, ἐπιδεικνύοντας ἰδιαίτερη προσοχὴ στήν παράθεση τῶν ἀπόψεων του γιὰ τήν προφύλαξη τοῦ ποιμνίου του²⁰⁴⁴.

Τὸ ὑφιστάμενο κενό στήν περί μεταστάσεως τῆς Θεομήτορος διδασκαλία προσπαθεῖ νά καλύψει μέ τήν προβολή, ὡς ἀδιάψευστου μάρτυρα τῆς πραγματώσεώς της, τόν τάφο, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται κενός καί ἀνέπαφος στή Γεθσημανῆ κοντά στό χεῖμαρρο τῶν Κέδρων, ἐντὸς τῆς κοιλάδας τοῦ Κλαυθμῶνος, ὅπου βρίσκεται καί ὁ τάφος τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰουδα Ἰωσαφάτ²⁰⁴⁵. Ὁ κενός θεομητορικός τάφος ἀποτελεῖ γιὰ τόν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη τήν πλέον ἀπτή ἀπόδειξη τῆς μεταθέσεως τοῦ ζωοδόχου καί θεοδόχου σώματος τῆς Μητροθέου γιὰ τό ποιμνίό του, ἐφ' ὅσον ὁ καθένας μπορεῖ νά ἐπισκεφθεῖ τόν τόπο καί νά συνειδητοποιήσει μέ ποιό τρόπο ὀλόκληρη ἢ περίξ αὐτοῦ περιοχὴ «σαλπίζει διαπρυσίως τά θαύματα»²⁰⁴⁶. Ἐτσι, ὅταν ἀναφέρεται σ' αὐτόν, ὁ ὁποῖος «μέ-

²⁰⁴². Πρβλ. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1072 BC.

²⁰⁴³. Θὰ μπορούσαμε ἴσως στό σημεῖο αὐτό νά ἰσχυριστοῦμε, ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς παραπέμπει *mutatis mutandis* στήν «οἰκονομία» πού ἐφάρμοσε, κατὰ τό Γρηγόριο Θεολόγο, ὅσον ἀφορᾷ τὴ διατύπωση τῆς περὶ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας του ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ ὁποῖος «ἐθεώρει προτιμότεραν ποιὰν ἐπιφυλακτικότητα κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς ἀληθείας, παρά τὴν διακήρυξιν ταύτης διὰ λόγων καί ὄρων δυναμένων νά ὀδηγήσουν εἰς παρερμηνείας καί σκανδαλισμούς, ἔχοντας ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαστροφήν αὐτῆς» (Μ. Ἀ. Ὁρφανοῦ, *Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*, σ. 118). Γιὰ τό λόγο αὐτό καί ἡ «οἰκονομία» «δέον νά ἐρμηνευθῆ ὡς ποιμαντικὴ τις καί παιδαγωγικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν διασφάλισιν τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τὴν ἀποφυγὴν νέων περιπετειῶν ἐν αὐτῇ, προερχομένων εἴτε ἐκ τῶν αἰρετικῶν, εἴτε τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἢ ἐκ τοῦ σκανδαλισμοῦ τῶν ἀπλουστέρων κατὰ τὴν πίστιν χριστιανῶν» (Μ. Ἀ. Ὁρφανοῦ, *ὄπ. παρ.*, σ. 120). Τὴν ἐπὶ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἐπίδραση τοῦ Μ. Βασιλείου καί ἀκροθιγῶς τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἐξετάσαμε σὲ ἄλλη μελέτη, ὅπου θεωροῦμε ὅτι καταδείχθηκε ἐπαρκῶς ἢ ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς γνῶση τῆς θεολογίας, ἀλλά καί τῆς ποιμαντικῆς τέχνης τοῦ Μεγάλου Καππαδόκη. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. περισσότερα ἐν Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 181-240. Γιὰ τοὺς λόγους μὴ κοινοποιήσεως πτυχῶν κάποιας θεολογικῆς ἀλήθειας βλ. ἐπίσης Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 137-138.

²⁰⁴⁴. Ἐτσι, ἐνῶ ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ σαφῶς, ὅτι ἀποδέχεται τόσο τὴν περί ἐπανενώσεως ἀντίληψη γιὰ τὴν μετάθεση τοῦ θεοδόχου σώματος, ὅσο καί τὴν μετάστασή του ἐνωμένου μέ τὴν ψυχὴ στὰ οὐράνια σκηνώματα, στήν πρώτη περίπτωσι ἐκφράζει ταυτόχρονα ἄγνοια καί ἀμφιβολία γιὰ τό γεγονός, ἐνῶ στή δευτέρῃ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς νά προσδιορίσει μέ σαφήνεια τόν τόπο τῆς μεταθέσεως.

²⁰⁴⁵. Λόγῃ τῶν λεπτομερῶν αὐτῶν πληροφοριῶν, ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης, («Ἡ Γεθσημανῆ, ἰδιοκτησία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου», *ΝΣ* 81 (1989), σ. 90) τονίζει, ὅτι ὁ ἁγ. Ἀνδρέας ἦταν «ἄριστος γνώστης τῆς χριστιανικῆς τοπογραφίας τῶν Ἱεροσολύμων».

²⁰⁴⁶. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1057 A. Καί τοῦτο, διότι ὁ κῆπος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βρίσκεται, εἶναι ὁ χώρος ὅπου «τό πάθος τοῦ ἀπαθοῦς ἐλάμβανε τὰ προοίμια», καθότι ὁ Σωτήρας Υἱὸς τῆς Ἰησοῦς Χριστός «συνηλιζέτο» στό

χρι νῦν ἔστηκεν ἀσινής», ὁμιλεῖ λεπτομερῶς περὶ τῆς λαξευμένης στό βράχο «ἀποικίας» ἐκείνης, ἀπὸ τὴν ὁποία «μετατεθέν ἀπωκίσθη τό φύραμα τοῦ παρθενικοῦ ... καί θεολήπτου σώματος»²⁰⁴⁷, ὥστε «ὁ γάρ τάφος ἔστηκε μέχρι καί δεῦρο κενός, μαρτυρούμενος καί μαρτυρῶν τὴν μετάθεσιν»²⁰⁴⁸. Μάλιστα δέ καί ἡ «λάρναξ», ἐντός αὐτοῦ, ὅπου ἀποτέθηκε τό σῶμα τῆς Μητροθέου, εἶναι «φύλαξ τοῦ θησαυρίσματος»²⁰⁴⁹, δηλαδή ἀψευδῆς μάρτυρας τοῦ μυστηρίου τῆς θεομητορικῆς μεταστάσεως²⁰⁵⁰. Γιά τό λόγο αὐτό, ἂν καί ὁμιλεῖ ἐλάχιστα περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταθέσεως τοῦ θεομητορικοῦ σώματος, ἐν τούτοις ἀναφέρεται διὰ μακρῶν στό θεομητορικό τάφο, καθῶς, μετά τὴν ἔξοδό της ἀπὸ τό σῶμα, ἡ ψυχὴ της διήλθε ἀφθόρως τόν Ἄδη, ἐπανήλθε στόν τάφο, ἐπανενώθηκε μέ τό ἐκεῖ εὑρισκόμενο θεωμένο, μεταμορφωμένο καί ἀφθαρτοποιημένο σῶμα καί εἰσῆλθε, μεταστᾶσα ψυχοσωματικῶς, στόν τόπο τῆς καταπαύσεως, ὅπου βρίσκεται πλέον μαζί μέ «τά ἄνω πνεύματα»²⁰⁵¹, τούς ἀγγέλους καί τούς ἀγίους²⁰⁵², «ἐν ἀγήρω

χώρο αὐτό μέ τούς μαθητές του, ὅπου προσευχήθηκε πρὸς τόν Πατέρα, ἀλλά καί συμφιλιώθηκε μέ τόν Ἰούδα, πρὶν «ἔκδοτος τοῖς θεοκτόνοις γεγένηται» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1057 A. Πρβλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, A', 13, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 138 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 116). Περὶ τοῦ θεομητορικοῦ τάφου κατὰ τόν ἱερό Πατέρα βλ. καί L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 73 ἔξ. M. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 243. G. Pons Pons, *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 18. M. Ἀ. Σιώτου, «Ἡ Γεθσημανῆ, ἰδιοκτησία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου», *ΝΣ* 81 (1989), σ. 59 ἔξ.

2047. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 D.

2048. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 A. Βλ. ἀκόμη Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καί σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, H', PG 98, 36 D-372 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 14, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 180 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 156). Βλ. καί M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 228.

2049. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1104 A καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 17, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 188-190 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 164-168).

2050. Ὁ ἱερός Πατήρ ἀπευθύνεται ἀρχικῶς πρὸς τὴν λάρνακα τοῦ θεομητορικοῦ τάφου καί τὴν προτρέπει, «ἂν δέ τι παράδοξον τύχοι, καί μετασταίῃ τό ἄχραντον μένε τό θαῦμα κηρύττουσα. Διηγοῦ ταῖς μετέπειτα γενεαῖς τὴν μετάθεσιν· τοῖς μὲν ἄνω πνεύμασι, τό πνεῦμα παραχωροῦσα τῆς Θεομήτορος· ἡμῖν δέ τόν ἁγιασμόν, οἶον ἐκ πηγῆς ἀεννάου, μυροδοτοῦσα τοῦ σώματος» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1104 A). Ἀκολουθῶς, ἀπευθύνεται καί πρὸς τό ἀκροατήριό του ἐρωτώντας: «τίς ἡ ἀπόδειξις, εἶπω βούλεσθε; καί μή μοι τῶν παρόντων ἐπισκωπτέτω τίς πως τό μνήμα κενόν. Προσερήσομαι γάρ ἡμᾶς· Πῶς ὁ νεκρός ἀφανής; Πῶς ἐν σοροῖς τά ἐντάφια; εἰ μή τὴν διαφθοράν ἀπέδρα τό τυμβευθέν· εἰ μή μετετέθη ὁ θησαυρός. Εἰ δέ τοῦτο, πῶς οὐκ ἀψευδῆς ἡ μετάθεσις, ἐπεὶ καί τᾶλλα συνέδραμε» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 D-1084 A. Βλ. καί M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 228. Τό πρόβλημα τοῦ «ποῦ» καί τοῦ «πῶς» τῆς μεταθέσεως τοῦ σώματος δέν ἀποτελεῖ ἐνιαία παράδοση στή θεομητορική γραμματεία. Ἔτσι, ὅπως ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, οὔτε ὁ Ἰωάννης Θεσσαλονίκης (*Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 13, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 399-401) φαίνεται νά προσδιορίζει ἀκριβῶς τόν τόπο μεταθέσεως τοῦ σώματος. Ἀντίθετα ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 14, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 180 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 156) δηλώνει σαφῶς, ὅτι τό σῶμα «ἀποτίθεται μνήματι· κἀντεῦθεν τριταῖα πρὸς οὐρανίους δόμους μετεωρίζεται», ἐνῶ ὁ Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καί σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, H', PG 98, 369 C) ὑποστηρίζει, ὅτι τό σῶμα τῆς Θεοτόκου «ἀνηράγη» διὰ νεφέλης στόν οὐρανόν.

2051. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1110 A. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ G. Pons Pons (*Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 20) ὁμιλεῖ γιά «escatología de la Virgen se une lo corporal y terreno con lo espiritual y celeste».

2052. Καί τοῦτο, διότι μετά τὴν ἐκβίωσή της ἀναλαμβάνεται «πρὸς τὰ οὐρανῶν βασιλεία» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1080 C), ὅπου τὴν ὑποδέχονται «λευχημονοῦντες ἄγγελοι» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, IA', PG 97, 1101 C).

μακαριότητα»²⁰⁵³.

Ὁ τόπος τῆς καταπαύσεως τῶν ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου συνιστᾷ τὴν ἐν οὐρανοῖς ὄψη τῆς Ἐκκλησίας²⁰⁵⁴, «τὴν ἄνω πόλιν»²⁰⁵⁵, καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα ὡς «τῶν οὐρανίων τὰ βασιλεία»²⁰⁵⁶. Γι' αὐτὸ καὶ οὔτε μὲ τὴν αἴσθησι εἶναι ληπτός, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τὴν διάνοια νοητός, ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ «τά ὑπὲρ γῆν χωρία»²⁰⁵⁷, δηλαδή, ὄχι γιὰ κάποιον ἐπίγειο καὶ ὑλικὸ χῶρο, ἀλλὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐκείνη οὐράνια κατάστασι, πείρα τῆς ὁποίας λαμβάνουν μόνον ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι «δι' ἀπαθείας κατ' ἀπειρόδωρον χάριν τὸν τῆδε φθάσασι χῶρον», δηλαδή οἱ ἅγιοι, καθὼς πρόκειται γι' αὐτὸ πού περιγράφει ὁ προφητᾶναξ Δαυὶδ ὡς τόπο «σκηνῆς θαυμαστῆς, ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ»²⁰⁵⁸. Τῆ θέσι τῶν ἁγίων στὸν τόπο αὐτὸ περιγράφει ἐναργέστερα ἀναφερόμενος στὸ Μέγα Βασιλεῖο, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν κοίμησίν του ἀναπαύεται ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχουν οἱ «σκηνές» τῶν πατριαρχῶν, οἱ «μυσταγωγίες» τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν, οἱ «στεφηφορίες» τῶν μαρτύρων, οἱ «χορίες» τῶν μοναχῶν καὶ οἱ «ἀγαθοτρυ-

Θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ, ὅτι ὁ ἱερός Πατήρ, ἐνῶ περιγράφει σαφῶς τὸν τόπο μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου, ἐν τούτοις δὲν τὸν ἀποκαλεῖ ρητῶς «παράδεισο», ὅπως ἄλλοι συγγραφεῖς. Πρβλ. «εἰσάγει γάρ Υἱὸς τὴν μητέρα εἰς τὸν παράδεισον, ἔνθα τροφή τρυφῆς ἀθανάτου» Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 462 καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 12, ἔκδ. Ἀ. Γιάβιτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 138 (ἔκδ. Ρ. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 112). Περί αὐτῶν βλ. Κ. Rahner, «Zum Sinn des Assumpta-Dogmas», σ. 246. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, HdM I (1996)², σ. 329.

2053. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 Α. Πρβλ. καὶ Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 6, PG 86/3, 3293 Α. Ἡ Θεοτόκος μετὰ τὴν μεταστάσιν της, κατὰ τὸν Ἰωάννη Γεωμέτρη (*Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 60, ἔκδ. Α. Wenger, *L' Assomption*, σ. 406), ἀπολαμβάνει «ἀνεκκλήτων ... μακαριότητα». Βλ. καὶ Ε. Dublanchy, «Marie», DTC 9 (1926), στ. 2433 ἐξ.

2054. Καὶ τοῦτο, διότι προγενέστεροι τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου Πατέρες, προκειμένου νὰ περιγράψουν τὴν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίαν, χρησιμοποιοῦν παρόμοιες ἐκφράσεις καὶ εἰκόνες. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ δειγματοληπτικῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἐν Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, σ. 165 ἐξ.

2055. *Εἰς τοὺς δέκα Μάρτυρας*, 4, 91, ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, KX 3 (1949), σ. 104. Πρβλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 361 D. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 1, PG 99, 721 Α.

2056. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 C. Σὲ ἄλλο σημεῖο ὑπογραμμίζει, ὅτι ἡ Θεοτόκος μετέστη εἰς «τὰ τῶν οὐρανῶν βασιλεία» *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1080 C.

2057. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1080 B.

2058. Ψαλμ. 41, 5 καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, ΙΒ', PG 97, 1057 BC. Πρβλ. Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, 2, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», I, PO 19 (1926), σ. 339. Τὸν τόπο τῆς καταπαύσεως ὀνομάζει ὁ Κλήμης Ρώμης (*Πρὸς Κορινθίους*, Α', 5, 4, PG 1, 217 Α. ΒΕΠΕΣ 1 (1955), σ. 15) «τόπον δόξης», ὁ Ἀναστάσιος Σιναΐτης (*Λόγος εἰς τοὺς Κοιμηθέντας πάνυ ὠφέλιμος*, PG 89, 1193 Α) «ἄνω Ἱερουσαλήμ», ὁ Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, «οὐράνιον πόλιν» (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 361 D), ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 13, ἔκδ. Ἀ. Γιάβιτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 140. ἔκδ. Ρ. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 116) «κρείττονα χῶρον καὶ ὑψηλότερον», ὁ Θεόδωρος Στουδίτης (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 1, PG 99, 721 Α) «ἄνω Ἱερουσαλήμ» καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς (*Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 465 Α) «ἀείζων καὶ οὐράνιον ... χῶρον».

φίες» τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν δικαίων²⁰⁵⁹, καθὼς πρόκειται γιὰ «τάς ἀύλους καὶ παλινζώους σκηνάς»²⁰⁶⁰, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν χῶρο «ζωαρχικόν ἀνάλωτον, πάσης προσύλου καὶ ἐμπαθοῦς διωκισμένον θέσεως τε καὶ σχέσεως»²⁰⁶¹.

Στόν τόπο αὐτό, στόν ὁποῖο ἐπικρατεῖ εὐφροσύνη καὶ ἀνεκκλήθη χαρά ἐντός τοῦ αἰδίου φωτός καὶ λαμβάνει χώρα «τό ἀληθῶς ζῆν» ἐντός τῆς ὀλόφωτης θείας βασιλείας, ἀναπαύεται ψυχοσωματικῶς, μετὰ τὴν παλινζωη μετάστασή της καὶ ἡ Θεοτόκος ὡς Ὑπεραγία καὶ Παναγία, ἀπολαμβάνουσα μετὰ τῶν ἁγίων μεγαλύτερη δόξα καὶ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ἐνώχ²⁰⁶². Καὶ τοῦτο, διότι ἐκεῖ θεᾶται καὶ ἀπολαμβάνει πλήρως τὸ κάλλος τοῦ Υἱοῦ της, πρεσβεύουσα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ κατατρυφῶσα στήν ἀκένωτη χαρά καὶ αἰώνια μακαριότητα. Θέλοντας νὰ περιγράψει πληρέστερα τὴ μακάρια ζωὴ στὶς σκηνές τῶν ἁγίων, τονίζει, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ ζωὴ τῶν ἀσεβῶν στό φρικτὸ καὶ σκοτεινὸ Ἄδη, στόν τόπο τῆς ἀναπαύσεως ρέουν οἱ χεῖμαρροι τῆς αἰώνιας τρυφῆς, βρίσκονται οἱ λειμῶνες τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀναβλύζουν οἱ πηγές τῆς ἀένναης ζωῆς, δηλαδή τὰ ρεῖθρα τοῦ θεόβλυστου φωτός καὶ οἱ ποταμοὶ τῆς ἀεὶζωης φωτοχυσίας²⁰⁶³, καθότι μετὰ τὴ διέλευση τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων καὶ τῶν δικαίων ἀπὸ τὸ

2059. «πατριαρχῶν ... σκηναῖς, ἀποστόλων τε καὶ προφητῶν μυσταγωγίαις, καὶ μαρτύρων στεφηφορίας, καὶ μοναχῶν χορίας, θείων τε ἱεραρχῶν καὶ πάντων δικαίων ἀγαθοτρυφίας» *Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 929 A καὶ E. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *NXK* 22 (2003), σ. 240.

2060. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 C. Πρβλ. καὶ Ἀναστάσιου Σιναΐτου, *Λόγος εἰς τοὺς Κοιμηθέντας πάνυ ὠφέλιμος*, PG 89, 1193 B. Μάλιστα δὲ κατὰ τὸ Μόδεστο Ἱεροσολύμων (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 86/3, 3285 C) ἡ Θεομήτωρ «μετεφυτεύθη ... ἐν χώρᾳ ζώντων». Ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 17, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 52 καὶ Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 43, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 394. Τὸ χωρίο αὐτὸ θεωροῦν οἱ M. Jugie (*La mort et l' assomption de la Sainte Vierge*, σ. 239) καὶ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 47), ὅτι ἀποτελεῖ βασικὸ ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἔνσωμης ἀναλήψεως τῆς Θεοτόκου.

2061. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1080 D.

2062. Γεν. 5, 18. Τοῦτο πράττει ὁ ἱερός Πατήρ, διότι, ὅπως προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ Ν. Μ. Παπαδόπουλος (*Ὁ θάνατος*, σ. 91), «ἡ ἐνσώματος μετάστασις εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ, ἢ πρὸς τὸ Θεῖον ἀναχώρησις ζώντος, διὰ τῆς ὁποίας ἡμῖν ὁ Θεὸς τὸν Ἐνῶχ, ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν πρό Χριστοῦ ἐποχὴν, τὸ μεγαλύτερον δῶρον, τὴν τρανότεραν ἀπόδειξιν τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον».

2063. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 C. Γὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ εὐχεται ὁ ἱερός Πατήρ μετὰ τὴν κοίμησίν του, ὅπως καὶ τὴ Θεοτόκο, «τὸ γλυκὺ τοῦτο φῶς καταλείψαντα, φωτοειδῆς ὑπεδέξατο χῶρος, ὡς ἂν τις τάχα βραχεῖα παραψυχὴ τοῖς ἀνωμένοις προσκείτο» (*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1285 C). Πρβλ. καὶ Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 24, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 284. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, Α', 11, ἔκδ. Ἀ. Πέβιτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 134 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 110-112). Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ὅτε ἀπὸ τῶν ἐπιγεῖων καὶ ἐπικήρων, ἐν ταῖς φαεινοτάταις καὶ ἀκηράτοις λήξεσι τῶν οὐρανῶν μετέστη, PG 107, 161 D-164 A καὶ 165 B. Βλ. καὶ Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, σ. 356-357. Σχολιάζοντας τὸ ἀνωτέρω χωρίο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἔνσωμη ἀνάληψη ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 46), τονίζει, ὅτι ἀποτελεῖ «texto clásico ascensionista, verdaderamente celestial, nadie se atreverá a poner en tela de juicio la

σκότος τοῦ Ἄδη «τό ἀνύκτερον ἐκεῖνο φῶς αὐτοῦς διαδέξεται»²⁰⁶⁴ στό φωτόλουστο χῶρο τῆς μακαριότητος.

Στήν προσπάθειά του μάλιστα νά περιγράψει, κατά τό ἐφικτό, τή λαμπρότητα τοῦ τόπου τῆς καταπαύσεως τῆς Θεοτόκου καί τῶν ἁγίων παρατηρεῖ, ὅτι ἐκεῖ ἐπικρατεῖ «οὐ σκότος, οὐ νύξ, οὐκ ἀλαμπῆς ἡμέρα, οὐ χρόνου περίοδος· οὐκ ἐνιαυτός, οὐκ αἰών, οὐ κίνημα καί διάστημα περιστήσιν»²⁰⁶⁵. Πρόκειται, δηλαδή, περί μιᾶς μακάριας καί ὑπερφυσικῆς αἰώνιας πνευματικῆς ἐν δόξῃ καταστάσεως, στήν ὁποία δέν ἐπικρατοῦν οἱ φθαρτές καί φθειρούσες τόν ἄνθρωπο χωροχρονικές συνθήκες καί δομές τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλά τά πάντα διέπονται ἀπό τή ζωαρχική θεία ἐνέργεια διά τοῦ ἀνεσπέρως ἀνατέλλοντος αἰώνιου καί ἄκτιστου φωτός, τό ὁποῖο καταυγάζει καί λαμπρύνει αἰωνίως τίς εἰς αὐτό κατατρυφῶσες ἐκεῖνες ψυχές, οἱ ὁποῖες, κατά τόν ἐπίγειο βίο τους, «τοῖς θείοις νόμοις ἑαυτάς ὑποζεύξασαι, τήν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν ἐν πνεύματι διά σαρκός ἐπεδείξαντο». Π' αὐτό καί μετά τήν κοίμησή τους οἱ ψυχές τῶν ἁγίων, παραπέμπονται μετατιθέμενες σέ «τόπους δῆλον φωτοειδεῖς πρέποντας τῇ τοιαύτῃ τῶν ἁγίων ἱερᾷ καταστάσει», ὅπου «ἐπισκοπεῖ Κύριος, καί οἱ ὀφθαλμοί αὐτοῦ, ..., διαπαντός ἐπιβλέπουσιν».

Τή φύση καί τήν ἀσύλληπτη ὠραιότητα, δηλαδή «τό κάλλος καί τό μέγεθος, καί τήν εἰς ἄπειρον μακαριότητος θέσιν» τοῦ τόπου τῆς καταπαύσεως γνωρίζουν «τρανώτερον καί ὑψηλότερον» μόνον οἱ «τόν Θεόν πλησιάζοντες» ἐν ἀγιότητι ἐπί γῆς διαβιώσαντες ἄνθρωποι, καθὼς ὁ μακάριος καί φωτοειδής αὐτός χῶρος ἔχει προετοιμαστεῖ γι' αὐτούς ἀπό τήν θεία Πρόνοια²⁰⁶⁶. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ θεοφόρος Πατήρ, ὁ τόπος, ὅπου βρίσκονται ἤδη ἐν δόξῃ ἡ Θεοτόκος καί οἱ ἅγιοι, ἀποτελεῖ τό πέρασ «πάντων τῶν ἐλπισθέντων καί νῦν ἐλπίζομένων», τήν περιοχή ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τή φανέρωση τῶν ἀπόκρυφων μυστηρίων καί τό ἔσχατο τέλος «οὐ ἐπέκεινα παντελῶς οὐδέν»²⁰⁶⁷. Καί τοῦτο, διότι συνιστᾷ τόν τόπο, ὅπου ἀπό τούς χορούς τῶν ἀγγέλων καί τῶν ἁγίων, μέ ἐπικεφαλῆς τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, λατρεύεται ἀεννάως «ἡ ἐνιαία τῆς μιᾶς ἐν Τριάδι θεότητος φύσις», καθὼς ἐκεῖ διά παντός «Πατήρ προσκυνεῖται, καί Υἱός δοξάζεται, καί Πνεῦμα ἅγιον ἀνυμνεῖται»²⁰⁶⁸.

gloria de la Madre de Dios en el cielo, *en cuerpo y alma*, como lo exige el sentido teológico del texto y su contexto próximo y remoto». Βλ. συναφῶς καί Μ. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 244.

2064. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1288 C. Πρβλ. Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, *Ἡ ζωὴ μετὰ Θάνατο*, σ. 99 καί Δ. Γ. Τσάμη, *Ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Νικήταν τόν Στηθᾶτον*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 11], Θεσσαλονίκη 1971, σ. 136-137.

2065. *Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1289 A.

2066. «προσθήσω δ' ὅτι καί τῆς ὑπὲρ νοῦν ὠραιότητος, ἴδοιεν ἂν εἰκότως αὐτοῖ τρανώτερον τε καί ὑψηλότερον, οἱ μᾶλλον ἡμῶν Θεῶ πλησιάζοντες, κἀνταῦθα τοῦ δρόμου λήξαντες, τήν ἐκεχειριαν ἐδέξαντο, οἷς καί μᾶλλον ἡτοίμασαι παρά τῆς πάντα σοφῶς διεξαγωγῆς Προνοίας» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1052 A). Τοῦτο συμβαίνει, ἐφ' ὅσον «ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, καί μέντοι καί τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ τόν ἀειδῆ τόπον ἐκεῖνον διέρχονται μὲν, οὐ κατέχονται δέ, πλήν τῶν ὅσαι τῇ κατὰ τόν βίον ῥαστώνῃ τόν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἑαυταῖς ἐπεσπᾶσαντο» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 D-1052 A). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου*, σ. 174-175.

2067. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 D.

2068. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1101 A καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 452 ἐξ. Ἐπίσης βλ. Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*

Ἡ Θεομήτωρ, συνεπῶς, βρίσκεται, μετά τή μετάστασή της ψυχοσωματικῶς στόν τόπο τῆς καταπαύσεως, δηλαδή στήν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία, ὅπου ἀναμένει τήν κοινή ἀνάσταση μαζί μέ τούς λοιπούς ἀγίους²⁰⁶⁹, ἀπό τούς ὁποίους τιμᾶται καί μεγαλύνεται ὡς Ἐλεειπάρθετος Θεοτόκος, κατέχουσα ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία τήν ὑψηλότερη καί τελειότερη βαθμίδα τῆς κατά χάριν ἀγιότητος. Κατά συνέπεια καί ἐξ ὧσων ἔχουν ἀναφερθεῖ, ἡ περί Κοιμήσεως καί Μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου θά μπορούσε νά συνοψιστεῖ ὡς ἑξῆς:

α. Τό θεομητορικό τέλος παραμένει μυστήριο ἐν πολλοῖς ἄγνωστο στόν ἄνθρωπο καί συνδέεται ἄρρηκτα μέ τόν κατά σάρκα Υἱό της, καθῶς ἔχει ὡς αἰτία τήν ἐξ αὐτῆς ἐπιτελεσθεῖσα ἐνανθρώπησή του καί συνιστᾷ ἀποτέλεσμα τοῦ σωτηριώδους πάθους καί τῆς ἀναστάσεώς του.

β. Τό γεγονός αὐτό τοῦ προσέδωσε ἰδιαίτερο χαρακτήρα, παρ' ὅλο πού ἡ Θεοτόκος ὑπέστη ὡς ἄνθρωπος πραγματικό θάνατο. Αὐτό συνέβη, διότι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ ἀπαράβατο ὄρο γιά τήν ἀνθρώπινη φύση μετά τήν πτώση, γι' αὐτό καί ἡ Μητρόθεος, ὅπως οἱ λοιποί, ἐκπλήρωσε τό κοινό αὐτό χρέος, γεγονός τό ὁποῖο συνέβη στήν οἰκία πού διέμενε στά Ἱεροσόλυμα, ὅπου μετά τήν ἐκβίωσή της «καθορᾶται νεκρά καί ἄπνους».

γ. Ἐπειδή ὁμοῦς ὁ θάνατος, μετά τό πάθος καί τήν ἀνάσταση τοῦ Υἱοῦ της, ἀπώλεσε τήν ἰσχύ του καί ἀποδυναμώθηκε ὀλοκληρωτικά, μεταβλήθηκε γιά τούς πιστούς καί ἀγίους σέ κοίμησι, δηλαδή σέ ἀπλό χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Ὁ θάνατος τῶν ἁγίων καί τῶν δικαίων, μάλιστα, ἔχει γιά τόν καθέναν ἀπό αὐτούς καί κάποιο «ἰδιάζον ἀξίωμα», δηλαδή ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό. Στήν περίπτωση τῆς Θεομήτορος αὐτό ὑπῆρξε ἡ ψυχοσωματική της μετάθεση καί μετάσταση στά οὐράνια σκηνώματα.

δ. Ἔτσι, μέ τό θάνατο τῆς Θεοτόκου ἐπιτελέστηκε πραγματικός χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα.

ε. Ἡ ψυχή της, ὅπως κι ἐκεῖνες τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἁγίων καί ἀσεβῶν, κατῆλθε στόν Ἄδη, τόν ὁποῖο διήλθε ἀφθόρως. Ἡ ἐκεῖ παραμονή της εἶχε ὡς σκοπό νά λάβει διά πείρας γνώση τῶν σωτηριωδῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Υἱοῦ της καί διήρκεσε τόσο χρόνο, ὅσος ἦταν ἀπαραίτητος γιά τήν ἐπίτευξή του.

στ. Τό σῶμα της, μετά τό χωρισμό ἀπό τήν ψυχή, ὑπέστη προληπτικῶς καί κατά χρο-

καί Ἐλεειπαρθένου Μαρίας, PG 86/3, 3285 B. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 348 B. Κοσμᾶ Βεσπτήτορος, *Laus in celeberrimat Dormitionem...*, II, 20, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 323. Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τήν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἐλεειπαρθένου Μαρίας*, 9, 33-35, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 285. Κατά συνέπεια εἶναι πολύ δύσκολο νά γίνει ἀποδεκτή ἡ θεμελιωμένη ἐπί τοῦ ὑπό ἐξέταση χωρίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἀποψη τῆς Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιᾶδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 621) περί «εἰσχωρήσεως αὐτῆς (ἐνν. τῆς Θεοτόκου) εἰς τόν χώρον τῆς Παναγίας Τριάδος», καθῶς, ὅπως σαφῶς διδάσκει ὁ ἱερός Πατήρ, ἡ Παναγία βρίσκεται ὄχι στό χώρο τῆς Ὁμοουσίου Τριάδος, ἀλλά στόν τόπο, ὅπου δοξάζεται καί ἀνυμνεῖται ἡ Θεαρχική Τριάς, ἀπολαμβάνουσα τό κάλλος τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ καί Θεοῦ της.

2069. «τήν μέν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως διά τῆς τοιαύδε τῶν μερῶν διαζεύξεως, εἴτα συμπίξεως» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1049 A).

νική αντιμετάθεση τήν παύλειο «ἀλλαγὴν», δηλαδή μεταμορφώθηκε, ἀφθαρτοποιήθηκε καὶ δοξάστηκε, καθὼς ἐξέπεμπε «παμφαῆ θεολαμπίαν», ἐφ' ὅσον μετέλαβε τῆς «θεώσεως», τήν ὅποια πρόσφερε, διὰ τῆς προσληφθείσης ἀνθρωπότητάς του σέ ὄλοκληρο τό ἀδαμιαῖο γένος, ὁ Υἱός της. Ἐνώπιόν του συνάχθηκαν οἱ ἀπόστολοι, οἱ ὅποιοι τέλεσαν τήν ἐξόδιο τελετή καί μέ τή συνοδεία τῶν μελῶν τῆς Σιωνίτιδος, ἀλλά καί αὐτῶν τῆς ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἀπό αὐτήν ὁδηγήθηκε καί ἀποτέθηκε στόν τάφο, πού βρίσκεται στή Γεθσημανῆ.

ζ. Ἐντός τοῦ τάφου καί σέ χρόνο «οὐκ εἰς μακράν τῆς κηδείας» τό σῶμα ἐπανενώθηκε μέ τήν διελθοῦσα τόν Ἄδη ψυχὴ καί ἡ Θεομήτωρ μετέστη καί «ἀπωκίσθη» ψυχωσματοικῶς στό «ἀφανές», δηλαδή στόν τόπο τῆς καταπαύσεως. Ἄν καί ἡ ἐπανένωση τῶν μερῶν γίνεται ἐκ μέρους του ἀποδεκτῆ, ὅμως ἐκφράζει ἀμφιβολία καί ἄγνοια γιά τό γεγονός, πρᾶγμα πού τοῦ προσδίδει χαρακτήρα, ὄχι βεβαιότητας, ἀλλά εἰκασίας καί πιθανότητας.

η. Ἡ Θεοτόκος μετατέθηκε καί μετέστη στίς σκηνές τῶν ἁγίων, δηλαδή στήν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία. Γι' αὐτό καί οὔτε ἀναστήθηκε, ἀλλά οὔτε καί ἀναλήφθηκε στόν οὐρανό. Ἀντιθέτως ὡς ἄνθρωπος μετέβη μετά τήν κοίμηση καί μετάστασή της στόν ἐν οὐρανοῖς εὐρισκόμενο τόπο τῆς καταπαύσεως, ὅπως συνέβη στό παρελθόν μέ τούς Ἐνώχ καί Ἡλία, ὅπου ἀναμένει, μαζί μέ τούς λοιπούς ἁγίους τήν κοινή ἀνάσταση κατά τή Δευτέρα Παρουσία.

Ἔχοντας, ὄλ' αὐτά ὑπ' ὄψιν ὁ ἐντρύφησας ἰδιαιτέρως στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἀλλά καί τή λοιπή πατερική περί κοιμήσεως καί μεταστάσεως θεομητορική γραμματεία, μοναχός Ἐπιφάνιος καί γνωρίζοντας τήν πολυποικιλότητα τῆς περί τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου παραδόσεως, καθὼς καί τήν μεγάλη ἀξία τοῦ θεομητορικοῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ Πατρός, παρατηρεῖ, ὅτι «περί δέ τῆς κοιμήσεως αὐτῆς, (...) Ἄνδρέας δέ ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος Κρήτης, ὀλίγα τινά εἰπὼν καί ὀρθοτομήσας, εἰς ἐγκωμίου τάξιν τήν διήγησιν ἔστησεν»²⁰⁷⁰. Ἡ περί κοιμήσεως καί μεταστάσεως διδασκαλία τοῦ Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη, ὅμως, ἂν καί, ὅπως φάνηκε, βρίσκεται ἀποθησαυρισμένη στήν ἐκκλησιαστική παράδοση, καθὼς συναντᾶται κατὰ διαφόρους τρόπους καί ἐκδοχές στά ἔργα ὄλων σχεδόν τῶν περί αὐτές ἀσχοληθέντων Πατέρων, ἀλλά καί ἔχει εἰσχωρήσει ὡς *lex orandi* στήν ἐκκλησιαστική λατρεία²⁰⁷¹, οὐδέποτε κατέστη *lex credendi*, δηλαδή ἐπίσημος δογματικός ὅρος πίστεως τῆς Ὀρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ τό λόγο αὐτό, ἂν καί ἐμπεριέχεται στήν πλούσια θεομητορική της παράδοση ὡς μία, περί τόν 6ο αἰ. ἐφανισθεῖσα καί ἔκτοτε «ἐκτρέφουσα τήν εὐλάβειαν τῶν πιστῶν»²⁰⁷² εὐσεβῆς περί τοῦ τέλους της γνώμη καί ἀντίληψη, ἡ ὅποια βιώνεται διαρκῶς ἀπό τά μέλη της στή ζῶσα

2070. *Περί τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, 1, PG 120, 188 A. Βλ. L. Carli, *La Morte e l'Assunzione di Maria Santissima*, σ. 64 καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 67, σημ. 2.

2071. Ἐπ' αὐτοῦ Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 677-679. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας*, σ. 259-265. Κ. Καλοκύρη, *Ἡ Θεοτόκος εἰς τήν Εἰκονογραφίαν*, σ. 129 ἔξ. Βλ. Λόσκι, *Ἡ Παναγία*, σ. 204. Μ. Ἀ. Σιώτου, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 11 ἔξ. Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τό νέον Δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 355-356. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 63 ἔξ.

2072. Σ. Σ. Μπιλάλη, *Ὁρθοδοξία καί Παπισμός*, Β', σ. 179.

παράδοση καί λειτουργική πράξη της²⁰⁷³, ἐν τούτοις δὲν ἐκπληρώνει, θεωροῦμε, τίς ἀπαραίτητες ἐκεῖνες προϋποθέσεις πού ἀπαιτοῦνται, ὥστε νά ἀναχθεῖ σέ δόγμα πίστεως²⁰⁷⁴, ἐφ' ὅσον περί τοῦ τέλους της οὐδεμία ἀσφαλῆ πληροφορία διαθέτουμε ἀπό τήν Ἁγ. Γραφή καί τήν ἀρχαία ἀποστολική καί μεταποστολική ἐκκλησιαστική παράδοση. Κυρίως, ὅμως, διότι τό μυστήριό τῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεώς της κατανοεῖται ὡς ἀδιάρρηκτως συνδεδεμένο μέ τήν, ἐντός καί γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας πλήρως ὑπό τῆς Γραφῆς, τῶν Πατέρων καί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, διδαχθεῖσα καί θεοπισθεῖσα, περί τοῦ προσώπου καί τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλία, καί, ὑπό τό φῶς αὐτῆς, μέ τήν περί ἐσχάτων διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας²⁰⁷⁵, ὥστε νά μὴν εἶναι ἀναγκαία εἰδική δογματική διατύπωση περί τοῦ θεομητορικοῦ τέλους.

Τήν ἐν λόγῳ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὅμως, ὅπως κατέστη ἤδη φανερό, προσπάθησε νά συνδέσει κατά καιρούς, ἀλλά χωρίς ἐπιτυχία, ἡ Μαρριολογία διά τῶν L. Carli²⁰⁷⁶, M. Jugie²⁰⁷⁷, O. Faller²⁰⁷⁸, C. Balić²⁰⁷⁹, I. Ortiz de Urbina²⁰⁸⁰, M. Gordillo²⁰⁸¹, C. Feckes²⁰⁸², G. Grecu²⁰⁸³, G. Jouassard²⁰⁸⁴, C. Coni²⁰⁸⁵, F. Heiler²⁰⁸⁶, J. Galot²⁰⁸⁷, R.

2073. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Παράλληλα δογματικά Θεοτόκου καί Σταυροῦ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ὑμνογραφίᾳ», *Θεολογία* 47 (1976), σ. 879-907 καί Α. Θεοδώρου, «Ἡ Μετάσταση τῆς Θεοτόκου», *ΕΕΘΣΠΘ/ΝΣ* 4 (1994), σ. 601-618.

2074. Πρβλ. Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 503. Ὅπως παρατηρεῖ (ὄπ. παρ., σ. 504) ὀρθῶς, στή συνέχεια, οἱ Πατέρες κινήθηκαν γιά τή διατύπωση τῆς θέσεως αὐτῆς, μᾶλλον ἐκ προσωπικῆς εὐσεβείας καί ὑπό εὐσεβῶν παραδόσεων, καθότι οὐδεμία μνεία γιά ἔνσωμη μετάσταση τῆς Θεοτόκου ἀπαντᾶται στήν Ἁγία Γραφή καί τήν παράδοση τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἐάν πράγματι συνέβαινε αὐτό, θά ἀναφερόταν, ἔστω καί ἀμυδρά καί ἐν σπέρματι, λόγῳ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτήρα της, ἀπό τοῦς αὐθεντικούς συγγραφείς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλά θά φιλοξενοῦνταν καί στά ἔργα τῶν μεγάλων Πατέρων, πρό τοῦ βου αἰῶνα, πού ἀσχολήθηκαν μέ τό πρόσωπό της. Εἶναι δέ ἐπ' αὐτοῦ ἐξόχως σημαντική καί λίαν διαφωτιστική ἡ παρατήρηση περί τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, κατά τήν ὁποία, ἐνῶ, ὁ κατά τή Μαρριολογία *Doctor Marianus* τῆς Ἀνατολῆς, ὁμιλεῖ σαφῶς καί ἐν ἐκτάσει περί μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου στίς ὁμιλίες του *Eis tēn Koīmēsin*, στό ἔργο του *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, ὅπου συνοψίζει ὀλόκληρη τή, μέχρι τήν ἐποχή του δογματική ἐκκλησιαστική διδασκαλία καί ὁμιλεῖ ἐν ἐκτάσει περί τῆς Μαρρίας ὡς Θεοτόκου Ἀειπαρθένου καί Παναγίας, ἐν τούτοις δὲν ἀναφέρει ἀπολύτως τίποτε γιά τήν κοιμήση καί μετάστασή της, γεγονός πού ὀδηγεῖ ἀσφαλῶς στό συμπέρασμα, ὅτι γιά τό Δαμασκηνό θεολόγο ἡ θεομητορική μετάσταση, τήν ὁποία διδάσκει σαφῶς στίς ὁμιλίες του, ἦταν ὄχι ὄρος πίστεως, ἀλλά μία εὐσεβῆς παράδοση, πρὸς οἰκοδομή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος. Ἡ ἴδια παρατήρηση ἰσχύει *mutatis mutandis* καί γιά τή διδασκαλία περί ἀσπίλου συλλήψεως. Πρβλ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 10. Μ. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 128 καί 136. Κ. Καλοκῆρη, *Ἡ Θεοτόκος εἰς τήν Εἰκονογραφίαν*, σ. 131.

2075. Πρβλ. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 90.

2076. *La Morte e l' Assunzione di Maria Santissima nelle omelie griecche dei secoli VII-VIII*, Romae 1941, σ. 59-76.

2077. *La mort et l' assumption de la Sainte Vierge. Etude historico-doctrinale*, [ST 114], Città del Vaticano 1944, σ. 234-245.

2078. *De priorum saeculorum silentio circa Assumptionem Beatae Mariae Virginis*, Romae 1946, σ. 9-18 καί 108-109.

2079. *Testimonia de Assumptione Beatae Virginis Mariae ex omnibus saeculis, vol. I.*, Romae 1948, σ. 85 ἐξ.

2080. *Die Marienkunde in der Patristik des Ostens*, σ. 115.

2081. *Mariologia Orientalis*, σ. 141-143, ὅπου ἀκολουθεῖ τόν Μ. Jugie.

2082. *Die Gnadenausstattung Mariens*, σ. 101-179.

2083. *Doctrina marialis juxta S. Andream Cretesem (saec. VII-VIII)*, Dissertazione pro Laurea presso la Propaganda Fide, Romae 1938.

2084. «L'Assomption corporelle de la Sainte Vierge et la patristique», *EM* 6 (1948), σ. 97-117.

García²⁰⁸⁸, G. Söll²⁰⁸⁹, M. De Rosa²⁰⁹⁰, S. Meo²⁰⁹¹, V. Fazzo²⁰⁹², G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola²⁰⁹³, G. Pons Pons²⁰⁹⁴ και B. E. Daley²⁰⁹⁵ με την περί ένσωμης ἀναλήψεως ρωμαιοκαθολική ἀντίληψη²⁰⁹⁶, προκειμένου νά ἀντλήσει νέα στοιχεία

2085. *La Mariologia di S. Andrea ai Creta*, σ. 207 ἔξ.

2086. «Das neue Mariendogma im Lichte der Geschichte und im Urteil der Oecumene», *Ökumenische Einheit* 2 (1952), σ. 15.

2087. «Le mystère de l' Assomption», *Maria* 7 (1964), σ. 200-201.

2088. «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 29-49.

2089. *Mariologie*, σ. 127-128 και 132. Ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, «Maria, Madre di Gesù», *DPAC* II (1984), στ. 2109.

2090. *La Dormizione vitale della Madonna. Panegirici di S. Teodoro Studita, S. Germano di Constantinopoli, Pseudo-Modesto, Theotèknos, S. Andrea di Creta e S. Giovanni Damasceno*, Atessa 1976, σ. 7-10.

2091. «Assunta. Dogma, Storia e Theologia», *NDM*, σ. 168.

2092. *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 23-28.

2093. G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TPM*, II (1989), σ. 392-393.

2094. *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 18-21.

2095. *On the Dormition of Mary. Early Patristic Homilies*, σ. 17-18.

2096. Τὸ δόγμα τῆς Ἐνσωμης Ἀναλήψεως ἐξαγγέλθηκε τὴν 1η Νοεμβρίου 1950 με τὴν ἐγκύκλιο «*Munificentissimus Deus*» ἀπὸ τὸν πάπα Πίο τό ΙΒ'. Σύμφωνα με αὐτό, «*Immaculatam Deiparam semper virginem Mariam, expleto terrestri vitae cursu, fuisse corpore et anima ad caelestem gloriam assumptam*», δηλαδή «ἡ Ἄσπιλος Θεοτόκος καὶ Ἀειπάρθενος Μαρία, μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς πορείας τοῦ ἐπιγείου βίου της, ἀνελήφθη μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος στὴν οὐράνιο δόξα». (Γιὰ τὴν ὀρολογία, βλ. E. Habel – F. Gröbel (Hrsg.), *Mittellateinisches Glossar*, Paderborn 1989). Ἡ ἔκφραση, ὁμως, «*expleto terrestri vitae cursu*» («μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς πορείας τοῦ ἐπιγείου βίου της») δημιουργεῖ πολλά καὶ ἀκανθώδη ἐρμηνευτικά προβλήματα, καθὼς δὲν διευκρινίζει με σαφήνεια ἂν ἡ Θεοτόκος γεύθηκε ἢ ὄχι τὸ θάνατο, γεγονός πού ἐπισημαίνεται καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς. Βλ. K.-E. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 636. A. Ziegenaus, «Die leibliche Aufnahme Mariens in den Himmel im Spannungsfeld heutiger theologischer Strömungen. Die Frage nach der Rezeption des Dogmas», *FKTh* 1 (1985), σ. 19. Ἐπὶ τοῦ δόγματος αὐτοῦ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆ ἀποψη βλ. B. Capelle, «Théologie de l' Assomption d' après la Bulle 'Munificentissimus Deus'», *Nouvelle Revue Théologique* 72 (1950), σ. 1009-1027. M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 185 ἔξ. K. Rahner, *Maria Mutter des Herrn*, σ. 85 ἔξ. C. Feckes, *Die Gottesmutterchaft*, σ. 89 ἔξ. J. Galot, «Le mystère de l' Assomption», *Maria* 7 (1964), σ. 155-160 (πλούσια προγενέστερη βιβλιογραφία βλ. στίς σελ. 226-237). L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 257. H. Holstein, «Le développement du Dogme Marial», *Maria* 6 (1961), σ. 277-291. K. Rahner, «Zum Sinn des Assumpta-Dogmas», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. I*, Einsiedeln 1964, σ. 239-252. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 80 ἔξ. O. Semmelroth, «Maria II. Dogmengeschichtlich», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 118-119. C. Feckes, *Die Gnadenausstattung Mariens*, σ. 162 ἔξ. G. Söll, *Mariologie*, σ. 215 ἔξ. S. Meo, «Assunta. Dogma, Storia e Theologia», *NDM*, σ. 167-178. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 201 ἔξ. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM* I (1996)², σ. 338 ἔξ. F. Courth, «Maria/Marienfrömmigkeit. III. Dogmatisch, 2. Katholisch», *TRE* 22 (1992), σ. 147-148. E. Fahlbusch, «Mariologie. I. Systematisch: Inhalte und Problemfelder», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 286-287. J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 293 ἔξ. Μία γενικότερη εἰκόνα τοῦ θέματος τῆς περὶ αὐτό ρωμαιοκαθολικῆς προβληματικῆς προσφέρουν οἱ μελέτες τῶν A. Ziegenaus, «Die leibliche Aufnahme Mariens in den Himmel im Spannungsfeld heutiger theologischer Strömungen. Die Frage nach der Rezeption des Dogmas», *FKTh* 1 (1985), σ. 1-19 καὶ B.R. Kraus, *Das Dogma der Aufnahme Mariens in den Himmel und die Rezeption des Dogmas in der Predigt seit 1950. Eine Untersuchung zum Verhältnis von Orthodoxie und Orthopraxis*, Konstanz 1987 καθὼς καὶ G. Calvo-Moralejo-S. Cecchin (a cura di), *L'Assunzione di Maria Madre di Dio. Significato storico-salvifico a 50 anni della definizione dogmatica. Atti del 1o Forum Internazionale di Mariologia. Roma 30-31 ottobre 2000*, Città del Vaticano 2001. Ἀκόμη βλ. M. Hauke, «Marienlehre und

γιά τήν ἐνίσχυση καί κατοχύρωσή της, ὅπως αὐτή ἔλαβε, τελικῶς, τή μορφή δόγματος τό 1950²⁰⁹⁷. Ὅπως προέκυψε ὁμως ἀπό τή συνεξέταση τῶν σχετικῶν μαριολογικῶν ἀπό-

Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 59 ἔξ. Πρέπει νά σημειωθεῖ, ἐπίσης, ὅτι ἡ δογματοποίηση τῆς Ἑνσωμης Ἀνάληψεως θεωρεῖται ἀπό τή ρωμαιοκαθολική Μαριολογία ὡς ἡ ὀλοκλήρωση «des marianischen Hauptdogmas» (W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 272), καθὼς ἀποτελεῖ «eine konsequente Fortführung der Theologie von 1854» (W. Beinert, ὅπ. παρ., σ. 341) τό ὁποῖο «hat nicht nur eine mariologische, sondern ebensowohl eine ekklesiologische und allgemein eschatologische Bedeutung» K. Rahner, ὅπ. παρ., σ. 252. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y teólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 3) ὑποστηρίζει περὶ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὅτι «La Asunción es, según Andrés de Creta, consecuencia lógica y conclusión teológica de la Inmaculada Concepción». Ὁ D. Ritschl («Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», *ÖR* 31 (1982), σ. 455-456) θεωρεῖ, ὅτι τό δόγμα αὐτό ἀποτελεῖ παράλληλα τό προστάδιο γιά τήν ἀναγνώριση τῆς Παρθένου ὡς Συλλυτρώτριας. Ἐτσι ἡ σύνδεση τῶν δύο αὐτῶν δογμάτων ἔχει ὡς σκοπό μέ τήν ἔνσωμη ἀνάληψη νά ὑπερπηδηθοῦν τά σοβαρότατα προβλήματα πού δημιούργησε στή Μαριολογία ἡ ἄσπιλος σύλληψη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τήν ἄρση τῆς λειτουργίας τοῦ νόμου τοῦ θανάτου, δηλαδή τήν ἀθανασία, καθὼς «Der Tod ist ja die eigentliche Strafe für jene Erbsünde, von der Maria nach dem Dogma von 1854 eben bewahrt bleibt» (K.-E. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 636). Τό δόγμα αὐτό, μάλιστα, προκειμένου νά ἀποκτήσει ἐρείσματα καθολικῆς ἀποδοχῆς, ἐπιχειρήθηκε νά θεμελιωθεῖ στήν ἀνατολική παράδοση, κυρίως μέ τίς μελέτες τοῦ M. Jugie, ὁ ὁποῖος ὁμως, παρά ταῦτα, ἀναγκάστηκε νά παραδεχθεῖ ὅτι ἡ Ἑνσωμη Ἀνάληψη εἶναι μία διδασκαλία πού δέν εἶναι ἀκόμη ὠριμη, γιά νά ἀνακηρυχθεῖ σέ δόγμα (*La mort et l'assomption*, σ. 596). Τήν ἄποψη αὐτή τοῦ Jugie ὑπογραμμίζει ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς καί ὁ Ἱ.Α. Παπαδόπουλος, [*«Μαριολογία»*, *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 92 ἔξ.] καθὼς, ὅπως συμπληρώνει ὁ J. Meyendorff (*Initiation a la Théologie Byzantine*, σ. 222-223), μία τέτοια προσπάθεια δέν εἶναι εὐκόλο νά βρεῖ ἐρείσματα στήν πατερική παράδοση τῆς Ἀνατολῆς, ἐφ' ὅσον «Les texts sont très explicites sur la mort naturelle de la Vierge et ils excluent toute liaison possible avec une doctrine de l'immaculée conception qui lui attribuerait l'immortalité et serait totalement incompréhensible par rapport à la conception orientale du péché originel comme héritage de mortalité». Γιά τή στάση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἔναντι τοῦ δόγματος αὐτοῦ βλ. τή μεθεπόμενη ὑποσημείωση.

2097. Θά πρέπει, μάλιστα, νά σημειωθεῖ, ὅτι στίς πρό τῆς ἀνακηρύξεως μαριολογικές μελέτες τῶν G. Grecu, L. Carli, M. Jugie, O. Faller, C. Balić καί C. Coni, οἱ ὁποῖες ἐντάχθηκαν στό πλαίσιο τῆς προπαρασκευῆς της, καταβλήθηκε προσπάθεια νά ἀποδοθεῖ ἀντικειμενικότερα ἢ περὶ κοιμήσεως καί μεταστάσεως διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, μέ σκοπό βεβαίως νά ταυτιστεῖ ἡ μετάσταση μέ τήν ἔνσωμη ἀνάληψη, ὥστε νά κατοχυρωθεῖ οὐσιαστικῶς ἡ ἀνάστασή της. Ἐτσι, λόγῳ τοῦ προπαρασκευαστικοῦ τους χαρακτήρα, παρατηρεῖται καί ἡ διατύπωση ἀμφιβολιῶν γι' αὐτό, ὥστε νά διαφαίνεται κάποιος δισταγμός ἐκ μέρους τῆς μαριολογικῆς ἔρευνας, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ M. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 235), ὁ ὁποῖος σημειώνει, ὅτι ὁ ἁγ. Ἀνδρέας τήν κατά τήν ἄποψή του περὶ ἐνσώμου ἀναλήψεως διδασκαλία του, «Il ne présente pas ce point capital comme une doctrine absolument certaine, mais comme une hypothèse fort plausible, très digne de Dieu et sa Mère, à laquelle il est prêt à se rallier et à laquelle il se rallie parfois, en fait, par la manière dont il s'exprime». Ἀντίθετα στίς μετὰ τήν ἀνακήρυξη μελέτες τῶν I. Ortiz de Urbina, M. Gordillo, C. Feckes, καί ἰδιαίτερος στήν εἰδική τοῦ R. García καί τίς εἰσαγωγικές τῶν V. Fazzo, G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola καί G. Pons Pons ὁ ἁγ. Ἀνδρέας παρουσιάζεται ὡς ἔνθερος ὑποστηρικτῆς τῆς ἐνσώμης ἀναλήψεως. Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα τῶν G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola, (*Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 392-393) οἱ ὁποῖοι τονίζουν ὅτι «Andrea è anche grande dottore della Dormizione-Assunzione di Maria al cielo. Per lui la Dormizione di Maria è un misterio che 'si inserisce fra i misteri compiuti da Dio per Maria e attraverso di lei', ha somiglianza con il 'parto misterioso' ed è 'per infinite volte infinitamente superiore ad ogni infinità'. È un mistero grandioso, che riempie di stupore e di tremore e, benché non sia stato presentato direttamente dalla Scrittura, tuttavia non è del tutto incomunicabile. La Dormizione di Maria è stata un 'evento meraviglioso', 'un arcano miracolo', la cui 'altezza e profondità' rende Andrea consapevole dell'inadeguatezza delle proprie parole. E in Maria, per prima fra gli esseri

ψεων μέ τή διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, ὄχι μόνο δέν κατέστη δυνατό νά θεμελιωθεῖ ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἐν λόγῳ ἀντίληψη, ἀλλά, ἀντιθέτως, μέ τήν ὑπό τίς δικές της προϋποθέσεις, κατανόηση καί ἐρμηνεία τῶν χωρίων τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἀπέδειξε στήν πραγματικότητα τήν οὐσιαστική διαφορά πού ὑφίσταται μεταξύ τῆς περί ἔνσωμης ἀναλήψεως ρωμαιοκαθολικῆς διδασκαλίας καί τῆς περί κοιμήσεως καί μεταστάσεως διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ἀλλά καί τῆς λοιπῆς ἀνατολικῆς πατερικῆς παραδόσεως²⁰⁹⁸.

umani, si è realizzata completamente, in anima e corpo, quella divinizzazione che è motivo dominante della spiritualità cristiana. Così è nella presentazione di Andrea e di tutta la patristica greca». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί τίς θέσεις τῶν R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 31 καί 50-51) καί G. Pons Pons, *Andrés de Creta. Homilias Marianas*, σ. 18-19. Τό γεγονός αὐτό φανερώνει, ὅτι στήν ἀποτίμηση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἐκ μέρους τῆς Μαρριολογικῆς ἔρευνας συνέβη ἕνα εἶδος «ἐξελίξεως», καθοριστικός παράγοντας τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῆς σέ δόγμα πίστεως τό 1950, μέ ἀποτέλεσμα ἡ πρό αὐτῆς ἀμφιβολία νά μεταβληθεῖ μετέπειτα σέ πλήρη ἀποδοχή, πᾶγμα πού καθίσταται ἐμφανές καί στήν προσπάθεια τοῦ R. García (ὄπ. παρ., σ. 38-43) νά ἐρμηνεύσει ὑπέρ τῆς διδασκαλίας περί ἔνσωμου ἀναλήψεως τίς ἐπαμφοτερίζουσες θέσεις τῶν L. Carli, M. Jugie καί O. Faller.

2098. Λόγῳ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἀντέδρασε ἔντονα μετά τή θέσπιση τοῦ περι' Ἐνσωμης Ἀναλήψεως Ρωμαιοκαθολικοῦ δόγματος, παρά τό ὅτι ἡ Μαρριολογία ὑποστηρίζει διά τοῦ R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 174), ὅτι μεταξύ τῶν Ὀρθόδοξων καί τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν «über die Assumptio besteht grundsätzlich Übereinstimmung». Ἀνάμεσα στήν περί μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου καί Ἐνσωμου Ἀναλήψεως διδασκαλία, ὁμως, ὑφίσταται οὐσιώδης διαφορά, καθώς ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἐκλαμβάνει τό γεγονός τῆς ἐκβίωσης τῆς Θεοτόκου ὡς κοιμήση καί μετάσταση καί ὄχι ὡς ἔνσωμη ἀνάληψη, ὥστε «the theological basis of these two doctrines is totally different. The Latin Assumption presupposes, and is dependent upon, the 'exemption' of the Theotokos: exemption from original sin and exemption from death. The Dormition presupposes and underlines that Mother of God was one of us, and thus she passed through the portals of death, because she too, was under the universal law governing fallen nature. She was one of us, yet simultaneously a unique human being, for whom the Saviour of the Word was Son» (C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 375-376). Ἔτσι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπέρριψε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τό δόγμα αὐτό, καθώς «οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, ἔστω ἀμυδρῶς καί ἐν σπέρματι», θεωρώντας το ὡς ἀντιθέμενο «πρός τήν πίστιν καί τήν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν» (N. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 503). Τή μὴ ὑπαρξη ἀγιογραφικῆς κατοχυρώσεως τῆς ἐν λόγῳ διδασκαλίας παραδέχεται ἄλλωστε καί ὁ M. Jugie, *La mort et l'assumption*, σ. 5, 9, 10 καί 101. Ἡ ἀρχική ἀντίδραση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἀπέναντι στό δόγμα αὐτό ἀποτυπώνεται πλήρως στά ἄρθρα τῶν B. Spuler («Das neue Mariendogma in orthodoxer Sicht», *IKZ* 41 (1951), σ. 138-145) καί M. Siotis («Die Stellungnahme der griechisch-orthodoxen Kirche zum neuen Marien-Dogma», *Ökumenische Einheit* 2 (1952), σ. 170-173) ἀλλά καταγράφεται καί ἀπό τούς M. Candal, («El dogma de la Asunción y la Iglesia Ortodoxa Griega», *Sal Terrae* 39 (1951), σ. 907-914) καί M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 217-219. Εἰδικότερα γιά τή θέση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἔναντι αὐτοῦ βλ. L. Stan, «Ο noua Patrice a Papalitații», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 610-619. Ἀ.Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τό νέον δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 354-356 καί 368-370. P. Resuș, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 549 ἐξ. Εἰρηναίου, Μητρ. Σάμου, «Τό νέον δόγμα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 396-398. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, «Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νέου δόγματος», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 398-399. D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoksi și catolici», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 597 ἐξ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, «Τό νέον δόγμα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας», *Ἐκκλησία* 28 (1951), σ. 21-25. A. Kniazeff, «Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 284 ἐξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, «Ἡ Μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 12 (1958), σ. 227 ἐξ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματική», *ΘΗΕ* 8 (1966), σ. 676 ἐξ. Ἰ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαρριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 92-96 καί 118-121. Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου*, σ. 270-272. C. D. Kalokyris, *La Dormition et l'Assomption de la Theotokos dans l'art de l'Église Orthodoxe*, σ. 133-143. Μ. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 137 ἐξ. A. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 143 ἐξ. A. Kallis, *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM* I (1996)², σ. 373. Σ. Κ. Τσιτσίκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοιμήση τῆς Θεοτόκου;»,

Καί τοῦτο, διότι ἀπό τήν προηγηθεῖσα ἀνάπτυξη τῆς θεολογικῆς σκέψεως καί διδασκαλίας τοῦ Ἱεροσολυμίτη ιεράρχη καί τῆς ἐντός αὐτῆς ἐντάξεως καί ἐνδεδεχοῦς ἐξετάσεως τῶν χωρίων καί τῶν ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενων συναφῶν μαριολογικῶν θέσεων, καταδείχθηκε, ὅτι ἡ περί ἔνσωμης ἀναλήψεως ἀντίληψη ὄχι μόνο δέν ταυτίζεται, ἀλλά μάλλον βρῖσκεται σέ εὐθεῖα ἀντίθεση μέ τήν περί μεταστάσεως διδασκαλία του.

Ἡ περί κοιμήσεως καί μεταστάσεως διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς δηλαδή δέν μπορεῖ νά ταυτιστεῖ ἐπ' οὐδενί μέ τήν ἔνσωμη ἀνάληψη²⁰⁹⁹, ὥστε κι ἐκεῖνος νά θεωρηθεῖ

ΟΠ 1 (2002), σ. 155 ἐξ. Ἡ ὁμόφωνα ἀρνητικὴ στάση συνόλου τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἐναντι αὐτοῦ, συνεπῶς, ἀναρεῖ πλήρως τήν ἄποψη, ὅτι μεταξύ τῶν ἐπὶ μέρους Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἢ θεολόγων ὑπάρχουν διαφορές ὡς πρὸς τήν ἀποδοχὴ ἢ μὴ τῆς Ἐνσώμης Ἀναλήψεως (W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 287), παρ' ὅλο πού εἶναι δυνατόν νά δοθεῖ μία τέτοια ἐντύπωση ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῶν M. Siotis, («Die Stellungnahme der griechisch-orthodoxen Kirche zum neuen Marien-Dogma», *Ökumenische Einheit* 2 (1952), σ. 170-173) καί A. Basdekis («Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 440-441) καθὼς ὁ τελευταῖος συμπεραίνει, ὅτι «in der orthodoxen Theologie keine einheitliche Meinung zur Frage der leiblichen Aufnahme Mariens in den Himmel vertreten wird» (σ. 441). Τὸ πρόβλημα ἀπὸ ὀρθόδοξου πλευρᾶς θεωροῦμε, ὅτι ἐστιάζεται κυρίως στὴν ἑλλιπῆ ἕως σήμερα ἐνασχόληση τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς ἔρευνας μέ τήν πατερικὴ περί μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου διδασκαλία καί τήν ὀριοθέτησή της ἐναντι τῆς ρωμαιοκαθολικῆς περί ἔνσωμης ἀναλήψεως δογματικῆς θέσεως. Γ' αὐτὸ καί παρατηρεῖται σύγχυση μεταξύ τῆς ἔνσωμης ἀναλήψεως μέ τήν ἀπὸ πολλοῦ Πατέρες διδασκόμενη, ἀλλὰ μὴ ἀποδεκτὴ ἐπισήμως ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξὴ Ἐκκλησία, μετάσταση τῆς Θεοτόκου, ἀπὸ μικρὴ ομάδα ὀρθόδοξων θεολόγων, ὅπως οἱ K. Μπόνης, Ἀ. Θεοδώρου καί M. Βαρλάς, (γι' αὐτοὺς βλ. Σ. K. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου», ΟΠ 1 (2002), σ. 156 ἐξ) στοὺς ὁποίους πρέπει νά προστεθοῦν καί οἱ M. Φούγιας, Μητρ. Πισιδίας (*Ὀρθοδοξία Ρωμαιοκαθολικισμός καί Ἀγγλικανισμός*, μτφ. X. E. Γιαννοῦλα, ἔκδ. Νέα Σύννορα, Ἀθήνα 1996, σ. 361-362), ἰσχυριζόμενος γιὰ τὴν «Ἀσπίλο Σύλληψη καί τὴν ἐν σώματι ἀνάληψη τῆς Θεομήτορος», ὅτι «δέν ὑπάρχει τίποτε σχετικὸ μέ τὴν εὐσέβεια τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας πού νά ἐμποδίζει τοὺς πιστοὺς της νά πιστέψουν σ' αὐτὰ», ἐνῶ ὅσον ἀφορᾶ εἰδικῶς τὸ δόγμα περί τῆς «ἀναλήψεως» τῆς Θεοτόκου «οἱ Ὀρθόδοξοι βλέπουν σ' αὐτὸ μία πιθανὴ συνεπαγωγὴ ὅτι ἡ Μαρία, λόγῳ τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεώς της, δέν ἀπεβίωσε» (ὅπ. παρ., σ. 362. Βλ. καί σ. 297), ἀλλὰ καί ὁ Ἐπίσκ. (νῦν Μητρ.) Διοκλείας K. Ware, (*Ἡ Ὀρθόδοξὴ Ἐκκλησία*, μτφ. Ἰ. Ροηλίδη, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1998, σ. 411-412). Τίς ἴδιες θέσεις ὑποστηρίζει καί στὰ ἄρθρα του «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 226 καί «The Sanctity and glory of the Mother of God. Orthodox Approaches», *The Way* 51 (1984), σ. 85-92) ὁ ὁποῖος ταυτίζει οὐσιαστικὰ τὴν ἔνσωμη ἀνάληψη μέ τὴν μετάσταση τῆς Θεομήτορος. Μεταξύ τῶν δύο διδασκαλιῶν ὅμως, ὅπως θὰ φανεῖ ἀκολουθῶς, ὑφίσταται χασματώδης διαφορά. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καί οἱ ἐπὶ μέρους διαφορῆς τῶν ὀρθόδοξων θεολόγων πού παρουσιάζονται δέν ἀφοροῦν στὴν ἀποδοχὴ ἢ μὴ τῆς ἔνσωμης ἀναλήψεως, ὅπου ὑπάρχει ὁμοφωνία γιὰ τὴν ἀπόρριψή της, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ στὴν ἀποδοχὴ ἢ μὴ τῆς διδασκαλίας περί μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου, καθὼς καί στὴν προβληματικὴ, ἂν καί κατὰ πόσον αὐτὴ μπορεῖ νά συσχετιστεῖ μέ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ περί ἐνσώμου ἀναλήψεως διδασκαλία. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά παρατηρηθεῖ, ὅμως, εἶναι ὅτι πραγματικὴ διάσταση ἀπόψεων ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴ κατανόηση τοῦ ἐν λόγῳ δόγματος ἐξ αἰτίας τῆς ἀσάφειας στὴ διατύπωσή του παρατηρεῖται κυρίως ἐντός τῶν κόλπων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, γεγονός πού ὑπογραμμίζει, ἔπειτα ἀπὸ ἐξέταση τῶν κυριότερων σχετικῶν θεολογικῶν θέσεων ὁ A. Ziegenaus («Die leibliche Aufnahme Mariens in den Himmel im Spannungsfeld heutiger theologischer Strömungen. Die Frage nach der Rezeption des Dogmas», *FKTh* 1 (1985), σ. 19), παρατηρώντας συμπερασματικῶς, ὅτι «Die Geschichte um die Rezeption des Assumpta-Dogmas wurde zu einer Geschichte des Kampfes um das rechte Verständnis».

2099. Βλ. τὴν ἀρνητικὴ κριτικὴ τοῦ G. Miegge (*Die Jungfrau Maria*, σ. 99) γιὰ τίς ἀνέριστες θέσεις περί τῆς Ἐνσώμης Ἀναλήψεως τῆς Θεοτόκου πού ἐπιχειρεῖ νά στηρίξει μέ τὸ ἔργο τοῦ *La mort et l'assomption...* στὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ὁ M. Jugie, καθὼς, ὅπως ὑποστηρίζει, «Jugie mit dieser Auffassung ziemlich allein steht». Γιὰ τίς ἐπ' αὐτοῦ ἀντιδράσεις καί ἀπὸ ἄλλους προτεστάντες θεολόγους βλ. ἐν G. Maron, «Maria in der protestandischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 630.

ώς «teólogo clásico de la Asunción de María a los cielos»²¹⁰⁰, καθότι ἢ ἐν λόγῳ ρωμαιοκαθολικῆ διδασκαλία σέ ἀντίθεση πρὸς αὐτὴν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου:

I. Συνδέεται ἄμεσα καὶ ὀργανικά, ὡς λογικὴ συνέπειά της, μέ τὴν περί ἀσπίλου συλλήψεως διδασκαλία²¹⁰¹, τὴν ὁποία ὅμως ὁ ἱερός Πατήρ, ὅπως καταδείχθηκε στό οἰκεῖο κεφάλαιο, οὔτε ἀποδέχεται, οὔτε διδάσκει²¹⁰².

II. Δέν διδάσκει σαφῶς, ὅτι ἡ Θεοτόκος δοκίμασε θάνατο²¹⁰³, ἐνῶ γιὰ τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ὅπως ἤδη ἀποδείξαμε, ἡ πραγματικὴ γεύση τοῦ θανάτου θεωρεῖται ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς κοιμήσεως καὶ μεταστάσεώς της.

III. Διδάσκει μέ βεβαιότητα, ὅτι ἡ ἀνάληψή της στοὺς οὐρανούς ἐπιτελέστηκε χωρὶς νά διαχωριστεῖ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τό σῶμα²¹⁰⁴, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέρθηκε ἐκτενῶς παραπάνω, ὑπογραμμίζει σαφῶς τό διαχωρισμὸ τῶν δύο μερῶν κατὰ τὴν κοίμηση.

IV. Θεωρεῖ, ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἐπισυμβάσης ἔνσωμης ἀναλήψεως, ψυχῆς καὶ σώματος, ὑπῆρξε ὁ αὐτός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως διὰ μακρῶν ἀναφέρθηκε, ἡ ψυχὴ ἐξῆλθε ἀπὸ τό σῶμα μέ τὴν ἐκπνοή τῆς Θεοτόκου γιὰ νά διέλθει τόν Ἄδη, ἐνῶ τό σῶμα ὀδηγήθηκε στόν τάφο, ἀπ' ὅπου σέ ἄγνωστο, πλὴν σύντομο χρονικὸ διάστημα, κι ἀφοῦ ἐπανενώθηκαν τὰ δύο μέρη, συντελέστηκε μέ τὴ μετάθεσή του ἢ μετάστασή της στίς σκηνές τῶν ἁγίων.

2100. R. García, «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y teólogo clásico de la Asunción de María a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 3 καὶ 30.

2101. Κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ M. Jugie, «Un lien étroit unit les deux mystères de l'Immaculée Conception et de l'Assomption. (...) Si Marie a été préservée de ce péché, il semble qu'elle aurait dû l'être aussi de la mort» *L'Immaculée Conception*, σ. 111 καὶ «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 131. Ἀλλὰ καὶ ὁ F. Dvornik (*The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 95) ὑποστηρίζει, ὅτι «Andrew is also one of the first Byzantine theologians to perceive that there is a logical connection between the Immaculate Conception and the Assumption of the body of our Lady», γιὰ νά συμπληρώσει ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y teólogo clásico de la Asunción de María a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 31), ὅτι «Andrés de Creta une estrechamente el misterio de la Asunción con el de la Inmaculada, ya que va a hablar de la 'incorruptible y plenísima de toda santidad', hoy glorificada ek su Asunción» καὶ «Andrés de Creta, siempre lógico con sus principios, vincula el misterio de la Asunción de María con el de la Inmaculada Concepción: María fue Asunta porque fue Inmaculada. La Asunción de María es, en la doctrina de Andrés de Creta, fruto maduro y conclusión teológica de su exposición doctrinal de la Inmaculada» (ὅπ. παρ., σ. 50-51).

2102. Βλ. σ. 246 ἐξ τῆς παρούσας μελέτης.

2103. Τὴν ἐν λόγῳ προβληματικὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνατολικὴ παράδοση βλ. ἐν R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 173 ἐξ. καὶ ἰδιαίτερος σ. 179 ἐξ. Γι' αὐτὸ καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Ziegenaus, («Die leibliche Aufnahme Mariens in den Himmel im Spannungsfeld heutiger theologischer Strömungen. Die Frage nach der Rezeption des Dogmas», *FKTh* 1 (1985), σ. 19): «Bekanntlich ließ es Pius XII. bei der Definition bewußt offen, ob Maria gestorben oder-etwa nach dem Beispiel des Elias-in den Himmel aufgenommen wurde», γιὰ νά ὑπογραμμίσει στὴ συνέχεια (ὅπ. παρ., σ. 19, σημ. 62) ὅτι «Diese These vertrat M. Jugie, *La mort e l'assomption de la Sainte Vierge*, Città del Vaticano 1944». Ἐτσι, ὅπως συμπεραίνει ὀρθῶς ἡ Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 159), «δέν θά εἴμεθα ἐκτός ἀληθείας, ἐάν ἐλέγομεν, ὅτι τό ὄλον κείμενον τοῦ Συντάγματος περί τῆς Μεταστάσεως εὐνοεῖ (χωρὶς βεβαίως καὶ νά θεσπίζη ταύτην) τὴν ἐκδοχὴν, καθ' ἣν ἡ Θεοτόκος δέν ἀπέθανεν, ἀλλὰ μετέστη ζῶσα».

2104. Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 158.

V. Δέν αναφέρεται σέ ταφή τοῦ θεομητορικοῦ σώματος, ἐνῶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὅπως καταδείχθηκε ἐπαρκῶς, τή διδάσκει εὐρέως καί σαφῶς, καθὼς παρουσιάζει ὡς ἀπόδειξη γιά τήν πραγματικότητα τῆς μεταστάσεώς της τόν τάφο καί τίς ἐπί τῆς πέτρας του δημιουργηθεῖσες θαυματουργικῶς, ἀπό τήν κατάκλιση τοῦ θεόληπτου σκήνους, κοιλότητες.

VI. Προϋποθέτει σαφῶς τήν ἀνάσταση τῆς Θεοτόκου²¹⁰⁵, γεγονός πού ὁ Ἱεροσολυμίτης ιεράρχης, ὅπως ἔγινε ἀντιληπτό, οὔτε διδάσκει οὔτε ὑπονοεῖ, ἀλλά μᾶλλον ἀποδοκιμάζει καί ἀρνεῖται, ἐπιμένοντας μάλιστα νά χρησιμοποιεῖ, πρὸς ἀποφυγή παρομοιωῶν συνειρμῶν, τούς ὄρους «κοίμησις», «μετάθεσις» καί «μετάστασις», προκειμένου νά ἀποτυπώσει τό γεγονός τῆς ψυχοσωματικῆς της εἰσόδου στόν τόπο τῆς καταπαύσεως.

VII. Θεωρεῖ τό μυστήριό τῆς ἐνσώμης ἀναλήψεως τῆς Θεομήτορος ὡς μίμηση τῆς ἀναλήψεως καί ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ²¹⁰⁶, ἐνῶ ὁ πρωθιεράρχης τῆς Κρήτης ὑπογραμμίζει, ὅπως προαναφέραμε, πὺς τό γεγονός τῆς μεταστάσεώς της παρομοιάζεται μέ τήν ἐντελῶς διαφορετικό νόημα κατέχουσα μετάσταση τῶν Ἡλίας καί Ἐνώχ.

VIII. Δέν συνδέει εὐθέως τό γεγονός τῆς ἐνσώμης ἀναλήψεως μέ τή διακονία της στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, οὔτε τή θεωρεῖ σαφῶς ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα τοῦ σωτήριου πάθους καί τῆς ζωφόρου ἀναστάσεως τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ ἱερός Πατήρ, ὅπως ἀποδείχθηκε, συνδέει ἀδιάρρηκτα ὅλα τά θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου της μέ τήν ἔνσαρκη Οἰκονομία τοῦ Λόγου, καθὼς, μέ τήν κοίμησι καί μετάστασή της ἔγινε κοινωνός τῶν σωτηριωδῶν ἐπ' αὐτῆς καί τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητος ἀποτελεσμάτων της.

IX. Παραβιάζει εὐθέως καί καταφανῶς τόν τρόπο τοῦ θεομητορικῶς θεολογεῖν τοῦ Ἱεροσολυμίτη ιεράρχη²¹⁰⁷, καθὼς προσπαθεῖ νά προσεγγίσει, νά εἰσέλθει, νά περιγράψει καί νά ἐρμηνεύσει ὀρθολογιστικῶς καί διανοητικῶς μὴ πλήρως ἀποκεκαλυμμένα περί αὐτήν θεῖα μυστήρια, ὅπως τά κατά τήν κοίμησι καί μετάστασή της θαυμαστά γεγονότα, στοιχεῖο πού, ὅπως ἀποδείχθηκε στή σχετική παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ἀποτελεῖ βασική θεολογική ἀρχή γιά τόν ἅγ. Ἀνδρέα. Γιά τό λόγο αὐτό, ἂν καί ἀναφέρεται σ' αὐτά, τά προσεγγίζει μέ ἰδιαίτερη προσοχή, ἐκφράζοντας ἀβεβαιότητα, ἄγνοια καί σιωπή, καθὼς πρόκειται περί ἀγνώστων καί μὴ ἀποκεκαλυμμένων πλήρως στήν Ἐκκλησία γεγονότων, τά ὅποια, ὅπως δηλώνει, θά φανερωθοῦν ἀπό τό Θεό μέ τήν τελείωσι τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, κατά τή Δευτέρα Παρουσία²¹⁰⁸.

2105. Γ' αὐτό καί ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Μ. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 235): «Saint André, en effet, n'affirme point d'une manière aussi catégorique que Modeste et Germain la résurrection glorieuse de la Mère de Dieu».

2106. Μ. Jugie, *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge*, σ. 242 καί Τοῦ Αὐτοῦ, «Saint André de Crète et l'Immaculée Conception», *EO* 8 (1910), σ. 132. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 176 ἐξ. Μάλιστα δέ καί ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 29), ἐπειδὴ δέν ἀνευρίσκει στοιχεῖα στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός, προσπαθεῖ νά στηρίξει τήν ἀνάληψή της ὡς μίμηση τῆς ἀναστάσεως τοῦ Υἱοῦ της στήν ἀντιστοιχία «Νέος Ἀδάμ- Νέα Εὔα». Βλ. ἐπίσης Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησι τῆς Θεοτόκου;», *OPI* 1 (2002), σ. 153.

2107. Βλ. σχετικῶς σ. 93 ἐξ τῆς παρούσας.

2108. Τά περί τοῦ τέλους τῆς Θεομήτορος γεγονότα θά παραμείνουν «διαπαντός τῆ θεία μυστικῶς κρυφίῳτητι

3. Η Θεοτόκος ως Ὑπεραγία καὶ Παναγία ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἁγίους.

Ὅπως ἔγινε ἤδη φανερό, μετὰ τὴν κοίμησίν της ἡ Ἀειπάρθενος Θεοτόκος μετέστη στίς σκιηδές τῶν ἁγίων, δηλαδή εἰσῆλθε στήν ἐν οὐρανοῖς ὄψη τῆς Ἐκκλησίας²¹⁰⁹, ὅπου τιμᾶται πλέον ἀπὸ ὀλόκληρο τό πλήρωμά της, ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους (ζῶντες καὶ κεκοιμημένους), ὡς κατὰ χάριν Ὑπεραγία καὶ Παναγία²¹¹⁰. Ὁ ἱερός Πατήρ, ὅμως, ἂν καὶ εὐλαβεῖται βαθύτατα τοὺς ἁγίους καὶ τὴ Θεοτόκο, ἐφ' ὅσον «μέγας γάρ τῶ ὄντι ὁ καλὸς οὗτος Ἄνδρέας γέγονε, φιλάγιος ὡς οὐτις ἄλλος»²¹¹¹, ἐν τούτοις διδάσκει σαφῶς, ὅτι κατὰ φύσιν «μόνος ἅγιος ... καὶ Κύριος»²¹¹² εἶναι ὁ ἐν Τριάδι Θεός, ὁ «ἅγιος, ἅγιος καὶ ὑπεράγιος»²¹¹³, ὑπογραμμίζοντας μάλιστα τό γεγονός, ὅτι «οὐκ ἔστιν ἅγιος οὐκ ἔστι δίκαιος πλὴν σου, Κύριε»²¹¹⁴. Ἀντιθέτως, περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας τονίζει σαφῶς, ὅτι ὑπῆρξε ὁ φυσικὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε ὡς Θεομήτωρ τό ἐξοχότερο καὶ λαμπρότερο μέλος τῆς Ἐκκλησίας του, μέ ἀποτέλεσμα νά τιμᾶται πρωτίστως, ἐξαιρετικῶς καὶ κατὰ χάριν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς ἁγίους ὡς Ὑπεραγία καὶ Παναγία, ἀφ' ἑνός μὲν καὶ κυρίως ἔνεκα τῆς διακονίας της στήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας, ἀφ' ἑτέρου δέ λόγῳ τῆς κατὰ χάριν τελειότητος τοῦ ἐπὶ γῆς ἀμεμπτοῦ,

τιμώμενά τε καὶ συντηρούμενα, καὶ τὸν οἰκεῖον τῆς ἀληθείας λόγον ἀκράδαντον ἔχοντα, μέχρι τῆς τελευταίας τῶν ὄντων ἀποκαταστάσεως» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1053 CD).

2109. Ὅπως παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (*Εγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 10, PG 86/3, 3304 B), μετὰ τὴν κοίμησίν της ἡ Θεοτόκος εἰσῆλθε «ἐν τῇ ἅνῳ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρωτοτόκων». Περὶ αὐτῆς βλ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 78-79. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, σ. 165. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική, Β'*, σ. 335-339 καὶ 414-417. Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, σ. 244-245 καὶ Ν. Ἀ. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία, Β'*, σ. 378 ἐξ.

2110. Γιά τὴ δόξα τῆς Θεομήτορος βλ. V. Fazzo, *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 33 ἐξ.

2111. Ἀωννύμου, *Βίος καὶ πολιτεία*, 2, ἔκδ. V.V. Latysev, *Menologii*, σ. 137. Π' αὐτό καὶ ὅπως παρατηρεῖται σέ ἀμφιβαλλόμενο κανόνα του, «ἐγνώρισας, Κύριε ἐν τοῖς ἁγίοις τὴν δύναμίν σου, θαυματουργῶν ἐν αὐτοῖς, ...» *Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), I, ῥδή δ', 1, 105-107, ἔκδ. Ἀ. Δελέογλου – Ἀ. Ζερβουδάκη, *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 121.

2112. *Κανὼν ὁ Μέγας*, ῥδή γ', 10, PG 97, 1344 A.

2113. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 273, ῥδή γ', 24-25, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 174.

2114. *Κανὼν εἰς τὴν μεγαλομάρτυρα Θέκλαν*, 151, ῥδή γ', 45-46, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 108. Ἐπίσης «οὐ γάρ ἐστιν ἅγιος πλὴν σου, φιλάνθρωπε» (*Κανὼν εἰς τὴν προσκύννησιν τῆς ἀλύσεως*, ῥδή γ', 1, 18, ἔκδ. W. Christ – M. Paronikas, *Anthologia*, σ. 158). Ὁ ἱερός Πατήρ ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι «οὐκ ἔστι πλὴν σου, Κύριε, ἅγιος» (*Κανὼν*, 150, ῥδή γ', 21-22, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 107 καὶ *Κανὼν*, 331, ῥδή γ', 27-29, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 231) καθὼς καὶ «οὐκ ἔστι σοι ὅμοιος δεδοξασμένη Κύριε» (*Κανὼν εἰς τὴν προσκύννησιν τῆς ἀλύσεως*, ῥδή α', 1, 1, ἔκδ. W. Christ – M. Paronikas, *Anthologia*, σ. 157). Περὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ βλ. Ν. Δ. Γεωργοπούλου, *Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως*, σ. 21-29 καὶ 31-39. Κ. Rahner, «Die Kirche der Heiligen», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. III: Theologie des geistlichen Lebens, Einsiedeln 1967, σ. 111-126. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 277. Ἰ. Καλογήρου, «Ῥτιμὴ Ἁγίων. Ἡ ἀπόδοσις τιμῆς εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρία καὶ τοὺς ἁγίους κατὰ τὴν χριστοκεντρικὴν ὀρθόδοξον θεώρησιν», *PEΠ* 4 (1988), σ. 296. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἡ τιμὴ τῆς Θεομήτορος καὶ τῶν Ἁγίων*, σ. 29 καὶ Ἰ. Ζηζιούλα, Μητρ. Περγάμου, «Ἡ θέωση τῶν Ἁγίων ὡς εἰκονισμὸς τῆς Βασιλείας», ἐν *Ἀγιότητα. Ἐνα λησμονημένο ὄραμα*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2001, σ. 28 ἐξ.

ἀκηλίδωτου καὶ καθαρῷ πνευματικῷ της βίου. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀναδείχθηκε πανάγιος «τοῦ Ἁγίου μητέρα»²¹¹⁵ καὶ «παναγία Παρθένης»²¹¹⁶, ἀνώτερη σέ καθαρότητα καὶ ἀγιότητα ἀπὸ κάθε ἄλλο λογικὸ δημιούργημα, τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς ἀγγέλους²¹¹⁷.

Ἡ κατὰ χάριν παναγιότητα τῆς Θεομήτορος, συνεπῶς, δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς φυσικὴ, ὑπονοοῦσα ἐνδεχομένως τὴν ἐκ μέρους της ἀπόκτηση, λόγω τῆς θεομητρότητάς της, ὅποιασδήποτε θείας ιδιότητας, ἀλλὰ νὰ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν πηγὴ της, πού εἶναι ὁ κατὰ σάρκα Υἱὸς καὶ Θεὸς της, καθὼς ἐκεῖνος εἶναι ὁ παροχέας καὶ ὁ δωρεοδότης της. Καὶ τοῦτο, διότι μέσῳ τῆς παναγιότητάς της προσδιορίζεται οὐσιαστικῶς ἡ σχέση της ὡς ἀληθοῦς Μητέρας του μέ τὸν κατὰ φύσιν ἅγιο ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸς της καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ σχέση της ὡς Θεοτόκου καὶ ψυχοσωματικῶς Ἀειπαρθένου μὲ τὰ λοιπὰ λογικὰ δημιουργήματα, τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἁγίους, προκειμένου νὰ ὑπογραμμιστεῖ τὸ γεγονός τῆς κατὰ φύσιν διαφορότητας, δηλαδή τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς της ἐναντι τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ καὶ Θεοῦ της, καί, παράλληλα, τῆς κατὰ χάριν ἀνωτερότητάς της, ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ λογικὰ δημιουργήματα στὴν πυραμίδα τῆς ἀγιότητας, ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας²¹¹⁸. Ἡ Μη-

2115. *Εἰς τὸ Γενέθλιον, Α΄*, PG 97, 820 B καὶ G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 399-400. Ἐπίσης βλ. Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 14, PG 96, 1481 B: «Ἀπηνέχθησαν τοῖνυν σὺν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ καὶ ἄλλαι παρθένοι· πρόδηλον ὅτι καὶ αὐταὶ μετέσχον ἁγιασμοῦ». Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ΄, 1, PG 98, 309 C. Ὁ ὅρος «ἅγια τῶν ἁγίων» χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα σέ σχέση μὲ τὴν παναγιότητα τοῦ προσώπου τῆς Παρθένου καὶ ὄχι σέ ἀναφορά τοῦ τόπου, ὅπου παρέμεινε μετὰ τὴν εἴσοδό της. Μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη «ἅγια τῶν ἁγίων» δὲν ὀνομάζονταν μόνο ὁ ἱερότερος χώρος τοῦ Ναοῦ ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρος ὁ Ναός.

2116. *Εἰς τὸ Γενέσιον, Β΄*, PG 97, 833 C. Θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ στό σημεῖο αὐτο, ὅτι, ὅπως παρατηρεῖ ἡ K. Karidouanes-Fitzgerald («A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 236), οἱ τίτλοι «Παναγία» καὶ «Ἄχραντος» σέ σχέση μὲ τοὺς «Θεοτόκος» καὶ «Αειπαρθένης», «were never formally expressed in the the decision of an Ecumenical Council, yet they are used frequently by the Orthodox liturgical prayer and in personal piety». Τὸ ὅτι ἡ ἀγιότητα καὶ παναγιότητα τῆς Θεοτόκου δὲν ἔλαβε εἰδικὴ δογματικὴ κατοχύρωση στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία δὲν εἶναι, κατὰ τὴν Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου (*Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 31), τυχαῖο γεγονός, καθότι δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς Χριστολογίας, ἀλλὰ προϋπόθεση «εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἔνωσιν, εἰδικώτερον δέ, τῆς γενομένης ἐκλογῆς ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Θεοτόκου ἐναντι τῶν ἄλλων ἄθυγατρων Ἰερουσαλήμ», φέρουσα τὰ στοιχεῖα τῆς συνέργειας φύσεως καὶ χάριτος.

2117. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 25, PG 87/3, 3248 A), «πολλοὶ μὲν πρό σοῦ γεγονάσιν ἅγιοι, ἀλλ' οὐδεὶς κατὰ σέ κεχαρίτωται· οὐδεὶς κατὰ σέ μεμακάρισται· οὐδεὶς κατὰ σέ καθηγιάσται», διότι ἡ Θεοτόκος ὡς Παναγία, κατὰ τὸ Θεόδοτο Ἀγκύρας (*Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν του Χριστοῦ Γέννησιν*, 11, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 329) παρέμεινε «ἐντὸς γυναικειᾶς φύσεως καὶ ἐκτὸς γυναικειᾶς σκαιοτήτος». Ἐπίσης Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 1. Ὡς πρὸς τὴ φύση τῆς ἀγιότητος τῆς Θεοτόκου βλ. G. Jouassard, «Le problème de la sainteté de Marie chez les Pères depuis les origines de la patristique jusqu'au concile d'Ephèse», *EM* 5 (1947), σ. 10-31. J. Galot, «La Sainteté de Marie», *Maria* 6 (1961), σ. 431-442. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 53-60. W. Beinert, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, *HdM I* (1996)², σ. 328 ἔξ. Γ. Δ. Μεταλληνού, «Παράλληλα δογματικὰ Θεοτόκου καὶ Σταυροῦ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ὑμνογραφίᾳ», *Θεολογία* 47 (1976), σ. 880. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *EF* 60 (1978), σ. 369 ἔξ. Α. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 103 ἔξ. καὶ M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 58.

2118. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ἡ παναγιότητα τῆς Θεοτόκου τονίζει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μὲ σαφήνεια, καὶ τὴ

τρόθεος δηλαδή είναι και τιμάται ως Ὑπεραγία και Παναγία αποκλειστικῶς και μόνον ἐντός τῶν κόλπων και ως μέλος τῆς Ἐκκλησίας²¹¹⁹, καθὼς αὐτὴ συνιστᾶ, ὡς τό μυστικὸ σῶμα τοῦ κατὰ φύσιν ἀγίου Υἱοῦ τῆς, «κοινωνία ἀγίων»²¹²⁰, ἔτσι ὥστε, ἂν τὰ ἐξέχοντα μέλη τῆς, οἱ κατὰ χάριν ἅγιοι ἄγγελοι και ἄνθρωποι, ἀποτελοῦν τίς πραγματικὲς ἐνδείξεις τῆς ἀγιότητάς τῆς²¹²¹, τότε ἡ Θεοτόκος ὡς Παναγία και Ὑπεραγία νὰ ἀποτελεῖ κατὰ τὸν πλέον ἐξαιρετο και μοναδικὸ τρόπο τύπο τῆς καθαρότητάς και ἔνδειξη τῆς ἀγιότητάς τῆς, ἐφ' ὅσον κατέστη τό ἐξοχότερο και πολυτιμότερο, τό «κάλλιστον και τερπνότατον» ἀπὸ τὰ μέλη τῆς²¹²².

Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας χαρακτηρίζει πρωτίστως τὴ Θεοτόκο «ἀγία, και ἀγίων ἀγιωτέρα· και πάσης ἀγιαστέας» ὑπεράγιο θησαυρό»²¹²³, καθ' ὅσον ὑπῆρξε τό λογικὸ ἐκεῖνο δημι-

φυσικὴ τῆς ἀνθρωπότητα, καθότι ὡς φυσικὸς ἄνθρωπος ὑπερτερεῖ, ἐκτός τῶν ἀγγέλων, ὄλων τῶν λοιπῶν φυσικῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι και οἱ ἅγιοι, ὥστε νὰ πρόκειται περὶ «τῆς μόνης τοῦ ἀνθρωπείου γένους τὴν ἀνωτάτω κεκληρωμένης προεδριαν· τῆς τούτου μὲν μὴ ἐκστάσης, ὑπὲρ πάντα δὲ τὰ κτίσματα δεδοξασμένης ἀσυγκρίτως» (Πακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Γέννησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 15, PG 127, 588 D).

2119. Ὅπως τονίζει ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἱερός Νεκτάριος Κεφαλάς, Μητρ. Πενταπόλεως (*Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, σ. 16), «οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ὡς ἅγια τῆς Ἐκκλησίας μέλη, ὡς μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εὐρίσκονται ἐν ἀδιάρρηκτῳ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐνότητι».

2120. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ν. Δ. Γεωργοπούλου, *Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 48-57. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, σ. 82 ἐξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματικὴ, Β'*, σ. 409-422. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὐσία και τό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 114. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 272-290. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, σ. 83-84. Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 240 ἐξ. Ἰ. Καρμίρη, *Ὁρθοδοξία και Παλαιοκαθολικισμός, τεῦχ. VI, Ἐκκλησιολογικαὶ εἰσηγήσεις πρὸς τὴν Μικτὴν Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τὴν Ὁρθόδοξον και Ρωμαιοκαθολικῶν*, (Ἀνάπτυον ἐκ τῆς 'Θεολογίας'), Ἀθήναι 1974, σ. 20-27. R. Laurentin, Marie (Vierge), VI. *Fundements dogmatiques du rôle de Marie dans la vie chrétienne*, *DSP* 10 (1977), σ. 480. Χ. Θ. Κρικῶνη, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 73 ἐξ. Ε. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία ἀγίων», *Θεολογία* 64 (1993), σ. 545 ἐξ. και J. Freitag, «Maria in Gottes Heilsplan und der Gemeinschaft der Heiligen», *Catholica* 55 (2001), σ. 32 ἐξ. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας ἀγίων ἀπὸ προτεσταντικῆς ἀπόψεως βλ. ἀκόμη τὴν ἐνδιαφέρουσα ἐπὶ ὑψηγείᾳ διατριβὴ τοῦ D. Bonhoeffer, *Sanctorum Communio. Dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche*, München 1963³.

2121. Ν. Δ. Γεωργοπούλου, *Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 127. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, σ. 279 ἐξ. Ἰ. Καλογήρου, «Τιμὴ Ἁγίων. Ἡ ἀπόδοσις τιμῆς εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρίαν και τοὺς ἁγίους κατὰ τὴν χριστοκεντρικὴν ὀρθόδοξον θεώρησιν», *ΡΕΠ* 4 (1988), σ. 274. Μ. Π. Μπέγγου, *Δοκίμια Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας*, σ. 70 και Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἡ τιμὴ τῆς Θεομήτορος και τῶν Ἁγίων*, σ. 39 ἐξ.

2122. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1080 C.

2123. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, IA'*, PG 97, 1108 B. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. και Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἄννης, A'*, 3, ἐκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 444. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου και ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 461 A. Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν πάνσεπτον και ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν και παναχράντου Θεοτόκου*, 8, ἐκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 504. Στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος χωρίου ὁ R. García («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 9), θεωρεῖ, ἄνευ ἐρείσματος, ὅτι ὁ ἱερός Πατὴρ διδάσκει τὴν ἄσπιλο σύλληψη τῆς Παρθένου, ἐνῶ ὁ Κ. Β. Σκουτέρης («Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 34) παρατηρεῖ ὀρθῶς, πῶς με αὐτὸ ἐκφράζεται ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, «ὅτι στοὺς πρόσωπο τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας συγκεντρώνεται ἡ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀγιότητα γιὰ ἓνα κτιστό ὄν». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. Ε. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 111 ἐξ. και Th. Nikolaou, «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML* 6 (1994), σ. 333.

ούργημα, τό όποιο κατέστη τό έργαστήριο τής ένώσεως θείας καί ανθρώπινης φύσεως, ώστε νά αποτελέσει τήν άγία γη²¹²⁴, τόν άγιο ναό²¹²⁵ καί τήν «υπεράγιον» τράπεζα, ή όποία άξιώθηκε νά βαστάσει στή μήτρα της καί νά κυφορήσει τόν κατά φύσιν άγιο κατά σάρκα Υίο της, Λόγο του Θεού²¹²⁶. Γι' αυτό καί όπως τονίζει, ή Παρθένος ώς Θεοτόκος κατέστη «Άγια Άγιών»²¹²⁷, καθώς «πού γάρ έν τοίς πρό ήμών ήκουσαι γυνή Θεού Μητηρ γενομένη ποτέ; ή Θεός γυναικός υίός χρηματίσας;», γεγονός που είχε ώς αποτέλεσμα νά αναδειχθεί ό μοναδικός εκείνος άνθρωπος, ό όποιος κατέστη διά τής χάριτος του Υιού της Παναγία, άνώτερη «πάσης κτίσεως»²¹²⁸, τών «Χερουβίμ υπεράνω»²¹²⁹, «άνωτέρα τών ποιημάτων»²¹³⁰ καί «υπερτέρα ούρανών καί πάσης κτίσεως»²¹³¹. Διότι, μέ τή διακονία της στην κορύφωση του μυστηρίου τής θείας Οικονομίας, κατέστη «ή έπηρμένη τών ούρανών του ούρανοϋ πύλη»²¹³², αλλά καί «ούρανών ... καί πάσης τής γής πλατυτέρα, καί πάντων κτισμάτων άγιωτέρα»²¹³³, έφ' όσον αναδείχθηκε «πάσης αισθητής καί άυλου κτίσεως καθαρωτέρα», δηλαδή, «χωρίς Θεού μόνου» άνώτερη από όλα τά λοιπά δημιουργήματα, τούς άγίους καί τίς άγγελικές δυνάμεις²¹³⁴.

2124. *Είς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 869 A καί *Είς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. Άλλά «καί Ίωήλ γην άγίαν θεθέαται» τήν Παρθένο (*Κανών εις τήν Σύλληψιν*, ώδή θ', 3, PG 97, 1316 B. Πρβλ. Ίωήλ 3, 17).

2125. *Είς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C. *Ψαλμ.* 64, 5-6.

2126. *Είς τήν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 D. Πρβλ καί *Είς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 A. Όπως υποστηρίζει έπ' αυτού ό Ί. Ζηζιούλας, Μητρ. Περγάμου («Η θέωση τών Άγιών ώς εικονισμός τής Βασιλείας», έν *Άγιότητα. Ένα λησμονημένο όραμα*, σ. 28), «ή Θεοτόκος όνομάζεται 'Παναγία' ή καί 'Υπεραγία' – όχι για τίς άρετές Της, αλλά γιατί αυτή περισσότερο από κάθε άλλον άνθρωπο ένώθηκε προσωπικά μέ τόν άγιο Θεό δίνοντας σάρκα καί αίμα στον Υίο του Θεού».

2127. *Είς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 868 C.

2128. *Κανών εις τό Γενέθλιον*, ώδή γ', 4, έπιμ. Β. Κουτλουμουσιανού, *Μηναίον του Σεπτεμβρίου*, σ. 58 (PG 97, 1320 B) καί C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 199.

2129. *Είς τήν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B. Άλλου χαρακτηρίζεται ώς ή «άνθρωπεία μορφή» τών «Σεραφίμ υπερέχουσα» καί τών «Χερουβίμ υπερέχουσα» *Είς τήν Υπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), έκδ. Τ. Π. Θεμέλη, ΝΣ 5 (1907), σ. 830 (έκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 278). Βλ. έπίσης Άβραμίου Έφέσου, *Λόγος εις τήν έορτήν τής Υπαπαντής*, 9, έκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 454 καί Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, *Είς τήν Είσοδον τής Υπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', 18, PG 98, 308 B.

2130. *Κανών εις τόν άγ. Βασίλειον*, 127, ώδή θ', 56-58, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, *Είρμολόγιον*, σ. 91. Τή Θεοτόκο χαρακτηρίζει έπίσης ό ιερός Πατήρ «άνωτέραν τών κτισμάτων, τήν επί γής ούρανόν γενομένην» (*Κανών εις τήν Γέννησιν του Χριστου*, 333, ώδή θ', 38-39, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, *Είρμολόγιον*, σ. 232).

2131. *Κανών εις τήν Γέννησιν του Κυριου*, ώδή θ', 7, 440-441, έκδ. Α. Kominis, *AHG* IV (1976), σ. 652. *Κανών εις τόν Εϋαγγελισμόν*, ώδή η', 7, 341-343, έκδ. Ε. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 287. Μ. Thurian, *Maria*, σ. 34.

2132. *Είς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 A.

2133. *Κανών εις τήν Θεοτόκον*, ώδή στ', 2, έκδ. Νικοδήμου Άγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 158 καί *Κανών αναστάσιμος*, 18, ώδή θ', 44-45, έκδ. Σ. Εϋστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 14.

2134. *Είς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B καί 1100 A. Γι' αυτό καί αναδείχθηκε «λαμπρότης άγγέλων καί άρχαγγέλων» *Είς τήν Υπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), έκδ. Τ. Π. Θεμέλη, ΝΣ 5 (1907), σ. 831 (έκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 280). Άντιπάτρου Βόστρων, *Είς τόν άγιον Ίωάννην τόν βαπτιστήν, καί εις τήν σιγήν Ζαχαριου, καί εις τόν άσπασμόν τής Παναγίας Θεοτόκου*, Α', 2, PG 85, 1764 C. Ίωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις ακριβής τής όρθόδοξου πίστεως*, 88, 4, 15, έκδ. Β. Kotter, *Die Schriften*, II (1973), σ. 205 (PG 94, 1168 A). Βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 163 καί K. Rahner, «Die Unbefleckte Empfängnis», σ. 232.

Ἔτσι, ὅταν ὁμιλεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης περί τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἀναφέρεται σ' ἐκείνην ὡς «μόνην αὐτήν τὴν ἁγίαν, καὶ τῶν ἁγίων ἀπάντων ἁγιώτεραν, τὴν ὄλην ὄλω φανεῖσαν καθαρὰν τῷ σκηνώσαντι σῶματί τε καὶ πνεύματι», ἐντὸς τῆς παναγνης μήτρας τῆς ὁποίας σκηνώσε μετ' τὴν ἐνανθρώπησίν του ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ²¹³⁵. Ἡ μοναδικότητά της κατὰ χάριν ἁγιότητάς της ὀφείλεται, δηλαδή, πρωτίστως στο γεγονός, ὅτι ὡς Ἀειπαρθένος Μητέρα κυοφόρησε μόνη αὐτὴ τὸν κατὰ φύσιν ἅγιον Ἰησοῦ Χριστό, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀσύγκριτη καθαρότητα τοῦ βίου της, καθὼς ἔζησε ἐπὶ γῆς ὑψηλότατο πνευματικὸν βίον. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ παραμένει στὸ διηνεκές «Παρθένος, ... ὑπερνωκῶσα τῶν Σεραφεῖμ τὴν φύσιν τῷ τῆς θεογονίας θαύματι, τῇ πρώτῃ φύσει, Θεῷ τῶ πάντων γενεσιουργῷ, πλησιάζουσα»²¹³⁶, ἐφ' ὅσον πρόκειται «περὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμιάντου, καὶ πάσης ἁγιότητος ὑπερπλήρους»²¹³⁷ ἀνθρώπινης υπάρξεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνοίκησε ἐν τῷ Λόγῳ του σωματικῶς τὸ πῦρ τῆς Θεότητος.

Ἀκολουθώντας συνεπῶς τὴν προγενέστερή του ἐκκλησιαστικὴ παράδοση θεωρεῖ τὴν Παρθένο Μαρία, ὡς Θεομήτορα, κατὰ χάριν Ὑπεραγία καὶ Παναγία, πρωτίστως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐπειδὴ ἀναδείχθηκε μετ' τὴν διακονία του καὶ τὸν καθόλου ἐπὶ γῆς βίον τῆς ἀγιότερης τῶν ἀνθρώπων καὶ «ὑπερέχουσα τῶν ἐπουρανίων πασῶν δυνάμεων»²¹³⁸, ὥστε νὰ καταστῆ «ἢ χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα»²¹³⁹. Ἡ Θεοτόκος κατέστη Παναγία, δηλαδή, ὡς ἡ μόνη «κεχαριτωμέ-

²¹³⁵. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 832 B. Ὁ R. Garcia («Andres de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepcion y theologo clasico de la Asuncion de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 28) νομίζει ὅχι ὀρθά, ὅτι τὸ χωρίον αὐτὸ ἀναφέρεται στὴν ἄσπιλο σύλληψη.

²¹³⁶. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1081 C.

²¹³⁷. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1088 D. Μετ' τὸ χωρίον αὐτὸ θεωρεῖ ἐσφαλμένως ὁ R. Garcia («Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y theólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 27) ὅτι ὁ ἅγ. Ἀνδρέας διδάσκει τὴν ἄσπιλο σύλληψη τῆς Παρθένου.

²¹³⁸. Μάλιστα δέ, ὅπως συμπληρώνει, ἡ Θεοτόκος κατέστη ἡ «ἀνθρωπεία μορφή τῶν Χερουβὶμ ὑπεράνω, θεϊκοῖς ἐμφανίζουσα τόκοις, καὶ τὸ πᾶν διεξάγουσα» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 B). Βλ. καὶ Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 81.

²¹³⁹. Στὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ ἱερός Πατήρ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸ ἀποδιδόμενον στὸν Ἐπιφάνιον Κύπρου νόθο ἔργον «*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*»:

«χωρὶς Θεοῦ μόνου πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχει»

Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, PG 43, 492 A.

«ἢ χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχουσα»

Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ID', PG 97, 1100 A.

«ὀλόρριζον δόξαν καὶ πηγὴν τῆς σωτηρίας, ὅτι χωρὶς Θεοῦ μόνου ἀνωτέρα πάντων ὑπάρχεις ὅτι ἐποίησέ σοι μεγαλεῖα ὁ δυνατός»

Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Πλάτωνα, 107, ᾠδή θ', 58-63, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 76.

Πρβλ. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 462. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, 6, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 502. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Αἰειπαρθένου Μαρίας*, 34, PG 139, 164 C. Πρβλ. καὶ Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου*, σ. 174.

νη», καθώς ανήλθε μέ τή θέωσή της²¹⁴⁰ στήν ὑψιστη κατ' ἄνθρωπο βαθμίδα τῆς κατὰ Θεόν τελειότητας καί ἀγιότητας ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ λογικά δημιουργήματα, ὥστε νά τιμᾶται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὡς «μετὰ Θεόν ἢ θεός» κατὰ χάριν, δηλαδή τό πρῶτο τῆ τάξει καί ἐξοχότερο ἀπὸ τὰ μέλη της²¹⁴¹, κατέχουσα σέ τιμή καί δόξα «τά δευτερεῖα τῆς Τριάδος»²¹⁴² ὡς «βασιλὶς τῶν βασιλίδων, ἡ βασιλέα γεννήσασα, τῶν βασιλευόντων»²¹⁴³. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μάλιστα νά καθίσταται «ἀμέσως ἡ δεχομένη τῶν ἐκ Θεοῦ δωρεῶν, τό πλήρωμα ὅλον καί εἰς ἅπαντας· ἀγγέλους ἀνθρώπους τε, τοῦτο διαπορθμεύουσα»²¹⁴⁴, γι' αὐτό καί οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀναγνωρίζουν ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν προστάτιδά τους «μετὰ Θεόν»²¹⁴⁵.

Παρά τό γεγονός ὅμως, ὅτι τιμοῦμε ὑπερεχόντως ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀγίους τὴ Θεομήτορα, ἐν τούτοις δέν τὴ λατρεύουμε ὡς Θεό, ἀλλὰ ἐξόχως «ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀγίων μεγαλύνομεν» ὡς τὸν θεωθέντα φυσικό ἄνθρωπο, ἡ ὁποία κυοφόρησε ἐντός τῆς μήτρας τῆς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τοῦ Θεοῦ²¹⁴⁶ καί ἀναδειχθηκε μέ τό θαυ-

2140. Ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα παρουσιάζεται νά ὁμολογεῖ ἡ ἴδια, ὅτι χάρις στήν ἐξ αὐτῆς πρόσληψη καί ἐν αὐτῷ θεώσῃ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, κληρονομεῖ καί αὐτὴ «τὴν ἐν χάριτι θέωσιν» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, I, IB', PG 97, 1056 A). Καί τοῦτο διότι, κατὰ τὸν J. Galot («La Sainteté de Marie», *Maria* 6 (1961), σ. 419-420), ὁ ὅρος «κεχαριτωμένη» «est une indication fort concise, mais fort importante, sur la sainteté de Marie».

2141. Ὅπως σημειώνει καί ὁ C. D. Papadakis (*Saint André de Crète*, σ. 57): «Dans l'oeuvre oratoire et poétique de saint André, la première place, parmi les saints, appartient à la Sainte Vierge». Ἀκόμη βλ. J. Freitag, «Maria in Gottes Heilsplan und der Gemeinschaft der Heiligen», *Catholica* 55 (2001), σ. 31 ἐξ. καί M. Τατάγια, «Ἀντωνίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης...», *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 271.

2142. *Κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, Προσόμοιον*, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107. Ὅπως τονίζει ἐπ' αὐτοῦ προσφωῶς ὁ Ἱ. Ὁρ. Καλογήρου (*Μαρία ἡ Λειπάρθενος Θεοτόκος*, σ. 114-115, σημ. 2), μέ τὴν ἔκφραση «μετὰ Θεόν ἢ θεός ... ὑπονοεῖται οὐχὶ ἢ ἐν κυρολεξία ἐξίσωσις τῆς Θεοτόκου πρὸς τὸν Θεόν, ἢ κατ' οὐσίαν «θέωσις» αὐτῆς, ἢ ταύτισις μετὰ τῆς θείας οὐσίας, καί μετ' αὐτῆς ταύτης τῆς Θεότητος, ἔστω καί κατὰ δεύτερον λόγον, ..., ἀλλ' ἢ καταχρηστικῶς καλουμένη «θέωσις», ἡ ὁποία «ὑποδηλοῖ ἀνύψωσις ἀνθρώπων, κατὰ κύριον λόγον τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τελειώσεως καί συνεπῶς καί μακαριότητος, διὰ τῆς πλήρους οἰκειώσεως τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, δι' αὐτῆς ταύτης τῆς «ἐνώσεως» αὐτῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ». Ἀλλὰ καί ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης (*Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 47, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 396) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Παναγία εἶναι «θεός ἤδη κατὰ χάριν καί μήτηρ Θεοῦ». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καί Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 435-437. Ἱ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 142. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 8 ἐξ., 14 ἐξ., 29 ἐξ., 49 ἐξ., 127 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ Παναγία Σουμελά*, σ. 31-32.

2143. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 160. Σέ ἄλλο κανόνα τὴν ὀνομάζει «ἄνασσα ἀνασῶν» *Κανὼν*, 331, ᾠδὴ θ', 78-79, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 231. Βλ. ἐπίσης καί *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 19, ᾠδὴ θ', 57-62, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 15. Πρβλ. καί Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἀγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, I, PG 99, 720 C. Βλ. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 203-204 καί J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 314 ἐξ.

2144. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107-108. Πρβλ. καί N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 376.

2145. «μόνην κεκτήμεθα, σκέπη καί προστάτιν, μετὰ Θεόν» (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133). Πρβλ. καί Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἄννης*, A', 5, ἔκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 447.

2146. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 109, ᾠδὴ θ', 33-35, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 78. Βλ. καί Εἰρηναίου, Μητρ. Σάμου, «Τὸ νέον δόγμα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 396. Μέ βάση τὴ θέση αὐτῆ τοῦ

μαστό επί γῆς βίο της «χρυσοῦ παντός καὶ πάσης αἰσθητῆς καὶ αὔλου κτίσεως καθαρωτέρα»²¹⁴⁷, ἀπαλλαγμένη ὀλοκληρωτικά ἀπὸ τὰ πάθη καὶ εὐρισκόμενη σὲ πλήρη ψυχωματική καθαρότητα²¹⁴⁸. Τὸ γεγονός αὐτό, ὅμως, δέν τὴν κατέστησε κατὰ φύσιν ἀγία καὶ ἀναμάρτητη ὅπως ὁ Θεάνθρωπος Υἱός της, ἐφ' ὅσον «ἄμεμπτος οὐδεὶς, τῶν ἀνθρώπων, ... κἂν ἄρα τούτου πέφυκεν, ἡμέρα μία ἐν τῷ βίῳ ζωῆ»²¹⁴⁹. Ἐτσι ἡ Ἄειπάρθεος

ἱεροῦ Πατρός δέν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ ἡ σχολαστικοῦ χαρακτήρα ρωμαιοκαθολικὴ θέση περὶ διακρίσεως τῆς τιμῆς τῶν ἀγίων, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται *Δουλεία* (*Dulia*), ἀπὸ τὴν τιμὴ τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται *Ἵπερδουλία* (*Hyperdulia*), [Περὶ αὐτῶν βλ. Θωμᾶ Ἀκινάτου, *Summa Theologica*, 2, 103, 4 καὶ Ἰ. Α. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 143]. Ἡ θέση αὐτὴ συναντάται καὶ σὲ κείμενα ὀρθοδόξων, ὅπως ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων (*Ὁμολογία...*, ἐρ. δ', ἔκδ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁμολογία τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου*, Ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 73. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ἐτερόδοξοι ἐπιδράσεις ἐπὶ τὰς Ὁμολογίας τοῦ ἸΖ' αἰῶνος*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1949, σ. 34). Ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ ἀποψη τοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου (*Μαρία ἢ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 31 καὶ *Ἡ Παναγία Συμμελᾶ*, σ. 31), «ὄτι ὀφείλομεν εἰς τὸν Θεόν λατρευτικὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν, εἰς τὴν Παναγίαν δουλικὴν καὶ εἰς τοὺς ἀγίους τιμητικὴν» ἢ «προσκύνησιν ἀπονέμομεν ... τιμητικὴν πᾶσι τοῖς ἀγίοις καὶ δουλικὴν μόνῃ τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ» (*Μαρία ἢ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 33 καὶ 59) μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ θέση τοῦ G. Jouassard («Marie à travers la Patristique», *Maria* 1 (1949), σ. 93) περὶ ὑφιστάμενης διαφορᾶς, λόγῳ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως, μεταξύ τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἄλλων ἀγίων, διότι, ὅπως τονίζει ὁ W. Delius (*Geschichte der Marienverehrung*, σ. 285-286), ἂν καὶ «überragt in den orthodoxen Liturgien Maria alle anderen Grade der Heiligkeit», ἐν τούτοις «Diese Heiligkeit soll keine Anbetung bedeuten, wie sie nur der Gottheit des Sohnes gebührt». Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει καὶ ὁ W. Löser («Marienlehre und Marienfrömmigkeit in der katholischen Kirche nach neueren lehramtlichen Verlautbarungen», *ÖR* 31 (1982), σ. 421), σχολιάζοντας τὸ περὶ Ἐκκλησίας δογματικὸν σύνταγμα τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ τὴν παπικὴ ἐγκύκλιο «*Marialis cultus*», καθότι μέ αὐτὰ τονίζεται «daß die Marienverehrung wesentlich von der Anbetung des dreieinigen Gottes unterschieden ist». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ «However, the Orthodox have always made it clear that there is an important distinction between our worship of God and the honor we give to Mary and the saints. Mary and the other saints are human persons. Worship (*latreia*) belongs to God alone. From the Orthodox point of view, veneration (*proskinesis*) or honor (*timi*) can rightly be offered to those human persons who are close to God» Κ. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 236. Γενικότερα περὶ τῆς σχέσεως Θεοτόκου καὶ ἀγίων βλ. Ἀ. Σπουρλάκου-Εὐτυριάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 428 ἔξ. Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 149 καὶ E. A. Johnson, «Saints and Mary», ἐν F. Schüssler Fiorenza – J. P. Galvin (ed.), *Systematic Theology*, vol. 2, Minneapolis 1991, σ. 143-177.

2147. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1097 B. Πρβλ. Μανουὴλ Παλαιολόγου, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 545-546 καὶ J. Ledit, *Marie dans la Liturgie de Byzance*, σ. 241.

2148. «ὄσω τοῖς πάθεσιν οὐκ ἐκρατεῖτο πάντων ὑπεραρθεῖσα τῇ καθαρότητι» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D). Βλ. Α. Kniazeff, *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, σ. 111 ἔξ καὶ K. Ware, «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 211.

2149. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥδή η', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 151. Ἀλλὰ καὶ διότι «πάντες οἱ ἄνθρωποι ἡμαρτον κατὰ τὸν Παῦλον καὶ δέονται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ» (*Εἰς τὴν Σταύρωσιν*, *Cod. Laudianus Bodl. gr. 81*, f. 10v). Ἐπίσης Μ. Βασιλείου, *Ὀπτίμω ἐπισκόπῳ*, ἐπ. 260, 8-9, ἔκδ. Y. Courtonne, *Saint Basile, Lettres. Texte établi et traduit*, III, Paris 1966, σ. 114-115 (PG 32, 965C-968 A). Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλεῖ ὀρθῶς περὶ κατὰ χάριν σχετικῆς ἀναμαρτησίας τῆς Παναγίας Θεοτόκου. Περὶ αὐτῆς βλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἢ Ἄειπάρθεος Θεοτόκος*, σ. 78-81 καὶ 96-100. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις*, σ. 50. Ν. Ε. Μητσοπούλου, *Θέματα Ὀρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, σ. 151 ἔξ. Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν ζωὴν*, σ. 265. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματικὴ, Β'*, σ. 213-215 καὶ Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἡ τιμὴ τῆς Θεομήτορος*, σ. 29 ἔξ.

ώς Μητρόθεος²¹⁵⁰ κατέστη κατά χάριν Ὑπεραγία καὶ Παναγία²¹⁵¹ ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπά λογικά δημιουργήματα, ἐπειδὴ ἐσκήνωσε ἀληθῶς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ στή μήτρα της, ἀλλὰ κι ἐπειδὴ ἔζησε μοναδικό ἐπὶ γῆς πνευματικό βίο²¹⁵², ὥστε ἢ κατά χάριν παναγιότητά της αὐτή νά μὴν εἶναι μόνο δικό της ἐπίτευγμα, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν δωρεά τῆς Πρόνοιας τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ της, γιὰ τὴ συμβολή της στὴν ἐπιτέλεση τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπο σωτηριώδους ἔνσαρκης Οἰκονομίας του.

4. Ἡ μεσιτεία τῆς Θεοτόκου

ὡς πρεσβεία πρὸς τὸν Υἱό της ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Θεοτόκος ὡς Ὑπεραγία καὶ Παναγία μεσιτεύει καὶ πρεσβεύει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τίς σκηνές τῶν ἁγίων²¹⁵³ πρὸς τὸν κατά σάρκα Υἱό της καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ, τὸν μόνο κατά φύσιν Ἅγιο καὶ Σωτήρα τῆς δημιουργίας του, ὁ ὁποῖος, κατά τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, ἀποτέλεσε διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεώς του καὶ τὸ μοναδικό, τὸν ἀληθῆ καὶ πρῶτιστο μεσίτη, τὴν ὄντως σοφία καὶ ἀνάπαυση καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμό καὶ ἀπολύτρωση γιὰ τὸν ἄνθρωπο²¹⁵⁴. Ἐτσι ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα του ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὡς μεσίτρια καὶ πρέσβειρα γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους πρὸς τὸν ἐξ αὐτῆς βλαστήσαντα²¹⁵⁵ Ἰησοῦ Χριστό. Τοῦτο συμβαίνει κατ' ἀρχάς, διότι ἡ Μητρόθεος, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἀνθρωπότητας γιὰ τὴν κυοφορία

2150. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, I, IB', PG 97, 1064 C.*

2151. Πά τό λόγο αὐτό καὶ κατέστη ὁ ὁμόνος κατά χάριν θεωθεὶς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος κατέχει σέ ἀγιότητα «μετὰ Θεόν... τὰ δευτερεῖα τῆς Τριάδος» καὶ εἶναι ἀνώτερη σέ ἀγιότητα ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἁγίους. Ἐτσι τὴν ὀνομάζει «ἀνώτεραν τῶν κτισμάτων» καὶ «ἐπὶ γῆς οὐρανόν» (*Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, 333, ὡδή θ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 232), ἀλλὰ καὶ «βασίλισσα πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως» καὶ «χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχουσα» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ', PG 97, 1100A*). Βλ. καὶ Ν. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 369.

2152. Ἐτσι, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κ. Β. Σκουτέρης («Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 34), «Ἡ ἀγιότητα τῆς Θεοτόκου εἶναι καρπὸς προαιρέσεως καὶ χάριτος».

2153. «τάς ἀύλους καὶ παλινζώους σκηνάς» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ', PG 97, 1101 C*).

2154. *Εἰς τὴν Σταύρωσιν, Cod. Laudianus Bodl. gr. 81, f. 16r.* Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Α', 4*, ἔκδ. Ἀ. Γιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 110 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 90). Νεκταρίου Κεφαλά, Μητρ. Πενταπόλεως, *Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, σ. 24 ἐξ. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 5-6 καὶ Ἐβρ. 8, 6-9, 15-12, 24. Ἰ.Ορ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Αειπάρθετος Θεοτόκος*, σ. 106 καὶ Τοῦ Αὐτοῦ, «Ἡ Ὁρθόδοξος συμβολὴ εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιδίωξιν, κοινῆς χριστιανικῆς ἐκφράσεως τῆς περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ἀληθείας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν τιμῆς», ἐν *Πρακτικά*, σ. 695.

2155. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 27, ὡδή α', 50-52 καὶ 54, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 88. «Καὶ σέ μεσίτριαν ἔχω, πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεόν· μὴ μοῦ ἐλέγξῃ τὰς πράξεις, ἐνώπιον τῶν Ἀγγέλων· παρακαλῶ σε Παρθένε, βοήθησόν μοι ἐν τάχει» (*Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον*, Ἐξαποστειλάριον, ἐν *Ὁρολόγιον τό Μέγα*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1986⁹, σ. 558). Βλ. καὶ Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, «Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νέου δόγματος», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 399. Ἀντιθέτως ἡ Μαριολογία συνδέει σαφῶς τὸ μεσιτευτικό ἔργο τῆς Θεοτόκου μέ τὸ λυτρωτικό τοῦ Υἱοῦ της. Βλ. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 186-187.

τοῦ Λόγου στά ἄχραντα σπλάγχνα της, κατέστη ὡς ἄνθρωπος πρωτίστως μεσίτρια οὐρανοῦ καὶ γῆς²¹⁵⁶, ἐφ' ὅσον μεσιτεύει «θεότητος ὕψει καὶ σαρκός ταπεινότητι» καὶ γίνε-ται μητέρα τοῦ Πλάστου²¹⁵⁷, προκειμένου, μετὰ τὴν κοίμησιν καὶ μετάστασίν της²¹⁵⁸, νὰ πρεσβεύει μεσιτευτικῶς μὲ πολλή παρρησία²¹⁵⁹ στό διηνεκές πρὸς τὸν ἀναστάντα καὶ ἀναληφθέντα Υἱό της ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπειδὴ, μάλιστα, ἀποτελεῖ τὴ μεσίτρια τοῦ ἀνθρώπινου γένους²¹⁶⁰, γι' αὐτὸ καὶ παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα νὰ διακονεῖ διαρκῶς δεόμενη μὲ τίς μεσιτευτικὲς της πρεσβεῖες πρὸς τὸν Υἱό της καὶ μοναδικό Σωτῆρα²¹⁶¹ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας,

2156. *Κανὼν ὁ Μέγας*, ῥῥθὴ θ', 6, PG 97, 1380 B. Βλ. Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 492 B καὶ E. Γιούλτση, *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, σ. 130 ἐξ.

2157. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 806 BC.

2158. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν προτρέπει ὁ ἱερός Πατήρ ὡς ἐξῆς: «ἄπιθι, τοίνυν, ἄπιθι σὺν εἰρήνῃ. Μεταναστεύου τῶν ἐν τῇ κτίσει μονῶν· ἐξιλιάσκου τὸν Κύριον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ πλάσματος. Ἔως μὲν γὰρ τοῖς ἐπιγεῖοις ἐπεχωρίαζες, μικρὸν σέ μέρος εἶχε τῆς γῆς· ἐξ οὗ δὲ μετετέθης ἐκ γῆς, ὁ σύμπας περιέχει σε κόσμος κοινόν ἰλαστήριον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, ΠΙ, ΙΔ', PG 97, 1100 BC), καθότι βρίσκεται στά οὐράνια σκηνώματα ὡς «βασιλὶς ἰσταμένη ἐκ δεξιῶν τοῦ δεσπότη», ὅπου ἀπολαμβάνει «τοῦ κάλλους τοῦ Υἱοῦ» της. [*Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 830 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 279)]. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ὁ Θεόγνωστος Μοναχός (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 462): «ἡ δὲ παναγία δέσποινα, κόσμον οἰκήσασα καλῶς, τὸν κόσμον ἔσωσεν καὶ οἰκουμένην ἐφώτισεν, καὶ ἀπὸ κόσμου ὑπάρχουσα ὑπὲρ κόσμου σωτηρίας δέεται, ὑπὲρ πίστεως ὀρθοδόξου πρεσβεύει, ὑπὲρ λαοῦ χριστιανικοῦ ἰκετεύει, ὑπὲρ βασιλέως πιστοῦ καὶ φιλοχριστοῦ δυσωπεῖ, ὑπὲρ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ τῶν εἰλικρινῶς ἑορταζόντων αὐτῆς τὴν κοίμησιν παρακαλεῖ».

2159. *Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥῥθὴ η', 2, 297, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG* VII (1971), σ. 286. Πρβλ. Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 36, ἔκδ. Α. Wenger, *L' Assomption*, σ. 290 καὶ Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 85.

2160. *Κανὼν ἀναστάσιμος*, 338, ῥῥθὴ θ', 70, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 236. Πά τὴ Θεοτόκο ὡς μεσίτρια βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 321 B. Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν βαπτιστήν, καὶ εἰς τὴν σιγὴν Ζαχαρίου, καὶ εἰς τὸν ἀσπασμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α', 2, PG 85, 1765 A. Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 15, PG 98, 1500 B. Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ζ', PG 100, 1456 A-D. Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Γέννησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 20, PG 127, 597 B. Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος ἐπίτομος περὶ Μαρίας τῆς θεόπαιδος, ὅτε ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἄγια ἀπεδόθη τῷ Θεῷ, περὶ ἧς καὶ γραφικαὶ μαρτυρίαι*, 4, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 537. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 45, ἔκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 119. Βλ. περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου στὴν ὑμνογραφία ἐν Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 45. Μάλιστα κατὰ τὸν R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 177) ὁ ὄρος «μεσίτρια» χρησιμοποιήθηκε πρῶτα στὴν Ἀνατολή καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰσήχθη ὡς δάνειο στὴ Δύση. Ὅπως ὑποστηρίζει δὲ, συμφωνώντας μὲ τὴν περὶ μεσιτείας τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, οἱ Ἀνατολικοὶ δὲν τὸν χρησιμοποιήσαν μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἄμεσης συμμετοχῆς της στό σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Υἱοῦ της, δηλαδὴ «wie wir ihn verwenden, in Verlegenheit; desgleichen über die Wichtigkeit, welche unsere Mariologie ihm geben möchte, wenn sie ihm in zentrale Rolle zuweist und ihn zur These aufbauscht». Ὅσον ἀφορᾷ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ ἀντίληψιν περὶ τῆς Θεοτόκου ὡς Μεσίτριας/Συλλυτρώτριας (Mediatrice, Corredemptrice) ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα κριτικὴ τοῦ D. Staniloae, «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoxi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 604-609, ὅπως καὶ τῶν Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἁγιολογία, Δογματικὴ», *ΘΗΕ* 8 (1966), σ. 667 καὶ Μ.Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν ζωὴν*, σ. 264-266.

2161. Ὅταν ἀναφέρεται ὁ ἱερός Πατήρ στὸν Υἱό της, ὀμιλεῖ περὶ «τοῦ ἐξ ὕψους ἡμῖν ἀνατείλαντος Χριστοῦ Ἰησοῦ, τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότη, καὶ Σωτῆρος Θεοῦ» (*Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 861 A), ὁ ὁποῖος

ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, συνεχιζόμενου καὶ πραγματοποιούμενου μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, καθιστάμενη τοῦ κόσμου «κοινόν ἰλαστήριον»²¹⁶² «τάς ἡμῶν ἁμαρτίας διὰ τῆς Ἰησοῦ μυστικῆς ἐποπτείας ἐξιλασκόμενον», διότι, ὅπως ἤδη σημειώθηκε²¹⁶³, ὡς κατὰ σάρκα Μητέρα του «τό συμπαθές ἐκ φύσεως ἔχουσα, τῇ πρὸς τόν σὸν Υἱόν καὶ κηδεμόνα πάντως οἰκειῶς ἐγγύτητι»²¹⁶⁴.

Ἔτσι, ὁ κάθε πιστός εἶναι πεπεισμένος, ὅτι πρὸς τόν κριτὴ τοῦ κόσμου καὶ κατὰ σάρκα Υἱόν της «οὐδεὶς ... ὥσπερ σύ δύναται μεσιτεῦσαι, ὡς Μήτηρ οὔσα τοῦ Θεοῦ καὶ Δεσπότου»²¹⁶⁵ καὶ «ἰσχύν ἔχουσα, μητρικὴν πρὸς Κύριον»²¹⁶⁶. Λόγω, μάλιστα, τῆς ἐγγύτητάς της πρὸς τόν Υἱό καὶ Θεό της, ἀλλὰ καὶ τῆς δυνάμεως τῶν πρεσβειῶν της πού ἀπορρέει ἀπὸ αὐτήν, ὁ ἄνθρωπος τὴν κατέχει ὡς μόνη σκέπη καὶ προστάτη «μετὰ Θεόν»²¹⁶⁷, ἐφ' ὅσον ἀποβαίνει, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς ἁγίους, «ἀμέσως ἢ δεχομένη τῶν ἐκ Θεοῦ δωρεῶν, τό πλήρωμα ὅλον καὶ εἰς ἅπαντας· ἀγγέλους ἀνθρώπους τε, τοῦτο διαπορθμεύουσα»²¹⁶⁸, διακονώντας διὰ τῶν πρεσβειῶν της περισσότερο, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, «τοῖς μέλλουσι, σωτηρίας τεύξασθαι»²¹⁶⁹, καθὼς εἶναι οὐσια-

«ἤλθεν ἁμαρτωλούς σῶσαι, καὶ πάντας ἀνακαλέσασθαι πρὸς τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν» (*Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 844 A), γι' αὐτό καὶ «Σωτὴρ κέκληται» (*Εἰς τὴν Περιτομὴν*, ΣΤ', PG 97, 917 D). Ἐπίσης Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, 36, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 290. Πρβλ. καὶ Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τὴν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 26 ἔξ.

2162. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 C. Γὰ τό λόγο αὐτό καὶ προτρέπεται: «μὴ παύση πρεσβεύουσα ὑπὲρ πάντων ἡμῶν τόν εὐδοκῆσαντα ἐν σοὶ γενέσθαι καὶ ἐκ σοῦ σαρκωθῆναι Χριστόν τόν ἀληθινόν Θεόν ἡμῶν» [Ἀβραμίου Ἐφέσου, *Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς*, 9, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 454].

2163. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 B. Ἀναφερόμενος, μάλιστα, στὴ θέση της ἐκεῖ τονίζει, ὅτι ὡς Ὑπεραγία καὶ Παναγία κατέχει τὴν ὑψηλότερη θέση «ἐκ τῆς ἀνωτάτω δόξης τό κράτος ἔχουσα ἀπροσμάχητον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 B), καθὼς μέ τις πρὸς τό Θεό «εὐπάρρησιástους» προσευχῆς της, οἱ πρεσβεῖες της γίνονται εὐπρόσδεκτες ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, καθιστάμενη «τῶν ζώντων ζωὴ καὶ ζωῆς παρατία» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 B).

2164. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 D-1108 A. Τό γεγονός τῆς ἐγγύτητάς με τόν Υἱό της δέν σημαίνει, ὅπως ὑποστηρίζει καθ' ὑπερβολὴν ὁ Θεόκλητος Διονυσιάτης (*Ἡ Παναγία Σουμελά*, σ. 31) ὅτι ὁ Λόγος ἐνώθηκε μετὴ τῆς Μαρίας «ὑποστατικῶς!».

2165. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, κάθισμα, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 132 καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Λειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 365 CD. Ἡ Παναγία συνεπῶς «δέν σώζει, ἀλλὰ πρεσβεύει, μεσιτεῦει, διὰ τὴν προστασίαν καὶ σωτηρίαν. Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός» (Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 506).

2166. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133 καὶ Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 48-51.

2167. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133. Πρβλ. καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 17, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», *REB* 16 (1958), σ. 52.

2168. Γὰ τό λόγο αὐτό καὶ ἀναδεικνύεται «τοῦ ἐμπυρίνου οὐρανοῦ τό τεράστιον τηλεσκόπιον, βουλῶν θείων θαυμάσιον» (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107-108). Τό χωρίο αὐτό τοῦ ἱεροῦ Πατρός εἶχε πιθανῶς ὑπ' ὄψιν του ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, (*Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 472 D) ὅταν σημειώνει, ὅτι «Αὕτη δέ πρώτη δεχομένη τό διὰ πάντων ἦκον πλήρωμα τοῦ τά σύμπαντα πληροῦντος».

2169. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133.

στικῶς ἐκεῖνη διά τῆς ὁποίας κατορθώνεται ἀπό τούς πιστούς κάθε πνευματικό ἀγαθό, με κυριότερο τή σωτηρία καί τήν ὁμοίωσή τους μέ τό Θεό²¹⁷⁰.

Ἡ μεγάλη αὐτή παρρησία²¹⁷¹, συνεπῶς, πού κατέχει ἡ Μητρόθεος διά τῆς μεσιτείας καί τῶν πρεσβειῶν της δέν ἀποτελεῖ γιά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης εἰδικό θεῖο πρόνομιό πρὸς αὐτήν, ὥστε, ὅπως φρονοῦν οἱ M. Gordillo²¹⁷², C. Coni²¹⁷³, V. Fazzo²¹⁷⁴, G. Gharib – E. M. Toniolo – L. Cambero – G. Di Nola²¹⁷⁵, S.-C. Napiórkowski²¹⁷⁶, S. De Fiores²¹⁷⁷ καί ὑπονοεῖ ὁ M. Φούγιας²¹⁷⁸, νά μπορεῖ νά θεμελιωθεῖ στό ἔργο του ἡ μαριολογική περί τῆς Θεοτόκου ὡς συλλυτρώτριας διδασκαλία, ἀλλά κατά χάριν δωρεά τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ της Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔνεκα τῆς διακονίας της στό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του καί τοῦ ἐξ αὐτῆς δημιουργηθέντος μεταξύ τους ἄρρηκτου δεσμοῦ. Μία τέτοια ἀντίληψη, ἄλλωστε, δέν θά μπορούσε νά θεμελιωθεῖ στή διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὡς μοναδικός μεσίτης καί Σωτήρας «ἐρρύσατο τῆς τοῦ Ἀδάμ κατάρας τό ἀνθρώπινον καί τήν εὐλογίαν καί χαρμονήν ἐδώρησατο»²¹⁷⁹, ἐνῶ ἡ Θεοτόκος, ὡς ἡ κατά σάρκα Μητέρα του, ἀποτέλεσε μέ τή θεομητορική της διακονία καί τίς πρὸς αὐτόν μεσιτευτικές της πρεσβεῖες «τήν μόνην αἰτίαν τῆς πάντων σωτηρίας»²¹⁸⁰, πρᾶγμα πού ὑποδηλώνει, ὅτι καί στήν περίπτωση αὐτή προ-

2170. «δι' ἧς ἅπαν Χριστιανοῖς ἀγαθόν κατορθοῦται, καί ἡ πρὸς τό θεῖον ὁμοίωσις» (*Eis tήn Koίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 C). Ἐπ' αὐτοῦ παρατηρεῖ χαρακτηριστικά ὁ X. Πανναράς (*Ἀλφαβητάρι τῆς Πίστης*, σ. 153): «ὅταν οἱ πιστοὶ ζητοῦν τίς πρεσβεῖες τῆς Θεοτόκου γιά τή σωτηρία τους, δέν ζητοῦν κάποιο εἶδος δικανικῆς μεσιτείας, ἀλλά τή συμπερίληψη καί τῆς δικῆς τους ἀτελέσφορης θέλησης στό δικό της ζωποιοῦ θέλημα πού καταφάσκει τή σωτηρία ἀγάπη τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ». Βλ. ἐπίσης C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 264 καί N. X. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ Λόγου καί ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καί Γραμματεία*, σ. 364.

2171. «ὡς ἔχουσα, πάνσεμνε, παρρησίαν, ὑπέρ πάντων αὐτόν μὴ παύση ἰκετεύειν» [*Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, ῥδή η', 1, 297-299, ἔκδ. E. Tomadakis, *AHG VII* (1971), σ. 286]. Πρβλ. καί M. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 139 ἔξ.

2172. *Mariologia Orientalis*, σ. 73.

2173. *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 239 ἔξ.

2174. *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, σ. 20 ἔξ.

2175. *Andrea di Creta, TPM*, direz. e coord. G. Gharib, II (1989), σ. 392, ὅπου παρατηρεῖται, ὅτι «Andrea ha un'altissima idea della funzione mediatrice di Maria, radicata nella sua qualità di Madre di Dio. Per lui la mediazione che Maria svolge tuttora presso Dio a favore degli uomini altro non è che la continuazione del ruolo a lei assegnato fin dal momento dell'Incarnazione; egli la proclama anche "mediatrice della Legge e della grazia, sigillo dell'Antica e della Nuova Alleanza". E, ampliando l'orizzonte, egli fa della mediazione storica di Maria una mediazione cosmica, universale. Per lui Maria è "garanzia della divina riconciliazione", "sostegno di ogni ascesa e contemplazione", "dimora di tutti i miracoli che siano mai avvenuti nel passato e sono compiuti ora"».

2176. Κατά τήν ἄποψή του, ὁ ἱερός Πατήρ εἶναι «Der erste sichere Zeugnis, das Maria "Mittlerin" nennt», ἐν «Mariologie. I. Geschichtliche Entwicklung der Mariologie», *Evangelisches Kirchenlexikon 3* (1992), στ. 290.

2177. *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM I* (1996)², σ. 147, ὅπου τονίζει, ὅτι στά ἔργα τῶν Γερμανοῦ Κων/πόλεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καί Ἀνδρέου Κρήτης ἡ Θεοτόκος παρουσιάζεται «als die Mitwirkende am menschlichen Heil und bleibend in der Kirche gegenwärtige universale Fürsprecherin».

2178. Καί τοῦτο, διότι ὁ Μητρ. Πισιδίας τονίζει (*Ὁρθοδοξία Ρωμαιοκαθολικισμός καί Ἀγγλικανισμός*, σ. 361), ὅτι «ἀρκετοὶ Ὁρθόδοξοι ὡστόσο ὄντως χρησιμοποιοῦν τόν ἰσοδύναμο τοῦ ὄρου *Mediatrix* (Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ἅγ. Ἀνδρέας Κρήτης, Γρηγόριος Παλαμᾶς, κ.τ.λ.)».

2179. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, 27, ῥδή α', 4-6, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 87.

2180. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, 27, ῥδή η', 192-193, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 90. Καί τοῦτο διότι,

σπαθεί, διά τοῦ μεσιτευτικοῦ ἔργου τῆς Θεοτόκου, νά καταδείξει τά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τῆς. Ἐτσι προβάλλει τή θεομητρότητά της ὡς προϋπόθεση τῆς μεγάλης ἰσχύος καί τῆς ταχείας ἀποτελεσματικότητας τῶν πρεσβειῶν της, ἐφ' ὅσον αὐτή «Μήτηρ γάρ οὐσα καί τροφός, εἰσακουσθήσεται»²¹⁸¹, ὥστε «Θεός ... ἰλάσεται ταῖς τῆς Θεοτόκου πρεσβείαις εὐπροσδέκτοις»²¹⁸² τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ Ἄει-

ὅπως τονίζει ὁ Α. Kallis, (*Die Gottesgebälerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit, HdMI* (1996)², σ. 378): «In der Person der Gottesgebälerin wird der ursächliche Zusammenhang zwischen Menschwerdung des Logos und Vergöttlichung des Menschen nicht nur typologisch, sondern auch existentiell Wirklichkeit, denn 'in ihr ist Gott Mensch geworden und der Mensch Gott'».

2181. *Κανὼν εἰς Ψυχορραγοῦντα*, ᾠδή ζ', 4, ἐν *Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 226.

2182. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδή η', 181-184, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187. Κατέστη σαφές νομίζουμε, ὅτι δέν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ ἡ μαριολογικὴ ἄποψη περὶ συλλυτρωτικοῦ ἔργου τῆς Θεοτόκου στή διδασκαλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, καθὼς καί στό ζήτημα αὐτό ἀκολουθεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Παναγία γιὰ τοὺς πιστοὺς «ist immer die Fürbitterin, aber nie die Erlöserin» (B. Svrvakov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 118. Βλ. J. Kalogirou, «Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hintergrund der Christologie», *IKZ* 68 (1978), σ. 26-28 καί Φ. Ζαλέν, «Ἡ θέσις τῆς Ἄειπαρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾶ πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 237), ὥστε ὁποιαδήποτε προσπάθεια θεμελιώσεως στό ἔργο του διδασκαλιῶν περὶ τῆς Θεοτόκου ὡς «Mediatrix» ἢ «Corredemprix» θά παραμείνει ἄκαρπη καί ἀναποτελεσματικὴ. Καί τοῦτο, διότι κατὰ τὸν ἐπιφανῆ μαριολόγο R. Laurentin (*Die marianische Frage*, σ. 177) «der Terminus Miterlöserin wird von den Orthodoxen als befremdet empfunden, wenn sie schon ähnliche Ausdrücke haben, dann stehen sie immer in einem ganz anderen Zusammenhang und Sinn». Ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς βλ. M. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 58 ἔξ. K. Rahner, «Le principe fondamental de la théologie mariale», *Recherches de Science Religieuse* 42 (1951), σ. 481-522. Τοῦ Αὐτοῦ, *Maria Mutter des Herrn*, σ. 96 ἔξ. R. Laurentin, *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, σ. 76 ἔξ. A. Müller, «Maria.II. Dogmengeschichte», *LThK* 7 (1968)², στ. 29-31. L. Bouyer, *La Trône de la Sagesse*, σ. 229 ἔξ. O. Semmelroth, «Maria II. Dogmengeschichtlich», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, σ. 118. P. Sträter, *Mariens Mitwirkung beim Erlösungsoffer*, σ. 272-313. H. Engberding, *Maria in der Frömmigkeit der östlichen Liturgien*, σ. 133. J. Alfaro, «Marie sauvée par le Christ», *Maria* 6 (1961), σ. 449-470. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 295. G. Miegge, *Die Jungfrau Maria*, σ. 150 ἔξ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 133 ἔξ. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, σ. 315 ἔξ. A. Grillmeier, «Theologia Cordis. Das Herz in Glaube und Frömmigkeit», ἐν *Fragmente zur Christologie*, σ. 436 καί 442. J. Freitag, «Maria in Gottes Heilsplan und der Gemeinschaft der Heiligen», *Catholica* 55 (2001), σ. 40 ἔξ. Γιὰ τὴν προέλευση τῶν ὄρων βλ. K.-E. Børresen, «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 634 καί Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 93-110, ἐνὼ γιὰ τίς συζητήσεις μεταξύ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Θεολόγων σχετικὰ μέ τό μεσιτευτικό/συλλυτρωτικό ἔργο τῆς Θεοτόκου βλ. C. A. De Ridder, *Maria als Miterlöserin ? Die Diskussion über die Mitwirkung der Mutter Gottes am Erlösungswerk Christi in der heutigen römisch-katholischen Theologie*, Göttingen 1965. A. von Speyr, *Maria in der Erlösung*, Leutesdorf 1984². M. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 60. Μάλιστα, ὅπως τονίζει ὁ D. Ritschl («Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», *ÖR* 31 (1982), σ. 456), ἡ περὶ Θεοτόκου ὡς συλλυτρώτριας ρωμαιοκαθολικὴ διδασκαλία ἀποτελεῖ λογικὴ συνέπεια τῶν δογμάτων περὶ ἀσπίλου συλλήψεως καί ἐνσώμου ἀναλήψεως, καθὼς ἡ κατὰ σάρκα Μητέρα τοῦ Λόγου παρουσιάζεται ὡς «die [weibliche] Parallele zu Jesus Christus; sie als Königin, er als König; sie als Fürbittende, er als Hoherpriester; sie als Opfernde, er als Opfer; sie als von Erbsünde Befreite, er als Sündloser; sie als Leidende, er als Leidender; sie als in Leib und Seele in den Himmel Aufgenommene so wie er auch». Ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ ὀρθόδοξου ἀπόψεως βλ. ἐπιπλέον Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἄειπάρθεος Θεοτόκος*, σ. 107 καί 110-115. Ἄ. Θεοδώρου, *Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας*, σ. 254 ἔξ. C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 374. Ἄ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, σ. 23 ἔξ. Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 311-312 καί Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*,

πάρθενος, συνεπώς, αποβαίνει για τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν πρεσβειῶν πρὸς τὸν Υἱὸ τῆς, φῶς στό πνευματικὸ τους σκότος, ἀλλὰ καὶ ἀψευδῆς καὶ βεβαία ἐλπίδα, πού χορηγεῖ μέ συμπάθεια τὸ ἔλεος καὶ συντρέχει γιὰ τὴν εἴσοδό τους στὸν παράδεισο τῆς τρυφῆς, διότι μέ τίς πρεσβεῖες τῆς αποβαίνει κάθε φορά «ἢ κλείς διανοίγουσα τοῦ Θεοῦ τὴν χρηστότητα»²¹⁸³, φανερόντας μέ τούς οἰκτιρμούς τῆς, ὄχι τόσο τῆ δικῆ τῆς, ὅσο κυρίως τὴν ἄπειρη «εὐσπλαχνία τοῦ Υἱοῦ» τῆς καὶ σωτήρα τῶν ἀνθρώπων²¹⁸⁴. Αὐτὸ συμβαίνει, μάλιστα, διότι, ὅπως τῆς λέγει ὁ ἱερός Πατήρ, «εὐρήκαμεν πολλὴν ἀναψυχὴν τοῦ υἱοῦ σου τὸ αἶμα, δι' οὗ ἡμᾶς ἀνέπλασεν»²¹⁸⁵, ζητώντας τῆς παράλληλα «τόν Υἱόν σου Παρθένε, Θεογεννήτορ ὡς Θεόν τοῦ κόσμου καὶ Κύριον ἰκέτευε, ἐκ φθορᾶς καὶ κινδύνων λυτρωθῆναι, καὶ παντοίων πειρασμῶν»²¹⁸⁶.

Προκειμένου, μάλιστα, ὁ Ἱεροσολυμίτης ἱεράρχης νὰ παρουσιάσει τὸ μέγεθος τῆς μεσιτείας, ἀλλὰ καὶ νὰ τονίσει τὴν ἀξία τῶν πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου γιὰ τούς πιστούς, ὑπογραμμίζει τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὰ ὀφείλονται στήν, ἐντός τῆς μήτρας τῆς, ἐπιτελεσθεῖσα θεία ἐνανθρώπηση, μέ ἀποτέλεσμα τὸ σῶμα τῆς νὰ καταστεῖ τὸ ὄργανο «δι' οὗ ἡ σωτηρία»²¹⁸⁷ καὶ ἡ ἴδια νὰ ἀποβῆ ἐκείνη διὰ τῆς ὁποίας «ἠφάνισται ... τῆς ἀμαρτίας ἡ ἀφορμή»²¹⁸⁸. Ἐπειδὴ δέ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πρεσβειῶν τῆς καθίστανται ἰδιαιτέρως ὀρατὰ καὶ ἀπτά στά μέλη ἐκεῖνα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα δοκιμάζονται ἀπὸ τὰ ποικίλα πάθη, ἀναφέρεται ἐκτενῶς σέ αὐτὰ, καθότι ἔχουν ἀμεσότερη ἀνάγκη τῶν μεσιτειῶν τῆς. Ἔτσι, ὅπως τονίζει ἀρχικῶς, ἡ ἐκτροπή στὸν ἐμπαθῆ καὶ ἐφάμαρτο βίῳ²¹⁸⁹ ἔχει ὡς συνέπεια καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα νὰ ὑποδουλώνεται «τῆς ψυχῆς τὸ αὐτεξούσιον»²¹⁹⁰. Ἐπιτελώντας ὁ ἄνθρωπος τὰ ἄτοπα, μολύνει τὸ νοῦ, τὴν ψυχὴ καὶ τίς αἰσθη-

σ. 144 ἐξ. Ἐκεῖνο πού θά πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ, τέλος, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τὸ 1975 μία ἐνδιαφέρουσα κοινὴ διακήρυξη «περὶ μεσιτείας τῆς Παρθένου Μαρίας» μεταξύ ὀρθοδόξων καὶ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, ἡ ὁποία ὅμως, κατὰ τὴν ἀποψή μας, χρήζει ἐπιπλέον ἐπεξεργασίας. Γι' αὐτὴν βλ. *L'Osservatore Romano*, AD CXV-135 (34915), Sabato 14 giugno 1975, σ. 2. Ἐπίσης στίς «Relations interconfessionnelles», *Irenikon* 48 (1975), σ. 364-365 καὶ ἐν Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, «Διεθνή Συνέδρια περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ρώμην (12-17 καὶ 17-21 Μαΐου 1975)», *ΕΕΘΣΠΘ* 21 (1976), σ. 115-119, ὅπου καὶ σχολιασμός.

2183. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 27, Κάθισμα, 129-139, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 89.

2184. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 27, ᾠδὴ θ', 234-236, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 90.

2185. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ θ', 206-208, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 188.

2186. *Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Ἀνδρέαν*, ᾠδὴ θ', 6, *Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, σ. 224. Ἄλλοῦ παρατηρεῖται ἐπίσης, ὅτι «πρόμαχος τῶν τιμώντων σε ὑπάρχεις, Δέσποινα, πρόφθασον ταῖς πρεσβείαις σου πάντας ἡμᾶς καὶ ρῦσαι κινδύνων καὶ θλίψεων, ἄχραντε τούς εὐσεβῶς ἀνυμνοῦντας σε» (*Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον* (ἀμφ.), II, ᾠδὴ ε', 5, 183-188, ἔκδ. Ἀ. Δελεογλου – Ἀ. Ζερβουδάκη, *Παλίμνηστον* 16 (1996), σ. 134).

2187. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ'*, PG 97, 1097 D. Πρβλ. καὶ Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος δεύτερος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 148.

2188. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, III, ΙΔ'*, PG 97, 1100 B.

2189. Μάλιστα, ὅπως τονίζει, «ἀπάσης ἀμαρτίας αἴτιον φιλαυτία [καὶ] φιλαργυρία», δύο πάθη πού προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀμέλεια καὶ προκαλοῦν τῆς ψυχῆς τὴν «σκοτόμαιναν» (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ δ', 45-47 καὶ 65, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186). «Ρίζα κακῶν ἀπάντων ἐν βίῳ πέφυκεν ἡ φυλάργυρος σπουδὴ» (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ᾠδὴ α', 9-10, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 311). Σέ ἄλλο τροπάριο τοῦ ἴδιου κανόνα ὁ ἅγ. Ἀνδρέας παρατηρεῖ ὅτι τὰ πάθη ἐπιφέρουν ξηραση στίς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ στ', 104-105, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186).

2190. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ γ', 33-34, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186.

σεις²¹⁹¹, καθιστάμενος αδύναμος και πνευματικά νηπιόφρων²¹⁹², ώστε εντός του να αχρειώνεται τό «θειον είκόνισμα τοῦ Δεσπότου»²¹⁹³. Ἡ ὑποδούλωση στά ποικίλα πάθη συνιστᾶ ἀποστασία ἀπό τό Θεό και ἀπομάκρυνση ἀπό τή θεία θεωρία, συνέπεια τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πού ἔχει πλέον καταστει «οἶκος τῶν παθῶν», νά ζεῖ δηλαδή τέτοια ζωή, ἡ ὁποία νά ὁμοιάζει περισσότερο μέ ἐκείνη τῶν κτηνῶν και τῶν ἀγρίων θηρίων²¹⁹⁴. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπαθοῦς αὐτῆς και ὑλόφρονος ζωῆς εἶναι ἡ πνευματική κατατρόπωση²¹⁹⁵ τοῦ ἀνθρώπου, μέ τήν ὑποταγή στά πάθη τῆς ἀκηδίας, τῆς λήθης, τῆς ἀφοβίας, τῆς βασκανίας και τῆς ἄγνοιας²¹⁹⁶, τά ὁποία ἀπορρέουν ἀπό τούς ψυχοφθόρους και ἄτοπους λογισμούς²¹⁹⁷. Ἐτσι, φθείρεται ἡ θεία στολή τοῦ βαπτίσματος²¹⁹⁸, ἀθετεῖται τό θέλημα τοῦ Θεοῦ και ὑποδουλώνεται ὁ νοῦς του στήν ἁμαρτία, ἐξομοιώνοντάς τον οὐσιαστικῶς «τοῖς ἀλόγοις κτήνεσιν»²¹⁹⁹. Ἐκεῖνος πού ὀδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στήν ἐμπαθῆ αὐτή ζωή εἶναι ὁ διάβολος, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ παντοιοτρόπως και μέ πολύ θράσος, ὅπως ἔπραξε στόν παράδεισο μέ τούς πρωτοπλάστους, «συλῆσαι τό θεῖον τῆς ἀγνείας ἔνδυμα και ἐπενδῦσαι χιτῶνα τόν τῆς ἁμαρτίας»²²⁰⁰. Αὐτό ἔχει ὡς συνέπεια ὁ ἐκτραπείς τῆς θείας χάριτος και συμπορευθείς μέ τόν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου πιστός νά ἀποκτήσει «σκληράν καρδίαν και ἀνάληπτον»²²⁰¹, νά ἐγκαταλείψει τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ²²⁰² και νά ἀπεκδυθεῖ τῶν χαρισμάτων πού συνιστοῦν τήν ἀφθαρτη στολή τοῦ θείου βαπτίσματος²²⁰³, γεγονός πού τόν ὀδηγεῖ μέσω τῆς στειρότητας τοῦ νοῦ στόν πνευματικό θάνατο²²⁰⁴.

Εὐρισκόμενος ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ κινδύνου ὁ ἀπόδημος τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ἐπειδή γνωρίζει τό πέλαγος τοῦ ἐλέους και τή δύναμη τῶν πρεσβειῶν τῆς Θεομήτορος, τήν θεωρεῖ γιά τήν ἀπαλλαγή του ὡς μόνη καταφυγή. Γι' αὐτό και τήν παρακαλεῖ «ὡς μεσίτριαν οὔσαν Θεοῦ πρὸς τούς ἀνθρώπους και συνάψασαν τά κάτω τοῖς

2191. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 57, ῥδή α', 22-24, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 185.

2192. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή γ', 41, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 312.

2193. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή στ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 150.

2194. «Μόνος ἀποστάς τῆς θείας θεωρίας, κτηνώδης γεγένημαι και τεθηρίωμαι» *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή η' θ', 4.2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, «Ὁ Μέγας Κανῶν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», σ. 259-260.

2195. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή στ', 118-119, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 312.

2196. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή γ', 53-62, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 95. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή θ', 218-221, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 97 και *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή γ', 37-39, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 311.

2197. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή α', 25-26, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 311.

2198. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή ε', 94-95, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 95.

2199. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή α', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 105.

2200. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή δ', 53-57, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 312.

2201. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή β', 2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 105.

2202. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή γ', 36, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 311.

2203. «στολήν με τοῦ σεπτοῦ βαπτίσματος ἀπεξέδυσεν ὁ βελίαρ» (*Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 57, ῥδή α', 52-58, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186).

2204. «ὄφρις ὁ δόλιος ἐχθρός ... θάνατον τόν ψυχικόν μοι προσάγει» (*Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή δ', 68 και 73-74, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 312).

ἐπουρανόις»²²⁰⁵ νά τόν συνδράμει μέ τίς πρός τόν Υἱό καί Θεό της πρεσβεῖες της, προκειμένου νά ἐνισχυθεῖ καί μέ τήν ταπείνωση καί τήν ὑποταγή τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος νά ἐπιτύχει τήν ἐξάλειψη τῶν θηριωδῶν παθῶν²²⁰⁶. Ἔτσι, πιστεύει ἀκράδαντα, ὅτι, ὅπως ἐκείνη κατάφερε νά βαστάσει στή μήτρα της καί νά γεννήσει τόν ἑνανθρωπήσαντα Υἱό της καί Λόγο τοῦ Θεοῦ, κατά παρόμοιο τρόπο θά ἀξιωθεῖ κι ἐκεῖνος διά τῶν πρεσβειῶν της, ἄν καί βεβαρημένος ἀπό τήν ἁμαρτία, «τόν ἐλαφρόν, (...) ζυγόν (...) τοῦ Υἱοῦ καί Θεοῦ σου βαστάζειν», ὥστε νά διαφύγει ἀπό τήν ἁμαρτία καί νά ἀποκτήσει τήν ἀπάθεια²²⁰⁷. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεογεννήτρια ἔχει τή δύναμη νά ἀποδιώξει διά τῶν πρεσβειῶν της τήν, ἐξ αἰτίας τῶν παθῶν, πνευματική ἀκαρπία τῆς διανοίας του καί ὡς «βοήθεια» τῶν πιστῶν νά ἀναδειξίει καρποφόρα τήν ψυχή του μέ τήν ἀπόκτηση τῶν ἀρετῶν²²⁰⁸.

Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, συνεπῶς, καθίσταται διά τῶν πρεσβειῶν της ἡ «παραμυθία τῶν θλιβομένων, τῶν βροτῶν τό καταφύγιον καί τῶν πιστῶν τό στήριγμα»²²⁰⁹. Μέ τή μητρική της πρεσβεία καί τή μεγάλη «πρός Θεόν παρρησία» πού κατέχει²²¹⁰, γίνεται «ἀντίληψις» τῶν ἀσθενῶν καί τῶν ἁμαρτωλῶν²²¹¹, προκειμένου μέ τή μετάνοια, τήν ἐκκοπή τῶν παθῶν, τήν προφύλαξη ἀπό τοὺς πειρασμούς, τή λύση τῆς πωρώσεως τοῦ νοῦ καί τήν ἀπόκτηση τῆς ἀπάθειας «πάντες οἱ Θεόν κακῶς παροργήσαντες καί ἁμαρτίαις βαρυνόμενοι ... αὐτῶ ἰλεωθῶμεν»²²¹². Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο κατά τόν ἱερό Πατέρα, ὅτι μέ τή μεσιτεία καί τίς, πρός τόν κατά σάρκα Υἱό της καί Λόγο τοῦ Θεοῦ, πρεσβεῖες της μπορεῖ νά ἀποβεῖ ἐκείνη πού παρέχει στόν μετανοοῦντα πιστό τά δάκρυα τοῦ χαροποιοῦ πένθους τῆς μετανοίας, διά τῶν ὁποίων ἀπαλλάσσεται ἀπό τοὺς ψυχοφθόρους λογισμούς²²¹³, σβήνεται ἡ κάμινος τῶν πειρασμῶν, ἀναστέλλεται ἡ πλημύρα τῶν κακῶν καί ἀποφράσσονται τά ἔλη τῶν παθῶν, ἐνῶ παράλληλα τίθεται σέ ἐργηγορση ἡ ψυχή²²¹⁴. Καί τοῦτο, διότι μέ τή θεομητορική μεσιτεία ὁ μετανοῶν πιστός ἀποκτᾶ τήν κατάνυξη καί μέ τήν καλλιέργεια τῶν ἄλλων ἀρετῶν καί τήν ἀπόκτηση τῆς σφραγίδας τῆς ἀγνείας μέ τήν ἔνδυση τοῦ χιτώνα τῆς ἀφθαρσίας²²¹⁵, καθορμίζεται

²²⁰⁵. *Κανῶν ἀναστάσιμος*, 57, ῥδή θ', 71-74, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 43. πρβλ. καί Μ. Νάζμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 144.

²²⁰⁶. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 57, ῥδή ζ', 149-150, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187. Πρβλ. καί Θ. Ε. Δετοράκη, «Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος καί ὁ Μέγας Κανῶν», ἐν *Ἐπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή*, Μάρτιος, 2/39/4-3-2001, σ. 29.

²²⁰⁷. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 27, ῥδή θ', 219-230, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 90 καί *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή γ', 79-80, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 95.

²²⁰⁸. *Κανῶν εἰς τήν Σύλληψιν*, ῥδή γ', 4, PG 97, 1308 BC. Πρβλ. καί Π. Κ. Χρήστου, «Ὁ Μέγας Κανῶν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», σ. 261 ἔξ.

²²⁰⁹. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή γ', 68-71, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 95. Πρβλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 352 A.

²²¹⁰. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, κάθισμα, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 106.

²²¹¹. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή θ', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107.

²²¹². *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή γ', 80-86, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 95.

²²¹³. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή στ', 2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 106.

²²¹⁴. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 97, ῥδή ζ' καί η', 155-156. 184-189, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 313.

²²¹⁵. *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, Κάθισμα, 129-187, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 96 καί *Κανῶν εἰς τήν Θεοτόκον*, 29, ῥδή θ', 213 -217, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 97.

ἀσφαλῶς στὸν εὐῖδιο λιμένα τῆς ἀπάθειας²²¹⁶. Ἡ ὁδὸς τῶν ἀρετῶν πρὸς τὴν ἀπάθεια, συνεπῶς, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, εἶναι κατ' ἐξοχὴν δῶρο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τὸ ὁποῖο προσφέρεται διὰ πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου κι ἐπιτυγχάνεται ἐκ μέρους του «φρονήσει δέ καὶ ἀνδρεία ψυχικῆ, δικαιοσύνη θεία, καὶ σωφροσύνης καθαρότητι»²²¹⁷. Π' αὐτὸ καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὴν Ἀειπάρθενο νὰ τὸν ἀξιώσει, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἀνέλθει μέ τῆ θεωρία καὶ τὴν πράξη τίς βαθμίδες τῆς οὐρανομήκους κλίμακος τῶν ἀρετῶν, ἡ ὁποία θά τὸν ἀναφέρει πνευματικῶς «πρὸς τὰ οὐράνια»²²¹⁸, ὥστε μέ νεκρωμένο πλέον τὸ σαρκικό του φρόνημα νὰ καρποφορήσει ὁ ἀγώνας του, μέσῳ τοῦ ὁποῖου «ζωοῦται ἡ ψυχὴ καὶ τρέχει πρὸς Θεόν καὶ τῶν σκηνῶν ἐπιβαίνει τῶν οὐρανίων μονῶν»²²¹⁹. Μέ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἀρετῶν θά καταφέρει τελικῶς νὰ πραγματώσει καὶ τὴ σωτήρια «πτῆσιν (...) πρὸς οὐρανίους νόας»²²²⁰, γεγονός πού κατορθώνεται μέ τίς μεσιτευτικές πρεσβεῖες τῆς Θεομήτορος πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Κύριο καὶ Υἱό της, καθὼς δέν καθίσταται τίποτε ἐφικτό γιὰ τὸν ἄνθρωπο, «εἰ μὴ σὺ πρὸς τὸν Δεσπότη μου καὶ σὸν υἱὸν πρεσβεύσης ἢ φιλεύσπλαχνος»²²²¹.

Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ὅπως παρατηρεῖ, ἡ Θεοτόκος ὡς «πασῶν Ἄνασσα, τῶν ἀνασῶν ... γῆς Δέσποινα, καὶ θαλάσσης μόνη, καὶ τῆς κτίσεως βασίλισσα»²²²², γνωρίζει

2216. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ῥῥὴ ζ', 170-171, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 313.

2217. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥὴ γ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 105.

2218. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥὴ α', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 105. Βλ. ἐπίσης Σ.Ι. Κουρούση, «Ὁ συμβολισμὸς τῆς διακρίσεως 'Πράξεως' καὶ 'Θεωρίας'. Σχόλιον εἰς τὸν 'Μέγαν Κανόνα' τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», *ΕΕΒΣ* 51 (2003), σ. 535 ἔξ.

2219. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ῥῥὴ θ', 212-219, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 314.

2220. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥὴ θ', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133.

2221. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ῥῥὴ δ', 71-72, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186 καὶ *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥὴ η', 1, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 132 καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ*, σ. 64. Ὁ Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως (*Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 349 B), τονίζει ἐπίσης, ὅτι «οὐδεὶς σωζόμενος εἰ μὴ διὰ σοῦ Θεοτόκου». Τοῦ Αὐτοῦ, *Λόγος εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἅγια σπάργανα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Θ', PG 98, 381 A. Μέ τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς φαίνεται νὰ συμφωνεῖ καὶ ἡ ἀπηχοῦσα τὴν περί Θεοτόκου σχετικὴ διδασκαλία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἄποψη τοῦ Γ.Ι. Μαντζαριδῆ (*Ὁρθόδοξη Πνευματικὴ Ζωή*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 83), κατὰ τὴν ὁποία «ἕνας παραμένει ὁ Θεὸς καὶ μεσίτης μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ Χριστός», ἀλλὰ «Ἡ μεσιτεία ὁμοῦς αὐτὴ γίνεται δυνατὴ μέ τὴν Παναγία. Ὁ Χριστὸς μᾶς σώζει ὡς Υἱὸς τῆς Παρθένου. Καὶ αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ νὰ ζητοῦμε τὴ σωτηρία μας ἀπὸ τὸ Χριστὸ 'ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου' ... Δέν μᾶς λυτρώνει ἡ Θεοτόκος. Δέν εἶναι Θεὸς ἡ Θεοτόκος. Ἀλλὰ καὶ δέ λυτρωνόμαστε χωρὶς αὐτήν. Δέ γινόμαστε 'θείας κοινωνοὶ φύσεως' [Β' Πέτρ. 1, 14] χωρὶς τὴν Παναγία». Πρβλ. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις, XXII, Περί πίστεως*, 77-79, ἔκδ. Β. Krivochéine, *SCh* 104 (1964), σ. 370 καὶ Ἰωσήφ Βρυννίου, *Λόγος εὐχαριστήριος εἰς τὴν Θεοτόκον...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 411.

2222. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, προσόμοια*, 2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133. Μάλιστα ὅπως τονίζεται σέ ὁμιλία ἀποδιδόμενη ἐσφαλμένως στὸν ἁγ. Ἀνδρέα —πού ὁμοῦς συμπληρώνει τὰ παραπάνω— αὐτὸ συμβαίνει, διότι ἡ Παναγία «ἐν τε σωματικοῖς· ἐν τε ψυχικοῖς· τοῖς τε τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἐντίμων καὶ τῶν ὄσων ἐκ τοῦ Υἱοῦ σου ἐσχῆκαμεν εἰ καὶ νῦν λειπόμεθα, οἶδας ὡς οὐχὶ καὶ ἡμεῖς τὰ ἡμῶν· διὸ τὸ κράτος ἔχουσα πάντων, καταλλήλως ἡμᾶς εὐεργέτησον, τὸ μικρόψυχον κάμου ἔλεησασα καὶ βασιλικῶς με εὐεργετήσασα» (*Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, *ΝΣ* 5 (1907), σ. 833 καὶ ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 283), διότι ὡς «ἡ μήτηρ τοῦ ποιητοῦ τῶν ἀπάντων, ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων, κατ' ἐξοχὴν τοῦ κινεῖν τὰς φύσεις ἔχει ἔνθα καὶ βούλεται», ἐφ' ὅσον «ἔχει μέν οὖν ἡ δέσποινα τῶν ἀπάντων τὸ κράτος πάντων, ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων· στοιχείων, στοιχειωτῶν, καιρῶν

ἐπακριβῶς τό πνευματικό συμφέρον κάθε ἀνθρώπου, γεγονός πού βιώνει ἀδιαλείπτως ὁ πιστός, ὥστε νά προτρέπει τόν ἑαυτό του διά τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης: «σύ δέ, ψυχή, εἰ βούλει τοῦ μάννα τυχεῖν τοῦ νοητοῦ πρόσελθε τῇ τούτου μητρί καί ἐκθρέψει σε»²²²³. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, ἡ ἀγάπη καί τό θάρρος του πρὸς τήν κατά σάρκα Μητέρα τοῦ ἀληθοῦς «Μάννα», Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε, γνωρίζοντας τήν εὐσπλαχνία της, νά παραδέχεται συντετριμμένος ἐνώπιόν της, καθότι, σέ ἀντίθεση μέ τόν πατριάρχη Ἀβραάμ, δέν κατάφερε νά φιλοξενήσει ἐπάξια τή ζωαρχική Τριάδα στήν ψυχή του. Γι' αὐτό καί κινδυνεύει νά καταλήξει στή γέεννα τοῦ πυρός, παρακαλώντας την γιά τό σκοπό αὐτό νά τόν ἀπαλλάξει διά τῶν πρεσβειῶν της ἀπό τήν καταστροφή τῆς κολάσεως²²²⁴. Αὐτό τό πράττει, διότι, ἂν καί ἔχει ἀπονεκρωθεῖ πνευματικά, ἐλπίζει ἀδιαλείπτως στή μεσιτεία της²²²⁵, παρακαλώντας την ἐναγωνίως, ἐπειδή κυοφόρησε στή μήτρα της τόν Ἥλιο τῆς Δικαιοσύνης Χριστό, νά πρεσβεύει θερμῶς πρὸς αὐτόν, προκειμένου νά φωτιστοῦν μέ τό ἄδυτο φῶς τῆς χάριτός του «τά τῆς ψυχῆς ἡμαυρωμένα ὄμματα»²²²⁶. Μέ τόν τρόπο αὐτό, ὅπως πιστεύει, θά ἐνισχυθεῖ πνευματικά γιά νά βαδίσει τήν τραχεῖα καί στενή ὁδὸ τῆς ἀρετῆς²²²⁷ καί τῆς ἔνθεης πολιτείας²²²⁸, προκειμένου νά ἐνδυθεῖ πάλι τήν καθαρὴ στολή τῆς χάριτος²²²⁹ καί νά κερδίσει τήν ἀφθαρσία μέ τήν κοινωνία τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματός του. Καί αὐτό, διότι ἡ Θεομήτωρ, ὡς κατά σάρκα Μητέρα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἐκείνη πού πρόσφερε τήν ἀνθρώπινη φύση καί ἐξέθρεψε τόν Υἱό της, ὥστε μετά τό πάθος καί τή ζωηφόρο ἀνάστασή του νά προσφέρεται στόν ἄνθρωπο ἐντός τῆς Ἐκκλησίας τό Σῶμα καί τό Αἷμα του, «ἐξ οὗ οἱ τρώγοντες, θάνατον οὐ βλέπουσι (...) ζωὴν δέ πρὸς αἰῶδιον ἄγονται»²²³⁰. Ὅταν, μάλιστα, μέ τήν διά τῶν πρεσβειῶν της δωρεά τοῦ Υἱοῦ της ὁ ἄνθρωπος καταφέρει νά φθάσει στήν κατάστασι τῆς ἀρετῆς, ὁδηγεῖται στήν ἡσυχία τοῦ νοῦ καί τῇ γαλήνῃ τῶν λογισμῶν πού ἐδρεύουν στήν καρδιά, ἐπίτευγμα πού ἀποτελεῖ ἔργο τῆς χάριτος τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἡ ὁποία καταπέμπεται ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό μέ τίς πρεσβείες τῆς κατά σάρκα Μητέρας του Παναγίας Θεοτόκου²²³¹, πρὸς τήν ὁποία ἀπευθυνόμενος ὁ πιστός

καταλλήλων καί καιρῶν τῶν ἀκαταλλήλων καί πάντων τό δεσποτικόν δεδομένον ἐκ τοῦ Υἱοῦ» *Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον* (νόθο), ἔκδ. Τ. Π. Θέμελη, ΝΣ 5 (1907), σ. 832 (ἔκδ. Α. Giannouli, *JÖB* 51 (2001), σ. 282).

2223. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ ε', 81-84, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 186.

2224. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 29, ᾠδὴ θ', 188-197, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 97.

2225. Ὅπως τῆς ζητεῖ: «ἡ τὴν ζωὴν μόνη τεκοῦσα, Θεόνυμφε, νεκρόν με χρηματίσαντα καί κατακείμενον ἁμαρτίας τῷ βέλει, ἀνάστησον φαρμάκῳ τῷ τοῦ ἐλέους σου» (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ α', 15-21, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 185). Πρβλ. καί *Κανὼν εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ᾠδὴ γ', 5, 29-30, ἔκδ. W. Christ – M. Paraniakas, *Anthologia*, σ. 158. Μάλιστα τῆς λέγει: «νοῦν, ψυχὴν καί τό σῶμα καί τὰς λοιπὰς μου αἰσθήσεις σοί ἀνατίθημι, ἀγνή, διφύλαξον σῶα ἐκ τῶν βελῶν τοῦ πονηροῦ» (*Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 29, ᾠδὴ θ', 208-212, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 97).

2226. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 27, ᾠδὴ α', 13-16, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 88.

2227. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ᾠδὴ ζ', 125-126, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187.

2228. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, Κάθισμα, 123-124, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187.

2229. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ᾠδὴ α', 2, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 130.

2230. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμοια, 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 133.

2231. «Ἡσὺχῳ τῷ νῷ καί γαλήνῃ λογισμῶν, τοῦ Παρακλήτου ἡ θεία χάρις ἐπαισέρχεται ἐν τῇ καρδίᾳ, Θεόνυμφε, ἦν μοι καταπέμψαι δυσώπει τόν υἱόν σου καί Κύριον τῷ τῆς καρδίας συντριμμῷ καί ταπεινώσει ψυχῆς» (*Κανὼν εἰς*

όμολογεί, ότι «ισχύς μου πᾶσα καὶ ἐλπίς μου φῶς καὶ ζωὴ καὶ παράκλησις σὺ ὑπάρχεις, κόρη, διὰ τοῦτο εἰς σέ προσφεύγω»²²³².

Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τοῦ πνευματικοῦ του ἀγώνα, ἡ μεσιτεία καὶ ἡ πρεσβεία τῆς Θεοτόκου πρὸς τὸν Υἱὸ τῆς ἐπεκτείνονται καὶ συνοδεύουν τὸν πιστὸ σὲ πολλές ἄλλες περιστάσεις καὶ δοκιμασίες τοῦ βίου του, ὅπως στίς ἀσθένειες καὶ τίς θλίψεις γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ του ἀπὸ τίς νόσους καὶ τίς κακώσεις²²³³. Ἔτσι, ὅπως τῆς λέγει, «ἐν σοὶ γὰρ οἱ ἐν θλίψεσι καταφεύγομεν ὡς ἐν θαλάμῳ φωτεινῷ»²²³⁴, ὅπου τοὺς παρέχεται διὰ τοῦ Υἱοῦ τῆς παρηγορία καὶ ἀναψυχή. Ἡ πρεσβεία τῆς εἶναι ἀπαραίτητη, ἐπίσης, καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση διαφόρων συμφορῶν, ὅπως «σεισμοῦ, λοιμοῦ, πυρός τε, καὶ αἰχμαλωσίας, καὶ ἐμφυλίου πολέμου»²²³⁵, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐχθρικών ἐπιδρομῶν²²³⁶. Τὸ πλέον κορυφαῖο γεγονός, ὅμως, στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου οἱ πρὸς τὸ Θεὸ πρεσβεῖες τῆς Παρθενομήτορος θεωροῦνται ἄκρως ἀναγκαῖες, εἶναι ὁ θάνατος καὶ ἡ στιγμή τῆς κρίσεως, καθὼς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, κατὰ τὴν ὥρα τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα²²³⁷, ἡ παρουσία τῆς Θεοτόκου καθίσταται γιὰ τὸν ψυχορραγοῦντα σκέπη, δόξα καὶ παραμυθία, καθότι, ὅπως ὁμολογεῖ, «ὅταν ἐννοήσω, πάναγνε, τὸ βῆμα τὸ ἀδέκαστον καὶ λογίσωμαι τὰς πράξεις τὰς ἀτόπους μου ἐμαυτὸν ἀπελπίζω»²²³⁸, φοβούμενος τὸ «κριτήριον ... τὸ Δεσποτικόν». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ τὴν παρακαλεῖ²²³⁹ «ἐν ἐξόδου τῷ καιρῷ παράστηθι σώζουσα καὶ ἄγουσα πρὸς μονὰς αἰώνιους»²²⁴⁰, καθὼς ἀποτελεῖ τὴν ἐλπίδα τῶν χριστιανῶν καὶ ὄλων τῶν ἁμαρτωλῶν²²⁴¹. Ἐπει-

τὴν Θεοτόκον, 57, ῥῥή ζ', 133-140, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187). Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ τῆς ζητεῖ: «ἀκαταπαύστως ἰκέτευε, ὡς Θεοτόκος, λῦσαι μου τὰ δεσμά τῶν πολλῶν ἐγκλημάτων» (*Κανῶν τῶν Μυροφόρων*, ῥῥή δ', 11, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 52).

2232. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ῥῥή στ', 128-132, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 313.

2233. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, προσόμια, 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 108.

2234. *Κανῶν*, 171, ῥῥή θ', 58-60, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 124. Βλ. καὶ Ν. Ξεξάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 507.

2235. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥή θ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 175.

2236. Π' αὐτὸ καὶ τὴν παρακαλεῖ: «μὴ διαλείψης ἀγαθὴ, ὑπὲρ τοῦ κόσμου πρεσβεῦειν, τοῦ ρυσθῆναι πάσης ἀπειλῆς· καὶ τῆς ἐνεστώσης νῦν κακώσεως, καὶ συνοχῆς βαρβαρικῆς, καὶ προνομῆς καὶ δουλείας, καὶ δεινῶν παντοίων τοὺς τιμῶντάς σε» (*Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥή γ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 149). Ἐπίσης Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, *Εὐχὴ κατὰ στίχον*, LVI, ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, *SCh* 283 (1981), σ. 536.

2237. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥή δ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 106. Πρβλ. καὶ *Κανῶν εἰς Ψυχορραγοῦντα*, ῥῥή δ', 3, ἐν *Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 222.

2238. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ῥῥή ζ', 144-147, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 313. Αὐτὸ συμβαίνει, διότι «Ὡ ποῖος φόβος καὶ τρόμος ἀγνή γενήσεται, ὅταν ὁ Κτίστης καθίση κρίναι τὰ σύμπαντα! ὦ πῶς κατίδω μου τὰς πράξεις τὰς ἀτόπους· πικρῶς κατηγορούσας, ἀθλίως τῆς ψυχῆς μου! πρὶν οὖν φθάσῃ τὸ τέλος σώσόν με» (*Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥή θ', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 151). «ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως ἰκέτευε σωθῆναι ἡμᾶς» *Κανῶν εἰς τοὺς ἅγ. μάρτυρας Ἰουλιανὸν καὶ Βασίλισσαν*, ῥῥή γ', 7, 92-94, ἔκδ. Α. Proiou, *AHG V* (1976), σ. 169. Γιὰ τὴν παρουσία καὶ τίς πρεσβεῖες τῆς Θεοτόκου κατὰ τὰ ἔσχατα βλ. Η. Cazelles, «Marie et les derniers temps», *EM* 41 (1984), σ. 35-45 καὶ R. Laurentin, «Marie dans le dernière économie selon les texts du Nouveau Testament», *EM* 41 (1984), σ. 61-90.

2239. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥή θ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107.

2240. *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 57, ῥῥή στ', 114-116, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 187 καὶ *Κανῶν εἰς τὴν Θεοτόκον*, ῥῥή στ', 3, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 174.

2241. *Κανῶν εἰς Ψυχορραγοῦντα*, ῥῥή α', 4, ἐν *Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 220.

δή, μάλιστα, γνωρίζει, ότι, ως κατά σάρκα Μητέρα του, έχει μεγάλη παρρησία προς τόν Υιό καί Θεό της, τήν παρακαλεῖ νά γονατίσει ικετευτικῶς ἐνώπιον τοῦ θρόνου του, «ἵνα ἐπικαμφθεῖς σου ταῖς παρακλήσεσιν, ὁ τό αἷμα δούς ὑπέρ ἐμοῦ ἀνακαλέση με»²²⁴². Ἀλλά καί μετά τό θάνατο ἡ Θεοτόκος συντρέχει τόν ἄνθρωπο μέ τίς πρεσβεῖες της, καθιστάμενη συμπαραστάτιδα θερμή τῶν κεκοιμημένων, γι' αὐτό καί τῆς ζητεῖται νά προσφέρει διά τοῦ Υιοῦ της στόν ἄνθρωπο «καί μετά τό τέλος ἀνάπασιν τελειάν» καί ἀπαλλαγή ἀπό τή μέλλουσα φρικτή κόλαση²²⁴³, ἐφ' ὅσον μέ τήν ἐξ αὐτῆς ἐνανθρώπησή του κατέστη ἐκείνη «δι' ἧς ὁ ἄδης νενέκρωται, καί ὁ θάνατος κατηργήθη»²²⁴⁴.

Ἡ Θεοτόκος, ὅμως, ἄν καί ἔχει ὡς Ἀειπάρθενος καί Παναγία τή μεγαλύτερη, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀγγέλους καί τοὺς ἀγίους, παρρησία πρὸς τό Θεό, ἐν τούτοις δέν εἶναι ἡ μόνη πού πρεσβεύει καί μεσιτεύει ὑπέρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, διότι ὑπέρ αὐτῶν πρεσβεύουν καί μεσιτεύουν τόσο οἱ ἄγγελοι, ὅσο καί λοιποὶ ἄγιοι²²⁴⁵, διακονώντας καί

²²⁴². *Κανὼν εἰς Ψυχόρραγοῦντα*, ῥδή θ', 4, ἐν *Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 228 καί *Κανὼν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, ῥδή θ', 9, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Πεντηκοστάριον*, σ. 95.

²²⁴³. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, ῥδή η', 3, θ', 4, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 159. Συναισθανόμενος, μάλιστα, τήν ἁμαρτωλότητά του ὁ ἄνθρωπος ζητᾷ ἀπό τοὺς συγγενεῖς καί τοὺς φίλους του, μετά τήν ἐκβίωσή του, νά ἀφήσουν ἄταφο τό σῶμα του, προκειμένου νά φαγωθεῖ ἀπό τοὺς σκύλους, ὥστε, ὅταν οἱ ξένοι διαβάτες ἀντικρύσουν τήν ἀθλιότητά του, νά κατανυγοῦν καί νά ἀναφωνήσουν πρὸς τήν Θεοτόκο: «βοήθησον Δέσποινα, τῇ ψυχῇ τοῦ ἀθλίου τούτου σώματος» (*Κανὼν εἰς Ψυχόρραγοῦντα*, ῥδή στ', 4, ἐν *Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 224).

²²⁴⁴. *Κανὼν εἰς τήν Θεοτόκον*, προσόμοια, ἔκδ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Θεοτοκάριον*, σ. 107.

²²⁴⁵. Γιὰ τό λόγο αὐτό ὁ Ἱεροσολυμίτης ἱεράρχης, ἐπειδή γνωρίζει, ὅτι οἱ ἄγγελοι «εἰσὶ λίαν συμπαθεῖς καί φιλόανθρωποι, ἅτε εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι τῶν μελλόντων κληρονομεῖν σωτηρίαν» (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 C) καί, μάλιστα, κατέχουν «τό τομόν τε καί πρὸς διακονίαν εὐσταλές καί δραστήριον, καί εἰσάγαν ὀξυπετές καί ὑπίπορον, καί τό κατά παντός ἀμογητὴ φέρεσθαι, οἷον τό θεῖον διακελεύεται πρόσταγμα» (*Εἰς τόν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1277 B καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν πρὸς Ἑβραίους*, 3, 2, PG 63, 30. Πρβλ. καί Ἑβρ. 1, 14. Μ. Α. Orphanos, *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, σ. 115 ἐξ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ἡ Πρωτολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 90 ἐξ.), ἀλλά καί εἶναι «φίλον γάρ αὐταῖς πρὸς Θεόν ἡμῶν ἐπανόρθωμα, καί πρὸς τήν ἀμείνω κατάστασιν πρόοδος καί ἀνάβασις» (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 885 C) τοὺς παρακαλεῖ, ὅταν θά σταθοῦν μαζί του ὡς πρέσβεις ἐνώπιον τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου τοῦ Χριστοῦ, «γόνυ κλίναντες, ἐν κλαυθμοῖς βοήσατε αὐτῶ. "Ἐλέησον ... ἔργον χειρῶν σου, ἀγαθέ"» (*Κανὼν εἰς Ψυχόρραγοῦντα*, ῥδή ζ', 3, ἐν *Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 226). Ἐπίσης παρακάτω «σύ δέ μνήσθητί μου, ὦ Ἄγγελε Κυρίου» (*Κανὼν εἰς Ψυχόρραγοῦντα*, ῥδή η', 3, ἐν *Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, σ. 227). Ἀπό τοὺς λοιποὺς ἀγίους ἐπικαλεῖται ὑπέρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων τήν πρεσβεία τῶν ἐπτὰ Μακκαβαίων παιδῶν (*Κανὼν εἰς τοὺς ἀγ. Ἐπτὰ Μακκαβαίους*, ῥδή ε', 5, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 8. Περισσότερα βλ. Ἀ. Ἰ. Φυτράκη, *Λείψανα καί Τάφοι Μαρτύρων*, σ. 17 ἐξ. καί Ἀ. Παπαδοπούλου, «Οἱ ἄγιοι ὡς παράκλητοι τῶν πιστῶν καί τὰ χαρίσματά τους», ἐν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι...*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 729-746) ἐνῶ, ὅπως φαίνεται, πολλαπλῶς ὠφελοῦν καί οἱ πρεσβεῖες τῶν ἀποστόλων, ὅπως τοῦ προστάτου τοῦ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου καί τοῦ κορυφαίου Πέτρου (*Κανὼν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ῥδή η', 5, 132-134, ἔκδ. W. Christ – M. Paranikas, *Anthologia*, σ. 161). Ἐπίσης, ζητεῖ τίς πρεσβεῖες τοῦ προκατόχου του στό θρόνο τῆς Μεγαλονήσου ἀποστόλου Τίτου (*Εἰς τόν ἀπόστολον Τίτον*, ΙΣΤ', PG 97, 1169 B), ἀλλά καί τῶν λοιπῶν, διότι, ὅταν ἔλθει ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως, θά παρακαθήσουν κι αὐτοὶ ὡς κριτές πέραξ τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου (Πρβλ. *Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Ἀνδρέαν*, ῥδή η', 4, *Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, σ. 223), ἐφ' ὅσον ἔχουν ἤδη λάβει ἀπό τό Χριστό τήν ἐξουσία τοῦ «δεσμῆν καί λύειν» δι' αὐτοῦ τίς ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων (*Κανὼν εἰς τόν ἅγ. Ἀνδρέαν*, ῥδή θ', 4, *Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, σ. 224 καί *Κανὼν εἰς τήν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ῥδή α', 2, 4, ἔκδ. W. Christ – M. Paranikas, *Anthologia*, σ. 157). Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν θεωρεῖ ἀπαραίτητες πρό τῆς κρίσεως τίς πρεσβεῖες τους, ὥστε

αὐτοὶ τὴν ἐκ μέρους τῶν πιστῶν, ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, προσπάθεια οἰκειώσεως τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας γιὰ τὴν τελείωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Παρὰ ταῦτα, ὁμως, οἱ πρεσβεῖες τῆς Μητροθέου κατέχουν πολὺ μεγαλύτερη δύναμη καὶ ἀξία ἐνώπιον τοῦ Υἱοῦ τῆς, διότι, ὡς κατὰ σάρκα Μητέρα του, «συμπαθῆς οὔσα» πρὸς τὸν «συμπαθέστατον Λόγον»²²⁴⁶, εἰσακούεται εὐκολότερα καὶ ταχύτερα, καθιστάμενη μέ τὸν τρόπο αὐτὸ τοῦ κόσμου κραταῖα «ἀντίληψις», ἀβοηθήτων βοήθεια καὶ χριστιανῶν τό καύχημα²²⁴⁷. Τοῦτο συμβαίνει, μάλιστα, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς θεομητρότητάς τῆς ἀπέβη ἡ «πηγὴ τῆς ἀθανασίας, ἡ βρῦουσα τοῖς πιστοῖς τὰ ἰάματα»²²⁴⁸, γι' αὐτὸ καὶ προσφέρει, διὰ τῶν πρεσβειῶν τῆς, ἴαση καὶ σωτηρία στοὺς ἀνθρώπους, φρουρώντας, προστα-

«συγκληρονόμους καὶ ἡμᾶς, γενέσθαι δεηθῆτε Ἀπόστολοι, τῆς Χριστοῦ βασιλείας, καὶ μετόχους τῆς θεότητος αὐτοῦ» (*Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Ἀνδρέαν, ῥδή θ', 3, Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, σ. 218). Μὲ ἰδιαίτερο τρόπο ὁμως ἀναφέρεται στὸν πρῶτο «πρόεδρο» (*Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ', PG 97, 1156 B*) τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας ἀπόστολο Τίτο, ὁ ὁποῖος «στήσεται γὰρ μεσίτης αὐτόθεν ἴλεως» (*Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ', PG 97, 1168 C*), καθότι παρίσταται «χάριτι» στὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ καὶ πρεσβεύει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἐν Κρήτῃ λογικῆς του ποιμένης (*Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ', PG 97, 1169 B*). Ὅπως τοῦ ζητεῖ, μάλιστα, «ὑπὸ ταῖς σαῖς περισκεπόμενοι πτέρυξιν, ἐν σκηναῖς αἷς αὐτὸς αὐλίξῃ, συναυλισθειήμεν, καὶ καθαροὶ καθαρῶς τό φῶς τό ἐν σοὶ τρανωθειήμεν, χάριτι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς κλήσει ἀγία εἰς τό θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς» (*Εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον, ΙΣΤ', PG 97, 1169 C*). Ἐκτός αὐτῶν, ὁμως, ὁ ἱερός Πατήρ ἐπικαλεῖται τίς μεσιτευτικές πρεσβεῖες καὶ ἰκεσίες τῶν ἁγίων δέκα μαρτύρων τῶν ἐν Κρήτῃ (*Εἰς τοὺς δέκα Μάρτυρας, 498-500, ἔκδ. Β. Λαοῦρδα, ΚΧ 3 (1949), σ. 117*) προκειμένου «ταῖς ἰκεσίαις ὑμῶν, ἅγιοι μάρτυρες, πρεσβεύσατε εἰρήνην καὶ κακῶν ἀπαλλαγὴν δοθῆναι πᾶσιν ἡμῖν» (*Κανὼν εἰς τοὺς ἁγίους δέκα Κρήτας μάρτυρας, ῥδή ε', 3, 124-130, ἔκδ. Α. Κομινίς, ΑΗΓ IV (1976), σ. 592*). Ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸς τὸν Θεὸ μεσιτεῖες τοῦ ἱερομάρτυρα Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου θεωροῦνται ἀπαραίτητες γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, γι' αὐτὸ καὶ τοῦ ζητεῖ: «μεσίτευσον πρὸς Θεόν ταῖς εὐχαῖς σου, ἱερομάρτυς, τῇ οἰκουμένῃ τὴν εἰρήνην αἰτούμενος» (*Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον, ῥδή β', 4, 69-72, ἔκδ. Α. Κομινίς, ΑΗΓ IV (1976), σ. 486*), ἐνῶ ἐπικαλεῖται καὶ «ταῖς πρὸς τό θεῖον ἐντεύξεσι, καὶ ... θεοδέκτοις δεήσεσιν» τοῦ θαυματουργοῦ ἱεράρχου τῶν Μύρων Νικολάου, ὅπως καὶ τίς πολῦτιμες πρεσβεῖες τοῦ μεγαλομάρτυρα Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, ὁ ὁποῖος παρίσταται ἰκετευτικῶς «τῷ κτίστῃ καὶ Θεῷ ἡμῶν μετὰ ἀγγέλων» πρεσβεύοντας ὑπὲρ τῆς μονῆς του, «συντηρῶν αὐτὴν ἐκ πάσης θλίψεως» (*Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Γεώργιον, ῥδή γ', 7, 213-218, ἔκδ. C. Nikas, ΑΗΓ VIII (1970), σ. 259 καὶ ἔκδ. G. Paolini, Andrea di Creta: Canone per S. Giorgio, 193-196, ἐν E. Follieri, Un Theotocario Marciano del sec. XIV. (cod. Marciano cl. I, 6), Roma 1961, σ. 242*). Ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Καισαρείας Βασίλειο τὸν Μέγα καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς ὁμόσκηνοὺς τοῦ ἁγίου, τοῦ ζητεῖ: «ὑπὲρ ἡμῶν μνησθητι, συνεπαγείρων εἰς πρεσβείαν πάντας ὁμοσκήνους σου, τοῦ καθικετεῦσαι πάντοτε μέν, καὶ νῦν δέ τὸν κοινόν Δεσπότην ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας χριστιανῶν» (*Εἰς τὴν Περιτομήν, ΣΤ', PG 97, 929 A καὶ E. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», ΝΧΚ 22 (2003), σ. 260*). Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς βιογράφους του, τέλος, καὶ ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἐφ' ὅσον, ὅπως τονίζουν, «καὶ νῦν τῷ δεσποτικῷ Χριστῷ παριστάμενος θρόνω χάρισαι ταῖς πρὸς αὐτὸν σωστικαῖς ἰκεσίαις...» Ἀωνύμου, *Βίος καὶ πολιτεία*, 5, ἔκδ. V. V. Latyšev, *Menologii*, σ. 137). Γιὰ τό λόγο αὐτὸ καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ C. D. Papadakis (*Saint André de Crète*, σ. 56-57), «les saints ne sont que les intercesseurs et les protecteurs des chrétiens, des membres vivants de l'Église militante. Par leur médiation entre Dieu et hommes, c'est la présence du Christ qui agit en eux et qui opère les miracles les bienfaits».

2246. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, 57, ῥδή θ', 185-186, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Θεοτοκάριον, σ. 187 καὶ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου, I, ΣΤ', PG 98, 348 C.*

2247. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, 97, κάθισμα καὶ ῥδή η', 143, 194-195, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Θεοτοκάριον, σ. 313.* Πρβλ. καὶ Π. Νέλλα, «Τὰ ἀνθρωπολογικὰ καὶ κοσμολογικὰ πλαίσια τῆς ἔνωσης μετὰ τὸ Θεό. Μελέτη στὴν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα», ἐν *Ζῶων Θεούμενον*, σ. 187.

2248. *Κανὼν ἀναστάσιμος, 43, ῥδή θ', 47-52, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, Θεοτοκάριον, σ. 31-32.*

τεύοντας, βοηθώντας και κυβερνώντας τή ζωή τους²²⁴⁹, ώστε νά καταστούν μέτοχοι τῆς ἐντός τῆς Ἐκκλησίας του προσφερόμενης σωτηρίας²²⁵⁰.

Ὅπως παρατηρεῖ, τέλος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴ Θεοτόκο, οἱ πιστοὶ κατέχουν ὡς τιμαλφέστερη ὄλων τῶν θησαυρῶν καὶ λαμπρότερη ἀπὸ τὸν πολυτελέστερο πλοῦτο «τὴν σὴν πρὸς τὸν σὸν Υἱὸν καὶ Δεσπότην, καὶ Βασιλέα, καὶ Θεόν, καὶ Κύριον, ἰκέσιον δέησιν», διὰ τῆς ὁποίας «τό θεῖον ἐξιλεούμεθα»²²⁵¹. Γι' αὐτό, κι ὅπως πράττει ὁ ἱερός Πατήρ μέ τούς λοιπούς ἀγίους²²⁵², ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Υἱὸ καὶ Θεὸ της παρακαλώντας τον ὡς ἐξῆς: «δέχου τὴν Μητέρα τὴν σὴν, Χριστέ, εἰς πρεσβείαν, ἵνα ταῖς ἰκεσίαις αὐτῆς εἰρηνεύσης τὸν κόσμον, καὶ κρατύνης τῆς βασιλείας τὰ σκῆπτρα, καὶ τὰς ἐκκλησίας σου συνάψης εἰς ἓν»²²⁵³, καθὼς «ἀεὶ πρεσβεύει (...) ὑπὲρ πάντων γηγενῶν, τῶν πιστευόντων» στό ὄνομα τοῦ Κυρίου²²⁵⁴.

2249. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ψδές α'. γ'. ε', 5. 29. 45. 88, ἔκδ. Σ. Ευστρατιάδου, *Θεοτοκάριον*, σ. 311 καὶ 312.

2250. Αὐτό συμβαίνει, διότι οἱ πιστοὶ καλοῦνται ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας νά ἐνωθοῦν κατὰ χάριν μέ τὸν Υἱὸ της, προκειμένου «τό συγγενές πρὸς τό συγγενές ἐπαναγάγωμεν ... τὰ κατ' οὐρανὸν ἐπαναζεύγνυμεν κάλλη ... λογικοὶ γεγονότες, πρὸς τὴν εἰκόνα χωρῶμεν, καὶ τὴν πρώτην ὁμοίωσιν» (*Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον*, ΚΑ', PG 97, 1273 C).

2251. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1108 C. Τοῦτο συμβαίνει, διότι, ὡς Παναγία Μητέρα του, ἡ Θεομήτωρ, κατέστη, μετὰ τὴν μετάστασή της στά οὐράνια σκηνώματα, τό «ἰλαστήριον τό ἐπὶ τῶν ἁγίων ἅγιον ἀνατεθέν τῆς θεομύστου σκηνῆς καὶ τῶν ἀδύτων, νῦν μὲν ταῖς Σεραφικαῖς κατασκιαζόμενον πτέρυξι· νῦν δέ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας διὰ τῆς Ἰησοῦ μυστικῆς ἐποπτείας ἐξίλασκόμενον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 B). Διότι, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, «τό συμπαθές ἐκ φύσεως ἔχουσα, τῇ πρὸς τὸν σὸν Υἱὸν καὶ κηδεμόνα πάντως οἰκείως ἐγγύτητι» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1105 D-1108 A). Πρβλ. ἐπίσης Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἅγια σπάργανα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Θ', PG 98, 380 B. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσιμον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 361 AB. Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, Α', 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 447. Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 10, 1-6, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 285. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 461 B: «τῇ πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐγγύτητι» καὶ Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν πάνσεπτον καὶ ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καὶ παναχράντου Θεοτόκου*, 9, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 505.

2252. Πρβλ. *Εἰς τὴν Περιτομήν*, ΣΤ', PG 97, 929 A-B καὶ Ε. Κ. Πριγκιπάκη, «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», ΝΧΚ 22 (2003), σ. 260.

2253. *Τριῶδιον Μ. Δευτέρας*, ψδὴ θ', 9, PG 97, 1409 B. Ἄλλοῦ, ἐπίσης, τονίζει: «ἐξιλάσκου τὸν Κύριον ὑπὲρ τοῦ κοινου πλάσματος», ἐφ' ὅσον «ἕως μὲν γὰρ τοῖς ἐπιγεῖοις ἐπεχωρίαζες, μικρὸν σε μέρος εἶχε τῆς γῆς· ἐξ οὗ δέ μετετέθης ἐκ γῆς, ὁ σύμπας περιέχει σε κόσμος κοινόν ἰλαστήριον» (*Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1100 C). Βλ. ἀκόμη Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», PO 16 (1922), σ. 462. Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Ἐπιτομή εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρως, *Τὰ Παραλειπόμενα*, σ. 13-14. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητρ. Πενταπόλεως, *Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, σ. 25. Ἰ. Ἀ. Παπαδοπούλου, «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 42 (1965), σ. 142 καὶ Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 312-313.

2254. *Τριῶδιον Μ. Τρίτης*, ψδὴ α', 9, PG 97, 1412 A. Πρβλ. καὶ *Κανὼν εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως*, ψδὴ η', 5, 139-140, ἔκδ. W. Christ-M. Paranikas, *Anthologia*, σ. 161. Ἐπίσης βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 19, ἔκδ. Α. Wenger, «Un nouveau témoin de l' Assomption», REB 16 (1958), σ. 53. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 2, PG 99, 721 B. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας*

5. Τό θεολογικό νόημα τῶν ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.

Ἡ διακονία τῆς Θεοτόκου στήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, καθὼς καὶ ἡ διηνεκῆς μεσιτεία καὶ θερμὴ πρεσβεία της πρὸς τὸν Υἱὸ καὶ Θεὸ της γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ του πού εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, τῆς προσέδωσαν σπουδαία θέση στή χριστοκεντρικὴ ἐκκλησιαστικὴ λατρεία, καθὼς καὶ στήν ἐν Χριστῷ πνευματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν, ὥστε «μετὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς αἱ κατ' ἐξοχὴν ἑορταὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου καθιερωθεῖσαι, αἱ γνωσταὶ ὡς Θεομητορικαὶ ἑορταί»²²⁵⁵. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὅλες οἱ ἑορτὲς πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ ἰδιαίτερος ἐκείνες πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἔχουν ὡς κύριον σκοπὸν νὰ συμβάλουν στήν ἐκ μέρους τῶν πιστῶν βαθύτερη βίωση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας, διότι στήν πραγματικότητά ἀποτελοῦν τὰ μέσα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν τὸν ἀγῶνα τους γιὰ τὴν οἰκειώση τοῦ ἐντός τῆς Ἐκκλησίας συντελουμένου μυστηρίου τῆς σωτηρίας, διὰ τῆς μετοχῆς τους, μέσῳ τῆς μιμήσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ παραδείγματός τῶν ἑορταζόμενων ἁγίων, στό πάθος καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ²²⁵⁶.

Θεοτόκου, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 462. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις*, XXII, *Περὶ πίστεως*, 150-154, ἔκδ. Β. Krivochéine, *SCh* 104 (1964), σ. 376. Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 4, 4-8 καὶ 16-19, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 279. Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπὶ τῇ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 15, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 585 καὶ Α. Kallis, *Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, *HdM* I (1996)², σ. 375. Ἡ περὶ μεσιτείας, ὡς πρεσβείας τῆς Θεοτόκου, διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, συνεπῶς, ὅπως καὶ αὐτὴ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντιθετὴ μὲ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ ἀντίληψη περὶ τῆς Θεοτόκου ὡς μεσίτριας, δηλαδὴ συλλυτρώτριας. Ἐπ' αὐτῶν βλ. Κ. Rahner, «Le principe fondamental de la théologie mariale», *Recherches de Science Religieuse* 42 (1951), σ. 497 ἔξ. καὶ C. A. De Ridder, *Maria als Miterlöserin?*, σ. 125 ἔξ.

2255. Μ. Ἀ. Σιώτου, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 1. Πρβλ. καὶ Μ. Λ. Φαράντου, *Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν ζωὴν*, σ. 266-267. Μ. Μ. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 43.

2256. Οἱ ἑορτὲς «παρὰ Θεοῦ ἐνομοθετήθησαν», γι' αὐτὸ καὶ εἶναι «θεῖαι καὶ παράδοξοι, καὶ ὄντως πηγαὶ καὶ θησαυροὶ σωτηρίας. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη ἡμῶν πανήγυρις, Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν κηρύσσει» (Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Γ', 2, PG 65, 705 A-C) καθότι «καταγλαΐζουσαι γὰρ τῷ νοητῷ φωτὶ τὰς τῶν εὐσεβῶν ψυχὰς, πρὸς δοξολογίαν διεγείρουσιν, καὶ ταῖς τῶν ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν θείαις δρόσοις ἀναψύχουσαι, καρποφορίαν ἀγαθοεργίας προσφιλοτιμοῦνται» Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 318. Ἐπίσης βλ. Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 548 A. Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 5, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 462 καὶ Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, 22, PG 96, 1497 B. Ὅπως παρατηρεῖ, μάλιστα, ὁ P. Wiertz (*Die Dimensionen des Gottesdienstes, ἐν Glauben aus dem Herzen*, σ. 143 καὶ 151), μὲ τὴ συμμετοχὴ στὶς ἑορτὲς «Die Gläubigen nehmen am Christus mysterium teil, indem sie die Sonntage und Feste des Kirchenjahres mitfeiern», καθὼς «Die Feste des orthodoxen Kirchenjahres führen nicht nur zur Begegnung mit dem grossen Ereignissen, sondern auch mit den Personen der Heilsgeschichte». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ τίς παρατηρήσεις τῶν Ἰ. Πόποβιτς («Σὺν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις», ἐν *Ἀνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*, μτφ. Ἀ. Γιέβτιτς, ἔκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1984⁴, σ. 76-99) καὶ Μ. Σ. Καρδαμάκη, *Ὁρθόδοξη Πνευματικότης*, σ. 161 ἔξ. Καὶ τοῦτο,

Ίδιαίτερως, όμως, οί έορτές πρὸς τιμὴν τῆς Θεομήτορος ἀποτελοῦν τὰ πλέον κατὰλληλα μέσα γιὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν πιστῶν προσπάθεια μετοχῆς στό μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, καθὼς συνδέονται μέ οὐσιώδη γεγονότα καί πανηγυρίζουν θεουργήματα συνυφασμένα ἄμεσα καί ἀδιάρρηκτα μέ αὐτό, ὡς κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Τὰ ἐορταζόμενα αὐτὰ γεγονότα, μάλιστα, θεωρούμενα διὰ τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου²²⁵⁷, δηλαδή ὡς ζῶσα ἀνάμνηση καί ἐπανάληψή τους στό διαρκές ἐσχατολογικό «σήμερον» τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦν τὴν πλέον ἀσφαλῆ ἐγγύηση τῆς σωτηριώδους ἐνέργειας τοῦ ὑπερφουῶς γεγονότος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου σέ κάθε ἐποχή²²⁵⁸. Αὐτό συμβαίνει, διότι οἱ θεομητορικές ἐορτές ἀποτελοῦν στήν πραγματικότητα ἐπανάληψη ἢ καί συμπλήρωση²²⁵⁹ τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ μυστηρίου τῆς

διότι ὁ Θεός συντηρεῖ τὴν Ἐκκλησία του διὰ μέσου τῶν ἁγίων, οἱ ὁποῖοι «καθίστανται διὰ τοὺς πιστοὺς τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας παράδειγμα πρὸς μίμησιν, ἐνισχύοντες τούτους ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς» (Ν. Δ. Γεωργοπούλου, *Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 127). Πρβλ. ἐπίσης Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, *Θεολογικὴ προσέγγιση τῆς Χριστιανικῆς Γιορτῆς*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 5 ἐξ. καί Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 11-12. Γενικότερα περὶ τῶν ἐορτῶν βλ. Η. Kellner, *Heortologie*, Freiburg 1911³. Δ. Μωραΐτου, *Ἐορτολογία*, Ἀθήναι 1963. J. Daniέλου, *Ἄγία Γραφή καί Λειτουργία. Ἡ βιβλικὴ θεολογία τῶν Μυστηρίων καί τῶν Ἐορτῶν κατὰ τους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1981. Η. Auf der Maur, *Feiern in Rhythmus der Zeit, Bd. I, (Gottesdienst der Kirche 5)*, Regensburg 1983. Γ. Δ. Μεταλληνῶ, *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, Ἀθήνα 1996², σ. 121-127. Α. Σμέμαν, *Ἐορτολόγιο. Ἐτήσιος ἐκκλησιαστικὸς κύκλος*, Ἀθήνα 1997. Α. Β. Νικολαΐδη, *Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τῶν ἐορτῶν. Κοινωνικὴ προσέγγιση τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ ἐορτολογίου*, Ἀθήνα 1998.

2257. Μ. Α. Σιώτου, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 2-3. Ε. Θεοδώρου, «Χρόνος λειτουργικός», *ΘΗΕ* 12 (1968), στ. 383-384. Β. Μουστάκη, «Ὄρθοδοξία καί λειτουργικός χρόνος», *ΘΗΕ* 12 (1968), στ. 384-385. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 109. Α. Γ. Ἀλεβιζόπουλου, *Ἐφῶδιον Ὄρθοδοξίας*, σ. 385-386 καί Γ. Δ. Μεταλληνῶ, *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, σ. 112 ἐξ.

2258. Μ. Α. Φαράντου, *Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν πίστιν καί εἰς τὴν ζωὴν*, σ. 261.

2259. Γι' αὐτό κι ὅπως παρατηρεῖ ὁ Λέων ὁ Σοφός (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας· ὅτε ἀπὸ τῶν ἐπιγείων καί ἐπικήρων, ἐν ταῖς φαινοτάταις καί ἀκηράτοις λήξεσι τῶν οὐρανῶν μετέστη*, PG 107, 157 C), ἀναφερόμενος στήν ἐορτὴ τῆς κοιμήσεως «Δεσποτικὴ καί νῦν ἐκτελεῖται πανήγυρις», ἐνῶ ὁ Ἡσύχιος Ἱεροσολυμίτης: (*Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον, Δ'*, PG 93, 1453 AB) ὑπογραμμίζει γιὰ τὴν ἐορτὴ τῆς συναξέως τῆς Θεοτόκου, ὅτι «ἡ δὲ παρούσα νῦν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς ὑπερένδοξος. Παρθένου γάρ περιέχει πανήγυριν, ἥτις τοσοῦτον ὑπερέβαλε πάσας, ὡς καί αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἐθέλοντα ὑποδέξασθαι χωρηθέντα παρ' αὐτῆς ἀστενοχωρήτως». Ἀκόμη πρβλ. Ἰωάννου Εὐχαΐτων, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 19, PG 120, 1093 C. Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 548 B. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ὅτε προσηνέχθη τῷ ναῷ παρὰ τῶν γεννητόρων αὐτῆς*, 12, PG 126, 144 B καί Δαμασκηνῶ Στουδίτου, *Λόγος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, 12, ἐπιμ. Ν. Π. Παπαδοπούλου, *Θησαυρός*, σ. 178-179. Ἐπ' αὐτοῦ πρβλ. καί Μ. Gordillo, *Mariologia Orientalis*, σ. 257-258. Η. Engberding, *Maria in der Frömmigkeit der östlichen Liturgien*, σ. 119-123. T. M. Parker, «Devotion to the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 64 ἐξ. W. Delius, *Geschichte der Marienverehrung*, σ. 285. Μ. Thurian, *Maria*, σ. 226. G. Ferrari, «La dottrina e l'eortologia mariana nella tradizione orientale», *Sacra Dottrina* 18 (1973), σ. 215-254. Μ. Σ. Καρδαμάκη, *Ὄρθόδοξη Πνευματικότητα*, σ. 163. Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 436-439. Μ. Νάζιμ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 71-72. Ε. Peretto, «Feste di Maria», *DPAC* II (1984), σ. 2111-2113. Η. Petri, «Maria-Marienverehrung», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 275. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 42-48. G. Denzler – C. Andresen, «Marienverehrung», ἐν *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, München 1993⁴, σ. 386-387. Μ. Hauke, «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 63-64. Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, «Τὰ ἀναγνώσματα τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομη-

ένσαρκης Οικονομίας του Λόγου, ἐφ' ὅσον, κατά τόν πανηγυρισμό τους κάθε φορά, ἐορτάζονται ὅλα τὰ θαυμαστά του γεγονότα, μέ ἀποτέλεσμα τό περιεχόμενο κάθε ἐορτῆς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου νά προσλαμβάνει κατ' ἐξοχὴν Χριστολογικὸ καὶ σωτηριολογικὸ χαρακτήρα, λογιζόμενο ὡς προσπάθεια εἰσόδου καὶ μνήσεως στό πάσης θεολογίας ἐπέκεινα μυστήριου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτήρα Χριστοῦ²²⁶⁰, ὁ ὁποῖος, ἄλλωστε, εἶναι, κατά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, ὁ πραγματικὸς «ἐστιάτωρ»²²⁶¹ καὶ «ἐξάρχος»²²⁶² κάθε ἐορτῆς πρὸς τιμὴν τῆς κατὰ σάρκα Μητέρας του. Τό γεγονός αὐτό δέ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τό πρόσωπο τῆς Μητροθέου «Θεοῦ μόνου κατ' ἀξίαν ἐγκωμιάζειν ἐστὶ, τοῦ λόγοις οἷς οἶδεν αὐτός τὰ ἐπ' αὐτῇ δεδρακότος μεγαλουργήματα»²²⁶³. Γι' αὐτό καὶ θεωρεῖ, ὅτι ἡ ἐγκωμιαστικὴ ἀναφορά στὰ ἐορταζόμενα γεγονότα τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου μπορεῖ νά καταστεῖ ἐφικτὴ μόνο μέ τὴ χάρη τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ της καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, «τῆς μόνης καὶ πρώτης ἐκείνης δεῖσθαι φωνῆς, τοῦ πρώτου καὶ μόνου κατὰ φύσιν αὐτολόγου, καὶ σοφίας Θεοῦ καὶ δυνάμεως»²²⁶⁴, ἡ ὁποία «τοῦ ἡμετέρου λόγου λύσει τὴν σιωπὴν, ὡς ὄντως οὔσα τοῦ κατὰ φύσιν Λόγου φωνῆ»²²⁶⁵. Καὶ τοῦτο, διότι, ὅπως ἀναφέρθηκε ἐκτενῶς στὴν εἰσαγωγή, τόσο οἱ ὁμιλίες πού ἔχουν συνταχθεῖ, ὅσο καὶ οἱ κανόνες ἢ οἱ ὕμνοι πού ἔχουν συντεθεῖ πρὸς τιμὴν τῆς ἀπὸ τόν ἅγ. Ἀνδρέα, παρ' ὅλο πού ἔχουν ἐγκωμιαστικὸ ἢ ποιητικὸ χαρακτήρα ἀντίστοιχα, ἐκφράζουν σαφῶς, μέ τὴ διατύπωση τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας, τό βαθύτερο θεολογικὸ νόημα τῆς διακονίας τῆς Θεοτόκου ὡς ἐγγυήσεως τῆς πραγματικότητας τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως²²⁶⁶. Τοῦτο συμβαίνει, μάλιστα, ἐφ' ὅσον τὰ ἀποθησαυρισμένα στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ τιμητικῶς

τορικῶν ἐορτῶν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 180 ἐξ. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ προσφάτως μέ τὴ θεομητορικὴ γραμματεία ἀσχοληθεῖς καὶ ἀκολουθῶν τὴν ὀρθὴ παρατήρηση τοῦ M. Jugie («La première fête mariale en Orient et en Occident», *EO* 22 (1923), σ. 130) Γ. Ν. Φίλιας (*Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτές*, σ. 125): «ἡ ὑπὸ τῆς Θεοτόκου Γέννηση τοῦ Κυρίου εἶναι εὐλογο νά ἀποτελοῦσε τό ἐορτολογικὸ περιεχόμενο τῆς ὁποίας πρωτογενοῦς Θεομητορικῆς ἐορτῆς».

2260. Καὶ τοῦτο, διότι κατὰ τόν Ἰωάννη Εὐχαΐτων (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, PG 120, 1080 A) «Χριστὸς μὲν ἡμῖν, ἡ πάντων ἐορτῆ τῶν αἰώνων ... καὶ πηγὴ φωτὸς αἰδίου, καὶ αὐτοφῶς», καθὼς, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ A.Kallis (*Die Gottesgebäuerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 366): «Die Verehrung der Gottesgebäuerin bedeutet keine Verselbständigung eines Marienkultes, sondern ist der liturgische Ausdruck einer christologischen Grundwahrheit». Ἔτσι ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Λόγου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀποδιδόμενης τιμῆς μεγαλύνεται καὶ ἐορτάζεται στὴν Ἀνατολὴ κυρίως μέ τοὺς χριστολογικοὺς τίτλους Ἀειπάρθετος καὶ Θεοτόκος, καθότι «die Marienverehrung war nicht im Westen, ... entstanden, sondern im Osten, und zwar in der Form eines Kults der "Immerwährenden Jungfrau", der "Gottesgebäuerin" und erhabenen "Himmelskönigin"» [H. Küng, «Maria in den Kirchen», *Concilium* 19 (1982), σ. 587]. Πρβλ. K. Ware, Ἐπισκ. Διοκλείας, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, σ. 408-409. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ καὶ L. Heiser, *Maria in der Christus-Verkündigung des orthodoxen Kirchenjahrs*, [Sophia Bd. 20], Trier 1981.

2261. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1084 C-1085 A.

2262. «καὶ Χριστοῦ τοῦ μεγάλου καὶ μόνου καὶ πρώτου παγκυριάρχου καὶ τῆς λαμπροφωρίας ἐξάρχοντος» [*Εἰς τοὺς δέκα Μάρτυρας*, 1, 10-11, ἔκδ. Β. Λαούρδα, *KX* 3 (1949), σ. 101]. Πρβλ. καὶ Νικηφόρου Χούμνου, *Θέσισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἐορτῇ τοῦ κατὰ Χριστοῦ παντός μυστηρίου*, PG 140, 1152 A.

2263. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1089 A.

2264. *Εἰς τὴν ἀποτομὴν Ἰωάννου*, IE', PG 97, 1109 B.

2265. *Εἰς τὴν ἀποτομὴν Ἰωάννου*, IE', PG 97, 1109 C.

2266. Γι' αὐτό καὶ ὅπως τονίζει προσφῶς ὁ Ἰωάννης Εὐχαΐτων (*Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 17, PG 120, 1093 B): «Πόσαι μοι καθ' ἕκαστον τούτων πανηγύρεις καὶ τελεταί, ὧν κεφάλαιον ἐν ὑπερφνέσ τε καὶ μέγιστον,

έορταζόμενα στην ἐκκλησιαστική λατρεία θαυμαστά γεγονότα τοῦ βίου της, καθώς ἡ Θεοτόκος συνιστᾶ κατ' ἐξοχήν λειτουργικό μυστήριο²²⁶⁷, ἀνήκουν ὀργανικά στή διδαχή καί προσφορά στους πιστούς τῆς ἀληθοῦς καί ἐν Πνεύματι λατρείας τοῦ ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καί Θεοῦ της, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐτσι, μέσω τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας μυσταγωγοῦνται οὐσιαστικῶς στό μυστήριο τῆς σωτηρίας, καθότι ἡ ἐπιτέλεσή τους ἐντός τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας διακονεῖ, τελικῶς, τήν πορεία γιά τήν τελείωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας²²⁶⁸.

Ἐτσι, ἡ ἐορτή τῆς Συλλήψεως τῆς ἀγ. Ἄννας²²⁶⁹ ἔχει ὡς σκοπό νά τιμηθεῖ μέν ἡ Θεοτόκος κυρίως, ἀλλά καί νά τονιστεῖ ἡ ἐξ αὐτῆς σωτηριώδης ἐπιφάνεια τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, καθώς ἡ θεοπρομήτωρ ἐλευθερώθηκε ἀπό τά δεσμά τῆς στειρώσεως καί ἀπέκτησε τό γόνιμο μέ θαυματουργική παρέμβαση τοῦ Λόγου²²⁷⁰.

Θεοῦ ἐνανθρώπησις ἐπί τῷ τόν ἄνθρωπον θεωθῆναι». Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης P. Resus, «Mariologia Orthodoxa», *Orthodoxia* 4 (1950), σ. 555. B. Svraikov, «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 115. Δ. Τσελεγγίδη, «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἐορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 23. F. Courth, «Maria/Marienförmigkeit. VI. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 149. S.-C. Napiórkowski, «Mariologie. I. Geschichtliche Entwicklung der Mariologie», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), σ. 289. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 134. Γιά μία γενική θεώρηση τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν βλ. Ἰ. Ὁρ. Καλογήρου, *Μαρία ἡ Ἄειπάρθετος Θεοτόκος*, σ. 109 ἐξ. καί R. Graber, *Marienfeste im Jahreslauf*, Würzburg 1979. Ὅπως συμπληρώνει γιά τή θεολογική ἀξία τῶν ὑμνογραφικῶν κειμένων ὁ Γ. Δ. Μεταλληνός (*Ἡ θεολογική μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, σ. 127): «μολονότι εἶναι ὑμνογραφικά-ποιητικά κείμενα, ἔχουν πλούσια θεολογικά-δογματικά στοιχεῖα, προσφέροντας, κατά τρόπο σαφέστατο καί ἐπαρκῆ, τή θεολογία τῆς ἐορτῆς, ὥστε νά εἶναι σημαντικές πηγές τῆς δογματικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας». Γιά τό θέμα αὐτό βλ. καί τίς παρατηρήσεις τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, «Ἡ Ἐκκλησιαστική ἡμῶν Ποίησις καί ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τό δόγμα καί πρὸς τά κείμενα τῶν Γραφῶν», *Ἀθηνᾶ* 53 (1949), σ. 94-118.

2267. Ἐτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Schmemmann (*Ἡ Παναγία*, σ. 112): «ὁ ἰδιαίτερος locus τῆς Μαρσιολογίας (sic) βρίσκεται πρωταρχικά, ἂν ὄχι ἀποκλειστικά, στή λειτουργική ζωή καί τήν προσευχή». Ἐπίσης βλ. Μ. Σ. Καρδαμάκη, *Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα*, σ. 163 ἐξ. Μ. Μ. Garijo-Guembe, «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 38-41. Γ. Δ. Μεταλλοῦ, *Ἡ θεολογική μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, σ. 319.

2268. Καί τοῦτο, διότι στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία «Maria findet ihren Ort beim Nachdenken über das Geheimnis der Menschwerdung und über die Gemeinschaft der irdischen und himmlischen Kirche. Als "Gottesgebälerin" (Theotokos) kommt ihr eine hervorragende Stellung im Heilsgeschehen zu und für die Gemeinschaft der Heiligen gibt sie als "Allheilige" (Panhagia) das Beispiel des Glaubens, der Liebe, der Demut und des Gehorsams» [E. Fahlbusch, «Mariologie. I. Systematisch: Inhalte und Problemfelder», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), σ. 284]. Βλ. καί Α. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienförmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 439. Γιά τό λόγο αὐτό καί στήν εἰκονογραφία, τή θεία λατρεία καί τήν ὑμνογραφία τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Δ. Τσελεγγίδης («Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν Θεομητορικῶν ἐορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 22), «δέν εἶναι αὐτονομημένο ἀλλά σχετίζεται πάντοτε ἄμεσα μέ τόν Θεάνθρωπο υἱό της».

2269. Περὶ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς βλ. P. De Meester, «La festa della Concezione di Maria Santissima nella chiesa graeca», *Bessarione* II 7/9 (1904/5), σ. 89-102. A. Schulz, *Der liturgische Grad des Festes der Emphängnis Mariens im byzantinischen Ritus vom 8. bis zum 13. Jahrhundert*, Rom 1941. M. Jugie, «La fête byzantine de la conception de Sainte Anne», ἐν *Acta Congressus mariani Romae anno sancto MCML celebrati*, t. V/2, Roma 1952, σ. 29-35. M. Jugie, *L'Immaculée Conception*, σ. 135-145. F. Dvornik, *The Byzantine Church and the Immaculate Conception*, σ. 90. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 259. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 60-63. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 25 ἐξ. Μάλιστα, ὅπως τονίζει ὁ X. Le Bachelet («Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), σ. 916) γιά τόν ἱερό Πατέρα: «Saint André est le premier témoin irrécusable de l'existence de la fête de la Conception d'Anne dans l'Église d'Orient».

2270. Καί τοῦτο, διότι ὁ Λόγος, «ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία οἰκοδομεῖ τόν ἑαυτῆς οἶκον ἐκ στειρας νηδύος», (*Κανὼν εἰς*

Αυτό συνέβη, προκειμένου νά συλλάβει «τήν χωρήσασαν τόν μηδαμοῦ χωρητόν»²²⁷¹, ἐφ' ὅσον «τίκτειν μέλλει, τήν σαρκί μέλλουσιν τίκτειν Χριστόν»²²⁷². Τό γεγονός αὐτό σημαίνει δηλαδή, ὅτι τό Γενέθλιο τῆς Παρθένου Μαρίας²²⁷³ ὡς ἑορτή ἀποτελεῖ γιά τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης «τό τῶν ἑορτῶν προεισόδιον, καί τοῦ κατὰ Χριστόν μυστηρίου προοίμιον»²²⁷⁴, καθὼς συνιστᾷ τήν πνευματική ἐστίαση ἐκείνη, κατὰ τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία πανηγυρίζει τό μυστήριον τῆς σωτηρίας τῶν τέκνων της²²⁷⁵, ἐφ' ὅσον ἡ γέννηση τῆς Μαρίας ἀποτελεῖ τήν ἀρχή τῶν ἑορτῶν ἐκείνων πού διατρανώνουν τή βεβαιότητα τῆς πραγματώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Αὐτό συμβαίνει, διότι τό μυστήριον αὐτό ἔχει ὡς προοίμιον τή γέννησή της καί ὡς σκοπό καί συμπέρασμα νά διαδηλώσει τήν ἐκπλήρωση τῆς θείας ἐπαγγελίας γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς σωτηρίας ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ²²⁷⁶, διότι, ὅπως τονίζει, «ἐγεννήθη ... σήμερον ἡμῖν νεάνις, ἐξ ἧς ἡ σωτηρία, καί δι' ἧς ἡ παγκόσμιος λύτρωσις Χριστός Ἰησοῦς ὁ Θεός καί Λόγος»²²⁷⁷, ὥστε διά τῆς γεννήσεώς της νά λυτρωθεῖ μέ τήν θεία ἐνανθρώπηση «ὁ λαός ... ἐνοχῆς τῶν πταισμάτων»²²⁷⁸.

Ἡ γενέθλιος πανήγυρη τῆς Θεοτόκου, συνεπῶς, ἔχει ὡς σκοπό νά προμηνύσει τήν ἐν Χριστῷ ἀνάπλαση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καθότι «Παρθένος γάρ ἄρτι γεννᾶται

τήν Σύλληψιν, Ἐξαποστειλάριον, PG 97, 1316 C): γεγονός πού ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ ὡς ἐξῆς «Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός, ὁ τήν μητέρα μου νῦν τῇ Ἄννη δούς καρπὸν ὄντως εὐκλεῆ», (*Κανὼν εἰς τήν γέννησιν τῆς Θεοτόκου*, ᾠδή β', 1, 25-28, ἔκδ. Α. Debiasi-Gonzato, *AHG I* (1966), σ. 147), προσφέροντάς της «τήν ὑπερθαύμαστον αὐτοῦ κατὰ σάρκα μητέρα» (*Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 C). Ἐπίσης βλ. καί Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν καί περί τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ*, 5, PG 127, 550 C.

2271. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν*, ᾠδή α', 1, PG 97, 1305 Α. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Γ. Ν. Φίλιας (*Οἱ Θεομητορικὲς ἑορτές*, σ. 30), ἡ ἑορτή τῆς Συλληψεως ἀποτελεῖ «τήν ἀρχή τῆς ἑνσαρκῆς οἰκονομίας τοῦ Κυρίου, τήν εἰσαγωγική ἑορτή ὄλων τῶν ὑπολοίπων Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν».

2272. *Κανὼν εἰς τήν Σύλληψιν*, ᾠδή α', 3, PG 97, 1308 Α. Γιά τό λόγο αὐτό καί ἡ παρούσα ἑορτή θεωρεῖται ἀπό τό Γεώργιο Νικομηδεῖας (*Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς Ἁγίας Ἄννης, τῆς Μητρός τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', PG 100, 1356 Β) ὡς τό θεμέλιον τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας. Πρβλ. ἐπίσης Τοῦ Αὐτοῦ, *Λόγος εἰς τόν χρηματισμόν τῆς Συλληψεως τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, Α', PG 100, 1336 Α.

2273. Περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Γενεσίου βλ. G. Meaolo, «Natività di Maria», *NDM*, σ. 1012-1017. E. Peretto, «Feste di Maria», *DPAC II* (1984), σ. 2111-2112. Γ. Ν. Φίλιας, *Οἱ Θεομητορικὲς ἑορτές*, σ. 43 ἐξ. Ν. Τσουλκανάκη, *Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (Σεπτεμβρίου 8) στήν ἱστορία, τῆ θεία λατρεία καί τῆ θεολογία*, Θεσσαλονίκη 1998 καί S. Rosso, «La festa della natività di Maria», *Marianum* 62 (2000), σ. 17-62.

2274. *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 Β. Ἐπίσης Γεωργίου Νικομηδεῖας, *Λόγος εἰς τόν χρηματισμόν τῆς Συλληψεως τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, Α', PG 100, 1337 Α καί Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν Σύλληψιν τῆς Ἁγίας Ἄννης*, 8, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 503 καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 394-395. Γιά τό λόγο αὐτό καί ὁ Γ. Φλορόφσκυ (*Ἡ Ἄειπαρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 201) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ γέννηση τῆς Θεοτόκου ἀνήκει στό μυστήριον τῆς σωτηρίας.

2275. «πάλιν ἐγώ δεξιός ἐστιάτωρ, πανηγυρίζων τήν ἐμαυτοῦ σωτηρίαν, καί συγκαλῶν ἅπαντας πρὸς τήν πνευματικὴν ἐστίασιν» (*Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 844 Β). Πρβλ. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 63-66.

2276. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 Α καί Ν. Τσουλκανάκη, *Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου*, σ. 41.

2277. *Εἰς τήν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 Α καί G. Gharib (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM*, II (1989), σ. 411.

2278. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, *Κοντάκιον*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 60 (PG 97, 1324 D).

καί τιθηνεῖται καί πλάττεται, καί τῷ Θεῷ τῷ παμβασιλεῖ τῶν αἰώνων ἐτοιμάζεται μήτηρ»²²⁷⁹. Δι' αὐτῆς προμηνύεται ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ νόμου καί τίς σκιές μὲ τὴν εἴσοδό του στή χάρη καί τὴν ἀλήθεια, ὥστε ἡ ἑορτὴ αὐτὴ νὰ ἔχει ὡς ἀρχὴ τὴν περαίωση τοῦ νόμου καί ὡς τέλος τὴ φανέρωση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου ἔνσαρκη ἐπιδημία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθότι «τέλος γὰρ νόμου Χριστός»²²⁸⁰, ὁ ὁποῖος ὡς τοῦ νόμου δοτήρ «ἅπαντα συμπεράνας, ἐπὶ τὸ πνεῦμα τὸ γράμμα μετήνεγκεν, ἀνακεφαλαιώσας εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα, καί διαιτήσας νόμῳ τῆ χάριτι»²²⁸¹. Μαζὶ μὲ τὴ γέννηση τῆς Παρθένου, λοιπόν, «πάρεστι γὰρ τὸ προσδοκώμενον», καθὼς βρῖσκεται «πρὸ πυλῶν ἢ ἀνάκλησις, πρὸς ταῖς θύραις ἢ λύτρωσις, ἐν χερσίν ἢ σωτηρία»²²⁸², ὥστε νὰ καλεῖται νὰ ἑορτάσει μὲ πίστη²²⁸³ ὁλόκληρος ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ μυστηρίου τῆ δύναμη καί, κατὰ τὸ χάρισμά του ὁ καθένας²²⁸⁴, δηλαδή «πᾶσα νῦν εὐγνώμων ψυχὴ»²²⁸⁵ νὰ προσφέρει ἐπάξιο δῶρο στὴν ἑορτὴ, καθὼς, μὲ τὴ γέννηση τῆς Παρθένου καί τὴ μέλλουσα ἐξ αὐτῆς θεία ἐνανθρώπηση, ἡ κτίση ἀνακαινίζεται καί ἀναπλάθεται²²⁸⁶.

Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, μάλιστα, καλοῦνται οἱ πατέρες μαζὶ μὲ τὸν Ἰωακείμ νὰ προσφέρουν τὴν εὐκληρία τοῦ γένους, οἱ στειρερ, μὲ τὸν τοκετό τῆς Ἄννας, νὰ διαδηλώσουν τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλπίδας γιὰ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς «ἀμαρτίας τὸ ἄγονον»²²⁸⁷, οἱ παρθένοι νὰ διατηρήσουν τὴ διπλὴ ἀφθορία «ψυχῆς ... καί σώματος», οἱ ἔγγαμοι τὴν ἐπαινετὴ συμμετρία, δηλαδή τὴν ἀγνότητα καί τὸ μέτρο στὸν ἔγγαμο βίον, καί οἱ μητέρες τὴν παρηγορία²²⁸⁸, διότι ἡ ἄγονη μητέρα γέννησε ἀφθορὴ καί παρθένο μητέρα. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, πρέπει ὅλες οἱ λοιπὲς γυναῖκες νὰ ἀπολαύσουν τὴν τιμὴ, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς Παρθένου Μαρίας θεραπεύεται ἡ ἀμαρτία τῆς προμήτορος καί ἡ γυναῖκα ἀπὸ κατὰκριτη στό πρόσωπο τῆς Θεομήτορος ἀναδεικνύεται θεόκριτη, καθότι ἡ ἀνθρώπινη φύση μὲ τὴ γέννηση τῆς μέλλουσας μητέρας τοῦ Λόγου «ἀρχὴν λαμβάνει θεώσε-

²²⁷⁹. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 808 B. Βλ. ἀκόμη Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἄννης*, Α', 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», PO 19 (1926), σ. 442. Σ. Σακελλίωνα, «Ἐλπιδοφόρα Γέννηση», ἐν *Ἐπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή*, Σεπτέμβριος, 2/39/ 2-9-2001, σ. 22 καί Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἑορτὲς*, σ. 51 ἔξ.

²²⁸⁰. Ρωμ. 10, 14.

²²⁸¹. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 806 AB.

²²⁸². *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 A. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό καί ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν μαρτυριῶν ὁλόκληρης τῆς θεομητορικῆς περὶ τὸ Γενέσιον γραμματείας ὁ Γ. Ν. Φίλιας (*Οἱ Θεομητορικὲς ἑορτὲς*, σ. 56) καταλήγει στό συμπέρασμα, ὅτι αὐτὲς ἐνισχύουν τὴν ἐννοιολογικὴ σημασία τῆς ἑορτῆς ὡς εἰσαγωγῆς στό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας.

²²⁸³. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥῥὴ α', 3, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 57 (PG 97, 1316 D).

²²⁸⁴. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 C.

²²⁸⁵. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 C. Ἐπίσης Ν. Τσουλκανάκη, *Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου*, σ. 45 ἔξ.

²²⁸⁶. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 D καί 809 C. Πρβλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, 3, ἔκδ. Ἀ. Πέβτιτς, σ. 68 (ἔκδ. P. Voulet, SCh 80 (1961), σ. 50).

²²⁸⁷. *Εἰς τὸ Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 C.

²²⁸⁸. *Κανὼν εἰς τὸ Γενέθλιον*, ῥῥὴ ζ', 4, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 61 (PG 97, 1325 C).

ως»²²⁸⁹. Ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία δηλαδή καθίσταται πραγματικότητα μέ τή γέννηση τῆς Παρθένου, διότι ἡ «ἐξ ἀγόνων λαγόνων» γεννηθεῖσα, ἐπειδή συνέλαβε ἀληθῶς ἀπάτορα Υἱό, «τάς γονάς ἀγιάζει τῆς φύσεως», μέ ἀποτέλεσμα ἡ ὑπερφυῆς ἄσπορος σύλληψη τοῦ Λόγου στή μήτρα της νά περιβάλλει πάλι μέ βασιλική ἀξία τήν «πενιχράν» ἀνθρώπινη φύση²²⁹⁰. Τό γεγονός αὐτό εἶναι ἡ αἰτία, ὥστε τόσο ὁ ἱερός Πατήρ, ὅσο καί οἱ συνεορτάζοντες πιστοί νά συγχαίρουν τή θεοπρομήτορα Ἄννα, καθῶς γέννησε τήν Παρθένο Μαρία, ἡ ὁποία ἀπέτελεσε «τήν ... πάντων ἡμῶν ἐλπίδα θεοδώρητον ἐπαγγελίας»²²⁹¹, καθῶς, μέ τήν κυοφορία καί γέννηση τοῦ Υἱοῦ της, «οὐρανίους τούς ἐπιγείους εἰργάσατο»²²⁹².

Ἀλλά καί ἡ ἑορτή τῶν Εἰσοδίων, ἡ ὁποία φαίνεται νά εἶναι στά ἔργα τοῦ Ἱερσολυμίτη ἱεράρχη στενά συνδεδεμένη μέ αὐτήν τῆς Γεννήσεως²²⁹³, ἀποτελεῖ ὡς γεγονός τήν ἐγγύηση γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας²²⁹⁴, ἐφ' ὅσον συνιστᾶ τό τελευταῖο στάδιο προετοιμασίας τῆς Παρθένου γιά τή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως²²⁹⁵, ὥστε νά ἐξασφαλιστεῖ μέ βεβαιότητα ἡ πραγμάτωσή του²²⁹⁶. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, προτρέπει τό ποιμνιό του νά σπεύσει νοητῶς, γιά νά προλάβει τίς συνοδεύουσες τήν εἰσοδεύουσα στό Ναό θεόπαιδα Μαριάμ, προκειμένου νά εἰσέλθει μαζί τους «τοῖς ἀδύτοις τῶν ἀγίων»²²⁹⁷. Ἐκεῖ, ὅπως παρατηρεῖ, θά μνηθεῖ στά ἐνθεαστικά μυστήρια τῆς ἑορτῆς, καθῶς αὐτή προμηνύει τήν ἔνσαρκη ἔλευση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στόν κόσμον²²⁹⁸, ἐνῶ ἡ συμμετοχή στήν πανήγυρη της σημαίνει

2289. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D καί 817 CD καί *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 C. Βλ. καί Ν. Ματσούκα, «Ἡ Εὐα τῆς θεολογίας καί ἡ γυναίκα τῆς ἱστορίας», *Σύναξη* 36 (1990), σ. 8.

2290. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 812 B.

2291. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 841 D.

2292. *Εἰς τήν ἀγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 881 A.

2293. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά παρατηρηθεῖ στό σημεῖο αὐτό εἶναι τό γεγονός, ὅτι στό ἔργο τοῦ ἱεροῦ Πατρός συνδέονται στενότερα μεταξύ τους τά γεγονότα τῆς συλλήψεως, τῆς γεννήσεως καί τῶν εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, γι' αὐτό καί, ὅπως συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ Γ. Ν. Φίλιας (*Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 48) γιά τόν ἅγ. Ἀνδρέα, «καταγράφοντας τό ἑορτολογικό περιεχόμενο τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, καταγράφει στήν οὐσία τό ἑορτολογικό περιεχόμενο τῆς Συλλήψεως».

2294. Γιά τήν ἑορτή βλ. S. Vailhé, «La fête de la Présentation de Marie au Temple», *EO* 5 (1901/1902), σ. 221-224. Μ.-J. Kishraugh, *The Feast of the Presentation of the Virgin Mary in the Temple*, Washington 1941. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἱστορία, ἡ εἰκονογραφία καί ἡ ὑμνογραφία τῆς ἑορτῆς*, Θεσσαλονίκη 1959. Η.-G. Beck, *Kirche*, σ. 260. Γ. Θ. Βεργωτή, «Ἡ θεομητορική λατρεία», ἐν *Πρακτικά*, σ. 62 ἐξ. Γ. Ν. Φίλιας, *Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 57 ἐξ.

2295. *Κανὼν εἰς τό Γενέθλιον*, ὠδή στ', 3, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, σ. 59 (PG 97, 1324 B). Ἐπίσης βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 292 D-293 A καί Γεωργίου Νικομηδεῖας, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 100, 1436 BC.

2296. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 817 A. Βλ. Γεωργίου Νικομηδεῖας, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἀπόδοσιν τῆς Ὑπεραγίας θεοτόκου ἐν τῷ Ναῷ καί ἀφιέρωσιν τῷ θεῷ κατὰ τήν ἱστορίαν*, PG 100, 1420 A καί Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 66 ἐξ.

2297. *Εἰς τό Γενέσιον*, Β', PG 97, 821 B. Βλ. καί Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 297 A. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἀγίαν Θεοτόκον. ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπό τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', PG 98, 312 A. Πρβλ. ἐπίσης Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, «Τά ἀναγνώσματα τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 197.

2298. *Εἰς τό Γενέθλιον*, Α', PG 97, 820 ABC. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ ἱερός Πατήρ ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ σαφῶς, ὅτι ὑφίστατο ἡ ἑορτή κατὰ τήν ἐποχή του. Βλ. καί Γ. Ν. Φίλιας, *Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 61.

κυρίως καί κατ' ἔξοχὴν μετοχή καί εἴσοδο στό βάθος τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖο πρόκειται νά φανερωθεῖ κατά τόν εὐαγγελισμό. Ἔτσι, κάθε φορά πού ἐορτάζεται τό γεγονός αὐτό²²⁹⁹, ὅπως καί κάθε ἄλλο θαυμαστό περιστατικό τοῦ βίου τῆς Παρθένου, ἐπαναλαμβάνεται οὐσιαστικά καί ἐορτάζεται στό παρόν αὐτό καθεαυτό τό μυστήριο τῆς σωτήριας θείας ἐνανθρωπήσεως, διότι, ὅπως τότε, ἐν ὄψει τῆς πραγματώσεώς της, ἔτσι καί τώρα «ἐπέστη σήμερον ἡ πάντων χαρά, λύουσα τήν πρώτην ἀράν»²³⁰⁰, ἐφ' ὅσον «σήμερον τό ἀποκεκρυμμένον πρό τῶν αἰώνων μυστήριον» τῆς θείας Οἰκονομίας «φανεροῦται»²³⁰¹.

Ἡ ἐορτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ σημαίνει οὐσιαστικῶς, κατά τόν ἅγ. Ἄνδρέα, ὅτι στή μήτρα τῆς Παρθένου «ἐπέστη» ὁ πανταχοῦ παρών Λόγος τοῦ Θεοῦ, προκειμένου νά πληρώσει τά πάντα εὐλογίας καί χαρᾶς²³⁰² μέ τήν ἐξ αὐτῆς πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, καθὼς ἐκείνη δι' αὐτοῦ «ἀρχὴν λαμβάνει θεώσεως»²³⁰³. Γιὰ τό λόγο αὐτό καί κατά τήν πανήγυρη της δέν ἐορτάζεται οὐσιαστικῶς κάποιο περιστατικό τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου, ἀλλά κυρίως πανηγυρίζεται ἡ φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καί ἡ ἐξ αὐτῆς μέλλουσα σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν παγγενέστατη «τοῦ ἡμετέρου φυράματος»²³⁰⁴ πρόσληψη ἀπό τό Θεό Λόγο²³⁰⁵. Ἔτσι, κατά τήν ἐπιτέλεσή της, ἡ Ἐκκλησία πανηγυρίζει «τήν τοῦ Θεοῦ πρός ἀνθρώπους συνάφειαν» καί «τήν εἰς τό κρεῖττον ἀλλοίωσιν, τήν εἰς οὐρανοὺς ὑψωσιν καί ἀνάβασιν» τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ²³⁰⁶.

Ἡ ἐορτή καί «πανήγυρις» τῆς Κοιμήσεως καί Μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου ἐπίσης, ὡς τό τελευταῖο καί κορυφαῖο τοῦ ἐπί γῆς βίου της «μυστήριον»²³⁰⁷, ἐμπερικλείει, κατά

2299. Γιὰ τήν ἐορτή βλ. S. Vailhé, «Origines de la fête de l' Annonciation», *EO* 9 (1906), σ. 138-145. F. Cabrol, «Annonciation», *DACL* 1 (1907), σ. 2241-2255. M. Gössmann, *Die Verkündigung an Maria im dogmatischen Verständnis des Mittelalters*, München 1957. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 260. D. Denny, *The Annunciation from the Right from Early Christian Times to the Sixteenth Century*, New York 1977. E. Peretto, «Feste di Maria», *DPAC* II (1984), σ. 1112. E. G. Mori, «Annunciazione del Signore», *NDM*, σ. 78-86. L. Legrand, *L' Annonce à Marie (Lc 1, 26-38). Une apocalypse aux origines de l'Évangile*, Paris 1981. C. Maggioni, *Annunciazione. Storia, eucologia, theologia liturgica*, Roma 1991. D. Pearl, «Annunciation», *Vidyajyoti* 55 (1991), σ. 653-661. Σ. Σακελλίωνα, «Παναγία, ἡ ἀνθρώπινη οὐτοπία», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή, Μάρτιος*, 2/39/4-3-2001, σ. 22-23. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 89 ἔξ.

2300. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 881 Β. Πρβλ. καί Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί ἀεί παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1160 CD (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 358).

2301. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 884 Β. Ἐπίσης βλ. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Ε'*, PG 98, 319 C-321 Α. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Αἰπάρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 202 καί Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 89-109.

2302. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 881 Β.

2303. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 884 Α. Πρβλ. καί Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1384 D.

2304. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1085 Α.

2305. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 884 C. Βλ. ἀκόμη Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἐορτές*, σ. 113.

2306. *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν, Ε'*, PG 97, 885 Β. Καί τοῦτο, διότι «Χριστός δέ, τό θεολογούμενον· εὐαγγελίζεται τοῖνυν ἡμῖν τήν πολυύμητον τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν· ὅτι Θεός ὢν, διά φιλανθρωπίαν ἀνθρώπος γέγονεν» [Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί ἀεί παρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1160 CD (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 358)].

2307. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1072 Β. Περὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως βλ. F. Cabrol, «Assomption», *DACL* 1 (1907), σ. 2995-3001. B. Capelle, «La Fête de l' Assomption dans l'histoire liturgique», *EThL* 3 (1926), σ. 33-

τόν ιερό Πατέρα, ἕνα ὑπέρλογο θαῦμα, τό ὁποῖο ἔχει ὡς αἰτία τόν καταργήσαντα τό θάνατο διά τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας του Ἰησοῦ Χριστοῦ²³⁰⁸, διότι ἐκεῖνος, διά τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεώς του, ὑπῆρξε ὁ «παύσας τόν ἀπλεονέκτητον τοῦ θανάτου νόμον»²³⁰⁹ γιά ὀλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα καί κατά τρόπο ἰδιαίτερο γιά τήν κατά σάρκα Μητέρα του μέ τήν ἀφθαρτοποίηση καί μετάθεση τοῦ θεοδόχου σώματός της στίς σκηνές τῶν ἁγίων, ἐντός τοῦ ὁποῖου πραγματώθηκε ἀσπόρως καί ἀφθόρως τό μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεώς του. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μάλιστα, θεωρεῖ, ὅτι πρέπει νά πανηγυρίζεται καθολικῶς ὡς ἑορτή, προκειμένου νά ἀποκαλύπτεται ὁ μυστηριακός της χαρακτηρισμός, καθώς ὁ πανηγυρισμός της προσφέρει τήν εὐκαιρία στούς πιστούς νά θαυμάσουν τά ἔργα τῆς ἀπειρομεγέθους καί τά πάντα διεπούσης θείας Πρόνοιας τοῦ ἐνδόξως ἀναστάντος καί ἀναληφθέντος κατά σάρκα Υἱοῦ της²³¹⁰. Γιά τό λόγο αὐτό καί προσκαλεῖ τούς ἀκροατές του νά λάβουν νοερῶς μέρος στήν πνευματική αὐτή πανδαισία²³¹¹ καί, χρησιμοποιώντας «τήν κατά νοῦν θεωρία», νά προσπαθήσουν, «τῇ μυσταγωγία τοῦ θείου χειραγωγούμενοι Πνεύματος», νά εἰσέλθουν, προκειμένου νά ἐρευνήσουν τά μυστικά βάθη τοῦ περί τό θεομητορικό τέλος μυστηρίου²³¹². Γιά τό ἔργο αὐτό, ὅμως, εἶναι ἀπαραίτητα ἡ κάθαρση καί ὁ θεῖος φωτισμός²³¹³, προκειμένου νά τούς ἀποκαλυφθεῖ, μέσω αὐτοῦ τό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης ἐπιφανείας τοῦ Σωτήρα Χριστοῦ. Θεωρεῖ, μάλιστα, ἐπιβεβλημένη τή λαμπρή τέλεση τῆς ἑορτῆς, καθώς πρόκειται περί «τῆς παναγεστάτης τοῦ ζωαρχικοῦ σκήνου ἐντυμβεύσεως τήν ἀνάμνησιν»²³¹⁴, καθ' ὅσον στήν ἐποχή του ἡ ἑορτή δέν ἦταν καθολικῶς διαδεδομένη²³¹⁵, γεγονός πού τόν ὀδη-

45. A. Raes, «Aux origines de la Fête de l'Assomption en l'Orient», *OCP* 12 (1946), σ. 262-274. M. Jugie, «La Fête de la Dormition et de l' Assomption de la Sainte Vierge en Orient et Occident», *L' Année Théologique* 4 (1943), σ. 11-42. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 111-139 καί 293-312. C. Coni, *La Mariologia di S. Andrea di Creta*, σ. 207-210. V. Gonzalez, «La Dormición de Maria an las antiguas liturgias», *Est. Mar.* 9 (1950), σ. 63-69. I. Φουντούλη, «Ἑορτή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 7 (1965), στ. 705-707. E. Testa, «L' origine e lo sviluppo della Dormitio Mariae», *Augustinianum* 23 (1983), σ. 249-262. E. Peretto, *Feste di Maria, DPAC* II (1984), σ. 2112. M. Van Esbroeck, *Aux origines de la Dormition de la Vierge. Etudes historiques sur les traditions orientales*, Aldershot 1995. B. E. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, σ. 3 ἔξ. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 117 ἔξ.

2308. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1048 C καί 1053 C. Πρβλ. καί Νικηφόρου Χούμνου, *Θέσπισμα ἐπί τῇ μεγάλη καί τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστόν παντός μυστηρίου*, PG 140, 1525 A.

2309. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1081 C.

2310. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1057 D. Ἐπίσης βλ. Γ. Μαυρομάτη, *Ἡ ὄντως Θεοτόκος*, σ. 109-113.

2311. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1084 B. Πρβλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, A'*, 12, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 136 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 112). Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, B'*, 15, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 184 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 134). Βλ. ἐπίσης καί Ἰ. Σ. Ράμφου, «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 25 (1948), σ. 282.

2312. *Εἰς τήν Κοίμησιν, I, IB'*, PG 97, 1065 A.

2313. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1077 B.

2314. *Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1088 A.

2315. Ἐτσι ὅπως παρατηρεῖ: «οὐ γάρ ἐπεὶ τισι τῶν πρό ἡμῶν οὐ διέγνωστο, ἤδη καί σιωπᾶσθαι ἄξιον· ἀλλ' ὅτι μή πάντη διέφυγε, κηρύττεσθαι ὄσιον» (*Εἰς τήν Κοίμησιν, II, IΓ'*, PG 97, 1072 BC). Καί τοῦτο διότι, ὅπως φαίνεται, ἡ ἑορτή τῆς Κοιμήσεως, ἂν καί ἀποκρυσταλλώθηκε τόν 6ο αἰῶνα, δέν διαδόθηκε ἀμέσως στό λοιπό χριστιανικό κόσμο. Βλ. Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικές ἑορτές*, σ. 131. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ παρατηρήσεις ἐπ' αὐτοῦ, ἐκτός ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης, καί τοῦ Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Λειπαρθέ-*

γεϊ στήν προτροπή τοῦ ποιμνίου του ὥστε νά προσφωνήσει, ὅπως καί κατά τόν εὐαγγελισμό ὁ Γαβριήλ, τῆ Θεομήτορα μέ τό «χαῖρε», ἀλλά καί νά ἐορτάσει κατά τόν ἴδιο τρόπο, ψάλλοντας πλέον «οὐκ ἐπιθαλάμιον, ἀλλ' ἐπιτάφιον ... μέλος» πρὸς τιμὴν της²³¹⁶.

Στὴν πανήγυρη αὐτὴ καλεῖ, ἐπίσης, νά συμμετάσχει ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησία, καθὼς «πάντες ὁμοῦ τῆ Θεοτόκῳ συνδράμωμεν»²³¹⁷, γι' αὐτό καί ἀπὸ μὲν τὴν ἐν οὐρανοῖς προσκαλοῦνται οἱ χοροὶ τῶν πατέρων καί τῶν πατριαρχῶν, τὰ πνεύματα τῶν προφητῶν, τὰ συστήματα τῶν ἱερέων, ἡ ὁμήγυρη τῶν ἀποστόλων, οἱ δῆμοι τῶν μαρτύρων, οἱ σύλλογοι τῶν διδασκάλων, οἱ ψυχές τῶν δικαίων καί ἡ τάξη τῶν ὁσίων, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἐπὶ γῆς «ἀξία πᾶσα καί ἡλικία», ὅπως βασιλεῖς καί δυνάστες, ἄρχοντες καί ἀρχομένοι, νεανίσκοι καί παρθένοι, πρεσβύτεροι καί νέοι, μητέρες, νύμφες, στεῖρες καί θυγατέρες²³¹⁸. Καί τοῦτο, διότι ἡ Θεομήτωρ μέ τὴν κοίμησή της μεθίσταται στήν ἀγήρω μακαριότητα καί χαρίζει τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴ βεβαιότητα τῆς μέλλουσας ἀναστάσεως καί σωτηρίας πού προσφέρθηκε ἀπὸ τόν Υἱὸ σέ ὀλόκληρο τό ἀνθρώπινο γένος, καί τὴν ἐγγύηση τῆς τελειώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας.

Οἱ πρὸς τιμὴν τῆς Θεομήτορος κατ' ἔτος τελούμενες ἐορτές τῆς Ἐκκλησίας ὁμως, ἀλλά καί ἡ ἐξαιρετικὴ τιμὴ πρὸς τό πρόσωπό της στήν καθημερινὴ λατρευτικὴ της πράξη, ἐκτός τοῦ γεγονότος ὅτι μυσταγωγοῦν τόν πιστό μέσω τῆς ἀναμνήσεως τῶν θαυμασῶν γεγονότων τοῦ βίου της στό μυστήριο τῆς ἔνσαρκης ἐπιφανείας τοῦ Υἱοῦ της Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔχουν, κατά τόν Ἱεροσολυμίτη ἱεράρχη, καί ὡς σκοπὸ νά διακονήσουν τό ἐν αὐτῇ πρὸς τὴν τελειώσή του πορευόμενο μυστήριο τῆς σωτηρίας περὶ τόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, μέσω τῆς προβολῆς τῶν πολλῶν καί ποικίλων χαρισμάτων καί ἀρετῶν της, γαλουχώντας τους πνευματικὰ διὰ τῆς μιμήσεως τοῦ θαυμαστοῦ θεομητορικοῦ της βίου, ὡς οὐσιώδους μέρους τῆς ἐν Χριστῷ μυστηριακῆς καί σωτηριώδους παιδαγωγίας τους²³¹⁹. Καί τοῦτο, διότι ἡ Ἀειπάρθετος Θεοτόκος καί Παναγία προβάλλεται μετὰ τόν Υἱὸ της ὡς τό κατ' ἄνθρωπον τελειότερο πρότυπο πρὸς μίμηση γιὰ τὴν οἰκείωση τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας²³²⁰. Προσφέρεται, δηλαδή, ὡς πρότυπο γιὰ τοὺς

νου *Μαρίας*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 376.

2316. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, II, II', PG 97, 1072 D. Ἡ ἀναφορά, μάλιστα, τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου στό «χαῖρε» τοῦ Γαβριήλ ὑποδηλώνει, κατά τόν Γ. Ν. Φίλια (*Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτές*, σ. 176), πιθανὴ ὑπαρξὴ ἐγκωμιαστικῶν χαιρετισμῶν κατά τὴν ἐπιτέλεση τῆς ἐορτῆς.

2317. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1104 B καί G. Gharib (dir. e coord.), *Andrea di Creta, TMM*, II (1989), σ. 455 ἐξ. Πρβλ. καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, B', 15, ἔκδ. Ἀ. Πέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 184 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 134).

2318. *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ID', PG 97, 1104 BC. Ἀκόμη Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Αἰειπαρθένου Μαρίας*, 1, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 377. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος*, A', 12, ἔκδ. Ἀ. Πέβτις, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 136-138 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 112). Πρβλ. ἐπίσης Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, *Ἡ Γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ*, σ. 58 καί Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτές*, σ. 172.

2319. Ἐπ' αὐτοῦ ἐκτενῶς ἐν Α. Β. Γλάρου, *Θεῖα Παιδαγωγία*, σ. 105 ἐξ. καί 377.

2320. Ἐτσι ὁ Μ. Ἀ. Σιώτης (*Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου*, σ. 8) τονίζει ὀρθῶς, ὅτι «Ἡ Ἐκκλησία τῶν πρώτων αἰώνων ... ἀνεγνώρισε τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς Θεοτόκου ὅχι μόνον εἰς ὃ, τι ἀφορᾷ εἰς τὴν 'τελείωσιν' τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου, ἀλλὰ καί εἰς τὴν 'οἰκείωσιν' αὐτοῦ ... Ἀνεγνωρίσθη καί ἀνεκηρύχθη δηλαδή ἡ Θεοτόκος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς τό κατ' ἐξοχὴν πρότυπον τῶν χριστιανῶν», γι' αὐτό καί κατέστη, κατά τόν Κ. Ware (*Mary Theotokos*

πιστούς ὁ ἐνάρετος καὶ τέλειος πνευματικῶς θαυμαστός ἐπίγειος βίος της, ὡς ἀνωτέρας «τῶν ποιημάτων»²³²¹, καθὼς ὑπῆρξε «ὑπερφυῆς τε καὶ ἄρρητος», «οὐ μὴδὲν τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἐστὶν ὑψηλότερον»²³²², καθιστώντας τὴν αὐθεντικὸ παράδειγμα γιὰ τὴ ζωὴ τους²³²³. Ἔτσι, ὅπως τονίζεται ἐμφαντικὰ, ὁ βίος της ἀναδείχθηκε τόσο ὑψηλός καὶ πνευματικῶς τέλειος, ὥστε νὰ παρομοιάζεται μὲ τὸν ὑψηλὸ καὶ τέλειο βίος τῶν ἀγγέλων, καθὼς «συνήφθη τοῖς ἀγγέλοις, ἀγαθῇ, ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἐν σοί», μὲ ἀποτέλεσμα, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά της, οἱ πιστοὶ «πολιτείαν ζηλοῦσιν ... ἀγγέλων ἐν παρθενία καὶ ἀγνότητι βιοῦντες ἐπὶ γῆς»²³²⁴, καθὼς ἡ Ὑπεραγία Παρθένος ὑπῆρξε ἤδη «ἐκ σπαργάνων εὐθύς» κοσμημένη μὲ τὰ ποικίλα χαρίσματα τοῦ «θείου Πνεύματος»²³²⁵. Ἡ Μητρόθεος, δηλαδή, ἐπειδὴ κατέστη ἡ «εὐδιάγραπτος τῆς θείας ἀρχετυ-

in the Orthodox Tradition, σ. 14), «our model and example, the mirror in which we see our own authentic face». Ἐπίσης τοῦ Αὐτοῦ, «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 226. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης Μ.-J. Nicolas, «La doctrine mariale et la théologie chrétienne de la femme», *Maria* 7 (1964), σ. 341-362. P. Schmidt, *Maria. Modell der neuen Frau. Perspektiven einer zeitgemäßen Mariologie*, Kevelar 1974. R. Laurentin, «Marie (Vierge), VI. Fundements dogmatiques du rôle de Marie dans la vie chrétienne», *DSp* 10 (1977), στ. 479 ἐξ. K. Rahner, «Maria und das christliche Bild der Frau», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. XIII*, Einsiedeln 1978, σ. 353-360. D. Wiederkehr, «Maria und die "neue Frau"», *Mysterium Salutis [Suppl.]* 15 (1981), σ. 246-248. J. Pelikan, *Mary Through the Centuries*, σ. 153 ἐξ. Ν. Ξεξάκη, Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, σ. 492. Ε. Γιούλτση, Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως, σ. 32 ἐξ. Θ. Ζήση, «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένος καὶ Ἀειπαρθένος», *Θεοδορῶν* 2 (1999), σ. 31 ἐξ. Μ. Hauke, *Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit, MJ* 6 (2002), σ. 62. Ἡ Θεοτόκος ὁμως λειτουργεῖ ὡς πρότυπο μέχρι σήμερα καὶ γιὰ τὰ πνευματικὰ τέκνα τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς στὴν Κρήτη. Βλ. γι' αὐτὸ Θ. Πυλαρινοῦ, «Οἱ λαϊκὲς θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις στὸν "Ἡλιο τοῦ Θανάτου" τοῦ Παντελεῆ Πρεβελάκη», *NXK* 20 (2001), σ. 252.

2321. *Κανὼν εἰς τὸν ἄγ. Βασίλειον*, 127, ῥδή θ', ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρμολόγιον*, σ. 91.

2322. *Εἰς τὴν Κοίμησιν, II, II'*, PG 97, 1085 A.

2323. Ε.Δ. Θεοδώρου, «Ἡ Θεοτόκος Μαρία καὶ ἡ ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀγωγή», ἐν *Πρακτικά*, σ. 191. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ν. Nissiotis («Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 622): «Die Theotókos ist die zentrale Gestalt, das Urbild, das Gott der Menschheit gibt, die um die Schaffung der neuen Menschlichen Person in Christus und seine Kirche ringt». Ἡ Θεοτόκος, ὡς νέα Εὐα κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα ἀποτελεῖ τὸ πρότυπο τῆς γυναίκας (βλ. *Εἰς τὸ Γενέθλιον*, Α', PG 97, 809 D καὶ 817 CD. *Εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν*, Γ', PG 97, 860 C καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1104 C), καθὼς συνιστᾷ «τῶν γυναικῶν καύχημα ... καὶ δόξα τοῦ θήλεος», στό πρόσωπο τῆς ὁποίας «γυναῖκες τιμῶνται» (Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 679 C-681 A). Καὶ τοῦτο, διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Τ. Μ. Parker («Devotion to the Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 67): «Then there is the person who reveres Mary, not as the Mother of God, but as merely a type of ideal womanhood- to whom (once again to use a picturesque image) the figure of the Babe seems unnecessary in an image or ikon of her». Ἐπίσης βλ. Α. Ziegenaus, *Mariologie*, σ. 349 ἐξ. Ἀντιθέτα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, ὁμως, τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου χρησιμοποιεῖται στὴν ἐποχὴ μας καὶ γιὰ τὴν ὑποστήριξη ἀκραίων φεμινιστικῶν ιδεῶν, ὥστε νὰ γίνεται λόγος γιὰ «ein maximalistisch-feministisches Programm, das 'die Frau' in den Mittelpunkt der Religion stellt» G. Maron, «Maria in der protestandischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 631. Βλ. ἐπίσης C. Halkes, «Maria und die Frauen», *Concilium* 19 (1982), σ. 646-652. Α. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ἡ νέα Εὐα», σ. 824.

2324. *Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον*, 97, ῥδή ε', 99-103, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Θεοδοκάρῳ*, σ. 312. Πρβλ. Μανουὴλ Παλαιολόγου, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 4, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 548 καὶ Μ. Σ. Καρδαμάκη, *Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα*, σ. 164.

2325. *Εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 861 C-864 A. Πρβλ. καὶ Ν. Ε. Μητσοπούλου, Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου, σ. 175.

πίας εικών»²³²⁶, αποτελεί για τόν πιστό πρότυπο αγιότητας, αγνότητας, καθαρότητας, παρθενίας, υπακοής και ταπεινώσεως, γι' αυτό και συνιστά για τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας θαυμαστό παράδειγμα πιστοῦ και ἀδειαλείπτως προσευχόμενου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος καθ' ὅλο τό βίο του, ἀπό τήν εἴσοδό της στό Ναό ἕως και τήν κοίμησή της στά Ἱεροσόλυμα, συμμετεῖχε ἕως τό τέλος ἐν ταπεινώσει στίς κοινές λατρευτικές συνάξεις ὡς μέλος τῆς ἐκεῖ ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας και ἀγωνίστηκε ἀσκητικῶς ἐν ἀφανείᾳ, προσευχῇ και σιωπῇ²³²⁷.

Ἀλλά και στόν ἰδιωτικό της βίο ἡ Μητρόθεος ἔζησε μέ τρόπο θαυμαστό, καθώς ἀπέτελεσε μοναδικό παράδειγμα βαθιάς ταπεινώσεως και υπακοής, ὥστε ἡ πολιτεία της νά προκαλεῖ θαυμασμό ὄχι μόνο στούς ἀνθρώπους, ἀλλά και στόν ἴδιο τόν Κύριο, ὁ ὁποῖος πρό τῆς ἐνανθρωπήσεώς του «ἐπέβλεψεν ἐπί τήν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ»²³²⁸, διότι, ἄν και τόν συνέλαβε ὑπερφυσικῶς, τό γεγονός πραγματοποιήθηκε ἐν ἀφανείᾳ και ἡσυχίᾳ²³²⁹, ἐκφράζοντας μέ τή συγκατάθεσή της, γιά τήν πραγμάτωσή της, τήν ἐν ταπεινώσει και ἐλευθερίᾳ ὑπάκουη ἀνταπόκριση ὁλόκληρου τοῦ ἀδαμιαίου γένους στή λυτρωτική βουλή τοῦ Θεοῦ, καθιστάμενη μέ τόν τρόπο αὐτό «ὑπόδειγμα, τρόπον τινά, ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος»²³³⁰.

Ὅλες αὐτές οἱ ἀρετές τῆς Θεομήτορος, ἄλλωστε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱερός Πατήρ, ἀπευθυνόμενος στό ἀκροατήριό του, τήν ἀνέδειξαν τόσο σπουδαία σέ ψυχικό κάλλος και σωματική καθαρότητα, ὥστε νά ἀξιωθεῖ νά κυοφορήσει τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο

2326. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, III, ΙΔ', PG 97, 1092 D. Ἡ Θεοτόκος κατανοεῖται «als Typus und Beispiel des Glaubens, der Liebe, der Demut und des Gehorsams» A. Basdekis, «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 425. Βλ. ἐπίσης Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, *Ἡ Γυνή ἐν τῇ Βίβλῳ*, σ. 57. Κ. Ware, Ἐπίσκ. Διοκλείας, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, σ. 409. Μ. Hauke, «Jungfrauen. Maria als Vorbild der Jungfrauen», *ML* 3 (1991), σ. 484-487. Κ. Karidouanes-Fitzgerald, «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 237 και U. Bleyenbergh, «Mariebild-Frauenbild», ἐν *Maria, Mutter der Kirche. 12. Theologische Sommerakademie Diessen 2004*, Hrsg. v. G. Stumpf, Landsberg 2004, σ. 177-200.

2327. Πρβλ. Πράξ. 1, 14 και *Εἰς τήν Κοίμησιν*, II, ΙΓ', PG 97, 1073 A: «τάς κατακλίσεις τῶν ἱερῶν γονάτων τοῦ πανάγου σώματος, αἱ πρός τοῦδαφος κατεστρωμέναι πλάκες διωλύγιον ἀνακράζουσι». Ἐπίσης βλ. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου και Ἀειπαρθένου Μαρίας*, 3, PG 139, 121 B. Π. Ν. Τρεμπέλα, «Τήν Θεοτόκον ... μεγαλύνωμεν», σ. 41 ἐξ. και Ἰ. Ν. Καρμίρη, «Ἡ θέσις και ἡ διακονία τῶν Γυναικῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ...», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), σ. 480 και 499-500.

2328. *Κανών*, 294, ὡδή δ', 30, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, *Εἰρημολόγιον*, σ. 207. Ἐπίσης βλ. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 19 ἐξ. Κ. Γ. Μπόνη, «Ἐπί τῇ Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 55 (1978), σ. 302-304. Ν. Ξεζάκη, *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος*, σ. 495-496 και Θ. Ζήση, «Ἡ ἀγιότητα και ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 16 ἐξ.

2329. «ἡσυχῇ και ἡρέμα ... ἵνα λάθη τόν ἄρχοντα τοῦ σκότους, ἵνα τέχνη σοφίας παγιδεύσας τόν ὄφιν, και τόν δράκοντα φενακίσας τόν νοῦν, τόν Ἀσσύριον, τόν πᾶσαν ὑφ' ἑαυτόν δουλωσάμενον τήν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν, ἀρπάση τό λάφυρον» (*Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, Ε', PG 97, 881 BC-884 A). Βλ. και Ε. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ Θεοτόκος Μαρία και ἡ ὀρθόδοξος Χριστιανική Ἀγωγή», ἐν *Πρακτικά*, σ. 192-193. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Γυναῖκα και ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, σ. 327-328. Σ. Ν. Σάκκου, *Ἡ Ἀειπαρθενία τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου*, σ. 198-199.

2330. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἡ Ἀειπαρθενος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, σ. 204. Ἔτσι, ὅπως σημειώνει ἡ Κ. Karidouanes-Fitzgerald («A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 237), «She is an example for every person, male and female, who wishes to follow Christ». Ἐπίσης J. Galot, *Maria. La donna nell' opera di salvezza*, σ. 3 ἐξ.

του Θεού²³³¹, καθώς ο βίος της υπήρξε ακηλίδωτος και άχραντος, καθαρός και άγνός²³³². Τό γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καταστεί, ένεκα τής αειπαρθενίας και τής θεομητρότητάς της, τό γνησιότερο παράδειγμα τής νέας ζωής πού κήρυξε διά τής ένσάρκικης παρουσίας του ό Υιός της, άναδεικνύομενη, έντός τής Έκκλησίας του, μοναδικό πρότυπο²³³³ μιμήσεως στόν πνευματικό άγώνα τών πιστών για τήν επίτευξη τής έν Αὐτῶ σωτηρίας τους. Έτσι, όχι μόνο πριν, αλλά και μετά τήν κοίμηση και μετάστασή της αποβαίνει, μέ τό παράδειγμα και τίς πρόσ τόν Κύριο πρεσβείες της, εκείνη, ή όποία μέ τίς θεομητορικές της δαδουχίες καθοδηγεῖ στό διηνεκές τόν έκλεκτό λαό του Θεού, «πρός τό τής γνώσεως άπλανές ... φῶς»²³³⁴. Αυτό συμβαίνει, προκειμένου κάθε πιστός να άναδειχθεῖ «άρτιος», «πάγιος» και τέλειος «εἰς μέτρον ήλικίας του Χριστου»²³³⁵. να καταστεί, δηλαδή, μέτοχος τής έξ αὐτου προσφερθείσης σωτηρίας ως θεώσεως και να εισέλθει μαζί της στην προετοιμασμένη γι' αὐτόν Βασιλεία του κατά σάρκα Υιου της μετά τή Δευτέρα Παρουσία, κατά τήν τελείωση του μυστηρίου τής σωτηρίας περί τόν άνθρωπο Οικονομίας του Θεού.

2331. «τό μέν τής ψυχής κάλλος άπειράκις άπείρωσ εις τούτον έξήρται, ... οὕτω δέ και του σώματος εύπρεπής ή κατάσταση, και προς τοσοῦτον καθαρότητος φθάνουσα, ὅσῳ και αὐτήν χωρήσαι τήν άσώματόν τε και άπερίληπτον τής ύπερουσίου φύσεως μεγαλειότητα» (*Εἰς τήν άγίαν Γέννησιν*, Δ', PG 97, 880 BC).

2332. «τόν βίον πεπραγμένα και πεφασμένα, τόν ακηλίδωτόν τε και άχραντον, και πάσης άπείρωσ ύπερπλήρη καθαρωτάτης άγνότητος, ὄν ό κόσμος χωρεῖν μή δύναμενος» (*Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙ, ΙΓ', PG 97, 1076 B). Βλ. έπ' αὐτου Κ. Rahner, *Die Unbefleckte Empfängnis*, σ. 230.

2333. Μ. Α. Φαράντου, *Η θέσις και ή σημασία τής Θεοτόκου εις τήν πίστιν και εις τήν ζωήν*, σ. 262 και Ε. Γιούλτση, *Η Παναγία πρότυπο πνευματικής τελειώσεως*, σ. 122 έξ.

2334. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1097 B. Όπως τονίζει έπ' αὐτου ό Μ. Thurian (*Maria*, σ. 220): «Weil Maria als erste Christin in der Kirche gegenwärtig ist, weil sie Bild der Kirche ist, gebührt ihr ein Platz in der Verkündigung des Wortes Gottes durch die Kirche und im geistlichen Leben der Gläubigen». Πρβλ. και Ν. Nissiotis, «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 620-622. J. Pelikan, *Mary Throught the Centuries*, σ. 215 έξ. και C. Scouteris, «Theotokos-Panaghia», *ΕΦ* 60 (1978), σ. 375. Έν αντιθέσει προς τή διδασκαλία του ιεροῦ Πατρός, κατά τήν όποία ή Θεοτόκος έν έλευθερία και μέ τόν πνευματικό της άγώνα, αλλά και τή συνδρομή τής θείας Χάριτος, άναδείχθηκε πρότυπο στή ζωή τών πιστών, από ρωμαιοκαθολικής πλευράς ή ήθική της τελειότητα συνδέεται άμεσα μέ τήν έμπεριέχουσα σαφώς τήν προϋποθέτουσα άπόλυτο προορισμό άσπιλο σύλληψή της. Βλ. γι' αὐτό Ε. J. Fuchs, *Maria frauliches Vorbild christlichen Lebens. Die Relevanz des Immaculata-Glaubens für die Moraltheologie*, Vallendar-Schönstatt 1982.

2335. *Εἰς τήν Κοίμησιν*, ΙΙΙ, ΙΔ', PG 97, 1108 D-1109 A. Πρβλ. και Έφεσ. 4, 13.

Συμπεράσματα

ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης (660-740) περί τῆς Θεοτόκου στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας εἶναι δυνατόν νά ἐξαχθοῦν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1. Ὁ ἱερός Πατήρ ἐκτός ἀπό σπουδαῖος ὕμνογράφος καί ὁ σημαντικότερος ἐκκλησιαστικός ρήτορας τῆς ἐποχῆς του, ὑπῆρξε κι ἕνας ἀπό τοὺς πολυγραφότερους συγγραφεῖς καί ἐγκυρότερους περί τῆ Θεοτόκο θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας. Τό θεομητορικό του ἔργο εἶναι τό ἐκτενέστερο τῆς πατερικῆς γραμματείας, στό ὁποῖο κατανόησε ὀρθῶς, ἐρμήνευσε καί ἀξιοποίησε ἐπιτυχῶς τήν προγενέστερή του θεομητορική ἐκκλησιαστική παράδοση, τήν ὁποία ἐμπλούτισε, ἀνανέωσε καί παρουσίασε μέ σαφήνεια στήν ἐποχή του, ἐρμηνεύοντας τὰ θεομητορικά γεγονότα χριστολογικῶς καί σωτηριολογικῶς, δηλαδή σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό τῆς ἐντός τῆς θείας Οἰκονομίας.

2. Τὰ γενεσιουργά αἷτια συγκροτήσεως τοῦ θεομητορικοῦ του ἔργου ὀφείλονται: α) στήν ἐπίδραση τῆς προγενέστερης του ἱεροσολυμιτικῆς καί λοιπῆς θεομητορικῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, β) στό ἔντονα διαποτισμένο ἀπό τή θεομητορική εὐλάβεια ἐκκλησιαστικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του, γ) στή βαθιά πρὸς τή Θεοτόκο προσωπική του εὐλάβεια, καί δ) στήν προσπάθειά του νά θεμελιώσει περισσότερο τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας στό πρόσωπο τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, μέ σκοπό τήν προφύλαξη τοῦ ποιμνίου του ἀπὸ τίς αἰρετικές παραχαράξεις. Στό πλαίσιο αὐτό, ἐπίσης: α) φωτίστηκαν περισσότερο πτυχές τοῦ οἰκογενειακοῦ καί μοναστικοῦ του βίου, καθώς καί τοῦ πολυποίκιλου ποιμαντικοῦ του ἔργου στήν Κρήτη, β) προέκυψε ἡ διαπίστωση, ὅτι ἡ σύνθεση τοῦ θεομητορικοῦ του ἔργου ξεκίνησε περί τό 690 στήν Κωνσταντινούπολη καί ὀλοκληρώθηκε στήν Κρήτη περί τό 720 καί γ) καταδείχθηκε, ὅτι τό ἔργο του δέν ἔχει ἀντικεινομαχικό, ἀλλά ἀντινεστοριανικό, ἀντιμονοφυσικόν, ἀντιμονοθελητικό καί ἀντι-ιουδαϊκό χαρακτήρα.

3. Γιά τήν ὀρθή κατανόηση τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας οὐσιαστικῆς σημασίας στοιχεῖο συνιστοῦν οἱ τρεῖς θεολογικές προϋποθέσεις, πού ἀποτελοῦν τήν ἐρμηνευτική της κλεῖδα.

Ἡ **πρώτη προϋπόθεση** εἶναι ὁ ἰδιαίτερος τρόπος τοῦ θεολογεῖν περί τῆς Θεοτόκου, καθώς τὰ περί τό βίο της γεγονότα, λόγω τῆς ἀδιάρρηκτης σχέσεώς τους μέ τήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔχουν ὑπερφυῆ χαρακτήρα καί εἶναι ἀπαραίτητο νά προσεγγίζονται μέ ἰδιαίτερο τρόπο. Πηγή καί χορηγός τοῦ θεομητορικῶς θεολογεῖν θεωρεῖται ὁ Τριαδικός Θεός, ἐνῶ κάθε προσπάθεια προσεγγίσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θεοτόκου πρέπει νά στηρίζεται στήν Ἁγ. Γραφή καί τήν παράδοση τῆς

Ἐκκλησίας. Τό ὀρθῶς θεολογεῖν περί Θεοτόκου ἀπαιτεῖ νά κατανοεῖται καί νά ἐρμηνεύεται ἡ διακονία της πάντοτε χριστολογικῶς, ἐντός σαφοῦς τριαδολογικοῦ πλαισίου. Ἐπειδή ἡ θεομητορική του διδασκαλία εἶναι κατ' ἐξοχήν βιβλική, δέν στηρίζεται στήν ἀπόκρυφη παράδοση, ἀλλά λαμβάνει ἀπό αὐτήν στοιχεῖα κυρίως μέσω τῶν ἔργων προγενέστερων του Πατέρων, τά ὁποῖα συμπληρώνει, ἀντλώντας ἀπό τήν πλούσια προφορική ἱεροσολυμητική καί λοιπή πατερική θεομητορική παράδοση. Θεωρεῖ ὡς δεδομένο ὅτι δέν ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ὅλα τά περί τῆ Θεοτόκο θαυμαστά γεγονότα, τά ὁποῖα πρόκειται νά φανερωθοῦν πλήρως κατά τή Δευτέρα Παρουσία, γεγονός πού τόν ὑποχρεώνει νά συνιστᾷ σέ πολλές περιπτώσεις τή σιωπή, θεωρώντας ὡς μέτρο τῆς ἀποκαλύψεως ὄχι τή γνωστική ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά τή σωστική θεία ἐνέργεια. Ὁ θεομητορικῶς θεολογῶν πρέπει νά ἀρκεστεῖ στά ἤδη ἀποκαλυφθέντα, τά ὁποῖα θά κατανοήσει μόνο ἀφοῦ καθαρθεῖ πνευματικά μέ τήν ὀρθή πίστη, τήν ἀληθινή προσευχή καί τήν εἰλικρινή μετάνοια, διότι ἡ γνώση τους προσφέρεται μόνο στούς κεκαθαμένους, ἀπό τούς ὁποίους ἀφαιρεῖ τό κάλυμμα τοῦ σκότους ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος διά τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι.

Ἡ **δεύτερη προϋπόθεση** ἐπιτάσσει τήν ὀργανική ἔνταξη τῆς θεομητορικῆς διδασκαλίας στό μυστήριό τῆς θείας Οἰκονομίας καί τήν ἀδιάρρηκτη σύνδεσή της μέ τό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεγονός πού ὑπογραμμίζεται ἰδιαιτέρως ἀπό τήν ἀναφορά τοῦ ἱεροῦ Πατρός στή σταυρική θυσία, μέ τήν ὁποῖα τονίζει τήν ἄμεση ἐξάρτηση τῆς ὑπάρξεως τῆς Θεοτόκου ἀπό τήν ἐνανθρώπηση του. Ὁ ἀδιάρρηκτος σύνδεσμος τοῦ σαρκωθέντος Λόγου μέ τή Θεοτόκο Μητέρα του προβάλλεται σέ ὅλες τίς περιόδους καί τά γεγονότα τοῦ βίου της, ἀπό τήν προαιώνια ἐκλογή, τή σύλληψη, τή γέννηση, τήν εἴσοδο στό Ναό, τή μνηστεία, τήν ἄσπορο ὑπερφυσική σύλληψή Του κατά τόν εὐαγγελισμό, τήν ὑπερφυῆ γέννησή Του, τήν ὑπαπαντή, τό δημόσιο βίον, τό πάθος, τήν ἀνάστασή Του, ἕως καί τήν κοίμηση καί μετάστασή της στήν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία.

Ἡ **τρίτη προϋπόθεση** ἐπιβάλλει τήν κατανόηση τῆς Θεοτόκου ὡς φυσικοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποῖα σέ κανένα ἀπό τά στάδια τῆς ζωῆς της δέν διαχωρίστηκε ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα, γι' αὐτό καί ἐντοπίζονται στό ἔργο τοῦ ἀγ. Ἀνδρέου τά πρῶτα σπέρματα μιᾶς ἀνθρωπολογικῆς καί κοσμολογικῆς προσεγγίσεως τοῦ θεομητορικοῦ μυστηρίου. Ἡ Θεοτόκος ὡς φυσικός ἄνθρωπος ἐκπλήρωσε, ἀπό τή σύλληψη ἕως καί τήν κοίμησή της, μέ ἀκρίβεια ὅλους τούς ὅρους καί τούς νόμους τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἔτσι ὥστε τά γεγονότα τοῦ βίου της νά ἐντάσσονται ἀρμονικά στήν ὅλη περί ἀνθρώπου διδασκαλία του, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει καί ἡ ἐκτενής ἀναφορά στά θεομητορικά του ἔργα στή δημιουργία, τήν πτώση καί τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ, μέ προφανῆ σκοπό τή διακήρυξη τῆς φυσικῆς ἀνθρωπότητος τῆς Θεομήτορος καί τήν ὑπογράμμιση τῆς ἀποφασιστικῆς σημασίας πού κατέχει ἡ περί ἀνθρώπου διδασκαλία ὡς βασική προϋπόθεση γιά τήν ὀρθή κατανόηση καί συμπλήρωση τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας.

Ἡ περί ἀνθρώπου καί κόσμου διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρός ἐν σχέσει πρός τή Θεοτόκο πρέπει νά κατανοεῖται ἐντός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας καί σέ ἄρρηκτη ἐνότητα μέ τήν περί τῆς ἀγ. Τριάδος διδασκαλία, ἰδιαιτέρως δέ μέ τή διδασκαλία περί τοῦ δευτέρου προσώπου της, Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθότι ὁ Λόγος ὑπῆρξε ἀρχικῶς ὁ δημιουργός καί κατόπιν μέ τήν ἐνανθρώπησή του, ὡς Υἱός της, ὁ ἀναδημιουργός καί

σωτήρας τῆς δημιουργίας, ἐντός τῆς ὁποίας ἀνήκει ὀργανικῶς καί ἢ κατά σάρκα Μητέρα του, ἢ ὁποία κατέστη, ὡς δημιούργημα τοῦ Υἱοῦ της, ὁ σκοπός τῆς δημιουργίας, γιά τήν πραγμάτωση δι' αὐτῆς τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως Του.

4. Ἀπό τή διερεύνηση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων καί τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ ἱεροῦ Πατρός προέκυψε, ὅτι, γιά νά κατανοηθεῖ ὀρθῶς ἡ θεομητορική του διδασκαλία, εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐξεταστεῖ ἐντός τῶν τριῶν σταδίων ἐκδιπλώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ θείας Οἰκονομίας, δηλαδή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ περίοδος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατά τήν ὁποία ἡ Παρθένος Μαρία ἐξελέγη, προτυπώθηκε, γεννήθηκε καί προετοιμάστηκε γιά τή διακονία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀποτελεῖ καί τό χρονικό στάδιο γιά τήν προετοιμασία τῆς ἀνθρωπότητας, προκειμένου νά ὑποδεχθεῖ τό μυστήριο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἡ προαιώνια ἐκλογή της κατανοεῖται ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖο γιά τήν ἐν χρόνῳ κορύφωση τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό καί τονίζεται τόσο ὁ μοναδικός, ὡς πρὸς τήν ἀποστολή της, χαρακτήρας της, καθὼς δέ διέφερε ὡς πρὸς τό εἶδος της ἀπό ἐκεῖνες τῶν ἄλλων βιβλικῶν προσώπων, κάτι πού θά τή διαχώριζε ἀπό τή λοιπή ἀνθρωπότητα ὡς ἀπολύτως προορισμένη, ἐφ' ὅσον κατέστη ἀντικείμενο ἰδιαίτερου προβλεπτικοῦ καί προγνωστικοῦ προορισμοῦ.

Ἡ μοναδικότητα τῆς διακονίας της στό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας προϋπέθετε ἀπαραιτήτως τήν καταγωγή της «ἐξ οἴκου Δαυΐδ», τήν ὁποία ἀποδεικνύει ὁ ἱερός Πατήρ, καταφεύγοντας στόν ἐντοπισμό καί τήν ἐπισήμανση τῆς παρουσίας της σέ ὅλα τά προαναγγελλόμενα περί τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ μέλλοντος νά γεννηθεῖ Μεσσία Υἱοῦ της γεγονότα μέσω τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί παραθέτοντας τή γενεαλογία τοῦ μνήστορος της Ἰωσήφ, μέ τήν ὑπογράμμιση τῆς στενῆς τους συγγένειας, καθὼς ἦταν θυγατέρα τοῦ δεύτερου ἐξαδέλφου του Ἰωακείμ καί τῆς ἀπό ἄλλη μητέρα ἀδελφῆς του Ἄννας.

Ἡ Παρθένος Μαρία προαναγγέλλεται ὡς μέλλουσα Θεοτόκος μέ τίς προτυπώσεις της, πού βρίσκονται ἐνταγμένες ὀργανικά ἐντός τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ μεσσιανικοῦ κηρύγματος. Ἀπό αὐτές συλλέγει καί παραθέτει συνολικῶς ἐβδομήντα πέντε, οἱ ὁποῖες διακηρύσσουν τή βεβαιότητα γιά τήν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἐξ αὐτῆς, γεγονός πού τούς προσδίδει ἀκραιφνῶς χριστολογικό χαρακτήρα. Ἐκείνη πού ἀναπτύσσεται ἐκτενέστερα ἀπό τίς προτυπώσεις εἶναι ἡ ἀντιθετική τυπολογία «Εὐα-Μαρία», μέ τήν ὁποία ἐπιχειρεῖται ὁ τονισμός τῆς συμβολῆς τῆς Παρθένου στήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, διότι σέ ἀντίθεση πρὸς τήν ἀνυπακοή τῆς προμήτορος της ἐκείνη ὑπάκουσε ὡς νέα Εὐα καί συγκατατέθηκε στήν ἐπιτέλεση τῆς θείας σαρκώσεως.

Ὁ Ἰωακείμ καί ἡ Ἄννα κατάγονταν ἀπό βασιλικό καί ἱερατικό γένος, καί ἦταν ἐκλεγμένοι προβλεπτικῶς, προκειμένου νά καταστοῦν γεννήτορες τῆς Παρθένου. Ἐπειτα ἀπό πολλά ἔτη γάμου χωρίς τέκνα λύθηκε ἡ στειρότητά τους μέ θαυματουργική ἐπέμβαση τοῦ μέλλοντος νά ἐνανθρωπήσει Λόγου τοῦ Θεοῦ, γεγονός πού φανερώνει τή μεγάλη σημασία τῆς ἐνέργειας αὐτῆς γιά τήν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, καθὼς ἡ θαυμαστή λύση τῆς ἀτεκνίας τῆς Ἄννας προμήνυε τήν ὑπερφύη καί ἄσπορο σύλληψη τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπό τήν Παρθένο Μαρία. Ἡ φυσική σύλληψη καί γέννηση τῆς Παρθένου ἀποτελεῖ λογική ἀκολουθία καί φυσική συνέπεια τῆς θαυμα-

τουργικῆς λύσεως τῆς στειρώσεως καὶ ἐνδυναμώσεως τῶν γονέων της. Ἄν καὶ ὁμιλεῖ εὐρέως περὶ θείας ἐπεμβάσεως γιὰ τὴ λύση τῆς στειρώσεως, ὄχι μόνο δέν κάνει λόγο περὶ ἀνάλογης θείας ἐνέργειας κατὰ τὴ σύλληψη, τὴν κυοφορία ἢ τὴ γέννηση τῆς Παρθένου, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, ὑποστηρίζει εὐθέως, ὅτι ὅλ' αὐτὰ πραγματοποιήθηκαν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους τοῦ γάμου καὶ τῆς γεννήσεως, στρεφόμενος ἐναντίον ὄλων ἐκείνων οἱ ὅποιοι κατὰ καιροὺς εἴτε ἀμφισβήτησαν τὴν ὑπαρξή της, προσδίδοντας φανταστικό χαρακτήρα στὴ σύλληψη καὶ τὴ γέννησή της, εἴτε ὑπερέβαλαν ἐπικίνδυνα, ἀποδίδοντας στὰ γεγονότα αὐτὰ ὑπερφυσικό χαρακτήρα.

Ἡ εἴσοδος τῆς Παρθένου στό Ναό εἶχε ὡς σκοπό νά διαφυλαχθεῖ ἀλώβητη ἡ παρθενία της ἀπό τόν διάβολο καὶ νά προετοιμαστεῖ κατάλληλα γιὰ τό ἔργο τῆς θεομητρότητας. Ἐκεῖνος πού προετοιμάζει διὰ τοῦ ἀγγέλου του τὴ μέλλουσα Μητέρα του ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος, μάλιστα, ἔπεμψε ὡς φύλακα καὶ ὁδηγὸ γιὰ τὴν πνευματική της προετοιμασία τὸ ἅγιο Πνεῦμα μέχρι τὴ μνηστεία της. Ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ, ἀποτελεῖ πρόσωπο ἐκλεγμένο στὴ διακονία γιὰ τὴν κορύφωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, πρᾶγμα γιὰ τό ὅποιο ἀπαράβατο ὄρο ἀποτελοῦσε ἡ δαυϊδική του καταγωγή. Ἀπό τόν ἅγ. Ἀνδρέα τονίζεται ἰδιαίτερα ἡ θέση του ὡς προστάτη καὶ ἐγγυητῆ τῆς πραγματώσεως τῆς ἔνσαρκης θείας Οἰκονομίας, γι' αὐτό καὶ ὑπογραμμίζονται ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρας καὶ ἡ εἰδική ἀποστολή τῆς μνηστείας.

6. Ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου ἀποτελεῖ τό κέντρο, τό περιεχόμενο, καὶ τό ἀποκορύφωμα τῆς ἐντός τῆς ἱστορίας ἐκδιπλούμενης περὶ τόν ἄνθρωπο σωτήριας θείας Οἰκονομίας. Τὸ γεγονός συνέβη στὴ Ναζαρέτ ἐντός τῆς οἰκίας τοῦ Ἰωσήφ κατὰ τόν εὐαγγελισμό ἀπό τόν ἀρχάγγελο Γαβριήλ καὶ παραδίδεται πληρέστερα ἀπό τόν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ. Ἡ ἄσπορος ὑπερφυσική σύλληψη τοῦ Λόγου ἀποτελεῖ ἔργο τριαδικό, μέ τὴ δράση τοῦ ἁγ. Πνεύματος νά ἔχει ἰδιαίτερο χαρακτήρα, ἐφ' ὅσον, ἐκτός ἀπὸ τὴν ὅλη προετοιμασία, ἐπιτελεῖ μέ εἰδική θεία ἐνέργεια τὴν τελικὴ κάθαρση τῆς Παρθένου καὶ κατόπιν τὴ σύλληψη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὴ μήτρα της.

Ἔτσι ἡ θεία ἐνανθρώπηση, ὡς πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀπὸ τό Λόγο, συντελέστηκε ὄχι κατὰ δόκηση, ἀλλὰ πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς στὴ μήτρα τῆς Παρθένου Μαρίας, γι' αὐτό καὶ ὡς γεγονός συνιστᾷ τὴ δευτέρη γέννηση τοῦ Λόγου. Ἡ Θεομήτωρ δέ συνέλαβε καὶ κυοφόρησε ἢ γέννησε θεωθέντα ἄνθρωπο, ἀλλὰ Θεὸ ἐνανθρωπήσαντα, κάτι πού σημαίνει, ὅτι, ἂν καὶ ἀκολούθησε τό φυσικό τρόπο τῆς γεννήσεως κάθε ἀνθρώπου, διέφερε, ὅμως, ριζικά ἀπὸ κάθε ἄλλη περίπτωση, ἐφ' ὅσον ὁ σαρκωθείς Κύριος παρέμεινε φύσει ἀπαθῆς καὶ ἀναμάρτητος, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τίς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Ὁ Θεός Λόγος προσέλαβε πλήρη καὶ τέλεια ἀνθρώπινη φύση, μέ τὴν ὁποία ἐνώθηκε στὴν ὑπόστασή του ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως, ἔτσι ὥστε μετὰ τὴν, ἐντός τῆς μήτρας τῆς Θεοτόκου, ἔνωση τῆς θείας μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση ἔχει ὡς Θεάνθρωπος τίς δύο φύσεις ἀκέραιες, πρᾶγμα πού σημαίνει, ὅτι καὶ ἡ Μαρία εἶναι ἀληθῆς Θεομήτωρ καὶ Θεοτόκος. Γιὰ τό λόγο αὐτό καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας οὐδέποτε ἔλειψαν οἱ αἰρετικοί, οἱ ὅποιοι, μέσῳ τῆς ἀρνήσεως τῆς ιδιότητος τῆς Θεοτόκου στὴν Παρθένο Μαρία, προσπάθησαν νά ἀπορρίψουν τὴν πραγματικότητα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, στρεφόμενοι μέ τόν τρόπο αὐτό οὐσιαστικά ὄχι ἐναντίον της, ἀλλὰ ἐναντίον τοῦ προσώπου τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ της Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Μαρία ὡς Θεοτόκος παρέμεινε καί εἶναι Ἀειπάρθενος. Ἡ ἐκ Παρθένου σύλληψη, κυοφορία καί γέννηση τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ἦταν ἀπαραίτητη, διότι ἔπρεπε νά τονιστεῖ μέσῳ αὐτοῦ ἡ ριζική ἀνακαίνιση τῆς κτίσεως, καθότι μέ τή θεία ἐνανθρώπηση ξεκινᾶ ἡ ἐν Χριστῷ «καινή κτίσις», ἡ νέα ἀνθρωπότητα. Ὅπως ἡ πρώτη διάπλαση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «πρώτη θεοπλαστία», πραγματοποιήθηκε ἀπό καθαρή, παρθένο καί ἄσπιλη γῆ, κατά τόν ἴδιο τρόπο ἔπρεπε καί ἡ ἀνάπλασή του νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τό Λόγο τοῦ Θεοῦ μέ τήν πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, δηλαδή τή «δευτέρα θεοπλαστία», ἀπό γυναίκα παρθένο καί ἀγνή. Ἡ Μητρόθεος νοεῖται ὡς Ἀειπάρθενος, καθότι διαφύλαξε ἀλώβητη τόσο τή σωματική, ὅσο καί τήν πνευματική της παρθενία πρίν, κατά καί μετά τή γέννηση τοῦ Υἱοῦ της. Ὁ ἱερός Πατήρ ἐπιμένει περισσότερο στόν τονισμό τῆς σωματικῆς της παρθενικῆς καθαρότητος καί ἀγιότητος, διότι μέσῳ αὐτῆς ἐπιθυμεῖ νά ὑπογραμμίσαι ἐντονότερα τήν πραγματικότητα καί τόν ὑπερφυσικό χαρακτήρα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἀλλά καί νά ἐπιβεβαιώσῃ μέσῳ αὐτῆς ὡς προϋποθέσεώς της τήν πνευματική της παρθενία, καθότι ἡ σωματική εἶναι συνέπεια καί ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς. Ἐπικαλούμενος ὡς ἐπιχείρημα τή θεομητορική ἀειπαρθενία, δέν ἔχει πρόθεση νά ὑπερασπιστεῖ μόνο τή θεότητα τοῦ Λόγου, ἀλλά κυρίως νά διδάξῃ καί νά οἰκοδομήσῃ τό ποιμνίό του γιά τήν πραγματικότητά της ἔναντι ὧν τήν ἀμφισβητοῦσαν, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι, ὑπογραμμίζοντας τό γεγονός τῆς διαφυλάξεως καί διατηρήσεώς της, ὡς ἐνέργειας καί δωρεᾶς τοῦ Υἱοῦ της Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστολογικός χαρακτήρας τῆς θεομητορικῆς ἀειπαρθενίας τονίζεται, γιά νά κατοχυρωθεῖ ὄχι τόσο ἡ ἐκκλησιαστική διδασκαλία γιά τή θεότητα τοῦ Λόγου, ὅσο γιά νά ὑπογραμμιστεῖ κυρίως, ὅτι, διά τοῦ μυστηρίου τῆς ἀειπαρθενίας τῆς κατά σάρκα Μητέρας του προβάλλεται καί δοξάζεται τελικῶς ὁ δωρεοδότης της, πού εἶναι ὁ κατά σάρκα Υἱός της Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ διατήρηση τῆς παρθενίας τῆς κατά σάρκα Μητέρας του ἀφθόρου, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα καί τήν οὐσιαστική ἀπαλλαγὴ της ἀπό τίς κοπιώδεις μητρικές ὠδῖνες, τίς ὁποῖες δέν ἀρνεῖται παντελῶς, κατά τόν τοκετό, γι' αὐτό καί διδάσκει ὅτι εἶχε μέν ὡς πραγματική μητέρα ὠδῖνες, τίς ὁποῖες ὅμως ὑπερέβη, ἐνῶ διέβη καί περίοδο ἄφθορης λοχείας, «ἐκτρέφουσα γάλακτι ὄν ἀνάδρωσ ἐπαιδοποίησε».

7. Ἡ Θεοτόκος, μετά τήν ἀνάληψη τοῦ κατά σάρκα Υἱοῦ καί Θεοῦ της, ἔζησε ἔως τήν κοίμησή της ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἐντός τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐνεκα τῆς διακονίας της κατέλαβε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐξέχουσα θέση ἐντός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, καθῶς τό μυστήριό της ἐξ αὐτῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου ἀποτελεῖ τό κορυφαῖο γεγονός τῆς καθόλου ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Θεοτόκος ὅμως, ἄν καί εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μέ τήν Ἐκκλησία διά τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Υἱοῦ της, οὔτε θεωρεῖται Μητέρα τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ταυτίζεται μέ τήν Ἐκκλησία, ἀλλά λόγῳ τῆς ἀειπαρθενίας καί παναγιότητάς της ἐκλαμβάνεται μᾶλλον ὡς τύπος τῆς ἁμωμῆς καί ἀγίας Ἐκκλησίας.

8. Τό μυστήριό τῆς θεομητορικῆς κοιμήσεως καί μεταστάσεως ἐπιτελέστηκε, στήν Ἁγία Σιών. Ἡ Θεοτόκος ἀπεβίωσε σέ βαθύ γῆρας καί πολύ χρόνο μετά τή συγγραφὴ τῶν Εὐαγγελίων, καθῶς ἔζησε μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τήν ἀνάληψη τοῦ Υἱοῦ της σέ οἰκία στήν Ἱερουσαλήμ. Τό μυστήριό τοῦ θεομητορικοῦ τέλους προσεγγίζεται συνδεόμενο ἄμεσα μέ τά σωτηριώδη ἀποτελέσματα τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Υἱοῦ της. Γιά τήν βαθύτερη καί ὀρθότερη κατανόησή του

θέτει ως απαραίτητη προϋπόθεση τήν πρόταξη, ως εισαγωγή, τής διδασκαλίας περί τοῦ καθολικοῦ χαρακτήρα τοῦ θανάτου μετά τήν πτώση, τήν ἀποδυνάμωση καί κατάργησή του ἀπό τό Σωτήρα Ἰησοῦ Χριστό, καθώς ἐπίσης καί τά σωτήρια ἀποτελέσματα τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεώς Του γιά τήν ἀνθρωπότητα καί ἰδιαίτερος γιά τό μέρος τῆς ἐκεῖνο πού πιστεύει καί ἀκολουθεῖ ὀρθῶς τή διδασκαλία του ἐντός τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή γιά τούς ἁγίους. Στήν περίπτωση τῆς κοιμήσεως τῆς Θεομήτορος τονίζει μάλιστα, ὅτι ἐπενέβη ὁ Υἱός τῆς, διότι θά ἦταν ἀδύνατο νά ἐπιτρέψει τή διάλυση τοῦ σώματος, τό ὁποῖο κατέστη τό ἐργαστήριό τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, γι' αὐτό καί εἶναι ἐκεῖνος πού καθίσταται αἰτία τῆς θαυμαστῆς καί θεοπρεποῦς μεταστάσεώς τῆς. Ἡ Μητρόθεος ἔπρεπε νά ἐκπληρώσει τό κοινό χρέος τῆς φύσεως καί νά ἀκολουθήσει τόν πανανθρώπινο νόμο τοῦ θανάτου, ὅπως καί οἱ λοιποί. Ἐπειδή ὁ θάνατος ἔχει ἀπολέσει τή δύναμή του καί παρά τό γεγονός ὅτι οἱ ψυχές ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων κατέρχονται στόν Ἄδη, ἀπό αὐτές οἱ ψυχές τῶν ἁγίων (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Θεοτόκου) τόν διέρχονται ἀφθόρως, προκειμένου νά διερευνήσουν, νά διδαχθοῦν καί νά μνηθοῦν στά ἐκεῖ ἐπιτελεσθέντα ὑπερφυῆ γεγονότα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Ἀπό τούς ἁγίους θά ὑπάρξουν «τινές», ὅπως ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, οἱ ὁποῖοι μετά τήν κοιμήσή τους, ἐκτός ἀπό τήν ἄφθορη διέλευση τῶν ψυχῶν τους ἀπό τόν Ἄδη, τά σώματά τους θά ἀλλάγοῦν, κατά τόν ἀπ. Παῦλο, δηλαδή, κατά χρονική ἀντιμετάθεση, θά μεταμορφωθοῦν καί θά ἀφθαρτοποιηθοῦν, προκειμένου, μετά τήν ἀπόπαυση τῶν ὄρων τῆς παρούσας ζωῆς, νά μεταστοῦν ψυχοσωματικῶς καί νά προαπολαύσουν τή νέα, δεύτερη καί ἀνώτερη ζωή στίς σκηνές τῶν ἁγίων.

Κατά τήν κοιμήση καί μετάσταση τῆς Θεοτόκου, συνέβησαν, ἐν σχέσει πρὸς τούς λοιπούς, πολλά παράδοξα, ὑπερφυῆ καί μοναδικά γεγονότα, ἔνεκα τῆς διακονίας τῆς στή θεία ἐνανθρώπηση. Τό μυστήριο τοῦ θεομητορικοῦ τέλους ὀνομάζεται «κοιμήσις» καί «μετάστασις», προκειμένου νά τονιστεῖ ὁ φυσικός χαρακτήρας τοῦ θανάτου τῆς καί τό θαυμαστό γεγονός τῆς μεταθέσεως τοῦ παρθενικοῦ τῆς σώματος, ἀλλά καί νά ὑπογραμμιστεῖ τό καινοπρεπές τοῦ γεγονότος τῆς, μετά τήν ἐκβίωσή τῆς, μεταστάσεως. Τήν προσπάθεια αὐτή συνεπικουρεῖ καί ἡ αὐστηρή χρήση τῆς ὀρολογίας, καθώς μέ τόν ὄρο «κοιμήσις» ἐννοεῖ κυρίως τήν ἐκβίωση, ἀλλά καί γενικότερα τά γεγονότα τοῦ θεομητορικοῦ τέλους, μέ τόν ὄρο «μετάθεσις» τῆ μετά ἀπό τόν ἐνταφιασμό θαυμαστή μετάβαση τοῦ ἐνωμένου μέ τήν ψυχή ζωαρχικοῦ καί θεοδόχου σώματος στόν τόπο τῆς καταπαύσεως, ἐνῶ μέ τόν ὄρο «μετάστασις», πού ἔχει εὐρύτερο περιεχόμενο, περιγράφει πληρέστερα ὀλόκληρο τό ὑπερφυῆ γεγονός τοῦ τέλους τῆς Θεοτόκου, προσδιορίζοντας τόσο τήν κοιμήση, ὅσο καί τήν μετάθεση τῆς Θεομήτορος. Ἡ Μητρόθεος, ἔνεκα τῆς διακονίας τῆς στή θεία ἐνανθρώπηση, δέν ἀνελήφθη ἀναστημένη, ἀλλά μετέστη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ὡς φυσικός ἀνθρώπος, κάτι πού ὑπῆρξε καί τό «ιδιάζον ἀξίωμα» τοῦ θανάτου τῆς ἐν σχέσει πρὸς τούς λοιπούς ἀνθρώπους.

Θέλοντας νά περιγράψει πληρέστερα τό εἶδος τοῦ θεομητορικοῦ θανάτου, ἄν καί πραγματικό, τόν παρομοιάζει μέ τόν ὕπνο ἐκεῖνο στόν ὁποῖο ὑπέβαλε ὁ Θεός τόν πρῶτο ἀνθρώπο. Ἔτσι, μετά τήν ἐκβίωσή τῆς καί τό χωρισμό τῆς ἀπό τό σῶμα, ἡ ψυχή τῆς Θεομήτορος εἰσῆλθε στόν Ἄδη, ὅπου παρέμεινε τόσο χρόνο, «ὄσης ἐδεῖτο τῆς φυσικῆς κινήσεως ἢ περιόδου», προκειμένου νά εἰσέλθει κατόπιν στόν τόπο τῆς καταπαύσεως ἐνωμένη μέ τό σῶμα, τό ὁποῖο ὑπέστη προληπτικῶς τήν διά τῆς «ἐν χάριτι θεώσεως»

μεταμόρφωση καί αφθαρτοποιήσή του. Τό αφθαρτοποιημένο θεομητορικό σῶμα παρέμεινε, κατά θαυμαστό τρόπο, καί μετά τόν ένταφιασμό ἀλώβητο καί ἀκέραιο, γεγονός πού, ὅπως τονίζει, ὀφείλεται στή θαυμαστή παρουσία καί ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ της, καθότι ἐπρόκειτο γιά τό παρθενικό καί θεόληπτο σῶμα τῆς κατά σάρκα Μητέρας του. Στόν τάφο, ὅπου τέθηκε τό θεοδόχο σκῆνος, δημιουργήθηκαν, μετά τήν κατάκλιση του, κοιλώματα, τά ὁποῖα ἀποτελοῦν τούς πλέον ἀψευδεῖς μάρτυρες τῆς ἐκεῖ σωματικῆς της κατακλίσεως, διότι σέ χρόνο «οὐ μακράν τῆς κηδείας» ἐπρόκειτο νά μετατεθεῖ. Τά γεγονότα αὐτά περιγράφει ὁ ἱερός Πατήρ, χρησιμοποιώντας τό σχετικό ἀπόσπασμα τοῦ ἀρεοπαγητικοῦ «*Περί θείων ὀνομάτων*» ἔργου, ἐπειδή σ' αὐτό περιέχεται, κατά τήν ἐκτίμησή του, ἡ ἀρχαιότερη καί ἀσφαλέστερη διήγηση καί μαρτυρία τῶν περί τήν προπομπή καί τόν ένταφιασμό της μυστηρίων.

Τό μυστήριον τῆς μεταστάσεως τῆς Θεομήτορος ὀλοκληρώθηκε μέ τή μετάθεση τοῦ ένωμένου μέ τήν ψυχή σώματος στόν τόπο τῆς καταπαύσεως. Ἡ μετάσταση ὡς γεγονός δέν ὑπῆρξε καινοφανές καί ἄγνωστο, καθότι μετατέθηκαν καί μετέστησαν παλαιότερα ὁ Ἐνώχ καί ὁ Ἡλίας. Ἄν καί ἡ ἐπανένωση τοῦ σώματος μέ τήν ψυχή διατυπώνεται σαφῶς ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ Πατρός μέ τή χρήση τῶν ὄρων «ἐπίζευξις», «σύμπηξις» καί «σύνδεσις», ἐν τούτοις ἐκφράζεται παράλληλα σοβαρότατη ἐπ' αὐτοῦ ἀμφιβολία μέ σαφή δήλωση ἄγνοιας γιά τήν πραγμάτωσή του. Γιά τό λόγο αὐτό καί οἱ παραπάνω ἀπόψεις ἔχουν χαρακτήρα περισσότερο εἰκασίας ἢ πιθανότητας, παρά βεβαιότητας. Ἡ προσπάθεια κατοχυρώσεως τῆς ἀντιλήψεως περί ἐπανενώσεως τῶν μερῶν γιά τή μετάθεση τοῦ θεομητορικοῦ σώματος, δηλαδή, δέν ἐπιχειρεῖται τόσο γιά νά προβληθεῖ τό θαυμαστό τέλος τῆς Θεομήτορος, ὅσο γιά νά ὑπογραμμιστεῖ μέσω αὐτοῦ, ἀφ' ἑνός μὲν ἡ ἐξ αὐτῆς πραγματική ἐπιτέλεση τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ φανέρωση τῶν σωτηριωδῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πάθους καί τῆς ἀναστάσεώς του, πρωτίστως στήν κατά σάρκα Μητέρα του, ἡ ὁποῖα μετατίθεται, ὑποχωρεῖ καί ἀποικίζεται ψυχοσωματικῶς στό «ἀφανές», δηλαδή στόν ἄγνωστο γιά τόν ἄνθρωπο τόπο τῆς καταπαύσεως τῶν ἀγίων, ὅπου τό σῶμα της παραμένει προφυλαγμένο, προκειμένου νά ἀναστηθεῖ ὅπως καί αὐτά τῶν λοιπῶν κατά τήν κοινή ἀνάσταση στή Δευτέρα Παρουσία. Τό ὑφιστάμενο κενό στήν περί μεταστάσεως τῆς Θεομήτορος διδασκαλία προσπαθεῖ νά καλύψει μέ τήν προβολή ὡς ἀδιάψευστου μάρτυρα τῆς πραγματώσεώς της τόν τάφο, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται κενός καί ἀνέπαφος στή Γεθσημανῆ. Ἔτσι ἡ Θεοτόκος οὔτε ἀναλήφθηκε σωματικῶς, οὔτε ἀναστήθηκε, ἀλλά μετέστη στίς σκηνές τῶν ἀγίων, δηλαδή στήν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία, ὅπου, μαζί μέ «τά ἄνω πνεύματα», τούς ἀγγέλους καί τούς ἀγίους, βρίσκεται «ἐν ἀγήρῳ μακαριότητι».

9. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας διδάσκει σαφῶς, ὅτι κατά φύσιν ἅγιος εἶναι μόνο ὁ ἐν Τριάδι Θεός, σέ ἀντίθεση μέ τήν Παρθένο Μαρία, ἡ ὁποῖα ὡς Θεομήτωρ καί τό ἐξοχότερο μέλος τῆς Ἐκκλησίας τιμᾶται πρωτίστως, ἐξαιρετικῶς καί κατά χάριν ἐν σχέσει πρὸς τούς λοιπούς ἀγίους ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία. Ἡ κατά χάριν παναγιότητά της δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνεται ὡς φυσική, οὔτε καί νά ὑπονοεῖ τήν ἐκ μέρους της ἐνδεχόμενη ἀπόκτηση ὁποιασδήποτε θείας ιδιότητος, ἀλλά νά συνδέεται ἄμεσα μέ τήν πηγὴ της, πού εἶναι ὁ κατά σάρκα Υἱός της, προκειμένου νά ὑπογραμμιστεῖ τό γεγονός τῆς κατά φύσιν διαφορότητας, δηλαδή τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς της, ἔναντί του καί, παράλληλα, τῆς κατά χάριν ἀνωτερότητάς της, ἐν σχέσει πρὸς τά λοιπά λογικά δημιουργήματα στήν πυραμίδα

τῆς ἀγιότητος, ἐντός τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παναγιότητά της πρέπει νά κατανοηθεῖ πρωτίστως καί σέ ἀναφορά πρὸς τό μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἐπειδὴ ἀναδείχθηκε μέ τή διακονία του καί τόν καθόλου ἐπί γῆς βίον της ἀγιοτέρα τῶν ἀνθρώπων καί ὑπερέχουσα ὅλων τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων, ὥστε νά καταστεῖ «ἡ χωρὶς Θεοῦ μόνο, πάντων ἀνώτερα». Ἡ Θεοτόκος κατέστη Παναγία, δηλαδή, καθὼς ἀνῆλθε μέ τή θέωσίν της ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ λογικά δημιουργήματα στήν ὑψιστη κατ' ἀνθρωπο βαθμίδα τῆς κατὰ Θεόν τελειότητος καί ἀγιότητος, ὥστε νά τιμᾶται ἀπό τήν Ἐκκλησία ὡς «μετά Θεόν ἢ θεός» κατὰ χάριν, δηλαδή τό πρῶτο τῆ τάξει καί ἐξοχότερο ἀπό τὰ μέλη της, κατέχουσα σέ τιμὴ καί δόξα «τά δευτερεῖα τῆς Τριάδος» ὡς «βασιλὶς τῶν βασιλίδων, ἡ βασιλέα γεννήσασα, τῶν βασιλευόντων».

10. Ἡ Θεοτόκος ὡς Ὑπεραγία καί Παναγία μεσιτεύει καί πρεσβεύει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τίς σκηνές τῶν ἀγίων πρὸς τόν κατὰ σάρκα Υἱό της καί Λόγον τοῦ Θεοῦ, τό μοναδικό «μεσίτην» καὶ σωτήρα γιὰ τόν ἀνθρωπο. Ἡ Θεομήτωρ κατέστη ὡς ἀνθρωπος ἢ πρώτη καί μοναδική μεσίτρια «οὐρανοῦ καί γῆς» διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ κατὰ σάρκα Υἱοῦ καί Θεοῦ της, γι' αὐτό καί μετὰ τήν κοίμησιν καί μετάστασίν της, πρεσβεύει μεσιτευτικῶς μέ πολλή παρρησία στό διηνεκές πρὸς τόν ἀναστάντα καί ἀναληφθέντα Κύριο ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος. Ὡς μεσίτρια «τοῦ γένους ἡμῶν» παρουσιάζεται ἀπὸ τόν ἅγ. Ἀνδρέα νά διακονεῖ διαρκῶς δεόμενη μέ τίς μεσιτευτικές της πρεσβεῖες τήν πραγμάτωσιν τοῦ ἐντός τῆς Ἐκκλησίας συνεχιζόμενου καί πραγματοποιούμενου μυστηρίου τῆς σωτηριώδους θείας Οἰκονομίας, καθιστάμενη τοῦ κόσμου «κοινόν ἰλαστήριον». Ἡ Θεοτόκος, ὅμως, ἂν καί ἔχει τή μεγαλύτερη, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀγγέλους καί τοὺς λοιπούς ἀγίους, παρρησία πρὸς τό Θεό, ἐν τούτοις δέν εἶναι ἡ μόνη πού πρεσβεύει καί μεσιτεύει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τῶν ὁποίων πρεσβεύουν καί μεσιτεύουν, τόσο οἱ ἄγγελοι, ὅσο καί λοιποὶ ἅγιοι. Οἱ πρεσβεῖες τῆς Μητροθέου, ὅμως, κατέχουν πολύ μεγαλύτερη δύναμη καί ἀξία ἐνώπιον τοῦ Υἱοῦ της, διότι, ὡς κατὰ σάρκα Μητέρα του, «συμπαθῆς οὖσα» πρὸς τόν «συμπαθέστατον Λόγον», εἰσακούεται εὐκολότερα καί ταχύτερα, καθιστάμενη μέ τόν τρόπο αὐτό τοῦ «κόσμου κραταῖά ἀντίληψις, ὡς ἀβοηθήτων βοήθεια» καί «χριστιανῶν τό καύχημα».

11. Ἡ τιμὴ τῆς Θεομήτορος κατέχει κεντρικὴ θέσιν στή χριστοκεντρικὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μέ πολλές ἐορτές, μέσῳ τῶν ὁποίων ἀναδεικνύεται, προβάλλεται καί λατρεύεται οὐσιαστικῶς ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς Ἰησοῦς Χριστός καί διακονεῖται ἢ ἐντός τῆς Ἐκκλησίας οἰκειώσιν τῆς ἐν Αὐτῷ σωτηρίας. Οἱ θεομητορικὲς ἐορτές ἀποτελοῦν ἐπανάληψιν ἢ καί συμπλήρωσιν τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ μυστηρίου τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας, ἐφ' ὅσον, κατὰ τήν πανήγυρην τους κάθε φορά, ἐορτάζονται ὅλα τὰ θαυμαστά του γεγονότα. Ἡ ἐορτὴ τῆς Συλλήψεως τῆς ἀγ. Ἄνας ἀποτελεῖ γιὰ τόν ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης «τό τῶν ἐορτῶν προεισόδιον, καί τοῦ κατὰ Χριστόν μυστηρίου προοίμιον». Ἡ γενέθλια πανήγυρην τῆς Θεοτόκου ἔχει ὡς σκοπὸ νά προμηνύσῃ τήν ἐν Χριστῷ ἀνάπλασιν τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἐνῶ ἡ ἐορτὴ τῶν Εἰσοδίων ἀποτελεῖ ὡς γεγονός τήν ἐγγύησιν γιὰ τήν κορύφωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας μέ τήν πραγμάτωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ σημαίνει οὐσιαστικῶς, ὅτι στή μήτρα τῆς Παρθένου «ἐπέστη» ὁ πανταχοῦ παρῶν Λόγος, ἐνῶ ἡ ἐορτὴ καί «πανηγυρίς» τῆς Κοιμήσεως καί Μεταστάσεως της ἐμπερικλείει, κατὰ τόν ἱερό Πατέρα,

ένα υπέρλογο θαῦμα, τό ὁποῖο ἔχει ὡς αἰτία τόν καταργήσαντα τό θάνατο διά τῆς ἔνσαρκης Οἰκονομίας καί τοῦ σωτηρίου πάθους του, Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οἱ πρός τιμὴν τῆς Θεομήτορος κατ' ἔτος τελούμενες ἑορτές τῆς Ἐκκλησίας ὁμως, ἔχουν καί ὡς σκοπό νά διακονήσουν τό ἐν αὐτῇ πρός τήν τελείωσή του πορευόμενο μυστήριο τῆς σωτηρίας περί τόν ἄνθρωπο Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, μέσω τῆς προβολῆς τῶν πολλῶν καί ποικίλων χαρισμάτων καί ἀρετῶν της, γαλουχώντας τούς πιστούς πνευματικά διά τῆς μιμήσεως τοῦ θαυμαστοῦ θεομητορικοῦ της βίου ὡς οὐσιώδους μέρους τῆς ἐν Χριστῷ μυστηριακῆς καί σωτηριώδους παιδαγωγίας τους.

12. Ἀπό τήν ιδιαίτερη ἐξέταση τοῦ χριστολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἔργου του, τέλος, ἔγινε φανερή πλήρως ἡ ἀδυναμία συνθέσεως συστηματικῆς «Μαριολογίας», ἐνῶ ἀπό τήν διερεύνηση τῆς θεομητορικῆς του διδασκαλίας καί τήν ἐντός αὐτῆς διά μακρῶν καί λεπτομερῆ συνεξέταση καί κριτική ἀντιπαραβολή τῶν ἐπί τοῦ ἔργου του θεμελιωθέντων συμπερασμάτων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς μαριολογικῆς ἔρευνας καταφάνηκε σαφῶς ἡ ἀβασιμότητά τους, καθὼς καί ἡ οὐσιαστική διαφορά τους ἀπό τήν θεομητορική σκέψη τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου. Ἀπό τήν σύγκρισή τους καί ἀκολουθῶς ἀπό τήν πλήρη ἀνασκευή τους καταδείχθηκε, ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά θεμελιωθοῦν ἐπί τοῦ ἔργου του οἱ ἄγνωστες κατά τήν ἐποχή του καί ξένες στή σκέψη του ἀντιλήψεις περί Ἀσπίλου Σύλληψεως, Ἐνσωμης Ἀναλήψεως, Συλλυτρώτριας καί Μητρός τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπό τήν διεξαχθεῖσα ἔρευνα προέκυψε, ὅτι τά μαριολογικά συμπεράσματα ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἐντελῶς ἀσύμβατα πρός τήν διδασκαλία του, καθότι ἡ σπερματική σύλληψη τῆς Θεοτόκου ὑπῆρξε ἀπολύτως φυσική καί ὄχι ἄσπιλη, ἡ Κοίμησις καί Μετάστασις της ὡς ἀνθρώπου οὐσιωδῶς διάφορη ἀπό τήν Ἐνσωμη Ἀνάληψη, ἡ πρεσβεία καί μεσιτεία της ὡς Παναγίας ἐντελῶς διαφορετικῆς φύσεως ἀπό τήν περί Συλλυτρώτριας διδασκαλία, καθὼς καί ἡ ιδιότητά της ὡς νέας Εὔας καί ὡς τοῦ ἐξοχότερου μέλους τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν ἀντίληψη περί τῆς Μαρίας ὡς Μητρός τῆς Ἐκκλησίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό, τέλος, ἡ παρούσα μελέτη θεωρεῖ, ὅτι μπορεῖ νά συμβάλει ἐποικοδομητικά καί μέ βάση τήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική παράδοση, στήν περί τά θεομητορικά ζητήματα πρόοδο τοῦ πραγματοποιούμενου διαχριστιανικοῦ διαλόγου «ἀληθείας καί ἀγάπης».

Zusammenfassung

ABSICHT DER VORLIEGENDEN DISSERTATION ist die Erforschung der Lehre des Heiligen Andreas von Kreta (660-740) über die Teilnahme und die Aufgabe (Diakonie) der Gottesgebälerin im Mysterium der göttlichen Heilsökonomie, ein Versuch, der zum ersten Mal unternommen wird.

1. Der Heilige Andreas war ein berühmter Hymnograph und der bedeutendste kirchliche Prediger seiner Zeit. Sein Werk über die Gottesgebälerin (Theotokos), dessen Verfassung um 690 in Konstantinopel begann und ungefähr um das Jahr 720 auf Kreta vollendet wurde, ist das umfangreichste der Patristik. Mit seinem Werk hat er die Lehre über die Diakonie der Gottesgebälerin angereichert und seinen Zeitgenossen mit Klarheit vorgestellt, indem er diese aus rein christologischer und erlösender Sicht interpretierte, d.h. in direkter Relation zu ihrem menschengewordenen Sohn und Wort (Logos) Gottes, Jesus Christus, im Rahmen der Heilsökonomie stellte. Die Lehre des Heiligen Andreas über die Gottesgebälerin ist keine autonome Lehre bzw. eine Mariologie, getrennt von seiner Christologie, sondern sie ist eng und funktionell mit seiner christologischen Problematik und mit seiner christologischen Lehre verbunden. Deswegen verfügt seine Lehre über keinen anti-ikonoklastischen, sondern über einen anti-nestorianischen, anti-monophysitischen, anti-monothelistischen und anti-judaistischen Charakter.

2. Die Verfassung seines Werkes und die Aufstellung seiner Lehre über die Allheilige Gottesgebälerin sind auf folgende Gründe zurückzuführen: **a)** auf den Einfluss der vor seiner Zeit bestehenden kirchlichen Tradition Jerusalems und sonstiger kirchlicher Traditionen, die sich auf die Mutter Gottes beziehen, **b)** auf das tief religiöse Umfeld seiner Zeit, welches die Gottesgebälerin mit großer Frömmigkeit ehrte, **c)** auf seine tiefe persönliche Frömmigkeit gegenüber der Jungfrau Maria, und **d)** auf sein Bestreben, den Glauben der Kirche an das fleischgewordene Wort Gottes Jesus Christus zu stärken, um ihre Gemeinde vor den häretischen Fälschungen zu schützen.

3. Zum richtigen Verständnis seiner Lehre über die Theotokos im Mysterium der göttlichen Heilsökonomie spielt das von den drei theologischen Voraussetzungen gebildete Element, das gleichzeitig ihren Interpretationsschlüssel darstellt, eine grundlegende Rolle. Die **erste Voraussetzung** stellen sowohl die besondere Art des theologischen Denkens über die Mutter Gottes als auch die Ereignisse dar, die mit ihrem Leben in Zusammenhang stehen. Der Grund dafür ist die unwiderlegbare Beziehung dieser Ereignisse mit dem Erlebnis des Mysteriums der göttlichen Menschwerdung, was von gro-

ßer Bedeutung ist und auf besondere Art und Weise angegangen werden muss. Die **zweite Voraussetzung** ordnet die organische Einbeziehung der Lehre über die Gottesgebälerin in das Mysterium der göttlichen Heilsökonomie und deren feste und untrennbare Verbindung mit der Person ihres Sohnes Jesus Christus an. Die **dritte Voraussetzung** schließlich ordnet das Verständnis der Gottesmutter als eines natürlichen Menschen an, als einer Person, die sich in keiner ihrer Lebensphasen von der restlichen Menschheit unterscheidet, da sie als natürlicher Mensch, von der Empfängnis bis zu ihrer Entschlafung (Koimesis), mit Präzision alle Gesetze der menschlichen Natur einhielt.

4. Aus der Erforschung der theologischen Voraussetzungen und des ganzen Werkes des Heiligen Andreas hat man die Schlussfolgerung gezogen, dass seine Lehre über die Gottesgebälerin innerhalb der drei Stadien der Entfaltung des Mysteriums der göttlichen Heilsökonomie untersucht werden muss, d.h. im Rahmen des Alten Testaments, des Neuen Testaments und der Kirche. Die Zeitperiode des Alten Testaments, während der die Heilige Jungfrau Maria ausgewählt, vorgezeichnet, geschaffen und auf die Diakonie der göttlichen Menschwerdung vorbereitet wurde, stellt auch die Zeitperiode der Vorbereitung der Menschheit für die Aufnahme des Mysteriums der Heilsökonomie dar. Die Einzigartigkeit ihrer Teilnahme und Diakonie im Mysterium der göttlichen Menschwerdung setzte unbedingt die Herkunft „aus dem Haus Davids“ voraus, welche aus den Prophezeiungen des Alten Testaments bewiesen wird, aber auch durch die Bezugnahme auf die Genealogie ihres Verlobten Josef, sowie durch die Auflistung ihrer Vorbildern und Vorzeichnungen, von welchen der Heilige Andreas insgesamt fünfundsiebzig aufzählt. Von diesen befasst er sich ausführlicher mit der Typologie „Eva-Maria“, auf der Basis derer der Versuch unternommen wird, die Mitwirkung der Heiligen Jungfrau am Höhepunkt der Heilsökonomie zu betonen. Er betont, dass die Empfängnis und Geburt der Jungfrau Maria durch Joachim und Anna aufgrund der natürlichen Gesetze der Ehe und der Geburt stattfanden, nachdem ihre Eltern durch ein Wunder von der Infertilität geheilt wurden. Deswegen ist sie nicht unbefleckt empfangen, denn sie erbt bei ihrer Empfängnis die Konsequenzen der Erbsünde von ihren Eltern und blieb in der Gemeinschaft der sündigen menschlichen Natur. Der Eintritt der Heiligen Jungfrau in den Tempel Jerusalems hatte auch das Wahre ihrer Jungfräulichkeit und ihre Vorbereitung auf die Diakonie der Gottesmatterschaft zum Zweck, was auch das Ziel ihrer Verlobung gewesen ist, da ihr Verlobter Joseph eine Person darstellt, die für die Diakonie und zum Höhepunkt des Mysteriums der göttlichen Heilsökonomie ausgewählt wurde.

5. Die Menschwerdung des Wortes Gottes stellt das Zentrum, den Inhalt und den Höhepunkt der göttlichen Heilsökonomie innerhalb der Geschichte über die Erlösung der Menschheit, aber auch den Eintritt in die Periode des Neuen Testaments, dar. Das Ereignis fand in Nazareth während der Verkündigung der Jungfrau statt, wobei die samenlose übernatürliche unbefleckte Empfängnis des Wortes durch die besondere Mitwirkung des Heiligen Geistes geschah, da es durch eine besondere göttliche Handlung die abschließende Katharsis der Jungfrau Maria und gleich darauf die Einpflanzung des Wortes Gottes in ihre Gebärmutter durchführt. Die göttliche Menschwerdung - als Aufnahme der menschlichen Natur durch das Wort Gottes - fand wirklich und wahrhaf-

tig in der Gebärmutter der Heiligen Jungfrau Maria statt, und aus diesem Grund stellt dies die zweite Geburt des Wortes dar, da dieses die vollkommene menschliche Natur annahm, wobei nach der Vereinigung der göttlichen und menschlichen Natur innerhalb der Gebärmutter der Heiligen Jungfrau es als Gottmensch beide Naturen, die göttliche und die menschliche, vollständig bewahrt, was zudem bedeutet, dass auch Maria die wahrhafte Mutter Gottes und Gottesgebärerin ist. Maria als Gottesgebärerin ist und bleibt eine immerwährende Jungfrau. Die Empfängnis, Trächtigkeit und Geburt des Wortes Gottes, Jesus Christus, durch eine Jungfrau ist erforderlich gewesen, da dadurch die von Grund auf Erneuerung der Menschheit betont werden musste, denn mit der göttlichen Menschwerdung begann auch die neue Menschheit in Christo. Die Gottesgebärerin wird als immerwährende Jungfrau betrachtet, da sie sowohl ihre körperliche als auch geistige Jungfräulichkeit vor, während und nach der Geburt ihres Sohnes bewahrte. Der Heilige Andreas besteht auf das Betonen der jungfräulichen Reinheit und Heiligkeit, denn dadurch möchte er noch deutlicher nicht nur die Wirklichkeit und den übernatürlichen Charakter der göttlichen Menschwerdung unterstreichen, sondern auch die dafür erforderliche Voraussetzung der geistigen Reinheit bestätigen, denn die körperliche Jungfräulichkeit ist die Folge und das Ergebnis der geistigen Reinheit.

6. Die Gottesgebärerin lebte nach der Aufnahme ihres Sohnes in den Himmel und ab Pfingsten mit dem Eintritt in die Periode der Kirche als Mitglied der Ortsgemeinde von Jerusalem, wo sie auch ihr Leben bis zu ihrer Entschlafung in sehr fortgeschrittenem Alter verbrachte. Das Mysterium des Todes der Gottesmutter wird in direkter Verbindung mit den erlösenden Folgen der Leiden und der Auferstehung ihres Sohnes Jesus Christus betrachtet. Für das Verständnis dieses Mysteriums muss als erforderliche Voraussetzung die Lehre über den allgemeinen Charakter des Todes nach der Erbsünde, dessen Abschwächung und Abschaffung durch den Retter Jesus Christus vorgeschaltet werden, sowie mit den erlösenden Folgen Seiner Leiden und Auferstehung für die Menschheit und insbesondere für den Teil der Menschheit, der an seine Lehre glaubt und diese richtig innerhalb der Kirche befolgt, d.h. für die Heiligen. Im Fall der Entschlafung der Gottesgebärerin betont er zudem, dass ihr Sohn beteiligt war, denn es wäre undenkbar gewesen die Auflösung ihres Körpers, in welchem er seine menschliche Natur annahm, zu erlauben. Aus diesem Grunde stellt er denjenigen dar, der für ihre wunderbare Metastase zuständig ist. Die Mutter Gottes war jedoch dazu gezwungen, der allgemeinen Pflicht der Natur Folge zu leisten und das Gesetz des Todes, welches für alle Menschen gilt, genauso wie alle anderen zu befolgen. Da der Tod seine Kraft verlor und trotz der Tatsache, dass die Seelen aller Menschen in den Hades absteigen, laufen die Seelen der Heiligen, auch die der Gottesgebärerin, durch den Hades schadenlos hindurch, damit diese dort die großen Ereignisse des Mysteriums der Heilökonomie erforschen können, darüber belehrt und eingewiesen werden. Von den Heiligen wird es „manche“ geben, dazu zählt natürlich auch die Hochheilige Gottesgebärerin, deren Körper, abgesehen von der Tatsache, dass ihre Seelen Hades schadenlos durchlaufen, sich nach ihrer Entschlafung umwandeln werden. So nachzulesen bei Apostel Paulus (1 Kor 15,51-53). Das bedeutet also, dass die Körper in chronischer Versetzung umgewandelt und unverletzbar werden, damit sie sich nach

Ende des jetzigen Lebens bzw. nach ihrer Entschlafung, psychosomatisch in das neue zweite höhere Dasein in den himmlischen Zelten der Heiligen begeben können.

Somit haben während der Entschlafung der Gottesgebälerin und deren Metastase (Metastasis) aufgrund ihrer Teilnahme an der göttlichen Menschwerdung und im Vergleich zu den übrigen Menschen paradoxe und einzigartige Ereignisse stattgefunden, was jedoch nicht bedeutet, dass sie auferstanden ist und mit Leib und Seele in den Himmel aufgenommen wurde, denn sie begab sich in die himmlische Herrlichkeit als ein einfacher Mensch, was auch den „besonderen Charakter“ ihres Todes im Vergleich zu den restlichen Menschen darstellte. Deswegen trat die Seele der Mutter Gottes nach ihrer Entschlafung und der Trennung von ihrem Körper in den Hades ein und von dort in den Ort der Ruhe, vereinigt mit dem Körper, der aus Schutzgründen umgewandelt und unverletzbar geworden war. Das Mysterium der Entschlafung und Metastase der Gottesgebälerin wurde demnach mit der Versetzung des mit der Seele vereinigten Körpers am Ort der Ruhe vollendet. Deswegen wird der Versuch, die Ansicht der Vereinigung beider Teile (Seele und Körper) zum Eintritt der Gottesgebälerin in den himmlischen Ort der Heiligen zu stützen, nicht vorwiegend für die Hervorhebung ihres wunderbaren Endes unternommen. Vielmehr sollen die durch sie stattgefundene Menschwerdung des Wortes Gottes, Jesus Christus, sowie die Offenbarung der erlösenden Folgen der Leiden und der Auferstehung ihres Sohnes, vorwiegend für seine Mutter, betont werden. Körper und Seele der Mutter Gottes werden in den für den Menschen unbekanntem Ort der Ruhe der Heiligen versetzt, wobei der Körper geschützt bleibt, damit er zum Jüngsten Tag aufersteht, genauso wie die Körper der anderen Menschen auch.

7. Der Heilige Andreas lehrt ebenfalls mit Klarheit, dass von Natur aus nur der Dreieinige Gott heilig ist. Im Gegensatz zur Gottesgebälerin und immerwährende Jungfrau Maria, welche als Gottesmutter als das hervorragendste Mitglied der Kirche vorwiegend, besonders und ausnahmsweise im Vergleich zu den übrigen Heiligen als Hochheilig und Allheilig verehrt wird. Die vom Gott erteilte Hochheiligkeit der Gottesgebälerin darf nicht als natürliche Heiligkeit verstanden werden, und es darf damit auch nicht angedeutet werden, dass sie eventuell irgendeine heilige Eigenschaft erhält, sondern sie ist direkt mit ihrer Quelle verbunden, ihrem leiblichen Sohn, Jesus Christus. Damit soll der ontologische Unterschied zwischen ihr und ihm hervorgehoben, gleichzeitig ihre ausnahmsweise erteilte Überlegenheit im Vergleich zu den restlichen logischen Schöpfungen in der Heiligkeitspyramide der Kirche betont werden.

8. Die Gottesgebälerin als Hochheilige und Allheilige agiert als Vermittlerin (Meditria) bzw. als Fürbitterin vom Ort der Heiligen für die Erlösung der Menschen von ihrem leiblichen Sohn Jesus Christus, den einzigen „Mittler“ (1 Tim 2,5) und Retter des Menschen. Die Mutter Gottes ist als Mensch die erste und einzige Vermittlerin zwischen „Himmel und Erden“, zunächst aufgrund der Menschwerdung ihres leiblichen Sohnes und Gottes, was über sie stattfand. Später, nach ihrer Entschlafung und ihrer Metastase, agiert sie in der Unendlichkeit als Fürbitterin des auferstandenen Herren Jesus Christus mit großem Mut und Ehrlichkeit für die Erlösung der ganzen Menschheit, was das Ziel der göttlichen Heilsökonomie ist.

9. Die Verehrung der Gottesmutter steht im Zentrum der Kirche. Viele Feste, durch

die im Grunde Jesus Christus, welcher über sie zum Menschen wurde, hervorgehoben, vorgezeigt und verehrt, somit innerhalb der Kirche für die Rettung der Menschen gebeten wird, bringen dies zum Ausdruck. Aus diesem Grund stellen die Feste im Namen der Mutter Gottes eine Wiederholung oder sogar eine Ergänzung der Feier des Mysteriums der göttlichen Heilsökonomie dar, da während des Festes jedes Mal alle wunderbaren Ereignisse dieses Mysteriums gefeiert werden. Die Feste der Kirche zu Ehren der Gottesgebälerin haben jedoch auch zum Zweck, dem Mysterium der Erlösung des Menschen zu dienen, das durch sie auf seine Vollendung zugeht, indem die vielen Vorzüge und Tugenden, über die sie verfügt, hervorgehoben werden, indem sie durch die Nachahmung ihres wunderbaren Lebens als Mutter Gottes den Gläubigen geistige Nahrung gibt, als einen grundlegenden Teil ihrer christlich-mystischen erlösenden pädagogischen Ausbildung.

10. Abschließend wurde von der speziellen Erforschung des christologischen Charakters seines Werkes deutlich, dass es schwierig ist, eine systematische „Mariologie“ aufzustellen. Aus der Erforschung seiner Lehre über die Gottesgebälerin und der gleichzeitigen ausführlichen Untersuchung und kritischen Gegenüberstellung der Schlussfolgerungen der römisch-katholischen mariologischen Forschung, die in seinem Werk enthalten sind, wurde ihre Grundlosigkeit aber auch ihr grundlegender Unterschied im Vergleich zur Denkweise des Heiligen Andreas ersichtlich. Aus deren Vergleich, der zu deren vollständigen Widerlegung führte, wurde klar, dass es in seinem Werk unmöglich ist, die für ihn zeit- und gedankenfremden Ansichten über die Unbefleckte Empfängnis, die leibliche Aufnahme in den Himmel, die Miterlöserin und Mutter der Kirche zu begründen. Aus der durchgeführten Forschung gelangte man zu der Schlussfolgerung, dass die mariologischen Ansichten vollkommen fremde Elemente für seine Lehre darstellen, da die Empfängnis der Jungfrau Maria absolut natürlich und nicht unbefleckt gewesen ist, ihre Entschlafung und ihre Metastase als Mensch stattgefunden haben und sich grundlegend von der leiblichen Aufnahme in den Himmel unterscheiden, die Fürbitte und Vermittlung der Heiligen Jungfrau Maria einer ganz anderen Natur ist als die, welche in der Miterlösenden Lehre beschrieben wird, und auch ihre Eigenschaft als die neue Eva und als das hervorragendste Mitglied der Kirche unterscheidet sich von der Ansicht, dass Maria die Mutter der Kirche ist.

Βιβλιογραφία

1. ΠΗΓΕΣ

- Άβραμιού Έφεσου, *Λόγος εις τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines. Textes grecs edites traduits en latin», *PO* 16 (1922), σ. 442-447.
- Άβραμιού Έφεσου, *Λόγος εις τήν ἑορτήν τῆς Ὑπαπαντῆς*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 448-454.
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Κατά Ἑλλήνων*, PG 25, 3 A – 96 C (*ΒΕΠΕΣ* 30 (1962), σ. 31-72).
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Κατά Ἀρειανῶν*, 1-4, PG 26, 11 A-526 A (*ΒΕΠΕΣ* 30 (1962), σ. 123-330).
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Περί τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατά Ἀρειανῶν*, PG 26, 983 A-1028 A.
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καί τῆς διά σώματος πρός ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, ἔκδ. C. Kannengiesser, *SCh* 199 (1973), σ. 258-469 (PG 25, 95 D-198 A).
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Πρός Ἐπίκτητον Κορίνθου, κατά τῶν Ἀρειανῶν*, PG 26, 1049 A-1069 B (*ΒΕΠΕΣ* 33 (1963), σ. 151-159).
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Πρός Σεραπίωνα Θμούεως ἐπίσκοπον*, I-IV, PG 26, 529 A- 676 C (*ΒΕΠΕΣ* 33 (1963), σ. 90-159).
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου (νόθο), *Κηρυκτικόν εις τόν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 28, 917 A-940 C.
- Άθανασίου τοῦ Μεγάλου (νόθο), *Εἰς τήν ἀπογραφὴν τῆς ἁγίας Μαρίας καί εις τόν Ἰωσήφ λόγος*, PG 28, 943 A-958 D.
- Άμβροσίου Μεδιολάνων, *Hexaemeron*, PL 14, 133 A-288 D.
- Άμβροσίου Μεδιολάνων, *De institutione virginis et S. Mariae virginitate perpetua ad Eusebium*, PL 16, 319 A-348 D.
- Άμβροσίου Μεδιολάνων, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, ἔκδ. G. Tissot, *SCh* 45 (1956), σ. 39-270.
- Άμβροσίου Μεδιολάνων, *De virginibus ad Marcellinam sororem suam*, PL 16, 198 A-244 C.
- Άμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ἔκδ. C. Datema, *Amphilochii Iconiensis Opera*, CCSG 3, Leuven 1978, σ. 5-9.
- Άμφιλοχίου Ἰκονίου, *Εἰς τήν Θεοτόκον καί εις τόν Συμεῶνα καί Ἄνναν*, ἔκδ. C. Datema, CCSG 3 (1978), σ. 36-73.
- Άναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παναχράντου καί Θεοτόκου Μαρίας*, 2, PG 89, 1376 C-1385 C.

- Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς παννυμῆτου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, 3, PG 89, 1385 C-1389 B.
- Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, *Θέσπισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἐορτῇ τοῦ κατὰ Χριστὸν παντός μυστηρίου...*, PG 161, 1095 C-1108 A.
- Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν ἅγιον Ἰωάννην τόν Βαπτιστήν, καὶ εἰς τὴν σιγὴν Ζαχαρίου, καὶ εἰς τόν ἀσπασμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, Α΄, PG 85, 1763 A-1776 C.
- Ἀντιπάτρου Βόστρων, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β΄, PG 85, 1775 D-1792 C.
- Ἀντωνίου Λαρίσης, *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. Μ. Τατάγια, *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 277-287.
- Ἀωνύμου, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου*, ἔκδ. V. V. Latysev, *Menologii Anonymi Byzantini. Saeculi X Quae supersunt*, (Subsidia Byzantina, vol. XII), t. II, Leipzig 1970², σ. 136-137.
- Ἀωνύμου, *De assumptione Sancte Marie*, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 258-259.
- Ἀωνύμου, *Ἐγκώμιον εἰς τόν Ὁσίον Πατέρα ἡμῶν Ἀνδρέαν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κρητῶν νήσου*, ἔκδ. Θ. Ε. Δετοράκη, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἀνδρέαν Κρήτης*, (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΛΖ΄ 1969-1970, τόμου τῆς *E.E.B.Σ.*), Ἐν Ἀθήναις 1970.
- Ἀωνύμου, *Συναξάρια*, 1-6, ἔκδ. Ι. Μ. Φουντούλη, «Συναξάρια Ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν Ἁγιος Ἀνδρέας, σ. 461-469.
- Ἀωνύμου, *Transitus Mariae = Incipit adsumptio Sancte Mariae Virginis et Genetricis Domini Ihesu Christi semper Inviolatae*, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 245-256.
- Ἀωνύμου, *Translatio sacratissime Virginis Sanctae Marie, Matris Domini nostri Ihesu Christi*, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 257.
- Ἀριστείδου, *Ἀπολογία*, 1-17, ἔκδ. E. Goodspeed, *Die ältesten Apologeten*, (Göttingen 1914), ἐν *BEΠΕΣ* 3 (1955), σ. 133-153.
- Ἄρνοβίου, *Conflictus de Deo trino et uno...*, PL 53, 239 D-322 C.
- Αὐγουστίνου Ἰππῶνος, *Sermo 51. De concordia Evangelistarum Matthaei et Lucae in generationibus Domini*, PL 38, 332-354.
- Βαρθολομαίου Ἐδεσσηνοῦ, *Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ*, ἔκδ. K.-P. Todt, *Bartholomaios von Edessa. Confutatio Agareni*, (Corpus Islamo-Christianorum. Series Graeca 2), Würzburg 1988, σ. 2-98.
- Βσιλείου τοῦ Μεγάλου, *Ἐπιστολαί*, 1-368, ἔκδ. Y. Courtonne, *Saint Basile. Lettres*, vol. I, Paris 1957· vol. II, Paris 1961· vol. III, Paris 1966.
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου (ἄμφ.), *Εἰς τὴν ἁγίαν του Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1457 C-1476 A (*BEΠΕΣ* 54 (1976), σ. 226-233).
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Εἰς τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, PG 31, 471 B-490 B (*BEΠΕΣ* 54 (1976), σ. 157-160).
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Ὅμιλία εἰς τὸ «Πρόσεχε σεαυτῷ»*, ἔκδ. S. Y. Rudberg, *L' Homelie de Basile de Césarée sur le mot " Observe-toi toi-même. Édition critique du texte grec et étude sur la tradition manuscrite*, Stockholm-Uppsala 1962 (PG 31, 200-217).
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου (ἄμφ.), *Ὅμιλία ἐν Λακίζοις*, PG 31, 1437 C-1458 B (*BEΠΕΣ* 56 (1978), σ. 295-303).
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, PG 31, 905 B-1052 C (*BEΠΕΣ* 53 (1976), σ. 147-216).
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 329 A-354 A (*BEΠΕΣ* 54 (1976), σ. 88-99).

- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, 1-30, ἔκδ. B. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 250-396 (PG 32, 67 A-218 C).
- Βασιλείου Σελευκείας, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου*, 39, PG 85, 425 C-452 B. Βοηθίου, *Brevis Fidei christianaе complexio*, PL 64, 1333 A-1338 C.
- Γενναδίου Σχολαρίου, *Τῆ ἑορτῆ τῶν Εἰσοδίων προσφωνητικός*, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 513-525.
- Γενναδίου Σχολαρίου, *Λόγος ἐπί τῆ Μεταστάσει τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 570-587.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν Εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Γ', PG 98, 291C-310 B.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα, ὑπό τῶν αὐτῆς γονέων*, Δ', PG 98, 309 B-320 B.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ε', PG 98, 319 C-340 A.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, I, ΣΤ', PG 98, 340 A-348 C.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, II, Ζ', PG 98, 348 C-358 D.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν καί σεβάσμιον Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἄειπαρθένου Μαρίας*, Η', PG 98, 359 A-372 D.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀμφ.), *Λόγος εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἄειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. A. Wenger, «Un nouveau temoin de l'Assomption. Une homelie Attribuee a Saint Germain de Constantinople», *REB* 16 (1958), σ. 48-53.
- Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τά ἐγκαίνια τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καί εἰς τά ἅγια σπάργανα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Θ', PG 98, 371 D-384 A.
- Γερμανοῦ Β' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν*, PG 140, 677 A-736 C.
- Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τόν χρηματισμόν τῆς Συλλήψεως τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, Α', PG 100, 1335 A-1353 B.
- Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς Ἁγίας Ἄννης, τῆς Μητρός τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Β', PG 100, 1353 B-1376 B.
- Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν καί ἀπότεξιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἄειπαρθένου Μαρίας*, Γ', PG 100, 1375 C-1400 B.
- Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ΣΤ', PG 100, 1419 B-1440 C.
- Γεωργίου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Ζ', PG 100, 1440 D-1456 D.
- Γρηγορίου Ἐλβίρας, *De fide Orthodoxa contra Arianos*, ἔκδ. V. Bulhart, *CCSL* 69 (1967), σ. 221-247.
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἀπολογητικός*, 2, ἔκδ. J. Bernardi, *SCh* 247 (1978), σ. 84-241 (PG 35, 408 A-513 C).
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τόν Μέγαν Βασίλειον ἐπιτάφιος*, ἔκδ. J. Bernardi, *SCh* 384 (1992), σ. 116-307.
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς Καισάριον ἐπιτάφιος*, 7, PG 35, 756 A-789 B (*BEΠΕΣ* 59 (1979), σ. 29-37).
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά Θεοφάνεια*, 38, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 104-149 (PG 36, 312 A-353A).
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τήν Πεντηκοστήν*, 41, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 312-355 (PG 36, 428 A-455C).

- Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό Βάπτισμα*, 40, ἔκδ. C. Moreschini – P. Gallay, *SCh* 358 (1990), σ. 198-311 (PG 36, 360 B-425 D).
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον*, 101, 1-71, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 208 (1974), σ. 36-69 (PG 37, 176 A-193 B).
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό ἅγιον Πάσχα*, 45, PG 36, 623 A-664 B.
- Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγοι Θεολογικοί*, 27-31, ἔκδ. P. Gallay, *SCh* 250 (1978), σ. 70-343 (ἔκδ. J. Barbel, *Die fünf theologischen Reden Gregors von Nazianz*, Düsseldorf 1963, σ. 38-276).
- Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 1, PG 10, 1145 C-1156 A (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 350-354).
- Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί ἀείπαρθένου τῆς Μαρίας*, 2, PG 10, 1155 B-1170 D (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 355-363).
- Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας*, 3, PG 10, 1171 A-1178 B (*ΒΕΠΕΣ* 17 (1958), σ. 363-366).
- Γρηγορίου Νύσσης (ἀμφ.), *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καί εἰς τά νήπια τά ἐν Βηθλεέμ ἀναιρεθέντα ὑπό Ἡρώδου*, PG 46, 1127 A-1150 C (*ΒΕΠΕΣ* 69 (1990), σ. 261-273).
- Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. G. La Piana, «Un' omelia inedita di S. Gregorio Nisseno e le omelie *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν* attribuite a S. Gregorio Taumaturgo», ἐν *Rivista Storicocritica delle Scienze Theologiche* 5 (1909), σ. 536-539 ἐν *ΒΕΠΕΣ* 70 (1991), σ. 220-224.
- Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ ἄσματος τῶν ἀσμάτων*, ἔκδ. H. Langerbeck, *GNO* 6 (1960), σ. 3-469 (PG 44, 755 A-1120 A).
- Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός*, ἔκδ. R. Winling, *SCh* 453 (2000), σ. 136-338.
- Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 123 D-256 C (*ΒΕΠΕΣ* 65 (1995), σ. 11- 92).
- Γρηγορίου Νύσσης (νόθο), *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καί εἰς τό κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν*, ἔκδ. A. Smets – M. van Esbroeck, *SCh* 160 (1970), σ. 166-221.
- Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46 11 A-160 C (*ΒΕΠΕΣ* 6 (1989), σ. 319-377).
- Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, ΙΔ', PG 151, 165 D-178 C.
- Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 151, 460 D-474 C.
- Δαμασκηνοῦ Στουδίτου, *Λόγος εἰς τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, ἐπιμ. Ν. Π. Παπαδοπούλου, *Θησαυρός*, ἔκδ. Σαλιβέρου, Ἀθήναι ἄ.χρ., σ. 188-199.
- Δαμασκηνοῦ Στουδίτου, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, ἐπιμ. Ν. Π. Παπαδοπούλου, *Θησαυρός*, σ. 5-19.
- Δαμασκηνοῦ Στουδίτου, *Λόγος εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, ἐπιμ. Ν. Π. Παπαδοπούλου, *Θησαυρός*, σ. 176-189.
- Διδύμου Τυφλοῦ, *Περί Τριάδος*, 1-3, PG 39, 269 A-992 C.
- Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, <Ὁμολογία τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως >, ἔκδ. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Ὁμολογία τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου*, Ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 5-81.
- Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 5, 1-36, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 153 (1969), σ. 10-467.

- Ειρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 1-23, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 211 (1974), σ. 16-491.
- Ειρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 2, 1-35, ἔκδ. A. Rousseau, *SCh* 294 (1982), σ. 22-367.
- Ειρηναίου Λουγδούνου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, ἔκδ. L. M. Froidevaux, *SCh* 62 (1959), σ. 27-170 (ἔκδ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, *Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνου. Ἐπίδειξις τοῦ Ἀποστολικοῦ Κηρύγματος. Εἰσαγωγή – Μετάφρασις – Σχόλια*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1965).
- Ἐπιφανίου Κύπρου, *Ἀγκυρωτός*, ἔκδ. K. Holl, *Eriphanus. Ancoratus und Panarion, Bd. I: Ancoratus und Panarion haer. 1-33*, GCS 25, Leipzig 1915.
- Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 65-80, ἔκδ. K. Holl, *Eriphanus. Ancoratus und Panarion, Bd. III: Panarion haer. 65-80, De Fide*, GCS 37, Leipzig 1933.
- Ἐπιφανίου Κύπρου (νόθο), *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον*, PG 43, 485 D-502 C.
- Ἐπιφανίου Μοναχοῦ, *Περὶ τοῦ βίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τῶν τῆς αὐτῆς χρόνων*, PG 120, 185 A-216 B.
- Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1921), σ. 498-505.
- Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, Α', ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 441-447.
- Εὐθυμίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης*, Β', ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 448-455.
- Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I-IV, ἔκδ. G. Bardy, *SCh* 31 (1952), σ. 1-215. Βλ. καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ E. Schwarz, *Eusebius Kirchengeschichte*, Bd. I, Leipzig 1914².
- Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρὸς Στέφανον*, PG 22, 879 A-936 D.
- Εὐσταθίου Μοναχοῦ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Τιμόθεον Σχολαστικόν περὶ δύο φύσεων κατὰ Σευήρου*, PG 86/1, 901 C-942 B.
- Ἐφραίμ Σύρου, *Ἕμνοι εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν*, I-XX, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri. Hymni et Sermones*, t. II, Mechlinae 1886, στ. 519-642.
- Ἐφραίμ Σύρου, *Ἕμνοι εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, III-IV, ἔκδ. T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri. Hymni et Sermones*, t. III, Mechlinae 1889, στ. 969-990.
- Ζήνωνος Βερόνας, *De nativitate Domini*, II, PL 11, 412 B-415 A.
- Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαριάμ τὴν Θεοτόκον*, ΣΤ', ἔκδ. M. Aubineau, *Les Homelies Festales d'Hesychius de Jerusalem*, Vol. I, *Les Homelies I-XV*, Bruxelles 1978, σ. 194-205 (PG 93, 1453 A-1460 D).
- Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, Ε', ἔκδ. M. Aubineau, *Les Homelies*, Vol. I, σ. 158-168 (PG 93, 1459 D-1468 A).
- Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ΣΤ', PG 93, 1467 B-1478 A.
- Θεογνώστου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 16 (1922), σ. 457-462.
- Θεοδότου Ἀγκύρας, *Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 77, 1349 A-1369 A.
- Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 318-335.

- Θεοδότου Ἀγκύρας, *Εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα*, PG 77, 1389 A-1412 B.
- Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, PG 82, 557-592.
- Θεοδωρήτου Κύρου, *ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἑξοδον*, PG 80, 225-297.
- Θεοδώρου Ἀβουκαρά, *Ἐγχειρίδιον κατὰ Αἰρετικῶν, Ἰουδαίων καὶ Σαρακηνῶν, κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*, PG 97, 1461 A-1602 B.
- Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 99, 720 B-730 B.
- Θεοτέκνου Λιβιάδος, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀνάλημψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 272-291.
- Θεοφάνους Γραπτοῦ, *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν Κρήτης τὸν Ἱεροσολυμίτην, ἐν Μηναιῶν τοῦ Ἰουλίου*, ἐπιμ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία, Ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 20-23.
- Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸν εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 132, 928 C-941 B.
- Θεοφάνους Ὁμολογητοῦ, *Χρονογραφία*, ἔκδ. C. De Boor, *Theophanis Chronographia*, vol. I, Lipsiae 1883.
- Θεοφίλου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Αὐτόλυκον*, 1-3, ἔκδ. G. Bardy, *SCh* 20 (1948), σ. 58-270.
- Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ὅτε προσήνεχθη τῷ ναῷ παρὰ τῶν γεννητόρων αὐτῆς*, PG 126, 129 B-144 C.
- Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν καὶ περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ*, PG 127, 543 A-568 A.
- Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὴν Γέννησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 127, 568 A-600 A.
- Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Λόγος ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν εἰς τὸ «Ἐγένετο Τριετής ἡ παῖς»*, PG 127, 600 A-632 A.
- Ἰακώβου Μοναχοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν*, PG 127, 632 A-660 A.
- Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους*, 19, 1-21, ἔκδ. P. Th. Camelot, *SCh* 10 (1951), σ. 66-92.
- Ἰερωνύμου, *De perpetua virginitate Beatae Mariae adversus Helvidium*, PL 23, 193 A-216 B.
- Ἰουστινιανοῦ, *Ἐκθεσις πίστεως*, PG 86/1, 993 C-1036 B.
- Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία*, Α' -Β', ἔκδ. E. Goodspeed, *Die ältesten Apologeten*, (Göttingen 1914) ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 62-208 (PG 6, 327 A-470 A).
- Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, 1-141, ἔκδ. E. Goodspeed, *Die ältesten Apologeten*, (Göttingen 1914) ἐν *ΒΕΠΕΣ* 3 (1955), σ. 209-338 (PG 6, 471 A-800 D).
- Ἰππολύτου Θηβαίου, *Ἐκ τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ συντάγματος περὶ συγγενείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 117, 1027 A-1040 B.
- Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν Γέννησιν τῆς πανυπεράγνου καὶ θεομήτορος καὶ δεσποίνης ἡμῶν Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 139, 11 A-40 B.
- Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον τῆς Παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 139, 39 C-69 D.
- Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπερενδόξου καὶ κεχαριτωμένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 139, 71 A-117 A.
- Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 139, 117 B-164 D.
- Ἰωάννου Γεωμέτρου, *Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. A. Wenger, *L' Assomption*, σ. 364-415.

- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικά*, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos, I, Διαλεκτικά*, Berlin-New York 1969 (PG 94, 521 A-676 B).
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, ἔκδ. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos, II, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Expositio fidei*, Berlin-New York 1973 (PG 94, 789 A-1228 A).
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἡ Θεοτόκος. Τέσσερις θεομητορικές ὁμιλίες*, Ἀθήνα 1995³, σ. 64-99 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 46-79).
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Α'*, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 100-143 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 80-121).
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Β'*, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 144-203 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 122-177).
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος, Γ'*, ἔκδ. Ἀ. Πιέβτιτς, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 204-223 (ἔκδ. P. Voulet, *SCh* 80 (1961), σ. 178-197).
- Ἰωάννου πρεσβ. Εὐβοίας, *Λόγος εἰς τήν Σύλληψιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου*, PG 96, 1459 C-1500 B.
- Ἰωάννου Θεολόγου (νόθο), *Δίηγησις εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καί τό πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, ἔκδ. A. Wenger, *L'Assomption*, σ. 210-241.
- Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 375-405.
- Ἰωάννου Θεσσαλονίκης, *Εἰς τήν Κοίμησιν ἡτοῦ Ἀνάπαυσιν καί πρός Θεόν Μετάστασιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. M. Jugie, «Homélies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 405-438.
- Ἰωάννου Εὐχαΐτων, *Εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 120, 1075 A-1114 A.
- Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, *Διάλεξις πρός Ἰουδαίους, α' -θ'*, ἔκδ. X. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ κατά Ἰουδαίων, λόγοι ἑννέα (τό πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενοι). Εἰσαγωγή - Κείμενον - Σχόλια*, Ἀθήναι 1985², σ. 69-263.
- Ἰωάννου Κασσιανοῦ, *De incarnatione Christi contra Nestorium haereticum*, PL 39, 9 A-272 A.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρός τε Ἰουδαίους καί Ἑλληνας ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεός ὁ Χριστός, ἐκ τῶν παρά τοῖς προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων*, PG 48, 813-838.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 49, 351-362.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό ὄνομα τοῦ Κοιμητηρίου καί εἰς τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 49, 393-398.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 50, 791-796.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου (νόθο), *Εἰς τό «Ἐξῆλθε δόγμα παρά Καίσαρος Αὐγούστου» καί εἰς τήν ἀπογραφὴν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου*, PG 50, 795-600.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, 8· 10· 18, PG 53, 69-76· 81-90· 148-158.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό Γενέθλιόν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 56, 385-396.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, 1-3, 61, PG 57, 13-40 καί PG 58 587-596.
- Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Λόγος πρῶτος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας...*, ἔκδ. E. Βουλγάρεως, *Ἰωσήφ Μοναχοῦ Βρυεννίου. Τὰ Εὐρεθέντα, Β'*, Λειψία 1768, σ. 48-65.
- Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Λόγος δεύτερος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν...*, ἔκδ. E. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα, Β'*, σ. 141-160.

- Ίωσήφ Βρυεννίου, *Λόγος τρίτος ... εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτήν...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 227-243.
- Ίωσήφ Βρυεννίου, *Λόγος εὐχαριστήριος εἰς τὴν Θεοτόκον...*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Τὰ Εὐρεθέντα*, Β', σ. 405-413.
- Ίωσήφ Βρυεννίου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρεως, *Ίωσήφ Μοναχοῦ Βρυεννίου. Τὰ Παραλειπόμενα*, Λειψία 1784, σ. 1-13.
- Ίωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης Ἀνδρέαν τὸν Ἱεροσολυμίτην*, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμη, *Ίωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 435-451.
- Καλλίστου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Σ. Εὐστρατιάδου, «Ο Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κάλλιστος ὡς Ἐκκλησιαστικός Ρήτωρ», *ΕΦ* 8 (1911), σ. 114-119.
- Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς*, 7, ἔκδ. Α. Le Boulluec, *SCh* 428 (1997), σ. 38-331.
- Κοσμᾶ Βεστήτορος, *Εἰς τοὺς ἀγίους Ἰωακείμ καὶ Ἄνναν τοὺς ἐνδόξους γονεῖς τῆς Θεοτόκου Μαρίας*, PG 106, 1005 A-1012 C.
- Κοσμᾶ Βεστήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem intemerate Domine nostre genitricis semperque virginis Marie*, I, ἔκδ. Α. Wenger, *L'Assomption*, σ. 315-318.
- Κοσμᾶ Βεστήτορος, *Laus in celeberrimam Dormitionem...*, II, ἔκδ. Α. Wenger, *L'Assomption*, σ. 318-323.
- Κοσμᾶ Βεστήτορος, *In venerabilem Dormitionem sanctissime ac inviolate Domine nostre Dei genitricis semperque virginis Marie*, III, ἔκδ. Α. Wenger, *L'Assomption*, σ. 323-327.
- Κοσμᾶ Βεστήτορος, *In venerabilem Dormitionem superglorioso ac benedictae Domine nostre Dei genitricis semperque virginis Marie*, IV, ἔκδ. Α. Wenger, *L'Assomption*, σ. 328-333.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, PG 77, 1029 C-1040 C.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ ἀνθρωπομορφιτῶν*, PG 76, 1065 A-1132 D.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως*, PG 75, 1419 B-1478 A.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Λόγος κατὰ τῶν μὴ βουλομένων ὁμολογεῖν Θεοτόκον τὴν ἀγίαν Παρθένον*, PG 76, 255 B-292 A.
- Λεοντίου Βυζαντίου, *Κατὰ Νεστοριανῶν*, Α'· Β'· Δ'· ΣΤ', PG 86/1, 1399 A-1526 B· 1525 C-1602 C· 1649 D-1722 C· 1753 B-1758 C.
- Λεοντίου Βυζαντίου, *Μαρτυρίαι τῶν ἀγίων κατὰ Μονοφυσιτῶν*, PG 86/2, 1769 A-1902 A.
- Λεοντίου Βυζαντίου, *Κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Εὐτυχιανιστῶν*, Β', PG 86/1, 1315 D-1358 B.
- Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν ἐκ στερωτικῶν λαγόνων ἀνθήσασαν σωτήριον ἀνθρώποις γονήν, τὴν ἀειπάρθενον τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 1 A-12 C.
- Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν ἐκ στερωτικῶν λαγόνων προσαγομένην εἰς τὰ Ἅγια ἀγίαν γονήν, τὴν ἀειπάρθενον τοῦ Θεοῦ Μητέρα*, PG 107, 12 D-21 A.
- Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, ὅτε χαρὰν εὐηγγελίσθη Παρθένος, καὶ ἡ ἀρά κατελύθη*, PG 107, 21 B-28 B.
- Λέοντος Σοφοῦ, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας θεοτόκου καὶ Ἄειπαρθένου Μαρίας· ὅτε ἀπὸ τῶν ἐπιγείων καὶ ἐπικήρων, ἐν ταῖς φαινοτάταις καὶ ἀκηράτοις λήξεσι τῶν οὐρανῶν μετέστη*, PG 107, 157 C-172 B.
- Μακαρίου Μακρῆ, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Ἀνδρέου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου*, ἔκδ. Ἀ. Ἀργυρίου, ἐν Ἅγιος Ἀνδρέας, σ. 445-453 (ἔκδ. Β. Λα-

ούρδα, *Μακαρίου Μακρῆ. Βίος του Ἁγίου Ἀνδρέου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου*, ΚΧ 7 (1953), σ. 63-74).

- Μανουήλ Παλαιολόγου, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», ΡΟ 16 (1922), σ. 443-566.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν*, ΡΓ 90, 872 Α-909 C.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον ... περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, ΡΓ 90, 244 Α-785 Β.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περὶ Θεολογίας καὶ ἐνσάρκου Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*, ΡΓ 90, 1084 Α-1176 Α.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιασμένον*, ΡΓ 91, 1032 Α-1417 C.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Διάλογος μετὰ Πύρρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων*, ΡΓ 91, 288 Α-353 Β.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μυσταγωγίας*, ἔκδ. Χ. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἡ Μυσταγωγία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Εἰσαγωγή – κείμενον – κριτικὸν ὑπόμνημα*, Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ, Ἀθῆναι 1978, σ. 191-259.
- Μεθοδίου Ὀλύμπου, *Συμπόσιον τῶν δέκα Παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας*, ΡΓ 18, 27 Α-220 D.
- Μιχαήλ Γλυκᾶ, *Ἐπιστολὴ XXI*, ΡΓ 158, 929 C.
- Μιχαήλ Γλυκᾶ, *Ἐπιστολὴ XXII*, ΡΓ 158, 929 D-932 Α.
- Μιχαήλ Ψελλοῦ, *Λόγος εἰς τὸν Χαιρετισμὸν*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», ΡΟ 16 (1921), σ. 517-525.
- Μοδέστου Ἱεροσολύμων, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ΡΓ 86/3, 3277 Β-3320 C.
- Νεκταρίου Κεφαλά, Μητρ. Πενταπόλεως, *Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, ἔκδ. Ν. Παναγόπουλου, Ἀθῆναι 1986.
- Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος εἰς τὸ πάνσεπτον Γενέθλιον τῆς παναχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», ΡΟ 16 (1921), σ. 528-532.
- Νεοφύτου Ἐγκλείστου, *Λόγος ἐπίτομος περὶ Μαρίας τῆς θεόπαιδος, ὅτε ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἄγια ἀπεδόθη τῷ Θεῷ, περὶ ἧς καὶ γραφικαὶ μαρτυρίαι*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», ΡΟ 16 (1921), σ. 533-538.
- Νικήτα Πατρικίου, *Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Κρήτης*, ἔκδ. Π. Ι. Σκαλτσῆ, ἐν Ἁγιος Ἀνδρέας, σ. 380-394 (ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα, Ε΄, Bruxelles 1932, σ. 169-179).
- Νικήτα Παφλαγόνος, *Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ΡΓ 105, 15 Α-28 Β.
- Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 2,21-23, ΡΓ 145, 809 C-817 Α.
- Νικηφόρου Χούμνου, *Θέσπισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστὸν παντός μυστηρίου*, ΡΓ 140, 1497 Α-1525 D.
- Νικοδήμου Ἀγιορείτου, «Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου Πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου», ἐν *Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον...*, Ἀθῆναι 1991², σ. 314-328.
- Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν ὑπερένδοξον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου Γέννησιν*, ἔκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», ΡΟ 19 (1926), σ. 465-484.
- Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀει-*

- παρθένου *Μαρίας*, έκδ. M. Jugie, «Homélie mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 484-495.
- Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν πάνσεπτον καὶ ὑπερένδοξον Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καὶ παναχράντου Θεοτόκου*, έκδ. M. Jugie, «Homelies mariales byzantines» *PO* 19 (1926), σ. 495-510.
- Πέτρου Ἄργου, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, έκδ. E. N. Toniolo, «Lomelia di Pietro d'Argo (+ c. 922) sull' Annunciazione», *Marianum* 35 (1973), σ. 22-34 (Ὁλόκληρη ἢ μελέτη στίς σελ. 1-35).
- Πόλεμος τῶν Υἱῶν τοῦ φωτός κατὰ τῶν Υἱῶν τοῦ σκότους*, έκδ. Β. Βέλλα, «Ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Ὁ πόλεμος τῶν Υἱῶν τοῦ Φωτός κατὰ τῶν Υἱῶν τοῦ Σκότους», *ΕΕΘΣΠΑ* 16 (1968), σ. 1-79.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον Μαρίαν*, Α', PG 65, 679 C-692 B.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὰς ἐπαρυστρίδας*, Β', PG 65, 692 C-704 C.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Γ', PG 65, 704 D-708 B.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Δ', PG 65, 708 C-716 A.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν*, Ε', PG 65, 716 A-721 B.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαριάμ*, ΣΤ', PG 65, 721 B-757 B.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρμενίους, περὶ πίστεως*, 2, PG 65, 856 B-873 B.
- Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τὴν ὀκτῶήμερον Περιτομὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Β', PG 65, 679 C-692 B.
- [*Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου ἦτοι*] *Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ*, έκδ. C. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, Ἀθήναι χ.χρ., σ. 1-49 καὶ E. Hennecke – W. Schneemelcher (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, Bd. I: *Evangelien*, Tübingen 1959³, σ. 280-290.
- Ρουφίνου Τυρανίου, *Commentarius in symbolum apostolorum*, PL 21, 335 B-386 C.
- Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, *Εὐχή κατὰ στίχον*, LVI, έκδ. J. Grosdidier de Matons, *SCh* 283 (1981), σ. 536-541.
- Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, *Κοντάκιον εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, XLVII, έκδ. J. Grosdidier de Matons, *SCh* 283 (1981), σ. 136-171.
- Σεβηριανοῦ Γαβάλων, *Εἰς τὴν ἕκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιΐας*, PG 56, 484-500.
- Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις*, XXII, *Περὶ πίστεως*, έκδ. Β. Krivochéine, *SCh* 104 (1964), σ. 364-393.
- Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, έκδ. J. Darrouzès, *SCh* 122 (1966), σ. 170-441.
- Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρεόντια εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, Α', PG 87/3, 3733 A-3738 D.
- Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 87/3, 3217 A-3283 B.
- Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87/3, 3147 A-3200 C.
- Ταρασίου Κων/πόλεως, *Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 98, 1481 A-1500 B.

- Τατιανού, *Πρός Έλληνας*, έκδ. Μ. Marcovich, *Tatiani oratio ad Graecos, Patristische Texte und Studien* 43, Berlin 1995, σ. 7-75 (*ΒΕΠΕΣ* 4 (1955), σ. 242-267).
- Φιλοθέου Κοκκίνου, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, έκδ. Β. Ψευτογκᾶ, *ΕΕΘΣΠΘ* 27 (1982), σ. 91-120.
- Φουλγεντίου Ρούσπης, *In natale Domini de duplici natiuitate Christi una aeterna ex Patre altera temporali ex Virgine*, έκδ. J. Fraipont, *CCSL* 91A (1968), σ. 899-903.
- Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 102, 547 A-562 D.
- Χρυσίππου Ἱεροσολυμίτου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, έκδ. Μ. Jugie, «Homelies mariales byzantines», *PO* 19 (1926), σ. 336-343.
- Ὡδαί Σολομῶντος, έκδ. Β. Γ. Τσάκωνα, *Αἱ Ὤδαί Σολομῶντος. Εἰσαγωγή – Κείμενον – Ἑρμηνεία*, Ἀθήνα 1984².

2. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Ἀγγελίδη, Χ. Γ., «Ἀνδρέας Κρήτης: Ὁμιλίες εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Μία Ἀνάγνωση», ἐν *Ἐνθύμησις*, σ. 1-11.
- Ἀγουρίδη, Σ., *Ἑρμηνευτικὴ τῶν Ἱερῶν Κειμένων*, Ἀθήνα 1984.
- Ἀγουρίδου, Σ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1991³.
- Ἀγουρίδη, Σ., «Ἡ Παναγία στὰ κείμενα τῶν Εὐαγγελίων», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 59-65.
- Ἀγουρίδου, Σ., *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐρμηνευταὶ τῶν Ἁγίων Γραφῶν*, Ἀθήναι 1973.
- Ἀγουρίδου, Σ. Χ., «Ὁ χαρακτήρ τῶν ἀφηγήσεων περὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἰησοῦ παρά τῷ Ματθαίῳ καὶ παρά τῷ Λουκᾶ», ἐν *Πόννημα*, σ. 3-21.
- Ἀλεβιζόπουλου, Ἀ. Γ., *Ἐφόδιον Ὀρθοδοξίας*, Ἀθήνα 1993⁵.
- Ἀλιβιζάτου, Ἀ. Σ., «Τὸ νέον Δόγμα», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 354-356 καὶ 368-370.
- Ἀναστασίου, Ἰ. Ε., *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἱστορία, ἡ εἰκονογραφία καὶ ἡ ὑμνογραφία τῆς ἐορτῆς*, Θεσσαλονίκη 1959.
- Ἀνδριόπουλου, Π. Χ., *Ἡ περὶ ἁμαρτίας καὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι 1989².
- Ἀνδριόπουλου, Π. Χ., *Τὸ πρόβλημα τοῦ «Ἱστορικοῦ Ἰησοῦ» ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑρμηνευτικῇ τῆς Κ.Δ. ὑπὸ τό φῶς τῆς θεολογίας Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας*, Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσία, Ἀθήναι 1975.
- Ἀωννύμου, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΧΕ* 1 (1936), στ. 1091-1095.
- Ἀωννύμως, *Κατήχησις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, έκδ. Κάκτος, Βατικανό-Ἀθήνα 1996.
- Βασιλίου, Α. Α., *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, τ. Α', μτφ. Δ. Σαβράμη, έκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 1995.
- Βέλλα, Β. Μ., *Ὁ Ἰσραηλιτικὸς Γάμος*, Ἀθήναι 1966².
- Βεργωτῆ, Γ. Θ., «Ἡ θεομητορικὴ λατρεία», ἐν *Πρακτικά*, σ. 57-108.
- Βλέτση, Ἀ. Β., *Τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα στὴ θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ἑρευνα στὶς ἀπαρχές μιᾶς ὄντολογίας τῶν κτιστῶν*, Κατερίνη (1998).
- Βούλαρη, Χ. Σπ., «Βασικαὶ τινες προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης», ἐν *Χαριστήρια*, σ. 175-183.
- Βούλαρη, Χ. Σπ., *Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 19], Θεσσαλονίκη 1974.

- Βούλγαρη, Χ. Σπ., *Η περί Σωτηρίας διδασκαλία του Εὐαγγελιστοῦ Λουκά*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἀθήναι 1971.
- Βούλγαρη, Χ. Σπ., *Εἰσαγωγή*, Α΄: Χ. Σπ. Βούλγαρη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, τ. Α΄, Προλεγόμενα, Εὐαγγέλια, Πράξεις, Ἐπιστολαὶ Παύλου*, Ἐν Ἀθήναις 2003.
- Βουρλῆ, Ἀ., *Θέματα Ὀρθοδόξου Χριστολογίας ἐπὶ τῇ βάσει ὑμνολογικῶν κειμένων*, Ἀθήναι 2000.
- Γαλίτη, Γ. Ἀ., «Οἱ ἀνυπότακτοι τῆς Κρήτης καὶ ἡ ἐντολή τῆς ὑποταγῆς», *ΔΒΜ* 5 (1978), σ. 196-208.
- Γαλίτη, Γ. Ἀ., «Ἡ πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ μέθοδος τῆς Καινῆς Διαθήκης», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 117-134.
- Γαλίτη, Γ. Ἀ., *Ἡ πρὸς Τίτον ἐπιστολή τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Εἰσαγωγή – Ὑπόμνημα*, Θεσσαλονίκη 1985².
- Γερομιχαλοῦ, Ἀ., *Χριστολογία. Α΄, Αἱ χριστολογικαὶ ἔριδες*, Ἐν Ἀθήναις 1951.
- Γεωργόπουλου, Β. Ἀ., «Ἡ σύγχρονη προτεσταντικὴ κριτικὴ γιὰ τὴν ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδομία* 7 (2005), σ. 577-583.
- Γεωργοπούλου, Ν. Δ., *Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορίας διατριβή, Ἀθήναι 1967.
- Γιανναρᾶ, Χ., *Ἀλφαβητᾶρι τῆς Πίστης*, Ἀθήνα 1984².
- Γιαννοπούλου, Β. Ν., *Εἰκῶν κατὰ τὸν Ἱερόν Φῶτιον*, (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ᾽Θεολογίας), Ἀθήναι 1980.
- Γιαννοπούλου, Β. Ν., *Αἱ Χριστολογικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορίας διατριβή, Ἀθήναι 1975.
- Γιαννουλάτου, Ἀ., *Ἰσλάμ. Θρησκευολογικὴ ἐπισκόπησις*, Ἀθήναι 1983³.
- Γιέβτιτς, Ἀ., *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν Ἱερό Χρυσόστομο*, Ἀθήνα 1984².
- Γιέβτιτς, Ἀ., *Ἡ Θεοτόκος: Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἡ Θεοτόκος. Τέσσερις θεομητορικὲς ὁμιλίαι, Κείμενο – Εἰσαγωγή – Σχόλια Ἱερομ. Ἀ. Γιέβτιτς*, [Ἐπὶ τὰς Πηγὰς 3], Ἀθήνα 1995³.
- Γιέβτιτς, Ἀ., «Ἡ Θεοτοκολογία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ», ἐν *Χριστός. Ἀρχὴ καὶ Τέλος*, Ἀθήναι 1983, σ. 233-264 καὶ 424-435.
- Γιέβτιτς, Ἀ., «Ἡ Παναγία Θεοτόκος, Ἡ Χώρα τοῦ Ἀχωρήτου», ἐν *Πρακτικά*, σ. 135-147.
- Γιέβτιτς, Ἀ., «Μεθοδολογία τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 163-185.
- Γιέβτιτς, Ἀ., «Ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1991, σ. 45-79.
- Γιέβτιτς, Ἀ., «Ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας», ἐν *Φῶς Ἰλαρόν*, σ. 187-214.
- Γιούλτση, Ε., *Ἡ Παναγία πρότυπο πνευματικῆς τελειώσεως*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Θεσσαλονίκη 1998.
- Γκαλερίου, Κ., «Ὀρθοδοξία καὶ τὸ πρόβλημα ἀποδοχῆς γυναικῶν εἰς τὴν ἱερωσύνην», μτφ. Σ. Πλευράκη, ἐν *Χειροτονία*, σ. 49-87.
- Γλάρου, Ἀ. Β., *Θεῖα Παιδαγωγία: Θεῖα Παιδαγωγία. Παιδαγωγικὰ στοιχεῖα στό Μεγάλον Κανόνα τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης*, Διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 2000.
- Γριτσόπουλου, Τ., «Μαρία: Τὰ ἐπίθετα», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 710-713.
- Δελέογλου, Ἀ. – Ζερβουδάκη, Ἀ., «Δυὸ ἄγνωστοι κανόνες στὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα (πιθανῶς ἔργα τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης)», *Παλίμψηστον* 16 (1996), σ. 113-148.
- Δετοράκη, Θ. Ε., *Οἱ Ἅγιοι: Οἱ Ἅγιοι τῆς Πρώτης βυζαντινῆς Περιόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς αὐτοὺς Φιλολογία*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἀθήναι 1970.
- Δετοράκη, Θ. Ε., «Ἀνέκδοτοι ὕμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 473-478.

- Δετοράκη, Θ. Ε., *Ιστορία τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειο 1990².
- Δετοράκη, Θ. Ε., «Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος καί ὁ Μέγας Κανών», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή, Μάρτιος*, 2/39/4-3-2001, σ. 26-29.
- Δετοράκη, Θ. Ε., «Παρατηρήσεις στό ὕμνογραφικό ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 173-184.
- Δετοράκη, Μ. Θ., «Τό ὁμιλητικό ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης καί ὁ κώδικας Bodleianus Laudensis gr. 81», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 153-170.
- Δημητροπούλου, Π. Χ., *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, Ἀθήναι 1954.
- Δοΐκου, Δ. Α., *Εἰσαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη. Γενική Εἰσαγωγή*, Θεσσαλονίκη 1984.
- Δοΐκου, Δ., «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ», *ΓΠ* 51 (1968), σ. 460-474.
- Δρατσέλλα, Κ. Ν., *Κυπριανός Ἐπίσκοπος Καρχηδόνας*, Βιβλιοθήκη Λατίνων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων 1, Ἀθήναι 1968.
- Δρατσέλλα, Κ. Ν., *Ἡ περί Ἐκκλησίας ὡς Μητρός διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων καί Λατίνων Πατέρων καί ἐκκλ. Συγγραφέων τῶν δύο πρώτων αἰῶνων*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, Ἐν Ἀθήναις 1974.
- Εἰρηναίου, Μητρ. Σάμου, «Τό νέον δόγμα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 396-398.
- Ἐλευθεριάδου, Ἐ., «Ἡ θέσις τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου, κατά τούς τρεῖς πρώτους τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ πίστει, τῇ θεολογίᾳ καί τῇ θρησκευτικῇ ζωῇ τῶν πιστῶν», ἐν *Πρακτικά*, σ. 151-184.
- Εὐδοκίμωφ, Π., *Ἡ Γυναίκα καί ἡ σωτηρία τοῦ Κόσμου*, μτφ. Ν. Ματσούκα, ἔκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983².
- Εὐδοκίμωφ, Π., *Ἡ Ὁρθοδοξία*, μτφ. Ἀ. Τ. Μουρτζοπούλου, ἔκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.
- Εὐστρατιάδου, Σ., «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ὁ Ἱεροσολυμίτης», *ΝΣ* 29 (1934), σ. 673-688. 30 (1935), σ. 3-10, 147-153, 209-217, 269-283, 321-342, 462.
- Εὐστρατιάδου, Σ., Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ ὡς ὑπό τῶν Ποιητῶν προσαγορεύεται*, (Ἁγιορειτική Βιβλιοθήκη 6), Paris 1930.
- Ζαλέν, Φ., «Ἡ θέσις τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀναφορᾶ πρός τήν χειροτονίαν τῶν γυναικῶν», ἐν *Χειροτονία*, σ. 219-244.
- Ζάρρα, Κ. Θ., *Ιστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήνα 2005.
- Ζηζιούλα, Ἰ. Δ., *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Διατριβή ἐπί διδακτορία, Ἐν Ἀθήναις 1990².
- Ζηζιούλα, Ἰ., Μητρ. Περγάμου, «Ἡ θέωση τῶν Ἁγίων ὡς εἰκονισμός τῆς Βασιλείας», ἐν *Ἁγιότητα. Ἐνα λησμονημένο ὄραμα*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2001, σ. 23-41.
- Ζηζιούλα, Ἰ., Μητρ. Περγάμου, *Ἡ Κτίσις ὡς εὐχαριστία. Θεολογική προσέγγιση στό πρόβλημα τῆς οἰκολογίας*, Ἀθήνα 1992.
- Ζήση, Θ., «Ἀνδρέας Κρήτης, Ἱεροσολυμίτης (660-740). Περί τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου του», *ΕΕΘ-ΣΠΘ/ ΤΠ* 4 (1995), σ. 9-19.
- Ζήση, Θ. Ν., *Ἄνθρωπος καί κόσμος ἐν τῇ Οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ κατά τόν Ἱερόν Χρυσόστομον*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 9], Θεσσαλονίκη 1971.
- Ζήση, Θ. Ν., *Ἐπόμενοι τοῖς θείοις Πατράσι. Ἀρχές καί κριτήρια τῆς Πατερικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1993.
- Ζήση, Θ., «Ἡ ἀγιότητα καί ἡ ἀναμαρτησία τῆς Θεοτόκου», *Θεοδρομία* 1 (1999), σ. 8-19.
- Ζήση, Θ., «Ἡ Παναγία ὡς Παρθένος καί Ἀειπάρθενος», *Θεοδρομία* 2 (1999), σ. 31-41.

- Θεοδώρου, Α., *Ἡ Μετάσταση τῆς Θεοτόκου: «Ἡ Μετάσταση τῆς Θεοτόκου κατά τὴν ἀσματικὴ ἀκολουθία τῆς Κοιμήσεως», ἐν Καιρός. Τόμος τιμητικός στον Ὀμότιμο Καθηγητὴ Δ. Ἀθ. Δοῖκο, ΕΕΘΣΠΘ/ΝΣ 4 (1994), σ. 601-618.*
- Θεοδώρου, Ἀ., *Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας. Σχόλιον θεολογικόν εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον*, Ἐν Ἀθήναις 1977.
- Θεοδώρου, Ἀ., *Ἡ Οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας*, Ἀθήνα 1998².
- Θεοδώρου, Ἀ., «Ἡ περὶ ἀρχηγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Μελέτη δογματικοσυμβολικῆ», *ΕΕΘΣΠΑ 16 (1968)*, σ. 717-778.
- Θεοδώρου, Ἀ., *Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μέχρι Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*, Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ, Ἀθήναι 1956.
- Θεοδώρου, Ἀ., *Ὅψεις τινές τῆς περὶ τοῦ κακοῦ, θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἱερῶν εἰκόνων διδασκαλίας τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*, (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθήναι 1972.
- Θεοδώρου, Ε. Δ., «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία ἁγίων», *Θεολογία 64 (1993)*, σ. 545-569.
- Θεοδώρου, Ε. Δ., «Ἡ Θεοτόκος Μαρία καὶ ἡ ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀγωγή», ἐν *Πρακτικά*, σ. 185-194.
- Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ἡ Παναγία Σουμελά*, Θεσσαλονίκη 2003².
- Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ μέσα ἀπὸ τὴν θεολογία καὶ τὴν Ὑμνολογία τῶν ἁγίων Πατέρων*, Θεσσαλονίκη 1998.
- Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, *Ἡ ζωὴ μετὰ Θάνατο*, (Λεβαδειά) 1997⁴.
- Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, «Τὰ ἀναγνώσματα τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 161-200.
- Ἰωαννίδη, Ν. Χ., *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος. Βίος – Ἔργο – Διδασκαλία*, Ἀθήνα 1985.
- Ἰωαννίδη, Ν. Χ., «Ἡ Ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ ἐξῆς*, Ἀθήνα 2007, σ. 351-368.
- Ἰωαννίδη, Ν. Χ., «Ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ», ἐν *Θεολογία καὶ Γραμματεία*, σ. 369-376.
- Ἰωαννίδου, Β., «Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατά τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης», *ΕΕΘΣΠΑ 10 (1956)*, σ. 113-168.
- Καϊμάκη, Δ., «Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ' (Ἠσ. 7,14)», *ΓΠ 69 (1986)*, σ. 514-516.
- Καλαμάτα, Ἀ.Ι., «Ἡ θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 223-235.
- Καλαντζάκη, Σ. Ἐ., *Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Καλαντζάκη, Σ. Ἐ., *Ἐτυμολογία καὶ θεολογικὴ ἐρμηνεία βιβλικῶν ὀνομάτων βάσει Ἱερῶν Ὀνομαστικῶν*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 44], Θεσσαλονίκη 1983.
- Καλαντζάκη, Σ. Ἐ., «Τὸ βιβλικὸ ὄνομα στὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση», ἐν *Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Ἰωάννη Ὁρ. Καλογήρου*, *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 439-471.
- Καλαφάτη, Χρ., *Καπουλῆ Παναγία ἦτοι ὁ μακρὰν τῶν ἐρειπίων τῆς Ἐφέσου ἀνακαλυφθεὶς ὑπὸ τῶν Καθολικῶν οἶκος τῆς Θεομήτορος*, Ἐν Ἀθήναις 1896.
- Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ, Β., *Ἡ γυναίκα στὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή*, (Ἀθήνα) 1992.
- Καλογήρου, Ἰ. Ὁρ., «Διεθνὴ Συνέδρια περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας εἰς τὴν Ρώμην (12-17 καὶ 17-21 Μαΐου 1975)», *ΕΕΘΣΠΘ 21 (1976)*, σ. 53-122.
- Καλογήρου, Ἰ. Ὁρ., «Ἡ Ὁρθόδοξος συμβολὴ εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιδίωξιν, κοινῆς χριστιανικῆς ἐκφράσεως τῆς περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ἀληθείας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν τιμῆς», ἐν *Πρακτικά*, σ. 641-701.
- Καλογήρου, Ἰ. Ὁρ., «Μαρία. Ἁγία Γραφή, Ἀγιολογία, Δογματικὴ», *ΘΗΕ 8 (1966)*, σ. 649-685.

- Καλογήρου, Ί. Όρ., *Μαρία ή Άειπάρθενος Θεοτόκος κατά τήν Όρθόδοξον Πίστιν*, Θεσσαλονίκη 1957.
- Καλογήρου, Ί., «Τιμή Άγίων. Η απόδοσις τιμής εις τήν Θεοτόκον καί τούς άγιους κατά τήν χριστοκεντρικήν όρθόδοξον θεωρησιν», *ΡΕΠ* 4 (1988), σ. 273-304.
- Καλογήρου, Ί. Όρ., «Χριστολογική θεμελίωσις τής όρθοδόξου περι τής Θεοτόκου Μαρίας διδασκαλίας», *Κληρονομία* 17 (1985), σ. 5-37.
- Καλφαπαναγιώτου-Άλεξανδρίδου, Ά., «Η Θεοτόκος στην Έλληνική Λαογραφία», έν *Πρακτικά*, σ. 195-213.
- Καραβιδοπούλου, Ί., «*Εικών Θεοϋ*» καί «*κατ' εικόνα Θεοϋ*» παρά τῷ Άποστόλῳ Παύλῳ. *Αί χριστολογικαί βάσεις τής Παυλείου άνθρωπολογίας*, Θεσσαλονίκη 1964.
- Καραβιδόπουλου, Ί. Δ., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1983.
- Καραβιδοπούλου, Ί. Δ., «Η Έκκλησία τής Καινής Διαθήκης», *ΓΠ* 51 (1968), σ. 475-494.
- Καραβιδόπουλου, Ί., «Οί πληροφορίες τών Άποκρύφων Εύαγγελίων για τήν Παναγία», έν *Μήτηρ Θεοϋ*, σ. 67-76.
- Καραγιάννη, Χ. Γ., *Η έννοια τοϋ «ύπολοίπου» στην Παλαιά Διαθήκη*, Διατριβή επί διδακτορία (δακτ.), Άθήναι 2004.
- Καραγιαννόπουλου, Ί. Ε., *Ιστορία Βυζαντινοϋ Κράτους, Β', Ιστορία τής Μέσης Βυζαντινής Περιόδου (565-1081)*, Θεσσαλονίκη 1991³.
- Καρανικόλα, Π. Κ., Μητρ. Κορίνθου, *Θεομητορικά Προσωνύμια. Όνόματα, έπόνυμα, προσαγορεύματα, προσήσεις, άλληγορίες, παρεπωνυμίες, έξονομασίες καί έπονομασίες διά τήν Θεοτόκον Μαρίαν*, Άθήνα 2007.
- Καρδαμάκη, Μ. Σ., *Όρθόδοξη Πνευματικότητα. Η άυθεντικότητα τοϋ ανθρώπινου ήθους*, Άθήνα 1980.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Η εις Άδου κάθοδος τοϋ Χριστοϋ έξ έπόψεως όρθοδόξου*, Άθήναι 1939.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Η Έκκλησιολογία τών Τριών Ίεραρχών*, Άθήναι 1962.
- Καρμίρη, Ί. Ν., «Η θέσις καί ή διακονία τών Γυναικών έν τή Όρθοδόξω Έκκλησία. Ο άποκλεισμός αυτών από τής Ίερωσύνης», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), σ. 469-527.
- Καρμίρη Ί. Ν., *Η περί Έκκλησίας όρθόδοξος δογματική διδασκαλία*, (Άνάτυπον έκ τής ΘΗΕ, τ. Ε', στ. 465-519), Άθήναι 1964.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Όρθόδοξος Έκκλησιολογία: Ν. Ί. Καρμίρη, Δογματικής Τιμήμα Ε': Όρθόδοξος Έκκλησιολογία*, Άθήναι 1973.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις Όρθοδόξου Δογματικής*, τεϋχ. Α', Άθήναι 1968.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεία τής Όρθοδόξου Καθολικής Έκκλησίας*, τ. Ι, Έν Άθήναις 1960² καί τ. ΙΙ, Έν Άθήναις 1953.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Τό δογματικόν σύνταγμα «Περί Έκκλησίας» τής Β' Βατικανείου (sic) Συνόδου (Constitutio Dogmatica de Ecclesia)*, Άθήναι 1969.
- Καρμίρη, Ί. Ν., «Τό νέον δόγμα τής Ρωμαϊκής Έκκλησίας», *Έκκλησία* 28 (1951), σ. 21-25.
- Καρμίρη, Ί. Ν., *Σύνοψις τής δογματικής διδασκαλίας τής Όρθοδόξου Καθολικής Έκκλησίας*, Έν Άθήναις 1960.
- Κοντάκη, Χρ., *Η διδασκαλία τών Πατέρων περι τής Υπεραγίας Θεοτόκου καί τής όφειλομένης προς αυτήν τιμής*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1994.
- Κοντάκη, Χ., «Η σάρκωσις τοϋ Λόγου καί ή δι' αυτής ζωοποίησης τοϋ πεπτωκότος Άδάμ», έν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 487-520.
- Κοντοστεργίου, Δ. Δ., «Η Θεοτόκος εις τās Οικουμενικάς Συνόδους καί ειδικῶς εις τήν τρίτην τοιαύτην», έν *Πρακτικά*, σ. 258-265.

- Κοντοστεργίου, Δ. Δ., *Ἡ ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδος καὶ ἡ θεολογία της*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Κορακίδου, Α. Σ., *Ἡ περί τοῦ Λόγου Θεολογία τῶν κοντακίων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήναι 1973.
- Κορναράκη, Κ. Ἰ., *Ἡ Θεολογία τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων κατὰ τὸν Ὅσιο Θεόδωρο τὸ Στουδίτη*, Κατερίνη 1998.
- Κουκουλέ, Φ., «Ἐπιθέτα τινα τῆς Θεοτόκου», *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* 1932, σ. 431-444.
- Κουνάβη, Γ. Π., *Παναγία καὶ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς ἱερούς Πατέρες*, Ἀθήνα 1989².
- Κουρούση, Σ. Ἰ., «Ὁ συμβολισμὸς τῆς διακρίσεως Ἰσχυρῆς καὶ Ἰσχυρῆς. Σχόλιον εἰς τὸν Μέγαν Κανόνα» τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης», *ΕΕΒΣ* 51 (2003), σ. 535-550.
- Κρικῶνη, Χ., *Ἡ Ἐκκλησία διδάσκαλος καὶ ἐρμηνευτὴς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως*, Θεσσαλονίκη 1989.
- Κρικῶνη, Χ. Θ., *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Πατερικαὶ ἀπόψεις*, Θεσσαλονίκη 1991.
- Κρούμβαχερ, Κ., *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, μτφ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 328-330 καὶ τ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 557-558.
- Κωνσταντινίδου, Ἰ. Χ., *Ἦμνολογία*, Ἀθήναι 1981³.
- Κωνσταντινίδου, Χρ., Μητρ. Μύρων – Φωτιάδου, Ἐ., *Ἔκθεσις περί τῶν Πηγῶν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν*, Θεσσαλονίκη 1971.
- Κωνσταντινίδου, Χρ. Σ., Μητρ. Μύρων, *Τάδε λέγει Πατριαρχικὸς Ἄμβων*, Κατερίνη 1991.
- Κωνσταντίνου, Μ., «Ἡ χρῆσις καὶ ἐρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Χριστῷ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν», ἐν *Εὐαγγέλιον*, σ. 93-116.
- Λαούρδα, Β., «Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει καὶ ἡ Κρήτη ἐπὶ Εἰκονομαχίας», *ΚΧ* 5 (1951), σ. 32-60.
- Λαούρδα, Β., «Ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας Κρήτης», *Ὀρθοδοξία* 25 (1950), σ. 122-123.
- Λεονταρίτου, Β. Ἀ., *Ἐκκλησιαστικὰ Ἀξιώματα καὶ Ὑπηρεσίαι στὴν Πρώμην καὶ Μέσην Βυζαντινὴ Περίοδο*, Ἀθήνα – Κομοτηνὴ 1996.
- Λιάκουρα, Κ. Ἠλ., *Ἡ περί ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, Ἀθήνα 1997.
- Λιάκουρα, Κ. Ἠλ., *Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν. Ἡ χριστολογικὴ διδασκαλία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας σὲ ἀντιπαράθεσις πρὸς τὴν Νεστοριανικὴν κακοδοξίαν*, Ἀθήνα 2001.
- Λιάλιου, Δ. Ἀθ., *Ἐρμηνεία τῶν δογματικῶν καὶ συμβολικῶν κειμένων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Β', Θεσσαλονίκη 1994.
- Λιάλιου, Δ. Ἀθ., *Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴ θεολογία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*, ἐν *Γρηγοριανά*, Α', Θεσσαλονίκη 1997, σ. 11-197.
- Μαντζαρίδης, Γ. Ἰ., *Ὀρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ*, Θεσσαλονίκη 1986.
- Μαντζαρίδου, Γ., «Ἡ ἔννοια τῆς Θεολογίας», *Κληρονομία* 1 (1969), σ. 103-120.
- Μαντζαρίδου, Γ., *Ἡ περί θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, ἐν *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 1983², σ. 149-304.
- Μαρτζέλου, Γ. Δ., *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σημασία της*, Θεσσαλονίκη 1990.
- Μαρτζέλου, Γ. Δ., *Οὐσία καὶ Ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικοδογματικὴν διερεύνησιν τῆς περὶ Οὐσίας καὶ Ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1993².
- Ματσούκα, Ν. Ἀ., «Ἁγία Γραφή καὶ Παράδοσις κατὰ τίς ἐρμηνευτικὰς ἀρχὰς τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας», *ΔΒΜ/ΝΣ* 4 (1985), σ. 41-50.

- Ματσούκα, Ν. Α., *Γένεσις και ουσία του Όρθοδόξου Δόγματος*, Ανάλεκτα Βλατάδων 2, Θεσσαλονίκη 1969.
- Ματσούκα, Ν. Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, Α΄, Εισαγωγή στη Θεολογική Γνωσιολογία*, Θεσσαλονίκη 1996².
- Ματσούκα, Ν. Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, Β΄, Έκθεση της Όρθόδοξης Πίστεως σέ αντιπαράθεση μέ τή Δυτική Χριστιανοσύνη*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Ματσούκα, Ν. Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, Γ΄, Άνακεφαλαίωση και άγαθοτοπία. Έκθεση του οικουμενικού χαρακτήρα της χριστιανικής διδασκαλίας*, Θεσσαλονίκη 1997.
- Ματσούκα, Ν. Α., «Έκκλησιολογία έξ έπόψεως Τριαδικού Δόγματος», *ΕΕΘΣΠΘ* 17 (1972), σ. 113-211.
- Ματσούκα, Ν. Α., *Έπιστήμη, Φιλοσοφία και Θεολογία στην Έξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1990².
- Ματσούκα, Ν., «Η Εϋα της θεολογίας και ή γυναίκα της ιστορίας», *Σύναξη* 36 (1990), σ. 5-15.
- Ματσούκα, Ν. Α., «Προϋποθέσεις και χαρακτήρ του ‘άπολύτου προορισμού’ έν σχέσει προς τήν περί ‘έκλογής’ και ‘προορισμού’ βιβλικήν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38 (1967), σ. 439-458, 621-632.
- Ματσούκα, Ν. Α., *Τό πρόβλημα του Κακού. Δοκίμιο πατερικής θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1986².
- Μαυρομάτη, Γ., *Η όντως Θεοτόκος*, Κατερίνη 1999.
- Μαυροσκά, Β. Β., «Οί πρωτόπλαστοι ώς προτύπωση του Χριστού και της Θεοτόκου», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 11 (2006), σ. 171-207.
- Μαυροφίδη, Σ., *Η Μητέρα του Ίησοϋ στην Καινή Διαθήκη*, Άθήνα 1989.
- Μελετίου, Μητρ. Νικοπόλεως, *Η Πέμπτη Οίκουμενική Σύνοδος. Εισαγωγή, Πρακτικά, Σχόλια*, Άθήνα 1985.
- Μέντζου, Θ. Γ., *Ο Τάφος της Παναγίας*, Έν Άθήναις 1955.
- Μεταλληνού, Γ. Δ., *Η θεολογική μαρτυρία της Έκκλησιαστικής Λατρείας*, Άθήνα 1996².
- Μεταλληνού, Γ. Δ., «Παράλληλα δογματικά Θεοτόκου και Σταυρού έν τή όρθοδόξω Ύμνογραφία», *Θεολογία* 47 (1976), σ. 879-907.
- Μητσοπούλου, Ν. Ε., *Η έν Χριστώ Ίησοϋ δόξα του ανθρώπου*, Διατριβή επί ύφηγεσία, Έν Άθήναις 1972.
- Μητσοπούλου, Ν. Ε., *Η ζωή και ό θάνατος έν Χριστώ Ίησοϋ*, Άθήναι 1973.
- Μητσοπούλου, Ν. Ε., *Θέματα Όρθοδόξου Δογματικής Θεολογίας. Πανεπιστημιακά παραδόσεις Δογματικής*, Άθήνα 1984.
- Μητσοπούλου, Ν. Ε., *Κοινωνιολογική θεώρησης του θανάτου*, Άθήναι 1977.
- Μητσοπούλου, Ν. Ε., *Ο Θάνατος. Πνευματικός, σωματικός, αιώνιος*, Άθήναι 1973.
- Μίντις, Ν., *Τό μυστήριον της Έκκλησίας. Συστηματική-έρμηνευτική προσέγγις της περί Έκκλησίας διδασκαλίας του άγ. Μαξίμου του Όμολογητού, Έναίσιμος επί διδακτορία διατριβή*, Άθήναι 1989.
- Μουρατίδου, Κ. Δ., *Η ουσία και τό πολίτευμα της Έκκλησίας κατά τήν διδασκαλίαν Ίωάννου του Χρυσοστόμου. Συμβολή εις τά θεμελιώδη προβλήματα του Κανονικού Δικαίου*, Διατριβή επί ύφηγεσία, Έν Άθήναις 1958.
- Μουρίκη, Ν., «Αί βιβλικά προεικονίσεις της Παναγίας εις τον τροϋλλον της Περιβλέπτου του Μυστρά», *Άρχαιολογικόν Δελτίον* 25 (1970), σ. 217-251.
- Μουτσούλα, Η. Δ., *Εισαγωγή εις τήν Πατρολογία*, Άθήναι 1985³.
- Μουτσούλα, Η. Δ., *Η σάρκωσις του Λόγου και ή θέωσις του ανθρώπου κατά τήν διδασκαλίαν Γρηγορίου του Νύσσης*, Διατριβή επί διδακτορία, Άθήναι 1965.
- Μπάκου, Η., *Βυζαντινή Ποίησις και Εικονομαχικά Έριδες*, Διατριβή επί διδακτορία, Άθήναι 1992.

- Μπολανάκη, Ι., *Ἐκκλησία καί ἐκκλησιαστική παιδεία στή βενετοκρατούμενη Κρήτη*, ΝΧΚ Παρ. Ἀριθ. 3, Ρέθυμνο 2002.
- Μπέγζου, Μ. Π., *Δοκίμια Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας. Μεταμοντερνισμός καί Ἐσχατολογία*, Ἀθήνα 1988.
- Μπεμπή, Γ., *Συμβολαί εἰς τήν περί τοῦ Νεστορίου ἔρευναν ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἀθήναι 1964.
- Μπιλάλη, Σ. Σ., *Ὁρθοδοξία καί Παπισμός, Β΄*, *Ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν*, Ἀθήναι 1969.
- Μπομπρισκόυ, Β., «Ἀνάληψις. Δογματική», *ΘΗΕ* 2 (1963), στ. 501-502.
- Μπόνη, Κ. Γ., «Ἐπί τῇ Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 55 (1978), σ. 301-304.
- Μπόνη, Κ. Γ., *Χριστιανική Γραμματεία ἤτοι φιλολογική καί κριτική Ἱστορία τῶν Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, τ. Α΄*, *Οἱ λεγόμενοι Ἀποστολικοί Πατέρες*, Ἐν Ἀθήναις 1977.
- Μπούκη, Χ. Ν., «Ἡ Θεολογία κατά τόν ἅγιον Γρηγόριον τόν Ναζιανζηνόν», ἐν *Θεολογικόν Συμπόσιον. Χαριστήριον εἰς τόν καθηγητήν Παναγιώτην Κ. Χρήστου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 141-163.
- Μπρατσιώτου, Ν. Π., *Εἰσαγωγή εἰς τήν Θεολογίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθήναι 1982².
- Μπρατσιώτου, Ν. Π., *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ι*, *Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιούργημα*, Ἀθήναι 1988⁵.
- Μπρατσιώτου, Π. Ί., «Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νέου δόγματος», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 398-399.
- Μπρατσιώτου, Π. Ί., *Ἡ Γυνή ἐν τῇ Βίβλῳ*, Ἀθήναι 1940².
- Μπρατσιώτου, Π. Ί., «Τό Γενέσεως Α΄ 26 ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ», *Ὁρθοδοξία* 27 (1952), σ. 360-372.
- Μωραΐτου, Δ., *Εορτολογία*, Ἀθήναι 1963.
- Νανάκη, Ἀ., Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, «Ἱστορικό-Γεωγραφικό πλαίσιο: Δαμασκός, Ἱεροσόλυμα, Κωνσταντινούπολις, Κρήτη κατά τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (τέλος 7ου – ἀρχές 8ου αἰῶνα)», ἐν *Ἄγιος Ἀνδρέας*, σ. 81-88.
- Νέλλα, Π., «Εἰκόνα Θεοῦ καί δερμάτινοι χιτῶνες. Ἐρευνα γύρω ἀπό ὠρισμένα κεντρικά σημεῖα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας γιά τόν ἄνθρωπο καί γιά τή σχέση Ἐκκλησίας – κόσμου», ἐν *Ζῶον Θεούμενον. Προοπτικές γιά μία ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου*, Ἀθήνα 1981², σ. 17-114
- Νέλλα, Π., *Ἡ περί δικαίωσης διδασκαλία Νικολάου τοῦ Καβάσιλα. Συμβολή εἰς τήν ὀρθόδοξον Σωτηριολογίαν*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Πειραιεύς 1975.
- Νέλλα, Π., «Ἡ ἐν Χριστῷ δικαίωσις τοῦ ἀνθρώπου κατά τόν ἀπόστολον Παῦλον», ἐν *Χαριστήρια*, σ. 379-400.
- Νέλλα, Π., *Ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ καί ὁ θεοκεντρικός ἀνθρωπισμός*, (Ἀνάτυπο ἀπό τό περιοδικό «Γρηγόριος Παλαμᾶς», 56/1973), Θεσσαλονίκη 1973.
- Νέλλα, Π., «Τά ἀνθρωπολογικά καί κοσμολογικά πλαίσια τῆς ἔνωσης μέ τό Θεό. Μελέτη στήν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα», ἐν *Ζῶον Θεούμενον*, σ. 181-224.
- Νησιώτου, Ν. Ἀ., «Ἡ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία», ἐν *Θεολογία, Ἀλήθεια καί Ζωή. Πνευματικόν Συμπόσιον*, ἔκδ. Ζωή, Ἀθήναι 1962, σ. 178-214.
- Νησιώτου, Ν., *Προλεγόμενα εἰς τήν Θεολογικήν Γνωσιολογίαν. Τό ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ καί ἡ δυνατότης γνώσεως αὐτοῦ*, Ἀθήνα 1985⁴.
- Νικολαΐδη, Ἀ. Β., *Ἡ κοινωνική δυναμική τῶν ἐορτῶν. Κοινωνική προσέγγιση τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ ἐορτολογίου*, Ἀθήνα 1998.
- Νικολαΐδη, Ν. Ί., «Τό πρόσωπο καί ὁ ρόλος τῆς Θεοτόκου στήν Ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου

κατά τόν ἅγ. Ἐπιφάνιο Κύπρου», ἐν *Ἀνάλεκτα ἢ Περί τοῦ ὄντως ὄντος καί τῶν ὄντων*, Α΄, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 51-74.

- Νούρ, Α., *Τό Κοράνιον καί τό Βυζάντιον*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἐν Ἀθήναις 1970.
- Ξανθοῦδιδου, Στ., «Οἱ Ἑβραῖοι ἐν Κρήτῃ ἐπί Ἐνετοκρατίας», *Κρητική Στοά* 2 (1909), σ. 209-224.
- Ξεζάκη, Ν. Γ., «Ἡ θεολογία τῆς «ἐξ οὐκ ὄντων» δημιουργίας τοῦ κόσμου», *ΕΕΘΣΠΑ* 36 (2001), σ. 645-706
- Ξεζάκη, Ν., *Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος: «Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος εἰς τήν ζωὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας»*, *ΕΠΕΘΧ* 3 (1994), σ. 491-509.
- Ξεζάκη, Ν. Γ., *Ὁρθόδοξος Δογματική, Γ΄, Ἡ περί Δημιουργίας διδασκαλία*, (Ἀθήνα) 2006.
- Ξεζάκη, Ν. Γ., «Ὁψεις τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως», *ΕΠΕΘΧ* 1 (1987), σ. 127-165.
- Ξεζάκη, Ν. Γ., *Προλεγόμενα εἰς τήν Ὁρθόδοξον Δογματικὴν*, Ἀθήναι 1987.
- Εὐδη, Θ., «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ὁ πρῶτος κανονογράφος», *Νέα Ἐστία* 55 (1949), σ. 292-298.
- Οἰκονομίδου, Δ. Β., «Μαρία: Λαογραφία», *ΘΗΕ* 8 (1966), στ. 714-720.
- Οἰκονόμου, Ἡ. Β., *Παραδόσεις Ἀρχαιολογίας τῆς Παλαιστίνης καί βιβλικῆς Θεσμολογίας*, Ἀθήνα 1985.
- Ὁρφانوῦ, Μ. Α., *Ἡ ὑπό τῶν Πατέρων ἐρμηνεῖα τῆς Παραδόσεως*, Ἀθήναι 1984.
- Ὁρφانوῦ, Μ. Α., *Ἡ ψυχὴ καί τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατά Δίδυμον Ἀλεξανδρέα (τόν Τυφλόν)*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 21], Θεσσαλονίκη 1974.
- Ὁρφانوῦ, Μ. Α., *Ὁ Υἱὸς καί τό Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τήν Τριαδολογίαν τοῦ Μ. Βασιλείου. Συμβολή εἰς τήν περί Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν αὐτοῦ*, Ἀθήναι 1976.
- Παναγοπούλου, Ἰ., *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Προφητῶν. Τό προφητικόν χάρισμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν δύο πρώτων αἰώνων*, Ἀθήναι 1979.
- Παναγόπουλου, Ἰ., *Ἡ Ἐρμηνεῖα τῆς Ἁγίας Γραφῆς στήν Ἐκκλησίαν τῶν Πατέρων*, τ. Α΄, Ἀθήνα 1990.
- Παναγόπουλου, Ἰ., «Ἡ Οἰκονομία τῆς θεανδρικής ζωῆς», ἐν *Χριστούγεννα*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1985, σ. 87-127.
- Παπαδοπούλου, Ἰ. Α., «Μαριολογία», *Ἐκκλησία* 41 (1964), σ. 616-621. 643-647 καί 42 (1965), σ. 27-33. 62-66. 92-96. 116-121. 142-144.
- Παπαδοπούλου, Α., «Οἱ ἅγιοι ὡς παράκλητοι τῶν πιστῶν καί τά χαρίσματά τους», ἐν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι...*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 729-746.
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Α., «Ὁ Μέγας Κανὼν Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης», *ΕΦ* 5 (1910), σ. 501-513.
- Παπαδοπούλου, Ν.Μ., *Ὁ θάνατος καί αἱ μεταθανάτιοι παραστάσεις κατὰ τά ἱστορικά βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέχρι τῆς Βαβυλωνίου Αἰχμαλωσίας*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, Ἀθήναι 1965.
- Παπαδοπούλου, Σ. Γ., «Ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 1 (1962), στ. 464-472.
- Παπαδοπούλου, Σ., «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *Υδρία* 18, σ. 106-108.
- Παπαδοπούλου, Σ. Γ., *Πατέρες, Αὔξησης τῆς Ἐκκλησίας, Ἅγιον Πνεῦμα. Μελέτη Πατρολογική*, Ἀθήναι 1970.
- Παπαδοπούλου, Σ. Γ., *Πατρολογία, Α΄, Εἰσαγωγή, Β΄ καί Γ΄ αἰώνας*, Ἀθήνα 1982².
- Παπαδοπούλου, Χρ., *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*, Ἐν Ἱεροσολύμοις καί Ἀλεξανδρείᾳ 1910.
- Παπαδοπούλου, Χρ., *Περί τοῦ τόπου Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1896.
- Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, Ὁ., *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 7, Θεσσαλονίκη 1970.
- Παπαπέτρου, Κ. Ε., *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καί ἡ γνῶσις αὐτοῦ κατὰ τό ὑπόμνημα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας εἰς τό κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Διατριβή ἐπί διδακτορίας, Ἀθήναι 1969.

- Παπαπέτρου, Κ. Ε., *Ἡ Οὐσία τῆς Θεολογίας. Συστηματικὴ Μελέτη ἐπὶ ἑνὸς Πατερικοῦ Ἑρμηνευτικοῦ Ἔργου*, Ἀθήναι ἄ.χρ.
- Παπαχαλαράμπους, Ε., «Θεία Πρόνοια καὶ ἐν Χριστῷ Σωτηρία κατὰ τὰς ἐπιστολάς Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ», ἐν *Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του*, (Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984). Πρακτικά, Ἀθήναι 1986, σ. 186-193.
- Πάσχου, Π. Β., *Ἄγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στὴν Ἀγιολογία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1995.
- Πατρώνου, Γ. Π., *Ἡ Θέωσις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἐσχατολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Βιβλικο-πατερικὴ μελέτη*, Ἀθήναι 1980 (1995²).
- Πιτταρᾶ, Θ. Κ., «Ἡ Θεοτοκία τῆς Παρθένου συνεπάγεται καὶ θεοποίηση αὐτῆς; Ἡ περὶ τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ Νεστορίου Κων/λεως καὶ ἡ ὀρθόδοξη ἀπάντησις ἐκφραζόμενη διὰ τοῦ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠΠ* 11 (2006), σ. 247-264.
- Πολίτου, Ν. Γ., «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή*, Αὐγουστος, 2/39/5-8-2001, σ. 17.
- Πόποβιτς, Ἰ., Ἀρχιμ., *Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς Ἐφεσίους*, μτφ. Μ. Σ. Χρυσανθόπουλου, ἔκδ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1989.
- Πόποβιτς, Ἰ., «Σὺν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις», ἐν *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*, μτφ. Α. Πέβτιτς, ἔκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1984⁴, σ. 77-99.
- Πριγκιπάκη, Ε. Κ., *Ἁγία Σοφία. Ἡ παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τοῦ Πανόρμου Μυλοποτάμου*, [ΝΧΚ Παρ. Ἀριθ. 4], Ρέθυμνο 2003.
- Πριγκιπάκη, Ε., «Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης», *ΝΧΚ* 22 (2003), σ. 181-240.
- Προβατάκη, Θ., *Ὁ Διάβολος εἰς τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Ὀρθοδόξου Ζωγραφικῆς καὶ Γλυπτικῆς*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1980.
- Προβατάκη, Θ., «Τὰ Θεοτοκωνύμια...», ἐν *Ὁ Γλυκασμός τῶν Ἀγγέλων*, ἔκδ. Ἐκκλησιαστικοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Ἁγ. Νικολάου Κρήτης, Ἅγιος Νικόλαος 2000, σ. 69-73.
- Πυλαρινοῦ, Θ., «Οἱ λαϊκὲς θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις στὸν ἥλιο τοῦ Θανάτου τοῦ Παντελεῆ Πρεβελάκη», *ΝΧΚ* 20 (2001), σ. 245-260.
- Ράμφου, Ἰ. Σ., «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», *Ἐκκλησία* 25 (1948), σ. 280-283.
- Ράμφου, Ἰ. Σ., «Ποῦ ἐτάφη ἡ Θεοτόκος;», *Ἐκκλησία* 27 (1950), σ. 371-373.
- Ρωμανίδου Ἰ. Σ., *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, Ἀθήναι 1989².
- Ράντοβις, Α., «Ὁ Τριαδολογικὸς χαρακτήρ τῆς Ὀρθοδόξου Πνευματολογίας», ἐν *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος. Σύναξις Ὀρθοδόξων Θεολόγων – Εἰσηγήσεις*, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήναι 1971, σ. 7-31.
- Ράντοβις, Α., *Τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν*, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 16, Θεσσαλονίκη 1973.
- Ραντοσάβλιεβιτς, Α., *Τὸ μυστήριον τῆς Σωτηρίας κατὰ τὸν ἅγ. Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήναι 1975.
- Ρωμανίδου, Ἰ. Σ., *Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα*, Ἀθήναι 1989².
- Ρωμανίδη, Ἰ., «Ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον», μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, *ΝΣ* 51 (1956), σ. 43-52· 136-151· 213-234.
- Σαββάτου, Χρ. Ν., *Ἡ θεολογικὴ ὁρολογία καὶ προβληματικὴ τῆς Πνευματολογίας Γρηγορίου Β' τοῦ Κυπρίου*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Κατερίνη 1997.

- Σακελλίωνα, Σ., «Ελπιδοφόρα Γέννηση», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή*, Σεπτέμβριος, 2/39/2-9-2001, σ. 22.
- Σακελλίωνα, Σ., «Παναγία, ἡ ἀνθρώπινη οὐτοπία», ἐν *Ἑπτὰ Ἡμέρες – Καθημερινή*, Μάρτιος, 2/39/4-3-2001, σ. 22-23.
- Σάκκου, Σ. Ν., «Ἡ Ἄειπαρθενία τῆς Μητρός τοῦ Κυρίου», ἐν *Ἡ ἔρευνα τῆς Γραφῆς*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 185-199.
- Σιώτου, Μ. Ἀ., «Ἡ Γεθσημανῆ, ἰδιοκτησία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου», *ΝΣ* 81 (1989), σ. 58-135.
- Σιώτου, Μ. Ἀ., *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου καί ἡ ἐπί τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως ἐκκλησιαστική παράδοσις*, Θεσσαλονίκη 1950.
- Σιώτου, Μ., *Ἡ φροντίς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν κορασίδων βάσις ἐρμηνείας τοῦ χωρίου Α΄ Κορ. Ζ΄ 36-38*, Ἀθήναι 1964.
- Σιώτου, Μ. Ἀ., *Ἱστορία καί Θεολογία τῶν ἱερῶν Εἰκόνων*, Ἀθήναι 1994².
- Σιώτου Μ. Ἀ., *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καί Βιβλικῆς Θεολογίας. Τεῦχ. 1: Π. Διαθήκη*, Ἀθήναι 1962.
- Σιώτου Μ. Ἀ., «Οἱ κατά σάρκα προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 57 (1986), σ. 127-154 καί 273-299.
- Σιώτου Μ. Ἀ., «Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ, ὁ κατά νόμον πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *Θεολογία* 58 (1987), σ. 424-438 καί 712-747.
- Σιώτου, Μ. Ἀ., «Τό ἔργον τῆς Ἐκκλησίας πρὸς διασάφησιν τῶν Ἁγίων Γραφῶν», *ΕΕΘΣΠΑ* 24 (1979/80), σ. 1-85.
- Σιώτου Μ. Ἀ., *Τό πρόβλημα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ*, Ἀθήναι 1950.
- Σκαλτσῆ, Π. Ἰ., «Βίος καί πολιτεία τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 103-123.
- Σκαλτσῆ, Π. Ἰ., «Ἡ Θεοτόκος στή λαϊκή λειτουργική εὐσέβεια», ἐν *Πρακτικά*, σ. 367-386.
- Σκουτέρη, Κ. Β., *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, Ἀθήναι 1969.
- Σκουτέρη, Κ. Β., *Ἡ ἐνότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς πραγματική προϋπόθεσις τῆς σωτηρίας. Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης*, (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθήναι 1969.
- Σκουτέρη, Κ. Β., *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος» ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων μέχρι τῶν Καππαδοκῶν*, Ἀθήναι 1988².
- Σκουτέρη, Κ. Β., «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΒΛ* 6 (1991), σ. 33-35.
- Σκουτέρη, Κ. Β., *Συνέπειαι τῆς πτώσεως καί λουτροῦν παλιγγενεσίας. Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Διατριβή ἐπί ὑφηγεσίᾳ, Ἀθήναι 1973.
- Σμέμαν, Α., *Ἑορτολόγιο. Ἐτήσιος ἐκκλησιαστικός κύκλος*, Ἀθήναι 1997.
- Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, Ἀ., «Ἡ Νέα Εὐα, Μήτηρ καί Παρθένος. Ἐκκλησιολογική-θεομητορική προσέγγισις», *ΕΕΘΣΠΑ* 29 (1994), σ. 543-579.
- Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, Ἀ., «Ἡ Νέα Εὐα, Μήτηρ καί Παρθένος. Ἐκκλησιολογική-θεομητορική προσέγγισις», ἐν *Χαριστήριον τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονι...*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 757-836.
- Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, Ἀ., «Ἡ Νέα Εὐα, Μήτηρ καί Παρθένος. Ἐκκλησιολογική-θεομητορική προσέγγισις», *ΕΕΘΣΠΑ* 34 (1999), σ. 469-503.
- Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, Ἀ., *Ἡ Παναγία Θεοτόκος τύπος χριστιανικῆς ἀγιότητος. Συμβολή εἰς τὴν ὀρθόδοξον τοποθέτησιν ἔναντι τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως καί τῶν συναφῶν ταύτῃ δογμάτων*, Διατριβή ἐπί διδακτορία, Ἀθήναι 1990.

- Σπυριδωνος Μοναχοῦ Λαυριώτου – Εὐστρατιάδου, Σ., Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, *Κατάλογος Κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει*, Τεῦχ. Β' καὶ Γ', Paris 1925.
- Σταμούλη, Χ. Ἀ., *Θεοτόκος καὶ ὀρθόδοξο δόγμα. Σπουδὴ στὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας*, Θεσσαλονίκη 1996. Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ ἐμπλουτισμένη ἐπανεκδοσὴ τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Χ. Ἀ. Σταμούλη, «Ἡ Θεοτόκος κατὰ τὸν ἅγιο Κύριλλο Ἀλεξανδρείας», ἐν *Πρακτικά*, σ. 387-533.
- Στανιλοάε, Δ., *Ὁ Θεός, ὁ Κόσμος καὶ ὁ Ἄνθρωπος. Εἰσαγωγή στὴν Ὀρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία*, μτφ. Κ. Coman – Γ. Παπαευθυμίου, Ἀθήνα 1990.
- Σταυρίδου, Β. Θ., «Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας Κρήτης Ὁρφανοτρόφος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλανθρωπία εἰς τὸ Βυζάντιον (Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον)», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 127-150.
- Στράτου, Α., *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ' αἰῶνα*, τ. Α' - ΣΤ', Ἀθήναι 1965-1978.
- Στογιάννου, Β. Π., «Ἡ Χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου», ἐν *Θεολογικὸν Συμπόσιον. Χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Παναγιώτην Κ. Χρήστου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 69-110.
- Στογιάννου, Β. Π., *Ἡ Ἀνάστασις τῶν Νεκρῶν. Εἰσαγωγικὰ προβλήματα καὶ ἐρμηνεῖα τοῦ Α' Κορ. 15*, Θεσσαλονίκη 1977.
- Στογιάννου, Β. Π., «Ἡ ἔννοια τῆς Παραδόσεως στὴν Καινὴ Διαθήκη», ἐν *Παράδοσις-Ἀνανέωσις. «Σύναξις Ὀρθοδόξων Θεολόγων» Ἰερά Μονὴ Πεντέλης, 17-21 Αὐγούστου 1972. Εἰσηγήσεις*, Ἀθήναι 1972, σ. 83-97.
- Στύλιου, Ἐ. Κ., Ἐπισκ. Ἀχελώου, *Εἶμαι Χριστιανός Ὀρθόδοξος. Ἐγχειρίδιον Χριστιανικῆς Κατήχησις καὶ Ἀγωγῆς*, Ἀθήνα 2000.
- Σωτηρίου, Γ., «Ἡ Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Εἰκονογραφία. Β'. Ἡ Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία* 27 (1956), σ. 3-16.
- Τατάγια, Μ., «Ἀντωνίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης, Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας», *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 267-287.
- Τατάγια, Μ., «Θεολογικὰ σχόλια στό λόγο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης Ἀντωνίου, εἰς τὴν ἁγίαν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας», *Κληρονομία* 35 (2003), σ. 303-311.
- Τατάκη, Β. Ν., «Ἡ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας», ἐν *Μελετήματα Χριστιανικῆς Φιλοσοφίας*, Ἀθήναι 1967, σ. 30-43.
- Τρακατέλλη, Δ., Μητρ. Βρεσθένης, *Χριστός ὁ προϋπάρχων Θεός. Ἡ Χριστολογία τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑπερυψώσεως τοῦ Μάρτυρος Ἰουστίνου*, μτφ. Ἀρχιμ. Ν. Χατζηνικολάου, ἔκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1992.
- Τρεμπέλα, Π. Ν., *Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Β', Ἀθήναι 1979².
- Τρεμπέλα, Π. Ν., *Ἡ τιμὴ τῆς Θεομήτορος καὶ τῶν Ἁγίων*, Ἀθήναι 1999.
- Τρεμπέλα, Π. Ν., «Ἡ Μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 12 (1958), σ. 217-229.
- Τρεμπέλα, Π. Ν., «*Τὴν Θεοτόκον ... μεγαλύνωμεν*», Ἀθήναι 1999.
- Τσάμη, Γ. Δ., «Ἡ περὶ ἀποδέκτου τοῦ λύτρου διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας», *Κληρονομία* 2 (1970), σ. 88-111.
- Τσάμη, Γ. Δ., *Εἰσαγωγή στὴ σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 2000⁵.
- Τσάμη, Γ. Δ., *Ἡ Πρωτολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, [Βυζαντινά Κείμενα καὶ Μελέται 1], Θεσσαλονίκη 1970.
- Τσελεγγίδη, Δ., *Ἡ Θεολογία τῆς Εἰκόνας καὶ ἡ ἀνθρωπολογικὴ σημασία της*, Διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1984.

- Τσελεγγίδη, Δ., «Ἡ Θεοτόκος κατά τήν ὑμνογραφία τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν», *ΓΠ* 69 (1986), σ. 22-26.
- Τσιρπανλή, Αἰμ. Ν., *Ἡ Ἀειπάρθετος Θεοτόκος εἰς τήν πίστιν καί τήν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΞΑ' τόμου τῆς «Νέας Σιών»), Ἐν Ἱεροσολύμοις 1966.
- Τσιρώνη, Ν., «Ἡ Θεοτόκος στήν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 27-39.
- Τσιτσιγκου, Σ. Κ., «Ἀνάληψη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου;», *ΟΠ* 1 (2002), σ. 132-160.
- Τσορμπατζόγλου, Π., «Ὁ Ἄνδρέας Κρήτης (660-740) καί ὁ πιθανός χρόνος συγγραφῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος», *Βυζαντινά* 24 (2004), σ. 7-42.
- Τσορμπατζόγλου, Π. Γ., «Παρατηρήσεις σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἀποδιδόμενου στόν Ἄνδρέα Κρήτης ἔργου *Περί τῆς τῶν ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως* (BHG 1125 = CPG 8193)», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ* 6 (1999), σ. 131-148.
- Τσουγκαράκη, Δ., *Βυζαντινή Κρήτη*, Κρήτη 1990.
- Τωμαδάκη, Ν. Β., «Ἄνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2 (1963), στ. 674-693.
- Τωμαδάκη, Ν. Β., *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις: Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καί Ποίησις ἦτοι Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, Β', Ἀθήναι 1965³ [Θεσσαλονίκη 1993].
- Τωμαδάκη, Ν. Β., «Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν Ποίησις καί ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τό δόγμα καί πρὸς τὰ κείμενα τῶν Γραφῶν», *Ἀθηνᾶ* 53 (1949), σ. 94-118.
- Φαράντου, Μ. Λ., «Ἡ θέσις καί ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τήν πίστιν καί εἰς τήν Ζωήν», ἐν *Δογματικά καί Ἠθικά*, Ι, Ἀθήναι 1983, σ. 259-279.
- Φαράντου, Μ. Λ., *Ἡ περί Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία*, Ἀθήναι 1985.
- Φαράντου, Μ. Λ., *Περί θείας Προνοίας καί Προορισμοῦ κατά τήν διδασκαλίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἀθήναι 1966.
- Φαράντου, Μ. Λ., *Χριστολογία. Ι, Τὸ Ἐνυπόστατον*, Ἀθήναι 1972.
- Φειδᾶ, Βλ. Ἰ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Α', Ἀθήναι 1992.
- Φειδᾶ, Β., «Μαρία ἡ Θεοτόκος», *ΠΛΜ* 40 (1996), σ. 308-311.
- Φειδᾶ, Β., «Τὸ ἀνεπίτρεπτον τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν κατά τοὺς ἱερούς κανόνας», ἐν *Χειροτονία*, σ. 245-293.
- Φίλη, Α. Χ., *Παράλληλοι περικοπαὶ τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων*, Α', Ἀθήνα 1986.
- Φλορόφσκυ, Γ., *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, μτφ. Δ. Τσάμη, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1976.
- Φλορόφσκυ, Γ., «Δημιουργία καί δημιουργικότητα», ἐν *Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 49-88.
- Φλορόφσκυ, Γ., «Cur Deus Homo? Τὸ κίνητρο τῆς Ἐνανθρωπήσεως», ἐν *Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση*, σ. 183-191.
- Φλωρόφσκυ, Γ., «Ἡ περί δημιουργίας ἀντίληψη τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου», ἐν *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 45-72.
- Φλορόφσκυ, Γ., *Ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ: Ἡ Ἀειπάρθετος Μητέρα τοῦ Θεοῦ*, ἐν *Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση*, σ. 192-212.
- Φλορόφσκυ, Γ., *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδομοῦ καί ὄγδοου αἰῶνα*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993.
- Φλορόφσκυ, Γ., *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ 5ου αἰῶνα*, μτφ. Π. Κ. Πάλλη, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992.
- Φλωρόφσκυ, Γ., «Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ Παλαιὰ Διαθήκη», ἐν *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, σ. 35-44.

- Φλωρόφσκυ, Γ., *Τό Σῶμα τοῦ ζώντος Χριστοῦ. Μία ὀρθόδοξος ἐρμηνεία τῆς Ἐκκλησίας*, μτφ. Ἰ. Κ. Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη 1981².
- Φούγια, Μ., Μητρ. Πισιδίας, *Ὄρθοδοξία, Ρωμαιοκαθολικισμός καί Ἀγγλικανισμός*, μτφ. Χ. Ε. Γιαννούλα, ἔκδ. Νέα Σύνορα, Ἀθήνα 1996.
- Φούγια, Π., *Ἡ περί τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διδασκαλία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν πηγῶν. Μελέτη ἀνθρωπολογική*, Ἀθήνα 1977.
- Φουντούλη, Ἰ. Μ., «Ὑμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης (ἐκδεδομένοι). Εἰσαγωγή – Ἐκδοσι κειμένων – Σχόλια – Εὐρετήρια», ἐν *Ἅγιος Ἀνδρέας*, σ. 481-541.
- Φουντούλη, Ἰ., «Ἐορτή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», *ΘΗΕ* 7 (1965), στ. 705-707.
- Φούσκα, Κ. Μ., Πρωτ., *Θεηγόροι Ὀπλίται. Οἱ Πατέρες καί Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 325-750 μ.Χ.*, Ἀθήνα 1975.
- Φυτράκη, Ἀ. Ἰ., *Λείψανα καί Τάφοι Μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Ἐν Ἀθήναις 1955.
- Χαρκιανάκι, Σ., *Τό περί Ἐκκλησίας Σύνταγμα τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου. Εἰσαγωγή – Κείμενον – Συστηματικὴ ἀνάκρισις, Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσία*, Θεσσαλονίκη 1969.
- Χονδρονίκη, Γ. Χ., *Ἡ Παναγία, ἡ Ἐφεσος, τό Βατικανόν*, Μυτιλήνη 1964.
- Χρήστου, Π. Κ., «Ἀρεοπαγητικὴ ἔμπνευσις ὕμνων τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», ἐν *Πρακτικά*, σ. 629-639.
- Χρήστου, Π. Κ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία, Α' , Πατέρες καί Θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1989².
- Χρήστου, Π. Κ., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Εἰσαγωγή*, Θεσσαλονίκη 1985².
- Χρήστου, Π. Κ., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Β' , Γραμματεία τῆς περιόδου τῶν διωγμῶν*, Θεσσαλονίκη 1978.
- Χρήστου, Π. Κ., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Ε' , Γραμματεία τῆς Πρωτοβυζαντινῆς Περιόδου ΣΤ' -Θ' αἰῶνες*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Χρήστου, Π. Κ., «Ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ Κρήτης ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου», *KX* 4 (1950), σ. 281-293
- Χρήστου, Π. Κ., «Ὁ Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης», ἐν *Θεολογικά Μελετήματα, Δ' , Ὑμνογραφικά*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 231-275.
- Χριστοφιλοπούλου, Αἰκ., *Βυζαντινὴ Ἱστορία, Β' , 610-867*, Ἀθήνα 1984.
- Ψαριανοῦ, Δ. Λ., Μητρ. Σερβίων καί Κοζάνης, «Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὄρθοδόξῳ Ὑμνωδίᾳ», ἐν *Πόνημα*, σ. 309-339.
- Alfaro, J., «Marie sauvée par le Christ», *Maria* 6 (1961), σ. 449-470.
- Alonso, J. M., «Mariología y Pneumatología», *EMC* 21 (1971), σ. 115-121.
- Altaner, B. – Stuibler, A., *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg 1978⁸.
- Amata, B., «La Vergine Maria "Buona Pastora" nella catechesi dei Padri della Chiesa», ἐν S. Felici (a cura di), *La Mariologia nella catechesi dei padri (Età postnicena)*, Roma 1991, σ. 201-232.
- Andoniadis, E., «Die orthodoxen hermeneutischen Grundprinzipien und Methoden der Auslegung des Neuen Testaments und ihre theologischen Voraussetzungen», ἐν *P-V*, σ. 143-174.
- Andresen, C. – Ritter, A.-M., *Geschichte des Christentums I/1, Altertum*, Stuttgart 1993.
- Andresen, C. – Ritter, A.-M., *Geschichte des Christentums, I/2, Frühmittelalter-Hochmittelalter*, Stuttgart 1995.

- Ankori, Z., «Jews and the jewish Community in the History of Medieval Crete», ἐν *Πεπραγμένα Β' Διεθνούς Κρητολογικῆ Συνεδρίου* 3 (1968), σ. 339-345.
- Ἀνωνύμως, *Lo Spirito Santo e Maria Santissima*, Città del Vaticano 1973.
- Arnold, F., «Wie Maria vor dem Geheimnis des dreifaltigen Gottes-Marianische Motive im Bereich der christlichen Mystik», *FKTh* 16 (2000), σ. 271-288.
- Auf der Maur, H., *Feiern in Rhythmus der Zeit, Bd. I, (Gottesdienst der Kirche 5)*, Regensburg 1983.
- Auzépy, M.-F., «De la Palestine à Constantinople (VIIIe-IXe siècles): Étienne le Sabaïte et Jean Damascène», *Travaux et Mémoires* 12 (1994), σ. 183-218.
- Auzépy, M.-F., *L'Hagiographie et l'Iconoclasme Byzantin. Le cas de la Vie d'Étienne le Jeune*, Aldershot 1999.
- Auzépy, M.-F., «La carrière d' André de Crète», *BZ* 88 (1995), σ. 1-12.
- Barbel, J., *Christos Angelos. Die Anschauung von Christus als Bote und Engel in der gelehrten und volkstümlichen Literatur des christlichen Altertums*, Theophaneia 3, Bonn 1941.
- Barbel, J., «Zur "Engel-Trinitätslehre" im Urchristentum», *Theologische Revue* 54 (1958), σ. 49-58 καὶ 103-112.
- Bardenheuer, O., *Geschichte der altkirchlichen Literatur, Bd. 5*, Darmstadt 1962².
- Bardy, G., «André de Crète», *DSp* 1 (1937), σ. 554-555.
- Barkhuizen, J. H., *Proclus of Constantinople. A Popular Preacher in Fifth-Century Constantinople, ἐν Preacher*, σ. 179-200.
- Barth, K., *Die Kirchliche Dogmatik, Bd. I,2, Die Lehre vom Wort Gottes. Prolegomena zur kirchlichen Dogmatik*, Zollikon-Zürich 1960⁵.
- Basdekis, A., «Die Gottesmutter. Marienverehrung und Marienfrömmigkeit in der orthodoxen Theologie und Kirche», *ÖR* 31 (1982), σ. 424-442.
- Bea, A., «Das Marienbild des Alten Bundes», ἐν P. Sträter(Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. I, Maria in der Offenbarung*, Paderborn 1952², σ. 23-43.
- Beck, H.-G., *Die frühbyzantinische Kirche: Die Reichskirche nach Konstantin dem Großen. Die Kirche in Ost und West von Chalkedon bis zum Frühmittelalter (451-700)*, στὸ H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte, Bd. 2/2*, Freiburg 1975/1985, σ. 43-63.
- Beck, H.-G., *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, Göttingen 1980.
- Beck, H.-G., *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München 1959.
- Beinert, W., *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung, HdM*, I (1996)², σ. 267-363.
- Beinert, W., *Jesus der vollkommene Mensch, ἐν P. Gordan (Hrsg.), Menschwerden-Menschsein*, Granz-Wien 1983, σ. 371-424.
- Benko, S., *The Virgin Goddess. Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology*, Leiden – Boston 2004.
- Benz, E., *Geist und Leben der Ostkirche*, Hamburg 1957.
- Berardino, A. Di, «Aicuni orientamenti negli studi patristici, oggi», *Seminarium* 30 (1990), σ. 389-412.
- Berardino, A. Di, (a cura di), *Patrologia, vol. V, Dal Concilio di Calcedonia (451) a Giovanni Damasceno (†750). I Padri orientali*, Genova 2001.
- Berardino, A. Di, «Tendenze attuali negli studi patristici», *CIPQ*, σ. 25-70.
- Bertetto, D., *Maria Immacolata. Il dogma della concezione immacolata di Maria nel centenario della sua definizione 1854-8 Dicembre 1954*, Torino 1953.
- Bertola, M. X., «Antropologia», *NDM*, σ. 87-99.
- Bettiolo, P., «Lineamenti di Patrologia Siriaca», *CIPQ*, σ. 503-603.

- Beumer, J., «Maria Mutter der Christenheit», ἐν P. Sträter (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952², σ. 180-240.
- Blake, R., «La littérature grecque en Palestine au VIIIe siècle», *Le Muséon* 78 (1965), σ. 27-43.
- Blair, H. A., «Allegory, Typology and Archetypes», *SP* 17 (1982), σ. 264-265.
- Braun, Φ.-M., «Marie et l'Église, d'après l'Écriture», *EM* 10 (1952), σ. 7-21.
- Børresen, K.-E., «Maria in der katholischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 632-640.
- Bonhoeffer, D., *Sanctorum Communio. Dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche*, München 1963³.
- Broszio, G., *Genealogia Christi. Die Stammbäume Jesu in der Auslegung der christlichen Schriftsteller der ersten fünf Jahrhunderte*, (Bochumer altertumswissenschaftliches Colloquium 18), Trier 1994.
- Bouyer, L., *La Trône de la Sagesse. Essai sur la Signification du culte Marial*, Paris 1957.
- Bratsiotis, P., *Von der griechischen Orthodoxie*, Würzburg 1966.
- Brubaker, L., – Haldon, J., *Byzantium in the Iconoclast Era (ca. 680-850): The sources. An Annotated Survey*, Aldershot 2001.
- Bruns, J. E., *Traces of Faith in the Assumption among the Eastern Fathers of the first Six Centuries*, Rome 1951.
- Buck, F., «Das Marienbild in der Väterlehre auf Grund von typologischer Schriftauslegung», ἐν *Maria in Sacra Scriptura. Acta Congressus Mariologici-Mariani in Republica Dominicana anno 1965 celebrati, vol. VI*, Roma 1967, σ. 185-198.
- Bultmann, R., «Θάνατος», *TWNT* 3 (1938), σ. 7-21.
- Bury, B., «Greek Patristic Exegesis (4th C.) on the Incarnation and Mary», *MLS* 13-14 (1981/1982), σ. 223-394.
- Burgerss, R. W., *Studies in Eusebian and Post-Eusebian Chronography*, Stuttgart 1999.
- Burghard, W. J., *Mary in Eastern Patristic Thought*, ἐν J.B. Carol, *Mariology, vol. II.*, Milwaukee 1957, σ. 88-153.
- Cabrol, F., «Annonciation», *DACL* 1 (1907), σ. 2241-2255.
- Cabrol, F., «Assomption», *DACL* 1 (1907), σ. 2995-3001.
- Calvo-Moralejo, G.-Cecchin, S., (a cura di), *L'Assunzione di Maria Madre di Dio. Significato storico-salvifico a 50 anni della definizione dogmatica. Atti del 1o Forum Internazionale di Mariologia. Roma 30-31 ottobre 2000*, Città del Vaticano 2001.
- Camelot, T., «Marie. La nouvelle Ève dans la patristique grecque du Concile de Nicée à St. Jean Damascène», ἐν *La Nouvelle Eve*, vol. I, *EM* 12 (1954), σ. 157-172.
- Cameron, A., «Ἡ πρώτη λατρεία τῆς Παναγίας», ἐν *Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 3-15.
- Cameron, A., «The Theotokos in Sixth-Century Constantinople. A City Finds its Symbol», *JTS* 29 (1978), σ. 79-108.
- Cameron, A., «The Eastern Provinces in the 7th Century A.D. Hellenism and the Emergence of Islam», ἐν *Ἑλληνισμός*, σ. 287-313.
- Cameron, A., «The Cult of the Virgin in late Antiquity. Religious Development and Myth-Making», ἐν *Church-Mary*, σ. 1-21.
- Cameron, A., «The language of Images. Icons and Christian Representation», *Studies in Church History* 28 (1992), σ. 1-42.
- Campenhausen, H. von, *Die Jungfrauengeburt in der Theologie der Alten Kirche*, Heidelberg 1962.
- Campenhausen, H. von, *Urchristliches und Altkirchliches*, Tübingen 1979.

- Candal, M., «El dogma de la Asunción y la Iglesia Ortodoxa Griega», *Sal Terrae* 39 (1951), 907-914.
- Cantarella, R., *Poeti Bizantini*, vol. II, Roma 1948.
- Capelle, B., «La Fête de l' Assomption dans l'histoire liturgique», *EThL* 3 (1926), σ. 33-45.
- Capelle, B., «Théologie de l' Assomption d' après la Bulle 'Munificentissimus Deus'», *Nouvelle Revue Théologique* 72 (1950), σ. 1009-1027.
- Carli, L., *La Morte e l' Assunzione di Maria Santissima nelle omelie griecche dei secoli VII-VIII*, Romae 1941.
- Carrol, M. P., *The Cult of the Virgin Mary. Psychological Origins*, Princeton – New Jersey 1986.
- Cavallera, F., *Πίνακες Ἑλληνικῆς Πατρολογίας J.-P. Migne*, μτφ. Β.Δ. Φανουργάκη, ἔκδ. Κέντρον Πατερικῶν Ἐκδόσεων, Ἀθήναι 2008.
- Cazelles, H., «Fille de Sion et théologie mariale dans la Bible», *EM* 21 (1964), σ. 51-71.
- Cazelles, H., «Marie et les derniers temps», *EM* 41 (1984), σ. 35-45.
- Cazelles, H., «Les figures de Marie dans l'Ancien Testament», *EM* 30/31 (1973/1974), σ. 97-107.
- Catta, Chanoine É., «Sedes Sapientiae», *Maria* 6 (1961), σ. 689-866.
- Chirat, H., «Ψωμία διάφορα, II, Les origines de la fête du 21. Novembre. Saint Jean Chrysostome et Saint André de Crète ont été célébrés la Présentation de la Théotocos», ἐν *Mélanges E. Podechard*, Lyon 1945, σ. 127-134.
- Ciganelli, L., *Maria nuova Eva nella patristica greca (sec. II-V)*, Assisi 1966.
- Clement, O., *Ἡ Θεολογία μετὰ τὸν «θάνατο τοῦ Θεοῦ». Δοκίμια γιὰ μιάν ἀπάντησιν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στό σύγχρονο ἀθεισμό*, Ἀθήναι 1973.
- Coni, C., *La Mariologia di S. Andrea ai Creta*, Dissertazione ms. Pro Laurea presso la Gregoriana, Roma 1950.
- Cognar, J., «Marie et l' Église dans la pensée patristique», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 38 (1954), σ. 3-38.
- Corsato, C., «L'insegnamento dei Padri della Chiesa nell'ambito delle discipline theologiche : una memoria feconda di futuro», *Seminarium* 30 (1990), σ. 460-494.
- Cothenet, É., «Marie dans les Apocryphes», *Maria* 6 (1961), σ. 71-156.
- Courth, F., «Maria/Marienfrömmigkeit. III. Dogmatisch, 2. Katholisch», *TRE* 22 (1992), σ. 143-148.
- Courth, F., «Maria/Marienfrömmigkeit. VI. Orthodoxie», *TRE* 22 (1992), σ. 148-151.
- Coxe, H. O., *Bodleian Library. Quatro Catalogues. I. Greek Manuscripts by ... Reprinted with corrections from the edition of 1853*, vol. I, Oxford 1969.
- Cross, F. L. – Livingstone, E. A., «Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary», ἐν *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, New York 1997³, σ. 821-822.
- Cumont, F., *Oriental Religions in Roman Paganism*, New York 1956.
- Cunningham, M. B., «The Meeting of the Old and the New: The Typology of Mary The Theotokos in Byzantine Homilies and Hymns», ἐν *Church-Mary*, σ. 52-62.
- Cunningham, M., «The Mother of God in Early Byzantine Homilies», *Sobornost* 10 (1988), σ. 67-73.
- Cunningham, M. B., «Andrew of Crete. A High-Style Preacher of the eighth Century», ἐν *Preacher*, σ. 267-293.
- Cunningham, M. B., *Andreas of Crete's Homilies on Lazarus and Palm Sunday. A Critical Edition and Commentary*, (Thesis), Birmingham 1983.
- Cunningham, M. B., «Andreas of Crete's Homilies on Lazarus and Palm Sunday. The preacher and his audience», *SP* 31 (1997), σ. 22-26.

- Cunningham, M. B., «Preaching and the Community», ἐν R. Morris (ed), *Church and People in Byzantium*, Birmingham 1990, σ. 29-47.
- Daley, B. E., *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies. Introduction*, New York 1998.
- Dassmann, E., *Kirchengeschichte, II/2, Theologie und innerkirchliches Leben bis zum Ausgang der Spätantike*, Stuttgart 1999.
- Dagron, G. – Déroche, V., «Juifs et Chrétiens dans l'Orient du VIIe siècle», *Travaux et Mémoires* 11 (1991), σ. 17-273.
- Daniélou, J., *Άγία Γραφή και Λειτουργία. Η βιβλική θεολογία τῶν Μυστηρίων καὶ τῶν Ἑορτῶν κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1981.
- Daniélou, J., *Platonisme et Théologie mystique. Essai sur la doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse*, Paris 1954².
- Daniélou, J., *Sacramentum Futuri. Études sur les origines de la Typologie Biblique*, Paris 1950.
- Dawkins, R., «Κρητική Ἀποκάλυψις τῆς Παναγίας», *KX* 2 (1948), σ. 487-500.
- Delius, W., *Geschichte der Marienverehrung*, München 1963.
- Dal Covolo, E., «Sulla natura degli studi patristici e i loro obiettivi», ἐν E. Dal Covolo-A.M. Triacca (a cura di), *Lo studio dei Padri della Chiesa oggi*, (Biblioteca di Scienze Religiose 96), Roma 1991, σ. 7-17.
- De Aldama, J. A., «La maternité virginale de Notre Dame», *Maria* 7 (1964), σ. 117-152.
- De Fiores, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit, HdM, I* (1996)², σ. 99-267.
- De Fiores, S., *Mariologia/Marialogia, NDM*, σ. 891-920.
- De Nicola, A., «Metafore e Figurazioni sulla divina maternità di Maria nei Padri greci postniceni», ἐν S. Felici (a cura di), *La Mariologia nella catechesi dei padri (Età postnicena)*, Roma 1991, σ. 160-199.
- De Meester, P., «La festa della Concezione di Maria Santissima nella chiesa graeca», *Bessarione* II 7/9 (1904/5), σ. 89-102.
- De Riencourt, A., *Γυναῖκες καὶ ἐξουσία*, μτφ. Ν. Χούνου, ἔκδ. Τραυλός, Ἀθήνα 2001.
- Della Corte, E., «Κεχαριτωμένη (Lc 1,28). Crux interpretum», *Marianum* 52 (1990), σ. 101-148.
- Dell'Osso, C., «Andrea di Creta», *NDPAC* 1 (2006)², στ. 287-288.
- Denzler, G. – Andresen, C., «Marienverehrung», ἐν *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, München 1993⁴, σ. 386-387.
- Denny, A., *The Annunciation from the Right from Early Christian Times to the Sixteenth Century*, New York 1977.
- Delling, G., «Παρθένος», *TWNT* 5 (1954), σ. 824-835.
- De Lubac, H., «'Typologie' et 'Allegorisme'», *Recherches de Science Religieuse* 34 (1947), σ. 180-226.
- De Rosa, M., *La Dormizione vitale della Madonna. Panegirici di S. Teodoro Studita, S. Germano di Constantinopoli, Pseudo-Modesto, Theotèknon, S. Andrea di Creta e S. Giovanni Damasceno*, Atessa 1976.
- De Ridder, C. A., *Maria als Miterlöserin ? Die Diskussion über die Mitwirkung der Mutter Gottes am Erlösungswerk Christi in der heutigen römisch-katholischen Theologie*, Göttingen 1965.
- Detorakis, T., *La vocabulaire d' André de Crète. Mots non thesauruses par G.W.H. Lampe*, (Sonderdruck v. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Bd. 36,1986), Wien 1986.
- Devreesse, R., *Bibliothèque Nationale. Département des manuscrits. Catalogue des manuscrits grecs. II. Le fonts Coislin* Paris 1945.

- Dillenschmeier, C., *Maria nell'economia della creazione rinnovata*, trad.di S. Renda, Roma 1958.
- Dis Maria, M., «Maria negli scritti dei primi dodici secoli», *ETM*, σ. 44-72.
- Dölger, F. J., «Dogmengeschichtliche Unterlagen zum Theotokos-Namen, "Mutter der Götter" und "Mutter Gottes"», *JAC* 1 (1929), σ. 118-123.
- Dratsellas, C., *Man in his Original State and in the State of Sin according to St. Cyril of Alexandria*, (Reprinted from "Θεολογία"), Athens 1971.
- Drobner, H. R., «Die "Instruktion über das Studium der Kirchenväter in der Priesterausbildung"», *ThGl* 81 (1991), σ. 190-201.
- Drobner, H. R., *Lehrbuch der Patrologie*, Freiburg-Basel-Wien 1994.
- Dvornik, F., *The Byzantine Church and the Immaculate Conception. (Extract from "The dogma of the Immaculate Conception. Its History and Significance, ed. By E. O'Connor)*, Indiana 1958, σ. 87-112.
- Dublanchy, E., «Marie», *DTC* 9 (1926), στ. 2339-2474.
- Ehrhard, A., *Theologie*, ἐν K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München 1897², σ. 37-218.
- Ehrhard, A., *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jh., Bd. I-III*, (Texte und Untersuchungen 50-52), Leipzig 1937-1952.
- Elisséeff, N., «Dimask (Damaskus)», *The Encyclopaedia of Islam [N.E.]* 2 (1965), σ. 277-291.
- Émereau, A., «Hymnographi Byzantini», *EO* 21 (1922), σ. 267-270.
- Engberding, H., *Maria in der Frömmigkeit der östlichen Liturgien*, ἐν P. Sträter (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. I, Maria in der Offenbarung*, Paderborn 1952², σ. 119-136.
- Eyre, P. D., *Saint Andreas of Crete. A Catalogue of mss of his Homilies*, [Thesis], Birmingham 1966.
- Fahlbusch, E., «Mariologie. I. Systematisch: Inhalte und Problemfelder», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 283-288.
- Faller, O., *De priorum saeculorum silentio circa Assumptionem Beatae Mariae Virginis*, Romae 1946.
- Farina, R., «L'insegnamento della Patrologia: preparazione, obiettivi, mezzi didattici», *Seminarium N.S* 17 (1977), σ. 100-126.
- Farouk, S. S., *Τὰ Ἑλληνικά Γράμματα εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς Ἀραβοκρατίας (Ζ' ἔ' Η')*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήνα 2007.
- Fazzo, V., *Andrea di Creta. Omelie Mariane*, Roma 1987.
- Fazzo, V., «I Padri e la difesa delle Icône», *CIPQ*, σ. 413-455.
- Feckes, C., *Die Gnadenausstattung Mariens*, ἐν P. Sträter(Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952², σ. 101-179.
- Feckes, C., *Die Gottesmutterchaft*, ἐν P. Sträter(Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952², σ. 13-100.
- Fernandez, D., «Marie (Vierge), II. La Spiritualité mariale chez les Pères de l'Église», *DSp* 10 (1977), στ. 423-440.
- Feuillet, A., «La Vierge Marie dans le Nouveau Testament», *Maria* 6 (1961), σ. 15-69.
- Fischer, J., *Die davidische Abkunft der Mutter Jesu*, Wien 1910.
- Fitzmeyer, J. A., «The virginal Conception of Jesus in the New Testament», *TS* 34 (1973), σ. 541-575.
- Forte, B., *Maria, la donna icona del Mistero. Saggio di mariologia simbolico-narrativa*, Torino 2000⁴.
- Frank, K.-S., *Geschichte des christlichen Mönchtums*, Darmstadt 1996.

- Frank, K.-S., – Kilian, R. (Hrsg.), *Zum Thema Jungfrauengeburt*, Stuttgart 1972.
- Freitag, J., «Maria in Gottes Heilsplan und der Gemeinschaft der Heiligen», *Catholica* 55 (2001), σ. 29-51.
- Fuchs, E. J., *Maria frauliches Vorbild christlichen Lebens. Die Relevanz des Immaculata-Glaubens für die Moralthologie*, Vallendar-Schönstatt 1982.
- Hage, W., *Das Christentum im frühen Mittelalter (476-1054)*, Göttingen 1993.
- Heister, M.-S., *Frauen in der biblischen Glaubensgeschichte*, Göttingen 1984.
- Haldon, J. F., *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990.
- Halkes, C., «Maria und die Frauen», *Concilium* 19 (1982), σ. 646-652.
- Hamman, A.-G., «Pour un aggiornamento des manuels de patrologie et de patristique», ἐν *Études Patristiques. Méthodologie, Liturgie, Histoire, Théologie*, Théologie Historique 85, Paris 1991, σ. 27-31.
- Hamman, A., «Patrology-Patristics», *EECh* II (1992), σ. 654-656.
- Hannick, C., «Exégèse, typologie et rhétorique dans l'hymnographie Byzantine», *DOP* 53 (1999), σ. 207-218.
- Hauke, M., «Jungfrauen. Maria als Vorbild der Jungfrauen», *ML* 3 (1991), σ. 484-487.
- Hauke, M., «Marienlehre und Marienfrömmigkeit bei den Heiligen der Väterzeit», *MJ* 6 (2002), σ. 49-68.
- Hefele, C. – Leclercq, H., *Histoire des Conciles*, vol. III, Paris 1910.
- Heiler, F., «Das neue Mariendogma im Lichte der Geschichte und im Urteil der Oecumene», *Ökumenische Einheit* 2 (1952), σ. 4-44.
- Hennecke, E. – Schneemelcher, W. (Hrsg.), *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung, Bd. I: Evangelien*, Tübingen 1959³.
- Holstein, H., «Le développement du Dogme Marial», *Maria* 6 (1961), σ. 241-293.
- Hörander, W., «Andreas von Kreta», *LTh K* 1 (1993)³, στ. 630-631.
- Galitis, G., «Die Kirche als Spenderin des Heils», ἐν *Glauben aus dem Herzen. Eine Einführung in die Orthodoxie*, Hrsg. v. G. Galitis – G. Mantzaridis – P. Wiertz, München 1987, σ. 72-89.
- Galot, J., «L'Immaculée Conception», *Maria* 7 (1964), σ. 9-116.
- Galot, J., «La Sainteté de Marie», *Maria* 6 (1961), σ. 417-448.
- Galot, J., «Le mystère de l'Assomption», *Maria* 7 (1964), σ. 153-237.
- Galot, J., *Maria. La donna nell'opera di salvezza*, trad. da N. Corradini, Roma 1984.
- Galot, J., *Maria, Typus und Urbild der Kirche*, ἐν G. Baraúna (Hrsg.), *De Ecclesia II*, Freiburg 1966, σ. 477-492.
- Gallus, T. B., *Starb Maria die Makellose? Oder gilt: Vor der Sünde bewart, bewart auch vor der Strafe*, Stein/Rhein 1990².
- Gambero, L., *Maria nel pensiero dei padri della Chiesa*, Torino 1991.
- García, R., «Andrés de Creta. Doctor de la Inmaculada Concepción y teólogo clásico de la Asunción de Maria a los cielos», *Studium* 10 (1970), σ. 3-52.
- Garijo-Guembe, M. M., «Maria in der östlichen Tradition», *Lebzeug* 43 (1988), σ. 35-43.
- Garsoïan, N. G., «Byzantine Heresy. A Reinterpretation», *DOP* 25 (1971), σ. 83-113.
- Gazia-Mara, M., «I Vangeli apocrifi negli Scrittori ecclesiastici. Utilizzazione esegetica e riflessioni dottrinali», *Augustinianum* 23 (1983), σ. 41-55.
- George, A., «Μαρία», μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, *ΛΒΘ*, στ. 627-643.

- Gero, St., *Byzantine Iconoclasm during the Reigin of Leo III*, Löwen 1977.
- Gese, H., «Natus ex virgine. Probleme biblischer Exegese», ἐν *FS an G.von Rad*, München 1971, σ. 73-89.
- Giannouli, A., «Eine Rede auf das Akathistos-Fest und Theodoros II. Dukas Laskaris (BHG³ 1140, CPG 8197)», *JÖB* 51 (2001), σ. 259-283.
- Gössmann, M., *Die Verkündigung an Maria im dogmatischen Verständnis des Mittelalters*, München 1957.
- Gharib, G., (direz. e coord.), *Andrea di Creta, TMPM, II, Padri e altri autori bizantini (VI-XI sec.)*, Roma 1989, σ. 391-481.
- Gharib, G., «Il magnificat nella liturgia orientale specie byzantina», *Theotokos* 5 (1997), σ. 463-485.
- Gharib, G., (direz. e coord.), *Introduzione...*, *TMPM, II* (1989), σ. 13-31.
- Gharib, G., *La Madonna nell'Anno Liturgico bizantino*, Roma 1972.
- Gharib, G., *Le icone mariane. Storia e culto*, Roma 1987.
- Gillet, L., «A Devotional Address. The Veneration of the Blessed Virgin Mary, Mother of God», ἐν *Symposium*, σ. 76-80.
- Gonzalez, V., «La Dormición de Maria an las antiguas liturgias», *Est. Mar.* 9 (1950), σ. 63-69.
- Gordillo, M., *Mariologia Orientalis*, OCA 141, Roma 1954.
- Gori, F., «Gli apocrifi e i Padri», *CIPQ*, σ. 223-272.
- Grass, H., *Traktat über Mariologie*, Marburg 1991.
- Greco, G., *Doctrina marialis juxta Sanctum Andream Cretesem (saec. VII-VIII)*. Dissertatio ad Lauream assequendam, Romae 1938.
- Grelot, P., «Marie (Vierge), I. Écriture Sainte », *DSp* 10 (1977), στ. 409-423.
- Grelot, P., «Τύπος», μτφ. Γ. Μουστάκη, *ΑΒΘ*, στ. 947-952.
- Grillmeier, A., «Die Wirkung des Heilshandels Gottes in Christus», ἐν *Mysterium Salutis, Bd.III/2, Das Christusergeignis*, Einsiedeln 1969, σ. 327-392.
- Grillmeier, A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche, Bd. I: Von der Apostolischen Zeit bis zum Konzil von Chalcedon (451)*, Freiburg 1990³.
- Grillmeier, A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche, Bd. 2/2: A. Grillmeier, Jesus der Christus im Glauben der Kirche, Bd. 2/2, Die Kirche von Konstantinopel im 6. Jahrhundert*, Freiburg 1989.
- Grillmeier, A., *Fragmente zur Christologie: A. Grillmeier, Fragmente zur Christologie. Studien zum altkirchlichen Christusbild*, Freiburg 1997.
- Grillmeier, A., «Maria Prophetin. Eine Studie zur patristischen Mariologie», *Geist und Leben* 30 (1957), σ. 101-115.
- Grillmeier, A., «Theologia Cordis. Das Herz in Glaube und Frömmigkeit», ἐν *Fragmente zur Christologie*, σ. 429-450.
- Grote, H., «Maria/Marienfrömmigkeit. II. Kirchengeschichtlich», *TRE* 22 (1992), σ. 119-137.
- Guilland, R., «Études sur l'histoire administrative de l' Empire Byzantin: L' orphanotrophe», *REB* 23 (1965), σ. 205-221.
- Guillet, A., «Εκλογή», μτφ. Π. Φώσκολου, *ΑΒΘ*, στ. 339.
- Guillou, A., «Le diable byzantin», ἐν *Πολύπλευρος Νοῦς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, Hrsg. v. C. Scholz u. G. Makris, München-Leipzig 2000, σ. 45-55.
- Guldan, E., *Eva und Maria. Eine Antithese als Bildmotiv*, Graz/Köln 1966.
- Gulovich, S.C., «The Immaculate Conception in the Eastern Churches», *MaS* 5 (1954), σ. 146-173.

- Guthknecht, G., *Das Motiv der Jungfrauengeburt in religionsgeschichtlicher Beleuchtung*, Diss., Greifswald 1952.
- Ivanov, V., «Das kosmische Aspekt in der Gottesmutter-Verehrung der Orthodoxie», *Una Sancta* 59 (2004), σ. 322-343.
- Ivanov, V., «Die Ikonographie der allerheiligsten Gottesmutter», ἐν Geistliche Akademie Sagorsk-Moskau/Ostkirchliches Institut Regensburg (Hrsg.), *Tausend Jahre Marienverehrung in Russland und Bayern*, München – Zürich 1988, σ. 36-51.
- Johnson, E. A., «Saints and Mary», ἐν F. Schüssel Fiorenza – J. P. Galvin (ed.), *Systematic Theology*, vol. 2, Minneapolis 1991, σ. 143-177.
- Jugie, M., «Assomption de la Sainte Vierge», *Maria* 1 (1949), σ. 619-658.
- Jugie, M., «André de Crète (Saint)», *Catholicisme* 1 (1948), σ. 525-526.
- Jugie, M., *La mort et l'assomption de la Sainte Vierge. Etude historico-doctrinale*, Studi e Testi 114, Città del Vaticano 1944.
- Jugie, M., *L'Immaculée Conception dans l'Écriture Sainte et dans la tradition orientale*, Roma 1952.
- Jugie, M., «La première fête mariale en Orient et en Occident », *EO* 22 (1923), σ. 129-152.
- Jugie, M., «La Fête de la Dormition et de l' Assomption de la Sainte Vierge en Orient et Occident», *L' Année Théologique* 4 (1943), σ. 11-42.
- Jugie, M., «La fête byzantine de la conception de Sainte Anne», ἐν *Acta Congressus mariani Romae anno sancto MCML celebrati*, t. V/2, Roma 1952, σ. 29-35.
- Jugie, M., «Saint André de Crète et l' Immaculée Conception», *EO* 13 (1910), σ. 129-133.
- Jouel, P., «Le culte de Marie», ἐν A.G. Martimont (ed.), *L' Église en prière. Introduction à la Liturgie*, vol. IV, Paris 1983², σ. 144-166.
- Jouassard, G., «L'Assomption corporelle de la Sainte Vierge et la patristique», *EM* 6 (1948), σ. 97-117.
- Jouassard, G., «Le problème de la sainteté de Marie chez les Pères depuis les origines de la patristique jusqu'au concile d'Ephèse », *EM* 5 (1947), σ. 10-31.
- Jouassard, G., «Marie à travers la Patristique: Maternité divine, Virginité, Sainteté», *Maria* 1 (1949), σ. 69-157.
- Jouassard, G., «The Fathers of the Church and the Immaculate Conception», ἐν E. D. O'Connor (ed.), *The Dogma of the Immaculate Conception. History and Significance*, Indiana 1958, σ. 51-85.
- Irmscher, J., « Andrew of Crete », *EECh* I (1992), σ. 38.
- Kallis, A., *Die Gottesgebärerin in der orthodoxen Theologie und Frömmigkeit*, HdM I (1996)², σ. 364-381.
- Kallis, A., *Orthodoxie. Was ist das*, Mainz 1988⁴.
- Kalogirou, J., *Marienlehre und-verehrung in der orthodoxen Kirche auf dem Hindergrund der Christologie*, IKZ 68 (1978), σ. 2-28.
- Kalokyris, C. D., «La Dormition et l' «Assomption» de la Theotokos dans l'art de l' Église Orthodoxe», *ΕΕΘΣΠΘ* 19 (1974), σ. 133-146 + 15 Plances.
- Kalokyris, C. D., «La Theotokos dans l'art des Églises Orthodoxe et Catholique par Rapport au Mouvement Oecumenique», *ΕΕΘΣΠΘ* 21 (1976), σ. 41-51.
- Karidouanes-Fitzgerald, K., «A Person in Communion: The Witness of Mary, the Mother of God», *GOTR* 41 (2001), σ. 229-253.
- Kazhdan, A., *A History of the Byzantine Literature (650-850)*, Athens 1999.

- Kazhdan, A., «Andrew of Crete», ἐν *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazhdan – A. M. Talbot, vol. I, New York-Oxford 1991, σ. 92-93.
- Kellner, H., *Heortologie*, Freiburg 1911³.
- Keuk, W., *Maria und die Bibel Israels*, Konstanz 1978.
- Khoury, A.-Th., *Polémique byzantine contre l'Islam (VIII-XIIIe s.)*, Leiden 1972².
- Kishpaugh, M.-J., *The Feast of the Presentation of the Virgin Mary in the Temple*, Washington 1941.
- Klauser, T., «Gottesgebälerin (Θεοτόκος)», *RAC* 11 (1981), στ. 1071-1103.
- Kluck, W. M., *Maria und die Bibel Israels. Sie hörte, glaubte und betete die Bibel Israels*, Friburg 1978.
- Knoch, O., «Die Botschaft des Matthäusevangeliums über Empfängnis und Geburt Jesu vor dem Hindergrund der Christusverkündigung des Neuen Testaments», ἐν K. S. Frank – R. Kilian (Hrsg.), *Zum Thema Jungfrauengeburt*, Stuttgart 1972, σ. 47-59.
- Koehler, Th., «Marie (Vierge), III. Du Moyen Age aux Temps Modernes», *DSp* 10 (1977), στ. 440-459.
- Kniazeff, A., «Mariologie biblique et liturgie byzantine», *Irenikon* 28 (1955), σ. 268-289.
- Kniazeff, A., «Ἡ Ὁρθοδοξία», *Zwή* 53/2331 (1963), σ. 54· 53/2332 (1963), σ. 58· 53/2333 (1963), σ. 67· 53/2335 (1963), σ. 86-87· 53/2336 (1963), σ. 94.
- Kniazeff, A., *La Mère de Dieu dans l'Église Orthodoxe*, Paris 1990.
- Koehler, T., *Maria nei secoli VII-XII*, Vercelli 1972.
- Koehler, T., «Maternité spirituelle, Maternité mystique», *Maria* 6 (1961), σ. 551-638.
- Köster, H., «Die Eigenart der Orthodoxen Mariologie», ἐν *Maria in Sacra Scriptura. Acta Congressus mariologici mariani in Republica Dominicana anno 1965 celebrati*, vol. VI, Roma 1967, σ. 37-56.
- Kraft, H., *Einführung in die Patrologie*, Darmstadt 1991.
- Kraus, B. R., *Das Dogma der Aufnahme Marines in den Himmel und die Rezeption des Dogmas in der Predigt seit 1950. Eine Untersuchung zum Verhältnis von Orthodoxie und Orthopraxis*, Konstanz 1987.
- Küng, H., «Maria in den Kirchen», *Concilium* 19 (1982), σ. 587-591.
- Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1972³.
- Lattazi, H. A., «Maria, Mater Ecclesiae. Fundamenta biblica», ἐν *Maria in Sacra Scriptura. Acta Congressus Mariologici-Mariani in Republica Dominicana anno 1965 celebrati*, vol. VI, Roma 1967, σ. 245-258.
- Laurentin, R., *Die marianische Frage*, Freiburg 1965.
- Laurentin, R., *Struktur und Theologie: R. Laurentin, Struktur und Theologie der lukanischen Kindheitsgeschichte*, Stuttgart 1967.
- Laurentin, R., *Kurzer Traktat der marianischen Theologie*, Regensburg 1959.
- Laurentin, R., «Marie (Vierge), VI. Fundements dogmatiques du rôle de Marie dans la vie chrétienne», *DSp* 10 (1977), στ. 479-482.
- Laurentin, R., «Marie dans le dernière économie selon les texts du Nouveau Testament», *EM* 41 (1984), σ. 61-90.
- Laurentin, R., *Marie, l'Église et le sacerdoce. Étude théologique*, Paris 1953.
- Le Bachelet, X., «Immaculée Conception», *DTC* 7 (1922), στ. 845-1218.
- Ledit, J., *Marie dans la Liturgie de Byzance*, Paris 1976.
- Lefkowitz, M. R., *Γυναίκες στον ελληνικό μῦθο*, μτφ. Ἀ. Μεγαπάνου, ἔκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1995².

- Legrand, L., *L'Annonce à Marie (Lc 1, 26-38). Une apocalypse aux origines de l'Évangile*, Paris 1981.
- Le Guillou, M. J., «Les caractères de la mariologie orthodoxe. Marie et le mystère», *en Mariologie et Oecumenisme, I, Église Orthodoxe: doctrine mariale et influence sur l'Occident*, EM 19 (1962), σ. 91-121.
- Lemerle, P., *Ὁ πρῶτος Βυζαντινός Οὐμανισμός. Σημειώσεις καὶ παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευση στοῦ Βυζάντιο ἀπὸ τίς ἀρχές ὡς τὸν 10ο αἰῶνα*, μτφ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, ἔκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1985².
- Léon-Dufour, X., «Στεριρότητα», μτφ. Ἀ. Ἀγγελοπούλου, ΛΒΘ, στ. 914-916.
- Limberis, V., *Divine Heiress. The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*, London – New York 1994.
- Lohse, E., *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, μτφ. Σ. Ἀγουρίδη, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980.
- Lohse, E., «Lukas als Theologe der Heilsgeschichte», *Evangelische Theologie* 14 (1954), σ. 256-275.
- Löser, W., «Marienlehre und Marienfrömmigkeit in der katholischen Kirche nach neueren lehramtlichen Verlautbarungen», *ÖR* 31 (1982), σ. 411-424.
- Lossky, V., «La Nativité de la sainte Vierge», *Messenger* 6 (1955), σ. 160-161.
- Lossky, V., *Orthodox Theology. An Introduction*, New York 1989².
- Lossky, V., *Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μτφ. Σ. Κ. Πλευράκη, Θεσσαλονίκη 1984.
- Λόσκι, Βλ., *Ἡ Παναγία*: Βλ. Λόσκι, «Ἡ Παναγία», *ἐν Κατ' Εἰκόνα καὶ καθ' Ὁμοίωσιν Θεοῦ*, μτφ. Μ. Γ. Μιχαηλίδη, ἔκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 189-204.
- Λόσκυ, Βλ., «Πίστις καὶ Θεολογία» *ἐν Θεολογία, Ἀλήθεια καὶ Ζωή. Πνευματικὸν Συμπόσιον*, ἔκδ. Ζωή, Ἀθήναι 1962, σ. 62-88.
- Lot-Borodine, M., «La doctrine de la déification dans l'Eglise greque jusqu' au XIe Siècle», *Revue de l'Histoire des Religions* 105 (1932), σ. 5-43· 106 (1932), σ. 525-574 καὶ 107 (1933), σ. 8-55.
- Maggiani, S., «Angelus», *NDM*, στ. 26-39.
- Maggioni, C., *Annunciazione. Storia, eucologia, theologia liturgica*, Roma 1991.
- Mc Kenzie, J., «Die Mutter Jesu im Neuen Testament», *Concilium* 19 (1982), σ. 595-603.
- Mango, C., *Βυζάντιο. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης*, μτφ. Δ. Τσουγκαράκη, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1990².
- Mango, C., «Ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς Θεοτοκούπολη», *ἐν Μήτηρ Θεοῦ*, σ. 17-25.
- Mango, C., «Greek Culture in Palestine after the Arab Conquest», *ἐν G. Cavallo (a cura di), Scritture, Libri e Testi nelle aree provinciali di Bisanzio. Atti del seminario di Erice (18-25 settembre 1988)*, vol. I, Spoleto 1991, σ. 149-160.
- Marin, E., «André de Crète», *DTC* 1 (1900), στ. 1182-1184.
- Maritano, M., «Maria nei Padri della Chiesa», *ἐν LP*, σ. 838-846.
- Maron, G., «Maria in der protestantischen Theologie», *Concilium* 19 (1982), σ. 626-632.
- Meaolo, G., «Natività di Maria», *NDM*, σ. 1012-1017.
- Meier, K., *Kirche und Judentum*, Göttingen 1968.
- Meo, S., «Assunta. Dogma, Storia e Theologia», *NDM*, σ. 167-178.
- Meo, S., *La "Theotokos" al Concilio Ecumenico di Efeso*, Roma 1979.
- Merk, A., «Das Marienbild des Neuen Bundes», *ἐν P. Sträter (Hrsg.), Katholische Marienkunde, Bd. I, Maria in der Offenbarung*, Paderborn 1952², σ. 44-84.
- Mercati, S., «Andrea di Creta», *Encyclopedia Italiana* 3 (1949), στ. 202.
- Meuffels, O., «Mariologie und Anthropologie», *Theologie in der Gegenwart* 43 (2000), σ. 198-211.

- Meyendorff, J., *Initiation a la Théologie Byzantine. L'histoire et la doctrine*, trad. Par A. Sanglade – C. Andronikof, Paris 1975.
- Michaelis, W., *Zur Engelchristologie im Urchristentum*, Basel 1942.
- Miegge, G., *Die Jungfrau Maria. Studie zur Geschichte der Marienlehre*, Göttingen 1962.
- Mitte, R., «Δαβίδ», μτφ. Β. Στογιάννου, *ΑΒΘ*, στ. 233-235.
- Moltman, J., «Gibt es eine ökumenische Mariologie?», *Concilium* 19 (1982), σ. 591-594.
- Montagna, D. M., «La liturgia mariana primitiva (sec. V-VI)», *Marianum* 24 (1962), σ. 84-128.
- Mondagna, D. M., *La lode alla Theotokos nei testi greci dei secoli IV-VII*, Roma 1963.
- Mori, E. G., «Annunciazione del Signore», *NDM*, στ. 78-86.
- Mulac, C., «Maria und die Weiblichkeit Gottes. Ein Beitrag feministischen Theologie», ἐν W. Beinert (Hrsg.), *Maria. Eine ökumenische Herausforderung*, Regensburg 1984, σ. 143-170.
- Mulac, C., *Maria. Die geheime Göttin im Christentum*, Stuttgart 1985.
- Mulac, C., «Gott ist tot. Es lebe die Göttin!», ἐν A. Schmidt-Biesalski (Hrsg.), *Befreit zu Rede und Tanz. Frauen umschreiben ihr Gottesbild*, Stuttgart 1989, σ. 91-100.
- Mühlenberg, E., «Patristik», *TRE* 16 (1996), στ. 97-106.
- Müller, A., *Ecclesia-Maria. Die Einheit Marias und der Kirche*, Freiburg Sch. 1955².
- Müller, A., «Maria.II. Dogmengeschichte», *LThK* 7 (1968)², στ. 28-32.
- Müller, A. – Sattler, D., *Marias Stellung: A. Müller, Marias Stellung und Mitwirkung im Christusereignis*, ἐν J. Feiner – M. Löhrer (Hrsg.), *Mysterium Salutis, Bd. III/2, Das Christusereignis*, Einsiedeln 1969, σ. 393-510.
- Mueller, F. S., «Die Unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Überlieferung», *Gregorianum* 16 (1935), σ. 74-96·225-250 καί 17 (1936), σ. 82-115.
- Müller, G. L., *Was heißt "Geboren von der Jungfrau Maria?" . Eine theologische Deutung*, Freiburg 1989.
- Napiórkowski, S.- C., «Mariologie. I. Geschichtliche Entwicklung der Mariologie», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 288- 294.
- Nasrallah, J., *Marie dans la Sainte et Divine Liturgie Byzantine*, Paris 1955.
- Nikolaou, Th., «Sündenlosigkeit. II. Orthodoxe Theologie», *ML* 6 (1994), σ. 332-333.
- Nicolas, M.-J., «Marie et la Trinité», *Maria* 7 (1964), σ. 421-430.
- Nicolas, M.-J., «La doctrine mariale et la théologie chrétienne de la femme», *Maria* 7 (1964), σ. 341-362.
- Nisiotis, N. A., *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, Stuttgart 1968.
- Nisiotis, N., «Maria in der orthodoxen Theologie», *Concilium* 19 (1983), σ. 613-625.
- Nissen, T., «Diatriben und Consolatio in einer christlichen Predigt des achten Jahrhunderts», *Philologus* 92 (1937), σ. 177-198.
- Nissen, T., «Zum Text der Rede des Andreas von Kreta über die Vergänglichkeit», *Philologus* 92 (1937), σ. 382-385.
- Nocke, F.-J., *Escatologie*, Düsseldorf 1995⁵.
- O'Carroll, M., «Andrew of Crete», *TEBM*, σ. 24-25.
- Omont, H., *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale et des Bibliothèques de Paris et des Départements, vol. I-IV*, Paris 1886-1898.
- Olivar, A., *La Predicación cristiana antigua*, Barcelona 1991.
- Ortiz de Urbina, I., *Die Marienkunde in der Patristik des Ostens*, ἐν P. Sträter, (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. I, Maria in der Offenbarung*, Paderborn 1952², σ. 85-118.

- Orphanos, M. A., *The Doctrinal Preaching and Teaching of Saint Basil the Great*, Thesis, Oxford 1966.
- Ostrogorsky, G., *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Α΄*, μτφ. Ἰ. Παναγόπουλου, ἐκδ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 1989.
- Panagopoulos, J., «Christologie und Schriftauslegung bei den griechischen Kirchenvätern», *ZTK* 89 (1992), σ. 41-58.
- Pannenberg, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen 1983.
- Pannenberg, W., *Grundlagen der Ethik. Philosophisch-theologische Perspektiven*, Göttingen 1996.
- Papadakis, C. D., *Saint André de Crète. Son témoignage sur la mystère du Christ dans la spiritualité chrétienne. Étude sur son œuvre oratoire et poétique*, [Thèse], Strasburg 1964.
- Parry, K., *Depicting the Word. Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centuries*, Leiden 1996.
- Pasquato, O., «Studi patristici e discipline storiche», ἐν E. Dal Covolo – A. M. Triacca (a cura di), *Lo studio dei Padri della Chiesa oggi*, (Biblioteca di Scienze Religiose 96), Roma 1991, σ. 45-88.
- Paula Solá, F. De, «La Josefologia de S. Andres Cretense y S. Juan Damasceno», *EJ* 25 (1971), σ. 183-195.
- Pearl, D., «Annunciation», *Vidyajyoti* 55 (1991), σ. 653-661.
- Peretto, E., «Feste di Maria», *DPAC* II (1984), σ. 2111-2113.
- Peretto, E., «Mariologia Patristica», *CIPQ*, σ. 697-756.
- Peretto, L. M., *La Mariologia del Protovangelo di Giacomo*, Roma 1955.
- Peters, G., *Lire les Pères de l'Église. Cours de Patrologie*, Paris 1981.
- Petit, L., «André de Crète», *DACL* 1 (1907), στ. 2034 -2041.
- Petri, H., «Maria-Marienverehrung», *Evangelisches Kirchenlexikon* 3 (1992), στ. 274-278.
- Pelikan, J., *Mary Throught the Centuries. Her Place in the History of Culture*, New Haven/London 1996.
- Peltomaa, L.-M., «Die berühmteste Marien-Predigt der Spätantike. Zu chronologischen und mariologischen Einordnung der Predigt des Proklos. Mit einem Anhang von Johannes Koder. Übersetzung der marien-Predigt», *JÖB* 54 (2004), σ. 77-96.
- Philippe, M.-D., «Le mystère de la Maternité Divine de Marie», *Maria* 6 (1961), σ. 367-416.
- Philips, G., «Marie et l'Église. Un thème théologique renouvelé», *Maria* 7 (1964), σ. 363-419.
- Piazza, A., «Maria nell'Antico Testamento», *ETM*, σ. 14-29.
- Pikaza, X., «Maria y el Espíritu Santo (Hech 1-14. Apuntes para una mariologia pneumatológica)», *Estudios Trinitarios* 15 (1981), σ. 3-38.
- Pons-Pons, G., *Andrés de Creta. Homelias Marianas. Introducción, traducción y notas*, Madrid 1995.
- Pouzet, L., *Damas au VIIe-XIIIe siècle. Vie et structures religieuses d'une metropole islamique*, Beyrouth 1991².
- Price, R. M., «Marian Piety and the Nestorian Controversy», ἐν *Mary-Church*, σ. 31-38.
- Quasten, J., *Patrology, I, The Beginning of Patristic Literature*, Utrecht/Antwerp 1966⁴.
- Raes, A., «Aux origines de la Fête de l'Assomption en l'Orient», *OCP* 12 (1946), σ. 262-274.
- Rahner, K., «Die Kirche der Heiligen», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. III: Theologie des geistlichen Lebens*, Einsiedeln 1967, σ. 111-126.
- Rahner, K., «Die Unbefleckte Empfängnis», ἐν *Schriften zur Theologie, Bd. I*, Einsiedeln 1964, σ. 223-237.

- Rahner, K., «Dogmatische Bemerkungen zur Jungfrauengeburt», ἐν K. S. Frank – R. Kilian (Hrsg.), *Zum Thema Jungfrauengeburt*, σ. 121-158.
- Rahner, K., «Maria, I. In der Schrift», *LThK* 7 (1968)², στ. 25-28.
- Rahner, K., *Maria Mutter des Herrn. Theologische Betrachtungen*, Freiburg 1957².
- Rahner, K., «Maria und das christliche Bild der Frau», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. XIII, Einsiedeln 1978, σ. 353-360.
- Rahner, K., «Virginitas in partu», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. IV: *Neuere Schriften*, Einsiedeln 1964, σ. 173-205.
- Rahner, K., «Zum Sinn des Assumpta-Dogmas», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. I, Einsiedeln 1964, σ. 239-252.
- Rahner, K., «Zur Theologie der Menschwerdung», ἐν *Schriften zur Theologie*, Bd. IV: *Neuere Schriften*, Einsiedeln 1964, σ. 137-155.
- Rahner, K., «Le principe fondamental de la théologie mariale», *Recherches de Science Religieuse* 42 (1951), σ. 481-522.
- Ratzinger, J., «Die Bedeutung der Väter für die gegenwärtige Theologie», *Κληρονομία* 1 (1969), σ. 15-38.
- Ratzinger, J., *Die Tochter Zion*: J. Ratzinger, *Die Tochter Zion. Betrachtungen zum Marienglauben der Kirche*, Freiburg 1990⁴.
- Ratzinger, J., «Erwägungen zur Stellung von Mariologie und Marienfrömmigkeit im Ganzen von Glaube und Theologie», ἐν *Maria die Mutter des Herrn. Hirtenwort der deutschen Bischöfe*, (*Die deutschen Bischöfe* 18), Bonn 1979, σ. 13-27.
- Räisänen, H., «Maria/Marienfrömmigkeit. I. Neues Testament», *TRE* 22 (1992), σ. 115-119.
- Rengstorf, K. H. – S.v. Kortzfleisch, S.v. (Hrsg.), *Kirche und Synagoge. Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen*, Bd. I-II, Stuttgart 1968-1970.
- Resuş, P., «Mariologia Orthodoxa», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 515-558.
- Ritschl, D., «Überlegungen zur gegenwärtigen Diskussion über Mariologie», *ÖR* 31 (1982), σ. 443-461.
- Roschini, G. M., «I fondamenti dogmatici del culto mariano nel “Protovangelo di Giacomo”», ἐν *De primordiis cultus mariani. Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in Lusitania anno 1967 celebrati*, t. IV, Roma 1970, σ. 253-271.
- Roschini, G. M., «Storia della Mariologia», *ETM*, σ. 81-98.
- Sachot, M., «Homilie», *RAC* 16 (1992), σ. 148-175.
- Sack, D., *Damaskus. Entwicklung und Struktur einer orientalisch-islamischen Stadt*, Mainz am Rhein 1989.
- Salgado, J.-M., «Pneumatologie et Mariologie. Balance actuel et orientations possibles», *Divinitas* 15 (1971), σ. 421-428.
- Sander, M., «Ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου», *JTS* 22 (1971), σ. 162-171.
- Scheffczyk, L., «„Jungfrauengeburt“. Biblischer Grund und bleibender Sinn», *IKZ* 67 (1978), σ. 13-25.
- Scheffczyk, L., *Maria in der Verehrung der Kirche*, Wien 1992².
- Schäffner, A., *Maria. Die neue Eva*, München 1981.
- Schelkle, K. H., «Maria I. Biblisch», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, Hrsg. v. H. Fries, Bd. II, München 1963, σ. 111-116.
- Scmidt, P., *Maria. Modell der neuen Frau. Perspektiven einer zeitgemäßen Mariologie*, Kevelar 1974.

- Schulz, A., *Der liturgische Grad des Festes der Emphängnis Mariens im byzantinischen Ritus vom 8. bis zum 13. Jahrhundert*, Rom 1941.
- Schultze, B., «Hauptthemen der neueren russischen Theologie», ἐν *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Bd. I, Hrsg.v. W. Nyssen – J. Schulz – P. Wiertz, Düsseldorf 1984², σ. 321-392.
- Schmaus, M., *Der Glaube der Kirche, Bd. 5, Das Christusheil durch die Kirche und in der Kirche, Teil-Bd. 5, Maria-Mutter Christi und Mutter der Kirche*, St. Ottilien 1982².
- Schmaus, M., *Katholische Dogmatik, Bd. II, 1*, München 1960.
- Schmemmann, A., *Ἡ Παναγία. Βίωση τῆς πίστεως, Γ'*, μτφ. Ἰ. Ροηλίδη, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000.
- Schirmer, E., *Eva-Maria. Rollenbilder von Männern für Frauen*, Offenbach 1988.
- Schiró, G., *Caratteristiche sui canoni di Andrea Cretese. Studio su alcune composizioni inedite del Melode*, KX 15-16 (1961/62), σ. 113-139.
- Schneyer, J.-B., *Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg 1969.
- Shoemaker, S. J., *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, New York 2002.
- Schreckenberg, H., *Die christlichen Adversus-Judeos Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld (1.-11.Jh.)*, Frankfurt a. M. 1990².
- Schreiner, P., *Byzanz*, München 1994².
- Schreiner, P., «Der byzantinische Bilderstreit. Kritische Analyse der zeitgenössischen Meinungen und das Urteil der Nachwelt bis heute», *Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo* 34 (1988), σ. 319-427.
- Schultze, B., «Maria und Kirche in der russischen Sophia-Theologie», ἐν *Maria et Ecclesia. Acta Congressus Mariologici-Mariani in Civitate Lourdes anno 1958 celebrati, vol. X*, Roma 1960, σ. 51-141.
- Schütz, W., *Geschichte der cristlichen Predigt*, Berlin 1972.
- Schweitzer, V., «Alter des Titels Θεοτόκος», *Der Katholik* 8 (1903), σ. 97-113.
- Scouteris, C., «Theotokos-Panaghia», *EΦ* 60 (1978), σ. 365-377.
- Semmelroth, O., «Maria II. Dogmengeschichtlich», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, Hrsg. v. H. Fries, Bd. II, München 1963, σ. 116-120.
- Semmelroth, O., «Maria III. Systematisch», ἐν *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, Hrsg. v. H. Fries, Bd. II, München 1963, σ. 120-122.
- Ševčenko, I., «Additional Remarks to the Report on the Levels of Style», *JÖB* 32/1 (1982), σ. 220-238.
- Ševčenko, I., «Hagiography of the Iconoclast Period», ἐν A. A. M. Bryer – J. Herrin (eds), *Iconoclasm. Paper given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies*, Birmingham 1977, σ. 113-131.
- Ševčenko, I., «Levels of Style in Byzantine Prose», *JÖB* 31/1 (1981), σ. 289-312.
- Seybold, M., «Unbeflekte Empfängnis.I. Dogmatik», *ML* 6 (1994), σ. 519-525.
- Sharf, A., *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, London 1971.
- Sherwood, P., «Byzantine Mariology», *ECQ* 14 (1962), σ. 384-409.
- Siniscalco, P., «Patristica, patrologia e litteratura cristiana antica ieri e oggi. Postille storiche e metodologiche», *Augustinianum* 20 (1980), σ. 383-400.
- Siniscalco, P., «Patrologia e Patristica», ἐν *LP*, σ. 965-976.
- Siotis, M. A., «Die Ekklesiologie als Grundlage der neutestamentlichen Auslegung in der Griechisch-orthodoxen Kirche», *Θεολογία* 31 (1960), σ. 513-528.
- Siotis, M., «Die Stellungnahme der griechisch-orthodoxen Kirche zum neuen Marien-Dogma», *Ökumenische Einheit* 2 (1952), σ. 170-173.

- Söll, G., «Maria, Madre di Gesù», *DPAC II* (1984), στ. 2104-2111.
- Söll, G., *Mariologie, èν Handbuch der Dogmengeschichte, Bd. III*, Freiburg 1978.
- Spedalieri, F., *Maria nella scrittura e nella tradizione della Chiesa, vol. I*, Messina 1961 καὶ *vol. II*, Roma 1975.
- Speyr, A. von, *Maria in der Erlösung*, Leutesdorf 1984².
- Spuler, B., «Das neue Mariendogma in orthodoxer Sicht», *IKZ* 41 (1951), σ. 138-145.
- Stan, L., «O noua Patacre a Papalitații», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 610-619.
- Staniloae, D., «Θεοτόκος καὶ Ἀειπάρθενος», ἐν *Κοίμησι*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1983, σ. 27-43.
- Staniloae, D., «Învatatura despre Maica Domnului la Ortodoksi și catolici», *Ortodoxia* 4 (1950), σ. 559-609.
- Starowieyski, M., «Le titre Θεοτόκος avant le Concile d'Éphèse», *SP* 19 (1989), σ. 236-242.
- Stawrowsky, A., «La Sainte Vierge. La doctrine de l'Immaculée Conception des Églises Catholique et Orthodoxe», *Marianum* 35 (1973), σ. 36-112.
- Stählin, G., «Maria im Neuen Testament», *RGG* 4 (1986)³, στ. 747-749.
- Steigerwald, G., «Das Königtum Mariens in der Literatur der ersten sechs Jahrhunderte», *Marianum* 37 (1975), σ. 1-52.
- Stiegmüller, O., «Andreas von Kreta (Hierosolymitanus)», *LM* 1 (1967), στ. 209-211.
- Stiernon, D., «Marie dans la Théologie Orthodoxe Gréco-Russe», *Maria* 7 (1964), σ. 239-338.
- Sträter, P., «Maria als Königin», ἐν P. Sträter (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952², σ. 314-349.
- Sträter, P., «Mariens Mitwirkung beim Erlösungsoffer», ἐν P. Sträter (Hrsg.), *Katholische Marienkunde, Bd. II, Maria in der Glaubenswissenschaft*, Paderborn 1952², σ. 272-313.
- Strobel, A., «Der Gruß an Maria (Lk 1, 28). Eine philologische Betrachtung zu seinem Sinngehalt», *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 53 (1962), σ. 86-110.
- Suchla, B. R., «Andreas von Kreta», *LACL*, σ. 29-30.
- Svraikov, B., «Die Mariologie in der Orthodoxen Kirche des Ostens», *IKZ* 52 (1962), σ. 113-119.
- Testa, E., «L'origine e lo sviluppo della Dormitio Mariae», *Augustinianum* 23 (1983), σ. 249-262.
- Thurian, M., *Maria*, Kassel 1967².
- Todt, K.-P., *Bartholomaios von Edessa. Confutatio Agareni*, (Corpus Islamo-Christianorum. Series Graeca 2), Würzburg 1988.
- Toniolo, E.-M., «Maria e lo Spirito Sancto nella riflessione patristica», *Madona* 20 (1972), σ. 29-51.
- Toniolo, M., *La Madonna nella Liturgia Bizantina, Fasc. I*, Roma 1959.
- Toniolo, E. M., *La mariologia nella catechesi dei Padri (età preniceana)*, Roma 1989.
- Toniolo, M., «Padri della Chiesa», *NDM*, σ. 1044-1080.
- Tsironis, N., *The Lament of the Virgin Mary from Romanos the Melode to George of Nicomedia. An Aspect of the Development of the marian Cult*, (Thesis), London 1998.
- Tsougarakis, D., *Byzantine Crete from the 5th Century to the Venetian Conquest*, Athens 1988, σ. 203-205.
- Urs von Balthasar, H. *Mysterium Paschale* : H. Urs von Balthasar, *Mysterium Paschale, èν Mysterium Salutis, Bd. III/2, Das Christuserignis*, Einsiedeln 1969, σ. 133-326.
- Young, F., *Biblical Exegesis and the Formation of the Christian Culture*, Cambridge 1997.
- Viard, A.-A., Grelot, P., «Θεία Οἰκονομία», μτφ. Μ. Σκάρα, ΛΒΘ, στ. 470-475.
- Vailhé, S., «André de Crète (Saint)», *DHGE* 2 (1914), στ. 1659-1661.

- Vailhé, S., «Saint André de Crète», *EO* 5 (1901/2), σ. 378-389.
- Vailhé, S., «La fête de la Présentation de Marie au Temple», *EO* 5 (1901/1902), σ. 221-224.
- Vailhé, S., «Origines de la fête de l'Annonciation», *EO* 9 (1906), σ. 138-145.
- Van Esbroeck, M., *Aux origines de la Dormition de la Vierge. Etudes historiques sur les traditions orientales*, Aldershot 1995.
- Van Esbroeck, M., «Le culte de la Vierge de Jérusalem à Constantinople aux 6e-7e siècles», ἐν *Aux origines de la Dormition de la Vierge*, σ. 181-190.
- Vischer, L., «Maria-Typus der Kirche und Typus der Menschheit», ἐν *Ökumenische Skizzen*, Frankfurt 1972, σ. 109-123.
- Vorst, C. van de, – Delehay, H., *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Germaniae, Belgii, Angliae*, Bruxellis 1913.
- Voss, G., «Die spannungsreiche Verehrung der Gottesgebäerin Maria in der abendländischen katholischen Kirche», *Una Sancta* 59 (2004), σ. 302-321.
- Wenger, A., «Foi et Piété mariales a Byzance», *Maria* 5 (1958), σ. 923-981.
- Wenger, A., *L'Assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe. Études et Documents*, Paris 1955.
- Wenger, A., «La nouvelle Ève dans la théologie byzantine», ἐν *La Nouvelle Ève*, II, *EM* 13 (1955), σ. 43-60.
- Ware, K., Ἐπισκ. Διοκλείας, *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, μτφ. Ἰ. Ροηλίδη, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1998.
- Ware, K., «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Marianum* 52 (1990), σ. 210-227.
- Ware, K., *Mary Theotokos in the Orthodox Tradition*, Wallington 1997.
- Ware, K., «The Sanctity and glory of the Mother of God. Orthodox Approaches», *The Way* 51 (1984), σ. 85-92.
- Weerda, J., «Mariologie», *RGG* 4 (1986)³, στ. 767-770.
- Weyh, W., «Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung», *BZ* 17 (1908), σ. 8-10.
- Wickert, U., «Maria und die Kirche», ἐν H.-J. Mund (Hrsg.), *Maria in der Lehre von der Kirche*, Paderborn 1979, σ. 76-107.
- Wiederkehr, D., «Maria und die "neue Frau"», ἐν *Mysterium Salutis [Suppl.]* 15 (1981), σ. 246-248.
- Wilson, N. G., *Οἱ Λόγιοι στό Βυζάντιο*, μτφ. Ν. Κονομῆ, ἔκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1991.
- Winkelmann, F., *Die östlichen Kirchen in der Epoche der christologischen Auseinandersetzung (5.-7. Jh.)*, Berlin 1980.
- Winkelmann, F., «Die Kirchengeschichtswerke im Oströmischen Reich», *Byzantinoslavica* 37 (1976), σ. 7-10.
- Winkelmann, F., *Euseb von Kaisareia. Der Vater der Kirchengeschichte*, Berlin 1991.
- Winkelmann, F., «Zur nacheusebianischen christlichen Historiographie des 4. Jahrhunderts», ἐν *Πολύπλευρος Νοῦς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, Hrsg. v. C. Scholz u. G. Makris, München – Leipzig 2000, σ. 404-414.
- Wolfson, H. A., *The Philosophy of the Church Fathers, vol. I, Faith, Trinity, Incarnation*, Cambridge M. 1970³.
- Woollcombe, K. J., *The Biblical Origins and Patristic Development of Typology*, London 1957.
- Ziegenaus, A., «Die Mariengestalt: Kurtzformel des Glaubens», *FKTh* 19 (2003), σ. 1-13.
- Ziegenaus, A., «Die leibliche Aufnahme Mariens in den Himmel im Spannungsfeld heutiger theologischer Strömungen. Die Frage nach der Rezeption des Dogmas», *FKTh* 1 (1985), σ. 1-19.

Ziegenaus, A., *Maria in der Heilsgeschichte. Mariologie*, Aachen 1998.

Ziegenaus, A. (Hrsg.), *Maria und der Heilige Geist. Beiträge zum pneumatologischen Prägung der Mariologie*, Regensburg 1991.

Ziegenaus, A., «Trinitarische Bezüge des Marienheimes. Zur inneren Strukturierung», *FKTh* 16 (2000), σ. 260-270.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ
«Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΑΝΔΡΕΑ ΚΡΗΤΗΣ»,
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ Α.Ε.
5ο ΧΛΜ. ΕΠ. ΟΔΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ – ΑΜΑΡΙΟΥ
ΤΗΛ. 28310 27617, FAX 28310 27615, info@kalaitzakis.net
ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2011
ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ
Η ΕΛΕΝΑ ΝΤΑΝΤΗ